ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ
JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRLIGI

ÁJINIYAZ ATÍNDAĠÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ

«Tálimniń sapasın asırıwda sanlı texnologiyalardı qollaw hám olardı kommerciyalastırıw máseleleri» atamasındaġı Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq Online konferenciya MATERIALLARÍ

«Ta'lim sifatini oshirishda raqamli texnologiyalarni qo'llash va ularni tijoratlashtirish masalalari» mavzusidagi Xalqaro ilmiy-nazariy Online anjuman MATERIALLARI

МАТЕРИАЛЫ Международной научно-теоретической Online конференции на тему «Вопросы применения цифровых технологий и их коммерциализации в повышении качества образования»

International scientific-theoretical Online conference on the topic "Issues of the application of digital technologies and their commercialization in improving the quality of education" MATERIALS

NÓKIS-2022

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ
JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRLIGI

ÁJINIYaZ ATÍNDAǴÍ
NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ

«Tálimniń sapasın asırıwda sanlı texnologiyalardı qollaw hám olardı kommerciyalastırıw máseleleri» atamasındaǵı

Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq Online konferenciya

MATERIALLARÍ

15-aprel

«Ta’lim sifatini oshirishda raqamli texnologiyalarni qoʻllash va ularni tijoratlashtirish masalalari» mavzusidagi

Xalqaro ilmiy-nazariy **Online** anjuman

MATERIALLARI

15-aprel

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-теоретической

Online конференции на тему «Вопросы применения цифровых технологий и их коммерциализации в повышении качества образования»

15-апрель

International scientific-theoretical Online conference on the topic "Issues of the application of digital technologies and their commercialization in improving the quality of education"

MATERIALS

april 15

NÓKIS-2022

UDK 372.3/.4
BBK 74.58
T-17

«Tálimniń sapasın asırıwda sanlı texnologiyalardı qollaw hám olardı kommerciyalastırıw máseleleri**»** atamasındağı Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq online konferenciya materialları toplamı. - Nókis.: 2022 j. 568 b.

«Tálimniń sapasın asırıwda sanlı texnologiyalardı qollaw hám olardı kommerciyalastırıw máseleleri» atamasındağı Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq online konferenciya materiallarına Ózbekstan Respublikasınıń joqarı hám orta arnawlı oqıw orınları hám shet el pedagog-xızmetkerleri, úlken ilimiy xızmetker-izleniwshiler, magistrantlar, talabalar hám ulıwma orta bilim beriw mektepleri baslawısh klass oqıtıwshıları, sonday-aq pedagogika, psixologiya pánin oqıtıwdıń aktual máselelerine arnalǵan ilimiy bayanatları kirgizilgen.

Esletpe: Elektron toplamda berilip atırǵan materiallardağı maǵlıwmatlar, plagiat kórinisleri, mazmunınıń hám ondağı kórsetilgen dereklerdiń durıslıǵına avtorlar ózleri juwapker.

Redkollegiya quramı:

1. B.P. Otemuratov - İnstitut rektorı, redkollegiya baslıǵı.

2. M.A. Jalelov - İlimiy isler hám innovaciyalar boyınsha prorektor, redkollegiya baslıǵı orınbasarı.

3. Q.A. Qodirov - Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institute, Jaslar máseleleri hám ruwxıy-aǵartıwshılıq isleri boyınsha prorektor.

4. U.Q. Seytjanova – Baslawısh tálim fakulteti dekanı.

5. A.T. Allamuratov – İlimiy-izertlewler, innovaciyalar hám ilimiy pedagog kadrlardı tayarlaw bólimi baslıǵı, baslıq orınbasarı.

Redkollegiya aǵzaları:

1. Z.K. Kurbaniyazova – Baslawısh tálim kafedrası baslıǵı, p.i.k., docent
2. G.A. Qallibekova – Baslawısh tálim kafedrası docenti, p.i.k
3. S.S. Tajbenova – Baslawısh tálim kafedrası docenti, p.i.f.d (PhD)
4. N.M. Nagmetova – Baslawısh tálim kafedrası docenti, p.i.f.d (PhD)
5. A.K.Kadrekova – Baslawısh tálim kafedrası oqıtıwshısı, p.i.f.d (PhD)
6. T.A. Baynazarov – Baslawısh tálim kafedrası oqıtıwshısı, moderator
7. B.K.Xojanov – Baslawısh tálim kafedrası assistent oqıtıwshısı
8. Sh.O.Pirniyazova – Baslawısh tálim kafedrası assistent oqıtıwshısı
9. A.D.Najimova – Baslawısh tálim kafedrası assistent oqıtıwshısı
10. Z.B.Turımbetova – Baslawısh tálim kafedrası assistent oqıtıwshısı
11. M.M.Abdijamilova – Baslawısh tálim kafedrası assistent oqıtıwshısı

Pikir bildiriwshiler:

1. A.T. Tilegenov - Ózbekstan pedagogikalıq ilim-izertlew institutınıń Qaraqalpaqstan filialı direktorı, pedagogika ilimleri kandidatı, professor.

2. M.E. Pazilova - Ájiniyaz atındağı NMPI, Pedagogika kafedrası p.i.k., docent.

TÁLIM PROCESINE SANLÍ TEXNOLOGIYALARDÍ ENGIZIW HÁMDE TÁLIM, PÁN, INNOVACIYA HÁM ILIMIY-IZERTLEWLER NÁTIYJELERINIŃ SAPASÍN ASÍRÍW

B.P. Otemuratov –
Ájiniyaz atındaǵı NMPI rektorı

Házirgi joqarı bilimlendiriw sistemasın reformalawdıń tiykarǵı baǵdarlarınan biri – bul bilimlendiriw sistemasınıń sapasın asırıw, oqıw orınlarınıń ózin-ózi qarjılandırıw, sanlı texnologiyalardan nátiyjeli paydalanıw, tálimde xızmet kórsetiwdi nátiyjeli jolǵa qoyıw, oqıw-tárbiya hám tálimdi basqarıw proceslerine sanlı texnologiyalardı jáne de keńirek en jaydırıwdan ibarat bolıp tabıladı. Ásirese, joqarı bilimlendiriw sistemasında sanlı texnologiyalardı engiziwdiń ilimiy tiykarların jaratıw, bul boyınsha jáhán tájiriybelerin úyreniw, olardı máhálliy sharayatlardan kelip shıqqan halda sistemalastırıw hám ulıwmalastırıw sıyaqlı máselelerge keń jámiyetshiliktiń dıqqatın qaratıw ayrıqsha áhmiyetke iye.

Joqarı oqıw orınlarında qánigeler tayarlawda hár bir qánigeliktiń ózine tán ózgesheliklerinen kelip shıqqan halda olardı sanlı ekonomikanıń ilimiy tiykarları menen qurallandırıwǵa, keleshek kásiplik iskerliginde sanlı texnologiyalardan paydalana alıw kompetenciyaların qáliplestiriwge qaratılǵan qánigelik talap hám oqıw baǵdarlamaların jaratıw áhmiyetli sanaladı. Sonlıqtan-da, Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoevtiń bildirgenindey “Rawajlanıwǵa erisiw ushın sanlı bilimler hám zamanagóy informaciyalıq texnologiyalardı iyelewimiz zárúr hám shárt. Bul bizge rawajlanıwdıń eń qısqa jolınan barıw múmkinshiligin beredi. Sebebi búgingi kúnde barlıq tarawlarǵa xabar texnologiyaları tereń kirip barmaqta. Álbette, sanlı ekonomikanı qáliplestiriw kerekli infrastruktura, kóp qarjı hám miynet resursların talap etiwin júdá jaqsı bilemiz. Biraq, qanshelli qıyın bolmasın, bul jumısqa búgin kirispesek, qashan kirisemiz?! Erteń júdá kesh boladı. Sol sebepli, “Sanlı ekonomika”ga aktiv ótiw - kelesi 5 jıldaǵı eń baslı wazıypalarımızdan biri boladı. Sanlı texnologiyalar tek ǵana ónim hám xızmetlerdiń sapasın asırıp ǵana qalmastan, al artıqsha ǵárejetlerdi de azaytadı” [1].

Ózbekstan Respublikasınıń 2020-jıl 29-oktyabrdegi “Ilim-páni 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw” Koncepciyasın tastıyıqlaw haqqındaǵı PF-6097-sanlı Pármanına muwapıq hár bir tarawda rawajlanıwlarǵa erisiw ushın sanlı bilimler hám zamanagóy informaciyalıq texnologiyalardı iyelew talap etiledi. Demek, mámleketimizde ilim-páni jáne de rawajlandırıw, jaslarımızdı tereń bilim, joqarı mánáwiy hám mádeniyat iyesi etip tárbiyalaw, básekige shıdamlı kadrlardı qáliplestiriw boyınsha baslaǵan islerimizdi jedel dawam ettiriw hám jańa, zamanagóy basqıshqa kóteriwimiz zárúr.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2022-jıl 28-yanvardaǵı “2022 – 2026 jıllarǵa mólsherlengen jańa Ózbekstannıń rawajlanıw strategiyası haqqında”ǵı PF-60-sanlı Pármanında “Insannıń qádiri ushın” principi tiykarında xalqımızdıń páráwanlıǵın jáne de asırıw, ekonomikalıq tarmaqlardı transformaciyalaw hám isbilermenlikti jedel rawajlandırıw, insan huqıqların támiyinlew hám puqaralıq jámiyetti qáliplestiriwge qaratılǵan “Háreketler strategiyasınan-Rawajlanıw strategiyasına qaray” rawajlanıw baǵdarları belgilep alınıp, olardıń barlıǵı da

xalqımızdıń, ásirese jaslarımızdıń hár tárepleme rawajlanıwı ushın tiykar bolıp xızmet etedi [4]. Sonday-aq, “Ózbekstan Respublikası joqarı bilimlendiriw sistemasın 2030 jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyası”nda belgilengen tálim procesine sanlı texnologiyalar hám zamanagóy usıllardı engiziw, tálim texnologiyalarınıń bekkem integraciyasın támiyinlew, buǵan baylanıslı pedagog kadrlardıń kásiplik sheberligin úzliksiz rawajlandırıp barıw, tálim proceslerin sanlı texnologiyalar tiykarında individuallastırıw, aralıqtan oqıtıw xızmetlerin rawajlandırıw, vebinar, onlayn, “blended learning”, “flipped classroom” texnologiyaların ámeliyatqa keń engiziw, elektron informaciya saqlawshılarǵa júkleytuǵın “E-MINBAR” platformasın ámeliyatqa engiziw, tálim proceslerinde “bulutlı texnologiyalar”dan paydalanıw, elektron kitapxana sistemasın keńnen engiziw, milliy elektron tálim resursların jaratıwdı jedellestiriw, shet el elektron tálim resursların awdarmalaw jumısların shólkemlestiriw, tálim procesinde elektron resurslar úlesin basqıshpa-basqısh asırıp barıw, elektron oqıw ádebiyatlar jaratıw, olardı mobil apparatlarǵa júklep alıw maqsetinde kitapxanalarda QR-kod járdeminde elektron resurslar haqqındaǵı informaciyalardı jaylastırıw sistemasın jaratıw sıyaqlı isler joqarı oqıw orınlarına sanlı texnologiyalardı engiziwdiń huqıqıy tiykarları bolıp xızmet etedi [3].

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı tárepinen de joqarıdaǵı mámleketlik húJjetlerde belgilengen wazıypalardı orınlawǵa qaratılǵan qatar isler ámelge asırılmaqta. Bunda ilimiy-pedagogikalıq hám oqıw-metodikalıq iskerlikti muwapıqlastırıw, pedagog kadrlardıń hár tárepleme rawajlanǵan, jetik hám básekige shıdamlı kadrlar bolıp jetisiwine qaratılǵan kompleks ruwxıy-bilimlendiriw isleri ámelge asırılıp, oqıw procesine zamanagóy pedagogikalıq hám informaciyalıq-kommunikaciyalıq texnologiyalar engizilmekte.

Sonıń menen bir qatarda ulıwma orta, orta arnawlı, kásip-óner tálimi pedagog kadrların qayta tayarlaw hám olardıń qánigeligin jetilistiriw procesin shólkemlestiriw boyınsha qospa ilimiy joybarlardı ámelge asırıw, ilimiy-tálim procesine jetik shet el qánigelerdi qosıw maqsetinde shet el pedagogika joqarı bilimlendiriw mákemeleri hám ilimiy oraylar menen sheriklik baylanısların rawajlandırıw, ilimiy-pedagogikalıq iskerlikti jolǵa qoyıw, tálim alıwshılar tárepinen dóretiwshilik penen oqıw pánlerin ózlestiriwine qaratılǵan texnologiyalardan nátiyjeli qollanılmaqta.

Instituttıń 9 studenti Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń Mámleketlik stipendiyası, Islam Karimov hám Alisher Nawayı atındaǵı Mámleketlik stipendiyaların hám de Institut keńesiniń sheshimi menen belgilengen Ajiniyaz Qosıbay ulı, Ibrayım Yusupov atındaǵı stipendiyant jeńimpazları bolıwǵa eristi. Solardıń ishinde “Baslawısh tálim hám sport tárbiyalıq is” tálim baǵdarı 4-kurs studenti A.R.Tajibaeva da Nawayı atındaǵı Mámleketlik stipendiantı jeńimpazı bolıwǵa eristi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2022-jıl 28-yanvardaǵı “2022 – 2026 jıllarǵa mólsherlengen jańa Ózbekstannıń rawajlanıw strategiyası haqqında”ǵı PF-60-sanlı Pármanında rawajlanıw strategiyasında insan qádirin kóteriwge baǵdarlanǵan sociallıq qorǵaw siyasatı boyınsha belgilengen wazıypalar sheńberinde Qaraqalpaqstan Respublikası hám Xorezm wálayatında birinshi – tórtinshi klass oqıwshılarına Mámleket byudjeti qarjıları esabınan biypul awqat (azanǵı shay yamasa túslik) penen támiyinlew jolǵa qoyıldı. Bul óz gezeginde elimizde ámelge asırılıp

atırǵan reformalar mámleketimizde Jańa Ózbekstandı jaratıwdıń zárúr siyasiy-huqıqıy, social-ekonomikalıq hám ilimiy-bilimlendiriw tiykarlarınıń jaratılǵanlıǵınan derek beredi. Demek, bolajaq baslawısh klass oqıtıwshıların bunday proceslerge tayarlaw talap etiledi. Bul boyınsha keyingi tórt oqıw jılı dawamında “Baslawısh tálim” kafedrasınıń Nizamiy atındaǵı Tashkent mámleketlik pedagogikalıq universiteti, Buxara mámleketlik universiteti hám onıń danındaǵı pedagogikalıq institutı, Alisher Nawayı atındaǵı ózbek tili hám ádebiyatı institutı, Chirchiq mámleketlik pedagogikalıq institutı, sonday-aq Moskva pedagogikalıq mámleketlik universiteti, Kuban mámleketlik universitetleri sıyaqlı joqarı oqıw orınları hámde Moskva qalası “Русский мир” fondı qánigeleri hámde kórnekli pedagog-ilimpazları menen birgelikte is alıp barıp, bakalavr tálim baǵdarı hám magistratura qánigeligi talabaları menen nátiyjeli tálim-tárbiya hámde ilimiy-metodikalıq jumıslardı alıp barmaqta. Sonday-aq mektep hám joqarı tálimniń úzliksizligin hám izbe-izligin támiyinlew, mekteplerge jetik kadrlar tayarlaw, baslawısh klass oqıwshıların PISA, PIRLS xalıqaralıq bahalaw sistemasına tayarlaw, mektep oqıtıwshıların oqıw-metodikalıq qollanbalar menen támiyinlew, joqarı oqıw orınları oqıw rejeleriniń mektep turmısı menen integraciyasın támiyinlewge qaratılǵan qatar isler ámelge asırılmaqta.

Bunday islerdi ámelge asırıwda institutta sharayatlar jaratılmaqta. Talabalar menen tálim-tárbiya islerin jolǵa qoyıw menen birgelikte olarǵa qolaylıqlar jaratıw maqsetinde tálim alıwshılardı studentler turar jayı menen támiyinlew, olardıń bos waqıtların nátiyjeli shólkemlestiriw, miynet iskerligi menen shuǵıllanıwları ushın da is-ilajlar alıp barılmaqta.

Institutımızda filosofiya doktorı (PhD) hám ilim doktorı (Doctor of Science) ilimiy dárejesin alıw Qánigelestirilgen Ilimiy Keńestiń is alıp barıwı jaslardı ilimge bolǵan qızıǵıwshılıǵın asırıwǵa qaratılǵan imkaniyatlardıń biri sanaladı.

Ilim hám innovaciyalıq iskerlik salasında xalıqaralıq sheriklik hám xalıqaralıq sheriklik sheńberinde rawajlanǵan mámleketlerdiń abıroylı ilimpazları menen sheriklikte orın alǵan mashqalalardı sheshiwge qaratılǵan qospa ilimiy joybarlardı ámelge asırıw ushın keń sharayatlar, sıylıqlaw, qollap-quwatlaw sisteması jaratıldı. Bunda ilimiy-intellektual hám de ilimiy-innovaciyalıq potencialdan keń paydalanıw, ilim-pándi rawajlandırıw hám ilimiy infrasturturanı modernizaciyalaw islerin sapa jaǵınan jańa basqıshqa kóteriw elimizdegi eń bir áhmiyetli wazıypalardıń biri bolıp turǵan búgingi kúnde hár bir professor-oqıtıwshıdan sociallıq aktivlik, dóretiwshilik, novatorlıq, sanlı texnologiyalardı ámeliyatqa endiriwge qaratılǵan mediasawatlılıq talap etiledi.

Ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasi.

2. 2020 yil – ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili, deb e’lon qilindi. https://mintrans.uz/news/2020-yil-ilm-ma-rifat-va-raqamli-iqtisodiyotni-rivojlantirish-yili-deb-e-lon-qilindi

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish koncepciyasi” PF-5847-sonli Farmoni.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi “2022 – 2026 YILLARGA Mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘ǵrisida”gi PF-60 son Farmoni. https://lex.uz/docs/5841063

OQÍW PROCESINDE SANLÍ TEXNOLOGIYALAR

M.A. Jalelov *– Nókis MPI*
Ilimiy isler hám innovaciyalar boyınsha prorektor

Tálim bazarınıń globallasıwı múnásibeti menen milliy bilimlendiriw sistemasına qoyılatuǵın jańa talaplar qáliplesip atır. Tiykarǵı talaplardan biri - ayrıqsha hám tez ózgeriwsheń tálim xızmetleri bazarında islew qábileti bolıp esaplanadı. Bunday qábiletli proceske baǵdarlanǵan basqarıw sisteması hám oqıw ornınıń ózinde avtomatlastırılgan biznes procesleri bolǵan mákemelerinde támiyinleniwi múmkin.

Xabar texnologiyası ásirinde sanlı tálim texnologiyalarınan paydalanıwda ádewir arqada qalıw tálim sapasınıń tómenlewi hám de sociallıq mútajliklerden qanaatlanbawshılıqqa alıp keledi. Usınıń sebebinen sanlı texnologiyalardan paydalanıw dárejesin keskin asırıw, joqarı oqıw orınları professor-oqıtıwshıların hám sonday-aq ulıwma bilim beriw mektepleri oqıtıwshıların sapalı qayta tayarlaw zárúrligi júzege kelmekte, bul bolsa basqıshpa-basqısh ámelge asırılıwı zárúr.

Zamanagóy jámiyette turaqlı ózgerip turatuǵın sociallıq-ekonomikalıq sharayatlar hám sanlı texnologiyalardan paydalanıw nátiyjesinde joqarı oqıw orınları pitkeriwshilerine qoyılatuǵın talaplar ózgermekte.

Bul izertlewdiń aktuallıǵı oqıtıwshılardıń sanlı texnologiyalardan oqıw quralı retinde paydalanıw boyınsha bilimleriniń tolıq jetkiliksizligi bolıp tabıladı. Házirgi waqıttaǵı “Joqarı bilimlendiriw sistemasın sanlı áwladqa sáykeslendiriw” koncepciyasına muwapıq joqarı oqıw ornı professor-oqıtıwshıları elektron tálim boyınsha kásiplik tayarlıqtan ótiwleri shárt.

IT-texnologiyalar tiykarındaǵı bilimlendiriw tarawın basqarıw hám tálim procesindegi innovaciyalar báseki ortalıǵında ústinlik jaratıw imkaniyatın beretuǵın tiykarǵı mexanizm bolıp tabıladı. Isenimli hám nátiyjeli infradúzilisti jaratıw, maǵlıwmatlarǵa kirisiwdiń birden-bir usılların engiziw, xabar resurslarınıń pútkil kompleksin basqarıw qábiletin jaqsılaw, sonıń menen birge, informaciyalastırıw hám ulıwma oqıw ornınıń strategiyalarınıń muwapıqlıǵın támiyinlew xabar texnologiyaların rawajlandırıwdıń tiykarı esaplanadı [1].

Bul ilajlardıń kompleksli ámelge asırılıwı informaciya resurslarınıń integraciyalalanıwın támiyinleytuǵın jáne oqıw ornınıń shólkemlestirilgen dúzilisi hám akademiyalıq siyasatına muwapıq tálim procesin avtomatlastırıwǵa múmkinshilik jaratıwshı korporativ informaciya ortalıǵın qáliplestiriw menen baylanısıwı múmkin.

Sanlı texnologiyalar ásirinde joqarı oqıw ornı professor-oqıtıwshıların qayta tayarlawǵa úlken mútajlik sezildi. Eski bilim kónlikpesi menen isleytuǵın oqıtıwshılardıń bilimleri de hár kúni kólemi, sapası turaqlı túrde artıp baratırǵan sanlı texnologiyalardan paydalanıw ortasında úlken ayırmashılıq bar. Oqıtıwshılar kúndelikli jumıs kóleminiń kópligi sebepli informaciya kólemi qarsında informaciya texnologiyalarınıń ámeldegi tendenciyaların gúzetip barıwǵa waqıtları joq. Sonı

esapqa alıp, professor-oqıtıwshılar quramın sanlı texnologiyalardan paydalanıw hám jańa áwlad usılların islep shıǵıw boyınsha basqıshpa-basqısh qayta tayarlawdı tuwrı shólkemlestiriw zárúr [2]:

1) Oqıw ornında tekǵana oqıtıwshılar, bálki studentler hám olardıń ata-anaları da paydalanıwı kerek bolǵan elektron húJjetler engiziliwi kerek, ol jaǵdayda elektron keste, bahalar hám tapsırmalardı hám de basqada maǵlıwmatlardı kóriwi, sonıń menen birge, xabarlar menen jazıspalardan paydalanıw múmkin. Oqıtıwshılar, nátiyjede paydalanıwshınıń elektron mádeniyatın qáliplestiredi.

2) Birinshi basqıshtı ózlestirgennen keyin, elektron bilimlendiriw tarawında texnikalıq oqıw qurallarınan paydalanıw, yaǵnıy oqıw procesinde oqıtıwdıń texnikalıq qurallarınan paydalanıwdı basqarıw ushın elektron húJjetler mazmunın tekseriw, qadaǵalaw, úy wazıypaları, testler, studentler bilimin bahalaw, informaciyanı basqarıw sistemaların jaratıw kórinisinde paydalanıw zárúrligi payda boladı. Pikir alısıw túrinde hár bir studenttiń esabatın Internette kóriw múmkinshiligi bar.

3) Zamanagóy elektron tálim texnologiyaların qollaw arqalı oqıwshılardıń psixologiyalıq hám fiziologikalıq múmkinshiliklerin esapqa alǵan halda jeke rawajlandırıw múmkin.

Ulıwma alǵanda, joqarı oqıw orınlarınıń tálim iskerligin rawajlandırıw ushın IT dıń áhmiyeti nede? Tómendegi dálillerdi ajıratıp kórsetiw múmkin:

• ámeldegi maǵlıwmatlardan tuwrı paydalanıw arqalı tálim sapasın asırıw, oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın hám oqıtıwshılardıń dóretiwshilik belsendiligin asırıw;

• tálim procesin individuallastırıw hám intensivlestiriw tiykarında natiyjeliligin asırıw;

• jańa tálim texnologiyaların engiziw - rawajlandıratuǵın hám joybar tiykarında oqıtıw, isbilermenlik oyınları, vizualizaciya, simulyaciya modellestiriw, aralıqtan oqıtıw;

• túrli iskerlik túrlerin (oqıw, oqıw hám ilimiy, ilimiy) integraciyallasıwı;

• oqıwshınıń oqıtıwshısına qaramlılıǵın kemeytiw;

• kompyuter testleri tiykarında tálim jetiskenliklerin bahalawdı jetilistiriw.

6 moduldan ibarat elektron tálimniń qásiyetlerin kórip shıǵayıq, atap aytqanda:

• oqıwshılardıń texnikalıq kónlikpelerin rawajlandırıw waqtın kemeytiw;

• oqıw tapsırmaları sanınıń kóbeyiwi;

• student jumısınıń optimal pátine erisiw;

• oqıtıwdıń ańsatlıq penen erisiletuǵın dárejedegi parıqlanıwı;

• oqıwshı oqıw subyektine aylanadı, sebebi ol sabaqta belsene islewi kerek;

• tárbiyalıq iskerliginiń motivaciyasın asırıw.

Házirgi waqıttaǵı joqarı oqıw orındaǵı moodle, HEMISti jetilistiriwde, onıń orayında student boladı, onıń astında informaciya xızmetlerin qáliplestiriw hám oqıtıwshı birden-bir derek bolıp qalmawı ushın oqıw procesin shólkemlestiriw kerek [3]. Oqıw procesinde biz qollanıp atırǵan informaciya texnologiyaları bilimniń birden-bir tasıwshısınan tálim basqarıwshısı hám tárbiyashısına aylanatuǵın, oqıwshılardıń arnawlı bir dástúrdi ózlestiriwge qaratılǵan umtılıw-háreketlerin-individual tapsırmalar arqalı baǵdarlawshı hám qadaǵalawshı oqıtıwshı rolin túpten ózgertedi. Oqıtıwshı, álbette, oqıw procesiniń qatnasıwshılarınan biri bolıp, taqtada ózine isenimli bolmay, bálki informaciya ortalıǵında proyektor yamasa kompyuterdi

basqarıw pulti menen boladı. Bul ózgerislerdi bunday etip ańsatlaw hám jańa jantasıwdıń nátiyjeligi yamasa áwmetsizligi insan faktorı hám oqıtıwshılardıń virtual klaslar hám ortalıqlarǵa kirisiwine baylanıslı.

Búgingi kúnge shekem sanlı texnologiyalardan paydalanǵan halda elektron tálim, elektron pánler sapasın bahalawdıń birden-bir kriteriyaları, bul pánler sapasın bahalaytuǵın maman qánigeler quramı menen baylanıslı sheshilmegen máselelerge iye, olar arasında: elektron resurslar sapası mashqalası; intellektuallıq mulkti qorǵawdıń huqıqıy máseleleri, elektron kurslardı tayarlaw hám jańalaw qárejetleri menen baylanıslı máseleler [4], elektron kurslardı islep shıǵıw hám jańalaw múmkinshiligine iye bolǵan oqıtıwshılardı tayarlaw ushın kadrlar máseleleri.

Elektron tálim máselelerin sheshiw hám joqarı tálimniń oqıw procesinde sanlı texnologiyalardan nátiyjeli paydalanıw ushın tómendegi funkciyalardı atqaratuǵın birden-bir oqıw orınları arasında oraydı shólkemlestiriw zárúr:

• oqıw procesin informaciyalastırıwdan paydalanǵan halda elektron pánler sapasın bahalaw boyınsha birden-bir talaplardı islep shıǵıw;

• oqıtıwshılardı elektron tálimge tayarlaw;

• elektron pánler boyınsha standartlar hám kompetenciyalarǵa sáykes islep shıǵıw;

• jańa áwlad usılların islep shıǵıw;

• oqıw orınlarında kompleks informaciyalastırıw máselelerin sheshiw maqsetinde IT oraylar menen birge islesiw.

Oqıw ornın informaciyalastırıw degende biz pútkil sistemaǵa kompleks tásir kórsetiwi múmkin bolǵan informacion-kommunikaciya texnologiyaların engiziw arqalı oqıw ornı iskerligin sistema retinde jetilistiriwge qaratılǵan ilajlar kompleksin, strategiya, tarmaq infradúzilmesi, shólkemlestirilgen strukturası, basqarıw sistemasın túsinemiz [5]. Sonday etip, sanlı texnologiyalar oqıw procesin tekǵana kásiplik hám tálim standartı talapların orınlawǵa ǵana emes, bálki bolajaq qánigeniń kásiplik mádeniyatın qáliplestiriwge, informaciya járdeminde turaqlı túrde ózin ózi jetilistiriwge umtılıwǵa baǵdarlaw imkaniyatın beredi.

Koncepciya retinde kompetenciya kásiplik tartıslar dárejesinde qalıwı hám ulıwma alǵanda, ayırım iskerlik túrlerin orınlawǵa tayarlaw hám qábilettiń xarakteristika modelin sáwlelendiriwshi xızmetkerlerdi tayarlawdı sıpatlawı kerek. Sonı atap ótiw kerek, joqarı bilimlendiriwdiń maqsetin sanlı texnologiyalar oqıw procesin intellektuallıq qollap-quwatlaw hám qollap-quwatlawdıń kúshli quralı retinde isleytuǵın qánigeniń jeke, kásiplik hám informaciya mádeniyatın qáliplestiriw retinde túsiniw múmkinshiligin beredi. Sanlı texnologiya múmkinshiliklerin tabıslı ámelge asırıw ushın kásip-óner táliminiń zamanagóy didaktikası pitkeriwshiniń kásiplik mádeniyatın qáliplestiriwge baǵdarlanǵan bolıwı kerek. Sol sebepli sanlı texnologiyalardı engiziw mashqalasınıń eń zárúrli táreplerinen biri – didaktikaǵa itibar qaratılıwı kerek, sebebi informaciya texnologiyaları studenttiń jeke qásiyetlerin úyrenilip atırǵan pánniń ayrıqsha qásiyetlerine sáykeslendiriwge múmkinshilik bolıp tabıladı. Oqıw procesin shólkemlestiriwdiń úlgileri hám didaktikalıq principlerın túsinbew hám olarǵa tiykarlanbawshılıq oqıw procesinde sanlı texnologiyalar resurslarınan nátiyjeli paydalanıw imkaniyatın bermeydi.

Oqıw procesiniń mádeniyattanıwshılıq jantasıwına tiykarlanǵan rawajlanıwı sanlı texnologiyalardan paydalanıwdıń eń zárúrli baǵdarların anıqlaw imkaniyatın beredi, ekinshi tárepten, olardıń oqıw procesinde potencialın tolıq ashıp beriwge múmkinshilik beredi, basqa tárepten, oqıwshınıń ózligine zıyan etpeydi. Házirgi waqıtta informaciya texnologiyaları usınıs etip atırǵan materiallarǵa tıykarlanıp, tálim iskerligine engiziw ushın eń áhmiyetli - úlken maǵlıwmatlar menen islew múmkinshilikleri; professional ortalıqqa kirisiw; bultlı hám bloklı texnologiyalar bolıp esaplanadı. Úlken maǵlıwmatlar menen islew qábileti studentlerdiń oqıw, ilimiy hám dóretiwshilik iskerligin qollap quwatlaw ushın jasalma intellekt múmkinshiliklerinen paydalanıw imkaniyatın beredi.

Kasiplik tálim usılların klassifikaciyalawda sanlı texnologiyalar ayrıqsha orın iyelewi kerek. Bul, birinshi náwbette, zárúrli, sebebi kúshli informaciya keńisliginiń insanǵa tásiriniń mánisin, onıń nizamlıqları, oqıwshılar menen islew principleri hám usılların túsinbesten, siyasat, strategiya, dástúrdi islep shıǵıw zamanagóy sanlı ortalıqta islew múmkin emes. Bunday dálillerge tiykarlanǵan jantasıwlardıń joq ekenligi barlıq oqıw orınları ushın internetke kiriw sistemasın qáliplestiriwge alıp keldi, degen menen studentler hám oqıtıwshılar ushın resurslar jeterli emes. Olardıń qanshası kerekli, qaysıları qanday wazıypalardı sheshiwleri kerek, degen menen, bulardıń barlıǵın tálim xızmetleri bazarı iyelep aladı. Paydalanıwshılar ushın sheklewler sistemasın engiziw nátiyjeli bolmaydı, bul jaslarda jeke hám kásiplik mádeniyatqa zárúrlik bólegi bolǵan ruwxıy hám shıdamlılıq baǵdarın qáliplestiriwdi talap etedi.

Sanlı texnologiyalardıń engiziliwi dáslepki waqıtlarda kórip shıǵılmaǵan, biraq házirgi kúndegi zárúrliklerge baylanıslı ilimiy tárepten talqılawdı talap etetuǵın zárúrli jaǵdaydı ashıp beredi. Dástúrge kóre, oqıw materiallarımızda oqıtıw usılları hám tárbiya usıllarına anıq bóliniw ámelge asırıldı. Bul proceslerdiń nızamlıqların izertlew hám túsiniw kóz-qarasınan bul jantasıw áhmiyetke iye boladı. Yaǵnıy, ámeliyatshı oqıtıwshı ushın túsinikli bolǵan insandı qáliplestiriw usılların klassifikaciyalaw ushın integraciyalasqan jantasıw zárúr. Haqıyqıy ámeliyatta tálim procesi úyreniw menen organikalıq túrde birlesedi, oqıtıwshınıń jumısında, mısalı, lekciya waqtında, tárbiyalıq hám rawajlandırıwshı máseleler qoyıladı. Bilim alıwshını rawajlandırıw ushın sanlı texnologiyalar járdeminde tálim hám rawajlanıw funkciyaların qanday dárejede hám qalay ámelge asırıw múmkinligi ele tolıq anıq islep shıǵılmaǵan. Haqıyqattan da, zamanagóy oqıtıwshı iskerligine ámeliy psixologiya elementlerin kirgiziw talap etiledi.

Ádebiyatlar

1. Багаутдинова Н.Г. Новые конкурентные преимущества в условиях цифровизации [Текст] / Н. Г. Багаутдинова, Р. А. Никулин // Инновации. - 2018. - № 8. - С. 80-83.

2. Айбазова М.Ю. Формирование информационной компетентности выпускников вузов как условие подгот овки кадров для цифровой экономики / М. Ю. Айбазова, А. А. Карасова // Alma Mater (Вестник высшей школы). – 2018. – № 9. – С. 58-63.

3. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2018.

4. Ахметова С.Г. Опыт внедрения новых технологий в высшем профессиональном образовании / С. Г. Ахметова, Л. В. Невская // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки. – 2018. - № 2. - С. 62-69.

5. Корнилов Ю.В. Сетевые и мультимедиа технологии как средство оптимизации учебного процесса // Информатика и образование. 2017. № 12. С. 107-108.

ХАЛҚАРО ИЖТИМОИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР ТИЗИМИДА ҒОЯВИЙ ТАРБИЯНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Қ.А. Қодиров *- Нукус ДПИ Ёшлар масалалари ва маънавий-маърифий ишлар бўйича проректор*

Янгиланишлар шиддатли тус олаётган мамлакатимизда маънавият, миллий ғоя, маънавий-ахлоқий тарбия каби масалалар давлат сиёсатининг бош масаласи сифатида ҳам энг кўп муҳокама қилинаётган мавзуларга айланди. Ёшларнинг яхлит дунёқарашини шакллантиришда, уларнинг ижтимоий фаоллигини оширишда маънавий қадриятларнинг етакчи ролини эътироф этиш, бу ўринда эса меҳрибонлик, раҳм-шафқат, виждон, ҳамдардлик, сахийлик, масъулият каби маънавий-ахлоқий қадриятлар талабаларнинг терминал ва инструментал компетенцияларига, маънавий-ахлоқий фазилатларига айлантирилмоғи зарурлиги давлат сиёсатининг устувор йўналишига айланди.

Давлатимиз ўз олдига эзгу мақсадлар билан «Миллий тикланишдан миллий юксалиш сари» ғояси ила тараққиётнинг 3-даври пойдеворини яратишга киришди. Бу эса бугунги ёшлар билан бевосита ишлашадиган таълим-тарбия муассасаларининг барча бўғинларида фаолият юритаётган масъулларга, жамоат ташкилотлари ходимларига ҳамда униб-ўсиб келаётган юртимизнинг эртанги кун эгалари бўлган ёшларга жуда катта талабларни қўймоқда.

Бундай шароитда олий таълим муассасалари ходимларидан ҳар қачонгидан кўра фидоийликни, кўпроқ ўқиб изланишликни, бугунги глобаллашув жараёнида ёшларимизга ҳақиқий маънода устозлик қилиб, тўғри йўналтира олишликни, энг асосийси, ҳурматли устоз сифатида шахсий намуна бўлишликни талаб қилмоқда.

Ёшларимиздан эса, ахборот, коммуникатив маданият, ижодий, креатив, инновацион ривожланиш қобилияти, иш, касбий муносабатлар компетенцияларини ва кескин рақобат талабларига жавоб беришни, ўзида тадбиркорлик ва лидерлик фазилатлари билан бирга Ватанга садоқат, мустаҳкам мафкуравий иммунитет ва масъулиятни ўз зиммасига олишни талаб этмоқда. Зеро азалий миллий қадриятларни қадрсизлантирувчи «оммавий маданият», информацион ҳуружлар, ахлоқсизлик фалсафаси, экстремизм, нигилизм, «дунё фуқаролиги»ни (космополитизм), миссионерлик, прозелитизмни мадҳ этувчи сайтлар, турли шоулар, кўнгилочар кўрсатувлар ва мусиқий каналлар бугунги глобал ва локал маънавий ҳаётимизнинг объектив манзараларига айланмоқда.

Демакки, бу шароитда олий таълим муассасалари маънавий-маърифий ишлар тизими ўз устуворликларини ёшлар маънавий идеаллари, қадриятлари ва ғоялари билан боғлиқ бўлган аниқ ахлоқий фазилатлар кластерини таъминлашга йўналтирилиши лозим. Бу фазилатлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз маънавий тарбия Концепцияси”да [1] белгилаб берилди. Мазкур Концепция узлуксиз маънавий тарбия жараёнини тизимли ташкил этиш, ёшлар орасида тарбия индикатори ва компетенцияларини тарғиб қилиш, тарбия соҳасини илғор инновацион технологияларни жалб этган ҳолда янада такомиллаштириш, ёшларнинг мустақил ҳаётга Ватанга садоқат, тадбиркорлик, иродалилик, мафкуравий иммунитет, меҳр-оқибатлилик, масъулиятлилик, толерантлик, ҳуқуқий маданият, инновацион фикрлаш, меҳнатсеварлик каби таянч компетенциялар билан кириб боришини таъминлаш вазифаси юклатилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти турли зиддиятлар кучайиб бораётган бугунги дунё манзараларида ёшларимизнинг маънавий иммунитетини кучайтириш, уларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказиш ҳар қачонгидан ҳам долзарб эканлигидан келиб чиқиб, 5 та муҳим ташаббусни илгари сурди [2].

Президент Ш.Мирзиёев жорий йилнинг 19 январь куни «Маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш, бу борада давлат ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини кучайтириш» [3] масалалари бағишланган йиғилишида: «...бугун дунёда кескин кураш ва рақобат ҳукм сурмоқда, манфаатлар тўқнашуви кучаймоқда. Глобаллашув жараёнлари инсоният учун беқиёс янги имкониятлар билан бирга кутилмаган муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда. Миллий ўзлик ва маънавий қадриятларга қарши таҳдид ва хатарлар тобора ортмоқда. Фақат ўзини ўйлаш, меҳнатга, оилага енгил қараш, истеъмолчилик кайфияти турли йўллар билан одамлар, айниқса, ёшлар онгига устамонлик билан сингдириляпти. Шунингдек, терроризм, экстремизм, трансмиллий ва кибер-жиноятчилик, одам савдоси, наркотрафик каби таҳдидлар хавфи ошиб бормоқда. Баъзи ҳудудларда атайин беқарорлик юзага келтирилиб, миллатлараро тотувлигимизга раҳна солиб, норозилик кайфияти авж олдирилмоқда», - деб аълоҳида таъкидладилар.

Ҳурматли конференция иштирокчилари! Бугун дунёда мана ман деган энг буюк давлатлар ҳаётининг турли соҳаларида, хусусан, маънавий-маданий ҳаётда юз бераётган инқирозий жараёнларга мутахассислар томонидан фавқулодда ҳолат деб, эътироф қилинмоқда. Яъни, дунёга машҳур сиёсатчилар - Ғарб дунёси ҳалокат томон бораётганлигини қайғу билан қайд этмоқдалар. Масалан, америкалик таниқли файласуф ва сиёсий шарҳловчи П.Ж.Бьюкененнинг сўнги йилларда эълон қилинган китоблари сарлавҳаларининг номланиши ҳаммани огоҳликка чорлайди: масалан: «Буюк хоинлик: Америка суверенитети ва ижтимоий адолат глобал иқтисодиёт тангрисига қурбон этилгани ҳақида» (1998), «Ғарбнинг ҳалокати: аҳолининг камайиши ва муҳожирликнинг кучайиши мамлакатимиз ва тамаддунимизга қандай таҳдид солмоқда?» (2001), «Ўнгларнинг сўлларга айланиши» (2004), «Ғарбнинг ҳалокати» китобларида АҚШда вужудга келган вазиятни чуқур ва

атрофлича таҳлил этар экан, муаллиф ўз юртининг таназзулини, аввало, маданиятининг емирилаётганлигини, азалий урф одатларнинг йўқолаётганлигини, асрлар давомида эъзозлаб келинган қадриятларнинг топталаётганлиги билан боғлайди ва бундай ишларнинг тепасида турган «маданий инқилобчилар»ни «замонамиз толибонлари», деб атайди.

Дарҳақиқат, юртимизда ёшлар тарбияси, ғоявий тарбия масаласи Президентимиз раҳбарлигида давлат сиёсатининг устувор йўналиши этиб белгиланди: “Жаҳон тарихига назар солсак, дунёдаги энг ривожланган бешталикдаги ҳар бир халқ, аввало, маънавий бирлашуви, миллий ғояси билан юксалган”. Бугун янги ҳаёт қуриш, ривожланган давлатлар қаторига чиқиш йўлидан бораётган мамлакатимизда ҳам миллий ғоя масаласи жуда муҳим аҳамиятга эга.

Ҳақиқатдан ҳам, Президентимиз таъкидлаганидек: “Агар жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир. Биз янги Ўзбекистонни барпо этишга қарор қилган эканмиз, иккита мустаҳкам устунга таянамиз. Биринчиси – бозор тамойилларига асосланган кучли иқтисодиёт. Иккинчиси – аждодларимизнинг бой мероси ва миллий қадриятларга асосланган кучли маънавиятдир» [4].

Яқинда бўлиб ўтган йирик тадбирлар – давлатимиз раҳбарининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси [5], Ўзбекистон ёшларининг биринчи форуми [6] ҳамда Хавфсизлик кенгашининг кенгайтирилган йиғилишида маънавият, ёшлар тарбияси ва бугунги ғоявий тарбия йўналишидаги долзарб вазифалар белгилаб берилди. Чунки бу борада ечимини кутиб турган, ўзгаришлар шамоли кириб бормаган масалалар кўп.

Афсуслар бўлсинки, айни бугунги кунда ҳам Миллий ғоянинг моҳиятини тўлиқ англаб етмаган, ёшлар тарбияси нечоғлик муҳим бўлиб турган бир пайтда, эски мафкурани тасаввур қилиб, бунга юзаки қарайдиганлар, бу менинг ишим эмас, ёки мендан кетганча эгасига етганча қабилида иш тутувчи масъуллар ҳам йўқ эмас. Шу боис ҳам Президентимизнинг кейинги нутқларида Олий таълим муассасалари фаолиятидан норозилик кайфиятлари, таълим муассасалари ўша ҳудуднинг ҳар томонлама маънавият ва маданият маркази бўлолмаётганликлари, шунингдек, жойларда, оддий аҳоли орасида давлат сиёсатини олиб боришда жонбозлик кўрсатиб, фидоийлик билан ёндашиш ўрнига сусткашликларга йўл қўйилаётганлигини алоҳида таъкидладилар.

Ҳаммамизга маълумки, давлатимиз раҳбари томонидан: «Биз яратаётган янги Ўзбекистоннинг мафкураси эзгулик, одамийлик, гуманизм ғояси бўлади. Биз мафкура деганда, аввало, фикр тарбиясини, миллий ва умуминсоний қадриятлар тарбиясини тушунамиз. Улар халқимизнинг неча минг йиллик ҳаётий тушунча ва қадриятларига асосланган», – деб бугунги мамлакатимиз мафкурасининг асосий ғоясини белгилаб бердилар.

Бугунги кунда таълим муассасаларида ғоявий тарбияни модернизациялаш мамлакатимизда «Ёшларни қўллаб қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили» Давлат дастурида белгиланган жараёнлар билан уйғун бўлиши талаб этилмоқда [7]. Мана шундай янги тарихий вазиятда «Янги Ўзбекистонни ҳар томонлама инновацион ривожлантириш учун, 3-ренессанс

пойдеворини яратишимиз учун халқимиз, ёшларимизда қайси фазилатларни кучайтириб, қайси иллатларга чек қўйишимиз керак?», деган саволларга илмий жавоблар керак. Бу саволларга эса олий таълим муассаларининг зиёли қатлами ҳамда маънавият жавоб бериши ва халқимизни бунёдкор ишларга даъват қилиши лозимдир [7].

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, қуйидаги таклиф-тавсияларимизни беришни маъқул топдик:

1. Бугунги кунда Олий таълим тизимида фаолият юритаётган ҳар қандай бўғиндаги ходим, аввало, юртимизда ҳамда дунё ҳамжамиятида рўй бераётган воқеалар мазмунидан хабардор бўлишлиги, воқеа моҳиятини чуқур англаган ҳолда дарс машғулотлари давомида ёшларимизга биринчилардан бўлиб тўғри ва аниқ етказиш;

2. Юртимизда таълим жараёнига тадбиқ қилинган “Узлуксиз маънавий тарбия” концепциясининг Олий таълим тизимига қўйилган талабларини тўлақонли адо этиш;

3. Олий таълим муассасаларининг ижтимолий-гумантар фанлар йўналишидаги кафедралар томонидан ўқитувчиларнинг ишчи фан дастурлари ва маъруза матнлари мазмунини йилига бир марта эмас, балки тизимли равишда бугунги ғоявий ислоҳотлар, ёшлар тарбиясига қўйилаётган талаблар асносида доимий янгилаб, бойитиб бориш;

4. Олий таълимнинг ҳар қандай бўғиндаги масъули Президентимиз раҳбарлигида олиб борилаётган давлат сиёсати нафақат олий таълимда, балки маҳалларда ва бошқада бириктирилган ўринларда ҳам энг фаол ва ташаббускор тарғиботчиси бўлишлиги лозим.

Хулоса ўрнида таъкидлаймизки, бугунги даврнинг ўзи Республикамиз олий таълим муассаларига Янги Ўзбекистон ғоявий мафкурасининг драйвери сифатида бўлажак мутахассисларни тайёрлашда ғоявий тарбия ишларида илгари қўйилмаган янги вазифани амалга оширишни талаб қилмоқда. Яъни, илгари талабаларга миллий ғоя, бузғунчи ва бунёдкор ғоялар тўғрисида билим бериш билан чекланиб келинган бўлса, энди улардан ана шу олий мақсадларга йўғрилган бунёдкор ғоялар асосидаги билимларини ҳаётда қўллай билишни ҳам ўргатишни талаб этади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1059-сон Қарори. 2019 йил 31 декабрь

2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Кенгашининг «Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан илгари сурилган бешта муҳим ташаббусни амалиётга жорий этиш самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги 2020 йил 25 март Қарори.

3. «Жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 19 январь куни маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш, бу борада давлат ва жамоат ташкилотларининг

ҳамкорлигини кучайтириш масалаларига бағишланган йиғилишдаги нутқидан. Халқ сўзи газетаси, 2021 йил,20 январь №13 (7793).

4. «Жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир". Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 19 январь куни маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш, бу борада давлат ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини кучайтириш масалаларига бағишланган йиғилишдаги нутқидан. Халқ сўзи газетаси, 2021 йил, 20 январь №13 (7793).

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Халқ сўзи газетаси, 2020 йил,30 декабрь №276 (7778).

6. «Ёшлар – Ўзбекистоннинг энг катта бойлиги, бебаҳо хазинаси". Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ёшлари форумида сўзлаган нутқи. Халқ сўзи газетаси, 2020 йил, 25 декабрь №273 (7775).

7. Қ.Қодиров. Олий таълим тизимида талабалар маънавиятини юксалтириш – устувор масала сифатида. «Муғаллим ҳәм узликсиз билимлендириў» илимий-методикалық журнал. Нукус., 2021 1-сон. Б.: 18.

«ПЛЮСЫ» И «МИНУСЫ» ЦИФРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ ШКОЛЬНИКОВ И СТУДЕНТОВ: УРОКИ ПАНДЕМИИ

М.В. Каравашкина *– Московский педагогический государственный университет, к.ф.н., доцент*

В марте 2022 года исполнилось два года с тех пор, как многие учебные заведения России вынужденно начали дистанционное обучение. Разберемся, что же внесло цифровое образование в сегодняшнюю жизнь преподавателя, применяющего на своих занятиях современные технологии.

Сначала отметим, что преподаватели в условиях пандемии овладели этими технологиями, причем сделали это в очень и очень короткий срок. Хотя при этом вопрос о применении новых методов обучения, возможных в цифровую эпоху, ставился в педагогической науке сравнительно давно.

Немногим более двух лет назад мы все стали участниками огромной, масштабной работы, основанной на том, что цифровые технологии стали ведущими в нашем преподавательском труде. Огромное количество студентов и школьников буквально за несколько дней перешло на новую форму работы, причем жизнь нам не оставила выбора, хотели мы того или нет, но нам нужно было осваивать новые технологии преподавания [1; с.100].

По прошествии двух лет можно подвести некоторые итоги и поделиться некоторыми наблюдениями.

В уходящем учебном году в Москве все школьники учились в очном формате, классы выводились на двухнедельный карантин только в том случае, если кто-то из детей заболевал. И тогда преподавание шло в дистанте. На рубеже октября – ноября были объявлены дополнительные двухнедельные каникулы, потому что поползла вверх кривая заболеваемости.

Студенты вузов вышли на обучение в смешанном формате с сентября, потом с ноября учились только дистанционно и лишь недавно вышли на очное обучение в полном формате (наш вуз, например, только в апреле), хотя многие вузы до сих пор сохраняют систему дистанционных лекций, чтобы не собирать большое количество слушателей в одной аудитории. Но все-таки сейчас идет обучение преимущественно в очном формате.

Итак, давайте рассмотрим, что же хорошего и что же не очень хорошего принесло нам дистанционное обучение, которое стало возможно только благодаря тому, что в нашу жизнь прочно вошли цифровые технологии, новейшие способы передачи информации. Свое выступление я бы назвала: «Взгляд филолога» или, возможно, человека, который не живет в формате цифровых технологий.

Начнем, пожалуй, с «плюсов».

Первое и, на наш взгляд, самое главное – это то, что образование состоялось в принципе. Конечно, было очень трудно привыкать к новому формату общения, к новому формату ведения занятий, как в школе, так и в вузе, но занятия шли. По своему опыту могу сказать, что они не прерывались ни на один день, даже в марте 2020 года, когда пришел приказ всем срочно перейти на дистант.

2) Еще одно преимущество – это возможность при желании получать качественное образование удаленно. С объявлением карантина из Москвы, например, многие студенты поспешили уехать в родные города, где не было такого строгого режима изоляции, но при этом сохранялась возможность учится в том вузе, который ты выбрал. Такая же возможность была и для сдачи государственных экзаменов, и для защиты выпускной квалификационной работы. Одним из актуальных инновационных средств обучения стали мобильные приложения. Их осваивали как студенты, так и школьники. То есть возросли роль и возможность смартфонов как средства обучения, расширился образовательный потенциал этого устройства. В настоящее время появились первые научные публикации, которые анализируют возможности использования мобильных приложений, например, для организации самостоятельной работы студентов [3; с.339].

3) Педагогами были освоены новые площадки работы, новые способы контакта с обучающимися. Наиболее привычный для многих «Скайп» дополнился платформами «Зум», «Тимс», «Дискорд». В передаче учебной информации были задействованы социальные сети, What’sApp. Я, наверное, повторюсь, но все-таки еще раз скажу, что все мы оказались вовлеченными, волей или неволей, в мир цифровых технологий. Очень отрадно, что в этот момент основным вопросом, который волновал многих педагогов, стал вопрос о том, как ЛУЧШЕ донести информацию до своих подопечных, что нужно сделать, чтобы занятие/урок в дистанционном формате, когда ты практически не получаешь ответной реакции от аудитории, а порой и не водишь глаз школьников и студентов, получился интересным, полезным, чтобы обучающийся понял и осознал материал, который для него доносит педагог. То есть преподаватели оказались готовыми к созданию

инновационных дидактических и методических средств обучения, например, русскому языку. И эти средства характеризуются «высокой адаптивностью, целевой и функциональной направленностью учебных материалов, их вариативностью, гибкостью и т.д.» [2; с. 13].

4) И вот тут мы с вами подходим к очень интересному моменту. Выяснилось, что урок в школе или занятие со студентами с применением цифровых технологий требуют от преподавателя обязательной и очень тщательной подготовки именно к этому уроку, а не просто знания материала по теме. Дистанционное образование оказалось более требовательным, чем непосредственное общение. Нужно продумывать, например, и содержание кадра презентации, и расположение материала на экране, и возможность смены экрана на демонстрацию доски, и многое другое. Иначе не удержишь внимание той аудитории, которую не видишь. То есть цифровые технологии сделали нас всех более ответственными, заставили подумать о методах применения наших знаний. Приведем пример опорного плана-конспекта занятия, разработанного нами для одного из занятий со студентами по синтаксису русского языка.

Тема № 4

СОГЛАСОВАНИЕ. АНОМАЛЬНОЕ СОГЛАСОВАНИЕ.

1. **Повторяем изученное ранее. Что такое согласование**?

- Вспомните, предложение, которое анализировали на прошлом занятии.

Золотым блистательным полднем въехало несколько рыцарей-крестоносцев в узкую глухую долину восточного Ливана (Н.Гумилев).

Определите, какие типы зависимостей действуют в словосочетании «восточного Ливана», построенном по принципу согласования. В чем состоит суть каждой из зависимостей.

Вопросы: - Какая из зависимостей является ведущей при согласовании?

- Почему согласование – самая «видимая» связь в предложении?

- Вспомните, в чем трудность для ребенка в восприятии согласования.

2. **Приступаем к изучению нового**.

Можем ли мы сказать, что по форме главного слова в согласовании мы всегда можем догадаться о том, какая форма будет у зависимого?

Следовательно, согласование – связь _____ (предсказуемая / непредсказуемая)

Попробуйте выкинуть из предложения все зависимые слова при согласовании. Прочитайте предложение. Понятен ли Вам его смысл?

Следовательно, согласование – связь _____ (обязательная / необязательная)

Аномальные согласования.

Вспомните, какие части речи выступают в роли зависимых слов при согласовании?

1) Какие отношения возникают между главным и зависимым словом?

Могут ли эти отношения возникать, если зависимое слово является другой частью речи? Приведите примеры таких словосочетаний.

Следовательно, в роли зависимых при согласовании могут выступать _____ (часть речи). Что при этом изменится?

Вот уже долгожданный город Москва вставал на горизонте, и нашему герою не верилось, что это происходит действительно с ним.

Рассмотрите словосочетание «город Москва». Какую форму не может главное слово продиктовать зависимому?

-Какие в нем есть типы зависимостей?

- Что «потеряло» данное словосочетание?

- На словосочетание какого типа стало похоже?

Методический вывод: оцените, стоит ли давать на разбор предложения с таким типом согласования.

Перед нами аномальное _____ согласование

2) Выпишите из приведенного ниже предложения словосочетание, построенное по принципу согласования.

Наша врач сегодня не принимает.

Какие морфологические формы не может главное слово продиктовать зависимому? Почему?

Перед нами аномальное _____ согласование.

3) Выпишите из приведенного ниже предложения словосочетание, построенное по принципу согласования.

Громкое ура донеслось с улицы.

Какая часть речи выступает в роли главного слова? Почему именно такие формы у зависимого слова?

Перед нами аномальное _____ согласование.

4) Постройте «дерево зависимостей» данного предложения.

Он помнил Катю маленькой.

Обратите внимание, какому слову подчиняется прилагательное. Как Вы объясните его морфологические формы?

Перед нами аномальное _____ согласование.

5) Какое слово морфологически подчиняется слову «девушка»?

Вошла девушка, которую он уже раньше встречал.

Какие морфологические формы продиктованы главным словом? Какую форму главное слово продиктовать не может? Почему?

Выполняем упражнение 542.

Домашнее задание: 1) Из Вашего текста выпишите все аномальные согласования. Определите их тип. Расскажите, почему это согласование называется аномальным.

2) Задание на бонус по учебнику для начальной школы (необязательное).

Конец опорного конспекта

5) Можно также сказать, что за этот дистанционный период сформировалась своеобразная культура дистанционного общения. Так, например, принято включать камеру, если ты говоришь и выключать микрофон, если твой ответ закончен. И студенты, и школьники знают, что работы лучше отправлять в том формате, который дает преподавателю

возможность редактирования сразу в тексте, хотя формально разрешено присылать работы на проверку в любом формате.

И конечно же, то, что мы, преподаватели, можем встретиться сейчас на конференции и обсудить наши педагогические проблемы, - это большой плюс цифровой эпохи. Она помогает людям обмениваться знаниями, общаться на расстоянии.

Но все же хотелось бы сказать несколько слов и о том, почему же, на наш взгляд, высокие технологии не могут заменить личного общения с педагогом.

Работа перед камерой, кроме наличия технического оснащения, требует еще и определенных знаний и навыков у педагога. Нам их пришлось постигать эмпирически. Например, сколько печатного материала можно разместить на одном кадре презентации, с какой частотой эти кадры должны сменять руг друга на экране, какой шрифт и какую цветовую гамму нужно выбрать для оформления материала. Причем, чем младше твои ученики, тем более жесткими становятся эти требования.

Очень сложным можно назвать и то, что ты не видишь ответной реакции своих учеников или студентов. Ни для кого не секрет, что подчас было недостаточно тех мощностей, которые нам могли предоставить образовательные платформы, поэтому камера была включена только одна: у того, кто говорит. Приведем пример презентации, которая была разработана по этой же теме («Аномальные согласования») для студентов.

Если трудно работать преподавателю, то трудно учиться и ученику или студенту. В связи с этим, конечно, уровень усвоения материала снизился. Очень остро встал вопрос об объективной оценке этого уровня, потому что цифровые технологии дают ученику большие возможности не всегда честно вести себя при проверке заданий.

Цифровое образование стало частью нашей жизни. Считается, что оно дает большие возможности. Следовательно, надо ими пользоваться для того, чтобы повышать уровень наших учеников, передавать им свои знания, чтобы общаться с коллегами и делиться опытом.

Литература

1. Воронова Л.В., Жукова Т.А. Электронное языковое образование – вызов времени // Мир русского слова. 2020. №2. С 100 – 103.

2. Гарцов А.Д. Электронная лингводидактика в системе инновационного языкового образования: дисс. … д-ра пед. наук. М., 2009. 398 с. С.13.

3. Надха С.Э., Маслова А.М., Кузьмина Е.О. Мобильные приложения как средство обучения русскому языку как иностранному при организации самостоятельной работы студентов // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2020. Том 13. № 1. С. 339-340.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ӘДІСТЕМЕСІ

Г.З.Таубаева *– п.ғ.к., доцент*
Абай атындағы ҚазМПУ
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Оқыту технологиялары дегеніміз – тәжірибеде жүзеге асатын педагогикалық жүйенің жобасы, тұлғаға бағытталған белгілі бір мақсатқа жету жолындағы арнайы педагогикалық ықпалды ұйымдастыруға қажетті өлшем, әдістер мен құралдардың жиынтығы.

Педагогикалық технология - әр түрлі педагогикалық мәселелерді шешу мақсатында педагогикалық процесте жүзеге асырылатын тәрбиелеу мен оқытудың әдістерінің жиынтығын қолдануға байланысты педагогтың іс-қимылдарының өзара байланысқан жүйесі.

«Технология» деген термин гректің түп тамыры techne-өнер, шеберлік, кәсіп және logos-ғылым, білім деген сөзінен шыққан. Екі түп тамырының бірлігін шеберлік туралы ғылым немесе ілімді беретін сөзді құрайды, ол өндірістік процестері жүргізудің тәсілдері мен құралдары туралы білімдер жиынтығы,

Педагогикалық технология туралы көптеген ғалымдар өз ой-пікірлеріне тоқтала кетсек:

В.П.Беспалько «...тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы» десе, В.М.Монахов «... оқыту үдересін жобалау, ұйымдастыру және өткізудің ойластырылған моделі» деп анықтама берген.

М.Чошанов «оқыту технологиясы – бұл дидактикалық жүйенің құрамдас, процессуалдық бөлігі» десе, Б.Т.Лихачев « оқу үдерісіне белгілі бір мақсатты көздеп әсер ететін педагогикалық ықпал», М.Кларин «педагогикалық мақсатқа қол жеткізу жолындағы қолданылатын әдіснамалық құралдардың жүйелі жиынтығы».

Бүгінгі күні мектепке дейінгі ұйымда қолданылатын жаңа педагогикалық, инновациялық технологиялар қатарына төмендегі технологияларды енгізуге болады:

- дамыта оқыту технологиясы;
- ойын технологиясы;
- денсаулықты сақтау технологиясы;
- арт-терапия технологиясы;
- өнертапқыштық тапсырмаларды шешу теориясы (ӨТШТ) технологиясы;
- ақпараттық-қатынастық технологиясы;
- М.Монтессори технологиясы;
- жобалау технологиясы;
- бала мен тәрбиеші портфолиосы технологиясы.

Дамыта оқыту технологиясының мақсаты: Баланың жалпы жан дүниесі мен оның сезіміне әсер етіп логикалық ойлауын дамыту; сөздік қоры мен сөйлеу мәдениетін қалыптастыру; баланы оқыта отырып жалпы дамыту,

еркіндігін қалыптастыру; өз бетінше ізденуге, шешім қабылдауға дағдыландыру; жас ерекшелік қасиеттерін ескеру, тұлғалыққа бағыттау

Дамыта оқыту технологиясының міндеттері: Оқу материалдарын балаға дайын күйінде көрсету емес, баламен бірлесіп, жалпы іс-әрекетті ұйымдастыра отырып, алға қойылған міндеттерді түсіндіру, іс-тәжірибесінде қолдануға баулу; оқу әрекетін қалыптастыру, айналадағы дүниені белсенді әрекеттестік, этикалық, эстетикалық қарым-қатынасқа дайындау, дара тұлғалық адамгершілік нормаларын меңгерту; ұйымдастырылған оқу қызметінде бала бойындағы дамытуды қалыптастыруды дағдыға айналдыру; оқу мен тілдің арасындағы байланыстылыққа аса көңіл бөлу; сөздік қоры мен тілдің арасындағы байланыстылыққа аса көңіл бөлу; баланың сезімен әсер етіп, логикалық ойлауын дамыту; баланың жан дүниесін, ақыл-ойын, сана-сезімін, орта туралы түсініктерін дамыту.

Қазіргі таңда дамыта оқыту тұжырымдамасы шеңберінде мақсаттық бағдарлары, мазмұны және әдістемесімен ерекшеленетін бірқатар технологиялар дайындалған. В. В. Давыдовтың пікірінше, дамыта оқыту ұғымы астарында түсіндірмелі-иллюстративті тәсілдің (тип) орнына келетін жаңа, белсенді әрекет тәсілі (тип) ұғынылады. Дамыта оқыту технологиясы баланы қоршаған ортамен өзара әрекет ететін дербес субъект рөлінде қарастырады.

Ол бала дамуында екі деңгейді атап көрсетті: 1) Бала дамуының қол жеткен аймағы - баланың үлкендердің көмегінсіз істей алатын істері. 2) Бала дамуының жақын аймағы - баланың үлкендердің көмегі арқылы атқара алатын істері. Дамудың қол жеткен аймағы бала өзі істей алатын істерінен ынтымақтастықта істей алатын істерге өту мүмкіндігі.

Дамыта оқытудың басты белгісі дамудың жақын аймағын құруы, психикалық ішкі үдерістерінің қозғалысқа келтіруі, туындауы болып табылады

Ойын технологиясының мақсаты - баланы тұлға ретінде дамыту, оның бойында кейіннен оның әлеуметтік тәжірибесінің табысқа жетуіне байланысты болатын психикалық жақтарын, ұйымдастырушылық қабілеттерін қалыптастыру, өмірде кездескен қиыншылықтарды жеңу жолын үйрету. Баланың бойындағы білімділік, танымдық, шығармашылық қасиеттерін аша түсуді көздейді.

Ойын технологиясы мақсаты – ***дидактикалық*** (ой-өрісті кеңейту, танымдық іс-әрекет; практикалық іс-әрекетте қажет белгілі бір қабілеттер мен дағдыларды қалыптастыру және т.б.); ***дамытушылық*** (назарды, есте сақтауды, сөйлеуді, ойлауды, көз алдына елестетуді, қиялды, шығармашылық идеяны, заңдылықтарды орнату, оңтайлы шешімді табу қабілетін және т.б. дамыту); ***тәрбиелік*** (өз еріктерін тәрбиелеу, мінез-құлық, эстетикалық және дүниетанымдық позицияларын қалыптастыру, ынтымақтастықты, бірлестікті, тіл табысушылықты және т.б. тәрбиелеу); ***әлеуметтендіруші*** (қоғам нормалары мен құндылықтарына үйрету; ортаның жағдайларына бейімдеу және т.б.). Сонымен қатар, мектеп жасына дейінгі балаларды оқу іс-әрекетіне құлшындыру, ынталандыру.

Ойын технологиясы мазмұны заттық іс-әрекет; адамдар арасындағы қарым-қатынас; қоғамдық тәртіптің ерекшеліктерін орындау.

Ойын технологиясы функциялары

Әлеуметтік-мәдени функциясы – баланың психикалық қасиеттерінің, мінез-құлқының, еркінің қалыптасуына әсер етеді; балалардың білім, білік, құндылықтарды, тәртіп нормаларын, қарым-қатынас амалдарын меңгеруге көмектеседі.

Қарым-қатынас функциясы – яғни, балалар қауымдастығында қарым-қатынасты ұйымдастыр. Бала қарымс-қатынас нормаларын меңгеріп, оның қарым-қатнастық белсенділігін, арттырады, адаммен тіл табысу,араласу әрекеттері қалыптасады.

Диагностикалық функциясы- баланың сапалық қасиеттері, белсенділігі, білімі мен білігі, оның басқалармен қарым-қатынасы, оған көзқарасы, толғанысы мен қорқынышы, эмоциялық күйі, т.б.

Түзету функциясы – жеке адамның тұлғалық көрсеткіштерінің құрылымына жағымды өзгерістер енгізу.

Алдандыру функциясы – ляззат, қуаныш, жағымды эмоция беру, өзара қарым-қатынас әрекетте сұранысты қанағаттандыру, эмоциялық хал-ахуал тудыры.

Денсаулықты сақтау технологиясының мақсаты - баланың денсаулық сақтау мүмкіндіктерін қамтамасыз ету, оған салауатты өмір салты туралы қажетті білім, қабілет пен дағдыларды қалыптастыру болып табылады.

Адамзат денсаулықты сақтау мен нығайту мәселесін тануға әрқашан да ұмытылып келеді, себебі денсаулықсыз толдыққанды өмір сүру мүмкін емес. Адамның денсаулығы жақсы болған кезде ғана оның көңіл күйі көтеріңкі, шат-шадыман, бақытты өмір сүрге болады. Ал денсаулықты жоғалтып алғанда ағзаның қорғаныс күштері азайып, адам ағзасы жайсыз күйге түсіп, көңіл қошы болмай күй кешеді.

Мектепке дейінгі ұйымда денсаулық сақтау іс-шаралары міндетті түрде кешенді және жүйелі түрде жүргізілуі қажет. Сонда ғана жаңа өсіп келе жатқан өскелең ұрпақ ағза сыртқы факторлар әсеріне төөтеп бере алатын болады.

Ал, денсаулық сақтау технологияларын кешенді жүргізудің мақсаты- балалардың денсаулығын сақтауға және нығайтуға арналған іс-шараларды жүзеге асыру. Ұйымдастырылған оқу қызметінде жұмыс белсенділігін сақтау. Салауатты өмір салты туралы білім мен дағдыны қалыптастыру. Алған білімдерін күнделікті өмірде пайдалана білуге үйрету.

Денсаулық болу үшін төрт шарт қажет: еңбек, жүйелі тамақтану, салмақтың тұрақтылығы, шынығу шаралары.

Денсаулық сақтау технологияларының принциптері:

1. Шығармашылық қиялын дамыту принципі – сауықтыру жұмысының ішкі жағдайы, мұнда бала педагогикалық және медициналық әсерлердің нысаны болады.

2. Мағыналы мотрикасын дамыту принципі – балалардың қимыл-қозғалыстары мағыналы әрі елеулі болады, егер еркін және көнбіс болса. Бала өзін тыңдауға, түсінуге, сыйлауға, жақсы көруге үйретеді.

3. Балалардың жәрдемдесу қабілетін және эмпатиясын қалыптастыру принципі;

4. Жағымды психосоматикалық жағдайын бекіту және құру принципі – денсаулық сақтау жұмыстарын көпфункционалды дамыту формасына сәйкес жүзеге асырылады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда денсаулықты сақтау технологиясының түрлері:

1 Медициналық-профилактикалық; *Медициналық-профилактикалық технология- медициналық құралдары қолдана отырып, медициналық талаптар мен нормаларға сәйкес мектепке дейінгі медбикелерінің басшылығымен балалар денсаулығын нығайту мен сақтауды қамтамасыз ететін технология.*

2. Дене шынықтыру-сауықтыру; *Мектепке дейінгі білім беруде дене шынықтыру-сауықтыру технологиясы – мектепке дейінгі балалардың денсаулығын нығайтуға бағытталған. Олар. Баланың денесін, қозағылс белсенділігін дамыту, шынықтыру, тыныс алу жаттығулары, массаж, дене бітімін дұрыс қалыптастыру, күнделікті денсаулығына қамқорлық жасауды әдетке айналдыруға тәрбиелеу.*

3. Баланың әлеуметтік-психологиялық амандығын қамтамасыз ету технологиясы; *Бұл технология мектеп жасына дейінгі балалар денсаулығның психикалық және әлеуметтік қамтамасыз ету. Міндеті: құрдастарымен қарым-қатынас жасау барысында балалардың позитивті психологиялық күйін және эмоционалды жайлылықты қамтамаыз ету.*

4. Мектепке дейінгі білім беру педагогтерінің денсаулығын сақтау және байыту технологиясы; *Бұл технология - педагогьтердің денсаулық мәдениетін, кәсіби денсаулық мәдениетін және салауатты өмір салтының қажеттілігін дамытуға бағытталған.*

5. Ата-аналарды валеологиялық ағарту технологиясы; *Бұл технологияның міндеті – мектепке дейінгі ұйым тәрбиешіленушілері ата-аналарының валеологиялық білімділігін қамтамасыз ету.*

Мектепке дейінгі ұйымдарда денсаулық сақтау технологияларын қолданудан күтілетін нәтиже:

- *Балалардың дене бітімі, сымбаты сақталады;*
- *Денсаулық ең басты құндылық екенін түсінеді;*
- *Баланың бағдарламаны игеру деңгейі өседі;*
- *Көңіл-күйлері көтеріліп, қызығушылық қабілеттері артады;*
- *Санасында өмірге деген құлшыныс, өзгені сыйлау сияқты адамгершілік қасиеттері дамиды;*
- *Ересектер мен өз қатарындағы құрбыларымен іскерліктері шыңдалады;*
- *«Өз денсаулығым өз қолымда» түсінігі қаалыптасады.*

Арт-терапия технологиясының мақсаты: балалармен психологиялық жұмыс жүргізуде орны бөлек, баға жетпес әрі өте тиімді әдіс. Бұл емдеу ғана емес, сонымен қатар креативтің дамуы, тұлғаның дамуы мен үйлесімділігі, кез келген жағдайды шешуге көмек көрсету технологиясы.

Қазіргі кезде психотерапеяның маңызды салалары болып табылады. Сондықтан, бұл терапея қарқынды даму үстінде. Арт-терапея – балалармен психоллогиялық жұмысжүргізуде орны бөлек, баға жетпес тиімді әдіс. Оны ғылымға ең алғаш 1938 жылы Адиан Хилл енгізді.

Арт-терапея – педагогиканың жаңа бығыты ретінде алынып, оның психологиялық-педагогикалық негіздері кеңінен тұжырымдалады.

Педагогика термині – бала тәрбиесімен байланысты, ал арт-терапея – бейнелеу өнерімен емдеу дегенді білдіреді. «Арт» сөзі бастыстан енген (латын, ағылшын және француз тілдерінде art, итальян тілінде arte)орыс тілінде аударғанда «искусство» - «өнер» деген мағынаны білдіреді.

Арт-терапея арқылы тұлға бойындағы қабілетін көрсетіп, шығармашылығын шыңдайды. Ал шығармашылық қабілеттер қиялдың байлығымен, ойлаудың ерекшелігімен, қоршаған ортаға деген сындарлы көзқарасымен жаңа шешім және идеяларды ұсыну мүмкіндігмен, өз білімін, икемділігмен мен дағдысын іске асыру барысында өмірлік белсенді ұсытанымын көрсете білуімен сипаталады. Сонымен қатар, арт-терапея психикалық функцияларды дамыту қызметін атқарады, балалардың ішкі қарама-қайшылықтарымен күресіп, эмоционалдық тепе-теңдікті орнатуға ықпал етеді.

Арт-терапея: ***психодиагностикалық*** (ол адамның психикалық қасиеті мен күйін көптеген әдіс-тәсілдер арқылы сандық бағытта бағалайды, сыни тұрғыда талдайды), ***психопрофилактикалық*** (адам өмірінде кездесетін қиын-қыстау кезеңдердің салдарынан пайда болатын адам психикасына кері әсерін тигізетін жағымсыз психикалық жағдайларды көптеген әдіс-тәсілдер арқылы анықтайды, алдын ала жәрдеседі), ***психокоррекциялық*** (бала бойында кездескен қиыншылықтарды емдеу, түзету, қалыпқа түсіру) қызмет атқарады.

Арт-терапея – балардарды әртүрлі іс-әрекеттерге (сурет салу, мүміндеу, жапсыру, музыка) қызықтыру арқылы жүзеге асады.

Мектепке дейінгі ұйымдардағы арт-терапеяның түрлері:

Музыка терапеясы – әр тұлға жанының, оның ең сырлы сезімдерінің ұмтылысы мен арманының негізі. Ол адамның ішкі дүниесінің терең негіздерін қозғайды. Біріншіден, ырғақ сақталған муызка мидың бөліктеріне әсер ету арқылы оның жұмыс істеуіне көмектеседі. Екіншіден, әр музыканың өзіндік белгілері бар. Адамның белгілі бір жағдайы мен көңіл күймен байланыста отырып, бізге белгілі бір эмоцияның пайда болуына әсер етеді.

Музыка терапеясы арқылы балаға психологиялық әсер етуде әуенді үш түрлі сипатта қолдану керек: *тыныштандыратын әуендер*, *жігерлілік тудыратын әуендер*, *босаңсытуға арналған* (релаксациялық) әуендер.

Сурет салу терапеясы -- баланың қандай да бір қимылды таңдауына қарамастан, баланың өзін-өзі тануынажәне өз әлемінде өмір сүруіне демеу беру болып табылады.

Сурет салу – ешқандай ересек адамның көмегінсіз ең күшті өзін таныту түрімен байланысты болады. Өзінің бойындағы шамадан тыс белсенділігін суретке арнай отырып, ішкі сезімі мен өзін теңестіруді көрсетуіне жол ашады. Балалардың сезімін сурет арықы бейнелеу әдістері шектеусіз. Балалр бояуға қолын малып қағаз бетіне із қалдыруды жақсы көреді. Бала бояу түрін өзінің жай күйіне байланысты таңдайды. Бояудың түстері сезімінің жағдайына тең келеді.

Саусақ живописі – ешқандай құралдың көмегінсіз тек саусықпен бейнелеу. Ол үшін баланың әрбір саусағын әр түске матыру арқылы парақ бетіне әртүрлі сызықтар, нүктелер, саусақ ұшы таңбасының, алақанының көмегімен бейнелеу.

Бейнелеу терапеясының түрлері:

1. Паралон бөліктерімен сурет салу;
2. Сабынмен сурет салу;
3. Щеткамен сурет салу;
4. Майшаммен (свечимен) сурет салу.
5. Бұл терапея бала бойын босаңсытуға, тыныштандыруға, күнделікті шаруалардан тынығуға мүмкіндік береді.

Ойын терапеясы – арт-терапеяның негізгі түріне жатады. Бұл терапеяны жүргізу балалардың әлеуметтік және психологиялық мәселелерін жеңу үшін, жеке және эмоционалды дамуы үшін арнайы ойындар қолданылады.

Ойын баланың психологиялық ахуалын сақтауға, оның қоғаммен қарым-қатынасын анықтауға, ересек өмірге дайындайды. Ойын балаларға белгілі бір дағдыларды меңгеру үшін қарымқатынасты, өмірге деген құлшыныстарды арттырады, эмоционалды және физиологиялық жағдайын жақсартады. Ойын психологиялық күйзелістен шығу үшін емдеудің бір тәсілі ретінде қолданылады. Бала ойынға өз еркімен қатысып, ойыннан қуаныш рахатын табады.

Би терапеясы – бұл баланың әнге ырғақты би билеп, ән әуенін сезіне алуына ықпал етеді. Баланың бойындағы шамадын тыс белсенділікті қимыл-қозғалыс арқылы шығару деп те айтуға болады. Бидің баланың денсаулығына, ағзасына, жүрек қан тамырына, дене қозғалысының ширақтығына, тыныс алуына және орталық нерв жүйке жүйесіне тигізер әсері мол. Сонымен қатар, баланың бұлшық еттерінің қалыпты жұмыс жасауына, психологиялық және физиологиялық күйзелістерден арылуына, жеке тұлғаның сезімдерін жеткізуіне, өмірге деген ынтасын жетілдіруге көмектесетеді.

Күлкі терапеясы - көтеріңкі көңіл күй мен шаттыққа, ерекше сезімге бөлейтін қуанышты терапея. Мақсаты- бала жүзіне күлкі сыйлау арқылы рухани дүниесін емдеу болып табылады.

Бұл терапеяға балалардың мерекелік шараларын, ұйымдастырылған оқу қызметтерін, отбасылық мерекелер, тұрмыстық өмір, т.б. көңілге шаттық орнатып, жүзіне күлкі үйілтер қуанышты мерекелерді жатқызуға болады.

Ертегі терапеясы – бала денсаулығына тигізер үлесі зор. Балаларға кішкентай кезінен бастап бесік жырын, санамақ, мадақтама, мақал-мәтелдер мен жаңылтпаштар естіп өседі. Бұл терапея баланың жақсылық пен жамандықты айыруына, мінез-құлықтық стереотипті тануына көмектесіп, өмірде кездесетін қиыншылықты жеңе білуге, онымен күресе білуге үйретеді.

Құм терапеясы - балаға өзінің жан дүниесіндегі ашылуына, өзін өзі тануға, жан тебінтерлік құпиясының ашылуына көмектеседі. Құм терапеясы баланың өз іс-әрекеттері мен жасағандарына жауапты болуға; өз сезімдерін басқаруға, өзіне деген сенімін артырып, өз құндылығын түсінуге әсерін тигізеді. Бала құммен ойнай отырып, өзінің бойындағы ауыр сезімді ұмыта бастайды, сонымен қатар ұсақ қол моторикасы дамып, психикасы қалыпты жағдайға

түседі. Құм баланың бойындағы ауыр психологиялық энергияны сіңіріп, энергетикасын тазалайды, эмоциялық күйді орнықтырады. Саусаққа тиген құм түйіршектері әрбір ұйықтап жатқан клеткаларды оятып, жүйкесін тыныштандырады.

Қуыршақ терапеясы – өсіп келе жатқан баланың ішкі болмысын тануға, ішкі жан дүниесімен сырласуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, танымдық белсенділігін арттыру, әлеуметтік бейімделуді дамыту, психикалық денсаулықты жақсарту, шығармашылық қабілеттерін дамыту, баланың эмоциялы дамуын арттыру, т.б.

Өнертапқыштық тапсырмаларды шешу теориясы (ӨТШТ) технологиясының мақсаты: мектеп жасына дейінгі балалардың ой-өрісін дамыту, жүйелі ойлануға үйрету, өзін-өзі тануға, олардың сөйлеуін, тапқырлығын, байқампаздығын, дербестігін, шығармашылық қиялын, елестетуін, дидактикалық ойлауын дамыту үшін қолданылады. Бұл технология тапқырлық тапсырмаларды шешу теориясын және шығармашыл тұлғаны дамыту теориясына негізделген. Міндеттері:

- Баланы стандарты емес ойлануға және: өз шешімін табуға үйрету;
- Шығармашылығының ашылуына қуануға дағдыландыру;
- Қоршаған ортаның нысандарының арасында қарама-қайшылықтарды ажырата білуге үйрету;
- Баланы жаңаны ойлап табуға, қиялдауға үйрету;
- Шынайы жағдаяттарды тиімді шешуге және одан шығу жолдарын табуға үйрету;
- Балаларды ұялшақтықтан, тұйықтылықтан, жасқаншақтықтан арылтады, керісінше өз ойын ортаға ашық салады, өз ойын жеткізе алады, ой-өрісі кеңейеді;

ӨТШТ -нен күтілетін нәтиже: шығармашыл және өнертапқыш, икемді бай және жүйелі қиялы бар, мәселелерді шешу амалдарының күшті тетіктерін меңгерген, лайықты өмірлік мақсаты бар тұлға.

Өнертапқыштық тапсырмаларды шешу теориясы технологиясының (ӨТШТ) артықшылығы:

- Балалардың танымдық іс-әрекетін белсендіреді;
- Шығармашылықтың туындауына ынта береді;
- Балалардың бейнелей сөйлеуін дамыту үшін жағдай жасайды;
- Барлық тілдік құралдарды меңгерудің тиімділігін арттырады;
- Ойлау қабілетінің талдау-синтатеикалық операцияларының икемділігін арттырады;
- Лексика-грамматикалық құрылымын құрудағы саналылығын қалыптастырады.

Ақпарттық-қатынастық технологиялар - оқыту үдерісінде арнайы техникалық ақпарат құралдары (интерактивті тақта, электронды еспетеуіш машиналар, аудио-бейне) пайдаланылатын барлық технологияларды атайды. Бұл технологияның **мақсаты** ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін қалыптастыру, қатынастық қабілеттерді дамыту, ақпарттық мәдениет негіздерін қамтамасыз ету, танымдық дүниесін байыту, ақпараттық қоғам тұлғасын дайындау, зерттеу

қабілетін қалыптастыру, оңтайлы шешімдерді қабылдау, яғни ақпарат заманына қарай компьютерлік сауатты, жан-жақты жеке тұлға тәрбиелеу.

Ақпараттық технология – термині ақпарат және технология деген екі ұғыммен байланысты .Технология грек тілінен аударғанда өнер, шеберлік,біліктілік деген мағынаны білдіреді.Ақпараттық технология есептеуші техника құралдарын пайдалана отырып ақпаратты алу, жинақтау, сақтау, өңдеу талдау және ұсыну қызметтерін жүзеге асыру әрекеттерінің реті.

Түрлері: компьютер, интерактивті тақта, электронды оқулықтар, мультимедиялық компакт-дискілер, компьютерлік бағдарламалар, ғаламтор желісі, анимациялық слайд-фильмдер.

Енді осыларға жеке жеке тоқталайық, ***интерактивті тақта –*** педагог алдын ала даярлаған материалды көрсету үшін проекторға арналған экран ғана емес, ұйымдастырылған оқу қызметі барысына балалардың белсенді қатысуын көрсететін жалпы жұмыс кеңістігі. Компьютерге қосылған сенсорлы экран – интерактивтік жабдықтардың негізгі түрі болып табылады. Бұл құрылғы – оқу ақпараттарын айтарлықтай кеңейтуге, баланың ықыласын арттыруға мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі ұйымдағы оқу үдерісінде қолданылып жүрген ***интерактивті тақта*** оқу ақпараттарын айтарлықтай жеңілдетуге, баланың ықыласын арттыруға мүмкіндік береді. Интерактивті тақтаның көмегімен кез келген суратгемелерді, бейнелерді көруге, музыкалық сабақтар өткізуге және ертегілерді айтуға болады. Сенсорлы экранды пайдалану нәтижесінде балалар өздері заттардың кескіндерін жылжытады, сурет масштабын өзгерте алады, суреттер салады, таңдайды.

Мультимедиялық технологияларды (түсті, кестені, дыбысты) қолдану әртүрлі жағдаяттарды және ортаны үлгілеуге мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі ұйымда интреактивті тақта көмегімен кез келген сураеттемлерді немесе бейнелерді көруге, музыканы тыңдауға, өлеңдер мен ертегілерді айтуға мүмкіндік алады. Сенсорлы экранды пайдалану нәтижесінде балалар өздері заттардың кескіндерін жылжытады, сурет масштабын өзгерте алады, сурет салады, бояйды, т.б.

Компьютерлік ойындар балалардың құмартып ойнайтын ойындарының біріне айналып, оған дәлел күннен күнге қызығушылық артып келеді. Компьютерлік технологияның мақсаты – ақпараттен жұмыс жасау қабілетін қалыптастыру, коммуникативтік қабілеттіліктерді дамыту, ақпараттық қоғам тұлғасын дамыту, зерттеу қабілетін қалыптастыру, оңтайлы шешімдерді қабылдау қабілеті болып табылады. Тәрбиеші компьютерарықыл түрлі слайдтар, бейнефильмдер, суреттер мен ойын, ертегілерді көрсете отырып, ұйымдастырылған оқу қызметін жүзеге асырады.

Электронды оқулықтар- балалардың қызығушылығын арттырады, зейін қойып көрумен қатар түсінбеген жерлерін қайталап көруге мүмкіндік алады. Балалардың білім сапасының жоғарылауына, олардың дара ерекшеліктерін ескеруге ықпал етеді. Бұл электронды оқулықтар тәрбиеші үшін де бала үшін де таптырмас құрал болып табылады.

Бұл ақпараттық-қатынастық технологияны пайдаланып өткізген ұйымдастырылған оқу қызметінің нәтижесі: бала сөйлейді, көзбен көріп, құлақпен есту арқылы ақпаратты жылдам қабылдайды, олардың қызығушылығы мен белсендігі артады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда осы педагогикалық технологияларды қолдану арқылы балалардың танымдық белсенділігі мен қызығушылығын арттыруға, ой-өрісі мен білімдік, танымдық, дамытушылық қабілеттерін жетілдірумен қатар, олардың денсаулықтарын нығайтуға болады.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TA'LIM JARAYONIGA TATBIQ ETISHNING ZAMONAVIY KONTSEPTSIYASI

A.R. Hamroyev *- Buxoro DU*
Boshlang'ich ta'lim kafedrasi mudiri, p.f. d, professor

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash va qishloq xo'jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha hududlarida IT-parklarni tashkil etish, shuningdek, sohani malakali kadrlar bilan ta'minlashni ko'zda tutuvchi 220 dan ortiq ustuvor loyihalarni amalga oshirish boshlangan.

Koronavirus pandemiyasi global fojiaga aylanib ulgurdi. Uning ta'siri, ayniqsa, ta'limda yaqqol ko'rinmoqda. Barcha, xususan, ta'lim oluvchi ham ta'lim beruvchi ham karantin holatida. Jonli, yuzma-yuz dars berish ko'nikmalariga o'rgangan o'qituvchilarimiz bu vaziyatda bir oz sarosimaga ham tushgan desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Bundan tashqari, 40 dan ortiq axborot tizimlari bilan integratsiyalashgan geoportalni ishga tushirish, jamoat transporti va kommunal infratuzilmani boshqarishning axborot tizimini yaratish, ijtimoiy sohani raqamlashtirish va keyinchalik ushbu tajribani boshqa hududlarda joriy qilishni nazarda tutuvchi «Raqamli O'zbekiston» kompleks dasturi amalga oshirilmoqda.

Bu kabi ustuvor vazifalarni amalga oshirishda birinchi galda, hozirgi holatni ijobiy yo'nalishga solish va ushbu vaziyatni bir imkoniyat sifatida qabul qilishi kerak. Boisi, ta'lim ekspertlarining xulosalariga qaraganda koronavirus pandemiyasidan so'ng ta'limning rivojlanish yo'nalishlari qayta ko'rib chiqiladi; ta'limning yangi davri – raqamli ta'lim davri boshlanadi.

Raqamli ta'lim masofa va makon to'siqlarini olib tashlaydi. Hozirgi sharoitda O'zbekiston ta'lim tizimi qaysi yo'ldan ketishi to'g'risida bir qator savollar turibdi. Xususan, u hozirgi an'anaviy tizimni rivojlantirilgan bosqichiga o'tadimi yoki raqamli ta'lim tizimiga o'tadimi? Savollar ko'p. Ushbu savollarga qaramasdan ta'lim tizimida hech qachon o'zgarmaydigan asos, ya'ni ustunlar mavjud. Bu "ta'lim oluvchi" va "ta'lim beruvchi" ya'ni "talaba" va "o'qituvchi"dir. Agar ta'limda ana shu ikki tomonning dunyoqarashini o'zgartira olsak, ya'ni o'quvchini mustaqil ta'lim olishga, bilim olish yo'llarni mustaqil izlashga, o'qituvchini esa yangi bilimlar bilan raqamli

texnologiyalar asosida qurollantirib talabaga bilim olish yo‘llarini o‘rgatishini yo‘lga qo‘ya olsak, ta’lim tizimi qaysi shaklga o‘tishidan qat’iy nazar ta’limda sifat paydo bo‘ladi. Ana shu masala mamlakatimiz ta’lim tizimining eng og‘riqli va zaif nuqtasi hisoblanadi. Bu masalalar bo‘yicha oliy ta’lim tizimi dunyoning yetakchi universitetlaridan o‘rganadigan, o‘zlashtiradigan jihatlar nihoyatda ko‘p. Ta’lim tizimi rivojlangan dunyoning qator davlatlarida muayyan kurs bo‘yicha darslar Google Classroom platformasidan foydalangan holda amalga oshirilmoqda.Odatda, keng omma “Google” tizimini asosan qidiruv va elektron tarjimon sifatida taniydi. Biroq ushbu tizimning ilm-fan, ta’lim uchun foydali imkoniyatlari nihoyatda keng. “Google” tizimi ta’limdagi masofa va makon tushunchasini yo‘qqa chiqaradi. Sababi uning dasturlari dunyoning qay chekkasida bo‘lmasin talaba va pedagogni bir vaqtda ishlash imkoniyatini yaratadi. Bu uchun “gmail”dan elektron pochta ochishning o‘zi kifoya qiladi. “Google classroom”, “Google doc”, “Google disk” dasturlari bunda yordamga keladi.

“Google classroom”- dasturi sinfxona vazifasini bajaradi. Bunda pedagog talabalarni ro‘yxatini tayyorlash, vazifa berish, topshiriq bajarilishi muddatini belgilash, baholash, fanga oid qo‘shimcha ma’lumot berish, turli xil mavzuga doir bahslar uyushtirish va talabalar fikrini bilishga erishishi mumkin.

“Google doc” dasturi talabalarni maqola, kurs ishi, bitiruv-malakaviy ishi, tadqiqot ishi, ilmiy loyiha tayyorlashda ko‘mak beradi. Bunda talaba “Google doc” dasturida elektron hujjat yaratadi va ilmiy rahbari bilan “gmail” orqali aloqaga chiqadi. Ushbu dasturning imkoniyati shundaki, bir paytning o‘zida ham talaba, ham pedagog tahrir qilish, qo‘shimchalar kiritish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Hammualliflikda ilmiy maqolalar yozishda ham juda qo‘l keladi. Ayniqsa, hozirgi kezda chet ellik hamkorlar bilan yoxud ilmiy rahbar bilan bevosita ko‘rishish imkoniyati cheklangan sharoitda bu dastur katta qulaylik yaratadi.

“Google disk” dasturi ma’lumot saqlash uchun xizmat qiladi. Dastur katta hajmdagi ma’lumotni saqlash imkoniyatiga ega. Bu dastur barchaga birdek qulay. Foydalanuvchilar yozilgan matnlarni yo‘qotish va og‘ir kitoblarni ko‘tarib yurishdan ozod qiladi. Kutubxonada ishlab turib kerakli ma’lumotlar “Google disk”da saqlanadi va zarurat tug‘ilganda istalgan yerdan internet vositasida yuklab olish mumkin buladi.

Yuqorida keltirilgan barcha dasturlardan foydalanilgandan so‘ng, talabalarni amalga oshirgan vazifalarining natijasini “E-Portfolio” sahifasida ko‘rsatish mumkin bo‘ladi.

“E-Portfolio” ham “Google” imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda yaratiladi. “Google”da veb-sayt yaratish dasturi ishlab chiqilgan bo‘lib, u juda qulay. Hozirgi informatsion texnologiyalar rivojlanib, jadallashib borayotgan bir paytda, har bir shaxs o‘zining har sohadagi fikrlari, qarashlari va yutuqlarini o‘rtoqlashish maqsadida shu turdagi “E-Portfolio” yaratsa, uning ilmiy, ijtimoiy, falsafiy faoliyatidan barcha birdek bahramand bo‘lishi mumkin. Shu o‘rinda yozuvchi, qator ta’limiy saytlar muallifi Mark Prenskining “Digital Natives, Digital Immigrants” (“Raqamli dunyo sohiblari, raqamli dunyo muhojirlari”) nomli maqolasida bugungi kun talabalariga quyidagi ta’rifni beradi: “Hozirda talabalarimiz batamom o‘zgargan. Zamonaviy talabalar endilikda biz ishlab chiqqan ta’lim tizimimizga ko‘ra o‘qitiladigan kishilar emas”. Maqolada bugunning talabalari “Digital Natives” – “Raqamli dunyo

sohiblari”– bugungi kunda kompyuter, video o‘yinlari va internetning raqamli tilida o‘z ona tiliday so‘zlashuvchi yoshlar sifatida ta’rif beriladi. Ta’lim sohasi vakillari o‘qituvchilarga esa “Digital Immigrants” – “raqamli dunyo muhojirlari” – raqamli, elektron dunyoga moslashayotgan, yangi texnologiyalarning ko‘pgina qirralarini endi qabul qilayotgan kishilar sifatida baho beriladi.

Adabiyotlar

1.SH.M. Farmonova. Improvement of Professional Thinking in Future Teachers International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology. 7. 05. –p. 251-257.

2. Shabon Farmonova. The tole of the project teaching tool in developing the communicative culture of future teachers. Scientific Bulletin of Namangan State University. 2019. Том 1. Номер 6. 434-441

3. Shabon Farmonova. Opportunities for the Development of the Communicative Culture of Future Teachers through the Design of Teaching. International Journal of Culture and Modernity. 2021/12/14. Том 1. Номер 6. 434-441

4. Shabon Farmonova. Pedagogical and Innovative Activities in Project Education. International Journal of Culture and Modernity. 2021. Том 1. Номер 6. 176-180.

5. Farmonova, Shabon (2019) "The tole of the project teaching tool in developing the communicative culture of future teachers," Scientific Bulletin of Namangan State University: Vol. 1 : Iss. 6 , Article 79.

6. Kamroev A. Students’creative activities in designing mother tongue education //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 7. – С. 285-296.

7. Adizov B. R., Khamroev A. R. Modeling activities of teachers when designing creative activities of students //Ilmiy xabarnoma. – С. 69.

8. Azimov Y. Hamroyev A//Husnixat va uni oqitish usuliyoti (Maruza matnlari). – 2003.

9. Хамраев А. Моделирование деятельности учителя при проектировании творческой деятельности учащихся //Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. – 2018. – №. 2. – С. 23-26.

10. Ҳамроев а. бошланғич синф она тили таълимида ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини лойиҳалаштириш методик муаммо сифатида //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 1. – №. 1.

11. Hamroyev A. R. Designing students' creative activity in primary school mother tongue education as a methodological problem //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 11.

12. Hamroyev R. A., Qoldoshev A. R., Hasanova A. M. Methods of teaching 1st grade students to use writing tools effektively //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2021. – Т. 10. – №. 1. – С. 168-174.

13. Hamroyev A. Quality and effectiveness for design of learning outcomes in the language teaching //Academicia: an international multidisciplinary research journal. – 2021. – Т. 11. – №. 1. – С. 549-558.

ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИ ОБУЧЕНИИ СОВРЕМЕННЫХ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ КАЛЛИГРАФИЧЕСКОМУ ПИСЬМУ

Л.С. Саломатина *– доцент кафедры начального филологического Образования имени М.Р. Львова факультета начального образования Института детства ФГБОУ ВО «МПГУ», канд. пед. наук, город Москва*

Мы живём в век информационных компьютерных технологий. Компьютеры, диктофоны, интернет и многие другие приспособления заставляют человека всё меньше и меньше обращаться к ручке и бумаге. Но когда человек сталкивается с необходимостью что-то написать, для многих уже сейчас это становится проблемой. Именно поэтому умение красиво и правильно писать должно закладываться с начальной школы.

В методике русского языка наиболее актуальным является вопрос обучения младших школьников каллиграфически правильному письму. Актуальность данной проблемы объясняется, прежде всего, тем, что в последние десятилетия основная масса младших школьников проводит своё свободное время за компьютерами, а не за книгами и тетрадями. Дети не развивают моторику руки, не могут координировать собственные движения при письме.

Важное место в формировании моторики занимают каллиграфические навыки, которые способствуют выработке таких важнейших качеств личности как опрятность (аккуратность), трудолюбие, дисциплинированность.

Для того, чтобы разобраться в специфике формирования каллиграфических навыков и понять, как помочь ученику, нужно знать, что собственно представляет из себя процесс письма на разных этапах его формирования, какое влияние могут оказать на процесс формирования навыка письма развитие ребёнка, его возрастные особенности, самочувствие, методика обучения, стратегия учителя и другие факторы. От того, какие навыки учитель сможет заложить в начале обучения, от этого и будет зависеть последующее улучшение почерка школьников, их орфографическая грамотность.

Вопрос обучения красивому, чёткому и грамотному письму был и остаётся актуальным до сегодняшнего дня. Данной проблемой занимаются нейрофизиологи [1], учителя [5], ученые-методисты [2, 3], психологи [4]. Известный ученый психолог А.Р. Лурия отмечал, что «процесс письма с полным основанием относится психологией к наиболее сложным, осознанным формам речевой деятельности». Для того, чтобы правильно обучать учащихся каллиграфии, необходимо знать, как у учащихся формируются графические навыки письма, как складывается почерк и каковы наилучшие условия формирования этих навыков. Они вырабатываются в процессе длительных упражнений.

Каким же образом учитель начальных классов должен выстраивать непрерывную систему обучения каллиграфии, начиная с периода обучения грамоте и до окончания детьми начальной школы?

Процесс формирования у учащихся начальной школы каллиграфического почерка будет успешным при соблюдении следующих условий:

•- работа по обучению каллиграфии будет проводиться непрерывно с 1-го по 4-ый класс, начиная с периода обучения грамоте,

•- учитель при обучении каллиграфии будет использовать разнообразные методические приёмы работы,

•- учитель будет постоянно мотивировать детей на письмо красивым почерком,

• - при обучении каллиграфии будут использоваться разнообразные средства обучения, в том числе и информационно-коммуникационные средства и технологии.

• Каллиграфия это искусство красивого письма. История каллиграфии уходит в глубокое прошлое и тесно связана с возникновением письменности. Каллиграфия напоминает гимнастику, которая оказывает положительное воздействие на процесс дыхания, расслабления и координации различных мышц, развитие мелкой моторики, что в комплексе приводит к более эффективной и быстрой работе мозга.

• Традиционными при обучении письму, в том числе и каллиграфии, считаются следующие методические приёмы:

• - показ образца,

• - анализ формы буквы,

• - копировальный,

• - ритмический,

• - линейный,

• - воображаемое письмо,

• - штриховка и др.

• Какие же информационно-коммуникационные технологии использует современный учитель при обучении детей каллиграфии? Рассмотрим некоторые из них.

На этапе знакомства с написанием буквы учитель может использовать анимированный плакат “Письменные буквы русского алфавита”, с помощью которого можно увидеть правильную последовательность написания букв русского алфавита. Плакат прекрасно подходит для наглядной демонстрации написания букв как в период обучения грамоте, так и в систематическом курсе русского языка.

Например:
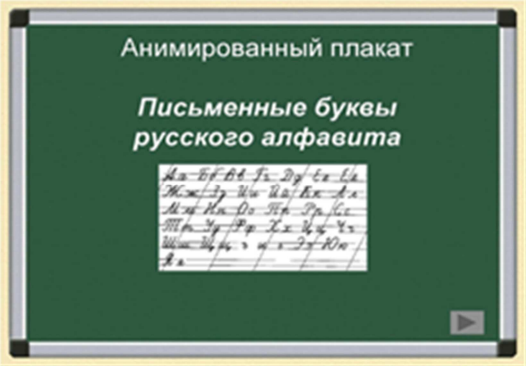

Рис. 1 Фрагмент “Письменные буквы русского алфавита”

Р Рис. 2 Фрагмент “Письменные буквы русского алфавита”

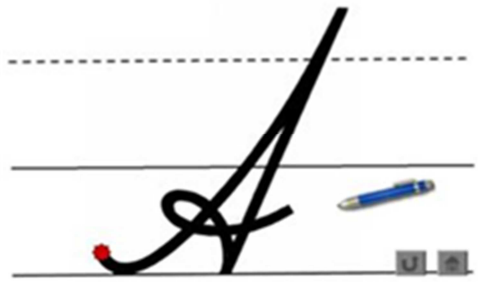

Рис. 3 Фрагмент “Письменные буквы русского алфавита”

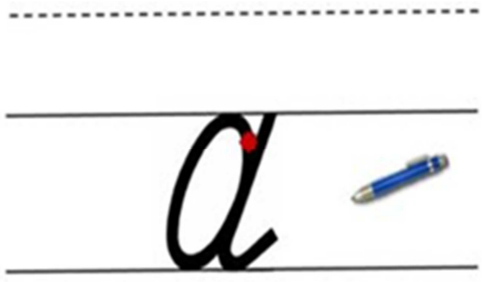

Рис. 4 Фрагмент “Письменные буквы русского алфавита”

Копировальный метод обучения письму (обведение по точкам, по бледным линиям, письмо через кальку) часто применяется учителями.

Копировальный метод можно использовать с применением ИКТ. Например, использовать генератор печатных и письменных букв. Генератор – это онлайн-сервис по генерированию карточек для письма. Генератор позволяет конструировать индивидуальные карточки для каждого ребёнка, выбирать линии для обведения букв или просто готовить карточку с текстом, который написан красивым почерком. Затем дети могут по красивому образцу списать текст с карточки.

Генератор.

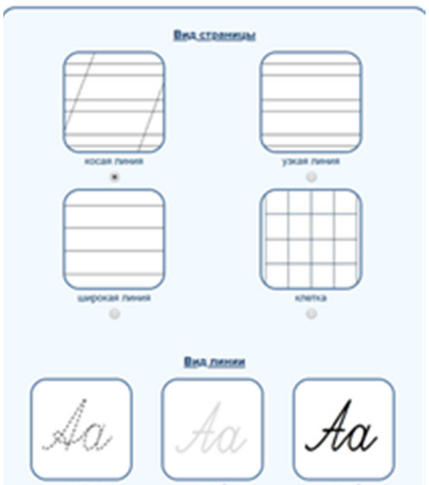

Рис. 5 Фрагмент из генератора

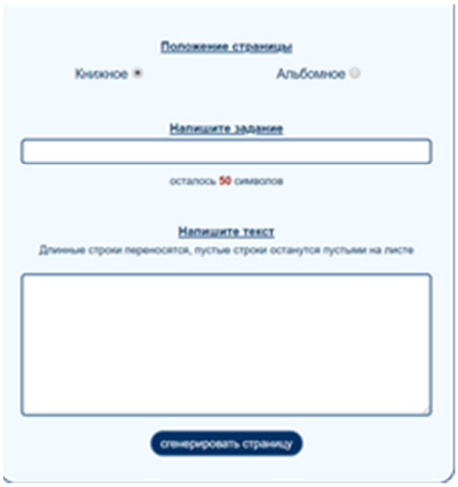

Рис. 6 Фрагмент из генератора

Рис. 7

Фрагмент из генератора

В современной начальной школе всё чаще используются видео для показа написания букв, демонстрационные таблицы на дисках к азбукам и букварям, в которых есть показ написания букв. Интерактивная доска в классе также позволяет обучать каллиграфии. Например, на интерактивной доске можно собрать из элементов букву, а затем по образцу красиво написать её в тетради.

Таким образом, для обучения красивому письму в современной начальной школе, кроме мела и доски, образцов в прописи, учитель активно использует ИКТ.

Литература

1. Безруких М.М. Психофизиологические основы трудностей обучения письму // Физиология человека. Том 31. №5. 2005. С. 52-57
2. Желтовская Л.Я., Соколова Е.Н. Формирование каллиграфических навыков у младших школьников. – М.: Просвещение. 1987. 124 с.
3. Илюхина В.А. Письмо с «секретом» // Начальная школа. 1999. №9.
4. Лурия А.Р. Очерки психофизиологии письма. – М.: Просвещение, 1998. – 250 с.
5. Потапова Е.Н. Обучение письму младших школьников // Начальная школа. 1997. №6.

К ПРОБЛЕМЕ РЕАЛИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

К.У.Темиров *– к.п.н., и.о. доцента кафедры социальной педагогики и самопознания Евразийского национального университета им.Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан*

Экологические проблемы и охрана окружающей среды относится к ряду важнейших политических, экономических и социальных задач Республики Казахстан. Следует полагать, что экологическое образование рассматривается более серьезно, чем раньше: как предмет, общественная цель и системообразующий фактор всей системы образования.

Проблемы взаимодействия общества и природы поставили перед педагогической наукой ряд новых задач, разработка которых впоследствии привела к возникновению нового методологического направления – экологической педагогики, в основу которого легли критерии отбора содержания, а также принципы, методы и формы экологического образования, т.е. определяющая объем знаний, умений и навыков, который необходимо усвоить на каждой ступени вузовского образования.

Экологическое образование призвано признать человека, как часть макромира, т.е. необходим новый подход к экологическому образованию, который требует, прежде всего, развитие экологического сознания, воспитание новой личности с экологическим мировоззрением. Только человек, осознавший себя частью биосферы, неразрывную связь с природой, психологически готов к экологически целесообразной деятельности.

Исходя из этого, можно смело утверждать, что целью экологического образования является становление экологически грамотной личности с новым экологическим пониманием природы, культурой и сознанием.

По мнению Н.С. Назаровой, жизнь настойчиво требует экологизации профессионального мышления на р*азличных уровнях практической производственной деятельности. И задача высшей школы – не просто дать сведения студентам по экологии, но и сформировать новую культуру отношения к природе [1; с. 7].

Я.И. Габевым определены пути оптимизации эколого-природоохранительного образования студентов педагогических вузов. Им выявлены важнейшие компоненты экологического образования и воспитания будущих педагогов: идеологический, базирующийся на блоке общественных дисциплин; эколого-теоретический, основу которого составляют естественные дисциплины; психолого-педагогический, реализация которого обеспечивается дисциплинами профессионального цикла; углубленное изучение, систематизация и интеграция знаний в области охраны природы в процессе изучения специальных курсов на заключительном этапе природоохранительной подготовки студентов; практическая общественная природоохранительная деятельность студентов; исследовательская работа в области охраны природы и природоохранительного образования [2].

М.Н. Сарыбековым предложена система экологической подготовки студентов на примере педагогического образования. Им с позиций системно-структурного подхода рассматривается целенаправленная экологическая подготовка студентов в системе высшего педагогического образования. В трудах М.Н. Сарыбекова вводится понятие «экологическая готовность будущего учителя», теоретически обосновывается педагогическая модель формирования экологической готовности, предлагаются методы диагностики экологической готовности [3; 4].

Следовательно, региональный компонент должен быть максимально экологизирован для того, чтобы экологизировать сознание, мышление и поведение студентов.

Развитие форм непрерывного экологического образования, являясь инновационным процессом, представляет сложную динамическую систему, отличающуюся полиструктурностью и полифункциональностью. Однако на сегодняшний день, как считают В.А. Игнатова, Н.В. Ромейко [5; с. 80-83], остаются неразработанными общие методологические и концептуальные подходы к проектированию содержания регионального компонента, дидактические нормативы и принципы построения программ и учебных пособий, отсутствуют даже намеки на образовательные стандарты, не определена форма реализации регионального компонента и его место в структуре рабочего учебного плана учебного заведения. Просматривается тенденция свести региональный компонент образования к регионализации содержания общеобразовательных дисциплин, что, на взгляд ученых, не совсем правомерно.

Необходимость формирования экологических знаний и умений студентов связана с углублением противоречий в образовательной среде, основанных на потребности общества в экологической подготовке студентов, на потребности личности в экологическом образовании, на потребности образовательной практики в инновационных преобразованиях.

Региональный компонент несет в себе также объективные предпосылки для воспитания и развития общественной активности студентов. Он позволяет гармонично сочетать две неразрывно связанные части обучения: теоретическую и практическую. Первая предполагает изучение самого явления, вторая – отношение студентов к этому явлению и умение использовать полученные знания на практике. Изучение естественнонаучной дисциплины на основе регионального компонента способствует формированию у студентов ценностных ориентаций по отношению к природе, хозяйству, человеку, помогает преодолеть такие личностные качества, как безответственное отношение к окружающей природе и потребительский подход к ее ресурсам.

Запоздалое отражение в содержании экологического образования регионального аспекта, недостаток на местах программ, пособий, учебно-методических материалов по региональному экологическому образованию, а также комплекс других противоречий и препятствий, обусловливаются пробелами в региональной эколого-педагогической подготовке студентов. Общая тенденция включения регионального компонента в экологическое образование будущих педагогов может реализовываться в содержании вузовских занятий через частные тенденции. Назовем некоторые из них:

- включению региональных аспектов в содержание эколого-педагогической подготовки студентов в педагогическом вузе;
- создание интегрированных, комплексных экологических курсов, заключающих в себе содержание различных областей экологического знания: гео- и биоэкологии, социальной экологии, экологии человека, экологической педагогики и др.
- регионализация процесса формирования экологических знаний, умений и навыков – разработка региональных программ экологического и эколого-педагогического образования;

- реальное включение студентов в изучение и решение экологических и эколого-педагогических проблем региона;

- акцентирование внимания на роли регионального компонента в экологическом образовании – в процессе становления человека как личности и для гармоничного соразвития в системе «человек-общество-природа»;

- создание реального образовательного пространства, позволяющего полноценно формировать экологические знания и умения студентов с учетом региональной специфики [6];

Таким образом, региональный компонент образования играет большую роль в решении всех задач учебного процесса: обучения, развития и воспитания.

Литература

1. Назарова Н.С. Охрана окружающей среды и экологическое воспитание студентов. – М.: Высш. шк., 1989. - 104 с.

2. Габев Я.И. Теоретические основы природоохранительного образования. - Кишинев, 1984. – 160 с.

3. Сарыбеков М.Н. Пути оптимизации экологической подготовки будущих учителей //Вестник высшей школы. – 1997. - №3. - С.38-43

4. Сарыбеков М.Н. Экологическое образование студентов //Вестник высшей школы. – 1998. - №1. - С.85-90

5. Игнатова В.А., Ромейко Н.В. Региональный компонент школьного экологического образования: поиски и перспективы //Матер. межрегион. науч.-практ. конф. - Тюмень: Изд-во Вектор-Бук, 1999. – С. 80-83.

6. Темиров К.У. Основы реализации регионального компонента экологического образования в ВУЗе: монография. - Астана: ТОО «Мастер По», 2017. – 171 с.

СОВРЕМЕННЫЕ СТРАТЕГИИ ОБУЧЕНИЯ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

З.А. Акбарова *– д.ф.н., доцент ФерГУ*

Современные стратегии обучения используются на уроках с младшими школьниками, мотивируя их побуждение к деятельности, к работе над словом, словосочетанием, предложением, мини-текстами. Эффективным является работа с учебником, в которых представлены небольшие по объёму тексты (это могут быть маленькие рассказы, отрывки из сказочных произведений, фрагменты из мультфильмов и т.д.). При работе с текстом учебника необходимо обращать внимание на такие понятия, как обобщение и интерпретация, оценка и рефлексия. Особое место в развитии речи учащихся младших классов занимают игровые методы. На уроках русского языка и литературы можно использовать следующие стратегии активного обучения: «Толстые» и «тонкие» вопросы; «Горячий стул»; «Только одна минута»; «Трехшаговое интервью»; «Шесть шляп»; «Думай! Найди! Делись!»; «Слушающая тройка» и другие.

Примеры применения новых стратегий, использованных нами на уроках в начальных классах. Например, при изучении темы: «Школьные принадлежности», «Мои родители», «Животные, которых я люблю», «Времена года» и т.д., на стадии вызова ученикам даётся задание составить «толстые» и «тонкие» вопросы по речевым темам. «Толстые» и «тонкие» вопросы, которые учащиеся могут задать друг другу:

На какие вопросы отвечают следующие слова: стол, собака, кошка, ручка, пенал, книга, девочка, учительница и др.? Когда, а какое время года идут дожди? Как зовут твоих родителей? Чем соединены тетради? Что такое предмет? Чем отличается сумка и портфель? Спят ли птицы? Какие сны ты видишь?

Стратегию «Две шляпы» можно применять, в основном, в работе со стихотворением. Она обеспечивает самостоятельность, активность учеников в их совместной работе в процессе учебной деятельности, развивает и совершенствует связанную речь. Данный методический приём предлагается использовать на этапе закрепления учебного материала. После психологического настроя и разминки школьников, предлагается двум группам ребятам работа по данной стратегии. Им выдаются по две шляпы. Ученики знают, как работать по данной стратегии. Под белой шляпой – то, что им известно по прочитанному стихотворению, п под желтой шляпой – то, что им не понятно в стихотворении.

Группа, получившие «белую шляпу» в течение всего урока должна поиск информации о стихотворении (когда создано, кто автор, что известно о нём – это в определённой степени мини-исследование), можно также воспользоваться материалами сети Интернет. В настоящее время ученики уже младшего школьного возраста хорошо владеют техникой, мобильными телефонами. Ученики, получившие «черную шляпу» должны записывать все трудности, с которыми они столкнулись (постановка ударения, правописание и др.). В конце урока ученики высказывает свои эмоции и чувства. Ученики учатся в конце делать свои выводы, высказать своё мнение.

Как известно, технология активного чтения включает в себя 3 этапа работы с текстом: до чтения, во время чтения и после чтения.

Нами предложена следующая работа с текстом для развития связанной речи учащихся. Предугадывание, дополнение, изменение содержания прочитанного рассказа, сказки. Интересно ребятам и выделение героев рассказа, сказки по названию произведения, имени автора, ключевым словам, по иллюстрации с опорой на читательский опыт. Можно провести викторину по указанным литературным произведениям. Догадайтесь, по названию, о чём пойдёт речь на уроке русского языка (или чтения)? Какую пословицу о труде (друге, Родине и др.) знаете, продолжите пословицу, поговорку, стихотворение и т.д. Здесь лучше всего провести работу в группах. Например: 1) *Слово, злое, доброе, калечит, лечит, а.* Группы составляют пословицы: 1) *Доброе слово лечит, а злое калечит.* О чём говорится в пословице? Какова тема занятия? (Добро и зло)

Данный методический приём (или технология, стратегия) резко отличается от традиционной технологии тем, что не передаются ученику готовые знания. В любом случае в младших классах учитель становится – наблюдателем и наставником.

Следующая технология обучения - работа с книгой – это поиски и открытия истин, сотрудничество по схеме ученики – учитель – автор. Ученик – не просто слушатель и исполнитель – он творческая личность, его работа на уроке сводится к активной, познавательной деятельности, а роль учителя - «режиссирование». Творчески раскрепощённые и эмоционально настроенные дети глубже чувствуют и понимают прочитанное, рассказывают о прочитанном. Это могут быть рассказы, сказки, басни Словом составляют собственную (индивидуальную) связанную речь. Школьники младших классов (3-4 классы) склонны фантазировать, придумывать и, поэтому они могут дополнить прочитанную сказку, стать в определённой степени или соавторами, или «юными авторами», а также выполнить роль какого-нибудь персонажа, героя сказки, басни и т.д.

Использование в начальной школе современных методических методов и приёмов на уроках по всем предметам в интегративной связи, комплексных стратегий по активному обучению даёт хорошие результаты: развивает не только связанную речь школьников, но и творческие способности учащихся, повышает их активность, способствует более осмысленному изучению прочитанного или пройденного материала, приобретению навыков самоорганизации, повышает интерес к предмету, способствует формированию у младших школьников указанных выше универсальных учебных действий. Кроме всего этого делает уровень преподавания учителя соответствующим современным требованиям образования.

Литература

1. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование, 2003.

2. Эльконин Д.Б. Как учить детей читать. – М.: Знание, 2000.

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА ХАЛҚАРО БАҲОЛАШ (PIRLS) ДАСТУРИ

Г.Т.Боймуродова *– п.ф.д., доцент*
БухДУ Педагогика институти
Н.Т.Тошева *– п.ф.ф.д (PhD)*
БухДУ, Педагогика институти доценти

Бугунги кунда таълим сифати ва самарадорлигини ошириш йўлида хорижий илғор тажрибаларни ўрганиш, халқаро стандартлар талабларининг жорий этилиши учун стратегик мақсадлар ва вазифалар амалга оширилмоқда. Жумладан, Республикамизда халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларнинг ташкил этилиши тўғрисида ҳукумат қарорининг қабул қилиниши таълим соҳасидаги ютуқларни баҳолаш халқаро ассоциациясидек (IEA) нуфузли ташкилот билан ҳамкорлик алоқаларининг йўлга қўйилишини мисол сифатида келтириш

мумкин. Бу борада Президентимиз Ш.М.Мирзиёев «*Биз таълим ва тарбия тизимининг барча бўғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида такомиллаштиришни ўзимизнинг биринчи даражали вазифамиз деб биламиз»* деб аъкидлаган.

Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 8 декабрдаги “Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасида халқаро тадқиқотларни ташкил этиш тўғрисида”ги 997-сонли қарори қабул қилинди. Қарорга мувофиқ қуйидаги халқаро баҳолаш дастурлари бўйича халқаро тадқиқотларни ташкил этилди. Жумладан Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) - бошланғич 4-синф ўқувчиларининг матнни ўқиш ва тушуниш даражасини баҳолашга мўлжалланган бўлиб, мазкур халқаро дастур бошланғич синфларда ташкил этилаётган таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг ўқилган матнни тушуниши, уни шарҳлаши, мустақил ҳаётга тўғри қарор қабул қилиши орқали таълимнинг кейинги босқичида ўқишни муваффақиятли давом эттиришга замин тайёрлайди. Республикамизда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси ҳузурида Таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотларни амалга ошириш миллий маркази ташкил этилган бўлиб, халқаро тадқиқотларни ташкил этиш ҳамда мувофиқлаштириш бўйича вазифаларни амалга оширради.

Умумий ўрта таълимнинг “Ўқиш” фани бўйича миллий ўқув дастурида (1-4-синф) ўқиш саводхонлигини мукаммал бўлган ўқувчи бошқа фанлардан ўрганаётган матнларни ўқиш орқали мантиқий, танқидий, ижодий фикрлайди, олган билимларини ҳаётда қўллай олиш лаёқати ривожлантирилади. Шунингдек, ўқувчиларнинг мантиқий фикрлашини ва амалий кўникмаларини шакллантиришга йўналтирилган халқаро баҳолаш дастури (PIRLS) талабларига мос келадиган матнлар билан ишлашга мўлжалланган амалий топшириқларни матнларнинг мазмунига сингдириш ўқитувчи олдидаги асосий вазифалардан бири саналади. Бунда матнни тушуниш, танқидий, таҳлилий фикрлаш, муносабат билдириш малакаларини шакллантириш кўзда тутилади. Ўқиш саводхонлигининг бу кўриниши конструктив ва интерактив жараён сифатида кўплаб ўқиш назарияларини ўз ичига қамраб олади. Ўқувчининг матн билан ишлаш жараёнида интерактив мулоқот асосида жараённинг фаол қатнашувчиси бўлиб, матн устида мушоҳада юритади ва самарали ўқиш кўникмалари онгли равишда амалга оширилади. Бунга анъанавий китоблар, журналлар, ҳужжатлар ва газеталар, шунингдек, рақамли кўринишдаги ёзма шаклларни ҳам ўз ичига олади. PIRLS бошлнғич синф ўқувчиларнинг синфда ва синфдан ташқари ўқишининг иккита кенг қамровли мақсадига қаратилган. Булар бадиий тажриба орттириш ҳамда маълумот олиш ва улардан фойдаланиш учун ўқиш мақсад қилиб олинган. Бундан ташқари, PIRLS ўқиш мақсадларининг ҳар бирида тўртта кенг тушуниш жараёнини бирлаштиради: диққатни жамлаш ва аниқ кўрсатилган маълумотларни топиш, тўғридан тўғри хулосалар чиқариш, ғоялар ва ахборотни талқин қилиш ва уйғунлаштириш, контент ва матн элементларини баҳолаш ва танқид қилишдан июорат.

Бошланғич синф ўқувчиларнинг дастлабки мутолааси аксарият ҳолларда ҳикоя (масалан, ҳикоя тўпламлари ёки расмли китоблар) ёки ўқувчиларга атрофидаги дунё ҳақида маълумот берадиган ва саволларга жавоб берадиган маълумотли матнлардан иборат бўлади. Шунинг учун PIRLS ҳар бир ўқиш турини баҳолашда матнларни тенг бўлишни асосий мақсад қилиб олган бўлиб, ўқувчилар матндан маъно ҳосил қилиш, улар аниқ тушунтирилмаган ғоялар ёки маълумотларга нисбатан тушунтиришлар беради, хулосалаш ўқувчиларга матндан ташқарига чиқишга имкон беради. Ўқувчининг оддий хулосалар билан бир қаторда, матндаги ғоялар ва ахборотларни талқин қилишда ва уйғунлаштиришда конкрет ёки умумий маъноларга эътибор беришлари ёки тафсилотларни умумий мавзулар ва ғоялар билан боғлашлари мумкин бўлади. Тўлиқ жавоб бериш учун эса, ўқувчидан барча матнни ёки ҳеч бўлмаганда унинг муҳим қисмларини, шунингдек, матндан ташқаридаги фикрларни ёки ахборотни тушуниш талаб қилинади. PIRLS тадқиқотида ишлатиладиган матнларнинг хусусиятлари. Матнлар PIRLS дастурида мураккаблигига қараб, ўртача 500 дан 800 тагача, ўқувчиларининг ўқиш саводхонлиги даражаси паст бўлган мамлакатлар учун 400–500 та, ePIRLSда эса, тахминан, 1000 та сўздан иборат бўлади. PIRLS матнлари учун аниқлик ва изчиллик муҳим мезон ҳисобланади. Узунлиги: 1000 та сўзгача. Мавзу: Бадиий матнлар асосий мавзуга эга бўлиб, у берилган матндан ташқари ўқувчи томонидан умум - лаштирилади. Ахборот матнлари ўқув материаллардан олинмаган мавзуни ёритиб бериши керак. Ҳеч қандай сўзлашувга оид сўз ёки жаргон ишлатилмайди ҳамда ортиқча техник ифодалар олиб ташланади. Мазмуни: матннинг мазмуни 9–10 ёшдаги ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мос келиши, айрим маданиятларга жуда хос бўлган мавзулардан четланиши, шунингдек, матн шу ёшдаги мактаб ўқувчилари учун қизиқарли ва завқли бўлиши ҳамда ўқувчи учун унчалик таниш бўлмаслиги ҳисобга олинган. Шунингдек, ахборот матнда матннинг тузилиши ва маълумотнинг мантиқий кетма-кетлигини сарлавҳалар, жадваллар, графиклар каби визуал элементлар билан боғлиқлигини кузатиш мумкин. Ёш авлод билимини баҳолашда халқаро баҳолаш дастурларини амалиётга қўллаш билан бирга миллий баҳолаш тизимини янада такомиллаштиришга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ бўлади. Халқаро дастурларда иштирок этиш ёш авлоднинг интелектуал салоҳиятини қай даражада ривожланаётганини аниқлаш, шу орқали натижа ва самарадорликнинг янги йўналишларини белгилаб олишга имконият яратса, миллий баҳолаш тизимининг янада такомиллаштириш халқаро баҳолаш дастурларида муваффақиятли иштирок этишини таъминлаш билан бирга уларнинг креативлигини ва компитентлигини ва ўз навбатида таълим сифатини янада ривожланишига хизмат қилади.

Мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини мутлақо янги босқичга кўтариш, педагогик кадрлар тайёрлаш жараёнлари сифат даражасини умумэътироф қилинган халқаро талаблар ва стандартларга мувофиқ тубдан яхшилаш бўйича кенг кўламли ишларни амалга оширилмоқда. Зеро, айни давр таълими ва глобал тараққиёт билимлар универсал салоҳиятни ҳам талаб

этмоқда. Халқаро баҳолаш дартури (PIRLS) бошланғич синф ўқувчисини ўйлантиришга, фикрлай олиш доирасини кенгайтиришда, яъни интеллектуал-маънавий салоҳиятини ривожлантиришга муҳим туртки вазифасини бажаради. PIRLS дастурларининг асосий мақсади шундан иборатки, умумтаълим мактабларининг ўқиш, фандан саводхонлик даражасини холисона баҳолаш, ўқувчилар олган билимларини амалиётда қўллаш қобилиятини ривожлантирш ва таълим муассасаларида сифатли таълим бериш учун етарли шарт-шароитларни яратиш лозим. Бунда :

- бошланғич таълимда халқаро баҳолаш дастурини (PIRLS) амалиётга қўллаш ва юқори самарадоликка эршишнинг асосий муҳим омили сифатида;
- бошланғич синф ўқувчиларининг матнни ўқиш ва тушуниш кўникмаларини такомиллаштиришда рақамли таълим технологиялардан мақсадли фойдаланиш;
- бошланғич синф ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражаларини учта ўзаро боғлиқ компонентлари- тушунчалар, кўникмалар, жараёнларни ўрганиш ва таҳлил қилиш;
- бошланғич синф ўқувчилари олган билимларини амалиётда қўллаш компетенцияларини шакллаштириш;
- бошланғич синф ўқувчиларнинг интелектуал-маънавий даражасини китобхонлик маданиятини шакллантириш халқаро баҳолаш дастурларида муваффақиятли иштирок этишини таъминлайди.

Хулоса қилиб айтганда, бошланғич синф ўқувчиларининг ўқиш саводхонлигини халқаро баҳолаш дастури (PIRLS) амалиётга қўллаш ва юқори самарадоликка эршишнинг асосий муҳим омили эканлигини таъкидлаш лозим. Бошланғич синф ўқувчиларининг ўқиш ва тушуниш кўникмаларини шаклллантиришда халаро дастур асосида баҳоланар экан, таълимнинг оптимал-интенсив шакл ва методларини танлаш, замонавий ахборот ресурсларидан мақсадли фойдаланиш ўқувчиларнинг муаммоларни ҳал этиш қобилиятини ривожлантиришнинг учта ўзаро боғлиқ компонентлари- тушунчалар, кўникмалар, жараёнлар ўрганиш ва баҳолаш йўналишларини таъминлаб беришда муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 8 декабрдаги “Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасида халқаро тадқиқотларни ташкил этиш тўғрисида”ги 997-сонли қарори.

2. Исмоилов А ва бошқалар Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholash (Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo‘llanma). T.: Шарқ. 2019. 92 б.

3. Международное исследование «Изучение качества чтения и понимания текста» PIRLS 2001. Институт стратегии развития образования, Российской академии образования Центр оценки качества образования. Тетрадь 1.

ЗАСОБИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

А.О. Котило *- здобувачка вищої освіти першого курсу ОП Освітні, педагогічні науки PhD доктора філософії*
Херсонський державний університет, Херсон

При викладанні англійської мови на початковому етапі виникає проблема зацікавленості учнів у її вивченні та вмотивованості щодо опанування мовою.

Предметом вивчення багатьох відомих педагогів була саме проблема мотивації, зміст і структуру якої трактували по-різному. Наприклад, американський учений Р. Гарднер дав визначення мотивації як одному із найважливіших чинників, що має вплив на процес опанування іноземної мови. Він вважає, що мовні навчальні стратегії, імовірно, не спрацюють, якщо індивід не мотивований на вивчення мови [9]. Р. Нараян дає наступне визначення мотивації: «мотивація є причиною чи причинами, що провокують певні дії або поведінку» [10]. За Р. Боуменом мотивація - це проста самозосередженість [8]. Л. Дзюбко виокремлює навчальну мотивацію. І визначає її як сукупність природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають особистість долучатися до навчально-виховного процесу та впливають на його ефективність [1; с. 34].

Проаналізувавши дефініції щодо визначення «мотивації», можемо відмітити, що мотивація у вивченні англійської мови – це інтереси, цілі, мотиви, потреби, які здатні зацікавити учнів, активізувати їхню діяльність для ефективного навчання. Отже, вчитель повинен заохочувати учнів, використовуючи нові форми, методи і засоби навчання щодо викладання іноземної мови. Практика викладання в початковій школі показує, що потрібно якомога частіше використовувати наочність, адже в цьому віці переважає наочно-образне мислення. Тому кожну лексичну одиницю доцільно доповнювати яскравим унаочненням. Це підвищить ритм уроку, його ефективність та інтерес учнів, а це безпосередньо впливає на їх мотивацію [3].

Стимулювати інтерес до навчально-пізнавальної діяльності можливо за рахунок: застосування завдань, що активізують; створення ситуації успіху для кожного учня; надання конструктивної допомоги у випадку утруднень; заохочення проявів допитливості, сильних боків особистості учня [4; с. 40].

Досвід викладання англійської мови свідчить про те, що на сучасному етапі навчання значну увагу необхідно приділяти застосуванню мультимедійних технологій, у яких одночасно використовують тексти, графіку, відеоматеріали, звукові ефекти, анімацію. Все це є сукупністю ефектів разом з інтерактивним програмним забезпеченням, які сприяють більш ефективному засвоєнню матеріалу. Поєднання візуального зображення, тексту і звукового супроводження, надає можливість для комплексного розвитку навичок мовної діяльності учня під час вивчення англійської мови. Загальновідомо, що ефективність навчання збільшується у разі використання наочних ілюстрацій, а мультимедійні засоби об’єднують відео-, аудіо-матеріали, ілюстрації, таблиці тощо на одному носії [5].

Застосуванням мультимедійних технологій на уроках англійської мови має свої переваги: інформація великих обсягів подається частинами; матеріал відбирається на рівні логіки знань учнів; навчання відбувається на рівні індивідуального сприймання; перспектива самореалізації учнів через процеси моделювання, конструювання і прогнозування проблем; здатність розвивати активність учнів; мотиваційні «точки» здивування учнів; текст, графіка, схеми, звук, анімація і тощо [6; с. 174].

На сьогоднішній день мультимедійні технології покликані зробити урок цікавим, пізнавальним, таким, що може розкрити творчий потенціал особистості, навчить приймати самостійні рішення через введення інтерактивних технологій та ігрові завдання.

Все частіше на уроках починають використовувати сучасні інноваційних інформаційних технології, зокрема SMART-технології. SMART-технології – це інтерактивний навчальний комплекс, що дозволяє створювати, редагувати та поширювати мультимедійні навчальні матеріали, як в аудиторний, так і в позааудиторний час [7]. Визначення абревіатури CMAPT є наступним: Самокерований; Мотивований; Адаптивний; Ресурсозбагачений; Технологічний [7].

Впровадження Smart-технологій під час вивчення англійської мови має свої переваги. Серед них: підвищення інтересу до вивчення іноземної мови; активізація пізнавальної діяльності; ефективна організація групової та самостійної роботи учнів; індивідуалізація навчання; удосконалення практичних умінь та навичок; розширення можливостей подання навчального матеріалу; осучаснення практичних занять. [2; с. 61-63].

Виходячи з власного досвіду, можемо констатувати, що використання на уроках англійської мови SMART-технології дійсно підвищують рівень пізнавальної діяльності та мотивації учнів. Це дає змогу вчителю індивідуалізувати процес навчання, розвивати аналітичне мислення учнів, формувати в них навички самоконтролю своєї навчальної діяльності, сприяти розвитку творчого мислення та виховувати активну особистість, яка вміє вирішувати нестандартні проблеми.

Мотивація є основним фактором активності учня, який, у свою чергу, зумовлює розвиток та ефективність навчальної діяльності.

Практика роботи в початковій школі свідчить про раціональність та ефективність запровадження мультимедійних засобів на уроках англійської мови. Сучасні учні багато часу проводять за комп’ютером, телефоном чи іншими гаджетами розважаючись, ми маємо на меті створити умови щоб перетворити цей розважальний процес в навчально-виховний. А перетворення процесу навчання у гру мотивує учнів для засвоєння та самостійного опрацювання навчального матеріалу. Зокрема, SMART-технології надають можливість підвищити цікавість процесу пізнання.

Літератури

1. Дзюбко Л. В. Мотивація навчальної діяльності як психологопедагогічна проблема. Психодіагностика: Збірник наукових праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені

Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2010. № 4. С.33–43.

2. Іваненко Г. Використання інформаційно-комунікативних технологій в навчанні іноземній мові/ Smart-освіта: ресурси та перспективи: матеріали Міжнар. наук.- метод. конф. (Київ, 16–17 жовтня 2014 р.): тези доповідей. Київ: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2014. 350 с.

3. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2000. 256с.

4. Мар'яненко Л. Рекомендації для педагогів щодо вміння формувати пізнавальний інтерес і пізнавальну потребу в молодших школярів. Практичний психолог: школа, 2014. № 3. С. 40–48.

5. Омельяненко Г.А. Інформаційно-навчальне середовище: дидактичний аспект. URL: http://intkonf.org/omelyanenko-ga-informatsiyno-navchalne-seredovische-didaktichniy-aspekt/ (Дата звернення: 02.04.2022)

6. Основи нових інформаційних технологій навчання: Посібник для вчителів. Київ: ІЗМН, 2010. 216 с.

7. Семеніхіна О. В. Нові парадигми у сфері освіти в умовах переходу до SMART суспільства. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?i21dbn=link&p21dbn=ujrn&z21id=&s21ref=10&s21cnr=20&s21stn=1&s21fmt=asp_meta&c21com=s&2_s21p03=fila=&2_s21str=nvd_2013_3_22 (Дата звернення: 03.04.2022 р.)

8. Bowman, R. F. (2007). How can students be motivated: A misplaced question? The Clearing House, 81(2), 81-86.)

9. Gardner R. C. Motivation and second language acquisition: The socioeducational model. 2010. URL: https://doi.org/10.14746/ssllt.2012.2.2.5 (Дата звернення: 29.03.2022 р.)

10. Narayanan R. Motivation Variables and Second Language Learning. Vinayaka Mission Research Foundation University, Kanchipuram, India. 2006. P.15–19

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ-ПЕДАГОГИК ФУНКЦИЯЛАРИ

З.К. Курбаниязова *– Ажиниёз номидаги Нукус ДПИ Бошланғич таълим кафедраси мудири, п.ф.н.,доцент*

Жаҳондаги глобаллашув ва ахборотлаштириш жараёнлари таълим тизимида рақобатбардош кадрларга бўлган эҳтиёжни юзага келтирмоқда. Таълим тизимида рақобатдардош кадрларни тайёрлаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган масалалардан бири бўлиб, бу каби кадрларни тайёрлашнинг ҳуқуқий асослари яратилган. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги "Таълим тўғрисида"ги Қонунининг 46-моддасида таълим-тарбия жараёни иштирокчиларининг шаъни, қадр-қиммати ва ишчанлик обрўсини ҳурмат қилиш, ўқув машғулотларини сифатли ўтказиш, ўқитиш ва тарбиянинг илғор ҳамда инновацион шакллари ва усулларидан фойдаланиш [1]

сингари педагог меҳнат жараёнида ўқитувчи ижтимоий ва биологик омилларни таҳлил қилишни ҳисобга олган ҳолда қулай “шахс ривожланишининг ижтимоий ҳолати” учун шароит яратади, болани “атрофдаги ижтимоий-педагогик микромуҳитнинг фаол ўзгартирувчиси ва ўз шахсини тарбиячисига айлантиради, эҳтиёжли-мотивацион соҳадаги ижтимоий-қадриятли ўзгаришларни, онгни ва ўз-ўзини англашни рағбатлантиради” [1].

Тадқиқот доирасида ўқитувчи ва ижтимоий педагогнинг малакавий хусусиятларини таққослаш асосида ўқувчиларнинг таълим олишнинг ҳар бир босқичида умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси томонидан бажариладиган энг муҳим ижтимоий-педагогик функцияларнинг умумлаштирилган рўйхати ишлаб чиқилди.

Янада аниқроқ тасвирлаш учун ўқитувчининг ижтимоий-педагогик функциялари мазмуни 1-жадвалда келтириб ўтилди. Бунда янги таҳрирдаги “Таълим тўғрисида”ги Қонунга мувофиқ, умумий ўрта таълимнинг (I — XI синфлар) қуйидаги босқичлари асос қилиб олинди: бошланғич таълим (I — IV синфлар); таянч ўрта таълим (V — IX синфлар); ўрта таълим (X — XI синфлар) [4].

1-жадвал

Ўқитувчининг ижтимоий-педагогик функциялари мазмуни

Объектлар	Бошланғич таълим ўқитувчиси	Таянч ўрта таълим ўқитувчиси	Ўрта таълим ўқитувчиси
Таълим-тарбия жараёнининг диагностикаси ва таҳлили, ўқувчиларнинг психологик ва ёш хусусиятларини ўрганиш, уларнинг қизиқишлари ва қобилиятлари, мулоқот доираси, яшаш шароитларини ўрганиш, боланинг ривожланиши ва унинг муаммоларига ижобий ва салбий таъсирларни аниқлаш.			
Мактаб	Болани мактаб шароитига мослаштириш бўйича ишлаш; ўқув жараёнида ўқувчини педагогик қўллаб-қувватлаш; болани қўшимча таълим ва тарбия тизимига жалб қилиш	Ўқувчиларнинг ижтимоий муаммоларини ҳал қилиш; ўсмирларнинг юқори муваффақият кўрсаткичларига эришишига ёрдам кўрсатиш ва қўллаб-қувватлаш; ўсмирларни Ёшлар иттифоқи ва ташкилий ишларга жалб қилиш	Юқори синф ўқувчиларини мақсадли касбга йўналтириш; юқори синф ўқувчиларининг дунёқарашини шакллантириш учун шароит яратиш; норасмий гуруҳларда ижобий хулқ-атвор ва мулоқот тажрибасини ташкил этиш

Оила	Ота-оналарнинг педагогик таълими; боланинг ота-онасини синф фаолиятига жалб қилиш; ота-оналарга болаларни тарбиялаш кўникмаларини ўргатиш	Оиланинг таълимий салоҳиятини ошириш; “хатар гуруҳи”даги оилаларни қўллаб-қувватлаш ва уларга ёрдам бериш; оила тарбиясига жамоат ташкилотларини жалб қилиш	Оилавий психологик-педагогик маслаҳат; ота-оналарга мутахассислар (психолог, шифокор, ҳуқуқшунос ва бошқалар) билан маслаҳат бериш; ота-оналарга турли хил масалалар тўғрисида маълумот бериш.
Микросоциум	Болага бўш вақтини режалаштиришда ёрдам бериш; кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар ва уларнинг оилалари билан ижтимоий-педагогик лойиҳалар ва дастурларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш	Ўсмирларнинг ижтимоий-педагогик муаммоларини ҳал қилишга ёрдам беришда жамоат ва бошқа ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш; норасмий қўшничилик – дўстона муҳитда болаларнинг ижтимоий тажрибасини ташкил этиш	Мактаб номидан маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органлари ишида иштирок этиш; болалар ва уларнинг ота-оналари билан маданий-маърифий, бўш вақт, спорт-оммавий ишларни олиб бориш
Турли тоифадаги болалар билан ишлаш	Ижтимоий ҳимояланмаган болалар билан ишлаш; турмуш шароити оғир бўлган болаларни ҳимоя қилиш ва уларга ёрдам бериш; ўзлаштиришга берадиган қўшимча дарсларни ташкил этиш.	Ижтимоий ҳолати оғир болалар билан ишлаш; мактаб дезадаптацияси ва ижтимоий қаровсизликнинг олдини олиш; иқтидорли болалар билан ишлаш, болаларнинг билишга қизиқишлари ва ижодий фаолиятини ривожлантириш.	Юқори синф ўқувчиларини ўз ўрнини топиши билан боғлиқ муаммолар юзга келганда уларни қўллаб-қувватлаш, ёрдам кўрсатиш ва ҳимоя қилиш; ўқувчиларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш

Шундай қилиб, ижтимоий-педагогик фаолият соҳасида компетентли шахс сифатида биз ушбу фаолият бўйича кўпроқ тажрибага эга бўлган ўқитувчини эмас, балки мазкур йўналишда аниқ билимларга эга, ишни ташкил этишнинг махсус турига эга бўлган ва қийин ижтимоий вазиятларда педагогик асосланган қарорлар қабул қилиш қобилиятига эга мутахассисни тушунамиз. Педагогик таъсир кўрсатишнинг барча жиҳатларини ҳисобга олган ҳолда, умумий ўрта таълим мактаби шароитида боланинг ижтимоий ривожланиши билан боғлиқ мураккаб муаммоларни ҳал қилиш бўйича ижтимоий-педагогик фаолиятни ижтимоий-педагогик компетентликнинг юқори даражасига эга мутахассис томонидан амалга оширилиши мумкин. Юқори даражадаги ижтимоий-педагогик компетентликка эга бўлиш ўқитувчига инсонпарварлик йўналишидаги кенг кўламли ижтимоий дастурларни амалга ошириш учун реал шароитларни яратишга имкон беради, бу эса ўқувчининг шахсий ривожланишини рағбатлантириш, оила, таълим муассасаси, бошқа ижтимоий институт ва хизматларнинг имкониятларидан тўлиқ фойдаланишга кўмак беради.

Айниқса, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлайдиган, жамиятда ўз ўрнига эга ва рақобатбардош кадрларни тайёрлайдиган таълим йўналиши бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг давлат ва хусусий мактабларида 1-4-синф ўқувчиларига таълим ва тарбия бериш жараёнларига кадрлар тайёрлайдиган соҳа ҳисобланади.

Бошланғич синф ўқитувчиси ўқувчининг шахсини ижтимоий жиҳатдан шакллантиришнинг фундаментал асосларини яратади, бунинг асосида бола мактабдаги ўқишининг кейинги босқичларида ривожланиб боради. Ўқитувчининг ўқувчиларнинг ота-оналари билан ўзаро муносабатлари, яъни ўқувчиларнинг ота-оналари билан яқиндан алоқа қилиш, кўпчилик ота-оналарнинг ўқитувчи билан ҳамкорлиги, унга ишончи, ўқитувчи билан аксарият ҳолларда низосиз муносабатларни ўзига хос хусусиятлари яна бир муҳим жиҳат ҳисобланади. Айнан шу хусусиятлар бошланғич синф ўқитувчисига таълим жараёни билан боғлиқликда ота-оналарнинг нуқтаи назарини шакллантириш, уларни қизиқтириш, мактаб ҳаётининг фаол иштирокчиларига айлантиришга ёрдам беради.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. (23.09.2020). // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.10.2019 й., 06/19/5847/3887-сон.

3. Мусурмонова О., Палуанова Х., Рискулова К., Курбаниязова З. Педагогик атамалар луғати: ўзбек, рус, инглиз тилларда. –Т. “Turon-IQBOL”, 2019, 844 б.

4. Спирин Л.Ф. Профессиограмма общепедагогическая – М.: Российское педагогическое агентство, 1997. – 34 с. – С.9.

BOSHLANG‘ICH SINF DARSLARIDA AKTning O‘RNI VA AHAMIYATI

Sh.I.Djumaniyazova *- Qoraqalpog'iston Respublikasi Ellikqal'a tumani, 27- maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Ma’lumki, boshlang‘ich ta’lim – ta’lim tizimining poydevori hisoblanib, o‘quvchilarni o‘qitish sifati unga bog‘liq bo‘ladi va bu boshlang‘ich maktab o‘qituvchisi zimmasiga katta mas’uliyat yuklaydi. Uzoq vaqt davomida ta’lim tizimida boshlang‘ich maktab «ko‘nikmalar maktabi» bo‘lib keldi, ya’ni o‘quvchi keyingi ta’lim olish uchun o‘qish, yozish, hisoblash kabi asosiy ko‘nikmalarni o‘zlashtirishi kerak bo‘lgan ta’lim bosqichi sifatida qaralgan. Bugungi kunda boshlang‘ich maktab boshqacha tasavvur etiladi. Bugungi kunda u ta’lim tizimida bolaning birinchi tajribasi – ta’lim olish kuchlarini sinash joyi bo‘lib qolishi kerak. Ushbu bosqichda faollikni, mustaqillikni rivojlantirish, idrok etish faolligini saqlab qolish va bola ta’lim dunyosiga shaxdam kirib borishi uchun sharoitlar yaratish, uning salomatligini va emotsional xususiyatlarini mustahkamlash muhim. Bugungi kunda o‘quvchilarning aynan mana shu sifatlari ta’lim jarayoniga AKTni joriy etish bilan rivojlanayotganligining guvohi bo‘lmoqdamiz.

Har bir o‘quvchida shaxsiy o‘quv yo‘nalishini rivojlantirishni ta’minlaydi. O‘quv jarayonida uni muvaffaqiyatli bilim olish uchun zarur bo‘lgan asosiy jarayonlar sifatida fikrlashni, tasavvurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan katta o‘zgarishlar sodir bo‘ladi; o‘quvchilarning idrok etish faoliyatlarini samarali tashkil qilish ta’minlanadi.

AKTdan foydalanilganda ta’limda shaxsga-yo‘naltirilgan yondashuvni amalga oshirish oson bo‘lib qoldi, butun o‘quv jarayonini samarali tashkil qilish imkoniyati paydo bo‘ldi. Axborot texnologiyalarini barcha o‘quv fanlarda qo‘llash mumkin. Darslarda o‘quv va o‘yin dasturlaridan foydalanish katta samara beradi. Ona tili va Rus tili darslarida savodxonlikni oshirish bo‘yicha mashqlar yordam beradi, bunda bolalar kompyuterlarda turli xildagi amaliy topshiriqlarni bajaradilar. Boshlang‘ich sinflar o‘quvchilari uchun turli didaktik materiallar to‘plamidan foydalanib, ko‘rgazmali-mashq, nazorat-mashqlari va test sinovlari modullari kiritilgan aralash kompyuter dasturlarini tayyorlash mumkin. Unga fanga oid qoidalarni joriy o‘rganish va umumlashtirilgan takrorlash uchun uchta variantlarda berilgan grammatika-orfografik mavzular bo‘yicha boy va turli-tuman materiallardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Yorqin rasmlar, g‘aroyib, qiziqarli topshiriqlar kichik yoshdagi o‘quvchilarda ona tiliga qiziqishni oshirishga yordam beradi, o‘yin shaklida o‘quv materiali bilan tanishish imkonini beradi, o‘zini nazorat qilish va o‘quv refleksiyasi uchun keng imkoniyatlar taqdim etadi. Matematika darslarida «O‘yinli masalalar» dasturlarini tayyorlab, foydalanish mumkin. Boshlang‘ich sinfda o‘rganiladigan ko‘plab mavzular bo‘yicha turli materiallar berilgan. Turli murakkablik darajasidagi turli xildagi topshiriqlar har bir o‘quvchining idrok etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Masalalarni yechishda kompyuterli animatsion slaydlardan foydalanish darsning qiziqarliligini oshiradi. Ularning ustunlik tomonlari istagan paytda masalaning boshiga qaytish mumkin, uning alohida qismlarida to‘xtalish, o‘quvchilar bilan

suhbatlashish, ularning fikrlarini tinglash mumkinligidan iborat. Boshlang‘ich sinflarda harakatlanishga animatsiyali masalalar bilan slayd-filmlarni qo‘llash mumkin. Shunday slaydlarni yaratish uchun Internetdan olingan animatsion kartinkalardan foydalanish mumkin.

Barcha o‘quv fanlarida test topshiriqlaridan foydalanish zarur. Testlardan dastlab faqat bosma ko‘rinishidagisidan foydalangan bo‘lsak, hozirda ularni kompyuterda terib, har bir o‘quvchi bilan shug‘ullanish mumkin. AKTdan foydalanish yillari davomida 1-sinfdan 3-sinfgacha matematika, badiiy o‘qish, ona tili, deyarli barcha mavzulari va boshqa o‘quv fanlari bo‘yicha qator turli testlarni tayyorlash mumkin. Endi darslarda faqat bosma shakldagi emas, balki kompyuterli testlardan foydalanish zarur. Ular bajarib bo‘lishi bilan darhol bahosini olishga imkon beradi, bahoni kompyuterning o‘zi taqdim etadi, u yoki bu mavzu bo‘yicha kamchiliklarini aniqlashlariga imkon beradi.

«Tabiatshunoslik» fani bo‘yicha barcha mavzulari bo‘yicha kompyuter testlarini ishlab chiqish mumkin. Masalan: «O‘lkamiz suv havzalari», «Ona zamin», «O‘rmon va dalalar – tabiat boyligi», «Qishloq xo‘jaligi sohalari», «Bizning o‘lka», «Yer osti boyliklari», «O‘lkamiz hududiy tuzilishi», «O‘lka chorvachiligi va o‘simliklari» va boshqalar. Ona tili bo‘yicha o‘rganiladigan so‘z leksik mazmunini talqin qilishda va birliklarni turlarga ajratishda o‘quvchilarda qiyinchiliklar tug‘diradi. Bular: antonimlar, sinonimlar, omonimlar. Testlar orqali o‘quvchilarning leksik imkoniyatlari rivojlanadi, so‘zning to‘g‘ri va ko‘chma ma’nosini topishga, sinonimlarni to‘g‘ri tanlashga, sinonimlar, antonimlar va omonimlarni farq qilishga o‘rgatadi. Antonimlar bilan ishlashga bag‘ishlangan «Teskari o‘yin» testidan foydalanish o‘quvchilarga darsni tushuntirishga samarali ta’sir etadi.

Asosiysi: test topshiriqlarini bajarishda o‘quvchining ko‘zi, miyasi va qo‘llari ishtirok etadi, o‘yin elementlari esa ularda bajarayotgan ishlariga qiziqishni rivojlantirishga va demak, ta’lim jarayoni jadalligi kerakli darajasini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Testlardan tashqari krossvordlar, sxemalar, jadvallardan foydalaniladi, o‘quvchilar dars materiallarni mustaqil o‘rganishda bevosita kompyuterda ishlaydilar.

Barcha o‘quv fanlarida qo‘shimcha va rivojlantirish materiallari sifatida ko‘plab videofilm hamda fotolavhalar bilan o‘lkashunoslik materialidan foydalanish mumkin.

Microsoft Power Point dasturlari yordamida yaratilgan taqdimotlar ta’lim jarayonida AKTdan foydalanish juda samarali shakli hisoblanadi. Taqdimotda asosiysi – axborotliligi, ko‘rgazmaliligi, qiziquvchanligi hisoblanadi. Mazkur dastur orqali turli mavzu va fanlar bo‘yicha taqdimotlar yaratishda fotosuratlar, rasmlar, animatsiya, qo‘shimcha axborotlardan foydalanish mumkin.

Kompyuterni o‘qishda yordamchisi, ijodkorlik, o‘zini ifoda etish va rivojlantirish vositasi sifatida tushunish katta ahamiyatga ega. Boshlang‘ich maktabda kompyuterni o‘zlashtirib o‘quvchilar undan o‘z faoliyatlari vositasi sifatida boshqa sinflarda ham foydalanishlari mumkin, kompyuterni qo‘llash bilan olib boriladigan darslar ularda qiyinchilik tug‘dirmaydi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o‘quvchilarni qiziqarli olamga olib kirishda o‘qituvchining imkoniyatlarini kengaytiradi, bunda o‘quvchilar axborotlarni mustaqil ravishda izlab topadilar, oladilar, tahlil qiladilar va boshqalarga yetkazadilar.

Bolani axborot bilan ishlashga, o‘qishga o‘rgatish - zamonaviy boshlang‘ich sinflarning muhim vazifasi hisoblanadi. Boshlang‘ich sinflar ta’lim jarayonida AKTdan foydalanish faqat asosiy yo‘nalishlari shakllanadi. O‘quvchilarning sinfdan tashqari ishlarini tashkil etishda AKTdan keng foydalanish birinchi navbatda, bu turli hisobotlarni tayyorlash, sinfdan tashqari tadbirlarni o‘tkazish va shu kabilardan iborat bo‘ladi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi prezidenti 2018 yil 28 dekabrdagi 2019 yil uchun eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

2. Ibragimova G.N. Interfaol o‘qitish metodlari va texnologiyalari o‘quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. I Monografiya.-T. “ Fan va texnologiyalar”, 2016.-77-b

3.WWW.ziyonet.uz

4. https://sciff.ru/10228-2/

KISHI MEKTEP JASÍNDAǴÍ BALALARDÍŃ SHAŃARAQTAǴÍ TÁRBIYASÍN SHÓLKEMLESTIRIWDE ATA-ANALARDÍŃ ROLI

A.R. Tajibaeva *– Ájiniyaz atındaǵı NMPI, Baslawısh tálim hám sport tárbiyalıq is tálim baǵdarınıń 4-kurs studenti.*

Baslawısh klass oqıtıwshısı hám ata-analar balanıń tiykarǵı tárbiyashıları bolıp tabıladı. Shańaraq tárbiyasısız bala bárkámal rawajlana almaydı jáne bul tárbiyanı mektep tárbiyası menen birge bekkemlew kerek. Shańaraq hám mektep birdey sistemanıń kishi hám úlken modelleri bolıp tabıladı. Shańaraq jańa áwladlardı social tárbiyalawdıń bir bólegi retinde, onıń bul sistemadaǵı áhmiyetin de itibardan shette qaldırmaw kerek. Ata-analar óz perzentleriniń social qádiriyatları, dúńyaǵa kóz-qarasları, baǵdarları, mútajlikleri, qızıǵıwshılıqları hám ádetleri kompleksin qáliplestiredi. Sonlıqtan, da oqıtıwshınıń tárbiyalıq jumısınıń nátiyjeliligi onıń ata-analar menen isley alıwı, olar menen til tabısıwı, járdemine tayanıwına baylanıslı. Oqıtıwshınıń ata-analar menen islesiwiniń hár qıylı túrleri hám usılları bar. Bunda ata-analar jıynalısların ótkeriw, olardı tikkeley balalar menen islesiwge qosıw, ata-analar menen topar hám individual sáwbetler ótkeriw, olar ortasında pedagogikalıq bilimlerdi tarqatıw kiredi. Biraq, bul túrler hám usıllardıń hámmesi de jumıstıń tabıslı bolıwın támiyinley almaydı. Oqıtıwshı bunı jaqsı túsiniwi kerek. Tálim mútajlikleriniń mazmunı hám usılları menen bir qatarda ata-analar ortasında qáliplesken oqıtıwshı hám oqıwshılar ortasındaǵı baylanıs usılı da tiykarǵı rol oynaydı. Oqıtıwshı hám ata-ana ortasındaǵı múnásibetlerde tiykarǵı rolin oqıtıwshı atqaradı, sebebi tárbiyalıq jumıs onıń tiykarǵı kásibi bolıp tabıladı. Oqıwshılar sanalı, tártip-ıntızamlı bolıwında shańaraqtıń ornı, ondaǵı úlkenlerdiń órnek kórsetiwi de zárúrli. Sebebi bala ómiriniń kóp bólegin úyde, ata-anası, jaqınları menen birge ótkeredi. Balanıń intizamlı, etikalı bolıp jetilisiwi shańaraqtaǵı turmıs, túrli tábiyat kórinisleri úlken tásir kórsetedi. Sonday eken, ata-ananıń óz miynetine múnásibeti, perzent tárbiyasına múnásibeti insannıń jámiyet aldındaǵı eń zárúrli minnetlerinen biri

bolıp tabıladı. Hár bir shańaraq perzentiniń watanga sadıq perzenti, el-jurtınıń súyikli puqarası bolıp ulǵayıwın árman etedi.

Shańaraqqa tiyisli tárbiyanıń ayrıqsha qásiyetlerin onıń anıqlamasında kóriw múmkin. Shańaraq tárbiyası - bul ata-ananıń balanıń ruwxıy hám fizikalıq pazıyletlerin sanalı túrde qáliplestiriw procesi bolıp tabıladı. Onıń ayrıqsha qásiyetlerin tálim usıllarınıń túrli komplekslerinde kóriwimiz múmkin. Shańaraqqa tiyisli tárbiyada biz tómendegi usıllardan paydalanamız:

isendiriw;

turmıstı shólkemlestiriw;

ońlaw;

sıylıqlaw hám jazalaw;

Isendiriw usılınıń tiykarǵı maqseti - oqıwshılardıń sanasın rawajlandırıw, ǵárezsiz pikirlewdi rawajlandırıw (informaciya, izertlew, óz-ara tálim, talqılaw usılları járdeminde).

Turmıstı shólkemlestiriw - bul úlkenler tárepinen balanıń fizikalıq, social hám ruwxıy rawajlanıwı ushın qolay shárt-shárayatlardı jaratıw. Bular social, ekonomikalıq, sanitariya -gigiyena sharayatları, shańaraqtaǵı miynet hám ruwxıy ortalıq, ata-analardıń bilim dárejesi bolıp tabıladı.

Balanı úyde qalay bolsa sonday qılıp tárbiyalawǵa hesh kimniń haqqi joq. Hár bir ata-ana óz perzentin tuwrı tárbiyalawı, ol ushın onıń bar qábilet hám pazıyletlerin iske salıwǵa májbúr bolıp tabıladı. Perzenti ushın xalıq aldında juwap beredi. Sonlıqtan, oqıwshınıń intizamı, sabaqtıń tabısı ata-ananıń ǵamxorlıǵına baylanıslı. Biraq ayırım ata-analar mektepke, oqıtıwshıǵa járdem beriw ornına, aytqanın orınlamay, óz minneti hám puqaralıq minnetine biyparqlıq penen qaraydı. Ustazdıń násiyatına qulaq salmaydı. Olar bala tárbiyasınıń juwapkershilikli ekenligin bilmeydi. Geyde balaları aldında mektep yamasa oqıtıwshısına sın pikir bildiredi. Mektep hám shańaraq ortasındaǵı bunday kelispewshilik balalarǵa júdá jaman tásir etedi. Oqıwshılar aldında oqıtıwshını abıroysızlandıradı. Geypara oqıwshılardıń nadurıs minez-qulqları ata-analardıń biymánilikleri sebepli bolıwı múmkin. Búgingi mekteptiń wazıypası jas áwladtı tiykarǵı pánler boyınsha tereń hám bekkem bilimler menen qurallandırıw, alınǵan bilimlerdi óz dárejesindegi ilimiy tájiriybeleri menen kúndelikli turmısta qollay biliwden ibarat. Bunday quramalı mashqalanı mektep tek ata-analardıń birgeliktegi iskerligi nátiyjesinde sheshiwi múmkin.

Juwmaqlap aytqanda, joqarıda aytılǵan faktorlardıń óz-ara qarım-qatnası tiykarında(fizikalıq ayrıqshalıqlar, ata-analardıń jeke tájiriybesi, shańaraq mádeniyatınıń qásiyetleri hám basqalar) óz-ara tásirine tiykarlanıp, ayrıqsha shaxstı qáliplestiriwge boladı.

Ádebiyatlar

1. A. Xoliqov. Pedagogik mahorat., Toshkent «Iqtisod-moliya» 2011.
2. Жаназарова З.Ж. Шаңарақ социологиясы. - Алматы: Қазақ университеті, 2010.
3. Жаназарова З.Ж. Қазақстандағы заманагөй шаңарақ және оның мәселелері.- Алматы: Қазақ университеті, 2004

1-SEKCIYa

BASLAWÍSH TÁLIMDE ALDÍNǴÍ QATAR PEDAGOGIKALÍQ TÁJIRIYBELERDI EN JAYDÍRÍW XALÍQARALÍQ BAHALAW NÁTIYJELERINE ERISIWDIŃ FAKTORÍ SÍPATÍNDA

ОРГАНИЗАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

У.К. Сейтжанова *- к.п.н., доцент,*
Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

На современном этапе развития информационных технологий общество нуждается в личностях, способных активно и самостоятельно действовать, принимать смелые решения, быстро адаптироваться к постоянным изменениям жизни.

Поэтому сегодня в высших учебных заведениях остро стоит вопрос о внедрении новых педагогических технологий, способствующих полноценному развитию личности будущих учителей и их самореализации. Одной из таких технологий, можно считать педагогическую поддержку студентов в процессе обучения.

Изучение теоретических и практических основ педагогической поддержки, позволило определить педагогическую поддержку как деятельность педагога, направленную на обеспечение благоприятных условий для выявления и развития потенциальных возможностей и самореализации личности.

Исследуя проблему организации педагогической поддержки в высшем учебном заведении, учеными было исследовано пути ее внедрения, а именно: подготовка педагогического коллектива к работе в условиях педагогической поддержки; педагогическая поддержка студентов в процессе обучения; подготовка студентов к педагогической поддержке учащихся.

Внедрение идей педагогической поддержки предполагает, в первую очередь, подготовку педагогического коллектива учебного заведения к организации педагогической поддержки будущих учителей.

Педагогическая поддержка студентов в процессе обучения, целью, которой является самореализация личности будущего учителя, выполняет ряд функций, а именно:

- подготовка будущего педагога в соответствии с образовательно-квалификационной характеристики;
- содействие самореализации личности студента;
- помощь в организации рефлексивной деятельности студента.

Поэтому задача педагога состоит в изучении особенностей каждого студента, уровня развития психических свойств и качеств, межличностных отношений между участниками учебного процесса; создание благоприятных

условий для адаптации студента, его полноценного развития и самореализации его личности.

Педагогическая поддержка студента в вузе имеет следующие виды:

- по форме проведения педагогическая поддержка бывает прямая и опосредованная;

- по количеству участников - индивидуальная, групповая и коллективная;

- по сфере деятельности в обучении - интеллектуальная, социально-психологическая, коммуникативная.

Осуществление этих видов педагогической поддержки происходит поэтапно.

Первый этап - диагностический, на котором педагог выявляет особенности развития личности каждого студента. Предлагается делать этот анализ в соответствии с сущностными сферами личности человека - это интеллектуальная, мотивационная, эмоциональная, волевая, сфера саморегуляции, предметно- практическая и экзистенциальная.

Диагностика развития личности студента может проводиться по схеме, наиболее удобной и понятной для педагога. Для обеспечения большей достоверности желательно, чтобы диагностику проводил педагог вместе с опытным психологом.

Итак, на диагностическом этапе педагог выясняет, какой вид педагогической поддержки (интеллектуальный, социально-психологический, коммуникативный) необходим для того или иного студента.

Второй этап - содержательно-процессуальный, на котором непосредственно проводится педагогическая поддержка студентов в зависимости от выявленных результатов на предыдущем этапе.

Последний этап - аналитико-рефлексивный, на котором педагог, во-первых, проводит повторную диагностику уровня развития всех сфер личности студента и выясняет, какие изменения произошли; во-вторых, корректирует свою деятельность в соответствии с результатами диагностики; в-третьих, организует рефлексивной деятельности студента, то есть помогает ему самому себя организовывать. Студент должен научиться самостоятельно анализировать свои действия, оценивать способы решения собственных проблем, связанных с самореализацией, и полученные результаты.

Организация педагогической поддержки студентов возможна при условии соблюдения ряда требований:

- готовность педагогического коллектива к работе в условиях педагогической поддержки студентов;

- конфиденциальность в работе с каждым студентом, результатом соблюдения этого условия является доверительные отношения между педагогом и студентом;

- верить в каждого студента и его возможности;

- оценивать не личность, а ее действия и поступки;

- уметь замечать и ценить неповторимую индивидуальность студента;

- помогать каждому студенту в становлении личности, в сохранении ее уникальности;

- обеспечивать реализацию студентами своих возможностей, как в учебном процессе, так и повседневной жизни через их собственный выбор;

- ознакомиться с видами деятельности, особенно значимыми для студента, и предоставлять возможность самореализовываться через них;

- создавать благоприятный морально-психологический климат в коллективе;

- учебные программы по дисциплинам, особенно психолого-педагогических, должны включать в себя рассмотрение таких тем, которые бы побуждали студента к саморазвитию и самореализации;

- преподавание учебного материала должно не только обеспечивать студентам возможность получения новой информации, но и прививать им стремление к самостоятельному приобретению знаний;

- внедрение технологии педагогической поддержки должно осуществляться всем педагогическим коллективом факультета и тому подобное.

Вопросы организации педагогической поддержки будущих учителей является весьма актуальным и необходимым, поскольку целью педагогического образования на современном этапе является развитие индивидуальных способностей и талантов молодежи, создание оптимальных условий для их реализации.

Исследуя проблему организации педагогической поддержки, исследователи проводили опрос студентов для выявления их знаний про педагогическую поддержку и мыслей о необходимости внедрения в работу школы.

Одно из занятий можно провести на базе школы, чтобы на практике показать студентам целесообразность внедрения педагогической поддержки учащихся.

Самостоятельная работа студентов предусматривает изучение опыта работы школ по организации педагогической поддержки учащихся, написание творческих работ, разработка конспектов уроков в соответствии с задачами педагогической поддержки и тому подобное. Предложенные методы преподавания и темы спецкурса не являются постоянными, они могут меняться в зависимости от того, как педагог, читает этот спецкурс, видит специфику его проведения, от творчества преподавателя и технических возможностей факультета.

Итак, суммируя все вышесказанное, можно сказать, что организация педагогической поддержки будущих учителей в обучении процесс достаточно сложный, поскольку он связан с развитием личности. Каждый человек индивидуален, и нельзя выдвигать всем одинаковые требования в учебе.

Необходимо выявлять потенциальные возможности каждого студента и создавать условия для их реализации.

Также следует отметить, что вовремя полученная педагогическая поддержка освобождает молодого человека от большинства проблем, которые постоянно накапливаются и мешают ей быть самим собой, тем самым полноценно развиваться, учиться и самореализовываться.

Литература

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Ташкент, 2003.
2. Мигуренко Р.А. Научно-исследовательская работа. Учебно-методическое пособие. - Томск, 2006.
3. Федулова И.В. Роль куратора в процессе адаптации студентов первого курса к обучению в вузе. - Барнаул, 2010.

TALABALAR MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATI

G.E. Kushakova – *JDPI maktabgacha ta’lim metodikasi kafedrasi dotsenti*
K. Mirzayeva *1- bosqich magistrant*

Zamonaviy ta’limning asosiy vazifasi - yosh avlodni axborot jamiyatida hayotga tayyorlashdir, ya’ni turli xil ma’lumotlarni idrok etish, insonga uning ta’siri oqibatlarini anglash va tushunish, axborot va telekommunikatsion texnologiyalar yordamida og‘zaki bo‘lmagan aloqa shakllariga asoslangan aloqa usullarini o‘zlashtirish va boshqalar. Shunday qilib, mavjud media dunyosida bemalol yo‘nalib bila oladigan mustaqil, ijodkor shaxsni o‘qitish va tarbiyalash usullaridan biri media dunyosi zamonaviy axborot vositalarini o‘quv jarayoniga maqsadli, puxta kiritishdir. Zamonaviy media atrofdagi dunyoni insoniy o‘zlashtirishning murakkab vositasi bo‘lib, elektron medianing multimediya, interaktivlik, modellashtirish, aloqaviylik va samaradorlik kabi o‘ziga xos xususiyatlari medianing yangi ta’lim funksiyalari haqida gapirishga imkon beradi va shu asosda ta’lim media-mahsulotlarini, ta’limning axborot texnologiyalarini ishlab chiqadi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining mediakompetentligi uning kasbiy kompetentligining eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi, chunki tarbiyachi nafaqat maxsus bilimlarga ega bo‘lishi, balki ta’lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini ham qo‘llay olishi kerak.

Lotincha «media» (media, medium) so‘zining etimologiyasiga murojaat qilaylik, bu so‘zma-so‘z «vosita», «vositachi», «muhit» degan ma’nolarni anglatadi va o‘z ichiga «an’anaviy» (bosma, matbuot, radio, ovoz yozish, kinematograf, televidenie) va zamonaviy (video, mobil telefonlar, SD, DVD, kompyuter, Internet) ommaviy aloqa vositalarini oladi.

«Media»ning barcha turlari (bosma, vizual, audiovizual va boshqalar) o‘zida axborotni uzatish mezonlarini ham, uni idrok etish jihatlarini ham birlashtiradi.

«Media» tushunchasi tarixan rivojlanib kelgan. Avvaliga «media» atamasi «yozuv» degan ma’noni anglatgan, keyinchalik bu tushunchaning ma’nosi kengaygan. G‘arb sivilizatsiyasi tarixida an’anaviy ravishda to‘rt xil turdagi jamiyat ajralib turadi. Birinchi tur - bu odamlar ov qilish va yig‘ish bilan shug‘ullanadigan ibtidoiy jamiyat. Ikkinchi tur - an’anaviy, qishloq xo‘jaligi jamiyati. Uchinchisi - sanoat, industrial jamiyati. So‘nggi tur - bu post-industrial, axborot jamiyati.

Jamiyatning har bir turi ma’lum bir «media» to‘plamiga mos keladi - ular shartli ravishda besh turga bo‘linadi: erta (yozuv), bosma (bosma, litografiya, fotosurat),

elektrik (telegraf, telefon, ovoz yozish), ommaviy media (kinematograf, televidenie), raqamli (kompyuter, Internet) .

Lug‘atda «media» atamasi yangiliklar va ma’lumotlarning uzatilishi, shuningdek reklama tarqatilishini o‘z ichiga olgan bir nechta funksiyalarni bajaradigan aloqa kanallarini anglatadi. «Media» tarkibiga bosma nashrlar, elektron OAV, Internet, pochta tarqatmalari ham kiradi.

Media ta’lim-tarbiya jarayonining mazmuni va uslubiga tubdan o‘zgarishlar kiritadi, ta’lim jarayonida talabalar tomonidan o‘z faoliyatini aks ettirishga, uni mustaqil tartibga solishga yo‘naltirilgan pedagogik muammolarni yechishga imkon beradi. Medianing o‘ziga xos xususiyatlarini tushunish va hisobga olish zamonaviy talabalarga o‘z pedagogik faoliyatini axborot olamidagi zamonaviy o‘zgarishlarga mos ravishda, talabalarning yangi axborot ehtiyojlari bilan, turli muammolarni hal qilish jarayonini aniq va to‘g‘ri tashkil etish, o‘z kasbiy malakasini oshirish jarayonida mediadan mohirona foydalanish imkonini beradi.

Biroq, ushbu muammoni hal qilish faqat media sohasida ma’lum bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarga ega bo‘lgan, ya’ni mediakompetentli bo‘lgan pedagoglar bilangina amalga oshiriladi.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, talabalarning mediakompetentligi uning kasbiy kompetentligining eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi, chunki nafaqat maxsus bilimlarga ega bo‘lgan, balki belgilangan yo‘nalish doirasida faoliyatni amalga oshirishning barcha usullaridan pedagogik faoliyatni amalga oshirishi va axborot hamda telekommunikatsiya texnologiyalarini organik ravishda rivojlantirishda o‘z ko‘nikmalarini takomillashtirishi kerak.

Mediata’lim talabalarlarga mediamadaniyat olamida moslashishga, ommaviy axborot vositalari tilini o‘zlashtirishga, mediamatnni tahlil qila olishga va shu kabilarga yordam berishi lozim.

Pedagogika fanida tarqalgan asosiy mediata’lim modellari ko‘p jihatlarga egadir. Umuman olganda, ularni quyidagicha tartibda tasniflash mumkin bo‘ladi:

- o‘z ichiga media nazariyasi va amaliyotining o‘rganilishini oladigan ta’limiy-axborotli modellar;
- mediamadniyatning axloqiy va falsafiy muammolarini ko‘rib chiqadigan tarbiyaviy-estetik modellar;
- o‘quvchilar va talabalarlarning ijodkorligi, tasavvuri, mustaqil fikrlashi va shu kabilarning rivojlantirilishini ko‘zda tutadigan rivojlantiruvchi o‘qitish modellari.

Milliy mediata’lim modellarining o‘ziga xosligi shundan iboratki, bunda ular umumdidaktik tamoyillarga (shaxsning har tomonlama rivojlanishi, nazariyaning amaliyot bilan aloqadorligi, tizimlilik va shu kabilar) va mediamadaniyatning o‘ziga xosliklari bilan bog‘liq bo‘ladigan tamoyillarga (audio-vizual anglashning, mediamatnlarni tahlil qila olish mahoratining va shu kabilarning rivojlanishiga) rioya qiladi.

Mediata’limning oyoqqa turishi yo‘lida Ye.I.Xudoleeva o‘zining ilmiy tadqiqotida quyidagi pedagogik muammolarni ajratib ko‘rsatadi:

- pedagoglarning ichki psixologik muammolari, yangi texnika va texnologiyalar oldidagi qo‘rquv;

- o‘z kasbiy faoliyatida yangi texnikalardan foydalanish imkoniyatlarini o‘rganish uchun urinib ko‘rishni va qo‘shimcha kuch sarflashni xohlamaslik;
- jamiyatdagi axborot rivojlanishining yetarli bo‘lmagan darajasi;
- ko‘plab ijtimoiy guruhlar uchun elektron axborot vositalariga ega bo‘lolmaslik;
- pedagoglarda mediaviy kompetentlilikning yetarlicha rivojlanmaganligi;
- pedagoglarning kasbiy tayyorgarlikdan o‘tishni xohalmasliklari va bunga imkoniyatlari yo‘qligi;
- pedagoglar va ta’lim oluvchilar uchun kompyuer texnikasiga erkin kira olish imkoniyatining yo‘qligi;
- pedagoglarning bo‘sh motivatsiyasi;
- keng pedagogik jamoatchilik uchun “mediata’lim” tushunchasining noma’lumligi;
- mediata’lim nazariyasi va metodikasining ishlab chiqilishini muvofiqlashtirish bo‘yicha maqsadga qaratilgan va tizimli davlat siyosatining mavjud emasligi.

Ye.I.Xudoleeva ta’kidlab o‘tgan muammolarning ko‘pchiligi umuman olganda O‘zbekistondagi bugungi kunlarda mavjud bo‘lgan zamonaviy ta’lim jarayoniga ham xosdir [1].

Ta’lim-tarbiya jarayoni axborot texnologiyalari asosiga qurilmaydi. Olimlar bunga shunday tushuntirish beradilar:

- minimal yetarlilik tamoyili ishga tushib ketadi (axborot texnologiyalaridan foydalanish – bu usiz ham o‘qish mumkin bo‘ladigan, faqat qo‘shimcha imkoniyatdir);
- o‘z materiallari va ishlanmalarining ahamiyatini ortiqcha baholab yuborish;

“Mediakompetentlilik” tushunchasini ko‘rib chiqa turib, nemis mediapedagoglari M. Shtayger, A. Vixert quyidagi xulosaga keldilar: “Ta’lim siyosati kontekstida “mediakompetentlilik” tushunchasini ishlatish ko‘pincha medianing sof dastakli tarzda tushunilishiga olib kelinadi va asosan mediaqurilmalarni qo‘llashning texnik ko‘nikmalari shakllantirilishiga qaratilgan bo‘ladi”. Mazkur fikr, Marsi-Benkening aytishicha, ta’lim tizimiga mediakompetentlilikning joriy etilishiga ta’sir ko‘rsatuvchi Germaniyadagi avlodlar almashinuvining hali ro‘y bermaganligi bilan bog‘liq bo‘ladigan qiyinchilikni ko‘rsatadi. Media sohasidagi tadqiqotlarga, shuningdek, ularning rivojlanish tarixiga murojaat qila turib, buni osonlikcha tushuntirish mumkin, siyosatdagi va ta’limdagi ma’suliyatli shaxslarning avlodi bugungi kunlarda “yangi media”larga qisman ishonadi yoki faqat ular haqida xabardordirlar.

1. Bu dastlabki konseptual nuqtai-nazarlarga qaramasdan, D.Baake quyidagi uchta yetakchi yo‘nalishlarga rioya qilishni tavsiya etadi:

a). Mediakompetentlilik tushunchaning o‘z ma’nosidan ham yaqqol ko‘rinib turganidek, barcha – nashrli, radio va televidenie, kasseta va videomagnitofonlar, telefon va pleerlardan tortib to interfaol va multimedaviy turlarigacha bo‘lgan medialarni qamrab oladi.

b). Mediakompetentlilik endilikda shakllanib ulgurgan bazisli malaka sifatida yakuniy hisobda maktab vositasida uzatilmaydigan mos holdagi o‘quv va empirik predmet bo‘lib sanaladi, chunki ta’lim oluvchilar (bolalar, yoshlar va katta yoshli

kishilar) o‘z tomonidan har kuni turli xil media shakllari bilan muomala qiladilar, shuning uchun media endilikda ularning dunyosidagi bir qism bo‘lib qoladi.

v). Mediakompetentlilik butun umrlik vazifaga aylanib qoladi, chunki kommunikativ texnologiyalar muttasil yangilanib boradi, shu sababli har doim yangi axborot texnologiyalari bilan muomala qilishni yangidan o‘rganib borish hamda ular yordamida o‘zini faoliyatda namoyon qilishning paydo bo‘lib boradigan imkoniyatlaridan foydalanish zarur bo‘ladi [3].

Shunday qilib, bugungi kun talabalaini media ta’lim kontekstida tayyorlashning asosiy yo‘nalishlari talabalarni ochiq ta’lim makonida professional o‘zini o‘zi realizatsiya qilishni anglashga yo‘naltirish, media texnologiyalarning mohiyatini tushunishga yordam berish va kasbiy va pedagogik faoliyatda ulardan foydalanish usullari bilan qurollantirish kerak.

Adabiyotlar

1.Babadjonov S.S. Pedagogik oliy ta’lim muassasalari tarbiyachilarining mediakompetentligini rivojlantirish global ijtimoiy muammo sifatida. – T.: “Pedagogika” ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2017 yil 2-son, 79 b.

2. G Kushakova The concept of tolerance as one of the essential requirements of human perfection https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=V-M8Z18AAAAJ&citation_for_view=V-M8Z18AAAAJ:4DMP91E08xMC

3. G Kushakova Maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiychilarining mediakompetentligini rivojlantirish mazmuni -Мактабгача таълим журнали, 2021.

4. G Kushakova Pedagogika darslarida o‘yin texnologiyasini foydalanishning ilmiy pedagogik asoslari - Мактабгача таълим журнали, 2022.

«ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ» ЖӘНЕ «ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТ» ҰҒЫМЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ МӘНІ

А.Е.Манкеш *- п.ғ.д., профессор, Абай атындағы КазМПУ Казахстан Республикасы, Алматы қаласы*

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында балалардың шығармашылық қабілетін дамыту, әлемдік мәдениет пен білім саласындағы құндылықтарды оқыту процесінде пайдалану керек екендігі, ол үшін оқытудың тәсілдері мен әдістерін және формаларын жетілдіру қажеттігі айтылған.

«Шығармашылық» сөзі төркінің этимологиясы «шығару», «ойлап табу» дегенге келіп саяды. Демек, жаңа нәрсе ойлап табу, сол арқылы жетістікке қол жеткізу деп түсіну керек. Философиялық сөздікте: «...шығармашылық – қайталанбайтын, тарихи – қоғамдық мәні бар, жоғарғы сападағы жаңалық ашатын іс – әрекет», - деп түсіндіреді.«Бейімділік, шығармашылық пен қабілет, соншалықты тығыз байланыстылығы кейде тіпті бірінен –бірі ажырату қиындығын туғызады. Дегенмен бейімділік ұмтылу, ал қабілет – мүмкіндіктер» - дейді көрнекі психолог Н.С. Лейтес. Баланың бейімділігін тәрбиелей отырып, оның жалпы қалыптасуына, ақыл – ойының өсуіне жағдай жасауға болатындығына тоқталады.

Шығармашылықтың алғы шарты әр адамда болады, бірақ ол байқала бермейді. Сол себепті ол қабілет, әлеует ретінде сипатталады. Оның іске қосылуы ішкі қажеттілікті қанағаттандырудан туындайды. Өмір сүру барысында қабілет әр түрлі деңгейлік пен жылдамдықта көрініс береді. Сол себепті ол «жасырын» жағдайдан актуальді жағдайға ауысып отырады. Психология ғылымында шығармашылық жалпы тұлғалық категория, оның мазмұны әртүрлі түсінік деңгейінде көрініс береді, сапасы биологиялық және әлеуметтік факторлармен байланысты, байқалып өріс алу дәрежесі әлеуметтік жағдайлар мен тұлғаның өзіндік белсенділігіне тәуелді.Шығармашылық қабілеттердің жоғары деңгейі дарындылық, таланттылық мәселесінің теориясына терең бойлаған В. Э. Чудновский, В.С. Юркевич, И. П. Волков осы феноменнің ерекшеліктері, олармен жұмыс түрлері, дарынды, талант балалар экологиясы жайлы ой қозғап, оқу тәрбие процесін жетілдіруге байланысты тәжірбиелермен бөлісіп ұсыныстар береді.

Шығармашылық – төмендегідей ерекшеліктермен сипатталатын адам әрекеті:

- шығармашылықтағы қарама-қайшылықтардың болуы;
- әлеуметтік немес жеке адамға деген мәнінің болуы;
- шығармашылыққа арналған шарттардың, жағдайдың болуы;
- шығармашыл тұлғаның жекелік қасиеттерінің болуы;
- нәтиженің жаңалығы.

Баланың шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын, құралдарын анықтау психология мен педагогика ғылымдарында өте ертеден зерттеліп келеді. Шығармашылық педагогикасының негізгі мақсаты – бүгінгі күн талаптарынан туындаған, озық қоғамға лайықты жаңа сана, рухани сана қалыптастыру және дамытуда тың жолдар мен жаңа шешімдер іздестіру болып табылады. Шығармашылық жеке тұлғада қабілеттіліктің, мотивтердің, білім мен іскерліктердің болуын көрсетеді, соның арқасында өзінің жаңалығымен, түп нұсқаулығымен, өте сиректігімен басқадан ерекшеленетін нәтиже қалыптасады. Шығармашылық үрдісінде, осы жинақталған сапалардың қатарында, қиялға, сезімге, ақыл-ой белсенділігінің анықталмаған компоненттеріне, жеке адамның өзін жетілдіруіндегі қажеттілігіне, өзінің табиғат берген мүмкіндіктерін ашуы мен кеңейтуіне маңызды орын беріледі.

Шығармашылық үрдістің әр кезеңінде бала бойында әртүрлі сапалық қасиеттер қалыптасады. Мысалы, алғашқы кезеңдерде жаңалықты сезіну, қарама – қайшылықтарға деген ілтипат, келесі сәттерде шығармашылыққа деген күдік, шығармашылық елес орын алады. Егер де белгісіздік кезеңінде табандылық, танымдық ой – қиялды қалыптастырса, еңбектің нәтижесі баланы жоғары көңіл – күйге бөліп, жаңа істерге қанағаттандырады. Баланың эмоционалдық қызығушылығы іс – әрекет барысында көрінеді.

Шығармашылық үрдіс кезінде баланың ақыл – ой қабілеттері дамиды. Шығармашылық іс – әрекет бала сезімін дамытады. Шығармашылық процесті жүзеге асыру барысында, іс – әрекет процесінен де, шыққан нәтижесінен де бала толыққанды, оң эмоциялы әсер алады. Шығармашылық іс – әрекет жоғары психикалық функцияларды дамытады. Олар: есте сақтау, ойлау, қабылдау,

зейін. Тіптен баланың білімге деген қатынасын айқындайды. Шығармашылық іс – әрекет баланың жеке тұлғасын дамытады, моральдық нормаларды тануға, жақсылық пен жамандықты, аяушылық пен қызығушылықты, қорқақтық пен батылдықты ажырата білуге көмектеседі. Бала шығармашылық өнерді құрастыруды, олардың өзіндік белгілерін жаңаша және терең түсінеді. Шығармашылық іс – әрекет баланың эстетикалық сезімін дамытады. Осындай іс – әрекет салдарынан балада өмірге эстетикалық қабылдағыштық және әсемдікті бағалау қалыптасады.

Зерттеушілер шығармашылық әрекеттерге әртүрлі анықтамалар береді. Мысалға: И. Я. Ленер шығармалық әрекет деп білім, білік, дағдыны жаңа жағдайға тасымалдай білуді, объектінің жаңа қызметін көре білуді, жаңа шешім табуды белгілейді. Сонымен қатар А. Н. Лук шығармашылық әрекетті мәселені шешудегі көрегендікке, қырағылыққа балайды, идеяларды іске асыру болжай білу қабілеттерін айтады.

П. Вайнцвайгтың көзқарасы бойынша ойлау, еңбек, мамандық қана шығармашылық ойлау, еңбек, мамандық қана шығармашылық болып қоймайды, адамның өзіне деген көзқарастың да мәні зор. Жалпы, шығармашылық бағасының белгілерін өңдеуді 2 топқа бөледі (Ю. Дери, И. М. Розет бойынша): а)креативті шығармашылық өнім ретінде қарастырылады, оның сапасы бағаланады (Е. П. Торренс, С. В. Тейлер және т. б.); б)креатив процесс ретінде жүреді, оның сипаты бағаның обьектісі болып саналады (Р. Арнхейм)

О. М. Дьяченко бірінші топты ұстанады. Ол Е. П. Торренспен өңделген бала шығармашылығының өнімнің бағасының параметрлерін келтіреді: жүрдек, иілмелі, бірегей. Кейбір авторлар шығармашылық процесс дамуының кешенді көрсеткіштерін қолдануды ұсынады. Мысалы, Д. Шмуклер бала шығармашылығының факторлы моделін енгізеді, оның негізгі көрсеткіштері «мәнерлі шығармашылық» немесе «әлеуметтік компетенция», яғни баланың шеберлігінің мүлтіксіздігіне ұмтылу болып табылады.

О.М.Дьяченко бастаған зерттеушілер шығармашылық өнімді бағалаудың барлық әрекеттерін үш топқа бөледі :

- егер әлеуметтік белгіге ие болса және қоғамға ерекше бағалылығын көрсетсе, өнім шығармашылықты болып саналады.
- өнім өзіндік субъектісінің жаңашылдық дәрежесі бойынша бағаланады;
- өнім оның әлеуметтік немесе дара жаңашылдығына тәуелді емес параметрлермен, яғни бір топтағы индивидтердің өнімдерімен салыстыру мүмкіндігімен бағаланады.

О.М.Дьяченко шығармашылық өнімнің бағасына үйреншікті болып келетін 3 параметрді көрсетеді. Бұл флуенция (дұрыс жауаптардың мөлшері), флексибельді (жауаптың әр түрлі категориясының мөлшері) және бірегейлік (кездесетін жауаптардың баға жиілігі). Берілген белгілер, шығармашылық қиялдың бағытын анықтайды; флексибельді балалар жауабының вариативтілігін көрсетеді; ал бірегейлік шығармашылық мәселелерді орындауда жекешеліктің дәрежесін бейнелейді.

Көрнекті француз математигі Адамар шығармашылық процесті төрт кезеңге бөледі.

1. Дайындық кезеңі
2. Инкубация, жасырын идеялар, тұйыққа тірелу кезеңі
3. Интуицияның жарқ етуі. Эврика
4. Тексеру кезеңі

А. Н. Лук шығармашылық процестің бес кезеңге бөледі.

1. Айқын, және дұрыс қойылған мақсат
2. Күшті жұмылдыру, қосымша мәліметтер іздеу
3. Проблемадан уақытша кетуі. Инкубация
4. Интуицаның оянуы. Инсайт.
5. Нәтиженің дұрыстығын тексеру

Шығармашылықты дамытуға психологиялық тұрғыдан келер болсақ, есте сақтау, ойлау, қабылдау, қиял шығармашылықтың бастауы десек болады. Яғни, мектеп жасына дейінгі балалардың ойлау әрекеттерін дамытып, білімі мен біліктерін өмірдің жаңа жағдайында пайдалана білуге үйрету қажеттігі туындайды. Бұл міндеттердің жүзеге асуы мектеп жасына дейінгі балалардың ойлау әрекетін дамытып, білімі мен біліктерін өмірдің жаңа жағдайында пайдалана білуге үйрету қажеттігі туындайды. Бұл міндеттердің жүзеге асуы мектеп жасына дейінгі балалардың жеке тұлғасын дамытудағы негізгі бағыт.

Шығармашылық қабілетті тәрбиелеудің алғы шарттары: Шығармашылық қабілет деңгейін анықтау. (Топтау, бақылау, қалыптастыру)

1. Қызығушылық, шығармашылық және таным белсенділігін арттыру.
2. Бала мүмкіншілігіне (потенциалына) сай шығармашылық тапсырмаларды әдістемелік тұрғыда жүйелі түрде орындату.
3. Шығармашылық қабілетті тәрбиелеу барысында кездесетін қиындықтар мен қарама – қайшылықтарын есепке алып зерттеу.
4. Баланың шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеуді кезең бойынша сатылып дамыту.
5. Шығармашылық қабілеттерді тәрбиелеу үрдісін тәжірибе негізінде жинақтау, зерттеліп отырған мәселенің өсу динамикасын бақылау.
6. Мұғалім өз ісіне ізденімпаздықпен қарап, сабақты шығармашылықпен түсіну.

Осы мәселелер өз шешімін тапса, жан – жақты дамыған, шығармашыл жеке тұлғаны тәрбиелеу ісі өз мақсатына жетеді.

Мектеп жасына дейінгі балаларда шығармашылық қабілет дамытудың шарттары. Қабілетті қалыптастыруда шығармашылық қабілетті қай жастан бастап дамыту керектігін білу қажет. Психологтар бір жарым жастан бес жасқа дейінгі әр түрлі мерзімді айтады. Шығармашылық қабілетті өте ерте жастан дамыту қажет деген болжам бар. Бұл болжам физиологияда бекітілген. Баланың миы тез өседі және бірінші жылы қалыптасады. Бұл өсу демек ми жасушаларының өскенін және қалыптасқан құрылымының жұмысының көп түрлілігіне және жылдамдығына байланысты. Осы белгілерді қолдану арнайы тапсырмаларды орындауға шығармашылық кешеннің даму дәрежесінің бағасына үйреншікті болып келеді.Шығармашылық қабілеттің сәтті дамуының

алғашқы қадамы баланың физикалық дамуының ерте қалыптасуы болып табылады: ерте суға түсу, жаттығу, еңбектеу және жүру. Одан кейін ерте жастан бастап оқу, есептеу, әр түрлі заттар және құрал – жабдықтарымен танысу.

Балаларда шығармашылық қабілеттіліктің дамуының *екінші маңызды шарты* күштің максималды кернеуін талап ететін шығармашылық процестен туындайды. Себебі адамның қабілетінің дамуы өте жақсы болса, ол шығармашылық қабілетін жоғарлата алады. Бұндай жағдай бала еңбектей бастағанда, бірақ әлі сөйлемей алмайтынында жақсы әсер етеді. Осы уақытта қоршаған ортаны тану процесі өте қарқынды жүреді, бірақ бала үлкендердің тәжірибесін пайдалана алмайды, өйткені осындай кішкентай балаға түсіндіру мүмкін емес. Сондықтан да осы уақытта бала шығарамашылықпен өте көп айналысу керек. Егер баланың добы диван астына түсіп қалса, ата – аналары оны өздері алмауы керек, бала ойланып ойыншықты өзі алу керек.

Шығармашылық қабілетінің жемісті дамуының *үшінші шарты,* балаға іс – әрекетті, тәсілдерді және тағы басқаларды таңдауға еркіндігін беру ересек адамдардың ақ ниетті, білімді көмекті болжайды – бұл шығармашылық қабілетінің жемісті дамуының *төртінші шарты* болып табылады. Бұнда ең маңызды – еркіндікті асырып жібермеу. Егер бала өзі бір нәрсені істей алса, ол үшін істеудің керек жоқ.

Шығармашылық қабілеттің *бесінші шарты* отбасындағы жылы, достық атмосферасына және баланың қоршаған ортасына негізделген. Ересек адамдар балалар үшін қауіпсіз психологиялық базаны құру керек. Баланы әрқашанда шығармашылыққа ынталандырып, олардың сәтсіздіктеріне көңіл бөліп, өмірге сай емес қызық идеяларға шыдамдылықпен қарау керек.

Қазіргі таңда балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін «Баланы неге үйрету керек, қалай үйрету керек, әлде оны өзі үйрене ала ма?» деген сұрақтар тууы мүмкін. Ол үшін алдымен тәрбиеші дайын болуы керек. Балаларды шығармашылыққа үйрету үшін:

- шығармашылықпен жеке – дара бала емес, топтың балалары айналысуы үшін жағдай туғызуы керек;
- шығармашылық үдеріске баланы үзбей, сатылы түрде қатыстырған жөн;
- шығармашылық жаттығу, ойын тапсырмалардың мазмұны баланың жас ерекшелігіне, қызығушылығына сай болғаны дұрыс;
- бала жетістігін мадақтап, көтермелеу керек.

Баланың өзіне деген сенімін арттырып және іс-әрекетін, қабілетін дамытып, шығармашылық жұмысының бастамасын дамытуға және тежеуге үйретететін – тәрбиеші.

Балалардың шығармашылық қабілетін танып алу, дамыту үшін:

Балалардың қабілет деңгейі, құрылымы әр алуан болатынын ескеру керек. Оны анықтауға психологиялық тестілер, зерттеу, бақылау, дамыту жұмыстары көмектеседі;

Әр адамда қабілеттің бірнеше түрі болатынын ескере отырып, баланың жетекші қабілетін анықтап, арнаулы жаттығу жұмыстарын жүргізе білген жөн.

Сонымен балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда қажетті жағдайлардың мазмұнына тоқталсақ:

- тәрбиеші ең алдымен, топта шығармашылық көңіл – күй тудыру арқылы баланың назарын бір нәрсеге бағыттау керек. Яғни, балалардың назарын шығармашылық арнаға бұру үшін, үнемі шығармашылық тапсырма – міндеттер, жаттығу, ойын түрлерін ұсынған жөн.

- шығармашылық жаттығу, ойын – тапсырмаларын мазмұны балалардың жас ерекшелігіне, қызығушылығына үйлесуі керек.

Шығармашылық қабілеттерді ескере отырып, шығармашылық қабілеттерді дамытуға арналған қалыптастыру тәжірибелік жұмысы мына төмендегі мақсаттарды шешуге бағытталады:

- шығармашылық қабілеттер құрылымының мазмұнын негіздеу;
- шығармашылық қабілеттерді дамытуға арналған әдістеме шығармашылық тапсырмалар құралын жасап олардың тиімділігін оқу процесін тексеру;
- шығармашылық қабілеттерді дамытудың тиімді жолдарын, әдістемелік шарттарын айқындау;
- шығармашылық қабілеттерді дамыту процесін тәжірибе негізінде баяндау, онда зерттеліп отырған мәселенің өсу динамикасын анықтау, төменде баланың шығармашылығын дамытуға кері әсер ететін кедергілердің жіктемесі берілген.

Кесте-1 Баланың шығармашылығын дамытуға кері әсер ететін кедергілердің түрі

Әлеуметтік Кедергілер	Баланың сүйікті ісімен айналыса алмауы, оған әлеуметтік жағдайдың болмауы, араласатын достары арасында, отбасында шығармашылық ахуалдың болмауы – жатады.
Психологиялық кедергілер	Баланың өз күшіне сенбеуі, өз жетістіктеріне немқұрайлы қарауы, басқа біреудің беделіне, іскерлігіне сенушілік, иек артушылық, ойлау, қиялдау төмендігі, жалқаулығы т.б. жатады
Физиологиялық кедергілер	Баланың денсаулығының нашарлығы, демалу, тамақтану, ұйқы режимінің сақталмауы, басқа да физиологиялық кемшіліктерінің болуы жатады.
Педагогикалық кедергілер	Оқу бағдарламаларының қазіргі күн талабына сай еместігі, педагогтардың шығармашылық жұмыстарға төмен бағытталғандығы, авторитарлық стильмен жұмыс істеуі, баланың белсенділігін, инициативасын қолдамауы, әдістемелік көмекші құралдардың жетіспеушілігі т.б. жатады.

Сонымен қатар ойлау зеректігі, яғни «шығармашылық ойлау дегеніміз не?» деген сұраққа тоқталар болсақ, көрнекті психолог Дж. Гильфорд көрсеткен, ойдың шығармашылығы негізгі төрт ерекшеліктің жиынтығынан тұрады.

Ойдың шығармашылық ерекшелігінің жиынтығы:

- айтылған ойды қайталанбайтын, өзгеше интеллектуалды болуына ұмтылу.

- объктінің жасырын көздеген тыс қалған жақтарын көре білу.

- объектінің жаңа қырын ашу, оның жаңаша қолдану жолдарын табу.

- белгісіз жағдайларда әр түрлі идеяларды ұсыну.

Шығармашылықпен еңбек ететін балада ойлау зеректігі, терең білім қабілетінің жан – жақтылығы, айналаға өзіндік көзқарасы, яғни баланың жан – жақтылығы дамиды.

Мектеп жасына дейінгі балалармен шығармашылық жұмыс кезеңіндегі *тиімді жағы:* дүниені қиялына қиыстыра алады, белсенділік көрсетеді, жетелеуге еріп отырады, үлкендердің ой – пікіріне қатты сенеді, сурет салуға құмар болып келеді. Ал *тиімсіз жағы:* қиялы тұрақсыз, бір образды, сюжетті ұстап тұра алмайды, шығармашылықты ойын ретінде қабылдайды, бастаған ісін аяқтауға шыдамсыз, өзіндік сын мүлдем жоқтың қасы, сөзді құбылтып қолдануға шебер емес.

Шығармашылық – бүкіл тіршілік көзі. Сол себепті, адам баласының тілі шыққан кезінен бастап, өмірінің соңына дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі болып табылады. Әрбір жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдеп, жетілдіру арқылы барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізеді.

Әдебиеттер

1. Березина В. Г., Викентьев И. Л., С. Ю. Детство творческой личности. – СПб.: издательство Буковского, 1994. 60 стр.

2. Тұрғынбаева Б. А. Шығармашылық қабілеттер және дамыта оқыту. – Алматы, 1999.

3. Художественно-эстетическое развитие дошкольников. Интегрированные занятия: музыка, рисование, литература, развитие речи.» (сост. Е. П. Климова) – Волгоград: Учитель, 2005.

4. А.Т. Мусатаева мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттілігінің қалыптасуы мен дамуы //Вестник СГПИ №3 (19) 2010 г, 26 с.

5. Яковлева Е. А. Психологические основы развития творческого потенциала личности школьника.// Развитие творческого потенциала личности школьника. – М., 1996 – с. 6 – 16.

6. Манкеш А.Е. Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілетін дамыту. Оқу-әдістемелік құрал. – Алматы: «Зерде». баспасы, 2017. – 77 бет.

7. Архангельские педагоги и психологии изучают методы арттерапии для работ с детьми и взрослыми. www.atrmedia.ru

8. «Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоциялық дамуына арттерапияның ықпалы» М.А.Рахманова – 2015, – ҚМУ.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNÍŃ KOMMUNIKATIVLIK KOMPETENCIYALARÍN QÁLIPLESTIRIWDE XALÍQARALÍQ PIRLS BAǴDARLAMA TALAPLARÍNAN NÁTIYJELI PAYDALANÍW

B.K.Utemuratov *– f.i.k. docent., QRıXBXQThOQAAO Mektepke shekemgi, baslawısh hám arnawlı tálim metodikaları kafedrası baslıǵı*

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 5-sentyabrdegi «Xalıq bilimlendiriwin basqarıw sistemasın jetilistiriw boyınsha qosımsha is-ilajlar haqqında»ǵı PF-5538-sanlı Pármanı [1] tiykarında Bilimlendiriw sıpatın qadaǵalaw mámleketlik inspekciyası hám Xalıq bilimlendiriw ministrligine oqıwshılardıń bilim dárejesin bahalaw boyınsha xalıqaralıq baǵdarlamalar hám izertlewlerde (PISA, TIMSS, PIRLS) ulıwma bilimlendiriw mektep oqıwshılarınıń qatnasıwın shólkemlestiriw wazıypaları júkletilgen.

PIRLS – bul hár qıylı tálim sistemasına iye bolǵan dúnya mámleketlerinde oqıwshılardıń tekstti oqıwı hám túsiniwi boyınsha monitoring alıp barıladı. Dúnya mámleketlerindegi baslawısh klass oqıwshılarınıń oqıw sıpatı hám tekstti túsiniw dárejesin, sonday-aq, hár qıylı mámleketlerdiń bilimlendiriw sistemasındaǵı ózgerislerdi salıstırıw hám kórsetiw múmkinshiliklerin beriwshi xalıqaralıq izertlew bolıp esaplanadı.

PIRLS izertlewleri kóleminde túrli bilimlendiriw sistemasına iye bolǵan mámleketlerdiń 4-klass pitkeriwshileriniń oqıw sıpatın hám oqılǵan tekstti túsiniw dárejesi úyreniledi. Bul izertlewlerge 4-klass oqıwshılarınıń tańlap alınıwı sonnan ibarat, tiykarınan oqıwdıń tórtinshi jılında oqıwshılar oqıwdıń joqarı dárejesine iye boladı. Oqıwshılardıń keyingi tálimde bilimdi iyelew qábiletin qáliplestiriw hám sol arqalı házirgi zamanǵa tabıslı iykemlesiwine járdem beredi.

Kommunikativlik kompetentlik – qarım-qatnas jasaw, basqalar menen tez hám anıq issheń hám doslıq baylanıs ornata alıw, kommunikaciya, qarım-qatnas haqqında jaqsı túsinikke iye bolıw hám bilimlerin ámelde qollana alıw kónlikpeleri bolıp tabıladı. Kommunikativlik kompetentlik qarım-qatnas nátiyjeliligi: til arqalı qarım-qatnas, sóylesiw qábileti hám qarım-qatnas sheńberi, maqsetleri hám jaǵdaylarına tuwrı keletuǵın sóylesiwge haqıyqıy tayarlıq sıpatında belgilenip, tómendegilerdi óz ishine aladı:

- til normaların biliw, funkcional túrde qollana alıw;
- til kónlikpeleri hám tájiriybeleri;
- jeke kommunikativlik kónklikpeler: jaǵdayǵa sáykes til normasın tańlaw, kim menen, qashan hám qay maqsette sóylesip atırǵanımızdı esapqa alǵan halda til arqalı qarım-qatnas jasaw, sóylesiw, gúrrińlesiw tájiriybeleri.

PIRLS izertlew barısında sabaqta oqıwshılar tárepinen eń kóp qollanılatuǵın oqıwdıń tómendegi eki túri úyreniledi:

1. Ádebiy kitapqumarlıq uqıplılıǵın iyelew maqsetindegi oqıw.
2. Mazmundı túsiniw hám ámelde paydalanıw maqsetindegi oqıw.

Kommunikativlik kompetenciya – bul tildi, onıń fonetikasın, leksikasın, grammatikasın, stilistikasın, til mádeniyatın, usı til quralları adamnıń sociallıq, kásiplik, mádeniy mútájlikleri shegarasındaǵı til mexanizmlerin - sóylew, esitip,

túsinip alıw, oqıw, jazıp biliwdi ańlatıwshı termin bolıp tabıladı. Kommunikativlik kompetenciyaǵa tábiyiy sózlik iskerligi hám arnawlı oqıw nátiyjesinde iye bolıw múmkin. Kórkem hám ilimiy tekstlerdi PIRLS talapları tiykarında oqıw arqalı oqıwshılarda kommunikativlik kompetenciyalar qáliplesedi. Kórkem hám ilimiy tekstlerdi oqıwda, oqıw kónlikpeleriniń tómendegi tórt toparı bahalanadı:

1. Anıq kóriniste berilgen maǵlıwmattı taba alıw.
2. Juwmaqlawlardı qáliplestiriw.
3. Maǵlıwmatlardı ulıwmalastıra alıw.
4. Teksttiń mazmunı, tildiń áhmiyeti, dúzilisin analizlew hám bahalay alıw.

Oqıwshılar tekstti oqıwı hám sorawlarǵa juwap beriwi lazım. Bunda ayırım tapsırmalar usınıs etilgen variantlardan biri tańlanadı al basqaları bolsa óz betinshe juwap beriwdi talap etedi.

Kommunikativlik kompetenciya – qarım-qatnas maqsetleri, sferası hám jaǵdaylarına tuwrı keletuǵın dárejede sóylese biliw hám haqıyqıy tayarlıqqa iye bolıw, sóylesiw arqalı óz-ara tásir kórsetiw hám óz-ara túsinisiwge tayarlıq. E.A.Bıstrova atap ótkenindey, til menen baylanıslı túsinikler hám reproduktivlik hám produktivlik dárejelerindegi kommunikativlik kónlikpeler onıń bólekleri bolıp tabıladı. Bul til jaǵdayı boyınsha qarım-qatnastı ámelge asırıw ushın til quralların sanalı túrde tańlay biliw, awızsha hám jazba tildi tuwrı túsiniw hám onıń mazmunın ashıp beriw, hár túrli janrlıq hám stilistikalıq ózgesheligine baylanıslı jeke baylanısqa iye pikirlerdi qáliplestiriw qábiletleri. Ol «kommunikativlik kónlikpeler qáliplesiwi tek lingvistikalıq hám tillik kompetenciyalar bazasında ámelge asıwı múmkin» dep tastıyıqlaydı [2].

I.Litnevskaya bolsa kommunikativlik kompetenciya degende: «barlıq sózlik iskerlik túrlerin, awızsha hám jazba til mádeniyatı tiykarların, tiyisli jas ushın turmısta áhmiyetke iye bolǵan qarım-qatnas sferası hám turaqlı túrde tilden paydalanıw boyınsha bazalıq kónlikpe hám tájiriybelerdi iyelewdi názerde tutadı» [3].

Baslawısh klass oqıwshılarınıń kommunikativlik kompetenciyaların qáliplestiriwde xalıqaralıq PIRLS baǵdarlama talaplarınan nátiyjeli paydalanıw kerek. Bul izertlew tiykarında kommunikativlik kompetenciya ishinde berilgen informaciyanı qabıl etiw, túsiniw, intepretaciyalaw hám túrlendiriwdi támiyinley aladı. Pikirlew hám sóylew háreketleri menen informaciya beriwdi támiyinleytuǵın pikirlew hám sóylewdi ajıratıp kórsetiw maqsetke muwapıq boladı. Sóylew iskerliginiń receptivlik túrinde ámelge asırılatuǵın pikirlew hám sóylewdiń háreketler baǵdarı informaciyadan onı alıwshıǵa, produktivlik túrindegi – avtordan informaciyaǵa qaray baǵdarlanǵan boladı.

Baslawısh klass oqıwshılarında kommunikativlik kompetenciyanıń qáliplesiwi sheshimin kútip turǵan máselelerdi sheshiw uqıbın da óz ishine aladı. Oqıwshılarǵa durıs sáwbetlesiw, pikir alısıw ushın kútilmegen jaǵdaylarǵa tayar turıw kerekligi úyretilip barıladı. Bunıń ushın sózge sheshenlik hám diskussiya alıp barıw boyınsha sabaqlar ótiw, hár túrli minezlerge iye balalar psixologiyası ózgesheliklerin biliw, mimika hám qol háreketlerin túsiniw, mánisin ayırıp biliwge úyretiw kerek. Kommunikativlik kompetenciyanıń qáliplesiwi ushın oqıwshılarǵa, ásirese kishi mektep jasındaǵı oqıwshılarǵa kompleksli qatnas zárúr, sebebi olardıń jasında pikirlew obrazı dúzilip, minez-qulıq principleri qáliplese baslaydı.

Baslawısh klass oqıwshılarında kommunikativlik kompetenciyanıń qáliplesiw procesi sóylew, sociallıq hám mádeniy, tillik, oqıw hám biliw aspektlerin óz ishine aladı hám bul aspektlerden hár biri belgili bir komponentlerden ibarat boladı. Bular til biliw, grammatika, stilistikadan bilimge iye bolıwı kerek. Sonday-aq, bul óz pikirin ashıq ayta alıw, tıńlawshılar dıqqatın ózine jámley alıw, juwap bere alıw, basqa shaxslar menen óz-ara baylanıs, tárbiyalılıq, keńpeyillilik, ádep-ikramlılıq sabaqları hám taǵı basqalardan ibarat boladı.

Demek, kommunikativlik kompetenciyanı baslawısh klass oqıwshılarında ele de rawajlandırıw ushın PIRLS xalıqaralıq bahalaw talapları tiykarında jumıs alıp barıwımızdı talap etedi. Awızeki qarım-qatnasta ámelge asırılatuǵın kommunikativlik kompetenciyanıń qáliplesiwi tekstti talqılaw qábiletleri menen de baylanıslı boladı. Kompetenciyanıń tiykarǵı túrleriniń qáliplesiwi mektep sabaqlarında oqıtıwdıń eń baslı maqsetleriniń birine aylanbaqta, sebebi bul oqıwshılarǵa oqıwda jetiskenliklerin kúsheytiwge, jazba sawtlılıǵın rawajlandırıwǵa hám jámiyette durıs qarım-qatnas jasay alıw múmkinshiliklerin beredi.

Ádebiyatlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Халқ таълимини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ги ПФ-5538-сонли Фармони, 2018 йил, 5 сентябрь.

2. Быстрова Е.А., Львова С. И. Обучение русскому языку в школе: учеб. пособ. для студ. пед. вузов. – М.: Дрофа, 2004. – 240 с.

3. Литневская Е.И. Русский язык: краткий теоретический курс. «Русский язык: краткий теоретический курс для школьников»: МГУ; М. 2000. – С. 112.

METHODS FOR PERFORMING DRAWINGS IN GRAPHIC PROGRAMS

M.Kh. Pirimjarov *- Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of "Kazakh-Russian International University" of the Department of "Technical Disciplines" Aktobe, Kazakhstan*

A.T. Kapranova *- Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, "Kazakh-Russian International University" of the Department of "Technical Disciplines" Aktobe, Kazakhstan*

Today, the execution of drawings using computer graphics programs is a component of the graphic knowledge and skills of the modern architect, as modern architects perform projects using computer graphics editors.

Computer literacy (knowledge in the field of computer graphics) of the designer-architect consists of:

- information about the types of graphic editors (ArshiCAD, AutoCAD, Corel Draw, 3D Studio MAX, etc.) and their capabilities;

- information about the technical devices of the computer: devices for drawing and printing drawings. Graph producer and its main parts. Graph input devices. The software package is CorelDraw. Graphic panel. Interactive tools. Execution of

primitive forms and types of diagrams. Drawing lines of different shapes and sizes. Text models of artistic tools and additional effects to the palette. Creating and displaying images. The AutoCAD graphic editor. Units of measurement of the coordinate system. Layers. Graphic primitives. Enter commands and information. Preparing the working environment. Drawing execution and editing tools ("Scale", "Cut", "Break", "Chamfer", "Merge", "Split"). Setting the size to the drawing. Three-dimensional modeling. The Program ArchiCAD. Sign in ArchiCAD. The order of the project development. Stages of project development, required documentation. The development of the project design. Drawing up a construction plan. The use of model building for the development of the construction project. Designing roofs and stairs, making cross-sections. Image detail and parametric visualization. Associative dimensions. Creating three-dimensional objects using a library of ready-made elements of building structures. Merge files ArchiCAD with the files of other programs (AutoCAD). The 3DStudioMAX program. General concepts of three-dimensional graphics and the 3DStudio MAX program. Three-dimensional graphics and animation basics. Interface elements. Fundamentals of modeling. Working with objects. The main methods of modeling. Modeling tools. Modeling based on Bezier parts and various rational B-sprites. Basics of scene composition. Working with light sources and cameras. Working with materials. Methods for visualizing scenes. Basics of animation.

The artistic and compositional training of an architect is determined by the criteria of professional competence, such as compliance with the color and harmony of colors in the process of creative design in architectural objects, the artistic aesthetics of the interior and exterior of buildings, and the laws of architectural composition.

The personal qualities of the designer-architect are considered as the main criterion of their work, and are determined by the following:

- ideological orientation (worldview): ideological stability; moral purity; social and civil responsibility, social and political activity;
- professional-architectural and design orientation: professional efficiency; creative ethics; thinking; spatial imagination, creativity; willingness to accept the unconventional, new; ability to defend your opinion;
- cognitive (activity) orientation: scientific erudition; the desire for knowledge; personal activity; a premonition of novelty; readiness for independent knowledge acquisition (independent thinking) [1. - C13-20].

Adaptations, tools and new methods of drawing execution can not fully provide an increase in the efficiency of architectural and design design. This is a complex and multi-level process, many levels of which, involving the use of traditional and widespread means of mechanization, do not meet the requirements of modernity [2.-p.-117].

The designer-architect begins to use general engineering and architectural information from literary sources from the moment of receiving the project assignment. To eliminate the gap between the production process and the level of mechanization and automation of project work, it is necessary to make changes in the

principles of design projects themselves. This is achieved by the development and implementation of (computer) graphics tools.

The RAM of the computer contains several groups of information for the machine programming language:

- information of a general sample for the development of projects in a separate field of construction;

- programs required to perform calculations when developing the design of an architectural object;

- graphic images, in particular, the AutoCAD graphic editor for constructing orthogonal projections, changing scales, forming axonometric projections, performing slices and sections, establishing measurements and writing texts [3. - p. - 24].

Design automation is based on close cooperation between humans and computers. For the automation of design and drawing and graphic work, an understanding of construction drawings is of great importance. The drawing is the only necessary, complex document in production. It is designed for a broad human mindset, showing the capabilities of an automated system for the perception of graphic structures with a complex structure. Designers spend about half of their working time on drawing and graphic work, and automation of this work is one of the most pressing problems of today in the field of project task development.

In the new socio-economic conditions, the issues of training highly qualified designers require not only their professional orientation, but also the formation and development of computer literacy. Here, great attention is paid to the information and computer culture of the designer-architect for the wide use of new information technologies in their activities.

This circumstance has a strong influence on the design activities of the designer-architect, as they show theoretical and practical knowledge and skills of working with the graphic capabilities of information technologies. Today, computer technologies are widely used for the effective organization of labor activities of specialists in all sectors of the national economy. Modern computer technologies allow you to process not only digital and text information, but also to quickly process complex graphic information.

The modern development of electronic computers, automation of production processes allows you to automate a whole technological complex from a simple drawing (project) to the production of finished products. Designers-architects, along with professional (technical, technological, graphic, etc.) knowledge, must acquire knowledge and skills in the field of computer graphics – an element of computer technology. This necessity is determined by the fact that today the drawing is performed in an automated way, with the help of computer graphic editors, stored in information media, displayed on the display screen, printed on a plocter [4. - p. - 306].

The modern development of production leads to an increase in the need to train the future architect-designer to effectively use the elements of computer technology, in particular, computer graphics.

In the process of professional training of future designers in the higher education system, an important place is occupied by the formation of graphic knowledge, skills and abilities. This knowledge, skills and abilities form the basis of the creative work

of modern designers and researchers. Without them, it is impossible to solve the main problem of professional education, such as mastering the scientific foundations of modern design, developing a creative approach to solving problems, and creative graphic thinking.

The formation of graphic knowledge and skills of students is one of the important problems of their professional training. Production practice reliably shows that designers-architects, along with drawing and design skills, must master deep graphic knowledge and skills. Without graphic knowledge, skills and abilities, they cannot carry out their professional activities at the proper level [5.-p.-28].

The analysis of scientific and pedagogical practice and long-term pedagogical practice show that the academic discipline "Descriptive geometry" in the curriculum, being the basis for the formation of graphic knowledge, skills and abilities, allows them to show creative abilities. Expands spatial imagination, forms graphic literacy, equips students with the skills of reading and executing drawings that form the basis of design, drawing sketches and working drawings of objects, and seeing perspective images. Also, the level of graphic literacy develops in the process of studying general engineering and technical disciplines, the acquired knowledge and skills are improved in the course of course projects, and the graphic and creative abilities of students are fully manifested in the process of completing the final qualification work (project).

In this regard, it can be stated that the main sphere of realization of creative abilities of a person, the study of it opens up wide opportunities for the development of artistic and creative design abilities [6. - p. - 44].

Thus, in the content of professional training of designers, a special role is played by graphic knowledge, skills and abilities, in the formation of which an important place is occupied by the techniques of depicting spatial figures on a plane, learned in the course of descriptive geometry. Architecture and architectural design design in modern production corresponds to scientific and technological progress, while graphic training is considered a necessary component of the professional training of an architectural designer. The study of the working activity of the architect-designer in modern architectural design, scientific analysis of its content shows the need to modernize (update, adapt) the content of graphic designer training based on the requirements of modern automated production.

References

1. Pirimjarov M. Kh., dissertation "Improving the graphic training of future architects in the system of higher education" (on the academic degree of Doctor, Ph. D.), - T.: 2009., [C. 13-20].

2. Zoirov K. A., Theoretical foundations of the intensification of graphic training of the future engineer-teacher in the system of higher professional education.: 2003., №2-4., [p. 117].

3. Zalogova L. Practicum on computer graphics. M. Laboratory of Basic Knowledge. 2003. [p. 24].

4. Kudryashev K. V. Architectural graphics. Specialty "Architecture". - M.: Stroyizdat, 1990. [- P. - 306].

5. Tolpov M., Isomiddinov S. Dislike of introspection organizes the ethic. // Popular education. - T.: 2006. No. 2. [- Y. -28].

6. The universality of making an independent declaration of the organization of the Etish, the control of the Nailish and, consequently, their long probaviya scheme is ordered. (Declaring self-Declaration organized Atis recommend lush). - T: TDPU. Onki-norms of law. 2005. [- Y. -44].

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ PISA И TIMSS В УЗБЕКИСТАНЕ: НОВЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ОБУЧЕНИЮ ПРЕДМЕТОВ

М.М. Турдымуратова – *Специализированная школа № 46, учитель начальных классов*

«Международные исследования PISA и TIMSS в Узбекистане: новые требования к обучению предметов»

Международная программа по оценке образовательных достижений учащихся PISA (Programme for International Student Assessment) осуществляется Организацией Экономического Сотрудничества и Развития ОЭСР (OECD – Organization for Economic Cooperation and Development). Исследование PISA проводится трехлетними циклами.

Основной целью исследования PISA является оценка образовательных достижений учащихся 15-летнего возраста. Ключевой вопрос исследования – «Обладают ли учащиеся 15-летнего возраста, получившие общее обязательное образование, знаниями и умениями, необходимыми им для полноценного функционирования в обществе?». Исследование направлено не на определение уровня освоения школьных программ, а на оценку способности учащихся применять полученные в школе знания и умения на практике, в жизненных ситуациях. В этом отражаются современные тенденции в оценке образовательных достижений.

В международных тестах PISA учащимся предлагались не типичные учебные задачи по физике или математике, а близкие к реальным проблемные ситуации, связанные с разнообразными аспектами окружающей жизни и требующие для своего решения не только знание основных учебных предметов, но и сформированность общеучебных и интеллектуальных умений.

Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) - Международное исследование по оценке качества математического и естественнонаучного образования учащихся 4-х и 8-х классов проводится с 1995 года 4-хлетними циклами (1999, 2003, 2007, 2011, 2015, 2019). Следующую 8-периодичность планируется провести в 2023 году. Если в 2015 году в исследованиях TIMSS приняли участие 57 стран, то в 2019 году этот показатель составил более 60 государств. Согласно результатам исследования TIMSS 2019 года самые высокие показатели заняли образовательные системы таких стран, Сингапур, Гонконг, Республика Корея, Япония, Россия, Великобритания.

Координирует программу Международная Ассоциация по оценке образовательных достижений (IEA).

В международной практике большой интерес представляют национальные образовательные системы, лидирующие в международных сравнительных исследованиях.

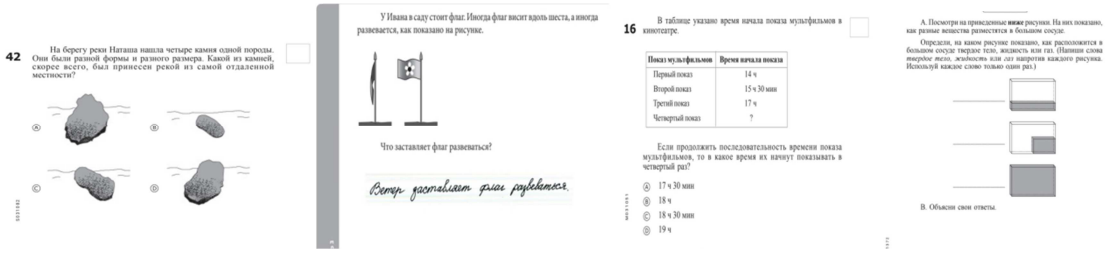
Новые требования к обучению предметов математики и физики на основе международных сравнительных исследований PISA и TIMSS:

В жизни важно не только обладать определенными знаниями, но и уметь их применять. Особенно это актуально для точных наук, как математика и физика. У современных школьников не всегда получается увидеть за строгими формулами и теоремами, изучаемыми на школьных уроках, конкретные способы применения таких знаний в жизни. Нередко это является причиной потери интереса к учебе. Поэтому одной из главных целей математического образования должно быть обеспечение математической грамотности школьников – их готовности и способности решать жизненные задачи с помощью математики. Об этом свидетельствуют и международные мониторинговые исследования, в частности PISA и TIMSS.

Занятия математикой или физикой действуют не на одну какую-нибудь человеческую способность и силу, будь то эмоция или интеллект, а на человека в целом. Математика формирует саму систему интеллектуальных, нравственных установок, а не просто преследует цель научить складывать дроби, вычислять производную, делать аккуратные чертежи.

По результатам исследований PISA и TIMSS по математике и физике выявлены определенные недостатки, в частности, низкий уровень сформированности коммуникативных и общеучебных знаний и умений, умений работать с источниками информации и притом, что уровень овладения специальными предметными ЗУНами остаётся достаточно высоким. Ученики не умеют "увязывать" с приобретаемой в школе системой знаний свой жизненный опыт. Сталкиваясь с математической закономерностью в нестандартной ситуации, школьники часто просто "не узнают" знакомые понятия.

Компетентный подход в преподавании математики — это совокупность общих принципов: определения целей математического образования, отбора содержания образования, организации образовательного процесса и оценки образовательных результатов. К числу таких принципов относятся следующие положения. Смысл математического образования заключается в развитии у обучаемых способности самостоятельно решать проблемы в различных видах деятельности на основе использования социального опыта. Математические знания, умения и навыки эффективно используются в том случае, если человек обладает набором различных компетенций, не только предметных. Реализация компетентного подхода позволит избежать ситуаций когда медалист не выдерживает конкурсный экзамен, хорошо успевающий ученик, ставший выпускником становится неуспешным в жизни, а порой полученные знания и умения, вообще не находят применение. Новое качество образования заключается в новых возможностях выпускников школы, в их способности решать проблемы, которые предыдущие поколения выпускников не решали.

Участие Узбекистана в данном международном сравнительном исследовании имеет большое стратегическое значение для развития образования. Полученные данные в результате исследований позволят судить о качестве образования в стране и ее относительном положении в мировой системе образования.

На основании постановления Кабинета Министров Республики Узбекистан «О мерах по организации международных исследований в сфере оценки качества образования в системе народного образования» определено внедрение международных исследований PIRLS, TIMSS, PISA и TALIS в Узбекистане, а в целях реализации этих исследований создан Национальный центр по международным исследованиям оценки качества образования при Инспекции по образованию.

Согласно документам соглашения, подписанного между Государственной инспекцией по надзору за качеством образования и организациями OECD и IEA, Узбекистан начинает участвовать в Международной программе по оценке образовательных достижений учащихся PISA-2022 (предыдущая PISA-2021) и Международном исследовании качества чтения и понимания текста PIRLS-2021.

Узбекистан официально начал участвовать в международном исследовании PIRLS. Оно проходило среди учащихся четвертых классов школ Узбекистана с 5 по 14 апреля 2021 года. Исследование охватило 5948 учащихся четвертых классов из 180 школ страны, а также их родителей, директоров школ и классных руководителей. Школы для участия были отобраны случайным образом, при этом учитывались такие критерии, как язык обучения, расположенность в городе или селе, количество учащихся.

Базовое исследование PIRLS проводился в бумажной форме, где четвероклассники выполняли тестовые задания, оценивающие уровень понимания прочитанного текста, а также заполняли анкету учащегося, в которой отражается его личное мнение об интересе к учебе, домашних и школьных условиях.

Что даст Узбекистану участие в оценке знаний школьников PISA?

В 2022 году качество образования в Узбекистане будет оценено по международной программе PISA.

Страна поставила перед собой цель участия в международных исследованиях. Это не просто некоторый контроль состояния образования, а направление, которое даст информацию о том, в каком состоянии находится система образования, поможет совершенствовать систему образования и сделать ее более конкурентоспособной.

Инспекция по образованию Узбекистана и министерство создали площадку для обмена опытом узбекистанских и российских учителей, методистов, специалистов в области образования. Она поможет проанализировать, как разные страны готовятся к исследованиям, совместно разработать инструментарий в подготовке страны к международным исследованиям.

Что необходимо для успешного участия в исследованиях PISA и PIRLS?

Для того чтобы показать хорошие результаты, нужно иметь хотя бы два фокуса: подготовку учителей и материалов, с которыми они работают. Недаром в международных исследованиях говорят, что качество образования в школе зависит от профессионального уровня учителей. Значит, необходимо вкладывать в подготовку учителей и создавать новый учебно-методический материал.

Чтобы повысить результаты в международных исследованиях, необходимо вести целенаправленную подготовку учителей и менять саму методику преподавания, приоритеты в учебном процессе.

В Узбекистане уже изданы сборники с материалами, раскрывающими особенность заданий по исследованиям PISA и PIRLS. И дальше нужно шаг за шагом стараться внедрять именно эти задания и работать над устранением возникающих проблем. Уже учащиеся 1-х и 2-х классов обучаются по учебникам, составленным в 2021 году по новой программе.

Теперь началась работа по подготовке к участию в международной программе TIMSS-2023. Согласно «официальному предложению для участия в тенденциях Международных математических и научных исследований (TIMSS) 2023» был рассмотрен вопрос участия в первый раз Узбекистана в программе TIMSS. На основе диалога между Национальным центром по проведению международных исследований по оценке качества образования при Инспекции по образованию впервые было получено согласие руководства IEA. Руководство IEA с радостью восприняло предложение Узбекистана об участии в данном исследовании и дало рекомендации относительно того, какие образовательные условия Узбекистана соответствуют образовательной системе TIMSS.

Можно отметить, что такие исследования в нашей стране будут созвучны проводимым реформам республики, где уделяется огромное значение развитию математики.

Узбекистан получит возможность применить опыт развитых стран в системе образования страны через участие в TIMSS и других международных исследованиях, сравнить его результаты с результатами других стран.

Постоянное участие в исследовании с периодичностью раз в четыре года дает возможность осуществлять мониторинг эффективности системы образования нашей страны в глобальном масштабе. Данные программы служат повышению качества образования за счет совершенствования национальной системы оценки качества.

Литература

1. Газета.uz. Выпуск 14 апреля 2020 г.

2. Всемирный доклад ЮНЕСКО «Образование для всех»;

3. Байденко В.И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате. Материалы к методологическому семинару. М., Исследовательский центр качества подготовки специалиста МИСИС, 2005.

4. Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образования [Электронный ресурс]. –Режим доступа: http://www.bestreferat.ru/referat-78164.html.

5. Веселовская Н.С. Компетентностный подход в образовании – основа подготовки высококвалифицированного специалиста. Омск. 2004.

УРОК-ТРЕНИНГ КАК МЕТОД ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Г.А.Каллибекова *– доцент, к.п.н. кафедры начального образования*

Современный подход к обучению должен ориентировать на внесение в процесс обучения новизны, обусловленной особенностями динамики развития жизни и деятельности, спецификой различных технологий обучения и потребностями личности, общества и государства в выработке у обучаемых социально полезных знаний, убеждений, черт и качеств характера, отношений и опыта поведения. Сегодня стало очевидным, что надо управлять не личностью, а процессом ее развития. А это означает, что приоритет в работе педагога отдается приемам опосредованного педагогического воздействия: происходит отказ от лобовых методов, от лозунгов и призывов, воздержание от излишнего дидактизма, назидательности; вместо этого выдвигаются на первый план диалогические методы общения, совместный поиск истины, развитие через создание воспитывающих ситуаций, разнообразную творческую деятельность.

Основные методические инновации связаны сегодня с применением интерактивных методов обучения. Слово "интерактив" пришло к нам из английского от слова "interact" - "Inter" - "взаимный", "act" - действовать. *Интерактивный* - означает способность взаимодействовать или находится в режиме беседы, диалога с кем-либо (человеком) или чем-либо (например, компьютером). Следовательно, интерактивное обучение - это, прежде всего, диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие преподавателя и обучающегося.

Особенности этого взаимодействия состоят в следующем: - пребывание субъектов образования в одном смысловом пространстве; - совместное погружение в проблемное поле решаемой задачи, т. е. включение в единое творческое пространство;

- согласованность в выборе средств и методов реализации решения задачи;
- совместное вхождение в близкое эмоциональное состояние, переживание созвучных чувств, сопутствующих принятию и осуществлению решения задач.

Методы обучения - это способы совместной деятельности учителя и учащихся, направленные на решение задач обучения, т.е. дидактических задач. Такое определение метода отражает существенные характеристики обучения.

Суть интерактивного обучения состоит в том, что учебный процесс организован таким образом, что практически все обучающиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлектировать по поводу того, что они знают и думают. Совместная деятельность обучающихся в процессе познания, освоения учебного материала означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Причем, происходит это в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки, что позволяет не только получать новое знание, но и развивает саму познавательную деятельность, переводит ее на более высокие формы кооперации и сотрудничества. Характеристика, сущностная особенность интерактивных форм - это высокий уровень взаимно направленной активности субъектов взаимодействия, эмоциональное, духовное единение участников.

В одной китайской притче говорится: "Скажи мне - и я забуду; покажи мне - и я запомню; дай сделать - и я пойму". В этих словах находит свое отражение суть интерактивного обучения.

При использовании интерактивных методов обучаемый становится полноправным участником процесса восприятия, его опыт служит основным источником учебного познания. Преподаватель не даёт готовых знаний, но побуждает обучаемых к самостоятельному поиску. По сравнению с традиционными формами ведения занятий, в интерактивном обучении меняется взаимодействие преподавателя и обучаемого: активность педагога уступает место активности обучаемых, а задачей педагога становится создание условий для их инициативы. Педагог отказывается от роли своеобразного фильтра, пропускающего через себя учебную информацию, и выполняет функцию помощника в работе, одного из источников информации. Интерактивное обучение широко используется в интенсивном обучении. Для того, чтобы освоить и применять эти методы, преподавателю необходимо знание различных методик группового взаимодействия.

Интерактивные методы ни в коем случае не заменяют лекционные занятия, но способствуют лучшему усвоению лекционного материала и, что особенно важно, формируют мнения, отношения, навыки поведения. При использовании интерактивных форм роль преподавателя резко меняется, перестаёт быть центральной, он лишь регулирует процесс и занимается его общей организацией, готовит заранее необходимые задания и формулирует вопросы или темы для обсуждения в группах, даёт консультации, контролирует время и порядок выполнения намеченного плана. Участники обращаются к социальному опыту - собственному и других людей, при этом им приходится вступать в коммуникацию друг с другом, совместно решать поставленные

задачи, преодолевать конфликты, находить общие точки соприкосновения, идти на компромиссы. Психологами было установлено, что в условиях учебного общения наблюдается повышение точности восприятия, увеличивается результативность работы памяти, более интенсивно развиваются такие интеллектуальные и эмоциональные свойства личности, как - устойчивость внимания, умение его распределять; наблюдательность при восприятии; способность анализировать деятельность партнера, видеть его мотивы, цели.

Прежде всего, интерактивные формы проведения занятий:

- пробуждают у обучающихся интерес;
- поощряют активное участие каждого в учебном процессе;
- обращаются к чувствам каждого обучающегося;
- способствуют эффективному усвоению учебного материала;
- оказывают многоплановое воздействие на обучающихся;
- осуществляют обратную связь (ответная реакция аудитории);
- формируют у обучающихся мнения и отношения;
- формируют жизненные навыки;
- способствуют изменению поведения.

Заметим, что важнейшее условие для этого -- личный опыт участия преподавателя в тренинговых занятиях по интерактиву. Научиться им можно только путем личного участия в игре, "мозговом штурме" или дискуссии.

Основные правила организации интерактивного обучения. Правило первое. В работу должны быть вовлечены в той или иной мере все участники. С этой целью полезно использовать технологии, позволяющие включить всех участников в процесс обсуждения. Правило второе. Надо позаботиться о психологической подготовке участников. Речь идет о том, что не все, пришедшие на занятие, психологически готовы к непосредственному включению в те или иные формы работы. В этой связи полезны разминки, постоянное поощрение за активное участие в работе, предоставление возможности для самореализации. Правило третье. Обучающихся в технологии интерактива не должно быть много. Количество участников и качество обучения могут оказаться в прямой зависимости. Оптимальное количество участников - 25 человек. Только при этом условии возможна продуктивная работа в малых группах. Правило четвертое. Подготовка помещения для работы. Помещение должно быть подготовлено с таким расчетом, чтобы участникам было легко пересаживаться для работы в больших и малых группах. Для обучаемых должен быть создан физический комфорт.

Правило пятое. Четкое закрепление (фиксация) процедур и регламента. Об этом надо договориться в самом начале и постараться не нарушать его. Например: все участники будут проявлять терпимость к любой точке зрения, уважать право каждого на свободу слова, уважать его достоинства. Правило шестое. Отнеситесь со вниманием к делению участников семинара на группы. Первоначально его лучше построить на основе добровольности. Затем уместно воспользоваться принципом случайного выбора.

Обязательные условия организации интерактивного обучения:

- доверительные, по крайней мере, позитивные отношения между обучающим и обучающимися;

- демократический стиль;

- сотрудничество в процессе общения обучающего и обучающихся между собой;

- опора на личный ("педагогический") опыт обучающихся, включение в учебный процесс ярких примеров, фактов, образов;

- многообразие форм и методов представления информации, форм деятельности обучающихся, их мобильность;

- включение внешней и внутренней мотивации деятельности, а также взаимомотивации обучающихся.

Классификация интерактивных методов обучения

Под *творческими заданиями* понимаются такие учебные задания, которые требуют от учащихся не простого воспроизводства информации, а творчества, поскольку задания содержат больший или меньший элемент неизвестности и имеют, как правило, несколько подходов. Творческое задание составляет содержание, основу любого интерактивного метода. Творческое задание (особенно практическое и близкое к жизни обучающегося) придает смысл обучению, мотивирует обучающихся. Неизвестность ответа и возможность найти свое собственное "правильное" решение, основанное на своем персональном опыте и опыте своего коллеги, друга, позволяют создать фундамент для сотрудничества, сообучения, общения всех участников образовательного процесса, включая педагога. Выбор творческого задания сам по себе является творческим заданием для педагога, поскольку требуется найти такое задание, которое отвечало бы следующим критериям:

- не имеет однозначного и односложного ответа или решения
- является практическим и полезным для учащихся
- связано с жизнью учащихся
- вызывает интерес у учащихся
- максимально служит целям обучения

Если обучающиеся не привыкли работать творчески, то следует постепенно вводить сначала простые упражнения, а затем все более сложные задания.

Работа в малых группах - это одна из самых популярных стратегий, так как она дает всем учащимся (в том числе и стеснительным) возможность участвовать в работе, практиковать навыки сотрудничества, межличностного общения (в частности, умение активно слушать, вырабатывать общее мнение, разрешать возникающие разногласия). Все это часто бывает невозможно в большом коллективе. Работа в малой группе -- неотъемлемая часть многих интерактивных методов, например таких, как мозаика, дебаты, общественные слушания, почти все виды имитаций и др.

1. Интерактивное обучение

это специальная форма организации познавательной деятельности, когда учебный процесс протекает таким образом, что практически все учащиеся

оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и высказываться по поводу того, что они знают и думают.

2 Урок-тренинг

Тренинг (от английского train воспитывать, учить, приучать) – это процесс получения навыков и умений в какой-либо области посредством выполнения последовательных заданий, действий или игр, направленных на достижение наработки и развития требуемого навыка.

3. Основные требования к проведению тренинга

оптимальное количество участников тренинга 20-25 человек; соответствующее по размерам количеству участников тренинга помещение; обязательность ознакомления участников в начале любого занятия тренинга с целями и задачами данного занятия; проведение на первом занятии тренинга упражнений на «знакомство»; создание дружелюбной доверительной атмосферы и ее поддержание; вовлечение всех участников в активную деятельность на протяжении всего тренинга;

4. Основные требования к проведению тренинга

уважение чувств и мнений каждого участника; поощрение участников тренинга; подведение участников тренером (преподавателем) к достижению поставленной перед ними цели занятия, не навязывая при этом своего мнения; обеспечение тренером соблюдения временных рамок каждого этапа тренинга; обеспечение эффективного сочетания теоретического материала и интерактивных упражнений; обязательность подведения итогов тренинга по его окончанию.

5. Структура урока-тренинга

Структура урока-тренинга подготовительный этап. «разогревающий» этап, основной этап закрепляющий этап.

6. Основные методы обучения

- Презентационные;
- короткие лекции;
- видео-лекции;
- видеоиллюстрации;
- сообщения;
- дайджесты;
- презентации;
- демонстрации игровые дискуссионные
- различные виды игр (ролевые, имитационные, деловые)
- «разыгрывание» ситуаций в ролях (инсценирование, драматизация)
- контр-игра (анализ осознания коммуникативного поведения)
- различные виды дискуссий (групповая, межгрупповая, структурированная, свободная, послеигровая);
- мозговые штурмы
- анализ конкретных учебных ситуаций (кейс-стади);
- разбор случаев из практики

7. «Ледокол»

8. Ice-breaker

Ледокол- это прием, который используется для установления контакта между людьми, подходит для знакомства, создания комфортной атмосферы на уроках. Используют для сближения малознакомых людей (представление, интервью). В классе, где ученики хорошо друг друга знают, «Ледокол» чаще используют для эмоционального настроя.

9. Групповая работа

10. Team building

Групповая работа - форма организации учебнопознавательной деятельности, предполагающая функционирование разных малых групп, работающих как над общими, так и над специфическими заданиями педагога.

11. Преимущества групповой работы

Группа имеет "множество глаз". Каждый участник может увидеть себя и свои проблемы с других точек зрения. Группа - это микромодель общественных реакций на поведение индивидуума. Каждый участник "создает" свое привычное жизненное пространство отношений с другими людьми. Увидев и осознав их ограниченность и неэффективность, можно попытаться менять свой способ взаимоотношений. В нормально развивающейся группе, за что, конечно, ответственен ведущий группы, можно не только всесторонне увидеть себя, моделировать свое поведение "здесь и теперь", но, очень важно, получить поддержку при опробовании новых способов поведения Группа предполагает живой обмен опытом создания и решения проблем.

12. Кейс-метод

13. Кейс-метод (case study)

Кейс-метод (case study) - от англ. Case - случай – техника обучения, использующая описание реальных ситуаций. Цель этого метода —научить анализировать информацию, выявлять ключевые проблемы, выбирать альтернативные пути решения, оценивать их, находить оптимальный вариант и формулировать программы действий.

14. Преимущества кейс- метода:

учащемуся легко соотносить получаемый теоретический багаж знаний с реальной практической ситуацией; вносит в обучение элемент загадки, тайны; разбираемая гипотетическая ситуация не связана ни с каким личным риском ни для одного из участников.

15. Урок - тренинг как форму интерактивного обучения можно использовать при изучении нового материала, при закреплении пройденного

материала, при обобщении и систематизации материала, как практическое занятие и т.д.

16. Преимущества урока-тренинга

1. активность участников;
2. роль преподавателя;
3. обмен опытом между участниками;
4. акцентирование на настоящем моменте;
5. исследовательская позиция участников;

6. постановка целей;
7. процессуальность;
8. развивающий характер обучения;
9. интенсивность;
10. активизирующий потенциал;
11. обучающее воздействие группового обучения.

УНИВЕРСИТЕТТЕ ОҚЫТУШЫ МЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕРІ ОҚУ ҮРДІСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ШАРТЫ РЕТІНДЕ

К.М. Метербаева– *п.ғ.к., доцент*
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Қазақстан Республикасы, Алматы

Педагогикалық өзара әрекеттің мазмұнын, формалары мен ерекшеліктерін, сипатын өзгертуоқытушы мен студенттің қарым-қатынасы жоғары оқу орнында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың тиімділігінің негізгі шарттарының бірі. Жоғары білім беру жүйесіндегі оқу-тәрбие процесі оқытушы студенттермен оны ұйымдастырудың әртүрлі формаларында кездеседі, сонымен қатар, өзара әрекеттесу жолдары арқылы жүзеге асады.

Сондықтан педагогикалық өзара әрекеттестіктің әлеуеті бүкіл білім беру жүйесін жетілдіруге,кәсібилік шыңдауға жол ашады.

Қазақстандағы қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесі жағдайлары оқытушы мен студенттердің педагогикалық қарым-қатынасының мәселелеріғылыми ортада үлкен қызығушылық тудырады. Бүгінде бұл мәселе оқу процесінде өзекті болғандықтан студент жастардың тәрбие жұмысы заман талабына сай жүргізілуде.

Педагогикалық өзара әрекеттестік мәселелерікөптеген зерттеулерде көрініс тапқан. Мәселен, оқытушының студенттермен педагогикалық қарым-қатынас мәселелері (Г.П.Афанасьева, В.А. Кан-Калик, С.В.Гринко), педагогикалық қарым-қатынас ерекшеліктері (А.А. Леонтьев, И.А. Зимняя, А.А. Реан және т.б.).

Мақаланың мақсаты – әсер етуді зерттеусияқты қазіргі жағдайда оқытушылардың студенттермен педагогикалық қарым-қатынасы мен болашақ педагогтардың кәсіби қызметінежағымды психологиялық климат құрудың және оқуға жағымды мотивацияны қалыптастырудың маңызды факторлары болып табылады.

Оқытушылар мен студенттердің үздіксіз әрекеттестігі жоғары оқу орнының маңызды аспектілерінің бірі. Бұл процесте өзара әрекеттесу жеке өсуге әкеледі, екі жақтың рухани және шығармашылық баюы, ұрпақтар сабақтастығының қажетті элементі болып табылады.Бұнда жетекші рөл оқытушыға тиесілі, функцияларының нақты қасиеттері мен ерекшеліктері бар және жеке студенттің тұлғалық дамуы психологиялық сипаттамалары екеуіне де әсер ете алатын жалпы білім беру процесі және т.б Белгілі бір мағынада

педагог жоғары оқу орнындағы студенттің кәсіби дамуында да стратегиялық рөлге ие [1].

Жоғары білімді реформалаудың қазіргі кезеңінде педагогикалық үдеріс барған сайын артып келедіөзін-өзі бағалауды тануға негізделген гуманистік психологияға сүйенеді. Тұлға бірегей интегралдық жүйе ретінде. «Субъект-субъективті» парадигмасы тұлғалық-бағдарлы педагогиканың негізі, арқылы ғана жүзеге асуы мүмкін тұлға ретінде танытқан ұстаз «Өзара әрекеттесу» ұғымы әртүрлі ғылымдардың (философия, психология, педагогика, әлеуметтану, әлеуметтік, психология, антропология, мәдениеттану және т.б.). зерттеу пәні болып табылады.

Атап айтқанда, психологияда өзара әрекеттесу былайша түсіндіріледі: тікелей немесе жанама әсер ету байланыстардың пайда болуымен және олардың өзара тәуелділігімен сипатталатын субъектілердің бір-біріне; әртүрлі объектілердің бір-біріне бір мезгілде әсер ету процесі; ақиқаттың осындай ғаламдық, күрделі элементтерінің қарама-қайшы диалектикалық қатынасының асимметриясында көрінеді, адам және әлем ретінде [2].

Философияда өзара әрекеттестік процестерді көрсететін категория ретінде қарастырылады әртүрлі объектілердің бір-біріне әсері, олардың өзара тәуелділігі, күйінің өзгеруіВ.А.Кан-Калик әлеуметтік-психологиялық өзара әрекеттесу механизмі ретінде қарастырылады қарым-қатынас жасайды және оны бірлесіп жасау процесімен сәйкестендіреді. Ол педагогикалық қарым-қатынастың негізі эмпатия, эмоционалдық қауымдастық [3].

Педагогикалық өзара әрекеттестік педагогикалық процестің нәтижелі болуының қажетті шарты. «Өзара әрекеттесу» ұғымы педагогикалық бірлікті қамтиды тұлғаның ықпалы мен белсенділігі, көрініс береді тиісті өкілдікте немесе мұғалімге және өзіне жанама әсер етуде (өзін-өзі тәрбиелеу) [4].

Тұлғаның ең қарқынды қалыптасуы кезең -студенттік жас. Бұл кезең жеке тұлғаның өзін-өзі бекітуімен, оның дербестігінің дамуымен, адамгершілік қасиеттерінің жетілдірілуімен сипатталады.Сонымен қатар кәсіби ойлауды дамыту.

Педагогикалық өзара әрекеттестік қалыптасу процесінің тиімділігін қамтамасыз ете алады, ол студенттердің коммуникативтік құзыреттілігі төмендегідей талаптарға сәйкес:

- коммуникацияның субъективті семантикалық сипаты;
- өзара әрекеттесуге қатысушылар;
- мотивациялық ресурстарды жаңарту;
- оқыту және қызметтің жеке мотивтері;
- барлығының шешім қабылдаудағы ынтымақтастығы;
- өзара әрекеттесуге қатысушылар;
- студенттер арасында мақсат қоюды және интроспекцияны дамытуға коммуникацияны бағдары.

Осыған байланысты оқытушы мен студенттің педагогикалық өзара әрекеттесуін жетілдіру мәселелерін зерттеуді қажет ететін болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығын қайта қарауинтерактивті білім беру технологиялары негізінде жүзеге асырылады.

Университет оқытушысының интерактивті білім беру технологияларын қолданудың дайындығы олардағы белсенділіктің қаншалықты тиімді болатынына байланысты. Өйткені, болашақ мұғалімдер оларды кәсіби іс-әрекетінде жүзеге асыратын болады.

Адамдар арасындағы өзара әрекеттестіктің мазмұны қоғамның біртұтас құрылымында (экономикалық, құқықтық, саяси және т.б.) нақты қатынастарды әртүрлі көзқараспен орнату болып табылады. Мұндай қарым-қатынас оның белсенді субъектіге айналуына мүмкіндік береді педагогикалық процесс, өз мүмкіндіктерін жүзеге асыру.

Педагогикалық өзара әрекеттесу кезіндеоқытушы мен студент арасында ерекше қарым-қатынас орнайды, оған қатысушылар өз мүмкіндіктерін ашады. Педагогикалық міндет оқытушы мен студенттің мәдениеттер диалогы контекстіндегі екі жақты белсенділік: бір жағынан, студенттің ой-өрісін, позициясын, дүние суретін, онымен нығайту, дамыту қажет болса, екіншісі – басқамен өзара әрекетті ұйымдастыру мәдениеті. Бұдан шығатыны, педагогикалық қарым-қатынас әлеуметтік-психологиялық жүйе болып табылатын оңтайлы құруға бағытталған оқытушы мен студенттің өзара әрекеті бірлескен қызмет үшін әлеуметтік-психологиялық жағдайлар туғызу.

Педагогикалық қарым-қатынас кәсіби-этикалық феномен ретінде педагогтан арнайы дайындықты талап етеді.Біздің көзқарасымызда жұмыс көлемі мен мазмұнықәсіби немесе кәсіби емес болуы мүмкін.

Кәсіби қарым-қатынасты үйрену үшін құрылымды нақты түсіну керек.

Бұл процессте оның орындалуында қандай дағдылар қамтамасыз ететілетінін білу.

Педагогикада оқытушы мен студенттің қарым-қатынасының екі түрі бар: субъект-объект және субъект-субъект.

1. Субъект-объект қатынасы. Педагогикалық іс-әрекетте педагог субъект, ал студент объект ретінде әрекет етеді. Оқытушы педагогикалық іс-әрекеттің субъектісі ретінде мақсат қоюмен, белсенділікпен,педагогикалық өзіндік сана, өзін-өзі бағалаудың адекваттылығы. Бұл жағдайда студент

Оқытушы қойған талаптар мен тапсырмаларды орындаушы ретінде танылады.

2. Субъект-субъект қарым-қатынасы студенттердің ынтымақтастық, бастамашылық, ойлау, конструктивті шешу, шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді [5]. Мұндай өзара әрекеттестік университеттегі оқу үдерісіне қатысушылардың төмендегідей өзара ықпалын болжайды;

- өзара дамыту және өзін-өзі жетілдіру;
- осы процеске қатысушылардың жеке және кәсіби қасиеттері.

Студенттердің субъекті-субъектілік педагогикалық өзара әрекеттесудегі мақсатты кәсіптік-педагогикалық дайындығы оқу процесінің белгілі бір ұйымдастырылуын қамтиды, ол күндізгі және қашықтықтанболуы мүмкін.

Университетте студенттер мен оқытушының тиімді педагогикалық өзара әрекеттестігі келесідей сипаттамаларды қамтиды:

- олардың және білім беру процесіне қатысушылар арасындағы міндеттерді бөлуге сәйкес теңдік пен сыйластық;

- университеттің оқу процесі студенттердің субъективтілікті меңгеруіне ықпал ететін кәсіби педагогикалық қызмет олардың дербес танымдық әрекеті ретінде;

- оқу-тәрбие процесін студенттердің қызығушылығына, қабілетіне сәйкес ұйымдастыру және шығармашылық мүмкіндіктерін өзін-өзі жүзеге асыру үшін субъективті тәжірибе алады.

Субъект-субъектілік педагогикалық өзара әрекеттестік төмендегідей сипатталады: тұлғалық бағыттылық (әңгімелесушіні көру және түсіну қабілеті); психологиялық позициялардың теңдігі оқу процесінің субъектілері (үстемдік қарым-қатынаста мұғалімге жол берілмейді, ол студенттің өз құқығын мойындауы керек пікір, ұстаным); барлық қатысушылардың белсенділігі өзара әрекеттесуі (өзінің даму стратегиясын жүзеге асыру, саналы түрде өзін-өзі жетілдіру) [6].

Сонымен, қорыта келгенде педагогикалық өзара әрекеттестік кезінде педагогикалық процестің субъектілерінің арасындағы атқаратын рөліне байланысты. Маңыздысы студенттің өзара әрекеттесу субъектісіне, яғни оның белсенді қатысушысына айналуында. Ол өзінің қабілетін тануға үйрене отырып, оқу-тәрбие үрдісінде жоғары нәтижелерге жетуге тырысады.

Әдебиеттер

1. Абдикулова З.К. и др. Повышение эффективности управления качеством образования как одно из направлений модернизации Казахстанских вузов / З.К.Абдикулова, В.М.Давлетова, Б.Ж. Шырынбекова // Наука и жизнь Казахстана. 2018. №№3 (59) . С. 240-244.

2. Иванова А.Ю. Психология личности: учебное пособие для студентов вузов / А. Ю. Иванова, М. В. Малышкина; С.-Петерб. ун-т технол. упр. и экон. — СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета технологий управления и экономики, 2018. - 260 с.

3. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.

4. Кариев А.Д. Роль педагогического общения в профессиональной деятельности педагогов / Педагогический профессионализм в образовании: материалыХ Международной научно-практической конференции (г. Новосибирск, 19–20 февраля 2014 г.) / под науч. ред. Е. В. Андриенко; Мин-во образования и науки РФ, Новосиб. гос. пед. ун-т. – Новосибирск: Изд-во. НГПУ, 2014. – С.102-110

5. Урутина Т.М. Коммуникативное взаимодействие преподавателей со студентами как фактор успешности обучения / Т. М. Урутина. - Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. - 2015. - № 18 (98). - С. 496-499.

6. Беркенова Г.С. Интерактивное обучение как условие совершенствования профессиональной подготовки специалистов в ВУЗе / Беркенова Г.С. // Вестник Карагандинского университета. Серия Педагогика. - 2011. - №3. - С. 65-71

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ СРЕДСТВАМИ МОДЕЛИРОВАНИЯ

И.В. Воронюк – *к.пс.н., доцент Национальный педагогический университет им.М.П. Драгоманова Украина, г. Киев,*

Конструирование изделий из бумаги является проектной деятельностью, нацеленной на изготовление целого из отдельных частей, на построение определенной конструкции с применением тех или иных правил, а поэтому эту деятельность можно назвать элементарной конструкторской деятельностью [1], [2]. В процессе такой деятельности ученики, возрастом 8 лет, овладевают элементами черчения и конструирования. Специфичность этой деятельности определяется, прежде всего, ее наглядно-действенным характером, что определяет и вид мышления – пространственное, конструктивное.

В этом возрасте учащиеся имеют более развитые мелкие мышцы рук. Поэтому им предлагается работа по изготовлению объемных фигур, их оформление и конструирование композиций.

На примере изготовления несложных изделий из бумаги (тонкого картона) ученики овладевают правилами построения объемного тела на поверхности (в развернутом виде), учатся анализировать и планировать свою деятельность, оперировать пространственными образами, приобретают навыки измерения и вычисления. Составление чертежа – развертки требует от ученика детально изучить образец предмета, четко представить последовательность практических действий и конечный результат.

Цель данной работы – предоставить учителям возможность охватить все стадии развития творческого мышления молодых талантов. Для получения ожидаемого результата работу следует проводить планомерно и систематически. Для этого мы подобрали и систематизировали творческие задания для развития каждой стадии мышления. Оформление этих заданий дает возможность учителю использовать их на каждом уроке на разных предметах. Адаптивно-ситуативное использование психотехнических средств и творческой проблемной среды (моделирование), основанных на комплексном использовании системы стратегических, тактических и методических принципов организации психологического тренинга с учетом внутренних психологических закономерностей функционирования личностей, обеспечивает учителя действующим педагогическим инструментом развития креативности младших школьников.

В задачи, которые стоят перед спецкурсом, входят также развитие у учеников восприятия пространства, формирования представлений о пространственных величинах и соотношении между ними. У младших школьников недостаточно развита пространственная комбинаторика, конструирование в представлении. А пространственная комбинаторика очень важна для развития и обучения учеников, поскольку их пространственные

представления вместе с количественными используются как опора в мыслительной деятельности.

Способность младших школьников различать в объекте его составные элементы отображает одну из главных логических зависимостей (части и целого) и является критерием качественного развития образного мышления и основой формирования его высших форм.

Одно из эффективных средств овладения младшими школьниками умениями конструировать и составлять элементарные чертежи – это научить их предварительно анализировать изделия и планировать свои действия по изготовлению. А это значит, что ребенок должен развивать свое образное мышление, которое является основой развития технического мышления. Одновременно развитие технического мышления требует формирования обобщений.

Воспринимая изделие в общих чертах, а потом анализируя его, раскладывая на части и планируя свои практические действия – способы соединения этих частей, ребенок проходит путь развития понятийно-образного мышления.

Черчение и конструирование в начальных классах проводиться на основе изготовления бумажных изделий, части которых имеют в большинстве случаев правильную геометрическую форму (квадрат, прямоугольник, треугольник). Младшие школьники, обучаясь черчению и конструированию, овладевают знаниями по геометрии. Оперируя образами геометрических фигур и отдельными их частями, ученики не только углубляют свои знания о пространственных величинах и соотношении между ними, а и формируют умственные действия, обучаясь анализировать, сравнивать, синтезировать.

Очень много внимания следует уделять проблемному методу – это конструирование по памяти, фотографии, рисунку. Только этот метод гарантирует активность и развитие самостоятельного мышления. Организация обучения по принципу проблемности обеспечивает постепенный переход от действий учеников под руководством учителя до самостоятельных действий; от пользования готовыми признаками понятий до их самостоятельного применения; от детализированного способа управления деятельностью до обобщения указаний, которые оставляют все больше места для самостоятельности школьников в поиске путей решения разных познавательных и практических задач.

Методика проведения практических занятий по развитию творческого потенциала учащихся начальной школы средствами моделирования (8 лет) [1], [3], [4]:

1. Подготовительные действия учеников к творческой деятельности
2. Набор инструментов для творческого конструирования. Техника безопасности на занятиях
3. Развертка и выкройка объемных изделий
4. Изготовление базовых стандартных форм
5. Решение творческих заданий по моделированию
6. Приложения к занятиям

В результате нашей работы мы поняли, что для успешного развития творческого потенциала школьников учителям необходимо обратить внимание на:

- выбор дела, в котором есть взаимозависимость, взаимоответственность и сеть деловых коллективных отношений;
- создание атмосферы увлеченности общей работой и соответствие ее потребностям учеников;
- проявление умения поставить ученика в привилегированную позицию активного деятеля, инициативного, ответственного за работу группы;
- проявления стремления к созданию в классе настроя на самостоятельность, творческую инициативу, готовность подготавливать разные проекты.

Учитель должен побуждать ученика проявлять свои творческие способности через добровольно взятую им роль – организатора полезных дел для школы и класса, инициатора интересных проектов, мастера, способного научить группу одноклассников.

Литература

1. Воронюк І.В. Програма спецкурсу “Розвиток креативності, творчого потенціалу та конструктивних вмінь молодших школярів” для учнів 2-4 класів Херсонської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 45 Херсонської міської ради (навчальна програма). Херсон: РІПО, 2006. 18 с.
2. Воронюк І.В. Дослідження закономірностей та шляхи формування особистісної конструктивності старших школярів (методичні рекомендації) Херсон: Айлант, 2006. 100 с.
3. Палий Т.В. Развитие конструктивных умений младших школьников: Методические рекомендации по проведению практических занятий во 2-х классах начальной школы (методические рекомендации) Херсон: РИПО, 2007. 96 с.
4. Палий Т.В. Развитие творческого потенциала учащихся 3-х классов начальной школы средствами моделирования (методические рекомендации) Херсон: РИПО, 2008. 46 с.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA KREATIVLIK FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING MAZMUNI VA MOHIYATI

U.Q.Seytjanova *– p.f.n., dotsent*
G.K.Zarimbetova *– Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi*

O‘zbekiston Respublikasining ta’lim sohasini isloh qilishdagi soy harakatlarining biri – bu pedagog kadrlarning zamon talablariga hamnafas tarzda faoliyat yuritishlari, har tomonlama rivojlangan komil shaxsni tarbiyalashga doir chukur bilim, ko‘nikma, malaka va madaniyatga ega bo‘lishlarini talab etmoqda. Bu esa o‘z-o‘zidan ta’lim va tarbiya ishlarining qonuniyatlarini o‘rganuvchi umumiy pedagogika faniga «kreativlik» degan tushunchani olib kirdi. Ayniqsa, ilmiy bilimning bugungi kundagi rivojlanishi, kreativlikning shaxsni, jamiatni va davlatni

rivojlantirishga ta’siri ushbu masalasini ilmiy pedagogik nuqtai nazardan chuqur o‘rganishni talab etmoqda.

Boshlang‘ich ta’lim – bu har bir bolaning hayotida chuqur iz qoldiruvchi ta’lim turidan biri bo‘lib, ta’limning bu bosqichida pedagog-o‘qituvchilarga katta ma’suliyat yuklatiladi. Ya’ni boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kreativlik faoliyati xali maxsus o‘rganishni talab etmoqda. Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov “Ma’naviyat tarbiyaning eng ta’sirchan quroli ekan, undan oqilona foydalanish, bolalarimizni vatanparvarlik, rostgo‘ylik, xaqsevarlikka o‘rgatish kerak bo‘ladi. Aslini olganda, ahloq ma’naviyatning o‘zagi. Inson axloqi shunchaki salom-alik, xushmuomaladangina iborat emas. Axloq – bu avvalo insof va adolat tuyg‘usi, imon, halollik...” ekanligini alohida uqtirib o‘tgan [1;4].

O‘qituvchilarning kreativlik faoliyati masalasi pedagogika fanida qanday daraja o‘rganilgan, shular orasida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kreativlik faoliyat yuritishi qanday darajada, ularning kreativlik faoliyatni darajalarga ajratish mumkinmi, masala pedagogika ilmida qanchalik darajada o‘rganilgan?! – kabi haqli savollar tug‘ilishi tabiiy. Demak, kreativlik – bu muhim ahamiyatga ega bo‘lgan pedagogik muammo ekan, bu borada izlanishlar talab etiladi. Birinchidan, **kreativlik** – bu madaniyat vositasi asosida shaxs sifatida shakllanish jarayonida namoyon bo‘ladigan shaxsning shaxsiy sifatidir. Ikkinchidan, kreativlik – bu insonning shaxsiy xususiyati bo‘lib, uning o‘z-o‘zini takomillashtirib va rivojlantirib borishi bilan bog‘liq.

Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo‘lishi taqozo etadi. So‘ngi yillarda etakchi xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimida o‘quvchi va talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e’tibor qaratilmoqda. Buni Bronson, Merriyman (2010 y.), Ken Robinson (2007 y.), Fisher, Frey (2008 y.), Begetto, Kaufman (2013 y.), Ali (2011 y.), Treffinger (2008 y.) va b. tomonidan olib borilgan ko‘plab tadqiqotlar, ularning natijalarini ko‘rish mumkin. Birgina Ken Robinson tomonidan 2007 yilda tayyorlangan “Maktab kreativlikni barbod etyaptimi?” nomli video lavhani YouTube saytida 5 mln marta tomosha qilingan. Qolaversa, o‘qituvchilar kreativlik asoslarini o‘rganishga jiddiy kirishganlar (Begetto, Kaufman, 2013 y.). O‘qituvchilarda pedagogik faoliyatni kreativ yondashuv ko‘nikma, malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga doir adabiyotlar chop etilyapti. Ta’lim departamenti tomonidan tayyorlangan video lavhalarga asoslanuvchi noan’anaviy darslar tashkil etilyapti (Ali, 2011; Ta`lim departamenti, 2013 y.). O‘quv mashg‘ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, talabalarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g‘oyalarni o‘ylab topishga majbur qilish ta’lim olishga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag‘batlantirishda asosiy omil bo‘lar. O‘quv mashg‘ulotlarida etishmayotgan omil – **kreativlik** sanaladi [2;4].

Ko‘pgina o‘qituvchilar o‘zlarida kreativlik qobiliyatini mavjud emas, deb hisoblaydilar. Buni ikki xil sabab bilan asoslash mumkin: birinchidan, aksariyat o‘qituvchilar ham aslida “kreativlik” tushunchasi qanday ma’noni anglatishini etarlicha izohlay olmaydilar; ikkinchidan, kreativlik negizida bevosita qanday sifatlar aks etishidan bexabarlar.

Bu umumiy qoidalarni qanday qilib maktab ta’limida qo‘llash mumkin?

Zamonaviy didaktik va metodikada takidlanishicha, o‘quvchilarni o‘qitish, rivojlanishi va tarbiyasining muvoffaqiyatlari ularning dunyoning birligi haqida tushunchaning shakllanganligi, o‘z faoliyatlarini umumiy tabiat qonunlari asosida elga solish zaruriyatini tushunishlari, tabiatshunoslik kursida predmentlararo va predmetlar ichidagi aloqalarni echa olishlari bilan bog‘liq. Ta’limdaga integratsiya o‘quv predmetlari mazmunini konstruktsiyalashga tizimli yondoshish orqali ko‘rib chiqiladi.

Shunday ekan, fikr yuritadigan, so‘ngi yangiliklardan boxabar o‘qituvchilar bugungi kunda juda dolzarb va bolaning rivojlanishi uchun muhim sanalgan integrallashgan darslarni tashkil etishga qodir bo‘ladilar. Integrallashgan darslarni tashkil etish birinchi navbatda o‘qituvchidan kreativlikni talab etadi.

Adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –T.: Ma’naviyat., -2008, 4 b.

2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p.

3. Jumaev A. Bo‘lajak o‘qituvchi shaxsining ijtimoiy faollik omillari. / «Xalq ta’limi» jurnali, 2006, № 6, 17-20 b.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

А.К. Убайдуллева *- б.ғ.к., доцент Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті. Түркістан қаласы.*

А.Ж. Еримова *- аға оқытушы Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті. Түркістан қаласы.*

Жоғарғы оқу орындарында студенттердің жеке тұлғасын қалыптастыру, оның рухани әлемін әрдайым байыту, оқуға деген ынта-жігерін арттыру, қоғамдық өмірдегі барлық салалардағы өзгерістер адамның интелектуалдық күш-жігерін, саналы әрекеті мен ізденімпаздығын, танымдық ой-өрісіннің белсенділігі мен іс-әрекетін шығармашылық сипатта жүзеге асыруды талап етеді.

Қазіргі заманымызда қоғамға өз бетімен жұмыс атқаратын, еркін де кеңінен ойлайтын, өздігінен алдына мақсат қойып және оған жетудің әдіс-тәсілін шығармашылықпен анықтап, сондай-ақ қолдана алатын кәсіби-маман тұлғасы болуы керек. Мұндай тұлғаның дамуына бағытталған білім берудің негізі болып тұлғаның өздігінен білім алу, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін жетілдіру процесі жатады [1].

Өзіндік жұмыс жасай білудің негізі, алғашқы дағдысы мектепте қалануы тиіс. Мектептен жаңа оқу орнына келген студент, өз бетімен жұмыс жасау қабілеттілігі төмендігінен, жұмыс жасау тәсілдерін білмегендігінен көп қиналады. Мысалы, 1-курс студенттерінің 80%-ы материалды талдау, жүйелеу, амал-тәсілді қолдану дағдылары жоқтың қасы. Электронды кітапхана, интернет ресурстарын пайдаланумен қатар, энциклопедия, сөздікпен жұмыс жасау дағдысы жоқ студенттерде кездеседі. Сондықтан да, студенттердің өзіндік

жұмыс жасауына көмек беру оқытушының негізгі міндеттерінің біріне айналады.

Қазіргі кезде қоғам дарынды, қабілетті тұлғаларды қажет етеді. Білім беру жүйесінің даму деңгейі қоғамдық дамудың дәрежесі.

Студенттердің танымдық қызметі барысында өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудың маңызы зор. Бұл мәселеге көптеген ғалымдар, мысалы, Ястребова Е.Б., Ерецский М.И., Гарунов М.Г., Блохина Р.А., Сабодашев В.П., Вербицкий А., т.б үлкен мән беріп, зерттеген. Бұл зерттеулердің өзектілігі – студенттердің теориялық және практикалық білімді саналы игеріп, интеллектуалдық қызмет жасай білуге тәрбиелеу болып табылады. Сонымен бірге студенттер жай ғана беріліп жатқан дайын біліммен қаруланып ғана қоймай, білімді тауып, ізденіп алуына, яғни студенттерді оқи білуге үйрету маңыздырақ [2].

Студенттердің өзіндік жұмысының (СӨЖ) басқа жұмыстардан ерекшелігі – студент өз алдына мақсат қояды, оған жету үшін жұмыс түрін, тапсырманы таңдайды.

Әр ғылымның барлық саласында болмысы білім мазмұны мен көлемі қауырт өсіп отырған қазіргі ғылыми-техникалық процесс кезінде бұл міндеттердің жүзеге асуы оқыту үрдісінде студенттерідң өзіндік оқу жұмыстарын оңтайлы ұйымдастырудың тиімді әдістері мен тәсілдерін, оқыту түрлерін, нысандарын іздестіру өзекті сипатқа ие болады. Себебі, студенттердің өзіндік жұмыстарын арнайы ұйымдастыру оқу үрдісін жетілдірудің негізгі шарты болып табылады.

Студентің өзіндік жұмысы - болашақ мамандарды даярлаудың және білім сапасын арттырады. Осыған орай жоғары оқу орындарында әр білім алушыдан ой еңбегінің ұтымды әдістерін білуі, яғни аз уақыт кетіріп қажетті ақпаратты іздеп және меңгеріуді, фактілер, теорияны, тұжырымдамаларды жүйелеп және жіктей білуді, өз көзқарасын нақты айтып және дәлелдей білуді үйренуі талап етіледі.

Студенттің өзіндік жұмысы – бұл студенттің дидактикалық тапсырмаларды өзінше орындауға, танымдық әрекеттерге қызғушылығының қалыптасуына және нақты бір ғылым саласында білім жинақтауына бағытталған студенттің оқу әрекетінің ерекше түрі [1].

Өзіндік жұмыс студенттердің шығармашылық қабілеті мен біліктерін дамытуда олардың барысында тиімді, әрі өнімді еңбек етуіне мол мүмкіндіктер жасайды. Өзіндік жұмысты оңтайлы ұйымдастыру елеулі практикалық міндет және маңызды ғылыми проблема болып табылады.

Өзіндік жұмыстары әр түрлі әдістер арқылы іске асырылады, мысалы: жаттығу, кітаппен жұмыс істеу, бақылау, есеп шығару, эксперимент жүргізу т.б. [3].

Студенттердің өздігінен орындайтын жұмыстарының бір жаттығулар мен тапсырмалар болып табылады. Сондықтан жоғарғы оқу орындарында әрбір курста оқытушылардың басшылығымен студенттер жаттығуларды өз бетімен жұмыс істеуге ұмтылады.

Студенттерндің өзіндік жұмысы болашақ маманның шығармашылық ойлауын, танымдық қызығушылығын және арнайы білім алуын қамтамасыз ететіндіктен жаттығулардың маңызы зор.

Р.С.Немов төмендегідей қорытынды жасаған: «Білік дағдылардың барлық түрлерін қалыптастыруда жжаттығулардың маңызы зор. Олардың негізінде дағдылар автоматтандырылып, біліктілер жетіледі. Ал күнделікті, жүйелі жаттығуларсыз, білік, дағдылар өз қасиеттерін жоғалтады» [4].

Өз бетімен жұмыстың маңыздысы - студенттің өз беттерімен орындай алуларына, оқуға белсенділігінің артуына, шығармашылығын қалыптастыруға ықпалы мол. Өз бетімен жұмыс жасау барысында студент Р.Сүлейменов [3]. өздігінен істейтін жұмыстарды әрекет сипатына қарай жаттығу, зерттеу шығармашылық жұмыстар деп топтастырады. «Шығармашылық еңбекте студенттің іскерлік қабілеті, білім көлемі, білім молдығынан туатын толық дербестігі айқын көрінуі тиіс». Шығармашыдлық жұмыстар студентердің дүниетанымына, ізденімдік қабілетінің дамуына, тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Онымен қатар өздігінен ой қорытып, шешім шығаруға, дұрыс сөйлеп, сауатты жазуға, тіл байлығын арттыруға жәрдемдеседі.

Өзіндік жұмыстың түрлері сан алуан. Оларды топтастыру-өте күрделі мәселе. Сондықтан студенттердің өзіндік жұмыстарын таныстыру үшін бірнеше шарттар мен белгілерді ескеру керек.

Оқытудың мақсат міндеттеріне және пәннің мазмұнына, оқыту әдістерінің ерекшеліктеріне, студенттің даму дәрежесіне қарай өзіндік жұмыстарды бірнеше топқа бөлуге болады. Оның негізгі жиі кездесетін бір тобы - сабақ мақсатына қарай қолданылатын жұмыстың түрлері. Олар мыналар:

-жаңа білімді меңгеруі;

-жаңа білімді бекіту;

-білім мен дағдыларды қайталау, бақылау және тексеру.

Студенттердің жұмыстарының барлық топтарын оқытушы оқыту барысында жүйелі түрде әрқайсысын өзіне тиісті жерінде қолдануға міндетті және оның бір ерекшелігі – оқыту үрдісінің барлық кезеңіндерінде қолдануға болады. Сондай-ақ студенттермен жүргізілетін өзіндік жұмыстары олардың таным, іс-әрекеттерінің ерекшеліктеріне қарай әр түрлі бағытта ұйымдастыруға болады [5].

Студенттердің өзіндік ұмысын ұйымдастырудың маңызы өте зор. Өйткені, сол арқылы студенттердің іс-әрекетінің дербестігі артады.

Студенттің өзіндік жұмысы - кез-келген пәнді оқуға өзіндік жұмыстың орындалу әдістерінің қалыптасуына бағытталғанымен, бұл жұмыс - студенттің ғылыми, оқу кәсіби қызметін қалыптастырып, мәселелерді өзіндік шешуіне оптималды шешімдерді қабылдауға, дағдарыстық жағдайлардан шығуға арналған.

Жоғарғы мектептің орта мектептен ең басты айырмашылығы-оқыту жұмысының әдісі және оқушылардың жеке деңгейі болып табылады.

Жоғарғы оқу орындарында студент білімді өзі жинап, ғылымды өзі таниды, ал оқытушы тек студенттердің танымдық қызметін ұйымдастырады

және бақылайды. Сондықтан студенттің өзіндік жұмысы- оқыту қызметінің барлық түрлерінің міндеттерін анқытайды.

Сонымен қатар, студенттердің өіндік жұмыстарының тәрбиелік мағынасы өте зор. Өйткені, бұл жұмыс-студенттің білім алудағы жеке жұмысын ғана емес, қазіргі заманғы жоғарғы кәсіби маманды тұлға рентінде қаплыптасуына мүмкіндік береді [6].

Студенттің өзіндік жұмысы ұйымдастыру жоғарғы оқу орындарындағы негізгі нормативті құжаттармен сәйкестендіріліп, жүзеге асады.

Студенттің өзіндік жұмысын белсендірудің тәсілдері ұйымдастырушылық және әдістемелік болып бөлінеді. Әдістемелік жағынан белсендіру қолданылған әдіс-тәсілдерге, студенттің өзіндік жұмысының формалары мен ұйымдастыру құралдарына байланысты.

Өзінідік жұмысты оқытушының дұрыс басқара білу және студенттердің дербестік әрекетінің дәрежесі артып отыруы - осы жұмыстың белгілері болып табылады.

Студенттердің өзіндік жұмысының маңызын толығырақ түсіну үшін, оның атқаратын негізі мен міндеттерін атап өткен жөн болар.

1.Студенттердің дербестік қабілетін мейлінше арттыру.

2. Олардың алған білімінің саналылығы мен беріктігін қамтамасыз ету.

3. Студенттерге оқуға қажет біліктер мен дағдыларды қалыптастыру.

4. Таным ақыл-ой қабылетін дамыту.

Сонымен, өзіндік жұмыс студенттердің шығармашылық әрекеті мен ынтасын дамытуда зор әсер білдіреді, қайсарлық, табандылық, батылдыққа тәрбиелеуде және қалыптастыруда көздеген мақсатқа жетуге және жеке тұлғаны сапалық қасиеттерін жетілдіруге зор мүмкіндік береді.

Қорытындылай отырып, ғылыми негіздегі ұйымдастырылған студенттердің өзіндік жұмысы мен студенттердің оқу-танымдық әрекеттерін басқару жұмысы олардың саналы белсенділігін, жоғары оқу-кәсіби мотивациясын, оқу процесінің сапасын қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Жетписбаева Б.А., Жилбаев Ж.О., Байдельдинова Г.М. Студенттерінің жеке дағдыларының қалыптасуы // Хабаршы. Қарағанды университеті. «Педагогика» сериясы. - 2017.- № 2 (86) .- Б.11.

2. Абдигапбарова У.М., Жиенбаева Н.Б., Уалиева Н.Т. Мотивационный аспект самостоятельной работы студентов // Развитие наук в XXI веке: Материалы XIII международной заочной научно-практической конференции: - IV часть. – Харьков: научно-информационный центр «Знание», 2016. -136 с.

3. Бабаян А. В. Из истории организации самостоятельной работы студентов вузов в дореволюционной России / А. В. Бабаян // Фундаментальные исследования. - № 9.- 2008.- С. 121-122. 141

4. 1Асанов Н. Өіндік жұмыстардың ерекшеліктері.Алматы, 2004

5. .Исмаилова Р.Б. Студенттермен жүргізілетін өзіндік жұмыстарды ұйымдастырудың ерекшеліктері.//Бастауыш мектеп- №5,6-2012, Б.36-37.

6. Абдукаримова У. Самостоятельная работа студентов. Алматы, 1999.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМДА БАҲОЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ

Ф.Ж.Рўзиев *- п.ф.ф.д (PhD) Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги таълим муассасаларида электрон таълимни жорий этиш маркази*

Мамлакатимизда профессионал таълим соҳасидаги ислоҳотларни изчил амалга оширилиши таълим мазмунини модернизациялаш жараёнида ўқувчиларнинг таълим мазмунини ўзлаштирганлик даражаси муҳим дидактик аҳамиятга эга. Ўқувчиларнинг таълим мазмунини ўзлаштирганлик даражаси таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичининг талаблари асосида тизимли равишда баҳолаш, таҳлил қилиш, натижаларни умумлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” тўғрисидаги ПФ–60-сон Фармонининг 37-мақсадида “Ҳар бир фуқарога давлат ҳисобидан аниқ касб-ҳунарга ўқиш имкониятини яратиш. Касбга ўқитиш кўламини 2 баравар ошириш, умумтаълим мактабларининг касб ўрганиш истагидаги битирувчиларини давлат томонидан камида бир касбни эгаллашига кўмаклашувчи тизимни жорий этиш” устивор вазифа сифатида белгиланган. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистонда ривожланаётган меҳнат бозори, касбий таълим ва касбга ўқитиш тизими битирувчиларинг билим, малака ва кўникмаларини таълимнинг халқаро стандартлари таснифлагичида белгиланган компетенцияларни шакллантиришни талаб қилади.

Профессионал таълимда педагоглар кўникма ва малакалар ва компетенцияларнинг шаклланганлик даражаларини баҳолайдилар, аслида эса педагоглар ўқувчилардан ўрганган ўқув материалларини амалиётда қандай фойдалана олишиларини баҳолашлари муҳимдир.Шу нуқтаи назардан, профессионал таълимда таълим мазмуни тўртта элементдан иборат.

Табиат, жамият, техника, фаолият турлари ҳақидаги билимлар;

- Фаолият турларини амалга ошириш тажрибаси;
- Ижодий фаолият тажрибаси;
- Ҳиссий-қадрият муносабатлари тажрибаси.

Профессионал таълимда ўқувчилар ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенцияларни баҳолашда қуйидагиларга таянилади.

- ўқувчилар ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенцияларнинг тизимлилигига эътибор қаратиш, бунда ўқувчилар ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенцияларнинг изчиллиги ва тизимлилигини ҳисобга олиш;
- ўқувчилар ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенцияларнинг объективлигини таъминлаш, ўқувчиларнинг билим, кўникма, малака ва компетенцияларни баҳолашда ўқитувчининг субъектив фикри ва таъсири минимал даражада камайтириш;
- ўқувчилар ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенцияларни баҳолашда уларнинг руҳиятини ҳисобга олиш, ўқитувчи ўқувчиларнинг

билимларини баҳолагандан кейин унинг руҳий ҳолатини чуқур таҳлил қилиши лозим;

- баҳолашнинг ўқувчиларни касбий ривожлантириш имкониятига эга бўлишини таъминлаш, ўқитувчи ўқувчиларнинг билимларини шундай баҳолаши керакки, бунинг натижасида улар ҳар доим янги кўникма эгаллаш, шахсий сифатларини такомиллаштиришларига эҳтиёж сезишлари лозим;

- баҳолашнинг ўқувчиларни касбий ривожлантириш ва тарбиялаш имкониятига эга бўлишига эришиш, яъни уларда шахсий ва умуммаданий компетенцияларнинг шаклланишини ҳам баҳолаши лозим;

- баҳолаш ёрдамида ўқувчилар меҳнатини рағбатлантиришга эришиш, бунда ўқувчилар ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ўқувчининг улардан амалиётда фойдалана олиш даражалари ҳисобга олинган ҳолда баҳоланса ва баҳо улар учун ҳаққоний рағбатлантирувчи восита бўлиб хизмат қилади;

- ўқувчилар ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенцияларни баҳолашда улар фаолиятларининг муайян кўрсатгичлари ва натижалари намойиш қилинади;

- ўқувчиларга қўйилган баҳонинг ҳаққонийлиги ва пухталиги, бунда айни бир ўқувчининг муайян фан бўйича ўқувчилар ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенцияларни турли вазиятларда бир хилда баҳоланиши назарда тутилади;

- ўқувчига қўйилган баҳонинг вариативлиги, баҳолашнинг турли вариантлари қўланилиши мумкин, лекин ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражалари барча вазиятларда бир хил бўлиши лозим;

- ўқувчиларнинг ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенцияларни баҳолашда табақалаштирилган ёндашувни қўллаш зарур, маълумки, ҳар бир ўқувчининг ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенциялари уларга индивидуал тарзда ёндашилган ҳолда баҳоланиши лозим. Чунки, айни бир хил баҳога эга бўлган ўқувчиларнинг ҳам ўзлаштириш даражалари сифат жиҳатдан фарқланади. Бундай тақдирда ўқитувчи мазкур фарқни аниқ илғай олиши ва ўқувчилар ўзлаштирган билим, кўникма, малака ва компетенцияларни табақалаштирилган ёндашув асосида баҳолаши лозим.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” тўғрисидаги ПФ–60-сон Фармони

2. Р.Сафарова ва бошқ. “Ўқув предметлари мазмунини аниқловчи асосий параметрлар”. – Тошкент: Фан ва технология. - 2011 йил.

3. Ксензова Г.Ю. Оценочная деятельность учителя. Учебно-методическое пособие. – М.: Педагогическое общество Россия. – 2001 г.

4. Воронцов А.Б. Ўқув фаолиятини назорат қилиш ва баҳолашнинг педагогик технологияси. - М. “Рассказов” нашриёти, 2002.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ-БИОЛОГИЯЛЫҚ ҚОҒАМЫН ЖОБА-ІЗДЕНІС ТЕХНОЛОГИЯСЫМЕН ҚҰРУ

А.М. Дуйсебекова *- х.ғ.к., доцент Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті.*
А.К. Убайдуллева *- б.ғ.к., доцент Қ.А.Ясауи атындғы Халықаралық қзақ-түрік университеті*
А. Амандық *- 4-курс студенті Қ.А.Ясауи атындғы Халықаралық қазақ-түрік университеті*

Жобалау жұмысы оқушылардың пәндік салалар туралы түсініктерін кеңейтеді, пәнаралық байланыстарды жақсы меңгеруге және түсінуге мүмкіндік береді. Жобалармен жұмыс оқушыларға өзін көрсетуге және түрлі пәндік салалар мен қызмет түрлерінде табысқа жетуге мүмкіндік береді.

Жобалар әдісі әлемдік педагогикада түбегейлі жаңа болып табылмайды. Ол АҚШ-та осы жүзжылдықтың басында пайда болды. Оны «проблемалар» әдісі- деп аталды және ол америка философы және педагогы әзірлеген философия мен білім берудегі гуманистік бағыт идеяларымен Дж. Дьюи, сондай-ақ оның оқушысы В. Х. Килпатрикпен байланыстырды [1].

Жобалық (жобалық) қызмет мына іс-әрекеттерден:

- мәселені талдау;
- тақырыптар тұжырымын;
- мақсаты қойылым;
- міндеттерді анықтау;
- мақсатқа жету құралдарын таңдау;
- жобаны ресурстық қамтамасыз етуді талдау (міндеттер мен шарттардың балансы);
- ақпаратты іздеу және өңдеу, оны талдау және синтездеу;
- алынған нәтижелер мен қорытындыларды бағалау;
- нәтижелерді таныстыру және талқылау т.б.басқа қадамдардан тұрады.

Педагог белгілі бір жобалық іс - әрекетті өзі де жүргізе алады, сондай - ақ осы әдісті өз оқушыларын оқытуда пайдалана алады. Бірінші жағдайда бұл педагогикалық зерттеу [2].

Жобалау қызметінің негізі келесі іскерліктер болып табылады:

- білімді практикада өз бетінше қолдану;
- ақпараттық кеңістікте бағдарлау;
- үздіксіз өздігінен білім алу;
- сыни және шығармашылық ойлаудың болуы;
- мәселені көру, қалыптастыру және шешу қабілеті.

Жобалар әдісі зерттеуді жеке және топтық түрде іздеуді талап ететін проблеманың болуын көздейді. Ол бір сабақта да, сабақтар сериясында да қолданылуы мүмкін. Мұндай нәтижеге қол жеткізу үшін оқушылар проблеманы көру қабілетіне ие болуы тиіс; жан-жақты білімді тарта отырып, оларды шешудің нұсқаларын өз бетінше әзірлеуі; нәтижені болжау; жағдайға байланысты өз іс-қимылдарының жоспарын түзету.

Жобалық әдіспен оқытудың мақсаты - оқушылардың өздері әртүрлі ақпарат көздерінен өз бетінше білім алып, алған білімдерін танымдық және практикалық тапсырмаларды шешу үшін пайдалануды үйренетін жағдайлар жасау. Жобалау әдісінің негізінде оқушылардың танымдық уәждемесін дамыту, өз білімдерін өз бетінше құрастыра білу, ақпараттық кеңістікте бағдарлай білу, алынған ақпаратты талдау, өз бетінше гипотезалар шығару, танымдық, зерттеушілік, шығармашылық іс-әрекет дағдыларын игеру, шешім қабылдау жатыр. Зерттеу іс-әрекеті барысында оқушыларды тек зерттеушілік іскерліктері ғана емес, сонымен қатар одан әрі ғылым негіздерін оқу үдерісінде оларға керек жеке басының сапасы да қалыптасады.

Жоба әдісін пайдалануға қойылатын негізгі талаптар:

1. Зерттеу проблемасын және одан туындайтын міндеттерді анықтау (бірлескен зерттеулер барысында «ми шабуылы», «дөңгелек үстел» әдісін қолдану);

2. Гипотезалар ұсыну және оларды шешу;

3. Зерттеу әдістерін талдау (статистикалық, эксперименталды, бақылау т. б.);

4. Соңғы нәтижелерді рәсімдеу тәсілдерін талқылау (презентациялар, қорғау, шығармашылық есептер т. б.).

5.Алынған мәліметтерді жинау, жүйелеу және талдау; 6.Қорытынды жасау, нәтижелерді ресімдеу, презентациясын дайындау;

7. Қорытынды, зерттеудің жаңа мәселелерін ұсыну.

Жобалық сабақты ұйымдастыру формалары:

А. Жобалық сабақ - оқу жобасын орындау арқылы оқушылардың жобалық қызметін қалыптастыруды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін пәндік сынып-оқу жүйесі жағдайында өткізілетін және балалардың барлық дербес қызметі жоба сабағының шеңберінен шықпайтын сабақтар сериясы.

Б. Сабақ - сабақтан тыс - жобаны жүзеге асыруды ұйымдастыру формасы сабақта да, сабақтан тыс да жүреді. Сабақ-сабақтан тыс формада жобалық сабақта жиі жобаға ену кезеңі, аралық топтық немесе жеке есептер және нәтижелердің қорытынды презентациясы жүзеге асырылады.

Презентацияны қорғау кезінде жиі пайда проблемалар қобалжумен, көрнекіліктің болмауымен, сөйлеу мәнерінің жаттықпауымен, тыңдаушылардың назарын аудара алмауымен және регламенттің (берілген уақытта оқушының үлгермеуі) сақталмауымен байланысты. Оқушының осы аталған проблемаларды шешуі үшін мұғалімнен тарапынан кері байланыс рефлекция талап етіледі. Бұл кезеңде барлығы дұрыс жүріп жатқандығына көз жеткізу үшін алгоритм түземіз (1-кесте).

Жоба мақсатына қол жеткізу алгоритмі Кесте 1.

Сұрақ	**Жауап**
Неге бұл тақырып таңдалды?	Жоба проблемасы
Проблеманы шешу үшін не істеу керек?	Жоба мақсаты
Мақсатқа жету үшін не істейсің?	Жобаның өнімінің

	бейнесі(күтілетін нәтиже)
Егер сен өнім алсаң мақсатқа жетесің ба және проблема шешіле ма?	Жоба мен проблема байланысты
Жоба проблемасынан бастап мақсаттын жүзеге асыру үшін қандай қадамдарды жүзеге асыруың керек?	Жұмыстың негізгі кезеңдерін атау
Бұл қадамдарды жасауға барлық нәрсең бар ма (ақпарат, зерттеу құралдар, не жетіспейді, оны қайдан аласың, не істей аласың және нені үйренуің керек)	Нақты жұмыс жоспары
Барлық қажетті нәрсені жасайсың?	Жоба жұмысының жеке графигі

Жобаларды бағалау критерийлері:

Әр критерий 3 баллмен бағалануы мүмкін:

1. Мақсат қою, оған жету жолдарын жоспарлау;
2.Жоба тақырыбын ашу тереңдігі;
3.Ақпараттың әртүрлілігі, оларды пайдаланудың орындылығы ;
4. Автордың жеке мүддесі, шығармашылық көзқарасы
5. Презентацияны өткізу сапасы критерийі;
6. Жобалық өнімнің сапасы критерийі;
7. Білім беру жетістіктерінің динамикасының құралдары;
8. «Портфолио» (жетістіктер портфелыі»);
9. Мектепішілік мониторинг (бағалау парақтары, сынып журналдары, оқушылардың күнделіктері және бағалаудың жинақтау жүйесінің басқа да нысандары)

Мұны түсіндірмелі - иллюстрациялық тәсілді қолдану кезінде оқушының міндеті жаттықтыру жолымен білімді есте сақтау мен қайта жаңғырту немесе қандай да бір әрекетті меңгеру арқылы, ал жоба әдісін қолдану кезінде оқушы заттар мен құбылыстар туралы білім алатыны, өз бетінше әзірленген немесе ұсынылған жұмыс жоспары барысында оларды зерделеу жолдарын белгілейтінімен түсіндіруге болады [3].

Оқушылардың оршаған ортаны тануға, қызығушылығын дамытуға, білім сапасын арттыруға, қалыптастыру мен дамытуға бағытталған оқу-зерттеу жұмысының маңызы, мазмұны, дербес жұмыстардың маңызы туралы, ұйымдастырылуы мәселелеріне жаратылыстану әдістемесінің ұзақ тарихи даму жолында ғалымдар, практикалық қызметкерлер көп көңіл бөлді.

Оқытудың жобалау және зерттеу әдісін пайдалануға мүмкіндік беретін ұзақ уақыт шығармашылық тапсырмалар және сабақтар жүйесі: - сабақ – жоба, зерттеу сабағы, сабақ-зертхана, сабақ-шығармашылық есеп, сабақ-презентация, сабақ – сараптама, сабақ – саяхат.

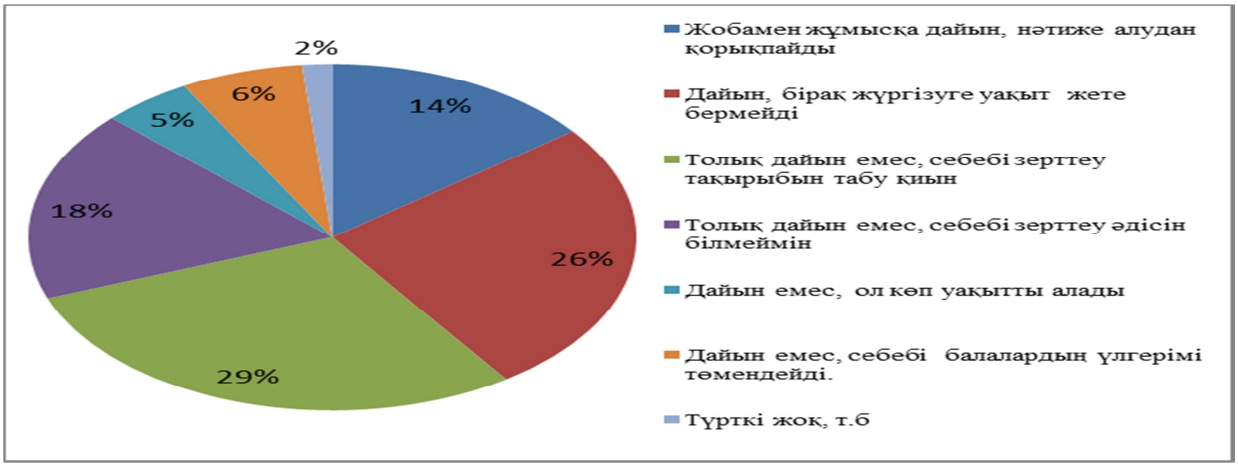
Жұмысты шығармашылық формасында ұйымдастыру едәуір дәрежеде мұғалім мен оқушы арасында ортақ іспен айналысатын пікірлес, ұжымдастың тең құқылы қарым-қатынастың орнауына ықпал етеді және шығармашылық

жобалық шеберханалар жалпы жұмыс шеңберінде әртүрлі жастағы балалардың ынтымақтастығына мүмкіндік береді. Бұл әсіресе нашар оқитын оқушылар үшін құнды, өйткені (бұл жақсы белгілі) балалар өз құрбыларын жақсы оқытады. Бұл өз сыныптағы өзін-өзі бағалауы төмен және төмен мәртебесі бар балалар үшін өте маңызды болуы мүмкін.

Жоба әдісін қолданғанда біз оқушылардың қызметін ғылыми білімді шығармашылық меңгеруге және ғылыми таным әдістерін меңгеруге бағыттаймыз. Әдістің мәні проблеманы қою және оны оқушылардың шешімі арқылы өз бетінше іздеуден тұрады. Бұл зерттеу, ақпараттық, іздестіру, шығармашылық, рөл-ойын жобалары (оқушылардың басым қызметінің сипаты бойынша); жеке, жұптық, топтық жобалар (қатысушылар саны бойынша); қысқа мерзімді (сабақтың белгілі бір кезеңінде), орташа қысқа мерзімді (бір аптадан бір айға дейін), ұзақ мерзімді болуы мүмкін. Көбінесе орындалатын жобалар бірнеше түрлерді үйлестіре отырып, кешенді сипатқа ие болды.

Жобаның әрбір түріне қысқаша тоқталар болсақ: Оқу процесінде биологиядан 8 сыныпта «Дәрумендер» тақырыбы бойынша жоба жұмысында «Кейбір өнімдерде С дәруменін анықтау» атты кішігірім практикалық жұмыстар жүргізілді. Нұсқамалық карталар бойынша оқушылар осы дәруменнің мазмұнына лимон шырынын, қырыққабат тұздығын, компотын, алма шырынын зерттеді. Бұл шағын зерттеу жобасын орындап, олар қорытынды жасады: С дәрумені жаңа піскен көкөністер мен жемістерде бар, ол термиялық өңдеуден өткен өнімдерде жоқ. Бұл қызметті биологияға қызығушылығы жоғары емес оқушылар да қызығушылықпен қабылдайды. Қалыптастырушы эксперимент оқушылардың пәнге қызығушылықтарын арттырып, өздік жұмысты орындауға құлшыныс тудырды.

Зерттеу барысында «жобалық» оқыту барысында оқушылардың танымдық уәждемесін дамыту мәселесі заманауи білім беру тәжірибесі үшін өзекті болып табылатыны анықталды. Бұл құрал ретінде жобалық қызметтің педагогикалық мүмкіндіктері оқушылардың түрлі жобаларға қатысуын қамтамасыз ету шартымен неғұрлым тиімді іске асырылуы мүмкін. Педагогтардың жобалық жұмыстарды ұйымдастыру кезінде қандай қиыншылықтар кездесетінін анықтау үшін мұғалімдердің оқытушылар арасында сұхбат жүргізілді.

Сурет 1. **Жоба әдісін қолдануға педагогтардың дайындық көрсеткіштері.**

Қорыта келгенде, «жобалық» жұмыс барысында оқушылар білімді өздеріне мұғалімнен дайын түрде алмай субъективті жаңа фактілерді ашады және өзі үшін жаңа ұғымдарды шығарады. Олар өздерін әрдайым алғашқы ашушылар ретінде сезінеді және оқу олар үшін үлкен тұлғалық мәнге ие, бұл оқуға деген уәждемені арттырады. Педагогикалық экспериментің нәтижелік мәліметтерінің көрсеткіші жасақталған «жоба әдісі» кешенінің биологияда қолдану тиімділігін көрсетті.

Әдебиеттер

1. Бухтенкова И.С. Организация проектно-исследовательской деятельности учащихся // Эксперимент и инновации в школе. 2011. № 3. С.8-10.

2. Закиева Л.Р., Хадиева Ф.И. Проектная деятельность педагога. // Педагогика: традиции и инновации: материалы III Междунар. науч. конф. - Челябинск: Два комсомольца, 2013. - С. 6-7.

3. Эверстова М. К. Проектный метод как один из методических приемов формирования познавательной активности на уроках биологии // Научно-методический электронный журнал «Концепт». - 2017. - Т. 25. - С. 275–279.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILINI O‘QITISHNING YANGI METODLARI

S.S. Tajbenova *– dotsent., p.f.f.d. (PhD)*
Ajiniyoz nomidagi NDPI, Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi

Kadrlar tayyorlash milliy modeli yaxlit va tizimli bo‘lib, shaxs, davlat va jamiyat manfaatlarini o‘zida mo‘jassam etgan. Mazkur dastur mamlakatimiz iqtisodiyati va hayotining barcha jabxalari uchun yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ta’lim, ilm-fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyalashuvini ta’minlash, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalashga xizmat qilayotgani ta’lim tizimining «o‘zbek modeli» yuksak samaralar berayotganidan dalolatdir.

Ta’lim mazmuni va metodlarini o‘zbek modeliga moslash yo‘lida qo‘yilgan dastlabki yirik qadamlardan biri ta’lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablar uchun o‘quv fanlari bo‘yicha davlat ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari va darsliklar, ularga doir metodik majmualar O‘zbekistonda yaratilib, nashr qilish ishlari yo‘lga qo‘yildi. Jumladan, boshlang‘ich sinflar uchun yangi talablar asosida tuzilgan «Ана тілі» va boshqa darsliklar ham shu tariqa maydonga keldi.

O‘zbekistonda amal qilayotgan darsliklarning metodik strukturasidagi mushtaraklik ularning induktiv usulga mos ravishda yaratilganligida ko‘rinadi. Qardosh tillardagi darsliklarning metodik strukturasida integratsiyalash amalga oshirilgan. Ta’lim qozoq tilida olib boriladigan boshlang‘ich sinflar o‘qituvchilari (50 o‘qituvchi) orasida so‘rovnomaning “Darslarda qaysi metoddan foydalanasiz?” degan savoliga tavsiya etilgan javob variantlaridan «induktiv metod»ni belgilaganlar 41 nafar bo‘ldi. Aslida mazkur metod dastlab o‘zbek maktablarining ona tili darslarida paydo bo‘lib, keng ommalashgan edi. Bu shundan dalolat beradiki, ona tili ta’limi

jarayonida foydalaniladigan metodlar integratsiyasi pedagog kadrlar malakasini oshirish institutlaridagi kurslarda ta’lim mazmuniga singdirilgan.

O‘zbek modeliga moslash birinchi navbatda darsliklarning metodik strukturasida, o‘lkashunoslik materiallarida, milliy ma’naviyatga doir materialarda namoyon bo‘ldi.

Istiqlol yillarida ona tili ta’limi mazmuni va metodlari yangilanish sari yuz tutdi. O‘zbek maktablarida ona tili ta’limi soha mutaxassislari A.G‘ulomov va boshqalar induktiv usulga ustuvor ahamiyat berilgan ta’lim mazmuni va metodlarini ommalashtirishga muvaffaq bo‘ldilar. Qardosh tillardagi boshlang‘ich sinflar darsliklar metodik strukturasining ta’lim mazmunini induktiv usulda taqdim etish metodikasini ifoda etadi.

Bugungi kunda umuman ta’lim sohasida, xususan ona tili ta’limi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning tub mohiyati o‘quvchilarni ta’lim sub’ektiga aylantirish, mustaqil fikrlashga o‘rgatish g‘oyalarining amaliyotga joriy etilayotganida o‘z ifodasini topdi. O‘qituvchi va o‘quvchilarning bilim olishdagi hamkorligini yo‘lga qo‘yiish natijasida ta’lim metodlari o‘zgacha yo‘nalishda, o‘zgacha o‘lchovlar asosida tanlana boshlandi.

Mustaqillik yillarida ona tili ta’limiga “induktiv usul” nomi bilan evristik metod keng kirib keldi. Ta’lim o‘zbek tilida olib boriladigan maktablarning «Ona tili», ta’lim qozoq tilida olib boriladigan maktablarning «Ана тілі» darsliklarida ham yangi mavzuga doir nazariy materiallar til hodisalarini kuzatish uchun bir mashqdan tortib to bir necha mashqqa qadar xavola etilmoqda.

O‘qituvchi va o‘quvchilar hamkorligini yo‘lga qo‘yish munosabati bilan noan’anaviy usullar, interaktiv usullar ishlab chiqilmoqda va keng joriy etilmoqda. Bu boradagi integratsiya yangi pedagogik texnologiya asosida amalga oshirilmoqda. Masalan, «Beshinchisi (oltinchisi, ettinchisi ...) ortiqcha» metodini olaylik. O‘quvchilarning mantiqiy tafakkur yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlarida ushbu metod alohida ahamiyatga ega. Uni qo‘llashda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

o‘rganilayotgan mavzu mohiyatini ochib berishga xizmat qiluvchi tushunchalar tizimini shakllantirish; hosil bo‘lgan tizimdan mavzuga taalluqli bo‘lgan to‘rtta (beshta, oltita, ...) va taalluqli bo‘lmagan bitta tushunchaning o‘rin olishiga erishish; o‘quvchilarga mavzuga taalluqli bo‘lmagan tushunchani aniqlash va uni tizimdan chiqarish vazifasini topshirish; o‘quvchilarni o‘z harakatlari mohiyatini sharhlashga undash (mavzuni mustahkamlash maqsadida o‘quvchilardan tizimda saqlanib qolgan tushunchalarga ham izoh berib o‘tishlari hamda ular o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni asoslashlarini talab etish lozim).

Mazkur metod o‘quvchilardan o‘rganilayotgan mavzu (yoki bo‘lim, bob) yuzasidan tahliliy mulohaza yuritish, shuningdek, eng muhim tayanch tushunchalarni ifodalay olishni talab qiladi.

Metodni qo‘llashda quyidagi harakatlar tashkil etiladi:

- o‘qituvchi o‘zaro teng nisbatda mavzuga (bo‘lim, bob) oid va oid bo‘lmagan asosiy tushunchalar tizimini yaratadi;
- o‘quvchilar mavzuga (bo‘lim, bob) oid va oid bo‘lmagan asosiy tushunchalarn aniqlaydilar va dahldor bo‘lmagan asosiy tushunchalarni tizimdan chiqaradilar;
- o‘quvchilar o‘z harakatlarining mohiyatini izohlaydilar.

Metoddan individual, guruhli va ommaviy shaklda o‘quvchilar tomonidan mavzuning puxta o‘zlashtirilishini ta’minlash hamda ularning bilimlarini aniqlash maqsadida foydalanish mumkin.

1-sinf darsligidagi «Oshxona jihozlari», «Qushlar», «Uy hayvonlari va parrandalar» kabi mavzularini o‘rganishda yangi mavzuni mustahkamlash uchun mazkur metodni qo‘llash ijobiy natija beradi. Bunda mavzuga oid to‘rtta va taalluqli bo‘lmagan (ortiqcha) bitta so‘z (tushuncha, fikr) beriladi. O‘quvchilar ana shu so‘zni (tushuncha, fikr) aniqlaydilar. Masalan, darsligidagi berilgan topshiriqni bajarishda quyidagicha qo‘llash mumkin. Yozuv ekranda ko‘rsatiladi. O‘quvchilar ortiqcha so‘zni aniqlashadi.

Uy hayvonlari: sigir, qo‘y, toshbaqa, ot, it.

So‘ng bu so‘zlar ishtirokida gap tuzish topshirig‘i beriladi va tuzilgan gaplar asosida axloqiy tarbiya amalga oshiriladi.

Namuna: Ot - insonning eng ishonchli do‘sti.

Tuzilgan gaplar asosida o‘quvchilar qalbida ona tabiatga muhabbat uyg‘otiladi, uy hayvonlariga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishga o‘rgatiladi.

«Video topishmoq» metodi.

Hozirgi kunda pedagogik faoliyatda turli axborot vositalari (kompyuter, televidenie, radio, nusxa ko‘chiruvchi qurilma, slayd, video va audio magnitofonlar) yordamida ta’lim jarayoni tashkil etilishiga alohida e`tibor qaratilmoqda. O‘qituvchilar oldida ulardan o‘rinli va maqsadga muvofiq foydalanish vazifasi turibdi.

Videotopishmoq metodidan foydalanishda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

- o‘quvchilar e’tiboriga o‘rganilayotgan mavzu mohiyatini tasviriy yoritishga yordam beruvchi izohlarsiz bir nechta videolavha namoyish etiladi;
- o‘quvchilar har bir lavhada qanday jarayon aks ettirilganini izohlashadi;
- jarayonlarning mohiyatini daftarlariga qayd etishadi;
- o‘qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishadi.

Mazkur metod asosida mavzuga doir kompyuter orqali videolavha namoyish etiladi. O‘quvchilar videolavha mavzusi, unda ifodalangan mavzu haqida o‘z fikr-mulohazalarini bildirishadi.

Masalan, «Elektr jihozlari» (1-sinf), «Yil fasllari» (2-sinf) kabilar asosida o‘quvchilarga milliy an’analarimiz, urf-odatlarimiz, iqtisodiy munosabatlar haqida tushunchalar beriladi.

Boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlar va ta’limiy o‘yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatadi, ijodiy izlanishga undaydi, ularning mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytiradi. Ayni paytda ularni darslarda o‘rganganlarini hayot bilan bog‘lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O‘qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg‘or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etishlari ta’lim-tarbiya jarayoni sifatini kafolatlaydi.

Adabiyotlar

1. Ғуломов А. Она тили ўкитиш принциплари ва методлари: Она тили ўқитувчилари учун методик қўлланма. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – 96 б.

2. G‘afforova T., Shodmonov E., G‘ulomova X. Ona tili Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik Toshkent — 2017. -112 b.

3. Умаров М. Жалпы орта білім беретін мектептердің 1-сыныбына арналған оқулық. Ташкент – «O‘zbekiston» – 2019.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNÍŃ KREATIV PIKIRLEW QÁBILETIN RAWAJLANDÍRÍWDÍŃ ÁMELIYATTAǴÍ JAǴDAYÍ

N.M. Nagmetova *– docent., p.i.f.d. (PhD)*
Ájiniyaz atındaǵı NMPI, Baslawısh tálim kafedrası
Sh.B. Xalmuratova *– Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) qánigeligi 2-basqısh magistrantı*

Baslawısh tálim ulıwma orta bilimlendiriwdiń dáslepki basqıshı bolıp esaplanadı. Bul haqqında Ózbekstan Respublikasınıń 2020-jıl 23-sentyabrde qabıl etilgen “Bilimlendiriw haqqında”ǵı nızamında tómendegishe túsindirme berilgen: “Baslawısh tálim ulıwma orta bilimlendiriw ushın zárúr bolǵan sawatxanlıq, bilim hám kónlikpelerdiń tiykarın qáliplestiriwge qaratılǵan” [1]. Sonıń menen birgelikte, baslawısh tálimde oqıwshılardıń qábiletleri hám sociallıq qarım-qatnasqa kirisiw mádeniyatı qáliplesedi.

Baslawısh klass oqıwshılarınıń ózlestiriwi kerek bolǵan bilim, kónlikpe hám tájiriybeleriniń minimal dárejesi “Mámleketlik bilimlendiriw standartları”nda belgilep qoyılǵan. MBSlarında kórsetilgen bilim, kónlikpe hám tájiriybelerdi iyelewde hár qanday tálim basqıshında sabaqlıqlar tiykarǵı orındı iyeleydi. Sol tiykarda, búgingi kúnde baslawısh klaslar ushın sabaqlıqlar da zaman talabına say, jańa mazmunda jaratılǵan.

Bul boyınsha Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev óz sózinde: “Oqıw-tárbiya procesine jetik pedagogikalıq hám xabar-kommunikaciya texnologiyaların engiziw, oqıtıwshılardıń jámiyettegi abıroyın kóteriw arqalı tálim sapasın asırıp, ulıwma orta tálimdi jańa basqıshqa kóteriw kerek. Hár bir klasta balalardıń nelerdi biliwi zárúr ekenliginen kelip shıǵıp, mámleket tálim standartları hám oqıw rejelerin qayta kórip shıǵıw, sabaqlıqlardı eń zamanagóy metodikalar tiykarında jaratıw hám baspadan shıǵarıw, mekteplerde texnologiya, injenerlik pánleri, matematika, kórkem-óner, shet tilleri baǵdarların kúsheytiwge itibar qaratıw kerek”, – degen edi.

Jámiyetimizde ámelge asırılıp atırǵan sociallıq-ekonomikalıq reformalar tiykarında ulıwma orta bilim beriw mazmunı hám sapasına qoyılatuǵın talaplardıń keskin artıp barıwı, oqıwshı shaxsı, onıń umtılıwları, qábileti hám qızıǵıwshılıqlarınıń ústinligi, tálim hám oqıtıw sapasın bahalawdıń xalıqaralıq standartlarınıń engiziliwin esapqa alǵan halda ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde oqıtılatuǵın – “Miynet tálimi” páni atı “Texnologiya” páni dep ózgertirildi hám de búgingi kún talaplarınan kelip shıǵıp kóp tarmaqlı baǵdarlarǵa tiykarlanǵan halda jańa sabaqlıqlar islep shıǵıldı.

2020-2021 oqıw jılında tómendegi baslawısh klaslar ushın arnalǵan sabaqlıqlarǵa ózgerisler kirgizildi: 1-4-klaslar ushın “Tárbiya”, 4-klaslar ushın “Texnologiya”.

Sabaqlıqlardı baspaǵa tayarlawda birinshi náwbette, oqıwshılardıń jası hám psixologiyalıq-fiziologiyalıq ózgeshelikleri esapqa alınǵan halda tayarlandı.

Ekinshiden, xalıqaralıq tájiriybelerge súyengen halda sabaqlıqlardıń dizaynı hám foto-illyustraciyalarına ózgerisler kirgizildi. Bunnan tısqarı, pánler kesiminde pánler aralıq baylanıs hám klaslar aralıq izbe-izlilik támiyinlendi. Sabaqlıqlardıń jańa áwladın jaratıwda, olardıń mazmunına xalıqaralıq bahalaw dástúri oqıwshılardıń jasına say tárizde TIMSS, PIRLS talapları sińdirildi. Sabaqlıqlar innovaciyalıq jandasıw tiykarında tayarlandı. Bunda, oqıwshılardı logikalıq hám kreativ pikirlewge baǵdarlaytuǵın didaktikalıq oyınlar, shınıǵıwlar, máseleler hám tapsırmalar ámeliy kónlikpelerdi rawajlandırıwǵa baǵdarlandı.

4-klass Texnologiya sabaqlıǵı oqıwshılardıń texnikalıq qábiletin rawajlandırıwǵa baylanıslı ámeliy, kreativ, logikalıq qatnasqa tiykarlanǵan tapsırmalar menen bayıtılǵan. Texnologiya sabaqlıǵı ushın birinshi márte multimedia dástúrleri tayarlandı.

“Ulıwma orta bilimlendiriw mákemelerinde “Tárbiya” pánin basqıshpa-basqısh ámeliyatqa engiziw is-ilajları haqqında”ǵı qararǵa tiykarlanıp jańa “Tárbiya” páni engizildi.

Baslawısh klaslarda engizilgen jańa “Tárbiya” sabaqlıǵı “Ádepnama” pánin ózine biriktirgen bolıp, sabaqlıqtı islep shıǵıwda Yaponiyanıń “Ádep-ikramlılıq tálimi”, Singapurdıń “Minez-qulq hám puqaralıq tálim”, Ullı Britaniyanıń “Sana”, “Minez-qulq tálimi” pánleri hám sabaqlıqları jaqınnan úyrenilgen. Birinshi márte sabaqlıqlarda XXI ásir kónlikpeleri qollanılǵan. Sabaqlıq arqalı oqıwshıda bilim beriwden tısqarı kónlikpe qáliplestiriledi. Jańa pán sabaqlıǵı ámeliyatqa baǵdarlanǵan shınıǵıwlar hám temalar oqıwshıda tabıslı motivlerdi oyatadı, olarǵa jańa ideyalardı oylap tabıwǵa, kreativ pikirlewge motivaciya beredi. Aktiv puqaralıq poziciyası qáliplestiriledi. Oqıw pániniń mazmunı 50% teoriya, 50% ámeliy tiykarda qurılǵan. “Tárbiya” sabaqlıqlarında “role-model”, yaǵnıy “úlgi keltiriw” zamanagóy pedagogikalıq metodınan nátiyjeli paydalanılǵan. Onda milliy hám xalıqaralıq sheńberde joqarı nátiyjege erisken insanlardıń jetiskenlikleri analiz etiledi. “Tárbiya” pániniń áhmiyetli tárepi sonda, ol basqıshpa-basqısh balada maqset qoyıw hám oǵan umtılıw kónlikpesin qáliplestirip baradı [3].

2021-2022 oqıw jılınan baslap 1-2-klaslarda tábiyiy pánlerdi ózinde jámlegen “Tábiyiy pán” (Science) páni engizildi hám zamangóy sabaqlıqlar islep shıǵıldı. Bul pán 5 jıl dawamında Ózbekstannıń tálim sistemasına basqıshpa-basqısh engizilip, búgingi kúnde 1-2-klaslarda “Átirapımızdaǵı álem”, keyinirek 3-4-klaslarda “Tábiyattanıw” pániniń ornına oqıtılıwı kózde tutılǵan.

Tábiyiy pán (Science) pánleriniń abzallıqları hám áhmiyeti sonda, pán arqalı oqıwshı qorshaǵan ortalıqtıń bir pútin, ajıralmas ekenligin ańlaydı, ilimiy kóz-qarası qáliplesedi, izertlewshilik kónlikpeleri rawajlanadı. Nátiyjede logikalıq, kreativlik pikirlewdi úyrenedi hám PISA, TIMSS sıyaqlı xalıqaralıq tájiriybelerge qatnasıw imkaniyatına iye boladı.

“Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı” sabaqlıǵında orın alǵan tekstler balanıń jasına say bolıwdan kóre, didaktikalıq áhmiyetke kóbirek dıqqat qaratılǵan. Usınılıp atırǵan didaktika bolsa jasqa say, qızıqlı temalardaǵı tekstler hám de qosıqlarǵa sińdirilgen. Bul sabaqlıqta gápten baslap tekst jaratıwǵa shekemgi bolǵan pútkil process sistemalı

ráwishte islep shıǵılǵan. Dáslep gáplerdegi bos orınlardı toltırıwdı baslaǵan bala belgili bir tema sheńberinde kishi tekst jarata alıw dárejesine jetedi. Bunnan tısqarı, awızeki orınlanatuǵın óz aldına tapsırmalar da islep shıǵılǵan. Yadlaw ushın berilgen qosıqtı aytıp beriwi ushın waqıt ajıratılǵan.

Sabaqlıqta awızeki sóylewdi rawajlandırıw ushın berilgen temalar tiykarında izbe-izlikte bir-birin tolıqtıratuǵın, oqıwshı ózi izlenip tabıwǵa qaratılǵan standart bolmaǵan shınıǵıw hám tapsırmalar islep shıǵılǵan. Belgili bir tema boyınsha associativ pikirlew dárejesinen awızeki hám jazba tekst jaratıw dárejesine alıp shıǵıwǵa qaratılǵan tálim mazmunı islep shıǵılǵan.

Islep shıǵılǵan jańa sabaqlıqlar baslawısh klass oqıwshısınıń bilim alıwın, qızıǵıwshılıǵın jańa zatlardı úyreniwge, óz betinshe izleniwge baǵdarlaytuǵın ózi ushın "jańadan ashadı". Hár bir sabaqlıq óz ishine oqıwshınıń intuiciyasın, logikalıq hám kreativ pikirlewin rawajlandırıwǵa qaratılǵan tapsırmalardı óz ishine alǵan. Sabaqlıqlar sistemalı ráwishte teoriyalıq materiallardan ibarat bolıp, onda berilgen tapsırmalar izertlew, joybar hám dóretiwshilik wazıypalardan ibarat, bul bolsa balanıń alǵan bilimlerin ámelde qollanıwǵa, dóretiwshilik iskerligin ámelge asırıwǵa imkaniyat jaratadı. Ulıwma aytqanda, oqıtıwshınıń sabaqlıq boyınsha alıp barǵan jumısları oqıwshılardıń dóretiwshilik qábiletin rawajlandırıw boyınsha mashqalalardı sheshiwge imkaniyat jaratadı.

Baslawısh klass oqıwshılarınıń kreativ pikirlew qábiletin rawajlandırıw ushın baslawısh klasta ótiletuǵın ana tili hám oqıw sawatlılıǵı, matematika, tábiyiy pánler, texnologiya sıyaqlı pánlerdiń sabaqlıqlarına, pánler boyınsha shınıǵıw dápterlerine, kórgizbeli hám didaktikalıq qurallarǵa, multimedialar hám oqıtıwshınıń metodikalıq qollanbalarına balalardıń dóretiwshilik qábiletin rawajlandırıwǵa qaratılǵan arnawlı tapsırmalardı kirgiziwdi usınıs etken bolar edik.

Oqıwshılardıń dóretiwshilik hám kreativ pikirlew qábiletin rawajlandırıwǵa járdem beretuǵın tapsırmalar tómendegishe bolıwı múmkin:

- búgingi sabaqta baslanǵan izertlew jumısın keyingi sabaqta da dawam ettiriw ushın tapsırmalar;
- sabaq temasında júzege kelgen mashqala boyınsha izertlew alıp barıw, soń talqılaw hám aytıp beriw ushın tapsırmalar;
- jańa, standart bolmaǵan máseleni sheshiw ushın tapsırmalar;
- Tiykarǵı bilimlerdi jańalaw hám keyingi sabaqta taza temanı úyreniwge tayarlıq kóriw ushın faktlar, turmıslıq baqlawlardı toplaw ushın tapsırmalar;
- alınǵan bilimlerdi jańa jaǵdayda qollanıw ushın ámeliy tapsırmalar;
- jańa tapsırmalardı óz betinshe islep shıǵıw yamasa sabaqlıqta berilgen tapsırmalar mazmunın ózgertiriw ushın tapsırmalar;
- sabaqta úyrenilgen túsiniklerdi analiz etiw hám teoriyalıq túsiniw arqalı tákirarlaw hám bekkemlew ushın ámeliy tapsırmalar beriw [2].

Ózbekstan Respublikası mekteplerindegi oqıw materialların yaǵnıy sabaqlıqlardı analizleytuǵın bolsaq, oqıwshılardıń kreativ pikirlewin rawajlandırıwdıń pedagogikalıq mashqalaların sheshiwge qaratılǵan tapsırmalar 1-2-klaslar ushın "Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı, "Matematika", 1-2-klass "Tábiyiy pánler", 1-4-klass "Tárbiya", 1,2,4-klass "Texnologiya", 1-2-klass "Súwretlew óneri" sabaqlıqlarında jeterlishe berilgenin kóriwimizge boladı.

Al, 3-4-klass ushın “Ana tili” hám “Oqıw” sabaqlıqlarında oqıwshılardıń kreativ pikirlew qábiletin rawajlandırıwǵa qaratılǵan tapsırmalarǵa dıqqat awdarılmaǵanın kóriwimizge boladı. Sebebi, sabaqlıqtaǵı materiallardıń tiykarǵı bólegi ádebiy tildi ózlestiriwge, mektep oqıwshılarınıń ádep-ikramlılıq hám tárbiyalıq sıpatların rawajlandırıwǵa, til strukturasın úyretiwge qaratılǵan.

Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı (Sh.Ábdinazimov, B.Qutlımuratov, Z.Ismaylova, P.Salieva, G.Qutlımuratov), matematika (M.Jumaev, L.Orınbayeva, Sh.Ismailov, N.Ruzikulova), tábiyiy pánler (K.T.Suyarov hám basqalar) sabaqlıǵınıń shınıǵıw dápterlerinde tapsırmalar tómendegishe berilgen:

- sabaqta úyrenilgen túsiniklerdi analizlew, teoriyalıq túsiniw arqalı qayta islep shıǵıw hám bekkemlew;
- alınǵan bilimlerdi jańa sharayatlarda qollanıw boyınsha tapsırmalar, keyingi sabaqlarda taza temanı úyreniwge tayarlıq kóriw ushın turmıslıq baqlawlar (kestelerdi toltırıw, joybar jumısları, tájiriybeler ótkeriw, talqılaw ushın mashqalalı jaǵdaylar, logikalıq tapsırmalar, dóretiwshilik jumıslar);
- jańa, standart bolmaǵan tapsırmalardı orınlaw;
- sabaqta júzege kelgen mashqala boyınsha izertlew ótkeriw boyınsha tapsırmalar;
- jańa tapsırmalardı óz betinshe dúziw, krossvordlar, mısallar, tekstler jaratıw.

3-4-klass “Oqıw” hám “Ana tili” sabaqlıǵındaǵı berilgen tapsırmalardıń mazmunı tómendegi wazıypalardan ibarat:

- alınǵan bilimlerdi bekkemlew hám qadaǵalaw (sorawlarǵa juwaptı sabaqlıqtaǵı tekstten izlew);
- tiykarǵı bilimlerdi jańalaw hám keyingi sabaqta jańa temanı úyreniwge tayarlıq kóriw ushın maǵlıwmatlar toplaw ushın tapsırmalar;
- sabaqta úyrenilgen túsiniklerdi analiz qılıw hám túsiniw (oqıǵan tekstti qayta bayan etip beriw, tekst rejesin dúziw) arqalı tákirarlaw hám bekkemlewshi wazıypalar;
- tekstti qátesiz kóshirip jazıw, mazmunın túsiniw (tekstte qara hárip penen berilgen sózlerge dıqqat awdarıń);
- kóp noqattıń ornına berilgen sózlerdi qoyıp kóshirip jazıw, berilgen sózlerge gáp quraw, 5-6 gápten ibarat tekst dúziw;
- temaǵa baylanıslı qaǵıydanı yadlap, aytıp beriw, sorawlarǵa awızeki yamasa jazba juwap qaytarıw.

Bul túrdegi wazıypalar baslawısh klass oqıwshılarınıń kreativ pikirlew qábiletin rawajlandırıw mashqalaların sheshiw imkaniyatın bermeytuǵının kóriwimizge boladı. Ilimpazlardıń pikirine qaraǵanda, balalardıń kreativ pikirlew qábileti 9-11 jas aralıǵında jaqsı rawajlanadı eken, bul dáwir bolsa 3-klasqa tuwra keledi.

Solay etip, baslawısh klass oqıwshılarınıń kreativ pikirlew qábiletin rawajlandırıwdıń pedagogikalıq imkaniyatları ulıwma baslawısh bilimlendiriw dástúrlerinde hám sabaqlıqlarında berilgen tapsırmalar tiykarında kórip shıǵıldı.

Juwmaqlap aytqanda, 2021-2022 oqıw jılına arnalǵan baslawısh klass ushın jaratılǵan jańa sabaqlıqları hám shınıǵıw dápterlerinde oqıwshılardıń kreativ pikirlew qábiletin rawajlandırıwǵa arnalǵan tapsırmalar jeterlishe berilgenin kóriwimizge boladı. Bunday tapsırmalar ana tili hám oqıw sawatlılıǵı, matematika, tárbiya, tábiyiy

pánler, texnologiya hám súwretlew óneri sabaqlıqlarında jaqsı islep shıǵılǵan. Al, 3-4-klaslar ushın arnalǵan oqıw, ana tili, súwretlew óneri, tábiyattanıw sabaqlıqlarında berilgen tapsırmalardıń mazmunı baslawısh klass oqıwshılarınıń kreativ pikirlew qábiletin rawajlandırıw ushın jeterlishe emes ekenligin kóriwimizge boladı.

Ádebiyatlar

1. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonun. Toshkent, 2020 y. 23-sentabr.
2. Махмутов, М.И. Организация проблемного обучения в школе [Текст]: кн. для учителей/М. И. Махмутов. – М. : Просвещение, 1977. – 240 с.
3. https://uzedu.uz/oz/2020-2021-ukuv-jili-ucun-kajta-va-angidan-nasr-etilaetgan-darsliklarga-kiritilgan-angiliklar.

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА БОЛА ФАРОВОНЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ АНДОЗАСИ ВА УНГА ИННОВАЦИОН-ПЕДАГОГИК ЁНДАШИШ

А.К. Кадрекова – *п.ф.ф.д (PhD), Нукус ДПИ*

Ҳозирги кунда инновацион технологиялар, интерфаол услублар жуда кўпайиб кетган. Биз уларнинг таълим муассасаларида кенг тарқалганлари ва фанларни ўқитишда қўлланилиши мумкин бўлган баъзи педагогик технологиялардан фойдаланиб, таълим жараёнида болалар фаровонлигини таъминлашнинг инновацион технологиялардан фойдаланиш услубиятини келтиришимиз керак.

Президентимиз таъкидлаганидек – “Мамлакатимизда ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун барча шароитлар яратилиб берилмоқда” – деган эдилар. Шунинг учун умумий ўрта таълим мактаблари ўқитувчилари иштирокида махсус семинар ва тренингларнинг ташкил этилиши уларни болалар фаровонлигини таъминлашга йўналтирилган фаолиятни изчил, мақсадга мувофиқ ва самарали ташкил этиш кўникма ва малакаларига эга бўлишларига ёрдам беради. Шу сабабли махсус семинар ва тренингларни ташкил этиш асосида умумий ўрта таълим мактаблари ўқитувчиларининг болалар саломатлиги, таълим олиши, ҳуқуқларига оид, назарий ва амалий билимлар билан қуроллантириш ва бу борадаги фаолликларини ошириш мақсадида тренингларни тайёрлашга эътибор қаратишимиз керак.

Семинар ва тренингларда қуйидаги вазифалар амалга оширилади:

умумий ўрта таълим мактаблари ўқитувчилари томонидан “бола”, “бола ҳуқуқлари” ва “болалар фаровонлиги” тушунчаларининг моҳияти ва таркибий унсурларининг ўзлаштирилишига эришиш;

умумтаълим мактаблари ўқитувчиларида таълим тизимида болалар фаровонлигини таъминлаш бўйича амалга оширилган фаолиятнинг самарадорлик даражасини баҳолашга имкон берувчи мезонлардан унумли фойдалана олиш кўникма ва малакаларини шакллантириш;

умумтаълим мактаблари ўқитувчиларида таълим тизимида болалар фаровонлигини таъминлашда давлат ва жамоат ташкилотлари ўртасида ҳамкорлик фаолиятини ташкил этишнинг самарали йўллари ва ҳамкорлик турларини қўллай олиш лаёқатига эга бўлишларини таъминлаш;

умумтаълим мактаблари ўқитувчиларида жамоат ташкилотлари имкониятларига таянган ҳолда таълим тизимида болалар фаровонлигини таъминлаш борасида фаоллик кўрсатилишига эришиш.

Таълим тизимида болалар фаровонлигини таъминлашда умумтаълим мактаблари ўқитувчиларининг қуйидаги кўникма ва малакаларга эга бўлишлари муҳимдир:

узлуксиз таълим тизимида болалар фаровонлигини таъминлашда иштирок этувчи субъектлар ва уларнинг имкониятларидан хабардор бўлишлари;

узлуксиз таълим тизимида болалар фаровонлигини таъминлашга оид кенг кўламли тадбирларни ташкил этиш ташаббуслари билан чиқиш ва бу борада алоҳида фаоллик кўрсатишлари;

узлуксиз таълим тизимида болалар фаровонлигини таъминлашга қаратилган фаолиятни самарали ташкил этилишига имкон берувчи ёндашув, шакл, метод ва воситаларни қўллай олишлари;

узлуксиз таълим тизимида болалар фаровонлигини таъминлашга йўналтирилган фаолиятнинг самарадорлик даражасини баҳолаш лаёқатларига эгаликлари.

Машғулот тури: семинар-тренинг.

Семинар мавзуси: Болалар фаровонлиги - бош мақсадимиз

Семинар вақти: 45 дақиқа.

Семинар мақсади: 1) таълимий мақсад – умумтаълим мактабларининг 7-9 синф ўқувчиларини Ўзбекистонда болалар фаровонлигининг таъминланиши, болалар фаровонлигини таъминлашнинг ҳуқуқий асослари тўғрисидаги маълумотлардан хабардор қилиш;

2) тарбиявий мақсад – ўқувчиларни ўз Ватанини севиш, унга садоқат,, тенгқурларига ҳурмат руҳида тарбиялаш ва уларнинг иқтидор ва истеъдодларини рўёбга чиқаришга кўмаклашиш;

3) ривожлантирувчи мақсад – умумтаълим мактаби ўқувчиларининг яратилган имкониятлардан унумли фойдаланиш, мустақил фикрлаш ва ижтимоий лойиҳаларда фаол иштирок эта олиш лаёқатини шакллантириш.

Семинар вазифалари:

1. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларига “Бола ҳуқуқлари Конвенцияси”, “Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунларини тушунтириш.

2. “Бола”, “бола ҳуқуқлари” ва “болалар фаровонлиги” тушунчаларининг моҳиятини тушунтириш.

3. “Кластер” болалар фаровонлигини таъминлаш йўналишлари тўғрисидаги маълумотларни бериш.

4. Ижтимоий лойиҳаларда фаол иштирок этишга ўргатиш.

Семинарда қўлланилган методлар: мини маъруза, видео намойиш, “4х4х4”, савол-жавоб, кичик гуруҳларда ишлаш, “Кластер”, муаммоли вазиятларни ечиш.

Семинар жиҳозлари: болалар ҳуқуқларини таъминлашга доир ҳуқуқий, педагогик ва психологик адабиётлар, Бола ҳуқуқлари Конвенцияси, “Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни, болалар фаровонлигига оид видеолавҳалар, кўргазмали қуроллар.

Семинар режаси:

1. “Бола”, “бола ҳуқуқлари” ва “болалар фаровонлиги” тушунчаларининг моҳиятини ёритиш;
2. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларига “Бола ҳуқуқлари Конвенцияси” “Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунларини тушунтириш;
3. Ўзбекистонда болалар фаровонлигини таъминлаш йўналишлари;
4. Болаларнинг иқтидорини рўёбга чиқариш ва қўллаб-қувватлашга қаратилган ижтимоий лойиҳалар ва уларда ўқувчиларнинг фаол иштироки.

Семинарнинг бориши:

I. Мини маъруза ёрдамида “бола”, “бола ҳуқуқлари” ва “болалар фаровонлиги” тушунчаларининг моҳияти, Ўзбекистонда болалар фаровонлигини таъминлаш борасида мустақиллик йилларида амалга оширилган ишлар, болалар фаровонлигини таъминлашнинг маънавий-ҳуқуқий асослари, қабул қилинган қонунлар, маълумотлар берилади.

II. Видео намойиш орқали мустақиллик йилларида Ўзбекистонда болалар фаровонлигини таъминлаш борасида олиб борилган ишлар ва ечимини кутаётган вазифалар очиб берилади.

III. “4х4х4” методи ёрдамида билимларни ўзлаштириш. Болалар ҳуқуқларига оид аввалдан семинар режасига мувофиқ тайёрланган 4 банддан иборат маълумотларнинг муайян қисми ҳар бир гуруҳга берилади. Белгиланган вақт давомида гуруҳларга ўзларига берилган мавзу билан танишиб чиқадилар. Матн гуруҳлар томонидан ўрганилгандан сўнг, гуруҳлар қайта ташкил этилади, бунда янгидан шакллантириладиган ҳар бир гуруҳда аввалги тўртта гуруҳнинг бир нафар аъзоси бўлишига эътибор қаратилади. Гуруҳлар қайта ташкил этилгандан сўнг ҳар бир иштирокчи ўзи ўзлаштирган маълумотларни қолганларга ҳикоя қилиб беради. Мазкур метод умумий мавзунинг қисқа муддат оралиғида барча томонидан пухта ўзлаштирилишига ёрдам беради.

IV. Савол-жавоб методи ёрдамида қуйидаги саволларга жавоб топилади:

1. Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисидаги Конвенция қачон ратификация қилинган?
2. Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқлари кафолатлари” тўғрисидаги Қонуни қачон қабул қилинган?
3. Бола деганда кимни тушунасиз?
4. Қонунга асосан боланинг қандай ҳуқуқлари бор?
5. Боланинг қандай бурчлари мавжуд?
6. Таълим муассасасида бола ҳуқуқларининг таъминланишига муносабатингиз?

7. Оилада Сизнинг ҳуқуқларингиз таъминланганми?

V. “Кластер” методи ёрдамида “бола”, “бола ҳуқуқлари” ва “болалар фаровонлиги” тушунчаларининг моҳияти очиб берилади.

VI. Болалар фаровонлигини таъминлашга қаратилган ижтимоий лойиҳалар ҳақида тушунча берилади (Ижтимоий лойиҳа ўтказиб болаларни фаолликка ундаш мумкин).

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, узлуксиз таълим тизимида болалар фаровонлигини таъминлашда юқори самарадорликка эришиш мақсадида ташкил этилувчи семинар ва тренингларнинг семинар иштирокчилари томонидан болалар фаровонлигини таъминлашга оид назарий билим ва амалий кўникмаларнинг ўзлаштирилишини таъминлаш, уларнинг бу борадаги жавобгарликларининг ошишига эришиш каби натижаларни кафолатлай олиши назарда тутилади.

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз.// Халқ сўзи. 2016 йил 15 декабрь.

2. 1966 йилги Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро Пакт.// Ўзбекистон Республикаси ва инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар. Инсон ҳуқуқлари бўйича универсал шартномалар. –Т.: “Адолат”, 2002. - 54 б.

3. 1989 йилги Бола ҳуқуқлари тўғрисида Конвенция. Ўзбекистон Республикаси ва инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар. Инсон ҳуқуқлари бўйича универсал шартномалар. –Т.: “Адолат”, 2002. -117 б.

4. Бола ҳуқуқлари тўғрисида Конвенция. Ўзбекистон Республикаси ва инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар. Инсон ҳуқуқлари бўйича универсал шартномалар. –Т.: “Адолат”, 2002. -117 б.

5. Балоғатга етмаган болалар ҳуқуқларига оид халқаро ҳужжатлар. / Маъсул муҳаррир А.Х. Саидов таҳрири остида. - Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Маркази, 2002. - 232 б.

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В РЕАЛЬНОЙ И ВИРТУАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Ю.Д. Гакаме *– канд. пед. наук, доцент КубГУ*
Н.Р. Жаде *– студентка 3 курса направления «Начальное образование» КубГУ*

Развитие социальных компетенций младших школьников является актуальной проблемой, так как их сформированность влияет на способности ребенка строить взаимоотношения и устанавливать коммуникативные связи в социальной среде, осуществлять различные виды деятельности на основе приобретенных знаний и навыков, опыта жизнедеятельности и личностных качеств. Социальные компетенции младших школьников развиваются и совершенствуются как в реальной образовательной среде, так и в виртуальной.

Вопросом развития социальных компетенций младших школьников в реальной образовательной среде занимались отечественные исследователи: Н.Л. Гончарова, А.М. Гумерова, И.А. Зимняя, Е.Б. Каменская, В.Н. Куницына, Е.В. Прямикова, А.В. Хуторской и др. Развитие социальных компетенций младших школьников с виртуальной образовательной среде интересовали таких отечественных исследователей: Е.А. Алисов, М.Е. Вайндорф-Сысоева, Э.А. Игнатьева и др.

Процесс активного освоения младшими школьниками социальной среды, овладения формами поведения, направленными на гармонизацию отношений с окружающими и собственное развитие в данной среде называется социальной адаптацией. Согласно Е.Б. Каменской, социальная компетентность – способность человека выстраивать стратегии взаимодействия с другими людьми в окружающей его изменяющейся социальной реальности. А.В. Хуторской считает, что социальная компетенция – это готовность человека к мобилизации знаний, умений и внешних ресурсов для эффективной деятельности в конкретной жизненной ситуации.

В наше время социальные компетенции младших школьников могут развиваться и вживую, и виртуально. В.Н. Куницына [4] придерживается мнения, что полноценное развитие социальных компетенций возможно только в реальной образовательной среде. С.В. Тарасов [5] считает, что реальная образовательная среда – это взаимодействие различных социальных институтов в целях обеспечения полноценного достижения целей обучения, воспитания и развития ребенка.

Формирование социальных компетенций младших школьников может происходить в реальной образовательной среде. А.М. Гумерова [2] выделяет социальные компетенции младших школьников, формируемые в реальной образовательной среде:

1. Восприятие себя через другого; восприятие другого через соотнесение с собой; умение замечать и интерпретировать детали внешнего облика; умение понимать невербальный юмор (интерпретировать комические позы и жесты); эмпатия.

2. Знание закономерностей поведения; умение работать в команде; готовность работать над чем-либо спорным и вызывающим беспокойство; персональная ответственность.

3. Способность к самопознанию, самооценке и самоконтролю.

4. Владение стратегией общения; умение понимать и учитывать чувства и потребности других людей; умение управлять своими эмоциями в общении.

5. Осуществление влияния; умение организовывать работу; умение ставить цели и планировать результат.

Методами и приемами развития социальных компетенций младших школьников в реальной образовательной среде называют специально-организованную работу, направленную на формирование социальных, эмоциональных, когнитивных и поведенческих навыков, необходимых для социальной адаптации. В.Н. Куницына, Н.Л. Гончарова, И.А. Зимняя [4] выделяют такие группы методов развития социальных компетенций младших

школьников в реальной образовательной среде, как групповые, проектные, игровые.

Образовательная среда сегодня стремительно изменяется в связи с новыми реалиями и новыми потребностями в образовании. Одним из наиболее востребованных в настоящее время направлений инновационной деятельности является организация обучения средствами виртуальной образовательной среды, которые позволяют перейти от принципа образования на всю жизнь к принципу образования на протяжении всей жизни. Е.А. Алисов [1] под **виртуальной образовательной средой понимает** единое пространство для взаимодействия всех участников образовательного процесса интерактивно. Автор выделяет несколько групп социальных компетенций младших школьников, формируемых в виртуальной образовательной среде:

1. Умение понимать и принимать цифровую информацию от виртуального собеседника.

2. Умение оценить виртуального собеседника, составить его психологический портрет.

3. Способность к самопрезентации.

4. Умение вырабатывать индивидуальную тактику, стратегию поведения с виртуальным собеседником; умение вытраивать виртуальное общение.

5. Умение реагировать на действия собеседника в сети, а также в ответ осуществлять влияние на него.

В качестве методов и приемов развития социальных компетенций младших школьников в виртуальной образовательной среде Э.А. Игнатьева выделяет следующие[3].

1. Ценностно-смысловые методы (методы, связанные с ценностными ориентирами ученика, его способностью видеть и понимать окружающий мир, ориентироваться в нем, осознавать свою роль и предназначение, уметь выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения);

2. Информационные методы (методы, основанные на овладении современными средствами информации и информационными технологиями (аудио и видеозапись, электронная почта, СМИ, Интернет).

3. Коммуникативные методы (методы, включающие в себя знание способов взаимодействия с окружающими и удаленными событиями и людьми; навыки работы в группе, коллективе, владение различными социальными ролями);

Развитие социальных компетенций младших школьников является одной из главных целей образования, поскольку способствует ведению качественного диалога, поддерживанию контакта, пользованию приемами слушания, оценке правильности речи. Современное поколение школьников, выросшее в условиях виртуализации мира, требует особого подхода в обучении и воспитании. Задача учителя заключается в подготовке воспитанника к успешной социализации в условиях разных пространств (реального и виртуального).

Литература

1. Алисов Е.А. Виртуальная образовательная среда как фактор формирования социальных компетенций личности. М: РОСИ, 2010. –318 с.
2. Гумерова А.М. Исследование социальных компетенций младших школьников. М: Молодой ученый, 2016. –601 с.
3. Игнатьева Э.А. Изменение социальных функций школьников под воздействием Интернет-технологий. М: МГППУ, 2007. –158 с.
4. Куницына В.Н. Формирование социальных компетенций младших школьников. Спб: Питер, 2012. –544 с.
5. Тарасов С.В. Развитие социально-значимых компетенций младшего школьника в образовательной среде. СПб: ЛОИРО, 2003. –139 с.

ЎҚИТУВЧИЛАРДА ПРОФЕССИОНАЛ ҚОБИЛИЯТНИНГ ПСИХОЛОГИК ТАҲЛИЛИ

А.О. Даукеева *– п.ф.ф.д (PhD) доцент в.в.б.*
Нукус ДПИ Психология кафедрасы

Шахсда шаклланиш шарт ҳисобланган профессионал қобилият, у хоҳ таълим, хоҳ меҳнат, хоҳ ижтимоий маънавият соҳиби булишдан қатъий назар, унинг билиш жараёнларига, ақлий хислатларига, ҳиссий-иродавий жабҳаларига, сенсомотор соҳасига, характериологик хусусиятларига муайян талаблар қўяди ва уларнинг ҳамкорликдаги саъий-ҳаракати туфайли профессионал қобилият шаклланишига шароит яратади. «Аввало профессионал қобилиятларни ўрганиш келажакда шаклланиши маълум бўлган мақсадга қаратилган бўлиши зарур». Ўқитувчи ўқувчини фанга қанчалик кўп қизиқтира олса, унда ўқитувчининг профессионал қобилиятларини шакллантириш шунчалик осон булади. Шунингдек, ўқувчиларнинг қизиқишини ўстиришда уларни махсус «инновацион» (янги) педагогик технологиялар ва ишлаб чиқариш таълими дарсларидан олган дастлабки таассуротлари ҳам, айниқса катта аҳамиятга эгадир: ўқитувчилар профессионал қобилиятларнинг ривожланишига ижобий таъсир этувчи: ўқувчиларнинг қизиқишларини рағбатлантириш ва интизомлилик, фаолик, мустақилликни тарбиялашда уларни шундай ўқитишлари керакки, бунда ҳар бир ўқувчининг муваффақияти ҳамма нарсадан устун турсин. Профессор Э.Ғозиевнинг таърифига кўра, психологияда профессионал қобилиятлар индивидуал психологик хусусиятлар сифатида тавсифланади ва бунинг асосида бир инсоннинг бошқасидан яхши деб тафовутланадиган хислатлари, фазилатлари ётади. Ўқитувчиларда профессионал қобилият хусусиятларининг сифат жиҳатидан талқин қилиниши: биринчидан; мақсадга турлича йўллар орқали эришишга имкон берувчи «Ўзгарувчан миқдор» тўплаши тариқасидан; иккинчидан, фаолият муваффақиятининг шахс индивидуал психологик сифатлари (фазилатлари) мураккаб мажмуаси кўринишида гавдаланади. Рус психологи А.Г.Коволёв ўз тадқиқотларида профессионал қобилиятнинг табиати ва ташхис қилиш йўлларини ўрганишга мувофиқ бўлган.

Шахснинг ривожланиши фаолият жараёнида юзага келади. Маълумки, шахс фаолиятида унинг моҳиятини ривожлантиради ва намоён этади, унда шаклланади, ижодий хусусиятлар ва фазилатларни эгаллайди ва шу билан бирга фаолиятнинг ўзига ўзгартирувчи таъсир кўрсатади [1]. Аммо ҳар қандай фаолиятнинг бошида одамни ҳаракатга ундовчи сабаблар бўлиши керак. Мавзу англанмаган экан, унинг учун асосий мақсадлари ва ниятлар шаклланмаса, у бу фаолиятни амалга ошира олмайди. Ҳаракат фаолиятнинг табиатига таъсир қилади: у энергия, ҳаракат ўлчови, виждонлилик даражаси, натижага бўлган ҳаракат даражаси, субъектнинг психологик ҳолатини аниқлайди. Бинобарин, фаолиятнинг самарадорлиги шахсни қайси қадриятларни рағбатлантиришига, унинг ишининг мотивациясига боғлиқдир. Фаолият мотиви эҳтиёжнинг ташқи ифодаси бўлиб, у ўз навбатида фаолиятнинг бошланғич механизми ҳисобланади [2]. Биз касбий (хусусан, педагогик) фаолиятга қизиқамиз, шунинг учун акмеологик компетенцияни касбий фаолиятга йўналтириш бўлажак ўқитувчини ушбу фаолиятни такомиллаштиришга ундовчи механизмлардан биридир.

С.В. Макаровнинг таърифича, профессионал қобилият деганда бирорта хусусиятнинг ўзини эмас, балки инсон шахсининг фаолияти талабларига жавоб бера оладиган ва шу фаолиятда юқори кўрсаткичларга эришишни таъминлай оладиган илғор психологик хусусиятлар ансамбли ёки синтезини тушуниш керак, деб таъкидлайди.

М.Г. Давлетшин профессионал қобилият ривожланишида техникавий қобилият кўрсаткичларини анъанавий баҳолашни тан олган (кўз билан чамалаш, фазовий тасаввур, профессионал таҳлил, конструкциялаш қобилияти) ва ўзининг оригинал ёндашувини ишлаб чиққан.

Ҳозирги вақтда техникавий қобилият даражасини ташхис қилиш учун текширишларда ишлаб чиқилган экспериментал масалаларнинг тўққизта сериясидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдур.

Адабиётлар

1. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: Просвещение, 1977.-304 с.
2. Макаров С.В. Психолого-дидактические условия и факторы формирования акмеологической компетентности кадров управления: автореф. дис. ... канд. психол. наук. - М., 2004. - 21 с.
3. М.Г.Давлетшин. «Заманавий мактаб ўқитувчиси психологияси». Тошкент. 1977 й.
4. В.М.Каримова, Ф.Акрамова. «Психология». Тошкент. 2000 й.
5. Э.Ғозиев. «Психология». Тошкент. 1994 й.
6. Б.Қодиров. «Способности и склонности». Тошкент «Фан» 1990 й.

ЛУҒАТ БИЛАН ИШЛАШ НУТҚ ЎСТИРИШ ВА ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДАСТЛАБКИ БОСҚИЧИДИР

Г.Б. Бабашева – *п.ф.ф.д.(PhD) Ажиниёз номидаги НДПИ*
Умумий педагогика ва психология кафедраси катта ўқитувчиси

Луғат устидаги ишлар нутқ ўстириш ва фикрлашни ривожлантиришнинг дастлабки босқичи бўлиб, ёзма иш материали сифатида қаралади. Сўз устида ишлаш жараёнида бир хил қўшимчали ёки асосдош сўзлар; оҳангдош сўзлар; маънодош сўзлар; шаклдош сўзлар; зид маъноли сўзлар; кўп маъноли сўзлар топиш; берилган сўзларни қатнаштириб гап тузиш каби оғзаки машқ турлари қўл келади. Масалан:

1. Бир хил қўшимчали ёки асосдош сўзларга оид машқлар. Бунда ўқувчиларга айнан бир қўшимча асоси ҳар хил бўлган ёки турли қўшимчалар бир хил асосга қўшилишига доир топшириқлар берилади (масалан, қум*лоқ*, тош*лоқ*, сув*лоқ)*. Бу борада “Ким топқир?” усули самарали бўлиб, ўзбек тилида фаол қўлланиладиган араб, форс тилларидан ўзлашган сўзларнинг ўзига хос хусусиятларини англаб, уларни нутқда ўринли қўллашга ўргатади. Хусусан, *хабар – ахбор (хабарлар), ахборот (жамланган хабарлар), мухбир (хабарчи)* каби.

2. Оҳангдош сўзларга доир машқлар. Масалан, сўзлар маъносини бир ҳарф қўшиш билан ўзгартириш тарзидаги грамматик ўйинлардан фойдаланиш мумкин (*...ил,...ит;...ой, ...ол;...ул, ...ун; ...ўз, ...ўн* каби).

3. Маънодош сўзларга оид машқлар. Бунда ўрганилаётган асар матнидаги маънодош сўзларни топиш; сўзларнинг маъно товланишларини аниқлаш (айнан қайси сўз берилган гапга мос келишини нуқталар ўрнига қўйиш тарзида); бирор кичикроқ матндан қайси сўз нотаниш бўлса, уларни алифбо тартибида шакллантириб изоҳлаш ёки маънодош сўзларга мос зид маъноли сўзлар қаторини ёзиш тарзида ҳам жараённи ташкил этиш мумкин. Маънодош сўзлар билан ишлашда “Сўзлар занжири” усули ҳам тафаккурни чархлайди. Масалан, *катта – улуғ– буюк – зўр– азим– йирик– гигант* ва бошқ.

4. Шаклдош сўзларни аниқлашга оид машқлар. Шаклдош сўзлар иштирок этган бир неча гаплар асосида масалага мантиқан ёндашилади. Сўз аниқланиб, маъноси изоҳланади. Жумладан, *банд (ф.-т.) – бўш эмас; банд (ф.-т.) – даста, тутқич; бўғин; банд (ф.-т.) – ҳужжатнинг рақамланган қисми; банд (ф.-т.) – тугун, боғлов* [1] каби.

5. Қарама-қарши маъноли сўзлар топишга оид машқлар. Бунинг учун зид маъноли сўзлар иштирок этган мақоллардан фойдаланиш жуда қулай. Мисол учун, “*Яхши* сўз – жон озиғи, *ёмон* сўз – бош қозиғи”, “Жаҳл – *душман*, ақл – *дўст”*. Шунингдек, асар қаҳрамонларига оид хусусиятлар қаторини шакллантириш вазифаси ҳам бу борада яхши самара беради. “Тўғри ва Эгри” эртаги қаҳрамонларига оид сифатлар:

Тўғри – *меҳнатсевар, оққўнгил*; Эгри – *дангаса, ичиқора* ва ҳ.к.

6. Кўп маъноли сўзларга оид машқлар. Ўқувчилар кўп маъноли сўзлар хусиятларини чуқурроқ англашлари учун уларга шаклдош сўзлар билан қиёслашга доир топшириқлар бериш мумкин.

Фарқини ёдда тутинг	
Кўп маъноли сўзлар	*Шаклдош сўзлар*
Икки ёки ундан ортиқ маънода қўлланувчи сўзлар	Айтилиши ва ёзилиши бир хил, турли аташ маъноларини билдирадиган сўзлар
Солиштиринг, маъносини уқиб олинг	
Қўл (кўп маъноли сўз)	**Ун** (шаклдош сўз)
Одамнинг елка қисмидан бармоқларигача бўлган қисми, аъзоси; шу аъзонинг билакдан бармоқлар учигача бўлган қисми; панжа; ҳар кимнинг ўзига хос ёзув усули, услуби, ёзуви, хати ва унинг ифодаси; имзо; имкон, имконият; ихтиёрида, измида [2].	Ёшлигинг ғанимат, болам, ўсиб, ***ун***, Чиқарма беҳуда садо ҳамда ***ун***. Кўр, қуёш тиғида ва тегирмонда Эзилиб сўнг азиз бўлди буғдой – ***ун***. (А.Абдумаликов)

7. Берилган сўзлар иштирокида гап тузиш машқлари. Мазкур вазифа бир ёки ундан ортиқ сўзларни гап ичида қўллаш тарзида ҳам уюштирилади. Масалан, *сув, боғ, ҳаёт. Сув дала ва боғларга ҳаёт бағишлайди.* Сўз танлаш, сўз бирикмаси, гап тузишдан бошлаб, баён, иншо ёки ҳикоя яратишгача бўлган ижод жараёни юқоридаги каби машқ турларини мунтазам ва режали асосда олиб борилгандагина ўз самарасини беради.

Ўқувчиларнинг луғат бойлиги, орфографик билимлари ва матн яратиш кўникма-малакаларини ошириш ҳамда тафаккур тезлигини тарбиялашда грамматик топшириқли интеллектуал ўйинлар, жумладан, “Сирли сандиқ” ўйини имкониятлари катта. Ўйинда топшириқ моҳиятини очиш тилсими – калит сўзлар билан боғлиқ бўлиб, улар тўғри ва ўрнида қўлланилса, муайян мавзудаги янги матн яратишга асос бўлади.

Калит сўзларни топишдаги муваффақият маънодош сўзлар, шаклдош сўзлар, зид маъноли сўзлар, кўп маъноли сўзлар, тасвирий ифодалар, сўзнинг ўз ва кўчма маъносидан фойдаланишида ўз аксини топади.

Ўқувчининг мавзуга доир калит сўзларни танлай олиши; сўз маъносидаги маъно нозикларини идрок қилиши; фикрий боғлиқликни ўрната билиш малакаси алоҳида ёндашувларни талаб қилади. Бунда нутқ материали, мавзуга оид сўз ёки сўз бирикмаларини фикр ифодаси учун мустақил ҳолда қўллашдан иборат. Масалан, “*Бозор*” мавзусидаги матн яратиш учун ўқитувчи бозор (жой), савдо-сотиқ жараёнига тегишли бўлган сўзлар (*гавжум, файз-барака, маҳсулот, нарх-наво, олди-сотди)*ни кузатишлари асосида баён этишга доир вазифаларни бериши мумкин.

*Муаммоли таълим*га асосланган ўқитиш усуллари мантиқий ва ижодий фикрлашга ундаш баробарида воқеа-ҳодисалар, нарса-буюмларнинг маълум бўлмаган жиҳатларини излаб топиш имкониятини беради. М.Махмутовнинг таъкидлашича, “муаммоли таълим билимларни ижодий ўзлаштириш ва фаолият

йўллари қонуниятларига асосланган, илмий изланишнинг асосий жиҳатларини ўзида жамлаган, ўқитиш ҳамда ўқиш методлари, усулларини уйғунликда қамраб олган дидактик тизимни ўзида акс эттиради. У билимлар асосини чуқур ўзлаштиришни таъминлайди, ўқувчининг билим олишдаги мустақиллигини, ижодий қобилиятини оширади, дунёқарашини шакллантиради" [3].

Ўқувчилар ижодкорлигини муаммоли таълим асосида шакллантиришда ўқувчи мавжуд билимлари, ўрганилаётган воқеа-ҳодиса билан аввалги тасаввури ўртасидаги қарама-қаршиликни англаб етиши муҳим. Бу зиддиятни ҳал қилишда унга олдин ўзлаштирган билими ва эгаллаган тажрибаси етарли эмас. Олимларнинг фикрига кўра, муаммони англашнинг ўзи ҳар қандай фикрлаш жараёнининг ибтидосидир. Муайян мавзу юзасидан муаммоли топшириқлар беришда қуйидаги кўрсатмалар тавсия этилади:

1) матнга тегишли сўзлар ёрдамида мавзуни аниқлаш (масалан, *донишманд чол*, *етти ўғил*, *новда* сўзлари ўқувчида аҳиллик, ҳамжиҳатлик мавзусидаги эртак мазмуни ҳақида тасаввур уйғотиш).

2) эртак қаҳрамонларини муайян ном остида гуруҳлаштириш ва хатти-ҳаракатлари сабабларини асослаш. Хусусан, 3-синф "Ўқиш" дарсида ўрганиладиган "Аҳиллик" мавзусидаги эртак қаҳрамонлари: етти ўғилнинг жанжалкаш, бир-бирини тушунмасликлари илдизларини аниқлашга доир муаммоли вазият яратиш.

3) аралаш ҳолда берилган эртак қисмларини маълум изчилликда жойлаштириш. Жумладан:

Қадимда донишманд бир чол ўтган экан.

Одамлар:

– Ақлли чолнинг ўғиллари хўб аҳмоқ бўлиб ўсяпти-да, – дейишаркан. Ўғилларни ёлғиз учратганда, уларга танбеҳ беришаркан.

Унинг етти ўғли бор экан. Лекин улар оталарининг сўзига кирмас, ҳар қайсиси ўзича иш тутар экан. Катталари кичикларини дўппослаб, кичиклари катталарига қарши бўлиб юрар экан [4].

4) таҳлил якунида "Ақлли чолнинг ўғиллари нима сабабдан худбин бўлиб ўсаётган эди?", "Чол тарбияда қандай хатога йўл қўйди?", "Ўғиллар ўз хатоларини қандай англаб етишди?", "Чолнинг донишмандлиги қайси вазиятда яққол кўринди?" ҳамда "Бугунги кунда ҳам чолнинг ўғилларига ўхшаш фарзандлар учрайдими?" каби муаммоли саволлар юзасидан баҳс-мунозара ўтказиш мумкин.

Адабиётлар

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1-жилд. "Ўзбекистон Миллий энциклопедияси" давлат илмий нашриёти. –Т.: 2006. – 156-б.

2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5-жилд. –Т.: "Ўзбекистон Миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти., 2008.– 402-б.

3. Махмутов М. И. Теория и практика проблемного обучения. –Казань.: ТКИ, 1972.

4. Umarova M., Xamroqulova X., Tojiboyeva O. O'qish kitobi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. –Тошкент: O'qituvchi, 2019. –139-b.

ЕР ОСТИ СУВЛАРИНИ МОНИТОРИНГИНИ УЧБУРЧАКЛИ ТЕГИШЛИЛИК ФУНКЦИЯСИ АСОСИДА МОДЕЛЛАШТИРИШ

К.К. Сеитназаров *– тех.ф.д. Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги ТАТУ Нукус филиали доценти*
А.М. Досымбетов *– Қорақалпоқ давлат университети қошидаги академик лицей директори муовини*

Ер ости сувлари синхронлилигини тадқиқ қилишда тарқалган интеграл эгри чизиқни қуриш усули таҳлил қилинаётган йилнинг ўртача кўп йиллик қийматларини аниқлашга келтиришда ҳар бир йил учун модул коэффициентини қатьиймас кўринишга келтирамиз ва у қуйидагича кўринишга келади [2,3]:

$$\tilde{K} = \frac{h_i}{h_{ur}}, \qquad (1)$$

бу ерда h_i – шу йил ер ости сувлари сатҳи;

h_{ur} – сатҳларнинг хронологик қаторининг ўртача кўп йиллик қиймати.

Модул коэффициентини учбурчакли сонлар ёрдамида шакллантирамиз:

$$k = \prec \underline{k}, \bar{k}, l_k \succ, \quad (2)$$

бу ерда $\tilde{k}$ - $\underline{k}, \bar{k}$, - параметр қийматлари ўзгаришининг қуйи ва юқори, яъни параметр қийматлари ўзгаришининг қуйи ва юқори чегаралари;

l_k - $\bar{k}$ параметри мос равишда $[\underline{k}, \bar{k}]$ диапазонлардаги сўз билан айтилиши (лингвистик) баҳоси.

Бу ерда

$$l \in L = \{l_1, l_2, ..., l_m\}, \quad (3)$$

L - $\bar{k}$ параметрини сонли баҳолаш учун <<кичикдан>> дан <<каттага>> га тамойили бўйича тартибланган сўз билан айтилиши (лингвистик) терминлар тўплами бўлиб ҳисобланади.

Ер ости сувларининг ҳар хил табиий шароитларда жойлашган скважиналар бўйича интеграл эгри чизиқлар ноллик ўқига нисбатан симметрик жойлашиб, яъни ординаталарнинг ўқдан мусбат силжишларининг суммаси манфий силжишлар суммасига тенг бўлиши мақсадга мувофиқ ва унинг интеграл чизиқнинг барча ординаталари қуйидаги миқдорда «қирқилади»:

$$a = \frac{\sum_1^n (\tilde{K} - 1)}{n} \quad (4)$$

Шундай қилиб, ер ости сизот сувлари сатҳлари интеграл эгри чизиғи ординаталарини ҳисоблаш учун охирги формула қуйидагича ифодаланади:

$$f(t) = \sum_1^n (1 - \tilde{K}) - a \qquad (5)$$

Модул коэффициентларининг қиймати А амплитудали сатҳларининг ўзгарувчанлик даражасига боғлик. Ҳар хил материаллар бўйича ясалган

интеграл эгри чизиқларни солиштириш имконияти учун улар ординаталар бўйича ясалади [3].

$$\frac{\sum_{1}^{n}(\tilde{K}-1)}{A} = f(t) \qquad (6)$$

Бунда тарқалган интеграл эгри чизиқлар ординаталарини ҳисоблашнинг тўғрилиги К – 1 айирмаларини кетма-кет суммалаш йўли билан текширилади.

Тегишлилик функцияларини белгилаш учун кўплаб стандарт шакллар мавжуд. Энг кенг тарқалган шакллардан бири учбурчакли, трапезоидал ва гаусс тегишлилик функцияларидир.

Модул коэффициентини қатъиймас кўпликлар асосида аниқлашда тегишлилик фунциясини топиш орқали аниқланади ва яқинлашув функцияси сонларнинг учлиги $(\underline{k}, \bar{k}, l_k)$ билан аниқланади ва унинг х нуқтадаги қиймати ифодага мувофиқ ҳисобланади.

Модул коэффицентининг учбурчак тегишлилик функцияси қуйидагича:

$$\mu_k(x) = \begin{cases} 1 - \dfrac{\bar{k} - x}{\bar{k} - \underline{k}}, \underline{k} \le x \le \bar{k} \\ 1 - \dfrac{x - \bar{k}}{l_k - \bar{k}}, \bar{k} \le x \le l_k \\ 0, x - бошка \end{cases} \qquad (7)$$

Агар $\bar{k} - k = l_k - \bar{k}$ симметрик учбурчак тегишлилик функциясига эга бўлса, у учта параметрдан иккитаси билан ягона аниқланиши мумкин.

Адабиётлар

1. Р.Н. Усманов, К.К. Сеитназаров. “Нечетко-детерминированные математические модели процессов восстановления запасов и качества подземных вод”. Наука и Мир 1 (5), 104-108.

2. R.N. Usmanov, K.K. Seitnazarov. “Justification of technological schemes of groundwater intakes for single beds under the fuzzy initial information”. Chemical technology. Control and management, 58.

4. Емельянов С.Г. Интеллектуальные системы на основе нечеткой логики и мягких арифметических операций. / Емельянов С.Г., Титов В.С., Бобырь М.В. –М.: Аргамак - медиа, 2014. - 341 с. -(Научное сообщество).

5. Рубанов В.Г. Адаптивные системы принятия нечеткологических решений / Рубанов В.Г., Титов В.С., Бобырь М.В. –Б.: Белгородский государственный технологический университет им. В.Г. Шухова (Белгород). 2014. - 239.

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴÍ BALALARDÍ TÁRBIYALAWDA TÁBIYATTAǴÍ MIYNETTIŃ ÁHMIYETI

R.Sh. Aleuova *- p.i.k. Ájiniyaz atındaǵı NMPİ*
Mektepke shekemgi tálim kafedrası

Tábiyat – balanı ruwxıy jaqtan bayıtıwdıń tawsılmaytuǵın deregi bolıp tabıladı. Qorshaǵan ortalıq, sonıń menen birge janlı hám jansız tábiyat haqqındaǵı ápiwayı, birinshi túsinikler insanda balalıq waqtınan baslap qáliplesip baslaydı. Balalar barqulla hár qıylı formada tábiyat penen baylanısta boladı hám olardı tábiyat penen tanıstırıwda tárbiyashınıń ornı girewli.

Demek, mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń hár tárepleme bilim hám tárbiya alıwında, balalardıń bilim dárejesin bunnan bılay da jetilistiriwde tárbiyashınıń alıp baratuǵın jumısları oǵada áhmiyetli hám ullı. Balalardı hár tárepleme tárbiyalawdıń tiykarı olarda ilimiy dúńyaǵa kóz-qarastı qáliplestiriwden ibarat. Bul wazıypalardı ámelge asırıwda tábiyattıń da úlken ornı bar.

Sonday-aq, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balalardıń miynetin shólkemlestiriw túriniń biri - tábiyattaǵı miynet bolıp tabıladı. «Tábiyattaǵı miynet balanıń hár tárepleme rawajlanıwında zárur áhmiyetke iye bolıp, ósimlik hám haywanlar, jıl máwsimleri, jansız tábiyat múyeshindegi bilimler deregi, balalarda miynetsúyiwshilikti, tábiyatqa degen juwapkershilik múnásibetin qáliplestiriw quralı» esaplanadı [2; 155].

Tábiyattaǵı miynet úlken tárbiyalıq áhmiyetke iye bolıp, balalar ósimlikler hám haywanlardı kútip qarawı arqalı miynettiń qanshelli zárur ekenligine isenimi payda bola baslaydı. Biraq, tábiyattaǵı miynetke juwapkershilikti tárbiyalaw ushın balalar miynet kónlikpelerin iyelep algan bolıwları hám óz miynetleriniń áhmiyetin túsiniwi lazım boladı.

Tábiyattaǵı miynet balalardıń sensor tárbiyası ushın da júdá zárur. Tárbiyashı balalardı miynettiń maqset hám nátiyjelerine erisiwde zatlardın sensor belgilerine názer awdarıwdı úyretip baradı. Máselen, ósimliktiń suwǵa mútájligin anıqlawda ósimliktiń, topıraqtıń jaǵdayı hám t.b. esapqa alıw zárur.

Sonday-aq, miynet procesinde balalar ósimliklerdiń jaǵdayı olardıń jaqtılıqqa, ıǵallıqqa, ıssılıqqa, jaqsı topıraqqa bolǵan mútájligi menen baylanıslı ekenligin hámde ortalıqtıń ózgeriwi nızamlı tárizde ósimliklerdiń jaǵdayın ózgertiwin bilip aladı. Bul baylanıslardı túsinip alıwı balanıń miynetke degen múnásibetine hám tásir etip, miynet bir qansha sanalı hám maqsetke baǵdarlanǵan bolıp baradı. Balalarda miynetke turaqlı qızıǵıwshılıq, miynetsúyiwshilik qáliplesip baradı.

«Tábiyattaǵı miynet balalarda baqlawshılıqtı, qızıǵıwshılıqtı rawajlandırıwǵa járdem beredi, balalarda awıl-xojalıǵına hám bul miynet penen shuǵıllanıwshı insanlarǵa húrmeti rawajlandırıp barıladı» [1; 135]. Balalarda baqlaw maqsetlerin qabıl etiw, onıń nátiyjelerin ańlaw kónlikpelerin tárbiyalap barıw lazım hámde baqlaw miynet penen baylanısqan bolsa nátiyjeli ámelge asırılıp barıladı.

Sonday-aq, tábiyattaǵı miynet procesinde tálim-tárbiyalıq wazıypalar hám sheshilip barıladı. Balalar miynet obyektleri, ósimliklerdiń ózgeshelikleri hám sıpatları, olardıń dúzilisi, mútájlikleri, rawajlanıwdıń tiykarǵı basqıshları, usılları,

haywanatlardıń sırtqı kórinisi, mútájlikleri, háreket etiw usılları, is-háreketleri, turmıs tárizi hám onıń máwsimlik ózgerisleri haqqında túsinikke iye boladı.

Balalar ósimlikler hám haywanlardı kútip qaraw arqalı miynet uqıplılıqların iyelep baradı. Balalardıń tábiyattaǵı miyneti jeke tapsırma hám jámáát miyneti formasında shólkemlestiriledi.

Jeke tapsırma mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń barlıq jas toparlarında qollanıladı. Bular tárbiyashıǵa balanın is-háreketin puqta basqarıw: járdemge mútáj balalarǵa járdem kórsetiw, qosımsha túsindirip beriw, miynet tapsırmaların orınlanıwın qadaǵalaw, balanıń iskerligin basqarıw imkaniyatın beredi. Bulardın barlıǵı uqıp, kónlikpelerdiń anıq hám bekkem qáliplesiwine, sonaday-aq, tapsırılǵan is ushın juwapkershilikti seziw, miynet etiw kónlikpesin tárbiyalawına járdem beredi.

Jámáát miyneti bir waqıttıń ózinde toparlardıń barlıq balalarında miynet uqıplılıqları hám kónlikpelerin tárbiyalaw imkaniyatın jaratadı. Miynettiń bul formaları jámáátteǵı múnásiybetlerdi payda etiw ushın zárur. Bunda miynettiń ulıwma maqsetin túsiniw, kelisip alıw, óz háreketlerin muwapıqlastırıw, jumıstı birgelikte rejelestiriw, dostına járdem beriw, onıń miynetin bahalaw sıyaqlı zárur kónlikpeler qáliplesedi, al tapsırmanı orınlaw ushın jámáátte juwapkershilik tárbiyalanadı.

Jámáát miynetinde topardaǵı barlıq balalar qatnasqanda, olar tapsırmalardı birgelikte orınlawları múmkin. Máselen, tábiyat múyeshin jıynastırǵanda bir balalar ósimliklerge suw quysa, basqa balalar haywanatlardıń qápeslerin tazalaydı, úshinshisi gúl túbeklerdi juwıdı. Sonlıqtan, bunday jaǵdayda balalardı kishi toparlarǵa ajıratıp, jámáát miynetin shólkemlestiriwimiz múmkin. Máselen, 5-6 baladan shólkemlestirilgen toparǵa gul baqshanı suwǵarıw tapsırıladı.

Sonday-aq, balalar miynetin shólkemlestiriw formalarınıń biri náwbetshilik bolıp tabıladı. Tábiyat múyeshinde náwbetshilik etiw úlken topardan baslanadı. Miynettiń bul forması balalarda miynet uqıplılıqların hám kónlikpelerin jetilistiriw, qáliplestiriw imkaniyatın jaratıp baradı.

Demek, tábiyattaǵı miynet balalardi birlestiredi, olarda miynetsúyiwshilik hám jumısqa degen juwapkershilik sezimin qáliplestirip baradı.

Ádebiyatlar:

1. «Maktabgacha ta`lim va tarbiyaning davlat ta`lim standarti» Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabr 802-sonli qarori.

2. G.E.Djanpeisova, M.A.Rasulxo‘jayeva. Tabiat bilan tanishtirish. T.: 2020

3. Sh. Sodiqova. Maktabgacha pedagogika. Toshkent.: 2017.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING BADIIY ASARLARNI O‘QIB TUSHUNISHNI TAHLIL QILISH (3-4-sinfda rivoyatlar misolida)

K.M. Mavlanova - Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU dotsenti
M.M. Abdijamilova - *Ajiniyoz nomidagi NDPI assistent o‘qituvchisi*

Zamonaviy globallashuv va o‘sib borayotgan xalqaro raqobat sharoitida “Har tomonlama rivojlanish konsepsiyasi” yosh avlodning bilim darajasiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Shu maqsadda O‘zbekiston Respublikasida yosh avlodni XXI asr bilim va

ko‘nikmalarini egallashlari uchun zarur shart-sharoit yaratish maqsadida ta’lim sohasida tizimli islohotlar amalga oshirilib kelinmoqda [1].

Jumladan, Boshlang‘ich ta’lim sohasidagi yangi avlod darsliklarining ishlab chiqilganligi bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun Milliy dastur asosida yaratilgan darsliklarning amaliy ahamiyati, bugungi kun yoshlarining kelajakda jahon xalqaro baholash dasturlari tizimlarida ishtirok eta oladigan darajada bilimlarni berishga qaratilgan. Bunda asosan o‘quvchi erkin va kreativ fikrni ayta olishga, amaliy ko‘nikma va kompetensiyalarni paydo qilib uni amaliyotda qo‘llay bilishga, matndagi predmetlar va sujetlarni tahlil qilishga o‘rgatadi.

O‘quvchilarga badiiy asarlarni o‘rgatishda ertak, matn, hikoya, rivoyat, doston, masal hamda she’r janridagi asarlardan foydalaniladi. Badiiy asarlar ustida ishlashda har bir janrdagi berilgan asarning ta’lim tarbiyaviy ahamiyatini hisobga olib dars jarayoni tashkillashtiriladi. Dars jarayonida o‘quvchi matnni faqat o‘qib berish yoki tushunchasini aytish emas, balki matnni hissiy-emotsionallik bilan his etishi kerakligi e’tirof etiladi. Boshlang‘ich sinflarda badiiy asarlardagi adabiy qahramonlarni idrok etishi va baholashdagi psixologik xususiyatlari o‘rganilgan va ular adabiy qahramonga ikki xil munosabatda bo‘lishlari aniqlangan;

1. Adabiy qahramonga emotsional munosabat.
2. Elementar tahlil qilish.

Asarda qatnashuvchi shaxslarga baho berishda o‘quvchilar o‘z shaxsiy va axloqiy tushunchalaridan foydalanadilar [2].

Boshlang‘ich sinflarda badiiy asar ustida ishlash uch asosiy bosqichga bo‘linadi:

Birinchi sintez bosqichi. Bu bosqichning asosiy vazifasi matnni yaxlit idrok etish asosida asarning aniq mazmuni va tasviriy ifoda vositalari bilan tanishtirishdan iborat. Bunda avvalambor asarni yaxlit holatda o‘quvchilar e’tiboriga havola qilish maqsadida o‘qituvchi o‘ziga qulay bo‘lgan usulni tanlaydi. Masalan, o‘qituvchi hikoyasi, asar matnining audio shakli, film namoyishi, asarning bir necha o‘quvchilar tomonidan rollarga bo‘linib o‘qilishi va hokazo. Bunda ish turi badiiy asarning xususiyatlari va qaysi sinfda o‘qitilishiga mos ravishda tanlanadi. Bu bosqichni boshlashda o‘qituvchi asar muallifi haqida ham ma’lumot berishi lozim.

Analiz bosqichi. Bu bosqichning vazifasi badiiy asarda voqealar rivojining bog‘lanishini aniqlash, ishtirok etuvchi shaxslarning xulq-atvori (O‘zini qanday tutdi? Nima uchun bunday qildi?) va ularning asosiy xususiyatlarini ochib berish (qahramonlarning ijobiy va salbiy xususiyatlariga e’tibor qaratiladi), asar kompozitsiyasini ochish (tugun, kulminatsion nuqta, yechim), asarning aniq mazmunini tasviriy vositalar bilan birga tahlil qilish ya’ni, badiiy asarda tasvirlanayotgan narsani jonli tasvirlash, his-tuyg‘u va kechinmalarni yorqin ifodalashga xizmat qiluvchi badiiy tasvir va ifoda vositalari, obrazlilik (tasviriylik) va emotsionallikni kuchaytiruvchi elementlarga e’tibor qaratish va qahramonlar xulq-atvorini baholash (muallif nimani tasvirlagani, qanday tasvirlagani, nima uchun u yoki bu dalilni tanlagani)dan iborat [2].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning matnni tushunishining to‘liqligi va chuqurligi quyidagicha ilmiy asoslarga bog‘liq:

- Ishning murakkablik darajasi;

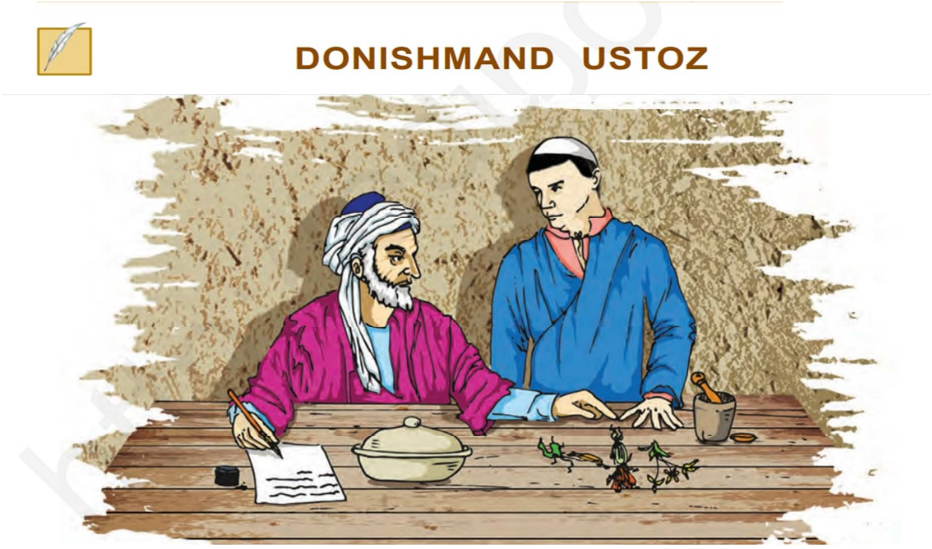
- O‘quvchining oldingi adabiy va hayot tajribasi;
- Tasavvur va hissiyotlarini rivojlantirish;
- Bolaning o‘qish jarayonidagi faolligi.

Badiiy asarni o‘qishdan oldin o‘qituvchi quydagilarni isobga olishi lozim:

-Matnda muhokama qilinadigan yoki yangi ma’lumot beradigan bolalar va ob’ektlar haqidagi tasavvurlarni qayta tiklang.

- Bolalarda matnning tabiatiga mos keladigan hissiy kayfiyatni uyg‘otish.
- Asardagi tushunilishi qiyin bo‘lgan so‘zlarning ma’nosini tushuntirish.

Boshlang‘ich sinfning 4-sinf o‘qish darsligida berilgan bir qator rivoyatlar orqali o‘quvchilarga har jihatdan ma’naviy-ma’rifiy ta’lim-tarbiya ishlarini amalga oshirish mumkin. Masalan, o‘qish darsligining 50-betida berilgan “Donishmand ustoz” rivoyatida o‘quvchilarning kelajakda biror bir kasbni egallashida va shu kasbga bo‘lgan qiziqishini aniqlash va bilish maqsadida olib borilgan ta’lim-tarbiyaviy ishlari rivoyat qilinadi. Buyuk tabib Abu ali Ibn Sinoning shogirdlarni qanday tanlashi, biror bir kasbni egallashda albatta o‘quvchining qiziqishi birinchi o‘rinda turishini aytib o‘tgan [3].

Boshlang‘ich sinflarda bunday mazmundagi badiiy asar turlari juda ham keng berilgan. Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz joizki, o‘quvchilarning qiziqishini ularning ijodkorligini ta’minlashda asosan badiiy asarlar muhim ahamiyat kasb etadi, shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qish darslari o‘quvchilarga samarali ma’naviy-ma’rifiy tarbiya berishning eng optimal shakli bo‘lib xizmat qilishi va Xalq ta’limi tizimining boshlang‘ich davridan boshlab bu ishlar to‘laqonli amalga oshirilishi lozim.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2019- yil 19-apreldagi PF- 5712-son Farmoni.

2. Qosimova K., Matjonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh “Ona tili o‘qitish metodikasi Tosh 2009y.

3. S. Matchonov, A. Shojalilov, X. G‘ulomova, Sh. Sariyev, Z. Dolimov Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 4- sinfi uchun O‘qish darslik Toshkent 2020y.

ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

А.Ж. Еримова *- аға оқытушы Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті. Түркістан қаласы.*
А.К. Убайдуллаева *- б.ғ.к., доцент Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Түркістан қаласы.*

Соңғы жылдары Қазақстанда оқу мен білім технологиясы қаржы қорының байыбына жетіп түсінудің, нарықты өркендету жолында күресудің тиімді құралына айналып отыр. Сондықтан қазіргі замандағы технологиялық жетістіктерге негізделген қашықтықтан білім беру жетекші рөл атқарады.

Дүние жүзі бойынша қашықтан білім беру жүйесін еркендетудің басты мақсаттарынын бірі - оқушылардың кез келген мектептер, колледждер мен университеттердегі оқу бағдарламалары бойынша оқып, білім алуларына жағдай туғызу болмақ. Коммуникациялық каналдарды ауқымды түрде тарату курсы маңызды міндеттерді ойдағыдай іс жүзінде асыруға септігін тигізбек.

Қашықтықтан оқытудың жергілікті жүйесі - белгілі бір білім және жекелеген қала (университет) шеңберінде жұмыс атқарады, оның құрамына тек жоғары оқу орындары ғана емес, мектептер, гимназиялар мен колледждер де кіреді. Осындай жүйенің аясында жұмыс жасаудың алғашқы сатысында зиялылық потенциялын, компьютерлік техниканы ұтымды пайдалана отырыш, үздіксіз білім беру принциптерін ойдағыдай іске асыру қажет. Осыған орай, мектептер мен жоғары оқу орындары жергілікті және аймактық желіні пайдаланып, шығармашылық жұмыстарын таратып, оқыту үрдісінде әдістеме бойынша тәжірибе алмасуы қажет [1].

Оқытудың ауқымды және жергілікті жүйелерін ойдағыдай пайдалана білудің нәтижесінде білімнің базалық және деректердің банкілік мәліметтеріне, клиент - сервер, мультимедиа, компьютерді оқып-үйренуші жүйелерге, электрондық оқулықтарға, оқу-әдістемелік материалдарға, қашықтықтан оқыту жүйесінің технологиясымен үйлесімді болып келетін, алдағы уақытта оқыту тәсілдерінің ішінде кең тараған бес аспап әрі өміршең түрлері бола алатындай жайлы оқулықтарға, бағдарламаларға еркін кіруге болады.

Осындай күрделі мәселелерді жүзеге асыруда оқытушының атқарар рөлі орасан. Қашықтықтан оқыту жүйесінің әдістерінде көрсетілгеніндей, көңіл-күй, психологиялық қарым-қатынас бой көрсетеді. Қашықтықтан оқыту тәсілі бойынша жұмыс істейтін оқытушы оқытудың жаңа технологиясын, оқытудың компьютерлі және тораптық жүйелерін жетік біліп, олармен іс жүргізу ісін орындау шарт.

Қашықтықтан оқыту тәсілімен оқытатын оқытушыларға және осы істе мүдделі басқа да адамдарға бірнеше талаптар қойылады:

- Оқытушы компьютермен жоғары дәрежеде сауатты жұмыс істей білуі қажет.
- Қашықтықтан оқытудағы мақсаттары мен міндеттері, оның алдағы уақытта ақпараттық технология және коммуникация құралдарының негізінде дамуы туралы білуі қажет.

 Қашықтықтан оқыту технологиясын жетік білетін, білім саласындағы қызметкерлерді, оқушыларды таныстыра білуі қажет.

 Оқытушының ақпараттық құралдармен жұмыс істеуге іс жүзінде дағдылануы қажет.

 Оқытудың телекоммуникациялық құралдарын қолдану ісіне дағдылануын қалыптастыру, атап айтқанда: тұтынушылар арасында ақпараттар алмастыру және ақпараттық жүйелердегі ресурстарды пайдалануға дағдылануын қалыптастыруы қажет.

 Жинақталған түрде оқу бағдарламасын құрайтын белгілі бір тәртіптегі модульдік курстардың әдістемелерін баяндай және курстарды өткізуді ұйымдастыра білуі қажет.

 Оқу үрдісін қашықтықтан оқыту шеңберінде жүргізу ісіне жан-жақты даярлау, қашықтықтан оқыту жүйесі бойынша сабақ өткізу үрдісінде үйлестіруші болуы қажет.

Қашықтықтан оқыту технологиясының дамуына Интернеттің әсерін бағалау қиын. Ол ара қашықтықты қысқартумен қатар, оқытушы мен студентке анағұрлым көп еркіндік береді. Енді тыңдаушы немесе студент тапсырмалар және тестпен өзіне ыңғайлы уақытта айналыса алады. Оқытушы материал мазмұнын жедел түрде өзгерте алады және біздің білім беру жүйесінің болашағы болып табылады [2].

Қашықтықтан оқытудың жетістігі – оқытушының өзінің қатысуынсыз оқушылар назарын өзінен тыс қалдырмауға қабілеттілігіне байланысты болады. Жаңа тақырып бойынша берілетін материал баспаға шығарылған түрде қашықтықтан оқыту курсында электрондық түрде немесе электрондық оқулық түрінде беріледі. Жаңа тақырыпты бұлай баяндау кезінде сабақтың басты элементі форум немесе чат болып табылады. Мұндай баяндаулар алдын ала жоспарланып, алдын ала даярланған сценарий бойынша жүргізіледі. Оқу үрдісіне тьютор белсенді қатысады. Қашықтықтан оқытуда жаңа материалды баяндаудың тағы бір нұсқасы виртуалды шебер. Әдетте оқу материалын баяндау және талқылау бір мезгілде жүргізіледі.

Білім беру жүйесін ақпараттандырудың негізгі бағыты XXI ғасырдың талаптарына сәйкес қоғамды дамытудың жоғары тиімділікті технологияларына сүйенген жаңа білім стратегиясына көшу болып табылады.

Білім беру жүйесін ақпараттандыру бағыты жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану аркылы дамыта оқыту, қашықтықтан оқыту, дара тұлғаға бағыттап оқыту максаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді [3].

Қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың әр түрлі технологиялары бар:

Кейс-технология - оқытушы-тьюторлардың дәстүрлі және қашықтықтан консультацияларды үйымдастыру кезінде мәтіндік, аудиовизуальды және мультимедиалық оқу-әдістемелік материалдарды жинау және оларды пайдаланушылардың өз бетінше меңгеруі үшін жіберуге негізделген.

Кейс технологиясы (ағылшынның case-портфель) оқытуда жасалынған әдістемелік материалдармен іске асырылады.

Кейс-технология арналған материалдар түрлері:

1. Әдістемелік нұсқаулар. Оқу құралдары мен глоссарий. Оқушыларға оқу жоспарындағы пәндер бойынша электрондық тасымалдауышта (CD-ROM) оқу-әдістемелік материалдардың кешені (кейс) беріледі. Кешенді даярлауда ұжымдық әдістер, жобалау әдістері пайдаланылады. Мұндай әдістер тыңдаушылардың белсенділігін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін белсендіруге бағытталады.

2. Жұмыс дәптері.

3. Анықтама.

4. Оқу, аудио, бейне материалдары.

5. Бақылау және емтихан материалдары.

Қашықтықтықтан оқытуға арналған кейстердің сапалық қасиеттері:

- курстың терминдер мен ұғымдарына арналған гипертекстік құрылымы;

- пайдаланушыға ыңғайлы құрылым – мұғалім материалды беру реті мен бейнелеудің бірнеше түрін таңдай алады. Сол арқылы бір оқу материалын әр түрлі аудитория үшін әдістемелік қажеттілік болса әр түрлі түрде беру мүмкіндігі бар.

- Кейстің құрамына белгілі бір нормативті талаптар жоқ. Кең таралған документтер мен дыбыс, анимация, графикалық кірістірулер, слайд-шоу пайдаланылады.

- Оқушы оқулықтың кез келген бетін қағазға шығара алады.

- Оқушы оқу материалдарына кез келген әдіспен қол жеткізе алады (Интернет, CD-ROM).

- Оқулыққа кіріктірілген білімді тексеру жүйесі бар.

- Оқулық бетінен Интернет ресурстарына қол жеткізуге болады.

Желілік –технология - білім алушы, оқытушылар, әкімшілік арасындағы интерактивті өзара әсері мен оның оқу-әдістемелік құралдармен жабдықталуын қамтамасыз етуде телекоммуникациялық желіні қолдануға негізделген;

Оқытудың желілік –технологиясы:

- Интернет желісін пайдалану;

- Электрондық поштаны пайдалану;

- Телекоммуникациялық құрылғыларды пайдалану;

- Мультимедиамен жабдықталған, Интернетке шығу мүмкіндігі бар желелік компьютерлік класс.

Электронды почта тыңдаушыларға курстың негізгі мәселелері бойынша конфиденциалды хат жазысуға мүмкіндік береді. Электронды почта арқылы ақпаратты жоғары жылдамдықпен жіберу мүмкіндігінің арқасында тыңдаушыға көмек дер кезінде, сұранысты алған соң бірден көрсетіледі. Интернет көмегімен тыңдаушылармен кері байланыс орнатып қана қоймай, олардың оқу қызметін бақылауға, бағалауға болады [4].

Қашықтықтан оқыту технологиясы бойынша оқытушының негізгі міндеті білім алушының келесі түрдегі орындалатын өз бетінше жұмысын басқару болып табылады: туындайтын мәселелерді қарастыру; мақсат пен міндеттерді қою; білім, тәжірибелерді беру; ұйымдастыру қызметі; білім алушылардың арасында өзара байланысты ұйымдастыру; оқу процесін бақылау.

Тыңдаушылар қашықтықтан оқыту кезінде білім беру процесінің негізін қолайлы уақытта, ыңғайлы орында, тиімді темптегі өз бетінше жұмыс құрайды. Сондықтан тыңдаушылар өз бетінше жұмыстың техникасы мен әдістемесін, жоғарғы деңгейде білімді өз бетімен толықтыру негіздерін меңгеруі қажет. Сонымен бірге, нәтижелі түрде оқу үшін жаңа ақпараттық технологияның құралдарымен жұмыс істей білуі тиіс.

Сонымен, қашықтықтан оқыту - адамның білім алуға және ақпарат алуға деген құқықтарын іске асыратын үздіксіз білім беру жүйесі нысандарының бірі ретінде мамандардың негізгі қызметін атқара жүріп білімін, біліктілігін арттыруға мүмкіндік береді [5].

Қоғамды ақпараттандыру Қазақстан дамуының маңызды бағыттарының бірі болып саналады. Біздің еліміздегі үздіксіз білім беруді қарастыратын болсақ (орта мектеп – жоғарғы оқу орны – білім жетілдіру институты – мамандарды қайта даярлау), осы сатылардың барлығында ақпараттандырудың әсерін көруге болады. Оның мақсаты эффективтілікті радикалды және мамандарды даярлау сапасын дамыған елдердің деңгейіне көтеру. Осы үрдісте келесі элементтер ерекше маңызды болып саналады:

 Техникалық құралдармен оқытудың педагогикалық әдістерінің приоритеттілігі.

 Алгоритмдік білім мен ойлау стилінің өсуі;

 Студенттердің информатика мен есептеуіш техника құралдарын меңгеру және қажеттеріне қарай жаңа ақпараттық технологияларды қолдану қабілеттіліктерін қалыптастыру.

Осының барлығы жеке тұлғаның ақпараттық мәдениет деңгейінің жоғарылауы мен дамуына әсер етуі керек. Осы тұрғыда үш деңгейді ерекшелеп көрсетуге болады: жалпы, кәсіби және жоғарғы логикалық, адамдардың ақпараттық мәдениеті олардың еңбек қызметін анықтаушы факторы болып табылады. Акпараттық қоғамға, қозғалысқа қарай оның рөлі арта түседі. Ақпарат бағалылығы да арта түседі. Адамның ақпараттық мәдениетінің қалыптасуы - оның күнделікті тіршілігіндегі білім, біліктерімен өз білімін жетілдіру кезінде жүзеге асады. Бұл - басқарылмайтын үрдіс. Әйтсе де, оның құрылымын анықтап, оқыту және тәрбие жүйесімен жеке тұлғаның ақпараттық мәдениетін бағытталған түрде дамыту кезінде күшейтуге, ұйымдастыруға болады [6].

Қазақстан Республикасы орта білім беру жүйесін ақпараттандыру туралы мемлекеттік бағдарламасында «Қазақстан Республикасы дүние жүзінің дамыған елдері сияқты орта білім беру жүйесінен ақпараттандырудың нақты жолына түсуі тиіс, яғни, бірыңғай ақпараттық білім беретін желіге негізделіп оқыту жүйесін жасау қажет» - делінген. Оқытудың ауқымды және жергілікті жүйелерін ойдағыдай пайдалана білудің нәтижесінде білімнің базалық және деректердің банкілік мәліметтеріне еркін қол жеткізуге болады

Қорыта келе, қашықтықтан оқыту жүйесінің рөлі білім саласы үшін өте жоғары, себебі бұл жүйе арқылы мұғалімдеріміз бен окушыларымыз әлемдік ақпараттармен байланысуға, ғылыми және шығармашылық жұмыстарын

жетілдіруге, әлемдік ақпарат кеңістігінде өздерінің білімдерін шыңдауға зор мүмкіндік алады.

Әдебиеттер

1. Журнал «Информатика и образование», № 7 -2016ж. 41-45б.
2. Журнал «Информатика и образование», № 2 -2016ж. 49-57б.
3. Журнал «Информатика негіздері» № 1 – 2005 ж. 11-14б.
4. Журнал «Мектеп» № 11. 6 б.
5. Қазақстан және ТМД елдеіндегі білім беруді ақпараттандырудың IV Халықаралық форумының ғылыми мақалалар жинағы. 18-19б., 38-39б., 118-119б., 460-461б.
6. Сайт: www.edu.gov.kz

ОҚУШЫЛАРДЫҢ «МЕН» ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС

А.М. Дуйсебекова *- х.ғ.к., доцент Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қаласы*
А.Елубаева *- 4 курс студенті Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қаласы*

Адам дамуы тұжырымдамасының мәні мен мағынасын анықтайтын өзекті элементтердің бірі - мемлекет, қоғам және тұлға үшін білімді жоғары басымдық дәрежесіне көтеру болып табылады. Бір аңғарта кететін жәйт, халықаралық қабылданған адам дамуы индексінің (АДИ) төрт көрсеткішінің екеуі - ересек халықтың арасындағы сауаттылық пен 6-24 жастағы оқушылардың жиынтық үлесі елдің білім деңгейін сипаттайды.

Адам капиталы теориясының ғылыми және қоғамдық тұрғыдан танылуына, осы теорияны әзірлеуге XX ғасырдағы экономикалық, басқарушылық және әлеуметтік ілімнің аса көрнекті өкілі Питер Друкердің қатысуы өз септігін тигізді. Оның «Білім революциясы» мақаласы ғылыми және саяси тұрғыда кең резонанс туғызды. Автор осы мақадасында былай жазады: «Білім – бүгінгі таңдағы жеке-дара нақты капитал».

Адам капиталының қазіргі заманғы теориясының дамуына Т.Шульц, Г.Беккер, Э.Денисон, Р.Солоу, Дж.Кендрик, С.Кузнец, Фабрикант, И.Фишер, Р.Лукас және басқа экономисттер, әлеуметтанушылар үлес қосты.

Шульц келесі анықтаманы ұсынды: «барлық адами ресурстар мен қабілеттер туа біткен немесе сатып алынған. Әр адам өзінің туа біткен адами әлеуетін анықтайтын гендердің жеке кешенімен туылады. Тиісті инвестициялармен күшейтілуі мүмкін адам алған құнды қасиеттерді біз адами капитал деп атаймыз».

Білім беру саласындағы адами капиталды көбейту мәселелерін шетелдік және отандық ғалымдар жоғары білімге инвестициялардың тиімділігі, жоғары оқу орындарының инновациялық дамуын басқару және білім беру сапасы тұрғысынан қарастырды. Бұл мәселені зерттеумен Б.Р. Кларк, М.Шатток, С.А.Беляков, Гохберг, А.О.Грудзинский, Н.В.Казакова, Е.А.Князев, А.

Н.Козырин, Э.М.Коротков, Я.И.Кузьминов, Н.П.Макаркин, Ю.В.Полянсков, Ю.П.Похолков, С.Д.Резник, С.Г.Струмилин, В.П.Щетининдер айналысты [1].

Алайда проблемалар жоғары оқу орындарының білім беру қызметтері мен инновациялар нарықтарындағы бәсекелестік артықшылықтарының көзі ретінде олардың адами капиталына инвестицияланады, жоғары оқу орындарындағы адами активтерді стратегиялық басқару тұрғысынан одан әрі зерттеуді, менеджменттің қолданыстағы әдістемелік тәсілдері мен құралдарын жоғары кәсіптік білім беру мекемелерінің ғылыми-білім беру, инновациялық және қаржы-экономикалық қызметін басқару ерекшелігіне бейімдеуді талап етеді. Осыған байланысты адами капиталға инвестицияларды басқару мәселелерін зерттеу теориялық және практикалық маңызы бар маңызды міндет болып табылады.

Халық білімін дамыту - капитал жасаудың ең маңызды құралы, ал білімді адамдардың саны, олардың білім сапалары мен осы білімдерді пайдалану – байлық өндірудегі ел қабілетінің ең қабілетінің ең маңызды көрсеткіші.

Әлеуметтік менеджменттің қазіргі кезеңі басқару теориясының эволюциясы – адамның шешуші рөлін және оның зияткерлік, әлеуметтік, психологиялық және басқа да ерекшеліктерін барған сайын тану бағытында жүретінін растайды.

Адами капитал – бұл адамдардың өмір бойы жинақтайтын білімі, дағдылары мен денсаулығы, бұл оларға қоғамның пайдалы мүшелері ретінде өз әлеуетін іске асыруға мүмкіндік береді.

Тамақтануды, денсаулық сақтауды жақсарту, сапалы білім беру, жұмыс орындарын ашу және кәсіби машықтарға үйрету негізінде адамдарға инвестициялар салу адами капиталдың дамуына ықпал етеді, ал бұл аса кедейшілікті жоюға және неғұрлым әлеуметтік топтасқан қоғам қалыптастыруға мүмкіндік беретін негізгі шарт болып табылады.

Зерттеу мақсаты - ұйымның адами капиталына инвестицияларды басқару жүйесін қалыптастыру және дамыту тұжырымдамасын, теориясы мен әдіснамасын әзірлеу болып табылады.

Экономикалық өсу мен даму адами капиталға да, материалдық активтерге де, сондай-ақ өнімділікке әсер ететін факторларға да байланысты. Бұл салаларға инвестициялар бір-бірін толықтырады және күшейтеді.

Адами ресурстардың өнімділігі инфрақұрылым объектілері, жабдықтар және тұрақты, тиімді басқарылатын экономика сияқты материалдық активтердің болуына байланысты. Өз кезегінде, дені сау және білімді адамдар экономиканың материалдық активтеріне көбірек ақша тауып, көп қаражат сала алады [2].

2019 жылғы әлемдік даму (ӘД) туралы баяндамада атап өтілгендей: еңбек сипатының өзгеруі, еңбек нарығында талап етілетін кәсіби дағдылардың деңгейі тез өзгереді, бұл жаңа мүмкіндіктер мен жаңа тәуекелдер тудырады.

Адами капиталды дамытпай, елдер тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізе алмайтындығының, біліктілікті арттыруды талап ететін болашақтың жұмыс орындарын иеленуге дайын қызметкерлер контингентін құра алмайтындығының, әлемдік экономикалық аренада тиімді бәсекеге

түсетіндігінің көптеген дәлелдері бар. Сонымен қатар, адам капиталын дамыту саласындағы әрекетсіздік шығындары артып келеді.

Соңғы 25 жылдағы адам әлеуетін дамыту саласындағы бұрын-соңды болмаған жетістіктерге қарамастан, әсіресе дамушы елдерде елеулі проблемалар сақталуда.

* Жас балалардың төрттен бір бөлігі өсудің тежелуіне ұшырауда (олардың жасына қарай бойының өспеуі- бұл физикалық кемшіліктер немесе танымдық бұзылулар қаупінің көрсеткіші).

* Көптеген елдер өздерінің экономикалық дамуын тежейтін білім беру жүйесінің дағдарысын бастан кешуде. Қолда бар мәліметтерге сәйкес, кейбір елдерде балалар алған білімдерінің көлемі бойынша мектепке бірдей жастағы басқа елдердегі құрдастарынан бес жылға артта қалған.

* Әлемдегі адамдардың жартысы денсаулық сақтаудың негізгі қызметтеріне қол жеткізе алмайды, жыл сайын көптеген адамдар медициналық қызметтерге шығындарды өз есебінен төлеуге мәжбүр бола отырып, кедейлердің қатарын толықтырады.

* Әлемнің ең кедей елдерінде кедейлік жағдайында өмір сүретін бес адамның төртеуі әлеуметтік қорғау жүйесімен қамтылмаған, бұл оларды өте осал етеді.

* Жыл сайын таза ауыз судың және тиісті санитарлық-гигиеналық жағдайлардың болмауынан диареядан 300 000-нан астам бала қайтыс болады.

Дүниежүзілік банк тобы 2018 жылдың қазан айында жариялаған адами капиталдың бірінші индексіне (АКИ) сәйкес, бүгінде туылған балалардың шамамен 60% - ы толық білімі мен денсаулығы жақсы болған кезде қол жеткізе алатын өнімділіктің жартысын ғана көрсетеді. Бұл адами капитал саласындағы терең дағдарысты көрсетеді және 2030 жылға қарай әлем елдерінің экономикалық өсуі мен ұжымдық қабілетіне ауыр зардаптар әкелуі мүмкін.

Адами капитал тапшылығы технологиялар, демография, тұрақсыздық және климат саласындағы жедел жаһандық өзгерістер аясында қауіпті өсу үрдісіне ие. Дегенмен, адамдарға инвестиция салу жиі ескерілмейді. Сонымен қатар, адами капиталды жылдам трансформациялаудың көптеген мысалдары бар, мысалы, Сингапур, Корея Республикасы және Ирландия сияқты елдерде, сондай-ақ әлемдегі кейбір кедей елдердің көрнекті табыстарға қол жеткізуі. Адам капиталын дамыту кез-келген табыс деңгейі бар елдер үшін өте маңызды [3].

Ең кедей немесе тұрақсыз мемлекеттер білім беру мен денсаулық сақтау саласындағы нәтижелерді жақсарту жолында елеулі кедергілерге тап болса да, әлемдегі адами капиталды дамытудың ең жоғары деңгейі бар елдер, егер олар әлемдік экономика жүйесінде табысты және бәсекеге қабілетті болып қалғысы келсе, өз азаматтарына инвестиция салуға бағытталған күш-жігерді әлсіретпеуі керек.

Индекстің маңызды ерекшелігі-бұл мұқият микро-эконометрикалық зерттеулерге сүйене отырып, денсаулық сақтау және білім беру жүйелерінің жеке адамдар мен елдердің жұмысына қосқан үлесін өлшейді.

Экономикалық әдебиеттерде «адам капиталы» ұғымының көптеген анықтамаларын табуға болады. Ең көп тарағандарға негізделеміз:

* адами капитал-бұл инвестициялар нәтижесінде қалыптасқан және еңбек өнімділігі мен осы халықтың табысының өсуіне ықпал ететін білім, білік, дағды, мотивация, қабілет және денсаулық қоры. (Т. Шульц и Г. Беккер);

* адами капитал (АК) – өнімнің қосымша құнын қамтамасыз ететін және өзіне мыналарды қамтитын «өндірістік процестің» әмбебап, дербес құрамдас бөлігі:

* биологиялық аспект (АК сақтау: демография + денсаулық + белсенділік);

* әлеуметтік аспект (АК дамыту: білім беру + біліктілік + әлеуметтік ұйым + бастамашылық);

* экономикалық аспект (АК капиталдандыру: өндіріс жүйелері + әлеуметтік институттар + мүмкіндіктер инфрақұрылымы) (В. С. Ефимов).

Орташа қызметкердің толыққанды денсаулығы бар және білім берудің толық курсынан өткен ел үшін индекстің мәні 1-ге тең. 2018 жылы Қазақстан 157-ден 31-орынға ие болып, Испания мен Польша арасында орналасып, 0,75 балл алды. Бұл өте жоғары көрсеткіш [4].

Бірақ зерттеуде Қазақстандық жұмыс берушілердің пікірінше, әлеуметтік-мінез-құлық дағдыларының төмен деңгейі техникалық дайындықтың төмен деңгейінен кем емес күрделі проблема болып қалатыны атап өтілді.

Мұны түзету үшін мемлекеттік аппарат пен жеке сектор білім беру жүйесін реформалауда. Жоғары оқу орындарына еңбек нарығының сұраныстарына жауап беретін оқу бағдарламаларын өздері қалыптастыра алатындай академиялық еркіндік берілді. Сондай-ақ, ел президентінің мәліметі бойынша, алдағы үш жылда «80 озық колледж бен 20 жоғары оқу орнын» нығайту жұмыстары туралы мәлім болды.

Қазақстанда адам капиталын, соның ішінде маман даярлау мен білім беру жүйесін жаңарту туралы баяндама жасаған Білім және ғылым министрі Асхат Аймағамбетов – Үкіметтің оқу орындары мен бизнестің бірлесе маман дайындауына жол ашып жатқанын хабарлады. Сапалы және заманауи адам капиталының болуы кез келген инвестор үшін өте маңызды.

Алдағы уақытта Қазақстан экономикасында орта білікті мамандарға сұраныс азайып, еңбек ресурстары қартаюы мүмкін. Мұндай жағдайда мемлекет адам капиталының сапасын арттыру үшін біріншіден, әйел адамдардың еңбекке араласуын күшейтуі; екіншіден, жұмысшылардың қабілеттерін сақтауға және дамытуға мүмкіндік беруі; үшіншіден, қалалық орталықтарға еңбек өнімділігін арттыратын «жасыл» инфрақұрылымды енгізуі керек делінген Елбасы жолдауында.

Адами капиталды танудың AQSI, Блум таксономиясы, құзыреттілік тәсілі, CLIL тәрізді танымдық-когнитивтік ғылыми әдіснамасы мен әдістемелері толықтырылып, білім беру саласында кеңінен қолдануды қажет етіп отыр. Яғни, ЖОО студенттерін ғылыми-зерттеу салаларына және өндірістік-технологиялық ортаға сәйкес дайындауды көздеп, инновациялық технологиялар паркіндегі жобаларға жақындастырылған бағытта дайындалуы тиіс.

Елбасының биылғы Жолдауы – еліміздің өркендеу жолындағы бұған дейінгі ұсынылып, жүзеге асырылып жатқан қарқынды реформалардың, атап айтқанда, «Мәңгілік Ел», «100 нақты қадам» Ұлт жоспары, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламаларының заңды жалғасы. Қазақстан әлемдегі түрлі сынақтарға төтеп беріп, қарқынды экономикалық даму жолына бет алды.

Қазақстан дамуының негізгі стратегиялық бағыты - әлеуметтік бағдарланған нарықтық экономика құру болып табылады. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіруіне бағыт ала отырып, қазіргі заманғы бесінші және перспективалы алтыншы технологиялық құрылыстың техникасын игеру арқылы шикізаттық бағытты еңсеру міндеті қойылып отыр.

Жүргізілген зерттеулер негізінде болашақтың әлеуметтік-экономикалық элитасына іріктеу мынадай критерийлер бойынша жүзеге асырылады деп болжауға болады: 1) жалпы интеллектінің жоғары деңгейі; 2) білімділік және кәсіби құзыреттілік; 3) креативтіліктің болуы; 4) эмоциялық тұрақтылық; 5) адамгершілік.

Біздің елде менеджерлердің ресми қабаты енді ғана пайда болды, сондықтан маңызды мәселелердің бірі - қазіргі менеджерлерді даярлау сапасы.

Менеджерлердің кадрларын даярлау жүйесін жетілдірудің мынадай бағыттары ұсынады:

1) білім алушылардың өз бетінше жұмыс істеуіне бағдарлану, бұл жеке тұлғаның өзін-өзі іске асыруы міндетін шешуге ықпал етеді;

2) оқытудың белсенді әдістерінің үлесін, атап айтқанда іскерлік ойындар, тренингтер, нақты жағдайларды талдау үлесін ұлғайту;

3) оқыту жүйесін қазіргі заманғы өндірісті басқарудың күрделене түсуіне бейімдеу, басқарудың ғылымы мен практикасының байланысы;

4) студенттер мен оқытушылардың оқу орындары арасында алмасуына мүмкіндік беретін оқу бағдарламаларын біріздендіру.

Әдебиеттер

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг / Пер. с англ. Под. ред Л.Н. Ковалик. Спб.: Питер, 2001. - 418с.

2. Мамыров Н.К. Қазақстандағы экономика мен білім дамуындағы проблемалар. - Алматы: Дәуір, 1998 ж.

3. Сагадиев К.А. Человеческий капитал и факторы роста в Казахстане // Международная научная конференция «Человеческий капитал в Казахстане: состояние и перспективы роста». – Астана.

4. Егеменді Қазақстан. №127 (29606) 5.07.2019 жыл.

EKOLOGIK KOPMETENTLIK HAQIDA SHARQ ALLOMALARNING QARASHLARI

S.A. Akbarova – *Nizomiy nomidagi TDPU o‘qituvchisi*

Mamlakatimizda ekologik vaziyatni yaxshilash barchamizning burchimiz hisoblanadi, shuningdek “ekologiya sohasidagi ishlar ahvolini yaxshilash” [1] bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Shuning uchun yurtimizda shaxs

ekologik dunyoqarashi va milliy qadriyatlar o‘rtasidagi dialektik aloqadorlikni ilmiy tadqiq etish, xalqaro ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan hamkorlikda fundamental ilmiy tadqiqotlar olib borish dolzarb masala qilib belgilangan [2].

Mamlakatimizda ekologik dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirishga mutasaddi davlat tashkilotlari, ommaviy institutlar, maxsus ekologik harakatlar faoliyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor masalasi sifatida qaralmoqda. Respublikamizda ekologik vaziyatni sog‘lomlashtirish va shaxs ekologik dunyoqarashini ilmiy-pedagogik kompleksni shakllantirish masalalari kun tartibiga qo‘yilgan. «...Bunday muammolarni faqat ma’muriy yo‘l bilan hal etib bo‘lmaydi, bunga yosh avlod qalbida ona tabiatga mehr-muhabbat, unga dahldorlik hissini tarbiyalash orqali erishish mumkin». Mamlakatimizda ekologik vaziyatni yaxshilash barchamizning burchimiz hisoblanadi, shuningdek “ekologiya sohasidagi ishlar ahvolini yaxshilash” [3;17-19-b] bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Shuning uchun yurtimizda shaxs ekologik dunyoqarashi va milliy qadriyatlar o‘rtasidagi dialektik aloqadorlikni ilmiy tadqiq etish, xalqaro ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan hamkorlikda fundamental ilmiy tadqiqotlar olib borish dolzarb masala qilib belgilangan [4; 570-b].

Bu borada, ekologik muammolarni hal qilishni, uni echimi ishlab chiqish oldimizda turgan muhim masalardan biri hisoblanib kelinmoqda. Shu o‘rinda, davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev 2017 yil 12 iyulda Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar hamda O‘zbekiston Ekologik harakati vakillari bilan videoselektor yig‘ilishidagi ma’ruzasida, “Eng muhim masala – aholining ekologik madaniyatini oshirish haqida jiddiy bosh qotirishimiz zarur”, deb ta’kidlagan edi.

Ekologiya borasida sharq mutafakkirlari ham o‘z fikrlarini bildirib o‘tishgan. Jumladan, O‘rta asrlarda yashab ijod etgan Sharq allomalaridan Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino va boshqalar tabiat fanlarining rivojlanishiga katta hissa qo‘shganlar. Ular hali ekologiya fani dunyoga kelmagan davrda tabiat va undagi muvozanat, o‘simliklar va hayvonot dunyosi, tabiatni e’zozlash haqida qimmatli fikrlar aytganlar.

Abu Rayhon Beruniy (973-1048) asarlarida o‘simlik va hayvonlarning biologik xususiyatlari, ularning tarqalishi va xo‘jalikdagi ahamiyati haqida ma’lumotlar topish mumkin. Beruniyning ilmiy qarashlari, asosan, “Saydana“, “Mineralogiya“, “Qadimgi avlodlardan qolgan yodgorliklar“ kabi asarlarida uchraydi. Olim “Qadimgi avlodlardan qolgan yodgorliklar“ asarida Eronning turli tropik o‘simliklari va hayvonlarining tashqi muhit bilan aloqasi, ularning xulq-atvori yil fasllarining almashinuvi bilan bog‘liq ravishda o‘zgarishini misollar bilan tushuntirgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur (1483-1530) ning eng yirik asari “Boburnoma”dir. Unda shoirning ko‘rgan-kechirganlari, borgan joylarining tabiati, boyligi, odamlari, urf-odatlari, hayvonoti, o‘simliklari va boshqalar tasvirlangan. Har bir kasb egasi bu kitobdan o‘ziga keragicha ma’lumot topa oladi. Asar muhim atamalar va toponimik manbalarga boy. Unda er, suv, havo, turli tabiiy hodisalarga tegishli xalq so‘zlari ko‘plab topiladi. “Boburnoma“ ni o‘qigan va o‘rgangan har bir kishi uni tabiat va geografiyani yaxshi bilgan o‘lkashunos olim yozgan degan xulosaga keladi. Bobur o‘lkani bilgan kishilarni hurmat qilgan, ularning qadriga etgan va ular bilan hamisha maslahatlashgan [5].

Abu Ali ibn Sino (980-1037) ham o‘z asarlarida ekologiya borasida fikrlarini bildirib o‘tgan. Xususan, “Tib qonunlari” asarida, kishi organizmiga tashqi muhit ta’siri muhimligini bilgan alloma ayrim kasalliklar suv va havo orqali tarqalishi haqida fikr bayon etgan, ya’ni u kasallikni yuqishi masalasini hal etishga yaqinlashgan edi. Bular moxov, qo‘tir, chechak, vabo isitmasi, yiringlagan yaralar kabi kasalliklardir. Xususan, bular odamlarning turar erlari tor bo‘lganda, ya’ni aholi zich yashagan joylarda shuningdek, shamol va boshqalar orqali tarqaladi, deb aytib o‘tilgan.

Xulosa qilib, talabalarga ekologik ta’lim berishda biz tabiat bilan jamiyat orasidagi munosabatlarni ilmiy asoslab tushuntirib birgalikda olib borishimiz, ekologik muammolarni tahlil etish haqida kelajak avlodga bilim berishimizda bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash tizimni takomillashtirishimizni talab etadi.

Adabiyotlar

1. “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi” Toshkent- “O‘zbekiston”-2018. 17-19-b.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1- jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 570-b
3. “O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi” Toshkent- “O‘zbekiston”-2018. 17-19-b.
4. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1- jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 570-b
5. А.Тўхтайев “Экология” Т: Ўқитувчи 1998

SÚWRETLEW ÓNERI SHÍNÍĠÍWLARÍNÍŃ NÁTIYJELILIGIN ASÍRÍWDA KÓRGIZBELI QURALDÍŃ TUTQAN ORNÍ

Sh.Qallıqlıshov – *docent, Ájiniyaz atındaǵı NMPI*

Jaslardı ruxıy estetikikalıq jaqtan jetik bolıwın támiyinlew, olardıń gózzalıqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın asırıwda súwretlew óneri oqıw predmetiniń imkaniyatları júdá keń.

Gózzalıqtı kóre biliw, onı túsiniw hám jarata alıw bolsa, oqıwshınıń ruwxıy ómirin bayıtadı. Oqıwshı dógerek-átiraptı, bolmıstı gúzetip, onı aqılı menen qabıllasa ǵana, olardıń estetikalıq seziw-tuyǵıları sonsheli kusheyedi. Bunıń nátiyjesinde olar óz betinshe pikir júritiw qábiletine iye boladı.

Súwretlew óneriniń nátiyjeligin asırıwda, sabaqtıń mazmunlı hám túsinikli bolıwı ushun kórgizbeli qurallardan paydalanıw úlken áhmiyetke iye. Súwretlew óneri sabaqların oqıtıwda kórgizbeli qurallarsız kóz aldımızǵa keltirip bolmaydı. Sebebi oqıwshılarǵa kórsetiletuǵın kórgizbeli qurallarda turmıslıq, haqıyqıy obyektiv reallıqtı sáwlelendiriwi, hám de oqıwshılar ushın zat hám hádiyselerdi túsiniwde jetekshi rol oynawı kerek. Shınıǵıw nátiyjeliligi usılların asırıwda oqıwshılardı jáne de sol temaga qızıqtırıw, kórgizbeli qurallardan paydalanıw menen birge, hár bir sabaqtı ótkende tema boyınsha berilgen tapsırmanı klass taxtasında sızıp kórsetiw de úlken nátiyje beredi.

Oqıwshılar menen individual jumıs alıp barıwda kórgizbeli qurallar hár tárepleme durıs hám tolıq orınlanǵan bolıwı kerek. Kórgizbeli qurallar orınlanatuǵın

materiallarǵa muwapıq islenedi hám de olar baǵdarlama materialların tolıq ózlestirip alıwı ushın tiykarǵı derek bolıp esaplanadı. Oqıwshılarǵa kórsetiletuǵın kórgizbeli qurallar oqıwshılardıń keyingi bilim alıw procesi ushın zárúrli tiykar bolıwı kerek. Sonıń menen birge, oqıw tárbiya jumısların ámelge asırıwda texnikalıq quralları da óz aldına úlken áhmiyetke iye [1; 83].

Sabaq materialların anıq túsindiriw hár tárepleme bayan etiwdiń, oqıwshılardıń sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın belsendiligin asırıwdıń tiykarǵı jumıslarınan biri sabaqta texnikalıq qurallardan paydalanıwdı da esten shıǵarmawımız kerek. Súwretlew óneri sabaqlarında ótiletuǵın sabaqlarǵa baylanıslı belgili xudojniklerdiń dóretpeleriniń reprodukciyalarınan video proektordan paydalanıp kórsetiw hám talıqlap beriw unamlı nátiyje beredi.

Oqıwshılarǵa súwret salıwda súwretlew óneriniń teoriyalıq tiykarları-jarıq saya, reń túsinik, perespektiva, kompoziciya nızam hám qaǵıydaların keńnen túsindirip barıw kerek. Súwretlew óneri baǵdarlamasında oqıwshılardıń bul nızamlardı ózlestiriwi kózde tutıladı. Oqıwshılarǵa reńler haqqında túsinik bergende olardıń túrleri, dúzilisi hám hár túrlı qosımsha reńlerdiń payda bolıwı haqqında sóylep ótkenimizde sol reńlerdi qanday payda etiw usılların elede de keń túrde úyretip barıw álbette maqsetke muwapıq bolıp tabıladı. Onıń ushın oqıwshılardıń ózlerine reńlerdi qalay tayarlawdı úyreniwdi tájiriybede sınap kóriw kerek.

Perspektiva nızamlılıqların ózlestirmesten realistik súwret jaratıw múmkin emes, desek qáte bolmaydı. Súwretshi yaki oqıwshınıń súwret sızıw metodikası hár qıylı bolıwı múmkin, biraq, súwret yamasa súwretlew óneri shıǵarmalarınıń qurılısı bir qıylı, ilimiy tiykarda bolıwı shárt. Perspektiva nızamları esaplanǵan sızıqlı hám hawa perspektivası, oq sızıǵı, kesilisiw tochkası, baqlaw tochkası, buyımdı bir yaki eki baqlaw tochkası tiykarında súwret salıw, ólshewlerdi ózgertiw perspektivası, ash-toqlıqtı ózgertiw perspektivası, reńlerdiń ózgeriw perspektivası, forma hám shegaralardaǵı anıqlıqtıń kemeyiwi perspektivası hám t.b. realistlik súwret islewge úyreniwdiń tiykarın quraydı [2; 88].

Jaqsı sabaq jaqsı tayarlıqtan baslanadı. Ol oqıwshını pikirlewge, kóbirek tartısqa tartadı. Oqıtıwshı dóretiwshi bólıwı hám oqıwshılardı da dóretiwshi etip tárbiyalawǵa erisiwi kerek.

Sabaq natiyjeliligin támiyinlewde onıń shólkemlestiriw táreplerine de itibar beriw: oqıw bólmeniń sanitariya -gigiena jaǵdayı, tártip-intizam, oqıwshılardıń oqıw quralları waqtın tuwrı bólistirip biliw, úskeneler, kórsetpeler, texnikalıq qurallar, jaqsı nátiyje beredi. Biz sabaqlarımızda áne sol shólkemlestiriw bolimine itibar beriwimiz zárúr. Klass bólmesi jaǵdayı, tártip-intizam, oqıwshılardıń oqıw qurallarınıń tayarlıǵı, waqıt máselesi úskeneler, texnikalıq qurallar sabaqtıń talap dárejesinde ótiliwinde úlken orın tutadı.

Sabaq waqtında oqıwshılardı kóbirek xoshametlewge háreket qılıw da kerek. bul bolsa olardıń súwretlew kórkem óner pánine kóbirek qızıǵıwshılıǵın kórsetti. Sabaqlarımızda xoshametlewdiń tómendegi túrlerin qollasaq boladı.

1. Úlgili jaqsı islengen jumıslardı klasqa kórsetiw.
2. Ata-analar hám klass jıyınlarında dizimnen ótkeriw.
3. Jaqsı jumıslardı kórgizbege usınıs etiw.
4. “Ayrıqsha” yamasa “jaqsı” baha qoyıw.

5. Awızeki xoshametlew.

6. Mektep jıyınalısında oqıwshılardıń atın atap kórsetiw.

Oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın asırıwda súwretlew kórkem óner dóretpeleri reprodukciyaların kórsetiwdiń de roli úlken. Reprodukciyalardı balalarǵa kórsetiwde áytewir ustirtin mazmunın talıqlap qalmay, shıǵarmanıń jaratılıw tariyxı, dóretpe haqqında belgili alım, jazıwshı hám xudojniklerdiń pikirlerin balalarǵa jetkizip beriw kerek boladı. Kórsetiletuǵın dóretpeler óz mazmunı hám jaratılıwı tariyxına kóre qızıqlı bolıwı maqsetke muwapıq bolıwı kerek.

Bunday sáwbet sabaqları ushın kóbirek kóplegen reprodukciyalardan, albom hám kishi albom, bukletler tayarlaw komplekt qutlıqlaw xatlardı toplap barılıwı tiyis. Bunday kórgizbeli qurallardan paydalanıw sabaqlarıdıń nátiyjeliligin jáne de asırıp baradı.

Súwretlew óneri shınıǵıwlarınıń nátiyjeligin asırıwda oqıtıw usılların durıs tańlaw úlken áhmiyetke iye. Bul hár bir muǵallimde hár qıylı, sebebi muǵallim hár qıylı usıl hám metodlardan paydalanıwı múmkin, biraq, olardıń maqseti is júzinde bir, yaǵnıy, házirgi zaman metodikası pedagogikasınıń wazıypalarına juwap beriwi shárt.

Ádebiyatlar

1. Qallıqlıshov Sh.O. Súwretlew óneri hám onı oqıtıw metodikası Toshkent: 2020

2. Hasanov R. “Maktabda tasviriy san’at o‘qitish metodikasi” «Fan», Toshkent: 2004.

1939-1945-ЖЫЛЛАРЫ ҚАРАҚАЛПАҚСТАНДА КИТАП БАСПАСЫ ҲӘМ ПОЛИГРАФ САНААТЫНЫҢ АҲЎАЛЫ

Р.Б. Идрисов *– Әжинияз атындағы НМПИ, т.и.ф.д (PhD)*

Қарақалпақстан тарийхтаныўында урысқа шекем болған жылларда репрессиялар, аўыл хожалығын коллективлестириўди тамамлаў, жеке мүлкти жоқ етиў ҳәм динге қарсы үгит- насиятлаў жумысларының алып барылыўы менен ажыралып турады. Соның менен бирге, аймағымыз тарийхында социал-экономикалық ҳәм мәдений раўажланыўының басқа өзгешеликлерин көрсететуғын ўақыялар көзге тасланады. Улыўма айтқанда, Совет ҳүкимети дәўиринде Қарақалпақстан тарийхтаныўында «мәденият аўдарыспағы» түсиниги 1930-жыллар дәўирин белгилеўде тийкарғы орынды ийеледи. 1937-1941 жылларда оны әмелге асырыўда үлкен жетискенликлерге ерисилгенлиги көрсетилди [1].

Алдынғы тарийхтаныўға бола, бул дәўирде сиясий, техникалық, экономикалық әдебиятларға тийисли қарақалпақ тилиндеги китапларның басып шығарылыўы көбейген, рус классиклериниң қарақалпақ тилине аўдарма қылынған шығармалары, аўызеки қарақалпақ халық творчество шығармалары көп тиражларда басып шығарылған.

Қарақалпақстанда урысқа шекем болған жылларда, тек ғана бир баспа - Қарақалпақстан китап ҳәм газеталар баспасы бар еди (кейининен ол Қарақалпақстан мәмлекетлик баспасы деп аты өзгертирилди - ККГИЗ), бул жерде тийкарынан барлық баспа өнимлер ислеп шығарылған. Бул өнимлердиң

бир бөлеги Москва ҳәм Ташкентте ислеп шығарылған, бирақ жергиликли баспа әсте-ақырын ислеп шығарыў имканиятын асырған. Егер 1933-1934 жылларда ККГИЗ 8 атамадағы сабақлықларды басып шығара баслаған болса, 1940-жылда айырым сабақлықлар 54 атамада басып шығарған [2], ҳәм 1941 жылда барлық класслар ушын қарақалпақ тилинде сабақлықлар кирилл жазыўында басып шығарыла баслаған.

1939 жыл 10-июнь күни ҚҚАССР Халық Билимлендириў Комиссариаты жанындағы болып өткен 1940-жылдағы сабақлықларды басып шығарыўдың тематикалық режеси мәселеси бойынша жыйналыста И.Сагитов бул мәселени және бир мәрте көтереди. Оның айтыўынша, 1940-жылда Қарақалпақстан мәмлекетлик баспасында сабақлықлар басып шығарыў көлеми асып бармақта, соның ушын ол баспаны кадрлар менен тәмийинлеўди мәсләҳәт береди. Мәжлисте ККГИЗдиң жумысын сынға алынады. Республика билимлендириў ислери бойынша Халық Комиссарияты Коллегиясы ағзасы Гойзман «ККГИЗ съезд материалларын басып шығарады ҳәм қарақалпақ тилинде бирде-бир көркем әдебий китап шығармаған» деб айтады [3]. Жыйналыста тәжирийбели оқытыўшыларды тартыў арқалы хызметкерлер санын кеңейтириў, китаплардың авторлары ҳәм аўдармашылардың жыйналысларын турақлы түрде өткерип барыў, оқыў әдебиятлары авторлары ҳәм аўдармашылары орталығын кенейтириў, әсиресе қарақалпақ тилинде ислейтуғын қәнийгелерди көбейтиў ҳаққында қарар қабыл етилди.

Кадрлар мәселеси баспа исинде ең керекли еди. Бул дәўирде ККГИЗде қарақалпақ тилинде китап ислеп шығарыў менен шуғулланатуғын тек ғана үш редактор ислеген - К.Убайдуллаев, О.Шамуратов ҳәм А.Шамуратов, 1930-жылларының ақырында жаңа тил сиясатына муўапық СССР халықларының барлық тиллерин кирилл әлипбеси тийкарында жазба рәўиште аўдарма қылыў режелестирилген еди. Сол себепли, кадрлар таярлаў ҳәм кирилл жазыўындағы жаңа әлипбе дүзиў үстинде ислеў зәрүрли ўазыйпаға айланды. 1939-жыл басында ВКП(б) ның Орайлық Комитети ҳәм СССР Халық Комиссарлары Кеңесиниң қарарынан соң, үш ай ишинде кирилл әлипбесине толық өтиў әмелге асырылды. Соның ушын, 1940-жыл басларында ККГИЗде латын әлипбесиндеги сабақлықларды басып шығарыў тоқтатылды. Сол жылы К.Убайдуллаев, Қ.Айимбетов ҳәм Н.Давқараев кирилл әлипбеси тийкарында қарақалпақ тилиниң әлипбеси ҳәм имла қағыйдаларын ислеп шықты. Бул әлипбе 1940-жыл 18- июльдағы ҚҚАССР Орайлық Атқарыў Комитети Президиумының пәрманы менен турмысқа енгизилди. «Бизиң редакциямыз ағзалары алдында қыйын ис турыпты, -биринширен, жаңа әлипбени өзлестириў ҳәм жаңа әлипбеде сабақлықларды қайта ислеў керек». - деп жазған еди ККГИЗ директори ўазыйпасын атқарыўшы И.Сагитов [4].

И.Сагитов өзиниң баянат (докладной) хатында көрсеткениндей, «жаңа әлипбе 1940-жыл 1-июльда Ташкент қаласында тастыйықланған, бирақ қағыйдалар қандай болыўы белгили емес. Еле редакторлар ҳәм машинисткалардың ҳеш бири билмейди» [5].

Кирилл әлипбесине өтиў полиграфистлер ушын да бир қатар қыйыншылықларды келтирип шығарды: 1941-жылда басланған жаңа

сабақлықлардың басып шығарылыўы жүдә көп кемшиликлерге ийе еди, мәселен, баспа директоры Н.Сигбатуллин оларды жаңа имла менен байланыслы екенлигин жазады, «Мәселен 1941-жыл январьдан алдын сабақлықлар басып шығарылғанда, имла ушын тек ғана бир параметр болған еди, кейин қабыл қылынған дәслепки имла анықланды»[6].

Республика Халық Комиссарлары Кеңеси ККГИЗге жаңа әлипбе курсларын шөлкемлестириўге руқсат берди: ҳәр күни 2 саат даўамында еки ай ўақытта редакторлар, корректорлар, аўдармашылар ҳәм машинисткалар кирилл жазыўында қарақалпақ әлипбесин үйренди. Соның менен бирге, Төрткүл баспаханасында (1940 жылға келип Нөкис полиграфкомбинаты еле ҳәм қурылып атырған ҳәм толық үскенеленбеген еди) тек ғана 7 та үскене, соннан 2 «Pioner» баспа машинасы, 1 «Искра» машинасы, 2 «Ausburg» ҳәм 2 «Американка» бар еди. Сонын менен бирге, соңғы еки машинаның гөнериў жағдайы 75-80% ти қураған еди [7]. 1939-жыл 10-майда ҚҚАССР Халық Комиссарлари Кеңеси 184 мың рубль муғдарда баспахана үскенелерин, солардан Нөкис баспаханасы ушын бир рулонлы айланба ротациялы машинаны ҳәм Төрткүл баспаханасы ушын «Pioner» тегис баспа машинасын сатып алыўға рухсат берди. Бул үскене сол жылдың гузинде алып келинген ҳәм дәслеп ротациялы машинаны Төрткул баспаханасында орнатпақшы болды, бирақ Республика Халық Комиссарлары Кеңеси араласыўы менен Баспа ислери бойынша басқарма оны Нөкиске жибериўди мәжбур етти, соның менен бирге Нөкис полиграфия карханасында орнатыў ушын мөлжелленген басқа үскенелерди ҳәм (соныңдай-ақ брошюра машинасы, қағазды кесиў машинасы ҳәм басқаларды да).

Соған қарамай, Төрткүлдеги баспа 1940-жылда 136 атамадағы 404550 нусқада китаплар басып шығарады, яғный олар сабақлықлар, оқыў ҳәм методикалық әдебиятлар, сондай-ақ, социал-экономикалық, аўыл хожалығы, көркем ҳәм балалар әдебиятларын өз ишине алған. Сондай-ақ, қарақалпақ халық шайыры Бердақтың (Бердимурат) лирик шығармалары топламы (Төрткүл, 1941) А.Шамуратов ҳәм А.Бегимовлар баспаға таярлаған Бердақтың шығармалары топламы (Төрткул, 1941), «Маспатша» поэмасы (Төрткүл, 1940), қарақалпақ халық дастанлары «Алпамыс» (Төрткүл-Ташкент, 1941) ҳәм «Қоблан» (Төрткүл, 1941), «Қарақалпақ әдебий тилиниң алфавити ҳәм орфорграфиясы» (Төрткүл, 1941), Н.Жапақов тәрепинен таярланған «Халық ертеклери ҳәм қосықлары» (Төрткүл, 1941), уллы шайыр А.Наўайының, сондай-ақ қарақалпақ шайыр ҳәм жазыўшылары А.Мусаев, М.Дарибаев, Н.Жапақов, С.Нурымбетов ҳәм басқалардың шығармалары басып шығарылды. Сондай-ақ, рус тилинде сабақлықлар, социал-сиясий әдебиятлар, рус тилинен аўдарма қылынған көркем шығармалар ҳәм баспадан шықты.

1940 -жыллардың басларында Төрткүлде оқыў әдебиятларды басып шығарыўды баслады: тек 1941 жыл январь-февраль айларында Қарақалпақстан баспасы тәрепинен баслаўыш класслар ушын ҳәм аз муғдарда орта мектеплер ушын 20 атамадағы сабақлықлар басып шығарылды [8]. Лекин сабақлықларды басып шығарыў, тийкарынан Москвадағы «Учпедгиз»де әмелге асырылды.

Әдебиятлар

1. История Каракалпакской АССР. Т. II. – Н., 1974. – С.215-216.
2. ҚР МОА, 323-фонд, 1-опись, 7-д, 13- б
3. ҚР МОА, 323-фонд, 1-опись, 5-д, , 3-б.
4. ҚР МОА, .323-фонд, 1-опись, 7-д, 30-б
5. ҚР МОА, 323-фонд, 1-опись,.8-д, 28-б
6. ҚР МОА, .323-фонд, 1-опись,7-д, 32-б
7. ҚР МОА,173-фонд, 1-опись, 9-д, 21-б
8. ҚР МОА,.323-фонд, 1-опись, 1-д. 8-б

ÓSPIRIMLIK DÁWIRINDE PSIXOLOGIYALÍQ QÍYÍNSHÍLÍQLARDÍ SAPLASTÍRÍW JOLLARÍ

Sh. Saparov *- ps.i.k., doc. Ájiniyaz atindaǵı NMPI*
Sh. Jabbarbergenov *- Ájiniyaz atındaǵı NMPI, 2-basqısh magistrantı*

Óspirimlik dáwirde bala ómirinde hám xızmetinde kúshli ózgerisler bolıp ótedi, biykardan emes bul waqıttı «erjetiwge ótiw» dáwiri dep qaraydı. Biraq óspirim ushın bul jol endi baslanadı, ol qıyınshılıqlar, krisizler hám dramatikalıq keshirmelerge tolı dáwir. Bul waqıtta insannıń keyingi ómirin, fizikalıq hám psixikalıq densawlıǵın, onıń jámiyetlik hám jeke jetiskenligin belgilep beriwshi minez-qulıq formaları, tábiyatı hám emocional tásirleniw usılları qaliplesedi [1].

Óspirimlerde tálim-tárbiya beriw islerinde ushırasatuǵın qıyınshılıqlar bul jastaǵı balalardıń psixologiyalıq rawajlanıw nızamlıqların hám ózgesheliklerin jeterli dárejede bilmewi yamasa narazılıq bolǵan jaǵdayda payda boladı. Bul dáwir tárbiya ushın júdá qıyın dáwir bolıp esaplanadı. Sebebi balanıń úlken adamǵa oylaw procesiniń ózi qıyın, bul process psixikanıń, adamlar menen bolǵan qarım–qatnas formasınıń juwapkershilik penen qayta ózgeriwi hám de turmıs sharayatı hám xızmetiniń ózgeriwi menen baylanıslı.

Óspirim pútkil dúnyaǵa, biraq birinshi náwbette ata-anasınan ǵázeplenedi. Eger olar eń jaqsı múmkinshiliklerdi jaratıp berse de, buzǵınshı insannıń qálew-tilekleri hár qashan da onıń múmkinshiliklerine mas kelmewin túsinbeydi.

Sonıń ushın bul dáwirde óspirim hámme tárepten saw-salamat rawajlanıwına kesent etpeytuǵın, al imkan beretuǵın sharayatlar tabıwda, shańaraqtıń hám mektep kollektiviniń roli de júdá áhmiyetli. Teńlesleri aldında abıroyǵa iye bolıw, olardıń talaplarına juwap beriw óspirimniń rawajalanıwında úlken tásirin kórsetedi. Ásirese, minez-qulıqqa teńlesleri toparında qáliplesken normalar tásir jasaydı [2].

Bul normalar qatarına bir-birin qollap quwatlaw hám járdem beriw kiredi. Úlkenler hám teńlesleri talaplarınan kelip shıǵatuǵın konfliktler jaǵdayında olar teńlesleri ortasındaǵı normalarǵa boysınadı.

Óspirimlerdiń minez-qulqına tásir etetuǵın tártipsiz payda bolatuǵın normalar kóbinese topardıń óziniń aǵzalarına degen tásiri delikvent óspirimlerde baqlawǵa boladı, yaǵnıy ele kriminal dárejege jetpegen kishi jastaǵı nızam buzıwshılar, úlkenlerge hám mektep psixologına bir talay mashqalalar tuwdıradı. Joqarıda keltirilgen jaǵdaylar - qıyın hám - qıyınshılıq dárejesine kóre klassifikaciyalanadı. Ádetde bul gruppalar tómendegishe ajıratıladı:

✓ Maqullanbaytuǵın minez-qulıqlar (waqıtı-waqıtı menen barlıq óspirimler hám balalarda ushıraydı).

✓ Qısıw minez-qulıqlar (tártip hám intizamnıń joqarı dárejesi).

✓ Deviant minez-qulıqlar (etikalıq tárepten juwap beretuǵın: ótirik, ashıwshańlıq, menmenlik, basqınshılıq hám basqalar).

✓ Huqıq buzarlıq minez-qulıqları (jınayatqa shekem: adamlar ortasındaǵı múnásibetler normaların kóz-kórekey buzılıwı: jánjel, hiylekerlik hám basqalar).

✓ jınayatlı minez-qulıqlar.

✓ Hádden tıs jaǵdaylar (náshebentlik hám shaxstı buzatuǵın basqa hádiyseler) [3].

Óspirimdegi qulıq «awıwlardıń» psixologiyalıq ózgesheliklerin úyreniw, olardıń jámiyetlik adaptaciya menen baylanıslı mashqalalardı sheshiw imkaniyatın jaratadı.

Óspirimlerdiń háreketlerin unamlı baǵdarǵa burıp jiberiw ushın olarda juwapkershilik, isenim sezimlerdi oyatıw kerek. Bunıń ushın olardıń jası, kúshi, qábileti hám qızıǵıwshılıqların esapqa alıp, tapsırmalar beriw kerek. Olardı qızıǵıwı boyınsha dógereklerge qatnastırıp, sport sekciyasın basqarıw wazıypasın isenip tapsırsańız nátiyjede unamsız minez– qulıqlardıń kemeyiwine alıp keledi. Jáne eń áhmiyetlisi sonda, tárbiyalanıwshılarǵa iseniw kerek. Olardıń qolınan keletuǵın islerine itibardı kúsheytiw kerek, onı orınlaǵannan keyin xoshametlew, ele de jumısların jaqsı islewge iytermelew, óz betinshe pikirlerin bayan etiwge úyretiw hám tárbiyalaw lazım. Demek, óspirimlerdiń minez-qulıqları átiraptaǵılardıń ómiri hám salamatlıǵı ushın jeterlishe qáwip tuwdırsa, ol arnawlı bir dáwir ishinde ózgerislerge beyimlik bildirmese, psixiatrǵa ushırasıwı zárúr. Sebebi bul jaǵdaylarda bas miydegi ózgerisler nátiyjesinde agressiya ózin-ózi baqlawdıń joǵalıp ketiwi sindromınıń nátiyjesi retinde júzege kelgen bolıp, jámiyet ushın qáwip tuwdırıwı múmkin.

Juwmaqlap aytqanda, óspirim jasındaǵı balalardıń hár tárepleme jetik shaxs bolıp jetilisiwindegi tárbiyalıq islerdi alıp barıwda olardıń jas ózgesheliklerin esapqa alǵan halda tásir kórsetiw maqsetke muwapıq boladı. Bunıń ushın óspirimler menen dostana múnásibette bolǵan halda tárbiyasına tásir kórsetiw lazım.

Ádebiyatlar

1. N.Ismoilova, D.Abdullaeva. Ijtimoiy psixologiya / T. -2015, b- 134.

2. To'raev Sh. va b. Milliy g'oyaning innovatsion targ'ibot texnologiyalari va yoshlarning axborot-psixologik xurujlaridan himoya qilishning zamonaviy usullari. – T.: “Turon zamin ziyo” 2016 y.

3. Zunnunov A. Oilada bola shaxsini shakllantirish. T.: O‘zbekiston, 2006 yil.

“SOFT SKILLS”: ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Ш.Н. Альдибекова – *п.ғ.к., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы*

С.Р. Дайырбекова - *Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті 2-курс студенті*

Қазіргі уақытта оқу бағдарламаларын жобалау орталығы, дүниежүзілік экономикалық форумы, экономикалық даму және ынтымақтастық ұйымы сияқты беделді ұйымдары дербес зерттеулер негізінде қоғам өмірінің өзгеруіне

елеулі дәрежеде әсер ететін бірнеше әлемдік тенденциялардың ықпалын анықтайды. Олардың ішіндегі ең басты және жиі кездесетін үрдістер: біріншіден, өмір сүру және әлем жағдайының өзгеруінің өте жылдам қарқынмен жүруі.

Екіншіден, технологиялар мен қоғамның тұрақты және үздіксіз дамуы айтарлықтай дәрежеде кәсіби саланың өзгеруін анықтауда. Осыған сәйкес бұл үрдістер болып жатқан өзгерістер контекстінде адамдардың тиімді қызмет етуіне қажетті сапасына талаптар қоюда, бұл ең алдымен, икемді дағдылармен (soft skills) сипатталады. Жалпы, маманның кәсіби біліктілік моделінде дағдыларды soft skills (жұмсақ) және hard skills (қатаң) деп бөледі.

Жаратылыстанудан білі беруде Soft skills дағдыларына жатады: сыни тұрғыдан ойлау, мәселені шешу, дәлел келтіру; ғылыми-зерттеу дағдылары мен әдістері; шығармашылық, қызығушылық, қиял, инновация; тұрақтылық, өзін-өзі басқару, жоспарлау; ауызша және жазбаша қарым-қатынас, жұрт алдында сөйлеу және презентация жасау, тыңдау; көшбасшылық, топтық жұмыс, ынтымақтастық; ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), бұқаралық ақпарат құралдары мен интернет-сауаттылық, деректерді түсіндіру және талдау, бағдарламалау. Жұмсақ дағды ерікті құзыреттілікті дамытады, ал командалық ұжымда жұмыс істеуге үйретеді. Музыка және сурет шығармашылықты, креативтілікті дамытады және барлық зияткерлік құзыреттердің дамуына серпін береді. Сондай-ақ, осы кезеңде кезінде логикалық ойлау дамиды. Мектептегі жобалық жұмыс әлеуметтік, көшбасшылық және зияткерлік құзіреттіліктерді дамытуға мүмкіндік береді.

Жұмсақ дағдылар жеке қарым-қатынасқа, мінезге және көзқарасқа қатысты. Егер сіз осы дағдыларды жетілдірсеңіз, сіз жұмыста жақсы жұмыс істей аласыз, күшті қарым-қатынас орната аласыз және қызметте көтеріле аласыз. Қарым-қатынас дағдылары бойынша жұмыс жасаңыз, тұлғааралық қарым-қатынастарыңызды нығайтып, әріптестеріңізге және басшыларыңызға жақсы жұмсақ дағдыларыңыз бар екенін көрсету үшін кәсіби ынтаңызды көрсетіңіз. Сізге екі түрлі дағды қажет: жұмсақ дағдылар мен қатал дағдылар.

Дағдылардың екі түрі де маңызды, өйткені олар сіздің қабілеттеріңіздің, тәжірибеңіз бен біліміңіздің әр түрлі аспектілерін көрсетеді.

Дегенмен, әлеуетті жұмыс берушілерге жұмсақ және қатал қабілеттеріңізді тиімді түрде көрсетпес бұрын, алдымен олардың арасындағы айырмашылықты түсінуіңіз керек.

Мұнда біз жұмсақ және қатал дағдылардың не екенін, екеуінің де кейбір жағдайларын, олардың арасындағы қарама -қайшылықтарды және жұмыс сұхбатында дағдылардың екі түрін қалай атап өту керектігін қарастырамыз.

Жұмсақ дағдылар - бұл сан мен анықтау қиынырақ болатын дағдылар мен дағдылар. Бұл адамдардың өзара әрекеттесуіне және бір -бірімен араласуына мүмкіндік беретін тұлғааралық қабілеттер. Бұл дағдыларды нақты үйрету қиын. Оларға мінез -құлық, команданың құрамында жұмыс істеу қабілеті және сіздің корпоративтік мәдениетіңіз туралы жалпы түсінік пен қатынас сияқты факторлар кіреді. Жұмсақ дағдылар адамдар үшін қиын болуы мүмкін, әсіресе әріптестермен қарым -қатынас жасау кезінде.

Жұмсақ дағдылардың мысалдары қандай?

Жұмсақ қабілеттердің бірнеше мысалын қарастыру сізге бұл ұғымды жақсы түсінуге көмектеседі.

Linkedin 2021 жылға сұранысқа ие бес жұмсақ дағдыларды талдап, келесі тізімді құрастырды:

- Шығармашылық
- Сенімділік
- ЫІнтымақтастық
- Адаптация
- Эмоциялық ақыл
- Эмоционалды интеллект - үйрету үшін осы қасиеттердің ішіндегі ең қиыны адамның басқаларға жанашырлық таныту, өз мінез-құлқын басқару және өзін-өзі тану қабілеті-осының бір бөлігі.
- Эмоционалды интеллект сонымен қатар ішкі мотивацияның жоғары деңгейін көрсете отырып, күшті жұмыс этикасын білдіреді.
- Кейбір басқа мысалдар мыналарды қамтиды:
- қарым-қатынас
- Тыңдау
- Дәлдік
- Топтық жұмыс «Бөлмені оқу» ұйымдастырушылық қабілеті
- икемділік
- төзім
- Уақытыңызды ұйымдастырыңыз.
- Көп функция
- Детальдарға жауапкершілік пен назар аудару
- Стратегия тұрғысынан ойлау
- Жақсы шешім қабылдау және мәселелерді шешу
- Жанжалды шешуде инновация
- Әлеуметтік қабілеттер
- Мәдени сезімталдық пен сана

Неліктен бастауышта жұмсақ дағдыларды дамыту қажет? Жұмсақ дағдыларды дамытудың маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес. Карнеги Меллон қорының зерттеулеріне сәйкес, қызметкерлердің жұмсақ дағдылары олардың ұзақ мерзімді жұмыс табысының 75% құрайды. Басқа LinkedIn сауалнамасы жаңа жұмысқа орналасу кезінде компаниялардың 57 пайызы қатаң мүмкіндіктерден гөрі жұмсақ дағдыларды ұнататынын көрсетті. Қарапайым тілмен айтқанда, сіз өз саланыздың танымал маманы бола аласыз, бірақ егер сіз әріптестеріңізбен тіл табыса алмасаңыз, бұл сізге көп көмектеспейді. Қатты дағдыларды анықтау және өлшеу әлдеқайда оңай. Қызметкерлер осы тапсырмалар бойынша арнайы дайындықтан өтеді, мысалы, сантехник ақаулы кранды жөндеуді үйренеді немесе медбике қан алуды үйренеді. Қатты дағдылар - бұл өлшеуге болатын дағдылар немесе дағдылар жиынтығы. Қатты дағдылар – бұл жұмысқа сәйкес келетін техникалық қасиеттер. Бұл дағдыларды әдетте аудиторияда, интернетте, кітаптар мен басқа материалдар арқылы немесе жұмыста үйренуге болады.

Олар жұмыстың тірегі болып табылады және олар арнайы оқыту мен сынақ-қате арқылы дамиды.Жұмсақ дағдылар, керісінше, ситуациялық және мінез -құлық сұхбат сұрақтарын қою, жұмсақ дағдылар сұрақтары мен тесттерді қолдану және жұмысқа қабылдау кезінде үміткердің жалпы жеке қасиеттерін ескере отырып жақсы бағаланады.

Жұмсақ және қатал дағдылардың басты айырмашылығы-бұл қиын дағдыларды оқыту, оқу немесе басқа да оқыту әдістері арқылы алады, бірақ жұмсақ дағдылар көбінесе туа біткен жеке қасиеттер ретінде қарастырылады.

Қатты дағдылар - бұл жаттығулар арқылы уақыт өте келе алынатын және жетілдірілетін дағдылар, ал жұмсақ дағдылар біреудің қалай қарым -қатынас жасауына, адамдармен қарым -қатынас жасауына, уақытты басқаруына және жұмыс орнындағы эмоциялары мен мінез -құлқын басқаруға қатысты.

Қысқаша айтқанда, қиын дағдылар - бұл техникалық білім, бірақ жұмсақ дағдылар - бұл сіздің жұмысыңызға әсер ететін жеке әдеттер мен сипаттамалар.Табысты жұмыс нәтижесінде қатал да, жұмсақ таланттар да бар.

Қорыта келе, бастауышта жаратылыстанудан жұмсақ дағдыларды қалыптастыру мәселелесі әлі де болса зерттеліп жатқан үлкен жұмыс, дегенменде пән мұғалімдері оны кеңінен қолданып өз тәжірибесінде нәтижесін көруде.

Әдебиеттер

1. Уитмор, Пол Г., «Жұмсақ дағдылар дегеніміз не?» КАРАРК Soft Skills конференциясы, Техас, 1972 ж. 12-13 желтоқсан.
2. Фрай, Джон П., «КОНАРК мектептерінде жұмсақ дағдыларды оқытуды жүзеге асыру процедуралары» КАРАРК Soft Skills конференциясы, Техас, 1972 ж. 12-13 желтоқсан.
3. Уитмор, Пол Г.; Фрай, Джон П., «Жұмсақ дағдылар: анықтама, мінез-құлық моделін талдау, оқыту процедуралары. Кәсіби жұмыс 3-74.», Зерттеу туралы есеп ERIC Нөмір: ED158043, 48pp.
4. Марсель М. Роблес, Бүгінгі жұмыс орнында қажет болатын 10 жұмсақ дағдыларды басқарушылық қабылдау Мұрағатталды, Тоқсан сайын іскери байланыс, 75 (4) 453–465 Wayback Machine, Тоқсан сайын іскери байланыс, 75 (4) 453–465 (pdf).
5. Левасир, Роберт Е. (2013). «Адамдар дағдылары: жұмсақ дағдыларды дамыту - өзгерістерді басқару перспективасы». Интерфейстер.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ БАЁН ЁЗИШГА ЎРГАТИШ УСУЛЛАРИ

А.Д. Нажимова *- Нукус ДПИ*
Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси

Баённи дарсда ўрганиладиган таълим мазмунига йўналтириш учун матнни шундай танлаш керакки, унда янги (нотаниш) сўзлар миқдори етарли бўлиши, аниқ бир талаффуз ва имло қоидаси, грамматикага доир билим, гап турлари, тиниш белгилари мавжуд бўлиши лозим. Баъзан баён бирор янги мавзуни эмас, балки ўтилганларни мустаҳкамлаш ниятида ташкил этилса, юқоридаги иккала

мақсад оғзаки қайта ҳикоя қилиш, ҳикоялаш ёки баён ёзишни матнга яқинлаштириш кўзда тутилади. Айрим ҳолатлардагина матннинг тузилиш хусусиятларини ўрганиш билан боғлиқ равишда боғланишли нутқ ўстиришга доир билим унсурлари ҳисобга олинади.

Юқорида айтиб ўтилган тил ҳодисалари бундан олдинги дарсларда ўрганилган бўлса, баён уларни мустаҳкамлаш ва ўзлаштирилишини қисман назорат қилиш мақсадига эга бўлади. Ўрганилмаган тил ҳодисалари ёзма ишга қадар қисқа тарзда тушунтирилади, дастурий тил ҳодисаларигина баён ёзиш орқали ёзма нутққа олиб кирилади, мустаҳкамланади.

Матннинг ҳажми ҳам муҳим роль ўйнайди. У осон ёд олинадиган кичик ҳажмли ҳам, мазмунини ўзлаштириш қийин бўлган даражада катта ҳажмли ҳам бўлмаслиги мақсадга мувофиқдир.

Ўқувчининг ишини бирмунча енгиллаштириш учун матнни адаптация қилиш лозим. Матнлар мазмунан қизиқарли, тушунарли, болаларга яқин бўлиши керак.

Баён асосан матндан узоқлашмаган, намуна мазмунида ёзилади, айни пайтда баъзан ижодий фикр ифодалаш ҳам талаб этилади.

Баён материали ҳам ҳар хил бўлади: ҳаёт тажрибасидан ўтган, кузатилган воқеа-ҳодисалар ёритилган мазмунда бўлиши мумкин. М.Р.Львов тавсия этганидек, баён учун турли манбалардан парчалар танланади: поэтик матн, пейзаж, образли, бадиийликка яқин, ўқувчилар тилидан, ўқув-илмий асарлар, иш қоғозлари [1].

Баённинг таълимий жиҳати яна шундан иборат бўлиши керак, ўқувчилар она тилидан ўтилган тил ҳодисаларини мустаҳкамлаш баробарида ўзлари йўл қўяётган хатоларни топа олиш ва тузата билиш кўникмаларини эгаллай боришлари даркор.

Баёнда матннинг мавзу жиҳатдан бир бутунлиги, ўйлаб қўйилган ният, нисбий тугаллик, ички қурилиш, синтактик ва мантиқий боғланишлар мавжуд бўлади. Булар билан танишиш ўқувчиларнинг коммуникативликни таъминлаган ҳолда қайта ҳикоя қилиш ёки баён ёзиш кўникмаларини эгаллашлари учун муҳимдир.

Амалиётда баён икки хил тарзда ўтказилиши кузатилади:

1) пухта тайёргарлик кўрилган ҳолатда ёзиладиган баён;

2) одатдаги тартибда (матнни уч марта ўқиб бериш, имлоси қийин сўзларни хаттахтага ёзиб қўйиш ва ҳ.к.) ёзиладиган, назорат ишига яқин характердаги баён.

Нотаниш, имлоси қийин сўзлар, сўз шакллари билан таништириш пухта тайёргарликка кирмайди. Бизнингча, пухта тайёргарлик деганда савол-жавоб усули билан ўқувчиларнинг матнни ўзлаштиришларини таъминлаш тушунилади, айни тавсия этилаётган савол-жавоб жараёни шунга олиб келади. Баённинг боғланишли нутқ ўстиришдаги хизмати матннинг ташқи белгиларига (хатбоши, гапларнинг чегараси белгиланганлиги, матннинг қисмларга ажратиб ёзилганлиги ва б.) амал қилинганликда кўринади [2]. Баён матнида гапларнинг боғланишлилик жиҳатлари таъминланган бўлади. Бунинг учун эса ўқувчи баён мавзусини тасаввур қила олиши, нима ҳақда ёзиш кераклигини англаб етиши

лозим.

Матннинг тил хусусиятлари ўқиш, мазмуни юзасидан суҳбатлашиш, матнни таҳлил қилиш чоғида ўзлаштирилади. Натижада ушбу матн боланинг ўз нутқига кўча бошлайди, ўқувчи матн намунасини сўзма-сўз эслашга интилмайди, бу ҳол уни унчалик зўриқтирмайди, аксинча, матнни ўзи тузади, ундаги фикрларни қайта баён қилади. Натижада мустақиллиги ортади, ижодийлик элементи пайдо бўлади. Шунинг учун ҳам баённи ижодий ишлар сирасига киритадилар.

Баён ёзилаётган пайтда ўқитувчининг ёрдами шунда бўлиши лозимки, у болалар ишини кузата бориб, хатога йўл қўйилаётган бўлса, шунга ишора қилиши, зарур бўлганда хатони кўрсатиши ва ўқувчини ушбу хатони мустақил равишда, баъзан қоида ёрдамида тузатишга ундаши керак. Ўқувчи йўл қўяётган хатони ўзи пайқай олмайдиган, тузата билмайдиган ҳолатларда ўқитувчи ўз маслаҳатлари билан ёрдам бериши тўғри бўлади. У бу ишни ўқувчи шаънига тегмайдиган қилиб ташкил этади. Шундай экан, ўқитувчининг мақсади ўқувчилар йўл қўяётган хатоларни тузатиш бўлибгина қолмай, уларни ўз-ўзини текшириб боришга аста-секинлик билан ўргатиб боришдир. Бунда боладан ўтилган қоидани сўраш, уни имло луғатига мурожаат эттириш ҳам мумкин.

Ўқитувчи матн намунасининг ўқувчига таъсирини бошқаради, керакли сўзларни ишлатишига эътибор беради, илгари учратмаган бирикмада қўлланган сўзларга, ибораларга эътибор беради, намунанинг услуби сақланиб қолишини талаб қилади, Масалан, эртак бир услубда, бадиий асардан парча бошқа услубда бўлади. Булар алоҳида такт билан адо этилади. Матн таҳлили пайтида ҳам шуларга йўналиш берилади.

Баёнда ўқувчи воқеаларга ўз муносабатини, ўзида туғилган ҳис-туйғуларни ҳам ифодалаши мумкин. Бу нарса баённинг ўқувчиларга қизиқали бўлсин учун қилинади. Агар оғзаки қайта ҳикоялаш ёки баёнда ўқувчининг ҳис-туйғулари акс этган бўлса, демакки, унинг ўз нутқи ривожланиб, юксалиб бораётган бўлади.

Агар ўқувчининг ўзига матн ёқса, у мазмунини қизиқарли тарзда етказиш ҳаракатида бўлади. Бунинг учун у шуни ҳам билиши керакки, мароқли қилиб ёзилган баён синфда ўқиб эшиттирилади.

Ёзма иш ёзиб бўлингандан кейин ўқувчиларни бир-бирларининг ишини текширишга ундаш ҳам мақсадга мувофиқдир. Ёзма ишдаги хатоларни тузатиш ишлари шунчаки бажарилмайди, балки бу билан ўқувчиларни ўз хатоларини ва ўзгалар хатоларини мустақил равишда топиш ва тузатишга ўргатишдир.

Ўқитувчининг баҳосини турли ёшдаги ўқувчилар турлича тушунадилар. Чунки баҳо лексик ва грамматик (морфологик ва синтатик, пунктуацион) жиҳатдан бериладиган изоҳ мазмунида бўлганидан кейин, ушбу тушунчаларни яхши англайдиган ўқувчилар ўз ютуқ ва камчиликлари нимадан иборат эканлигини ҳам яхши фарқлай оладилар. Бу борада 3-4-синф ўқувчиларининг имкониятлари 1-2-синф болалари имкониятларига қараганда кўпроқдир.

Баён натижалари таҳлил қилинадиган дарсда ўқувчилардан баъзан ўз

ишларини айтилганлардан келиб чиқиб таҳрир қилишни таклиф этган маъқул. Ушбу жараёнда ўқувчи ривожланади, нутқи баркамол бўлиб боради, унда адабий тил меъёрларига амал қилиш учун етарли билим шакллана бошлайди.

Хуллас, бошланғич синфлар она тили дарсларида ўтказиладиган баённинг таълимий аҳамияти ўқувчиларнинг нутқини ўстиришдаги, баркамол қилишдаги хизмати билан белгиланади. Шунга кўра ҳам баён тарзидаги ёзма ишни катта масъулият билан тайёрлаш ва ўтказиш талаб этилади.

Адабиётлар

1. Львов М.Р., Горецкий В.Г., Сосновская О.В. Методика преподавания русского языка в начальных классах: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – С. 300–308.

2. Yo‘ldoshev R., Rixsiyeva M. Insholardagi matniy xatolar, ularni tuzatish metodikasi. – Toshkent: «Fan va texnologiyalar, 2019. – 157 bet.

КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ- АРҚЫЛЫ ОҚУШЫ МҮМКІНДІГІН АРТТЫРУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Ш.Н. Альдибекова– *п.ғ.к., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы*
А.А. Жиеналиева - *Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті 2- курс студенті, Алматы қаласы.*

Білім берудің қазіргі заман талабы – шығармашылықпен жұмыс жасайтын, бәсекеге қабілетті, құзіретті тұлға тәрбиелеу.

Оқыту – мұғалімдердің оқушыларға жасаған сыйы емес, бұл құзіреттіліктер білім алу үшін оқушылардың өздері де оқу үдерісіне белсенді қатысуын талап етеді. Мұғалімдер, өз кезегінде, өзінің сабақ беруіне емес, оқушылардың оқу ептілігін дамытуға назар аударуы тиіс. Осы мақсатта мұғалім оқыту ортасын құру керек.

Осыған байланысты оқушылар арасында өзара түсіністік және ұжымдық қарым-қатынасты орнатып, оқушылардың сенімсіздіктерін жойып, мүмкіндіктерін арттыруға жол ашатын критериалды бағалау болып табылады.

Критерийлер - оқытудың міндеттерін жүзеге асыратын өлшемдер, атап айтқанда, оқушылар жұмыс барысында орындайтын іс-әрекеттер тізбесі.

Критериалдық бағалау - бұл білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу-танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын, айқын анықталған, ұжыммен шығарылған, білім процесінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі критериялармен оқушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген процесс.

Егер балаға оның белгілі бір деңгейге жеткендігін айтса, онда бұл оған үздік нәтижеге жету үшін не істеу керектігін түсінуге көмектеспейді, бұл ретте егер баламен бірге оның жұмысында мұндай бағалауға не әкелгенін және бағалау өлшемдерін түсіндіруге талдау жасаса, онда бұл балаға өзінің нәтижесін жақсарту үшін кейін не істеу керектігін түсінуге мүмкіндік береді.

Дескриптор (лат. descriptor - сипаттайтын) - лексикалық бірлік (сөз, сөз тіркесі) ақпараттық-іздестіру тілі, әрі сипаттау үшін негізгі мағыналық мазмұнының құжаттың немесе тұжырымын сұрату құжатты іздестіру кезінде (ақпарат), ақпараттық-іздеу жүйесі. Дескриптор әрине тобына сәйкес қойылатын негізгі сөздердің табиғи тілді іріктеліп, мәтінді жататын білімнің белгілі бір саласы. Дескриптор HTML тілінің элементі гипертекстті белгілеу HTML. Ауызекі сөйлеу дескрипторлар «HTML» деп атайды. Дескриптор өрістету – XML-файлдар сипаттайтын өрістету модульдер веб-қосымшалар. Дескриптор сегмент - қызметтік құрылымы сәулет x86 процессорлары ЭЕМ жедел жадында айқындайтын сегменті. Дескриптор шлюз – қызметтік құрылымы деректер сәулет x86 анықтайтын әр түрлі өткелдері.Файлдық дескриптор - саны немесе құрылымы, қолданылатын операциялық жүйеге қатынау үшін, файлдарға, папкаға, сокетам және т.б. Бұл дескриптор? Сипаттамасы және түсінігі. Дескриптор мәні бойынша ұқсас бастап термин «сипаттайтын». Дескриптор – бұл объектінің сәйкестендірушісі бағдарламалаушы. – Дескрипторам жатқызуға болады көпшілігі тег, түсіндірмелер тілдерінде бағдарламалау. Дескрипторлардың ерекшелігі болып табылады, олар басқа кітапханалармен немесе операциялық жүйесі. Осындай объектілермен әрекеттер жүргізуге болады, мысалы, жасауға немесе жоюға болады, бірақ бұл ретте оларда ішіндегі жасырын қалады. Дескрипторлар болуы мүмкін түрі көрсеткіштер немесе бүтін сандар. Әрбір құжат, ол жүйесі сақталады, өз дескрипторлар қалыптастыратын, оның іздеу бейнесі. Сипаты дескрипторлар: HTML; өрістету; сегмент; шлюз; файлдық дескриптор. Дескриптор бұл лексикалық бірлік (сөз, сөз тіркесі) ақпараттық-іздестіру тілі білдіретін негізгі мағыналық мазмұны кез келген мәтін. Кезінде пайдаланылады ақпараттық іздестіру құжаттарды ақпараттық іздеу жүйелері. Дескриптор өзінше әлдебір бұл описывающее және бір мәнді идентифицирующее объект.

Дескриптор – бұл сөз, сөз тіркесі немесе тұтас пікір, олар мазмұнын тіркелген мәтінді барынша сығылған түрінде көрсетеді. Сипатына байланысты берілетін ұстау дескрипторлар бөлінеді номинативті дескрипторлар білдіретін тақырыптар мен бастапқы мәтін тақырыптар, және предикативті дескрипторлар беруші» деп айтылады. Дескрипторлар - бұл қуатты хаттама кең қолдану саласы. Олар механизмі болып табылады, қасиеттерімен, әдістерімен, статикалық әдістерімен, тәсілдерімен сынып оқушылары шақырылады. Дескриптор үшін маскирования ішкі іске асыру пайдаланушы пайдаланылады. Дескриптор - тетіктерінің бірі абстракциялау. Сол дескриптор – бұл есептік жазбаның аты, ол Сіз тіркеу кезінде көрсеткен. Ол қажет қосу үшін ойыншылардың достар, жөнелту ішіндегі ойын пошта және көптеген басқа да пайдалы іс-әрекеттер. Сайтқа кірген кезде өзінің есептік жазба дескриптор жоғарғы оң жақ бөлігінде көре аласыз. Қарастырайық, бұл дескриптор егжей-тегжейлі.

Дескриптор әрине тобына сәйкес қойылатын негізгі сөздердің табиғи тілді іріктелініп мәтінінен білімнің белгілі бір саласында қойылады. Осылайша, дескриптор деп батыл санауға дербес тілдік элемент.

Білім беру мазмұнын жаңарту білім берудің қазіргі заманғы үрдістерін және қазақстандық білім берудің үздік практикасын кіріктіруге бағытталған. Білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде оқу бағдарламаларын әзірлеу кезінде қазақстандық педагог-практиктердің және ғалымдардың ұсыныстары ескеріліп жасалды.

Бастауыш білім беру мақсаты - келесі негізгі кең ауқымды дағдыларға:

- білімдерді функционалдық және шығармашылық қолдану;
- сыни ойлау;
- зерттеу жұмыстарын жүргізу;
- ақпараттық-коммуникативтік дағдыларды пайдалану;
- әр түрлі коммуникация тәсілдерін пайдалану;
- топта және жеке жұмыс істеу ептілігі;
- проблемаларды шешу және шешімдер қабылдауға
- ие оқушы тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуы үшін қолайлы білім беру кеңістігі құру.

Кері байланыс оқушының оқыту үрдісі қалай өткені және қандай нәтижеге қол жеткізгендігі туралы ой-пікірін тыңдауға негізделеді. Кері байланыс сабақтың соңында ғана емес, сабақ барысында оқушылардың өз бетімен орындайтын тапсырмаларының соңында жүргізіліп отыруы керек.

Рефлексия мақсаты - еске түсіру, өзінің сабақ бойындағы іс-әрекетіне баға беру, талдау және мәселелердің шешу жолдарын іздестіру. Мұғалім оқушының кез келген кері байланыс парағын оқи отырып, жұмысының сәтсіз шыққан тұсын және сәтті шыққан қадамын, ендігі іс-әрекетін қалай жақсартуға болатынын алдын-ала біледі [1; 37-б]. Сонымен қатар кері байланыс парағы арқылы оқушының үніне құлақ түріп, оқу мен оқытудағы кездесетін кедергілерді айқындап, келесі оқытуға бұдан да жақсырақ дайындалуына түрткі болады.

Критерийдің мазмұны:

Критерийлер		**Дескрипторлар**
А	**Білу және түсіну**	Жекелеген сыныптар мен пәндер көлемінде оқу бағдарламасы мақсатына сәйкес келетін нақты фактілерді, ақпараттар және сипаттамаларды білу және жаңғырту. Алынған ақпаратты талдау, қайта жаңғырту, болжау жасау арқылы түсінгендігін көрсете білу.
В	**Қолдану**	Бұрын алған ақпараттар мен білімдерін жаңа немесе таныс емес жағдайларда және контекстерде қолдану, пайдалану**.** Білгенін, түсінгенін, дағдыларын сабақ барысында қолдану арқылы көрсету. Әр сыныптар мен пәндер көлемінде оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес келетін білімдерін қолдануды көрсетудің жолдары: практикалық жұмыс, диаграммалармен жұмыс,

		кескін картада жұмыс жасай алуы, есептер шығару, жобалар, мәселені шешу және жаңа нәтижелер ойлап табу болып табылады.
C	**Сыни ойлау және зерттеу**	Білім көзінен алған ақпараттарды талдау, синтездеу, бағалау арқылы пікірлер қалыптастыру. Жекелеген сыныптар мен пәндер көлемінде оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес келетін ақпараттар мен нәтижелерді жинақтай алу және оларды талдай алу қабілеттілігін көрсету. Ұсынылған болжамдарды дұрыс ақпараттар жинақтау және деректерді пайдалану арқылы зерттеп, бағалап, өз бетімен қорытынды жасау. Әр сыныптар мен пәндер көлемінде оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес келетін жасалған қорытынды жайында ой қозғау қабілеттілігін көрсету.
D	**Коммуникация және рефлексия**	Әр сыныптар мен пәндер көлемінде оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес келетін ақпараттар, фактылар мен ойларын, пікірлерін ауызша және жазбаша ұсыну. Басқа адамдар ұсынған ақпаратты тыңдап және сәйкесінше жауап қайтара алу қабілеттілігін, басқа адамдардың көзқарасын қабылдай отырып, өз көзқарасын түсіндіру арқылы ортақ ойға келу. Айтылған ойларды, пікірлерді, оқиғаларды ой елегінен өткізу арқылы шешім қабылдау немесе ой толғаныс нәтижесінде іс-әрекет жасау**.**

Критериалды бағалау технологиясы оқушы бойындағы үрейленуді басады және мұғалімді «төрешілік» қызметінен босатып, оқушы бойында өзін-өзі бағалау, өз іс-әрекетіне баға беру, жауапкершілік қабілетінің дамуына ықпал етеді.

Критериалды бағалау жүйесі бұрынғы бағалауға қарағанда қалыптастырушы және жиынтық бағалаумен ерекшеленеді. Қалыптастырушы бағалау оқытуды, әдістерді және осы мүмкіндіктерді іске асыру түрлерін жақсарту мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған болса, жиынтық бағалау мақсатты баға қою және сертификаттау немесе оқытудың алға жылжуын тіркеу үшін оқыту қорытындысын шығару үшін қажет.

Мұндай бағалау кезінде өзіңді басқа адаммен салыстыру шарты жоқ, сондықтан критерий түрлері бойынша мүмкіндігіңді бағалап, жетістікке жету жолдарын қарастыру қажет.

Әдебиеттер

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Екінші (негізгі) деңгей., 2015 ж.
2. http://moodle.nis.edu.kz

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮЗЕТУДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ ДЕҢГЕЙІН АРТТЫРУ

А.М. Дуйсебекова *- х.ғ.к., доцент Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті. Түркістан қаласы*
Ж. Қайратбек кызы*- Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті 4- курс студенті. Түркістан қаласы*

Оқушылардың биологиялық білім сапасын бағалау оқу-тәрбие процесінің қажетті және маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Барлық білім беру мекемелерінде оған ерекше көңіл бөлінеді.

Оқушылардың білімін объективті бағалау іс-әрекеттің түпкілікті нәтижесінің дұрыстығы туралы ғана емес, сонымен бірге оның өзі туралы да ақпарат береді. Оқушылардың оқуға деген көзқарасы, олардың пәнге деген қызығушылығы мен тәуелсіздігі оның қалай жүзеге асырылатынына байланысты. Білімді бағалаудың рөлі мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынастан әлдеқайда көп.

Білім саласында үлгерімді бағалаудың қанағаттанарлықсыз қолданылуы білікті педагог кадрлардың тапшылығымен, педагогикалық ғылымның дамымауымен, білім беру жүйесінің материалдық-техникалық базасының әлсіздігімен де байланысты.

Педагогикалық теорияда бағалаудың тәрбиелік функциясы ең көп зерттелген. Бұл аспект Г.А. Амонашвили, Б. Г. Ананьев, О. С. Богданова, Л.В. Занков еңбектерінде, Т.В. Вершинина, Р.Х. Салькос, Н.В. Селезневтің және т.б. еңбектерінде қамтылған [1].

Алайда, оқушылардың үлгерімін бағалау проблемасына байланысты көптеген зерттеулердің қарамастан, оның бірқатар аспектілері соңғы уақытқа дейін ғалымдардың назарынан тыс қалды.

Зерттеудің мақсаты - эксперимен нәтижелерін талдау негізінде оқушылардың үлгерімін бағалаудың тиімді жағдайларын анықтау және негіздеу. Отандық білім берудің басты проблемаларының бірі-мектепті бағалаудың объективті еместігі және соның салдарынан оқушылардың нақты білім сапасының төмендеуі.

Жаппай мектеп практикасында оқу үлгерімін бағалауды пайдалану тиімділігінің әлсіздігі мынадай негізгі факторларға байланысты:

А) мұғалімдер мен мектеп әкімшілігінің бағаларды механикалық жинақтауға бағдарлануы;

б) бағалаудың өзге нысандарын бағаламау, бағадан басқа;

в) бағалау критерийлері мен әдістемелерін таңдау кезіндегі тек өзінің эмпирикалық бағалау тәжірибесіне бағдарлану;

г) оқушылардың оқу іс-әрекетін ынталандыру ретінде үлгерімді бағалаудың рөлін жете бағаламау.

Бүгінгі таңда «бағалау» келесі функцияларды орындайды деп саналады:

- оқыту-білімді қосуды, кеңейтуді көздейді;
- тәрбиелік-оқу міндеттеріне жүйелі және адал қарау дағдыларын қалыптастыру;
- бағдарлаушы-білім алушының өз білімінің жай-күйін, сапасын ұғынуын болжайды;
- ынталандыру-табысқа жету арқылы ерікті салаға әсер етеді немесе сәтсіздік;
- диагностикалық-білім сапасын үздіксіз бақылау;
- профилактикалық-ұмытуды алдын-ала зерттелгенді қайталау арқылы бағалауға болдырмауға болады;
- мұғалімнің өзінің оқыту қызметінің тиімділігін тексеру;
- оқушыларда барабар өзін-өзі бағалау;
- оқушылардың оқу іс-әрекетінің қуатты мотиві;
- ұжымдағы оқушылардың мәртебесін өзгерту.

Бағалаудың түрлері мен әдістерін қолдану оқытуға бағытталған жеке тұлға үшін өте маңызды. Оқушылар өз білімдері мен дағдыларын көрсетуге мүмкіндік алады және болашақта не істеу керектігін анықтайды, ал мұғалімдер оқушыларға оқу мазмұнын терең түсіну және оқытуда тәуелсіз болуға қол жеткізуге көмектесу үшін қажетті ақпаратты алады [2].

«Бағалаудың» түрлері мен формаларын, әдістері мен техникаларын шебер қолдану - мұғалімге, оқушылардың дағдыларының қалыптасқандығы, тақырыпты түсіну деңгейі туралы деректер жинауға, саралауға, яғни әр оқушының қажеттіліктері мен таным әлеуетін ескеруге, ал оқушыға оқуда өзін-өзі бақылауды және оқыту процесіндегі сияқты өмірде де оларға қажетті, құзыреттерді максималды қалыптастыру мүмкіндік береді.

«Бағалау» келесі мақсаттарда жүзеге асырылады*:*

- оқушының назарын оқу мақсаттары мен жетістікке жету өлшемдеріне аудару;
- мұғалімнің іс-әрекетін әр оқушының жеке дамыту технологияларды жетілдіруге бағыттау атап айтқанда:
- оқуға шешім қабылдау үшін оқушыға қажетті ақпаратты ұсыну (өз күш-жігерін неге бағыттау керек, не нәрсеге назар аудару керек, нені түзету керек жақсарту және не істеу керек):
- оқушының өзін-өзі бағалау дағдыларын қалыптастыру;
- оқушылармен жүйелі түрде кері байланыс орнату;
- оқушыны одан әрі мақсатты оқытуға ынталандыру;
- ақпарат беру:
- оқушыларға олардың жұмысының сапасы туралы;
- мұғалімдерге оқушылардың үлгерімі туралы;
- ата-аналар мен қоғамдастыққа оқу нәтижелеріне қол жеткізу дәрежесі туралы;
- жалпы мектеп пен ел бойынша есеп беру саясатын қалыптастыру.

Әдетте «баға -жазалау құралы» деген ұғым бар, себебі кейде мұғалім оқушыны оқуға мәжбүрлеу үшін осы әдісті қолдануы мүмкін екендігі белгілі. Мұндай баға сыныптың бағалау журналына түсіп, оқушының пәнге, мұғалімге деген кері көзқарасын қалыптастыруы мүмкін [3].

Тіпті оқушыға көтеріңкі баға қою арқылы баланың пәнге ықыласын арттыруға болатыны да белгілі, әрине бұл әдіс бір балаға қатысты үнемі қолданылғанда кері нәтиже беретіні сөзсіз.

Білім, іскерлік, дағдыларды бақылау және бағалау жұмыстары:

- тексеру және бағалаудың пайдасын көрсететін жағдаяттар жасау;
- «Үйге не берілді?» деген сұраққа жауап алуға уақыт кетірмеу;
- жақсы көңіл-күйге бөлеу;
- оқушының жауапты ойланып беруіне уақыт бөлу;
- оқушылардың жауаптарын мұқият тыңдау, мадақтау;
- жауапты соңына дейін тыңдау, талдау және ескертулерді кейін жасау;
- оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру (жай, темперамент, тіл кемістігі);
- жеке тапсырмалар беру;
- оқушы өзін еркін сезетін жағдай жасау:
- оқушының жауабын талдау, жеке тұлғасын сынамау;
- оқушылар бағасын көтергісі келсе, оларға талсырманы қайта беру;
- жауап бергенде, тапсырманы орындағанда тірек сызбаларды қолдануға рұқсат беру;
- бақылау және тексеру әдістерін түрлендіріп отыру;
- тестілік бақылауды жиі қолдану.

Үлгермеушілікті болдырмау үшін оқу материалдарын түсінбеу себептерін анықтау керек. Үлгермеудің негізгі себептерінің бірі - жұмыс істеу қабілетінің, ынтаның, зейіннің жоқтығы. Егер бұл сапалар отбасында қалыптаспаса, онда балаға мектепте оқу қиынға түседі.

Екінші себеп - білімнің жүйесіздігі, жауапкершіліктің төмендігі. Оқушы бұрынғы оқу материалдарын түсінбегенін мұғалім уақытында байқамаса, онда оқушының оқуға қабілеті жеткіліксіз болады. Әдетте мұндай оқушылармен жеке жұмыстар жүргізіліп, оларға кеңес беріледі.

Үшінші себеп - материалдан мәнді белгілерді бөле алмау, негізгі мен негізгі емес мәселелерді ажырата алмау, оқушылардың жаттап оқып, бәрін есте сақтауға тырысуы. Мұндай оқушыларға абстрактілі ойлауларын дамыту үшін талдауға, қорытындылауға жаттығулар беріледі [4].

Төртінші себеп - пәнге деген қызығушылықтың жоқтығы. Нәтижесінде оқушының зейіні, білімге деген ықыласы төмендейді. Бұл тәжірибесіз мұғалімнің ашу-ызасын туғызып, түрлі дау-жанжалдарға себепші болады. Оқушыларға талап қою, құрметтеу, оқушының жеке тұлғалық сапаларын ескеру, баланы қызықтыру оның оқу жұмысын белсенді етіп, кемшіліктерін түзетуге ықпал етеді.

Бесінші себеп – оқушының отбасындағы қолайсыз жағдай, құрбыларымен тіл табыса алмау, оқушының оқу жұмысын атқара алмауы, «қиын» балаларға еліктеуі. Үлгермеудің басқа да себептері бар. Ең бастысы - үлгермеу себебін

анықтап, жеке жұмыстың жолдарын белгілеу. Мұғалімнің, мектептің міндеті әрбір оқушының жақсы оқуына көмектесу.

Биология пәнінде білімді бағалау жүйесі:

Биологиялық тесттер мен суреттердегі қателерді табу ерекше орын алады. Осы арқылы функционалдық байланысты түсінуін, алғашқы көмек көрсету тәсілдерінің дұрыстығын тексеруге болады.

Тестік тапсырмалар түрі:

Аса кең таралған ашық тест түрінен мысалдар келтіреп көрейік.

1-мысал. Берілген мәтінді оқып, ондағы қалып қойған жерлерді толтыр.

Жасыл өсімдіктердің хлорофилл дәндеріне сіңіріліп бөлінеді де тек қана жарықта түзіледі. Өсімдіктер тыныс алғанда қараңғыда да, жарықтада сіңіріліп бөлінеді.

Жабық тесттер. Бұл тесттер өте алуан түрлі. Олардың кейбіреулері оқушылардан тек өткен материалды ойға түсіруді талап етсе, кейбіреулері материалды тексеруін тексереді және тапсырмаларды шешу біліктілігін бақылайды. Тесттерді жауапты таңдап алу, үйлесімділікті табу, әрекеттер мен кезектілігін табу деп топтауға болады.

Мысалы, сәйкестіктерді табу тестіне мүшелердің құрылысы мен арасындағы дәлдігін табу, ал әрекеттің, жағдайдың кезектілігін, жүйесін табу, ал әрекеттің жағдайдың кезектілігін, жүйесін табу, мысалы, жүректің жиырылу циклын жарақат алғанда немесе суға батқанда, жылан шаққанда т.с.с. алғашқы көмек көрсету ретін табуға арналғанс ұрақтар жатады.

Дұрыс жауапты таңдап алу тестінде кейде керісінше әрекет жасау-дұрыс емес жауаптарды дұрыс жауаптар қатарынан алу беріледі.

Өз жетістіктерін бағалау - өзін-өзі тексеру мен бақылау, өзінің іс-әрекетін сыни тұрғыда бағалау, қателерді айқындау және оларды жоюдың жолдарын табады. Өзін-өзі бағалауда көптеген инновациялық әдістер қолдануға болады.

Мұғалім сабақ барысында жаңа тақырып бойынша тақтаға бірнеше атау (терминдер) жазып қойып (3-4 атау), оқушыларға олардың мағынасы, мазмұны және өзара қатынасы мен байланысы туралы ойлануын сұрайды. Бұл жұмысты оқушылардың жеке, жұппен немесе шағын топ ішінде ауызша яки жазбаша (соңғысы тиімдірек) орындауы ықтимал. Содан кейін мұғалім бірнеше оқушының ойы мен пікірін тыңдауына болады. Бұл тапсырманы күрлендіруге де болады. Ол үшін алдын-ала берілген атаулардың ішіне сабақ тақырыбына қатысы жоқ бейтарап сөзді қосуға болады (1-кесте).

Өзін-өзі бағалау критерийлері Кесте 1.

Аты	**Оқушылардың өзін-өзі бағалау критерийлері**	**Өзін-өзі бағалауы**
Айша	Мен басқаны мұқият тыңдаймын	4
Данияр	Мен кез-келген пікірге құрметпен қараймын.	4
Айару	Мен тақырып бойынша нақты және қысқа сөйлеймін.	
Ильяс	Мен тақырыптың атына қарап оның мағынасын түсініп қоямын	5

Мирас	Мен ақпаратты салыстра, талдай және қорытындылай аламын.	5
Айсұлтан	Мен өзімнің топшамдағы сыныптастарыма сенемін.	3

Зерттеу тақырыбы аясында жүргізілген эксперименттік жұмыстар таңдалған әдістердің дұрыстығын және бағаның әділдігіне әсер ететіні анықталды және сонымен қатар, биология сабақтарында бақылау және бағалау формаларыны пайдалану жағдайларының ішінен өзін-өзі бағалау мазмұнының төмендігі байқалды. «Өзін-өзі бағалау» оқушының білімін бақылау ғана емес, сонымен қатар оны жүйелеуге мүмкіндік беретіні айқындалды. Биология курсында білімді нәтижелерін түрлі формамен бағалауды жүргізу келесі ұстанымдарға: жүйелілікке, өзіндік жұмыс жасауға және дербестікке негізделу керек.

Әдебиеттер

1. Тауипбаева А.Т., Абдихайымова Г.Т. Тұлғаның ақыл-ойын қалыптастырудағы өзін-өзі бағалаудың педагогикалық- психологиялық мүмкіндіктері // Молодой ученый. -2015. -№7.2. - С. 34-36.

2. Болотов В.А., Ефремов Н.Ф. Системы оценки качества образования: Учебное пособие. - М.: Логос, - 192 с.

3. Мұғалімге арналған нұсқаулық I.II, II деңгей «Екінші басылым» 2012 жыл

4. Цукерман Г.А. Оценка без отметки. – Москва – Рига, 2000, - 148б

КӘМИЛЛИККЕ ШАҚЫРЫЎШЫ ҚУНЛЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЫҒАРМА

Қ.С. Сейтмуратов *- п.и.к., доцент Нөкис МПИ*

Ғәрезсизлигимиздиң шарапаты менен муқаддес динимиздиң тийкары болған ислам тәлийматы педагогиканың методологиялық тийкарларының бирине айланды. Узақ ўақытлар даўамында «ескиликтиң сарқыты» сыпатында қарап келинген динимиз қайтадан инсанларды жақсылыққа, адамгершиликке, туўрылыққа, ҳадаллыққа, бир сөз бенен айтқанда кәмилликке шақырыўшы тәлиймат сыпатында жәмийетимизде өз орнына, қәдир-қымбатына ийе болды.

Ҳәзирги мәмлекетимиздеги тәлим-тәрбия тараўының алдына қойылған миллий ғәрезсизлик идеясының бири болған кәмил инсанды тәрбиялаў бағдарындағы сиясатына ислам тәлийматы көрсетпелери толық сәйкес келеди. Пайғамбарымыздың «дин-бул нәсийҳатдур» деген көрсетпесинен келип шығып ондағы инсанды кәмилликке жетеклеўши көрсетпелерди кең жәмийетшиликке, биринши гезекте жасларымызға нәсиятлаў, түсиндириў, жеткериў ҳәм сол тийкарда келешегимиз болған кәмил инсанды тәрбиялаў ҳәзирги дәўиримизде ең әҳмийетли ўазыйпалардың бири болып есапланады.

Бул бағдардағы жумысларды әмелге асырыўда қарақалпақ тилинде басылып шыққан Қарақалпақстан мусылманлары қазыяты қазысы Шамсуддин Баҳауддиновтың авторлығындағы «Кәмил инсан» китабы үлкен әҳмийетке ийе

болып, оны илимий тийкарларға ийе болған қунлы педагогикалық мийнет сыпатында баҳалаў мүмкин. Китап автордың ири көлемдеги мийнетлериниң бири болып, Ташкент қаласында Ғафур Ғулам атындағы баспа-полиграфия дөретиўшилик үйи тәрепинен 2019-жылы толықтырылған, қайта исленген екинши басылымы сыпатында басып шығарылған ҳәм кең жәмийетшиликке арналған. Китапқа бир қатар белгили журналистлер, алымлар, дин уламалары тәрепинен унамлы пикирлер билдирилген, деген менен шығарманың тәлим-тәрбиялық әҳмийетинен келип шығып айырым пикирлеримизди қосымша етиўди мақул көрдик.

Бул биз сөз етпекши болып отырған китап X1 әсирде жасап өткен Махмуд Қашғарийдиң «Девони луғатит турк» (түркий сөзлер сөзлиги) шығармасы, Унсурул-Маолий Қайқауыс тәрепинен жазылған «Қобуснама» шығармасы, XVIII-XIX әсирлерде Муҳаммад Садық Қашғарий тәрепинен жазылған «Одоб ас-солиҳин» (жақсы кисилер әдеби) шығармаларына үнлес келеди.

Себеби «Девони луғатит турк» шығармасында сол дәўирде жасап өткен халықлардың үрп-әдетлери, дәстүрлери, қәдириятлары, өзине тән руўхый-мәнаўий әлеми, Ўатанға болған муҳаббаты ҳаққында айтылған болса [1; 96], «Қобуснама» шығармасы автор тәрепинен өз улы Гилоншохқа нәсият формасында жазылған болып, әдеп-икрамлылыққа, ҳадаллыққа, мәртликке илим алыўға, өнер үйрениўге, кәмилликке шақырады [1; 116].

«Одоб ас-солиҳин» шығармасында болса китаптың атынан ақ көринип турғанындай, инсанның өмири даўамында зәрүр болатуғын әдеп-икрамлылық қағыйдаларына үйретиў идеясы илгери сүриледи. Онда күнделик турмысымызда ҳәр бир жас ийелеп алыўы зәрүр болған сыртқы ҳәм ишки әдеп-икрамлылық қағыйдаларының нелерден ибарат болыўы зәрүрлиги ҳәм солардың нәтийжесинде жасларымыздың кәмил инсан дәрежесине өсип жетилисиўи айтып өтиледи [1; 234].

«Кәмил инсан» китабының мазмуныда ислам тәлиймати идеяларын өзинде жәмлей отырып, заман талапларына сай кәмил инсанды тәрбиялаў мәселелерин елимизде жасаўшы миллетлер, соның ишинде қарақалпақ халқының миллий қәдириятларын, үрп-әдет, дәстүрлерин есапқа ала отырып педагогикалық шеберлик пенен жазылған ҳәм кең жәмийетшиликке арналған.

Китаптың кирисиў бөлиминде автор «кәмиллик», «кәмил инсан», «кәмил инсан идеясы» киби түсиниклерге анықлық киритеди. «Кәмиллик дегенимиз меҳир-мүриўбет, туўрылық, ҳүждан, ар-намыс, мақтаныш, ерк-ықрар киби көплеген инсаный сыпат ҳәм пазыйлетлер, соның менен бирге әдеплер жыйнағы» [2; 9],- деп көрсетеди автор. Сондай ақ «Ғәрезсиз халқымызда кәмил инсан миллий ғәрезсизлик идеясының бири болып тән алыныўы келешегимиз болған жас әўладты ҳәр тәреплеме жетик инсанлар етип тәрбиялаўдан ибарат. Кәмил инсан идеясы-миллий ҳәм улыўма инсаныйлық әҳмийетке ийе болған адамзатқа тән ең жоқары мәнаўий ҳәм физикалық жетикликти өзинде сәўлелендирген, оны ҳәмийше ийгиликли ислерге шақырыўшы идея» [2; 10],- деп жазады.

Китапта бурын жасап өткен уллы данышпанларымыз Кайкаўыс, Юсуф Ҳас Ҳажиб, Ахмед Югнакий, Махмуд Қашқарий, Ибн Сино, Алишер Наўайы,

Бердақ, Әжинияз ҳ.т.б. кәмил инсан тәрбиясы мәселелериндеги көз-қараслары, пикирлери орын алған. Атап айтқанда Азизиддин ибн Муҳаммад ан-Насафийдиң «Кәмил инсан», Юсуп Ҳас Ҳажибтиң «Қутадгу билиг», Исмайыл Бухарийдиң «Ал-Жомеъ ас-Саҳиҳ, Ахмед Даныштың «Улларға насиҳат», Ахмед Югнакийдиң «Ҳақыйқатлар сыйлығы», академик Ж.Базарбаевтың «Әдеп философиясы» ҳ.т.б. мийнетлеринен, Бердақ шайыр, И.Юсупов ҳәм басқалардың дөретпелеринен, қарақалпақ фольклоры, нақыл-мақаллары, үрп-әдет ҳәм дәстүрлери үлгилеринен кеңнен пайдаланылған. Қуран суреси аятларынан, ҳадис үлгилеринен көплеген мысаллар келтирилген.

Шығарма ҳәр бир адамның өмиринде зәрүр болған ҳәм үйрениўи лазым болған кәмиллик қәсийетлерди өз ишине алған отыздан аслам темаларға бөлинген. Олардан кәмил инсан кәмалаты, әдеп-икрамлылық ҳаққында түсиник, жеке әдеплер, сәлемлесиў ҳаққында, сөйлеў ҳаққында, илим ҳәм кәсип-өнер үйрениў ҳаққында, ўатанға муҳаббат, экологиялық тәрбия, неке ҳаққында ҳ.т.б. мәселелер ислам тәлиймати ҳәм миллий менталитетимиз тийкарында ашып берилген.

Китаптың әдеп-икрамлылық ҳаққында улыўма түсиник темасында Пайғамбарымыз саллаллаҳу алайҳи ўа саллам «Мен гөззал қулықларды камалына жеткизиў ушын жиберилдим» деп мәрҳамат қылып, ақырғы ҳәм ең жетик дин-Исламның жоқарғы мақсетин билдирген. Мусылман адам Аллаҳ таала ҳәм Пайғамбар саллаллаҳу алайҳи ўа салламның муҳаббатына жақсы әмеллери ҳәм гөззал әмеллери менен ериседи [2; 17],-деп көрсетеди. Демек ислам тәлийматында әдеп-икрамлылық бас мақсет есапланып, инсанларды жақсы минез-қулықлы болыўға, әдепли болыўға шақырады.

Автор «Шырайлы минез-қулық адамның мойнындағы Аллаҳ тааланың разылығынан болған ҳалқа болып, ол рахмет шынжырларына жалғанған. Ал рахмет шынжырлары жәннет есиги ҳалқасына тутасқан. Шырайлы минез-қулық ийеси қайсы тәрепке жүрсе де шынжыр оны тартып турады ҳәм сол есиктен оны жәннетке алып киреди. Ал, жаман минез-қулық адамның мойнындағы Аллаҳ тааланың ғәзебинен болған ҳалқа есапланады. Ол ҳалқа дозақ есигине тутасатуғын азап шынжырына жалғанған. Жаман қулық қай жаққа жүрсе де шынжыр оны өзине тартып турады ҳәм сол есиктен дозаққа кириўине себеп болады»-деген улама Табараний айтқан рәўиятты келтиреди [2; 20].

Сәлемлесиў ҳаққында деген темада танығанға, танымағанға сәлем бериў сүннет болса, сәлемди әлик алыў ўәжиб деп көрсетеди. Сондай ақ, Аллаҳ таала бизлерге сәлем бериў менен бирге сәлемге жуўап қайтарыўды үйретеди: «Қашан сизлерге сәлемлесиў (түрлеринен бир түри) менен сәлем берилсе, сизлер оннан шырайлырақ қылып сәлемине жуўап бериң ямаса оның сөзин қайтарың. Әлбетте, Аллаҳ-ҳәмме нәрсениң есабын алыўшы» (Ниса сүреси, 86-аят),-деп Қураны Кәримнен мысаллар келтирип, өз пикирин дәлийиллейди. Ҳәр қандай көликтеги адам пиядаға, пияда отырғанға, азшылық көпшиликке, жоқары лаўазымдағы адам төменирек лаўазымдағы адамға биринши болып сәлем береди. Көпшилик отырған жерге кирип барған адам бир адамға емес,

ҳәммеге сәлем береди, бирақ отырғанлардың ишинен бир адам әлик алса жеткиликли екенлигин айтады.

Соның менен бирге китапта булардан тысқары дене тәрбиясы ҳаққында, аўқатланыў әдеби, шаңарақ әдеби, перзент тәрбиясы ҳаққында, ата-ананы ҳүрметлеў, ағайин-туўысқанлық, саўда-сатық, қоңсышылық, мийман күтиў ҳәм мийманға барыў ҳаққында, сапар етиў ҳәм жол әдеби, қәстениң кеўлин сораў ҳаққында кеңнен түсиниклер берилген. Әсиресе жасларымыз тәрбиясында зәрүр, лекин кемирек мағлыўматлар берилетуғын жаназа ҳәм жерлеў мәселеси, кәбиристанды зыяратлаў ҳаққында, түшкириў ҳәм еснеў әдеби, ҳәжетхана әдеби ҳ.т.б. ҳаққында да айтып өтилген.

Китапта интернеттен пайдаланыў мәденияты ҳаққында, телефоннан пайдаланыў, ғалаба хабар қуралларынан пайдаланыў ҳаққында өз алдына киши темалар келтирилип, кеңнен түсиниклер берилген. Булардың барлығы ҳәзирги глобалласыў ҳәм санлы технологияның раўажланыў дәўиринде турмысымызға енип атырғанлығын есапқа алсақ, бүгинги күни ҳәр бир инсанның билиўи ҳәм әмел етиўи тийис болған түсиниклери болып есапланады.

Бул мийнеттиң баҳалылығы сонда, бул китапты буннан бир неше әсирлер алдын жазылған ҳәм өз дәўиринде үлкен қунлы шығарма сыпатында баҳаланып, ҳәзирде өз әҳмийетин жоғалтпаған өлмес шығармалардың қатарын толықтырды деп айтыў мүмкин. Себеби китап педагогикалық шығарма сыпатында ҳәзирги заман турмысынан, руўхынан келип шығып мағлыўматлар береди ҳәм жасларда әдеп-икрамлылыққа, кәмилликке ерисиўде мотивация оятады ҳәм жол-жоба көрсетеди. Солай екен, ҳәзирги үзликсиз билимлендириў тараўында жасларға берилип атырған тәлим-тәрбияның сапасын көтериўде, кәмил инсан тәрбиясында бул мийнеттиң әҳмийети үлкен деп есаплаймыз.

Әдебиятлар

1. К.Хошимов ва б. Педагогика тарихи. Т:. «Ўқитувчи», 1996 йил.

2. Ш.Баҳауддинов. Кәмил инсан. Т:.Ғафур Ғулам атындағы баспа-полиграфия дөретиўшилик үйи, 2019 жыл.

TÁLIM SÍPATÍ - KELESHEGIMIZ GIREWI

Q.D. Tleumbetova *- NMPI, Mektepke shekemgi tálim kafedrası docenti*

Ózbekstanda hám Qaraqalpaqstanda mektepke shekemgi tálim sistemasın túpten reformalaw boyınsha keń kólemdegi islerdiń ámelge asırılıwı nátiyjesinde búgingi kúnde mámleketimiz mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde ilimiy hám pedagogikalıq quram túpten ózgerdi, zamanagóy oqıw -baǵdarlama tıykarında materiallıq-texnikalıq bazaǵa iye bolǵan tálim mákemeleri retinde nátiyjeli iskerlik kórsetip atır.

Mektepke shekemgi tálim sisteması iskerliginiń pedagogikalıq -psixologiyalıq tiykarları, mámleket hám mámleketlik emes mektepke shekemgi tálim shólkemleri hám de olardıń alternativ túrlerin shólkemlestiriwdiń pedagogikalıq shárt-sharayatları, mektepke shekemgi tálim shólkemleri iskerligin shólkemlestiriwdiń huquqıy-normativ tiykarları, basqarıwda jáhán tájiriybesi jáne onı tálim-tárbiya procesinde

qollanıw texnologiyaların úyreniw hám sol tiykarda is-ilajların belgilew, ámeliyatqa engiziw jumısları jedellestirilmekte.

Mektepke shekemgi tálim sistemasınıń jańa áwlad basshıların qáliplestiriw máselesi da kúndelikli aktual áhmiyetke iye máseleler tayıpasına kiredi. Bunda baslıqtıń muwapıqlastırıw, joybarlaw, tártipke salıw, baqlaw hám bahalaw wazıypaları menen uyqaslıqta atqarılıwı kerek bolǵan wazıypaları haqqında tán alınǵan funkciyalar balalardıń intellektuallıq tárepten erjetiwine, ruwhıy bárkámal shaxs bolıp qáliplesiwine hám pedagog xızmetkerlerdiń ilimiy-ruwxıy tárepten ósiwine, siyasiy hám puqaralıq poziciyasınıń bekkemleniwine alıp keledi.

MSHBSH pedagog xızmetkerlerinen keń bilim, puqta ámeliy tayarlıq, joqarı pedagogikalıq uqıp, kompetentlik hám dóretiwshilik talap etiledi. Mektepke shekemgi tálim procesinde adamgershilik faktorın támiyinleytuǵın ustazlardıń jeke sıpatlarına tómendegiler kiredi: talap etiwshilik, shınlıq, hadallıq, mehribanlıq, kishipeyillik. Bul sapalar pedagogtıń tálim-tárbiya alıwshılar ushın áhmiyetin belgilewi kerek, sebebi jeke sıpatlar oqıtıw hám tárbiyalaw uqıbına tásir kórsetedi.

Húrmetli Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev óziniń “Ullı keleshegimizdi márt hám ullı xalqımız benen birge quramız” degen kitabında: “…álbette hámmemiz keleshegimiz dawamshıları bolǵan perzentlerimiz haqqında, olardıń bilimli, zamanagóy kásip-óner iyeleri bolıp fizikalıq hám ruwhıy Salamat, barkamal bolıp erjetiwi haqqında oylaymız..” [1] -degen pikirdi keltigen edi. Haqıyqattan da, XXI ásirde social - ekonomikalıq múnásibetler rawajlanıwında insan aqıl ziyrekligi hám ruwxıylıǵı tiykarǵı muwapıqlastırıwshı, rawajlandıratuǵın faktor hám qural ekenligi barǵan sayın ayqın kórinbekte. Sonıń ushın adamgershilik bazar ekonomikası tiykarında huqıqıy-demokratiyalıq mámleket, erkin puqaralıq jámiyeti qurılısınıń bas principi retinde maydanǵa shıqtı.

Mektepke shekemgi tálim sistemasında tálim sıpatı - tárbiyashı hám xızmetkerlerdiń kásiplik rawajlanıwı xarakteristikası bolıp, zamanagóy basqıshında ekonomikalıq rawajlanıw talaplarına uyqas kásiplik iskerlikti tabıslı júrgiziwshi qánige qábileti hám jumıs iskerligi menen belgileniwi tán alınadı.

Mektepke shekemgi tálim shólkemleri oqıw iskerliginiń sıpatı oqıw procesin joybarlaw, onı ámelge asırıw, oqıw joba, baǵdarlamalarınıń mazmun mánisi menen emes, bálkim balalardıń alǵan bilimleri, ilimiy tájiriybe hám kónlikpeleri, ǵárezsiz túrde alǵan bilimleri menen baylanıslı tálim nátiyjesiniń sıpatı menen belgilenip atır. Hár tárepleme rawajlandıratuǵın, aqılıy jetik, fizikalıq hám ruhxıy tetik perzentlerdi mektepke shekemgi tárbiya shólkemlerinde kámal taptırıw áhmiyeti, watanımızdıń gúlleniwi búgingi kúnde jas áwladqa bergen tálim sıpatı hám tárbiyanıń mazmunı menen bekkem baylanıslılıǵı ayrıqsha aktuallıqtı belgileydi. Mámleketimizde buǵan baylanıslı ámelge asırılıp atırǵan reformalar ullı ruwxıy pazıyletlerge iye, insanıy pazıyletlerdi ózinde jámlegen, jetik kadr retinde jumıs alıp barıw – dáwir talabı bolıp tabıladı.

Ózbekstanda mektepke shekemgi tálim sistemasın tupten reformalawda tálim procesiniń barlıq formaların eń qolaylı hám nátiyjeli jaǵdayda shólkemlestiriw, olardı shaxs kámalı maqsetlerine baǵdarlaw, tárbiyalanıwshılarda dúńyaǵa kóz-qarastı, qábiletti qáliplestiriw hám olarda jámiyet ushın zárúr bolǵan iskerlikke beyimlik oyatıw bolıp tabıladı. Pedagogtıń kóp qırlı iskerligi jáne onıń qábileti, dóretiwshi hám

pidayı bolıwı hám de shákirtlerdi bárkamal insanlar etip tárbiyalaw máselesi mámleket siyasatı dárejesindegi aktual máselelerden biri bolıp tabıladı.

Pedagogikalıq uqıpqa iye bolǵan pedagog tárbiyadaǵı qıyınshılıqlardı jeńiwge ılayıq bolǵan abıroylı basshı, ósip kiyatırǵan jas áwládtıń ruwxıy dúnyasın túsine alatuǵın, olardıń sezimlerin seze alatuǵın, ishki dúnyası názik bolǵan bala shaxsına sheberlik penen abaylap qatnas jasaytuǵın, dana hám dóretiwshi, ilimiy analiz, qıyal hám fantaziya, tereń ilimiy oylawǵa iye bolǵan shaxslar bolıp tabıladı.

Ǵárezsiz Ózbekstanımızda pedagog kásibine húrmet, itibar úlken wazıypa bolıp tabıladı, usınıń menen birge ustazlar aldına qoyılatuǵın juwapkershilik te úlken. Házirgi kúnde ózinińh miyneti menen jas áwladtı oqıtıw hám tárbiyalaw sıpatın asırıwǵa úlken úles qosıp atırǵan dóretiwshi pedagoglar, ilimpazlar, izertlewshilerdiń sanı jıl sayın artıp baratır.

Juwmaqlastırıp aytqanımızda, pedagog jas áwladtı xalqımızdıń múnásip perzentleri etip tárbiyalaw sıyaqlı zárúrli hám maqtanıshlı isleri menen birge juwapkershilikli wazıypanı da atqaradı. Pedagogtıń siyasiy jetikligi balalardı tárbiyalaw sıpatı ushın xalıq hám jámiyet aldındaǵı óz juwapkershiligin aǵǵarıwǵa tálim - tárbiya jumısların alıp barıwda dóretiwshilik penen jantasıwǵa óz sheberligin mudamı jedellestirip barıwı hám kásipleslerińh jumıslarınıń rawajlanıwına kómeklesiwge járdem beredi.

Ádebiyat

1. Ш.М.Мирзиеёв. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз.Т.: Ўзбекистон, 2017.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАРАТЫЛЫСТАНУДАН ТОПТЫҚ ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Ш.Н. Альдибекова– *п.ғ.к., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті*
А.С. Токсанбаева - *Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, 2 курс студенті*

Бүгінгі таңда елімізде білім беру мазмұны жаңа бағытқа бет бұрды. Қазақстан Республикасында орта білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде білім беру үдерісінің мен мазмұнына елеулі өзгерістер енгізілуде. Жаңартылған білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты – білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құру және коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу болып табылады десек, оларды жүзеге асырудың бір жолы – оқыту процесінде топтық оқытуды қолдану болып табылады.

Жаңа қоғамға қажетті тұлғаны дайындауда топтық оқытудың қажеттілігі өмір талабы екендігі айқын сезіледі.

Оқытудың топтық формасы деп – оқу тапсырмасын бірігіп орындау үшін сынып базасында құрылған жұмысшы топтардың іс-әрекетін ұйымдастыру түрін айтады. Топтық оқытудың басты мақсаты – оқушыларды шағын топтағы бірлескен жұмысқа тарту. Топтық жұмыстар – оқушылардың танымдық қызмет үдерісіне көтеріңкі көңіл-күймен қатысуын, зерттеу тақырыбын түйсініп, терең зерделеуді, алынған білімнің тұтастығы мен оқушылардың танымдық белсенділігін қамтамасыз етеді.

Дәстүрлі ұйымдастырылған оқу үдерісіне қарағанда, топтық жұмыс арқылы оқыту үдерісінде оқушылар көп мағлұмат алады, ойын үдерісінде жағымды эмоциялар алып, белсенділігі артады, сөздік қоры дамиды жеке тұлғаның қажеттіліктері қанағаттандырылады.

Дұрыс ұйымдастырылған топтық жұмыс – командада шығармашылықпен ынтымақтастықта жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Бұрын әркім өз бетінше ізденіп жұмыстанып, белсенді балалар нәтижеге жетіп отырса, көмекке зәру бала өз ойының дұрыс бұрыстығына көз жеткізе алмай білмеген күйде қалып отырды. Топта оқушылар өз даралығын жоғалтпайды, қажетті жағдайда олар бір-бірінен көмек сұрап, ортақ міндеттерді шешеді.

Топтық жұмыс барысында топтасып постер дайындау, бірлесіп тапсырмаларды орындау, ресурстарды талдау жұмыстары барысында бір–бірімен ой бөліседі, өзінің білмегенін талқылау барысында тыңдау арқылы біледі, естігеніне қорытынды жасап, жүйелі талқылауға қатысады, бағалап, талдап, өз пікірлерін білдіре алады және бәрі бір тоқтамға келіп, берілген мәселені бірлесе отырып шешіп, оны қорғауға өз үлестерін қосады, тұжырым шығарады.

Топтық жұмыс формалары оқушы тұлғасының танымдық қабілеттерін, танымдық процестерді дамытуға, оқуға жағымды қызығушылық қалыптастыруға, тұлғаның қиындықтарға даяр болу және жеңе білу, танымдық, сыйласу, шығармашылық өзін-өзі өзектілендіруге ықпал етуде алатын орны ерекше.

Мектеп өмірі балаға жаңа әлемнің есігін ашып беріп, рухани дүниесінің қалыптасуына негіз салады. Тәрбиенің сан салалы, күрделі мәселелеріне терең бойлауға бастайтын, күнделікті тұрмыста кездесетін дағдылар арқылы баланың жан дүниесіне әсер ететін білім мен тәрбиенің алғашқы баспалдағы – бастауыш мектеп.

Бастауыш саты – білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы болып табылады. Келешекте жалпы білім алу мен кез-келген арнаулы мамандықтарға талпынудың іргетасы осы бастауышта қаланбақ. Ендеше, осы міндеттерді жүзеге асыратын басты тұлға – Ұстаз. Тек мықты ұстаз ғана осындай ауыр жүкті алып жүре алады.

Сын тұрғысынан ойлау – оқушылардың да, мұғалімдердің де сын тұрғысынан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді. Бұл сынып үшін маңызды, себебі, сынып оқушыларының сабақ айтқан кезде математикалық терминдерінің, тілдік қорларының жетіспеуі және сыни тұрғыдан ой жүгірте алмауы басты проблема болып отыр.

Сол себепті оқушылардың санасында ойлау әрекетінің мақсатын қалыптастыру, оқылатын материалға қызығушылығын тудыру және сабақта ұжымдық ойлау әрекетін қолданып белсенділіктерін арттыруды алдыма мақсат етіп қойдым.

Топта жұмыс істеу сыныпта ынтымақтастық орнату үшін, өзара әрекеттестік орнату үшін қажет. Ол үшін топтарды дұрыс ұйымдастыра білу керек және топта жұмыс жасау ережелерін құру қажет. Сонымен қатар, топтағы мүшелер саны мен топтағы жұмыс нәтижесі топтағы бірлескен жұмысты көрсетеді. Оқушыларды топқа бөлгеннен кейін топтың жекелеген мүшелері бір-бірін құрметтей отырып жұмыстанатын дәрежеге жеткізу керек, яғни жұмыстың алғышарттарының бірі топ мүшелерінің ынтымақтастығы арқылы күтілетін нәтижеге жетуге негізделген. Мұғалім топтарға арналған ережелерді әзірлей отырып немесе топ мүшелерінің жеке ережелерін келісуі арқылы топтық жұмысқа бейімдейді. Қандай топтық жұмыс болмасын сол топты құрайтын нақты адамдарға арналған ереже құрылғаны маңызды. Ережелерде адалдық мәдениетін күшейту, ұжымдық жауапкершілік белгілеу, тыңдау машықтары тәжірибесін дамыту, топ міндеттері мерзімін сақтау, шығармашылық пен стандартты емес, идеяларды бағалау, қайырымдылық ескерілу керек. Топтық ережені күн тәртібінде бақылауда ұстау арқылы топтық жұмыстың өнімді болуына қол жеткіземіз. «Топ мүшелеріне адамдармен жұмыс істеу үшін оларды жақсы көру міндетті емес екенін ескертіңіз.

Кәсіби өмірде сияқты топтық жұмыста адамдар топ құрамында жұмыс істейді, жеке дау-дамайларды барлық топтың алға жылжуына кедергі жасамайтындай етіп шешу керек. Сонымен қатар, топтық жұмысты ұйымдастырушы мұғалім «Топ ережелерін қабылдаған әрбір адамды бұл топтан тыс жеке блок құрудан сақтап, алға қарай апарады. Адамдар бастапқыдан-ақ айтылған пікірлермен келіспеген жағдайда да әрбір дауыс естілуге құқылы. Топтың әрбір қатысушысы өз көзқарасын, пікірін білдіруін ынталандыру керек, олар естілмей қалмасын. Топ жұмысына топ мүшелерінің әрқайсысы тең дәрежеде қатысуға тиіс. Бұл олардың әрқайсысы бір нәрсені істеу керек дегенді білдірмейді. Бәрінен де, міндеттер топ мүшелеріне қалай бөлінетіні туралы ақылдасып шешкен дұрыс болады. Топ мүшелері, сондай-ақ, бір-бірімен тәжірибе алмаса және басқалардың идеяларына сүйене отырып, өз үлесін қосуға дайын болуға тиіс» деген нұсқауларды негізге алуы тиіс.

Бұл әдісте оқушылар ұжым болып жұмыс жасауға үйренеді. Топпен жұмыс істеудің маңыздылығы:

- топ жеке адамның пікірімен санаса білуді үйренеді;
- әр оқушы өз тобының беделін, намысын қорғауға тырысады;
- бір-бірімен ізгілікті қарым-қатынас орнайды, өзгенің пікірімен санаса білу, ойларын айта білу дағдысы қалыптасады.
- оқушы бойында қиял, шығармашылық дамиды;
- бойларындағы ұяңдық, жасқаншақтық сияқты психологиялық мінез кеселдерінен арылады;
- сабақтан тысқары қалатын оқушы болмайды.

Оқушылар топтарға бірлескен жағдайда топ мүшелерінің жеке қабілеттері мен топқа қосқан үлесі құрметтеледі; жұмыс барысында механикалық есте сақтау мен қайталау процесстерімен бірге, ақпараттар өңделіп, қорытындыланады; топ мүшелерінің әрқайсысы басқа оқушылардың көзқарасымен таныса отырып, өзіне қажеттіні алады және оған өз көзқарастарын білдіре отырып, соны қорғауға мәжбүр болады да, өз ойларын тұжырымдап үйренеді.

Оқушылардың оқуы үшін оларға не көмектесетінін және оқу үдерісінде олардың қандай нәтижеге жете алатынын ескере отырып, сабақта топтық жұмысты ұйымдастыру мақсатқа жету үшін нақты шешім деп қабылдадым. Топтық жұмыста оқушылар бір - бірімен әңгіме құра отырып пікірлесіп, өзара ынтымақтастық орта қалыптастыру арқылы ортақ шешімге келіп, ойларын еркін жеткізетініне сенімді болдым.

Сондықтан, дәстүрлі сабақтарға өзгеріс енгізе отырып, сабақтарды жаңадан жоспарлау керек екенін белгілі. Осы сабақтарда оқушылар ынтымақтасып жұмыс жасау үшін топтық жұмыстың рөлі өте зор. Топтық жұмыс арқылы оқушылар арасында өзара қарым - қатынас орнап, тиімді араласу және жағдаяттарды бірігіп шешу дағдылары дамиды. Топтасып жұмыс істеу оқушыларға жеңіл, тақырыпты оңай, қиналмай өзара талқылап өз ойларын ашық, еркін жеткізе алады. Топтар арасындағы бәсекелестік арқылы көп ізденуге, көп білуге талпынады. Нәтижесінде танымдық ойлауы толық дамыған, өз ойын еркін, ашық жеткізе алатын, жеке тұлға қалыптасады деп ойлаймын.

Топтық жұмыстарда мұғалім мен оқушы және оқушы мен оқушы арасында өзара қарым - қатынастың болуы топтық оқытудың маңызды екенін көрсетеді. Топтық оқыту кезінде балалар бір - бірін тыңдауға, сыныптастарының пікірлерімен санасуға, пікірталастарды шеше білуге, ортақ мақсатқа жету үшін ынтымақтасып әрекет етуге үйрену арқылы өмірге қажетті дағдыларды қалыптастырады, оқу үлгерімі артады, өзін - өзі құрметтеу сезімі қалыптасады.

Топтық жұмыс туралы нұсқаулықта: Топтар түрлі тәсілдермен құрылуы мүмкін. Кей кездері оқушылар достарынан бірге жұмыс істеуін өтінеді, басқа жағдайларда кездейсоқ іріктеп алынған топтарға құрастырылады. Ал кейде топтар жекелеген мүшелердің нақты бір мықты қасиеттеріне қарай құрылады. Сонымен қатар, топта жұмыс істеудің өзіндік ережелері бар. Топтық жұмыс жеке шешуге болатын тапсырмаларды емес, анағұрлым күрделі тапсырмаларды шешуді көздейді. Кез келген команда барлық мүшелері білетін және түсінетін жалпы ережелерді басшылыққа алуы қажет. Ол топтың әрбір мүшесінің одан не күтілетіндігін, жұмыс қалай бөлінетіндігін және қолдау көрсетілетіндігін, сондай - ақ нәтижелерге қалай қол жеткізілетіндігін білулері үшін қажет делінген. Сонымен қатар, адамдар топтарға бірлескен барлық жағдайларда топтың жекелеген мүшелерінің қабілеті мен іске қосқан үлесі құрметтелуі тиіс. Топтың жұмысы тиімді болу үшін билік пен жауапкершілік топ мүшелері арасында бөлінеді. Осылайша ынтымақтастық оқу жағдайында оқушылар құрбы - құрдастарымен қарым - қатынас жасауға, идеяларды ұсынуға және қорғауға, әртүрлі ұстанымдармен алмасуға, басқа тұжырымдамаларға күмәнмен қарауға және оған белсенді қатысуға мүмкіндік алады.

Сондықтан, қазіргі мұғалімдер алдында оқу тәрбие жүйесін заман талабына сай өзгерту, жаңа үлгіде жүргізу міндеті туындап бүкіл оқу әдістемелік жүйеге жаңа талаптар қойылуда. Бұл - мұғалімге білім берудің тиімді және сапалы жолдарын қарастыру болып табылады.

Сабақты бастамастан бұрын сынып оқушыларымен пікірлесе отырып, оқушыларды топ ережесін сақтауға, уақытты тиімді және үнемді пайдалануға үйрету мақсатында топ ережесін құру үшін, оқушыларды шағын топтарға бөлдім. Шағын топ мүшелері бірігіп өз тобының ережесін құрастырды. Содан кейін, барлық топтардың ережелерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын салыстыра отырып, барлығына ортақ топ ережесін шығарып, оны көрнекі жерге іліп қойды. Енді осы қабылданған ережелерді орындай отырып, әрі қарай жұмысқа кірісу қажет.

Осы сабағымнан бастап жеке, жұптық, топтық жұмыс түрлерін ұйымдастыра бастадым. Әр түрлі тапсырмаларды орындатуда оқушылардың ой - өрісін кеңейтіп, шығармашылығын дамытатын тапсырмаларды беруге көңіл бөлдім. Өйткені, оқушылар әр тапсырманы орындау барысында жан - жақты ізденіп, қызығушылықпен жұмыс жасағанда ғана сапалы білім болады.

Мектеп өмірі балаға жаңа әлемнің есігін ашып беріп, рухани дүниесінің қалыптасуына негіз салады. Тәрбиенің сан салалы, күрделі мәселелеріне терең бойлауға бастайтын, күнделікті тұрмыста кездесетін дағдылар арқылы баланың жан дүниесіне әсер ететін білім мен тәрбиенің алғашқы баспалдағы – бастауыш мектеп.

Бастауыш саты – білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы болып табылады. Келешекте жалпы білім алу мен кез-келген арнаулы мамандықтарға талпынудың іргетасы осы бастауышта қаланбақ. Ендеше, осы міндеттерді жүзеге асыратын басты тұлға – Ұстаз. Тек мықты ұстаз ғана осындай ауыр жүкті алып жүре алады.

Сын тұрғысынан ойлау – оқушылардың да, мұғалімдердің де сын тұрғысынан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді. Бұл сынып үшін маңызды, себебі, сынып оқушыларының сабақ айтқан кезде математикалық терминдерінің, тілдік қорларының жетіспеуі және сыни тұрғыдан ой жүгірте алмауы басты проблема болып отыр. Сол себепті оқушылардың санасында ойлау әрекетінің мақсатын қалыптастыру, оқылатын материалға қызығушылығын тудыру және сабақта ұжымдық ойлау әрекетін қолданып белсенділіктерін арттыруды алдыма мақсат етіп қойдым.

Топта жұмыс істеу сыныпта ынтымақтастық орнату үшін, өзара әрекеттестік орнату үшін қажет. Ол үшін топтарды дұрыс ұйымдастыра білу керек және топта жұмыс жасау ережелерін құру қажет. Сонымен қатар, топтағы мүшелер саны мен топтағы жұмыс нәтижесі топтағы бірлескен жұмысты көрсетеді. Оқушыларды топқа бөлгеннен кейін топтың жекелеген мүшелері бір-бірін құрметтей отырып жұмыстанатын дәрежеге жеткізу керек, яғни жұмыстың алғышарттарының бірі топ мүшелерінің ынтымақтастығы арқылы күтілетін нәтижеге жетуге негізделген. Мұғалім топтарға арналған ережелерді әзірлей отырып немесе топ мүшелерінің жеке ережелерін келісуі арқылы топтық жұмысқа бейімдейді. Қандай топтық жұмыс болмасын сол топты

құрайтын нақты адамдарға арналған ереже құрылғаны маңызды. Ережелерде адалдық мәдениетін күшейту, ұжымдық жауапкершілік белгілеу, тыңдау машықтары тәжірибесін дамыту, топ міндеттері мерзімін сақтау, шығармашылық пен стандартты емес, идеяларды бағалау, қайырымдылық ескерілу керек. Топтық ережені күн тәртібінде бақылауда ұстау арқылы топтық жұмыстың өнімді болуына қол жеткіземіз. «Топ мүшелеріне адамдармен жұмыс істеу үшін оларды жақсы көру міндетті емес екенін ескертіңіз. Кәсіби өмірде сияқты топтық жұмыста адамдар топ құрамында жұмыс істейді, жеке даудамайларды барлық топтың алға жылжуына кедергі жасамайтындай етіп шешу керек. Сонымен қатар, топтық жұмысты ұйымдастырушы мұғалім «Топ ережелерін қабылдаған әрбір адамды бұл топтан тыс жеке блок құрудан сақтап, алға қарай апарады. Адамдар бастапқыдан-ақ айтылған пікірлермен келіспеген жағдайда да әрбір дауыс естілуге құқылы. Топтың әрбір қатысушысы өз көзқарасын, пікірін білдіруін ынталандыру керек, олар естілмей қалмасын. Топ жұмысына топ мүшелерінің әрқайсысы тең дәрежеде қатысуға тиіс. Бұл олардың әрқайсысы бір нәрсені істеу керек дегенді білдірмейді. Бәрінен де, міндеттер топ мүшелеріне қалай бөлінетіні туралы ақылдасып шешкен дұрыс болады. Топ мүшелері, сондай-ақ, бір-бірімен тәжірибе алмаса және басқалардың идеяларына сүйене отырып, өз үлесін қосуға дайын болуға тиіс» деген нұсқауларды негізге алуы тиіс.

Бұл әдісте оқушылар ұжым болып жұмыс жасауға үйренеді. Топпен жұмыс істеудің маңыздылығы:

- топ жеке адамның пікірімен санаса білуді үйренеді;
- әр оқушы өз тобының беделін, намысын қорғауға тырысады;
- бір-бірімен ізгілікті қарым-қатынас орнайды, өзгенің пікірімен санаса білу, ойларын айта білу дағдысы қалыптасады.
- оқушы бойында қиял, шығармашылық дамиды;
- бойларындағы ұяңдық, жасқаншақтық сияқты психологиялық мінез кеселдерінен арылады;
- сабақтан тысқары қалатын оқушы болмайды.

Оқушылар топтарға бірлескен жағдайда топ мүшелерінің жеке қабілеттері мен топқа қосқан үлесі құрметтеледі; жұмыс барысында механикалық есте сақтау мен қайталау процесстерімен бірге, ақпараттар өңделіп, қорытындыланады; топ мүшелерінің әрқайсысы басқа оқушылардың көзқарасымен таныса отырып, өзіне қажеттіні алады және оған өз көзқарастарын білдіре отырып, соны қорғауға мәжбүр болады да, өз ойларын тұжырымдап үйренеді.

Әдебиеттер

1. Б.Жакенова, Қ.Тәмпішева, Л.Мақсатова. Менеджмент негіздері. Астана 2011ж.
2. http://kzgov.docdat.com/docs/1203/index-155294.html?page=56.Ресурс
3. Шағын топтарда жұмыс істеу жөніндегі нұсқаулық “Өрлеу” БАҰО”АҚФ Жамбыл облысы бойынша ПҚБАИ, Шильманова А.А., Н.К. Киікбаев атындағы ОМ мұғалімі

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КЛАСТЕРА НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Г.А. Каллибекова *– доцент, к.п.н. кафедры начального образования*
Н.Р. Ибраимова *– магистрант 2 курса Нукусского ГПИ им. Ажинияза*

Современная система образования ориентирована на формирование у учеников самостоятельного мышления. Критическое мышление является педагогической технологией, стимулирующей интеллектуальное развитие учащихся. Кластер – один из его методов (приемов).

К особенностям критического мышления относят наличие трех стадий:

- вызов,
- осмысление,
- рефлексия.

На первом этапе происходит активизация, вовлечение всех участников коллектива в процесс. Целью является воспроизведение уже имеющихся знаний по данной теме, формирование ассоциативного ряда и постановка вопросов, на которые хочется найти ответы. На фазе осмысления организуется работа с информацией: чтение текста, обдумывание и анализ полученных фактов. На стадии рефлексии полученные знания перерабатываются в результате творческой деятельности и делаются выводы.

Прием кластера может применяться на любой из стадий:

- На этапе вызова дети высказывают и фиксируют все имеющиеся знания по теме, свои предположения и ассоциации. Он служит для стимулирования познавательной деятельности школьников, мотивации к размышлению до начала изучения темы.
- На стадии осмысления использование кластера позволяет структурировать учебный материал.
- На стадии рефлексии метод кластера выполняет функцию систематизирования полученных знаний [1; 35].

Возможно применение кластера на протяжении всего урока, в виде общей стратегии занятия, на всех его стадиях. Так, в самом начале дети фиксируют всю информацию, которой они владеют. Постепенно, в ходе урока, в схему добавляются новые данные. Желательно выделять их другим цветом. Данный прием развивает умение предполагать и прогнозировать, дополнять и анализировать, выделяя основное.

Основные принципы составления кластера. Кластер оформляется в виде грозди или модели планеты со спутниками. В центре располагается основное понятие, мысль, по сторонам обозначаются крупные смысловые единицы, соединенные с центральным понятием прямыми линиями. Это могут быть слова, словосочетания, предложения, выражающие идеи, мысли, факты, образы, ассоциации, касающиеся данной темы. И уже вокруг «спутников» центральной планеты могут находиться менее значительные смысловые единицы, более полно раскрывающие тему и расширяющие логические связи. Важно уметь конкретизировать категории, обосновывая их при помощи мнений и фактов, содержащихся в изучаемом материале.

Правила оформления кластера на уроке. В зависимости от способа организации урока, кластер может быть оформлен на доске, на отдельном листе или в тетради у каждого ученика при выполнении индивидуального задания. Составляя кластер, желательно использовать разноцветные мелки, карандаши, ручки, фломастеры. Это позволит выделить некоторые определенные моменты и нагляднее отобразить общую картину, упрощая процесс систематизации всей информации.

Рекомендации по составлению кластера. Существует несколько рекомендаций по составлению кластера. При его создании не стоит бояться излагать и фиксировать все, что приходит на ум, даже если это просто ассоциации или предположения. В ходе работы неверные или неточные высказывания могут быть исправлены или дополнены. Учащиеся могут смело дать волю воображению и интуиции, продолжая работу до тех пор, пока не закончатся все идеи. Не стоит бояться значительного количества смысловых единиц, нужно попытаться составить как можно больше связей между ними. В процессе анализа все систематизируется и станет на свои места.

Применение метода кластер. Метод кластера может применяться практически на всех уроках, при изучении самых разных тем.

Форма работы при использовании данного метода может быть абсолютно любой: индивидуальной, групповой и коллективной. Она определяется в зависимости от поставленных целей и задач, возможностей учителя и коллектива. Допустимо перетекание одной формы в другую. Например, на стадии вызова, это будет индивидуальная работа, где каждый учащийся создает в тетради собственный кластер. По мере поступления новых знаний, в качестве совместного обсуждения пройденного материала, на базе персональных рисунков и с учетом полученных на уроке знаний, составляется общая графическая схема. Кластер может быть использован как способ организации работы на уроке, и в качестве домашнего задания. В последнем случае важно наличие у учащихся определенного опыта в его составлении [3; 17].

В качестве примера приведем составление кластера на уроке обществознания при изучении темы «Монархия». В самом начале работы учащиеся высказывают все имеющиеся у них знания по данному вопросу, предположения и ассоциации. Например: форма правления, власть, глава государства, царь, монарх, единовластие. Учитель фиксирует их на доске. Далее следует чтение параграфа из учебника. В ходе ознакомления с материалом (или по результату прочтения), схема дополняется новыми фактами. Учитель дописывает их, используя цветной мел. Итогом урока должен стать анализ полученной картины, с обсуждением верности или неверности первоначальных суждений и обобщением полученной информации.

Достоинства и результаты применения приема. Применение кластера имеет следующие достоинства:

- он позволяет охватить большой объем информации;
- вовлекает всех участников коллектива в обучающий процесс, им это интересно;

• дети активны и открыты, потому что у них не возникает страха ошибиться, высказать неверное суждение.

В ходе данной работы формируются и развиваются следующие умения:

• умение ставить вопросы;
• выделять главное;
• устанавливать причинно-следственные связи и строить умозаключения;
• переходить от частностей к общему, понимая проблему в целом;
• сравнивать и анализировать;
• проводить аналогии [4; 21].

Что дает применение метода кластера на уроках детям? Прием кластера развивает системное мышление, учит детей систематизировать не только учебный материал, но и свои оценочные суждения, учит ребят вырабатывать и высказывать свое мнение, сформированное на основании наблюдений, опыта и новых полученных знаний, развивает навыки одновременного рассмотрения нескольких позиций, способности к творческой переработке информации [2; 135].

Уроки с применением метода кластера дают ребятам возможность проявить себя, высказать свое видение вопроса, дают свободу творческой деятельности. В целом нетрадиционные технологии, использующиеся в образовательном процессе, повышают мотивацию учащихся, формируют обстановку сотрудничества и воспитывают в детях чувство собственного достоинства, дарят им ощущение творческой свободы.

Литература

1. Загашев И.О., Заир-Бек С.И. Критическое мышление: технология развития. СПб: Издательство «Альянс «Дельта», 2003. – 35 стр.

2. Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Развитие критического мышления на уроке. - М.: Просвещение, 2004. – 175 стр.

3. Заир-Бек С.И. Развитие критического мышления через чтение и письмо: стадии и методические приемы //Директор школы. 2005. – 17 стр.

4. Селевко Г. И. Современные образовательные технологии: учеб. Пособие. – М. 1994. – 21 стр.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА САБАҚ МАҚСАТЫНА НЕГІЗДЕЛГЕН ТАПСЫРМАЛАРҒА САЙ ДЕСКРИПТОР ҚҰРУ

Ш.Н. Альдибекова – *п.ғ.к., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы*
А.А. Жаңбырбай - *Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, 2 курс студенті*

Білім мазмұнын жаңарту тікелей шығармашылық ізденістегі мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. “Мұғалім көп әдісті білуге тырысуы керек. Оны өзіне қолғабыс, сүйеніш есебінде қолдануы керек”,- деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай, қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі сол қоғам мүддесіне сай болуы керек. Өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге жетеді.

12 жылдық білім беруге көшу мектептегі оқыту нәтижелерін бағалау жүйесін қайта қарастырып, өзгеріс енгізілуде.

Критериалды бағалау бойынша мысалы формативті бағалауға тапсырма жасаған кезде оқу мақсаты /сабақтың мақсатындағы етістікті Блум таксономиясының қай сатысы екенін анықтап алу қажет. Яғни, ойлау дағдыларының деңгейін сәйкестендіреміз. Оқу мақсаттарын ойлау дағдыларының деңгейімен және бағалау критерийлерімен сәйкестендіру маңызды рөл атқарады. Оқу мақсаты - дегеніміз оқу бағдарламасына сәйкес пән бойынша оқушының оқу барысында меңгерген білім, түсінік, дағды жетістіктерінің күтілетін нәтижесі арқылы қалыптасқан тұжырым.

Берілетін тапсырма Блум таксономиясы бойынша сол ойлау деңгейінен асып кетпеуі шарт. Қолдану болса тапсырмада одан жоғарғы талдау, жинақтау, бағалау бойынша тапсырмалар берілмейді.

Мысалы, тапсырма: тікбұрышты параллелепипедтің көлемі мен қырының ұзындығын табуға берілген есепті шығару. Көлемі, ұзындығы, ені белгілі қораптың биіктігін тап:

Бағалау критерийі:

- тікбұрышты параллелепипедтің көлемін табу формуласын білу;
- формуланы пайдаланып, есепті шығару;
- көлемнің өлшем бірліктерін қолдану.

V	84 000 $см^3$	360 $дм^3$	720 000$см^3$
a	70 см	8 дм	90 см
b	20 см	5 дм	50 см
h	? см	? дм	? см

Дескриптор:

- тікбұрышты параллелепипедтің көлемін табу формуласын біледі;
- формуланы пайдаланып, есепті шығарды;
- көлемнің өлшем бірліктерін қолдана алды;
- Тапсырманы оқушыға нақты критериймен, дескриптормен ұсынғанда оқушы өзінің нені жасау керектігін, нені жасай алғандығын өзі анықтап, түсініп, өзінің жетістігін көре алды.

Блум таксономиясы оқыту нәтижелерін жазу үшін жиі қолданылады, ол дайын құрылыммен және етістіктер тізімімен қамтамасыз етеді. Етістіктерді дұрыс қолдану – оқыту нәтижелерін ойдағыдай жазып шығудың кілті. Бағалау критерийі де оқу мақсатымен тығыз байланысты. Бағалау критерийі дегеніміз - білім алушылардың оқу жетістік деңгейлері өлшенетін белгі, өлшем, негіздеме. Одан кейін тапсырма құрастырамыз. Бағалау критерийінен дескрипторлар беріледі, яғни критерийді қадам бойынша ашамыз.

Дескриптор – оқушының жұмысты қаншалықты жақсы орындағанын бағалайтын тұжырым.

Бастауыш мектептердегі білім алушылардың оқу жетістігін бағалауды қазіргі тәжірибеге енгізудің негізін критериалды бағалау жүйесі анықтайды.

Білім

Бұл категория зерделенген материалды есте сақтау мен қайта жаңғыртуды білдіреді.

Оқушы: терминдерді, нақты фактілерді, әдістер мен тәртіпті, негізгі түсініктерді, ережелер мен қағидаттарды біледі.

Демек, тапсырма үшін критерий қою кезінде, дескриптор құру кезінде оқушының осы тақырып, тапсырма туралы нені білетінін анықтау үшін тапсырма, сұрақ дайындау. Ескере кететіні А деңгейлі оқушы үшін критерий мен дескриптор 3, 5 т.б сатыдан тұрса, С деңгейлі оқушы үшін 2 немесе 1 ғана сатыдан тұруы мүмкін.

Түсіну

Зерделенген материалды түсіну қабілетінің көрсеткіші оны бір формадан екінші формаға, өзгерту, (трансляция) бір тілден басқа тілге «ауыстыру» (мысалы, тілдік формадан математикалық формаға) болып табылады. Оқушының оқу материалын өзінше түсіндіруі (қысқаша түсіндіруі) немесе оқиға мен құбылыстың әрі қарайғы барысын жорамалдауы да (салдарын, нәтижесін алдын-ала болжауы) түсінудің көрсеткіші болып табылады. Бұндай оқу нәтижелері материалды құрғақ есте сақтаудан асып түседі.

Оқушы: фактілерді, ережелер мен қағидаттарды түсінеді, тілдік материалды, графиктер мен диаграммаларды түсіндіреді (интерпретациялайды), тілдік материалды математикалық өрнекке өзгертеді, қолдағы бар деректерден туындайтын нәтижелерді жобалап сипаттайды. Міне осылай дескриптор құру барысында мұғалім оқушыны түсіне алды ма деп анықтаса, оқушы өзін түсіндім бе, жасай алдым ба?- деп, өзінің қай деңгейде тұрғанын анықтай алады.

3. Қолдану

Бұл категория нақты материалды нақты және жаңа жағдайда қолдану білігін білдіреді. Бұған ережелер, түсініктер, заңдар мен теориялар, әдістерді қолдану кіреді. Оқытудың сәйкес нәтижелері материалды түсінгеннен де гөрі неғұрлым жоғары деңгейді талап етеді.

Оқушы: түсініктер мен қағидаттарды жаңа жағдайда қолданады, заңдар мен теорияларды нақты практикалық жағдайларға қолданады, әдістерді дұрыс қолдануды көрсетеді. Осы қолдану кезеңінде оқушының берілген тапсырманы орындау барысында өз білімін қолдану дәрежесін анықтадық.

4.Талдау

Оқушы: Жасырын (көзге көрінбейтін) жәйттерді ашады;

Ойдың өрбуінен қателер мен олқылықтарды айқындайды;

Фактілер мен олардың салдарының арасын ажыратады;

Ұсынылған фактілердің маңыздылығын айқындайды.

5. Жинақтау

Оқушы: Шығармашылық тұрғыдан кішігірім шығарма (эссе) жазады;

Тәжірибе жасаудың өзіндік жоспарын ұсынады;

Қандай да болмасын проблеманы шешу үшін өз білімдерін шығармашылықпен қолданады.

Тапсырмалар түрі:

Критерий және дескриптор құру кезінде тапсырма ішіндегі болымды, болымсыз немесе негізгі және туынды етістіктерге назар аударту үшін сұрақтар мен тапсырмалар беруді ескерген жөн.

6. Бағалау

Таным мен ойлау деңгейі – жоғарғы деңгей.

Оқу материалының маңызын анықтау, ол туралы өзіндік пікір келтіру, ойын

білдіру. Бұл деңгей алдыңғы категориялардың оқу нәтижелеріне қол

жеткізуді меңзейді.

Оқушы: Оқу материалы құрылымының логикасын жазбаша түрде бағалайды;

Ішкі немесе сыртқы критерийлерге сүйеніп, оқу материалының маңыздылығын айқындайды;

Жасалған шешімдер мен қорытындылардың берілген фактілерге сәйкестігін анықтайды.

Оқу мақсаттары мен күтілетін нәтиже. Қол жеткізілетін және күтілетін нәтижелердің арақатынасын есепке ала отырып, сондай-ақ, оқушылардың қажеттілігіне қарай мақсатты анықтау.

Өзін бағалауға мүмкіндіктің берілуі;

Дескриптор(Standard)-оқушының белгілі бір тапсырма бойынша орындалған жұмысының деңгейін немесе сапасын сипаттайтын тұжырым.

Дескриптор- оқушының ең жақсы нәтижеге жетудегі әрбір қадамының жетістігі.

Дескриптор – тапсырмаларды орындау кезіндегі нақты қадамдарды көрсететін сипаттама.

Блум таксономиясы оқыту нәтижелерін жазу үшін жиі қолданылады, ол дайын құрылыммен және етістіктер тізімімен қамтамасыз етеді. Етістіктерді дұрыс қолдану – оқыту нәтижелерін ойдағыдай жазып шығудың кілті. Бағалау критерийі де оқу мақсатымен тығыз байланысты. Бағалау критерийі дегеніміз — білім алушылардың оқу жетістік деңгейлері өлшенетін белгі, өлшем, негіздеме. Одан кейін тапсырма құрастырамыз. Бағалау критерийінен дескрипторлар беріледі, яғни критерийді қадам бойынша ашамыз.

Дескриптор – оқушының жұмысты қаншалықты жақсы орындағанын бағалайтын тұжырым.

Сонымен бірге мұғалімге әр білім алушының жұмысы бойынша дұрыс шешім қабылдауы үшін дескрипторлар немесе балл қою кестелері көмектеседі.

Мұғалімнің шешімі объективті болу үшін тапсырмаларда қолданылатын дескрипторлар анық, нақты болуы қажет. Дескрипторлар білім алушыларда тапсырманы орындаудың қай кезеңінде қиындықтар туындағанын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл білім алушыларға кері байланыс беруге мүмкіндік туғызады.

Әдебиеттер

1. Бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған критериалды бағалау бойынша нұсқаулық

2. Оқу-әдістемелік құрал. Астана, 2016

3. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Мұғалімге арналған НҰСҚАУЛЫҚ. Үшінші (негізгі) деңгей. Үшінші басылым. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2012
4. «Назарбаев зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымы
5. Оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау ата-аналарға арналған ақпарат Астана 2016
6. http://moodle.nis.edu.kz

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САБАҚҚА ДЕГЕН ЫНТАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ЖОЛЫ- КРИТЕРИЙЛЕР АРҚЫЛЫ БАҒАЛАУ

Ш.Н. Альдибекова– *п.ғ.к., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,*
Н.Е. Жантасова - *Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, 2-курс студенті*

Бүгінгі білім беру жүйесінің ерекшелігі-білім алушының қандай да бір іс-әрекетке құзіреттілігін дамыту болып табылады. Ұлы педагог Ы.Алтынсарин «Оқытушы бағалағанда олардың іске қатысы жоқ сөздеріне қарап емес, олардың егістерінің бетіне шыққан жемістеріне, яғни оқушыларына қарай бағалау керек» деп, айтқандай, оқушы жетістігін нақты бағалау мәселесі-білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі.

Бүгінгі білім беру саласында өзгеріс көп, жаңалық жетерлік. Біріншіден, бүгінгі мұғалім басқарудың авторитарлы стилін емес, либералды стилін таңдап отыр. Яки, мұғалім тек «сабақ беруші», оқу үрдісін «басқарушы» ғана емес, ол – оқушылардың уәж дағдыларын дамытуға жағдай жасаушы, мүмкіндік туғызушы, олардың еркін ойын, өзіндік ерекшеліктерін, қабілет-қарымдарын ескере отырып жеке тұлғасын қалыптастырушы жан болуы тиіс. Екіншіден, бүгінгі педагог жаңа технологияларды іске асыру бағытында қалыпты емес жағдайда жұмыс істей алатын, білім беру процесін бүге-шүгесіне дейін түсінетін, жаңа, өзгеше рөлді қабылдай алатын, жаңашылдыққа дайын, шығармашылық әлеуеті зор, оқытудағы әдіс қоры жетерлік кәсіби маман болуы шарт. Үшіншіден, заманауи мұғалім таптаурын болған 5 балдық бағалау жүйесін сол баяғыша іске асырушы емес, сол арқылы алдындағы оқушыны жазалаушы емес, керісінше, қазіргі қоғамға қажетті сыни ойлауын – талдау, салыстыру, синтез, зерттеу, қолдану, бағалау дағдыларын және өзге де стандартты және күрделі дағдыларды оқушы бойына мүмкіндігінше толық қалыптастырушы тұлға болғаны жөн.

Мен осылардың ішіндегі үшінші мәселе жайында, яғни, бүгінгі жаңартылған білім беру мазмұнындағы критериалды бағалау жүйесі туралы тереңірек сөз етуді жөн санадым. Бұл критериалды бағалау жүйесі еліміздегі Назарбаев Зияткерлік мектептерінде жүзеге асып, бір жолға түсуде. Оның тиімді тұстарын осы мектептердің пән мұғалімдері терең түсініп, нәтижелілігін сезініп, оған көз жеткізіп отыр десек артық айтқандық емес. Өйткені критериалды бағалау жүйесінде ең маңызды нәрсе – оқу процесінің өзі, сол

арқылы оқушы өзін-өзі бағалауды үйреніп, өз білімінің артықшылықтары мен кемшіліктерін көріп, әрі қарай қалай даму керектігін түсінеді, яғни, бұл жүйеде оқушының қалай жұмыс жасағаны, қалай ойланғаны бағаланады. Бағалауды өткізу үшін, оқушылардың нені білетіндігін және не істей алатындығын анықтау қажет. Осы жерде британдық ағартушы Александер Робин өз зерттеулерінде: «Сыныптағы бағалау тек қана техникалық тәсіл емес, мұғалімдер жазбаша немесе ауызша түрде баға қою жолымен бағалайды. Олар қолданатын кез келген нысанның артында тек қана обьективті немесе жеткілікті дәрежеде обьективті емес нормалар мен стандарттар ғана емес, сондай-ақ баланың дамуы және ынтасы туралы түсінік, сонымен қатар өзін-өзі бағалау, қабілеттілік және күш-жігер сияқты ұғымдарға қатысты құндылықтар жатады», -деп атап көрсеткенін айтып өткім келеді.

Критериалды бағалау жүйесі Зияткерлік мектептері оқушыларының оқу жетістігін бағалау тәжірибесіне өзгерістер енгізудің негізін анықтайды. Бұл бағалау рәсімдерінің сапалылығын, олардың халықаралық стандарттарға сәйкестігін және әр оқушының оқудағы қажеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Критериалды бағалау жүйесі оқушының дамуын, оның қызығушылығын және оқуға деген ынтасын арттыруға бағытталады. Егер әр оқушыға және оның ата-анасына түсінікті болатындай нақты әрі өлшемді бағалау критерийлері белгіленетін болса, бұған жетуге әбден болады. Анық құрастырылған бағалау критерийлерінің көмегімен мұғалім де, оқушы да мынадай сұрақтардың жауабын анықтай алады: «Оқушы оқытудың қай сатысында?», «Олар білім алуда неге талпынады?», «Бұған жетуге көмектесу үшін не істеу керек?».

Оқушылардың білім нәтижелерін бағалау оқыту үдерісінің маңызды бөлігі болып табылады, оқыту үдерісін басқарудың түйінді кілті бағалауда деп те айтуға болады. Көптеген жылдар бойы оқушы жетістігі басқа оқушымен салыстырмалы түрде бағаланып келді. «Бағалау» термині «жақын отыру» латын тіліндегі мағынада-бағалаудың негізгі сипаты бір адам басқа адамның не айтып, не істегенін немесе өзін-өзі бақылау жағдайында өзінің дербес ойлауын, түсінігін немесе тәртібін мұқият бақылауы болып табылады. Өз кезегінде, білім беру сапасын жоғарылату оқушылар жетістіктерін бағалаудың нақты критерийлерін жасауды талап етеді. Бағалаудағы ерекше амал критерий арқылы бағалау болып табылады. Критериалды бағалау-бұл білім берудің мақсаты мен мазмұнына негізделген оқушының оқу-танымдық құзырлығын қалыптастыруда алдын-ала белгіленген жетістіктермен салыстыру үрдісі, яғни белгілі бір критерийлер арқылы бағалау болып табылады.

Оқушы өзін-өзі талдау мен рефлексия жасау тәжірибесін үйренуі, оқу үдерісі ғана емес, бағалау үдерісінің де белсенді қатысушысы болуы керек. Бұл жағдайда өзін-өзі бағалауға баса назар аударылады.

Білім сапасын бағалау жүйесінде жаңарту мәселесі:

1. Бес балдық жүйенің қазіргі заманға сай білім жүйесін қанағаттандыра алмауы 2. Оқушы танымындағы өзгерістер мен білім саласындағы қалыптасқан қайшылықтар 3.Әлеуметтік сұраныстардың өзгеруі

Ұстанымдар негіздері:

1. Бағамен оқушының жұмысы бағаланады. 2. Дескрипторлар оқушыға алдын-ала белгілі болуы шарт. 3. Оқушы өз білім деңгейін анықтай алуы қажет. 4. Нақты білімділік мақсатты бағалауы қажет.

Критериалды бағалаудың басты ерекшелігі:

1. Алдын-ала ұсынылған бағалау шкаласы;

2. Анық, айқындылығы;

3. бағаның әділдігі;

4. Өзін-өзі бағалауға мүмкіндіктің берілуі.

Сабақта критерий арқылы бағалауды қолдану:

- сабақтың мақсаты критерий құрудың негізі болып табылады.

- сабақтың/бөлімнің басында оқу мақсатын түсіндіру.

- алдын-ала критерийлердің үлгісін дайындау, оқу мақсаттарына сай келуін қарау.

- критерийлерді оқушылар тіліне аудару, оларға түсінікті болу үшін өздеріне құрғызу (немесе) бірге құру.

- критерийлерді тақтаға немесе оқушының дәптерлеріне жаздырту.

- белгіленген критерийлерді оқушылардың барлығы бірдей түсінгеніне көз жеткізу.

- оқушыларға өз жұмысын құрылымдауға көмек беру үшін жоспарлауға/жазуға арналған ережелер.

Жоспарлы сабақтарға критерий құра отырып, берілген критерийлер арқылы мен оқушыларымның өзін-өзі бағалауда, бірін-бірі бағалауда олардың сабаққа деген ынтасының, өзіндік ойы, пікірі қалыптасқанын, есте сақтау қабілеттерінің, пайымдау, ажырату, жаңа бір ой түю, бір-бірінің, мұғалімнің алдында жауапкершіліктері артқанын аңғаруға болады. Оқушыларды бағалауда әділдік пайда болды, берілген критерийлер бойынша неге қол жеткізгендерін, нені білу қажет екендіктерін біліп отырды.

Критериалды бағалау арқылы оқушылар өз деңгейлерін анықтай алды. Бұл олардың білім деңгейлерін көтеруіне ықпалын тигізді. Өзін-өзі бағалау мен өзара бағалаудын тиімділігі, бұрын тақтаға шығып, сабақ айтуға ұялатын оқушылар өздерін еркін ұстай бастады, сабаққа деген ынтасы артты, сенімділік пайда болды және олар бір-біріне көмектесе отырып және олар бір-бірін бағалау арқылы әділ баға қоя бастады.

Критерий арқылы бағалау мұғалімдерге: сапалы нәтиже алуды қамтамасыз ететін критерийлерді құруға; өз жұмысын талдау және жоспарлау үшін ақпарат алуға; оқу үрдісінің сапасын жақсартуға; әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқытудың траекториясын құруға мүмкіндік береді.

Критерий арқылы бағалау оқушыларға: нәтижені талдау үшін бағалау критерийлерін білу және түсінуге; критерийлерді білу арқылы қате жібермеу, сапалы нәтиже беруге; рефлексияға қатысу, яғни өзін және өз достарын бағалауға; бағалау үрдісіне қатысу арқылы білімін тереңдетуге, нақты білімдерін қолдану, өз ойларын еркін жеткізе білу, сын тұрғысынан ойлай білуге мүмкіндіктер береді.

Ата-аналарға: баласының білім деңгейлерін бақылай алуға; баласының оқу үрдісін бақылай алуға;баласына оқу үрдісі кезінде қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

«Тұжырым жасай білген адам, алдына мақсат та қоя біледі» деген екен белгілі шығыс ойшылы. Олай болса, бағалауға деген көзқарасымызды өзгертсек, сабақтарымызға критерий арқылы бағалауды енгізіп, оқушыларымыздың тұлғалық бағытын белсенді позицияға бағыттасақ, тұлғаны өзіндік жауапкершілікке, нәтижеге жеткізу, ал оқушыларымыз әр сабақта белгілі бір нәтижеге жету барысында еңбектенсе, оқушы да, мұғалім де өз еңбектерінің табысын көре алады деп ойлаймын.

Қорыта айтқанда, критериалды бағалаудың артықшылықтары мынада – оқушының жеке басы емес, тек қана жұмысы бағаланады, оқушының жұмысын бағалау алдын ала ұсынылған критерийлерге негізделеді, бағалау алгоритмі оқушыларға алдын ала белгілі болады, оқушы нақты не мақсатта жұмыс істеп отырғанын біледі, оқушыға өзінің білімділік деңгейі анық көрініп тұрады, критерий арқылы бағалау мұғалімнің оқушы деңгейін анық біліп отыруына мүмкіндік береді, нәтижесінде білім берудің сапасы артады.

Әдебиеттер

1. Нұсқаулық (ІІІ негізгі деңгейге арналған) www.cpm.kz

2. Оқытудың нәтижелерін бағалаудың әдістемесі Әдістемелік құрал, Орал қаласы 2013ж

3. Блум таксономиясын оқу үрдісінде пайдалану әдістемесі Әдістемелік құрал, Орал қаласы 2013ж

4. Жаңа тұрпатты мұғалімнің кәсіби іскерлік сапалары Қазақстан мектебі журналы, №9 2011ж,24-бет

5. «Өзгеріс .Тәжірибе.Ойтолғау» облыстық деңгейдегі идеялар жәрмеңкесі Жинақ, 2014 ж 21-ақпан.

BASLAWÍSH TÁLIMDE OQÍW MENEN JAZÍW KÓNLIKPELERIN ÓZLESTIRIW BASQÍSHLARÍ

G.A. Kallibekova *– docent, p.i.k.,*
A.P. Reyembaeva *– NMPI, Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) 2-basqısh magistrantı*

Oqıw kónlikpelerin iyelew menen derlik bir waqıtta jazıw kónlikpelerin iyelew de júz beredi. Eger oqıw kónlikpelerin ózlestirgende, bala háriplerden dawıslarǵa ótetuǵın bolsa, ol jaǵdayda jazıw kónlikpelerin qáliplestiriw teris tártipte, yaǵnıy dawıslardan háriplerge ótedi. Jazıw ilimiy tájiriybelerin rawajlandırıw úsh basqısh ta ótedi (E. V. Guryanov izertlewi).

Birinshi basqısh ta - tayarlıq - balanıń dıqqatı tiykarınan háripler elementlerin jazıwǵa, tuwrı turıwǵa, qol háreketine, qálem hám dápterden paydalanıwǵa qaratılǵan.

Ekinshi basqısh ta - háripler - háriplerdiń elementlerin jazıw menen baylanıslı háreketler hám jazıwdıń texnikalıq qaǵıydaları az-azdan avtomatlastırılǵanda hám bala ushın ańsat bolǵanda, onıń dıqqatı háriplerdiń tuwrı súwretine ótedi. Úshinshi

basqıshta izbe-iz jazıw ilimiy tájiriybeleri qáliplesedi. Bul jerde oqıwshınıń dıqqatı háriplerdiń sózde tuwrı qosılıp, háriplerdiń ózin ólshemi, beyimligi, qısıw, jaylasıwı hám sızǵıshtaǵı jaǵdayı boyınsha sózde jazıw talaplarına ámel qılıwǵa qaratıladı.

Jazıw texnikasın ózlestiriwdegi tiykarǵı qıyınshılıqlar bala qolınıń mayda muskulları ele jetkiliklishe rawajlanbaǵanlıǵı menen baylanıslı. Bunda: qol demde sharshaydı, bala jazıwdan sharshaǵanınan shaǵım etedi.

Aqıbette, búgiwshi bulshıq etlerden ekstansor bulshıq etlerdiń rawajlanıwındaǵı keshigiw (atap aytqanda, qoldıń shep tárepten ońǵa háreketi) jazıw texnikasın ózlestiriwdi qıyınlastıradı.

Bul barlıq zárúrli sebepler tómendegilerge alıp keledi, yaǵníy jazıwdı úyrenip atırǵan balanıń grafikalıq jazıwındaǵı eń kóp ushıraytuǵın kemshiliklerge: 1) qol jazıwı uzaq waqıt dawam etse úlken, áste(qol hareketke kelmey qalıwı) hám háripler biri birine tıǵızlanıp qaladı; 2) háriplerdi jazıwda beyimlik hám basımnıń turaqsızlıǵı sebepli háriplerdiń forması bárha tuwrı bolmaydı; 3) háripler, sózler hám qatarlar arasındaǵı aralıq bárha birdey bolmaydı; 4) sızıqlar kóbinese bettiń ońına (tómenge qıyalıq) qıysayǵan boladı.

Sanap ótilgen kemshiliklerdi saplastırıw ushın tómendegilerdi usınıs etiw múmkin: 1) balaǵa uzaq waqıt jazıwǵa jol qoymaw (ókinishlisi, kóplegen ata-analar qol jazıwın jaqsılaw ushın balaların uzaq waqıt dawamında jazıwǵa májbúrleydi); 2) birinshi klass oqıwshısınıń qolınıń kishi bulshıq etlerin shınıqtırıw, oǵan modellestiriw, sızıw, toqıw, tigiwshilik hám taǵı basqalarda tapsırma beriw; 3) úlgiden nusqa kóshiriwdi shınıqtırıw. Bunnan tısqarı, balalar hár bir jazılǵan jazıwdı hám ásirese, eń qıyın bolǵan sızıqtan sırtqa shıǵıp jazılatuǵın háriplerdi, bas harip, kishi harip, baspa jazıwlardı bir birinen ayırıp turaqlı túrde oqıtıwshı basshılıgında baqlawları kerek; 4) oqıwshılardıń jazıwdaǵı kemshiliklerdi hám olardı saplastırıwda erisilgen jetiskenliklerin túsiniwin támiyinlew; 5) oqıwshını óz dápterin kútip uslawǵa tárbiyalaw júdá zárúrli.

Túrli klaslardaǵı oqıwshılardıń jazıw tezligi bir tegis emes. 1-klass oqıwshısınıń jazıw tezligin rawajlandırıwda eń joqarı kórsetkishlerge iye boladı. 2-3 klaslarda jazıwdı ózlestiriw dárejesi páseyedi, keyin bolsa 4-klass oqıwshıları arasında jáne joqarılaydı (erkin jazıwda ol minutta ortasha 60 -70 háripke jetedi).

Sonı aytıw kerek, sózler hámme waqıt aytılıwı hám esitilgen tárizde jazılmaydı. Bala oqıw hám jazıwdı úyreniwden aldın aytılıw qaǵıydaların úyrenedi. Sonıń ushın balalar orfografiyasınıń tiykarı fonetik qaǵıydalar bolıp tabıladı, yaǵnıy bala sózdi durıs aytqanda jazıwga umtıladı.Demek, orfografiya qaǵıydaların tabıslı ózlestiriw ushın ne islew kerek?

Balanıń ózine jazǵan sózlerin buwınlar arqalı artikulyaciya etiw eń zárúrli qurallardan biri bolıp tabıladı. Ásirese, bala mudamı durıs jazatuǵın sózlerdi aytıw kerek.

Psixologiyalıq tábiyatına kóre, orfografiya qáteleri kishi mektep oqıwshılarında eki túrli boladı: ádettegi qáteler hám bilmeslikten etilgen qáteler. Jas oqıwshınıń jazıwında ańlamastan jiberilgen qáteler ústinlik etedi. itibarsızlıqtan kelip shıqqan qáteler, ádettegi qátelerden ayrıqsha bolıp esaplanıp, olardıń turaqlılıǵı menen ajıralıp turadı. Bunda: búgin bala sonday sóz jazadı, erteń - basqasha.

Bilip bolmaytuǵın qátelerdi jeńiw ádettegi qátelerden kóre ańsatlaw bolıp tabıladı. Balanıń málim bir taypadaǵı sózlerdiń orfografiya qaǵıydasın qatań ózlestiriwi menen-aq, bilmegenlikten kelip shıqqan qáteler joq etiledi. Ádettegi qáteler ushın bul kóbinese jeterli emes, bunnan tısqarı, baladan sózdiń tuwrı jazılıwın kúsheytiwi hám málim dárejede avtomatikalıq túrde jazıwı ushın kóbirek oqıw jumısları talap etiledi.

Orfografikalıq tárepten tuwrı jazıw óz-ózin baqlawına, yaǵnıy oqıwshınıń jazılǵanlardıń tuwrılıǵın teksere alıwına baylanıslı. Óz-ózin baqlawdı úyretiwde balanıń jası hám individual qásiyetlerin esapqa alıw kerek.

Óz-ózin baqlaw oqıwshılar oylawınıń rawajlanıw dárejesine baylanıslı túrli jastaǵı mektep oqıwshılarınıń, sonday-aq 1-2 klaslarında oylawı jetkilikli dárejede rawajlanbaǵanlıǵı sebepli, óz-ózin baqlaw ele de tómen rawajlanǵan. 3-4 klass oqıwshılarında óz-ózin baqlaw álle qashan qáliplesken hám oqıtıwshı bul jastaǵı balalarǵa orfografiyanı úyretiwde oǵan súyeniwi múmkin.

Orfografikalıq tárepten óz-ózin baqlawdı rawajlandırıw hám úyretiw, sonıń menen birge, kishi mektep oqıwshılarınıń ayırım xarakter qásiyetlerine, olardıń aqılıy iskerlik túrine baylanıslı. Ádette, ózin tuta almaytuǵın, itibarsız oqıwshılar, sonıń menen birge, oqıwǵa juwapkershiliksiz, óz oqıw iskerligin sın kóz-qarastan bahalay almaytuǵın oqıwshılardıń qáte jazıwları ádet tómen qadaǵalanadı.

Jazba tilde rawajlandırıw tek orfografiya qaǵıydaların biliw menen sheklenbeydi. Óz pikirin jazba túrde izbe-iz hám logikalıq penen ańlata alıw grammatikanı keńirek biliwge – grammatikalıq túsinikler sistemasın ózlestiriwge tiykarlanadı.

Dáslepki basqısh grammatikanı úyrenip atırǵanda, balalar bul sóz benen belgilengen sóz hám obyekt birdey emesligin ele anıq túsinbeydi. Usınıń sebebinen, kishi jastaǵı oqıwshılar grammatikalıq túsiniklerdi sózlerge emes, bálkim olardıń mánisine baylanıstıradı. Sózdiń obyekt penen anıqlanıwı tek ǵana 1-klass oqıwshılarına tiyisli bolıp tabıladı, bálkim kóbinese 2-klass oqıwshıları arasında da ushırasadı.

Grammatikanı ózlestiriw – awızsha hám jazba sóylewimiz qurılısına tiykar bolǵan nızamlıqlardı ózlestiriw bolıp tabıladı. Bul nızamlardı qollaǵan halda, bala sanalı hám ózimshelik penen awızsha hám jazba sóylewin payda etedi, eń tuwrı sóz hám sóz dizbeklerdi tańlaydı hám usınıń menen onı basqa adamlar menen sóylesiwdiń jáne de jetilisken quralına aylandıradı.

Grammatikalıq tárepten tuwrı sóylewdi bilmegen oqıwshı nadurıs hám túsiniksiz pikirleydi.

Ádebiyatlar

1. Mirziyoyev Sh.M Yangi O‘zbekistonda erkin va farovon yashaylik.- Toshkent. 2021
2. “Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi”,- T.2020 y
3. Mavlonov R, To‘raeva O‘, Xoliqberdiev K. Pedagogika. –T. “O‘qituvchi”.2002
4. Dáwenov E, Qudaybergenov M, Uspanova J. Ana tili. 4-klass ushın sabaqlıq. – N. Qaraqalpaqstan. 2020-j
5. w.w.w.ziyonet.uz
6. w.w.w.pedagog.uz

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ПАРТИСИПАТИВЛИКНИНГ ЎРНИ

М.К. Мурадова *-Тошкент давлат педагогика университети ўқитувчиси*

“Participative management” термини сўзма сўз “иштирокка асосланган бошқарув”ни англатади. Партисипативликнинг элементлари менеджментда аввалига персоналнинг мотивациялаш назарияларидан бири сифатида шаклланган. Кейинчалик ушбу назария партисипатив бошқарув концепцияси сифатида ривожланган.

Партисипатив бошқарувнинг самарадорлиги кўп ҳолларда унинг принципларини қўллашнинг тўғрилигига боғлиқ. Агар ушбу принциплар бузилса, партисипатив бошқарувнинг самарадорлиги, баъзан мақбуллиги ҳам йўқолади. Партисипатив бошқарувга асосий талаблар қуйидагилардан иборат:

– кичик гуруҳларда ишлаш орқали бошқарувда иштирокчиларнинг иҳтиёрий иштироки, ёки сўровларда қатнашиш, ёки комиссияларда ишлаш;

– кичик гуруҳ ёки комиссия бўлинмасини бошқарувчи томонидан доимий ёрдами ва қўллаб-қувватлаши, муҳокама учун зарур маълумот тақдим этиш;

– ходимларнинг кичик гуруҳларда ишлаши регламентланиши керак, иштирокнинг бошқа шакллари ҳам регламентланиши лозим (таклифларни илгари суриш, функцияларараро комиссияларда иштирок этиш ва бошқ.);

– ғоя ва таклифларни илгари суриш учун қандайдир санкцияларнинг йўқлиги;

– ходимларнинг ҳар бир ишланмалари кўриб чиқилиши керак, турли ғоя бўйича қайта алоқа зарур. Одамлар уларнинг иши долзарблиги, улар билан ҳисоблашишларини кўриши керак, ҳаттоки таклиф инкор этилса ҳам, бу хақда ходимга хабар бериш керак ва нега бундай қарор қабул қилинганини тушунтириш керак;

– мақулланган барча ғоялар тадбиқ этилиши керак. Раҳбар тадбиқ этишга имкон яратиши керак. Агар ходимлар уларнинг ғоялари фақатгина йиғилаётганини кўрса, энтузиазм тез сўнади;

– персоналнинг турли ютуқлари белгиланиши керак, уларнинг қайси ишланмалари қимматбаҳо бўлди ва қайси йўналишда ишлаш кераклигини билиши зарур.

Олий мактабда таълим жараёнининг партисипативликка йўналганлиги, биринчидан, таълим субъектларининг ўзаро муносабатларини чуқурлаштириш ва кенгайтириш, иккинчидан, умуман олганда таълим жараёнини қулайлигини ошириш, учинчидан, ўзаро муносабатлар иштирокчиларининг шахсий сифатларининг продуктив қўшма иши учун зарур бўлган шаклланиш, тўртинчидан, қўйилган муаммони ечиш учун имкониятларни максимал самарали қўллаш бошқарув сифатини ошишини таъминлайди.

Педагогика фанида партисипативлик ҳар хил маънода кўрилади. Илмий адабиётнинг таҳлили шуни кўрсатдики, “партисипативлик” термини “иштирок”, “қўшма иштирок”, “жалб этилганлик” каби тушунчалар билан солиштирилади, сабаби, балки, инглиз тилидан таржима хусусиятлари ва

кўрсатилган терминга янада аниқ русча аналогини топишга интилиш билан боғлиқ. Рус ва чет эл бошқарув адабиётининг контент-таҳлили бизга “иштирок”, “партисипативлик”, “қўшма иштирок”, “жалб этилганлик” терминларини қўллашда баъзи фарқланишларни топишга имкон берди. Натижада “иштирок” деганда қуйидаги тушунилади:

– ўзаро масъулиятлик, ҳамкорлик муносабатларини шакллантириш, унинг аъзоларини бирлашишини таъминловчи педагогик (шу жумладан талабалар ҳам) жамоани ташкиллаштириш усули;

– педагогик жамоани бошқаришнинг демократик услуби натижаси ёки оқибати;

Юкоридагилардан келиб чикадики, педагогика фанида катнашиш муайян ижтимоий аҳамиятга эга муаммо ва профессионал педагогик вазифани хал қилишда ҳар бир талабанинг фикрини ҳисобга олади; маслаҳатлар, болажак ўқитувчи ва ўқитувчи ўртасида келишув излаш; барча ўқувчиларнинг индивидуал ва жамоавий донолигини аниқлаш ва ишлатишга қаратилган мақсадли, тизимли ўринишлар; биргаликда қарор қабул қилиш; хуқуқларни самарали топшириш; муаммоларни биргаликда аниқлаш ва тегишли чораларни кўриш; тегишли шароит ва муносабатларни яратиш имконияти, шунингдек ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги ҳамкорликни такомиллаштириш механизми (Б. М. Игошев ва бошқалар).

Д.Синкнинг иштирок этиш услубидан тизимли фойдаланиш зарурлиги ҳақидаги фикри ҳам ишонарли, чунки иштирок этишнинг эпизодик ишлатилиши “иштирок”ни ўқитувчи хали ҳам уста бўлиб қоладиган ўйин сифатида қабул қилишга олиб келади [4]. Э. Локк нуқтаи назарига эътибор қаратиш лозим, у ўқитувчи ва талабанинг фуқаролик танлови холатларида биргаликда қарор қабул қилиш тартибини, шу жумладан мақсадни биргаликда белгилашни кўрсатади. Биз «қарор» тушунчасини муқобил вариант сифатида кенг талқин қилишни қўллаб -қувватлаймиз, шунинг учун биз қарор қабул қилишни мақсадларни белгилаш, муаммоларни хал қилиш йўлларини белгилаш ва режалаштириш деб атаймиз [1, 28-бет]. Иштирок этишнинг мухим белгиси ўқитувчи ва талабанинг биргаликда қарор қабул қилишидир [2, 59-бет]. Шундай қилиб, педагогика фанининг иштирок этишга йўналтирилганлиги, биринчи навбатда, бошқарув сифатининг ошишини, иккинчидан, умуман, таълим қулайлигининг ошишини, учинчидан, иштирокчиларнинг шахсий фазилатларининг шаклланишини таъминлайди. Тўртинчидан, самарали ҳамкорликдаги иш, муаммони хал қилиш имкониятларидан энг самарали фойдаланиш имконини беради.

Адабиётлар

1. Донская Л. Ю. Социализация и воспитание молодежи в условиях реформ // Воспитание и формирование личности студента в условиях современного вуза: материалы науч.-практ. конф. М., 2000.

2. Зинченко В. П. Образование, культура, сознание // Философия образования для XXI в. / под ред. Н. Н. Пахомова, Ю. Б. Тупталова. М.: Логос, 1992. С. 87–104.

3. Игошев Б. М. Организационно-педагогическая система подготовки профессионально мобильных специалистов в педагогическом университете: моногр. М.: Гуманитарн. изд. центр «Владос», 2008.

4. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение: моногр. М.: Прогресс, 1989

БОЛАШАҚТЫҢ ДАҒДЫЛАРЫ: ЖҰМСАҚ ДАҒДЫНЫ БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Ш.Н. Альдибекова –*п.ғ.к., қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы*
А.А. Досманбетова - *№172 мектеп-гимназиясы бастауыш сынып мұғалімі, Алматы қаласы*

Еліміздегі білім беру бағдарламаларына енгізіліп жатқан өзгерістерге байланысты жұмсақ дағдылардың бастауыш сыныптарда пәндер бойынша қалыптасу мәселесі алдыңғы кезекте отыр. Болашақтың дағдылары: бүгін сіз балаларға қандай дағдыларды қалыптастыруыңыз керек? Осы бағыт бойынша қазіргі таңда көптеген жұмыстар сарапануда.

2019 жылы Uchi.ru интерактивті білім беру платформасы бастауыш сынып оқушыларының 700-ден астам ата-аналарының қатысуымен сауалнама жүргізді. Ата-аналарға, олардың ойынша, болашақта балалардың табысты болуына көмектесетін дағдыларды таңдау ұсынылды. 11 дағды ұсынылды: жұмсақ дағдылар (жоспарлау дағдылары, көшбасшылық қабілеттер, шығармашылық ойлау) және қазіргі заманғы пәндер бойынша қиын дағдылар (бейнені өңдеу дағдылары, деректермен жұмыс істеу, іскерлік негіздер және т.б.). Дауыстардың көп бөлігі жұмсақ дағдыларға - жоспарлауға, мақсат қоюға және үйрену қабілетіне берілді.Икемді дағдылар дегеніміз не, олар неге соншалықты маңызды және олардың өмірін қандай қызмет саласымен байланыстыратындығына және болашақта не үйренетіндігіне қарамастан балаларға неге қажет болады? Бұл мәселелерді шешуде бірнеше бағыттарына сипаттама беріп кетейік:

Жоспарлау шеберлігі - жасы ұлғайған сайын, олар үшін жоспарлау шеберлігі неғұрлым маңызды болады: өйткені әр сынып сайын мектептегі әдеттегі тапсырмалар көбейіп, тапсырмалар қиындай түседі (сонымен қатар: «Болу үшін үздік оқушы болу керек пе жақсы кәсіпкер?). Күнтізбелік жоспарлау сіздің балаңызға уақытты басқаруға және күні бойы немесе одан да ұзақ уақытқа басымдық беруді үйренуге көмектеседі. Мысалы, егер мектептен кейін бала үйірмеге сабаққа қатысып, итпен серуендеп, үй тапсырмасын орындап, мультфильм көруі керек болса, онда дұрыс жоспарлау оған бәрін жасауға көмектеседі. Жоспарлау шеберлігі сізге қиын тапсырманы жеңуге мүмкіндік береді (демалысты жоспарлау немесе емтиханға дайындық): үлкен тапсырманы кішігірім бөлшектерге бөліп, олардың орындалуын бақылау. Сайып келгенде, бұл дағды сізге тәуелсіз болуға және өзіңізді сенімді сезінуге көмектеседі.

Мұны қалай білуге болады? Сіз жоспар құра бастауға болады: кішігірім - күніне, ал жаһандық - мысалы, төрттен бірі. Содан кейін оларда жасалған қадамдарды белгілеңіз. Жоспарлардың шынайы және жүйелі түрде орындалуы маңызды.Арнайы интерактивті тапсырмалар сонымен қатар баланы нақты өмірлік жағдайларға батыра отырып, осы шеберлікті игеруге көмектеседі, оның көмегімен ол бірінші кезекке қоюды, тапсырмаларды кішігірім сатыларға бөлуді, дәл қазір не істеу керек екенін және не кейінірек қалдыруға болатынын таңдай алады.

Фокустық шеберлік-сіз айналаңызда уақыт бөлгіңіз келетін көптеген қызықты нәрселер бар, кейде балаға бір нәрсеге ұзақ уақыт көңіл бөлу қиынға соғады. Бұл аяқталмаған бизнестің жиналуына және бір тапсырмадан екінші тапсырмаға ауысқанда энергияны ысыраптауға әкеледі.Фокустық дағдыларды дамыту - бұл баланың назарын белгілі бір тапсырмаға аударуға, оны орындау үдерісінен ләззат алуға және оны тиімді шешуге көмектесетін нәрсе.

Мұны қалай білуге болады? Жақсы ереже - бір уақытта бір нәрсе жасау. Мысалы, математикалық есептерді шешуде баланың басқа пәнге алаңдамайтын уақытын белгілеңіз, ал досыңызбен немесе отбасы мүшесімен сөйлескенде әңгімеге зейін қойып, әлеуметтік желідегі лентаға назар аударманыз.

Сын тұрғысынан ойлау және құрылымдау дағдылары-баланы үлкен ақпарат ағынына төтеп беруге және нені назар аударуға тұрарлық, ненің маңызды еместігін анықтауға қалай үйретуге болады? Дұрыс шешім қабылдау үшін оқиғаларды дамытудың барлық сценарийлерін қалай болжауға болады?

Сыни тұрғыдан ойлау - бұл туа біткен талант емес, оны тәрбиелеуге болатын қабілет. алгоритмдеу және кіріс ақпаратын құрылымдай білу сияқты дағдылар көмектеседі: балаңызға ақпаратты сыни тұрғыдан қарауға, әртүрлі пікірлер мен көзқарастарды ескеруге, ақпараттар мен деректерді талдауға үйретіңіз (оқыңыз: «Теледидар жоқ: неге ол балалардың теледидар көруіне әлі де зиянды»).

Қарым-қатынас дағдылары. Өз ойларыңызды дұрыс жеткізе білу, мүлдем басқа адамдармен сөйлесу, өз сезімдеріңізді еркін білдіру - бұл баланың әлеуметтенуіне және табысты тұлға болуына көмектесетін шеберлік.

Практикада коммуникативті дағдыларды дамыту үшін топтық жұмыс, сыныптастарымен немесе достарымен бірлескен тапсырмалар көмектеседі, ал қарым-қатынасқа деген ішкі сенімділікті нақты қарым-қатынас жағдайларын шешуге ұсынатын интерактивті тапсырмаларды қолдану арқылы қалыптастыруға болады.

Қалай оқыту керек? -орындау арқылы оқыту принципі осы дағдыларды дамыту үшін өте жақсы жұмыс істейді, яғни баланың оқу процесіне белсенді қатысатын, қателік жасаудан қорықпайтын және өз қателігінен сабақ алатын жерде жасай отырып оқыту. Балаларға дерексіз мысалдардан емес, нақты өмірді тудыратын жағдайлардан: баланың көшеде, мектепте және үйде жүргізетін түрінен сабақ алуы маңызды. Егер тапсырмалар ойын түрінде

беріліп, қарапайымнан күрделіге қарай сапқа тұрғызылса, бұл баланы ынталандырады және оны оқу процесіне одан әрі қызықтырады. Шапшаң дағдыларды дамытуда практика маңызды, сондықтан осы білімді күнделікті өмірде қолдануға талпындыр!

Жасөспірімдерге арналған жұмсақ дағдыларға ие оқушылар кемінде мақсаттарға жетеді.

Көптеген адамдар табысты болу үшін маңызды математикалық мәселелерді оқу, жазу және орындау мүмкіндіктері сияқты когнитивті дағдыларды түсінеді.Дегенмен, Гамильтон жобасының есебіне сәйкес, студенттер колледжде және одан тыс жерлердегі табысты болу үшін танымдық емес дағдыларды қажет етеді. Білмеген емес дағдылар «жұмсақ дағдылар» деп аталады және табандылық, командалық жұмыс, өзін-өзі реттеу, уақытты басқару және көшбасшылық қабілеті сияқты эмоционалдық, мінез-құлық және әлеуметтік қасиеттерді қамтиды.

Жұмсақ дағдылардың маңыздылығы-зерттеушілер когнитивті дағдылар мен академиялық табыстар арасында бірнеше байланыстар орнатқан. Мысалға, бір зерттеу орта мектепте өзін-өзі тәрбиелеудің академиялық жетістіктерге қарағанда IQ-ға қарағанда болжауға болатындығын көрсетті. Басқа зерттеу көрсеткендей, өзін-өзі реттеу және ынталандыру сияқты психоәлеуметтік факторлар қоғамдағы колледждің оқушылары мектепте қалған және академиялық тұрғыдан өте жақсы нәтижелерге қол жеткізді.

Ал енді «Гамильтон» жобасында көптеген когнитивтік дағдылары жоқ және / немесе нашар білмейтін дағдылары жоқ студенттер жоғары мектепті бітіріп, жоғары оқу орнына түсу мүмкіндігіне ие болады.

Гонсалес айтуынша, танымдық емес немесе жұмсақ дағдыларды дамыту балаға ыңғайлы аймақтан шығып, жақсы қарым-қатынастарды қалыптастыруға мүмкіндік береді. «Егер біреу басқа адамдарға немесе сыртқы факторларға өз табыстарын немесе сәтсіздіктерін айыптау үшін қолданылса, әдетте олардың әрекеттеріне иелік етуге мүмкіндік бермейтін жұмсақ дағдылардың болмауы». Осындай жұмсақ дағдылардың бірі өзін-өзі басқару болып табылады. «Егер өздерін және өздерінің күшті және әлсіз жақтарын басқара алмаса, олар талаптар мен талаптар сыныптан сыныпқа, кейде аптаның аптасына дейін өзгеретін мектеп ортасын келіссөздер жүргізуде әлдеқайда қиын уақытқа ие болады».

Өзін-өзі басқарудың кейбір компоненттері уақытты басқару, ұйымдастыру, жауапкершілік және ынта-жігер. Гонсалес былай дейді: Нашар бұзушылыққа жол бермеуді, деңгейінде нашар аяқталу деңгейін ескеру керек. Егер оқушылар жиі кездесетін қиындықтарды басқара алмаса және басқа да жұмсақ дағдыларға ие болмаса, олар жоғары қысымды, тездетілген колледж ортасының талаптарын қанағаттандыра алмайды. Бұл әсіресе кейбір күрделі колледж мамандықтары бойынша оқитын студенттерге арналған.

Ең дұрысы, балалар ерте жастағы жұмсақ дағдыларды дамытады, бірақ ол ешқашан кеш емес. Нью-Йорк технологиялық институтының тәжірибелік білім беру директоры Адриен Макналлидің айтуынша, оқушылар келесі үш қадамды орындау арқылы жұмсақ дағдыларды қалыптастыра алады:

Ашық және кері байланысқа ие болу дағдыларды жұмсақ дамытуда маңызды рөл атқарады. Каплан университетінің жұмыс беруші және мансап қызметтерінің вице-президенті Дженнифер Лазэйтердің айтуы бойынша, адамдар көбінесе командалық ойыншы, уақытты басқаратын немесе қарым-қатынаста болудың жақсы екендігін болжайды, бірақ керібайланыс осы жағдайдың жоқтығын көрсетеді.

Ласатер сонымен қатар, студенттерге «лифт алаңын» жазуды және одан кейін кері байланыс үшін өз мектебінің мансаптық қызметтеріне жіберуге кеңес береді.

Уақытты басқару дағдыларын дамыту үшін Ласатер: «Кішігірім мақсаттарды орындаңыз, мысалы, сынып тапсырмаларын немесе оқулық материалдарды белгілі бір мерзімде аяқтап, оларды үнемі жетілдіріп, үнемі жетілдірілген жоспарларға үйрете аласыз», - дейді. Тәртіпті дамытады және ең маңызды іс-шаралардың аяқталуын қамтамасыз ету үшін өз міндеттеріне басымдықпен қарауды үйренеді.

Балалар топтық жобалар болған кезде, Lasater топ мүшелеріне кері байланыс.

Мектепте және өмірде табысқа жету үшін жұмсақ дағдылар қажет. Ең дұрысы, бұл қасиеттер өмірде ертеден үйренеді, бірақ бақытымызда, оны дамытуға ешқашан кеш болмайды.

Әдебиеттер

1. Чжан, Аймао (2012). «Жұмсақ дағдылар мен қиындағдыларды өзара бағалау» Ақпараттық технологиялар журналы: зерттеу. 11: 155–168.
2. Уитмор, Пол Г .; Фрай, Джон П., «Жұмсақ дағдылар: анықтама, мінез-құлық моделін талдау, оқыту процедуралары..», Зерттеу туралы ERIC Нөмір: ED158043, 48pp.
3. Марсель М. Роблес, Шолпан апа Беллайн, Бүгінгі жұмыс орнында қажет болатын 10 жұмсақ дағдыларды басқарушылық қабылдау Мұрағатталды 2016-08-12 сағ Wayback Machine, Тоқсан сайын іскери байланыс., Тоқсан сайын іскери байланыс,
4. Суччи, Чиара. «Келесі ұрпаққа арналған жұмсақ дағдылар: жұмыс берушілер мен аспиранттардың түсінігін салыстыру жолында». Социология дел Лаворо.: 244–256.

Левасир, Роберт Е. (2013). «Адамдардағдылары: жұмсақ дағдыларды дамыту – өзгерістерді басқару перспективасы». Интерфейстер. 2013

5. Лейкер, Деннис Р.; Пауэлл, Джимми Л (2011). «Қатты және жұмсақ дағдылардың айырмашылығы және олардың оқытуды ауыстыруға салыстырмалы әсері». Адами ресурстарды дамыту тоқсан сайын.2012

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ТОПТЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДА БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ

Ш.Н. Альдибекова – *п.ғ.к Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы*
Б.Т. Толегенова *- Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті 2-курс студенті*

Топта жұмыс істеу сыныпта ынтымақтастық орнату үшін, өзара әрекеттестік орнату үшін қажет. Топтағы мүшелер саны мен топтағы жұмыс нәтижесі топтағы бірлескен жұмысты көрсетеді.

Ынтымақтастық оқу - өзара іс-әрекет жасау философиясы, ал бірлескен оқу – соңғы нәтижеге немесе мақсатқа жетуге ықпал етуге бағытталған өзара әрекеттің құрылымы болып табылады. Оқушылар топтарға бірлескен жағдайда топ мүшелерінің жеке қабілеттері мен топқа қосқан үлесі құрметтеледі; жұмыс барысында механикалық есте сақтау мен қайталау процесстерімен бірге, ақпараттар өңделіп, қорытындыланады; топ мүшелерінің әрқайсысы басқа оқушылардың көзқарасымен таныса отырып, өзіне қажеттіні алады және оған өз көзқарастарын білдіре отырып, соны қорғауға мәжбүр болады да, өз ойларын тұжырымдап үйренеді.

Топты құру барысында мұғалім топтағы оқушы санын да ескеру керек. Шағын топтармен жұмыс жасау үлкен топтармен жұмыс жасауға қарағанда тиімдірек екені белгілі.

Бірлескен оқу ортасында оқушылар әлеуметтік және эмоционалдық тұрғыдан да дами түседі, өйткені олар көзқарастарды тыңдап, өз идеяларын айтуға және қорғауға мәжбүр болады. Мұнда оқушылар сарапшылардың немесе мәтін аясында шектеліп қалмай өздерінің ерекше тұжырымдамалық түсініктерін құруды бастайды.

Осылайша бірлескен оқу жағдайында оқушылар құрбы-құрдастарымен қарым-қатынас жасауға, идеяларды ұсынуға және қорғауға, әртүрлі ұстанымдармен алмасуға, басқа тұжырымдамаларға күмәнмен қарауға және жұмысқа белсенді қатысуға мүмкіндік алады. Оқушының белсенділігімен танымдық іс-әрекеті арқылы шығармашылық қабілеттерін дамытуда қолданылатын топпен жұмыс істеу және жұппен жұмыс істеу кезінде оқушы өзпікірінің дұрыстығын дәлелдеп, не қателігін мойындауға, қателігін көрсетебілуге, пікірлесе отырып шешім қабылдауға үйретуді жөн көрдім. Сол арқылы оқушыда өз білімін бағалау және бақылау, өз-өзін реттеу дағдысы меңгеріледі. Жаттанды емес терең ой елегінен өткізіп, жаңалықты өзі ашқан түрде игереді. Шанкпен Циммерман балалардың өз оқуын бақылауға алумен оны жүргізу барысында оларға дербестік беруге баса назар аударады. Өздігінен реттелетін оқудың үш элементі тапсырмамен жұмыс барысында өздігінен бағытталушығы аса маңызды болып табылады.

Мұнда оқушының проблемалармен мақсаттарды өздігінен айқындауы, проблеманы шешумен мақсатқа жетуге арналған әдіс-тәсілдерді өздігінен таңдауы орын алады.

Джин Раддок «Оқушы үнінің» белгілі жақтаушысы ретінде «оқушылармен пікірлесудің мақсаты – оқушының көзқарасы тұрғысынан оқудың не екенін түсіну, жекелеген оқушылармен топтар үшін оқуды қалай жақсарту» екендігін жазады. Сол пікірге қосыла отырып, мен әр сабақтан соң немесе сабақтан бұрын оқушыларды әңгімеге тартып, ойларын біліп отыру қажет. Нақтырақ айтқанда, сабақ соңында осы тақырыптың қай бөлімінде немесе қай есепті шығару жолында, әдіс-тәсілінде түсінбегенін немесе қай тәсілге әлі де қосымша есептер шығарғысы келетінін айтып отыру. Келешекте де осы оқушы үнін үнемі қолданып отырамын деп ойлаймын, себебі, бұл тәсіл әр оқушының білім деңгейін, қабілетін, қабылдау деңгейін анықтауға мүмкіндік бере отырып, оқушылардың өз-өзіне есеп беруі немесе реттелуі дағдыларының да қалыптасуына ықпал етеді деп ойлаймын. Сол сияқты топтыңда жалпы пікірін білумаңызды. Себебі, ол бірнеше оқушының пікірінен туындайды.

Жоғарыда айтып өткендей, топпен бірлесе жұмыс жасау, оқушылар арасында ынтымақтастық пен қатар, өз деңгейлерін саралай отырып, өз-өзінің реттелуіне көп көмек береді деп ойлаймын.

Өзім педагогикалық практика кезінде сыныпта осы тақыриппен жұмыс жасай бастағанда, топтық жұмысты таңдағаным дұрыс болғанына көзім жетті. Себебі, оқушылардың барлығыда қызығушылық танытып, белсенділік көрсетті. Тіпті алғашқы сабақтардан соң-ақ топқа бөлуді өз міндеттеріне алуға ұсыныс білдіргенде оқушылар болды. Сондай-ақ топ басшылығын атқаруға міндеттеген кезде кей оқушылардың бұған жауапкершілікпен қарай отырып, «атқара алмаймын» деген сенімсіздік білдіргендері болды. Алайда одан кейінгі өткен сабақтардан соң жолдастарының іс-әрекетіне қарай отырып, қайта қызығушылық танытып жатты. Мұның өзі оқушының өз-өзін реттеуіне жасаған алғашқы қадамдарының бірі деп білемін. Алғашқы уақытта сыныптың бейімделмеуімен топтық жұмыс, жұптық жұмыстағы, өз-өзін бағалаудағы дағдыларының болмауы көптеген қиындықтар туғызды. Бұл қиындықтар сыни тұрғыдан ойлаудың, білім берудің жаңаша оқытудың әдіс-тәсілдерінің жаңадан енгізіліп жатуымен байланысты болар.

Болашақта оқушылардың дағдыларын қалыптастырудың жолдарын қалай дамытуға болу жолдарын қарастырамын деген ойдамын.

Нәтижесі оң болу үшін оқытуға мына дағды-формаларды енгізгім келді: оқушылармен топтық жұмысты ұйымдастыру, жұмыс кезінде оқушылардың орындауға тиіс болатын тапсырма-есептердің олардың ойлауына әсер етуіне назар салу.

Топтық ережені оқушылармен бірлесе отырып құрғандықтан шығар, топта тәртіп сақтау мен қатар біріге, ынтымақтастық пен жұмыс жасайтындықтарын байқадым.

Пән мұғалімдері топтық жұмысты ұйымдастыру барысында сабақ нәтижелі, жұмысұтымды, тиімді болу үшін белгіленген тапсырмалар мен әр топтың қызметі дұрыс құрылуы тиіс. Сондықтанда алғашқы сабағымды Блум таксономиясының ойлау деңгейлерінің әрқайсысына сай мақсатын қойып, сол мақсаттарға сай тапсырмалар дайындадым.

Алғашқы өткен сабақтардан соң оқушылардың «Келесі сабақтарда осылай өтеме? Топқа бөлуді мен ойластырып келейінші? Келесі сабақта қандай тапсырмаларды орындаймыз?» деген сұрақтар қоюының өзі олардың құлшыныстарын білдірді!

Басты мақсатым топтық жұмыс арқылы өз-өзін реттеу дағдыларын қалыптастыру болғандықтан осы бағыт танауытқымаудың жолдарын ойлай келіп, әр сабақтың соңында оқушылардың өздеріне талап парағын толтыртқызсам деп ойладым. Сөйтіп әр оқушыға талап парағын дайындадым.. Сол арқылы кімнің не түсінгенін, не түсінбегенің бағдарлай отырып, келесі сабақтарымның жоспарын құрамын деп шештім. Зерттеуімнің нәтижесінде топтық жұмыста ынтымақтастықта жұмыс жасай алатын, бір-бірін бағалай алатындай дәрежеде көру болғандықтан, осы бағыттарға баса назар аудардым десе де болады. Алдымен оқушылар арасында өзара әлеуметтік әрекеттестік қарым-қатынас орнатуым керек. Келесі сабаққа енгізетін жаңалықтарымның бірі - оқушылардың бірін - бірі бағалауы болды. Оқу үдерісінде оқушыларды бір – біріне бағалату арқылы бұрыңғы дәстүрлі сабақтар мен өзгертілген сабақтар арасындағы айырмашылықты сабаққа қатысқан пән мұғалімдері мен оқушыларға біршама байқатқандай болдым.

Оқушыларға шығара алмаған есептерін белгілеп алып, сабақ соңындағы талап парағымен қоса рефлексияларына жазуды ұсындым.

Тәжірибе жүргізу барысында мен дәлелдемелерді жинақтау, өзгерістер енгізуді жоспарлауда теориялық білімімді қолданам дегеннің өзінде жұмысымның бағытын анықтауда бастапқы кезде қиналғаным рас. Топтардың бір-бірін тыңдауына уақыттың қажеттілігі, яғни сынып оқушыларының көптігі де жұмысыма кері әсер етті.

Сабақтарда топтық жұмыстағы бірлесіп әрекет жасау тапсырмалары сатылап сәтті шығып жатты. Бұл тәсіл, яғни топқа бөлініп жұмыс істеу арқылы бір-біріне көмектесіп, топ намысын қорғау үшін, тіпті, сабаққа деген ынтасы төмен оқушының өзі белсене қатысып, жақсы қарым-қатынасқа бет алғандығы жөнінде айтты.

Оқушылардың оқыған тақырып бойынша білімдерін өз деңгейінде көрсетіп, кейбір болжамдар бойынша күмәнді ойларын білдіре алатындай пікір-көзқарастарын нақтылап, жаңа ұғым - түсініктерін өрістетуге орайластырғанымда, оқу үдерісіндегі қажеттіліктерінен басқа, оқушыларымды жаңа қырынан байқай бастадым. Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер негізінде сабақта оқушылардың білім алуға қызығушылықтарын арттырумен қатар, олардың білім деңгейінің өсуіне үлес қосатынын білдім.

Сыни тұрғыдан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін өте маңызды тәсіл. Тәжірибе барысында байқалғаны – аталған технология бойынша жұмыс жүргізу білім сапасын едәуір арттыруға және сыныптағы барлық оқушының сыни тұрғыдан ойлана отырып назардан тыс қалып қоймауына, яғни сабақ барысында бүкіл сынып оқушылары бос отырмай, сабақтың өн бойында белсенді түрде жұмыс жасауына ықпал етеді.

Білімді бағалауда шынайылық, оның сапасын анықтаудағы бірыңғай талап өте маңызды болып саналады. Себебі, әділ баға – оқушының

қызығушылығын туғызуға ықпал жасайтынын түсіндім. Әсіресе, әділетсіз қойылған бағаның әсері күшті: ол баланың оқуға деген ықыласын арттыруы да, не тіпті, оқудан бас тартуға ықпал жасауы да мүмкін екенін байқадым. Сондықтан да оқу үшін бағалау тәсілін ендіре отырып,ынтасын арттыруға,өзінің деңгейін тануға бағыттадым. Оқу үшін бағалау - бұл білім алушылар өздерінің оқудың қандай сатысында тұрғанын, қандай бағытта даму керек және қажетті деңгейге қалай жету керек екендігін анықтау үшін оқушылар мен олардың өздері қолданатын мәліметтерді іздеу және түсіндіру үдерісі. Сындарлы оқыту тәсілі негізінде оқушылармен зерттеу жүргізуде мынадай өзгерістерді байқадым: бірін-бірі оқыту және бірлесе оқыту арқылы ынтымақтастық орнатылды; оқыту тәсілдерін қолдану негізінде белсенділігі артып, оқу үдерісі жақсарды, сыни тұрғыдан ойлау, бағалауды үйренді. Оқушылар өзін-өзі, бірін-бірі бағалау арқылы өздеріне лайықты бағаларын қойып, оны дәлелдеп түсіндіре білді. Өздерінің білімдерін қаншалықты дәрежеде екендіктерін бақылай отырып, бағалап, өз-өздерін реттеп отыру арқылы дәлелділікке көз жеткізді.

Дәстүрлі оқыту жүйесін сындарлы оқыту тәсіліне түбегейлі ауыстыру, қосымша ізденіс арқылы осы бағыттағы теориялық, тәжірибелік білімді жетілдіруді қажет етеді. Мұғалім тек қана бағдар беруші ретінде жұмысын атқара алатындығын түсіндім. Ұлы ғалым Д.И.Менделеев: «Ғылымды сүйген және жақсы меңгере білген мұғалім ғана оқушыларына терең де мағыналы білім бере алады» деген.

Табысты оқу мен оқытудың мәні оқыту үдерісінде жеке тұлғалар өздерін еркін және қауіпсіз сезінуіне (бұның өзі оқушының өз-өзін реттеу дағдысына ықпал еткені белгілі) жағдай жасағанымды байқай отырып, олардың пәніме жаратылыстануға деген қызығушылығын арттырамын деген ойдамын.

Әдебиеттер

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық: Екінші(негізгі) деңгей /Бакиров К.А., Намысова Г.А., Аушева И.У., Шаримова А.Г., Ғабдоллақызы Б., Байкенова Б.А -3-басылым. -Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының баспасы, 2014.-292 б.

2. Мектептегі тәжірибе кезеңінде орындауға арналған тапсырмалар: Екінші(негізгі) деңгей /Бакиров К.А.,Намысова Г.А.,Аушева И.У., Шаримова А.Г., Ғабдоллақызы Б., Байкенова Б.А-3-басылым.-Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының баспасы, 2014.-48 б.

3. Үлестірме материалдар:1,2,3,4-апта.

4. Жартынова Ж. «Интерактивті оқыту әдісін қолданып сабақты жоспарлау және басқару» - Алматы-2014.

ЕЛІМІЗДЕ ЖҰМСАҚ ДАҒДЫНЫ БІЛІМ САЛАСЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТАРИХЫ

Ш.Н. Альдибекова*– п.ғ.к Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы*
Н.Е. Дүйсенбек *- №112 Жалпы білім беретін мектеп мұғалімі, Алматы қаласы*

Баланың мектепте ойдағыдай оқуы үшін, ең алдымен, ол негізгі білім дағдыларын игеруі керек: оқу, жазу және санау. Олар барлық тәрбиенің негізі деп айта аламыз.

Оқу - бұл одан әрі оқуға қажетті жаңа білімді алу құралы. Оқуды үйренбеген немесе нашар оқи алатын оқушы білімді ойдағыдай ала алмайды. Ақыр соңында, процесс мектептегі білім әрдайым балалардың өзіндік жұмысын, ең алдымен кітаппен жұмыс жасауды болжайды. Студенттердің оқу техникасын жеткіліксіз меңгеруі, ең бастысы оқылғанды түсіну қабілеті оқу жұмысындағы үлкен қиындықтармен қатар академиялық үлгерімге әкелуі мүмкін.

Оқуды оқыту проблемасы - педагогикалық процестің маңызды мәселелерінің бірі және ол әрдайым психологтар мен мұғалімдердің назарын аударып отырды. Көптеген орыс авторлары бастауыш мектеп оқушыларының жетіспеушілігі және оқушылардың оқу белсенділігін дамыту проблемаларымен айналысқан: П.П. Блонский, Д.Б. Эльконин, Н.А. Менчинская, Л.С. Славина, С.М. Тромбах, Т.Г. Егоров, Г.Н. Кудин, Г.А. Цукерман. Бұл проблемаларды көптеген шетелдік зерттеушілер М.Коул, Дж.Мортон және басқалар да қарастырды.

Бастауыш мектепте жүргізілген диагностикалық суреттер оқу дағдыларын жылдамдық критерийі (минутына сөз саны) арқылы ғана емес, сонымен қатар оқуды түсінуді бағалау арқылы қалыптастыруды бағалауды білдіретініне қарамастан, көптеген мұғалімдер үшін бірінші критерий басты болып табылады. Психолог Л.В. Шибаева, мұғалім бастауыш мектепте қамқорлық жасайтын оқу техникасы қалыптасқан деп саналады, ал мәдени құндылық мәртебесі бар оқу толыққанды әрекет ретінде дамымайды. Сонымен қатар, қазіргі әлемдік тәжірибе мәтінді түсіну критерийіне бағытталған. Осылайша, көптеген елдерде жүйелі түрде өткізілетін оқу дағдыларын қалыптастыру тестілері «адамның жазбаша мәтіндерді түсіну және оларға рефлексия жасау, олардың мазмұнын өз мақсаттарына жету, білімі мен мүмкіндіктерін дамыту, белсенді қатысу үшін пайдалану қабілеті ретінде тұжырымдалған оқу сауаттылық критерийіне негізделген қоғам өмірі» тақырыбында өтті.

Топта ынтымақтастық үшін жұмсақ дағдыларды қолданады. Жұмсақ дағдылар тіркесімі болып табылады, адамдардың дағдылары, әлеуметтік дағдылар, коммуникативті дағдылар, мінез немесе жеке қасиеттер, қатынас, мансап атрибуттары, әлеуметтік интеллект және эмоционалды интеллект басқаларға қоса, адамдарға қоршаған ортаны шарлауға, басқалармен жақсы жұмыс істеуге, жақсы нәтиже көрсетуге және өз мақсаттарына толықтыру арқылы қол жеткізуге мүмкіндік беретін келісімдер қиын дағдылары The

Коллинздің ағылшын сөздігі «жұмсақ дағдылар» терминін «алынған білімге тәуелді емес жұмыспен қамтудың белгілі бір формалары үшін қажет қасиеттер» деп анықтайды: жалпы ақыл, адамдармен қарым-қатынас жасау қабілеті және позитивті икемді қатынас.

Жұмсақ дағдылар - бұл құрама өрнек, және екі сөздің әрқайсысы тұжырымдаманың анықтайтын аспектісін түсіндіреді. «Дағды» сөзі практикалық функцияны көрсетеді. Терминнің өзі кең мағынаға ие және «доп тебуді үйрену» сияқты жеңіл тапсырмалардан бастап тапсырмаларды орындау үшін белгілі бір қабілетті сипаттайды. «Шығармашылықты үйрену» сияқты қиын адамдарға. Осы нақты жағдайда «шеберлік» сөзін әрең басқарылатын әрекеттерді игеру қабілеті деп түсіну керек.

«Жұмсақ» сөзі «қатты» сөзіне қарама-қарсы, «субъективті, түсініксіз және сенімсіз», «бірақ бұл дағдыларды жұмсақ немесе танымдық емес деп атай отырып, олардың маңыздылығын білдіреді» деген мағынаны білдіруі мүмкін. Жұмсақ дағдылар өздерінің субъективтілігіне байланысты жиі бағаланбайды, алайда бизнес-консалтингтегі көптеген адамдар көшбасшының негізін қалайды және қызметкердің көшбасшылық позицияға көтерілуін анықтайды дейді. Жұмсақ дағдылар топтық жұмыс және басқаларды ынталандыру сияқты әрекеттерге қажетті жеке дағдыларды білдіреді.

Жұмсақ дағдылар терминін АҚШ армиясы 1960 жылдардың соңында жасады. Бұл техниканы пайдаланбайтын кез-келген шеберлікке қатыстыосы санатқа көптеген маңызды іс-шаралар енгізілгенін түсінді, ал іс жүзінде топтарға басшылық ету, сарбаздарды ынталандыру және соғыстарды жеңу үшін қажет әлеуметтік дағдылар олардың әлі каталогталмаған немесе толық зерттелмеген дағдыларымен қамтылған. 1959 жылдан бастап АҚШ армиясы технологиялық процедураларды дамыту процедураларына ресурстарды едәуір көлемде инвестициялады. 1968 жылы АҚШ армиясы ресми түрде CON Reg 350-100-1 құжатында қамтылған «Оқытудың жүйелік инженері» деп аталатын оқу доктринасын енгізді.

П.Г.Уитмор CON Reg 350-100-1 анықтамасына сілтеме жасады: «бірінші кезекте адамдар мен қағаздарға әсер ететін іс-әрекеттерге байланысты жұмыс дағдылары, мысалы, әскерлерді тексеру, офис қызметкерлерін қадағалау, зерттеулер жүргізу, техникалық қызмет көрсету туралы есептер дайындау, тиімділік туралы есептер дайындау, көпір құрылымдарын жобалау. 1972 жылы АҚШ армиясының оқу-әдістемелік құралы «жұмсақ дағдылар» терминін ресми қолдана бастады. 1972 жылы КАРАРК Soft Skills конференциясы, доктор Уитмор баяндама жасадыәр түрлі CONARC мектептерінде «жұмсақ дағдылар» терминін қалай түсінетіндігін анықтауға бағытталған. Сауалнаманы құрастырып, өңдегеннен кейін сарапшылар жаңа болжамдық тұжырымдама жасады: «Жұмсақ дағдылар - бұл машиналармен өзара әрекеттесудің болмайтын немесе мүлдем болмайтын және жұмысқа қолдану айтарлықтай жалпыланған жұмысқа байланысты дағдылар».

Олар әрі қарай тұжырымдаманың жай-күйін сол кезде «бұлжытпай білетін жұмыс функциялары қиын дағдылар, ал біз өте аз білетіндер жұмсақ дағдылар»

деген ескертпемен бұлыңғыр деп сынға алды. Олардың тағы бір шұғыл зерттеуі де жағымсыз тонмен аяқталды.

Психолог Николас Хамфри танымал интеллект сапалы интеллект емес, адамды анықтайды деп мәлімдеді. Қазіргі кезде көптеген салалар өз қызметкерлерінің жұмсақ дағдыларына басымдық береді.

Жұмсақ дағдылар - бұл адамның әлеуметтік ортадағы қарым-қатынастарын сипаттайтын өнімді жеке қасиеттер кластері. Бұл дағдыларды қамтуы мүмкін әлеуметтік рақым, байланыс мүмкіндіктер, тіл дағдылар, жеке әдеттер, когнитивті немесе эмоционалды эмпатия, уақытты басқару, топтық жұмыс және көшбасшылық қасиеттері. Шолу әдебиетіне негізделген анықтама жұмсақ дағдыларды үш негізгі функционалды элементтер шеңберіндегі дағдылардың қолшатыр термині ретінде түсіндіреді: адамдар дағдылары, әлеуметтік дағдылар және жеке мансап атрибуттары.Жұмсақ дағдылардың маңыздылығы олардың белгілі бір өріспен шектелмегендігінде. Бұл ойлау бейімділігі адамдар өмірінің барлық салаларында қолдануға болатын қабілеттер тобынан тұрады, оларды жағдайға байланысты қайта құрудың қажеті жоқ. Олардың икемділігі «адамдарға бейімделуге және өзін-өзі ұстауға көмектеседі, осылайша олар өздерінің кәсіби және күнделікті өміріндегі қиындықтарды жеңе алады». Жұмсақ дағдылар өзгермелі әлемде адамдарды икемді етеді.

Жыл өткен сайын жұмсақ дағдыларға қызығушылық арта түсті. Соңғы кезде бастауышқа кеңіне неғұрлым көп зерттеулер жүргізілсе, соғұрлым адамдар бұл тұжырымдаманың өзектілігін түсінеді. Осы саланы оқытуға және дамытуға көптеген ірі компаниялар мен дүниежүзілік ұйымдар инвестиция салуда. Еуропалық Комиссия жас дағдыларды үйрету және жаңа дағдыларды түсіндіру мақсатында 2012 жылы жаңа дағдылар мен жұмыс орындарының күн тәртібі бағдарламасын іске қосты.

Енді, XXI ғасырда, жұмсақ дағдылар негізгі дифференциатор болып табылады, Нобель сыйлығы Джеймс Хекман «жұмсақ дағдылар өмірдегі сәттілікті болжайды, олар бұл кездейсоқтықты тудырады және жұмсақ дағдыларды арттыратын бағдарламалар тиімді мемлекеттік саясат портфолиосында маңызды орын алады» деп мәлімдейді. Жұмыс берушілердің тақырыпқа беретін маңыздылығы жұмсақ дағдылардың қазіргі кезде жаңа жұмысшы жалдау кезінде GPA (шешім қабылдау кезінде ең маңызды фактор болып саналған) сияқты маңызды екендігімен көрінеді.

Жоғары сұраныс және жұмсақ дағдыларды үйрету мен мағынасы туралы кеңінен таралған шатастық еңбек нарығында жұмсақ дағдылардың жоқтығын түсіндіретін екі элементті білдіреді. Жұмыс берушілер дамып келе жатқан еңбек нарығына ілесе алатын көшбасшылар мен жұмысшыларды табу үшін күреседі. Мәселе тек жұмыс іздеп жүрген жастармен ғана шектелмейді, сонымен қатар нақты жұмысшыларға да қатысты. Ұлыбританияда жүргізген қоғамдық қызығушылықтарын зерттеу жұмсақ дағдылардың болмауына байланысты 2020 жылға дейін жарты миллионнан астам адамды жұмыс орындарынан босатады деп болжаған. «Қатты дағдыларға құзыреттілік жатады». Әдетте жұмсақ дағдылар «қиын дағдыларға байланысты компонентіне қарсы адамдардың« эмоционалды жағына»сілтеме жасау» үшін

қолданылады. Қатты және жұмсақ дағдылар әдетте ұқсас ұғымдар немесе толықтырулар ретінде анықталады. Бұл факт қабілеттердің осы екі түрлі түрінің өзара қалай байланысты екендігін көрсетеді.

Қиын дағдылар мансаптық жұмысқа орналасуға қажетті жалғыз дағды болды және жалпы білімі, жұмыс тәжірибесі немесе әңгімелесу арқылы анықталатын және өлшенетін болды. Жұмыста сәттілік тек тапсырмаларды орындаудың техникалық мүмкіндігімен байланысты болған сияқты. Осы себепті жұмыс берушілер мен компаниялар жаңа адамдарды тек объективті құзыреттеріне сүйене отырып жалдайтын. Бұл қазіргі кезде жұмсақ дағдылары бар адамдар жақсы дағдылары бар жұмысшыларға қарағанда неғұрлым қысқа болатындығын түсіндіреді.

Соңғы жылдары үрдіс өзгерді. Қатты дағдылар әлі де негізгі аспектіні білдіреді, бірақ жұмсақ дағдылар оларды маңыздылығымен теңестірді. Көшбасшылық профессоры Роберт Лавасирдің айтуынша, ол осы салада сұхбаттасқан зерттеушілердің көпшілігі «жұмсақ дағдыларды техникалық дағдыларға қарағанда жоғары бағалады». Стэнфорд ғылыми-зерттеу институты мен Карнеги Меллон қорының Fortune 500 бас директорларының арасында жүргізген зерттеулері бұл идеяны растайды, бұл ұзақ мерзімді жұмыста 75% жұмсақ дағдылардан және тек 25% техникалық дағдылардан болатын (Sinha, 2008). Тағы бір зерттеу мансаптағы жетістіктердің 80% -ы жұмсақ дағдылармен, ал 20% -ы ғана қиын дағдылармен анықталатынын анықтады.

Қарқынды өсімге қол жеткізген жұмыспен қамту секторларында жұмыс берушілер жаңадан бітірген қызметкерлердің біліктілік алшақтығы бар екенін мәлімдеді. Бұл біліктіліктің алшақтығы жұмсақ және қатты дағдылардың арасында болады, бұл жаңадан бітірген қызметкерлер талап етілетін және күтілетін қиын дағдыларға ие, бірақ жұмсақ дағдылары жоқ.

Соңғы зерттеулер ЭЫДҰ жұмсақ дағдыларды мәдени және лингвистикалық шектерде мағыналы түрде өлшеуге болатындығын анықтады. Мұндай шаралар өзіндік есеп беруді, мінез-құлықты сұрау салуды және объективті психологиялық бағалауды қамтитын әдістердің жиынтығын қамтиды. Бұл өлшемдерді оқу ортасы, отбасылық контекст және қоғамдастық сияқты көптеген оқу көздері бойынша деректерді жинау және деректерді үшбұрыш арқылы жақсартуға болады.

Себебі сауалнамалар біржақты болуы мүмкін және өзіндік, мұғалім, құрдастары және ата-аналарының есеп беруі сияқты көптеген дереккөздер студенттердің дағдыларына, сондай-ақ жасырын тұлғаға қатысты ерекше көзқарастар бере алады. Сонымен қатар, виньеткаларды якорь ету - бұл әдісті азайту және мәліметтер сапасын арттыру, сонымен қатар жұмсақ шеберлікті бағалаудың мәдениаралық салыстырмалылығын жақсарту үшін қолданыла алатын тағы бір әдіс. Олардың маңыздылығы артып келе жатқандықтан, жұмсақ дағдыларды үйрету қажеттілігі бүкіл әлем мұғалімдерінің басты мәселесіне айналды. Жұмсақ дағдылар нашар анықталғандықтан, оларды үйрету классикалық дағдылармен салыстырғанда қиынырақ.

Осы себепті, алғашқы қадам оларды қалай бағалау керектігін түсінуден тұрады, осылайша тәрбиешілер оқушылардың үлгерімін бақылай алады.

Төменде жұмсақ дағдылардың «алғашқы ондығы» тізімі келтірілген. Оны құрастырған Шығыс Кентукки университеті басшылық тізімінен:

1. Қарым-қатынас - ауызша сөйлеу мүмкіндігі, жазбаша, баяндау, тыңдау, анық сөйлеу және жазу.
2. Сыпайылық - әдептілік, әдептілік, іскерлік этикет, мейірімді, сыйластық білдіріңіз және рахмет айтыңыз.
3. Икемділік - бейімделгіштік, өзгеруге дайын, өмір бойы білім алушы, жаңа нәрселерді қабылдайды, түзетеді, үйретуге болады.
4. Адалдық - адал, этикалық, жоғары адамгершілік, жеке құндылықтар бар, дұрыс нәрсені жасайды.
5. Тұлғааралық қарым-қатынас - жағымды, адамгершілігі мол, әзіл-оспақ, достық, тәрбиешілік, жанашырлық, өзін-өзі басқаруға, шыдамдылыққа, көпшілдікке, жылылыққа, әлеуметтік дағдыларға ие.
6. Позитивті қатынас - оптимистік, ынта-жігерлі, жігерлендіретін, бақытты, сенімді.
7. Кәсіби шеберлік - іскер, жақсы киінген, келбетті, салмақты.
8. Жауапкершілік - есеп беруші, сенімді, жұмысты бітіреді, алғыр, өзін-өзі ұстай біледі, жақсы, адал, парасатты жұмыс жасағысы келеді.
9. Топтық жұмыс - ынтымақтастық, басқалармен тіл табысады, жағымды, қолдау, көмек, ынтымақтастық.
10. Еңбек этикасы - еңбексүйгіш, жұмыс істеуге дайын, адал, бастамашыл, өз ісіне ынталы, уақытында келеді, сабаққа жақсы қатысады.

Қорыта айтқанда баланы оқытуда, техникалық дағдыларға қарағанда жұмсақ дағдыларды бағалау қиынырақ. «Викториналар немесе емтихандар тұлғааралық және көшбасшылық қабілеттерді дәл өлшей алмайды». Топтық жобалар жұмсақ дағдыларды дамытудың жақсы тәсілі болып көрінеді, бірақ оларды бағалау әлі де үлкен кедергі болып табылады. Зерттеушілер өзара бағалауды топта жұмыс істеу мен объективті бағалау арасындағы жақсы компромисс деп санайды. «Жұмсақ дағдыларды дамыту қиын дағдыларды дамытуға қарағанда әлдеқайда қиын, өйткені ол басқалармен үнемі өзара әрекеттесуді және мінез-құлық туралы кері байланысты қабылдауға дайын болуды талап етеді». Қиын дағдыларды кітаптан немесе жеке жаттығулардан үйренуге болатын болса, жұмсақ дағдылар қоршаған орта мен басқа адамдардың үйлесімділігін қажет етеді. Осы себепті оқыту тек адамға байланысты емес, оған білім беруді қиындататын және болжауға болмайтын әр түрлі факторлар әсер етеді.

Ұлттық білім беру қауымдастығы жұмсақ дағдыларды қазіргі жұмыс орнында еңбекқор болу үшін өте маңызды деп санайды. Жұмсақ дағдылардың жетіспеушілігі оларды адамдар үшін өте құнды.

Әдебиеттер

1. Уитмор, Пол Г., «Жұмсақ дағдылар дегеніміз не?» КАРАРК Soft Skills конференциясы, Техас, 2000 ж. 12-13 желтоқсан

2. Фрай, Джон П., «КОНАРК мектептерінде жұмсақ дағдыларды оқытуды жүзеге асыру процедуралары» КАРАРК Soft Skills конференциясы, Техас, 2000 ж. 12-13 желтоқсан

3. Уитмор, Пол Г .; Фрай, Джон П., «Жұмсақ дағдылар: анықтама, мінез-құлық моделін талдау, оқыту процедуралары. Кәсіби жұмыс 3-74.» 2017ж,

4. Суччи, Чиара. «Келесі ұрпаққа арналған жұмсақ дағдылар: жұмыс берушілер мен аспиранттардың түсінігін салыстыру жолында». Социология дел Лаворо. 137: 244–256.

5. Хекман және Каутц, Жұмсақ дағдыларға негізделген дәлелдер, 2012

6. «McDonald's жұмсақ дағдыларды қолдайды». 5 желтоқсан 2016.

7. Левасир, Роберт Е. (2013). «Адамдар дағдылары: жұмсақ дағдыларды дамыту - өзгерістерді басқару перспективасы». Интерфейстер. 43 (6): 566–571.

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДА ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ РӨЛІ

Ш.Н. Альдибекова*– п.ғ.к. Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы*
А.Қ. Асанова *- Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті 2 курс студенті*

Бүгінгі инновациялық заманда, бәсекеге қабілетті болу үшін оқу мен білімнің алатын орны зор. Себебі осы білімнің арқасында әр ел өзіндік жетістіктерге жетіп жатыр. Қазақстан үшін сондай дамыған елдердің қатарында болу – үлкен мақсат. Ал, бұл мақсатқа тек қана жақсы білім мен тәрбиенің арқасында ғана жете аламыз. Қай ғылымның, өнердің саласында болмасын азамат жоғары оқу орнына түсіп, бағыт алады. Дегенмен бұл мақсатқа жетуіне оның мектепте алған орта білімі алғашқы ірге тасы екені сөзсіз. Себебі, ешбір адам орта білімсіз жоғары білімді игере алмайды. Сондықтан, еліміздің әлеуметтік - экономикасының дамуына өзіндік үлес қоса алатын, өзіндік ой - пікірі бар жан - жақты дамыған, білімді де, білікті тұлғаны дайындап, тәрбиелеу - аса құрметті қоғамдық міндет. Себебі, ел тұтқасын жан - жақты білімді ұрпақ ұстанған шақта ғана өркениет алға дамымақ.

Көптеген дамыған елдерге жаңа инновациялық технологиялармен, Smart – технологияларды қолдану – оқытудың стандартты түрі болып табылады. Сондықтан, бүгінгі таңда, халықаралық тәжірибе мен отандық практиканы ұштастыру – заман талабы болып табылады.

Қоғамдағы жүріп жатқан өзгерістер, ғылыми техникалық прогресс және жалпы білім беретін мектеп құрылымының өзгеруі - жас ұрпақты тәрбиелеуді дамытып қалыптастыруды талап етеді. Сол себепті, орта білім беру жүйесінде әлемдік жоғары деңгейге қол жеткізген анағұрлым танымал оқыту әдістемелері арасында сындарлы (конструктивті) теориялық оқытуға негізделген тәсіл кең тараған. Және сол бағдарлама аясында 3-ші деңгейлік курсы бойынша алған білімімнің арқасында - оқушыларымның ойлауын дамыту, олардың бұрынғы алған білімдері мен жаңа немесе сыныптағы түрлі дерек көздерінен, оқулықтан және достарынан алған білімдерімен астастырыла жүзеге асады деген ойға келдім.

Бұрын, оқушы үшін білім көзі – мұғалім мен оқулық болса, қазіргі кезде оқушы білімді алуан түрлі ала-алады: ғаламтордан, электронды оқулықтардан, тіпті сыныптас-достарынан да.

Сондықтан, әр ұстаздың алдында ең басты мақсаттардың бірі - оқушыны өз бетімен білім алуға бағыттау және жай ғана жұмыстанбай, шығармашылықпен толыққанды жұмыстануға баулу болып табылады.

Сындарлы оқытуға негізделген сабақтар оқушыларға өз білімдері мен ұстанымдары жайында ойланып, сұрақтар қойып, білімін толықтырып, белгілі бір тақырыпты оқып-білу кезеңінде өз түсінігін өзгертуге мүмкіндік береді. Бұл үдеріс оқушының өз болжамдарына күмәнмен, сыни тұрғыдан қарай отырып, сол арқылы әлем, тіршілік, жаратылыс туралы өзінің түсінігін тереңдетіп, кеңейтуге ұмтылу мүмкіндігін ұлғайтады. Оқытудың бұл түрінде оқушылар өте маңызды рөл атқарады: олар құрбы-құрдастарымен әлеуметтік байланыс жасау арқылы белсенді түрде білім жинақтайды. Мұғалім оқушылардың оқуына мүмкіндік тудырып, оқу материалы және өзге де қажетті құралдармен қамтамасыз етеді, ал оқушылар өз кезегінде пән бойынша өз түсініктерін арттыру іс-әрекеттеріне ынталы болғаны абзал.

Осы Бағдарлама құзырлы мұғалімнің алдына оқушының жан дүниесін жақсы түсіне білу жөнінде нақты міндеттеме қойып отыр. Құзырлы оқытудың маңызды факторы мұғалімнің оқушының тақырыптың мәнін өз бетімен меңгеруін түсінуі мен бағалай алуы болып табылады. Мұндай тәсіл бұл үдеріске оқушының өзінің де қатысуын талап етеді. Осылайша, оқушы да өзінің оқуы үшін жауапты болады.

Оқушылардың әрекеті - зерттеушілік әрекет болу үшін мұғалім нақты мақсаттар қоя білуі керек, ал ашып айтатын болсам, оқушыларға өз бетімен жұмыстанудың әдістерін, формаларын, принциптерін, нені ашу керектігін, қандай әдіс арқылы, қандай нәтиже алу керектігін үйренуге жетелеу.

Оқушыларымды жан-жақты дамыту үшін, бүгінгі таңда, сабақтарымда жаңа әдіс-тәсілдерді, соның ішінде топтық жұмыстарды ұйымдастырып келемін. Топтық жұмысты жасауда ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыруға тырысамын. Алғашқы кезеңде топтық жұмыстардың ережелерін оқушылармен бірігіп құрастырдық:

- ✓ Бірлесіп, ақылдасып жұмыстану;
- ✓ Шуламау;
- ✓ Өзгенің пікірін тыңдау;

1. Өзге топтардың жұмысына кедергі келтірмеу, - деген ережелер шықты. Дегенмен алғашқы кезеңдерде өздері әлі төселмегесін, қиындау болды. Өздерінің шығарған ережелерін өздері ұмытып кететін уақыттар болды. Дегенмен топта отырғасын, бірін-бірі түзетіп, өзара ескертулер жасап, үйрену үстінде.

Қазіргі таңда оқушыларым топта жұмыстануға төселіп келеді, ақылдасып отырады, бірлескен шешімге келеді, өз жұмыстарын қорғай алады. Қажет кезде топ басшысын сайлап алады. Топ басшысы топ ішіндегі жұмыстарды реттеп отырады. Тіпті «Ақыл-ой картасын» жасақтаған кезде, топтың жұмысын кім қорғайтын ақылдаса отырып шығарады. Сонымен бірге олар бір-бірімен пікір

алмасқан кезде бірінің білмейтінін екіншісі толықтырып отырады және өзіне сенімі аздау балалар өзге балалардың айтқандарын есіне сақтауға, олармен қосылып аз да болса да өз ойларын қорғауға ынталанды. Топпен жұмыс кезінде бір баланың ойына келесі баланың ойы қосылады да, ол кеңейтілген түрде жауап болады және оның айтқан жауабын өзге оқушылар тыңдап, өз ойларын қосуға мүмкіндік алады. Бұрын тәжірибемде көрініс таппаған топтық жұмыс кезінде балалардың бір-бірімен қарым-қатынасында диалогтық әдістің де пайдалы тұсын анық көре білдім. Оқушылар өзара ақылдасып, өз ойларын анық айта, бөлісе бастады. Бұрын көп үнін шығара бермейтін, суырылып ортаға шықпайтын оқушылар топта өз үндерін қоса бастады, тіпті басқа топ мүшелерінің әрекетін бақылай отырып, топтық жұмыстарын қорғауға да шығып жүрді. Топтық жұмыс – бірлескен, нәтижеге бақытталған, топ мүшелері бір-біріне қажеттілігін сезіне отырып, өз пікірлерін білдіретін, ешкім ортақ жұмыстан тыс қалмайтын жұмыс екеніне көзім жетті.

Қажетті құралдар: ватман, түрлі түсті маркерлерді қолданып, әр топ өз фантазияларына қарай суретпен, қара сөзбен, мақалдарды қолданып, т.б. жұмыстана біледі. Топтың жұмысын сынып алдында қорғауды оқушыларым жақсы үйреніп келеді. Бұрынғыдай қысылу жоқ. Ойларын еркін, жасаған жұмыстарына сүйене отырып жеткізуге тырысады. Белсенділіктері артуда.

Топтық жұмыс кезінде түрлі әдістерді қолдану – оқушылардың белсенділіктерін одан әрі арттыру болып табылады. «Ақыл-ой картасы», «Галерея», «Академиялық даудамай» т.б.

Бұрынғы сабақтарымда мұғалім ретінде оқушылардың сабақ процесінде көрсеткен нәтижелері бойынша өзім бағаласам, қазір оқушыларға өздерін және өзара сыни тұрғыдан бағалай білуге төселдіруді көздеп келемін. Атап айтсам сабақтардың қорытынды, бағалау бөлімдерінде «Бағдаршам», «Екі жұлдыз, бір ұсыныс», «Басбармақ» тәсілдерімен өзара және критерийлер бойынша өз жұмыстарын бағалатуды ұйымдастырамын. Оқушыларыма бұлай бағалау тәсілдері қызығырақ болып, олардың белсенділіктерін осы тұста да арттыра білдім деп айта аламын. Бірінің жұмысына бірі талдау жасап, сәтті, сәтсіз шыққан тұстарын айтып, баға қою оқушылар арасындағы тығыз қарым-қатынасты нығайтты. Бағалауда оқушылар өздерін-өздері, бірін-бірі бағалауды, топтық, жұптық бағалау түрлерін меңгеріп келеді. Сабақта оқушылардың білімдерін бірлесе бағалау жақсы шығып келеді. Кейбір кезде ұсыныс айтқан топ, өздерінің жұлдыздарын да беріп кеткілері келетіндерін айтып жатады. Өз ұсыныстарын бастапқы кезден горі, нақтылап, дәлелімен айтады.

Топтық жұмыстар, әсіресе, жаратылыстану, дүниетану сабақтарында қолданған өте тиімді болып шығады. Өз жұмыстарына қосымша мәліметтерді қосып, құнды жұмыс көрсетуге тырысады. Топта отырып, ғаламтор желісіне де кіріп жұмыстанып жатады. Бұл – оқушылардың бір орында тұрмай, алға қарата қозғалып келе жатұандарын көрсетеді.

Еліміздің білім берудің тұжырымдамасында: «Жылдам өзгеріп отыратын заманда алынған білімнің, кәсіби дағдылардың негізінде еркін бағдарлай білетін, өзін - өзі іске асыруға, өзін - өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті жеке

тұлғаны қалыптастыру» деп нақты көрсетілген. Осы мақсаттың жүзеге асырылуында топтық жұмыстың алатын орны ерекше деп айта аламын.

Топтық жұмыс кезінде, атап айтқанда төмендегідей жетістіктерге қол жеткіздік:

- Оқушылардың тынымсыздық пен қорқыныш сезімдері төмендеді (орнынан тұрып өзі жауап бергенде үнемі қиналатын А.атты оқушымда бір өзіне деген сенімділік пайда болды);
- Сабақтың уақытын тиімді пайдаланамыз (бір сәтте бірнеше топ, оның ішінде бірнеше топ мүшелері бір мезетте жұмыстанып жатады);
- Оқушылардың танымдық, қызығушылық қабілеттері артты;
- Сыныптағы психологиялық ахуал жақсарды;
- Оқушылардың өзара жауапкершіліктері артты.

Топтық жұмыстарды алғаш қолданған кезде күмән келтіріп жүрген тұстар: оқушылар бірігіп жұмыстана ала ма? Шулап кетпей ме? Біріне- бірі кедергі тудырмай ма? Білім алуда қандай нәтижеге жетеді? деген сұрақтар, қазір жауаптарын тапты. Оқушылардың белсенділігін арттыруда топтық жұмыстың рөлі зор екеніне көзім жетті.

Адам ешқашан да жалғыз өзі жұмыстанып, өте жақсы нәтижеге өзі дара ғана жеткен жоқ. Сондықтан, оқушыларыма топта жұмыс жасап дағдылануы – болашақта топта бірлесіп жұмыс жасауға, өз пікірін тыңдата отырып, өзгенің пікірімен санасуға, барлық жағдайды саралауға мүмкіндік береді.

Адам қандай да болмасын бір қоғамның толыққанды және құқылы мүшесі болғысы келеді. Ол мұндай қоғамның мүдделерін өзінің де мүддесі деп есептейді және соларды жүзеге асыру үшін күш жұмсайды. Осындай дұрыс көзқарас қалыптасу үшін сабақтарда жүргізілетін топтық жұмыстардың алатын орны ерекше. Болашақта командада жұмыс жасай білетін адамды топта жұмыс жасату арқылы қалыптастыруға болады. Сондай-ақ топта, топ ережелерін сақтап, өзара мәдениеттілікті де сақтап жұмыстанатын оқушыдан мәдениетті, толыққанды жұмыстанатын, өзіндік пікірі бар азамат шығатынына сенімдімін.

Топтық жұмыс,топқа бөлу тәсілдерінің түрлерін тәжірибиеде қолдануға тиімділігі туралы бағыт-бағдар бере отырып,сыни ойлауды қажет ететін өзіндік пікірімен көзқарасын қалыптастыру арқылы ой қорыту,өз ойларын жетілдіру арқылы оқыту мақсатқа жетеді, оқушының дүниетанымы кеңейіп, өзіндік пікірі мен көзқарасықалыптасады.

Оқушы топтық жұмыста тақырыптың мәнін өз бетімен меңгеруін түсінуі мен бағалай алуына қол жеткізу. Яғни, оқушылар «біледі», «түсінеді», «қолданады», «талдайды», «бағалайды».

Оқушылардың сөз саптау еркіндігі, ұйымшылдығы, шығармашылық белсенділігі артып,топпен жұмыс жасауда іздемпаз болу қабілеттері шыңдайды.

Оқушыларды алынған ақпаратты ойластыруға және талқылауға өзгелердің пікірлерін түсінуге немесе теріске шығаруға жетелеу.

Оқушылар топта сыныптастарымен ынтымақтаса отырып, қарым –қатынас жасауға, идеяларды ұсынуға және қорғауға,әртүрлі ұстанымдарымен алмасуға,барынша белсенді қатысуға мүмкіндік алады.

Практика нәтижесінде оқушылар өз бетінше білімді меңгеретінін түсіндім. Өз сыныбымда бірлескен топтық түрлерін ұйымдастырып сабақтар өткіздім. Сұрақ қойып, ойлануына уақыт беріледі. Өз ойларымен бөлісіп, ақылдасады. Бір-бірінің жауабын толықтырып,берілген тақырып бойынша білімдерін ортаға салуынды. «Сұраққа жылдам жауап» әдісі. Тақырыпты терең түсіну және оқушылардың назарын сабаққа аударып,ой-өрісін дамыту мақсатында төмен дәрежелі сұрақтарға толық жауап қайтаруды тапсыру. Мысалы, «Гүлім, Ансардың жауабы дұрыс деп ойлайсың ба?» «Нурәли, Ақгүлдің жауабын қалай толықтыруға болады?» «Дарын, айтылған барлық жауаптарды қалай біріктіруге болады?» Бірлесе топта жұмыс жасағанда оқушылар пікір таластырады,басқалардан үйренеді. «Сұхбат алу» әдісі. Мұнда топтағы үш оқушы бір-бірімен тақырып бойынша сұхбат құрады.Үшінші оқушы түсінгенін әңгімелейді. «Қалың және жұқа сұрақтар» әдісі. Бұл әдіс бойынша топ жұмысы барысында оқушыларға тақырып бойынша сұрақтар құру тапсырылады. Топтық жұмыс сауат ашу сабақтарында өте тиімді, себебі оқушылар өз ойларын жеткізе біледі. Топтық жұмыс өткізген барысымда мынадай өте қызықты сабақ өтетінін білген жоқпын. Топтық жұмыста бәрі қызу жұмыста, біреуі сурет салса, біреуі өз ойын салуда. Дәстүрлі сабақтарымды салыстырып кететін болсам, оқушыларым жалығып отырушы еді. Ал топтық жұмыста жалығып отырған оқушылар қызығушылығы артып, жұмылдыра жұмыс жасай біледі. Орташа оқитын оқушы төмен оқитын оқушыларымен ойларын бөлісіп жатыр. Ал дарынды балалар орташа оқитын оқушыларға кеңес бағыт бере отыра көмектесті. Жаңа әдісті қолданып ұсынған тапсырмаларда оқушылар бір-бірімен тығыз қарым-қатынас жасап, өздеріне ұсынылған тапсырманы орындау жолдарын іздеу барысында топпен шешіп, бір-бірінің көмегіне жүгінді. Бұдан оқушыларды топтық жұмысқа итермелеу арқылы, әрқайсысы өз қабілеттеріне қарай ойларымен бөлісуге ерікті. Берілген тапсырманы орындау барысында әркім өз идеяларын ортаға тастап, өзара рөлдерге бөліне отырып, берілген уақытты тиімді пайдалануға тырысып отырды. Ал түсінгендерін топпен қорғау барысында топтар бір-біріне сұрақ-жауап арқылы кеңінен талқылап отырды. әрбір тақырыпты өту барысында тиімді, нәтижелі топтық жұмыс формасын жиі қолдандым. Себебі, топтық жұмыс оқушы мен оқушы, оқушы мен мұғалім араларындағы білім алу, білім беру әрекеттері үлкен орын алатынын көруге болады.

Оқушылармен топтық жұмыс жүргізу алдында оларды қабілетіне, қызығушылығына, икеміне, біліміне қарай лайықтап алдым, тексеру мен бағалаудың әділдік, жариялылық талаптарын орындау, ұстаз бен шәкірт ынтымақтастығы арқылы оқушының белсенді ойлауына, белсенді сөйлеуіне, шығармашылығына қол жеткізу біздің өтіп жатқан тәжірибеміздің болашағы деп ойлаймын.

Топпен жұмыс жасауға арналған тапсырмалар күрделі емес және оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай беріледі. Мысалы, сауат ашу сабағында элементтерден әріпті жинау,сандарды ретімен орналастыру арқылы сөздер құрастыру, әріптің баспа және жазба түрлерінің қатынасын табу, «Қатесін тап» деген сияқты тапсырмалар беріледі.

Математика пәнінен «Кеңістік фигуралары», «Жазық фигуралар және олардың модельдері» тақырыбын өткен кезде жеке бөліктерден фигураны құрастыру арқылы фигуралар моделін құрастыру/мыс:пирамида,конус,тік бұрышты парллелепипед,текше... тапсырмасын беруге болады. «Жыл мезгілдері» тақырыбына байланысты сабақ барысында жеке бөліктерден бір жыл мезгілін құрастырып, аталған жыл мезгілінің ерекшеліктері туралы әңгімелеу тапсырылады. Оқушылар топтарға берілген тапсырмаларды орындай отырып, тақырыпты қызығушылықпен өздері аша алады.

Сөз соңында Ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсариннің нақыл сөзімен аяқтағым келеді. «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, өйткені жақсы мұғалім-мектептің жүрегі» “Ал оқушы болашақтағы ізденуші” деген.

Әдебиеттер

1. А. Әлімов «Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану», Алматы 2015
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Үшінші (негізгі) деңгейД.С.Ильясова, М.К.Тасбулатова, Т.А.Оспанова. Бірінші сыныпта оқу үдерісін ұйымдастыру туралы әдістемелік ұсыныстар. Назарбаев Зияткерлік мектептері тәжірибесінен.
3. Мұғалімге арналған нұсқаулық: Екінші(негізгі) деңгей /Бакиров К.А., Намысова Г.А., Аушева И.У., Шаримова А.Г., Ғабдоллақызы Б., Байкенова Б.А -3-басылым. -Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының баспасы, 2014.-292 б.

МИЛЛИЙ МЕНТАЛИТЕТ – МИЛЛЕТ ҚОРҒАНЫ

Ж.У. Усенов *- Миллий идея, руҳыйлық тийкарлары ҳәм хуқық тәлими кафедрасы үлкен оқытыўшысы*

Миллий менталитетке ийе болған халық миллий өзлиги, тарийхы, миллий мәденияты, миллий үрп-әдет, дәстүрлери бар халық деген сөз. Бир аўыз сөз бенен айтқанда, миллий менталитети бар халық миллет сыпатында толық қәлиплескен ҳәм миллет сыпатында дүнья масштабында абырой-мәртебеге ийе және ҳәзирги ўақытта глобалласыў дәўириниң унамсыз тәсирлеринен өзин қорғай алатуғын ҳәм келешекте де жасап қалыўға күш-күдирети жететуғын халық. Қысқаша айтқанда, миллий менталитет – миллеттиң қорғаны. Сонлықтан, бул қәдириятты сақлап қалыў, халықты, әсиресе, келешегимиз болған жасларды миллий менталитет руўхында тәрбиялаў бүгинги күндеги тәрбия тараўында қешиктирип болмайтуғын әҳмийетли мәселелердиң бири болып табылады.

Миллий менталитет – халықтың ойлаў ҳәм пикирлеўиниң жемиси, санасы ҳәм қәлбиниң түпкирине сиңип кеткен психологиялық өзгешеликлериниң жыйнағы. Ол (миллий менталитет) тәбийий ҳәм социаллық сыртқы орталықтың ҳәр қыйлы тәсирлери арқалы пайда болады ҳәм қәлиплеседи, раўажланады ҳәм өсип-өзгерип отырады. Онда халықтың миллет сыпатында басқа халықлардан ажыралып туратуғын миллий өзгешелиги, үрп-әдет-дәстүрлери, психологиялық өзгешеликлери, өзине тән ойлаў ҳәм пикирлеў тәризи сиңдирилген. Миллий менталитетке тәбийий сыртқы орталықтың тәсири дегенимизде, тәбияттың, жасап атырған мәканның өзиншелиги сол жерде жасаўшы халықтың түр-

түсине, минез-қулқына, характерине, психологиясына үлкен тәсир жасайтуғынлығын түсинемиз. Мәселен, қарақалпақ халқының әзелден мәкан тутып жасап киятырған жери кең дала, шөлиў-биябаннан саҳрадан ибарат. Бул жерлердиң климаты кескин континентал жағдайда болып келеди. Яғный жазы қатты ыссы, қысы қақаман суўық. Еки жағында Қызыл қум менен Қара қум саҳралары қоршап турыпты. Бир жағы дәрья. Бизиң халық әлимсақтан усындай мәканда ҳәм ықлымда жасап үйренген. И.Юсуповтың айтқанындай: «Бир жағы суў, бир жағы шөл болмаса, Ол жерде мен қарақалпақ болмайман»,-дегендей, өзине тән менталитетке ийе халықпыз. Мине, бизиң халқымыз усындай тәбийий орталықта әсирлер даўамында өмир кеширип киятырғанлығы ушын олардың түр-түсиниң қарапәрең, бийдай рең, мықлы, шаққан, аққөкирек, кеңпейил, баўрыкең, сақый, миймандос, қолы ашық, мәрт, жаўынгер, қайсар, өжет, расгөй, аңқаў, аңқылдақ болып келиўи бул олардың қанына сиңип, сүйегине питип кеткен миллий келбети ҳәм психологиялық өзгешелиги, ойлаў тәризи, яғный, бир аўыз сөз бенен айтқанда миллий менталитетине айланып кеткенлигин көремиз.

Миллий менталитетке социаллық орталықтың тәсири дегенимизде, халқымыздың өтмиш тарийхында басынан кеширген көплеп тарийхый, сиясий, экономикалық ҳәдийселер (көшип қоныўлар, жаўгершиликлер ҳ.т.б), қоңсылас болып жасаған басқа халықлардың жасаў ҳәм ойлаў тәризи, мине, усы сыяқлы факторлар қарақалпақ халқының миллий менталитетиниң қәлиплесиўи ҳәм раўажланыўында үлкен роль ойнады.

Халықтың миллий менталитетинде жақсы, үлгили, мақтаныш ететуғын, келешек әўладларды тәрбиялаўда айырықша өрнек сыпатында пайдаланыўға арзыйтуғын белгилер, пазыйлетлер менен бирге айырым унамсыз тәреплери де ушырасады. Бул тәбийий, әлбетте. Себеби, миллий менталитетте бар болған белгилерди бир тәреплеме, оны тек унамлы деп түсинип қалмаў керек. Мәселен, қарақалпақлардың (басқа түркий халықларында да ушырасады) тойлардағы ысырапгершилиги. Баласын я қызын ҳеш кимнен кем етпейин деп қарызланып болса да тойын дәбдебели, артықша шығын шығарып өткериўи, жыйған-тергенин тойға шашыўы («Жыйған тергениң тойға буйырсын» деген нақыл бар. Бул сөз дәбдебе қыл, ысырап ет дегенди аңлатпайды. Бул жақсы тилек, ҳақ нийет болып, инсанның ул-қызларының ер жетип, кәмалға келгенин көргиси келгенинен дөреген. Бирақ тилекке қарсы, көпшиликтиң буны басқаша түсинип, жыйған-тергенин ҳәдден тыс ысырап ететуғынлығы өкинишли). Бул да менталитетке тийисли белгилердиң бири. Буны унамлы деп болмайды. Сонлықтан, биз халқымыздың менталитетинде бар болған жақсы пазыйлетлерди сақлаўымыз, асырап қалыўымыз, раўажландырыўымыз, оларды әўладтан-әўладқа өткерип, жасларымыздың да санасына сиңдириўимиз, ал айырым унамсыз сыпатларды (кейинги ўақытта замаррықтай көбейип баратырған унамсыз әдетлер. Буларды гейбир адамлар үрп-әдет, дәстүр деп атағысы келеди. Бирақ булар дәстүрге жатпайды. Булар жаман әдетлер) тоқтатыў, олардың раўажланыўына қарсы гүресиў ҳәм жаслардың ой-пикирин бундай иллетлерден тазалаў, оларды халқымыздың бурыннан киятырған жақсы пазыйлетлери руўхында тәрбиялаў, жаңа заманға сай руўхый дүньясы бай әўлад

сыпатында қәлиплестириўимиз керек. Бул ҳәзирги күндеги тәрбияның баслы ўазыйпасы.

Демек, жасларымыздың санасында ҳәм қәлбинде миллий менталитет туқымын көгертиў, оны тәрбиялаў ҳәм раўажландырыў тәрбияның көп түрлери қатарында философиялық тәрбияның да тийкарғы ўазыйпаларының бири.

Философия – дүньяны таныў, жәмийетти аңлаў, өмирди түсинип жетиў ҳаққындағы илим болатуғын болса, философиялық тәрбия бул өтмиште жасап өткен ата-бабаларымыздың бай руўхый мийрасларында сәўлеленген, дүньяны таныў, жәмийетти аңлаў, өмирди түсинип жетиў ҳаққындағы терең ҳәм астарлы ой-пикирлериниң жыйнағы болып табылады.

Философиялық тәрбияда инсанды жетикликке, шахс сыпатында қәлиплесиўге тәрбиялаўдың ең жақсы үлгилери жәмленген.

Ата-бабалар ҳикметлери, халық аўызеки дөретиўшилиги, ойшыл уламалардың мийнетлери, атақлы жазыўшы-шайырлардың шығармаларында сәўлеленген философиялық қатарлар философиялық тәрбияның негизин қурайды ҳәм миллий менталитеттиң қәлиплесиўи және раўажланыўында философиялық тәрбияның роли үлкен.

Миллий менталитет тек бир халыққа тән болған белгилер, өзгешеликлер емес, ал ол улыўма адамзатлық характерге ийе. Яғный, қарақалпақларға тән болған қандай да бир миллий менталлық өзгешеликлер басқа халықларда да ушырасады. Айтайық, биреўдиң дәртине дәрман болыў, жетим-жесирге, ғәрип-қәсерге жәрдем қолын созыў, оларға қайыр-сақаўатлылық көрсетиў сыяқлы қәдириятлар қарақалпақ халқында болыў менен бирге өзбек, қазақ, түркмен ҳәм басқа да халықларда гезлеседи. Қарақалпақ әдебиятының белгили изертлеўшиси, жазыўшы С.Баҳадырова қарақалпақ халқының миллий менталитетине сиңип кеткен усындай пазыйлетлер ҳаққында былай деп жазады: «Егер қарақалпақлар менен қоңсы болсаң, ол өзиниң бала-шағасына қарамаса да, сениң бала-шағаңа ғамхор болады. Сениң атызыңа ғарға қонса, соны өзиниң атызына қарай қуўады. Қарақалпақтың қоңсысының үйинде той болса, ямаса биреў өлсе, сол мерекени бастан-ақырына дейин жайғастырып, күн-түн хызмет етеди. Сол күни үйинде қандай жағдай болса да қарамайды, ол қоңсысының мерекесин жайғастырып жүре береди» [1; 10]. Өзбек халқына тән болған тап усындай характерли белгилер ҳаққында Л.Левитин ҳәм Д.Карлайллар мынадай пикирди келтирип өтеди: «Ҳәмдәртлик, өз-ара жәрдем туйғысы өзбеклердиң қанына сиңип кеткен, олар өз қоңсысының басына мүсийбет түскенде ҳеш қашан жалғыз қалдырмайды. Олар өзлеринен жәрдем сорап келген қәлеген адамды бәле-апатлар алдында жекке қалдырмайды. Екинши дүнья жүзлик урыс жылларында урыс себепли өз топырағынан сүргин болып келген жүз мыңлаған адамларға баспана берген, ыссы-суўығынан хабар алған, қарнын тойғызған Өзбекстан өз қәлбиниң уллылығын пүткил дүньяға көрсетти» [2; 44].

Минекей, көрип отырғанымыздай, булар қарақалпақ ҳәм өзбек халықларының миллий менталитетиндеги бир-бирине уқсас болған белгилер. Бундай мысалларды көплеп келтириўге болады. Бул нениң белгиси? Бул бизиң халықларымыздың әййемги дәўирлерден баслап усы бүгинги күнге шекем

қоңсылас, аралас ҳәм дос-туўысқан болып, түркий конфедерацияда бирге жасап киятырғанлығында ҳәм екинши жағынан, миллий менталитеттиң бир ўақыттың өзинде миллий ҳәм улыўма адамзатлық характерге ийе болыўында деп түсиниў керек.

Жоқарыда сөз етилген қоңсы-қобашылық ҳаққында халық аўзында кең таралған мынадай нақыл сөзлер де бул туйғының халқымыздың қанына соншелли дәрежеде қарысып кеткенлигин көрсетеди. Мысалы, «Жақсы қоңсыны сатып ал», «Алыстағы ағайиннен, жақындағы қоңсың артық», «Ағайинниң аты озғанша, аўылластың тайы озсын», «Отты шуқлама, өширесең, қоңсыны шуқлама, көширесең» ҳ.т.б. Минекей, усы келтирилген нақылларда қоңсы-қобашылық ҳаққында тилеклеслик, басқаларға қарағанда қоңсының қәдир-қымбатын улығлаў сыяқлы туйғылар арқалы халқымыздың миллий менталитетиндеги айрықша өзгешеликлерди байқаўға болады. Сондай-ақ, басқа халықларда онша көп ушыраса бермейтуғын қоңсышылық қатнаслар ҳаққында мынадай да қәдириятлар бар. «Жай көмек», «Отын көмек» деп аталатуғын жақсы пазыйлетлер қоңсы-қобашылықтың миллий менталитеттеги ең жақсы көрнислери болып табылады. Бундай ўақытта аўылға жаңадан көшип келген қоңсыға жай салып бериў ушын ҳәмме биргеликте жабылып көмек береди. Нәтийжеде жай көмектиң жәрдеминде қоңсының жайы питип қалады. Әлбетте, бул қәдирият тек қарақалпақ халқында емес, ал түркий халықлардың көпшилигинде бар. Демек, мүтәж инсанларға жәрдем бериў, қоңсы-қобашылықтағы мине, усындай меҳрибанлық туйғылары – булар ата-бабаларымыздан бизге мийрас болып қалған ҳикметлер. Ҳәр қандай қайырлы истиң астарында жақсы нәрсе жатқан болса, демек, бул үлги тутарлық жол, жақсы тәрбия. Усының өзи өмир философиясы.

Ата-бабалардың үлги болар ҳикметлеринен және бири – шаңараққа жаңа түскен келин күйеўиниң туўысқанларының атын айтпайды, ал оларға «мырзаға», «сулыў», «кишкене қыз», «ортаншы қыз», «ақ жигит» деп өзинше ат қойып мүрәжат етиўи қандай шырайлы ҳәм қандай жарасымлы! Бул ата-бабалар жолына садықлық ҳәм халқымыздың үрп-әдет, дәстүрлерине болған терең ҳүрмет-иззеттен туўылған қәдириятларымыз болып есапланады.

Бирақ, кейинги ўақытларда глобалласыў ҳәм базар экономикасының көпшилик қәдириятларға ҳәм үрп-әдет, дәстүрлерге кери тәсири ақыбетинде қоңсы-қобашылықтағы айырым жақсы қәдириятлардың азайып баратырғаны өкинишли. Сонлықтан, бундай шырайлы қәдириятларды сақлап қалыў ҳәм жаслардың санасында қәлиплестириў жүдә әҳмийетли ис.

Әдебиятлар

1. Баҳадырова С. Қарақалпақ қандай халық. Ташкент. «Наврўз» баспасы. 2017. 10-бет.

2. Левитин Л., Карлайл Д. Ислом Каримов янги Ўзбекистон Президенти. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. 44- бет.

DARS JARAYONIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING OG‘ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Sh.O.Pirniyazova*-Ajiniyoz nomidagi NDPI*
Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
M.N.Mirazimova *- Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax DPI o‘qituvchisi*

Nutq ikki ko‘rinishga ega – og‘zaki va yozma nutq. Bular o‘zaro uzviy bog‘langan bo‘lsa ham, har birining o‘ziga xos xususiyati bor. Og‘zaki nutqda tovushlar, so‘zlar nutq orqali talaffuz qilinsa, eshitish a’zolari orqali qabul qilinadi. Shuning uchun o‘quvchilarning og‘zaki nutqini o‘stirishida, avvalo ularning nutqidagi kamchilik sabablarini aniqlash, uni bartaraf etish yo‘llarini izlab topishimiz kerak. Nutq orqali odamzot o‘zining ichki hissiyotlarini ham bayon qiladi, nutq esa barcha insonlarda ham bir xilda-to‘la rivojlangan yoki shakllangan bo‘lavermaydi.

Nutqni rivojlantirish – ongli o‘qishni, so‘zlash va yozishga o‘rgatishni, til haqida o‘quvchilarning yoshi va tushunchasiga mos bo‘lgan bilim berishni, ularning lug‘at boyligini oshirishni, boshqalarning nutqiga e’tibor va qiziqishni o‘stirish, kitob o‘qishga muhabbat uyg‘otishni ko‘zda tutadi.

Boshlang‘ich sinf, ona tili darslarida olib boriladigan barcha mashg‘ulotlarning yetakchi o‘rni nutqni rivojlantirish bo‘lib, u savod o‘rgatish, chiroyli yozish ko‘nikmalarini shakllantirish va fikrlash doirasini kengaytirish vazifalarini o‘z ichiga oladi. Bu darslarda ko‘proq amaliy maqsadlarni ko‘zlash, til boyliklaridan nutqda foydalanish malakalarini shakllantirish, ijodiy fikrlash, o‘quvchilarning til sezgirligini tarbiyalash lozim. Ularning og‘zaki nutqini muntazam o‘stirib borish bog‘lanishli nutq, matn tuzishlarda amaliy yordam beradi.

Ma’lumki, bu vazifalarni amalga oshirish yo‘llari xilma-xildir. Savod o‘rgatish darslarida amaliy mashg‘ulatlarda keng foydalanish va malakalarni singdirishda qiziqarli va jonli narsalardan, texnika vositalaridan, turli o‘yin va o‘yin turidagi mashqlardan foydalanish samarali natijalar beradi. Darslikka doir hikoyalar, ertaklar, she’r va maqollardagi notanish so‘zlar o‘qib yoki eshittirib tushuntiriladi. Mashqning bu turlari o‘quvchilarga yangi harf o‘rgatilgandan keyin uni qay darajada o‘zlashtirilganliklarini sinash va mustahkamlash maqsadida o‘tkaziladi.

O‘qituvchi taxtaga o‘rnatilgan harflarni ma’lum bir tartibda teradi va uni o‘qigach, o‘quvchilarga ham navbat bilan o‘qitadi. So‘ngra bolalarga sezdirmasdan ayrim harflar almashtirib qo‘yiladi. Bunda o‘quvchilarning sezgirligi, topqirligi baholanib, rag‘batlantiriladi.

Mehnat ta’limi darslarida ham o‘quvchilarning nutqini o‘stirishga katta e’tibor berilib, o‘rgatuvchi xarakterdagi o‘yinlardan foydalanish yaxshi samara beradi. Masalan: “Mehmon- mehmon”, “Sabzavotlar va mevalar do‘koni”.

O‘yinlar orqali milliy qadriyatlarimizdan, milliy me’rosimizdan foydalanib, qadr-qimmat, mehr-oqibat, odob-axloq, ota-ona va kattalarni hurmat qilish kabi xislatlarni bola qalbiga singdirish mumkin.

Bunday dars-o‘yin turdagi mashg‘ulotlar bolalarni mehnatsevarlikka tayyorlaydi, ularning mustaqil, ijodiy faoliyatini, lug‘at boyligini oshirib, nutqini rivojlantirishga yordam beradi va darslarning uzviy bog‘liqligini mustahkamlaydi.

Shunday qilib, har bir darsda, u qaysi predmet bo‘lishidan qat’iy – nazar, birinchi galdagi vazifamiz o‘quvchilarning ongli, ravon, to‘g‘ri va ifodali o‘qishiga erishishimiz, nutqini o‘stirishga harakat qilmog‘imiz lozim.

Bundan tashqari umumlashtiruvchi o‘qish darsi qurilishi jihatidan boshqa darslardan farqlanadi. Bunday darslar har bir sinfda 4-5 marta o‘tkaziladi.

Yangi dastur va metodik qo‘llanmalarda tavsiya qilinganidek, har bir o‘qish darsida o‘qilgan asar haqidagi o‘quvchilar tasavvuri va bilimini umumlashtirish, malakalarini mustahkamlashga alohida ahamiyat beriladi, shuning uchun umumlashtiruvchi darsning qurilishi umumlashtirishning maqsadi va xarakteriga qarab belgilanadi. O‘qishdan o‘tkaziladigan umumlashtiruvchi dars o‘quvchilar bilimini tizimga solish, o‘rganilganlarni takrorlab umumlashtirish maqsadida xizmat qiladi. Umumlashtiruvchi dars, odatda, o‘qish dasturidagi biror muhim mavzu yuzasidan o‘tkaziladi. Umumlashtiruvchi dars dasturning butun bir bo‘limini yakunlashga xizmat qilishi ham mumkin.

Umumlashtiruvchi dars bolalar tasavvuri va tushunchalarini kengaytirishga yordam beradi; bunday darslarda o‘quvchilar egallagan bilimlarining sinf va maktab jamoasi hayotida, har bir o‘quvchi hayotidagi ahamiyatini tushunadilar. Bu darsda o‘qituvchi bolalar bilimini boyitadigan qo‘shimcha materiallar berishi ham mumkin. Umumlashtiruvchi darsda takrorlash ilgari o‘qilganlarning mazmunini o‘quvchilar yodida qayta tiklash emas, balki umumlashtiruvchi xarakterda bo‘lishi, bolalar bilimini tizimlashtirishga, ayrim tasavvur va tushunchalarni tartibga solishga yordam berishi lozim. Shunday ekan, bunday darslar uchun kitobdan o‘qilganlargina emas, balki bolalarning kuzatishlari natijasida bevosita idrok etilgan tabiatdagi fan va hodisalar, ijtimoiy hayot voqealari, shaxsiy tajribalari ham material bo‘ladi. Maktab hayoti, oila va tabiatshunoslikka oid mavzuga bag’ishlangan umumlashtiruvchi darslarning vazifasi kitob materialini o‘quvchilarning kuzatishlari, ekskursiyalardan olgan bilimlari bilan bog‘lashdir. Umumlashtiruvchi darslarda ish turlari xilma-xil bo‘lib, o‘qilganlar, ko‘rilgan-kechirilganlar yuzasidan suhbat, illyustrativ materiallar (rasmlar, misollar)ni ko‘rsatish va tahlil qilish, o‘quvchilarning ayrim asarlardan parchalar o‘qishi, ekskursiya va kuzatishlar haqida bolalarning og‘zaki hikoya qilishi kabilardan fodalaniladi. Umumlashtiruvchi dars uchun ish turi darsning aniq maqsadidan kelib chiqib ta’minlanadi.

Ma’lumki, nutq tafakkur bilan bog‘liq, shuning uchun u tafakkur bilan uzviy bog’liq holda o‘stiriladi. Darsda o‘qilgan asarni o‘quvchilar ongli tushunishi, asosiy mazmunini, g‘oyasini anglab etishi uchun analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish kabi logik usullar qo‘llanadi. O‘qilgan asarni analiz qilishda har xil ish usullaridan foydalaniladi.

Xulosa qilib aytganimizda, dars oldiga qo‘yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o‘qituvchi kundalik mashg‘ulotlarda foydalanilgan juda ko‘p materiallardan har bir mavzu uchun muhim va xarakterlilarini tanlashi, o‘quvchilar mustaqil xulosa chiqara olishlariga va o‘z fikr-mulohazalarini bayon etishlariga imkon yaratib berishlari zarur. Bu yaratilgan imkoniyat bolalarning emotsional reaksiyalariga, nutqiy holatlariga e’tibor berishga, mashg‘ulot vaqtida yuzaga kelgan holatlarni va vaziyatlarni hal qilishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Ta’lim taraqqiyoti. Boshlang‘ich ta’lim, «Sharq» 1999-yil, 7-maxsus son.
2. Abdullaeva K va boshqalar. Savod o‘rgatish darslari.T.,«O‘qituvchi».1996 – yil
3. G‘afforova T. G‘ulomova X. 1-sinfda o‘qish dasrlari (O‘qituvchi kitobi.) Toshkent. Sharq. 2003 -yil.
4. Ikromova R. Grammatika, imlo va nutq o‘stirishdan tarqatma materiallar. T., «O‘qituvchi», 2003- yil.

ANA TILIN OQÍTÍWDA PEDAGOGIKALÍQ TEXNOLOGIYALARÍN EN JAYDÍRÍW

G. Jumamuratova- *ÓzPIII QQ filialı úlken ilimiy xızmetker*
T. Azizova-*ÓzPIII QQ filialı úlken ilimiy xızmetker*

Gáp aǵzaları menen oqıwshılar ádette baslawısh klaslarda ulıwma túsinikke iye boladı da, al onı 5-klasta jáne de tereńirek úyrenip baradı.

Gáp aǵzaların oqıtıw arqalı gáptıń ózine tán grammatıkalıq belgıleri haqqında teorıyalıq bılım berıw názerde tutıladı.

Gáp aǵzaları dúzilisine qaray dara hám qospa, mánisi menen xızmetine qaray gáptıń bas aǵzaların (baslawısh, bayanlawısh) ekinshi dárejeli aǵzaları (tolıqlawısh, anıqlawısh, pısıqlawısh) formasına qaray gáptıń birgelikli aǵzaları bolıp keledı. Muǵallim gáptiń bas aǵzaların túsindirgende sabaqtı gúrrińlesıw arqalı alıp barsa da boladı.

Oqıwshılardıń dáslepki úyrengenıne súyene otırıp, gáp tiykarında sózlerge sorawlar qoyıwdan baslap kóremız. Geyde berilgen mısallarda soraw bir sózge ǵana qoyılatuǵın bolǵanlıqtan oqıwshılar birneshe sóz dizbegıne soraw qoyıwǵa qıynaladı. Sózlerge soraw qoyıw oǵada áhmiyetli, sonlıqtan gáp aǵzaların úyreniwde sóz dizbeklerıne, gáp aǵzalarına durıs soraw qoyıp biliwi ushın kóbirek shınıǵıw jumısların alıp barıwımız kerek. Usınday shınıǵıwlar jumısın alıp barıw nátiyjesında oqıwshılar birqansha kónligip, óz erkinshe isley alıwǵa úyrenedi.

Gáp dúzip, keyın gápke sorawlar qoyıw arqalı gáptegı oy-pikirdiń kim? ne? haqqında aytılǵanın ayıra aladı. Kim? ne? sorawlarına juwap beriw arqalı baslawıshtı awızsha hám jazba shınıǵıwlar tiykarında úyrenıp alamız. Gáptiń baslawısh aǵzasın anıqlaǵannan keyingi xızmetin, formasın, qanday sóz shaqabı arqalı ańlatılıwın quramın, birgelikligın, orfografıyasın úyrenıwge boladı. Bunıń ushın muǵallım keste túrında birneshe mısallardı aldın ala tayarlap kelip, oqıwshılar menen birge talqılasa boladı. Oqıwshılarga baslawısh penen bayanlawıshtıń ne ushın bas aǵza dep atalıw sebebin de túsındirip ótiwimiz shárt. Keyin oqıwshılardı taxtaǵa shıǵarıp shınıǵıw jumısların isletemiz.

5-klaslarda gáptıń bas aǵzaları boyınsha túsinik berip bolǵanımızdan keyin tiykarǵı dıqqat ekinshi dárejeli aǵzalarına awdarıladı. Gáptiń ekinshi dárejeli aǵzalarına túsinik bermesten burın bas aǵzalar boyınsha olardıń túsinigi tákirarlanadı. Gáptiń ekinshi dárejeli aǵzaları boyınsha túsinik beriw dáwirinde onıń teması taxtaǵa jazılıp, usıǵan baylanıslı shınıǵıwlarda jazıladı. Usılay etip, hár bir aǵzanıń wazıypasın mısallar menen túsındirilip bolǵannan keyın, bul aǵzalardıń

ekinshi dárejeli bolıw sebeplerin, gáptıń ekinshi dárejeli aǵzası bolmasa da gáp jasala beretuǵının, biraq usı aǵzalar gáptı tolıqtırıp, anıqlap, pısıqlap keletuǵınlıǵın aytıp ótiw kerek.

Ana tili sabaǵında “Galeriya” usılınan paydalanıw tómendegishe ámelge asırıladı: Galeriya» usılın ótkeriw tómendegishe kóriniste boladı.

1-basqısh – tapsırmanı orınlaw ushın ortaǵa másele taslaw (oqıtıwshı kishi toparlarǵa mashqalalı máselelrdi sheshiw ushın tapsırma beredi)

2- basqısh – har bir topar ózlerine berilgen máseleni sheshiw ushın jumıs isleydi (másele sheshimin tabıw ushın 5-10 aralıǵında waqıt beriledi)

3- basqısh – har bir topar óz náwbeti menen 2, 3 hám 4-toparlarǵa berilgen mashqalalardıń sheshimin tabıw ushın háreket etedi. (toparlardıń háreketi saat tiliniń aynalıwı boyınsha ámelge asırıladı; bir topar basqa toparlardıń sheshimin úyrenedi, olardıń sheshimine óz kóz-qarasların bildiredi, qosımshalar kiritedi)

4- basqısh –toparlar óz orınlarına qaytadı

5- basqısh – har bir topardan bir oqıwshı toparǵa tapsırılǵan mashqala menen barlıq qatnasıwshılardı tanıstıradı, sol topar qatnasıwshılarınıń mashqalası talqılanadı.

6- basqısh – topardaǵılar óz sheshimin basqa topardaǵılardıń qabıllaǵan sheshimine salıstıradı ham ózleriniń kóz-qarasların bildiredi.

7- basqısh – toparlardıń pikirine baylanıslı juwmaqlawshı sheshim qabıllanadı.

Birinshi topar: Gáptiń bas aǵzaları haqqında maǵlıwmat beriń.

Ekinshi topar: Tolıqlawısh haqqında maǵlıwmat beriń.

Ushinshi topar: Anıqlawısh haqqında maǵlıwmat beriń.

Tórtinshi topar: Pısıqlawısh haqqında maǵlıwmat beriń.

Mısallar: 1.Mine buzawxana degen waqta ishten hayal-qızlardıń gúbirlep sóylesken sesti esitildi. 2. Tıldaǵı tuwısqanımız, álpeshlep tárbiyalap, qayǵımızǵa da quwanıshımızǵa da birdey ortaq bolǵan bahadır xalqımız jeńis tilep sarǵayıp otır. 3. Abıraylı abırayın oylasa, biyabıray jeńdim deydi. 4. Demde háwli-háremlerdi dúzetip taslaptı. 5. Jolbarıstıń dúńyada eń kúshli, ashıwshaq, jırtqısh haywan ekeni meni qawiplendirmedi. 6. Ǵawashanıń ǵórekleri tolısıp jetisti. 7. Qaharli qıs shıǵıp, báhár kirdi. 8. Puqara xalıqta úlken kúsh bar. 9. Otırǵan adamlardıń ǵamxorlıq kóz-qarası kewlimdi eljiretip baratır. 10. Meniń anam haq kewilden tilegen tilek qabıl boladı der edi.

Sabaqta qollanılǵan hár bir metod boyınsa oqıwshılardıń bahalap barıw ushın jańa jıl arshası hám stikerler beriw sabaqtıń únemli hám nátiyjeli paydalanıw imkanın beredi. Ana tili sabaǵın oqıtıwda hár bir temanı tereńlestirip úyretiw ushın hár túrli interaktiv metodlardan paydalanıwımızǵa boladı. Oqıwshılarǵa beriletuǵın hár bir, ilimdi, sawatlılıq dárejesin arttırıw hár bir muǵallimniń tiykarǵı wazıypası bolıp esaplanadı.

Ádebiyat

1. Allaniyazova SH. Grammatikalıq tallaw. Metodikalıq qollanba. N.:, 2000.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHILARÍNÍŃ SÓYLEW MÁDENIYATÍN RAWAJLANDÍRÍW METODIKASÍ

Z.B. Turımbetova*-Ájiniyaz atındaǵı NMPI oqıtıwshısı*

Sóylewdi rawajlandırıw metodikası – bul mektepke shekemgi balalarda sóylewdi rawajlandırıwǵa baǵdarlanǵan pedagogikalıq xızmet nızamlıqların úyreniwshi taraw bolıp esaplanadı.

Ǵárezsizligimiz sharapatı menen mámleketimizde xalıq bilimlendiriwi sistemasında túpten reformalardı ámelge asırıwǵa keń imkaniyatlar berildi. Usınday reformalardan biri oqıwshılardıń sóylew mádeniyatın jaqsılawǵa qaratılǵanlıǵı bolıp esaplanadı. Bala tiliniń tuwrı qáliplesiwi tiykarınan baslawısh mektepte izge salınadı hám ol orta mektepte tolıq jaqsılanadı. Sóylew - insan xızmetiniń túri bolıp, til quralı tiykarında oylawdı iske saladı. Til óz-ara baylanıs hám xabar wazıypasın, óz pikirin sezimler menen túsindiriw hám basqalarǵa tásir etiw wazıypasın atqaradı.

Jaqsı rawajlanǵan til jámiyette insannıń aktiv xızmetiniń zárúr qurallarınan biri bolıp easplanadı. Balanı psixikalıq jastan-aq anıq sóylewge úyretiw lazım. Oqıwshıalr sóylew tilin ósiriw ushın oqıtıwshıalr oqıwshılar sóylewiniń aytılıwı, sózligi, sintaktikalıq qurılısı hám baylanıslı sóylewin aktiv iyelewde járdem beretuǵın metod hám usıllardan paydalanıw zárúr boladı.

Ana tili pániniń maqseti oqıwshıalrda oylaw prossesinde tildiń túsindiriwshi qurallarınan maqsetke muwapıq tárizde, tap usı tildiń normalarına boysınǵan halda qollanıwǵa úyretiwden ibarat. Balanı kishi jasınan baslap-aq anıq tilde sóylewge, óz tilinde shıraylı sózlerden paydalanıp, pikirin erkin bayan etiwge úyretip barıw zárúr. Baslawısh klasslarda oqıwshılar barlıq sabaqlar dawamında teoriyalıq hám ámeliy bilimlerdi alıw menen birge gáplerdi tuwrı dúziw, óz ara mámile qaǵıydaları, pikirdi bayan etiw, qayta dóretiwshi gúrrińlesiwler, qosıq yarlaw arqalı awız eki sóylew kónlikpelerinde rawajlandırıp barıladı. Tildi oylawdan ajıratıp bolmaydı, til owlawdıń negizinde rawajlanadı. Ana tili sabaǵı balalardıń sóz baylıǵınıń bayıwına nátiyjeli járdem beredi, sózdi dúziwge úyretedi. Oqıw sabaǵı hám onıń menen baylanıslı halda alıp barılatuǵın ekskursiya oqıwshılarǵa tábiyat hádiyseleri, insanlar ámiri hám miyneti haqqında bilim beredi. Bul sabaqta oqıwshı tline, onı qáliplestiriw hám ósiriwge keń imkaniyat jaratadı. Baslawısh klastaǵıbasqa sabaqlarda da oqıwshılar tili hár túrli sózler menen bayıtıladı. Matematika sabaǵında balalar jańa kóz- qaraslar hám túsinikler ,júdá kóp sóz hám terminler menen óz til baylıǵın bayıtad, logikalıq pikirleydi. Oqıwshılar tábiyat tanıw sabaǵında hám ekskursiya waqtında kórgen predmetlerin oqıtıwshı járdeminde toparlarǵa bóledi, salıstırıp uqsas hám parıqlı táreplerin tawıp aytadı. Bular óz náwbetinde tábiyatqa baylanıslı ayırım túsiniklerdi anıq bilip alıwǵa imkaniyat beredi. Oylawdı, sóylewdi ósiredi. Miynet, súwretlew óneri, dene tárbiya, muzıka sabaqlarında hám sabaqtan tısqarı waqıtlardaǵı shınıǵıwlar da oqıwshınıń sáylewin hám oylawın ósiriwge imkaniyat beredi. Aldın ala, oqıtıwshınıń ózi ádebiy til normalarına boysınǵan halda túsinikli hám tásirli sóylewi kerek. Oqıtıwshınıń ózi balalarǵaulgi bolıwı kerek. Sebebi, balalarda eliklew ózgesheligi júdá kúshli boladı. Baslawısh klaslarda oqıwshılardıń awızeki sóylewin ósiriwi jobalı tórizde shólkemlestirilse, bul tarawdaǵı ilajlar úzliksiz ráwishte ámelge asırıp barılsa ol oqıwshınıń pútkil denesine, onıń sezimlerine, oylawına, erk hám

xarakterine, pikirlew xızmeti hám qábiletine tásir etip sóylewdiń anıq hám tásirli bolıwında áhmiyetli orın iyeleydi. Usı jol menen sóylew kónlikpelerin rawajlandırıw arqalı, olarda tuwrı sóylew hám anıq, logikalıq pikirlew qábileti qáliplesip baradı. Olardıń dóretiwshilik iskerligi hám talantların rawajlandırıp ámelge asıradı. Oqıtıwshı oqıwshılardıń awızeki sóylewin ósiriw ushın shınıǵıwlarda olardıń sóz baylıqların anıq maqsetke baǵdarlanǵan reje tiykarında sózlerdi sáylewde jedel qollawǵa úyretiw arqalı bekkemlep barıw kerek. Oqıwshılar jeterli sóz baylıǵına iye bolmastan turıp anıq hám túsinikli pikir júrite almaydı. Úyretilgen hár bir jańa sóz oqıwshılardıń sóz baylıǵın asırıdı, pikir júritiw imkaniyatların keńeytiredi. Sol ushın da oqıwshılar menen sóz hám onıń mánilerin iyelew ústinde úzliksiz is alıp barıw lazım.

Bunda sinonim sózlerdi turaqlı ráwishte basqıshpa- basqısh tárizde oqıwshınıń sóylewine sińdiriw ayırıqsha áhmiyetke iye. Sol sebepli oqıwshılar menen sóz jáne onıń mánislerin iyelew ústinde úzliksiz jumıs alıp barıw kerek. Bunda sinonim sózlerdi turaqlı túrde oqıwshınıń sóylewine sıńdirip barıw ayırıqsha áhmiyetke iye. Oqıtıwshı sózler teksttiń zárúrli elementleri ekenligin oqıwshılarǵa túsindirip barıwdı umıtpawı kerek. Oqıwshılardı awızsha sóylewge tayarlaw maydanınan ulıwma sóylewge tán bir qatar arnawlı jumıslar alıp barılǵannan soń ulıwmalastırılǵan ámeliy shınıǵıwlar oqıwshınıń awızsha sóylewiniń rawajlanıwına járdem beriw kerek. Oqıwshılar sózlerdiń mánisin túsiniwi qıyın bolsa, sinonimlerden paydalanıw júdá zárúrli bolıp tabıladı.

Zamanagóy mektepte oqıtıwshınıń janlı sóylewine texnikalıq qurallar járdemge keledi. Sonı atap ótiw kerek, mektepte oqıtıwdıń dáslepki jıllarında oqıwshılardıń awızsha sóylewi olardıń jazba sóylewine salıstırǵanda tolıqlaw qáliplesken bolıp, oqıtıw processinde ayırıqsha áhmiyetke iye boladı. Oqıw hám jazıw oqıwshılar ushın úyreniwdiń arnawlı forması bolıp qaladı. Keyinirek bolsa olar oqıwshılar ushın bilimlerdi ózlestiriwde birdey áhmiyetke iye boladı. Sawat úyretiw processinde hár tárepleme bárkámal, erkin pikir júritetuǵın shaxslardı tárbiyalaw mámleket siyasatınıń ústin turatuǵın baǵdarına aynalǵan ámeldegi sharayatta oqıwshılar sóylewin rawajlandırıw áhmiyetke iye boladı. Sóylewdi rawajlandırıw shaxstı qáliplestiriwdiń zárúrli shártine aylanadı. Sonday eken, baslawısh tálimde sóylew rawajlandırıw mashqalası mudami dıqqat orayında bolıwı kerek. Didaktikalıq oyınlardı shólkemlestiriw arqalı oqıwshılardıń awızsha hám jazba sóylewin ósiriwge erisiledi. Oqıwshılardıń sóylewin rawajlandńrńwda didaktikalıq oyınlardıń dúziliwi orınlı bolıp tabıladı. Sebebi oyınlı sabaq oqıwshılar ushın qızıqlı bolıp tabıladı. Sol oyınlar sebepli oqıwshı mektepke, sabaqqa qatnasip barıwǵa qızıǵıwshı boladı. Bunnan tısqarı, hár bir sabaqta juwap beriwge háreket etetuǵın, puxta pikirlep keyininen sóyleytuǵın, oqıtıwshı tárepinen jetkiziletuǵın hár bir pikirge oǵada itibarlı hám ózgeriwshen bolıp baradı.

Juwmaqlap aytqanda, sóylewdi rawajlandırıw shaxstı qáliplestiriwdiń zárúrli shártine aylanadı. Sonday eken, baslawısh tálimde sóylewdi rawajlandırıw oqıtıwshıǵa úlken judwapkershilikti júkleytuǵın wazıypa bolıwı sózsiz.

Ádebiyatlar

1. Axmadjanov M.E. Mamatqulova D. Boshlanǵich sinf oquvchilarini oǵzaki va yozma nutqini ustirish tizimi- / Текст : непосредственный // Молодой ученый. -

2017. - № 4.2 (138.2). - С. 6-8. - URL: https://moluch.ru/archive/138/39265/ (дата обращения: 12.01.2022).

2. Xodjaev B. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: Sano-Standart, 2017.

3. Xalikov A.A. Pedagogik mahorat. Darslik. – Toshkent. Iqtisod moliya, 2012.

4. www.ziyonet.uz

O‘QUVCHILARNING XALQARO TADQIQOTLARDA MATNNI O‘QISH VA TUSHINISH DARAJASINI OSHIRISH USULLARI

G.Z. Yusupova *– dotsent., Qoraqalpog‘iston Respublikasi Xalq ta‘limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish xududiy markazi Ajiniyoz nomidagi NDPI tadqiqotchisi*

Respublika xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasida o‘quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va kreativ faoliyatini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash maqsadida PISA, PIRLS, TIMSS xalqaro tadqiqotlarni tashkil etmoqda. Bu bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontseptsiyada O‘zbekiston Respublikasining “2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) xalqaro miqyosida o‘quvchilarni baholash dasturi reytingida dunyoning birinchi 30 ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish” [1] bo‘yicha birqancha ishlarni amalga oshirish nazarda tutilgan.

PIRLS – (Progress in International Reading Literacy Study) – Xalqaro o‘qish savodxonligini o‘rganishdagi taraqqiyot) bu 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajalarini baholab beruvchi xalqaro qiyosiy baholash mezonidir.

PISA -(programme for International Student Assessment) 15 yoshli o‘quvchi yoshlarning o‘qish savodxonligi, matematik savodxonlik va tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonlik darajalarini turli xil testlar ko‘rinishida baholash dasturi hisoblanadi;

TIMSS - (Trends in International mathematics and science study) 4 va 8- sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash dasturi bo‘lib, bu tadqiqot to‘rt yilda bir marta o‘tkaziladi [2].

PIRLS bo‘yicha 2021 yil aprel oyida 60 ta davlat ishtirok etib, O‘zbekistondan – 180 maktab, 5948 nafar 4-sinf o‘quvchilari, shuningdek ularning ota-onalari, direktor va sinf rahbarlari ishtirok etishdi. Hozirgi kunda tadqiqot natijasi kutilmoqda. Ushbu xalqaro baholash o‘quvchilardan nimani talab etmoqda?

- notanish berilgan matnni o‘qib uning mazmunini tushunishi yuzasidan test topshirig‘ini bajarish;
- voqealar ketma-ketligini topish;
- o‘qiganlaridan yozma shaklda fikr bildirish;
- voqeaga bo‘lgan hissiyotlarini yozma bayon etish;
- matndagi voqea va qahramonlarni taqqoslay olish;
- voqea va qahramonlarga baho berish;
- matn bo‘yicha xulosa chiqarishga o‘xshagan 13-15 ta topshiriqni 80 daqiqa ichida yozma shaklda bajarishlarini talab etadi.

Xo‘sh bu talablarga bizning o‘quvchilarimiz tayyormi? Avvalgi dastur asosida yaratilgan amaldagi 3 va 4-sinf darsliklari o‘quvchilarimizni ushbu talablarni bajarishga yo‘naltirmagan. Chunki har bir o‘tiladigan mavzu materiallarining izida faqat bolalarning matn mazmunini tushunib olishini aniqlovchi 2 va 3 tagacha savol-topshiriqlar mavjud. Bu savol-topshiriqlarni ko‘pincha og‘zaki bajarar edi. Bolalarda yuqoridagi yozma topshiriqlarni bajarish kompetentliklari judayam kam. Tajribalardan shunisi ma’lumki, ushbu tadqiqotlarga tayyorlashni boshlang‘ich 1-sinfdanoq tayyorlab borishimiz kerak. Buning uchun matnni o‘qish savodxonligini shakllantirishda savod o‘rgatish davridan ikkinchi yarim yillikda ona tili va o‘qish savodxonligi va tabiiy fanlarni o‘tishda oddiy “Zanjir” usulidan tez-tez foydalanish sinfdagi barcha bolalarning to‘g‘ri o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirib boradi. Bu metodni foydalanishda har xil shaklda qo‘llashni talab qiladi. Chunki bolalar hamma vaqt 1-qator o‘quvchilaridan keyin 2-qator va 3-qator o‘quvchilari qaysi so‘zlarni o‘qishini oldindan bilib ushbu so‘zni o‘qishga tayyorlanib o‘tiradilar. Endi biz o‘qish navbatini butunlay o‘zgartib orqa tomondagi o‘quvchilardan boshlab oldi tomonga, yoki o‘ng yon tomondan chap yon tomondagi o‘quvchilarga qarab matndagi so‘z va gap yoki bir xatboshidan ketma-ket o‘qitib borilsa bolalarda so‘zlarni asta-sekin to‘g‘ri o‘qish ko‘nikmalari hosil bo‘ladi. Hech bir bola chetda qolib ketmasligi kerak.

Endi matnni tushunib o‘qishga kelsak, avvalgi DTS da 4-sinf o‘quvchilari 1 daqiqada 80-90 so‘zni o‘qishi talab qilinar edi. Tajribadan ma‘lum, bolalarimiz 1 daqiqada 80-100 hattoki 120-130 so‘zni o‘qir edilar. Bu standart talabi bolalarni tezlikka va chaqqonlikka yo‘naltirdi xolos. Matnni tushunib o‘qishiga e’tibor berilmadi. Kompetensiyaga asoslangan DTS da esa 4-sinf o‘quvchilari 1 daqiqada 50-55 so‘zni to‘g‘ri va tinish belgilariga rioya qilib o‘qishlari belgilangan [3]. Agar o‘quvchilarimiz shundoq qilib o‘qisalar matnning so‘zlarning ma’nosiga tushunishi va tinglayotgan o‘quvchilar ham yaxshi tushunib boradilar.

Tajribadan ma‘lum bo‘lganidek, ko‘pchilik o‘qituvchilarimiz yangi mavzuni 3-4-sinflarda ham o‘zlari o‘qib tushuntirib beradilar. Ayrim bolalar bundan matnning mazmunini bilib olgandan so‘ng o‘qituvchi matnni qayta o‘qib chiqing degan topshiriqni xush ko‘rmaydilar. Buning uchun 1-sinf 2-yarmidanoq bolalarga yangi mavzu nomini e’lon qilib, har bir o‘quvchi mustaqil, shibirlamasdan bir biriga halaqit bermasdan matnni o‘qib chiqish topshirilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bundan so‘ng o‘qituvchi matn mazmuni nima haqida ekanligini qisqa qilib daftarlaringizga yozing deb 3, 5 daqiqa ajratish kerak. So‘ng bolalardan birma-bir yozganlarini o‘qib berishini talab qilishi kerak. Kelgusi mavzularda ham “zanjir” usulidan foydalanib, yozma topshiriqlarni esa asta-sekin murakkablashtirib borishlari kerak. Masalan: yuqoridagi talablardan voqeaga bo‘lgan hissiyotlari, voqea va qahramonlarni taqqoslashi, voqea va qahramonlarga baho berish va matn bo‘yicha xulosa chiqarish kabi topshiriqlarni almashtirib berib turilsa bolalar matnni tushunganligi yuzasidan o‘z fikrlarini har xil tarzda yozma bayon qilish ko‘nikmalari shakllanib boradi. Bunda o‘qituvchi sinfdagi barcha bolalardan yozganlarini og‘zaki emas, o‘qib berishni talab qilishi kerak. Hech bir bolani nazardan chetda qoldirmaslikka harakat qilish zarur bo‘ladi. Chunki bolalardan nostandart, noodatiy kreativ fikrlar chiqishi mumkin. Bu borada o‘qituvchi bolalar bir-birlarini diqqat bilan hurmat qilib tinglashni ham o‘rgatish kerak.

Shundagina kommunikativ va o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyalari shakllanib boradi.

Biz yuqorida tavsiya qilayotgan usullarni o‘qituvchilarimiz darslarida tez-tez va samarali qo‘llab borsalar har qanday xalqaro baholash tadqiqotlarida o‘quvchilarimiz yuqori natijalarga erishadi. Davlatimiz ta‘lim sohasida jahon arenasidan munosib joylarni egallaydi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi Farmoni. Toshkent 2018.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida 997-son qarori. Toshkent 2018.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi «Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limining davlat ta‘lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida»gi 187-sonli qarori. Toshkent 2017.

НАГМЕТ УРУМБАЕВНИНГ ХУСУСИЙ МЕТОДЛАРНИ ҚЎЛЛАШ ЙУЛЛАРИ

Д.М. Курбанбаева – *Нукус ДПИ Умумий педагогика ва психология кафедраси*

Синф-дарс тизиминг шаклланиши ва ўқув фанларини самарали ўқитиш йўлларини аниқлаш муаммолари билан Қорақалпоғистонда методика соҳасининг шаклланиши ва ривожланиши билан узвий боғлиқ олимлардан бири Н.А. Урумбаев хусусий методларини қўллаш йўлларини ишлаб чиққан.

Рус тилининиг қорақалпоқ тили билан ўзаро таъсири асосида икки тиллилик (двуязычия) интенсив равишда ривожланиб, ушбу тилларни бинар тахлил асосида қиёслаб ўрганиш зарурияти тўғилиб, у қорақалпоқ ёшларига ҳам рус тилида, ҳам она тилларида мукаммал ва тўғри ўқиш имконини беради. Ушбу мақсадда Н.А.Урумбаев рус ва қорақалпоқ тилларини амалий методик ҳамда назарий-лингвистик йўналишда илмий жиҳатдан ўрганиб чиққан. «Иккита тил учун ҳам умумий, универсал бўлган категорияларни ҳамда уларнинг ўзига хос хусусиятларини қиёсий ўрганиш қорақалпоқ мактабларида рус тили морфологиясини ўқитишнинг илмий-лингвистик асоси» ҳисобланади, дея таъкидлайди олим. Бундай қиёсий таҳлил ўқувчиларнинг рус тили бўйича билим даражасини ошириб, махаллий (рус бўлмаган) мактабларда рус тилини ўқитиш сифатида яхшилайди.

Ўзининг илмий изланишида олим асосан:

1. Қандай категориялар ҳам мазмунан, ҳам шаклан иккала тил (қорақалпоқ ва рус) учун ҳам бирдек хос.

2. Иккала тилга ҳам хос бўлган қандай категориялар мазмун ва шакл жиҳатдан тўлиқ мос келмайди?

3. Рус тилидаги қайси категорияларнинг она (қорақалпоқ) тилидаги аналогияси йўқ? – деган учта саволга жавоб ахтарган.

Бунинг учун у рус ва қорақалпоқ тилларида туб, аффикс, суффикс, сон, феъл ва олмошлардан фойдаланиб, иккала (рус ва қорақалпоқ) тилидаги сўз туркумларини қиёсий таҳлил этиш орқали уларнинг ўзига хос жиҳатларини илмий асослаб берган.

Шу билан бирга методист-олим уларни ўзлаштириш жараёнида ўқувчилар учун қийинчилик туғдирадиган жиҳатларини ҳам аниқлаб, уларни ўрганиш методикасини ҳам яратиб берди.

Масалан, рус ва қорақалпоқ тилларида «От» категориясини қиёсий тахлил этиш билан бир қаторда қорақалпоқ мактаб ўқувчиларининг рус тилидаги «От» категориясини ўрганишда айнан қайси қўшимча ва аффикслардан фойдаланишда қийналишларини белгилаб, ушбу категорияни ўрганиш методикасига алохида тўхтаб утган. Қорақалпоқ мактабларида рус тилини ўқишда муаллифнинг илмий ишидаги шу каби мантиқий баён этган материаллари хам ўқитувчи, ҳам ўқувчи учун анча қулайликлар яратиб, аниқликлар киритган.

Н.А.Урумбаев мактаб амалиётини чуқур билувчи методист олим сифатида қорақалпоқ болаларига рус тилини ўргатишда дидактиканинг асосий тамойилига, яъни болаларнинг ёш хусусиятларини инобатга олишга жиддий эътибор қаратган. У қорақалпоқ мактабларининг бошланғич, ўрта ва юқори синфларининг ҳар бири учун алоҳида-алоҳида рус грамматикасини ўқитиш методикасини тавсия этади.

Масалан, 1979 йили чоп этилган «Методика обучения элементам русской грамматике в начальной каракалпакской школе» номли методик қўлланмаси қорақалпоқ мактабларининг 1-3-синфларида рус тили грамматикаси элементларини ўқитиш масалаларига қаратилган бўлиб, унда методик жиҳатдан дарсни қандай ташкил этиш, қандай самарали метод ва дарс шаклларидан фойдаланишга доир қатор тавсиялар берилган. Мазкур методик қўлланма бошланғич синф ўқитувчилари учун мухим қўлланма сифатида бугунги кунга қадар хизмат этиб келмоқда. Чунки, мазкур қўлланма рус тилини ўқитишнинг лингводидактик ва методик талабалари, шунингдек, илғор тажрибали бошланғич синф ўқитувчиларининг кўп йиллик тажрибалари асосида яратилган бўлиб, у шу кунга қадар ўз қийматини йўқотган эмас.

Рус ва қорақалпоқ тилини мукаммал билган олим Н.А.Урумбаев нафақат қорақалпоқ мактабларида рус тилини ўқитиш методикасини яратувчи, балки Қорақалпоғистонда илк методист олим, қорақалпоқ тили бўйича дарсликлар муаллифи сифатида хам педагогика илмини ривожлантиришга ўз хиссасини қўшди. Унинг рус мактабларининг 3-4 синфлари учун яратган «Қорақалпоқ тили» дарслиги 70-80 йиллардан мустақиллик йилларигача бўлган даврларда қайта-қайта чоп этилиб, рус болаларининг қорақалпоқ тилини ўрганишлари учун ҳам хизмат қилди. Шуни алоҳида таъқидлаш жоизки, олимнинг рус синфларида қорақалпоқ тили алифбосини ўргатишга доир яратган дарсликларида бошланғич синф болаларининг ёши ва психологияси мос турли хил расмлардан фойдаланилган; болалар учун мисоллар билан мустаҳкамланган. Дарсликларда луғатлардан, ҳикоя, нақл-мақол ва топишмоқлардан кенг фойдаланилган.

Шундай қилиб, методист-олим Н.А.Урумбаев таълим қорақалпоқ тилида олиб бориладиган мактабларда рус тилина ўқитишнинг самарали йўлларини тахлил этиб, Қорақалпоғистонда педагогик фикрларнинг ривожланишига катта хисса қўшган олим.

Адабиётлар

1. Урумбаев Н.А Краткий курс сопоставительной морфологии русского и каракалпакского языков Нукус «Билим» 1991 г.
2. Утебаев Т. Т.Қоракалпогистонда XX аср иккинчи ярми-XXI аср бошида таълим –тарбиявий фикрларнингривожланиши монография Нукус «Билим» 2015.

ЎҚУВЧИЛАРНИ ЭКОЛОГИК ТАШВИҚОТЧИ-ТАРҒИБОТЧИЛИККА ТАЙЁРЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ

Б.К.Хожанов *– Ажиниёз номидаги Нукус ДПИ*
Бошланғич таълим кафедраси ассистент ўқитувчиси

Республикамизда экологик вазиятнинг ниҳоятда кескинлашуви, ишлаб чиқариш муносабатларининг мураккаблашуви инсоннинг табиатга нисбатан илмий-амалий фаолиятини қатъий равишда тартибга солишни талаб этмоқда. Мазкур талаблар Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлари мазмунида ўз аксини топган. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (XI боб, 50-модда)да: «Фуқаролар атроф, табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурдирлар» деб кўрсатилган. Бу ҳар бир фуқаронинг ҳаёт тарзига айланиши лозим.

Ҳозирги даврнинг экологик муаммолари бу соҳада ҳам ташвиқот-тарғибот олиб борадиган кадрлар тайёрлашни устивор вазифалардан бири қилиб қўймоқда. Айниқса, умумий ўрта таълим ўқувчиларидан экологик ташвиқотчи-тарғиботчилар тайёрлаш бу соҳадаги кечиктириб бўлмайдиган муаммо ҳисобланади. Экологик ташвиқот-тарғибот маънавий тарбиянинг муҳим кўринишидир.

Экологик ташвиқот-тарғиботдан кўзланган мақсад нафақат экологик билим орттириш, балки кишини бирор-бир ҳатти-ҳаракатга ундовдан иборатдир. Бунда мактабда ўқитилаётган фанларни ДТСлари талабларига мос бўлиши назарда тутилади.

Экологик ташвиқот - тарғиботда экологик билимларни эгаллашга эҳтиёж туғилади ҳамда ер, сув, тўпроқ, ўсимликлар, ҳайвонот дунёси, тарих, адабиёт шунингдек, маънавият асослари, сиёсатшунослик каби билим соҳаларини пухта эгаллаш талаб этилади. Шунинг билан бирга бу соҳадаги ишлар табиий ва ижтимоий фанларни ўқитишнинг янги технологияларини ишлаб чиқишни тақоза қилади.

Ёшлар ўртасида экологик билимларни самарали тарғиб этиш, уларда табиат ва атроф – муҳитга нисбатан ижобий муносабатни қарор топтириш, умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларидан эколог - тарғиботчилар тайёрлаш ўта долзарб муаммо ҳисобланади.

Узоқ муддатли кишилик тараққиёти тарихи давомида табиатга нисбатан меҳр - муҳаббатли муносабатда бўлиши ёки аксинча, унга зарар етказувчи ҳолатларнинг барчаси аҳлоқий меъёрлар ёрдамида тартибга солинган. Табиат ва инсон манфаатлари кесишган нуқтада шахснинг тарбияланганлик даражаси ахлоқийлик, ахлоқий етуклик, ахлоқий онг, ахлоқий тафаккур ҳамда ахлоқий маданиятлик каби мезонлар билан ўлчанган.

Эндиликда атроф муҳитга таъсир этаётган инсон фаолияти экологик онглилик, экологик онгсизлик, экологик идрок, экологик тафаккур, экологик маъсуллик, экологик фаоллик ва экологик фаолиятсизлик, экологик маданият ва экологик маданиятсизлик экологик маънавият, каби тушунчалар асосида баҳоланмоқда. Ўз - ўзидан равшанки, мазкур тушунчалар мазмунида ахлоқий асослар ҳам алоҳида аҳамият касб этади.

Бизнинг эътиборимизни тортган, жамият ижтимоий ҳаёти ҳамда экологик тизим доирасида ўзига хос ўрин тутувчи ва шахс хулқ-атвори, хатти-ҳаракати ва фаолиятининг етакчи сифат кўрсатгичи бўлган экологик онгнинг мазмуни нимадан иборат, у қачон ва қандай ҳолатда намоён бўлади, уни шакллантириш йўллари қандай, бунинг учун қандай экологик ташвиқот - тарғибот ишларини олиб боришимиз керак ва уни қандай амалга ошириш мумкин каби саволлар мажмуи тадқиқот ишимизни олиб бориш жараёнида ўз ечимига эга бўлиши учун ҳаракат қилдик. Ишнинг мазмунини очиб бериш борасидаги дастлабки сайи ҳаракат – “экологик маданият" тушунчасини шарҳлаш, унинг илмий - педагогик асосларига урғу бериш, сўнг эса онг, онгсизлик, экологик онг ҳақида фикр юритишидан иборат.

Экологик маданият тушунчаси бугунги кунга қадар эколог, файласуф, социолог, психолог, физиолог ҳамда педагог олимларининг асарларида ўз талқинига эга бўлди.

Олим Б.Маҳкамов ўзининг «Меҳнат таълими жараёнида интерфаол усуллар воситасида ўқувчиларда экологик онгни шакллантириш» номли илмий тадқиқот ишида экологик муаммоларни ечишда инсонда экологик маданият юқори даражада ривожланган бўлиши кераклигини таъкидлайди.

Шунингдек, олим шахс экологик маданиятининг **методологик** асослари қуйидагилар билан тавсифлайди:

- шахс экологик маданияти уйғун равишда ташкил этилган экологик таълим-тарбиянинг самараси сифатида намоён бўлади;
- шахс экологик маданияти ижтимойи - объектив, тарихий шароитда қарор топган ижтимоий - экологик муносабатлар мазмуни асосида шаклланади;
- шахс экологик маданияти – у мансуб бўлган ижтимоий - тарихий жамият тараққиёти даражаси ва мазмунига бевосита боғлиқ бўлади;
- шахс экологик маданияти ижтимойи - экологик муносабатларни ташкил этиш жараёнида атроф – муҳитга фаол ва онгли равишда ёндашувда намоён бўлади;
- шахс экологик маданиятининг шаклланиши табиий муҳит софлиги ва яшовчанлигини, шунингдек, ижтимоий цивилизация ривожини кафолатлайди.

Бундан келиб чиқиб, экологик маданият субъект фаолиятини ташкил этишда ижтимоий – аҳлоқий қадриятлар ҳамда табиат, атроф-муҳитга нисбатан

оқилона, чуқур мулоҳазали, ўлчовли хатти - ҳаракатларни йўлга қўйиш демакдир.

Экологик таълим муаммосини ҳал этиш борасида бир мунча ишлар амалга оширилди. Айниқса: XX аср охири, XXI аср бошларида ўқувчиларга экологик таълим бериш муаммосини тадқиқ қилиш сезиларли даражада ривожланди. Жумладан, экологик таълимнинг мақсад, вазифа, тамойиллари, мазмуни, шунингдек, ўқувчиларда экологик онгни шакллантириш, тафаккурни ривожлантириш, билимни чукурлаштиришга оид назарий масалалар рус академиги И.Д.Зверев ҳамда проф. А.Н.Захлебнийлар томонидан ҳал этилди.

Ҳар бир инсон табиат гўзаллигини кўра билсин, унинг саҳийлигини унутмасин, табиатдан ҳайратланиб, ажабланиб, завқланиб яшасин ва бошқаларга ҳам угут-насиҳат қила билсин. Илло, гўзаллик ярата билган инсонгина табиатнинг улуғлиги ва чиройини қалбан ҳис қила билади. Демак, у мана шу табиатни муҳофаза қилишга бошқаларни ҳам даъват эта олади, тарғибот-ташвиқот ишларини олиб бора олишга қодир инсонлардир.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (XI боб, 50-модда)

2. Ziyomuhamedov B. “Ekologiya: tarix, nazariya va hozirgi zamon”. T., “Mehnat”, 1990

МУАММОЛИ ДАРСНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА INFORMATICS ELECTRONIC GUIDE-LINE ҚЎЛЛАНМАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Б.Н. Тлегенов *- Ажиниёз номидаги НДПИ*
Информатика ўқитиш методикаси кафедраси ўқитувчиси

Республикамизда таълим, жумладан умумий ўрта таълим тизимини ислоҳ қилиш жараёни давом этмоқда. Шу муносабат билан умумий ўрта таълим муассасаларининг, мактабларнинг таълим сифатини таъминлаш ҳамда ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган инновацион педагогик ва ахборот технологиялари, ўқув дастурлари ва ўқув-услубий материалларини кенг жорий қилишни таъминлаш соҳасидаги иштирокининг аҳамияти ортиб бормоқда.

Ўқувчиларнинг билимларини ўзлаштириш сифат кўрсаткишини оширишда муаммоли таълим технологиялардан фойдаланиш келажакда ижтимоий – иқтисодий соҳалар учун компетентли кадрлар тайёрлаш ва компетенцияларга асосланган инновацион таълим муҳитини шакллантириш интеллектуал ёшларнинг вояга келишига замин бўлади.

Муаммоли таълим бу - ўқитувчи бошқаруви остида ўқувчилар онгида муаммоли вазиятларни шакллантириш ва уларни ушбу муаммоларни ечишга қаратилган мустақил фаолиятни ташкил этишни назарда тутувчи таълим жараёнидир. Бунинг натижасида билим, кўникма ва малакаларни ижодий ўзлаштирилиши ҳамда ривожланишига эришилади. Муаммоли таълим ўқувчиларга билимларни амалий фаолиятида самарали ўзлаштиришга ёрдам беради ҳамда уларнинг келажакда таълим муаммоларини еча билиш, мустақил изланишга ўргатиш, ижодий тажрибага эга бўлиш ва уни ривожлантириш,

таълим жараёнининг вазифаларини таҳлил қилиш имкониятларини очиб беради.

Давр талаблари муаммоли дарс сифатини ошириш вазифасига янгича ёндашишни, уни доимо такомиллаштиришни, янги технологияларни яратишни ва амалиётга жорий этишни тақозо этмоқда. Жумладан, умумий ўрта таълим мактабларида ўқитиладиган информатика фани бўйича дарсларни янги муаммоли масалалар, топшириқлар, вазифалар билан бойитиш билан бирга унинг дастурий таъминотини яратиш орқали такомиллаштириш мақсадга мувофиқдир.

Информатика фани бўйича дарс жараёнининг мантиқий - тузилиш шаклини аниқлаш, уларни ҳаёт, турмуш талабларига мослаштириш, муаммоли савол ва топшириқларни тузиш, улар асосида услубий тавсиялар ва кўрсатмаларни тайёрлаш билимларни ўзлаштириш сифатини оширишни электрон қўлланмалар билан бойитиш лозим. Бу борада қуйидагиларни амалга ошириш лозим: информатика фани бўйича тайёрланган муаммоли савол ва топшириқлар асосида электрон дарсларни ташкил этиш, уларда техника ва технология соҳаларидаги билимларни ва мустақил ўрганишни ташкил этиш зарур.

Масалан, биз тамонимиздан яратилган 5-синф Информатика фани бўйича **Informatics electronic guide-line** электрон дастури муаммоли дарс усулида ўқувчиларда самарали меҳнат фаолиятини амалга ошириш имкониятини таъминлашга, уни ўқитиш ҳамда тарбиялашга қаратилган мақсадли, таълим-тарбия масалаларини ҳал қилишнинг амалий усуллари ва ахборот-коммуникация технологиялари орқали амалга ошириладиган бир бутун жараённи ифодалайди.

Муаммоли дарснинг асосий мақсад ва вазифаларига асосий эътиборни мақсад ва вазифаларни аниқлашга қаратиш, ўқитувчи ва ўқувчиларнинг самарали ҳамкорлигини йўлга қўйиш, муаммоли ўқитиш технология ва усулларидан фойдаланиш кабилар киради.

Электрон дастур 4 қисмдан иборат. Улар “Мавзулар”, “Топшириқлар”, “Билимларни баҳолаш” ва “Дидактик” бўлимдан иборат.

Дастурда дарс мазмунини тўлиқ берилган бўлиб, бу ўқитуви ва ўқувчи учун методик таъминотни ташкил этади.

Муаммоли дарс ўқувчиларнинг таълим - тарбия олиши, интеллектуал ривожланиши учун омил бўлиши, уларнинг фаоллиги, мустақил фикр юритиши, мавзуни ўзлаштириши, ижодий изланишга йўналтирилиши зарур. Дарснинг илмий асосланганлиги, ёритилаётган мавзуларнинг аниқлиги, замонавий илм-фан ривожининг ўрни, шунингдек, фанлар ўртасидаги алоқани узвийлиги, муаммоли вазиятларнинг мавжудлиги ўқувчиларнинг пухта билим олишларини таъминлашга асос бўлади деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар

1. Радулова Е. Н. Создание проблемной ситуации // Открытая школа. - 2009. - N 6. - С. 51-52.
2. Ракитина Е.А. Формирование у учащихся умения принятия решений в современной информационной среде на уроках информатики : дис. ... к. п. н. - Тамбов, 1997.

TALABALARDA-YOSHLARDA JISMONIY CHIDAMLILIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

J.S. Xudoyberganov *– Chirchiq davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi*

Chidamlilik sifati deb, muskul ishi faoliyatida jismoniy mashqlar bilan shug’ullanish davomida charchoqqa qarshilik ko‘rsatish darajasiga aytiladi.

Chidamlilik talab qilinadigan mashqlarni bajarishda insonning funktsional imkoniyatlari, bir tomondan, lozim bo‘lgan harakat malakalari va texnikani egallanganligi darajasiga bog’liq bo‘lsa, boshqa tomondan, organizmning aerob va anaerob (kislorodli, kislorodsiz) imkoniyatlariga bog’liq. Nafas imoniyatlarining xususiyligi nisbatan yuqori emas, ular harakatni tashqi formasiga ham aytarli bog’liq bo‘lmaydi. Shuning uchun yugurish mashqi yordamida o‘zini aerob imkoniyatlarining darajasini oshirgan shug’ullanuvchi boshqa harakatlarni, masalan, eshkak eshish, yurish, velosipedda yurish mashqlarni bajarishda ham o‘zining chidamliligidan ijobiy naf oladi. Demak, koordinatsiyaviy biri-biriga yaqin bo‘lgan harakatlarni bajarishda sportchi organizmining vegetativ sistemasini funktsional imkoniyatini e’tiborga olsak umumlashtirilgan holat, shartli aytilganda, “vegetativ” shug‘ullanganlik chidamlilikning “ko‘chishi”ga qulay imkoniyat ochiladi. Lekin har bir holatda ko‘chish ro‘y bermasligi organizmning energiyasi imkoniyatlariga, harakatlarning

barcha sifat xususiyatlariga talab qo‘ymay, harakat malakalarining o‘zaro muvofiqlashuvi xarakteriga ham bog‘liq bo‘ladi.

Umumiy va maxsus chidamlilikning aniq vazifalarini hal qilish og‘ir, ko‘ngilga tegadigan darajadagi bir xil va eng katta hajmdagi og‘irishni bajarishni taqazo qiladi. Charchash toliqishga aylana boshlanganda ham mashqni to‘xtatmaslik talab qilinadi. Bu esa ruhiy tayyorgarlikning namoyon bo‘lishi uchun yuqori darajada katta talabni qo‘yadi.

Chidamlilikni rivojlantirish mehnatsevarlikni, katta nagruzkalarga, shuningdek, nihoyatda horg‘inlik hissiga bardosh berishga tayyor turishni tarbiyalash bilan olib boriladi. Sportchilar mashg‘ulotda ozmi-ko‘pmi charchoqni his qilsalargina, ularda chidamlilik ortib boradi. Bu esa tashqi tomondan chidamlilikning ortib borishida namoyon bo‘ladi. Moslashuv o‘zgarishlarning miqdori va qay maqsadga qaratilganligi, mashg‘ulot yuklamalari natijasida organizmdagi javob reaktsiyasi xarakteri darajasi bilan belgilanadi.

Chidamlilikni tarbiyalashda yuklamani kriteriyasi va komponentlari muhim ahamiyat kasb etadi. Chidamlilik mashg‘ulotlarda sportchini biroz bo‘lsada charchashni his qilishi orqali rivojlanishiga e’tibor bersak yuklamadan so‘ng tiklanish juda oz vaqt ichida sodir bo‘lsa chidamlilikni rivojlanmasligi ma’lum bo‘ladi. Ish hajmi katta bo‘lib charchoq his qilish bilan bajarilsa organizm yuklamaga moslashib boshlaydi va bir qator mashg‘ulotlardan so‘ng chidamlilikni ortib borayotganligi ko‘zga tashlanadi. Moslashuv organizmdagi o‘zgarishlar darajasi, yuklamaga javob reaktsiyasi xarakteri, uni ko‘lami yo‘nalishi orqali sodir bo‘ladi. Har xil tipdagi nagruzkada charchoq bir xil bo‘lmaydi.

Chidamlilik namoyon qilishda nafas muhim ahamiyatga egaligi ma’lum bo‘ldi. Shunga ko‘ra tinch, bir xil maromdagi ishlarda asosan burun orqali chuqur nafas olish bilan mashq, ish bajarish to‘g’riligi amaliyotda isbotlangan. Ma’lumki nafas, ko‘krak, qorin, (bryushnoy press) va aralash muskullar – diafragma aralashuvi orqali olinadi. Kuchli zo‘riqish bilan bajariladigan faoliyatda maksimal darajada o‘pka ventilyatsiyasini yo‘lga qo‘yish uchun (N.G. Ozolin, V.V. Mixaylov) og‘iz orqali chuqur nafas tavsiya qilinadi. Asosiy e’tibor nafas chiqarishga qaratilishi, chunki o‘pkadagi kislorodi kam bo‘lgan havo yangi havo bilan aralashib ketmasligi keskin va chuqur nafas chiqarish tavsiya qilinadi.

Yuqori malakali sportchilarda chidamlilikni tarbiyalashda hozirgi zamon metodikasi biror mashg‘ulotni o‘zidagina emas, trenirovka mashg‘ulotlarining yillik tsiklida ham juda katta hajmda ish bajarishni tavsiya qilmoqda.

Masalan, mashhur fransuz stayyori Allen Mimun o‘zini sport karperasi yillarida jami 85 ming km yurgan. Uni baholash maqsadida er shari aylanasi-ekvatori 40 ming km ekanligini e’tiborga olsak, Magellanni birichi marta uni aylanib o‘tishi uchun 3 yil sarflaganligini ko‘z oldimizga keltirishimiz lozim. “Sport yurushi” bilan shug’ullanuvchilar bitta trenirovka mashg’ulotida 100 km.gacha masofani o‘tadilar.

Chidamlilikni tarbiyalashda faqat masofa uzunligini hisobga olish noto‘g‘ri natijaga olib kelishini unutmasligimiz lozim. Chunki jismoniy tayyorgarligi yuqori bo‘lgan sportchi uchun 800 m ga yugurishga 1.45.0 dan tez vaqt sarflasa bu yuguruvchiga qayd qilingan masofa sprint masofasi bo‘lib xizmat qiladi. Yangi o‘rganuvchi uchun esa 3-3,5 min li muddat uzoq masofa rolini o‘ynashi mumkin.

Adabiyotlar

1. Salamov R.S. «Sport mashg'ulotlarining nazariy asoslari» O'zDJTI. Nashriyot matbaa.T-2005.

2. Salamov R.S; Yunusova Yu.M. «Jismoniy tarbiya nazariya va usuliyati» O'quv qo'llanmasi. O'zDJTI. Tip.T-1997.

3. F.A. Abduraxmonov, V.A. Lemeshkov, A.N. Livitskiy, SH.K.Palov, Ya.I.Yarotskiy «Podgotovka sportistov» Toshkent-1992. iz. otd. UzGIFK.

4. Palov SH.K; Abduraxmonov F.A; Akramov J.A, «Sport»; Uchebnik. O'zJTI; T-2005.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING O'QIB TUSHUNISH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

M.M. Abdijamilova *– NDPI*
Boshlang'ich ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida asosiy e'tibor bolalarni to'g'ri, tez (me'yorida), ongli va ifodali o'qish malakalarini egallashlariga qaratiladi. Bugungi kun talabiga aylangan o'qib tushunish malakasini egallash uchun alohida yo'nalishda metodik ishlar tashkil etilmasa, ushbu malaka o'quvchilarda shakllanmay qolaveradi. Tushunish jarayoni murakkab bo'lib, u xotira, xayolot, fikrlash, hissiyot, iroda, qiziqish va boshqa ko'plab aqliy xususiyat va ruhiy holatlarni o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish, o'rgatish yo'llari va vositalari, ona tilini egallash, ya'ni nutqiy kompetensiyalarni o'qish va yozishni, grammatika va imloni o'zlashtirib olish to'g'risidagi bilimlarni o'rgatar ekan, shuningdek, o'quvchida matn ustida mustaqil ishlash, ularni xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash, matnni o'qib tushunish malakasini shakllantirishda o'qish darslariga nisbatan ona tili darslarining imkoniyatlari kengroq. Sababi, ona tili darslarida illyustrativ material sifatida matnlar beriladi [2].

Ushbu kichik matnlar orqali ishlab, oddiydan murakkabga qarab matn asosida tuzilgan topshiriqlarni bajargan o'quvchilarda murakkabroq matnlar bilan ishlash uchun adaptatsiya hosil bo'ladi.

O'quvchilarda matnni o'qib tushunish ko'nikmalarini shakllantirishga oid ilmiy tadqiqotlarning aksariyati xorijlik olimlarga tegishli. Har bir tilning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda alohida yondashuv asosida metodikaga zarurat sezilishi, tabiiydir.

O'qib tushunish ko'nikmasi o'quvchilarning psixik jarayonlari barqarorligiga, ularning yosh xususiyatlari bog'liq bo'lib, matnni o'qib, to'liq tushunish turli xil mashqlar va mashg'ulotlar davomida rivojlantirishni talab etadi. O'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini shakllantirish zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biriga aylangan bugungi kunda mazkur mavzuda alohida yo'nalishda ilmiy tadqiqot olib borish zarurati mavjud. O'quvchilarni nutqiy vaziyatlarga tayyorlaymiz, Milliy o'quv dasturi bilan maqsadi bir bo'lsada, nomi boshqa-boshqa va alohida o'qitiladigan fanlar birlashtirilmoqda. Jumladan, ona tili va o'qish fanlari. Bu ikkala fan birlashib, o'quvchida 4 ta lisoniy ko'nikmani shakllantirish metodikasi asosiga qurildi. Ona tilidan tayyorlangan Milliy o'quv dasturi o'quvchilarda o'qish, yozish,

fikrini erkin ifodalash hamda tinglab tushunish kabi muhim koʻnikmalarni shakllantirish barobarida, ularni hayotda duch keladigan nutqiy vaziyatlarga ham tayyorlaydi. Xususan, taklif etilayotgan yangi malaka talablariga koʻra, oʻquvchi yoshidan kelib chiqib, tarixiy, ijtimoiy, ilm-fan va texnikaviy mavzularda erkin soʻzlasha olishi, bu mavzudagi matnlarni oʻqib tushunishi va tuza olishi zarur. Bu ularga hayotda duch keladigan vaziyatlar, kasblarni egallash uchun zarur savodxonlik koʻnikmalari va tushunchalarni maktabdayoq egallash va keyinchalik samarali foydalanish imkonini beradi [1].

Boshlangʻich sinflarda oʻquvchilar nutqining rivojlanishida asosiy toʻrtta koʻnikmaning asos qilib olinishi nuqtai nazardan, dars jarayonida matnni oʻqib tushunish va tinglab tushnish orqali paydo boʻladigan koʻnikmalarning ahamiyatining qay darajada paydo boʻlishi bilan tahlil qilib borilmoqda. Darslikda berilayotgan materiallarning oʻquvchilarga qay darajada tushunarli boʻlishi oʻquvchining matnga boʻlgan munosabatida oʻz aksini topadi.

Adabiyotlar

1. Yangi Oʻzbekiston gazetasi 2021-yil 25-sentyabr 192-soni.

2. Qosimova K., Matjonov S., Gʻulomova X., Yoʻldosheva Sh., Sariyev Sh “Ona tili oʻqitish metodikasi. Toshkent, 2009 y.

BOSHLANGʻICH SINF DARSLARIDA OʻQUVCHILARNING OʻQUV KLASTERLARINI YANGI AVLOD DARSLIKLARI YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH

G.A.Abdullayeva *– assistent oʻqituvchi*
NDPI , Boshlangʻich ta`lim kafedrasi

Ta’limning buyuk maqsadi bilim berish emas,
balki hatti-harakatlarga oʻrgatishdir.
G.Spenser ingliz sotsiologi va faylasufi.

Bugungi kunda zamonaviy ta’lim tizimi nimaga qaratilgan? Albatta yosh avlodning, oʻquvchining mustaqil fikrlay olishiga erisha olish, shuningdek ularning oʻz fikr va gʻoyalarini erkin tarzda bildira olishiga. Bolalarning fikr yurita olishlariga erishish uchun ta’lim jarayonida oʻqituvchi tomonidan ularga dars davomida qulay muhit yaratib berilishi va imkonyatlar eshigi ochib berilishi lozim. Bu borada oʻqituvchilarimizga albatta darsliklar eng birinchi yordamchi oʻquv vositasi hisoblanadi. Boshlangʻich sinflar uchun Xalq ta’limi vazirligi tomonidan 2021 yil nashrga tavsiya etilgan umumiy oʻrta ta’lim maktablarining boshlangʻich sinflari uchun yaratilgan yangi avlod darsliklarining deyarli har bir mavzusi oʻquvchilarni oʻz-oʻzidan mustaqil fikrlashga erkin, ijodiy yondashishga undaydi. Darslikdagi har bir mavzu boʻyicha berilgan rasmlar va topshiriqlar oʻquvchilarda savollar tugʻdiradi va idrok qilib gʻoyalarini targʻib etishlariga imkon yaratadi. Xoʻsh klaster oʻzi nima? Klaster soʻzining ma’nosi bogʻlanish demakdir, yani bir xil guruhga kiruvchi fikr va gʻoyalar zanjiridir. Bunda subektlar individual tarzda, jamoaviy yoki guruh boʻlib berilgan topshiriqni bajarishlari mumkin. Oʻquvchilarda oʻquv klasterlarini klaster texnologiyasi yordamida rivojlantirishning afzalliklari va natijalari quyidagicha boʻladi:

1. O‘quvchiga juda katta hajmdagi o‘quv marterialini taqdim etishga imkon beradi.

2. Barcha o‘quvchilarni o‘quv jarayoniga jalb qiladi.

3. Faoliyat bolalar uchun qiziqarli.

4. O‘quvchilar ochiq va faol, chunki ular noto‘g‘ri hukum chiqarishdan qo‘rqmaydi.

5. Ijodiy faoliyatni tashkil qiladi, tasavvur parvozini ta’minlaydi [3].

Boshlang‘ich maktablarda klaster texnologiyasidan darsning istalgan bosqichida foydalanish mumkin. Klaster texnologiyasi o‘quvchilarni dars davomida qiyinchiliklarni yengichka, berilgan mavzuni tushunib yetishga va bu bo‘yicha mulohaza yuritishga undaydi.Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan dars davomida va darsdan tashqari ta’lim-tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish zarur. Darslar davomida klasterlarni tashkillashtirganda o‘qituvchi o‘zining asosiy ro‘lda ekanligini unutmasligi darkor. Sababi o‘qituvchi o‘quvchilarning harakatlarini kerakli yo‘nalishga yo‘naltiradi va o‘quvchilarnig mustaqil fikr yuritishlariga sharoitlar yaratadi. Bu texnologiyada o‘quvchilar dars boshida o‘zlariga tegishli bo‘lgan barcha bilimlarni qayd etishadi, so‘ngra dars davomida diagrammani yangi ma’lumotlar bilan to‘ldirib boradilar. O‘quvchilarga mavzu bo‘yicha klaster texnologiyasini yaratish vazifasi berilganda topshiriqni berilish turiga qarab xulosa yasaladi, ya’ni jamoaviy klaster xulosasi, guruhlar klaster xulosasi yoki individual klaster xulosasi. Milliy o‘quv dasturi asosida yaratilgan darsliklardagi har bir mavzu,har bir topshiriq va mashqlar o‘quvchilarni keng doirada fikr yuritishlariga, mulohozaga chorlaydi, bu esa har bir o‘quvchi yosh ongida o‘z-o‘zidan klaster topshiriqlariga javob singari ijodiy faoliyatini rivojlantiradi. Quyida yangi avlod darsliklaridagi bir nechta mavzu va topshiriqlar bo‘yicha klaster texnologiyasini yaratishni ko‘rib chiqamiz.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun yaratilgan “Alifbo” darsligidagi mavzular asodida berilgan rasmli topshiriqlar, berilgan savollar bo‘yicha o‘qituvchi o‘quvchilarga individual va guruh bo‘yicha klaster texnologiyasi yaratishga topshiriqlar berib ularning darslarga qiziqishlarini yanada oshirishi mumkin.

1. Sabzavotlar nomini ayting: Bunda o‘quvchi rasmlarga qarab o‘z-o‘zidan beixtiyor javob beradilar.

2. Sabzavotlardan nimalar tayyorlanadi?

3. Sabzavotlarning odam sog‘ligiga qanday foydasi bor?

4. Rasmlardagi har bir sabzavotlarning rangini ayting.

5. Har bir sabzavotni aytganimizda nutqimizda nechta tovushdan foydalanyapmiz? kabi savol va topshiriqlar bilan o‘quvchilarga klaster yasashga sharoit yaratamiz. Jarayonda barcha o‘quvchilar ishtirok etadilar. Uning maqsadi-berilgan topshiriqlar bo‘yicha umumiy bilimlarni takrorlash, yuzaga chiqarish, mavzu bo‘yicha har xil savollar berish.

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning o‘quv klasterlarini yangi avlod darsliklaridagi mavzu va topshiriqlarni bajarishda klaster texnologiyasidan foydalanishning ahamiyatliligi har bir o‘quvchining erkin rivojlanishi uchun sharoit yaratishdadir.

Bolalarni o‘qitish jarayonida klasterdan foydalanish tizimli fikrlashni, materialni ijodiy qayta ishlash qobiliyatini rivojlantirishga hissa qo‘shib xizmat qiladi, bolalarni nafaqat darsdagi ma’lumotlarni balki o‘z fikrlarini tahlil qilishga o‘rgatadi.

Adabiyotlar

1. R.Safarova, M.Inoyatova. Alifbe / Umimiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. Respublika ta’lim markazi.Yangi nashr, Toshkent- 2021.

2. I.Azimova, K.Mavlonova, S.Quronov, Sh.Tursun va xalqaro ekspert L.Susan Ona tili va o‘qish savodxonligi.Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik.Yangi nashr Toshkent-2021

3. Elektron adabiyot. Ziyonet.uz. uz.drunkenteng.com

NUTQIY KOMPETENTSIYANI RIVOJLANTIRUVCHI O‘QUV TOPSHIRIQLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK, PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

M.I. Uteuliyeva *– Nukus DPI Ijtimoiy-gumanitar fanlarni masofadan o‘qitish kafedrasi o‘qituvchisi*

Ona tilining kompetensiyaviy yondashuv asosida kommunikativ rivojlanishi har bir bolaning ijtimoiylashuvi nuqtai nazaridan, ya’ni tengdoshlar, kattalar bilan muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish nuqtai nazaridan, shuningdek, uning umumiy rivojlanishi holatidan ko‘rib chiqish qonuniydir. Nutqiy qobiliyatni o‘zlashtirish muvaffaqiyati motivatsion omillar va o‘quvchining umumiy ta’lim ko‘nikmalarini shakllantirish darajasiga bog‘liqdir.

Nutq - nutq a’zolarining harakati jarayonida paydo bo‘ladi. Ruhiy hodisa bo‘lgan tilning ifoda vositalari nutq ixtiyoriga o‘tgach, haqiqatga aylanadi. Demak, nutq faoliyatining mahsulotidan, ma’lum shaklga kirishidan iborat [1]. “...yaxshi nutq tuzish uchun nahv, aruz, mantiq fanlari hamkorligidan foydalanish zarur bo‘ladi. Ularning birortasiga ahamiyat bermaslik, bulardan birining qoidasining buzilishi, qolgan ikkitasiga ta’sir qilmay iloji yo‘q” [2].

M.B. Elkonin konsepsiyasiga ko‘ra, bolani rivojlantirish jarayonida, avvalo, faoliyatning motivatsion tomonini, keyin esa texnik jarayonni o‘zlashtirish amalga oshirilishi kerak. Shu bilan birga, olimlar quyidagi omillarni ham ajratib ko‘rsatadilar:

− ijtimoiy - siyosiy (tilning davlatga xosligi, maktabda o‘qish majburiyati);

− kasbiy qiymat (kasbga o‘qitish davlat tilida olib boriladi);

− ijtimoiy obro‘, jamoaviy mas’ullik;

− kommunikativ (ona tilida muloqot qilish zaruriyati);

− o‘z - o‘zini tarbiyalashga ehtiyoj, o‘zini takomillashtirish istagi bilan bog‘liq sabablar;

− utilitar (ma’lum hayotiy manfaatlarga erishish vositasi sifatida tilni bilish zarurati);

− xavotirlanish sabablari (sinfni orqaga tortmaslik, past baho olmaslik);

− ona tili va adabiyoti o‘qituvchisiga hurmat motivi.

Til tashuvchisining shakllanish darajasiga ta’sir qiluvchi psixologik shartlar orasida lisoniy qobiliyat alohida ahmiyatga ega. Shunday qilib, til tashuvchisining shakllanishi faqatgina maktab ta’limi jarayoni bilan cheklanib qolmaydi, balki insonning butun ongli hayotida davom etadi. Ko‘pchilik zamonaviy olimlar “til tashuvchisi” tushunchasining tuzilish tarkibiga quyidagilarni kiritadilar:

- til kompetensiyasi;
- nutq kompetensiyasi;
- fan kompetensiyasi;
- pragmatik kompetensiya;
- kommunikativ kompetensiya;
- doimiy intellektual rivojlanish: ruhiy jarayonlar (xotira - vizual va eshitish, fikrlash – mavhum va majoziy, kuzatish, tasavvur – reproduktiv va ijodiy);
- insonning ma’naviy boyligi – doimiy ma’naviy rivojlanish, axloqiy me’yorlar, avvalo,muloqot me’yoriga rioya qilish;
- til an’analarining yig‘ilib borishi. M.Neppning ta’kidlashicha, bola 2-3 yoshida ona tili grammatikasini egallay boshlaydi, chunki boshqa odamlarning nutqini anglab, so‘zlar kombinasiyasi va jumlalar tuzilishida ongosti sezimlari orqali kodlangan obyektiv qonuniyatlarni, ko‘plab ajdodlarning tajribasini qabul qiladi. Odam ongida nutqi rivojlanishi bilan bir qatorda, ong ostida mumkin bo‘lgan harakatlarning ichki rejasi tuziladi, muayyan vaziyatda amalga oshiriladigan harakatlar modellari yaratiladi.

L.S.Vigotskiy, I.Ya.Zimnyaya, A.A.Leontyev, S.L.Rubinshteynlarning psixologik tadqiqotlar tahlili til tashuvchisini shakllantirishning muvaffaqiyati ona tilining kommunikativ rivojlanish darajasiga bog‘liqligi haqida gapirishga imkon beradi. “Ona tilining kommunikativ rivojlanishi” iborasi I.Ya.Zimnyayaning fikricha, quyidagilarni ta’minlaydigan murakkab ko‘p qirrali hodisa sifatida ko‘rib chiqilishi kerak:

- lug‘at hajmi;
- nutq qoidalarini egallashning mohirlik darajasi;
- fikrini ongli ravishda izchil bayon qila olish qobiliyati, suhbatdoshining replikalariga munosib javob bera olish, eshitganlariga munosabat bildirish ko‘rsatkichlariga ega bo‘lgan og‘zaki muloqot shakllarini bilish darajasi;

- koʻrsatkichi oʻqish surʼati boʻlgan oʻqish texnologiyasi darajasi;

- yozma nutq koʻnikmalarini shakllantirish darajasi, kognitiv qiziqishlarini shakllantirish darajasi;

- umumiy dunyoqarash.

Mazkur talablarni amalga oshirish uchun ona tili taʼlimida pragmatik yondashuvga asoslangan oʻquv topshiriqlar tizimini ishlab chiqish lozim. Buning uchun turli nutq vaziyatiga mos fikr ifodalash imkonini beruvchi, oʻzaro muloqotning samarali boʻlishiga xizmat qiluvchi kognitiv-pragmatik taʼlimning afzalliklarini oʻrganib chiqish kerak boʻladi.

Muloqot davomida odatda savollarga toʻgʻri javob bergani uchun oʻquvchilarga ragʻbat yoki notoʻgʻri javob bergan taqdirda ularga dashnom beriladi. Darsda oʻquvchini savol berishga undash mumkinmi, koʻp hollarda bunga eʼtibor berilmaydi, imkoniyat yaratilmaydi. Oʻquvchilar tomonidan oʻqituvchiga savol berilsa, aksariyat holatda ragʻbatlantirilmaydi. Ona tili mashgʻulotlarida va boshqa fanlarda ham oʻquvchilar, asosan, javob beruvchidir. Aslida oʻquvchiga koʻproq savol berishni oʻrgatish lozim. Muloqot jarayonida javob savolning qanday berilganiga bogʻliq boʻladi. Fikrlash qobiliyati faqat savollarga javob berish qobiliyati bilan emas, balki ularni soʻrash qobiliyati bilan ham belgilanadi.

Oʻquvchilarda toʻgʻri va mantiqli savol bera olish koʻnikmasini hosil qilish zarur. Bu kelajakda toʻgʻri qaror qabul qiladigan fikrlovchi kishilarni tarbiyalash uchun juda muhimdir.

Bu borada gʻarb pedagogikasi moʻtadillik, amaliylik va erishuvchanlik tamoyillariga tayanadi. Pragmatizm – taʼlimni hayotga yaqinlashtirish, taʼlim maqsadlariga amalda erishish tarafdori boʻlgan falsafiy-pedagogik yoʻnalishdir. Pragmatik falsafa asoschilari Ch.Piyerz va Jeyms idealizm va materializmdan tashqarida turgan yangi falsafani yaratishni talab qilishdi. Dastlabki pragmatistlarning gʻoyalari amerikalik faylasuf va pedagog D. Dyui [3] tomonidan ishlab chiqilgan.

Pragmatik pedagogika hayotdan olingan maqsadlarni himoya qiladi. Amerika maktabi pragmatik taʼlim zarurligini isbotlay olgan va umumiy aholining taraqqiyoti va manfaatlariga mos keladigan taʼlim maqsadlarini taklif qila olgan. Taʼlim, D.Dyuining fikricha, insonni hayotga tayyorlash vositasi emas, u hayotning oʻzi. Tarbiya odamlarni birlashtirishi, yoshlarni ijtimoiy tinchlik va totuvlik ruhida tarbiyalash lozim.

Pragmatika – tilshunoslikning nutqda til belgilarining amal qilishini oʻrganuvchi sohasi; boshqacha aytganda, muayyan belgilar tizimini oʻzlashtirib, undan foydalanuvchi subyektlarning ayni shu belgilar tizimiga munosabatini oʻrganuvchi fan tarmogʻi. Pragmatika haqidagi asosiy gʻoya amerikalik olim Ch. Pirs tomonidan oʻrtaga tashlangan; yana bir amerikalik olim Ch.Morris ushbu gʻoyani rivojlantirgan va «Pragmatika» terminini semiotika boʻlimlaridan birining nomi sifatida amaliyotga kiritgan.

Pragmatika insonning ijtimoiy faoliyatini oʻzida qamrab oluvchi nutq jarayoni, muayyan aloqa vaziyati orqali namoyon boʻladi. Lingvistik Pragmatika aniq shakl, tashqi koʻrinishga ega emas; uning doirasiga soʻzlovchi subyekt, adresat, ularning aloqa-aralashuvdagi oʻzaro munosabatlari, aloqa-aralashuv vaziyati bilan bogʻliq koʻplab masalalar kiradi.

Ona tili ta’lmiga, xususan, o‘quv topshiriqlarini takomillashtirishga yordam beradigan jihati quyidagilarda namoyon bo‘ladi: Masalan, bayonning oshkora va yashirin maqsadlari (biron-bir axborot yoki fikrni yetkazish, so‘roq, buyruq, iltimos, maslahat, va’da berish, uzr so‘rash, tabriklash, shikoyat va b.); nutq taktikasi hamda nutq odobi turlari; suhbat, so‘zlashish qoidalari; so‘zlovchining maqsadi; so‘zlovchi tomonidan adresatning umumiy bilim jamg‘armasi, dunyoqarashi, qiziqishlari va boshqa xislatlariga baho berilishi; so‘zlovchining o‘zi bayon qilayotgan xabarga munosabati kabilar savol berish, topshiriq bajarish, umuman, o‘zaro muloqotda muhim ahamiyatga ega [4].

Shu o‘rinda – mashq usullari – o‘quvchining real amaliy harakatlarini ta’minlovchi, uning ichki munosabatini mujassamlashtiruvchi, munosabatni moddiylashtiruvchi, ikkinchisiga ko‘rinadigan ta’sirlar turidir. Mashq va topshiriqlar yordamida o‘quvchilarning faolligi tashkil etiladi va uning ijobiy motivlari (ishtiyoq), (topshiriqlar, talablar, musobaqalar shaklida alohida va guruh faoliyati uchun turli xil vazifalar, namunalar va misollar ko‘rsatish, muvaffaqiyatli vaziyatlarni yaratish) rag‘batlantiriladi.

Ijodiy tafakkur sohiblarini tarbiyalovchi darsning asosini fikrlashga yo‘naltiruvchi o‘quv topshiriqlari tashkil qiladi. Bunday zamonaviy dars javob berishi kerak bo‘lgan umumiy talablar quyidagilardan iborat:

1. Eng yangi ilmiy yutuqlardan, eng yaxshi pedagogik amaliyotdan foydalanib, ta’lim jarayoni savol-javob asosida dars tashkil qilish.

2. Darsni o‘quv topshiriqlaridan o‘rinli va maqsadli foydalangan holda amalga tashkil qilish.

3. O‘quvchilarning bilish faoliyati uchun tegishli bo‘lgan barcha shart-sharoitlarni yaratish, ularning qiziqishlari, mayllari va ehtiyojlarini hisobga olib matnga yoki mavzuga o‘quv topshiriqlari ishlab chiqish.

4. Savol va topshiriqlar tuzishda fanlararo bog‘lanishlarni e’tiborda tutish.

5. Ilgari egallangan bilim va malakalar bilan bog‘lanish, o‘quvchilarning erishgan bilim darajalariga tayangan holda takomillashtiruvchi mashq va topshiriqlar berish.

6. Shaxsning barcha muloqot uchun zarur bo‘lgan barcha nutqiy malaklarini rivojlantirish, natijalariga ko‘ra rag‘batlantirish va faollashtirish.

7. O‘quv topshiriqlarining barcha turlari orqali nutqning barcha bosqichlarida mantiqiyligi va emosionalligi mezonlarini hisobga olish.

8. O‘quv topshiriqlari bilan ishlashda ta’lim resurslaridan samarali foydalanish.

9. O‘quv topshiriqlarini o‘quvchilarning hayoti, faoliyati, shaxsiy tajribasi bilan bog‘lash.

10. O‘quv topshiriqlari bilan ishlashda ijodiy tafakkur va amalyotda kerak bo‘ladigan bilim, ko‘nikma hamda malakalarni shakllantirishni ko‘zda tutish.

11. O‘quv topshiriqlari o‘quvchida bilim olish, fikrlash, nutqiy ko‘nikmalarni egallashdan tashqari, o‘zlashtirilganlarni tahlil qilish, tashxislash, loyihalash va rejalashtirish vazifasini ham nazarda tutishi kerak.

Adabiyotlar

1. S. Usmonov. Umumiy tilshunoslik. Toshkent, 1972, 144- bet.

2. Beruniy. Tanlangan asarlar, N1 tom, 64- bet. Keyingi ko‘chnrmalar hzm o‘sha asarning 64- betidan olindi.

3. Джон Дьюи. Общество и его проблемы John Dewey. The Public and its Problems. Denver, 1927. / Дж. Дьюи. Общество и его проблемы. - Перевод с английского: И. И. Мюрберг, А. Б. Толстов, Е. Н. Косилова. - М., 2002.

4. https://qomus.info/encyclopedia/cat-y/yoldosh-uz/

5. Umumiy o‘rta ta’limning ona tili fanidan davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi – Toshkent, 2017– 69 b.

6. Xudoyberganovna M. U., & Marifovna, K. F. (2021). " Boburnoma" da qo‘llanilgan maqollarning uslubiy xususiyatlari. integration of science, education and practice. Scientific - methodical journal, 2 (3), 141-144.

INFORMATIKA PÁNIN OQÍTÍWDA MASHQALALÍ TAPSÍRMALARDAN PAYDALANÍW USÍLLARÍ

E. Kazbekova *– Ájiniyaz atındaǵı NMPI Anıq hám tábiyǵıy pánlerdi aralıqtan oqıtıw metodikası kafedrası oqıtıwshısı*

Informatika didaktikası hám oqıtıw metodikasında tiykarǵı orınlarınan jáne birin oqıtıw usılları iyeleydi.

Oqıtıw usılı (metodi) (grekshe metodos –bir nársege jol sózinen) – bul tálim tárbiya quralı sıpatında oqıtıw máqsetlerine erisiwge baǵdarlanǵan oqıtıwshı hám oqıwshınıń bir-biri menen baylanǵan iskerliginiń tártiplengen usılları bolıp tabıladı.

Oqıtıwdıń maqseti hám wazıypaları oqıtıw metodın jalǵiz ráwishte anıqlamaydı. Málim bir mazmun bir neshe metod penen úyreniw múmkin. Bunda álbette hár bir metod járdeminde oqıtıw máqsetlerine erisiledi

Oqıtıw metodları kóp qırlı bolıp esaplanadı. Sol sebepli de olardıń kóplep sıpatları bar. Bul sıpatlarda metodlar bir yaki birneshe belgiler boyınsha jámlenedi.

Bizge belgili, informatika oqıw predmetiniń tiykarǵı wazıypası oqıwshılardı zamanagóy Informatikanıń bazı bir ulıwmalıq ideyaları menen tanıstırıw, Informatikanıń ámeliyattaǵı kompyuterlerdiń zamanagóy ómirdegi rólin ashıp beriwden ibarat. Biraq, didaktik táreplerin esapqa alǵan halda, oqıwshılarǵa faktlardıń ilimiy mánisin beriw, bálki oqıtıwdıń túrli qızıqlı metodlarında qollaw lazım.

Talabalardıń ***Blum taksonomiyası*** boyınsha biliw oqıw maqsetine eriskenligin baqlawda olar tárepinen belgili bir tema boyınsha maǵlıwmat hám informatsiyalardıń ózlestirgenlik dárejesin anıqlaw maqsetke muwapıq. Bunıń ushın talaba tema boyınsha obiektlerdi anıqlawı, olarǵa táriyp beriwi, maǵlıwmatlardı qayta islewi,

óziniń pikirin erkin bildiriwi, belgili bir protses, obiekt yamasa waqıyanıń ózine tán qásiyetlerin ajıratıp kórsetiwi kerek boladı.

Keystegi tiykarǵı mashqala: Sistemalı dástúrlerdiń tiykarǵı analizi tiykarında ózińizdiń kompyuterińizge durıs varianttı ornatıwdaǵı mashqalalar hám olardı sheshiw jolları.

Mashqalanı tastıyıqlawshı dáliller: Mashqalalı jaǵdaydı analiz qılıwǵa háreket qılamız. Jeke kompyuterde sistemalı támiynat tiykarında ushırap turatuǵın unamsız illetlerdi anıqlaymız.

Sistemalı támiynat túrleri

1. Jeke kompyuterlerge ornatılatuǵın sistemalı támiyinleniw túrleri
2. Windows operatsion sisteması, Linux operatsion sisteması, Android operatsion sistemalarınıń analizi

Mashqalalı jaǵdaydıń kelip shıǵıw sebepleri?

Keys sheshiminiń oqıtıwshı variantı. Keysti sheshiw ushın dáslep, Internetten operatsion sistemalar boyınsha maǵlıwmatlar toplaydı. Bul operatsion sistemalar arasınan óziniń kompyuterine hám islewi ushın maqul bolǵan operatsion sistema hám onıń versiyasın tanlaydı.

1. Operatsion sistemanı tanlaydı. Bunda kompyuterdiń texnikalıq parametrleri úyreniledi. Sebebi ornatpaqshı bolǵan sistemalı dástúrimiz, razryadı boyınsha kólemi hám qollap quwatlaw qásiyetleri boyınsha kompyuter konfiguratsiyasına sáykes keliwi kerek.
2. Operatsion sistemanı tanlap kompyuterge ornatıw tártibin úyrenip shıǵıw.
3. Wazıypanı orınlaw ushın tómendegilerdi orınlaydı:
   - Kompyuter markasın tanlaw;
   - Islew nátiyjeliligin tekseriw;
   - Kiriwshi úskenelerdi sazlaw.
4. Kompyuterde islew ortalıǵın shólkemlestiriw.
5. Operatsion sistemanı ornatıw, maslasıwına baha beriw hám islew printsipine baha beriw, abzallıqların anıqlaw.

Bilimlendiriw sistemasınıń búgingi wazıypası – oqıwshı, talabalardıń kún sayın kóbeyip baratırǵan informatsiyalar aǵımında xabar - tálim ortalıǵı sharayatında erkin túrde xızmet ko‘rsetiwge u`yretiwden ibarat. Bunıń ushın olarǵa turmısta payda bolatuǵın mashqalalrdıń sheshimin tabıwda bilimlerin paydalana alıwı ushın mashqalalı tapsırmalardı orınlap bilim hám uqıplıqların rawajlandırıw záru`r.

Ádebiyatlar

1. Abdullaev A. hám basqalar. Pedagogikalıq texnologiyalar. No‘kis 2007.
2. Mavlyanov M., Abdalova S., Allambergenova M. Oqıv mashǵulotlarini tashkil etishda ta`lim texnologiyalari. Oqıw qollanba. Tashkent 2013
3. Tureniyazova A. Informatikanı oqıtıwdıń formaları, metodları hám quralları. Oqıw qollanba. Tashkent 2013.

ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚ ПЕДАГОГИКАСИДА КИЧИК ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИНГ МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШИДА ТОПИШМОҚЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Л.А. Ибрагимова *- Нукус ДПИ*
Мактабгача таълим кафедраси ўқитувчиси

Халқ педагогикасида топишмоқ ва унинг тарбиявий хусусиятлари халқ оғзаки ижодининг ноёб дурдонаси ҳисобланган топишмоқларнинг пайдо бўлиши, тарихий даврлардаги тараққиёти, унинг халқ оғзаки ижодининг бошқа турларидан фарқли жиҳатлари, қўлланилиш доиралари, мустақиллик йилларида ушбу ижод маҳсулининг таркиби, трасформацияси, топишмоқлар орқали кичик ёшдаги болаларни мантиқий фикрлашга ўргатиш усуллари, улар воситасида болаларнинг оламни, объектив борлиқни тасаввур қилиш, англаш имкониятлари бола онгининг топишмоқлар воситасида юксалиш афзалликлари таҳлил этилади.

Дарҳақиқат, топишмоқлар ўлмас халқ ижодиётининг ноёб маънавий мулки сифатида авлод-аждодлардан ўтиб келаётган, халқ донолигини, топқирлигини ўзига мужассам қилиб келаётган халқ оғзаки ижодининг бир туридир. У ҳар бир халқ ижодида ўзига хос тарзда намоён бўлади ва унинг дунёни таниши, оламни ўзига идроқ этиши, шу орқали ёш авлод ўз аксини топади. Топишмоқлар халқ педагогикасида оғиздан-оғизга ўтиб, ҳар хил тарихий даврларда асрлар оша уни яратган халқ билан бирга яшаб, ҳаёт билан ҳамнафас қадам ташлаб, ҳар бир даврга хос иқтисодий, маданий, маънавий муносабатлар, ҳар хил урф-одат, анъаналар билан боғлиқ ҳолда ҳаётда ўзига хос из қолдириб яшаб келмоқда.

Топишмоқлар ўз тузилиши, моҳияти жиҳатидан халқ педагогикасининг бошқа воситалари билан боғлиқ ҳолда ривожланиш қобилиятига эга. Улар асрлар давомида халқ маънавий мулкига айланган нақл, мақол, матал, қўшиқ, достон, эртак, савол-жавоб, чечанлик сўзлари, айтишувлар билан уйғун ҳолда ривожланиб келмоқда. Айниқса, қорақалпоқ педагогикасида у бошқа жанрларга нисбатан савол-жавоб айтишувига анча яқиндир. Савол-жавоб айтишуви туркий халқларнинг барчасига хос хусусият бўлиб, у топувчидан буюк истеъдодни, кузатувчанликни ва топқирликни талаб қилади. Топишмоқлар ушбу айтишувлар ичига яширинган бўлиб, мантиқий фикрлашни, табиат ва жамиятдаги нарса ва ходисаларнинг белгиларини илғаб олишни кўзда тутади. Айтишувнинг баъзи шакллари ёзма адабиётга ҳам ўтган. Савол-жавоб айтишувлари топишмоқларга нисбатан кейинги даврларда, яъни инсонлар орасидаги алоқа-муносабатларнинг ривожланган даврларида пайдо бўлган. Буни уларнинг қўлланилиш ўринларида ҳам кўриш мумкин. Топишмоқлар макон ва ёш танламай, исталган ўринларда ишлатилавериши мумкин бўлса, айтишувлар махсус ўринларда тўйларда, гап ва суҳбатларда, қиз ва йигитлар ўртасида ижро этилган. Уларда шъер ва қўшиқларга қос қофия, оҳанг, ўлчовлар иштирок қилиб, айтувчидан ҳам, жавоб берувчидан ҳам шоирлик салоҳияти талаб этилган.

Масалан, (Аспанда бир дарақ, шақасы он еки жапырақ, жанып турған шам-шырақ, Ағып турған бир булақ, ол булаққа миясар, Еки қызыл анар бар, Бул

жуўаптың мәниси не болар? Аспанда бир дарақ, ол өзиңиз болады, Шақасы он еки жапырақ, он еки мүшеңиз болады, Жанып турған шам-шырақ, Еки көзиңиз болады, ағып турған бир булақ, ол ақылың болады, отыз еки гәўҳарын, отыз еки тисиң болады, Еки қызыл әнарың, еки бетиң болады) кўринадики, айтишувда образлилик, тафаккур мушоқадаси, шеърий шаклга хос унсурлар иштирок қилиб, фикр кенг тарзда берилган. Улар ёшларда одоб-икромлилик, омма орасида эркин сўзлаш, самимий мулоқат, маданий муносабатларни шакллантиришга ёрдам беради.

Топишмоқлар эса ихчам, фақат нарса-ҳодисаларнинг характерли белгиларини ифодаловчи, мантиқий фикрлашга ундовчи лирик шакллардир. Улар неча банддан, қатордан ташкил топмасин яхлит бир нарсани билдиради: (Оң қолыңда он жүзик, оң шығармай, Буны тапқан киси алады, Пул шығармай (тырноқ)).Ушбу топишмоқда ҳам шеърий шаклларнинг унсурлари иштирок этган оҳанг, қофия, образлилик сақланган. Бу эса кичик ёшдаги болаларда кузатувчанлик, мантиқий фикрлаш, топқирлик фазилатларини ривожлантиришга имконият яратади.

Шеърий шакллар ҳар ҳил бўлгани сингари топишмоқлар тузилиши ҳам ранг-барангдир. Улар бир, икки, уч, тўрт ва ўндан кўпроқ қаторли топишмоқлар сифатида намоён бўлиши мумкин, аммо улар мазмун яхлитлигини сақлайди ва предметнинг табиий, образли, мушоҳадага хос, сирли, рамзий белгиларини гавдалантириш мумкин. Топишмоқлар сюжетли характерга эга бўлмаганлиги сабабли уларда драматизм, конфликт кабилар бўлмайди.

Халқ ўз тарбия анъанасида мақол, матал, ҳикматли сўзларни топишмоқлар билан ёнма-ён ишланган. Айрим топишмоқларнинг мақол ёки топишмоқ эканлигини англаш ҳам анча қийин бўлиб қолади. Мақолларда айтилаётган фикр очиқ бўлса, топишмоқда у яширин бўлади. Ушбу яширин берилган белгининг жавоби топишмоққа жалб қилинса, мақол мазмуни юзага келиши мумкин. Бу ҳолат топишмоқлар халқ оғзаки ижодининг дастлабки намунаси, мақол ва маталлар эса кейинчалик пайдо бўлган, деган фикрни хотирага келтиради. Чунки кўзатиш, топқирлик белгиларни аниқ фарқлаш топишмоққа хос хусусият бўлиб, унинг жавоби, яъни умумий якун мақолларга хос мазмуний белгидир.

Ёшлар тарбиясида эртакларнинг роли бениҳоятдир. У болаларнинг мантиқий фикрлашини ўстиради, воқеалар ривожланишининг табиий жараёнларини тўғри англашга ёрдам беради. Ҳар бир эртак сир тутилган воқеа-ҳодиса билан бошланади ва сирли воқеа-ҳодиса эртак сюжетининг ривожланишига, кучайишига имконият яратади. Бундан ташқари эртаклар сюжетига топишмоқлар жалб этилади ва бўлажак воқеалар ушбу топишмоқлар воситасида давом этади. Бундай эртаклар жумласига «Ақлли қиз», «бир танга», «Бағлан-тош», «Камбағалнинг қизи», «Мардикор» эртакларини кўрсатиш мумкин.

Масалан, «Камбағалнинг қизи» эртагида бир подшоҳ қизга совчи юбориб, унга уйланишини учун қалин молини аниқлатади. Қиз унга: «Ўн беш ўроқ, йигирма беш кетмон, элликта қарға, олтмишта чумчуқ берсин, уйидаги ёлғиз қўзисини берсин, бермаса ўзи билсин, хонингга шуни айтиб бор», дейди. Хон

бу жумбоқни таъбирчига ечтиради. Оқил таъбирчи: «ўн беш ўроқ дегани-йигит ўн беш ёшида ўроқдек ўткир, йигирма беш кетмон дегани, йигирма бешда йигит кетмон каби кескир бўлади, элликта қарға дегани-эллик ёшда кишининг қарғадек ҳоли бўлади, олтмишта чумчуқдек ҳоли дегани-сиздек ақлсиз подшоҳнинг чумчуқдек ҳоли бор дегани, уйида ёлғиз қўзисини берса берсин, бермаса ўзи билсин-дегани-уйидаги ёлғиз ўғлига олса олсин, олмаса гапини қўйсин дегани» дебди. Шундай қилиб, подшоҳ қизни ўғлига олиб берибди. Ушбу топишмоқ эртакнинг бутун ғоясини, воқеа сабабли айтилмоқчи бўлган фикрни, ижтимоий тенгсизлик замонида аёллар ҳуқуқининг топталганлигини, зукко ақл золимларни ҳам инсофга келтиришини ёркин ифода этган. Бундай топишмоқлар эртак сюжети асосини ташкил этади, агар уни эртакдан чиқариб ташланса, эртак ўз қимматини йўқотади. Эртакларда ифодаланган шартларда, чечанлик сўзларининг таркибида, айтишувларда топишмоқларнинг қўлланилиши, уларнинг тарбиявий аҳамияти, болаларни мантиқий фикрлашга ўргатадиган жиҳатлари ҳақида батафсил маълумотлар берилади.

Демак, инсон бутун умри давомида тарбияга муҳтож. Шу сабабли ҳам уни жамият учун фойдали, онгли, баркамол, маънавий-маданий етук этиб тарбиялаш тарбия масканларининг, қолаверса, бутун жамоатчиликнинг вазифаси. Айниқса, оила бу ўринда муҳим вазифа бажаради. Кичик ёшдаги болага ота-онага, ака-ука, опа-сингил ва бошқа қариндошларга ҳурмат ҳиссини сингдириш боланинг яхши хулқли бўлиб камол топишига ёрдам беради.

Топишмоқлар бу жараёнда тарбиянинг муҳим воситасига ва тарбиячиларнинг энг яқин ёрдамчисига айланади.

Адабиётлар

1. Қурбанбаев И. Қарақалпақ балалар әдебияты.-Нөкис: «Билим», 1992.

2. Сапарбаев Т. Нравственное воспитание младших школьников средствами устного народного творчество. - АД на соиск. уч.ст. к.п.н.-Ташкент, 1998.

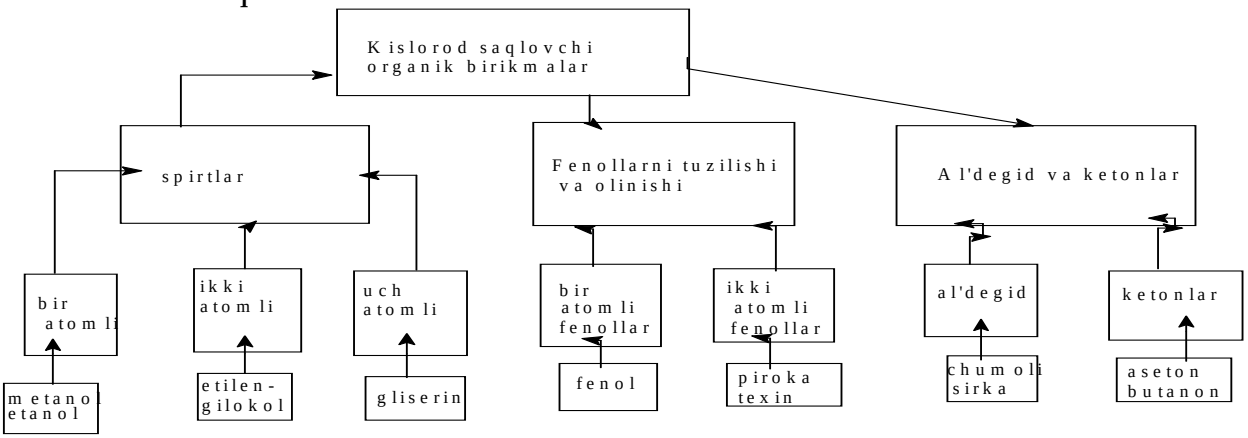
3. Тлегенов А. Воспитание у подростков духовно-нравственных ценностей средствами народных дастанов. - АД на соиск.уч. ст. к.п.н.-Ташкент, 1998.

KISLOROD SAQLOVCHI ORGANIK BIRIKMALARNI KLASTER USULIDA OLIB BORISH JARAYONINI TADBIQ ETISH

H.T. To‘rayeva*- Toshkent davlat agrar universiteti assistenti*

Klaster metodi pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo‘lib, u ta’lim oluvchilarga ixtiyoriy muammo (mavzu)lar xususida erkin, ochiq o‘ylash va fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Mazkur metod turli g’oyalar o‘rtasidagi aloqalar fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. Ushbu metod muayyan mavzuning ta’lim oluvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o‘zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromida bo‘lishini ta’minlashga hizmat qiladi. Insert jadvali Klaster (klaster- tutam, bog’lam)-axborot xaritasini tuzish yo‘li-barcha tuzilmaning mohiyatini markazlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g‘oyalarni yig‘ish. Bilimlarni

faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo‘yicha yangi o‘zaro klasterni tuzish qoidasi bilan tanishadilar.

Klaster metodi chizmasi

Spirtlarga suv tortib oluvhi moddalar yoki katalizatorlar ta’sir ettirilganda reaksiya sharoitiga qarab turli organik moddalar hosil bo‘ladi. Spirtlar mo‘l miqdorda konsentrlangan sulfat kislotasi bilan qizdirilganda degidratlanib, to‘yinmagan uglevodorodlar hosil bo‘ladi. ($t>140^0S$)

$$CH_3\text{-}CH_2OH \xrightarrow[H_2SO_4]{160^0} H_2C=CH_2 + H_2O$$

Agar shu jarayonga mo‘l miqdorda spirt konsentrlanagan sulfat kislota bilan ohista qizsirilganda dietil oddiy efir hosil bo‘ladi.

$$CH_3\text{-}CH_2OH \xrightarrow[H_2SO_4]{130^0} CH_3-CH_2-O-CH_2-CH_3 + H_2O$$

dietil efir

Dimetil efiri gazsimon modda bo‘lib, dietil efiri oson uchuvchan moddalar hisoblanadi. Dietil efiri asabni bo‘shashtirish xossasiga ega bo‘lgani uchun narkoz efiri ham deyiladi, va tibbiyotda qo‘llaniladi.

Birlamchi spirtlar oksidlanganda kuchli oksidlovchilar ($KMnO_4$, $K_2Cr_2O_7$) ta’sirida yoki Pt, Cu-katalizatorlari ishtirokida kislrod ta’sirida al’degid, ikkilamchi spirtlar oksidlanganda ketonlar hosil bo‘ladi:

$$CH_3-CH_2-CH_2-OH \xrightarrow{O} CH_3-CH_2-CHO + H_2O$$

propanol-1 propanal

$$CH_3-\underset{\displaystyle CH_3}{\overset{|}{CH}}-OH \xrightarrow{O} \underset{\displaystyle H_3C}{\overset{\displaystyle H_3C}{\diagdown}}\!\!>C=O + H_2O$$

propanol-2 aseton

Past molekulyar massali al’degidlarning karbonil gruppasidagi qo‘shbog’ to‘yinmagan uglevodorodlardagi singari uzilib, ularning ko‘p sonli molekulalarinng birikish-polimerlanish reaksiyalarga kirishishiga olib keladi. Ana shu xususiyat tufayli formaldegidga aylanadi. Bu polimer mexanik ta’sirga juda chidamli bo‘lganligi sababli, undan metallar o‘rnini bosa oluvchi turli mashina detallari yasaladi.

$$nH_2C=O \longrightarrow -CH_2-O-CH_2-O-$$

Polimerlanish natijasida uglerod atomlarining gibridlanish turi sp^2 dan sp^3 ga o‘zgarib, modda chiziqsimon tuzilishga ega bo‘ladi.

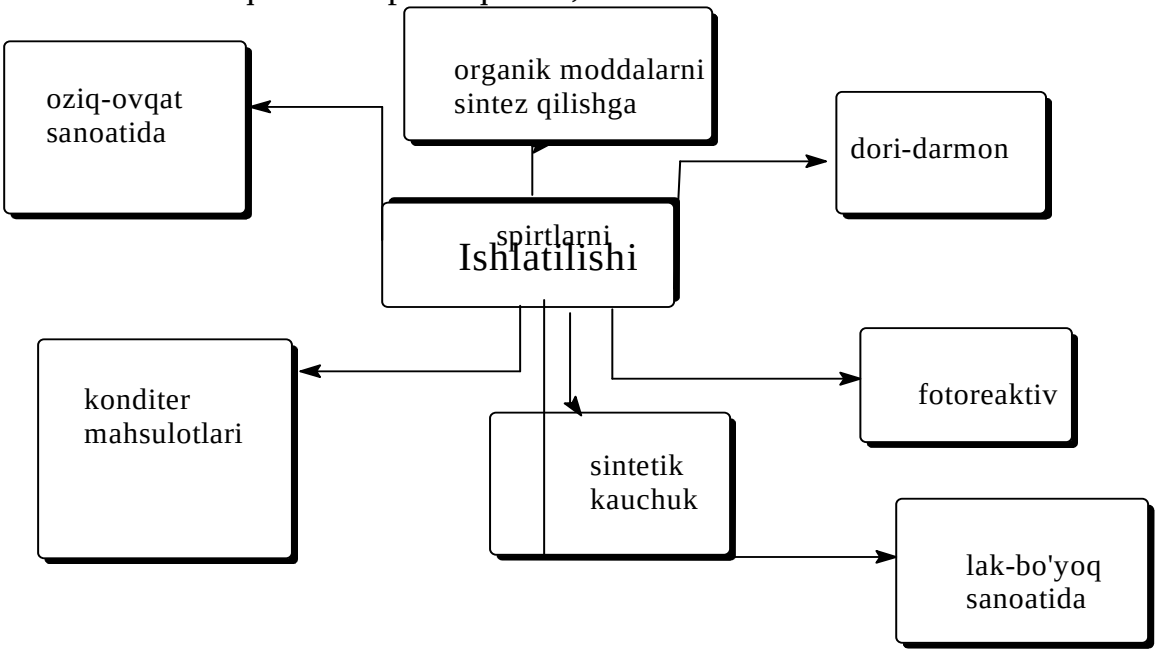
p-bog’ hisobiga birikish sirka al’degidiga ham xos bo‘lib, bu modda trimerlanib halqasimon tuzilishli paral’degidni hosil qiladi.

Formalin anomatik namunalarni uzoq vaqt saqlashda, tibbiyotda, terini oshlashda, plastmassalar ishlab chiqarishda, omborlarni dezinfeksiyalashda ishlatiladi.

Sirka al’degidi 21^0Sda qaynaydigan xushbo‘y olma hidi kelib turadigan suyuqlik. Tabiatda olma tarkibida oz miqdorda bo‘ladi. Bu modda sirka kislota ishlab chiqarishda, organik sintezda keng qo‘llaniladi. Tarkibida C_7-C_{16} bo‘lgan al’degidlar parfyumeriyada xushbo‘y hid beruvchi moddalar sifatida ishlatiladi. Aromatic al’degidlardan m-metoksi-n-oksibenzaldegid (vanillin) juda xushbo‘y hidli, 80^0C da suyuqlanuvchi, suvda yaxshi eriydigan kristall modda.

Aseton (dimetilketon) CH_3-C(O)-CH_3, rangsiz o‘ziga xos hidli, 56^0S da qaynaydigan suyuqlik. Suv bilan xohlagan nisbatda aralashadigan gigroskopik modda. Shu sababli ayrim sintezlarda suv tortib oluvchi modda sifatida ishlatiladi. Aseton qator organik moddalar (parafinlar, spirt, yog’lar, lak-bo‘yoqlar) uchun yaxshi erituvchi sifatida qo‘llaniladi. Shu boisdan bu modda organic sintezda va kimyo sanoatda sun’iy tolalar (asetat tola), kinoplyonkalar, dorivor moddalar ishlab chiqarishda keng tarqalgan va oson uchuvchan erituvchi sifatida foydalaniladi.al’degid va ketonlarni bir-biridan farqlash uchun kumush-ko‘zgu reaksiyasi va Feling suyuqligida foydalaniladi.

Talabalarning mavzuni qay darajada bilib olishganligini sinash maqsadida darsni mustahkamlash qismida topshiriq berib, klasterni to‘ldirib berishlari so‘raladi.

Adabiyotlar

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар и педагогик маҳорат- Т: ТДПУ, -Низомий, 2003.

2. Авлиёқулов Н. Замонавий ўқитиш технологиялари. Тошкент, 2001.

3. Бершадский М.Е., В каких значениях используется понятие «технология» в педагогической литературе? //Школьные технологии- 2002 - №1. - С.3 - 18.

4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989.

5. M.M. Abdulhaeva, O‘ M. Mardonov. Kimyo, 2002. C.515

BASLAWÍSH KLASLARDA QÁNIGE TAYARLAW MÁSELESINIŃ JAŃA BAǴÍT, JAŃA MAZMUN, JAŃA MAQSETKE IYE BOLÍWÍNDA PEDAGOGIKALÍQ ÁMELIYATTÍŃ ÁHMIYETI

I.O.Ixlasov *–NMPI, Baslawısh talim kafedrası assistent oqıtıwshısı*

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh. Mirziyoev basshılıǵında 2022-jıl 28-yanvarda keńeytirilgen tártipte ótkerilgen videoselektor májilisiniń 8-sanlı bayanı hám 2022-jıl 3-fevraldaǵı «Xalıq bilimlendiriw sistemasın reformalaw boyınsha qosımsha is-ilajlar haqqında»ǵı F-22-sanlı Biyligi hám bul húJjetlerde atap kórsetilgen wazıypalardı orınlawı boyınsha Ózbekstan Respublikası Joqarı hám orta arnawlı ministrliginiń tiyisli buyrıq, kórsetpe hám tapsırmalarında joqarı oqıw orınları aldına qatar wazıypalar qoyıldı.

F-22 sanlı Prezident biyligi menen pedagogika baǵdarındaǵı joqarı oqıw orınlarınıń iskerligin túpten reforma etiwdi názerde tutıwshı Prezident qararınıń joybarın islep shıǵıw tapsırması berilgen. Bunda pedagogika tálim baǵdarlarınıń oqıw reje hám ámeliyat ótkeriw kestelerine ózgerisler kiritiw, pedagogika baǵdarındaǵı talabalar ushın 1-kurstan baslap sabaqlardıń 4 kúnin joqarı oqıw orınlarında, 2 kúnin tikkeley mekteplerde ámeliyattan ótiw tártibinde shólkemlestiriwdi názerde tutıw belgilengen. Házirgi waqıtta F-22 sanlı Prezident biyligi tiykarında Tashkent qalasınan 5 hám orınlardan 17 pedagogika baǵdarındaǵı joqarı oqıw orınları tańlap alınıp, olardıń fakultetlerin mekteplerge biriktiriw atap kórsetilgen.

Ilimde hám bilim beriw barısında integraciya proceslerиniń jedel júzege asıwınıń áhmiyeti, dialektikalıq birligi hám bilim sapasınıń qayta qurılıwınıń áhmiyeti artıp barmaqta.

Pedagogikalıq ámeliyat hár túrli, ásirese integrallı, bilimdi qollanıwdı talap etedi, sonlıqtan onı qollanıwdıń sońǵı nátiyjesi jańa bilim alıw hám jańa iskerlikke úyreniw bolıp tabıladı. Pedagogikalıq qánigeliktiń mánisin biliw hám meńgeriw uzaq waqıttı talap etedi, dúnyalıq rawajlanıwdıń hárbir dáwirinde oqıw-aǵartıw isine jańa talaplar menen wazıypalar qoyılǵan sayın jańarıp, jasarıp, rawajlanıp otıradı.

Qanday da bolmasın qánige tayarlaw máselesiniń nátiyjeliligi teoriyalıq bilim menen ámeliy iskerliktiń jetilistiriwinen kelip shıqqanlıǵı belgili. Usıǵan baylanıslı pedagogikalıq ámeliyattıń tiykarǵı wazıypası talabanıń pedagogikalıq oyın rawajlandırıp, iskerligin anıqlaw.

Pedagogikalıq ámeliyat talabalardıń ózin-ózi rawajlandırıwına, izleniwine, óz iykemliligi menen talantın anıqlawına da járdemlesedi. Pedagogikalıq ámeliyat qánigelik boyınsha oqıw-tárbiya procesinde shólkemlestiriletuǵın jumıs túrlerin saralawǵa, aldıńǵı qatarlı is-tájiriybelerdi tiyimli qollanıwǵa úyretedi. Sonı menen bir qatarda mektep muǵallimleriniń is-tájiriybesiniń qolaylı, jańa túrlerin úyreniwge, anıqlawǵa, bahalawǵa, tallawǵa, juwmaq jasawǵa da úyretedi. Pedagogikalıq ámeliyat pedagogtıń jumıslarındaǵı jaqsı táreplerin kóre biliw, úlken tayarlıqtı, pedagogikalıq etikanı, mádeniyatlılıqtı, tereń bilimlilikti de úyretip baradı.

Óz isin jetik biletuǵın qánige tayarlawda pedagogikalıq ámeliyattıń ornın aytıp ǵana qoymay, onıń ishki mazmunın túpkilikli maqsetin túsingen pedagoglar bul haqqında óz pikirlerin erteden-aq ortaǵa salıp keledi. S.T.Shackiy “Jas muǵallimler oqıtıwshılıq túsinigin ómir dawamında pedagogikalıq ortalıqda úyreniw kerek. Jaslar

ushın akademiyalıq talap penen shekleniw hám ámeliy xızmetke sırtlay baqlawshı iretinde qaraw ziyan. Óz kúshimizdi biliw ushın kurslardıń arnawlı jaǵdaylarında payda bolǵan ideyalardı tekserip kóriwdi rawajlandırıwımız kerek”-dep, atap kórsetken edi. Usı siyaqlı Rossiyanıń dúnyalıq tárbiya beriw Akademiyasın basqarǵan belgili pedagog P.P.Blonskiy de óz esteliginde “Tek lekciyalar menen kitaplar arqalı ǵana pedagogikaǵa úyreniw múmkin emes, sonı menen birge ámeliyat áhmiyetli, biraq ol dál kóshirme emes, shıǵarmashılıq hám sanalı túrde túsiniw dárejesinen bolıwı kerek”-dep jazǵan edi. Sonı menen qatar, N.P.Blonskiy teoriyalıq bilim menen ámeliy procestiń úylesimli birlikli bolıwın jaqladı. Usı baǵıttıń jalǵasın basqa da kórnekli alımlar O.A.Abdullina, Yu.K.Babanskiy, N.I.Boldırev, I.V.Kuzmina, B.Ya.Gudzenko, V.A.Slastenin, t.b. miynetlerinen de gezlestiriwge boladı.

Ámeliyat metodikanıń ózi bolıp tabıladı. Haqıyqatında da, talabalar ámeliyat waqtında ómirden kórgenin tikkeley, maqsetli túrde baqlaw, tallaw, jıynaqlaw, dereksizlendiriw hám taǵı basqa pedagogikalıq jaǵdaylardı ámelde kóredi nátiyjede imkaniyatları asadı.

Pedagogikalıq institutlarda qánige tayarlaw máselesiniń jańa baǵıt, jańa mazmun, jańa maqsetke iye bolıwına baylanıslı, házirgi waqıtta joqarı oqıw orınlarında mekteplerge muǵallim qánigelerdi tayarlaw aktuallı, juwapkershilikli islerdiń birine aylanıp otır.

Normativ hújjetler boyınsha joqarı oqıw ornına kelgen talabalar 1-kúnnen baslap-aq, pedagogikalıq, psixologiyalıq arnawlı pánler teoriyası menen qatar jeke pánler metodikasın oqıp, seminarlıq, ámeliy sabaqlar barısında muǵallimshilik jumıstıń qırı menen sırına beyimlese baslaydı.

Baslawısh klass muǵallimleriniń tiykarǵı is-háreketleri menen tanısıp ǵana qoymay, sabaq hám tárbiya jumıslarınıń jobaların jasaydı. Hám jas óspirimlerdiń anatomiyalıq, fiziologiyalıq, psixologiyalıq ózgesheliklerin jeke túsinip, óz is-háreketinde usı ózgesheliklerdi eskerte biletuǵınday, dárejege jetiwi tiyis. Sonda ǵana muǵallim oqıwshılar menen birgelikte jumıs islew usılın meńgerip, olar menen durıs qarım-qatınasqa túse aladı.

Baslawısh klass muǵallimleri – adam ómiriniń pútkil aldaǵı dáwirlerine bilim jaǵınan da, minez-qulıq uyıtqısınıń qáliplesiwine de tiykar bolarlıqtay sananı sińdirip baslaydı. Bul álbette bilimli, jan-jaqlama rawajlanǵan, jámiyetde bolıp atırǵan ózgerislerge tez iykemge keliwshi, kásiplik sheberligi qáliplesken, oqıwshılardıń psixologiyalıq ózgesheligin jetik biletuǵın qánigeniń ǵana qolınan keledi.

Baslawısh klaslarda sabaq beriwdiń, tárbiya jumısın júrgiziwdiń teoriyalıq hám metodikalıq máselelerin meńgeriw jan-jaqlama tayarlıqtı talap etetuǵının óz gezeginde mektep ashıp, ol mektepterde bilim beriw. Sol ataqlı pedagog baslawısh mektepte sabaq beriwge gez-kelgen muǵallimniń kúsh-jigeri, kásiplik uqıbı bola bermeytuǵınlıǵı, “Óytkeni barlıq ellerdiń balaların, belgili bir baǵıtta siltew, óz betinshe oqıtıw, bilim beriw oqıtıwshılardıń báriniń birdey qolınan kele bermeydi”-deydi.

Pedagogikalıq instituttıń baslawısh klass muǵallimin tayarlawǵa arnalǵan oqıw jobası menen baǵdarlama mazmunı qánige tayarlawdıń joqarı dárejede júzege asırılıwın qarastırdı hám talap etedi. Sonlıqtan da, hárbir jeke pánlerdiń teoriyalıq hám metodikalıq tiykarları jobaǵa kirgizilgen. Bilim beriwge arnalǵan oqıw jobasınıń bul

quramı hár pán boyınsha seminarlıq, ámeliy, laboratoriyalıq sabaqlar shólkemlestirip, keleshek qánigelerdi auditoriyada institut bosaǵasında pedagogikalıq ámeliyatqa shıqpastan burın, aldın ala tayarlawǵa imkaniyat beredi.

Keleshek muǵallimlerdiń kásiplik sheberligi pedagogikalıq ámeliyat barısında kóriletuǵın bolsa, oǵan shekem talabalardı pedagogikalıq jumısqa tayarlaw institutta auditoriyada júzege asadı. Usı tárepten alǵanda pedagogikalıq ámeliyattıń aldınala júrgiziletuǵın jumıs túrleriniń mánisi zor. Aldın ala tayarlıq waqtında keleshek qánigelerge oqıtılatuǵın pánlerdiń mazmunı, sáykesliklerin eskertiw menen qatar uqsas pánlerdi biriktirip oqıtıw jaǵına kewil bóliniwi tiyis. Usı waqıtqa shekem joqarı oqıw orınlarında hár pán jeke-jeke oqıtılıwı menen qatar geyde ózinen ózi soranıp turǵan mazmun sáykesligi da eskertilmey kelgeni haqıyqat.

Sonlıqtan da aldın ala tayarlaw waqtında pán aralıq biriktiriwdi kúsheyte otırıp, barlıq baslawısh klass muǵallimlerine oqıtılatuǵın pánlerge ortaq, sáykes temalardı jetilisiwine kewil bólindi. Bul mazmun tómendegidey kólemdi qamtıydı:

1. Talabalardıń baslawısh klaslarǵa arnalǵan oqıw baǵdarlamalarınıń mazmunın, hár klass boyınsha beriletuǵın bilim kólemine jetik bilip, meńgeriwi. Baslawısh bilimlendiriw standartı menen koncepciyasın onıń talapların ajırata biliwi.

2. Baslawısh klasqa arnalǵan pánler sabaqlıqlarınıń mazmunın, qurılısın, onıń oqıwshılarǵa bilim beriwge sáykesligin, sabaqlıqlarda berilgen sorawlar menen tapsırmalar quramı menen mazmunın analizlep biliw.

3. Sabaqlıqlardıń kórkemlik bezeliwin, ondaǵı súwretler menen sızbalardıń tiyimli, tiyimsiz jaqların analizlep úyreniw.

4. Sabaqtıń bilimlik, tárbiyalıq, rawajlandırıwshılıq maqsetin onıń taqırıbı menen mazmunına qaray dálillew.

5. Sabaq barısında qollanılatuǵın metodikalar menen usıllardı tema mazmunı menen maqsetine baylanıslı tańlaw.

6. Oqıwshılardıń shıǵarmashılıǵın rawajlandırıwdıń jolların meńgeriw.

7. Tárbiya jumısların shólkemlestiriw metodikaların meńgerip, onıń jobasın islew.

8. Oqıwshıǵa beriletuǵın bilim hám imkan dárejesinde tańlay biliwi.

Talabalardı pedagogikalıq ámeliyatqa tayarlaw waqtında auditoriya jaǵdayında ótkiziletuǵın sabaq úlgilerin hám sabaqlıqlar menen baǵdarlamalar mazmunınıń baylanısın rawajlandırıw. Payda bolǵan pikirlerin olardıń ózin belsendi baylanıstıra otırıp tallaw arqalı olardıń keleshek pedagog retindegi kóz-qarası menen bilimin rawajlandırıw hám kásiplik baǵdar beriw maqsetin júzege asırıw.

Usı keltirilgen dereklerden keleshek baslawısh klass muǵallimlerin kásiplik sheberlikke tayarlawdıń qanshelli juwapkershilikli hám quramalı ekenligin sezinse boladı. Bul quramalı procesti ámelge asırıwda pedagogikalıq ámeliyattıń tutqan ornı ayrıqsha itibarǵa iye ekenligin ayqın dárejede kóriwge boladı.

Ádebiyatlar

1. Xalıqova K.Z. Joqarı oqıw ornındaǵı pedagogikalıq ámeliyat. Almatı; ALMU, 1999.

2. Ábdimajit ulı K. Pedagogikalıq ámeliyat barısında talabalardı tárbiya jumısına tayarlaw. (Awıl mekteplerinıń tájirbesinen). Diss. Ped. ǵıl. kand., ALMU. 1997.

3. «Baslawısh mektepte oqıw-tárbiya processin shólkemlestiriw» B. I. Imanbekova
4. «Bilim texnologiyalar» - № 4 2009
5. www. tdpu. uz

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍN PIRLS XALÍQARALÍQ BAHALAW IZERTLEWLERINE TAYARLAWDÍŃ ÁHMIYETI

Z.U. Mangitbaeva *- Qaraqalpaqstan Respublikası XBXQTQAA orayı Mektepke shekemgi, baslawısh hám Arnawlı tálim metodikaları kafedrası oqıtıwshısı*

Respublikamızda úzliksiz tálim sistemasın jáne de jetilistiriw, sıpatlı tálim xızmetleri hám imkaniyatların asırıw, oqıwshılardıń sawatlılıq dárejesin rawajlandırıwdıń nátiyjeli mexanizmlerin islep shıǵıw hám de engiziwge úlken itibar qaratılmaqta. Ózbekstan Respublikasın rawajlandırıw boyınsha Háreketler strategiyasında "Jas áwladtıń dóretiwshi hám intelektual qábiletin qollap-quwatlaw hám júzege shıǵarıw, balalar hám jaslar arasında salamat turmıs tárzin qáliplestiriw, olardı fizikalıq tárbiya hám sportqa keń qamrap alıw" sıyaqlı áhmiyetli wazıypalar belgilep berilgen. Bul bolsa, aldıńǵı shet el tájiriybelerin baslawısh tálimge engiziw, oqıwshılardıń oqıw sawatlılıǵın bahalawdıń milliy sistemasın jetilistiriw, olarda erkin pikirlew kónlikpelerin rawajlandırıwǵa baylanıslı interaktiv tapsırmalar sisteması, oqıw hám tekstti túsiniw kónlikpelerin rawajlandırıwdıń metodikalıq mexanizmlerin islep shıǵıw, texnologiyalıq basqıshların anıqlastırıwdı talap etedi.

Baslawısh klass oqıwshılarında oqıw hám tekstti túsiniw kónlikpelerin rawjlandırıwda logikalıq pikirlewin qáliplestiriw, erkin pikirlew, sóylewin rawjlandırıw, personajlardıń ishki keshirmeleri, maqsetleri hám nátiyjeleri sıyaqlı elementlerdiń sheńberine jaylastırıw ushın oqıwshılardıń sın pikirlewge úyretiw, oqıwshılardı oqıp atırǵan tekst boyınsha maǵlıwmatlardı ulıwmalastırıw hám juwmaq shıǵarıwǵa maqsetli baǵdarlaw lazım. Búgingi kúnde baslawısh klass oqıwshılarında oqıw qábiletiniń jaǵdayı talap etiletuǵın dárejeden sezilerli dárejede artta qalmaqta. Bul bolsa, akademiyalıq kórsetkishlerge úlken tásir kórsetedi. Tálim procesinde ayırım oqıwshılardıń jaqsı nátiyjege erise almaǵanlıǵınıń sebebi baslawısh klasta jaqsı oqıy almaǵanlıǵında hám oqıw qábiletiniń pás dárejede bolǵanlıǵın kórsetip beredi. Bunday jaǵdayda oqıw ushın ayrıqsha itibar hám qadaǵalaw zárúr. Barlıq oqıwshılarda oqıw kónlikpesi qáliplesedi, biraq barlıǵında da oqıp, túsiniw kónlikpesi birdey bolmaydı. Bul oqıwshılardı oqıw hám tekstti túsiniwge úyretiwdiń nátiyjeli metodı hám quralların durıs tańlaw úlken áhmiyetke iye ekenligin kórsetedi. Sonıń ushın bul máseleni baslawısh klastan baslap sheshiw zárúr. Oqıw kónlikpelerin rawajlandırıw quramalı process bolıp, onıń hár bir basqıshında oqıtıwshı hám oqıwshınıń aldında úlken wazıypalar turadı. Bul másele boyınsha oqıwshılardı tekstti oqıp túsiniw boyınsha xalıqaralıq bahalaw baǵdarlamalarınan PIRLS bahalaw baǵdarlaması shólkemlestirilip, oqıw procesine engizilmekte.

PIRLS (Progress in International Reading Literasy Study – xalıq aralıq oqıw sawatlılıǵın úyreniw dárejesi)-bul turli mámleketlerde baslawısh klasta tálim alıwshı oqıwshılardıń tekstti oqıw hám túsiniw dárejesiniń sıpatın bahalawshı sisitema

esaplanadı. PIRLS qa sistemalı tayarlawda klastan tıs oqıw, bekkemlew, tákirarlaw sabaqları hám de dógereklerdiń ayrıqsha ornı bar. Bul arqalı oqıwshınıń dúnyaqarasın keńeytiw, erkin pikirlewin rawajlandırıwımız shárt. Álbette bul iste ata-ananıń da óz ornı bar. Shańaraqta úlkenler kitap oqısa, bala da olarǵa elikleydi. Sonday-aq sporttıń derlik barlıq túrleri, ásirese shaxmat oqıwshınıń dıqqatın rawajlandırıwǵa, belgili bir maqsetke umtılıwına, erkin pikirlewin qáliplestiriwge járdem beredi. Sabaq barısında yaki bala menen jeke qarım qatnas jasawǵa bolatuǵın tánepislerde onıń durıs yaki nadurıs pikirin tıńlap, durıs juwmaqtı turmıslıq faktler arqalı shıǵarıw júdá úlken áhmiyetke iye. Oqıtıwshınıń oqıwshıdan ádebiy tilde sóylewin talap etiwi, oqıwshınıń óz ústinde jáne de izleniwine hám de kitapqumarlıqqa jol ashıp beredi.

Klastan tıs oqıw sabaqların shólkemlestiriwde, oqıwshılarǵa oqılatuǵın materialların 1 hápte burın usınıs etse, oqıwshı dem alatuǵın shembi, ekshembi kúnleri biykar qalmaydı. Álbette, bunda ata-ananıń qadaǵalawı zárúr.

I. Shıǵarmanıń mazmunı menen tanısqan oqıwshı tayarlıqtıń keying basqıshlarında qıynalmaydı.

II. Shıǵarma mazmunı boyınsha soraw-juwap ótkeriledi. Shıǵarma bólimlerge bólinip, har bir bólimge oqıwshılar tárepinen tema taptırıladı.

III. Dúzilgen reje tiykarında shıǵarmanıń mazmunı aytıp eriledi. Sóylep beriw procesi qızıqlı ótiwi ushın “Eki túrli tańlaw” metodınan paydalanıw orınlı. Máselen, Franz Hohlerdiń “Ájayıp tún” gúrrińin úyreniw barısında áywandı, tımsaqtı, esik artında turǵan qızalaqtı, jurnaldan shıǵıp atńrǵan flamingolardı súwretlep aytıp beriw múmkin.

IV. Úyrenilip atırǵan shıǵarmadaǵı waqıyalar izbe-izligin jáne de bekkemlew maqsetinde “ Karusel” metodınan da paydalanıw orınlı. Bunda shıǵarma tekstin tablicada aralas túrde beriledi.

Hár bir bólim cifrlanadı. Máselen:1, 2, 3, 4, 5. San jaylasqan bólme, shıǵarmadaǵı gáptiń tuwrısına “+”belgisi qoyıladı.

PIRLS jas oqıwshılardıń klassta ham klasstan tısqarı oqıwınıń eki keń qamrawlı maqsetine qaratılǵan. Bular, kórkemlilik jaqtan tájiriybe arttırıw hám de maǵlıwmat alıw hám olardan paydalanıw ushın oqıw bolıp tabıladı. Bunnan tısqarı, PIRLS oqıw maqsetleriniń hár birinde tórt keń túsiniw processin birlestiredi. Bular: dıqqattı jámlew hám anıq kórsetilgen maǵlıwmatlardı tabıw, tuwrıdan-tuwrı juwmaqlar shıǵarıw, ideyalar hám informaciyanı dodalaw hám ulıwmalastırıw, kontent hám tekst elementlerin bahalaw hám kritikalaw.

Jas oqıwshı ushın oqıw sawatxanlıǵınıń hár eki maqsetide áhmiyetli esaplanadı. Sonıń ushın PIRLS hár bir oqıw túrin bahalawda tekstlerdi teń úleste bóliwin tiykarǵı maqset qılıp alǵan.

PIRLSta isletiletuǵın kórkem tekstlerdiń tiykarǵı forması-bul kórkem toqımaǵa tiykarlanǵan gurrińler bolıp tabıladı.

Oqıw sawatxanlıǵı oqıwshılardıń ilimiy hám jeke jetiskenliklerиniń ósiwi ushın tiykar bolıp xızmet qıladı, sonday-aq, PIRLS bilimlendiriw tarawında alıp barılıp atırǵan siyasattıń jetiskenlikke tásirin bahalaw ushın áhmiyetli bolıp esaplanadı.

Ádebiyatlar

1. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang’ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash”. metodik qo‘llanma. T.: Sharq, 2019

2. www. ziyonet. uz.
3. www. kitobxon. com
4. www. marifat. Uz

INFORMATIKA FANINI O‘QITISHDA MASOFAVIY O‘QITISH TIZIMIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY TAMOYILLARI

A.B. Kunnazarov *- Ajiniyoz nomidagi NDPI “Aniq va tabiy fanlarni masofadan o‘qitish” kafedrasi assisent o‘qituvchisi*

Masofaviy ta’lim vositalaridan biri mobil ilovalar bo‘lishi mumkin. Maqolada eng mashhur matematik mobil ilovalar keltirilgan, ulardan foydalanish o‘qituvchiga ma’lum didaktik maqsadlarga erishishga yordam beradi.

O‘quv jarayonining samaradorligini oshirish uchun qo‘llaniladigan o‘quv turining afzalliklari va kamchiliklarini ajratib ko‘rsatish maqsadga muvofiqdir.

Informatikani o‘qitish jarayonida MO‘T dan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklarini hisobga olgan holda, uning bir qator tamoyillarini hisobga olmaslik mumkin emas. MO‘T dan foydalanishning asosiy tamoyillariga [2-3].

Ta’limni individuallashtirish. Mohiyat: axborotni taqdim etish shakllarining xilma-xilligi va axborot bilan faoliyatni tashkil etish; asosiy qismni o‘zlashtirgandan so‘ng individual o'quv yo'llari; ta'lim jarayoni ishtirokchilarining interaktiv muloqot doirasini kengaytirish; tinglovchilarning individual o‘quv va kognitiv faoliyatini ta'minlash.

Treningning vaqt samaradorligi. Mohiyat: asosiy tarkibni o‘zlashtirish vaqtini minimallashtirish; taqdimot va o‘qitishda o‘quv axboroti bilan ishlashning umumlashtirilgan usullaridan foydalanish; ta’lim ma’lumotlarini taqdim etish jarayonida idrok etish kanallaridan malakali foydalanish (xususan, vizual va sinf: ovoz va nutq).

Ta’limni boshqarishning barqarorligi. Mohiyat: har bir talaba tomonidan o‘quv ma’lumotlarini o‘zlashtirish muvaffaqiyatini o‘lchashning uzluksizligi; o‘qituvchi va talabalar tomonidan tezkor fikr-mulohazalar; boshqaruv (hamrohlik) faoliyatini tuzatish.

MO‘ ning qo‘shimcha tamoyillari quyidagilardan iborat:

ma’ruzalar, seminarlar shaklida muntazam mashg‘ulotlarning yo‘qligi va kursni o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan vaqtni erkin tanlashda namoyon bo‘ladigan moslashuvchanlik;

modullilik, har bir alohida fanning ma’lum bir fan sohasining yaxlit ko‘rinishini yaratishi va fanning har bir bo‘limi (modullari) kursning yaxlitligi haqidagi g‘oyani yaratishi bilan ifodalanadi;

o‘qitish asosiy kasbiy faoliyat bilan birgalikda amalga oshirilishi mumkinligi sababli parallellik;

talabaning joylashgan joyidan ta’lim muassasasiga (o‘qituvchiga) masofa shaklida to‘siqlarning yo‘qligidan iborat uzoq muddatli harakat;

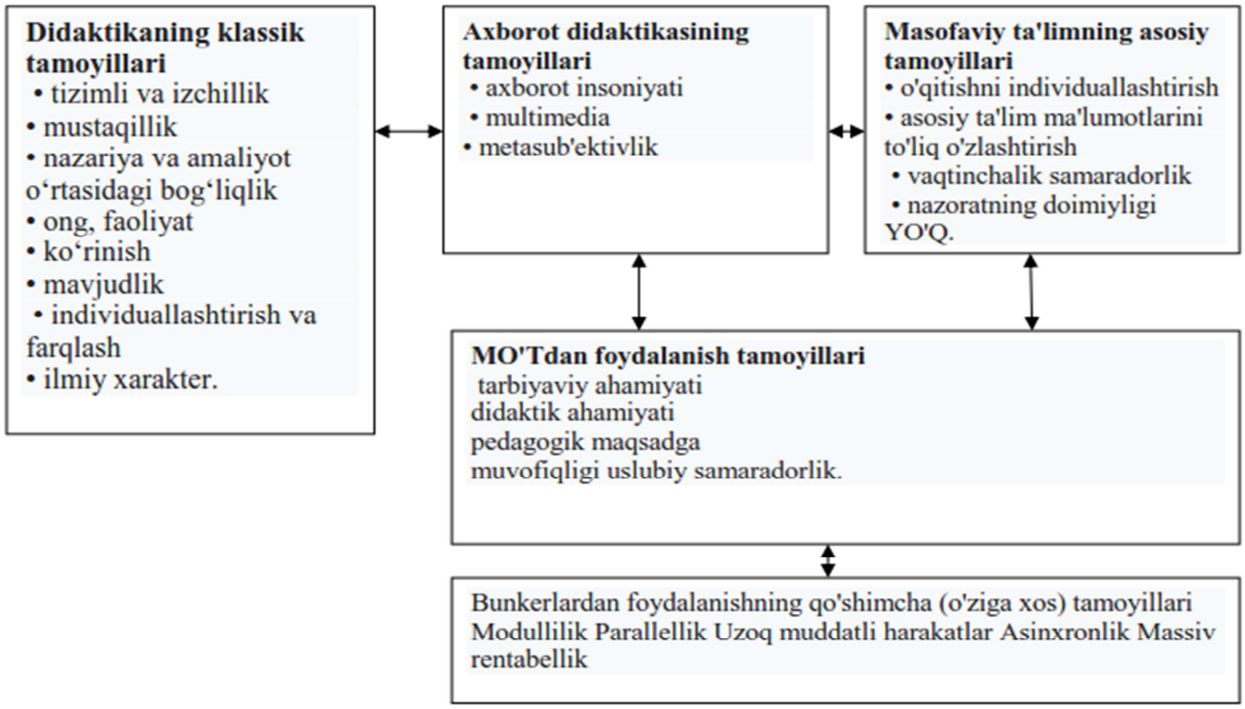
o‘qitish va o‘qitish texnologiyalarini o‘z vaqtida mustaqil ravishda amalga oshirish imkoniyatini nazarda tutuvchi asinxronlik;

ommaviy xarakter, “talabalar soni” parametrining tanqidiy emasligini anglatadi;

MO‘ larning iqtisodiy samaradorligini nazarda tutuvchi rentabellik;

yangi axborot texnologiyalarini keng qo‘llash.

MO‘T dan foydalanish tamoyillari va didaktikaning klassik tamoyillari o‘zgarishi bo‘yicha sharhlar bilan bog‘liqligi 1-rasmda keltirilgan.

1-Rasm. MO‘T tamoyillari bilan didaktikaning klassik tamoyillari o‘rtasidagi bog‘liqlik.

Yuqoridagi tamoyillardan kelib chiqib, informatika o‘qitish jarayonida masofaviy ta’limning afzalliklari va samaradorligi haqida xulosa qilishimiz mumkin.

Adabiyotlar

1. Maxmutova M. V. Masofaviy ta'lim sharoitida universitetning axborot ta'lim muhitini modellashtirish // Moskva davlat mintaqaviy universitetining xabarnomasi. Seriya: Pedagogika. - 2007. V. 2. - No 2. - S. 8-12.

2. Seytnazarov K.K., Kalimbetov K.I. The processes of organizing teaching students‘ algorithms and models // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492 ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021. 549-554

3. Seytnazarov K.K., Kalimbetov K.I. Development of decision-making algorithms based on irreversiblemathematical calculations in the assessment of students' knowledge // An Interdisciplinary Journal PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(2): 356-360 (13.00.00, №4).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ В ШКОЛЬНЫХ И ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

М.С. Берданова *– директор дошкольной организации №1 Канлыкульского района*

Стремительное развитие общества и технологий, требует необходимость внесения инновационных методических изменений в систему образования.

Дети школьного и дошкольного возраста образовательных заведений должны быть готовы к современным инновационным методам обучения.

В современном мире в большинстве развитых стран мира образованию детей дошкольного и школьного возраста придается значительно большое внимание. Осознание важности получения качественного образования на основе современных тенденций доказывают многочисленные теоретические и педагогические анализы.

Что такое “инновационный” – слово “**инновация**” имеет латинское основание. “Novatio” означает “обновление”, а “ in” имеет значение “ в направлении”. Дословно “innovatio” переводится как – “ в направлении изменений”. В современном мире это не просто нововведения, оно несет с собой поэтапное улучшение качества в определенной деятельности. Что такое “технология” – слово имеет греческое происхождение, “techne” – “искусство”, “logos” – “слово”, “знание”. Буквально означает – наука об искусстве, имеет понимание как, разряд методов, употребляемый в различных аспектах деятельности.

Всякое новшество, как в технологиях, так и в процессе образования находит своё воплощение через технологию, такое понимание касается и введение новых инновационных педагогических методов преподавания в школьных и дошкольных образовательных учреждениях.

Эффективность обучения в современном мире заключается не только в высокой квалификации преподавателя, но и в успешном применении технологий в процессе урока, дети нынешнего поколения более благоприятно воспринимают важнейшие компоненты учебного материала, с использованием технологий позволяющие принять информацию не только с помощью текста, но и визуально.

Как выразились Салиева А.Ж, Абдрахманова Р.И, Есмагамбетова Б.С в своей работе “Важнейшей целью использования инновационных технологий является достижение результата совместной познавательной деятельности, обучающего и обучаемого. Педагогическая суть инновационных технологий – активизировать познавательную деятельность воспитанника, повысить его самостоятельность, формировать необходимые личностные качества. Инновационные технологии в дошкольном образовании используются, в первую очередь, для решения актуальных проблем, для повышения качества предоставляемых услуг, для реализации возрастающих запросов родителей” [3]. Таким образом, можно понять, что педагогической целью современного мира является развитие и правильное применение инновационных технологий в

процессе урока и обучения для того, чтобы развить образовательную деятельность у учащихся.

По словам Петрова. Л.А “В современных условиях, одним из главных факторов является активное применение инновационных технологий. Задача руководителя или старшего воспитателя дошкольного учреждения заключается в том, чтобы выработать систему, найти доступные и вместе с тем эффективные инновационные формы и методы повышения педагогического мастерства, которые окажут положительное влияние на развитие ребенка” [1]. Из чего следует понять, что, активное применение инновационных технологий очень важна в процессе преподавания в дошкольных и школьных учреждениях, помимо этого, главная задача преподавателя является нахождение рационального и эффективного метода использования современных технологий в учебном процессе.

Педагоги, активно практикующие технологию в образовательной деятельности у школьников и дошкольников, отмечают, что процесс получения образования у воспитанников происходит эффективнее, использование технологий позволяют школьникам и дошкольникам, детально изучить учебный материал, также освоения происходит на более интересном уровне. Современный мир требует эффективных и занимательных методов преподавания на основе инновационных технологий, так как современное образование шагает наровне с современными технологиями.

Как выразились Салиева А.Ж, Абдрахманова Р.И, Есмагамбетова Б.С, в своей работе “К инновационным технологиям обучения на основе интерактивного оборудования можно отнести интерактивные технологии обучения, технологию проектного обучения и компьютерные технологии. Соединение интерактивного оборудования и инновационных педагогических методик способно повысить эффективность и качество образовательных программ, усилить адаптивность системы образования к уровням и особенностям развития обучающихся” [3].

Таким образом, можно заключить, что использование инновационных технологий в образовательном процессе в школьных и дошкольных образовательных учреждениях имеет значимое место, особенно в современном мире, где технологии являются главными помощниками в преподавании и в обучении. Образование на основе инновационных технологий в эти дни, является новшеством, нововведением, и это новшество является эффективным и занимательным способом преподавания и получения образования в школьных и дошкольных учреждениях.

Литература

1. Салиева А.Ж, Абдрахманова Р.И, Есмагамбетова Б.С. Методы использования инновационных технологий на основе интерактивного оборудования в воспитательно-образовательном процессе. Астана 2015.

2. Петрова Л.А. “Инновация – путь повышения эффективности управления дошкольной образовательной организацией”. Традиции и новации в системе дошкольного образования. 27-28 октябрь 2016.

3. Салиева А.Ж, Абдрахманова Р.И, Есмагамбетова Б.С. Методы использования инновационных технологий на основе интерактивного оборудования в воспитательно-образовательном процессе. Астана 2015.
4. https://stranatalantov.com/news/primenenie-innovaczionnyix-texnologij-v-obrazovatelnom-proczesse/

ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

П.А.Салиева *- ҚҚ РХТХҚТМОҲМ*
“Мактабгача, бошланғич ва махсус таълим методикаси”
кафедраси катта ўқитувчиси

Ўзбекистоннинг миллий мустақиллиги жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ҳаётида туб ўзгаришлар содир бўлишига олиб келди. Республикамиз иқтисодиётнинг барча соҳаларида, шу жумладан, таълим тизимида ҳам кучли ўзгаришлар, ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги Фармони билан тасдиқланган “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”нинг Ижтимоий соҳани ривожлантириш йўналишининг тўртинчи- “Таълим ва фан соҳасини ривожлантириш ” бўлимида, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги 187-сонли қарорига мувофиқ компетенциявий ёндашувга асосланган янги ДТСида ҳам асосий вазифа жисмонан соғлом, руҳан ва ақлий ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанни севадиган, мактабда эгаллаган назарий билимларни кундалик ҳаётда қўллай оладиган ижтимоий фаол ва комил инсонни тарбиялашга қаратилган. Бугунги кунда таълим-тарбия соҳасини модернизациялаш, ўқув жараёнида замонавий педагогик ҳамда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, ўқитувчиларнинг касбий маҳорати ҳамда уларнинг билим, кўникма ва малакасини оширишга катта эътибор қаратилмоқда.

Маълумки, Ҳаракатлар стратегиясининг ижтимоий соҳани ривожлантиришга қаратилган устувор йўналишида таълим ва фан соҳасини ривожлантириш мақсадида таълим ва ўқитиш сифатини баҳолашнинг халқаро стандартларини жорий этиш асосида таълим муассасалари фаолиятининг сифати ҳамда самарадорлигини ошириш вазифаси Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармон 2017 йил 7 февраль ПФ-4947 қўйилган. Сифатли ва самарали таълим давлатимиз тараққиёти йўлидаги янги имкониятлар ва инновациялар асосидир. Бундан буён ўқитувчи таълим беришда асосий эътиборини дарснинг сифат ва самарадорлигига қаратиши, ўқувчида фан бўйича билим, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантириб, ривожлантиришда бор маҳоратини ишга солиши керак бўлади.

Жаҳон таълимида малака ошириш тизими таълим жараёнини барқарор тараққиётини таъминловчи асосий омил сифатида эътироф этилиб, таълим

олувчиларнинг сифатли таълим олишига имконият яратиш долзарблиги қайд этилган. Бу борада бошланғич синф ўқитувчиларининг иннновацион фаолиятини, методик тайёргарлик даражасини ошириш учун илғор хорижий тажрибалар асосида малака ошириш жараёнини ташкил этиш, ижодий-педагогик тафаккурини ривожлантиришга йўналтирилган технологиялардан фойдаланиш педагогик кадрлар малакасини ошириш тизимининг такомиллашган ўқув жараёнини таъминлаш имкониятини кенгайтирди.

Дунёда таълим тизимини ахборотлаштириш шароитида педагог кадрларнинг инновацион фаолиятини халқаро талаблар асосида янгилаб бориш, қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнида ўқув материалларини ўзлаштиришга мотивацияни ошириш, бир сўз билан айтганда, таълим соҳасида ўқитувчини инновацион фаолиятга тайёрлаш юзасидан илмий-тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Бу вазифаларни ҳал қилишда курсларнинг ўқув-методик ресурсларини ишлаб чиқиш ва уларни инновацион ёндашув асосида такомиллаштириш, педагогик шарт-шароитлар яратиш ва ўқитишнинг сифат ва самарадорлигини оширишда илғор технологияларни қўллашнинг илмий-методик асосларини яратиш ҳамда жамиятнинг эҳтиёжларига монанд тарзда такомиллаштириб бориш педагогика фани учун долзарб ҳисобланади.

Республикамизда халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимида бошқа фан ўқитувчилари сингари бошланғич синф ўқитувчиларини ҳам инновацион фаолиятга тайёрлашда таълим дастурларини такомиллаштириш, замонавий педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини қўллай олишни кенгайтиришни назарда тутувчи техника ва технологияларни таълим тизимига кенг жорий этиш орқали бошланғич таълим малака ошириш тизими тубдан ислоҳ қилинмоқда. Таълим-тарбия масаласи давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишига айланган экан, ундан кўзланган пировард мақсадларга педагог мутахассисларимизнинг янгича ёндашишлари лозимлигини даврнинг ўзи тақозо этмоқда. Чунки, юқори малакали мутахассисларгина, ёш авлодни ҳаётга, меҳнатга, Ватан мудофасига тайёрлаш учун халқ, давлат ва жамият олдида жавоб берадиган, болаларга таълим-тарбия бериш иши билан шуғулланадиган масъулиятли шахсдир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 17 январдаги 25-сон қарори билан “Халқ таълими ходимларини узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини ташкил этиш тартиби тўғрисида” низом тасдиқланди. Мазкур низом билан халқ таълими тизимидаги раҳбар, педагог ва мутахассис ходимларни узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини ташкил этиш тартиби белгиланди. Низомга мувофиқ ўқитувчиларининг малакасини ошириш жараёнида касбий ўз-ўзини ривожлантиришга нисбатан масъулиятини янада оширишга хизмат қилади. Пировард натижада юқори малакали кадрларни тайёрлаш ва салоҳиятини оширишга эришилади.

Ўқув жараёнини тизимли ташкил этиш ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини оширишга, юқори малакали кадрларни тайёрлашда муҳим ўрин тутади. Бу эса, ўз навбатида, таълим ва тарбия жараёнининг сифатли ташкил этилишини, малакали кадрлар тайёрлашда юксак самарадорликка эришишни кафолатлайди.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси 2017 йил 7 февральдаги “ Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш буйича харакатлар стратегияси туғрисида” ги ПФ - 4947 сонли Фармони

2. Mirziyoyev Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. T –Ózbekiston 2017.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 17 январдаги 25-сон қарори билан "Халқ таълими ходимларини узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини ташкил этиш тартиби тўғрисида низом".

OQIW-TÁRBIYA PROCESIN BAHALAWDÍŃ HÁR QÍYLÍ STRATEGIYALARÍNAN PAYDALANÍW MÁSELELERI

A. Masheripova *– QRQBXQTQAAO «Pedagogika psixologiya hám tálim texnologiyaları» kafedrası aǵa oqıtıwshısı*

«Mámleketimiz óz rawajlanıwınıń jańa dáwirine qádem qoyǵan házirgi kúnde Ózbekstan Respublikasın bes basqıshlı baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyası tiykarında barlıq tarawlarda keń kólemdegi ózgerisler ámelge asırılmaqta. Áne usı reformalardıń jetiskenlikleri, mámleketimizdiń dúnyadaǵı rawajlanǵan, zamanagóy mámleketler qatarınan múnásip orın iyelewi, eń áweli ilim-pán hám tálim-tárbiya tarawınıń rawajlanıwı menen, bunda biziń dúnya sheńberinde básekiles bola alıwımız benen tıǵız baylanıslı…»

Shavkat MIRZIYOYEV, Ózbekstan Respublikası Prezidenti

Búgingi kúnde Mámleketimiz innovacialıq rawajlanıw jolında tezlik penen rawajlanıp baratırǵan bir dáwirde keleshegimiz dawamshıları bolǵan jaslardıń dóretiwshilik ideyaları hám dóretiwshiligin hár tárepleme qollap-quwatlaw, olardıń bilim, kónlikpe hám tájiriybelerin qáliplestiriw hámde aldınǵı shet el tájiriybeleri, xalıqaralıq kriteriya hám talaplar tiykarında bahalaw sistemasın jetilistiriw, bul jolda xalıqaralıq tájiriybelerdi úyreniw, bar bolǵan sistemanı hár tárepleme salıstırmalı analizlew, tiyisli baǵdardaǵı xalıqaralıq hám shet elli shólkemler, ilimiy-izertlew mákemeleri menen jaqınnan birge islesiw áhmiyetke iye[2]. Bilim alıwshı jaslardıń dóretiwshilik pikirlerin hár tárepleme qollap-quwatlaw hám xoshametlew maqsetinde keń kólemli reformalar alıp barılmaqta. Mısalı, jaslardıń ilimiy-izertlew hám innovaciyalıq xızmetin rawajlandırıw maqsetinde Ministrler Kabinetiniń 2018-jıl 8-dekabrdegi «Xalıq bilimlendiriw sistemasında bilimlendiriwdıń sıpatın bahalaw tarawındaǵı xalıqaralıq izertlewlerdi shólkemlestiriw is-ilajları haqqında» ǵı 997-sanlı qararı qabıl etildi. Bul qarardıń orınlanıwın támiyinlew maqsetında Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janındaǵı Bilimlendiriwdiń sıpatın qadaǵalaw mámleketlik inspekciyası, Xalıq bilimlendiriw ministrligi, Sırtqı isler ministrligi hám Finans ministrliginiń xalıqara bahalaw dástúrleri boyınsha xalıqaralıq izertlewlerdi

shólkemlestiriw belgilendi. Hám házirgi kúnde bul izertlewlerdi shólkemlestiriwde keń kólemli jumıslar ámelge asırılmaqta.

«Bahalaw» degenimiz ne?

- Ol jumıs procesin de, oniń natiyjesin de oz ishine aladı;
- xızmettiń unamlı hám unamsız táreplerin anıqlaydı;
- bilim sıpatın anıqlaw;
- bilim beriwdiń rawajlanıwına, ilgerilewine imkaniyat beretuǵın qural;
- oqıwshılardıń is-hareketin duzetiw usılı;
- is-háreketler menen xızmet nátiyjelerine bolǵan kózqaras;
- bahalaw bilimlendiriwge tiyisli maqsetlerge qay dárejede eriskenligin kórsetiw imkaniyatın beredi;

Tálim sıpatın bahalaw xalıqaralıq izertlewlerde qatnasıw mámleketimiz ushın qanday áhmiyetke iye?

-Izertlewlerde alınǵan nátiyjeler mámlekettegi tálim sıpatı hám onıń xalıqaralıq standartlardı esapqa alǵan halda iyelegen ornı boyınsha juwmaq shıǵaıw imkanıyatın beredi;

- Milliy bilimlendiriw sistemasın reformalaw, bilimlendiriw mazmunı, pedagog kadrlardı tayarlaw hám olardıń qánigeligin arttırıw baǵdarlamaların jánede jetilistiriw hám qánigeler tárepinen sabaqlıqlardıń jańa áwladların jaratıwda qollanıladı;
- Xalıqaralıq izertlewler bilimlendiriw tarawındaǵı milliy izertlewlerdi sıpatlı ótkiziwge unamlı tásir kórsetedi;
- Xalıqaralıq standartlar dárejesinde joqarı ekonomikalıq nátiyjege tiykarlanǵan milliy bahalaw sistemasın jaratıw imkanın beredi;
- Ózbekstan túrli shólkemlerdiń jetekshi qánigeleri járdeminde xalıqaralıq izertlewlerde qatnasıw arqalı jergilikli qánigelerimizde monitoring izertlewlerin ótkiziw mádeniyatı rawajlanadı, tálim sıpatın bahalawdıń xalıqaralıq standartlarǵa beyimlesiwge alıp keledi;
- Milliy tálim sıpatın bahalawdaǵı qadaǵalaw materialların xalıqaralıq izertlewlerde qollanılatuǵın qadaǵalaw materialları sıpatı dárejesinde islep shıǵıw imkanın beredi.

Óz náwbetinde bunday izertlewler sheńberinde Ózbekstan Respublikası oqıwshılarınıń sawatxanlıq dárejesin eń dáslep sınap kóriler eken, joqarı dárejede tayarlanıw talap etiledi. Bunda xalıqaralıq izertlew talaplarına sáykes ráwishte islep shıǵılǵan tapsırmalar tiykarında tájiriybe-sınawlar ótkeriw oqıw procesine basqıshpa-basqısh integraciya qılıp barıw arqalı oqıwshılardıń kónlikpeleri rawajlandırılıp barıladı.

Ádebiyatlar

1. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jıl 7-fevraldaǵı “Ózbekstan Respublikasın jánede rawajlandırıw boyınsha Háreketler strategiyası haqqındaǵı PF-4947-sanlı Pármanı

2. Xalıqaralıq izertlewlerde oqıw sawatxanlıǵın bahalaw oqıw- metodikalıq qollanba, Bilimlendiriw sıpatın bahalaw boyınsha xalıqaralıq izertlewlerdi ámelge asırıw milliy orayı, Tashkent, 2021- jıl, 4 bet.

ADABIYOT DARSLARIDA O‘Z FIKRINI OG‘ZAKI BAYON QILISH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

M.F.Fozilova *- O‘zbekiston davlat jahon tilllari O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi o‘qituvchisi*

Adabiyot darslarida o‘quvchilarning og‘zaki nutqini o‘stirish masalalari metodik adabiyotlarda asar mazmunini qayta hikoya qilish, asar unsurlari yuzasidan mustaqil ravishda mushohada yuritish, o‘quvchilar mustaqil fikrlashga o‘rgatish yo‘nalishida tavsiyalar yoritilgan.

Adabiyot darslarida o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirish masalalari S.Dolimov, B.To‘xliyev, M.Mirqosimova, Q.Yo‘ldoshev, O.Madayev, Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova, V.Qodirov va boshqa bir qator olimlar tomonidan muayyan darajada yoritilgan. Ular asar qahramonlarini qiyosiy tavsiflash, yozuvchining mahoratiga baho berish, voqea-hodisalarni tahlil qilish singari masalalar bilan bog‘liq mavzularda adabiy-nazariy insholar yozish yuzasidan qimmatli tavsiyalar bayon qilganlar. Asar qahramonlariga tavsif berish mazmunidagi insholarda o‘quvchilar tavsif (baho) beruvchi tushunchalar bilan ish ko‘radilar. Bu masalalarni O.T.Boltayeva o‘zining «Adabiyot darslarida o‘quvchilarni badiiy asar qahramonlarini tanqidiy baholashga o‘rgatish texnologiyasi” [1; 50]. mavzusidagi tadqiqot ishida ma’lum darajada ishlab chiqishga erishgan. Asar qahramonlariga tanqidiy baho berish yozuvchining asar qahramoniga berib borgan bahosiga (sofdil, vafodor, sadoqatli, kuyunchak va b.), o‘quvchilarning o‘zlari asar qahramonlarining xatti-harakatlaridan kelib chiqib beradigan baholari (tirishqoq, mehnatsevar, samimiy va b.) asosida amalga oshiriladi. Ayonki, o‘quvchilar asarni o‘qish davomida baho beruvchi so‘zlarni ajratib, qaydlab borishlari, o‘zlari baho berishlari lozim bo‘ladi. Bular adabiy-nutqiy kompetensiyani shakllantirishning bir qirrasini ta’minlab beradi. Adabiyot darslarida o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirish deganda asarga tanqidiy-tahliliy baho berish bilan bog‘liq so‘z boyligini, til bilimini ham shakllantirish tushuniladi. Amaliyotda adabiyot darslarida o‘quvchilar nutqini o‘stirish ishlari notanish so‘zlar ustida ishlash, o‘qilgan asar mazmunini so‘zlatish, savollarga javob olish, muammoli savol va topshiriqlarga bir qadar yoyiq javoblar olish, adabiyot mavzuda ijodiy yozma ishlar yozish tarzida tashkil etiladi. Lekin bu yumushlar “o‘z fikrlarini og‘zaki bayon qilish” kompetensiyasini shakllantirish uchun yetarli emas. Avvalambor, ayrim yosh o‘qituvchilar o‘qishdan oldin leksik-grammatik tayyorgarlik ishlarini amalga oshirmaydilar, asar o‘qilgandan keyin ham uyushtirmaydilar. Vaholanki, ayni shu ishlar tashkil etilmasa, o‘quvchilar nutqi boyimadi, deb hisoblash mumkin. Chunki asar mazmunini qayta hikoya qilish asosan o‘z so‘zlari hajmida amalga oshadi. Yoshlarning adabiy-tanqidiy nutqi esa asar tahlili jarayonida faol ishtirok etish (gapirib turish) orqali rivojlanadi. Eslatish joizki, adabiyot darslarida bunday tahlillardan chetda o‘tiradigan, umuman gapirmaydigan o‘quvchilar ham ko‘p. Shubhasiz, ijodiy yozma ish o‘quvchilarni bir qadar teng mavqega, vaziyatga tushiradi: hamma tahlil qiladi, hamma o‘z fikrlarini yozadi. Shunday bo‘lgach, og‘zaki nutq o‘stirish masalalari o‘ziga xos yondashuvlar, o‘lchovlar, ta’limiy tadbirlarni taqozo etishi vajidan dastlab shu haqda so‘z yuritamiz.

O‘quvchilar og‘zaki nutqiga e’tiborning yetarli bo‘lmasligi oqibatida asarni sinfda o‘qish bilan uni tinglash va mustaqil o‘qishdan farqi qolmaydi. Metodik adabiyotlarda o‘qishga mustaqil hozirlik ko‘rishni o‘rgatish haqida ham tavsiyalar uchrab turadi.

Nutqning o‘sishiga asar mazmuni yuzasidan uning so‘ngida keltiriladigan ayrim savol va topshiriqlar muayyan hissa qo‘shadi. Bu topshiriqlar 6–8-sinf “Adabiyot” darsligidagi nazariy ma’lumotlar asosida badiiy tasvir vositalarini o‘rganish munosabati bilan, ushbu vositalar bilan bog‘liq ravishda vaqti-vaqti bilan beriladigan topshiriqlar munosabati bilan o‘rtaga qo‘yiladi. Badiiy tasvir vositalariga e’tibor berishdan tashqari, ularnini asar matnidan topishga doir bilim, ko‘nikma va malakalar ana shu munosabatlar miqdorining ko‘p bo‘lishi bilan belgilanadi. O‘quvchilar ushbu vositalar ma’nosini tushunishdan tashqari, ularni o‘z nutqida qo‘llay boshlashlari ham kerak.

O‘quvchilarning og‘zaki nutqini o‘stirishda nazarda tutiladigan mexanizmlar nutqni eshitib tushunish, matnni o‘qishga o‘rgatishda inobatga olinadigan nutqiy mexanizmlardan farq qiladi, binobarin, ushbu nutqiy faoliyat turlari ustida olib boriladigan ishlar metodikasi ham bir xil emas. O‘z fikrlarini so‘z vositasida ifodalashga o‘rgatishda badiiy asar matni ustida ishlash metodikasi asos qilib olinsa, nutq o‘stirish bilan bog‘liq ta’lim mazmuni, shakl, vosita va usullari shunga xos tarzda belgilanadi. Badiiy asar asosidagi nutq badiiy nutqqa yaqinlashadi.

S.A.Leonovning ta’kidlashicha, adabiyot darslarida nutq o‘stirish yo‘nalishlari sirasida nutqning ifodaviyligi, emotsionalligini, obrazliligini kuchaytirishga alohida e’tibor qaratiladi [2; 7].

Badiiy asar asosidagi nutqiy mashqlar o‘quvchilarni qo‘rs, dag‘al gapirishdan chiroyli gapirish tomon yuzlantiradi. Zero, «Notiqlik san’ati - amaliy jihatdan chiroyli nutq tuzishning qonuniyatlari, sirlari, til normalari, nutqning sifatlari, nutqiy uslubning nozik tomonlarini his etish va notiq nutqida uchrashi mumkin bo‘lgan nuqsonlar va talaffuzga doir muammolarni hal etish yuzasidan bahs yuritadi. Eng muhimi, notiqqa o‘z bilimi va dunyoqarashiga suyangan holda to‘g‘ri va chiroyli so‘zlash yo‘llarini o‘rgatadi” [3; 10].

N.Jumayevning ta’kidlashicha, «Uslubiga ko‘ra, suxandonlar to‘rt xil bo‘ladi. Bir xillari na she’r, na nasriy asarlardan foydalanmay, faqat oddiy gaplarni gapiradilar. Ularning nutqi kambag‘al va jozibasiz bo‘ladi. Ikkinchi xillari faqat she’r o‘qiydilar, she’rni ravon va ifodali o‘qib, tinglovchilarga zavq bag‘ishlaydilar. Uchinchi xillari nasriy asarlar, mo‘jaz gaplar, ibora va ta’rifu tavsiflar (qasidaxonlik)ni nasr bilan ado etadilar va bu toifani g‘arroxon (chiroyli o‘qiydiganlar) deb ataydilar. To‘rtinchi xillari nasr va nazmni aralashtirib, o‘z ijodiy fikrlari bilan yo‘g‘irib gapiradilar. Bu toifani murassa’xon (so‘z ustasi), deb ataydilar. Bunday notiqlarning kamol-u fazli, martabalari oldingi uch guruhdan balanddir” [4; 7].

Adabiyot darslarida o‘quvchilardan notiqlar (suxandonlar) tayyorlash maqsad qilib qo‘yilmasa-da, badiiy asar asosida rivojlantiriladigan nutq tabiiy ravishda shunga qaratilmay qolmaydi. Bu aksioma, albatta. Darhaqiqat, bunday gapirishda asarga yaqinlashish, undan foydalanish sodir bo‘ladiki, so‘zamollik sir-asrorlari o‘zlasha boradi. O‘quvchilar asarga qanchalik yaqinlashmasinlar, undan qanchalik ko‘p

foydalanmasinlar, ularning o‘z so‘zlari (nutqlari) shakllanmagunga qadar suxandonlik malakasi haqida so‘z bo‘lishi mumkin emas.

Metodist olim R.Yo‘ldoshev o‘quvchilarning nutqi gapirish holatlari bilan tavsiflanishi masalasiga to‘xtalib shunday yozadi: «O‘quvchi matnni o‘qiganda ham, savollarga javob qaytarganda ham, o‘zi gap tuzib hikoya qilganda ham gapiradi. Lekin ushbu «gapirishlar” bir xil darajadagi gapirishlar emas. Matn o‘qilganda, uni ovozlantirish jarayoni kechadi. Savollarga javob qaytarganda ham shunga yaqin holat kuzatiladi. Mustaqil ravishda gap tuzib so‘zlash jarayonigina og‘zaki nutq o‘stirish talablariga ko‘proq javob berib, asl gapirishni ifoda etadi” [5; 8].

Badiiy asarni (hikoyani) o‘qish yuzasidan o‘quvchilarga quyidagi kabi vazifalar beriladi: hikoyani o‘qish, uning ajratilgan qismini o‘qish, asar qahramoni bilan bog‘liq o‘rinlarni aniqlab o‘qish, biror faktni qidirib topish maqsadi bilan o‘qish, asosiy g‘oya bilan bog‘liq o‘rinni topib o‘qish, badiiy tasvir vositalarini aniqlash, uslubiy xoslangan baʼzi so‘z yoki so‘z shakllarini topish va hokazo.

O‘quvchilarning og‘zaki nutqi bir joyda to‘xtab qolmaydi. O‘quv fanlarining deyarli hammasi yoshlar nutqini o‘stirishga o‘z hissasini qo‘shib boradi. Adabiyot darslarida o‘quvchilar nutqi adabiy-nazariy maʼlumotlar, tushunchalar hisobiga ixtisosiy nutq sari yo‘naltirilgan bo‘ladi. Shuningdek, har bir asar o‘z mazmuni bilan o‘quvchilarning hayot tajribasini boyitgan holda shular haqida gapirish asnosida adabiy so‘zlashuvga xos leksik va grammatik jihatdan boyib boradi. Shu zaylda so‘zlashuv uslubini kitobiy uslubdan farqlashga doir bilim va ko‘nikmalar ham hosil bo‘la boradi. Afsuski, amaliyotda o‘quvchilarning o‘z fikrlarini og‘zaki bayon qilishi, odatda, uslubiy qoidalar bilan bog‘lamagan holda tashkil etiladi. Bu unchalik to‘g‘ri emas. O‘quvchi gapirganda o‘zbek tilining orfoepiya meʼyorlariga amal qilishi lozim.

O‘z fikrlarini og‘zaki bayon qilish kompetensiyasi umumiy o‘rta taʼlim bosqichida 5–7, eng ko‘pi 10 ming so‘z bilan chegaralanadi. Gap ana shu miqdordagi so‘zlarni o‘z nutqida qo‘llash malakasini hosil qilishda. Bunga esa badiiy asar asosida o‘quvchilarning og‘zaki nutqini o‘stirish mashqlari orqali erishiladi. Badiiy asarlardagi shuncha faol so‘z + bo‘yoqdor, maʼnodosh, obrazli, ko‘chma maʼnoli badiiy, qisman kitobiy nutqqa xos so‘zlarning og‘zaki nutqda faol, lekin faollashib ulgurmagan so‘zlar og‘zaki nutq o‘stirishning lingvodidaktik asoslarini tashkil etadi. Adabiy-nazariy tushunchalar asosida fikr bayon qilish jarayonida bu miqdor kasbiy-ixtisosiy leksika hisobiga yana ham ortadi.

Adabiy mavzularda nutqni tinglash va asarni o‘qish, so‘zlash va ijodiy yozma ish bajarish adabiy-nutqiy kompetensiyalarni shakllantirish mundarijasini ifoda etadi. Badiiy asarda bayon qilingan voqea-hodisalar, o‘rin-joy tasviri, odamlar, narsa-bsuyumlar tasviri, yozuvchining bularga munosabati va h.k.lar maishiy-turmush mavzulariga ishora qiladi. Asarning adabiyotshunos talqini kabi tahlili adabiy mavzularda fikr bayon qilish mazmunida bo‘ladi. Ibrat olish mumkin bo‘lgan maishiy turmush mavzulari badiiy tasvir nuqtai nazaridan qanday bayon qilingani adabiy mushohadalar tarzida kechadi va asari maqsad sari yo‘naltirilgan holda tahlil qilish yo‘sini sanaladi. Asarningmuhim jihatlari asosida muammolar keltirib chiqariladi. O‘qituvchi ana shu usul bilan qurollangan holda o‘quvchilarni hayotiy muhim jihatlarni ajratishga o‘rgatadi.

Asardagi voqealar asar qahramonlarining faoliyati munosabati bilan yuz beradi. Shuning uchun, shuningdek, osonlik tug‘dirish uchun dastlab asar kimlar yoki nimalar haqida ekanligi, ular qanday tasvirlanganini aniqlash bilan bog‘liq savol va topshiriq berilgani ma’qul.

O‘qishdan oldingi leksik-grammatik tayyorgarlik
Badiiy asarni o‘qish
His-tuyg‘ulari, ichki kechinmalari
Badiiy asarni tahlil qilish, asar g‘oyasini, yozuvchining pozitsiyasini aniqlash
Mushohada yuritish va o‘z munosabatini bayon qilish tahlillarni umumlashtirish

Ba’zi asarlarda tavsif unsurlari sochib yuborilagn bo‘ladi. Ularni jamlab chiqish uchun ko‘z yugurtirib o‘qish usulidan foydlanishga to‘g‘ri keladi.

Asar g‘oyasi nimadan iborat ekanligini mushohada qilish, shunga munosabat bildirish kabi muammoli savol va topshiriqlar bahslashish darajasida tashkil etilishi mumkin. O‘z fikrini og‘zaki bayon qilish kompetensiyasini shakllantirish yuzasidan bajariladigan ish turlari asosan adabiy tahlil jarayoni bilan bog‘lanadi, adabiy-tanqidiy mushohadalar yuritish, shu jarayonida o‘z munosabatini bildirish, asarga baho berish, g‘oyasi bilan bog‘liq muammolar xususida bahs yuritish, asarda tasvirlangan voqea-hodisalar, asar qahramonlari, o‘rin-joy tasvirlari, obrazlar, badiiy tasvir vositalari, asarning til xususiyatlaridan muallifning pozitsiyasiga, undan adibning mahoratiga qarab boriladi.

Adabiyotlar

1. Балтаева А.Т. Адабиёт дарсларида ўқувчиларни бадиий асар қаҳрамонларини танқидий баҳолашга ўргатиш технологияси. ... дисс. – Тошкент, 2020. – 50 б.

2. Леонов С. А. Развитие речи учащихся на уроках литературы: Метод, пособие для СПТУ.-М.: Высш. шк., 1988. – С. 7.

3. Бекмирзаев Норқул. Нотиқлик асослари (Ўқув қўлланма). – Тошкент: «Фан», 2006. –10-б

4. Нусратулло Атоулло ўғли Жумахўжа. Истиқлол ва она тилимиз. (Тил, имло, нотиқлик санъати, матн, матншунослик). - Тошкент: “Шарқ” нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяти, 1998. – 7-б.

5. Йўлдошев Р.А. Ўзбек тили дарсларида ўқувчиларнинг оғзаки нутқини уларни кўп гапиртириш орқали ўстириш методикаси (таълим рус тилида олиб бориладиган мактаблар мисолида). – Т.: ЎзПФИТИ,2012. 8-б.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNÍŃ LOGIKALÍQ PIKIRLEWIN RAWAJLANDÍRÍWDA MATEMATIKANÍ OQÍTÍWDÍŃ ÁHMIYETI

G.K. Izetaeva – Qaraqalpaq MU
Matematikaliq analiz kafedrasi docenti
Z.M. Sheripbayeva – *Nókis MPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeligi 1-basqısh magistrantı

Sońǵı jıllarda mámleketimizde orta mektepte matematika oqıtıw, ásirese, baslawısh tálim sistemasında óz kólemi hám áhmiyeti tárepinen júdá úlken bolǵan ózgerislerdi ámelge asırdı hám asırmaqta. Ásirese, Respublikamızdıń ǵárezsizligine eriskennen soń, bilimlendiriw haqqındaǵı Nızam hám pármanlardıń shıǵarılıwı bunıń birden-bir dálili bolıp esaplanadı.

Bala mektep bosaǵasına qádem qoyar eken, óziniń oyınǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın joǵaltpaydı, ol aldınǵıday oyınǵa ósh boladı. Hátteki qızıqlı máseleler de balalarda aktivlikti oyatıp logikaliq pikirlewin rawajlandıradı.

Jas balalardı matematikanı úyreniwge tayarlawda jumıstı neden baslaw kerekligi jańa sheshimdi talap etedi. Matematikanı «anıq» úyreniw ushın balalardı partaǵa otırǵızıwdan aldın, olar menen «matematikalıq oyın» ótkeriw lazım

Matematikalıq oyınlar oqıwshılar bilimin bayıtıwǧa, olardıń aqılıy jaqtan ósiwine járdem beredi. Matematikalıq oyınlar, basqatırmalar ózine tán ózgesheliklerge iye bolıp, olardaǵı oqıwshılardı oylawǵa májbúrleytuǵın sharayat, olardıń hár túrliligi oqıwshılarda aqılıy hám dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıwǵa sharayat jaratıp beredi. Qızıqlı matematikalıq oyınlar oqıwshılardıń pikirlewiniń rawajlanıwına hár tárepleme tásir etiwshi qural esaplanıp, onıń járdeminde aqılıy jaqtan rawajlanıw ámelge asırıladı. Kosmik qıyal, logikalıq pikirlew maqsetke qaratılǵanlıǵı hám maqsetke umtılıw, ámeliy wazıypalardı sheshiw ushın ámellerdiń jolların erkin izlew hám tabıw bulardıń hámmesi birgelikte matematikanı tabıslı iyelewleri ushın talap qılınadı.

Matematika pánin oqtıwdıń negizin máseleler quraytuǵını hámmemizge belgili. Usıǵan qaramastan, biz ayırım pikirlerimizdi keltiriw lazım dep taptıq.

Birinshiden, oqıwshılarda matematikaǵa bolǵan qızıǵıwın arttırıw, tayanısh kompetenciyalarǵa erisiw ushın tálim procesinde ámeliy hám standart emes xarakterdegi máselelerden paydalanbastan erisip bolmaydı. Bunday máselelerdi sheshiw oqıwshılarda analiz, sintez, analogiya, ulıwmalastırıw, dedukciya hám indukciya sıyaqlı logikalıq pikir júritiw iskerligin, intuiciya, beyimlesiw sıyaqlı pazıyletlerdi rawajlandırıp, oqıwshılardı alınǵan nátiyjeler ústinde kritikalıq pikirlewge úyretedi. Kóbinese ámeliy hám standart emes xarakterdegi máselelerdiń sheshimi birden tabılmastan, bir neshe ret urınıwlar nátiyjesinde ǵana anıqlanıwı sebepli, bul maqsetke erisiw ushın umtılıwshań bolıwdı, yaǵnıy shaxstıń sabırlılıq sıyaqlı júdá áhmiyetli sıpatların payda etiwge imkan beredi. Eń tiykarǵısı, bunday máselelerdiń sheshiliwi oqıwshılarǵa nátiyjege erisilgenlik penen, sonday-aq sheshim jolınıń gózzallıǵı hám dástúriy emesligi menen baylanıslı bolǵan úlken emocional zawıq beriliwi úlken áhmiyetke iye. Bunday máseleler barlıq dárejelerde kiritiliwi lazım.

Ekinshiden, matematikalıq máselelerge oqıtıwdıń quralı sıpatında qaralsa oǵan eki túrli kózqaras penen qaraw múmkin: Máselege dástúriy jaqtan qaraw usılı: Tayar másele shártlerin analiz qılıw.

Máseleniń ayırım táreplerin sheshiwge kiriwde máseleniń tolıq shártin diqqat oraylarında tutadı, usı ámeldi orınlaw kerek yaki kerek emesligin bir neshe márte óz aldına qoyadı, hámme waqıt máseleniń aqırǵı sorawı hám másele shártindegi basqa berilgenlerdi názerde tutadı. Analizdiń eń qıyın túri – ózine tán, yaǵnıy keyingi ámellerge qaratılǵan “aldınnan kóriw” kórinisinde esaplawdı bul oqıwshılar baslawısh klastan-aq túsinip aladı.

Baslawısh klass matematika sabaqlarında bunday jaǵdaylar ushırastı. Bul sabaqlarda oqıwshılarğa cifrlar haqqında máseleler, matematikalıq sofizmler, basqatırmalar, másele-qosıq, házil-máselelerdi sheshiw usınıs etildi.

Ádebiyatlar

1. M.E.Jumaev, B.K.Xojanov, T.A.Baynazarov. Matematika oqítíw metodikasí”. «Tafakkur avlodi» Tashkent-2021. 24 b.t

2. X.I.Qosimova “Katta maktabgacha yoshidagi bolalarda mantiqiy fikrlashni o‘stirish” Toshkent- 2002.

3. M.Axmedov va boshqalar. Matematika 4-sinf uchun darslik. Mánaviyat-márifat-Toshkent 2003 yil.14.b.t

KIMYO FANINI O‘QITISHDA PEDAGOGIK FAOLIYATGA INNOVATSION YONDASHUV

M.E. Qurbonova *-TVChDPI “Kimyo” kafedrasi o‘qituvchisi*

Zamonaviy ta’limga xos muhim jihatlardan biri – ***pedagog faoliyatining innovatsion xarakter kasb etishi***ga erishish sanaladi. Rivojlangan xorijiy mamlakatlarda pedagogik faoliyatning innovatsion xarakter kasb etishiga erishish masalasi o‘tgan asrning *60-yillaridan* boshlab jiddiy o‘rganila boshlagan.

Xususan, *X.Barnet, J.Basset, D.Gamilton, N.Gross, R.Karlson, M. Maylz, A.Xeyvlok, D.Chen, R.Edem, F.N. Gonobolin, S.M. Godnin, V.I.Zagvyazinskiy, V.A.Kan-Kalik, N.V.Kuzmina* hamda *V.A.Slastenin* kabi tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ishlarda innovatsion faoliyat, pedagogik faoliyatga innovatsion yondashish, innovatsion g‘oyalarni asoslash va ularni amaliyotga samarali tadbiq etish, xorijiy mamlakatlar hamda respublikada yaratilgan pedagogik innovatsiyalardan xabardor bo‘lish orqali pedagog faoliyatida ulardan faol foydalanish borasidagi amaliy harakatlar mazmuni yoritilgan.

V.A.Slastenin innovatsiyani yangilik yaratish, keng yoyish va foydalanishga qaratilgan maqsadga muvofiq, yo‘naltirilgan jarayoni majmui deb biladi. Muallifning fikriga ko‘ra har qanday ***innovatsiya*** - yangi vositalar yordamida ijtimoiy subyektlarning ehtiyojini qondirish va intilishlarini rag‘batlantirish maqsadini ko‘zlaydi [1]. Har qanday innovatsiyada *“yangi”, “yangilik”* tushunchalari muhim ahamiyatga ega. Turli munosabat va jarayonlarga kiritilayotgan yangilik mazmunan xususiy, subyektiv, mahalliy va shartli g‘oyalar tarzida namoyon bo‘ladi. Xususiy yangilik munosabat, obyekt yoki jarayonga tegishli elementlardan birini o‘zgartirish, yangilashni nazarida tutadi.

Subyektiv yangilik ma’lum obyektning o‘zini yangilash zaruriyatni ifodalaydi. Mahalliy yangilik alohida olingan obyekt uchun kiritilayotgan yangilikning amaliy ahamiyatini tavsiflash uchun xizmat qiladi. Shartli yangilik esa munosabat, obyekt yoki jarayonda murakkab, progressiv yangilanishning sodir etilishini ta’minlovchi ma’lum elementlarning yig‘indisini yoritishga xizmat qiladi.

R.N.Yusufbekova innovatsiyalarni pedagogik nuqtai nazardan ko‘rib chiqishga e’tiborni qaratadi. Xususan, pedagogik innovatsiyalar muallif tomonidan ta’lim va tarbiya jarayonida avval ma’lum bo‘lmagan, qayd qilinmagan holat yoki natijaga olib boruvchi pedagogik hodisaning o‘zgarib turishi mumkin bo‘lgan mazmuni ekanligi ta’kidlanadi. Rossiyalik olimlar – A.*I.Prigojin, B.V.Sazonov, V.S.Tolstoy, N.P.Stepanov* va boshqalar esa innovatsion jarayon hamda uning tarkibiy qismlarini o‘rganishga e’tiborni qaratgan. Bu o‘rinda ular innovatsion jarayonning tashkil etilishiga nisbatan quyidagi ikki yondashuv mavjud ekanligini e’tirof etadi:

1) yangilikning individual mikro darajasi (unga ko‘ra qandaydir yangi g‘oyaga amaliyotga joriy etiladi);

2) alohida-alohida kiritilgan yangiliklarning o‘zaro ta’sirini ifodalovchi mikro daraja (bu o‘rinda alohida-alohida kiritilgan yangiliklarning o‘zaro ta’sirlanishi, birligi, raqobati va birining o‘rnini ikkinchisi tomonidan egallanishi ahamiyatli sanaladi) [2].

A.I.Prigojin, B.V.Sazonov va V.S.Tolstoylar o‘z tadqiqotlarida yangilik kiritishning tizimli konsepsiyani asoslashga uringan. Bu o‘rinda mualliflar innovatsion jarayonlarning quyidagi ikki muhim bosqichini bir-biridan ajratib ko‘rsatishadi:

1**.** Yangilik sifatida namoyon bo‘ladigan g‘oyalarni ishlab chiqish (m: korxona, tashkilot tomonidan muayyan turdagi mahsulotni ishlab chiqishning rejalashtirilishi).

2. Yangilik (muayyan mahsulot)ni keng ko‘lamda ishlab chiqish [3].

Demak, pedagogik faoliyatga innovatsion yondashish mohiyatiga ko‘ra innovatsiyalar munosabat yoki jarayonga yangilik kiritishning dinamik tizimi sanaladi. O‘z-o‘zidan tizim sifatida yangilik kiritirish munosabat yoki jarayonning, birinchidan, ichki mantig‘ini, ikkinchidan, kiritilayotgan yangilikning muayyan vaqt oralig‘ida izchil rivojlanishi va atrof-muhitga ko‘rsatadigan o‘zaro ta’sirini ifodalaydi.

Shiddat bilan rivojlanib borayotgan taraqqiyot va globallashuv davrida pedagogik faoliyatda innovatsion yondashuv dolzarb vazifaga aylanib bormoqda. Xususan, tabiiy fanlar sirasiga kiruvchi kimyo fanini o‘qitish jarayonida innovatsion yondashish va optimal ta’lim metodlari va vositalarini qo‘llashni rivojlantirish nihoyada muhimdir. Shu munosabat bilan mamlakatimizda barcha sohalari shiddat bilan rivojlanayotgani islohotlarni zamonaviy innovatsion g‘oyalar, ishlanmalar va texnologiyalarga asoslangan holda amalga oshirishga e’tibor qaratilmoqda.

2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida *“Uzluksiz ta’lim tizimini yanada shakllantirish, sifatli ta’lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish”,* O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 24 apreldagi PF-5712-son Farmoni yuzasidan *“O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”*da o‘qitish metodikasini takomillashtirish, ustuvor vazifa

etib belgilangan. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda ta’lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, jumladan umumta’lim maktablari o‘quvchilarini kelgusi hayotga tayyorlash va ularga o‘z bilim va ko‘nikmalaridan amaliyotda foydalanishni o‘rgatish, kasb-hunarga yo‘naltirish, ularda fanlarni o‘qitishda kasbga yo‘naltirish (Kimyo fani misolida) orqali o‘quvchilarda kasbiy dunyoqarashni shakllantirish muhim masala hisoblanadi [4].

2020 yil 12 avgustdagi *“Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta’lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”*gi PQ-4805-sonli, 2018 yil 14 avgustdagi *“Yoshlarni ma’naviy-ahloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”g*i PQ-3907-sonli qarorlarida belgilangan vazifalarni bajarish ustuvor vazifa hisoblanadi.

Respublikamizda tobora tadbiq etilayotgan klaster yondashuvi sharoytida ta’lim mazmunini kasbiy-texnologik variativligini ta’minlash masalasi pedadogogik faoliyatda muhim innovatsion yondashuv usullaridan biri hisoblanib, unda (kimyo fani misolida) hali o‘z tadbiqi va muammolarini yechib ulgurmagan ta’lim jarayonida kasbiy-texnologik variativlikni ta’minlash masalasi ta’lim va klaster elementlari hamkorligida muvaffaqqiyatli hal etilishi mumkin.

Adabiyotlar

1. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat / S.A.Madiyarova va b. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2009.

2. Sayidaxmedov N., Ochilov A./ Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. – T.: RTM, 1999.

3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. /Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.

4. Islamova M.Sh. /“Umumta’lim maktablari o‘quvchilarining kimyoviy bilimlar sosida kasbiy dunyoqarashini shakllantirish metodikasi” avtoreferat Chirchiq 2021 yil.

ЎЗБЕКИСТОНДА КАСБИЙ ТАЪЛИМ ВА КАСБГА ЎҚИТИШ ТИЗИМИ СТРАТЕГИЯСИ

М.М. Холмухамедов – *Педагогик инновациялар, касб-ҳунар таълими бошқарув ҳамда педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти*

Мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламли ислоҳотлар натижасида иқтисодиётимизда сезиларли юксалиш кузатилди, кўлам ва сифат жиҳатдан жиддий таркибий ўзгаришлар юз берди. Иқтисодиётнинг барча тармоқларига замонавий инновацион технологиялар жадаллик билан кириб келиши, саноатда, қишлоқ хўжалигида, транспорт ва хизмат кўрсатиш соҳаларида юқори қиймат, юқори ҳосилдорлик, унумдорлик ва тежамкорликни таъминловчи интенсив технологиялар, ишлаб чиқариш соҳасида жуда кенг кўламдаги замонавий инновациялар жорий этилганлиги иқтисодиётнинг либераллаштирилиши ва диверсификация қилиниши, глобаллашув, рақамлаштириш, саноатлашув жараёнларининг

шиддати ҳар бир соҳа учун рақобатбардош малакали ўрта бўғин кадрларини тайёрлашни, касб-ҳунар таълим соҳасида янги тизимни халқаро андозаларга мос профессионал таълим тизимини яратишни талаб қилди. Натижада касбий таълим ва касбга ўқитиш тизимида ҳам давлат сиёсати тубдан ўзгарди. Шу билан бирга, халқаро меҳнат бозори талаблари, интеграцион жараёнларнинг жадаллашуви, рақамлаштириш, саноатдаги технологик инқилоблар даврида замон талабларига мос малака ва кўникмаларга эга рақобатбардош ўрта бўғин мутахассисларини тайёрлашни, касб-ҳунар таълим соҳасида янги тизимни- халқаро андозаларга мос профессионал таълим тизимини яратишни талаб қилди. Президентимиз томонидан соҳада туб ислоҳотларни амалга ошириш ва замонавий профессионал таълим тизимини барпо этишнинг мақсад ва устувор вазифалари, бир сўз билан айтганда, соҳанинг янги миссияси белгилаб берилди. Ана шу миссия ва мақсадларни кўзлаб, Президентимизнинг 2019 йил 6 сентябрда “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони қабул қилинди.

Давлатимиз раҳбари томонидан бу соҳада туб ислоҳотларни амалга ошириш ва замонавий касбий таълим ва касбга ўқитиш тизимини барпо этиш бўйича устивор вазифалар белгилаб берилди. Мазкур Фармон Ўзбекистон тарихида янги профессионал таълим тизимини ташкил этишга асос бўлган бўлса, Муҳтарам Президентимиз таъкидлаганларидек “Жорий ўқув йилидан бошлаб, мутлақо янги профессионал таълим тизими йўлга қўйилиб, касб-ҳунар мактаблари, коллежлар ва техникумлар ташкил этилади” деб мазкур тизимнинг аҳамиятини асослаб бердилар. Бунда иқтисодиётнинг барча тармоқлари баробарида тадбиркорлик, кичик бизнес, оилавий бизнес, томорқа бизнеси, қурилиш, хизмат кўрсатиш, чорвачилик, паррандачилик, асаларичилик, балиқчилик каби тез суръатларда равнақ топаётган соҳалар учун ишчи касб эгалари ва ўрта бўғин мутахассис тайёрлаш назарда тутилган. Ушбу фармонга асосан мамлакатимизда касбий таълим ва касбга ўқитиш тизимида таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичига мос равишда таълим дастурлари асосида қуйидаги таълим муассасалари ташкил қилинди.

Бошланғич профессионал таълим.

Таълим дастурининг мақсади: Биринчи бор меҳнат фаолиятига киришувчи ўқувчи ёшларда меҳнат функцияларини самарали амалга оширишлари учун зарур билим, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантириш учун лозим бўлган шароитларни яратиш.

Таълим дастурининг вазифаси: Камбағалликка қарши кураш доирасида кам таъминланган оилалар фарзандларида тадбиркорликка, бизнесга, пировард натижада даромад олишга йўналтирувчи билим, малака ва кўникмалар ҳамда компетенциялар шакллантириш.

Таълим дастури контингенти: умумий ўрта таълим мактабларининг юқори синф ўкувчилари.

Таълим дастури асосида ўқитиш муддати: 2 йил.

Ўрта профессионал таълим.

Таълим дастурларининг мақсади: Меҳнат бозоридаги реал иш ўринлари ва муайян иш ўринлари талаб қиладиган туркум компетенцияларни шакллантириш учун зарур шарт - шароитлар яратиш.

Таълим дастурининг вазифаси: Вазирликлар, идоралар ва ташкилотлар тасарруфида фаолият кўрсатадиган ва шу соҳадаги аниқ иш ўрни учун мутахассислар тайёрлайди.

Таълим дастури контингенти: Аниқ иш ўринлари ва лавозимларга мақсадли тайёргарлик кўрадиган умумий ўрта таълим мактаблари битирувчилари ва катта ёшдаги фуқаролар.

Таълим дастури асосида ўқитиш муддати: Иш ўрни ёки фаолият тури хусусиятидан келиб чиқиб 6 ойдан 2 йилгача.

Ўрта махсус профессионал таълим.

Таълим дастурларининг мақсади: Когнитив билим ва кўникмаларнинг муайян даражаси билан ифодаланадиган компетенцияларни шакллантиришга мотивация қилинган, бакалавриат таълим дастурларидаги уйғунлаштирилган таълим натижаларини шакллантириш учун зарур шарт - шароитлар яратиш.

Таълим дастурининг вазифаси: Ишсиз фуқароларни касб-ҳунарга қайта тайёрлашни самарали ташкил этиш ҳамда меҳнат бозорида талаб юқори бўлган янги касбларга ва мутахассисликлар тайёрлаш.

Таълим дастури контингенти: умумий ўрта таълим мактаблари битирувчилари ва катта ёшдаги фуқаролар.

Таълим дастури асосида ўқитиш муддати: 2 йил.

Касб-ҳунарга ўқитиш марказлари.

Таълим дастурларининг мақсади: Камбағал ва ишсиз фуқароларда касбий кўникмаларини шакллантириш, уларнинг жамият ҳаётида фаол иштирокини таъминлаш.

Таълим дастурининг вазифаси: Камбағал ва ишсиз фуқароларнинг меҳнат фаоллигини ошириш ҳамда аҳоли бандлигини таъминлаш.

Таълим дастури контингенти: Камбағал ва ишсиз фуқаролар.

Таълим дастури асосида ўқитиш муддати: 3 ойдан 10 ойгача.

Мономарказлар

Таълим дастурларининг мақсади: Ишсиз ва иш қидираётган шахсларни касб-ҳунарга, тадбиркорликка ва хорижий тилларга ўқитиш, шунингдек, хорижга вақтинча ишга жойлашиш учун кетаётган фуқароларни олдиндан мослаштириш.

Таълим дастурининг вазифаси: Банд бўлмаган аҳолини сервис ва хизмат кўрсатиш, техника, умумқурилиш, қишлоқ хўжалиги соҳалари, рақамли технологиялар ва ички ва ташқи меҳнат бозорида талаб юқори бўлган бошқа касбларга ўқитиш, қайта ўқитиш ва малакасини ошириш.

Таълим дастури контингенти: Банд бўлмаган фуқаролар.

Таълим дастури асосида ўқитиш муддати: 3 ойдан 6 ойгача бўлган муддатларда.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга мурожаатномаси https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-5812-сон Фармони.

3. Всемирный экономический форум - 2017 в Давосе. 10 ключевых навыков до 2020-го. https://www.eduget.com/news. (2017).

DEVELOPMENT OF COMPUTER PROGRAMS AS A TOOL TO IMPROVE THE QUALITY OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

J.U. Erejepova – *Karakalpak State University Assistant teacher of Theory and Practice of Translation Department*

Improving the quality of teaching, including foreign languages, is often associated with the use of information technology. However, the approach to software by students is most often one-sided: either using a ready-made program, or writing educational laboratory work that has little to do with further practical application. The joint development of interdisciplinary projects to create computer applications in the field of learning a foreign language helps to increase the motivation for learning, as it allows you to get a real practical result by applying and improving your professional skills.

The professional and personal development of a modern person is impossible without knowledge of foreign languages. Knowledge of at least one foreign language will help you navigate the world around you, learn many new things, improve your erudition, and will contribute to business and career growth. Today, more and more people are aware of the need to learn foreign languages, as it is an invariable part of their work, hobby or travel around the world. Knowledge of foreign languages makes it possible to communicate with people living in another country, to learn their way of life, traditions, culture. No one doubts that learning foreign languages is important and necessary.

The importance of knowing a foreign language, namely English, is difficult to overestimate. Without this, it is impossible to imagine the life of a modern person, because most of the means of communication are focused on people who speak the language to one degree or another. For example, a young man at the age of 20 is constantly exposed to the English language, be it the Internet, music, annotations for foreign products, the description of which in their native language is often sparse and does not always meet the requirements of the consumer. In today's world, one cannot underestimate the growing influence of information technology on everyday life and work environment, where knowledge of foreign languages is simply necessary for full-fledged and competent work (where the most common type of activity is working on the Internet): communication, on-line conferences, foreign partnerships. Knowledge of a foreign language allows you to make foreign

acquaintances, which subsequently lead to cooperation and business ties, that is, the expansion of international relations in general, their strengthening.

The development of software applications in the field of learning a foreign language sets itself the following tasks:

- development of innovative electronic teaching aids that contribute to the development of students' communication skills;
- study of the influence of the use of modern information technologies in the process of learning and the formation of foreign language communicative competencies;
- creation of a database of educational materials and electronic educational resources, development of computer training programs for the development of foreign language communicative and intercultural competencies;
- study of methods of teaching a foreign language at a university using information technology, selection of materials for the development of electronic educational resources;
- development of an electronic database of educational materials, development of prototypes of software applications for teaching a foreign language;
- testing and analysis of the results of using electronic educational resources.

Modern information and communication technologies make it possible to solve a number of tasks aimed at enhancing learning activities and developing a culture of independent work of students. The use of innovations in the process of teaching a foreign language helps to increase the motivation of students, the implementation of a differentiated approach to learning, its individualization, increase the efficiency of students' independent work and control of knowledge, skills in the subject. On the other hand, the creation of appropriate software applications makes students-programmers improve their level of knowledge of the English language and follow international standards for the development of computer programs, stimulates students to further independent study of a foreign language.

References

1. Vartanova I.I. On the problem of diagnosing motivation // Bulletin of Moscow University. Ser. 14: Psychology. 1998. - No. 2. - P. 80 - 87.

2. Loevinger, J. Ego development. –San Francisco: Jossey-Bass, 1976. –504 p.

3. Kasatkina N.N. Formation of motivation for learning a foreign language among students of non-linguistic specialties: dis. ...cand. ped. sciences. –Yar.: YarGPU, 2003. –224.

4. Rowe, M. Wait time and rewards as instructional variables, their influence on language, logic and fate control. I: Wait time. Journal of research in Science Teaching, 11, 1974. –P. 81-94.

5. Zabelina N.A. Accounting for social and personal factors in teaching foreign languages: Abstract of the thesis. dis. ...cand. ped. Sciences. –M.: MGPU, 1995. - 177 p.

METHODS OF CULTIVATING THE QUALITIES OF THRIFT IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

X.N. Rajapbayeva – *Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz*
Assistant teacher of the primary education department

The question of the forms of economic training of junior schoolchildren deserves special attention. Based on the characteristics of younger students, the most effective of them are:

- the lesson should include various types of student activities;
- Provides for the widespread use of the word of art, business, role-playing, simulation games, visual activities;
- texts of familiar fairy tales are used, tasks are solved in which familiar literary heroes participate;
- the questions asked are based on the experience of children;
- problems, situations and phenomena are discussed with which! the children have already had an affair, and so on.

The following forms of economic education and upbringing at school have justified themselves:

a) in the course of studying the subjects provided for by the curriculum of the school, primarily the basics of science, as well as courses introduced into the learning process in the interests of students;

b) at labor training lessons;

c) in extracurricular (extracurricular) work with students;

d) in various types of economic activity and productive labor of students;

e) involvement of parents in the economic education of children in the family;

f) directing the economic self-education of young students of all ages.

In elementary school, relying on the subjects being studied, everyday economic concepts, the teacher will have to introduce the child into the world of economic life associated with the transition to market relations. It is important to introduce children to the economic alphabet, i.e. with the help of games, solving the simplest problems, analyzing the socio-economic situation, encourage the development of economic concepts and categories. Younger students begin to realize the dependence of the well-being of a person and society on the quality of work. They learn to distribute work in time, measure time and implement its costs, organize a workplace. Children master rational methods that improve the quality and productivity of labor, the basics of economic culture.

The children learn the importance of natural resources for a person, imbued with a careful reasonable attitude of people to nature. They receive elementary ideas about the types of property, seminal income and expenses, reasonable spending, pocket money and its rational spending, the cost of school property, textbooks, the cost of repairing the school building, its equipment, etc. Already in the initial masses, it is advisable to start mastering the basic terms that make up the essence of the economy: property, production, trade, goods, market, money, foam, etc. It is important to focus on such concepts related to property as osmosis, "ours",

"common", "foreign". in elementary school, children are able to explain the essence of about 100 economic concepts.

Thus, the forms and methods of economic training of younger schoolchildren are quite diverse and are based on an activity approach, the active participation of children in the process of acquiring and appropriating economic information.

References

1. Pedagogy: pedagogical theories, systems, technologies / Ed. S. A. Smirnova. –M.: Academy, 2001. –S. 316.

2. Rean A. A., Bordovskaya N. V. Psychology and Pedagogy. –St. Petersburg: Peter, 2002. –S. 158.

3. Stolyarenko L. D. Fundamentals of psychology. Tutorial. –Rostov-on-Don: Phoenix, 2004. –S. 202 - 203.

4. Rozhkov M.I., Baiborodova L.V. Organization of the educational process at school. –M.: VLADOS, 2000. –S. 45.

5. Parishioners A.M. School anxiety and its correction // Active methods in the work of a school psychologist. –M., 2010. –S. 38.

ОҚЫЎШЫЛАРДЫҢ МИЛЛИЙ ӨНЕРМЕНТШИЛИКТИ ҮЙРЕНИЎГЕ ҚЫЗЫҒЫЎШЫЛЫҒЫН ҚӘЛИПЛЕСТИРИЎДИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӨЗГЕШЕЛИКЛЕРИ

Б.Т. Айтмуратов – *Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў хызметкерлерин қайта таярлаў ҳәм олардың қәнигелигин арттырыў аймақлық орайы, Оқыў процессин шөлкемлестириў бөлими баслығы*

Бүгинги күнде заманагөй педагогика үзликсиз билимлендириў системасында оқытылатуғын барлық пәнлерге және кеңнен кирип келмекте. Бул улыўма билим бериў мектеплеринде оқытылатуғын миллий өнерментшилик тараўына да тиккелей байланыслы болып, оқыўшының билим алыў процессинде унамлы пикирлеўи, үйренген нәрселерин әмелиятқа енгизиўине кең жол ашып бермекте.

Улыўма билим бериў мектеплеринде миллий өнерментшилик сырларын үйренип баслаған оқыўшы нағыс элементлериниң формасы, оның композициялық дүзилисин, қәсийетлерин, өнермент ҳәм усталардың дөретиўшилигин бақлап үйренип алады. Миллий өнерментшиликти үйрениў улыўма билим бериў мектеплери оқыўшыларында көркем-эстетикалық талғамын, мийнетсүйиўшиликти раўажландырыўға, әмелий көнликпе ҳәм билимлерин қәлиплестириўге хызмет қылады, олардың дөретиўшилик қәбилетлерин анықлаў ҳәм раўажландырыўға жәрдем береди.

Оқыўшылар бул тараўды жетик ийелеўлери ушын ең алды менен миллий өнерментшиликте алып барылып атырған жумыс процесслери менен жақыннан танысыўы мақсетке муўапық болады.

Тәлим тәрбия нәтийжелилигине ерисиў жолында муғаллим оқыўшылардың билим алыў мотивлерине ҳеш қашан бийпәрўа қараўы мүмкин емес. Себеби билим алыўға мүнәсебет оқыўшының таңлаған кәсибине болған

қызығыўшылығы менен биригип кетеди. Сонлықтан тийкарғы итибар оқыўшының миллий өнерментшиликке болған қызығыў мотивлерине қаратылады.

Тәжирийбе сынаў процессинде оқыўшылардың нағыс композициясын дүзиўи ушын дәслепки билими, көнликпе ҳәм компетенцияларын билиў мақсетинде өткизилген сәўбетлесиў ҳәм анкета сораўларынан алынған жуўаплардың нәтийжеси бойынша 75% оқыўшылар келешекте миллий өнерментшиликти ийелеўди қәлейтуғынлығы мәлим болды.

Психологиялық тәрептен оқыўшыларда миллий өнерментшиликти үйрениўге болған қызығыўшылығын қәлиплестириўде өз бетинше билимлерди өзлестириў, дөретиўшилик искерлигине кирисиў, нағыс композицияларын дүзиўде логикалық пикирлеў, қойылған машқаланың шешимин излеп табыўға үйрениў оғада әҳмийетли есапланады. Бунда оқыўшыларда өз бетинше билим алыў жолында өз алдына жаңа талаплар қойып баслайды. Бул процесс өзин-өзи тәрбиялаў негизинде әмелге асады. Мине сонда ғана билим алыў социаллық ўазыйпа дәрежесине көтерилип барады. Себеби билим оқыўшыны мийнетке, кәсиплик искерликке таярлайды.

Изертлеў ушын алып барылған бақлаўлар тийкарында оқыўшылардың дәслепки бир ай даўамында кестешилик өнерине болған қызығыў мотивлери өз алдына үйренип шығылды. Бул процесс еки бағдарда өз көринисин тапты. Биринши – “жаңа жәмәәт”тиң әсте-ақырынлық пенен өзара танысыўынан ибарат болып, “жәмәәт” арасында активлериниң көзге тасланыўы, әсиресе, әмелий өндирис сырларынан толық ямаса бираз хабары бар болған жас жигитлер ҳәм қызлар аз болса да, өзлериниң усы тараў бойынша әмелий тәжирийбелери менен ажыралып турған, екиншиси кимниңдур мәсләҳәти менен оқыўға қабыл етилген оқыўшылардың билим алыў процессиндеги искерликлери үйренилди.

Алып барылған изертлеў ушын бақлаўлар социаллық әҳмийетли мәселениң талап дәрежесинде емеслигин көрсетти. Бундай қатнасықлар тийкарында унамсыз принциплердиң қәлиплесиўи оқыўшыда дәслепки надурыс түсиниклерди келтирип шығарыўы мүмкин.

Ҳәзирги оқыўшылардың илимий ҳәм дөретиўшилик дүнья қарасы бирқанша кең болып, буны олардың келешекте ким болыўы ҳәм кәсип таңлаў мотивлеринде билсек болады. Әсиресе, жәмийетке пайда келтириў, таңлаған кәсиби бойынша оны даўам еттириў, үйренген кәсибин оқыўшыларға үйретиў, жәмийетте қәлиплесип киятырған оқыўшылардың әмелий көркем-өнерге болған қызығыўшылығын өз ўақтында анықлап, оларға тийисли жәрдем ҳәм шәрт-шәраятлар жаратып бериў, ҳәзирги күнниң әҳмийетли мәселелеринен есапланады.

Миллий өнерментшилик түрлерин жетик ийелеген қәнигениң мақтанышлы, жуўапкершиликли ҳәм жәмийет раўажланыўындағы тутқан орнын анық аңлап жеткен адам келешекте кәсип таңлаўда адаспайды. Себеби ол жәмийеттиң социаллық, экономикалық, сиясий, мәдений-ағартыўшылық тәрептен раўажланыўы өсип киятырған жас әўлад қолында екенлигин өз кәсиби алдындағы миннети көз қарасынан анализлей алады. Әсиресе өмиримди

миллий өнерментшиликке бағышлаў мениң әрманым деген оқыўшылар миллий көркем-өнерди раўажландырыўға өз үлесин қосыў нийетинде екенлигин билдирди.

Изертлеў ҳәм анализлеў бойынша бақлаўлар нәтийжесиниң көрсетиўинше жоқарыдағылардан келип шыққан ҳалда улыўма билим бериў мектеплеринде төмендеги ўазыйпаларды орынлаў биринши дәрежели әҳмийетке ийе болып табылады:

Оқыўшылардың кәсип таңлаўында муғаллимлер тәрепинен методикалық көрсетпе ҳәм мәсләҳатлер бериўди күшейтиў;

Пән муғаллимлериниң әмелий көркем-өнер бойынша методикалық жумысларын дурыс жобаластырыў;

Тәлим-тәрбиялық процесстиң жетекши усыллары ҳәм методларынан, оқытыўдың ҳәр түрли шөлкемлестириў формалары ҳәм қуралларынан нәтийжели пайдаланыў тийкарында оқыўшыларға кестешилик өнеринен билим бериўдиң заманагөй усыллары ҳәм методларын ислеп шығыў;

Тәлим-тәрбия процессиниң логикалық байланысын қәлиплестириў, әмелий көркем-өнер сабақларында материаллардың тәкирарланыўына жол қоймаў, оның избе-излиги, даўамлылығы, үзликсизлиги ҳәм байланысқанлығын болажақ кестеши өнерментлердиң теориялық билими ҳәм әмелий көнликпелерин қәлиплестириў көз-қарасынан тәмийинлеў;

Болажақ миллий көркем-өнер шеберлериниң өз-бетинше билим алыўына әмелий методикалық басшылық етиўди жобаластырыў, жетилистириў, шөлкемлестириў, қадағалаўдың жетик формаларын ҳәм методларын ислеп шығыў;

Билимлендириў процессин керекли үскенелер, техникалық ҳәм көргизбели қураллар менен тәмийинлеў, сондай-ақ, нағыс композицияларын қәлиплестириўде компьютер программаларынан пайдаланыўды жолға қойыў;

Улыўма билим бериў мектеплериниң миллий өнерментшилик шынығыўларын өткериўде оқыўшылардың санасын ҳәм ой-өрисин раўажландырыў, теориялық билими, әмелий көнликпе пайда етиў, Ўатан алдындағы пуқаралық ўазыйпасы ҳәм мәжбүриятларын аңлап жетиўди үйретип барыўда тәлим-тәрбияның түрли метод ҳәм қуралларынан кең пайдаланыўды нәзерде тутады.

Ҳәр бир сабақ анық мақсетти гөзлеген ҳалда, пухта жобаластырылған болыўы керек. Оның тәлим-тәрбиялық әҳмийети, сабақ басқышлары, көргизбели материаллардан пайдаланыўы, идеялық мазмунға сай келиўи, теорияның әмелият пенен байланыслылығы, көргизбели қураллар менен тәмийинлениўи, өзине сай усыл, метод ҳәм қураллардан нәтийжели пайдаланған ҳалда шөлкемлестирилиўи, муғаллим ҳәм оқыўшының өз-ара актив қатнаста болыўы есапқа алыныўы зәрүр.

Жуўмақлап айтқанда, оқыўшыларды кестешилик өнерине үйретиўде тәлимниң заманагөй методларынан пайдаланыўға үлкен дыққат қаратылған. Сонлықтан, оқыўшыларда өтилип атырған темаға болған қызығыўшылықты оятыў, теориялық билим, әмелий көнликпелерди қәлиплестириў, темаға байланыслы тарқатпа материалларды жекке ҳәм топарларға бөлинген ҳалда

өзлестирип алыўлары ушын сәўбетлесиў шөлкемлестириў, тарқатпа ҳәм дидактикалық материаллар таярлаўдың бир мақсетке бағдарланған, алдыннан пухта жобаластырылған ҳәм кепилленген нәтийже бериўине қаратылған педагогикалық технологиясы ислеп шығылған болыўы тийис.

Әдебиятлар

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. –Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. –592 б.

2. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2008.

3. Урацов М.Б. Каштадўзлик ва тўқимачилик ҳунарларига оид атамалар. //Ўзбек тили ва адабиёти. –1996. 6-сон. –Б. 47-49.

4. Абдураззақов А.А. XIX асрнинг охири - XX асрнинг бошларида ўзбек хотин-қизларнинг чеварчилик касб-ҳунарлари. Общественные науки Узбекистане. –1998. – №1. –С. 27-30.

5. Содиқова Н. Ўзбек миллий кийимлари. XX-XIX асрлар. –Т., 2001, –304 б.

6. Рассудова Р.Я. Узбекский художественный шов. –Т., 1966.

THE MECHANISM OF FORMATION OF POSITIVE QUALITIES IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

X.N. Rajapbayeva – *Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz*
Assistant teacher of the primary education department

With admission to school, the child expands the opportunities for the formation of many personal properties. First of all, it should be said about the complex of special personality traits that relate to the motivation to achieve success.

As is well known, the prerequisites for the formation of this motive are already beginning to take shape at preschool age. However, the final formation and consolidation of the motivation for achieving success (avoiding failure) as a personality trait occurs in the early school years. What properties are included in the complex associated with the implementation of this motivation?

First of all, it is necessary to note the even more intensified, in comparison with preschoolers, boundless trust in adults, mainly teachers, submission and imitation of them. This is expressed so much that, characterizing himself, the younger student necessarily repeats what adults say about him.

The assessment of adults directly affects the self-esteem of children. And in younger schoolchildren, unlike preschoolers, self-esteem is differentiated and can be adequate, overestimated, underestimated. This must be taken into account by adults and be careful in their conclusions regarding the abilities, qualities, successes, failures of children of primary school age.

Secondly, it is necessary to note such a feature as the conscious setting of goals for achieving success and volitional regulation of behavior, which allows the child to achieve it. This suggests that the child has already formed the subordination of goals to the motives of activity. So, children, interested in something, can be carried away by this activity for hours.

The motivation for achieving success (avoiding failure) is directly related to self-esteem (as mentioned above) and the level of aspirations of the individual. This connection is traced as follows. Experimental studies have shown that individuals with a strong motivation to achieve success and a low motivation to avoid failures have an adequate moderately high self-esteem, as well as a fairly high level of aspirations. Therefore, in the process of developing the motive for achieving success in children, it is necessary to take care of both self-esteem and the level of claims.

The school is the main link in the system of education of the younger generation. At each stage of the child's education, its own side of education dominates. In the education of younger schoolchildren, Yu.K. Babansky, moral education will be such a side: children master simple moral norms, learn to follow them in various situations. The educational process is closely connected with moral education. In the conditions of the modern school, when the content of education has increased in volume and become more complex in its internal structure, the role of extracurricular reading in moral education is increasing. The content side of moral concepts is due to the scientific knowledge that students receive by studying literature. Moral knowledge itself is no less important for the overall development of schoolchildren than knowledge in specific academic subjects.

N.I. Boldyrev notes that a specific feature of moral education is that it cannot be separated into some special educational process. The formation of moral character takes place in the process of all the multifaceted activities of children (playing, studying), in those various relationships that they enter into in various situations with their peers, with children younger than themselves and with adults. Nevertheless, moral education is a purposeful process that involves a certain system of content, forms, methods and techniques of pedagogical actions.

Considering the system of moral education, N.E. Kovalev, B.F. Raysky, N.A. Sorokin distinguish several aspects:

Firstly, the implementation of the coordinated educational influences of the teacher and the student team in solving certain pedagogical problems, and within the class - the unity of action of all students.

Secondly, the use of methods for the formation of educational activities by moral education.

Thirdly, the system of moral education is also understood as the interconnection and mutual influence of the moral qualities being brought up at the moment in children.

Fourthly, the system of moral education should also be seen in the sequence of development of certain personality traits as children grow and mentally mature.

In the formation of the personality of a junior schoolchild, from the point of view of S.L. Rubinshtein, a special place is occupied by the development of moral qualities that form the basis of behavior.

At this age, the child not only learns the essence of moral categories, but also learns to evaluate their knowledge in the actions and actions of others, their own actions.

The attention of such scientists as L.A. Matveeva, L.A. Regush, and many others.

In their research, they turn to the formation of moral motives of behavior, assessment and self-assessment of moral behavior.

The process of upbringing at school is based on the principle of the unity of consciousness and activity, on the basis of which the formation and development of stable personality traits is possible with its active participation in activities.

“Practically any activity has a moral connotation,” O.G. Drobnitsky, including the educational one, which, according to L.I. Bozhovich, "has great educational opportunities." The last author presents the educational activity of the junior schoolchild as the leader. At this age, it largely affects the development of the student, determines the appearance of many neoplasms. It develops not only mental abilities, but also the moral sphere of the individual.

As a result of the regulated nature of the process, the mandatory systematic fulfillment of educational assignments, the younger student develops moral knowledge characteristic of educational activities, moral relations, points out I.F. Kharlamov.

Educational activity, being the leading one at primary school age, ensures the assimilation of knowledge in a certain system, creates opportunities for students to master techniques, ways of solving various mental and moral problems.

The teacher has a priority role in the upbringing and education of schoolchildren, in preparing them for life and social work. The teacher is always an example of morality and a dedicated attitude to work for students. The problems of the morality of schoolchildren at the current stage of the development of society are especially relevant.

A specific feature of the process of moral education should be considered that it is long and continuous, and its results are delayed in time.

An essential feature of the process of moral education is its concentric construction: the solution of educational problems begins with the elementary level and ends with a higher one. To achieve the goals, all the more complex types of activities are used. This principle is implemented taking into account the age characteristics of students.

The process of moral education is dynamic and creative: teachers constantly make their own adjustments to it, aimed at its improvement.

References

1. Pedagogy: pedagogical theories, systems, technologies / Ed. S. A. Smirnova. - M.: Academy, 2001. - S. 316.

2. Rean A. A., Bordovskaya N. V. Psychology and Pedagogy. - St. Petersburg: Peter, 2002. - S. 158.

3. Stolyarenko L. D. Fundamentals of psychology. Tutorial. - Rostov-on-Don: Phoenix, 2004. - S. 202 - 203.

4. Rozhkov M.I., Baiborodova L.V. Organization of the educational process at school. - M.: VLADOS, 2000. - S. 45.

5. Parishioners A.M. School anxiety and its correction // Active methods in the work of a school psychologist. - M., 2010. - S. 38.

BASLAWÍSH KLASLARDA PIRLS XALÍQARALÍQ BAHALAW BAǴDARLAMASÍNÍŃ ÁHMIYETI

S.B.Kallibekova *– Nókis qalası 31-sanlı qánigelesken mekteptiń baslawısh klass muǵallimi.*
A.J.Kazakbaeva *- QMU, 1-kurs studenti*

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıl 29-apreldegi “Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasın tastıyıqlaw haqqında”ǵı 5712-sanlı Pármanında 2030-jılǵa kelip PISA xalıqaralıq baǵdarlaması reytinginde dúnyanıń birinshi 30 mámleketleri qatarına kiriwge erisiw hámde xalıq bilimlendiriwi tarawındaǵı bilim sıpatın bahalawdıń xalıqaralıq izertlewlerdi shólkemlestiriw tiykarında oqıwshılardıń oqıw, matematika hám tábiyiy pánlerden sawatxanlıq dárejesin bahalawǵa baǵdarlanǵan bilimlendiriw sıpatın bahalawdıń milliy dizimin jaratıw wazıypaları belgilengen.

PIRLS – baslawısh klass oqıwshılarınıń tekstti oqıp mazmunın túsiniw dárejesin bahalaw boyınsha xalıqaralıq izertlew baǵdarlaması bolıp tabıladı. PIRLS birinshiden, oqıwshılardıń ádebiy oqıw sawatxanlıǵı kónlikpesin qáliplestiredi hám rawajlandıradı ekinshiden, maǵlıwmattı ózlestiriw hám olardan paydalanıw kónlikpesin qáliplestiredi hám rawajlandıradı.

PIRLS Xalıqaralıq bahalaw sistemasına mámleketimizdiń qatnası ne beredi:

- Baslawısh klass (4-klass) oqıwshılarınıń oqıw sawatxanlıǵınıń qanday formada alıp barıp atırǵanlıǵın biliw hám salıstırıw;
- Mámleketimizdiń baslawısh klass oqıwshılarınıń basqa mámleketlerdegi teńleslerine qaraǵanda tekstti oqıw hám túsiniw dárejesin salıstırıw;
- Oqıw sawatxanlǵınan sabaq beretuǵın oqıtıwshılardıń sabaq beriw metodları basqa mámleket oqıtıwshılarınan ajırala ma?
- Búgingi kúnde biziń mámleketimizdegi oqıw sawatxanlıǵı boyınsha sabaqlar mekteplerde qalay shólkemlestirilgen;
- Ata-analar oqıwshılardıń oqıw sawatxanlıǵın jaqsılawǵa qanday úles qospaqta?

Baslawısh klass (4-klass) oqıwshılarına oqıw sawatxanlıǵı unay ma, uslardı talıqlap shıǵamız:

Óz tájiriybemizden alatuǵın bolsaq, usı waqıtqa shekemgi bizlerdiń ótip júrgen tekstlerimiz júdá ápiwayı berilgen, olardı basqa mámleketler menen salıstırǵanımızda olardıń tekstleri turmısqa tayarlawshı waqıyalarǵa bay, bir teksttiń ishinen hár túrli mazmundaǵı sorawlar kelip shıǵatuǵın, balanı kreativ oylawǵa, anıqlıqqa tárbiyalaytuǵın sorawlar bar ekeniliginiń gúwası boldıq. Ásirese PIRLS xalıqaralıq bahalaw baǵdarlamasınıń basqa bahalaw túrlerinen ayırmashılıǵı da sonda PIRLS xalıqaralıq bahalaw baǵdarlaması testlerinde barlıq juwaplar da berile bermeydi, oqıwshılar ózleri jazatuǵın ashıq (bos) jerlerdi taslap ketip oqıwshılardıń ózleri sol bos jerlerge jazadı. Bul jerde de oqıwshı óz pikirin jazıwda miynet etiwdi talap etedi, ol tekstti qayta-qayta oqıydı, talıqlaydı, salıstıradı hám juwmaqtı ózinshe jazadı.

Endi oqıtıwshılarǵa keletuǵın bolsaq biziń mámleketimizdegi oqıtıwshılar da endi sol baǵıtqa qarap barmaqta. Ózbekstan Respublikası boylap oqıtıwshılarǵa trenerler tayarlanıp, hár aymaq boyınsha muǵallimler “Klaster” usılında oqıtıp barılmaqta. Olar ózleri birgelikte sabaqtan tıs waqıtları, dógerek jumıslarında

oqwıshılardan PIRLS xalıqaralıq bahalaw testlerin alıp nátiyjelerin húJjetler papkasına salıp qoyadı. Bul baslawısh klass muǵallimleri ushın jańalıq emes. Qaysı mektepke barsaqta bul húJjetlerdi taba alıwǵa boladı. PIRLS test ata-analar ushın úlken jańalıq bolıp keldi, olar óz perzentleri menen birge testti sheship, tekstke kirisip ketkenin ózleri de bilmey qaldı. Sebebi, bul teksttiń ózine tartatuǵın jeri kóp, olar turmıstan alınǵan, túsinikli berilgen, qızıqlı tekstlerdi alǵan hám bunday tekstti oqıwshılar júdá jaqsı qabıl etti. Egerde PIRLS test alamız desek, oqıwshılardıń júzindegi quwanıshtan bunı biliw qıyın emes. Óz gezeginde oqıwshılarda oqıp ǵana qalmay teksttegi oqıw kónlikpesi tórt túrli usıl menen bahalanadı:

1) Berilgen tekstten anıq formadaǵı juwaptı tabıw.

2) Teksttiń mazmunın, sóylew ózgeshelikleri hám dúzilisin analiz qılıw jáne bahalaw.

3) Xabardı ulıwmalastırıw hám aytıp beriw.

4) Berilgen tekstten juwmaq shıǵarıw.

Usı baǵıtta jumıs alıp barılsa oqıwshılardıń oy órisi ádewir rawajlanıwına sebep bolıp keleshekte dóretiwshi insanlar shıǵıwı sózsiz. Olar házirgi waqıtta tek PIRLS testti yaǵnıy ótilgen “Ayaǵı aspannan bolǵan tıshqanlar”, “Qoyannıń jer silkiniwi haqqındaǵı xabarı”, “Dushpan pirogi”, “Ushaǵoy, búrkit ushaǵoy!” tekstlerine test sheship qoymastan oqıǵan tekstine ózleri test dúzip te úyrengen,hár bir ótilgen temaǵa ózleri test dúzip bir-birine sol testlerin sheshiwge bergende kóziń quwanadı. Oqıwshılar ózleri oylanıp qızıqlı sorawlardı dúzedi, mısalı: -Sol waqıtta qanday sezimde edi?, - Avtor bul arqalı ne demekshi?, - Ózlerińiz basqasha etip juwmaqlań?, - Ishinen túsip qaldırılǵan sózdi tabıń?, - Terisine qaratıp oqıń?, -Sáykeslestiriń, hám taǵı basqa sorawların kórgenimizde bir ǵana teksttiń ústinde qanshama dárejede jumıs alıp barılıp sol tekstti qızıqlı, mazmunın ele de ashıw jolı bul PIRLS xalıqaralıq bahalaw baǵdarlaması ekenliginiń gúwası boldıq.

Ádebiyatlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси” ПФ-5712-сонли Фармони.

2. Xalqaro tadqiqotlarda boshlangʻich sinf oʻquvchilarining oʻqish savodxonligini baholash “Sharq” nashriyot-matbaa. Toshkent – 2019.

BOSHLANGʻICH SINF TEXNOLOGIYA FANIDA OʻQUVCHILARNING IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Sh.L.Yusupova – *Ellikqal’a tumani XTBga qarashli 4-sonli davlat ixtisoslashtirilgan umumta’lim maktabi boshlangʻich sinf oʻqituvchisi*

Hozirgi zamon har bir sohada texnologiyalarni rivojlantirish yordamida odamlar hayot tarzini yanada yengillashtirish, yangi imkonyatlar eshigini ochish vaqtidir. Har bir sohada boʻlgani singari hozirgi kun ta’lim sohasidaham Respublikamiz miqyosida asta-sekin zamonaviy texnologiyalar yordamida ishlar olib borilmoqda. Masalan, hozirgi kunda har bir ota-ona oʻz farzandining oʻquv

jarayonini o‘quv maskaniga bormastan turibham har bir fandan farzandlarining o‘zlashtirishini va o‘qishdagi davomatini masofaviy tarzda onlayn platformalari yordamida kuzatish imkonyatlari yaratilmoqda.

Sohadagi bu singari yoʻqori darajadagi rivojlanishlar albatta kelajakda yoʻqori salohiyatli, vatanimiz rivoji va xalqimiz ravnaqi uchun hissa qoʻshadigan, rivojlangan davlat yoshlari bilan hamfikr boʻla oladigan kadrlarni yetishib chiqishini talab etadi. Hoʻsh biz yosh avlod ta’lim-tarbiyasida zamon talablariga hos zamonaviy bilim berishni ta’limning qaysi davriga olib kirganimiz ma’qul, nima qilganimizda ta’lim sohasiga qanday yangiliklar olib kirganimizda mamlakatimizning har bir sohasida yanayam rivojlanishga erishsak boʻladi degan savol tugʻiladi. Har bitta inson maktab ko‘radi u yerdan hayot saboqlarini oladi, bilim oladi ilm oʻrganadi. Shuning uchun ham inson hayotida maktabda olingan bilim ustozlar o‘rgatgan ugitlar butun hayoti davomida olib boradigan ezgu amallariga, kelajakda yaxshi bir kasbning egasi boʻlishga sababchi boʻladi.

Avvalgi yillarda yaratilgan boshlangʻich sinflar ta’limida faqatgina asosiy fanlar darsliklarining sifat darajasiga katta e’tibor berilar edi. Milliy oʻquv dasturi asosida yaratilgan yangi avlod darsliklarining har birida oʻquvchilarni fanga qiziqtiruvchi har xil topshiriqlar, bolalarning ilmga boʻlgan salohiyatlarini oshiradigan mantiqiy gʻoyalar bilan boyitilgan. Yangi avlod darsliklarining boshlangʻich sinflar uchun yaratilgan amaliy fanlar blok-moduliga kiruvchi fanlari darsliklarining oʻquvchilar ijodkorlik qobilyatlarini rivojlantirishdagi asosiy oʻrni shundaki: Bu darsliklarda zerikarli mavzular ketma-ketligidan va oʻquvchi uchun qiyinchilik toʻgʻdiradigan topshiriqlardan voz kechilgan aksincha har bir sahifasi qiziqarli bolani ongli oʻylashga undaydigan materiallar bilan boyitilgan. Ilgari mehnat darslarida qiz bolalar oddiygina ish usullarini, oʻgil bolalar esa asosan yogʻochga har xil ishlov berishnigina oʻrganar edi. Bugungi kunda esa butun dunyo yoshlari robotexnika, modellashtirish, konstruktsiyalash, dasturlashtirishlar bilan maktab davridanoq qiziqtirilmoqda. Ishlab chiqarish jarayonlari yoʻqori darajada rivojlangan Yaponiya, AQSh, Fransiya, Germaniya, Britaniya, Koreya, Xitoy, Rossiya va boshqa davlatlar ta’lim tizimida ham texnologiya fani umumiy ta’limning asosiy bo‘g‘ini hisoblangan va hisoblanib kelmoqda hamda jahon mehnat bozoriga yetuk mutaxasislarni yetishtirib bermoqdalar. Umumiy oʻrta ta’limda texnologiya fanini o‘qitish konsepsiyasi O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimida texnologiya fanini o‘qitishni rivojlantirish konsepsiyasi O‘zbekiston Respublikasining 2035-yilgacha rivojlanish Strategiyasining konsepsiyasi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli farmoni asosida qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”, 2025-yilgacha O‘zbekiston sanoatining rivojlanishi konsepsiyasi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan vazifalar ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan.

Iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamli texnologiyalar asosida yangilashni nazarda tutadigan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturini ishlab chiqish va joriy etish vazifalari belgilandi. Bu esa sanoatning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiyalash va raqobatbardoshlikni kuchaytirish, sohaga ilg‘or

texnologiyalarni joriy etish, yuqori texnologiyali korxonalar, texnoparklar, ishlab chiqarish korxonalari tashkil etish, zamonaviy muhandislik-kommunikatsiya barpo etishga yanada keng imkoniyatlar yaratadi [1].

Texnologiya fanida bolalarni faqatgina mehnat qilishga oʻrgatish bu noʻtoʻgʻri usul va tushuncha hisoblanadi. Aksincha texnologiya darslarida har bir oʻquvchining yashirin ijodkorlik qobilyatlarini rivojlantirib borish kelajakda ularning yaxshi va natiyjali kasb egalari boʻlishlariga imkonyatlar yaratib borish lozim.

Texnologiya fani konsepsiyasining asosiy maqsadi va rivojlanishining ustuvor yoʻnalishlari belgilab berilgan.

Quyidagilar texnologiya fanini rivojlantirishning strategik maqsadlari hisoblanadi:

texnologiya fanini mehnat bozori talablari asosida modernizatsiya qilish, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan barqaror rivojlantirish;

oʻquvchilarda texnik-texnologik hamda texnologik jarayon davomida bajariladigan operatsiyalar yuzasidan olgan bilim, koʻnikma va malakalarini mustaqil amaliy faoliyatida qoʻllash, kasb-hunar tanlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish, mehnat bozorida zarur boʻladigan kompetensiyalarni shakllantirish;

oʻquvchilarda texnologik savodxonlik, tanqidiy, kreativ va tizimli fikrlash, mustaqil qaror qabul qila olish, oʻz intellektual qobiliyatlarini namoyon eta olish va maʻnaviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish [2].

Demakki fan konsepsiyasining maqsadlari natijasida mehnat bozori talablariga javob beradigan, texnologik opertasiyalarni oʻz bilim salohiyatlari yordamida amalga oshira oladigan, mustaqil tarzda nazaryada oʻrganganlariga asoslanib amaliy ish olib bora oladigan, milliy kasb-hunarlarimizni davomchilariga aylanadigan, mehnat bozorida raqobatbardoshlik koʻrsatib biladigan, texnologik savodxonlikka ega boʻlgan kelajak egalariga terang fikrlaydigan va mulohazali yosh avlodga keng imkonyatlar eshigini ochib berishga erishamiz.

Fanni rivojlantirishning milliy oʻquv dasturi asosida belgilab berilgan vazifalari texnologiya darslari davomida oʻquvchilar qiziqishlaridan kelib chiqib ularning kasb-hunar oʻrganishga boʻlgan muhabbatlarini oshirish, maktablarda texnologiya fanining moddiy-texnik taʻminotini mustahkamlash,texnologiya fanining tub maʼnosida inson yaratuvchilik faoliyati bilan bogʻliq holda belgilab berilgan. Texnologiya fanining umumiy oʻrta taʼlimda hozirgi zamon talablariga mos holda olib borilishi uning moddiy-texnik bazasining ishlab chiqilishi, zamonaviy taʼlimga mos standartlar, darsliklar, metodik qoʻllanmalarning yaratilishi jadal rivojlanayotgan raqamli asrda innovatsion mahsulotlarni yaratish uchun yangi bilimlarni egallab va amalda qoʻllay oladigan yosh avlodni oʻqitib tarbiyalashga,oʻquvchilarning kasblar dunyosi bilan tanishishga ularning turli ijtimoiy sohalarda mustaqil ravishda faoliyat olib boradigan yoʻnalishlarini topishga katta yoʻl ochib beradi.

Adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi Xalq taʼlimi vazirligi. Respublika taʼlim markazi. Umumiy oʻrta taʼlimning Milliy oʻquv dasturi. Texnologiya. 2021 y.

2. Dilbar Miraxmedova, Zulfizarxon Shamsiyeva. Texnologiya. Umumiy oʻrta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. –Toshkent, 2021 y.
3. Dilbar Miraxmedova. Texnologiya. Oʻqituvchi kitobi. 1-sinf. –Toshkent, 2021 y.
4. Ziyonet.uz
5. Lex.uz on-line

BASLAWÍSH BILIMLENDIRIWDE ZAMANAGÓY PEDAGOGIKALÍQ INNOVACIYALÍQ TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANÍW

G. Ospanova – *Nókis qalası*
6- sanlı mekteptiń baslawısh klass muǵallimi

Mektepte baslawısh klaslarda zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardı, innovaciyalardı qollanıw máselesi hár qashanǵıdan da áhmiyetli tús alıp barmaqta. Birinshi Prezidentimiz I.A.Karimovtıń aytıp ótkenindey, «Zamanagóy baslawısh bilimlendiriwdiń ózi neden ibarat bolıwı kerek. Bala 1-4 klaslarda qanday bilimge iye bolıwı lazım. Olardıń tárbiyası qanday bolıwı kerek. Usı máselege juwap tabıwımız zárúr» [1;13].

Mine usıǵan muwapıq, búgingi kúnde pedagogika tarawında dáwir talabı tiykarında oqıw proceslerine innovaciyalardı engiziw islerinde pedagoglar bellesiwi tiyis.

Innovaciya túsinigi islep shıǵarıw hám de mádeniyat tarawlarınan kirip kelgen túsinik. 30-jıllarda AQShta «firma innovaciyalıq siyasatı», «innovaciyalıq process» atamaları payda bolıp, 60-70-jıllarda firmalar menen basqa da kárxanalarda ámelge asırılatuǵın jańalıqlardı empirikalıq tekseriw isleri ámelge asırılıp, usı dáwirlerden baslap innovaciya túsinigi ámeliyatqa kirip kelip, soń ol pedagogika páninde de qollanıla basladı. Mánisine qaray innovaciyalar múnásibet yamasa proceske jańalıq kiritiwdiń dinamikalıq sisteması bolıp esaplanadı. Ózliginen bul sistema sıpatında jańalıq kiritiw múnásibet yamasa procestiń, birinshiden, logikalıq jaqtan, ekinshiden kirgizilip atırǵan jańalıqtıń qanday da bir waqıt aralıǵında izbe-iz rawajlanıwı hám de átirap-ortalıqqa kórsetetuǵın óz-ara tásirin bildiredi.

«Ózbekstan milliy enciklopediyası»nda kórsetiliwi boyınsha tómendegi mánis hám mazmunǵa iye: «Innovaciya (angl «innovationas»-kirgizilgen jańalıq, oylap tabılǵan). 1) texnika hám texnologiya áwladların almastırıwdı támiyinlew ushın jumsalǵan qárejetler; 2) ilim-texnika jetiskenliklerin hám joqarı tájiriybelerge tiykarlanǵan texnika, texnologiya, basqarıw hám miynetti shólkemlestiriw sıyaqlı tarawlardağı jańalıqlar, sonday-aq olardıń hár túrli tarawları hám jumıs sheńberinde qollanılıwı [3;169].

R.N.Yusufbekova innovaciyalardı pedagogikalıq kóz-qarastan úyrenip shıǵıwǵa itibar qaratadı. Tiykarınan pedagogikalıq innovaciyalar avtor tárepinen tálim-tárbiya procesinde aldın belgili bolmaǵan, hesh jerde jazılmaǵan jaǵday yamasa nátiyjege alıp barıwshı pedagogikalıq hádiyseniń ózgerip turıwı múmkin bolǵan mazmunı ekenligin atap ótedi. Rossiya alımları A.İ. Prigojin, B.V. Sazonov, V.S. Tolstoy, N.P. Stepanov h.t.b bolsa innovaciyalıq process hám de onıń quramlı bólimlerin úyreniwge bar itibarın qaratqan. Usı orında olar innovaciyalıq procestiń shólkemlestiriliwine qaray tómendegi eki jantasıw bar ekenligin atap ótedi:

1. Jańalıqtıń individual mikro dárejesin (bunda qanday da bir ideyanı ámelde qollanıw).

2. Bólek kiritilgen jańalıqlardıń óz-ara tásirin bildiriwshi mikro dáreje (bunda bólek kirgizilgen jańalıqlardıń óz-ara tásirleniw birligi, onıń básekesi hám biriniń ornın ekinshisi tárepinen iyeleniwi áhmiyetli bolıp sanaladı).

Mánisine qaray innovaciyalıq xızmet ilimiy izlenisler, qollanbalar jaratıw, tájiriybe-sınaw jumısların alıp barıw, ilim-texnika jetiskenliklerinen únemli paydalanıw tiykarında jańadan jetilistirilgen ónimlerdi jaratıwdan ibarat.

Pedagogtıń innovaciyalıq xızmeti tómendegiler menen belgilenedi.

-jańalıqtı qollanıwǵa tayarlıq dárejesi;

-pedagogikalıq jańalıqlardı qabıl etiwi;

-novatorlıq dárejesi;

-kommunikativlik qábiletiniń rawajlananlıǵı;

-dóretiwsheńligi.

Innovaciyalıq xızmet pedagogtıń ruwxıy, aqılıy, fizikalıq kúshin belgili bir maqsetke baǵdarlawı tiykarında BUKin iyelewi, ámeliy xızmetti teoriyalıq bilimler menen toltırıp barıwı, biliw, jobalastırıw, kommunnikativ sóylew hám shólkemlestiriwshilik qábiletin rawajlandırıwın talap etedi.

Ádette pedagogikalıq innovaciyalardıń ámeliyatqa en jaydırıwı eki túrde ótkeriledi.

1. Pedagogikalıq innovaciyalardıń ámeliyatta en jayılıwı stixiyalı túrde ótedi, yaǵnıy, innovaciyalıq process pedagogikalıq jańalıqlarǵa bolǵan talapları esapqa alınbaydı, olardı ámeliyatqa en jaydırıwda belgili shárt-sharayatlar, usıl hám jollarǵa aqılıy jaqtan múnásibet bildirilmeydi.

2. Pedagogikalıq innovaciyalardıń ámeliyatqa en jaydırılıwı stixiyalı túrde ótedi, yaǵnıy pedagogikalıq jańalıqlar innovaciyalıq proceste aqılıy maqsetke muwapıq, ilimiy jaqtan tastıyıqlanǵan xızmet jemisi sıpatında ámeliyatqa en jaydırıladı

Demek, ilim-pán, texnika, islep shıǵarıw hám texnologiyanıń rawajlanıwı, oqıw sistemasında da túpten ózgerislerdiń payda bolıwına alıp keledi. Oqıw sistemasınıń modernizaciyası mámleket hám jámiyet tájiriybeli kadrlarǵa, shaxstıń bolsa sapalı bilim alıwına bolǵan talaplarınan kelip shıqqan halda júz beredi.

Innovaciyalıq pedagogika procesi tiykarınan, shaxstıń ózin-ózi basqarıwı hám ózin-ózi qadaǵalawı menen xarakterlenedi. Oqıwshılardıń biliw iskerligin rawajlandırıw onıń áhmiyetli baǵdarlarınan biri sanaladı.

Mektep, licey, kolledj, institut hám universitet sıyaqlı oqıw ornınların rawajlandırıwdıń perspektiv jolların tabıw innovaciyalardıń kórsetkishleri bolıp tabıladı. Sonıń menen bir qatarda, bir mektep ushın jańalıq sanalǵan innovaciyalar basqa mektep ushın jańalıq bolmawı múmkin.

Pedagogikalıq ideya, koncepciyalar hám de texnologiyalar arasında da jańalıqlar bolıwı múmkin. Olar jańa dáwir hám waqıt boyınsha xarakterlenedi.

Juwmaqlap aytqanda, pedagogika tarawında ilimiy-izertlew jumısların alıp barıwshı ilimpazlar, usı tarawda xızmet etip kiyatırǵan pedagoglar tárepinen sabaq hám tárbiya proceslerine endirilip atırǵan jańalıqlar oqıwshılardı dóretiwshilik oylawǵa baǵdarlawdı maqset etip qoyadı hám bunday usılda ótilgen hárbir sabaq ámelde óziniń jemisli nátiyjelerin beredi.

Ádebiyatlar

1. Barkamol avlod orzusi. T.: «Sharq», 1999 y., 13-b.
2. Boshlang'ich ta'lim kontseptsiyasi. (Q. Abdullaeva, R. Safarova va boshqalar) //Boshlang'ich ta'lim. T.: 1998 y. № 6, 16-b.
3. Xujaev F. Ta'limda pedmahoratning o'ziga xos xususiyatlari. T.: «Yangi asr avlodi», 2011y., 58-b.

MIYNET TÁRBIYASÍNDA XALÍQ AWÍZEKI DÓRETPELERINIŃ ORNÍ

R.Xalmuratova *-Nókis rayonı 27-sanlı mekteptiń baslawısh klass muǵallimi*

Babalarımız dáwirinen saqlanıp kiyatırǵan eń áyyemgi tas hám qol jazbalar xalıq awızeki dóretpeleri úlgilerinen baslap, búgingi kúnde kitapxanalarımız ǵáziynesinde saqlanıp atırǵan mıń-mıńlaǵan qol jazbalar, olarda sáwlelengen tariyx, ádebiyat, kórkem óner, etika, filosofiya, medicina, matematika, minerologiya, ximiya, astronomiya, arxitektura tarawlarına tiyisli qımbat bahalı dóretpeler biziń ullı ruwxıy baylıǵımız bolıp tabıladı. Bunday úlken miyraslarǵa iye bolǵan xalıq dúnyada kemnen-kem tabıladı. Tariyxıy estelikler menen jaqınnan tanısar ekenbiz, olarda berilgen tereń pikir hám ideyalar, ruwxıy - etikalıq kóz-qaraslar, turmıslıq filosofiyası búgingi dáwirmizde de óz áhmiyetin joǵaltpaǵanına isenimimiz mol.

Ásirler dawamında etikalıq, ádep-ikramlılıq temasında bir qansha kitaplar, hikmetler, ibratlı ráwiyatlar jaratılgan. Áyyemgi filosoflar, oyshıllar etikalıq ádep-ikramlılıqqa júdá úlken baha berip, onı jámiyettiń tiykarı dep ataǵan. Sol sebepli de jámiyet aǵzasınıń minez-qulqı ádep-ikramlılıǵına ayrıqsha itibar beriliwi biykarǵa emes.

Bunday miyras úlgileri menen jaqınnan tanısar ekenbiz, olarda sóz etilgen tereń pikir hám ideyalar, ruwxıy-etikalıq kóz-qaraslar búgingi dáwirmizde de óz áhmiyetin joǵaltpaǵan. Mısal ushın eń áyyemgi, eń nawqıran «Avesto»nı alıp kóreyik. Onıń túpkilikli mánisin belgilep beretuǵın «Iygilikli pikir, iygilikli sóz, iygilikli ámel» degen principin alatuǵın bolsaq, ol jaǵdayda házirgi zaman ushın da ibratlı bolǵan turmıs sabaqlarınıń bar ekenligin kóriw múmkin. Áne sonday pikirler, yaǵnıy iygilikli pikir, iygilikli sóz, iygilikli ámel, sóz hám jumıs birligi jámiyet ómiriniń ústin turatuǵın ideyası retinde aytıw biziń búgingi ruwxıy ideallarımız benen qanshelli tıǵız baylanıslı, qanshelli bekkem ásirese turmıslıq tiykarǵa iye ekeni itibarlı bolıp tabıladı.

«Bul biybaha kitap bunnan otız ásir burın eki dárya aralıǵında usı jerde jasaǵan babalarımızdıń biz áwladlarǵa qaldırǵan ruwxıy-tariyxıy miyrasları esaplanadı» - dep aytıp ótken edi birinshi Prezidentimiz I. Karimov [1; 40].

«Avesto»da ótmishtiń anıqlıǵı hám bir pútinligi, insan ómiriniń tábiyat penen baylanısı máselesi adamnıń psixikalıq álemine úzliksiz baylanıslı halda kórsetilgenligi kóp máni ańlatadı. Bul jaǵday insannıń ruwxıy dúnyasın qáliplestiriwde dógerek-átirap, ortalıq áyyemgi zamanlardan berli qanday kúshli tásir kórsetip kelgeni jáne bir márte itibarımızdı tartadı. «Avesto» ózbek, ulıwma Orta Aziya xalıqlarınıń áyyemgi dáwirlerdegi turmısı, dini, qıyalları, ruwxıylıǵı, mádeniyatın úyreniwdegi zárúrli derek.

«Avesto»dan tómendegi úlgilerdi keltiremiz:

- Tárbiya turmıstıń zárúrli tirgegi (súyenishi)

- Insan ózinen jaqsı násil qaldırıw ushın, insan nesibesin ózi jaratıwı kerek.

- Iygilikli oy, iygilikli sóz hám sawap jumıslar menen iygilikli oy, iygilikli sóz hám sawap jumıstı ańlayman. Ózimdi barlıq iygilikli oyǵa, iygilikli sózlerge, jaqsı jumıslar ámeline baǵıshlayman. Barlıq jaman oydan, jaman sózi jaman jumıslardan waz keshemen.

Xalıq awızeki dóretiwshiliginde ruwxıy-etikalıq tárbiya máseleleri sáwlelendirilgen.

Ózbek xalıq dóretiwshiliginiń quramı bolsa keń, hár tárepleme kórkemlengen túsinik bolıp tabıladı. Ol xalıqtıń payda bolıwı menen payda boladı hám rawajlanadı. Ol jaǵdayda xalıqtıń arzıw-úmitleri, kóz-qarasları, turmısı keń aytıladı. Ózbek xalıq awızeki dóretiwshiligi úlgilerinen naqıl, aytıs, jańıltpash, qosıq, ertek, dástanlarda bala tárbiyasınıń belgili bir ayrıqshalıǵı ózinde sáwlelenedi.

Dástan -qıssa, gúrriń, táriyp, hádiyse mánilerin ańlatadı. Ol keń tarqalǵan etnopedagogik janr bolıp, xalıqtıń ruwxıy-turmısı, gúresi, etikalıq-estetikalıq kóz-qarasları, ádalat, azatlıq, tınıshlıq, watandı súyiw, adamgershilik, doslıq sıyaqlı tárbiyalıq sapalardı en jaydıradı. Dástanlarda kámil insan shaxs tárbiyalıq sapaları ulıwmalasqan halda beriledi. Joqarı insaniy sapalar asırıladı. Sol sebepli tıńlawshıda dástan qaharmanlarınan órnek alıw sezimi tuwıladı. Dástanlardı baqsılar jırlaydı. «Baqsı» manǵolsha hám buryatsha «baxsha», «baǵsha» sózlerinen alınǵan bolıp, «ustaz», «aǵartıwshı» degen mánilerdi ańlatadı.

Jaslardı mártlik, hadallıq, batırlıq ruwxında tárbiyalawda, mánisi boyınsha pák hám bárkámal etip jetkiziwde xalıq awızeki dóretiwshiliginiń kem ushraytuǵın eń jaqsı ǵáziynesi bolǵan «Alpamıs» dástanı bizge watandı súyiw pazıyletlerinen sabaq beredi. Ádil hám haqıyqatshıl bolıwǵa, óz jurtın, shańaraǵı, qorǵanın qorǵawǵa, dostı, óz ar-namısın, áta-babalarımızdıń muqaddes qábirlerin hár qanday shegaranı buzıp kiriwlerden saqlawǵa, ruwxıy - etikalıq pák bolıwǵa úyretedi. «Alpamıs» dástanı dóretiwshilik oylawımız, ruwxıy baylıǵımızdıń jarıq úlgisi bolıp, tariyxıy túbirlerimizdiń qanshellili tereń ekeni, xalqımız qanday ortalıqta qáliplesip, rawajlanǵanı, qıyınshılıqlardı qanday jeńip shıqqanın anıq súwretlep beredi.

Biz «Alpamıs» tımsalında dóretiwshilik oylawımız, ruwxıy baylıǵımızdıń qaysı dárejede ekenligin, ruwxıy bárkámal etikalıq jaqtan pák, húydanlı azamatlarımızdıń kelbetin kóremiz.

Ózbek xalıq awızeki dóretiwshiliginde dástanlardan tısqarı naqıllardıń da ornı úlken bolıp tabıladı. Naqıllar adamlardıń turmısı hám turmıs procesinde toplaǵan tájiriybeleri, dúnyaǵa kóz qarası, ózi jasap turǵan socialliq ómirge bolǵan múnásibeti, ótken zaman turmısı hám onıń ibratlı sabaqların, úmit hám ármanların ańlatadı. Sóz kórkem ónerıniń jemisi retinde naqıllar túsindiriledi. Naqıllar xalıq awızeki dóretiwshiliginiń bir túri bolıp tabıladı. Naqıllarda xalıqtıń turmıs dawamında toplaǵan tájiriybeleri nátiyjesinde júzege kelgen juwmaqları ıqsham hám ápiwayı tárizde aytılǵan.

Alisher Nawayı óziniń dóretiwshilik jumıslarında xalıq awızeki dóretiwshiligin úyrenip, adamlar turmısında naqıldıń qanshelli zárúrli áhmiyetke iye ekenligi haqqında toqtalıp sonday jazadı :

Adamǵa kelse qansha qıyın hal,
Hikmeti aqıl oǵan erer hadal.
Kimdur bil der naqılın ańlap,
Tiykarında bılay der onı ańla [2; 136].

ÁPSANA - arabsha sóz bolıp, hádiyse, sıyqır tiykarlanǵan gúrriń mánisin ańlatadı. Ańızda xalıq qıyalındaǵı qaharmanlar járdeminde dushpanlardı, tábiyat stixiyaların joq etiwge mifologiyalıq járdeminde erisiledi. Olar oqıwshınıń bul qaharmanlarǵa uqsawǵa, olarǵa tán tárbiyalıq túrlerin iyelewdi oylaydı.

RÁWIYAT - turmıslıq waqıyalardı turmıslıq toqımalar járdeminde sáwlelendiriwshi etnopedagogikalıq derek bolıp, onda tariyxıy waqıyalar, ayırım shaxslar hám geografiyalıq orınlar menen baylanıslı waqıyalar, olardıń dóretiw yamasa wayran etiliwi gúrriń etiledi. Ráwiyat oqıwshıda Watanǵa, áwladlarǵa, xalıqqa muhabbat, zulımǵa jerkenish, doslıq, adamgershilik, miynetsúygishlik, ruwxıy hám fizikalıq kámalǵa jetkenge umtılıw sezimin oyatadı.

Xalqımız ádep hám etikanı áyyemnen qádirlep kelgen. Sebebi, etika hám ádep insanǵa shıray, sulıwlıq hám ádeplilik baǵıshlaǵan. Orta Aziya oyshıllarınıń óz dóretpelerinde etikalıq ideyalardı mudamı jırlaw etip, insandı kámillik, danalıq, dárejesine kóteriwge tartadı.

Ádebiyatlar

1. I.Karimov “Adolatli jamiyat sari” T.: Sharq. 1998. 40b
2. Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P. Satbayeva «Mehnat va uni o‘qitish metodikasi». Darslik. T.: TDPU.2015-yil.
3. Mavlonova R. A., Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P. Mehnat va uni o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. T.; TDPU. 2007-yil.
4 . O‘zbek xalq maqollari – T.: “Sharq” 2003y 136-138 b.

BOSHLANG‘ICH SINF DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING KREATIV FIKIRLASHINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

B. Baekeeva *– Nukus shahar*
Xalq ta’limi bo‘limiga qarashli 23-sonli
umumta’lim maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida kreativ faollikni shakllantrish – bu bugungi globallashuv davrining asosiy masalalaridan biri hisoblanadi. Chunkiy ta’limni amalga oshirishda o‘quvchilarda kompetentsiyaga asoslangan DTSni amalga oshirish, boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarning bilimlarini PIRLS va TIMSS xalqaro baholash tizimida ishtirok etishni ta’minlash bu ham o‘qituvchidan ham o‘quvchidan kreativlik yondashishni talab qiladi.

Kreativ faollik ijodiy jadallik, jonbozlik, ishchanlik ko‘rsatishni anglatadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ faollikni shakllantirish, ayniqsa, zarur bo‘lib, ularning yashirin iqtidorlarini ro‘yobga chiqarish imkonini beradi. Kreativ faollik o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentsiyasi tarkibida namoyon bo‘luvchi layoqatdir.

Kreativlik o‘quv faoliyati jarayonida rivojlanib, o‘quvchilarning etakchi mayllari bilan uyg‘unlashadi. Shu tariqa, kreativlik o‘quvchi faoliyatida mustahkamlanib, samarali natijalarga erishish, yangiliklar yaratish, o‘z faoliyatining ijodiy yo‘nalishlarini aniqlashga imkoniyat beradi. O‘quvchilardagi kreativlik bir tomondan, ularning ijodiy faoliyatlari orqali ro‘yobga chiqib, mayllarini namoyon qilsa, ikkinchi tomondan o‘quvchilarning o‘ziga xos jihatlari bilan bog‘liq tarzda shakllanadi va rivojlanadi.

Kreativlik o‘quv faoliyati jarayonida rivojlanib, o‘quvchilarning etakchi mayllari bilan uyg‘unlashadi. Shu tariqa, kreativlik o‘quvchi faoliyatida mustahkamlanib, samarali natijalarga erishish, yangiliklar yaratish, o‘z faoliyatining ijodiy yo‘nalishlarini aniqlashga imkoniyat beradi. O‘quvchilardagi kreativlik bir tomondan, ularning ijodiy faoliyatlari orqali ruyobga chiqib, mayllarini namoyon qilsa, ikkinchi tomondan o‘quvchilarning o‘ziga xos jihatlari bilan bog‘liq tarzda shakllanadi va rivojlanadi.

Kreativlik – shaxsning etakchi xususiyatlaridan biri bo‘lib, u uyg‘unlik, mujassamlik xarakteriga ega. Shu bilan bir qatorda, kreativlik xususiyatiga ega bo‘lgan insonlarda bir qator boshqa sifatlar ham mavjud.

Kreativlikning yorqin namoyon bo‘lishi o‘quvchilarning tasavvurlari va fantaziyalarida ifodalanadi. O‘quvchilarning xayollari, tasavvurlari yaratuvchi va ijodiy xarakterga ega. Kreativlikka ega bo‘lgan o‘quvchilarning xayollari, tasavvurlari, yorqinligi, hayotiyligi, o‘ziga xosligi, kutilmaganligi, fantaziyalarga boyligi hamda obrazliligi bilan ajralib turadi. Kreativlik xususiyatiga ega bo‘lgan o‘quvchilarning tafakkur jadalligi, moslashuvchanligi, betakrorligi bilan alohida ahamiyatga ega.

Mazkur jarayonda o‘quvchilarni fikrlashga undaydigan topshiriqlar ulardagi kreativlikni amalda namoyon qilish imkonini beradi. SHu bilan bir qatorda, o‘quvchilarda izlanuvchanlik, yaratuvchanlik faoliyatini ham ta’minlaydi. O‘quvchilarni fikrlashga undaydigan topshiriqlar bir qator olimlar tomonidan tasniflangan. Jumladan, R.Safarova, F.Yuzlikaev, B.Adizov, D.Murodova, V.A.Petrovskiylar ichki muvofiqlik sifatida ob’ektga yo‘naltirilgan topshiriqlarni bajarishda kreativlik vaziyat bilan bog‘liq faollik tarzida namoyon bo‘ladi, deb hisoblaydilar. Bunda o‘quvchilarning bilish faolliklari berilgan topshiriqlar doirasidan tashqariga chiqib, noma’lum narsalarni izlab topish, yangiliklar yaratishga yo‘naltiriladi.

Kreativlikka ega bo‘lgan o‘quvchi yuqori darajadagi hissiy kechirmalar va ko‘tarinki kayfiyatga ega bo‘ladi. Mazkur jarayonda ularning ijodkorliklari, jo‘shqinliklari yaqqol ko‘rinadi.

Yuqoridagilarga asoslanib biz boshlang‘ich sinf darslarida o‘quvchilarda kreativlikni shakllantrishda bir qancha innovattsion texnologiyalardan foydalanishni tavsiya etamiz. Ular:

- Shaxsga yunaltirilgan ta’lim texnologiyasi;
- Rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyasi;
- Muammoli ta’lim texnologiyasi;
- Tadqiqotchilik ta’lim texnologiyasi.

Ushbu ta’lim texnologiya elementlarini boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari chuqur urganib, ta’lim-tarbiya jarayonlarida samarali foydalanib borsagina, bolalarda kreativlik yoki ijodkorlik paydo buladi va kelajakda kompetentli shaxslar shakllanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativ faollikni shakllantirishda o‘quv materiallari, ta’limiy topshiriqlar, mustaqil ishlar, ijodiy xarakterdagi didaktik vaziyatlar tizimini yaratish ta’lim samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi. O‘quvchilarni ijodiy faoliyat ko‘rsatish, mustaqil fikrlash, tahlil qilish, o‘z faoliyatini baholash, tanqidiy tafakkur yuritishga undovchi vaziyatlar, topshiriqlar va texnologiyalar, o‘quvchilararo dialoglar, interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar ularda kreativ faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantirish ushun qulaylik yaratadi. Faoliyatli yondashuv doirasida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurlari kreativ faollikning tarkibiy qismi sifatida tushuniladi. Bu jarayonda o‘quvchilar muayyan vazifalarni bajaradilar. Ijodiy tafakkur bilan bir qatorda, o‘quvchilarning kreativ faolliklari bir necha ruhiy holatlarni ham o‘zida mujassamlashtiradi. Jumladan, mayllar, his-tuyǵular, kechinmalar, xotira, ixtiyoriy diqqat, layoqatlar kabi.

Kreativ faoliyatning muhim mezonlaridan biri o‘zgaruvchan tafakkurdir. Bunday tafakkur tarzi doirasida o‘quvchilarni fikrlashga undaydigan topshiriqlar ulardagi kreativlikni amalda namoyon qilish imkonini beradi. Shu bilan bir qatorda, o‘quvchilarda izlanuvchanlik, yaratuvchanlik faoliyatini ham ta’minlaydi.

Adabiyotlar

1. Pedagogika entsiklopediyasi. II jild. –B.1989.

2. Innovatsion ta’lim texnologiyalari /Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To‘raev A.B. –T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015. –81-b.

3. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. –T.: Oliy pedagogika instituti, 2003.

БАСЛАЎЫШ КЛАСС ОҚЫЎШЫЛАРЫНЫҢ ЖАС ӨЗГЕШЕЛИГИНЕ ҚАРАЙ МИНЕЗ-ҚУЛҚЫНДАҒЫ БАЗЫ БИР МАШҚАЛАЛАР

Б.К. Алимова *– Нөкис қалалық 39-санлы мектеп баслаўыш класс муғаллими*

Баслаўыш класс оқыўшыларының жас өзгешелигине қарай минез-қулқы оғада бай машқалаларға ийе. Бала гейде ҳәдден тыс еркелетип өсирилсе оның ерки бос болып, тез өкпелеўшилик белгилерине ийе болады. Ал, өкпелеўшилик өжетлик, ҳәкислениў минез-қулықтың бир қәлипте болмаслық қубылыслары жүзеге келген оқыўшыларды тәрбиялаў қыйын кешетуғынлығы мәлим. Унамсыз минез-қулықлы белгилер дегенде биз балалардың қандайда бир жеке зәрүрлиги, талабы менен бул талаплардың орынланыўы арасында конфликттың пайда болыўынан жүзеге келген сезим-туйғыларды түсинемиз. Бундай сезимлер баланың өзи ушын әҳмийетли, керекли болған ислерге умтылыўлары қанаатландырылмаған жағдайда жүзеге келеди.

Бундай гезлерде бала минез-қулқында кишигирим аффектлик- руўхый қысыныспаға түсиў, наразылық билдириў қубылысларыда орын алыўы мүмкин. Бул сыяқлы сезим туйғы баладағы өспиримлик дәўирде тез ҳәм бирден,

ашыўланыў нәтийжесинде өтетуғын қысқа мүддетли эмоционал жағдай есапланады. Аффектлик жағдайда мәлим дәрежеде ишки органлардың хызмети өзгерип, баланың ақыллылық шегарасы тарайып, өз минез-қулқын бақлаў қәбилети пәсейеди. Көпшилик ўақытта бул жағдайлар балалардағы нерв системасының әззилигинен яки ерктиң босасыўынан ибарат психопотологиялық жағдайларда жүз береди.

Әдетте киши жастағы оқыўшыларда сабақты жақсы оқыў, балалар жәмаатинде мүнәсип орын ийелеў ҳәм айналасындағы адамлар менен мәлим дәрежеде өз-ара байланыс жасаўға умтылыўлар күшли болады. Баланың умтылыўлары менен оның бул талабының қанаатланыўын тәмийинлей алатуғын қәбилети, мүмкиншилиги арасындағы сәйкес келмеўшилик жүз бергенде, қанаатландырылмаған талаплар унамсыз аффектли сезим-туйғыларды пайда етиўи мүмкин. Баланың умтылыўы, ол қалай болмасын ерисиўи зәрүр болған табыслар, оның бурынғы ислери нәтийжесинде ерискен табысларына өзи берген баҳасына, яғный өзин-өзи баҳалаўдағы өтмиш тәжирийбелерине тийкарланады. Бала өзин - өзи баҳалаўға әдетленип қалғанлықтан онда бул әдетти сақлап қалыўға ҳәм бәрқулла табысқа ерисиўге ықлас артады. Баланың бул талапларын әмелге асырыўы мумкин болмай қалған жағдайларда наразылық пайда болады. Ал оның бул талабын әмелге асыра алмаслығын тән алыўы бала ушын өзиндеги мәлим әдетке, яғный өзин-өзи баҳалаўға қарсы барыўы болып табылады. Буны ол қәлемейди ҳәм буған жол қойғысы келмейди. Мине баладағы кризислик жағдайдың келип шығыў себеплериниң бири.

Бала өз талапларының әмелге асыўының илажы жоқлығын сәтсизлик деп түсинеди, будан орынсыз тәсирлениў пайда болады. Ол бул фактты я бийкарлайды яки оны шынлыққа туўры келмейтуғын себеплер менен ақлап, дәлиллейди. Бала жүз берген жеңилис яки сәтсизликти өзиниң уқыпсызлығынан көрмей ал, басқа себеплер менен түсиндириўге ҳәрекет қылады.

Бундай минез-қулық көринислери баланың сәтсизликлерден орынсыз тәсирлениўиниң ақыбети есапланады. Себеби бала өз талабына қарама-қарсы келетуғын тапсырманы орынлай алмаған, мәселени надурыс шешкен, өзи ойлаған ҳүрметке ылайық бола алмаған, ҳәм усы сыяқлы талаплары әмелге аспаған минез-қулық көринислериниң бири -өкпелеў, қапа болыў жүзеге келеди. Оның қәлеген нәрсесиниң иске аспай сәтсизликтиң жуз бериўи басқалардың наҳақлығы себепли усындай болды, мени басқалар түсинбеди маған надурыс баҳа берди, ҳәм мени шетлетти деп есаплағанлықтан. Ҳәттеки талқылаў кетип атырғанда бала жәнжеллесиў, қырсығыў, өжетлесиў минез-қулқын көрсетиўи мумкин.

Баланың орынсыз ашыўланыўы өз гезегинде әтрапындағылардың буған қатнаста пикир билдириўине себеп болады. Бул баланың унамсыз минез-қулқын сезимин және де күшейтеди. Бала өз исиниң қәтелигине өзи гүналы екенлигин бийкарлап, қалай болмасын өзин ақлаўға сылтаў излейди, табысқа ерисе алмағанына әтрапындағы адамлар, себепши деп түсинеди. Баладағы бул надурыс түсиниў ойлағаны әмелге аспағанда өзине беретуғын баҳасын,

умтылыўларын пәсейтпеслик имканиятын беретуғын қорғаныў қуралы сыпатында жүзеге келеди. Өз қәтешилигин тән алмайды, яғный надурыс түсиниў балаға өзиниң босаңлығын, уқыпсызлығын, күши жетпейтуғынын ойына келтирмей қояды. Жөнсиз болсада өзиникин мақуллатыўға умтылады. Унамсыз руўхый қысыныспаға түсиў, наразылық билдириў баланың коллективте тутқан дәрежеси менен байланыслы. Баланың коллекивте тутқан орны оның басқа балалар менен жеке қатнасы, қандай екенлиги, бул байланыслар неге тийкарланғанлығы, оның қандай характерге ийе екенлиги, баланың өз ишиндеги басшысына бойсыныўы ҳәм оның өзиниң басшылық ете алыў уқыбы, шөлкемлестириўшилик шеберлигиниң дәрежеси орынлаған исиниң сыпаты т.б. байланыслы болады.

Жуўмақлап айтқанда тәрбиясы қыйын балаларды қайта тәрбиялаў исине дыққатлы қараў ҳәм бунда баланың биологиялық кемшиликлери үйренилип, сезиў ағзаларындағы әззиликлер, оқыўға унамсыз тәсир етиўши жоқарғы нерв хызмети ҳәм темперамент қәсийетлери инабатқа алыныўы лазым.

Әдебиятлар

1. Ғозиев Э.Ғ. Психология (Ёш даврлари психологияси). –Т.: Ўқитувчи, 1994.

2. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. –Т., 2006.

3. Флэйк-Хобсон К., Робинсон Б.Е., Скин П. Мир входящему: Развитие ребенка и его отношений с окружающими. –М., 1992

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА - ХАЛҚАРО БАҲОЛАШ ДАСТУРИНИ ҚЎЛЛАШ

З. Тажекбаева *– ҚР ХТХҚТМОҲМ Мактабгача, бошланғич ва махсус таълим методикаси кафедраси катта ўқитувчиси*

Мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини мутлақо янги босқичга кўтариш, педагог кадрлар тайёрлаш жараёнлари сифат даражасини умум эътироф қилинган халқаро талаблар ва стандартларга мувофиқ тубдан яхшилаш бўйича кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда.

Республика халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш, халқаро алоқаларни ўрнатиш, ўқувчи-ёшларнинг илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини, энг аввало, ёш авлоднинг ижодий ғоялари ва ижодкорлигини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ҳамда рағбатлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 12 декабрда “Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 997-сон қарори қабул қилинди ҳамда PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS халқаро баҳолаш дастурлари мазмун ва моҳияти, Халқаро баҳолаш дастурларининг стандартларида (FrameWork) қайд этилган компетенциялар, ўтган йилларда ўтказилган халқаро баҳолаш дастурларида тақдим этилган топшириқлар таҳлили, халқаро баҳолаш дастурларини ўзида мужассамлаштирган инновацион методлари асосида дарс ишланмаларини

ишлаб чиқиш қўникмаларини шакллантириш (математика ўқитиш методикаси йўналиши учун) каби масалалар билан таништиришдан иборат [1].

Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) — бошланғич 4-синф ўқувчиларининг матнни ўқиш ва тушуниш даражасини баҳолаш учун. PIRLS – бу турли таълим тизимига ега бўлган давлатларда китобхонлик сифати мониторингини тадқиқ қилишдир. Турли давлатлардаги бошланғич синф ўқивчиларининг ўқиш сифати ва матинни тушиниш даражасини, шунингдек, ҳар хил давлатлар таълим тизимидаги ўзгаришларни таққослаш ва намойон қилиш имконини берувчи тадқиқот методалири булиб ҳисобланади. PIRLS тадқиқотида 50 дан ортиқ давлатлар иштирок этиб келмоқда. Мазкур халқаро тадқиқотнинг мақсади турли хил таълим тизимидан иборат бўлган давлатлардаги бошланғич мактаб ўқувчиларининг матнни ўқиш ва қабул қилиш бўйича тайёргарлиги ҳамда ўқувчиларнинг ҳар хил ютуқларга эришишга сабаб бўлувчи таълим тизимидаги ўзига хос хусусиятларни аниқлаш ва баҳолашдан иборат. Албатта бундай тадқиқот халқ таълими соҳасидаги ишчилар, олимлар, методистлар, ўқитувчилар, ота-оналар ва жамоат вакиллари учун катта аҳамиятга эгадир [2].

Саводхонлик сўзи ўқувчиларнинг келажакда ўз режаларини амалга оширишда, яъни билим олишни давом эттириш, меҳнат фаолиятига тайёргарлик кўриш, ижтимоий ҳаёт ва меҳнатда иштирок этишда асосий воситаси сифатида саводхонларча ўқиш кўникмасини эгаллашдаги муваффақиятини англатади. Тушунчанинг моҳиятини англатувчи белгилари англаш, таҳлил қилиш, фикрлаш, мушоҳада юритиш, ҳаётга татбиқ этишдан иборат.

Ёзма матн деганда босма, қўлда ёзилган, дисплейда тасвирланган, табиий тил ишлатилган матнлар назарда тутилади. Бундай матнлар диаграмма, расмлар, карта, жадваллар, графика кўринишидаги визуал тасвирлардан иборат бўлиши мумкин. Фильмлар, телетасвирлар, мультипликациялар, сўзсиз расмларни киритиш бундан мустасно, чунки улар идрок этишнинг бошқача йўлини талаб қилади. Визуал тасвирлар киритилганда матнларни яхлит (бундай тасвирларсиз) ва яхлит бўлмаган (тасвирлар билан) матнларга бўлиш мумкин.

Матнларни мукаммал даражада тоифаларга ажратиб бўлмайди. Тадқиқот мақсадлари учун матнларнинг қуйидаги умумий хусусиятлари жуда муҳим деб топилган: баённинг равонлиги ва изчиллиги, уларнинг реаллиги, фактларни таҳлил қилмай тавсифланиши ва тўқималиги, бадиийлиги (бадиий публицистик ва бошқа матнлар) уларнинг яхлит ва нояхлит хусусияти.

Бунда матнларнинг барча турларидан жумладан, ҳеч бир категорияга мос келмайдиган матнлардан фойдаланилади. Ўқувчиларнинг ҳар хил турдаги матнларни ўқиш қобилиятидаги фарқларни аниқлаш тадқиқотнинг мақсад вазифасига кирмайди. Тадқиқотдан мақсад ўқувчиларга ўқиб тушуниши учун ҳаётда кўпроқ ишлатиладиган матнларни таклиф қилиш билан улар учун умумий ва аҳамиятли бўлган натижаларни аниқлашдир.

Ўқиш саводхонлигининг барча жиҳатлари бир-бири билан ўзаро боғлиқ.

Иккинчи жиҳатининг муваффақиятли адо этилиши биринчисининг тўғри бажарилишига боғлиқ. Матнни тўлиқ тушуниш ўқувчиларни ҳар бир жиҳат

бўйича чуқур билимга эгалик даражасини кўзда тутади. Матн мазмунини нимага қаратилганлигини аниқлаш ва унинг маъно бутунлигини тушуниш учун бош мавзуни умумий мақсадини ёки матндан кўзланган мақсад нималигини аниқлаш лозим. Матннинг мазмуни 9-10 ёшдаги ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мос келиши керак. Айрим маданиятларга жуда хос бўлган мавзулардан четланмоқ керак. Матн шу ёшдаги мактаб ўқувчилари учун қизиқарли ва завқли бўлиши керак. Яхши ёзилган ва унчалик таниш бўлмаган бўлиши лозим. Бунинг учун ўқувчининг ўзига матнга сарлавҳа ўйлаб топиш, матннинг умумий маъносини англатувчи тезис тузиш, матнда кўрсатилган йўл-йўриқлар тартибини тушунтириш, график ёки жадвалларнинг асосий таркибий қисмлари нималардан иборатлигини аниқлаш, карта ёки расмнинг мақсадини аниқлаш каби вазифалар берилади.

Умуман матнни тушунган-тушунмаганини аниқлашга қаратилган топшириқлар ўқувчиларга матннинг бир қисми ва савол кўринишидаги умумий ғояси ўртасидаги мосликни, матн қисми ва муаллиф томонидан берилган ўзига хос изоҳ ўртасидаги мосликни аниқлаш учун берилиши мумкин.

Матн ғоясининг берилган таърифлар орасидан умумийроғи, асосийроғини танлашни таклиф қилиш ўқувчининг асосий ғояни иккинчи даражасидан ажрата олиш маҳоратини кўрсатади. Топшириқларни бажариш учун ўқувчи матннинг тузилиши, жанр хусусиятлари ҳақидаги билимга, матндаги юмор сўз ифодаланган маъно нозикликларини пайқаши, муаллиф фикрини англаши ва тасвирланган воқеа ҳодисага муаллиф берган баҳони фарқлай олиш қобилиятига эга бўлиши керак.

Матн услубини англашни кўрсатадиган топшириқлар иш фаолиятининг айнан танқидий таҳлил, тасвирнинг муаллиф ўйлаган ғояга мослиги ёки матннинг услубий шарҳ сифатида ўз мақсадига мослигини баҳолаш ва бошқа усулларини кучайтиради. Саводхонлик атамаси айнан ўқувчиларнинг олган билимларини кундалик ҳаётга тадбиқ эта олиш маҳоратини таъкидлаш учун қўлланилади.

Хулоса қилиб айтганда, бу тадқиқот асосан ўқувчиларнинг дарс вақтидаги ва мактабдан ташқари вақтдаги икки турдаги ўқиш саводхонлигини баҳолаш ва Мамлакатимиз бошланғич синф ўқувчиларининг (4-синф) бошқа мамлакатлардаги тенгдошларига нисбатан матнни ўқиш ва тушуниш даражаларини солиштириш булиб ҳисобланади. 2021 йил бўлиб ўтган халқаро баҳолаш дастурида мамлакатимизнинг бошланғич синф ўқувчилари иштирок этдилар ва биз яхши натижалар кутиб қоламиз.

Адабиётлар

1. Ш.М. Мирзиеёв. Эркин ва фаравон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. –Тошкент-2016.

2. Ўқувчиларнинг саводхонлигини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқот дастури ҳақида Қўлланма. –Тошкент-2019

3. t.me/milliymarkaz

ÓSPIRIMLER PSIXIKASÍ, TARBIYASÍ QÍYÍN ÓSPIRIMLER

G.P. Matniyazova *– Qanlıkól rayonı xalıq bilimlendiriw bólimi Balalardı sociallıq-psixologiyalıq qollap-quwatlaw orayı psixolog metodisti*
G.J. Kojanova *– Qanlıkól rayonı Xalıq bilimlendiriw bólimine qaraslı 17-sanlı mekteptiń ámeliyatshı psixologı*

Házirgi dáwirde óspirimlerdi tárbiyalawdıń ózine tán ózgeshelikleri, nızamları, imkaniyatları, is-háreket motivleriniń kuramalı mexanizmleri bar. Óspirimlerdi tárbiyalawda olardın jeke ózgesheliklerin tolıq esapqa alıw talim-tárbiyalıq jumıslarda klass jámááti arasında unamlı psixologik atmosferanı jaratadı.

Óspirimlik dáwiri insandı balalıqtan jaslıqqa ótiwshi hám óz náwbetinde basqa dáwirlerden quramalıraq ótiwi menen ajıralıp turadı. Bul dáwir shama menen 10-11 jastan 14-15 jasqa shekemgi óspirimlik jası dep esalanadı. Ayırım balalarda bul dáwir bir eki jıl erterek yamasa keshirek gúzetiliwi múmkin. Óspirimlik dáwir ayırım ádebiyatlarda «Ótiw dáwiri», «Awır dáwir», «krizisli dáwir» dep te ataladı. Óspirimlik dáwirde rawajlanıwdıń barlıq táreplerin baqlawǵa boladı. Fizikalıq, aqılıy, ádep-ikramlılıq, sociallıq hám sol sıyaqlılar. Keri jaǵdaylarda olarda biri-birine qarama-qarsı bolǵan túrli dástúrler gúzetiledi. Bul dáwirge kelip bala endi «bala» emes al sonın menen birge «úlken» de emes.

Oqıtıwshılar jámááti qansha urınbasın, tálim processinde tárbiyası qıyın oqıwshılar da ushırap turadı. Házirgi dáwirde bunday oqıwshılar menen jeke islesiw usılı jaratılǵan. Tárbiyası qıyın, ınjıq, unamsız minez-qulıqlı balalardıń kelip shıǵıwınıń sociallıq sebeplerinen tısqarı pedagogikalıq hám psixologiyalıq sebepleri de bar. Oqıwshılarda unamsız is-háreketlerdiń payda bolıwınıń sebepleri hár túrli bolıwı múmkin. Nızamdı buzıw yaki bolmasa mekteptiń tártip qaǵıydalarına boysınbaw dárejesine qarap tárbiyası qıyın óspirimler jınayıy nızam buzıwshı hám ápiwayı tártipbuzar toparlarına ajıratıladı.

Shaxstıń biologiyalıq ósiwindegi nuqsanlar, seziw organlarınıń kemshilikleri, oqıwǵa keri tásir etiwshi joqarı nerv xızmeti hám temperamentindegi ózgeshelikler tárbiyası qıyın óspirimlerdi keltirip shıǵaradı. Shaxstın psixikalıq ósiwindegi kemshilikler, sana – sezimniń ázzi rawajlanǵanlıǵı, erktiń boslıǵı, ishki sezimleriń kúshsizligi, zárúr qanaatlanıwshılıq hám qızıǵıwshılıqtıń joq bolıwı óspirimniń is – háreketin páseytedi. Shaxstıń pazıyletlerin qamtıwshı nuqsanlar ádep- ikramlılıq sezimleriniń jetispewshiligi, oqıtıwshı, klass jámááti, shańaraq aǵzaları menen unamsız múnásibet, qosjaqpazlıq, erinsheklik, bos waqtın durıs bólistirmew hám basqada unamsız háreketlerdi keltirip shıǵaradı. Shaxstıń bilim, oqıw xızmetindegi kemshilikleri: aqılıy xızmet usıllarınan keń paydalana almaw, eń áhmiyetli bilim, kónlikpe hám tájiriybelerdi iyelewdegi úzilisler, mektep xızmetindegi: oqıtıwdaǵı nuqsanlar, tárbiyalıq is ilajlardaǵı qáteler de solar qatarına kiredi. Mektepten tısqarı ortalıqtıń tásirindegi nuqsanlar, sonday-aq shańaraqta pedagogikalıq – psixologiyalıq bilimlerdiń jetispewshiligi, shańaraktaǵı kelispewshilikler, ajırasıw, ata-ananıń ishiwshilikke beriliwi, er jetpegen teńlesleriniń tásiri ruwxıy -aǵartıw islep shıǵarıw jámáátleri hám keń jámiyetshilik qorshawındaǵı kemshilikler de tárbiyası qıyın balalardıń kóbeyiwine sebep boladı. Tárbiyası qıyın balalardı úyreniwde kino fil’mler,

yuridikalıq fil’mler, isendiriw, xoshametlew, boysındırıw, jeke sáwbet, baqlaw túrleri h.t.b kóplegen usıllardan paydalanıw múmkin.

Tárbiyası qıyın óspirimlerdiń is-háreketlerin unamlı tárepke ózgertiw ushın olarda juwapkershilik, isenim, maqtanısh, sıyaqlı sezimlerdi qáliplestiriw lazım. Bunın ushın olarda jası, qábileti, qızıǵıwshılıqların esapqa alıp tapsırmalar beriw orınlı. Olardı kishi toparlardı, sport seksiyaların, sonday – aq juwapkershilik talap etetuǵın tapsırmalardı basqarıw wazıypasın isenip tapsırıw nátiyjesinde unamsız minez-qulıqtı kemeytiw múmkin. Olardı ózleri qızıqqan dógereklerge qamtıp alıw arqalı oqıwǵa degen qızıǵıwshılıǵın arttırıp ondaǵı unamsız múnásibetlerdi joq etiw múmkin.

Ádebiyatlar

1. Ғозиев Э. Психология. Ёш даврлар психологияси. –Т.: Ўқитувчи, 1994. – 223 б.

2. Oila psixologiyasi: Akad.litsey va kasb-hunar kollejlari o‘quvchilari uchun o‘quv qo‘llanma. / G.B. Shoumarov, I.O.Haydarov, N.A.Sog‘inov va boshq.; –T.: “Sharq”, 2010. – 296 b.

3. Крутецкий В. А. К84 Психология: Учебник для учащихся пед. училищ. – М.: Просвещение, 1980. –352 с.

“BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI MUSTAQIL ISHLASHGA, ILK TO‘PLAM”LARINI YARATISHGA O‘RGATISH, METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

A.R. Karimova *– Qoraqalpog‘iston Respublikasi Ellikqal’a tumani 40-maktabning boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi*

“Maktab bu hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Uni davlat, hukumat va hokimlarning o‘zi hal qilolmaydi. Bu butun bir jamiyatning ishi, burchiga aylanishi kerak”.

Prezident Shavkat Mirziyoyev

Bugun Yangi O‘zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta’lim tizimidagi o‘zgarishlar haqida to‘lqinlanib so‘zlamaslikning iloji yo‘q. Mamlakatimizda so‘nggi yillarda ta’lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo‘yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi. Prezidentimiz ta’kidlaganidek: “Farzandlarimiz maktabdan qancha bilimli bo‘lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi, ko‘plab ijtimoiy muammolarni yechish imkoni tug‘iladi. Shunday ekan, Yangi O‘zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam, o‘ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo‘llab-quvvatlaydi”.

Ta’lim sohasida oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini, albatta boshlang‘ich ta’lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi. Bugungi davrda Yangi O‘zbekiston “Inson qadri ustuvor bo‘lgan jamiyat va xalqparvar davlatdir” degan muhim g‘oya negizida barpo etilmoqda. Davlatimiz belgilab bergan bu ulug‘vor

maqsad asosida xalqimiz yangidan-yangi islohotlarning haqiyqiy muallifiga aylanib bormoqda.

Yurtimizda inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish yo‘nalishida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Bu borada umumiy o‘rta ta’lim mazmunini zamon talablari asosida qayta takomillashtirish, zamonaviy yondashuvlar asosida qayta ko‘rib chiqishga ham alohida e’tibor qaratilmoqda.

Yosh avlod ongiga jahon ilmu fani va madaniyati rivojiga benazr hissa qo‘shgan buyuk mutafakkirlarimiz hayoti va ijodini, shuningdek, yurtimizda bunyod etilgan moddiy merosni asrab-avaylash mas’uliyatini singdirish, ularni munosib vorislar etib tarbiyalash bugungi kunda maktab ta’limining muhim fazifalaridan biri hisoblanadi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktabining eng muhim maqsadi – o‘quvchilarga ularning xotirasida uzoq vaqt saqlanadigan bilimlar berishdir. O‘quvchi maktabda olgan bilimlarini bir qismini vaqt o‘tishi bilan unutadi. Lekin ular izsiz yo‘qolmaydi. Olingan bilimlar, garchi o‘quvchilar unitganda ham, aqliy kamolotda ma’lum darajada iz qoldiradi. Ko‘pincha bolalar o‘zlarining amaliy faoliyatlariga bog‘lanmagan maktab materialini eslaridan chiqaradilar. Ba’zan o‘rganish jarayonida mashq va mustaqil ishlar kam bajarilishi sababli, materiallar xotirada mustahkam saqlanmaydi. Bulardan tashqari, oldingi mashg‘ulotlarda o‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalar yanada murakkabroq materialni o‘rganish uchun bir pog‘ona, tayanch bo‘ladi.

Ilmiy bilimlarni egallash o‘quvchilarning xotirasini, mantiqiy tafakkurini, ijodiy faolligi va xar xil ishlarni bajarishdagi mustaqilligini rivojlantiradi. Har bir o‘quvchining ta’lim-tarbiya jarayonidagi faoliyati o‘ziga xos bo‘lib bir-birini takrorlamaydi. Shunday ekan ularning salohiyatini, iqtidori jarayonidagi harakatini bir xillikda baholash, bir mavqeda ko‘rish, albatta, noo‘rin.

O‘quvchilarning mustaqil ishlari, fikrlash salohiyatlarida ham farq katta. O‘quvchilarda mustaqil ishlash, avvalo unga tayyorlash o‘qituvchi tomonidan materiallarni muammoli tarzda bayon etish kabi yo‘llar bilan hosil qilinadi. Bunda quyidagi topshiriqlarni muntazam ravishda tavsiya etish mumkin: materialni darslik asosida o‘rganish, namunaviy mustaqil mashqlar, yangi turdagi topshiriqlar, ijodiy ishlarni o‘rgatishni o‘z ichiga oladi.

Mustaqil faoliyat faollikni oshiradi, bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarni mustaqil ishlashga o‘rgatish yaxshi samara beradi. Mustaqil faoliyat o‘quvchini ziyrak va hozirjavob qiladi. Buning uchun avvalo, o‘quvchilarni mustaqil faoliyatga ruhan tayyorlash, ularda biror ishni qila olishga va shu ishni sifatli qilib bajarishga ishonch hosil qilish lozim.

O‘qituvchi har bir o‘quvchiga ilk to‘plamlarni yaratishlari uchun ularga tushuncha bilan bir qatorda ishonch bersa, o‘quvchi mustaqil bajarayotgan ishiga reja tuzib, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarini ko‘ra oladi va tuzatadi.

O‘quvchilar topshiriqlarni tez, to‘g‘ri bajarishlari uchun qulay usullarni tanlash, uni tashkil etish uchun doim yetakchi savollar berib, tayanch so‘zlar tavsiya etish foydalidir. Ulug‘ donishmandlardan biri “Kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringa yaxshi bilim ber”, o‘qit degan ekan.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev shuni ta’kidlab o‘tganlarki: “Bizning asosiy maqsadimiz – yoshlarning sifatli ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘lishiga erishish, ularning o‘z qobilyati va iste’dodini ro‘yobga chiqarish uchun barcha zarur sharoitlarni yaratib berishdan iborat”. Shunday ekan, biz pedagoglar qo‘limizdan kelguncha o‘quvchilarni bilim darajasini oshirish va rivojlantirishimiz lozimdir.

Adabiyotlar

1. Dilova N.G.(2021). Formative assessment of student knowledge-as a means of improving the of education. Scientific reports of Bukhara State University. 3:5,pp.144-155.

2. Dilova H.G. (2018) Buyuk ajdodlarimizning ta’limotlarida mujassamlashgan o’qituvchi bilan o’quvchilar hamkorligining pedagogik xususiyatlari. Zamonaviy ta’lim. №3, 63-68 b.

3. WWW. Ziyonet.uz

4. @kutubxona.uz

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЎҚУВ НАТИЖАЛАРИНИ ҲИСОБГА ОЛИШДА ШАКЛЛАНТИРУВЧИ БАҲОЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ

Ё.И. Турганов – *таянч докторант, Жиззах ДПИ*

Мамлакатимизда узлуксиз таълим тизимининг муҳим бўғини сифатида олий педагогик таълимни илғор хорижий тажрибалар – замонавий ёндашувлар, тенденциялар, технологиялар ва илм-фан ютуқлари асосида модернизация қилиш, ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини баҳолашда халқаро PISA, TIMSS, PIRLS дастурлари имкониятларидан фойдаланиш йўлга қўйилди. «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси»да бўлажак ўқитувчиларнинг касбий фаолиятга сифатли тайёрлаш вазифаси белгилаб берилди. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчисининг касбий тайёргарлигида таълим ва тарбия натижаларини баҳолаш муҳим компонентлардан биридир.

Шакллантирувчи баҳолаш (“formative assissmant” – инглиз тилида, “формирующее оценивание” – рус тилида) педагогик технология сифатида таълим жараёнига 1990 йилларда Ғарб мамлакатларида, охирги йилларда Россия ва Ўзбекистонда жорий этила бошланди.

Илмий-педагогик муомалага “шакллантирувчи баҳолаш” тушунчаси баҳолаш фаолияти соҳаси назоратчиси, австриялик файласуф олим М.Скривен томонидан олиб кирилган бўлиб, тадқиқотчилар унга турли хил таърифлар беришга улгурганлар.

Муаллиф “шакллантирувчи (жорий) баҳолаш” ни суммотив (якуний, таъкидловчи) баҳолашга қарши қўяди. Унинг фикрича, шакллантирувчи баҳолаш маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилиш, улардан мактаб амалиётида таълим сифатини ошириш учун фойдаланишга хизмат қилиши зарур деб ҳисоблаган [2; 102].

Б.Блум эса “шакллантирувчи баҳолаш”ни ўқув мақсадлари таксономияси нуқтаи назаридан кўриб чиқиб, аниқ ва шаффоф ўқув мақсадларининг

қўйилиши таълим жараёнининг турли босқичларида тескари алоқа ўрнатиш учун асос яратади деб ҳисоблаган. Ушбу оралиқ натижалар тизимли равишда ўлчаб турилишини ва ҳар томонлама таҳлил қилинишини зарурлигини таъкидлаб ўтган [3; 2-12].

Илмий-педагогик адабиётларда шакллантирувчи баҳолаш технологияси «ўқиш учун баҳолаш» (assessment for learing); «шакллантирувчи баҳолаш деганда ўқитиш давомида баҳолаш тушунилиб, ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакалари, қадриятли установкалари, шунингдек, коммуникатив кўникмалари таҳлил қилиниб, уларнинг ютуқ ва камчиликлари ҳақида тескари алоқа ўрнатилади» [4; 171-175].

Шакллантирувчи баҳолашнинг ўзига хос хусусиятларидан бири баҳолаш жараёнида нафақат ўқитувчи, балки ўқувчиларнинг ўзлари ҳам фаол иштирок этади; нафақат натижа, балки жараён, нафақат билим, кўникма ва малакалар, балки ютуқлар, қобилият ва компетенциялар баҳоланади.

Бошланғич синф ўқувчиларининг фанлар бўйича ўқув натижалари ҳамда уларнинг умумий (фанлараро) ютуқларини баҳолаш жараёнида шакллантирувчи баҳолашнинг турли хил методларини қўллаш мумкин.

Қуйидаги жадвалда шакллантирувчи баҳолаш технологиясининг бошланғич синф ўқувчиларининг ўқув ва метопредметли натижаларини баҳолаш борасида дидактик имкониятлари очиб берилган.

Баҳолаш стратегиялари (методлари)	**Баҳолаш методлари, шакл ва усуллари**
Критериал (мезонли) баҳолаш	Назорат варақаси, баҳолаш варақаси, критериал жадвал, шахсий кундалик, презинтация, кластер ва ҳ.к.
Баҳолашнинг интеграл тизими	Рейтинг баҳолаш тизими, портфолио, «баҳосиз» баҳолаш (рамзлар, ранглар), баҳолашнинг индивидуал методлари
Баҳолашнинг объективлаштирилган методлари	Анкета, сўровнома, тест, «саволлар карточкаси» ва ҳ.к.
Баҳолашнинг субъектив методлари	Ёзма («бир дақиқали эссе», мини-обзорлар, «Фикрни давом эттиринг...», «Гапни якунланг...» каби топшириқлар) баҳолаш шакллари.
Баҳолашнинг кўргазмали методлари	Сигнал берувчи карточкалар («Светафор» усули), рангли карточкалар, ментал карталар, «Имо-ишоралар талқини» жадвали, «20 секунд» техникаси
Баҳолашнинг ўйин ва интерфаол методлари	Вазиятли ва ролли ўйинлар.
Рақамли баҳолаш	Рақамли тест (lets test, Learning Apss.org), тест конструкторлари.

Ўзаро баҳолаш методлари	Баҳолашнинг гуруҳий методлари, ўзаро баҳолаш сртатегияси («Ҳамкорлик малакаларини баҳолаш варақаси») ва ҳ.к.

Шакллантирувчи баҳолаш технологияси, анъанавий баҳолаш методларидан фарқли равишда, ўқувчиларнинг ўзларига ўзини ўзи баҳолаш имкониятини беради. Баҳолаш натижаларини таҳлил қилиш жараёнида ўқувчиларнинг ютуқ ва камчиликлари аниқланиб, ўқитувчи ўзининг ва ўқувчиларнинг кейинги ўқув фаолиятига, таълим мазмуни ва методларига, воситаларига тузатишлар киритиши зарур бўлади. М.А.Пинскаянинг таъкидлашича, «ушбу баҳолашнинг мақсади – натижаларни, ютуқларнигина аниқлаш эмас, балки ўқувчилар қандай қилиб билим олаётганлигини кузатиб боришдир» [5; 264].

Илмий-педагогик тадқиқотлар таҳлили шуни кўрсатадики, қуйидаги ҳолатларда баҳолаш шакллантирувчи хусусият касб етади:

1. Баҳолаш учун мўлжалланган топшириқлар ўтилган материаллар асосида ишлаб чиқилиши шарт.
2. Топшириқлар, уларнинг шакли ўқувчилар ёшига мос бўлиши, синфда ҳар бир ўқувчининг қийинчиликларини аниқлаш имконини бериши зарур.
3. Ўтказилган баҳолаш натижалари ўз вақтида тузатишлар киритиш учун ўқувчи ва ўқитувчи учун аниқ бўлиши керак.
4. Баҳолаш натижалари ушбу ўқувчининг олдинги натижалари билан таққосланиши зарур.

Таъкидлаш лозимки, шакллантирувчи баҳолаш технологияси нафақат ўқувчиларнинг таълим жараёнида ютуқ ва камчиликларини, балки ўқитувчининг иш фаолияти сифатини ҳам объектив баҳолаш имконини беради.

Шакллантирувчи баҳолаш технологиясининг ўзига хос хусусиятларидан бири унинг объектив мезонларга асосланганлигидир.

Мезон – баҳолаш ўлчов бирлиги, бирор бир нарсани баҳолаш, белгилаш ёки гуруҳлаш учун асос бўладиган белги [6; 75].

Бўлажак ўқитувчиларининг баҳолаш компетенциясини такомиллаштиришда мезонли «критериал» баҳолаш технологияси имкониятлари алоҳида аҳамият касб этади. Бўлажак ўқитувчилар умумтаълим мактабларида ўқитиладиган фан мавзулари бўйича баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш технологиясини амалий ўзлаштиришлари зарур.

Ўқувчиларнинг ўқув ютуқларини баҳолаш мезонлари ўқув мақсадлари асосида ишлаб чиқилиши лозим.

Баҳолаш мезонлари:

- мақсадлар аниқ, ўзига хос бўлиши, нимага эришиш зарурлиги равшан бўлиши; мақсадларнинг эришилганлиги тўғрисида аниқ хулоса қилиш учун уларни ўлчаш имконияти бўлиши; реал бўлиши; бажариш учун аниқ муддатлари ва оддий воситалари кўрсатилиши керак.

Масалан:

Мақсад: уй ҳайвонларидан бирини ёзма тасвирлаш кўникмасини шакллантириш (4-синф).

Дарс натижаси: эссе (унча катта бўлмаган ёзма иш).

1. Ёзма иш тасвирлашга мос бўлиши (эсседа уй ҳайвони белгиларининг санаб ўтилиши, белгиларнинг маълум кетма-кетликда жойлаштирилиши, кластерда берилган ва ўзи танлаган сўзлардан фойдаланганлиги);

2. Мазмуннинг танланган нутқ услубига мослиги (лексика, синтаксис);

3. Эсседа таркибий элементларнинг кетма-кетлигига риоя этилганлиги (кириш, асосий қисм, якуний қисм, хулоса);

4. Саводхонлик (орфографик ва пунктуацион қоидаларга риоя этилганлиги);

Шундай қилиб, ўқувчиларининг ўқув натижаларини баҳолашнинг самарали технологияларидан бири шакллантирувчи баҳолашдир. Педагогика олий таълим муассасаларида бўлажак ўқитувчиларни ўқувчиларнинг ўқув ютуқларини баҳолаш фаолиятига махсус тайёрлаш зарур ҳисобланади.

Адабиётлар

1. «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси» Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октяьрдаги ПФ-5847-сон Фармони.

2. Scriven, M. The methodology of evaluation / M. Scriven, R.W. Tyler, R.M. Gagne // Curriculum evaluation. – Chicago: Rand McNally. – 1967. – 102 p.

3. Bloom, B.S. Learning for mastery / B.S. Bloom. – Evaluation Comment. – 1968. – Vol. 1. – No. 2. – 12 p.

4. Бойцова Е.Г. Формирующее оценивание образовательных результатов учащихся в современной школе [Текст]/ Е.Г.Бойцова // Человек и образование. – 2014. – № 1 (38). С. 171-175.

5. Пинская М.А. Формирующее оценивание: оценивание в классе: учеб. Пособие / М.А.Пинская. – М.: Логос, 2010. – 264 с.

6. И.Низовская. Словарь программы «Развитие критического мышления через чтение и письмо». – Бишкек, 2003.

BOLALARDA POZITIVLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

S.B. Ashirova *– mustaqil izlanuvchi*
Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti

Pozitiv so‘zi lotincha so‘zdan olingan bo‘lib «musbat, ijobiy» ma’nolarini anglatadi. Bu tushunchaga berilgan ta’riflardagi fikrlarni umumlashtirgan holda pozitivlik inson his-tuyg’ularining tashqi qiyofadagi aksi va ijtimoiy faoliyatdagi ko‘rinishi deb ta’riflashimiz mumkin. Hozir pozitiv insonlarga taa’lluqli bir qancha ijobiy xususiyatlarni sanab o‘tishimiz mumkin.

1. Pozitiv insonlar ongida “kutish”, “tasodif”, “omadga ishonish” kabi so‘zlar uchramaydi. Ular hayotlarini yo‘lga qo‘yishda faol harakat qilishadi. Ular tinim bilmay, mehnat qiladilar, qiyin lahzalarda o‘zini yaxshi his qilishi uchun atrofni, dunyoni o‘zgartirishga harakat qilishadi. Hech bekor o‘tirmaydilar va tinib-tinchimaydilar.

2. Pozitiv insonlar yaxshi yashashi uchun xalaqit qilayotgan har qanday buyumdan, g‘oyadan osongina voz kechadi. Aksariyat odamlar umrining oxiriga qadar, o‘zlari sevgan buyumlardan, g‘oyalardan voz kechmay, buning uchun kuch-quvvatlarini ayashmaydi.

3. Pozitiv insonlar yaxshi va yomon voqealar taassuroti aynan qachon, qayerda ro‘y bergan bo‘lsa, o‘sha yerda qolishi kerak, deb hisoblaydi. Ular kundalik ish bilan band bo‘lib, bugun va kelajakni yaratayotganliklari uchun ham o‘tmishni hadeb xotirlashga vaqt topmaydi. O‘tmishda qilgan xatolari uchun afsuslanmaydi, balki undan saboq olib, kelajakda takrorlamaslikka harakat qiladi.

4. Pozitiv insonlar o‘z hayotining faqat yaxshi tomonidan ko‘radi. Ularning har bir kuni qiziqarli voqealarga, yangi taassurotlarga boy bo‘ladi.

5. Pozitiv insonlar o‘z imkoniyatlarini to‘g’ri ba’holay oladilar va imkoniyat darajasidagi ishlarni amalga oshirish uchun intilishadi. Hatto omadsizlikka uchraganlarida ham, yangi variantlarni o‘ylab topadi.

6. Pozitiv insonlar o‘z qo‘rquviga asir bo‘lmaydi. Ular har qanday sharoitda ham o‘z qo‘rquvlarini engadi.

7. Pozitiv insonlarga xos xususiyatlardan kiyingizi-xushkayfiyatlilikdir. Pozitiv insonlar har doim xushkayfiyatda yurishadi, atrofdagilarga ham yaxshi kayfiyat ulashadi. Optimizm, hayotga ijobiy ko‘z bilan qarash, yumor pozitiv insonlar hayotining ajralmas qismi hisoblanadi.

8. Pozitiv insonlar mushkul vaziyatga tushib qolgan insonlarga yordam qo‘lini cho‘zadi. Ularda hamdardlik, dilkashlik, samimiylik kabi ijobiy hissiyotlar doimo aks etib turadi. Ular yolg’izlikni yoqtirishmaydi va notanish davralardan ham tanishlar orttirishni yoqtirishadi.

9. Pozitiv insonlarni eng baxtli inson deb bemalol aytishimiz mumkin. Ammo bunday insonlar ham hayotlarida omadsizlikka, baxtsizlikka uchraydi, dard chekadi lekin tushukunlikka tushmay, baxtsizlikdan baxt qidiradi.

10. Pozitiv insonlar o‘zlarini hurmat qiladi. Boshlariga tushgan ishda hech qachon birovni ayblamaydi. Har qanday sharoitda ham boshqalardan yordam kutmaydi, balki faqat o‘z kuchlariga ishonadi.

Yuqorida qayd etib o‘tilgan shaxs psixologiyasidagi pozitivlik xususiyatlari psixologiya faning yangi tarmoqlaridan hisoblangan ijobiy psixologiyaning asosiy mavzularidan biri hisoblanadi.

O‘rganib chiqilgan manbalardan xulosaga kelishimiz mumkinki pozitivlik xususiyatlari pozitivlikning quydagi sifatlari ko‘rinishlarda bolalarda namayon bo‘ladi. Bolalardagi (samimiylik, rostgo‘ylik, halollik, ishonchlilik, aniqlilik, ijobiylik, tana pozitivligi) kabi ijobiy sifatlar yoshlikdan paydo bo‘lishi va saqlanib qolishi muhim hisoblanadi.

Samimiylik eng qimmatli fazilatlarni biridir. Samimiylik sifatining sinonimlari halollik va rostgo'ylikdir, samimiylik - real his-tuyg'ularini namoyon qilish boshqalar so‘z va amallarini haqqiyligicha yetkazishda namayon bo‘ladi. ”Samimiylik” so‘zining ta’rifi "to‘g‘ri" va "ochiq" degan ma’noni anglatadi. Samimiylik insonning holatlarida harakatlarida paydo bo‘lishi mumkin. Chin dildan biror narsa qilish - maxfiy fikrlar holda, sof niyat bilan, harakat qilishda namayon bo‘ladi. Har bir inson bolaligida haqiqiy ma’nodagi samimiylikka va rostgo‘ylikka to‘la bo‘ladi, uning

tafakkurida biror narsaga da’vo yoki yolg‘on bo‘lmaydi, buni asrab qolish muhim hisoblanadi.

Ishonchlilik so‘zi lotin tilidan olingan bo‘lib (ishonish mumkin yoki loyiq) kabi ma’nolarni anglatadi. *Ishonchlilik so‘zi sifatga aylanganda hurmatli va ishonchli odam ta’lqinida namayon bo‘ladi.* Maktabgacha yoshdagi bolalarga ishonchga loyiq bo‘lish tushunchasini singdirishda turli xil kognitiv vaziyatlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bolaning murakkab vaziyatlarda uning o‘zi uchun tanlagan pozitsiyasidan ishonchga loyiq bo‘lish mumkin bo‘lgan holatlarini tushuntirib o‘tish mumkin bo‘ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ishonchning asosi har doim halollik bo'lishi kerakligini tushuntirish muhim hisoblanadi.

Aniqlik so‘zi lotin tilidan olingan bo‘lib aniq, aniq narsa ma’nolarini bildiradi va sifatni bildiruvchi -tud qo‘shimcha sifatida ishlatiladi. Ilmda aniqlik deganda o‘lchov natijalarining haqiqiy qiymat deb nomlangan mos yozuvlar qiymatiga qanchalik yaqinligi tushuniladi. Ilmiy uslubga asoslangan har qanday tadqiqot loyihasida ko'tarilgan gipotezaning to‘g‘riligini tasdiqlash uchun etarli miqdordagi ma’lumotlar va natijalar to'planishi kerak. Demak bolalarda aniqlik sifatini shakllantirishda bir qancha kreativ metodlardan foydalanish mumkin.

Tananing pozitivligi - bu nima? O‘tgan asrning oxirida feministlar Elizabet Skott va Koni Sobchak The Body Positive hamjamiyatini tashkil qilganlaridan boshlab bu yo‘nalishdagi ilk harakatlar paydo bo‘ldi. Ularning vazifasi insonlarga o‘z tanalarini qabul qilish va sevishlariga yordam berish edi. Ideal qiyofaga erishishning mumkin emasligi, tashqi ko‘rinishidan norozilik rad javobini keltirib chiqarmaydi. Tananing pozitivligi - bu belgilangan me'yorlarga rioya qilishdan qat’iy nazar, tanani go‘zal deb tan olishdir. Tananing pozitivligining asosiy postulatlari quydagilar:

- Odam qanday bo‘lsa, shunday go‘zal deb bilish;
- Hech kim boshqa odamning tashqi ko‘rinishini hukm qilishga haqli emasligi;
- Ommaviy madaniyat tomonidan qo‘yilgan go‘zallik stereotiplari bo‘lmasligi;
- O‘z tashqi ko‘rinishini boshqalarning tashqi ko‘rinishi bilan solishtirmaslik.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga tana pozitivligi sifatini shakllantirish juda muhim sanaladi. Bolalikdan ular o‘zlariga va o‘z ko‘rinishlariga nisbatan ijobiy munasabatda bo‘lishi muhimdir. Bolalarga tana pozitivligi insonning ichki mazmuniga ham mos bo‘lishi kerakligini tushuntirish pozitivlik sifatlarining eng asosiy omili hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. D. A. Po‘latova, G. M. Ro‘zmatova «G’arb falsafasi tarixi» o‘quv qo‘llanma «Fan va texnologiya” T.: 2021-yil.

2. Rustamova G, Karimova R. «Falsafa tarixi: Eng yangi davr G’arb falsafasi» o‘quv qo‘llanma «Universitet» T.:2017-yil.

3. B. M. Umarov «Psixologiya» darslik «Voris-nahriyoti» T.: 2012-yil

4. M. Maxmudova «Muloqot psixologiyasi» o‘quv qo‘llanma «Turon-iqbol» T.: 2006-yil.

ИХТИСОСЛАШТИРИЛГАН УМУМТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Ҳ.С. Оғаев *– Бухоро давлат университети мустақил - тадқиқотчиси*

Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий ислоҳотлар, илм фан, техника, технологиялар соҳасидаги ривожланиш ва ахборотлар глобаллашуви жараёнида ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш ва бошқаришда фаолият кўрсатаётган ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлигини ривожлантириш асосида уларни инновацион таълим шароитида ишлашга тайёрлаш масаласи бугунги кунда узлуксиз малака ошириш тизимининг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади.

Инновацион таълим шароитида ихтисослаштирилган умумтаълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантиришда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим: назарий билиш методларини жалб қилиш, жараёнларни имитацион ўйинлар асосида моделлаштириш, амалий тажрибалар ва методикаларни изчил ўзлаштиришлари лозим. Уларнинг қўлланилиши танлов стратегиясини тақозо қилади. Таълим жараёнида мақсадга эришиш учун қадриятлар ва ресурсларни ўзлаштириш зарур.

Жамият тараққиёти тенденциясига таянган ҳолда қадриятлар, мақсадлар ҳамда таълимнинг ривожланиш қонуниятлари, ихтисослаштирилган умумтаълим муассасалари ўқитувчиларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимига қўйилган талаблар, инновацион янгиланишлар шароитида уйғунлашиш ва глобаллашиш, таълимни бошқаришда кўпроқ умуммаданий тамойилларга мурожаат қилишни тақозо этади, бунда:

- педагог кадрлар малакасини оширишда узвийлик ёки тадрижийлик принципига амал қилиш;
- маънавият ва маданиятни англаш принципи, инсон ва таълим, ўқитиш фаолиятини педагогик қадрият сифатида тушуниш;
- ўқув жараёнини ташкил этиш ва бошқаришда тизимли-қадриятли ёндашиш принципи, инновацион таълим шароитида ихтисослаштирилган умумтаълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий компетентлилигини ривожлантиришга оид илмий ёндашувларни муайян тамойилларга асосан;
- ўқув-тарбия жараёнида ўзаро алоқаларни демократия ва инсонпарварлик асосида ташкил этиш принципи;
- педагогик жараёнларнинг ривожланишида мунтазамлик ва номунтазамликнинг ўзаро биргаликдаги ҳаракатини ҳисобга олиш принципи, агар мунтазам ривожланиш йўналиши кўп даражали инновацион жараёнларнинг қўзғалишини тузатишни назарда тутса масалага янгича ёндашиш талаб этилади;
- инсон фаолиятининг барча турларида концептуал билимларнинг тизимли, илмий моҳияти ортиши принципи;
- инновацион таълим шароитида ўқитувчиларни касбий компетентлилигини ривожлантиришда башорат қилишнинг етакчилиги

принципи, бу қадриятли келишувчанлик ва қадриятли интилувчанлик сифатида эътироф этилади.

Худди мана шу принципларга таяниш натижасида айрим муҳим талаблар келиб чиқади. Ўқув-тарбия жараёнини бошқаришнинг илмийлигини таъминлаш ҳамда маданиятлараро ҳамкорлик ва биргаликда фаолият кўрсатиш имкониятларини кенгайтириш. Бунда:

- фалсафий даражада – бу ижтимоий маданий вазиятларнинг кенгайиши, таълим жараёни натижасини ифодаловчи бирликларнинг қадриятлар даражасига кўтариш;

- умумилмий даражада – ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш ва бошқаришда умумилмий аҳамиятга эга бўлган методларни қўллаш, жумладан, моделлаштириш, имитациялаш, ўйинга асосланган ўқув жараёни моделини ишлаб чиқиш; ўқув жараёнида фанлараро алоқадорликни кенгайтириш, бунда моделлаштириш ва башорат қилиш методларидан фойдаланиш, иқтисодий педагогик моделлаштириш ва ресурсли таълимий башорат қилиш;

- муайян илмий даражада – таълим мазмунини лойиҳалаш қадриятларга йўналтирилган тизим сифатида ҳамда таълим технологияларининг ижтимоий маданий вазифаларини долзарблаштирувчи ҳодиса сифатида муҳим аҳамиятга эга; сценарийли режалаштириш методидан фойдаланиш ҳамда ўқув жараёнини бошқаришда тизимли динамик моделлаштириш ўқитувчи фаолиятининг асосини ташкил этиши лозим;

- ўқитувчининг методика ва техникаси даражасида – индивидуал табақалаштирилган ёндашувни кучайтириш, таълимнинг узлуксизлиги тамойилига амал қилиш ҳамда бу жараёнда ўқувчининг шахсий ривожланишини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу қонуниятларни амалиётга татбиқ этиш инновацион таълим шароитида ихтисослаштирилган умумтаълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий компетентлигини оширишнинг узлуксиз жараёнида жамият ривожланишининг муҳим аҳамиятга эга бўлган жиҳатларидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилишини ҳисобга олсак, ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш ва бошқариш юқоридаги қонуниятлар асосида амалга оширилгандагина, ривожлантирувчи аҳамият касб этади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги” фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги ”Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим –тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисидаги”ги ПФ-6108-сонли Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 25 январдаги “Халқ таълими соҳасидаги илмий-тадқиқот фаолиятини қўллаб- қувватлаш ҳамда узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини жорий қилиш чора –тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4964-сонли қарори.

TÁRBIYASÍ AWÍR BALALARDÍ INTELLEKTUAL RAWAJLANDÍRÍWDA PEDAGOGIKALÍQ TEXNOLOGIYANÍŃ ÁHMIYETI

B.A. Pirimbetov – *Ajiniyaz atındaǵı NMPI*
1- basqısh maqsetli tayansh doktorantı

Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev aytqanınday, ósip kiyatırǵan jas awladtı ruwhıy, adep-ikramlı hám intellektual rawajlandırıw sıpatı jaǵınan jańa dárejege kóteriw kerek degenindey, biz keleshek áwladlardı-jaslardan kóp nárseni kútip jasaǵanlıqtan, olardıń tárbiyasına úlken itibarlılıq penen qarawımız, olardı ruwhıy hám aqılıy jaqtan qollap-quwatlawımız lazım. Degen menen dúnyada ideal bolmaǵanlıǵı sebepli, tálim-tárbiya, oqıw barısında da jaslarımız arasında ayırım mashqalalar payda bolmaqta. Buǵan sebep-tárbiyası qıyın balalar sanı kóbeyip barıwı bolıp tabıladı. Olar óz shańaraǵınan ketip, kóshe balasına aylanadı, urlaydı, hesh jerde islemeydi, araq ishedi yamasa kóshege shıqpastan úyinde saatlap kompyuterde oynaydı, televizor kóredi h.t.b. nátiyjede «bólinip qalıw»dı arttıradı.

Pedagog kásibi óz mánisi boyınsha individual bolıp esaplanadı. Hár bir pedagogtıń ómirdegi ornı óz isiniń ustası bolıwı, usta (master) júdá aldıńǵı, bilimdan yaki óz isin sheberlik penen orınlawshı dep táriyplenedi.

Pedagogikalıq sheberlik onıń iskerliginde kórinedi. Pedagog eń dáslep, pedagogikalıq process nızamlıqları hám mexanizmlerin jaqsı iyelegen bolıwı lazım. Usı mánide pedagogtıń ulıwmalasqan tájiriybeleri, onıń pedagogikalıq texnikası úlken áhmiyetke iye. Sheberlik –bul ayrıqsha qúdiret. Joqarı hám kishi dárejede sheber bolıw múmkin emes. Sheberlikke erisiw de, erispew de múmkin. Haqıyqıy usta miynet iskerligi waqtında ǵana gózzal. Pedagogikalıq sheberlikke erisiw pedagogtıń belgili bir jeke ózgeshelikleri menen ámelge asadı. Pedagogikalıq sheberlik joqarı dárejede pedagogikalıq xızmettiń rawajlanıwın, pedagogikalıq texnikanı iyelewdi, sonday-aq, pedagog shaxsı, onıń tájiriybesi, puqaralıq hám kásiplik dárejesin sáwlelendiredi.

Pedagogikalıq sheberlik kategoriya sıpatında óziniń ilimiy tiykarlarına iye. Sońǵı jıllardaǵı ilimiy qatnaslar bul halatqa tómendegishe islewge imkaniyat berdi: pedagogikalıq sheberlik kásiplik xızmetindegi induviduallıqtıń jarqın kórinisi sıpatında túsiniledi. Pedagogikalıq sheberlik kategoriyası kásiplik xızmeti kóz-qarasınan induviduallıǵın xarakterleydi. Xosh pedagogikalıq sheberlik ne? Onıń mánisi neden ibarat? Oǵan qanday erisiwge boladı? Házirgi zaman pedagogika hám psixologiyası tarawındaǵı ilimiy dereklerde pedagogikalıq sheberlik túsinigine berilgen túrlishe túsindirmelerdi ushıratamız. Bul túsiniktiń mánisiniń anıǵıraq sıpatlaması “Pedagogikalıq enciklopediya”da berilgen bizińshe, basqalarǵa qaraǵanda bul sıpatlama pedagogikalıq sheberlik mazmun–mánisin bir qansha tuwrı ashıp beredi. “Tárbiya hám oqıtıwda joqarı dárejege erisiw hám onı bárhama qáliplestirip barıw imkaniyatın támiyinlewshi kórkem óner bolıp, talabaǵa mehir qoyǵan hám óz kásibin súygen, hár bir pedagogtıń isleytuǵın jumısı.

Óz isiniń sheber ustası bolǵan pedagog-bul joqarı dárejede mádeniyatlı, óz pánin tereń biletuǵın, pánniń yaki kórkem ónerdiń tiyisli tarawların jaqsı analiz ete alatuǵın, tárbiyalaw hám oqıtıw stillerin jetik iyelegen qánige bolıp esaplanadı.

Ullı oyshıllarımız aytqanınday, erteńgi mámleketti basqaratuǵın, elim dep, jurtım dep, janatuǵın keleshektegi Alpamıs, Ernazar, Gúlparshın, Gulayım, Tumarisler haqıyqatında da keyingi áwladtıń ósip, rawajlanıwı menen táriyplenedi. Hár bir insan áwladı ósip, rawajlanar eken, keyingi áwladtan jarqın keleshekti kútip jasaymız, olarǵa isenemiz. Degen menen tuwrı joldıń da tosqınlıǵı bolǵanı sıyaqlı úmitlerimizdi pushqa aylandıratuǵın qarama-qarsılıqlar da joq emes. Keyingi waqıtları tárbiyası qıyın balalar haqqında jiyi-jiyi esitemiz, olar tuwralı izertlegen hám izertlep atırǵan ilimpazlarda kóp sanda. Jámiyetimizde, turmısta «Tárbiyası qıyın» bala hám «Tárbiyası qıyın» oqıwshı sózi kóp qollanılıwı menen birge, usınday tiptegi oqıwshılardıń kópshiligi huqıq buzar balalar bolıp keledi.

Tárbiyası qıyın balalar degende, ádette psixologiyalıq boslıqta qalǵan balalar názerde tutıladı. Kópshilik jaǵdayda psixologiyalıq boslıq tiykarında - tárbiyası qıyın balalardıń óz ata-anaları, teńlesleri, oqıtıwshıları, joldasları, jası úlkenler menen qarım-qatnasınıń qıyınshılıǵına óz waqtında itibar qaratılmaǵanlıq jatadı. Tárbiyası qıyın balalar mashqalası ázelden bar hám olar tuwralı kóplegen monografiyalar, tosqınlıqtıń kelip shıǵıw sebepleri, tábiyatı tuwralı qızıqlı maqalalar sanı sheksiz. Ásirese, nerv sistemasınıń buzılısqa ushırawı, agressiv halatlar, sabaqtı ózlestiriwde artta qalǵan, sabaqqa úlgere almaytuǵın, huqıqbuzar balalardı izertlew hám tárbiyalaw búgingi kúndegi pedagoglar aldında turǵan úlken bir mashqala bolıp esaplanad hám bulardıń intelektual rawajlanıwına kóp miynet talap etedi.

Tárbiyası qıyın balalardı durıs jolǵa baǵdarlaw hám dúzetiwde ayrıqsha, individual metodlardan paydalanǵan maqul. Jámiyette kerekli kadrlardı tayarlaw ushın, hár bir pedagog mektep dáwirinde-aq, tárbiyası qıyın bala menen jeke shuǵıllanıp, waqtında járdem kórsetiw maqsetke muwapıq boladı. Keri jaǵdayda, balanıń qılwaları, minezindegi ózgeshelikler unamsız nátiyjelerge alıp keliwi gumansız. Tárbiyası awır balalar menen ata-ana mektep penen turaqlı sistemalı birge islesiwin talap etedi, sondaǵana intellektual rawajlanǵan kámil jetik jaslardı jetistirgen bolamız. Tálim-tárbiya procesinde oqıwshı bilim, kónlikpe, uqıplılıqlar menen qurallandırıladı, kóz-qarası jetilistiriledi, ulıwma insanıy hám milliy paziyletler qáliplestiriledi. Bulardıń nátiyjesinde oqıwshı kamalǵa jetisip baradı.

Ádebiyatlar

1. Немов Р.С. Практическая психология. Москва, 2001.
2. Ishmuhamedov R.J. Bolalarni tarbiyalash va sog‘lomlashtirish ishlarida pedagogik texnologiya (o‘zbek va rus tillarida).- T.,UDAP, 2004.
3. YAdgarova G.T., Avlaev O.U. Tarbiyasi qiyin, qaltis guruhga mansub bolalar bilan ishlash (Uslubiy qo‘llanma). T:. 2017.
4. Djuraev R.X., Kuchukbaev F.M. va boshqalar. Ta’lim – tarbiya jarayonida darsga salbiy munosabatdagi bolalarga nisbatan konstruktiv tasir etish. T:. 2012.

ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚИНИНГ ЁШЛАРНИ ВАТАНПАРВАРЛИККА ТАРБИЯЛАШДАГИ ҚАРАШЛАРИ

Е.К. Оразымбетов *- Нукус ДПИ, 2-босқич таянч докторанти*

Тарихдан маълумки, қорақалпоқ халқи таълим-тарбия соҳасида яратган намуналари ўзига хос мактабга эга. У асрлар давомида ривожланиб, таълим-тарбия ғояларини ва турли даврлардаги ҳодисаларнинг мазмун-моҳиятини ўзида мужассам этган. Ота-боболаримиз фарзандларини ёш давридан киндик қони томган Она ватанини севишга, туғилган ерини асрашга, ҳалол меҳнат қилишга, ота-оналарни, ёши улуғларни ҳурмат қилишга, кичикларга меҳрибон бўлишга тарбиялаб, уларда «Мард йигит эли учун туғилади, эли учун ўлади», «Бошқа элда султон бўлганча, ўз элингда улton бўл», «Эл қадрини мард билар» деб ватанпарварлик ғояларини шакллантирган.

Қорақалпоқ ҳалқи қадимдан Орол денгизи атрофида яшаган. Бу жойлар Кердер деб номланган. Халқ савдогарчилик, темирчилик, балиқчилик, деҳқончилик, чорвачилик билан шуғулланганлиги халқимизнинг «Үш ай саўыным, үш ай қаўыным, үш ай шабағым, үш қабағым» деган термаларида акс этган. Бундан ташқари ёшлар халқни ҳимоя қилиш учун жанговарликка тайёрланган. Булар халқимизнинг “Ата дәркар жигитке”, “Жақсы”, “Суў ишер”, “Жигит болсаң” каби терма-тўлғоларида, бешик жирларида ва болалар қўшиқларида ўз аксини топган.

Қорақалпоқлар халқ бўлиб шаклланишида Турон воҳаси, Орол денгизи атрофи, Эдил-Ёйиқ бўйларида яшаган печенеглар асос солганлиги тарихдан маълум. Печенеглар Олтин Ўрда даврида ўзларини қора қипчоқлар деб атаган. Бунга қорақалпоқ халқининг «Қобдан» достони мисол бўла олади. XII-XIII аср рус йилномаларида қорақалпоқлар «черние клобуки», Шарқ манбаларида «қара бөрикли» номлари билан тилга олинади.

Қорақалпоқ халқида кўплаб халқ оғзаки ижоди намуналари мавжуд. Жумладан, «Едиге», «Ер Шора», «Ер Қосай», «Алпамыс», «Қоблан», «Қырық қыз», «Ер Зийўар» каби достонлар, «Бир дегенде не жаман», «Ата дәркар жигитке», «Жақсы», «Жақсы-жаман», «Яранлар», «Жигирма бес», «Досларым», «Мақтанба», «Суў ишер», «Жигит болсаң» каби терма-тўлғовлар, шунингдек, Сопаслы Сыпыра жиров, Асан қайғы, Жийренше шешен, Доспанбет жиров, Мүйтен жировнинг тўлғовлари Олтин Ўрда ва Ноғай давридаги халқнинг ҳаётидаги воқеаларга бағишланган.

Ерлерде еки сөз болмас,
Жақсыда қайғы кек болмас,
Қоян жүрек қорқақты,
Оны батыр деп болмас.
Кеўлиндегини қылмағанша,
Есигиңе келсе қалыс,
Ели қалса жырақ алыс,
Мақсетп болса атыс пенен шабыс,
Кеўлиндегини қылмағанша.
Тулпар минип дағдан асып,
Ғайратынан душпан сасып,
Айбаг шегип қарсыласып,
Қайтпай семсер урмағанша,
Жолаўшы айтқан сөзге нанып,
Қайғы ҳәсиретлерге қалып,
Сәўер яр ушып сайланып,
Жанды отқа салмағанша.

Қурт ойынын салмаганша.
Мәртлер ўәдесинен таймас,
Тутынсалар кескир алмас.
Қыйынлықта кейин қалмас,
Шыны батыр ҳеш ойлаибас,
Жаўдан қорқыпг арын сатпас.
Кеўли оның қарар таппас,
Жаўды жеңип алмағанша.
Журтты жарып жаўға барып,
Көрмеген журтларға дарып,
Талқанлап журтын атқарып,
Ашылғап бағда гүлзарын,
Күл талқан қылып қандарын,
Кеўли болмас қуртпағанша.
Душпанына қарсыласпай,
Кпмин атып, кимин шаппай,
Өз халқының кеўлин таппай,
Жол қараған көз моншақтай,
Халайыққа күлки болар,
Уўайымсыз болмағанша [1].

Бу каби Ватанга муҳаббат ҳиссини ўйғатадиган тотувлик ва бирдамликка ундайдиган мисоллар бисёр. Улар ёшларни ҳақиқий ватанпарварликка тарбиялайдиган муҳим омиллардир.

Тарбиянинг мақсади ёшларни келажак ҳаётга тайёрлаш, қизлар ибо-ҳаёси билан, ўғил болалар эса мард фарзанд бўлиши билан ажралиб туриши кераклиги, тарбияда оилавий удумларнинг катта таъсири борлигини, у ижтимоий ҳаёт ва оила шароитида амалга ошишини, унинг ижтимоий муҳитга боғлиқлиги кўрсатилади. Шунингдек, у ёшларни ота-она ва қавму-қариндошларни қадрлашга, ахлоқий, меҳнасевар, инсонпарвар, ватанпарвар ва адолатли бўлиш кераклигини тушунтиради ҳамда ўз элини, Ватанини, халқини чин қалбдан севиб, унга хизмат қилишга, қийинчиликлардан қўрқмасдан ёвузликка, душманларга қарши курашишга чорлайди.

Қорақалпоқ халқ педагогикасининг намуналари дастлаб «Қорақалпоқ фольклори» деган ном билан 20 жилд этиб нашрдан чиқарилди. Бугунги кунда қорақалпоқ халқ ижодиётининг олтин хазиналаридан бўлган «Қорақалпоқ фольклори»нинг 100 жилдлиги чоп этилиб, китобхонларга тақдим этилди. Мазкур нашрдан жой олган достонлар, терма-тўлғовлар, эртаклар, нақл-мақоллар, топишмоқлар, тез айтишлар, халқ қўшиқлари, халқ ўйинларида ёшларни ватанпарварликка тарбиялаш анъаналари кенг ўрин олган.

Хулоса қилиб айтганда, бугунги таълим-тарбия жараёнида ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда, уларнинг қалбида одоб-ахлоқ, ғамхўрлик, камтаринлик, инсонпарварлик, ватанпарварлик каби туйғуларни сингдиришда қорақалпоқ халқ педагогикаси анъаналари кенг тадбиқ қилинса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Шунда ҳар бир инсон ўз халқининг ўтмишига, бугунига ва келажагига бевосита иштирокини ҳис қилади, Ватан тақдири учун ўзига шахсий маъсулият юкланишини теран англайдиган бўлади.

Адабиёт

1. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. IV том. Нөкис, 1978 ж.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI TABIAT BILAN TANISHTIRISHNING NAZARIY TAHLILLARI

G.R. Abdullayeva *– Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi*

Respublikamiz ta’lim tizimi o‘ziga xos jadal rivojlanish davrini boshdan kechirmoqda. Bu o‘ziga xoslik, eng avvalo, ta’lim-tarbiyaning mazmunini milliylashtirish, ya’ni o‘zimizning juda boy o‘tmish tariximiz, madaniyatimiz, fanimiz, tilimiz o‘z ahamiyati bilan juda chiroyli, yuksak insoniy, axloqiy mazmunga ega bo‘lgan milliy urf-odatlarimiz asosida jamiyatimiz kelajagi bo‘lgan yosh avlodni tarbiyalashdek ma'suliyatli vazifada ko‘rinadi. Yuksak axloqiy sifatlarni tarbiyalash, eng avvalo, o‘zimizda bu sifatlarni mujassamlashtirishni talab qiladi. Shu bilan birga ta’lim-tarbiyaga yangicha yondashish, yangicha uslub va mazmun, shakl va vositalardan foydalanishni ham taqozo etadi. Yosh avlodning kamol topishi va rivojlanishi uning ayrim ishlar, munosabat va xaraktemi o‘z ichiga olgan faoliyat jarayonida boradi. Bunda u yoki bu faoliyat turining o'qish, mehnat, o‘yin, muloqotning dalillari (motivlari) alohida ahamiyatga ega. Muloqot dalillari har qanday darsning tarkibiy qismida borishi kerak. Uni pedagog hisobga olmasa, tabiat to‘g‘risidagi bilimlar imkoniyatini pasaytirb yuboradi. Shunday qilib, tabiat bilan to‘g‘ri tashkil qilingan aloqa bolalarda go‘zallikni his etishni shakllantiradi, ularda o‘z harakati va ishini o‘zi baholay olish qobiliyatini rivojlantiradi, bu xislatlar xulq-atvorning odobiy hamda axloqiy me’yorlarini anglash, atrofdagilarga nisbatan mas’uliyat hamda burchni tarbiyalash uchun zarurdir. Tabiat bilan muloqot jarayonida o‘rtoqlariga, kattalarga hurmat va mehr vujudga keladi. Shuningdek, tabiatshunoslikni o‘qitish jarayoni faqat o‘qituvchinigina emas, balki o‘quvchilar faoliyatini ham o‘z ichiga oladi. Shuning uchun ham o‘qitish metodlari va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarga o‘quv jarayonini tashkil etish shakllarini o‘rgatish, ularning materialni o‘zlashtirib olish jarayonini o‘rganishlari bilan birga boradi. «Tabiatshunoslik» darslari yosh avlodni tabiatga to‘g‘ri munosabatda bo‘lishga o‘rgatadi: unga nisbatan muhabbatni tarbiyalaydi, tabiat chiroyini idrok etish uni qo‘riqlash, asrash, ne’matlaridan oqilona foydalanish, ana shu boyliklarini o‘z qo'llari bilan yaratish va ko‘paytirishga chorlaydi. Bolalarning atrofimizdagi olamni doimo kuzatib borishlariga asoslanib, bolalarda tabiat to‘g‘risida, o‘z joyi va barcha mamlakatlarning tabiiy boyliklari to‘g‘risida bir butun tasavvurni shakllantirish kerak. Vaholanki, Vatanimizning tabiiy boyliklaridan insonlar o‘zlarining mehnat faoliyatlarida qanday foydalanayotganliklari bilan tanishishlari lozim. Bunda bolalarga odamlar mehnati tabiat atrof bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ko'rsatish g‘oyat muhimdir. Shu talablarga ko‘ra bolalarga:

- o‘zaro bog‘liqligi ochib berilgan jonli va jonsiz tabiat to‘g‘risida aniq bilimlar berish;
- odam organizmi va uning salomatligini saqlash to‘g‘risida ma’lumotlar berish;
- ularni tabiatda kuzatishlar o‘tkazish uquvi va ko‘nikmalari bilan qurollantirish;
- tabiatdan oqilona foydalanish va uning boyliklarini ko‘paytirishga qaratilgan insonning mehnat faoliyati bilan tanishtirish;
- jonajon tabiatga muhabbat, uni muhofaza qilishga intilishni tarbiyalash kerak.

Bolalarning sezgilari qabul qilib olishlari va zehni rivojlanishlariga ta’sir etuvchi ko‘rgazmali qurollar va texnik vositalari hamda ekskursiyalar o‘tkazilishi bilimlarning o‘zlashtirilishiga yordam beradi. Tabiatshunoslikni o‘qitish jarayonida bolalarida ilmiy dunyoqarash asoslari shakllantiriladi, pedagog tabiat jismlari va voqea-hodisalarining moddiyligini ularing o‘zaro bog‘liqligini izchillik bilan ochib beradi, tabiatda sodir bo'ladigan doimiy o‘zgarishlarni xarakterlaydi, estetik tuyg‘u, tabiatga muhabbat, uning haqida g‘amxo‘rlik qilish va muhofaza etishga intilish tarbiyalanadi.

Tabiat hodisalarining takomillashib, evolutsion tarzda rivojlanib borishdagi tushuncha va ta’limotlar Abu Nasr Farobiy, A1- Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug‘bek, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi allomalarimizning asarlarida o‘z ifodasini topgan [6].

Beruniyning tabiiy va sun’iy tanlanish haqidagi fikrlari ham diqqatga sazovordir. Agar Yer yuzini bir xil daraxt yoki bir xil hayvon butunlay qoplab olsa, bu holda hayvon va daraxtlarning ko‘payishiga, daraxtning o‘sishiga o‘rin qolmaydi, - deya ta’kidlagan edi alloma. Beruniyning «Tabiatda dorishunoslik» asarida dorivor o‘simliklar tasnifi ham berilgan. Beruniy o‘z asarlari bilan tabiat fani tarixiga asos solgan.

Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma» asari tabiatshunoslikning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. «Boburnoma» O‘rta Osiyo, Afg‘oniston va Hindistonning tabiiy geografik joylashishi, o'simliklar va hayvonot dunyosi haqidagi biografik asar hamdir. Asarda Bobur har bir joyning xarakterli jihatlari, o'simlik va u yerda tarqalgan hayvonlarning o‘ziga xos xususiyatlari haqida qimmatli materiallarni bayon etgan [6].

Buyuk olim Abu Ali ibn Sino ham Beruniy kabi tabiiyot fanining turli sohalarida ijod qilgan. Abu Ali ibn Sino dunyoga mashhur «Tib qonunlari» asarining muallifidir. Mazkur asar 5 ta kitobdan iborat. Uning fikricha, yer asta-sekin o‘zgaradi, dengiz va daryolar vaqti kelib o‘z o‘rnini quruqlikka bo‘shatadi. Shu tufayli ko‘pgina kishilar suvda yashaydigan hayvonlarni, chunonchi, chig‘anoq qoldiqlarini quruqlikda uchratadilar. Ibn Sino o‘simlik, hayvon va odamda o‘xshashliklar mavjudligi, ularning oziqlanishi, ko‘payishi, o‘sishi haqida to‘xtalib o‘tadi. Shunday qilib, O‘rta Osiyoda tabiat fanlarining rivojlanishida buyuk qomusiy olimlaming bajargan ishlari va bizgacha yetib kelgan asarlari tabiiyot tarixini o‘rganishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Tabiiyot metodikasi rivojiga mashhur metodist S.A. Pavlovich (1884-1976) katta hissa qo‘shdi. Uning ishlari boshlang'ich maktabda tabiiyot darslarini metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil qilishga yordam berdi. S.A. Pavlovichning «Boshlang‘ich maktabda tabiiyot o‘qitish amaliyoti, «Jonsiz tabiat to'g'risidagi tushunchani qanday o‘qitish kerak?», «Tabiatshunoslik» bo‘yicha kitob. «Tabiatning asoslari va metodikasi» nomli kitoblari ancha mashhur. S.A. Pavlovichning tabiiyot va tabiatshunoslik darslarini o‘quv qurollari bilan jihozlash to‘g‘risidagi asari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgan emas [6].

Vasiliy Aleksandrovich Suxomlinskiy o‘zining «Yuragimni bolalarga beraman» nomli kitobida bolalarga tabiatni bilishni tabiatning o‘zida o‘rgatishni, ularda hissiyot va xayolotni rivojlantirishni taklif qildi. U o‘qituvchi bolalarning ruhiy dunyosini bilishi, ularning aqliy rivojlanishi, bilim olishga qiziqishlariga har jihatdan yordam

berishi kerak, deb hisobladi. Suxomlinskiy tafakkurni rivojlantiruvchi birinchi darsni tabiat qo‘ynida o‘tkazilishini tavsiya qildi [5].

Zamonaviy pedagogikada Tabiat bilan tanishtirish bolalarni har tomonlama tarbiyalashning mazmuni va metodlarini ochib beruvchi pedagogik fan sanaladi. U pedagogikada ishlangan tadqiqotlarga asoslanadi va o‘z predmetini o‘qitish mazmuni hamda xususiyatlarini hisobga olgan holda uning metodlaridan foydalanadi. Bolalarga tabiatni o‘rgatib borish bilan pedagog ularni ta’limni davom ettirish va amaliy faoliyat uchun zarur bo‘lgan bilimni o‘quv va ko‘nikmalar bilan qurollantiribgina qolmay, dunyoqarashi, irodasi, xarakterini ham shakllantiradi, aqliy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shunga ko‘ra tabiatshunoslikni o‘qitishning shakl va metodlarini ishlab chiqadi. Tabiat bilan tanishtirish pedagogikada qo‘llaniladigan tadqiqot metodlaridan foydalanadi. Xulosa va umumlashtirishning to‘g‘riligini amalda tekshiradi va buning natijasida tabiatshunoslikni o‘qitish tamoyillarini belgilaydi.

Kuzatish va tajriba tabiat bilan tanishtirish sohasidagi eng muhim metodlardir. Hozirgi kunda metodikaning fan sifatida qaror topishida integratsiya (birlashish), sintez - barcha ilmiy materiallarning muammolar bo‘yicha to‘planishi hamda tahlil qilinishi, umumlashtirilishi, tizimga solinishi va yagona ilmiy nazariyaga keltirilishi alohida o‘rin egallaydi. Pedagog ijodi uchun ta’lim va tarbiyaning boy xazinasidagi xilma-xil metodlar, usullar va vositalarni bilib olishga keng imkoniyatlar ochib beradi. Tabiatshunoslikni o’qitish, shuningdek, fiziologiya, anatomiya, gigiyena, botanika, zoologiya, geografiya, agrotexnika, mantiq va psixologiya bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu fanlar bilan bo'ladigan aloqa bolaning o‘sha fanlar asoslarini egallagan bo‘lishida, ularning eng muhimlarini ajratib, materiallarni o‘quvchilarning yosh xususiyatiga mos holda tushuntira olish uquvlarida namoyon bo‘ladi. Shaxsning kamol topishi va rivojlanishi uning ayrim ishlar, munosabat va xarakterinii o‘z ichiga olgan faoliyat jarayonida boradi. Tabiat bilan muloqot jarayonida o‘rtoqlariga, kattalarga hurmat va mehr vujudga keladi. Shuningdek, tabiatshunoslikni o‘qitish jarayoni faqat ta’lim beruvchi emas, balki ta’lim oluvchilar faoliyatini ham o‘z ichiga oladi. O‘qitishning natijasi dasturda mo‘ljallangan materialning puxta o‘zlashtirilganligi bilan belgilanadi.

Adabiyotlar

1. Sh.A.Sodiqova, M.A.Rasulxo’jayeva «Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi »T.: «Fan va taxnologiya» 2012.

2. O.Hasanboyeva, X.Jabborova, Z.Nodirova «Tabiat bilan tanishtirish metodikasi» T.: «Cho’lpon» nomidagi nashriyot matbasi» 2016.

3. Saidahmedov N. «Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar». – T.: O‘zMU OPI, 2003. – 68 b.

4. A.Musurmonova, N.J.Isaqulova, M.T.Jumaniyozova, A.SH.Jumaev «Umumiy pedagogika» II qism: O‘quv qo‘llanma 2020

5. L.A. Alibekov «Inson va tabiat» O‘quv va metodik qo‘llanma T.: «Fan va texnologiya» 2016

6. M.I.Nuriddinova «Tabiat bilan tanishtirish metodikasi» T.: «Cho‘lpon» nashriyoti 2005

OQÍWSHÍLARDÍŃ INTELLEKTUAL QÁBILETIN RAWAJLANDÍRÍWDA MODULLI OQÍTÍW TEXNOLOGIYALARÍNÍŃ ÁHMIYETI

E.J. Keńesbaeva *–Nókis MPI tayansh doktorantı*

Bizge belgili, sońǵı jılları Ózbekstan Respublikası bilimlendiriw tarawında jas áwladtı fizikalıq hám ruwxiya jaqtan tárbiyalaw, olardıń salamat, hár tárepleme jetik, intellektual tarawı joqarı insan bolıp rawajlanıwına mámleketimiz úlken itibar bermekte. Respublikamız innovacion rawajlanıw jolında tezlik penen rawajlanıp atırǵan bir waqıtta keleshegimiz dawamshıları bolǵan oqıwshılardıń intellektual tarawın rawajlandırıw zárúr áhmiyetke iye. Bunda tiykarınan oqıtıw texnologiyaları, ásirese modulli oqıtıw texnologiyaların qollaw zárúrligi júzege keledi.

Modul túsinigi pedagogikalıq mazmun mániske iye. Ol túrli pánlerdi oqıtıw processinde qollanılatuǵın konstrukciyalardı bildirip, oqıwshılarda erkin pikirlew kónlikpelerin qáliplestirip, olardı intellektual jaqtan rawajlantırıwǵa xızmet qıladı. Ol bilimlendiriw mazmunınıń qayta qáliplestiriliwin támiyinlewshi quramlıq bólimlerdi óz ishine aladı.

“Modulli oqıtıw” termini xalqaralıq túsinik – modul menen baylanıslı bolıp (“modul” lat. modulus), onıń bir mánisi iskerlik kórsete alatuǵın óz ara bekkem baylanıslı elementlerden ibarat bolǵan túyindi bildiredi. Bul mániste ol modulli oqıtıwdıń tiykarǵı quralı sıpatında, tamamlanǵan xabar blogı sıpatında túsiniledi.

Modul pánniń fundamental túsiniklerin belgili hádiyse, nızam, bólim, belgili bir úlken tema, óz ara baylanıslı túsinikler toparın óz ishine alıp úyrenedi. Modulli oqıtıw bolsa oqıtıwdıń keleshek sistemalarınan biri esaplanadı, sebebi ol adam bas mıyınıń ózlestiriw sistemasına eń jaqsı maslaǵan bolıp tabıladı. Modulli oqıtıw tiykarı insan bas mıyı toqımalarınıń modulli quralǵanlıǵına tayanadı.

Oqıtıwdıń modul sisteması haqqında rásmiy ráwishte birinshi márte, 1972-jıl, YUNESKOnıń Tokiodaǵı Pútkiljáhán Konferenciyasında sóz júritilgen edi. Modulli oqıtıw texnologiyası funkcional sistemalar, pikirlewdiń neyrofiziologiyası, pedagogika hám psixologiyalardıń ulıwma waziypalarınan kelip shıǵadı. Bul tarawdaǵı izleniwlerge kóre, toqıması modulli quralǵan insan mıyı, xabardı kvant kóriniste eń jaqsı tárepten qabıl qıladı [1; 117-118].

Modulli oqıtıw tálimniń tómendegi zamanagóy máselelerdi hár tárepleme sheshiw múmkinshiliklerin jaratadı:

- modul – iskerlik jantasıwı tiykarında oqıtıw mazmunın maqbullaw hám sistemalastırıw dástúrleriniń ózgeriwshenligi hám maslasıwshanlıǵın támiyinlew;
- oqıtıwdı individuallastırıw;
- ámeliy xızmetke úyretiw hám baqlanatuǵın háreketlerdi bahalaw dárejesinde oqıtıw nátiyjeliligin qadaǵalaw;
- kásiplik motivaciya (qızıqtırıw) tiykarında, oqıtıw processin aktivlestiriw, ózbetinshelik hám oqıtıw múmkinshiliklerin tolıq júzege shıǵarıw.

Bilimlendiriwdi rawajlandırıwdıń nátiyjeli baǵdarlarınan biri – pánlerdi modul texnologiyası tiykarında oqıtıw bolıp tabıladı. Belgili bolǵanınday, dástúriy oqıtıwda oqıw maqsetleri tiykarınan, bilim beriwge, modul texnologiyası tiykarında oqıtıwda bolsa, oqıwshılardıń iskerligine baǵdarlantırıladı. Modul – bul pánniń bir-birine óz ara baylanıslı bolǵan fundamental túsiniklerdi úyreniwge baǵdarlantırılǵan hámde

didaktikalıq princip tiykarında dúzilgen oqıw materialları birligi bolıp, onda pán boyınsha oqıw dástúrleri qısqartırılǵan hám tereńlestirilgen tárizde tabaqalastırıladı. Nátiyjede basqıshba-basqısh oqıtıw múmkinshiligi jaratıladı. Eger oqıwshılardı modulli texnologiya tiykarında oqıtıw durıs shólkemlestirilse, bilimlendiriwdiń hár qaysı basqıshında olar jańa oqıw materialların ózlestiredi, kónlikpe hám epliligin rawajlandıradı.

Modulli oqıtıw texnologiyası tómendegi ózgeshelikleri menen basqa oqıtıw texnologiyalarınan parıq qıladı.

1. Modulli oqıtıw texnologiyası oqıtıwshı hám oqıwshılar múnásibetlerin modul tiykarında individual tárizde qarım-qatnas qılıwdı támiyinleydi.
2. Oqıwshınıń ózi oqıw-biliw processin joqarı dárejede shólkemlestiriwi.
3. Pedagogika teoriyası hám ámeliyatında bárshe tájriybelerdi ózinde jámlestiredi [2; 521-522].

Áhmiyetli tárepi sonda bolıp, modulli oqıtıw texnologiyalarında bilimlendiriw processine qarata jańa jantasıwlar hám aldaǵı dástúrler jámlesken boladı. Olar ápiwayı, úyǵınlastırılǵan sabaqlar tárizinde kórinedi. Modulli oqıtıw texnologiyaların qollaw oqıtıwshılar ushın paydalı bolıp, belgili basqıshlarda oqıwshılardıń bilimlerin ózlestiriw hám intellektual rawajlanıwların ańsatlastıradı.

Modulli oqıtıw texnologiyaları oqıwshılardı sergeklikke iytermeleydi, sebebi olar turaqlı tárizde oqıw processi haqqında oqıwshılardı xabardar qılıw múmkinshiligine iye. Modulli oqıtıw texnologiyaları oqıw iskerligin sonday shólkemlestiriw múmkinshiligine iye bolıp, bul processte oqıwshılardıń ózleri oqıw háreketleri mazmunın anıqlaydı. Bul bolsa olarǵa oqıw materialların sanalı tárizde bekkem ózlestiriw múmkinshiligin beredi.

Ádebiyatlar

1. N.X.Avliyakulov, N.N.Musaeva “Pedagogik texnologiya” - “Tafakkur Boʻstoni”, Toshkent -2012. B-117-118
2. N.I.Taylakov, N.Sh.Omanqulova “Talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda modulli oʻqitish texnologiyalaridan foydalanish” – science and education scientific journal, volume 1 issue 3 – june, 2020.

МИЛЛИЙ ТӘРБИЯҒА КОГНИТИВ ЖАНТАСЫЎ

М.А.Пазылов *- Әжинияз атындағы НМПИ таяныш докторанты*

Мәмлекетимизиң социал-экономикалық жақтан үзликсиз раўажланып барыў шараятында, дүньяның раўажланған мәмлекетлер қатарынан мүнәсип орын ийелеў ушын ақылый искерлигимизди, экономикалық жағдайымызды және де жақсылаў, оларды XXI әсирдиң илимий технологиялық жетилисиў талапларына жуўап бере алатуғын, жасларымыздың дүньяқарасын өзгертиў, билим ҳәм интеллектуал дәрежесин бәсекиге шыдамлы етип, ҳәр тәреплеме жетилистириў ислери бүгинги күнде айрықша әҳмийетке ийе болып есапланады. Себеби, III-ренесанс дәўириниң тийкарын салыўшы жаслардың турмыс тәризин жақсылаў, оларға илим-пән сырларын терең үйрениўи ушын қолайлы шәрт шәраятларды жаратып бериў бүгинги күнде мәмлекет сиясаты

дәрежесине көтерилип, тәлим-тәрбия жолында пидайылық етип атырған муғаллим ҳәм устазлардың кәсиплик жуўапкершилиги, педагогикалық шеберлигиниң артыўына тийкар болды.

Ҳақыйқатында да, техника ҳәм технологиялардың раўажланған дәўиринде жасап атырған ҳәзирги ўақытта, бундай техника жаңалықларын ҳәм онда исленетуғын әмеллерди жасларымыз тез өзлестирип алыў имканиятына ийе. Бул болса олардың ойлаў ҳәм пикирлеў қәбилетиниң артқанлығын ҳәм ой-пикир жүритиўди тез әмелге асыратуғынлығынан дерек береди. Сонлықтан да, бүгинги күн жаслары, кешеги күн жаслары емес екенлигин Президентимиз өзиниң шығып сөйлеўлеринде еслетип «Бүгинги күн оқытыўшысы универсал қәнийге, ҳәм үйретиўши, ҳәм үйрениўши болыўы, өз үстинде тынымсыз ислеўи, барқулла изленип жүриўи керек» [3] деп, педагогика пәни тараўына айрықша баҳа бергени қуўанарлы жағдай.

Ҳәзирги ўақытта ҳәр бир инсанның қолында бундай техника қуралларын көриўимиз мүмкин. Әсиресе, мектеп оқыўшыларының ҳәттеки бақша жасындағы балалардың да бундай техникалардан яғный қол телефон, компьютер, планшет сыяқлы қурылмалардан пайдаланып атырғанлығын көремиз. Америкалық бир қатар алымлар мектеп оқыўшыларының телефонға ҳәдден тыс үйренип кетиў жағдайларын үйренер екен «… оқыўшылар ҳәр 10 минутта қолына телефонларын алады. Мобиль телефоннан нурланыў, өсип киятырған организм ушын қәўипли есапланады» [4] - деген мағлыўматларды береди.

Швециялы профессор Лейф Селфорд жас өспиримлер ҳәм балалардың мобил телефонлардан пайдаланыўын изертлеп «Ҳәзирги әўлад өспиримлери мобиль телефоннан пайдаланыўы себепли ерте қартайып баслайды. Балалардың тыңлаў қурылмалары (наушник)нда саатлап музыка тыңлаўы, еситиў қәбилетиниң төменлеўине алып келеди» [4] -деген жуўмақларын береди. Алымлардың есаплаўы бойынша күниге 3 саат тыңлаў қурылмалары (наушник)нда музыка тыңлаў 5 жылдан кейин еситиў қәбилетин 30%ға түсирип жибереди екен. «Халықаралық экспертлер бүгинги күнде дүнья жүзинде, инсан саламатлығына, тәрбиясына, ой-пикирине, динине, миллетине, ең ашынарлы тәрепи балалардың өмирине қәўип туўдырыўшы өз жанына қаст етиўди үйретиўши веб-сайтлардың көбейип олардың көпшилик пайдаланыўшысы балалар екен» [5] лигин айрықша атап өткен.

Бундай факторларды тек ғана телефоннан емес, ал күнделикли үйимизде шаңарағымыз бенен чай ишип отырып көретуғын, қыялымызға зыянсыздай түйилетуғын телевизор ҳәм ондағы телекөрсетиўлерден де, кинофильмлерден де көриўимиз мүмкин, ҳәттеки айырым ўақытлары бундай факторлардың себепшиси өзимизде болып қалатуғын жағдайлар да ушырасып турады, яғный бала өзин қызықтырған сораўларды муғаллим ямаса ата-анасына берген ўақтында көбинесе «интернеттен излеп көр» деген сөзди көп қолланамыз. Бул болса баланың қызығыўшылығына кери тәсир етери сөзсиз.

Бул мектеп жәмәәти ҳәм муғаллимлердиң сергеклигин, итибарлылығын, шеберлигин, ең тийкарғысы балаларға меҳир-мухаббатын арттырыўды талап етеди. Себеби, ўақтында сезилген қәбилет жаксы тәрбияланса келешекте

жәмийетке пайдасы тийетуғын шахс жетилисип шығады, ал қәбилеттиң жақсы тәрбияланыўына болса, когнитив жантасыў керек болады.

Педагогикалық сөзликте «Когнитив- шахстың еркин пикирлеў процессине айтылады [1]-деген мағлыўматты ушыратамыз. Және «Когнитив - ол әтирап әлем ҳаққындағы билим шеңберин кеңейтириў, дифференциялаўшы ой-пикирди қәлиплестириў, билиў талапларын раўажландырыў тәлими» [2] - депте келтириледи.

Әпиўайыластырып айтқанда инсанның-инсанға жақынласыўы, бир-биреўин жақсы түсиниўи, бир-бирин қоллап-қуўатлаўы, инсан менен инсан арасындағы ҳүрмет-иззеттиң қәлирлесиўи, инсандағы қәбилетти көре билиў ҳәм оған дурыс бағдардың берилиўи, инсаныйлық қәдириятларымызға сүйенген ҳалда, тәлим-тәрбия процессиниң дурыс жолға қойылыўы болып есапланады. Бул бойынша халқымызда «Өзиң билсең өзгеге үйрет, билмегениңди үйрен», «Өнерли жас аш болмас», «Өнерли қол арымас», «Билим ақылдың шырағы», «Билимниң көплиги жоқ, өнердиң артықлығы жоқ», «Жаста алған билимиң, тасқа жазған хат пенен тең», «Ақыл көпке жеткизер, өнер көкке жеткизер» ҳ.т.б көплеген тәрбиялық әҳмийетке ийе когнитивликке бағдарлаўшы даналық сөзлер ушырасады. Бул сөзлер бүгинги күнде тек ғана оқыўшылардың емес, ал муғаллимлердиң де, жумыс қағыйдасына айланса мақсетке муўапық болары сөзсиз.

Жуўмақлап айтқанда бүгинги заманагөй техниканың инсан өмирине зыянлы тәреплерин бийкарға келтирип өтпедик ҳәм бул техника қурылмаларынан ҳеш ким пайдаланбасын деген шеклеўди қойыўдан да жырақпыз. Деген менен ҳәр нәрсениң өзиниң тәртип-қағыйдасы болғанындай, бул қурылмалардың да пайдаланыў тәртип-қағыйдасына әмел қылыныўының тәрепдары екенлигимизди билдиргимиз келди. Қала берди инсанның-инсаннан узақласыўы миллий қәдириятымызға жат иллет екенлигин, инсан қәдир қымбатының барлық нәрседен үстем туратуғынлығын атап өтиўди мақул көрдик. Сонлықтан ертеңги күнимиз болған перзентлеримиздиң тәрбиясына итибарлы болып, қандай да бир қурылмалардан үлги алыўын емес, ал мектеп деп аталған теберрик дәргайдан тәлим-тәрбия алыўы керек екенлигин барқулла еслетип турыў, тараў ийелериниң еле де кәсиплик шеберликлерин арттырып, оқыўшыға билим бериў менен бирге, оның идеялындағы шексиз билим ийеси екенлигин көрсететуғынлығына сөзсиз унамлы тәсир жасайды.

Әдебиятлар

1. Р.Х.Джураев, Ў.Қ.Толипов, Р.Ғ.Сафарова ва бошқалар «Педагогик атамалар луғати» Тошкент -2008, 61-бет.

2. Ж.Хасанбоев, Х.Туракулов, М.Хайдаров ва бошқалар «Педагогика фанидан изохли луғат» (Қайта ишланган нашри) Тошкент -2009, 222-бет.

3. Өзбекстан Республикасы Президенти Ш.М.Мирзиёевтиң 2019-жыл 1-октябр «Муғаллим ҳәм устазлар» күни байрамына жоллаған қутлықлаўы. president.uz

4. Мактабларда мобиль телефонни ишлатганларга қандай жоза берилади? zamin.uz

5. Х.Бердиева. «Яширин таҳдид» uzhurriyat.uz

JUMBAQLAR ARQALÍ BALALARDÍŃ BILIW KOMPETENTLIGIN RAWAJLANDÍRÍW

V.J. Seitmuratova – *Ájiniyaz atındaǵı NMPI doktorantı*

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyoevtıń 2017-jılı 9-sentyabrdegi «Mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın túp tiykarınan jetilistiriw ilajları haqqında»ǵı PQ-3261-sanlı qararı biziń sociallıq ómirimizdi dáwir talabına say jańa basqıshqa kóterdi. Sebebi biziń jarqın keleshegimizdi dawam ettiriwshi jas nárestelerimizdiń tárbiyası hám olardı mektepke sıpatlı tayarlaw menen birgelikte, óz jasına say kompetentli etip tárbiyalaw hám rawajlandırıw sıyaqlı talaplar búgingi kúnimizdiń eń baslı wazıypası bolıp kelmekte.

Mektepke shekemgi jastaǵı (6-7 jas) balanıń ulıwma áhmiyetli kompetenciyaları; kommunikativ, oyın, jámiyetlik hám biliw kompetenciyaları bolıp, bular balalar ushın qarım-qatnastı, oyın arqalı bilim alıwdı, jámiyetlik orınlarda ádep-ikramlıq qaǵıydalarǵa ámel qılıwdı hám átiraptaǵı álemdi sanalı rawishte túsiniwi hám usı alınǵan bilim, kónlikpelerdi, oqıw hám ámeliyatta paydalana biliw sıyaqlı kompetenciyaların biz tárbiyashılar rawajlandırıp baramız [1; 4].

Mektepke shekemgi jastaǵı (6-7 jas) balanıń biliw kompetenligin rawajlandırǵanımızda biz ádette xalq awızeki dóretpesi bolǵan jumbaqlardan paydalanǵanımız maqsetke muwapıq boladı. Balalar jumbaqları bizge ata-babadan miyras bolıp, xalıq danalıǵınan jetip kelgen hám házirgi kúnge shekem oziniń qunlılıǵı menen saqlanıp kelgen janrdıń túri.

Jumbaqlar – bul sheshiliwi kerek bolǵan soraw yamasa qosıq tárizindegi qızıqlı másele bolǵan intellekt túri. Ádette jumbaqlar shalǵıtıwshı tárizde sáwlelenedi. Jumbaqlar balalar ushın júdá qızıqlı bolıp, balanı kúldiredi. Kópshiligi dóretiwshilik, standart emes pikirlewdi talap etetuǵın, eki tárepleme yamasa jasırın mánige iye. Olardıń juwapları kóbinese kútilmegen hám qızıqlı bolıp balalar onı sheshiwde júdá puqtalıq penen oylawdı talap etedi. Demek, balada kognitiv pikirlewi, seziwleri jáne de dıqqatı, oylawı hám biliw kompetenciyası rawajlanadı. Biliw iskerligi procesinde balanıń kórgizbeli hám logikalıq oylawı, ańlawı, dóretiwshilik kompetentiniń de rawajlanıwı payda boladı. [2; 15]

Mektepke shekemgi jastaǵı (6-7 jas) balalardıń biliw kompetenciyaların qáliplestiriwde xızmet etetuǵın individual qábiletlerge; este saqlaw, dıqqat, seziwsheńlik, oylaw, qabıl etiw sıyaqlı psixologiyalıq procesler kiredi. Bul qábiletler balada logikalıq rawajlanıwın hám kritikalıq pikirlewin jáne de balanıń óz mashqalaların ózi sheshiw kónlikpelerin rawajlandıradı. Usınıń tiykarında balanıń pikirlewi rawajlanar eken, olardıń kóz aldına eleslewi hám bala óz dóretiwshiligin kórsete alıwına hám óz ana tilinde sóz baylıǵın rawajlandırıw menen biliwge degen qızıǵıwshılıǵı artadı.

Jumbaqlar dúnya júzinde barlıq mámleketlerde ushırasadı. Hár bir jumbaq onı jaratqan xalıqtıń ómiri, úrp-ádeti, ózine tán súwretleniwi menen baylanıslı bolıp, balalar ortasında keń tarqalǵan. Hár bir jumbaq tiykarında «kim?», «ne?» degen sorawlarǵa jasırın juwap jatadı. Jumbaqlardıń atqaratuǵın xızmeti bala ushın úlken áhmiyetke iye. 5-7 jastaǵı balalar átirapındaǵı kóringen nárse hám zatlarǵa júdá qızıqqısh bolıp keledi. Jumbaq qorshaǵan dúńyanı, átiraptı tanıstırıwda, sıpatın,

qásiyetin bildiriwde aytıladı. Balalarǵa arnalǵan jumbaqlar búgingi kúni de tálim-tárbiya xızmetlerin atqarıp keledi.

Jumbaqlar ulıwma aytqanda adamǵa, adam turmısına derekli jumbaqlar hám tábiyat qubılısına baylanıslı jumbaqlar bolıp keledi [3; 9]. Adamǵa baylanıslı jumbaqlar kúndelikli turmıs keshirmelerine baylanıslı miynet quralları, azıq-awqatları, úy ruzgershilik buyımları, zárúrliklerine baylanıslı, kásipleri h.t.b bolıp bala jumbaqlardı tıńlap, juwabın sheshiwge oylanǵanda balanıń logikalıq oylawı menen sol nárseniń adam turmısına kerek ekenligin túsinip baradı. Tábiyat qubılıslarına baylanıslı jumbaqlar bolsa tábiyat haqqında, ósimlikler, haywanlar, quslar, jánlikler h.t.b bolıp bunda balanıń tábiyat haqqında bilimleri payda boladı, haywanlar, tawlar, darya, teńizlerdi haqıyqıy ómirde kórmese de súwreti arqalı kóz aldına keltirip, dáslepki bilimleri payda boladı. Máselen:

1. Kók aspanda jartı nan . (ay)
2. Taqıyam tolǵan sók, erte tursam joq (juldız)
3. Tıq-tıq baradı, tıq-tıq keledi,

Aǵası menen inisi, quwalasıp júredi. (saat)

Keltirilgen jumbaqlar arqalı 5-7 jasar balalardıń dúńya tanıwın, oy-órisin rawajlandırıwǵa boladı, bala jumbaqtıń juwabın tabıw ushın oylanadı. Aytılǵan, jasırılǵan jumbaq sózleri arqalı ózin qorshaǵan ortalıq penen baylanısqa túsip baradı hám biliw kompetenciyası rawajlanadı.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, házirgi tez pát penen rawajlanıp atırǵan dawirde kúndelikli internet tarmaqları sebep balalarımız jumbaqlardan sál shetlew qalıp baratırǵanday. Joqarıda keltirilgen jumbaqtıń bir qansha jaqsı táreplerin itibarǵa alǵan halda mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde tárbiyashılar hám hár bir shańaraqlarda ata-analar da xalqımızdıń milliy miyrasın hám xalıq danalıǵın asırap abaylaǵan halda jumbaqlardan óz ornında paydalanıp barılsa maqsetke muwapıq boladı.

Ádebiyatlar

1. Grosheva I.V, Evstafeva L.G, Maxmudova D.T, Nabixanova SH.B, Pak S.B, Djanpeysova G.E. “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturi. Maktabgacha ta’lim muassasalari uchun. 2018 y, 4-bet.
2. “O‘yin orqali ta’lim olish” Metodik qo‘llanma. Grosheva I.V, Djanpeysova G.E, Mikaylova U.T, Ismaylova M.A, Kenjabaeva D.A, Gulyamova N.B, Miftaeva N.A. T-2020, 15-bet.
3. “Qaraqalpaq folklorı” 96-tom, Nukis “Ilim” 2015-yil, 9-bet.
4. Bolalar adabiyoti va folklor. Mamasoli Jumaboyev. Darslik. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. 10-bet.

БОҒЧА ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРИ УЧУН СЎЗЛАР ДАРАЖАЛАНИШИ ЛУҒАТИГА СЎЗ ТАНЛАШДА СЎЗЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

Қ.Эшбоев *- Алишер Навоий номидаги Тош ДЎТАУ стажёр-тадқиқотчиси*

Ҳаётнинг биринчи йилларида боланинг тарбияси унинг кейинги тўлиқ ривожланишининг муваффақиятини белгилайди. Нутқ болага инсоният

маданиятининг барча ютуқларидан фойдаланиш имконини беради. Болада нутқнинг ривожланиши ҳам шахснинг бутунлиги, ҳам асосий ақлий жараёнларнинг шаклланиши билан чамбарчас боғлиқ. Боғча ёшидаги бола тенгдошлари ва катталар билан мулоқот қилиш, мактабда муваффақиятли ўқиш, адабиёт, телевидение ва радио дастурларини тушуниш имконини берадиган сўз бойлигини эгаллаши керак.

Боғча ёшидаги бола луғатининг қашшоқлиги тўлиқ мулоқотга ва, боланинг умумий ривожланишига тўсқинлик қилади. Аксинча, луғат бойлиги эса, нутқнинг яхши ривожланганлигидан, ақлий ривожланиш даражасининг юқорилигидан далолат беради. Сўз бойлигини ўз вақтида ривожлантириш мактабга тайёрлашнинг муҳим омилларидан биридир. Сўз бойлиги етарли бўлмаган болалар ўз фикрларини ифодалаш учун тўғри сўзларни топа олмай, ўрганишда катта қийинчиликларга дуч келишади. Ўқитувчиларнинг таъкидлашича, луғат бойлиги бой бўлган ўқувчилар арифметик масалаларни яхшироқ ечишади, ўқиш кўникмалари ва грамматикани осон ўзлаштирадилар, дарсда ақлий меҳнатда фаолроқдирлар.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, болалар боғчасида луғат ишлари биринчи навбатда ономасиологик жиҳатдан амалга оширилади (объектларнинг номларига эътибор қаратилади - Бу нима дейилади?). Бундан ташқари, нутқнинг семантик томони, сўзнинг семантикаси, яъни семасиологик жиҳати бўйича ишларни ҳам таъкидлаш керак (эътибор сўзнинг ўзига қаратилади - бу сўз нимани англатади?). Болаларда сўз нимани англатишини билиш истагини ривожлантириш, уларни бошқа бировнинг нутқида нотаниш бўлган сўзларни пайқашга ўргатиш, сўзларнинг уйғунлигига йўналишни ривожлантириш керак. Болалар нафақат сўзларни маъно бўйича боғлашни, балки уларни тушунтиришни, сўз ва ибораларни изоҳлашни ҳам ўрганадилар.

Боғча тарбияланувчилари учун сўзлар даражаланиши луғатига сўз танлашда қуйидаги мезонларни белгилашни лозим деб топдик:

- боғча тарбияланувчилари учун сўзлар даражаланиши луғатига сўзларни танлашда сўзларнинг мукаммалик даражаси;
- боғча тарбияланувчилари учун даражаланувчи сўзларни танлашда боланинг ёшини инобатга олиш зарурлиги;
- боғча тарбияланувчилари учун сўзлар даражаланиши луғатига сўз киритишнинг коммуникатив мақсадга мувофиқлиги;
- болалар боғчаси дастурида тавсия этилган ғоялар мазмунини ўзлаштириш учун сўзлар даражаланиши луғатининг зарурлиги;
- боғча тарбияланувчиларининг мулоқот қиладиган нутқида даражаланувчи сўзларнинг қўлланилиши;
- даражаланувчи сўзларни боғча тарбияланувчилари луғати учун тартиблаштириш масаласи;
- боғча тарбияланувчиларининг она тили луғатини ўзлаштиришда даражаланиш сўзларини ҳисобга олиш;
- боғча ёшидаги болалар томонидан бадиий асарларнинг маъносини тушунишда даражаланувчи сўзларнинг аҳамияти;

- нутқнинг турли қисмларига тегишли сўзларни танлашда даражаланувчи сўзларнинг аҳамияти. Бундай мезонларни яна бир қанча давом эттириш мумкин.

Мисол тариқасида, биз турли ёш гуруҳлари учун турли хил даражаланган сўзлар қаторини берамиз. Мақолада боғча тарбияланувчилари учун сўзлар даражаланиши луғатига сўз танлаш ва уларни луғат учун тартиблаштиришни назарда тутганмиз. Даражаланувчи сўзларни боланинг ёшини ҳисобга олган ҳолда луғат учун тартиблаштирамиз. Масалан, боғча тарбияланувчилари учун энг содда даражаланиш сўзларини йиғамиз ва уларни луғат учун тартиблаштирамиз.

Боғча тарбияланувчилари учун энг қийин бўлган даражаланиш қаторидаги сўзлардан баъзи мисоллар келтирамиз: *Азоб - азият - жабр - жафо – озор* [1] бу ерда сўзлар бўёқдорлигининг ошиб боришига кўра даражаланиш кузатилмоқда. Бола *азоб* сўзининг маъносини тушуниши мумкин лекин қолган сўзларнинг маъносини тушуниш боғча ёшидаги бола учун мукаммал сўзлар ҳисобланади. Яна, *афғон – фиғон - фарёд – нола* бу ерда бўёқдорлик белгисиниг ортиқ-камлигига кўра сўзлар даражаланишини кузатишимиз мумкин. Бола бу сўзлар маъноларининг бирортасига ҳам тушунмайди. Кундалик ҳаётда, кинода, оммавий-ахборот воситаларида эшитган бўлиши мумкин, лекин бу сўзларнинг маъносини тушуниш боғча ёшидаги болага қийинлик қилади. Яна бир қанча мисоллар келтирамиз:

Бакалавр-магистр-аспирант- докторант;

Бояқиш - бечора - шўрлик - нотавон - ожиз - афтода;

Кесатиқ - киноя - истеҳзо - пичинг;

Кеккайган – гердайган – керилган - димоғдор - калондимоғ – керик – манман – такаббур;

Маснавий - мусаллас - мурабба - мухаммас - мусаддас - мусабба - мусамман - мутассе - муашшар;

Мағрурланмоқ - ғурурланмоқ - кеккаймоқ - кибрланмоқ - ҳаволанмоқ, нола қилмоқ - оҳ урмоқ - фарёд солмоқ - афғон айламоқ [2], бундай даражаланиш қаторидаги сўзларни яна анчагача давом эттириш мумкин. Боланинг пассив сўз бойлиги унинг фаол луғатига қараганда кенгроқ бўлганлиги сабабли, бола бу сўзларни тушуниши мумкин, лекин уларни нутқида ишлатмайди.

Саноқ сўзларни ўзлаштириш болаларга анча қийин кечади. Масалан, *бир - икки - уч - тўрт - беш - олти - етти* ва ҳ.к. Бу ерда ҳам миқдорнинг ошиб боришига кўра даражаланиш қаторини кузатишимиз мумкин. Болалар нутқини саноқ сўзлар билан бойитиш асосан, уларда математик тасаввурларни шакллантиришга доир машғулотларда рўй беради, ушбу сўзларни фаоллаштириш ва мустаҳкамлаш она-тили машғулотларида луғат ишининг махсус мавзуси бўлмоғи лозим. Мактабгача ёшда бола шундай луғатга эга бўлиши лозимки, токи у болага тенгдошлари ва катталар билан мулоқот қилиш, мактабда муваффақиятли таълим олиш, адабиётни, телевизион ва радио эшиттиришларини тушуниш имконини берсин.

Адабиётлар

1. Ҳожиев А. «Ўзбек тили синонимларининг изоҳли луғати». Тошкент. “Ўқитувчи”. 1974, -307 б.

2. Sh.Bobojonov, I.Islomov. “O‘zbek tilining so‘zlar darajalanishi o‘quv lug‘ati” Toshkent” Yangi asr avlodi” 2007, -38 b.

ТАЪЛИМ КЛАСТЕРИ МУҲИТИДА БЎЛАЖАК ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ КРЕАТИВ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИ

Ш.А. Арзиев *-Т.Н Қори Ниёзий номидаги ЎзПИТИ Ж.Оринбаев номидаги Қорақолпоғистон филиали тадқиқотчиси*

Кластер-модулини ишлаб чиқишдаги муҳим омил, уни фойдаланиш учун қулай кўринишдаги мазмунга эга, деб тасаввур қилиш ҳисобланади. Шубҳасиз, кластер-модулини самарали эгаллаш, фақатгина ўқув маълумот- ларининг тўлиқлигигагина эга эмас, балки ушбу маълумотларнинг қай даражада йиғилганлигига ҳам боғлиқдир. Ҳар бир фан ўз ичига ахборот билимларни тўплайди. Билимлар жамланмалари қуйидагича; кластер-модул, мантиқий кластер- модул, ишлаб чиқариш кластер-модули, рамка (фрейм) кластер-модули, семантик тармоқ кластер-модули ва б. Шундай қилиб, кластер-модулли таълим тизимини умумлаштирилган таҳлил қилиш натижасида, биз, уни онгли равишда таълим олиш принципи ва фаолият ёндашувига асосланган юқори технологияли таълим тизими эканлигини амалиётда исботладик.

Таълим жараёнида бўлажак рақобатбардош мутахассисларни шакллан-тириш учун таълим тизимини сифат орқали бошқариш назариясига мувофиқ равишда тузиш талаб қилинади. Мавжуд таълим тизимини такомиллаштириш, унга мукаммал билимларни берувчи йўналишга эга бўлиш тавсифини бериш мақсадида, модул характеридаги ўқув дастурларини таркибий аҳамиятга эга бўлган тузилиш элементлари асосида бошқариладиган мустақил таълим доирасида эришилган ютуқларни мониторинг қилиш орқали тузиш тавсия қилинади.

Шахснинг қарор топиши кўплаб омилларга боғлиқ жараён бўлиб, таълим жараёнини самарали ташкил қилишнинг усулларига бевосита боғлиқдир. Унга нисбатан мукаммал билимларни ўзлаштиришга асосланган ёндошувни жорий қилишни, таълим мақсадларининг умумий тамойилларига аниқлиқлик киритиш орқалигина амалга ошириш мумкин. Дастурий материаллар мантиқий жиҳатдан тугалланган характерга эга бўлган таркибий блокларини назарий ва амалий жиҳатдан ҳисобга олган ҳолда мажмуавий мақсадларни белгилаш - ўқув модулларининг зарурий элементларидан бири- дир. Белгиланган мақсадларнинг асл мазмун-моҳиятини англаб етмасдан туриб, ўқув фани соҳасининг ўзлаштирилишини мақсадга мувофиқлигини асослаб бериш мумкин эмас.

Жаҳон миқёсида таълим ташкил этишнинг самарали шаклларини меҳнат бозори талаблари асосида модернизациялаш, таълим сифати назарияси ва методологиясини кластерли ёндашув орқали амалга ошириш бўйича қатор

илмий изланишлар олиб борилмоқда. Бу жараёнда “STEAM - таълим” дастури асосида ўқувчиларда илмий дунёқарашни ривожлантириш, PISA, TIMSS, PIRLS каби халқаро баҳолаш дастурлари талабларига мувофиқ таълим жараёнида назарий билимларнинг ҳаётийлигини таъминлаш масалалари муҳим аҳамият касб этмоқда.

Тадқиқот муаммосидан келиб чиққан ҳолда креативлик ва креатив компетентлик жараёни мазмунини таҳли қилишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Замон талабларига мос креатив компетентликка эга бўлган педагогик кадрлар тайёрлаш, бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг креатив компетентлигини такомиллаштиришга оид моделларни ишлаб чиқиш, касбий тизим ва электрон таълим ресурсларини яратиш бўйича кенг кўламли ишлар олиб борилмоқда. Шунингдек «Таълим сифатини баҳолаш жараёни ва воситаларини такомиллаштириш, эришилган натижаларни аниқлаш имконини берувчи механизмларни амалиётга жорий этиш»га зарурият борлиги сезилмоқда [1].

Мамлакатимиз олий таълим мактабларида жисмоний тарбия дасларини замон талаблари асосида ташкил этиш ва мазмунан янгилаш, узлуксиз таълим тизимининг фан ва ишлаб чиқариш билан интеграциялашуви, педагогика йўналишидаги олий таълим муассасалари тизимини янада такомиллаштириш, рақобатбардош ўқитувчининг касбий фаолиятида касбий компетентлигини такомиллаштириш жамият талабларининг асосий йўналишларидан бўлиб, бу борада юқори натижаларга эришилди. Ўзбекистонда «узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш йўлини давом эттириш, сифатли таълим хизматларига имкониятларни ошириш, педагог ва мутахассисларнинг малака даражасини юксалтириш; умумий ўрта таълим сифатини тубдан ошириш, биология, жисмоний тарбия каби талаб юқори бўлган фанларни чуқурлаштирилган тарзда ўргатиш; иш берувчиларнинг эҳтиёжларига жавоб берадиган мутахассисликлар бўйича тайёрлаш ҳамда олий таълим тизимида фаолиятининг сифати ва самарадорлигини ошириш» устувор вазифа сифатида белгиланди [2].

Креативлик ҳақида ҳозирда ҳамма жойда гапирилмоқда, компания ва ташкилотлар кўпроқ рақобатбардош бўлишга интилмоқда, таълим муассасаларида тестга тайёрлашга қаратилган таълим беришдан кўра марказда ўрганувчига йўналтирилган таълим сари ҳаракатланишмоқда.

Илк бор креативлик (ингл. *“creative”* – ижод, ижодий, лот. *“creatio”* – яратиш, бунёд этиш) тушунчаси Р.М. Симпсон томонидан 1922 йилда инсоннинг қолипли фикрлаш усулидан воз кечиш хусусиятини ифодалаш учун қўлланилган [3].

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, бугунги кунга келиб, “креативлик” тушунчасининг жуда кўплаб талқинлари мавжуд. Натижада, илғор хорижий тажрибалар асосида бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг касбий компетентлигини такомиллаштириш методикасини ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар

1. Incheon declaration/ Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea). - 48 p.

2. Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари // Т.: «Ғ.Ғулом», –2017.- 70, 71, 72 б.

3. Ray M. Simpson. Creative imagination // The American Journal of Psihology.- Vol. 33, 1922. – P. 234-243 // https://archive.org/details/jstor-1414133/page/n1/mode/2up

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА ҲАЁТИЙ ВАЗИЯТЛАРНИ ИМИТАЦИЯЛАШ МАЛАКАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК МУАММОЛАРИ

З.Ы. Худайбергенова *–Ажиниёз номидаги НДПИ 1 - босқич докторанти*

Маълумки, мамлакатимизда бугунги кунда таълим тизимида янги ислоҳатлар олиб борилмоқда бундан кутилаётган мақсад эса битта – етук билимли, соғлом фикрга эга, касбий маҳоратли, педагог кадрларни тайёрлаш. Таълим сифатини ошириш ва баркамаол авлодни шакллантиришда педагог кадрларнинг ўрни бехиёсдир. Ўқитувчи баркамол авлоднинг яхши билим олиши ва уларнинг шаклланиш учун онгли, қобилиятли, ҳар доим ўз устида ишлаши ва педагогик билимларини эгаллаган бўлишлари керак. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 27 июлдаги “Олий маълумотли мутахасислар тайёрлаш сифатин оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ – 3151 - сонли ҳамда 2018 йил 5 - июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатиин ошириш ва уларнинг мамлакатда оширилаётган кенг қамровли ислоҳатларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ - 3775 - сон қарорларига мувофиқ олий таълим муассаларида бакалавриат таълим йўналишлари малакавий амалиётни ўташ тартибида [1] келтирилган. Ушбу қарор асосида ёш педагог - кадрларнинг муваффақиятга эришиши учун уларга кўникма, тажриба ва катта меҳнат керак бўлади.

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари янги ишни бошлашида турли-хил вазиятларга дуч келади. Демак, касбий амалиёт жараёнида учрайдиган муаммоли вазиятларни ҳал килишда ҳар бир таълим билим олувчи талабаларнинг фикрлаши, ҳаракати ва нутқи аниқ бўлиши керак. Олган билимларини дарс жараёнида ўргатиш ва касбий амалиёт жараёнида такомиллаштириш катта аҳамиятга эга. Талабаларнинг маъруза дарсларида тафаккури ва хотираси, амалий дарсларда фикрлаши, гуруҳлар билан ўтказиладиган мунозараларда нутқи, муаммоли вазиятларда эса ҳиссий шахсий идроки ривожланади. Талабаларга қўйилган вазифалардан бири бу – таълим жараёнида олган билимларини педагогик касбий амалиётда қўллай

олишларидир. Бўлажак ўқитувчиларининг баъзи бирларида эса педагогик амалиёт жараёнида қуйидагича муаммолар учрайди:

- бошқарув услубининг йўқлиги;
- ўз - ўзини назорат қила олмаслик;
- ўзига бўлган ишончсизлик;
- ўз фикрини туғри етказиб бера олмаслик;
- вазиятни педагогик таҳлил қила олмаслик;

Шунга ухшаш муаммолар касбий фаолиятда муаммоларнинг учрашига сабаб бўлади. Бу эса бошланғич синф ўқувчиларининг таълим олиш сифатига ўз таъсирини ўзказмай қолмайди. Демак, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларида учрайдиган муаммоларни таълим олиш жараёнида бартараф этиш зарур. Бунинг учун бўлажак ўқитувчида педагогик компотентликни ривожлантириш ва касбий билимларини доимий равишда такомиллаштириб боришлари керак.

И.Р.Раченго педагогик маҳоратни педагогик санъатнинг бир қисми сифатида таърифлаб, шундай ёзади: “педагогик маҳорат деганда ўқитувчининг педагогик-психологик билимларини, касбий малака ва кўникмаларини мукаммал эгаллаши, ўз касбига қизиқиш, ривожланган педагогик фикрлаши ва инстицияси, ҳаётга ахлоқий - эстетик муносабатда бўлиши, ўз фикр мулоҳазасига ишончи ва қатъий иродаси тушунилади” [2]. Демак, бўлажак ўқитувчи юқори касбий педагогик билимларни ўзлаштиришлари ва амалиётда қўллай олишлари учун таълим тизимига ижодий ёндашувлари, тинмай изланишлари зарур. Биз ушбу юқорида келтирилган айрим муаммоларни имитациялаш орқали бартараф этишимиз ҳам мумкин.

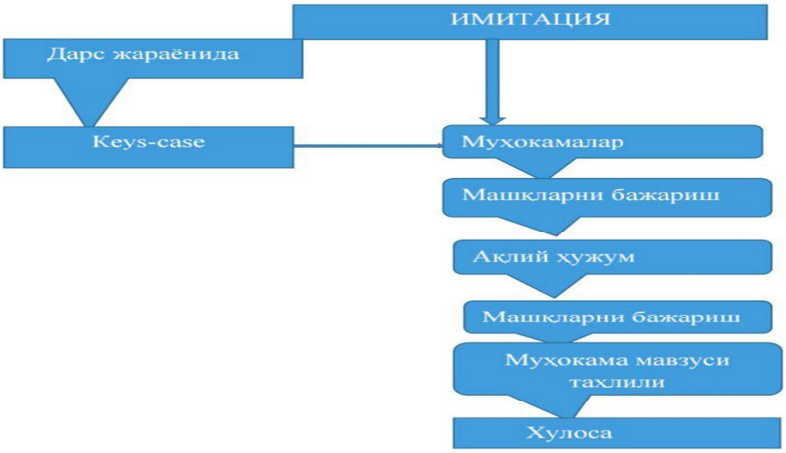
Имитация (лот. Imitation-тақлид) -1) бирор нарсага тақлид қилиш, ўхшатма; 2) мусиқада – бирор овозда садоланган кўп овозли мусиқа асари куйини бошқа (юқори ёки паст) овозда айнан ёки ўзгачароқ қилиб такрорлаш. Педагогикада имитациядан кенг фойдаланилади [3].

Бугунги кунда бўлажак ўқитувчиларда ҳаётий вазиятларни имитациялаш малакасини ривожлантиришнинг долзарб педагогик муаммолари илмий тадқиқот ишларида тўлиқ ўрганилмаган. Таълимда талабаларнинг деярли кўпчилиги кўпинча ўқитувчилар томонидан берилган билимларни паст даражада қабул қилади, сабаби ўқитувчи маълумотни етказиб берувчи сифатида иш олиб боради. Бу берилаётган билимлар ўз натижасини бермайди. Ўқитувчи ҳамиша жамоа билан ишлайди. Ўқитувчиларда ҳаётий кўникмаларни ривожлантириш, жамоа билан ишлашни ўргатиш, мустақил фикрлай олиши учун методлардан фойдаланиш самарали натижа беради. Айрим бўлажак ўқитувчиларда учрайдиган вазиятларни аниқлаш ва таҳлил қилишда Кейс-стади усулидан фойдаланиш ўз самарасини беради. Чунки аниқ ҳаётий вазиятларни таҳлил қилишда асосан талабалар жамоа бўлиб касбий амалиёт жараёнида аниқлангани муаммоли вазиятларни дарс давомида таҳлил қиладилар ва муаммони ҳал қилиш учун педагогик ечимларини топадилар. Педагогик касбий амалиёт жараёнида учрайдиган муаммоли вазиятларни таҳлил этишда дарсда биз кейс-стади усулидан фойдаланишимиз мумкин. **Кейс-стади**, keys-case (инг. case – тўплам, аниқ вазият, stadi - таълим; лот causa сабаб, studium

ўрганиш, яъни аниқ вазиятлар модели), 1) қабул қилинган ечимнинг намуналарини жамоавий таҳлил қилиб боришда типик вазиятларни ўрганиш; 2) ҳаётий ёки суньий яратилган аниқ вазиятларга асосланган ташкилий ҳаётда учрайдиган типик муаммонинг худди ўзига ўхшатадиган ва таълим олувчидан мақсадга мувофиқ ечимни талаб этадиган ўқитиш метод ва техникасидир [4].

Кейс-стади усулининг афзаллик томони чундан иборатки аниқ бир ҳаётий вазиятни таҳлил қилишда талабалар касбий амалиёт жараёнидаги муаммони ухшаш ҳаракат қилиб кўришади, ўз билим ва тажрибаларига таянган ҳолда таҳлил қилишади, эгаллаган усуллардан дарс жараёнида фойдаланади. Ушбу усул асосида ўқув жараёнида талабалар назарий билимларни олиш билан бир қаторда амалиётда қўллана олишни ўрганишади. Аниқ бир вазиятларни таҳлил қилиш усулидан қуйидаги вазифаларни ҳал қилишда фойдаланиш мумкин.

- касбий амалиёт жараёнида учрайдиган реал вазиятларни ечишга ўргатиш;

- муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш ва жамоа бўлиб ишлашда талабаларнинг бир-бири билан мулоқат қилиш қобилиятини шакллантириш;

- педагогик амалиёт жараёнида учрайдиган вазиятларнинг ечимларининг аниқ ёки ноаниқлигини кўрсата билиш;

Хулоса янги ривожланган давлатда мутахассисларни тайёрлаш мутлоқа янгича ёндашувни талаб қилади. Шу сабабдан келиб чиқиб таълим жараёнининг янгича шаклларини жорий этиш, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларига қуйиладиган талабалар ва замонавий билим кўникмаларини шакллантириш, уларни касбга тайёрлаш ва ўқитишда қуйидагиларни тавсия қилишимиз мумкин;

- бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг касбий маҳоратини оширишда ҳаётий вазиятларни яратиш ва уларни ҳал қилиш усулларини ўргатиш зарур.

- бошқарув усулларини ўрганиш;
- ўз ишини режалаштириш ва назорат қила олиш;
- касбий юзага келган муаммоларни бошқариш;
- ўз устида ишлаш;
- таълим тизимидаги энг сўнги янгиликлардан хабардор бўлиш;

Юқоридагилардан фойдаланган ҳолда талабанинг касбий билимлари шаклланиши, эгаллаган билимларини касбий амалиётда қуллай олишлари, ўз касбига ижодий ёндашувларини шакллантириш мумкин.

Адабиётлар

1. Олий ва ўрта махсус таълим, Халқ таълим ва Мактабгача таълим вазирликларининг 2019 йил “5” мартдаги 10-к/қ-13-4 сон қарорига илова Педагогик таълим соҳаси талабаларининг малакавий амалиётини ташкил этиш тартиби туғрисидаги Низоми.
2. Musurmanova A., Ibragimov X., Jamoldinova O., Risqulova K., Yo‘ldosheva S., Jumayev A., Babashev F., Isamova P., Sharipova S., Salohiddinova G‘., Tojibayeva K. Umumiy pedagogika I-QISM –Toshkent -2019
3. Педагогика энциклоаедия II ЖИЛД. «Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти . Тошкент-2015
4. Мусурманова О., Палуанова Х., Рискулова К., Курбаниязова З. Педагогик атамалар луғатти: Ўзбек, рус, инглиз атамалар луғоти.-Т.: «ТУРОН-ИҚБОЛ», 2019.844 б.
5. Зарукина Э.В., Логинова Н.А., Новик М.М., Активные методы обучения: Рекомендации по разработке и применению: учеб-метод.пасобие. СПб.: СПбГИЭУ, 2010. – 59 с.
6. ttps://ru.wikipedia.org/wiki/Методы_активного_обучения

МАКТАБ ГЕОМЕТРИЯ КУРСИДА ВЕКТОР УСУЛИ

С.Т. Сейтмуратов *-Ажиниёз номидаги НДПИ таянч докторанти*

Ҳозирги кунда вектор мавзусига боғлиқ масалалар мактаб геометриясининг энг мураккаб мавзуларидан бири ҳисобланади. Шу билан бирга, вектор тушунчаси замонавий математиканинг асосий тушунчаларидан бири бўлиб, вектор усули кенг қўлланиладиган, қулай ва замонавий муаммоларни ҳал қилиш усулларидан биридир.

Математик масалаларни ечиш жараёнида вектор усулининг қулайлиги шундан иборатки, у умумлаштириш ва соддалаштиришда унинг ўрни беқиёсдир. Вектор усулини яҳши ўзлаштирган ўқувчилар, мураккаб масалаларни ечишда бир қанча устунликларга эга бўлади.

Ушбу мақсадга эришиш учун асосий вазифалар:

- ўқувчиларда масалаларни ечишнинг бир нечта усуллари яъни асосий ва ёрдамчи усуллар ҳақида билимларини шакллантириш;
- вектор усулини геометрик масалаларни ечишда кенг қўллашга ўргатиш;
- ўқувчиларнинг вектор алгебрасининг асосий вектор формулалари ва хоссаларини тўғри ўзлаштиришларини шакллантириш.

Шундай қилиб, юқорида айтилганларнинг барчасини ҳисобга олган ҳолда, математик масалаларни ечишда вектор усулини ўрганишнинг қуйидаги мақсадларини ажратиб кўрсатишимиз мумкин:

- текисликда ва фазода геометрик масалаларни (аффин ва метрик) ечишда ва теоремаларни исботлашда керакли усул сифатида фойдаланиш;

- ўқувчиларнинг масалаларни ечиш жараёнида умумлаштириш ва соддалаштиришда вектор усулидан фойдаланиш;

- ўқувчиларда мақсадга мувофиқлик, танқидий фикрлаш сифатини шакллантириш;

- ўқувчиларнинг қизиқувчанлигини оширишда махсус танланган вазифалар ёрдамида вектор усулидан фойдаланиш самарадорлигини кўрсатиб бериш;

- ўқувчиларга вектор усулини қўллаш кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам берадиган баъзи эвристик (муаммони ҳал қилиш йўлини топишга ёрдам берадиган муайян қоидалар тизими) ўргатиш;

- вектор усулини ўргатишда ўқувчиларинг эътиборини мураккаб геометрик масалаларга қаратмасдан тузилиши томонидан содда бўлган масалалардан бошлаш;

- шуни ҳам айтиб ўтиш жоизки, ўқувчиларга вектор усулнинг универсал эмаслиги, айрим масалаларни ечишда қўлланилмайдиганлиги ёки самарасиз эканлигини таъкидлаш керак.

Буларни қўллаш қуйидаги сабабаларга кўра фойдали:

1. Ушбу турдаги масалаларни вектор тилига оддий таржимаси сабабли ўқувчилар учун намуна бўлиб хизмат қилади.

2. Ушбу муаммоларни ҳал қилишда олинган кўникмаларни кейинчалик мураккаброқ бўлган масалаларда фойдаланиш мумкин.

Муайян вазиятларда вектор усулидан фойдаланиш жуда қийин. Шунинг учун, биринчи навбатда, вектор усулининг асосини ташкил этувчи ҳаракатларни аниқлаш муҳимдир.

Турли муаммолар ечимларини таҳлил қилиш қуйидаги хулосага олиб келади:

1) геометрик атамаларни векторлар тилига таржима қилинг ва аксинча (рақамлар орасидаги муносабатлардан векторлар орасидаги муносабатларга ўтишни ва аксинча);

2) векторлар устида амаллар бажариш (йиғиндини, векторларнинг айирмасини, векторларнинг сонга кўпайтмасини топинг);

3) векторни векторларнинг йиғиндиси, айирмаси сифатида ифодаланг;

4) векторнинг узунлигини унинг скаляр квадрати билан ифодаланг;

5) векторлар орасидаги бурчакни унинг скаляр кўпайтма орқали ифодаланг.

Демак, бу кетма-кетлик ва уларнинг умумийлиги ўқувчиларнинг вектор усулини қўллашнинг асосий босқичи бўлиб ҳизмат қилади. Ўқувчилар махсус машқларни бажариш учун ушбу ҳаракатларнинг барчасини ўзлаштирган бўлиши жоиз.

Шундай қилиб, масалаларни ечишда векторлар усули асосий усуллардан бири бўлиб, ўқувчилар векторлардан фойдаланган ҳолда масалаларни ечишга тайёрлашнинг зарурий шарти, геометрик хусусиятини вектор тилига таржима қилиш ва чизмаларни туғри чизиш, кейин эса яна вектор тилидан геометрик тилга таржима қилишни шакиллантиришдан иборат экан.

Адабиётлар

1. Александрова.Н.В. Математические термины Москва. Высшая школа 1978 195 с.

2. Глейзер Г.И. История математики в школе 9-10 классов.: Пособие для учителей.-М.:Просвещение, 1983.

3. Ҳайдаров Б.Қ. Геометрия 10-синф.: Ўқувчилари учун дарслик. – Тошкент 2017 50 б.

OILANING MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARNING MA'NAVIY-AXLOQIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI

A.Q. Ulıqpanova – *Nukus DPI 1-bosqich magistri*
G.X. Jumasheva – *Nukus DPI p.f.d.,dotsent*

Mustaqillik yillarida yangi avlod erkin, tanqidiy, ijodiy va mustaqil tafakkurga ega, mustamlakachilik davrida o‘sgan avloddan farqli, ijtimoiy qo‘rquvdan va milliy nomukammalik tuyg‘usidan xoli, siyosiy va ijtimoiy faol, izlanuvchan va omilkor, milliy va jahon madaniyatidan xabardor, yuksak ma’naviyatli shaxs bo‘lib shakllanishi lozim, degan vazifa ko‘ndalang qo‘yildi. Bunday muhim vazifani hal etishda milliy tarbiyaning o‘rni va ahamiyati beqiyosdir. Chunki milliy tarbiya, jadid bobolarimiz idrok etganidek, ta’lim va tarbiyani boshqa tsivilizatsiyalarga moslashtirish emas, balki dunyodagi ilg‘or tsivilizatsiyani o‘rganib, uni milliy madaniyatga xizmat ettirish, ta’lim va tarbiyani yangi sharoitda, mustaqillikni mustahkamlash talablari bilan boyitib, amalga tatbiq etishdir.

«Milliy tarbiya» tushunchasi ko‘p qirrali tushunchadir. Uning:

- milliy qadriyatlar asosida olib boriluvchi maqsadga yo‘naltirilgan tarbiyaviy faoliyat;
- umuminsoniy tarbiyaning har bir xalqqa xos va mos betakror shakli;
- xalq va uning madaniyatini saqlab qolish, tiklash va rivojlantirish (YUNESKO tamoyili) vositasi;
- O‘zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi maqsad, vazifa va tamoyillarining tarkibiy qismi;
- turli millat bolalarini har tomonlama rivojlantirish jarayonining xususiy, ma’naviy manbai;
- bolalarni axloqiy, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, go‘zallik, iqtisodiy, ekologiya va boshqa yo‘nalishlarda tarbiyalashning bosh tamoyili;
- millatlararo muloqot madaniyatini tarbiyalash va buning natijasida O‘zbekistonda umumfuqaroviy totuvlikka erishishning insonparvarlik yo‘li va vositasi;
- ijtimoiy tarbiya va maktabgacha ta’lim tashqiloti tarbiyasi uyg‘unligining pedagogik sharti;
- insoniyatni umumbashariy uyg‘unlikka olib borishning pedagogik yo‘li;
- ijtimoiy-ma’naviy jabhada milliy xavfsizlikni ta’minlashning strategik ob`ekti va vositasi;
- bolalarda milliy (avto va getero) stereotiplarni maqsadli shakllantirish, ma’naviy boyitish jarayoni ekanligi shundan dalolat beradi.

Milliy tarbiyaning yuqoridagi yo‘nalishlarni qamrab oluvchi tizimi hukumatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan yuksak ma’naviyatli shaxsni shakllantirish kontseptsiyasi qoidalariga to‘la mos keladi. Ana shu asosdan kelib chiqib aytish mumkinki, milliy tarbiyaning bosh maqsadi – yuksak ma’naviyatli shaxsni shakllantirishdir.

Ma’lumki, yuksak ma’naviyatli shaxs deganda ham aqliy, ham axloqiy, ham jismoniy kamol topgan, moddiy va ma’naviy hayot uyg‘unligini o‘zida mujassam etgan, mustahkam milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ulariga ega ma’naviy jasorat egasi tushuniladi. Bunday insonning ulg‘ayishi va kuch-qudrati manbaini – ma’naviyat tashkil etadi.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta’kidlab o‘tganlaridek, «Albatta «ma’naviyat» tushunchasining ilmiy, falsafiy, adabiy yoki oddiy tilda ifodalanadigan ko‘plab ta’riflarini keltirish mumkin»:

1. «Ma’naviyat – insonning zot belgisi, uning faoliyatining tarkibiy qismi, ongi, aql zakovatining mahsuli» (A.Jalolov).

2. «Ma’naviyat – jamiyatning, millatning yoki ayrim bir kishining ichki hayoti, ruhiy kechinmalari, aqliy qobiliyati, idrokini mujassamlashtiruvchi tushuncha».

3. «Ma’naviyat moddiy hayotni aks ettiradi va jamiyatda mavjud bo‘lgan ma’naviy hodislar yig‘indisi sifatida ko‘zga tashlanadi» (E.Yusupov).

4. «Ma’naviyat – har bir insonning ichki ruhiyati, aql zakovati, uni o‘zini-o‘zi anglash, yaxshiliklarga, ezgu niyatlarga to‘la qalbi, oldinga qarab yangi marralar sari ongli ravishda faollik ko‘rsata bilish va intilish salohiyatidir».

5. «Ma’naviyat ko‘p qirrali hodisa bo‘lib, axloqiy (odob, burch, mas’uliyat tuyg‘usi), ilmiy-ijodiy, amaliy mala/kalar (mehnat, ijodkorlik, iste`dod, qobiliyat), diniy, mafkuraviy qarashlarning yaxlit birligidir».

6. «Ma’naviyat – inson va jamiyat hayotining uch asosiy sohasidan (yo‘nalishidan) biri bo‘lib, har bir insonning Haqqa, Borliqning mohiyatiga bo‘lgan munosabati. Ma’naviyat – o‘z mazmuniga ko‘ra ko‘p qirrali murakkab hodisa bo‘lib, mohiyatan inson ruhidagi Borliq haqiqati bilan uyg‘unlikni anglatadi. Shu ma’noda uni Insonning, Xalqning, Jamiyatning, Davlatning kuch-qudrati, insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da’vat etadigan, uning ichki olamini boyitadigan, iymon-irodasini, e`tiqodini mustahkamlay-digan, vijdonini uyg‘otadigan qudratli botiniy kuch, Haqiqat nurining inson qalbida aks etishi, yoki baqoning fanoda zuhuri, dunyoviy va uxraviy maqsadlarining uyg‘unligi, insonning o‘z mohiyati oldidagi mas`ulligi, o‘zligini anglashi deb ham ta’riflash mumkin» (M.Imomnazarov).

7. «Ma’naviyat – bu kishining egallagan foydali bilmlari amaliy hayotida sinalib, ko‘nikma va malaka darajasiga o‘tgan va qalbiga singib, hayot tarzida aks etadigan ijobiy ijtimoiy sifatlar majmuidir» (B.Ziyomuhamedov).

«Ma’naviyat» tushunchasi jamiyat hayotidagi g‘oyaviy, mafkuraviy, ma’rifiy, madaniy, diniy va axloqiy qarashlarni o‘zida ifoda etadi. Shuning uchun ham bu mavzuda fikr yuritganda, mazkur qarashlarning barchasini umumlashtirib, keng ma’nodagi «ma’naviyat» tushunchasi orqali ifoda etish mumkin.

Ma’naviyat va milliy tarbiyaning o‘zaro uyg‘unligini ko‘rib chiqar ekanmiz, milliy tarbiya mazmunini eng yaxshi o‘zbek oilalarida amal qilgan va amal qilib kelayotgan tarbiya mazmuni, shuningdek, mustaqillik sharoitida davlat va jamiyat

maktab tarbiyasiga qo‘ygan talablardan mujassamlangan fazilatlar hosil qilishini ta’kidlab o‘tish zarur. Muayyan fazilatlarning izchil, turli vaziyatlarda, turli vositalar yordamida singdirilib, tuzatilib, takomillashtirib borilishi, pirovard natijada, davlat va jamiyat, oila, mahalla, ta’lim muassasalari uchun yuksak ma’naviyatli shaxs qiyofasida mujassamlashadi. Mazkur jarayonda ma’naviyatni shakllantiradigan boshqa mezonlar – ma’naviy meros, madaniy boyliklar, ko‘xna tarixiy yodgorliklar, xalq og‘zaki ijodi, ta’lim-tarbiya bilan birgalikda oila alohida dolzarblik kasb etadi.

Muayyan ijtimoiy jamiyat taraqqiyotini ta’minlovchi omillar orasida mazkur jamiyatning quyi bo‘g‘ini hisoblangan oilalarning mustahkamligi, ularda sog‘lom ruhiy muhitning qaror topganligi, oilalarda jismonan sog‘lom farzandlarning dunyoga kelayotganligi, ularning ma’naviy yetuk shaxs bo‘lib tarbiyalanishlari yo‘lida tashkil etilayotgan oila tarbiyasining samaradorligi kabi omillar muhim o‘rin tutadi. Ushbu talablarni chuqur anglagan O‘zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan O‘zbekiston Respublikasi ijtimoiy siyosiy mustaqilligining dastlabki yillaridayoq mustahkam oilalarni shakllantirish, onalik va bolalikni ijtimoiy jihatdan muhofaza qilish, oilalarda jismonan sog‘lom, ruhan baquvvat bo‘lgan farzandlarning dunyoga kelishi uchun qo‘lay shart-sharoitlarni yaratish, samarali ravishda oila tarbiyasini tashkil etish jarayonida oilalar bilan jamoatchilik o‘rtasida mustahkam hamkorlikni yuzaga keltirish masalalarini ijobiy hal etishga alohida e’tibor qaratildi. Shu bois mustaqillik davrida oila institutini jamiyatning boshqa muhim ijtimoiy tuzilmalari, yurtimizdagi ma’naviy o‘zgarishlar bilan uyg‘un tarzda rivojlantirish, uning nufuzini oshirish masalasiga davlat siyosatining eng muhim va ustuvor yo‘nalishi sifatida doimiy e`tibor berib kelinmoqda.

Mustahkam oilalarni shakllantirish, ularda sog‘lom ruhiy muhitni qaror toptirish, oila tarbiyasining samaradorligini oshirish, oila muhitida tarbiyalanayotgan farzandlarning har jihatdan yetuk, barkamol bo‘lib voyaga yetishlariga alohida ahamiyat berish, bu yo‘lda oila hamda jamoatchilik hamkorligiga erishish, oilalarni ijtimoiy jihatdan qo‘llab quvvatlash masalalari bir qator me’yoriy hujjatlar mazmunida o‘z aksini topgan.

Darhaqiqat, oila muhitida shaxsning har jihatdan barkamol bo‘lib voyaga yetishi uchun zarur bo‘lgan omillar, chunonchi, oila xo‘jaligini boshqarish jarayonida oila a’zolari o‘rtasida yuzaga keluvchi huquqiy, iqtisodiy, psixologik, ekologik, estetik va hokazo mazmundagi ijtimoiy munosabat, muomala aloqa aralashuvi uning ijtimoiylashuvi, ya’ni, ijtimoiy munosabatlarni yuritish jarayonida erkin, mustaqil harakat qilish layoqatini, qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi omillar mavjuddir: Ko‘p yillik ilmiy kuzatish va tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inson o‘z umri davomida oladigan barcha informatsiyaning 70 foizini 5 yoshgacha bo‘lgan davrida olar ekan.

Bolaning asosan 5-7 yoshda shakllanishini inobatga oladigan bo‘lsak, aynan ana shu davrda uning qalbida oiladagi muhit ta’sirida ma’naviyatning kurtaklari namoyon bo‘la boshlaydi. Xalqimizning «Qush uyasida ko‘rganini qiladi», degan dono maqoli, o‘ylaymanki, mana shu azaliy haqiqatni yaqqol aks ettiradi»

Shu bois O‘zbekiston Respublikasining mustaqilligi sharoitida, ijtimoiy jamiyatda yangilanish, keskin o‘zgarishlar yuz berayotgan, bozor iqtisodiyoti

munosabatlari, shuningdek, ijtimoiy raqobat qaror topayotgan o‘tish davrida oilada bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash dolzarblik kasb etmoqda.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» //Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T.: «Sharq» nashriyot-matbaa konserni, 1997.

2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008.

3. Abdullayev M va boshqalar. Ma’naviyat. – Farg‘ona, 1999.

4. Abdurahimova D. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarni axloqiy ruhda tarbiyalashda xalq ertaklaridan foydalanish: Ped.fan.nom. … diss. avtoref. – T.: 1998.

5. Inomova M. Oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyasi. – T.: 1999.

BOLAJAQ PEDAGOGLARDA BASQARÍW MÁDENIYATÍN QÁLIPLESTIRIW USÍLLARÍ

Q. Bekmuratov *– NMPI, Pedagogika teoriyası hám tariyxı qánigeligi 1-basqısh magistrantı.*
A. Nawrızbaeva- *ilimiy basshı Pedagogika kafedrası professorı*

Basshı iskerliginiń tabısı kóp tárepten onıń ádep-ikramlılıq qásiyetlerine baylanıslı. Bir tárepden hadallıq, iskerlik, miynet súyiwshilik, juwapkershilik sıyaqlı etikalıq sapalar sonday tabıstı támiyinlese, ekinshi tárepten húJdanlıq, mártlik, ádalatlılıq sıyaqlı unamlı sapalar onıń átirapında jámáát aǵzalarınıń baylanısı hám sol arqalı belgilengen maqsetke erisiwdi támiyinleydi.

Basshı etikası onıń ruwxıylıǵındaǵı strukturalıq bólim bolıw menen bir waqıtta sol ruwxıylıqtıń kórinisi bolıp tabıladı. Etika insan oylawı, aqıl -ziyrekliktiń, pútkil iskerligin háreketlep turıwshı hádiyse bolıp tabıladı. Insan aqılı qanshellili ótkir hám qúdiretli bolsa da, onıń etikası tómen bolsa, bul kúshli aqıl hám ziyreklikti wayranlaytuǵın kúshke aylanadı. Wayranlaytuǵın kúsh bolsa shaxstıń átirapındaǵılarǵa, jámiyetke ǵana emes, al óz iskerligine de úlken zálel jetkeredi.

Salamat etika jáne onıń quramındaǵı ulıwma insanıylıq qádiriyatlar aqıl - ziyreklik qúdıretin wayrangershilik jolınan qaytarıp rawajlanıw tárepine baǵdarlap turadı. Insaniy etikanıń sol tárepleri basshınıń ruwxıylıǵı hám minez-qulqında sáwlelengende tek basshı shaxstıń emes, ol basshılıq etip atırǵan jámááttiń iskerligi de rawajlanıw tárepke baǵdarlanadı.

Watansúyiwshilik - bul qásiyet insannıń óz jurtına, xalqına óziniń sadıqlıǵın ańlatadı. Sol sapaǵa iye bolǵan basshılar hám ulıwma insanlar xalıqtıń, watannıń, jámiyet máplerin óz máplerinen ústin qoya aladı. Jeke hám social mápler proporcionallıǵı haqqında gáp ketkende sonı názerde tutıw kerek, olar óz-ara tıǵız baylanıslı hádiyseler. Olar ortasında birlik penen bir qatarda ayırmashılıqlar da bar. Bul ayırmashılıqlar arnawlı bir sharayatta qarama-qarsılıqqa aylanıp ketiwi de múmkin. Mine sonday jaǵdaylarda Watan sezimine iye bolmaǵan shaxslar ózleri jeke mápleri, onsha kóp bolmaǵan paydası ushın jámiyettiń, xalıqtıń máplerine kútá úlken zıyan jetkiziwden da taymaydı. Júreginde Watan sezimi bolǵan baslıq óziniń jeke máplerin Watan máplerinen hesh qashan joqarı qoymaydı. Sebebi Watan onıń ushın joqarı qádiriyat bolıp tabıladı.

Sanap ótilgen sıpatlar shaxstıń ádep-ikramlılıq xarakterin, baǵdarın belgileytuǵın sapalar esaplanadı. Basshınıń etikalıq dúnyasında taǵı sonday qatlam bar, ol baslıqtıń insaniylıq dárejesin belgileydi. Bul qatlamda hújdan, mártlik, shıdamlılıq sıyaqlı sapalar zárúrli orın tutadı.

Basqalar iskerligin baqlawı kerek bolǵan basshı óz iskerligin qadaǵalay almasa, basqalar iskerligine baha beriwi kerek bolǵan baslıq óz minez-qulqların tuwrı bahalay almasa, bunday jámáátte ruwxıy - mádeniy ortalıq salamat bolmaydı. Sonnan belgili boladı, hújdan tek ruwxıy-etikalıq áhmiyetke iye bolıp qalmastan, úlken islep shıǵarıw áhmiyetine de iye. Sol sebepli de onı basshınıń jumıs sapalarına qosımsha sapa formasında ǵana emes, zárúrli kásiplik sapa formasında da bahalaw kerek.

Juwapkershilik hám minnet bir-birine júdá jaqın túsinikler bolıp tabıladı. Minnet arnawlı bir sharayatta ádep-ikram normaları talap etetuǵın normalardı ańǵarıwı, atqarılıwın ańlatadı. Juwapkershilik bolsa mine sol minnet qaysı dárejede orınlanǵanı yamasa atqarılmaganı ushın juwapkerlikti seziwi bolıp tabıladı. Juwapkerlikti seziw bolsa bir qatar jaǵdaylarǵa baylanıslı bolıp, olar baslıq juwapkerligi ushın da tolıq tiyisli bolıp tabıladı. Bular tómendegiler:

1. Shaxs ózine qoyılıp atırǵan sociallıq hám etikalıq talaplardı orınlawǵa ılayıq yamasa ılayıq emesligi.

2. Shaxs bul talaplardı qaysı dárejede ańglańanı hám túsingeni.

3. Bul talaplardı orınlaw ushın shaxs qanday múmkinshiliklerge iye hám qanday múmkinshiliklerge iye emesligi.

4. Bul talaplardı orınlaw aqıbetlerine qay dárejede juwapker yamasa juwapker emesligi. Sanap ótilgen jaǵdaylar basshı iskerliginde kóbirek itibar bólinedi. Baslıqtıń juwapkerligi tek óz aldına qoyılǵan talaplardı emes, bálki pútkil jámáát aldına qoyılıp atırǵanı talaplardı ańǵarıwı, tek ózinińemes pútkil jámáát múmkinshiliklerin esapqa alıwı hám jámáát iskerligi aqıbetleri ushın juwapkershilikti óz moynına ala biliwi kerek. Sonday jaǵdaylarda baslıqtı qanday jol tutıwı kóp tárepten baslıqtıń ruwxıy túsine baylanıslı.

Juwmaqlap aytqanda, basqarıw mádeniyatı túsiniginiń bolajaq pedagoglar tárepinen unamlı ózlestiriliwi zárúrli orın tutadı. Basqarıw mádeniyatınıń pedagogikalıq tarawdaǵı áhmiyeti bir tárepten buǵan baylanıslıǵı ámeldegi teoriyalıq bilimlerdi ózlestiriwdi talap etse, ekinshi tárepten, bul ózlestirilgen bilimlerdi jaslarǵa tuwrı jetkere alıwında kórinedi. Sebebi, keń qamtılǵan reformalar procesi jedel ámelge asırılıp atırǵan waqıtta, ásirese “ótiw dáwiri” jámiyette kúsheyip atırǵan waqıtta basqarıw mádeniyatı túsinigin tek ǵana pedagog qánigelerge emes, bálki jámiyettiń hár bir aǵzası sanasına jetkiziw zárúr esaplanadı. Basqarıw mádeniyatın teoriyalıq tárepleri menen ózlestiriw mámleket hám jámiyette basqarıwdıń demokratiyalastırılıwı yamasa mámlekettiń modernizaciyalasıwı menen de baylanıslı ekenligin esten shıǵarmaw kerek.

Ádebiyatlar

1. Курбанов Ш., Сеитхалилов Э., Мажидов И. Оценка исполнительской деятельности управленческих кадров. -Т., “Академия”, 2003

2. Умарова Н. Бошқарув психологиясидан қисқача изоҳли луғат. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2001.

3. Маҳмудов Т. Инсон ва маънавият. Гулистон ж. 1997. 3-сон.

MEKTEPKE SHEKEMGI BALALARDÍ XALÍQ PEDAGOGIKASÍ ARQALÍ ÁDEP-IKRAMLÍLÍQQA TÁRBIYALAW

M. Embergenova – *NMPI f.i.k., docent*
M. Adilbekova – *NMPI 1-basqısh magistrantı*

Házirgi jańalanıw dáwirinde ádep-ikramlılıq mádeniyatınıń áhmiyeti oǵada salmaqlı rol oynaydı. Bul haqqında tómendegi ilimiy maqalada mınanday pikir bildiriledi: «perzentlerimizdi milliy qádiriyatlar menen suwǵarılǵan jańasha ideologiyamızdı ańlap jetken, hár tárepleme kámil insan ruwxında tárbiyalawda ádep-ikramlılıq tárbiyasınıń jolları hám quralları hár túrli bolıp, olardıń bir bólegi milliy qádiriyatlarımız tiykarındaǵı birinshisi dástúriy tárbiya; ekinshisi zamanagóy tárbiya bolıp esaplanadı». Shańaraqta, baqshada hárbir tárbiyashı, ata-ana balalarǵa ádep-ikramlılıqtan tárbiya berip, erkin pikirlewin rawajlandırıp barıwı kerek. Bul tarawda xalıq pedagogikası úlgileriniń áhmiyeti úlken. Mısalı, balaǵa kishi mektep jasınan baslap úyretiletuǵın balalar qosıqları, jańıltpashlar balalar baqshasındaǵı balalardıń oy-órisin keńeytip, al ertek hám ápsanalar bolsa ádepli menen ádepsizdi, tárbiyalı menen tárbiyasızdıń parqına barıwǵa úyretedi.

Ulıwma tárbiya hám bilim beretuǵın baqshalar tárbiyalıq sıpattaǵı «Ádeplilik sırı nede?», «Doslıq hám joldaslıq ádebi», «Tárbiya hám kiyiniw ádebi» t.b. temalarda sáwbet hám disputlar ótkerilse oqıwshılardıń ádep-ikramlılıq mádeniyatı haqqında túsinikleri keńeyedi. Jas áwladtı kishi jasınan baslap-aq milliy úrp-ádet, dástúrler tiykarında adamgershilik, ádep-ikramlılıqqa tárbiyalaw xalıqtıń aǵla qásiyetleriniń biri bolıp kelgen.

Ǵárezsizlik nátiyjesinde milliy qádiriyatlarımız, jas áwladtıń ruwxıy ádep-ikramlılıq mádeniyatın qáliplestiretuǵın xalıq pedagogikası úlgileri qayta tiklenbekte. Xalıq pedagogikasınıń hárbir túri ádep-ikramlılıq mádeniyatı túsiniklerine bay. Bul haqqında Z.Mirtursinov tómendegi pikirlerdi bildiredi: «Xalıq pedagogikasınıń dúziliw tariyxı, xalıq dóretiwshiligi menen tikkeley baylanıslı».

Haqıyqatında da xalıq pedagogikasınıń barlıq úyreniw hám tárbiyalaw metodları xalıq awızeki dóretiwshiligi arqalı ámelge asırıladı. Sebebi turmıstıń hár qıylı tarawlarınan alınǵan bilimlerdiń jıyıntıǵı insannıń sezimi, tuyǵıları, ármanları tereń hám názik túrde sáwlelenedi.

Xalıq pedagogikası - bul jámiyet aǵzalarınıń ámeliy xızmeti, turmısı, tájiriybesi tiykarında júzege keldi, xalıq ruwxıy ómiriniń jemisi sıpatında qáliplesti. Sonıń ushın da xalıq pedagogikasında milliylik belgiler rawajlandı. Usı kóz-qarastan qaraytuǵın bolsaq, xalıq pedagogikası-bul ótmishke, tariyxqa iye derek. Balalar baqshalarında tárbiya úlgilerinen naqıl-maqallar da oqıtıw hám tárbiya procesinde orınlı túrde paydalanıp barıw kerek. Baqshalarda kópshilik balalar quramalı, mazmunlı naqıl-maqallardıń mánisin túsiniwge qıynaladı. Sonlıqtan da naqıl-maqal tek paydalanıp, aytıp ǵana qoymastan, naqıl til menen ápiwayı tárizde túsindirip barıwda aqılǵa muwapıq is dep oylaymız. Naqıl-maqallarda balalarǵa milliy tárbiya beretuǵın, ádep-ikramlılıq úlgileri tereń sáwlelengen. Mısalı, tárbiya barısında ádep-ikramlılıq tárbiyası boyınsha, «Ańlamay sóylegen, awırmay óledi», «Bilim aqıldıń shıraǵı», «Ádeptiń bası-sálem», «Bolar bala bes jasınan», «Ádepti ádepsizden úyren» hám t.b.

kóp ǵana naqıl-maqallardı turmısta paydalanıp baqsha balalarına usı naqıllardı qollanǵanda, onıń mánis-mazmunın da túsindirip ótiw kerek.

Ádep-ikramlılıq belgi–bul hár qanday adamnıń minez-qulıq belgisi. Tiykarınan,xalıq pedagogikası úlgilerinde adamnıń minez-qulqındaǵı unamlı yamasa unamsız belgilerdi kórsetetuǵın danalıq sózlerdi de balalarǵa úyretip barıw zárúr. Mısalı, xalqımız ózleriniń kásibine baylanıslı adamdaǵı morallıq qubılıslardı, minez-qulıqtı salıstıra otırıp, tálim-tárbiya bergen. Malda ushırasatuǵın ayırım unamsız minezlerdi adamdaǵı minezge salıstırıp sóz etip, sınap-minep, naqıl-maqallar dóretken. Ásirese jas áwladtı hár qıylı unamsız minezden qashıwǵa, jaqsı minezdi úyreniwge shaqırǵan. Mısalı: «Arıq mal tırısqaq, ash adam urısqaq», «Túyege naz qıl deseń, bir tanap jerdi», «Mal iyesine usamasa, haram óledi».

Tárbiyashı tárepinen balaǵa úy tapsırmasın bergende geyde ózleri bilgen, qollanılatuǵın úyinde ata-anaları tárepinen aytılatuǵın naqıl-maqallar yamasa naqıl-termelerdi jazıp, yadlap keliw tapsırmasında beriw múmkin. Bunda bala naqıl-terme mazmunında sóz etilgen aqıl-násiyat, ádep-ikramlılıq mádeniyatın qáliplestiretuǵın sózlerdi tez ózlestirip aladı hám ózi de keleshekte soǵan ámel qıladı. Mısalı birinshi bala:

«Atası jaman qandaydı
Qamaqtaǵı maldayda,
Enesi jaman qandaydı,
Dáryaǵa salǵan saldaydı,
Jaqsı menen dos bolsań,
Basıńa kúnler tuwǵanda,
Qapa kewliń xoshlaydı.»
Ekinshi bala:«Aǵayındı jamanlap,
Tuyaǵandı qaydan tabarsań,
Arǵımaq attı jamanlap,
Buwdańdı qaydan qaydan tabarsań.»
Úshinshi bala: «Bilegimde kúshim bar,
Batırman dep maqtanba,
Baxıt qondı basıma,
Úlkeydim dep maqtanba,
Dúnya jıyıp úyińe,
Kórkeydim dep maqtanba,
Kóp maqtanǵan bolmaydı,
Sózdiń shının aytqanda.»

Bul naqıl-termeler mazmunı boyınsha oqıwshılarǵa násiyat beriwde keń túrde qollanılıp, ásirese, oqıw-ónerin, bilimli, aqıl-parasatlı, ádep-ikramlı, ótirik sóylewden awlaq bolıwǵa, barqulla másláhát berip ar-namıslı insan bolıwǵa baǵdarlaydı. Sonday-aq naqıl-maqallarda jaqsı-jaman adamdı tanıy biliw, jaqsıdan úyreniw, onı húrmetlew, iygilikli qásiyetti ózine qabıl etip, adam boyında jaqsı sezimlerdi toplaw, jamannan qashıw, dushpandı jek kóriw sıyaqlı máseleler sóz etiledi.

Naqıl-maqallar ádep-ikramlılıq tárbiyasın beriwde eń úlgili xalıq pedagogikası túrlerinen sanaladı. Oǵan xalıq ózleriniń miynet tájiriybelerin, danalıq oy-pikirlerin, dástúriy, siyasıy-jámiyetlik kóz-qarasların da birge sáwlelendirgen. Naqıl-maqallar

sóz benen-aq tereń oydı qısqartırıp, pikirdi isenimli etip bayanlawdıń ótkir quralı. Sonlıqtan da onı hár bir adam óz sózinde qollanıwdı qáleydi. Usı ózgeshelikleri menen naqıl-maqallar xalıq pedagogikasınıń basqa túrlerinen ayrıqshalanıp turadı.

Ulıwma juwmaqlap aytqanda, tárbiyanı biz mektepke shekemgi dáwirden baslap balalardı xalıq naqıl-maqallarımız pedagogikalıq tárbiya tiykarında mektepke tárbiyalap orınlı baǵdar berip barıwımız hár birimizdiń wazıypamız bolıp esaplanadı.

Ádebiyatlar

1. Mirsobitova Yu. Yosh avlodni axloqiy ruhda tarbiyalashning ahamiyati // Tarbiya jurnali, 2008, 1-son (17), 17-bet.

2. Mirtursinov Z. O‘zbek xalq pedagogikasi, Toshkent, Fan,1973, 5-bet.

3. Qaraqalpaq naqıl-maqalları. Nókis, Qaraqalpaqstan,1992, 78-bet.

MEKTEP OQÍWSHÍLARÍNA SHET TILLERIN ÚYRETIWDIŃ PSIXOLOGIYALÍQ ÓZGESHELIKLERI

M.M. Djolımbetova *- ps.p.f.d (PhD), NMPI*
X.N. Sultamuratova – *NMPI pedagogika hám psixologiya qánigeligi 1-basqısh magistranti*

Mámleketimizde shet tillerdi oqıtıwǵa berilip atırǵan itibar bul tarawda ámelge asırılıp atırǵan túpkilikli reformalardıń ámeliyatta qollanıp atırǵanlıǵı hámmemizge belgili. Shet tillerdi úyretiwge kompetentsiyalı jantasıwdıń qollanıwı usılar qatarınan bolıp esaplanadı. Kompetentsiyalı jantasıw shet tillerdi úyreneip atırǵan oqıwshı ushın ayırıqsha áhmiyetke iye bolıp, ol jaǵdayda oqıwshıdanshet tildi úyreniw barısında kommunikant hám de kognezant (informaciya iyesi) ataǵın iyelewin talap etiledi. Bul talaplar tiykarında shet tildi iyelegen oqıwshı keleshekte úyrenip atırǵan shet tilde baylanıs júrgiziwshi hám de tili úyrenilip atırǵan mámleketler haqqında arnawlı bir maǵlıwmatlarǵa iye bilim, ilimiy tájiriybe hám de kónlikpelerdi ózlestirgen kámil shaxs bolıp jetilisedi. Shet tili oqıw predmeti ózgesheligine kóre bir qansha pánler menen tıǵız baylanıslı tárizde úyretiledi. Shet til oqıw predmetiniń tiykarın bul pánler menen óz-ara munasábeti quraydı. Filosofiya, antropologıya, lingvistika, psixologiya, psixolingvistika hám pedagogika usılar qatarına kiredi. Zamanagóy shet tilin oqıtıw metodikasında bolsa lingvokulturologiya, konceptologiya, kognetologiya jańa pán tarmaqları búgingi kúnde rawajlanǵanlıǵı belgili. Shet tilin oqıtıw metodikası filosofiya menen baylanısı nátiyjesinde shet til úyrenip atırǵan oqıwshınıń kóz-qarasınıń qáliplesiwi baqlanǵan. Antropologıya páni menen baylanıslarında baslanǵısh dárejede shet tilin úyreniwshi onı úyreniw procesinde dógerektegi waqıya-hádiyseler hám de túrli taypadaǵı insanlarǵa sanalı múnásibet bildirip, ósiw barısında sociallasıp baradı. Bul process ádetde oqıwshı jas ózgesheliklerinen kelip shıǵıp, onıń 4-8 jas dáwirlerine tuwrı keledi. Áyne mine usı jasta shaxsta qandayda bir shet tildi iyelewge bolǵan motivaciyanı qáliplestiriw múmkin. Usı jasta qısqa múddetli este saqlaw rawajlanǵan bolıp, kóriw, esitiw sezimleri de rawajlanıp baradı.

Shet tillerdi úyretiw metodikasında psixikalıq procesler - sezim, dıqqat, aqıl, este saqlaw hám oylawdıń roli ayrıqsha. Bul psixikalıq procesler oqıwshınıń jas ózgesheliklerinen kelip shıǵıp, shet tili oqıw predmetindegi psixologiyalıq aspektti ilimiy tárepten engizip beredi. Ilimiy-teoriyalıq ádebiyatlardı úyreniw dawamında

psixolog teoretikalıq ilimpazlar pikirinshe, olar balanıń óz rawajlanıw dáwiri bar ekenligin atap ótedi. Dáslepki tuwılǵan dáwirdegi ápiwayı seziwden tap logikalıq pikirlewge shekem ótetuǵın dáwir qalǵan dáwirler (dáslepki balalıq dáwiri 1-3 jas, mektepge shekem dáwir 3-7 jas, mektep dáwiri 8-12 jas) ge qaraǵanda uzaq dawam etedi. Gódeklik dáwirinde dáslepki minutlardan sezimler óz iskerligin baslaydı. Biraq balanıń oylawı bir neshe aylar, hátte jıllar dawamında qáliplesedi. Sóylew, oylaw rawajlanıwın ámelge asıradı. Bul jaǵday oǵada quramalı sezimlik biliwden logikalıq oylawǵa ótiw procesi basqıshın analiz etiw imkaniyatın beredi. Oqıwshı shaxsınıń psixikasi jáne onıń rawajlanıwı ósiwdiń túrli basqıshlarında ámeliyat penen sezimlik biliw hám de ámeliyat penen oylaw arasındaǵı júdá quramalı bolǵan, ózgeriwsheń intellektual múnásibetler hám mexanizmlerdi ańlatadı.

Mámleketimizde shet tillerdi oqıtıw salasında ámelge asırılǵan keń qamtılǵan reformalarǵa tiykarınan, bul procesti jáne de sapalı hám nátiyjeli shólkemlestiriw tiykarında ulıwma bilim beriw mektepleriniń shet tili oqıw predmetine psixologiyalıq jantasıw koncepciyasın jaratıw júdá aktual esaplanadı. Shet tillerdi úyreniwdegi oqıwshınıń jası, sóylewi baylanıstı ámelge asırıwda psixikalıq proceslerdiń zárúrligi, til - social hádiyse ekenligi haqqındaǵı teoriyalıq hám ámeliy maǵlıwmatlardı ilimpazlardıń kóz-qarasınan úyreniw, sóylewdiń aktiv, passiv, jazba hám awızsha, retseptiv hám de reproduktivlik formaları usı koncepciyada sáwlelendiriliwi kerek. Psixologiya páni óz mazmun-mánisinen kelip shıǵıp, shet tiller oqıtıw metodikası menen tikkeley baylanıslı ekenligin biz joqarıda belgilep ótken edik. Shet til úyretiw metodikasında sóylew (speech) boyınsha kerekli maǵlıwmatlardı biliw kerek. Psixologiya ilim izertlewshileri kóz-qarasınan sóylew, bir neshe túrlerge ajıratıladı. Shet tildi biliw túrleri úsh- aktiv, passiv hám aralas túrde boladı. Aktiv biliw procesi shet tildi úyreniwdegi barlıq sóylew iskerligi túrlerin óz ana tili sıyaqlı jetilisken iyelew menen ámelge asırıladı. Shet el tildi passiv biliw awızsha hám jazba tekstlerdiń mánisin túsine alıw hám de aralas biliw til materialları (aytılıw, grammatika, leksika, orfografiya)nıń bazıların ǵana aktiv, ayırımların bolsa passiv tárizde iyelewden ibarat. Retseptivlik sóylew túrinde tıńlap túsiniw hám oqıw, sóylew iskerligi túri arqalı informaciya alınadı. Reproduktivlik sóylewde bolsa oqıwshılar sóylew hám jazba sóylew túri arqalı maǵlıwmat aladı.

Shet til úyretiw metodikasında psixik proceslerdiń zárúrligi menen birge, bilim, ilimiy tájiriybe hám de kónlikpe sıyaqlı psixologiyalıq túsiniklerdiń áhmiyetin inabatqa alıw kerek. Sebebi psixologiyada baslawısh klaslarda shet tildi úyreniw procesinde oqıwshılardıń kónlikpe hám ilimiy tájiriybeleri qáliplestiredi. Áyne shet til úyretiw metodikası bul ilimiy tájiriybe hám kónlikpelerdi payda etiw menen shuǵıllanadı.

Juwmaqlap aytqanımızda, baslawısh kass oqıwshılarına shet tilin oqıtıwdıń jetilisken metodikaların jaratıw, til úyretiwge tiyisli sabaqlıqlardı elede jetilistiriw, milliy shet til oqıtıw metodikasın jaratıw maqsetinde innovaciyalıq pedagogikalıq texnologiyalardan nátiyjeli paydalanıw házirgi kúnde qánigeler aldında turǵan aktual wazıypalardan bolıp tabıladı.

Ádebiyatlar

1. Hoshimov O'., Yoqubov I. Ingliz tilini oqitish metodikasi.- T.: «Sharq», 2003.-303-b. 6.

2. Ivanov I.P., Zufarova M.E. Umumiy psixologiya. Pedagogika va psixologiya bakalavriyat ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun darslik. – T.: «O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati», 2008. -480-b.
3. Mavlonova va b. Pedagogika. – T.: O‘qituvchi, 2008.
4. www.lex.uz
5. www.ziyonet.uz

XARAKTER SHAXSNING INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATI SIFATIDA

A.O. Dawkeeva *– Nukus DPI,*
Psixologiya kafedrasi dotsenti
G.A. Seytekova *– Nukus DPI,*
Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi
2-bosqich magistranti

Xarakter deganda mazkur shaxs uchun tipik hisoblangan, faoliyat usullarida namoyon bo‘ladigan, shaxsning turli sharoitlarga munosabati bilan belgilanadigan individual psixologik xususiyatlari yig‘indisi tushuniladi. Xarakter xususiyatlarining namoyon bo‘lishi har bir tipik vaziyat, hissiy kechinmalarning individual o‘ziga xos xususiyati shaxs munosabatlariga bog‘liq. Xarakterning intellektual, hissiy va irodaviy xislatlarini ajratish mumkin. Xarakter deganda shaxsda muhit va tarbiya ta'sirida tarkib topgan va uning irodaviy faoliyatida, atrofdagi olamga o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabatlarida namoyon bo‘ladigan individual xususiyatlarni tushunamiz. Xarakterning juda ko‘p xususiyatlari odamning ish harakatlarini belgilovchi chuqur va faol moyillik hisoblanadi. Mana shu moyilliklarda xarakter xislatlarining undovchilik kuchi namoyon bo‘ladi. Odam xarakter xislatlarining ana shunday undovchilik kuchi tufayli ko‘pincha ob'ektiv sharoitlarga zid ish qiladi va mutlaqo maqsadga nomuvofiq harakat usullarini qo‘llaydi. Shaxs harakatlarining sifati va ularning oqilona usullari insonning irodasi, hissiyoti, diqqati, aqliy sifatlariga yoki psixik jarayonlarning individual xususiyatlariga bog‘liqdir. Chunonchi, mehnatda ko‘zga tashlanadigan tirishqoqlik, puxtalik mehnatga nisbatan ijobiy munosabatni aks ettirishga emas, balki boshqa omillarga: diqqatning to‘planishiga; harakatlarning maqsadga yo‘nalganligiga; irodaviy zo‘r berishga; usullar mahsuldorligiga; aqlning ishtirokiga bog‘liq xisoblanadi. Xarakterning psixologik va fiziologik sabablari haqida faqat taxminiy fikrlar, xulosalar mavjud. Kishi temperamenti uning xarakteri tarkibiga kiradi, shu sababli ham xarakterning fiziologik asosi asab tizimining tipidan iborat.

Xarakter xislatlari kelib chiqishining muhim fiziologik sharoitlaridan biri - xarakter xususiyatlarining fiziologik hamda psixologik jihatdan ifodalanishi o‘rtasida o‘xshashlik bo‘yicha taxminiy xulosa chiqarishdir. Ma'lumki, I.P.Pavlov ilmiy maktabi materiallarida e'tirof etilishicha, laboratoriya sharoitida ovqatlanish orqali, shuningdek, teriga elektr toki bilan ta'sir qilish tufayli mustahkamlashda aynan bir hayvonda bir xil shartli qo‘zg‘ovchiga javoban ikki xil dinamik stereotipni hosil qilish mumkin. Xarakter stereotiplar va so‘lak ajralishidan iborat ijobiy va tormozlanish shartli reaksiyalari bilan javob qaytaradi. Teriga elektr toki bilan ta'sir qilish sharoitda esa qo‘zg‘ovchilarning o‘ziga mudofaa harakatlari stereotiplari reaksiyasi bilan javob

beradi. Bu hodisalar negizida yotgan fiziologik mexanizm ko‘chirish mexanizmi deyiladi. Ko‘chirish mexanizmining mohiyati shuki, sharoitga bog‘liq tarzda markaziy nerv sistemasida har xil funksional holat paydo bo‘ladi, chunonchi, ovqatlanishning markazlarida kuchli qo‘zg‘alish yuzaga

keladi va bunda ovqatlanish bilan bog‘liq dominanta tug‘iladi. Teriga elektr toki bilan ta'sir qilishda mudofaa bilan bog‘liq harakat markazlari kuchli qo‘zg‘alish tufayli muhofaza (mudofaa) dominantasi vujudga keladi.

Hayvonlardagi mazkur hodisalarning shaxs xarakteri xislatlari namoyon bo‘lishi bilan o‘xshashligi mavjud. Bular: 1) ular hayvonlar va odamlar uchun stereotip xususiyatga ega; 2) sharoitga bog‘liq holda odamlarda va hayvonlarda bir qo‘zg‘ovchiga javoban xilma-xil stereotip xususiyatli reaksiyalar tizimi vujudga keladi; 3) funksional holatlar har ikkalasida ham barqaror va doimiy xususiyat kasb etadi. Funksional holatlar hosil bo‘lishining tashqi omillariga asoslanib, xarakter xislatlari shakllanishining fiziologik sharoitlaridan biri-ko‘chish mexanizmi asosida dinamik stereotiplarning vujudga kelishidir.

Xarakter xislatlarining dinamik stereotiplarga bog‘liq nerv tizimining shartli reflektor funksional holati shaxsning sharoitiga nisbatan turlicha munosabatiga bog‘liqdir. Masalan, tajribaga nisbatan tekshiriluvchining munosabati o‘zgartirilsa, unda nerv jarayonlarining qo‘zg‘aluvchanligi, harakatchanligi, to‘xtalishi kuchayadi, demak nerv tizimining funksional holati o‘zgaradi. Shunday qilib, xarakter xislatlarining asosi ko‘chish mexanizmi insonlarda hayvonlarnikidan keskin tafovutlanadi, chunki unda ikkinchi signal tizimi nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xarakter xislatlarining namoyon bo‘lishi bilan nerv tizimiga qiyoslansa, u holda birinchisining ruyobga chiqishi o‘zgacha fiziologik sharoitga asoslanishi mumkin. Sobiq sovet psixologiyasida ta’kidlanishicha, nerv sistemasi umumiy tipining zid xususiyatlari psixologik jihatdan zid harakat usullariga mos tushadi. **B.M.Teplov, V.M.Merlin, Ye.A.Klimovlarning** tadqiqotlarida o‘qish, sport va mehnat faoliyatlarida harakat usullarining individual farqlari aniqlangan. Xuddi shu bois xarakter xislatlari paydo bo‘lishining o‘zgacha fiziologik sharoiti nerv tizimi umumiy tipining xususiyatlari hisoblanadi. Ma’lumki, nerv tizimining umumiy tipi - bu temperamentning fiziologik asosi hamdir. Shuning uchun temperament tipi xarakterning individual o‘ziga xos xislatlarining ruyobga chiqishidagi muhim psixologik sharoitlardan biri bo‘lib hisoblanadi. I.P.Pavlov tajribasining ko‘rsatishicha, muayyan tizimda tashqi ta'sir hukm surganda nerv tizimi umumiy tipining xususiyatlariga taalluqli dinamik stereotipning shakllanishiga qulaylik vujudga keltirish yoki, aksincha, halaqit berishi mumkin.

Shaxsning xarakteri tuzilishi turli xususiyatlarning tasodifiy yig‘indisidan iborat emas, balki o‘zaro bir-biriga bog‘liq, hatto tobe yaxlit tizimdan tarkib topadi. Xarakter xislatlarining muayyan qismidan xabardor bo‘lishlik notanishlarni tashxis qilish imkoniyatini yaratadi. Misol uchun, shaxsning shuhratparastligi ma'lum bo‘lsa, uning dili (ko‘ngli) qoraligi yuzasidan taxmin qilish mumkin, yoki inson kamtar, mo‘min, yuvosh xususiyatli bo‘lsa, albatta u ko‘ngilchan ekanligi ko‘nglimizga keladi.

Odatda psixik xususiyatlarning o‘zaro bog‘liq tizimi simptomokomplekslar (omillar) deyiladi. «Simptom» yunon symptoma belgi, mos tushish, «kompleks»

lotincha, aloqa, majmua degan ma'no anglatadi. Misol uchun, qarama-qarshi simptomokomplekslar haqida mulohaza yuritilsa, u holda insonlarda bu tizim o‘ziga ishonish o‘zidan mag‘rurlanish, maqtanchoklik, o‘zbilarmonlik, urushqoqlik, kek saqlash kabilar birikmasida yuzaga keladi. Boshqa toifadagi shaxslar o‘zlarining kamtarinligi, ko‘ngilchanligi, iltifotliligi, dilkashligi, haqqoniyligi bilan ajralib turadilar. Voqelikka shaxsning bir xil munosabati xarakter xislatlarining o‘zaro bir-biriga bog‘liqligini bildiradi.

Xarakterning u yoki bu xususiyati miqdoriy ifodaliligi oxirgi marraga yetib va normaning eng oxirgi chegarasiga borib qolganda ***xarakterning aksentuatsiyasi*** (ortiqcha urg‘u berilishi) deb ataladi.

Xarakterga ortiqcha urg‘u berilishi ayrim xarakter xususiyatlarining kuchayishi natijasi sifatida normaning oxirgi variantlaridan biri sanaladi. Bunda individda boshqalariga nisbatan barqarorlik bo‘lgani holda bir xil stressogen (qattiq hayajonlanuvchi) omillarga zaiflik ortishi kuzatiladi. Xarakterning aksentuatsiyasi o‘ta noqulay vaziyatlarda patologik buzilishlarga va shaxs xulq-atvorining o‘zgarishlariga, psixopatiyaga olib borishi (xarakter shaxsning adekvat ijtimoiy adaptasiyaga to‘sqinlik qiluvchi va amalda takrorlanmaydigan patologiyasi, garchi to‘g‘ri davolash sharoitlarida ba’zi tuzatishlarga berilsa ham) mumkin, lekin uni patologiyaga oid deb hisoblash noo‘rindir.

Xarakterning aksentuatsiyasi (ortiqcha urg‘u berilishi) turlarini tasniflash ancha murakkablik tug‘diradi va har xil nomenklaturasi bo‘yicha bir-biriga mos kelmaydi. (K.Leongard, A.Lichko). Lekin aksentuatsiyalashgan xususiyatlarning tavsifi ma'lum darajada bir xil bo‘lib qoladi. Bu har ikkala tasnif sxemalaridan muvaffaqiyatli terminlarni olib va bunda psixiatrik terminologiya («shizofreniya xususiyatlaqi», «epilepsiya» xususiyatlari va hokazo) bilan to‘g‘ridan- to‘g‘ri o‘xshashlik bo‘lishidan qochgan holda ortiqcha urg‘u beriladigan xususiyatlar ro‘yxatini keltirish imkoniyatini beradi. Xarakterni ortiqcha urg‘u berilgan holda baholash psixiatrning emas, balki pedagogning diqqatini jalb qilishini taqozo etadi, garchi aksentuatsiya muammosining o‘rtacha qo‘yilishi tarixi psixiatriya va psixonevrologiyaga borib taqalganda ham shunday hisoblanadi.

Nemis psixiatri K.Leongard fikricha, 20-50% kishilarda ba'zi xarakter xususiyatlari shu darajada kuchliki, ba'zan bir xil tipdagi ziddiyat va hissiy portlashlarga olib kelishi mumkin.

Xarakterning tashabbuskorlik, qat'iyatlilik, dadillik, sabotlilik singari ijobiy xislatlari bolalar bog‘chasida o‘yin faoliyatida tarkib topa boshlaydi. To‘g‘ri uyushtirilgan maktab jamoasi sharoitida o‘quvchilarda uyushqoqlik, intizom, saranjom-sarishtalik, o‘z-o‘zini tuta bilish, o‘zini idora qilish, o‘ziga nisbatan talabchan bo‘lish kabi xarakter xislatlari tarbiyalanib yetishadi. Kishi jamoada bir-bir bilan aloqa qilish jarayonida boshqalarning va o‘zining xarakter xususiyatlarini bilib oladi. Xarakterni bir xili ijobiy, boshqa bir xili salbiy ekanligini ajratib oladi. Bunday sharoit kishini o‘z xarakterini o‘zi tarbiyalash, jumladan, o‘z xarakterini qaytadan tarbiyalashni yo‘lga soladi.

Har bir kishi ma'lum yoshdan boshlab o‘z xarakteri va uning sifatlari uchun o‘zi javobgardir o‘z xarakterini tarbiyalashda kishi avvalo yaxshi fazilatlarini ko‘zda

tutmog‘i lozim. O‘z kamchiliklariga iqror bo‘lish kamchiliklarini yo‘qotishga boshlaydi.

Adabiyotlar

1. Бодалев А. А, Психология о личности. –М.: Изд-во МГУ, 1988.

2. Гамезо М.В, Домашенко И.А Атлас по психологии. –М.: «Просвещение», 1986 г.

3. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. T–2002 y.

4. Джемс В. Психология. –М.: 1991.

5. Леонгард К. Акцентуированные личности. –Киев: Вища школа, 1989.

6. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. 1-2 kitob. T–2002 y.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA SAVODXONLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING SAMARALI YO‘LLARI

A.M. Sultanova – *Nukus DPI,*
O‘zbek tili kafedrasi dotsenti, p.f.f.d (PhD)
J.M. Abulkairova – *Nukus DPI,*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti

Bugungi kunda xorijiy tajribalardan namuna olish, ijodiy yondashgan holda amaliyotga joriy etish, davr talabiga mos ravishda o‘quv materiallari ishlab chiqish, milliyligimizni yo‘qotmagan holda jahon standartlariga mos ta’lim tizimini yaratish va zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish vazifalari dolzarb masalalar sirasiga kiritilmoqda. Davlatimiz rahbari mamlakatimizda kadrlar muammosi mavjudligi va barcha sohalarga zamonaviy mutaxassislar zarurligini ta’kidlagan edi. Shu sababli butun ta’lim tizimi isloh qilinmoqda. Umumiy o‘rta ta’lim sifati ilg‘or xalqaro tajriba va zamon talablari asosida rivojlantirilmoqda. Prezident maktablari, mutafakkir bobolarimiz nomi bilan ataladigan ixtisoslashtirilgan maktablar, ijod maktablari, Temurbeklar maktablari kabi zamonaviy va innovatsion ta’lim maskanlari tashkil etildi. Ularda xalqaro standartlarga mos o‘qitish tizimi yo‘lga qo‘yilganligi kelajakda yetuk kadrlar yetishib chiqishidan dalolat beradi.

O‘quvchilarning boshlang‘ich sinfda ona tili ta’limi bo‘yicha egallaydigan bilim, ko‘nikma va malakalari, ularga qo‘yiladigan talablar davlat hujjati bo‘lgan o‘quv dasturida belgilab berilgan. Shuningdek, savod o‘rgatish dasturida ham savod o‘rgatish jarayoni va uning vazifalari aniq ko‘rsatilgan. Dasturga ko‘ra 1-sinfga kelgan bolalarning savodini chiqarish elementar o‘qish va yozishga o‘rgatishdan boshlanadi. Ular boshlang‘ich sinf davomida sidirg‘a o‘qish va savodli yozish kabi adabiy til me’yorlarini egallaydilar.

Savod o‘rgatish darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilarni o‘zbek tilidagi barcha tovushlar va harflar bilan tanishtirish, o‘qish va yozish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Boshlang‘ich sinflarda o‘rganish uchun tilni ongli egallashga va o‘quvchilarda grafik va imloviy malakalarni shakllantirishga zamin bo‘ladigan bilimlar tanlash lozim. Fonetika va grafika sohasida o‘quvchilar so‘zning tovush tarkibini, unli va undosh tovushlarning o‘ziga xos xususiyatlarini, so‘zda tovushning

ma’noni farqlashdagi ahamiyatini to‘g‘ri tushunishga imkon beradigan bilimlarni o‘zlashtiradilar, shuningdek, ularga so‘zning tovush va grafik shakli o‘rtasidagi nisbat (bog‘lanish)ni ongli aniqlash, so‘zni to‘g‘ri yozish imkoniyati yaratiladi. Morfologiya sohasidan ham so‘zni ongli o‘zlashtirish, uni to‘g‘ri ishlatish uchun katta amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan bilimlar tanlangan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari 1-sinfdan boshlab so‘z turkumlari (ot, sifat, son, olmosh, fe’l)ni har xil saviyada o‘rganadilar.

Boshlang‘ich sinflar ona tili kursi 1-4 – sinflarda tilning hamma tomonlari o‘zaro bog‘liq holda o‘rganilishi hisobga olinib tuzilgan, har bir sinfda fonetika, leksika, grammatika va so‘z yasalishi haqida elementar bilim beriladi. Tilni o‘rganishga bunday yondashish ta’lim jaryonini o‘quvchilar nutqini o‘stirish vazifasini hal etishga yo‘naltirish imkonini beradi.

O‘quvchilarni so‘zlarni grafik va imloviy to‘g‘ri yozishga o‘rgatish. Buning uchun o‘quvchilarni so‘zni bo‘g‘in-tovush va tovush-harf tahliliga o‘rgatish, so‘zdagi tovushlarning izchil tartibini ayta olish ko‘nikmalarini, tovush va harf o‘rtasidagi moslik va mos kelmaslikni anglashlariga doir mashqlarni tashkil etish zarur. O‘quvchilarni ongli o‘qishga o‘rgatish. Buning uchun savod o‘rgatish darslariga matn mazmunini o‘quvchilar hayoti bilan bog‘lash ko‘rgazmalardan foydalanish, matn mazmunini ongli o‘zlashtirganini aniqlovchi savol-topshiriqlar tizimini ishlab chiqish, matnga sarlavha topishga o‘rgatish kabi vazifalar yuklanadi.O‘quvchilarning lug‘atini boyitish va bog‘lanishli nutqini o‘stirish, dunyoqarashini kengaytirish. Buning uchun savod o‘rgatish darslarida gaplarni ohangiga ko‘ra to‘g‘ri o‘qishni, o‘qiyotgan matnning mazmunini tushunib, ongli o‘qishlarini ta’minlovchi lug‘atustida ishlashni tashkil etish, matnga yaqinlashtirib to‘liq qayta hikoyalashga o‘quvchilarni tayyorlovchi tahlil turlarini ishlab chiqish lozim.

Darslar qanday shakl, metod va vositalar bilan tashkil etilishidan qat’i nazar eng avvalo pedagogik texnologiyalar:

– pedagogik faoliyat ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish;

– o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni qaror toptirish;

– o‘quvchilar tomonidan o‘quv predmetlari bo‘yicha puxta bilimlarni egallashni ta’minlash;

– o‘quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish;

– o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqara olishlari uchun shart-sharoitlar yaratish;

– pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g‘oyalarining ustuvorligiga erishishni kafolatlashi lozim [8].

K.D.Ushinskiy ta’kidlaganidek harakatli o‘yinlarning ma’lum tizim holida bo‘lishi ularning muvaffaqiyatli qo‘llanilishining eng birinchi va asosiy xususiyatidir. Yapon tili grammatikasini o‘qitishda qo‘llaniladigan harakatli o‘yinlar tizimiga to‘rtta kichik tizimdagi o‘yinlar kiradi:

1. Gapirishni o‘rgatadigan o‘yinlar.
2. Tinglab tushunishni o‘rgatadigan o‘yinlar.
3. O‘qishni o‘rgatadigan o‘yinlar.
4. Yozuvni o‘rgatadigan o‘yinlar.

Har bir kichik tizimdagi harakatli o‘yinlar o‘z navbatida bir necha xususiy ko‘nikmalarga o‘rgatadigan o‘yinlar yig‘indisini o‘z ichiga olishi mumkin. Masalan,

grammatik birliklar asosida dialogik nutqni o‘rgatadigan harakatli o‘yinlar to‘plami (yig‘indisi), monologik nutqni o‘rgatadigan o‘yinlar to‘plami (yig‘indisi) kabi.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar o‘yin o‘ynashga moyil bo‘ladilar. O‘yinli hayotdan mas’uliyatli ’qish jarayoniga o‘tish ularga zerikarli, ularning yelkalariga og‘ir yuk bo‘lib tushishi tabiiy. O‘quvchilarning mana shu xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘ynab-o‘ylab o‘qishlarini ta’minlovchi ta’limiy o‘yinlardan ko‘p foydalanildi. Ta’limiy o‘yinlar axborot texnologiyalari vositasida bajariladi. Ular yordamida taqqoslash, guruhlash, farqlash, xulosalash kabi aqliy faoliyat yuritiladi.

Adabiyotlar

1. Ona tili fanidan Davlat ta’lim standarti / Uzviylashtirilgan Davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi: Ona tili. O‘qish. Matematika. Atrofimizdagi olam. Tabiatshunoslik (1-4-sinflar). – Toshkent: RTM. 2010. – B. 10–14.

2. Ona tili fanidan o‘quv dasturi / Uzviylashtirilgan Davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi: Ona tili. O‘qish. Matematika. Atrofimizdagi olam. Tabiatshunoslik (1-4-sinflar). – Toshkent: RTM. 2010. – B. 15–40.

3. Гладченко В.Е. Реализация преемственности в процессе формирования коммуникативнқх умений учащихся 3–5 классов на уроках русского языка: Автореф дисс. ... канд. пед. наук. – Майкоп, 2018. – 28 с.

4. Гулямов А.К. Самостоятельная работа учащихся IV классов узбекскх школ на уроках родного языка: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – Ташкент, 1975. –31 с.

5. Зиёдова Т.У. Матн яратиш технологияси (она тили таълими мисолида). – Тошкент, «Фан», 2008. – 157 б.

6. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Изд-е 2-е, доп., исправл. и перераб. –М.: Логос, 2003. – 384 с.

7. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 219 с.

8. Lado R. Language Teaching. –New York, San Francisco, Toronto, London, 2010.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNDA BAQSÍLAR ATQARǴAN QOSÍQLARÍ ARQALÍ DÓRETIWSHILIGIN RAWAJLANDÍRÍW HÁM TÁRBIYALAW

G.K. Zarımbetova- *Baslawısh tálim kafedrası oqıtıwsısı,*
N.K. Maksetova- *Baslawish talim 2-basqısh magistrantı*

Qaraqalpaq xalqın ańlatıwshı, milliy namalarına, milliy usılına salıp atqarılatuǵın kóplegen tárbiyalıq áhmiyetke iye aqıl-násiyat qosıqlar, terme-tolǵawlar, dástanlarımız bar. Bul qosıqlar terme-tolǵawlardıń ayırım qatarları, xalqımızdıń naqıllar ornında paydalanıp aytılıp kiyatır. Xalıqtı jaqsı turmısqa alıp shıǵatuǵın, erlikke iskerlik penen mártlikke, doslıqqa shaqırıwshıda aqıl-násiyat qosıqlar.

Tálim tárbiyalıq áhmiyetine názer salsaq, qosıqlardıń ótmishten usı dáwirge namaları menen xalıq awzında saqlanıp kelinbekte. «Xalıqtı tárezi»-dep biykarǵa aytılmasa kerek. Tek ǵana paydalı, el iygiligine durıs juwap beretuǵın, insan sanasına irkinishsiz qásiyetliligi menen jetip baratuǵın paziyletli nárselerdi xalıq qabıl alıp hám

udayı saqlaydı. Aqıl-násiyat qosıqlardıń jaslarımız tárbiyasına tereń tásir etedi. Bul násiyat sózlerdiń tiykarǵı orayı xalıq bolıp esaplanadı.

Bulay dewimizdiń sebebi naqılda-aqılda xalıq múlki desek aljaspaymız. Xalıqtıń ótmishinen kelip shıqqan halda naqıl, aqıl sózler, násiyatlar payda boladı. Shayırlarımız xalıq danalıǵına súyengen halda qosıqlar dóretedi dep oylaymız. Násiyat qosıqlar jazıp, turmıstı súwretlegen, elin maqtanısh etken, xalqımızdıń maqtanıshı Berdaq, Ájiniyaz, Kúnxoja, Ótesh h.t.b. kóplegen shayırları bar. Bul shayırlarımızdıń násiyat qosıqları qaraqalpaq xalıq namaları menen suwǵarılıp, xalqımız arasında baqsılar, jırawlar tárepinen atqarılıp kiyatır.

Milliy muzıkamızdıń qúdiretliligi sonda, shayır qosıqların nama menen xalıqtıń júregine tez jetkerip beriwinde, eger namasız aytılsa yamasa oqılsa, onda da tıńlanıp xalıq ráhátlenedi, al nama sol shıǵarılǵan qosıqqa egizdiń sıńarınday bolıp jantasadı. Bul usılda shayırlar qosıqları uzaq saqlanıp hám tez taraladı. Tıńlawshılar ráhátlenip sózine hám namasına itibar berip tıńlaydı hám qanday da násiyat qosıqlardan úlgi aladı. Máselen Berdaq shayırdıń «Xalıq ushın» qosıǵında

Jigit bolsań, arıslanday tuwılǵan,
Xizmet etkil udayına xalıq ushın,
Jigit bolsań arıslanday tuwılǵan
Sonıńdaylar xızmet eter xalıq ushın -dep keltiredi.

Bul jerde Berdaq shayır adamnıń maqseti haqqında sóz etedi, adam bilimli bolıp xalıqqa hadal xızmet etiw kerekligin násiyatlaydı. Bul qosıqtı házirgi dáwirimizde qaraqalpaq xalıq naması «Xoja bala» namasına salınıp baqsılarımız aytıp kiyatır.

Tiykarında Berdaq shayır bolıp ǵana qoymastan baqsı da bolǵanlıǵın tariyx ayqın aytıp bere aladı. Shayır qosıqların xalıq namalarına salıp ózi atqarǵanlıǵın hesh kim biykarlay almaydı.

Berdaq shayırdıń násiyat qosıqlarınan «Jaqsıraq», «Balam», «Búlbil», «Maǵan ber» hám batırlıqqa tárbiyalawshı «Amangedi», «Ernazar biy», «Aqmaq patsha» iri kólemli shıǵarmaları jaslarǵa sabaq bola aladı. Máselen «Jaqsıraq» qosıǵında

Jumıs isle tuwılǵan soń el ushın,
Janıńdı ayama elde Er ushın,
Kindikten qan tamǵan tuwǵan jer ushın,
Ólip ketkenińshe xızmet jaqsıraq-dep keltirgen.

Bul qosıǵında belgili bir kásipti iyelep, Ana Watan, xalıq ushın xızmet etiw kerekligin násiyatlaydı, aqıl beredi. Xalıq arasında Qaraqalpaqtıń «Dárdińnen» naması menen aytılıp kiyatır. Bul namada tıńlawshını erksiz ózine tartadı, oylandıradı, aqıllandıradı.

Batırlıq dástanlar dep «Qoblan», «Alpamıs», «Edige», «Qırıq qız», h.t.b. dástanlardı aytamız. Bul dástannıń waqıyası, mazmunı xalıqtıń arzıw-ármanlarınan tiklengen hám bunı xalıq tán alǵan. Bul dástanlar keleshek áwladlardı erjúrek, bilimli, ónerli, watanın súyiwshilikke tárbiyalawda úlken áhmiyetke iye.

Qaharmanlıq dástanda joqarıda aytıp ótkenimdey tiykarınan erlikke, batırlıqqa sharıqlaydı. Máselen «Edige» dástanın alıp qarayıq. Edige dástanında watan, tuwılǵan jerge súyiwshilik erlikler júrek tolǵanısları menen beriledi.

Mısalı: Esiktıń aldı bay terek,

Ol ne bolar Xojamjan,
Esiktıń aldı shoq qamıs,
Bul ne bolar Xojamjan
Esiktıń aldı taq qamıs

Edige dástanında ata-ana ushın, perzent saǵınıshı, perzent ushın ata-ana qádiri adamnıń adamǵa qádir-qımbatı, jası úlken ulamalarǵa húrmet, dos qádiri jırlanadı.

Edige dástanın xalıq súyip tıńlawınıń sebebi dástanda batırlıq penen qosa xalıqtıń filosofiyası, arzıw árman oyları, úrp-ádeti, xalqımızdıń terme tolǵawları, naqıl-maqalları tolıq hám ıqshamlı paydalanılǵan xalıqlıq dástan.

Hárbir xalıqtıń ruwxıy dúnyası, mádeniyatı, tili, etnografiyası, ádebiyatı, milliy muzıkası bar. Qaraqalpaq awızeki professional muzıkasında baqsıshılıq tradiciyasınıń rawajlanıwı, onıń atqarıwshıları bolǵan baqsılardıń dóretiwshilik ómirinıń keńeyip olardıń fantaziyasınıń kem-kemnen joqarı dárejege kóteriliwi nátiyjesinde sazlar payda bola basladı. Baqsılar tárepinen dástanlardı, nama hám qosıqlardı xalqımızǵa júdá tásirli jetkerip bergen. Olar hárbir atqarıwshınıń individuallıq dóretpesiniń, muzıkalıq til baylıǵınıń ósiwine qolaylı jaǵday tuwdırıp otırǵan.

Biz xalqımızdıń ańız, ápsana, ráwiyat hám tariyxıy saz hám qosıqlarına názer taslasaq, bir qansha mádeniy miyraslarmızdıń saqlanıp qalǵanlıǵın kóremiz. Biziń maqsetimiz bul qosıq hám namalardıń tariyxın keleshek áwladtıń biliwin onı úyreniwi ushın qádem qoymaqshımız.

Bul xalıq qosıq hám namaları Respublikamızdıń joqarı hám orta arnawlı oqıw orınlarındaǵı muzıka bólimleri, balalar muzıka mekteplerinde oqıtıwshı, oqıwshılar hám kórkem-óner mádeniyatımız ushın ballarımızdıń hár tárepleme rawajlanıwında tálim-tárbiyalıq áhmiyetı júdá kúshli dep oylaymız.

Ádebiyatlar

1. Alewov Ó. Qaraqalpaq xalqınıń etnopedagogikası. – Nókis: Bilim, 1994.– 56 b.

2. Abdimuratov P. Qaraqalpaq xalqınıń destúrleri hám onıń jaslar tárbiyasnıdaǵı áhmiyeti. – Nókis: Bilim, 1996. – 91 b.

3. Axloq-odobga doir hadis namunalari. Toshkent.: Xalq merosi, 1990.

ПРИМЕНЕНИЕ ИЛЛЮСТРАЦИИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ КАК ОДИН ИЗ МЕТОДОВ ПЕДАГОГИКИ

Г.Б. Сейтбаева – *студентка 2-курса факультета «Начальное образование» НГПИ имени Ажинияза*
У.К. Сейтжанова *– научный руководитель, канд.пед.наук, доцент*

Как учить детей младшего школьного возраста, чтобы при разумном использовании возможностей достичь максимального в данном возрасте усвоения знаний, умений, способов мышления - вечный дидактический вопрос. Поиски ответа выводят на категорию методов обучения.

Методы обучения (от греч. Metodos-путь к чему-либо) – это упорядоченная деятельность педагога и учеников, направленная на

достижение поставленной цели [1;178]. Методы обучения выполняют следующие функции: мотивационную, обучающую, развивающую, воспитательную, организационную. С помощью их учителя не только обучают, но и осуществляют воспитательные воздействия, влияют на организацию учебно-воспитательного процесса. Требования нового современного стандарта не являются чем-то абсолютно новым, но всё же каждый урок требует тщательной подготовки, то есть отбора содержания учебного материала, критического отношения к подбору форм, методов организации деятельности учащихся.

Урок- это система учебно-воспитательной и организационной деятельности преподавателя в единстве с учебно-познавательной деятельностью обучаемых, направленная на достижение цели и задач их общего обучения, воспитания и развития в соответствии к заданным образовательным стандартам [3;85].

Ученик младших классов мыслит в представлении К.Д.Ушинского, формами, красками, звуками, ощущениями в принципе [2;244]. Обучение младших школьников должно сопровождаться средствами наглядных пособий, так как у них ещё не достаточно развита сосредоточенность, устойчивость внимания. Исходя из этого с первых дней обучения детское внимание необходимо «воспитать». Это «воспитание» возможно именно при использовании иллюстрации, которая помогает ученикам облегчить понимание и усвоение предмета, повысить интерес к учению, а учителю-высвободить время.

Иллюстрация (от лат. Illustratio- освещение, наглядное изображение) изображение сопровождающее, дополняющее и наглядно разъясняющий тест(рисунки, гравюры, фотоснимки, репродукции картин и т.п.), собственно как область литературного и научного произведения [4;2]. Иллюстративный(вне-текстовый) материал считается дидактическим средством обучения, развития и воспитания. В педагогике применяется, чтобы показать учащимся разнообразные предметы, объекты и явления в естественной форме. Существуют разные виды иллюстрации: классная доска или интерактивные доски, красочные иллюстрации(карты, рисунки, схемы, плакаты, фотографии), учебные иллюстрации(картины, изображения в школьной книге), графические иллюстрации и др. Несмотря на общность выполняемых различными иллюстрациями функции и задач, для каждого вида иллюстрации можно выделить их отличительные возможности.

Рисунки, фотографии предназначены для ознакомления с фактами, предметами, явлениями. Также они отражают характерные черты повседневной жизни, показывают важнейшие события и исторических деятелей, в наиболее ярких образах.

Картины оказывают сильное эмоциональное воздействие, тем самым усиливая восприятие учащимися материала, являющийся средством мотивации.

Чертежи, схемы, карты, таблицы развивают абстрактное мышление и позволяют систематизировать, обобщать раннее изученное.

Иллюстрации к художественным текстам в книге помогают ребёнку представить то, о чём он читает, увидеть героев и что с ними происходит.

Видео-иллюстрации могут существенно улучшить качество учебно-воспитательного процесса. Они помогают увидеть очень медленные и быстрые процессы, которые невозможно наблюдать непосредственно.

Интерактивные доски служат областью для записи предложений, слов и разнообразных задач. Они развивают интерес к выполнению заданий.

На уроках можно применять следующие приёмы работы с иллюстрациями:

- беседа по содержанию иллюстрации;

-совместный анализ иллюстрации, в целях определения сходства с текстом;

-составление вопросов и нахождение на них ответов по иллюстрации;

-сравнение и сопоставление иллюстрации схожего по теме сюжета у разных авторов;

-соотнесение иллюстрации с текстом;

-оценка ребёнком иллюстрации;

-самостоятельное заполнение схем, таблиц по материалу;

-подбор пословиц, поговорок, ключевых слов к рисунку;

Таким образом, применение в учебном процессе наглядных пособий (иллюстрации) развивает у младших школьников абстрактное мышление, стимулирует повышению творческого и коммуникативного навыков, познавательного интереса и учебной мотивации.

Литература

1. Подласый И.П. «Педагогика начальной школы: учебник». –Киев.: Владос, 2008, –С.405.

2. Прудникова Т.И. «Применение средств наглядности на уроках в начальной школе». –Крым(г.Симферополь). 2021г. УДК 371.-С.244-246.

3. Мезенцева О.И., Кузнецова Е.В. «Современные педагогические технологии». Учебное пособие. Новосибирск-2018. -С.144.

4. Дерябина В.А. «Методика работы с иллюстративным материалом в курсе «ОРК» и «СЭ». Аллабгская НОШ-2011. -С.9.

5. Поздеева С.И. «Иллюстративный материал школьного учебника как средство визуализации и коммуникации». РГНФ №16-26-01009. – Томск.: Россия. 2016. -С.27-32.

6. Выготский Л.С. «Воображение и творчество в детском возрасте». Санкт-Петербург-1997. -С.342.

7. Молодцова Н.Г. «Развитие у младших школьников способа понимать смысл зрительного образа». «Начальная школа» №2, 2004.

OQÍWSHÍLARǴA TEMATIKALÍQ SÚWRET SALÍWDÍ ÚYRETIW

Sh. Qallıqlıshov – *NMPI docenti*
M. Niyozmatova *– Súwretlew óneri hám texnologiyalıq tálim fakultetiniń 4-kurs talabası*

Zamanagóy ulıwma bilim beriw mektebiniń tiykarǵı wazıypalarınan biri oqıwshılardıń óz betinshe dóretiwshilik jumıs qábiletin rawajlandırıw bolıp tabıladı. Súwretlew kórkem óneri oqıw predmeti sıpatında, teoriyalıq hám ámeliy shınıǵıwlardı birlestirgen halda úlken múmkinshiliklerge erisiledi, onıń nátiyjesi oqıwshılardıń dóretiwshilik miynetiniń haqıyqıy jemisi bolıp tabıladı.

Tematikalıq súwret salıw, súwretlew óneri pániniń eń qızıqlı hám eń kerekli bólimleriniń biri. Tematikalıq súwretler tiykarınan mazmunlı hám túsinikli bolıwı tiyis. Bul ushın oqıtıwshı oqıwshılar ushın kúndelikli turmısqa baylanıslı yamasa olardıń kóz aldına elesleytuǵın hám eske túsiriw ańsat bolǵan temalardı tańlawı kepek. Álbette súwret salıw ushın ádebiy shıǵarmalar xalıq ertekleri, gúrriń, tımsal, haywanatlar dúnyasına tiyisli bolǵan temalar derek bolıp xızmet etedi. Tiykarınan oqıtıwshı tapsırma bergende bir yamasa bir neshe temanı tańlap aladı hám usı tema tiykarında súwret salıw oqıwshılar dıqqatına usınıladı.

Tematikalıq súwret sabaǵı temanıń emocional hám obrazlı mazmunın analiz qılıwdı, syujetlerdi tańlawdı, pikirdi qáliplestiriwdi, kompozicialıq sheshimdi izlewdi óz ishine alıwı kerek, buǵan kirisiw ushin birneshe eskizler islew talap etiledi. Balalarǵa eskiz keleshektegi sızılmanıń kompozicion eskizi ekenligin, tiykarǵı pikirdi ańlatıwın hám oǵan barlıq detallardı sızıw shárt emesligin qısqasha túsindiriw kerek. Eskizlerdi úyreniw oqıtıwshıǵa hár bir oqıwshınıń ǵárezsiz dóretiwshilik jumısı ushın individual qábiletlerin tolıqlaw bahalaw múmkinshiligin beredi.

Tematikalıq súwret salıw shınıǵıwlarında balalar óz qızıǵıwshılıǵı boyınsha xalıq ámeliy óneri buyımların, ózin qorshaǵan ómir saxnasın, ádebiy qaharmanlardı, dekorativli naǵıs h.t.b.lardı qıyal etip kóz aldına keltiredi. Balalar súwret salıwdıń nızamlıǵı bolǵan kompozitciyanı túsiniwi arqalı, olar dóretiwshilik jumıslarında óz pikirlerin keń hám tolıq syujetli súwretleydi.

Kompoziciya degenimiz ne? Hár qanday óner shıǵarmalarınıń negizin kompoziciya quraydı. Kompoziciya (latınsha «compositio» baylanısıw, birikpe oylap tabıw") kórkem dóretiwshiliktiń tiykarǵı kategoriyalarınan biri bolıp esaplanadı. - yaǵnıy predmetlerdi salıstırıp, málim tártipte jaylastırıw, bayan etiw, kompoziciya dúziw degen mánisti bildiredi. Ol shıǵarma dúziliwinde bólimlerdiń shıǵarma mazmunına say jaylasıwın hám óz-ara baylanıstı ańlatadı. Súwretlew ónerinde kompoziciyanıń simmetiriya hám asimmetiriya, ritm, háreketsizlik (statika) hám háreket (dinamika), ekinshi dárejeli zatlardıń birinshi dárejeli zatlarǵa boysınıwı, kóriw orayı hám kóbinese oǵan say keletuǵın kompoziciyalıq oraydı bórttirip kórsetiw sıyaqlı qaǵıydaları bar. Balalarǵa berilgen tapsırmanı olar ózleri súygen yamasa unatqan adamlardıń súwretleriń túp nusqasın uqsatıwǵa ján-táni menen háreket etedi. Balalar ertekler tiykarında da úlken qızıǵıwshılıq penen súwret salatuǵınlıǵı belgili. Mısalı. Bawırsaq, Túlki menen tırna, Maqtanshaq qoyan, Ash qasqır, Ańqaw mergen h.t.b. temalarda súwret salıwı múmkin. Ertekler temasında shınıǵıwlardı orınlawda sol ertek tuwralı oqıwshıda tolıq maǵlıwmat bolıwı kepek.

Sonıń ushın oqıwshılarǵa sol ertek mazmunı boyınsha birneshe sorawlar beriledi hám sorawlarǵa anıq juwap alınıwı kerek. Berilgen sorawlarǵa ayırım oqıwshılar tolıq juwap bere almawı múmkin temanı ele de keńnen túsindiriw ushın oqıtıwshı ertek qaharmanlarınıń obrazların oqıwshıǵa tásirli túrde sóylep beriwi, unamlı qaharman menen unamsız qaharmanlardıń obrazın, olardıń ústi bas kiyimleri hám onıń reńlerine kewil bóliwdi talap etiwi kepek. Sebebi bunday shınıǵıwlardı orınlawda jaqsı menen jamandı ajıratıp turıwshı olardıń túr-túsi hám kiyimleriniń reńleri de úlken áhmiyetke iye. Tematikalıq súwret salıw sabaqların balalardıń fantaziyası hám kóz aldına elesletiwin aktivlestiriledi. Sonday-aq bunday shınıǵıwlardıń nátiyjeliligi, balalardıń pánge bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwǵa járdem beredi.

Ádebiyatlar

1. Xasanov R. Maktabda tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. T-2004.
2. Abduraxmonov G.M. Tasviriy san’at kompozitsiyasi. T-1996.
3. Majidov J., Rajabov R. Maktabda tasviriy san’at samaradorligini oshirishning didaktik asoslari. T-1990.

TA’LIM-TARBIYA JARAYONIDA TALABA YOSHLARNING IQTISODIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH

Z. Daljanova *– NDPI*
“Ijtimoiy fanlar” kafedrasi katta o‘qituvchisi
D. Abdurahimova *– NDPI*
Maktab menejmenti yo‘nalishi 3-kurs talabasi

O‘zbekiston o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgan dastlabki kunlardanoq shu kabi muhim va dolzarb masalalarga alohida e’tibor qaratdi. Bu borada qator islohatlar va qarorlar qabul qilindi. Jumladan, “Ta’lim to‘g‘risidagi” qonun, “Sog‘lom avlod” Davlat dasturi va boshqalar. Mazkur dasturlarda, asosan yoshlarni xar tomonlama sog‘lom va bilimli qilib tarbiyalash va ta’lim jarayonida zamonaviy ta’lim usullaridan keng qo‘llash orqali ularni kelajakda sifatli kadrlar qilib tayyorlash masalasi alohida e’tibor qaratiladi. Bu kabi masalalarning muvoffaqiyatli bajarilishi esa jamiyatimiz a’zolarining ma’naviyati va dunyoqarashi sog‘lom bo‘lishini nazarda tutadi.

So‘ngi yillarda iqtisodiyot sohasida ilmiy va amaliy adabiyotlarda hamda maqolalar, ilmiy ishlanmalarda “yangilik”, “ilg‘or texnologiyalar” kabi atamalarni ko‘plab uchratmoqdamiz va ushbu atamalar qatorida “innovatsiya” atamasi ham ommalashib borayotgani barchamizga sir emas. Yurtimiz kelajagi bo‘lgan biz yoshlarga, talabalarga innovatsion iqtisodiyot tushunchalarini yanada kengroq tushuntirishlar, bilimlar va ko‘nikmalar berib borish yurtimizning ta’lim sohasidagi islohatlardan biri sifatida qabul qilish xato bo‘lmaydi.

O‘quvchilarga, talabalarga innovatsion iqtisodiyotni yanada ko‘proq, chuqurroq o‘rgatishdan asosiy maqsad shundaki, rivojlanib borayotgan bir davrda iqtisodiyotni chuqurroq anglatish bu davlatning kelajagi bo‘lgan talaba yoshlarning kelajakda shu yurtga kerakli bo‘lgan yetuk kadr bo‘lib yetishishlarini anglatadi.

2019-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish to‘g‘risida”gi Farmonida ham ta’lim-tarbiya sohasiga alohida to‘xtalib o‘tilganligi biz talabalarning

innovatsion iqtisodiyotni yanada ko‘proq, chuqurroq o‘rganishimiz bu davr talabi ekanligini anglatadi [1]. Darhaqiqat, talaba yoshlar va o‘quvchilar ongida innovatsion iqtisodiyotni yanada ko‘proq, chuqurroq o‘rgatilishi, yangicha innovatsion g‘oyalar yaratishimiz bu davr talabi ya’ni rivojlanish davrida yashayotgan ekanmiz mana shu davrga hamohang ravishda ongimizni, fikrimizni hatto fikrlash qobiliyatimizni ham yanada terangroq qilishimiz, innavatsion qarashlarga ega bo‘lishimiz kerak.

O‘zbekistonda innovatsion iqtisodiyotni talabalarda shakllantirish va rivojlantirishda quyidagilarni ajratishimiz mumkin:

- Boshlang‘ich, o‘rta-maxsus va oliy o‘quv yurtlarida innovatsion iqtisodiyot tushunchalarini o‘quvchi yoshlar va talabalar ongiga singdirib, ularga innovatsiyalarning Respublika kelajagi uchun hayotiy ahamiyatga ega ekanligini tushuntirish;
- Oliy ta’lim va magistraturani tugallayotgan hamda fan doktori (PhD) ilmiy darajasiga da’vogarlarning dissertatsiyalarida majburiy tarzda innovatsiyalarga bag‘ishlangan alohida bo‘lim bo‘lishini va undagi innovatsion amaliy natijalarni ko‘rsatishni qat’iyan talab qilish [2; 81].

Hayotning har bir jabxasida aniq fanlar sohasi juda muxim o‘rin tutganidek, innovatsion iqtisodiyot ham rivojlanib borayotgan bir davrda iqtisodiyot ta’limi ham nafaqat oliy ta’limda ma’lum soatlardagina emas balki maktab davrlaridanoq o‘quvchi yoshlarga o‘rgatib borish bu ularning kelajakda innovatsion iqtisodiyotni yetuk darajada egallashlariga zamin yaratadi. Hozirgi davrda iqtisodiyotni, siyosatni yaxshi anglagan kadr o‘z sohasida nafaqat o‘z sohasida balki hayotda ham harqanday sohalarda qiyinchilikka uchramaydi.

Shuni alohida ta’kidlashimiz lozimki so‘ngi yillarda innovatsion iqtisodiyot nafaqat iqtisodiyot fanida balki pedagogikada ham keng qo‘llanila boshlandi.

Shaxsning rivojlanishi va o‘quvchilarning ijtimoiy ahamiyatga ega sifat va qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ta’limning insonparvarlik mazmuniga yaqinlashish, ularni hayotda faol ishtirok etishga jalb etish, uning bilish bilan qo‘shiluvi va madaniyatni o‘zlashtirishi hamma-hammasi so‘nggi yillarda sezilarli shakllandi. Mazkur yo‘nalishda so‘nggi yillarda tarbiyalanuvchilar ongidagi aldam-qaldamlik, ularning xulq-atvorini haddan tashqari qat’iy belgilash, ularga qattiq ta’sir etish, tanqidiy fikrlash tarziga ega bo‘lmagan qarashlardan voz kechish yordamida ko‘plab innovatsiyalar yo‘naltirildi [3; 76].

Xulosa qilib aytganda, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevning 2020 yilni “Ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish” yili deb e’lon qilishi bilan innovatsion iqtisodiyotga bo‘lgan e’tibor o‘tgan yilgilarga qaraganda yanada oshdi. Shu yildan boshlab innovatsion iqtisodiyotga avvalgi yillarga nisbatan e’tibor anchagina ko‘paygani barchamizga ma’lum. Xatto, yoshlarda innovatsion g‘oyalarni yanada rivojlantirish, ularning ongida innovatsiyani rivojlantish maqsadida “eng yaxshi innovator” naminatsiyasi ham joriy qilinib, innovatorlar yanada yuksak marralarni zabt etishlari uchun, barcha shart-sharoitlar yaratilib, qo‘llab-quvvatlanib kelinmoqda.

Innovatsion iqtisodiyotni nafaqat talabalar balki o‘quvchi yoshlarga chuqurroq o‘rgatish yoshlar ongida iqtisodiyotga bo‘lgan tushunchalar yanada ko‘proq anglashlariga yo‘l ochadi.

Adabiyotlar

1. 2019-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentyabrdagiPF-5544-son Farmoni.

2. Ayupov R.X., Boltaboeva G.R. O‘zbekistonda innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish muammolari va yechimlari. –T.: TMI, 2013.

3. B.X.Xodjaev. “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti”. –T.: «Sano-standart» nashriyoti, 2017.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI IJODKORLIKKA YO‘NALTIRISH

G.X. Mirzabekova *– NDPI*
Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
I.I. Abayeva *– NDPI*
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2-kurs talabasi

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” har tomonlama kamol topgan, turmushga moslashgan, ta’lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda tanlash va puxta o‘zlashtirish uchun sharoitlar yaratishni, jamiyat, davlat va oila oldida o‘z mas’ulligini his etadigan barkamol avlodni tarbiyalashni nazarda tutadi. Respublikamiz o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi tizimida ushbu hujjatlarni hayotga tadbiq etish borasida tubdan o‘zgartirish va yangilanishlar jarayoni izchil davom etmoqda. Zamon talablariga javob beradigan mutaxassis kadrlar tayyorlash Vatan taraqqiyotini ta’minlash va jahon hamjamiyatidan o‘ziga munosib o‘rin egallashda muhim ahamiyatga ega. Bu uchun mehnat bozorida raqobatlasha oladigan, yuqori malakali, keng ixtisosli, ishbilarmon va ijtimoiy faol mutaxassis kadrlar tayyorlash zarur. Tinch va osuda vatanimizda o‘sib voyaga yetayotgan avlod bizning ertangi kelajagdir. Biz yurtimizda yangi avlod, yangi tafakkur sohiblarini tarbiyalashdek ma’suliyatli vazifani ado etishda birinchi galda ana shu mashaqqatli kasb egalariga suyanamiz va tayanamiz. Boshlang‘ich sinfga qabul qilingan har bir bola u- nihol, u oppoq qog‘oz. Uning kelajakda ulkan daraxt bo‘lib o‘sishi va yana o‘sha oppoq qog‘ozga yozuvning qanchalik tekis va ravon chiqishi bu ustoz deb atalmish buyuk zotga bog‘liqdir.

Darhaqiqat, xitoyliklar “Iste’dodsiz o‘quvchi bo‘lmaydi, iste’dodni ko‘ra olmaydigan o‘qituvchilar bo‘lishi mumkin” deb ta’kidlashganda naqadar haq edilar. Shunday ekan har bir bola o‘zi yangiliklar, kashfiyotlar qila olish qobiliyatiga ega. Faqat ularning sbu qobiliyatlarini yuzaga chiqarish uchun ota-onalardan va o‘qituvchilardan katta kuch talab qilinadi. Chunki o‘qituvchi har bir bola bilan yakka holda ishlab ular nimaga qiziqadi, ko‘proq qanday mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanishi haqida ma’lumotlarga ega bo‘lishlari kerak. Bolaning nimaga qiziqishiga qarab, uni shu narsaga yo‘naltirib, u bilan alohida ishlansa ko‘zlangan maqsadga erishiladi. Bu o‘rinda boshlang‘ich sinf dasturidan o‘rin olgan ijodkorlikka yo‘naltirilgan fanlarning o‘rni beqiyos. Masalan, o‘sha o‘quvchi san’atga qiziqar, tabiiyki, boshlang‘ich sinflarda o‘qish darsi o‘tiladi, darslik ichida keltirilgan hikoyalar, asarlardan parchalarni o‘quvchilar faqat o‘qib, gapirib berib emas, balki o‘sha berilgan hikoyani doskaga chiqib rol bajarib ham ko‘rsatib berishlari mumkin. Shuningdek,

“Texnologiya”, “Musiqa” darslari ham bundan mustasno emas. Masalan, o‘quvchi juda chiroyli narsa va buyumlar yasashga qodir, lekin unga e’tibor kamlik qilar, ularni tortadigan kuch kerakdir. Bu borada ota-onalar bolasining o‘qishi bilan, odob-axloqi bilan qiziqishlari, maktab va o‘qituvchining o‘quvchiga talablarini, maslahat va topshiriqlarini jiddiy kuzatib borsalar ayni muddao bo‘ladi. Bu esa bolaning yaxshi o‘qishi va intizomli bo‘lishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalar bolalar uchun eng mo‘tabar, aziz-u mukarram kishilardir. Ular doim bola uchun namuna bo‘lib xizmat qiladilar. Shu bois bolalar ota-onalariga o‘xshash uchun doimo havas bilan taqlid qilib yashaydilar. Aynan shuning uchun ham ota-onalar hamma vaqt har jihatdan bolalarga ibrat bo‘lishlari shart. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ijodkorlikka yo‘naltirish uchun u o‘quvchi bilan birga o‘qituvchilar ham ijod qilishlari, ular bilan shug‘ullanishlari kerak.

Ta’limda ilgaridan “Avval hunar o‘rgat, keyin shogird o‘z xohishicha nimani ijod qilsa-qilaversin” yo‘sinda ish tutish rusm bo‘lgan. Shuni yodda saqlash kerakki, ijodkor yaratuvchi shaxsni tarbiyalash-fanga ma’lum bo‘lgan bilimlarning o‘zinigina o‘zlashtirish bilan kifoyalanmay, olingan bilimlar zamirida yangi bilimlarni kashf etishlari bilan muhimdir.Hozirda o‘quvchining intelektual darajasini, yaratuvchanligini, ijodkorligini, izlanuvchanligini takomillashtirish orqali ularni yangi bilimlarni olishga qaratilmog‘i lozim.

Ma’lumotlarga qaraganda, olti yoshgacha bo‘lgan bolalar 40% iste’dod potensialiga ega. Sababi bu yoshda inson butun umri davomida egallashi mumkin bo‘lgan bilimlarning 70% ini o‘zlashtiriladi. Bu yoshdagi bolalarning salohiyat darajasini belgilashda turli ko‘rsatkichlar e’tiborga olinishi mumkin. Ko‘pincha ulardagi nutqiy ko‘nikmaning qay darajada rivojlanganligi eng yetakchi ko‘rsatkich hisoblanadi.

Ma’lumki, bolada og‘zaki nutqning shakllanishi 1-3 yoshdan boshlab, dastavval, ot turkumiga mansub so‘zlarni, keyinchalik, sifat va fe’l turkumidagi so‘zlarni talaffuz qilishdan boshlanadi. Ravon og‘zaki nutq ko‘nikmasiga erishish turli bolalarda turlicha muddatda shakllanib, individual tabiatga egaligi bilan ham ajralib turadi. Til va tafakkurning chambarchas bog‘liq ekanligini yana bir bor esga olsak, iste’dodli o‘quvchilar bilan ishlashda ularning ravon nutqiy malakaga egaligi nechog‘lik ahamiyatli ekanligini tushunishimiz qiyin emas. Bolalar eng kichik yoshdanoq ijodkorlik, yaratuvchanlikka moyil bo‘lar ekanlar. O‘quv jarayonida o‘quvchining bilimlarini ijodkorlikka yo‘naltirilsa bolaning faolligi, yaratuvchanligi qobiliyati oshib boradi. Bolalarning bo‘sh vaqtini mazmunli va maqsadli yo‘naltirilsa kelgusida o‘z kasbida ham ijodkor bo‘lib yetishishiga sabab bo‘ladi. Umuman inson faoliyatida ijodkorlik, yaratuvchanlik juda muhim jarayon hisoblanadi.

Ijodkorlik, yaratuvchanlik qanchalik ko‘p bo‘lsa yurtimizda yuksalish shuncha ko‘p bo‘ladi.Albatta, dunyoda mamlakatlar ko‘p, lekin bu olamda betakror ona yurtimiz O‘zbekistonimiz yakka-yu yagona. Mana shu go‘zal va muqaddas yurt bizga atalgan, uni asrab-avaylash tuyg‘usi har birimizning dilimizda jo bo‘lishi kerak. Bu borada yurt kelajagi bo‘lgan yosh avlod tarbiyasi nechog‘lik muhim ahamiyat kasb etishi barchamizga kundek ravshan. Ta’limning o‘zbekona usulini shakllantirish, yoshlarimizni o‘z iqtidori, qiziqishidan kelib chiqqan holda to‘g‘ri yo‘naltirish boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari oldida turadigan mas’uliyatli vazifalardan biridir.

Adabiyotlar

1. R.Mavlonova, M. Satbayeva: Mehnat o‘qitish metodikasi. –T.: “Noshir”, 2013.
2. D.Abdurahimova, R.Mavlonova. Pedagogik mahorat. –T.: “Fan va texnologiya”, 2012.
3. K.Qosimova. Ona tili o‘qitish metodikasi. –T., 2012.
4. uzedu.uz

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHILARÍN MIYNET ETIW, ÓNER, BILIM IYELEW QÁBILETIN RAWAJLANDÍRÍWDA NAQÍL-MAQALLARDÍŃ ÁHMIYETI

G.K. Zarımbetova – *NMPI,*
Baslawısh tálim kafedrası oqıtıwshısı
N.K. Maksetova – *NMPI,*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeligi 2-basqısh magistrantı

Xalqımız óziniń bala tárbiyasında paydalanıp kelgen naqıl-maqallarında adamnıń unamlı hám unamsız sıpatların belgilewde birinshi ret miynetke bolǵan kóz-qarastan izleydi. Miynetten qashıp tábiyat ǵáziynesine qol sozıp, jumıs izlewge eringenlerden jawızlıqqa jatatuǵın ne túrli jaman, zıyanlı háreketlerdi kóriwge boladı dep juwmaq shıǵaradı. Mısalı:

Jigitti erinshek basqanı
Biydáwlet penen doslasqanı.

Abaysız súrinedi, aqılsız erinedi.

Miynet etiw, miynetten qashpaw, miynetti ulıǵlaw insan sanasında bolıwı kerek bolǵan baslı dereklerdiń biri. Ata-babalarımız miynettiń ullıǵın joqarı kóterińkilik dárejede jırlaǵan. Sol sıyaqlı naqıl-maqallarda miynetti súyiw, miynetten qashpaw sıyaqlı ideyalardı jetilisip kiyatırǵan jas áwladtıń sanasına sińdiriw máselesine ayrıqsha kewil bólingen. Sebebi «Miynetsiz ráhát joq», «Miynet etpegenniń tamaǵı toymaydı, kiyimi jańarmaydı», «Erinshektiń eki dostı bar, Biri uyqı, biri kúlki», «Erinshek etigine súrinedi».

Miynetsiz jasaw, birewdiń moynına túsken júk. Bizíń oqıwshılarımızda usınday júkke aylanıp qalıwdı boldırmaw ushın mekteplerimizde ádebiyat sabaqların kásip túri menen baylanıstırıp ótiw, naqıl-maqallar járdeminde olardıń miynetke súyispenshiligin arttırıw, kásip-ónerge baǵdarlaw jumısları jaqsı jolǵa qoyılǵan bolıwı kerek.

Jaqsı isleseń asıńdı jerseń,
Jaman isleseń basıńdı jerseń.
Shala-pula isleseń
Qısta jupını kiyinerseń
Waqtında qızıp isleseń
Qızıllap qırman úyerseń

Álbette bunday háreketler hesh kimge de payda keltirmeydi. Sonlıqtan bular ádep-ikramlılıq qaǵıydalarına jat ádet retinde qaraladı. Naqıl-maqallarda jaqsını úlgi etip qansha kótermelese, turmısqa kereksiz nárselerdiń de zıyanın kórsetip beredi.

Jaramas ádet kóp bolar
Eń jamanı kúnshillik,
Bir zaman ráhát tabalmay,
Ómiri óter jenshilip.

Sonday-aq, bilimli bolǵanlardıń barlıǵı mádeniyatlı bola bermeydi, mádeniyatlı bolǵanlardıń barlıǵı bilimli bola bermeydi. Bilim adamlardaǵı barlıq qábiletlerdiń hár tárepleme ráwajlanıwınıń kórinisi. Ol mudamı izleniwdi, úyreniwdi talap etetuǵın, úziliksiz rawajlanıwshı qubılıs.

Bilimlendiriw mákemeleri aldındaǵı baslı wazıypa tárbiyalı, ádep-ikramlı, bilimli, ónerli, hár tárepleme jetik insandı jetilistirip shıǵarıw. Bilim hám óner jas tańlamaydı, hár bir jastı óner-bilimli etip tárbiyalaw xalqımızdıń dıqqat orayında bolap keledi. Sonıń ushında naqıl-maqallardıń úlken bir bólimi jas áwladlardı óner, biliw iyelewge shaqırıwǵa arnaladı.

Bilek súrindirmegendi
Bilim súrindiredi
Oqıy berseń kóziń ashılar,
Jata berseń uyqı basar.
Ónerliniń ózegi talmas.
Oqıw-oy azıǵı, bilim-er azıǵı.

Naqıl-maqallardıń oqıw tárbiya islerinde, kúndelik turmısta kópshilik názerinen tısqarıda qalmaytuǵın kórkem sóz kúshi, jaslardıń boyına eń aǵla qásiyetlerdi sińdiriwdiń zárúrligi kórsetiliwi menen qatar oqıw tárbiya jumıslarınıń da zárúrligi kóp. Óytkeni hár túrli shańaraqta tárbiyalanǵan balanıń minez-qulqı hár qıylı dárejede rawajlanadı. Sonlıqtan shańaraq penen mekteptiń birge islesiwi kerekligi jóninde de naqıl-maqallarda sóz etiledi.

Watan, el-xalıqtı súyiw, awızbirshilik, doslıq haqqında naqıl-maqallar.

Watandı, tuwǵan jerdi súyiw, ardaqlaw hár bir insannıń baslı wazıypalarınıń biri, yaǵnıy xalıq ushın janın pidá etiw, mártlik kórsetiw xalqımızǵa tán dástúrlerden esaplandı.

Watansız adam baxıtsız búlbil.
Jawǵa janıńdı berseńde,
Sırıńdı berme.
Dize búgip jaqsı jasaǵansha
Tik turıp ólgen artıq.
Qalıń jawda qalsań da, qanıńdı al.
Ózge jurtta sultan bolǵansha,
Óz elińniń ultanı bol.

Mekteplerde naqıl-maqallar arqalı úyretetuǵın baslı belgilerdiń biri awızbirshilik máselesi. Ol xalıqtıń kóp ya az bolıwına emes, birlikli bolıwında

Birlik bar jerde tirilik bar.
Awzı alanıń isi shala.
Barmaq birikpese, sabaq ilinbeydi.

Altaw ala bolsa awızdağını aldıradı,
Tórtew túwel bolsa tóbedegini túsiredi.

Xalqımız tájiriybesinen tuwǵan danalıq sózlerdiń mazmunında is úlgi, minezi súykimli, naǵız keleshektiń adamı bolıp jetilisiwge tárbiyalaytuǵın bahalı sóz marjanlarımız da óz qunın joǵaltpaǵan.

Altınnan zıyat ádet bar.
Hadal kásip az emes,
Iqtıyat bol haramnan.

Naqıl-maqallar arqalı jas áwladtı tárbiyalaw xalıq pedagogikasında baslı wazıypalardan bolıp kelgen. Naqıl-maqallardıń mazmunında balanı jónsiz jazalaw da, júdá asırıp maqtawda nátiyje bermeytuǵın dálillenedi.

Balanı maqtaw jetildirmeydi,
Tárbiyalap baqlaw jetildiredi.
Jas balanı taza saqla
Tárbiya ber urıp, soqpa.

Solay eken balaǵa tárbiya beretuǵın adamnıń, ózi tárbiyalanǵan bolıwı kerek. Biz xalqımız qaldırıp ketken biybaha miyraslarımızdan dáslep ózimiz úyrenip, mazmunın ańlawımız kerek.

Ásirese bal talap baslawısh klaslarda ana tilinen sabaq beriwshi muǵallimlerge kúshli qoyıladı. Sebebi, «aq qaǵazday» nárestelerge birinshi ilim-tárbiya beriwde olardıń tutatuǵın ornı ayrıqsha.

Ádebiyatlar

1. Aleuov U. Qaraqalpaq xalqınıń etnopedagogikası. –Nókis: Bilim, 1994, 56-b.
2. Abdimuratov P. Qaraqalpaq xalqınıń dástúrleri hám onıń jaslar tárbiyasındaǵı áhmiyeti. –Nókis: Bilim, 1996. 91-b.
3. Axloq-odobga doir hadis namunalari. –Toshkent.: Xalq merosi, 1990.
4. Musurmonova O. Adabiyot va axloqiy tarbiya. Metodik qo‘llanma. –Toshkent.: O‘qituvchi, 1988.

МЕТОДЫ ВЫПОЛНЕНИЯ ПРОЕКТОВ ПО ГРАФИЧЕСКОЙ ПРОГРАММЕ ARCHICAD В СОВРЕМЕННОМ ДИЗАЙНЕ

Ә.Ы. Қанатова – *магистрант Казахско-Русского международного университета*

Сегодня выполнение чертежей с помощью программ компьютерной графики является компонентом графических знаний и умений современного архитектора, так как современные архитекторы выполняют проекты с помощью графических редакторов компьютера.

Компьютерная грамотность (знания в области компьютерной графики) дизайнера-архитектора составляют:

- сведения о видах графических редакторов (*ArchiCAD, AutoCAD, Corel Draw, 3D Studio MAX*) и их возможностях;

- сведения о технических устройствах компьютера: устройства выведения и печати чертежей. Графопроизводитель и основные его части. Устройства

ввода графиков. Пакет программ *CorelDraw*. Графическая панель. Интерактивные инструменты. Выполнение примитивных форм и видов диаграмм. Рисование линий разных форм и размеров. Текстовые модели художественных средств и дополнительных эффектов к палитре. Создание и вывод изображений. Графический редактор *AutoCAD*. Единицы измерения системы координат. Слои. Графические примитивы. Ввод команд и сведений. Подготовка рабочей среды. Средства выполнения и редактирования чертежа («Масштаб», «Вырезать», «Срыв», «Фаска», «Слияние», «Разделение). Установка размера к чертежу. Трехмерное моделирование. Программа *ArchiCAD*. Вход в *ArchiCAD*. Порядок разработки проекта. Ступени разработки проекта, необходимая документация. Разработка эскиза проекта. Составление плана сооружения. Использование модели здания для разработки проекта сооружения. Конструирование крыш и лестниц, выполнение срезов. Детализация изображения и параметрическая визуализация. Ассоциативные измерения. Формирование трехмерных объектов с использованием библиотеки готовых элементов строительных конструкций. Слияние файлов *ArchiCAD* с файлами других программ (*AutoCAD*). *Программа 3DStudioMAX*. Общие понятия о трехмерной графике и программе *3DStudio MAX*. Трехмерная графика и основы анимации. Элементы интерфейса. Основы моделирования. Работа с объектами. Основные методы моделирования. Средства моделирования. Моделирование на основе частей Безье и различных рациональных B-спрайтов. Основы композиции сцен. Работа с источниками света и камерами. Работа с материалами. Методы визуализации сцен. Основы анимации.

Художественно-композиционная подготовка архитектора определяется критериями профессиональной компетенции, как соблюдение в процессе творческого проектирования в архитектурных объектах цвета и гармонии цветов, художественной эстетики интерьера и экстерьера зданий, закономерностей архитектурной композиции.

Личностные качества дизайнера-архитектора рассматриваются как основной критерий их работы, и определяется следующим:

- идейная направленность (мировоззрение): идейная стойкость; морально-нравственная чистота; общественная и гражданская ответственность, общественно-политическая активность;

- профессионально – архитектурно дизайнерская направленность: профессиональная работоспособность; творческая этика; мышление; пространственное воображение, созидательность; готовность принять нетрадиционное, новое; умение отстаивать свое мнение;

- познавательная (деятельностная) направленность: научная эрудиция; стремление к познанию; личная активность; предчувствие новизны; **готовность к самостоятельному добыванию знаний *(самостоятельное мышление)*** [1;13-20]**.**

Приспособления, инструментарий и новые методы выполнения чертежей не могут в полном объеме обеспечить повышение эффективности архитектурно-дизайнерского проектирования. Это сложный и многоуровневый процесс, многие уровни которого, предусматривающие применение

традиционных и распространенных средств механизации, не отвечают требованиям современности [2;117].

Дизайнер – архитектор с момента получения проектного задания начинает пользоваться общеинженерными и архитектурными сведениями из литературных источников. Для устранения разрыва между производственным процессом и уровнем механизации и автоматизации проектной работы необходимо внести изменения в сами принципы выполнения дизайн проектов. Это достигается разработкой и внедрением средств (компьютерной) графики.

В оперативной памяти ЭВМ размещены несколько групп сведений для языка программирования машины:

- сведения общего образца для разработки проектов в отдельной области строительства;
- программы, необходимые для выполнения разработке проекта архитектурного объекта;
- графические изображения, в частности, графический редактор *AutoCAD* для построения ортогональных проекций, изменения масштабов, образования аксонометрических проекций, выполнения срезов и разрезов, установления измерений и записи текстов [3;24].

Автоматизация проектирования основывается на тесном сотрудничестве человека и компьютерной программы. Для автоматизации проектирования и чертежно-графической работы огромное значение имеет представление о строительных чертежах. Чертеж – единственно необходимый, сложный документ в производстве. Он рассчитан на широкое мышление человека, проявляющее возможности автоматизированной системы по восприятию графических строений со сложной структурой. Дизайнеры примерно половину рабочего времени тратят на выполнение чертежно-графической работы, а автоматизация данной работы - одна из актуальных проблем сегодняшнего дня в сфере разработки проектной задачи.

В новых социально - экономических условиях вопросы подготовки высококвалифицированных дизайнеров требуют не только профессионального их ориентирования, но и формирования и развития компьютерной грамотности. Здесь огромное внимание уделяется информационной и компьютерной культуре дизайнера-архитектора по широкому применению в своей деятельности новых информационных технологий.

Данное обстоятельство оказывает сильное влияние на проектировочную деятельность дизайнера-архитектора, так как у них проявляются теоретические и практические знания и умения работы с графическими возможностями информационных технологий. Сегодня компьютерные технологии широко применяются для эффективной организации трудовой деятельности специалистов всех отраслей народного хозяйства. Современные компьютерные технологии позволяют обрабатывать не только цифровую и текстовую информацию, но и оперативно обрабатывать сложную графическую информацию.

Современное развитие электронных вычислительных машин, автомати-зация производственных процессов позволяет автоматизировать целый

технологический комплекс от простого чертежа (проекта) до выпуска готовой продукции. Дизайнеры - архитекторы наряду с профессиональными (техническими, технологическими, графическими и др.) знаниями должны овладевать знаниями и умениями в области компьютерной графики – элемента компьютерной технологии. Необходимость эта определяется тем, что сегодня чертеж выполняется автоматизированным способом, с помощью компьютерных графических редакторов, хранится в информационных носителях, изображается на экране дисплея, печатается на плоктере [4;306].

Современное развитие производства приводит к повышению потребности подготовки будущего архитектора-дизайнера эффективному использованию элементов компьютерной технологии, в частности, компьютерной графики.

В процессе профессиональной подготовки будущих дизайнеров в системе высшего образования важное место занимает формирование графических знаний, умений и навыков. Эти знания, навыки и умения составляют основу творческого труда современных дизайнеров и исследователей. Без них не возможно решение основной проблемы профессионального образования, как овладение студентами научными основами современной дизайне, развитие творческого подхода к решению задач, творческого графического мышления.

Формирование графических знаний и умений студентов - является одной из важных проблем их профессиональной подготовки. Производственная практика достоверно показывает, что дизайнеры-архитекторы наряду с чертежно-проектировочными навыками должны овладеть глубокими графическими знаниями и умениями. Без графических знаний, умений и навыков они не могут осуществлять свою профессиональную деятельность на должном уровне [5;28].

Анализ научно - педагогической практики и многолетняя педагогическая практика свидетельствуют, что учебная дисциплина по «проектирования» в учебном плане, являясь основой формирования графических знаний, умений и навыков, позволяет им проявлять творческие способности. Расширяет пространственное воображение, формирует графическую грамотность, вооружает студентов навыками чтения и выполнения чертежей, составляющих основу проектирования, составления эскизов и рабочих чертежей объектов, видения перспективных изображений. Также, уровень графической грамотности развивается в процессе изучения общеинженерных и технических дисциплин, усвоенные знания и навыки совершенствуются в процессе курсовых проектов, а графические, и творческие способности студентов в полном объеме проявляются в процессе выполнения выпускной квалификационной работы (проекта).

В связи с этим можно констатировать, основной сферой реализации творческих способностей человека, изучение её открывает широкие возможности для развития художественных и творческих проектировочных способностей [6; 44].

Таким образом, особую роль в содержании профессиональной подготовки дизайнеров играют графические знания. Архитектурное и архитектурно-дизайнерское проектирование в современном производстве соответствует

научно-техническому прогрессу, графическая подготовка является необходимым компонентом профессиональной подготовки архитектурного дизайнера. Изучение рабочей деятельности архитектора-дизайнера в современном архитектурном дизайне, научный анализ его содержания осуществляется с использованием компьютерных графических программ обновления (обновления, адаптации) содержания графической подготовки дизайнера на основе требований современного автомати-зированного производства.

Литература

1. Залогова Л. Практикум по компьютерной графике. –М.: Лаборатория Базовых Знаний. 2003. [-С.-24].

2. Кудряшев К.В. Архитектурная графика. Специальность «Архитектура». –М.: Стройиздат, 1990.[-С.-306].

3. Толипов М., Исомиддинов С. Талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш. // Халқ таълими. – Т.: 2006. №2.[-С.-28].

4. Университетда талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш, назорат қилиш ва баҳолаш тартиби тўғрисида намунавий Низом. (Талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш бўйича тавсиялар). – Т.: ТДПУ. Ўқув-меъёрий ҳужжатлар. 2005.[-С.-44].

5. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту // Теория және тәжірибе. –Алматы, 2005. –174 с.

6. Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 Заңы. [Электронды ресурс]. Кіру режимі:URL //http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_#z216. (Қаралған күні: 18.03.2020).

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHILARÍNÍŃ ANA TILI SABAĠÍNDA AWIZEKI HÁM JAZBA SÓZ BAYLÍĠÍN RAWAJLANDÍRÍW

G.A. Asqarova *– NMPI,*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) 2-basqısh magistrantı

Oqıwshılardı sawatlı óz pikirin durıs hám erkin bayan ete alatuǵın etip tárbiyalaw wazıypası dáslep baslawısh tálim basqıshında ámelge asırıladı. Sóz baylıǵı kúshli, óz tiliniń imkaniyatlarınan tolıq paydalana alatuǵın oqıwshı álbette, basqa oqıw predmetlerin de biraz ańsat hám tolıq ózlestiredi, onda bilim hám mádeniyatqa bolǵan umtılıw kúsheyedi. Oqıwshılardıń awızeki hám jazba sóz baylıǵı teńdey ósip, rawajlanıp barıwına erisiw úlken áhmiyetke iye.

Hár bir bala mektepke kelgenge shekem belgili bir sóz baylıǵına iye boladı. Muǵallimniń wazıypası dáslep balanıń sóz baylıǵın, onıń sóylewdegi ayırım kemshiliklerin anıqlap, olardı tuwrılawdıń, balanıń sóz baylıǵın ósiriwdiń usılların belgilewden ibarat.

Baslawısh klaslardaǵı ana tili sabaǵınıń maqsetleriniń biri ol da bolsa, baslawısh klass balalarınıń sóz baylıǵın rawajlandırıw, kitap oqıwǵa qızıǵıwshılıǵın oyatıw, ózinshe islep úyreniwi usaǵan jumısların úyretiw bolıp esaplanadı.

Ana tili sabaqlarınıń sıpatın asırıwshı jollardan biri bolǵan óz betinshe jumıs túrlerinen paydalanıp, oqıwshınıń sabaqqa, kitap oqıwǵa qızıǵıwshılıǵı artadı, jazba hám awızeki sóylewi rawajlanadı [1]. Sonday-aq ana tili sabaqları arqalı iyelegen bilimleri basqa pánlerdi de jaqsı ózlestiriwge alıp keledi.

Sabaq dawamında oqıwshılardıń belsendiligin asırıw ushın muǵallim olardı mektepke kelgen kúnlerinen baslap óz betinshe pikirlew hám islewge tayarlawı kerek.

Oqıwshınıń awızeki hám jazba til baylıǵın ósiriwge qoyılatuǵın talap tildi oqıtıwdıń tiykarǵı principlerine tiykarlanadı. Baslawısh klass balaları sóylew hám jazba tilin ósiriw ústinde jumıs islew ana tilin oqıtıwdıń metodikası menen baylanıslı alıp barıladı. Olay bolsa, til ósiriw isi álipbeni oqıtıw, oqıw, grammatikanı oqıtıwdıń barısında iske asırıladı.

Baslawısh klaslarda oqıwshılardıń awızeki hám jazba sóylewin rawajlandırıw jumıslarınıń kópshiligi ótilgen shıǵarmalardı sóylep beriw, shıǵarmalardı shama menen bólimlerge bóliw, olarǵa at qoya biliw, tapsırmalardı orınlaw, ol boyınsha súwretler salıw, kitapta oqıǵan, alǵan bilimlerine súyene otırıp, turmısta paydalı jumıslar islew hám t.b. usaǵan jumıslardan ibarat.

Ana tili sabaqlarında alıp barılatuǵın oqıwshılardıń awızeki hám jazba sóylewin rawajlandırıw jumıslarınıń tálim sistemasındaǵı ornı, balanıń ruwxıy baylıǵı hám onıń kitapqumarlıq mádeniyatı menen tıǵız baylanıslı.

Baslawısh klaslardıń ana tili sabaqlarında oqıwshılardıń awızeki hám jazba tilin ósiriwde soraw-juwaplar ústinde islew, klastan tıs oqıw, tekst ústinde islew, qayta gúrriń etiw, reje dúziw sıyaqlı bir qansha jumıs túrlerinen keń túrde paydalanıladı.

Oqıwshınıń awızeki sóylewi jaqsı rawajlanǵan bolsa, ol hámme sesler hám sózlerdi durıs ayta bilse, álbette onıń jazba sóylewi de ańsat rawajlanadı, sebebi awızeki sóylew menen jazba sóylew arasında óz-ara baylanıs bar. Awızeki sóylewde adamnıń pikirlewi erkin bolǵanı ushın, awızeki temp jazba tempke qaraǵanda biraz tez boladı. Jazba sóylew waqtında pikirlewdi jazıw menen birge alıp barıw talap etiledi. Sonıń ushında jazba sóylew kóp waqıt aladı. Awızeki sóylew waqtında qosımsha mimikalardan paydalanamız. Jazba sóylewde bolsa mimika isletip bolmaydı. Jazba sóylewde pikirlew menen birge bayan etilip atırǵanlardı kóz benen kóriwimiz, qol menen jazıwımız da kerek. Ulıwma awızeki sóylewge qaraǵanda jazba sóylew biraz quramalı bolıp esaplanadı.

Oqıwshılardıń awızeki sóylewi oqıw sabaqlarında, ásirese súwretke qarap gúrriń etiw hám qosıqlardı yadlaw waqtında jaqsı rawajlanadı. Mısalı: 3-klass «Ana tili» sabaqlıǵında [2] 10-shınıǵıw berilgen. Súwretke qarap oqıwshılardıń ne islep atırǵanlıǵın sóylep beriń. Usı sabaqlıqtıń 15-betinde 25-shınıǵıwda tapsırma retinde súwretke qarap islenip atırǵan jumıslardı aytıp beriń. «Awıl baǵı» temasında kishi tekst dúziń. Bunnan basqada 103-shınıǵıwda qosıqtı tásirli etip oqıń. Qara hárip penen jazılǵan sózlerge qanday qosımtalar jalǵanǵan?-dep qosıq qatarları berilgen.

Sonday-aq túsiniliwi qıyın bolǵan sózlerdi sinonim sózler tańlaw usılınan paydalanǵan túrde túsindiriw hámde oqıwshılardı berilgen sózlerge sinonim sózler tańlawǵa úyretip barıw olardıń sóz baylıǵın arttıradı.

Ádebiyatlar

1. N.Bekniyazova. Oqıw sabaqlarında oqıwshılardıń óz betinshe jumısların shólkemlestiriw metodikası. Nókis- 2005.

2. Dáwenov E., Uspanova J., Abdijabbarova X.. «Ana tili». Grammatika, imla hám til ósiriw. 2-klass ushın sabaqlıq — Nókis: «Qaraqalpaqstan» 2019-jıl, 152 bet.

MATEMATIKA SABAQLARÍNDA INTERAKTIV METODLARÍNAN PAYDALANÍW

E.D. Muxanova – *NMPI, Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) qánigeliginiń 2-basqısh magistrantı*

Mámleketimizde júz berip atırǵan siyasiy-ekanomikalıq múnásibetler, xalıq bilimlendiriw sistemasında bolıp atırǵan ózgerisler «Bilimlendiriw haqqında»ǵı nızamında hám de «Kadrlar tayarlaw Milliy baǵdarlama»sında kórsetip ótilgendey, hár bir baslawısh klass oqıtıwshısınıń aldına kóplegen wazıypalardı qoymaqta. Mámleketlik bilimlendiriw standartları oqıw páni boyınsha oqıw-metodikalıq qollanbaların jaratıw ushın keń imkaniyatlar ashıp beredi. Sonday aq, oqıw pánler aralıq baylanıs hám bilimlerdi muwapıqlastırıw tiykarında oqıw pánleriniń óz-ara baylanıslılıǵı hám pánler aralıq baylanıstı támiyinlewge xızmet qıladı. Baslawısh matematika kursı, balalar sanasınıń rawajlanıwına járdem beredi. Matematika páni eń qádimgi pánlerdiń biri esaplanadı. Ol insaniyat jámiyeti payda bolǵannan baslap rawajlanıp kelmekte. Házirgi kúnde hesh qanday taraw joq oǵan matematika kirip barmaǵan. Matematika, basqa pánlerge uqsap, adamlardıń ámeliy zárúrlikleri nátiyjesinde payda bolǵan: jerdiń maydanların ólshew, ıdıslardıń sıyımlılıǵın ólshew, waqıt birlikleri hám mexanikanıń elementleri esaplanadı. Matematikanıń bul dárejede rawajlanıp baratırǵanlıǵına, álbette ótmish babalarımızdıń ornı júdá úlken. Bulardan, Al-Xorazmiy, Beruniy, Al-Farǵoniy, Ali Qushchi, Al -Koshiy, Ibn Sino, Uluǵbek hám basqalardıń xizmetleri joqarı ekenligin bilemiz.

Matematika sózi grek tilinde "mathema" sózinen alınǵan bolıp, onıń mánisi "pánlerdi biliw" degendi bildiredi eken. Matematika páninıń úyrenetuǵın obyekti keńesliktegi formalar hám olar arasındaǵı múǵdarlıq múnásibetlerden ibarat esaplanadı. Matematika metodikasınıń ózi pedagogika, psixologiya hám jaslar psixologiyası menen baylanıslı. Baslawsh matematika metodikası táliminiń basqa pán metodikaları (ana tili, tárbiya, súwretlew óneri, texnologiya hám basqa pánler oqıtıw metodikası) menen baylanıslı. Oqıtıwda pánler aralıq baylanıstı ámelge asırıw ushın oqıtıwshı bunı inabatqa alıwı júdá zárúrli esaplanadı [2; b-7].

Zamanagóy tálimdi payda etiwde qoyılatuǵın talaplardıń biri artıqsha ruwxıy hám fizikalıq kúsh jumsamastan, qısqa waqıt ishinde joqarı nátiyjelerge erisiw bolıp tabıladı. Qısqa waqıt arasında teoriyalıq bilimlerdi oqıwshılarǵa jetkizip beriw sonday aq, oqıwshılar iskerligin baqlap barıw, iyelegen bilim hám kónlikpelerin bahalaw oqıtıwshıdan pedagogikalıq sheberlik hám de tálim procesine qarata jańa janadasıwlardı talap etpekte. Búgingi kúnde bir qatar rawajlanǵan mámleketlerde bul boyınsha úlken tájiriybeler toplanǵan bolıp, sol tájiriybe tiykarların payda etiwshi metodlar interaktiv metod bolıp esaplanıp kelinbekte. Tálim procesiniń ajıralmas bólegi bolıp úlgergen, zamanagóy pedagogikalıq texnalogiyalar, interaktiv metodlar oqıwshılardıń sabaq barısına ózleri bilmegen halda qızıǵıwshılıq penen kirisip ketedi.

Tájiriybelerde sonı kórsetpekte, zamanagóy interaktiv strategiyaları bolǵan bilimlerdi ózlestiriw qolaylı bolıp kelmekte.

Interaktiv metod – tálim procesinde oqıwshılar hám de oqıtıwshılar arasındaǵı aktivlikti asırıw arqalı oqıwshılardıń bilimlerin ózlestiriwdi ele de jaqsılaw erisilmekte. Interaktiv metodlardı qollaw sabaq barısın únemli alıp barıwǵa járdem beredi. Interaktiv tálimniń tiykarǵı derekleri: sáwbet ótkiziw, oqıw materialın erkin bayan etiw hám ańlatıw imkaniyatı, oqıwshılardıń óz imkaniyatların jaratıwǵa, kishi toparlar bolıp islew ushın tapsırmalar beriw. Olardıń barlıǵı tálim-tárbiya islerin elede rawjalandırıp, oqıwshılardıń erkin pikirlew, analiz qılıw hám de juwmaqlar shıǵarıwın rawajlandırıp baradı [3].

Interaktiv usıllardaǵı tapsırmalardı túsingen oqıwshılar sabaq barısına ózleri bilmegen halda qızıǵıwshılıq penen kirisip ketedi. Oqıwshılardı aktivlestiriw ushın sabaq procesinde qollanılatuǵın metodlardı durıs tańlaw hám sorawlardı anıq dúziw úlken orındı iyeleydi. Bunıń ushın sabaqqa, temaǵa qoyılatuǵın maqset anıq belgilenip, sol maqsetke erisiw jolı, usılı puqta kórip shıǵılıwı lazım. Demek, oqıtıwshı hár bir paydalanılǵan interaktiv usılın oqıwshıǵa ne bere alıwın aldınnan kóre alıwı hám de sabaq barısın durıs tańlay alıwı kerek.

Mısal ushın tómendegiler: Klaster metodı hám oqıwshılarǵa qálegen temalar tiykarında erkin oylaw hám óz pikirin bayan etiw ushın járdem berdi. Klaster metodı oqıwshılardıń túsinikleri arasındaǵı baylanıslılıqtı anıqlaw, temaǵa tiyisli bolǵan túsiniklerge iye bolıwǵa úyretedi. Metodtı ámelge asırıw ushın doska ortasına tiykarǵı sóz jazıp qoyıladı hám oqıwshılarǵa usı sóz benen baylanıslı sózler doskaǵa jazıwı tapsırıladı. Baylanıslar kóp bolıwına háreket qılınadı, máselen: doska ortasına “Figuralar” dep jazıp odan shıqqan hár bir qolǵa úshmúyeshlik, kvadrat, konus, sheńber dep jazılıp oqıwshılarǵa túsindirilip barıladı. Klaster metodında waqıt birlikleri, teńlemeler, máselelerdiń túrleri hám basqalarǵa tiyisli bolıwı múmkin. Oqıtıwshı metodlardan durıs qollana alsa, oqıwshılardıń sabaq materialın joqarı dárejede iyeley alıwına erise aladı.

Oqıwshılarǵa bilimlerdi beriwde álbette oqıtıwshı pedagogikalıq texnologiyaǵa, óz betinshe jumıslarǵa hám qızıqlı didaktikalıq oyınlarǵa múráját etedi. Bul usıllar oqıwshılardı keleshekte ulıwma bilim alıw procesin hám de qarım-qatnas mádeniyatın rawajlandırıwǵa xizmet qıladı. Interaktiv metodlardan paydalanıwdan aldın oqıwshılarǵa onıń ne ekenligin, maqset hám wazıypaların oqıtıwshı túsindiriwi kerek. Áne, sonda oqıtıwshı sabaq procesinde qıynalmaydı. Oqıwshılardıń óz betinshe islewlerin birinshi klastan baslap rawajlandırıp barıw kerek boladı. Ápiwayı túrdegi óz betinshe jumıslardan áste aqırınlıq penen quramalı túrdegi tapsırmalardı ámelge asırıp barıwǵa úyretiw kerek boladı.

Ádebiyatlar

1. Ózbekistan Respublikasınıń “Bilimlendiriw haqqında” ǵı nızamı. Tashkent 2020 jıl 23-sentyabr, ÓRQ-637-san.

2. Jumayev.M.E, Tadjiyeva.Z.Ó Boshlanǵich sinflarda matematika óqitish metodikasi. T., «Fan va texnologiya», 2005. 312 bet.

3. Abdullaeva B.S, Xusanova M.E, Boshlanǵich sinf matematika darsida pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Boshlanǵich sinf óqituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash muammolari va yechimlari mavzusidagi ilmiy anjuman materiallari. Toshkent 2010 yil.

BASLAWÍSH KLASLARDA TEKST DÚZIW ÚSTINDE JUMÍS ISLEW QÁBILETIN QÁLIPLESTIRIW

S.U. Arepbaeva –*Nókis MPI, Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim), 2 – basqısh magistrantı*

Baslawısh klaslarda tekst dúziw zárúrligi hám múmkinligi ana tili tálimi aldında turǵan áhmiyetli wazıypa, ámeliy zárúrlik bolıp esaplanadı.

Tekst sóylewdiń jazba kórinisi esaplansa, hár kanday shıǵarma, ol qanshelli úlken hám qanshelli kishkene bolmasın, tekst esaplanadı. Bayanattıń qaǵazǵa túsirilgen qısqa yamasa tolıq mazmunı da tekst (bayanattıń teksti) dep aytıladı. Oqıwshını ilimiy, ruwxıy hám aǵartıwshılıq jańalıqlardan xabardar etiw kóz-qarasınan oǵan oqıw hám analizlew ushın beriletuǵın tekst esaplanıp, informaciya beriw mazmunına qaray teksttiń kommunikativlik qásiyetin sáwlelendiredi.

Tekst bir temaǵa baǵıshlanǵan bolıp, tema kóbinese birneshe bólimlerinde óz kórinisin tabadı. Úlken tekstte, kishkene bir tekstte ulıwma temalıq pútinlikke iye boladı. Sabaqta berilgen hár bir oqıw tekstiniń hám temasınıń birligi ayqın sezilip turadı.

Teksttegi kishkene temalar onıń sırtqı shólkemlestiriwshilik ózgesheligin keltirip shıǵaradı: hár bir kishkene temaǵa tiyisli bólim (abzac) tekst bası menen ajıratıladı. Tekstte neshe kishkene tema bolsa, olar menen baylanıslı sonsha abzac boladı. Bir abzacdan ibarat, bir tekst bası kórinisinde jazılǵan oqıw tekstine qaraǵanda ulıwmalıq tema túsinigi emes, al tema isletiledi. Ulıwma tema tekst bir neshe abzacqa bólingende, usı abzaclar menen baylanıslı bolǵan kishkene temalar birlesip, ulıwma tema formasına aylanadı.

Baslawısh klass ana tili sabaqlarında sóylewdi jetilistiriw degende sóz ústinde islew, yaǵnıy soraw-juwap, tekst mazmunın qaytalap bayan etiw, bir temada aytıp beriw sıyaqlı jumıs túrlerine ayrıqsha áhmiyet beriledi. Tekst mazmunın qayta aytıw, bir temada gúrriń etip bayanlaw bilimlendiriw procesi menen baylanıspasa, bul jumıs túrleriniń ózi sóylew tilin rawajlandırıwdı kútilgendey etip támiyinley almaydı. Tekst dúziw menen baylanıslı leksikalıq hám grmmatikalıq birlikler ústinde jumıs alıp barılǵan jaǵdayda ǵana joqarıdaǵı jumıs túrleri ayrıqsha áhmiyetke iye boladı. Oqıwshılardı tekst dúziwge úyretiw baslawısh klaslardan-aq baslanadı.

Baslawısh klass oqıwshılarınıń tilin rawajlandırıw jumısları tómendegi baǵdarda alıp barılsa:

muǵalim sabaqtı túsindiriw waqtında balalar menen qarım-qatnasta bolǵanda mánili sóylep tıńlawshısın ózine qaratıp, tıńlawshısınıń sóylew mádeniyatı júdá joqarı bolıwı shárt;

- balanıń sóylew tilin rawajlandırıw ushın eń zárúr degen usıldı paydalansa;
- ótiletuǵın tekstlerdiń islenetuǵın shınıǵıw jumısları, illyustrativlik materiallar baslawısh klass oqıwshılarınınıń kónlikpesine sáykes hám ańsat bolıwı;
- sóylew tilin rawajlandırıwda naqıl- maqallar, tımsallar, qosıq, gúrrińler, sheshenlik sózler saylanıp alınıwı kerek;
- leksikalıq jumıslardı hár dayım júrgiziw;
- sózlik jumısın alıp barıw, taza sózlerdi úyretip hám onı ámelde qollana biliw;

- frazeologizmlerdiń ápiwayı túri menen gápler quratıw hám awızeki sóylewde qollana biliw;

oqıwshılardı ádebiy tilde awızsha sóylewge hám jazıwda sawatlı jazıwǵa úyretiw. Demek: tekst dúze biliw ushın, aldı menen, teksttiń mazmunına say gáplerdiń quralatuǵınlıǵı haqqında bilim qáliplestiredi.

Al, lingvistikalıq izertlewlerdiń shegarasınıń keńeyiwine baylanıslı usı baǵdar, sırt-ellerdegi sıyaqlı biziń elimizde 60-jıllardıń ekinshi yarımınan baslap lingvistlerdiń dıqqatın ózine qarata basladı. Tekst túsinigi sońǵı waqıtlarda tekst lingvistkasınıń izertlew baǵdarı bolıp, gáplerdiń mánisi hám dúzilisi tárepinen baylanısqan gáplerdiń jıynaǵı dep te aytıladı. Demek, izertlewshilerdiń dıqqatı teksttiń pútin, baylanıslıq tárepinen, onıń gápler menen dúzilisindegi baylanıslıq, nızamlıqlar menen stilistikasın anıqlawǵa qaratılǵan. Usınday teksttiń baylanıslılıǵı usı terminniń etimologiyasınan belgili bolǵanınday: textum - latın tilinen alınǵan bolıp «baylanısıw» degendi bildiredi. Belgili ilimpazlar K.Pirniyazov, J.Kayırbaevlar tildi úyrenip, rawajlandırıwǵa baylanıslı tómendegi usıl menen anıqlamanı usınǵan:

- oqıwshılarǵa arnalǵan materiallar júdá túsinikli bolıwı kerek;

- tekst kórgizbeli quralları, illyustrativlik materiallar oqıwshılardıń jas ózgesheliklerine sáykes bolıwı kerek;

- tildi rawajlandırıwda naqıl-maqallar, qosıqlar, gúrrińlerden paydalanıw kerek;

- tildi oqıtıwda oqıwshılardıń oqıw qábiletine de kewil bólsek durıs boladı.

Bul ilimpazlar tildi rawajlandırıwda usıllardıń hár túrin usınǵan. Metodist ilimpaz J.Kayırbaev anıqlamalar menen usıllardı orınlı paydalanıp, oqıwshılarǵa tásirli oqıwın úyretsek oqıwshılardıń oylaw qábileti rawajlanıp, til baylıǵı rawajlanadı dep kórsetken. Jas áwladtı óziniń ana tilinde erkin, sóylewge úyretiw ushın oqıtıw usılların jetilistiriw - bugingi kúnniń eń tiykarǵı máselesi.

Juwmaqlap aytqanda búgingi kúnniń talabı menen baylanıslı bilimniń mazmunın jańalaw, dáwir talabına say oqıtıw, oqıtıwdıń jańa usılların qollaw, házirgi dáwir talabı muǵallimlerge úlken juwapkershilikti júkleydi.

Ádebiyatlar

1. Da’wenov E., J.Uspanova, X.Abdijabbarova. Qaraqalpaq tili. Grammatika, orfografiya ha’m til o‘siriw. 3-klass ushın sabaqlıq. – Tashkent: “O‘zbekiston”, 2015. – 63-64-betlar.

2. Харченко О.О. Через постижение «тайн языка» - к текстовой компетенции // Начальная школа. – 2007. – № 5. – С. 38.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHILARÍNÍŃ SÓYLEW TILIN RAWAJLANDÍRÍW

A.P. Reyembaeva *– NMPI, Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) 2-basqısh magistrantı*

Mektepdegi tálim balanıń sóylewiniń rawajlanıwına úlken ózgerisler alıp keledi. Usı ósiwler balanıń sóylewine kóplegen jańa oqıw pánlerin úyreniw hám jańa talaplar qoyılıwı menen baylanıslı.

Eger balalar ushın mektep jası sóylewi basqa adamlar menen ámeliy baylanıs quralı bolıp tabılsa, ol qáliplesken proceste, keyinirek mektep jasındaǵı balalarda,

bunıń menen bir qatarda sóylew hám bilimler sistemasın ózlestiriw quralı bolıp tabıladı. Tildiń ózin úyrenbesten, sawatlılıqtı- oqıw hám jazıwdı ózlestirmey turıp, balanıń sóylewi haqıyqatlıqtı sistemalı hám hár tárepleme biliw wazıypasın atqara almaslıǵı anıq. Usınıń sebebinen, oqıw ortalıǵında balanıń sóyleytuǵın tili onıń arnawlı úyreniw temasına aylanadı. Oqıwshı tildiń úsh tárepin úyrenedi: fonetikalıq, leksikalıq hám grammatikalıq.

Til úyreniw procesinde oqıwshı sóylewiniń barlıq túrleri qáliplesedi hám rawajlanadı.

Jazba tildi rawajlandırıw, ásirese, jazba sóylewdiń kóbirek ózgesheligi oqıwshınıń sóylewin rawajlandırıwda.

Jazba tilde sóyleytuǵın adam ushın baylanıs múmkinshilikleri sezilerli dárejede keńeyedi. Jazba sóylewdi ózlestirgen bala óz pikirin joq adamǵa jazba túrde bayanlawı hám jetkiziwi múmkin. Tap sonday jazba tilden paydalanıp, ol basqa adamlardıń pikirin úyreniwi hám eń áhmiyetlisi, sabaqlıq hám basqa kitaplardı oqıw arqalı ǵárezsiz túrde bilimge iye bolıwı múmkin.

Balanıń jazba sóylewine onıń awızsha sóylewine salıstırǵanda ádewir úlken talaplar qoyıladı. Ol yamasa bul oqıw materialınıń jazba bayanlaması qatań tártipli hám izbe-iz, oqıwshı ushın da túsinikli bolıwı kerek.

Balanıń jazba hám awızsha sóylewi birlikte rawajlanadı hám bir-birine tásir etedi.

Jazba sóylewdi ózlestiriw oqıw hám jazıw kónlikpelerin, grammatika hám orfografiya qaǵıydaların biliwdi óz ishine aladı. Jazba tildi rawajlandırıw oqıw procesin ózlestiriwden baslanadı. T.G.Egorovtın izertlewine kóre, oqıw mamanlıǵın iyelew úsh tiykarǵı basqıshta ótedi.

Birinshi basqısh - analitikalıq - bala háriplerdiń atları hám bul háriplerdiń tiyisli sóylew dawısları járdeminde buwınlarǵa, buwınlardan sózlerge qanday qosılıwı menen tanısadı.

Bul basqıshta háriplerdiń buwınǵa, buwınnıń sózge sintezi áste hám málim qıyınshılıqlar menen ámelge asadı. Bul tómendegi psixologiyalıq sebepler menen anıqlama beredi: birinshiden, bala ele háriplerdiń grafik konturın jaqsı ajırata almaǵan, sol sebepli olardı tanıp alıw tómen hám qáteler menen keshedi; ekinshiden, oqıwshı háriplerdi sáykes keletuǵın dawıslar menen bóliwde qıynaladı hám kóbinese qátelesedi. Bul sóz elementleriniń sintezinde keshigiw de jaman nátiyjege alıp keledi.

Ekinshi basqıshta – sintetikalıq - bala sózdiń elementlerin kóp qıyınshılıqsız hám tezirek sintez etedi. Biraq, bul basqıshta da sózdi sintez qılıwda qáteler boladı. Olar mektep oqıwshılarınıń sózdi quraytuǵın elementlerin parıqlawdan aldın, yaǵnıy shamalaw arqalı oqıwǵa asıǵıwları nátiyjesi bolıp tabıladı. Kóbinese, bul qáteler sırtqı kórinistegi oqılıwı múmkin bolǵan sóz basqa tanıs sózge uqsap ketkende júz beredi.

Úshinshi basqıshda - analitikalıq-sintetikalıq - mektep oqıwshılarında oqıw procesi sóz elementlerin tez parıqlaw hám birlestiriwge tiykarlanǵan. Bul tuwrılıq hám tuwrı oqıw basqıshı bolıp tabıladı.

Klastan klasqa ótip oqıw tezligi sezilerli dárejede asadı. Oqıtıwshı oqıwdıń rawajlanıwına tosqınlıq etiwshi sebeplerdi de, onıń rawajlanıwın tezlestiretuǵın qurallardı da biliwi kerek.

Mektepdegi jumıs tájiriybesi hám psixologiyalıq izertlewler sonı kórsetedi, baslawısh klass oqıwshılarınıń málim bir tekstti nadurıs túsiniwi balalardıń sózlik baylıǵınıń jarlılıǵına, oqıǵanlarında tiykarǵı ideyanı taba almawına, teksttiń bólek bólimlerin baylanıstıra almawına baylanıslı, ulıwma kontekstte islew hám taǵı basqa kemshilikler sebep boladı.

Mazmunlı oqıwdı rawajlandırıwdaǵı bul kemshiliklerdi saplastırıw oqıtıwshınıń arnawlı miynetin talap etedi. Áwele, balalardıń sóz baylıǵın rawajlandırıw hám bayıtıw kerek hám onıń ushın balanıń qanday sóz baylıǵı bar ekenin jáne bul sózler haqqında túsinikler mazmunın qanshellili tuwrı ańlatıwın biliw zárúrli bolıp tabıladı. Mektep oqıwshılarına gúrrińniń tiykarǵı ideyasın yamasa sabaqlıqtaǵı tekstten bólimin tabıwǵa úyretiw kerek. Onıń ushın balalarǵa oqıǵan gúrrińiniń rejesin dúziw, gúrrińler, joba bólimleri hám basqalar ushın eń tuwrı atlardı tabıwǵa úyretiledi. Tekstti oqıtıwshı tárepinen kórkem oqıw, keyin bolsa oqıwshılardıń ózleri tárepinen oqıwı, oqıwshılarǵa oqıp atırǵan tekst mazmunın túsiniwge járdem beredi. Kórkem oqıw teksttiń semantikalıq mazmunın janlı intonaciya, logikalıq pát járdeminde ashıp beredi. Ekspressiv sóylew tekstti (oqıw yamasa kórkem) túsiniw quralı retinde áste-áste rawajlanadı.

Sanalı sóylew, birinshi náwbette, 1-2 klass oqıwshıları ushın ele de qıyın emes bolǵan oqıw texnikasına baylanıslı. Ekinshiden, bul jasdaǵı balalar ele jeterlishe grammatikanı bilmeydi, siz bilgenińiz sıyaqlı, bul tek ǵana sawatlı jazıw quralı, bálkim kórkem oqıw quralı bolıp tabıladı. Úshinshiden, kishi mektep oqıwshıları teńew, epitet, metafora, giperbola hám basqalar sıyaqlı ańlatpalı sóylew qurallarınan kem paydalanadı. Olardı tek bul jastaǵı balalar ele erise almaǵan pikirlewdiń joqarı dárejesi menen túsiniw hám qollaw múmkin.

1-2 klass oqıwshıları metafora hám allegoriyalardı onsha túsinbeydi, sol sebepli olar ádetde olardı metaforalıq mániste emes, tuwrıdan-tuwrı túsinedi. Solay eken, olar ertekti ertek dep qabıl etedi, mazmunındaǵı metaforalıq mánisti sezbeydi. “Ne ekseń, sonı orasań” naqılınıń mazmunı tuwrıdan-tuwrı túsiniledi: “Salı egip, salı oradı, biyday egip, biyday oradı”.

Tap sonday tábiyat kórinisi olardıń basqa ańlatpa quralların túsiniwinde de baqlanadı.

Birinshi ret 3- klass oqıwshıları óz sóylewlerinde ekspressiv qurallardı tuwrı túsiniwi hám olardan paydalanıwı múmkin hám 4- klass oqıwshıları ushın bunday túsiniw qashannan berli anıq formada payda boladı. Olar ushın teńew hám metaforalardıń mazmunı endi ǵárezsiz mániske iye emes, bálki ańlatpalı sóylew qurallarınıń metaforalıq mánisin anıqlastırıw hám túsiniw ushın dáslepki noqat bolıp xızmet etedi. Bul basqıshta ertek hám naqıllar mazmununıń metaforalıq mánisi oqıwshı oylawı hám oyda sáwlelendiriwiniń joqarı dárejede rawajlanıwına súyenedi.

Ádebiyatlar

1. Mirziyoyev Sh.M Yangi O‘zbekistonda erkin va farovon yashaylik.-Toshkent. 2021

2. “Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi”, - T. 2020 y

3. Mavlonov R, To‘raeva O‘, Xoliqberdiev K. Pedagogika. – T. “O‘qituvchi”, 2002.

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА БОЛА ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ПЕДАГОГИК ИМКОНИЯТЛАРИ

Р.С. Нуралханова – *Нукус ДПИ, Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси (бошланғич таълим) 2-босқич магистранти*

Республикамизда болалар ҳуқуқларини ҳимоялашнинг қонуний асосларини яратиш, бола ҳуқуқларини ҳимоялашнинг маъмурий-ташкилий тизимини ишлаб чиқиш, болаларнинг таълим олиши учун узлуксиз таълим тизимини жорий этиш, ёшлар ва болаларга оид қонунларнинг ижроси юзасидан мониторингни йўлга қўйишга катта аҳамият қаратилмоқда. Бола ҳуқуқлари соҳасидаги таълим фаолияти самарадорлигини ошириш устувор йўналишлардан бири сифатида белгиланди. “Миллий стратегия” доирасида инсон ҳуқуқларини ўқитишнинг узлуксиз тизимини яратиш, умумий ўрта таълим мактаблари, олий таълим муассасалари ва кадрларни қайта тайёрлаш марказларида “Инсон ҳуқуқлари”, “Бола ҳуқуқлари” ва “Аёллар ҳуқуқлари” номли махсус ўқув курсларини жорий этиш” [1] бўйича белгиланган вазифалар умумий ўрта таълим мактабларида бола ҳуқуқлари ва эркинликларига оид конституциявий тамойилларни рўёбга чиқариш механизмларини такомиллаштиришни тақозо этади.

Болаларнинг таълим жараёнига тўлиқ қамраб олинишини таъминлаш, ўқувчиларнинг мактабга мунтазам боришларини мониторинг қилиш мақсадида “Ўқувчи” рейдини ташкил этиш тизими йўлга қўйилди.

Мамлакатимизда таълим тизимини янги босқичга олиб чиқишга қаратилган “Таълим тўғрисида”ги Қонун каби ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг қабул қилиниши жамиятнинг сифатли таълим олишга бўлган муносабатини ўзгартиришга олиб келди, бироқ амалга оширилган ишлар таълим соҳасида муаммоларнинг узил-кесил бартараф этилганлигини билдирмайди.

Ўрганишлар таҳлили боланинг таълим олиш ҳуқуқини таъминлаш билан боғлиқ айрим муаммолар мавжудлигини кўрсатади. Жумладан:

ота-оналар томонидан болаларнинг таълим олиш ҳуқуқини амалга оширишда тўсиқ бўлаётган бир қатор муаммолар мавжудлиги;

оилавий муҳитнинг носоғломлиги;

мактабда болаларга ўз тенгдошлари томонидан салбий таъсир кўрсатилишига нисбатан қатъий чора кўриш тизимининг мавжуд эмаслиги;

ижтимоий шерикликнинг етарли даражала таъминланмаганлиги.

Мазкур муаммоларнинг мавжудлиги бизга умумий ўрта таълим мактабларида олиб бориладиган мониторинг тематикасини аниқлашда ёрдам беради. Инсон ҳуқуқлари миллий маркази тавсияларига кўра:

муайян географик минтақада боланинг таълим олиш ҳуқуқига риоя қилиш;

муайян тоифадаги болаларга нисбатан боланинг таълим олиш ҳуқуқига риоя қилиш;

махсус болалар муассасасидаги болаларга нисбатан боланинг таълим олишга бўлган ҳуқуқига риоя қилиш;

турли таълим муассасалари томонидан боланинг таълим олиш ҳуқуқига риоя қилиниши;

боланинг таълим олиш ҳуқуқига риоя қилинишининг қонунчилик ҳужжатларига мувофиқлиги;

боланинг таълим олиш ҳуқуқи тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатларининг халқаро стандартларга мувофиқлигини ўрганиш масалалари долзарблик касб этади.

Биз эса, ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар томонидан боланинг таълим олиш ҳуқуқи таъминланиши муаммосини ўрганиш ва мониторинг қилиб боришни мақсад қилиб қўйдик. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияда ҳам иштирокчи давлатлар олдига болаларнинг мактабга мунтазам боришларига кўмаклашиш ҳамда мактабни ташлаб кетадиган ўқувчилар сонининг камайиши учун чора-тадбирлар кўриш мажбурияти юклатилган. Шундан келиб чиқиб, “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 23-моддасига мувофиқ боланинг бепул мажбурий умумий ўрта таълим олишида ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг мажбуриятини кучайтириш белгиланди.

Биз мониторингнинг стратегик мақсади сифатида танланган йўналиши бўйича мониторинг концепцияси ва режасини ишлаб чиқиш, зарур ахборотларни тўплаш усулларни аниқлаш, уларни таҳлил қилиш ва умумлаштириш имкониятига эга бўлдик.

Мониторинг концепцияси ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар томонидан боланинг таълим олиш ҳуқуқи таъминланиши муаммосининг келиб чиқиши бўйича дастлабки ташхисни ишлаб чиқишдан иборат. Мониторинг режасида:

муаммога оид дастлабки маълумотларни тўплаш, умумтаълим мактаблари ўқитувчилари, таълим соҳаси бошқарув тизимининг ходимлари, вояга етмаганлар билан ишлаш комиссияси вакиллари билан суҳбат ўтказиш;

ўқувчиларнинг мактабда таълим олиш учун яратилган шароитларга нисбатан муносабати ҳақида ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар билан суҳбат ўтказиш;

ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар томонидан боланинг таълим олиш ҳуқуқи таъминланишида ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек, фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари ролини ўрганиш;

таълим олиш кафолатларини таъминлашга қаратилган ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларни таҳлил қилиш ва такомиллаштиришга оид таклифлар ишлаб чиқиш кабилар назарда тутилди.

Хулоса қилиб айтганда ўқувчиларнинг таълим олиш ҳуқуқлари уларнинг бошқа ҳуқуқларини рўёбга чиқаришда муҳим аҳамият касб этади. Шу боис, таълим муассасаларида боланинг таълим олиш ҳуқуқи билан бирга бошқа ҳуқуқларининг ҳам таъминланишига эришиш талаб этилади.

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 27 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Тошкент, Ҳалқ сўзи. 2019 йил 7 декабрь.

2. Ўзбекистон Республикаси “Оила” Кодекси// http://www.lex.uz/
3. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенциянинг Ўзбекистон Республикаси қонунларидаги акси / Илмий-амалий семинар материаллари. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қонунчилик палатаси ва БМТ ривожланиш Дастури, 2007. – 162 б.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA ILG‘OR PEDAGOGIK TAJRIBALARNI JORIY ETISH

U.T. Jaynaqova – *Abdulla Qodiriy номидаги Jizzax DPI, 2-bosqich magistranti*

Mamlakatimiz taraqqiyotini yanada kuchli qurishda eng muhim omil sifatida ertangi kun egalari bo‘lgan yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish, ularning ta’lim-tarbiyasiga yanada mas’uliyat bilan qarash, mustahkam poydevor yaratilishiga asos bo‘ladi. Bugungi kunda Muhtaram Prezidentimizning tashabbuslari bilan ana shu mustahkam poydevor yaratilishiga keng imkoniyatlar ochib berilgani barchamizning qalbimizga quvonch va g‘urur baxsh etdi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017-2021 yillarga mo‘ljallangan maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi, “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qaror va Farmonilari maktabgacha ta’lim tizimida yagona Davlat siyosatini yuritishga asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda mazkur sohani takomillashtirish maqsadida qabul qilinayotgan dasturlarda maktabgacha ta’lim sohasi uzluksiz ta’lim tizimining birlamchi bo‘g‘ini sifatida qaralib, Respublikada ta’lim-tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishi ekanligi ta’kidlanmoqda.

Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishda maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda, ta’lim-tarbiya jarayoniga ilg‘or pedagogik tajribalarni joriy etish eng asosiy vazifalardan biri ekanligi barchamizga ma’lum.

Pedagogik faoliyat o‘z mehnatiga ko‘ra ijodiy tavsifga ega. Pedagogik ijodkorlikning asosiy mohiyati pedagogik faoliyatning maqsadi va xarakteri bilan aniqlanadi. Pedagogik ijodkorlik majmui – pedagogik tajribadir.

Ilg’or pedagogik tajriba deganda pedagogning o‘z pedagogik vazifasiga ijodiy yondashishi, maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini vatanparvarlik ruhida jismonan va ma’nan sog‘lom avlodni tarbiyalash, ta’lim-tarbiya tizimining uzviy va ajralmas qismi, tarbiyalanuvchilarga ta’lim-tarbiya berishning yangi shakl, metod va vositalarini izlab topishdir.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ilg‘or pedagogik tajribalarni joriy etish, unga asoslanib yangi pedagogik hodisa va qonuniyatlarni ochish o‘quv-tarbiya jarayoniga yaxshi sifatli o‘zgarishlar kiritish, tarbiyalanuvchilarning bilish faoliyatini boshqarish, yangi turdagi

o‘quv jarayonini modellashtirish muammolarini yechish, Ona-Vatanimizni ko‘z qorachig‘idek asrash, uning shuhratini dunyoga tarannum etish bilan bog‘liq eng muhim tushunchalarni yosh avlodlarning qalbi va ongiga ilk bolalik davridan boshlab singdirib borish orqali O‘zbekistonning haqiqiy vatanparvar fuqarolarini tarbiyalash Konsepsiyaning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Ilg‘or pedagogik tajriba pedagogning o‘quv ishlari jarayonida egallaydigan bilim, ko‘nikma va malakalari yig’indisidir. Pedagogik tajribani to‘plash pedagogik mahoratning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, u pedagogik faoliyatni samarali joriy etish omili hisoblanadi.

Ilg‘or pedagogik tajribani to‘plash tizimi quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topadi:

1. Maqsadni belgilash.
2. Ma’lumotlarni to‘plash.
3. Ma’lumotlarni tahlil etish, umumlashtirish, xulosa qilish.
4. Yutuqlarni aniqlash va mashg’ulotlar jarayoniga tatbiq etish.

Xulosa qilib ayganda maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ilg‘or pedagogik tajribalarni joriy etish – bu millati, tili va kasbidan qat’i nazar, yosh avlodlarda Vatanga sadoqat tuyg‘usini shakllantirish, ularni o‘z fuqarolik burchini bajarishga, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilishga qodir shaxslar etib tarbiyalashga yo‘naltirilgan faoliyatdir.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi “2017-2021 yillarga mo‘ljallangan maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2707-sonli Qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2017-yil 9-sentabrdagi PQ-3261-son qarori.

3. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi 929-sonli Qarori.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 23-fevraldagi “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 140-sonli Qarori.

5. O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 16-dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida” O‘RQ-595-sonli Qonuni.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARINING TURLI GURUHLARIDA BOLALARGA MUSIQIY TARBIYA BERISH XUSUSIYATLARI

Sh.T. Kalkorazova– *Ajiniyoz nomidagi NDPI musiqiy ta’lim yo’nalishi 2-bosqich talabasi*

Maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqiy tarbiya berishdagi pedagogning asosiy vazifasi bu - bolalarda musiqa tinglashda paydo bo‘lgan emotsoinal javob berish, eshitish qobiliyatlarini rivojlantirish, tovushlarning yuqori yoki pastligini ajratish qobiliyatini rivojlantirish bo‘lib topiladi. Musiqa darslarida pedagog bolalarni qo‘shiq aytishga o‘rgatadi. Bolalarda ritmikani rivojlantirishda tarbiyachi ularni musiqa ostida

yurishga oddiy oʻyin (tantsa) harakatlarini bajarishga, qoʻl shappatlashga va t.b., oʻrgatish. Shuningdek, bolalarni musiqa ostida predmetlar bilan murakkab emas harakatlar ishlashga oʻrgatadi. Masalan: bayroqchani yuqori koʻtarish.

Musiqa tinglashda oʻyinchoq koʻrsatishda keng qoʻllaniladi. Bu demak qoʻshiqning mazmuniga qarab tanlanib olinadi. Kichik bolalarning musiqiy tarbiyasi faqatgina darslarda emas, kundalik hayotida amalga oshiriladi. Oʻrta guruhlarda musiqiy tarbiya boʻyicha tarbiyachining vazifasi bolalarni musiqaga tortish, unga degan qiziquvchanligini tarbiyalash. Bolalarning musiqaga degan hislarini boyitish, unga degan javobini shakllantirish kerak. Qoʻshiq aytishda bolaning tovushi musiqaga degan qobiliyatini rivojlanadi.

Bolalarning musiqaga degan hislarini boyitib, unga degan javobini shakllantirish kerak. Qoʻshiq aytishda bolaning tovushi musiqaga degan qobiliyati rivojlanadi. Oʻyin va tantsalarda harakatlarning tartibliligi shakllanadi. Musiqa darsida bolalarga yaxshi tovush bilan oʻzgalarni aniq aytish orqali qoʻshiq aytishga oʻrgatiladi. Bu bolalar odatda tez oʻzlashtira olmaydi. U dastlab soʻzlarni aytishi mumkin. Shuningdek bolalarni musiqa xarakterini sezib, uni oʻyinlarida berishga oʻrgatish kerak. Qoʻshiqlar, raqslar (tantsalar), bolalarning yosh imkoniyatlariga qarab tanlab olinadi. Qoʻshiqlar murakkab emas, takrorlanishi naqoratlari bilan boʻlishi kerak. Qoʻshiqlarning xarakteri bogʻchada oʻtkaziladigan ertaklarning mazmuniga karab tanlanib olinadi. Bolalar ayniqsa tabiat, yomgʻir, quyosh, gullar va h. haqidagi qoʻshiqlarni qanaotlandirish bilan tinglaydi.

Pedagog qoʻshiq oʻrgatishda dastlab uning mazmunini tushuntirib, soʻng uning bajarilish sifatini nazorat qiladi. Katta guruhlarda musiqiy tarbiya berish asosida tarbiyachining vazifasi musiqaga degan qiziquvchanlik uygʻotish, quvonib bilishga oʻrgatish, tinglash tilagini uygʻotish. Musiqa yordamida ularda Vatanga, xalqiga muhabbatini uygʻotish kerak.

Maktab yoshigacha bolalar oʻynash harakatini oʻzlashtirilgan boʻlishi kerak. Bolalar musiqiy tarbiyasi ularning rivojlanishi va oʻqitilishi kattalar tomonidan quyidagicha metodlarni qoʻllangan sharoitda amalga oshiriladi. Kattalar tomonidan musiqani ta’sirli bajarish, qisqa va obrazli tushuntirishlar, topshiriq, koʻrsatmalar va badiiy harakatning usulini koʻrsatish boʻlib hisoblanadi. Musiqa asboblari haftasiga 2 marta oʻtkaziladi. Katta guruhda dars davomiyligi 30-35 daqiqa. Bolalarni musiqiy, estetik tomonidan tarbiyalashni amlaga oshirish uchun musiqa asbob, qoʻllanma oʻyinchoqlar kerak boʻladi. Har xil musiqiy asarlar bilan tushuncha berishga musiqiy mavzuga yangi oʻyin oʻylab topishdan iborat. Musiqiy tarbiya mashgʻulotlarini bogʻcha tarbiyasi bilan bogʻliq bogʻchada oʻtkaziladigan har xil rejalarni va tayyorliklarni oʻrganilgan kuy va qoʻshiqlardan keng turda foydalanish, har xil ertaliklar, konsertlar tashkil qilish orqali musiqa kundalik hayotimizning ajralmas yoʻldoshi ekanligi haqida bolalarda tushuncha qoldirish, bolalar bogʻchasida va maktablarda musiqa bilan shugʻullanishi asosan qoʻshiq aytishga, musiqa tinglash, musiqaning ritmiga harakat qilish, bolalarning yoshiga mos tovush diapazoniga loyiq qoʻshiqlarni aytish, shuningdek soz asboblarida kuylarni oʻrganishdan iborat boʻlgan asosiy musiqaning elementlari haqida uslubiy tushunchalar beramiz.

Shu sohada aytilgan barcha qoidalar bolalar bogʻchasidagi musiqiy tarbiyaning vazifalarini aniqlab berishga imkon tugʻdiradi, bu qoidalar bolaning shaxsining har

tomonlama tarbiyalashning umumiy maqsadiga bo‘ysundirilib, musiqiy sana’atning farqi bilan maktab yoshigacha bolalarning yosh xususiyatlari hisobga olib ishlanadi. Musiqani sevishni va qiziquvchanlikni tarbiyalash, bu vazifa bolaning eshitgan asarlarining mazmunini chuqurroq sezib, tushunishga yordamlashadigan musiqiy idrok qilishni, musiqani esda saqlash qobiliyatini rivojlantirish yo‘li bilan echiladi. Musiqaning tarbiyaviy ta’siri amalga oshiriladi. Bolalarni har xil musiqiy asarlar bilan tanishtirib, ularning musiqiy tasavvurlarini boyitish kerak. Bolalarni musiqaning eng oddiy tushunchalari bilan tanishtirish, musiqa tinglash, qo‘shiq aytish, musiqiy navo harakat bolalarning musiqiy asboblarida o‘ynash sohasidagi qobiliyatini rivojlantirish kerak. Emotsoinal ta’sir olish sensor qobiliyatlari bilan lad baland tovushlarni ajrata bilishni, navo tovushini takomillashtirib, qo‘shiqchilik tovush bilan harakatlarini rivojlantirish kerak. Qo‘shiq aytishning oddiy turiga va qiymil harakatlariga o‘rgatish, bu ishda musiqiy asarlarning tabiiy va ta’sirli bajarilishini nazorat qilish kerak. Olgan ta’sirlari bilan musiqa haqidagi tushunchalari asosida musiqiy didini paydo bo‘lgan bolalarning dastlabki ko‘rinishiga yordamlashish kerak, u uchun eng avval ularning musiqiy asarlarini tinglashga, so‘ng kuzata bilishga yordamlashgan to‘g‘ri. Musiqaning bolalarga tushunarli barcha tushunchalarida o‘yinlar bilan xorovodlarda xarakterli obrazlarni berishda, o‘rgangan o‘yin harakatlarini o‘zlari topgan yangi uylesimlardan foydalanishda, esdan chiqargan qo‘shiqlarni aytishda ijodiy chaqqonlikni rivojlantirish kerak. Shunda har tomonlama o‘rgangan repertuarni kundalik hayotda qo‘llanishga degan intsiativa paydo bo‘ladi, musiqiy asboblarda o‘ynashga, qo‘shiq aytishga degan xushtorlik shakllanadi.

Adabiyotlar

1. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. T.: O‘qituvchi, 1993.

2. Xasanboeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta`lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo, 2006.

3. Nafisa Yusupova. Musiqa savodi metodikasi va ritmika. T.: Musiqa, 2010.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА «ПОДБЕРИ ПАРУ» НА УРОКАХ МУЗЫКИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МУЗЫКАЛЬНЫХ ТЕРМИНОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛНОЙ ШКОЛЫ

Г.Ж. Ахетова *- магистрантка 2-курса*
Нукусский ГПИ им. Ажинияза

Как сделать процесс обучения доступным и интересным для каждого ученика, как дать любому ему возможность почувствовать себя в ситуации успеха? Для решения этого вопроса мы предлагаем разработку метода «подбери пару» при изучении музыкальных терминов.

Цель метода: закрепить знания о музыкальных терминах.

Суть метода: Учащимся предлагается лист, разделенный на две части. В одной из них – вопросы по теме, в другой части листа – ответы.

Задача метода: Подобрать правильный ответ, то есть найти пару для каждого вопроса [1; 8].

I часть листа	***II часть листа***
Вопросы по теме	***Ответы по теме***
Солист, соло –	сочинение для двух исполнителей
Дуэт –	исполнитель произведения, написанного для одного голоса или инструмента
Хор –	это группа из двух и более певцов, исполняющих одно музыкальное произведение
Мелодия:	изображает звуки окружающего мира, явления жизни
Музыка –	это основа любого музыкального произведения, которая выражает его главную мысль, характер, настроение
Вокальным ансамблем называется:	коллектив певцов, исполняющих песню
Долей называется:	отрезок песни от одного ударения до другого
Сильная доля –	доля на которую не падает ударение
Слабая доля –	доля на которую падает ударение
Тактом называется:	возобновление, повторение.
Такт –	это одно из главных выразительных средств музыки
Реприза –	*это* (от греч. «сила») – громкость звучания
Лад –	в нотной записи – это отрезок между двумя тактовыми чертами.
Мажор –	означает мягкий, печально, притемнено, мягко
Минор –	означает твёрдый, звучит ярко, светло, твёрдо
Темп –	(от франц. «окраска») - представляет собой окраску звука, свойственную любому голосу и инструментам
Тембр –	(от латин. «время») – выражает то, с какой скоростью исполняется то или иное музыкальное произведение
Динамика –	это каждое биение пульса в музыке
Регистр –	это чередование долгих и коротких звуков
Ритм –	часть звуков, объединенных каким-либо признаком, главным образом тембровым

Правильные ответы:

Солист, соло - исполнитель произведения, написанного для одного голоса или инструмента [2.10].

Дуэт – сочинение для двух исполнителей [2; 13].

Хор - коллектив певцов, исполняющих песню [2; 18].

Группа из двух и более певцов, исполняющих одно музыкальное произведение, называется *вокальным ансамблем* [2; 21].

Каждое биение пульса в музыке называется *долей.*

Доля на которую падает ударение - *сильная доля.*

Доля на которую не падает ударение - *слабая доля*.

Отрезок песни от одного ударения до другого называется *тактом.*

В нотной записи *такт* – это отрезок между двумя тактовыми чертами [2; 33].

Реприза – возобновление, повторение [2; 42].

Музыка изображает звуки окружающего мира, явления жизни.

Мелодия – основа любого музыкального произведения, которая выражает его главную мысль, характер, настроение

Темп (от латин. «время») – выражает то, с какой скоростью исполняется то или иное музыкальное произведение.

Тембр (от франц. «окраска») - представляет собой окраску звука, свойственную любому голосу и инструментам.

Динамика (от греч. «сила») – громкость звучания.

Ритм - это чередование долгих и коротких звуков.

Регистр - часть звуков, объединенных каким-либо признаком, главным образом тембровым [2; 47].

Лад – это одно из главных выразительных средств музыки.

Мажор – означает твёрдый, звучит ярко, светло, твёрдо.

Минор – означает мягкий, печально, притемнено, мягко [2; 54].

Предлагаемый метод можно эффективно применить для учащихся вторых классов общеобразовательной школы на уроках музыки при изучении музыкальных терминов в конце четвёртой четверти.

Литература

1. www.uchportal.ru.

2. Н.Нарходжаев, С.Дебердеева. Музыка. Учебник для 2 класса. Издательство Гафура Гуляма. Ташкент – 2018.

BOSHLANG‘ICH SINF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASH (QORAQALPOQ SINFLAR MISOLIDA)

N.B. Murodova – *Nukus DPI,*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 2-bosqich magistranti

Har bir davlatning rivojlanishi, yuksalishi, kelajagi ziyrak va xushyor jamiyat a’zolari va o‘sib kelayotgan yosh avlodlarga bog‘liqdir. Zero, jamiyatimiz ravnaqi ongli fuqaro, ustamon kadr va jonkuyar, fidokor, komil shaxslar qo‘lidadir.

Insoniyat yaralibdiki, yaxshi yashash ilinjida harakat qiladi. Bu albatta, mehnat qilish orqali amalga oshadi. Hayotimizning har bir oni farovon bo‘lishini maqsad qilar ekanmiz, eng avvalo, o‘zimizni, so‘ngra farzandlarimizni to‘g‘ri tarbiyalash, erta davrdanoq foydali mehnat turi bilan shug‘ullanishga o‘rgatishimiz lozim. Dono xalqimiz: “Bo‘lar bola boshidan ma’lum”, - deb bejizga aytishmagan. Bola shaxsini tarbiyalashda har bir jihatga alohida e’tibor berib, mehnatga o‘rgatib borilsa, albatta, kelajakda jamiyatga nafi tegadigan inson bo‘lib yetishadi. Bu masala birinchi navbatda oila, so‘ngra ijtimoiy muhit oldida yechiladi. Oilada eng g‘amxo‘r insonlar

bo‘lgan ota-onalar farzandlarining kamol topishi, biror kasbni yoki hunarni egallashi uchun ulardagi qiziqish va layoqatni to‘g‘ri aniqlagan holda maqsadga muvofiq yo‘naltirish va buning uchun zarur sharoitlarni yaratishi lozim. Bolalar maktabga borganlaridan keyin esa o‘qituvchilar yordamida bilim olib, u yoki bu soha bo‘yicha ko‘nikma to‘playdi.

Insonning hayotida uning egallagan kasbi muhim rol o‘ynaydi. Sababki, u shu kasbi orqali kamol topadi. Shuning uchun kasb tanlash borasida vujudga keladigan obyektiv va subyektiv ziddiyatlarning oldini olish, o‘quvchi-yoshlarni ongli ravishda kasbga yo‘naltirish masalasi ko‘ndalang turadi.

Bu borada maktabda texnologiya fani o‘qituvchilari oldida zimmasiga yuklangan bir qator vazifalar mavjudki, bular o‘quvchi shaxsining ijtimoiylashuvida katta ahamiyat kasb etadi.

Texnologiya fani o‘qituvchisi bolalarni kasb-hunarga yo‘naltirishda texnologiya fanini boshqa o‘quv fanlari bilan integratsiyalash, o‘quvchilarga kundalik hayotda zarur hamda ijtimoiy ahamiyatlilik darajasi yuqori bo‘lgan faoliyat turlari bilan tanishtirish va bu faoliyat aks etuvchi boshlang‘ich sinf o‘quvchilari saviyasiga mos bo‘lgan topshiriqlar berib borish orqali kasbiy ko‘ikmalarni tarkib toptirishi lozim. Masalan, ““Guldonda gullar” kompozitsiyasini yasash” mavzusini o‘rgatish jarayonida gullarning turlari, ahamiyati, foydalilik taraflari haqida ma’lumot berilsa hamda o‘quvchilarga hovlida va xona sharoitida gul ko‘chatini o‘tqazish, parvarish qilish topshirig‘i berilsa, ularda gulchilik san’atiga qiziqish uyg‘onadi.

Shuningdek, u yoki bu kasb-hunar bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlar bilan hamkorlik o‘rnatib, bolalarni shu joylarga ekskursiyaga olib shiqish, kasbiy faoliyatni yuritish jarayoni bilan tanishtirish va ahamiyatlilik darajasi yuqori bo‘lgan kasblarni targ‘ib qilish, yetuk kadr bo‘lib yetishish orqali jamiyatning faol a’zosiga aylanish mumkinligi haqida alohida aytib o‘tish kerak.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi hududida qoraqalpoq tilida ta’lim oluvchi sinflarda texnologiya darslarida o‘quvchilarga qoraqalpoq xalqining milliy hunarmandchilik na’munalari hammda ayrim kasb turlari haqida fundamental nazariy bilim berish va shunga asoslangan holda amaliy mashg‘ulot o‘tkazish maqsadga muvofiqdir.

Aslini aytganda, texnologiya fanining har bir darsida bolalarda mehnat qilish ko‘nikmalari shakllantiriladi. Ba’zi darslar borki, bunda o‘quvchi mehnatida ayrim kasb yoki, hunar ish faoliyati namoyon bo‘ladi. Masalan, “Tabiiy va turli materiallardan hayvonlar shaklini yasash”, “Hayvonot bog‘i” mavzusida kompozitsiya yasash (1-sinf), “Hajmdor applikatsiya usulida “Toshbaqa va chumchuq” shaklini yasash” (2-sinf), “Somondan applikatsiya usulida hayvonlar, gullar, jonivorlar shaklini yasash” (3-sinf) kabi ko‘plab darslarda o‘qituvchi qoraqalpoq xalqi azaldan chorvachilik bilan shug‘ullanishi haqida ma’lumotlar berib, o‘quvchilarning hayvonlarga nisbatan, shu bilan bir qatorda tabiiy noz-ne’matlar bilan bog‘liq mavzularda tabiatga, ona yerimizga mehr-muhabbatini oshirib, chorvachilik, dehqonchilik, bog‘bonchilik kasblariga qiziqishlarini uyg‘otish kerak. Bundan tashqari, “Transport turlari va uning inson hayotidagi o‘rni”, “Qog‘ozni buklash usuli yordamida avtomobil, samolyot, kema shaklini yasash”, “Harakatanuvchi yuk mashinasi yasash”, “Suzuvchi modellar maketini yasash” mavzularini o‘tish

jarayonida fan va texnologiya shiddat bilan rivojlanayotgan bugungi davr, yaratilayotgan ixtirolar, kashfiyotlar haqida suhbat uyushtirilib, uchuvchilik, haydovchilik, mexanik kabi kasblar haqida tushuncha berish, hozirgi vaqtda yaxshi rivojlanishda bo‘lgan sohalar ekanligi hamda yangi istiqbolli loyihalar haliyam zarurligi haqida aytib o‘tilishi joizdir. Bunda ayniqsa o‘g‘il bolalarni texnika olamiga qiziqishlarni oshirish, xalq uchun foydali, qulay va kamxarj bo‘lgan yangi ixtirolarni kashf etishga yo‘naltirish masalasi turadi.

Qoraqalpoq xalqi qadimdan milliy hunarmandchiligi rivojlangan millat hisoblanadi. Yog‘och o‘ymakorligi, yurta qurish, zargarlik, musiqiy asboblar yaratish va kuylash, teriga ishlov berish san’ati bilan asosan erkak kishilar shug‘ullanishgan bo‘lsa, ayollar esa tikuvchilik, kashtachilik, to‘qimachilik san’atini puxta egallaganlar. Hozirgi kunda ham qizlarga hunar o‘rgatish maqsadida katta yoshdagi momolarimiz o‘z tajribalarini o‘rgatishadi.

Maktabda texnologiya darslarida ham qoraqalpoq ayol-qizlarining kashtalab tikish naqshlarining o‘simlik naqshi, geometric shaklli naqsh kabi turlarini “To‘g‘ri chok tikish”, “Gazlamadan gul pannosini yaratish” mavzulari orqali o‘rgatib borish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, qo‘lidan hunar keladigan har bir o‘g‘il-qiz jamiyatda o‘z o‘rnini topa oladi. Vatan ravnaqi yo‘lida egallagan kasbining mohir ustasi bo‘lib, xalq uchun xizmat qilish, qadimiy qadriyatlarimizga hurmat bilan qarash va keyini avlodlarimizga ham o‘rgatish, tarixiy obidalarimizning, milliy hunarlarimizning yo‘qolib ketmasligi uchun, ularni yanada dunyoga tanitish uchun xizmat qilish har bir fuqaroning muqaddas burchidir.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.

2. N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov va b. “Mehnat ta’limi, kasb tanlashga yo‘llashni o‘qitish metodikasi”. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2009.

3. Sanakulov X.R va boshqalar. “Texnologiya” 2 sinf uchun darslik. Tashkent.: “Sharq”, 2018 yil.

BOLAJAQ BASLAWÍSH KLASS OQÍTÍWSHÍLARÍN INNOVACIYALÍQ ISKERLIKKE BAǴDARLAW

N.D. Atamuratova *– NMPI,*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeligi 2-basqısh magistrantı

Xalıq bilimlendiriw tarawında túpkilikli ózgerisler ámelge asırılıp atırǵan bir waqıtta, jetilisken áwladtı tárbiyalaw máselesi ayrıqsha orında turadı. Ásirese, bilimlendiriw tarawında jańa oqıtıw texnologiyaların engiziw ayrıqsha orın iyeleydi. Sonlıqtan da pánlerdi oqıtıwda jańa modernizaciyalanǵan etilgen baǵdarlamalardı qollanıw zárúr. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde ana tili hám oqıw pánlerin oqıtıw boyınsha jańa modernizaciya etilgen standart oqıw baǵdarlamaların qollanıw oqıwshılardıń bilim, kónlikpe, uqıplılıqlardı iyelewinde úlken járdem etedi.

Ózbekstan Respublikasınıń “Innovaciyalıq iskerlik haqqında”ǵı Nızamınıń qabıl etiliwi (2020-jıl 24-iyul) “Ilım, bilim hám sanlı ekonomikanı rawajlandırıw jılı” Mámleketlik baǵdarlamasında názerde tutılǵan tiyisli huqıqıy joybardı jaratıw boyınsha zárúrli qádem boldı. Bul nızam rawajlanıwımızdı kepilleytuǵın, onı jáne jedellestiriwshi jańa ideya, jańa ashılıwlar hám turmısqa engiziliwiniń isenimli huqıqıy mexanizmleriniń bekkemleniwi zárúrli áhmiyetke iye boldı.

Pedagogtıń innovaciyalıq iskerlikke tayarlıq procesi tómendegishe boladı, atap aytqanda: mólsherlengen jańalıqtı jáne onıń bólek basqıshları tabıslı bolıwın boljaw, jańalıqtı basqa innovaciyalar menen salıstırıw, olardan nátiyjelisin tańlap alıw, olardıń eń áhmiyetli hám anıqlıq dárejesin belgilew, jańalıqtı nátiyjeni ámelde qollaw, jetiskenlik dárejesin tekseriw hám jańalıqtı, nátiyjeni ámelde qollanıw. Oqıtıwshınıń innovaciyalıq iskerlikke tayarlaw eki baǵdarda ámelge asırılıwı kerek: jańalıqtı sáwlelendiriwde innovaciyalıq tayarlıqtı qáliplestiriw; jańa háreket ete alıwǵa úyretiw. T. M Davidenko hár qanday pedagogikalıq innovaciyanı iyelew ushın úsh zárúrli shárt “túsiniw, refleksiya hám shaxstıń tayarlıǵı” bolıwı kerekligin aytıp ótken.

Innovaciyalıq iskerlikti ámelge asırıw basqıshında refleksiya eki process penen alıp barıladı: 1) oqıtıwshı diagnoz etiw basqıshında tákirar qaytadı hám ol jerde koncepciyanıń ayrıqsha shólkemlestiriwshilerin baqlaydı; 2) ekinshi process óz iskerligine refleksiya menen, yamasa maqsetin ámelge asırıw procesi menen baylanıslı: oqıtıwshı imkaniyatları hám sırtqı jaǵdaylardıń baylanıslıǵınıń analizi payda boladı, innovaciyalar, kónlikpeler, pedagogikalıq ámeller, mazmunı analizlenedi. Kórip shıǵılǵan innovaciyalıq imkaniyat oqıtıwshınıń iskerlik procesin, háreketin hám minezin belgileydi. Innovaciyalıq qulqı tiykarında pedagogikalıq ámeliyat jaǵdaylarında ámelge asırılatuǵın quramalı ideya hám onıń kólemi jatadı. Bunday qulıq oqıtıwshınıń qarım-qatnasında, oqıwda, ózin-ózi belgilewde, refleksiv proceslerdiń alıp barılıwında hám basqalarda payda boladı.

Mámleketimizde óziniń huqıqıy tiykarlarına iye bolıp, keń en jayılǵan innovaciyalıq iskerlik tómendegi tiykarǵı principlerge tayanadı:

- innovaciyalıq iskerlikti mámleket tárepinen qollap-quwatlawdan teń paydalanıwdı támiyinlew;
- innovaciyalıq iskerlikti mámleket tárepinen qollap-quwatlawdıń belgilengenligi hám anıq baǵdarlanǵanlıǵı ;
- básekini rawajlandırıwǵa kómeklesiw;
- informaciyanı erkin almasıw;

Innovaciyalıq iskerlik refleksiyası – shaxstıń óz izleniwlerinde dóretiwshilik iskerligin ańlawı, kreativ-qayta ózgertiw iskerligi hám birgelliktegi dóretiwshilik dúzilisine iye. Sonday-aq, pedagogtıń kásiplik iskerligindegi individuallıǵın kórsetiw formalarına da toqtalıp ótiw kerek.

Pedagogikalıq miynette oqıtıwshınıń individuallastırıw procesi tómendegi kórinislerge iye bolıwı múmkin: kásiplik iskerlikte uzaq waqıt dawamında saqlanatuǵın individual metod, kásiplik iskerlik usılları hám wazıypaların individual ulıwmalastırıw.

Bolajaq oqıtıwshınıń innovaciyalıq iskerligi analizi jańalıq kiritiwdiń nátiyjeliligin belgilewshi arnawlı normalardan paydalanıwdı talap etedi. Onday

normalarǵa–jańalıq, optimallıq, joqarı nátiyjelilik, jámáátlilik tájiriybelerde innovaciyanı dóretiwshilik nızamlıqları kiredi.

Juwmaqlap aytqanda, oqıtıwshınıń innovacion iskerligi dúziliwi funkcional komponentler, kriteriya, dáreje hám dúzilis komponenetlerinen ibárat.

Ádebiyatlar

1. Ózbekstan Respublikasınıń prezidenti Sh.Mirziyoyevtıń “Innovacion iskerlik tuwrısında”ǵı ÓRN-630, 2020.24 iyul.

2. Элмуратова Д. Бўлғуси ўқитувчиларни инновацион касбий фаолиятга тайёрлашнинг таркибий компонентлари. Бердақ номидаги Қорақалпоқ Давлат Университети Ахборотномаси № 4 Б 44-46 . Нукус 2017.

3. Халилова Н.И. Рефлексив технологияларни таълим жараёнига татбиқ етишнинг психологик жихатлари. Зоманавий таълим №7, Б-17-21, Тошкент-2018.

4. lex.uz

5. itm.uz

BASLAWÍSH KLASS MATEMATIKA SABAQLARÍNDA “STEAM” TEXNOLOGIYASÍNÍŃ ÁHMIYETI

M.M. Salieva *– NMPI, Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) qánigeliginiń 2-basqısh magistrantı*

Ózbekstan Respublikasında ulıwma orta hám mektepten tıs bilimlendiriwdi sistemalı reformalawdıń ústin turatuǵın baǵdarların belgilew, ósip kiyatırǵan jas áwladtı ruwxıy-etikalıq hám intellektuallıq rawajlandırıwdı sapa tárepinen jańa dárejege kóteriw, oqıw-tárbiya procesine tálimniń innovaciyalıq formaları hám usılların engiziw maqsetinde, sonıń menen birge Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 5-sentyabrdegi “Xalıq bilimlendiriwin basqarıw sistemasın jetilistiriw boyınsha qosımsha is-ilajlar haqqında”ǵı PF-5538-sanlı Pármanına muwapıq baǵdarlama islep shıǵıldı.

Koncepciya sheńberinde belgilengen wazıypalardı orınlaw arqalı Ózbekstan Respublikasınıń xalıq bilimlendiriwi sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıwda tómendegi kórsetkishlerge erisiw názerde tutıladı:

– STEAM pánlerdi hám sın pikirlew, informaciyanı erkin izlew hám analizlew kompetenciyaları hám ilimiy tájriybeleriniń rawajlanıwı esapqa alǵan halda, zamanagóy innovaciyalıq ekonomika talaplarına juwap beretuǵın ulıwma bilim beriw baǵdarlamaları hám jańa mámleket tálim standartları engiziledi;

– xalıq bilimlendiriw sistemasında oqıwshılardıń bilim dárejesin bahalawda tálim sapasın bahalaw boyınsha xalıqaralıq baǵdarlamalar hám izertlewler (PISA, TIMSS, PIRLS hám basqalar)de Ózbekstan Respublikasınıń turaqlı jumıs penen támiyinlenedi;

– tálim baǵdarlamaları hám mákemelerin akkreditaciyalaw ushın Ózbekstan Respublikasınıń jetekshi xalıqaralıq birlespelerge kiriwi támiyinlenedi;

– shet til, informatika, matematika, fizika, ximiya, biologiya pánlerin tereń úyreniwge mólsherlengen didaktikalıq materiallar hám multimedia ónimleriniń jańa áwladları tayarlanadı [1].

Matematika páninen iyelegen kompetenciyaları dárejelerine qoyılatuǵın talaplar tálim mazmunına muwapıq islep shıǵılǵan, ulıwma orta bilim beriw, orta arnawlı xalıqaralıq standartlarǵa maslastırıw maqsetinde tálim mazmunı hám matematikalıq kompetenciya deskriptorları (Trends ın international matematis and siene studi enter (TIMSS) bahalaw standartlarına óz-ara baylanıslı halda alındı hám de olar ápiwayı hám túsinikli formada berildi. Iyelengen bilim, kónlikpe hám ilimiy tájiriybe dárejelerine qoyılatuǵın talaplardan kelip shıǵıp, deskriptorlar: - hár bir dárejeni tolıq iyelengenlikti támiyinlew ushın tálimniń barlıq basqıshlarında oqıw baǵdarlamaları hám sabaqlıqlardı islep shıǵıwda dúziwshiler tárepinen inabatqa alınıwı, Ózbekstan Respublikasında úzliksiz májbúriy tálimniń barlıq basqıshları pitkeriwshileriniń mámleketlik attestaciyası ushın bahalaw kriteryaların islep shıǵıw názerde tutıladı.

Ózbekstan Respublikası úzliksiz májburiy tálim sistemasında Mámleket tálim standartlarına tiykarlanǵan halda matematika pánin úyreniw tómendegi basqıshlarda ámelge asırıladı: Tálim basqıshı Pitkeriwshiler Standart dárejeleri, Ulıwma orta bilim beriw, Baslawısh klass (4-klass) pitkeriwshileri, A1 Matematika tereńlestirilip oqıtılatuǵın qánigelestirilgen mekteplerdiń baslawısh klass (4-klass) pitkeriwshileri A1+ 9-klass pitkeriwshileri, A2 Matematika tereńlestirilip oqıtılatuǵın qánigelestirilgen mekteplerdiń 9-klass pitkeriwshileri standart dárejede oqıtıladı. Usı standart tiykarında matematika boyınsha tálim shólkemi qásiyetlerin inabatqa alǵan halda mámleket attestaciyası ushın qadaǵalaw -bahalaw kórsetkishleri, oqıw programmalar islep shıǵıladı hám tiyisli ministrliklerdiń buyrıqları menen tastıyıqlanadi. STEAM (siense, texnologiya, enjeneering, art, matematika) – ilim, texnologiya, injenerlik, kórkem óner hám matematikanı birlestiriwshi zamanagóy jantasıw. STEAM balalarda tómendegi zárúrli ayrıqshalıqlar hám kónlikpelerdi rawajlandırıwǵa járdem beredi. Mashqalalardı keń qamtılǵan túsiniw, dóretiwshilik pikirlew, injenerlik jantasıw, sın pikirlew, ilimiy metodlardı túsiniw hám qollaw, dizayn tiykarların túsiniw, bul jantasıw keleshekte balalarda turmıslıq mashqalalardı sheshiwde járdem beredi.

Búgingi kúnde STEAM texnologiyası dúnyadaǵı tiykarǵı tendenciyalardan biri retinde rawajlanıp atır hám ámeliyat jantasıwdı qollawda bes tarawdı birden-bir oqıw sxemasına integraciyalawǵa tiykarlanǵan. Bunday tálimniń shártleri onıń úzliksizligi hám balalardıń toparlarǵa óz-ara ushırasıw qábiletin rawajlandırıw bolıp, bunda olar pikirlerdi toplawı hám pikirler almasadı. Sol sebepli, tiykarǵı tálim baǵdarlamasına: lego-texnologiyalar, balalar izertlewleri sıyaqlı logikalıq pikirlewdi rawajlandırıw modulleri kiredi. STEAM jantasıwı sebepli balalar tábiyattı túsinip, dúnyanı úzliksiz úyreniwdi hám usınıń menen qızıǵıwshılıqların, injenerlik pikirlew usılın, sın kóz-qarastan jaǵdaylardan shıǵıw qábiletin, jámáátlik jumıs qábiletin rawajlandırıw hám liderlik, óz-ózin kórsete alıw tiykarların úyreniwdi, óz gezeginde, balalar rawajlanıwınıń túpten jańa dárejesin támiyinleydi. Óz-ózine isenimdi qáliplestiriwge járdem beredi. Bul jantasıwda balalar óz qolı menen jaratqan kópir hám jollar, samolyotlar hám avtomobillerdi «iske túsirip», suw astı hám hawa strukturaların

«rawajlandırıp», sınaqtan ótkerip, hár sapar olar maqsetke jaqınlasıp baradı. Jaqsı nátiyje bermegen – ónimdi qayta-qayta sınaqtan ótkerip, rawajlandırıp baradı. Nátiyjede barlıq mashqalalardı ózi sheshiw, maqsetke erisiw balalar ushın jeńis, adrenalin hám quwanısh alıp keledi. Hár bir jeńis, ózleriniń qábiletlerine kóbirek isenim oyatadı [2].

STEAM baǵdarlamaları da aktiv baylanıs hám topar jumısı menen ajıralıp turadı. Talqılaw basqıshında olar pikir bildiriwge qorıqpaslıqqa úyrenedi. Kóbinese, stol átirapında otırmaydı, ózleriniń dızaynleri tiykarındaǵı – ónimlerdi sınaqtan ótkeredi hám rawajlandıradı. Olar hámme waqıt sheriklikti támiyinleytuǵın jáméátte tárbiyashılar hám olardıń dosları menen ushırasıw menen bánt boladı. Texnikalıq pánler boyınsha qızıǵıwshılıqlardı rawajlandırıp baradı. Mektepke shekemgi hám baslawısh klass oqıwshıları jasındaǵı STEAM texnologiyası wazıypası qızıǵıwshılıqtıń rawajlanıwı ushın dáslepki shárt-shárayatlardı jaratıw bolıp tabıladı. Balalar ushın tábiyat pánleri hám texnikalıq pánler boyınsha islegen jumıstı jaqsı kóriw, qızıǵıwshılıqtı rawajlandırıw ushın tiykar bolıp tabıladı. STEAM – balalar ushın júdá qızıqlı hám dinamikalıq bolıp, balalardıń zerigiwlerine tosqınlıq etedi. Olar waqıt ótip atırǵanın sezbeydi, sharshamaydı.

Demek, STEAM texnologiyası baslawısh klass oqıwshıların sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıp baradı, ózine bolǵan isenimdi payda etedi, doslıq múnásibetke tárbiyalaydı, dóretiwshiligin qáliplestirip baradı.

Juwmaqlap aytqanda, STEAM texnologiyası sıyaqlı baǵdarlamalar elede kóbirek islep shıǵılsa mektep oqıwshılarınıń ásirese baslawısh kass oqıwshıların bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıwǵa túrtki bolar edi. Oqıwshılarda ózine bolǵan isenimdi oyatıp, doslıq múnásibetke tárbiyalap baradı. Sonıń menen bir qatarda baslawısh klass oqıwshıların sabaq waqtında dıqqat itibarın tek sabaqqa qaratıwǵa járdem beredi.

Ádebiyatlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-сонли Фармони.

2. М.Э.Жумаев ва бошқ. Бошланғич таълим фанларини ўқитиш методикаси модули бўйича ўқув-методик мажмуа. II қисм. – Т., 2018.

3. https://xtxmom.tdpu.uz/wp-content/uploads/4.2.-Boshlangich-2-qism.pdf).

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING ONA TILI VA O‘QISH DARSLARIDA TANQIDIY FIKRLASHLARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

A.P. Ametova *– Nukus DPI, Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti*

Kelajak avlodni har tomonlama bilimli ilmli yetuk ong egasi qilib tarbiyalash uchun eng avvalo inson kuchli iroda egasi va fikrlash doirasi keng kadr bo‘lmog‘i lozim. O‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga o‘rgatish bolaning muvaffaqiyatlarga erishishidagi asosiy omil bo‘lib, tanqidiy fikrlashni shakllantirishda yangi pedagogik texnologiyalar va didaktik o‘yinlardan dars davomida oqilona hamda bolaning yosh, individual xususiyatlariga e’tibor bergan holda foydalanish kerak. Ona tili - nutq

o‘qish va yozish sohasidagi ko‘nikma va malakalar o‘quvchilar, o‘quv mehnatining zaruriy sharti va vositasi hisoblanadi. Bola o‘qish ko‘nikmalarini egallash bilan, birinchi navbatda o‘z ona tilini o‘rganishi zarur. Chunki ona tili bilimdonlikning, aql-idrokning kalitidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muammosiga yondoshuvlar turlicha bo‘lishga qaramay, tadqiqotchilarning asosiy qismi ta‘lim jarayonida mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinflarda ona tili va o‘qish darsida ularni mantiqiy fikrlash va tanqidiy fikrlash jarayonlaridagi ma‘lumotlar tahlil qilinadi. Ta’lim-tarbiya jarayonida barcha amalga oshirilayotgan ishlarning qanchalik darajada samarali bo‘lishi, avvalambor, o‘qituvchi va tarbiyachining kasbiy layoqati va tayyorgarligiga bog‘liqdir. O‘qituvchi o‘quvchilarga singdirmoqchi bo‘layotgan tushuncha yoki bilim, uni muvaffaqiyatli amalga oshirish usul va metodlarini, avvalo, o‘zi puxta egallagan bo‘lishi hamda yuqori darajadagi fikr va tafakkur sifatlariga ega bo‘lishi lozim. Bu xislatlar, albatta, muvaffaqiyatlarga erishish garovi bo‘ladi. O‘quvchilarda tafakkurni shakllantirish vazifasi barcha fanlar asosida amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni hamda Boshlang‘ich ta’lim Konsepsiyasida ta’kidlanganidek, o‘quvchilarni mustaqil, mantiqiy, tanqidiy fikrlashga o‘rgatuvchi, ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi usullarni qo‘llab, ularga fan asoslaridan chuqur bilim berish hozirgi zamon boshlang‘ich ta’limining asosiy vazifalaridan hisoblanadi [2].

Bugungi kunda o‘quvchilarni mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishga yordam beruvchi qulay va o‘ylashga, fikr yuritishga kerak bo‘lsa o‘z tanqidiy fikrini bemalol bildira oladigan yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari ishlab chiqilgan. Ushbu usullardan samarali foydalanish bugun barcha pedagog xodimlar oldida turgan eng muhim vazifadir. Agar biz har qanday fikrlashni nazarda tutib, “tanqidiy fikrlash” atamasidan foydalansak, “tanqidiy” tushunchasiga hech qanday ehtiyoj qolmagan va shu tufayli biz bu atamani barcha o‘ziga xos tomonlarini yo‘qotgan bo‘lar edik. “Tanqidiy” (critikal) so‘zi yunoncha so‘z bo‘lib, uning ma’nosi “qozi”(sudya)ni bildiradi va adabiyotga lotin tilidan kirib kelgan. Lug‘atda uni “talabchan”, “qattiqqo‘l”, “injiq” iboralar sinonimi sifatida qo‘llaniladi. Ko‘pincha “tanqidiy” so‘zi nimanidir yaxshi yoki yomon deb baholashda qo‘llaniladi. Lekin masalaning bunday qo‘yilishi tanqidiy fikrlashning asosiy qiymatini pasaytiradi va mohiyatini ochib bera olmaydi.

Tanqidiy fikrlashning muhim afzalligi, e’tiborsiz bildirilgan fikrlarni, noaniq tushunchalarini va yolg‘on argumentlarni fosh qilishidir. Lekin uning kamchiligi yaratuvchi va konstruktiv kuchga ega emasligidan iborat. Tanqidiy fikrlash g‘oyamizni mustahkamlashga qodir, ammo konstruktiv, yaratuvchi fikr bilan ta’minlamaydi. Tanqidiy fikrlashni go‘yoki motosiklning bir g‘ildiragiga qiyoslash mumkin. Uni ijodiy darajagacha rivojlantirish- motosikldagi ikkinchi g‘ildirak bo‘lib xizmat qilishi uchun zarur. Misol uchun, suv alangani o‘chiradi. Suv -bu suyuqlik. Shuning uchun suv alangani o‘chirishi kerak. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tanqidiy fikrlashga o‘rgatishda yangi pedagogik texnologiyalar va didaktik o‘yinlardan dars davomida o‘rinli va o‘quvchi yosh hamda individual xususiyatlariga e’tibor bergan holda qo‘llash kerak bo‘ladi. Masalan: O‘qituvchi “Noto‘g‘ri jumla”

degan metoddan foydalanib, ularni qanday fikrlayotganini tekshirmoqchi, quyidagi jumlalarni o‘qib beradi va o‘quvchilarga diqqat bilan tinglab, qaysi jumla mantiqan to‘g‘ri emasligini topish vazifasi beriladi. “Bahor! Hammayoq yam-yashil maysalar bilan qoplagan. Daraxtlar oppoq gulga burkangan.Tabiatda juda katta o‘zgarishlar yuz bermoqda. Dalalarda dehqonlar esa hosillarn nes-nobutsiz yig‘ishtirib olish uchun tinmay mehnat qilyaptilar.” O‘quvchilar mantiqan o‘ylab, qaysi jumla noto‘g‘ri ekanligini topish bilan bir qatorda, nima uchun noto‘g‘ri ekanligini aytib berishlari kerakligi haqida o‘qituvchi ma’lumot berib o‘tadi. o‘quvchilar tahlil qilayotganda analiz va sintez usullaridan foydalanib, o‘zlarining mustaqil va ba’zi o‘rinlarda tanqidiy fikrlarini umumlashtirib bayon etadilar. Shu bilan birgalikda bir-birlarining fikrini tinglashga, mantiqan o‘ylashga o‘rganadilar. Bu metodikani o‘tkazishdan asosiy maqsad, bolalarni fikrlashga, diqqatini bir joyga to‘plashga va e’tiborli bo‘lib, mantiqiy, tanqidiy fikrlashga o‘rgatishdan iboratdir [4]. Aqliy faoliyat- bu katta kuch, g‘ayrat, irodani jamlash ko‘pgina huzur- halovatdan voz kechishga o‘zini majbur qila bilishni talab etadigan mehnat ekani haqida o‘quvchida ishonch hosil bo‘lish kerak. Tirishqoqlik, irodaviy kuch xuddi shunday mehnat muhitida shakl topadi. Erishilgan natijalarga tanqidiy qarashga o‘rgangan, o‘z ishidan qoniqmay, uni yaxshiroq bajarishga urinib ko‘rgan bola hech qachon dangasa bo‘lmaydi va o‘z sohasida juda ko‘p yutuqlarga erishadi. Fikrlash qobiliyatiga tanqidiy yondashish kerak. Agar ular istalmagan oqibatlarga olib keladigan bo‘lsa, ularni ko‘rib chiqishga arziydi. Ijobiy fikrlashga harakat qiling va salbiy fikrlardan qoching. Chunki inson o‘rganishi kerak:

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaror qilgan kishi, xulosalar va kuzatishlar o‘rtasida chegara chizishi kerak. Ma’lumotni tekshirmasdan bahslasha olmaysiz. Faqat aniq ma'lumotga ega bo‘lsangiz, xulosa chiqarishingiz mumkin. Shu bilan birga, mashg‘ulot paytida siz hazil tuyg‘usi yo‘qolmasligini ta'minlashingiz kerak. O‘z-o‘zidan hazil o‘ynash va vaziyatlarda hazilni ko‘rish qobiliyati aniq fikrni saqlashga va muammo bo‘yicha o‘z fikrini bemalol ifoda etishga yordam beradi. Ammo agar kulgi psixologik himoya sifatida ishlatilsa, ehtiyot bo‘lish kerak [1].

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish 5-6 yoshli odamda mavjud. O‘sha vaqtga qadar, hali etarlicha rivojlanmagan va asab tizimi va miyaning ayrim qismlari hosil bo‘lmaydi. Kattaroq maktabgacha tarbiyachi uchun savolning echimi: "Qanday qilib jumboqni yig‘ish kerak?" va bu rivojlanish uchun kichik maktab o‘quvchilari usullar majmuasi kengayib bormoqda. O‘rta va yuqori sinf o‘quvchilari uchun esa tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullarining butun palitrasi mavjud.

Kattalar mustaqil ravishda, kerak bo‘lganda yoki o‘z-o‘zini tekshirish uchun sanab o‘tilgan usullardan foydalanishlari mumkin. Bundan tashqari, tanqidiy fikrlashdan foydalanish Kundalik hayot miyani yosh saqlashga yordam beradi uzoq yillar. Boshqa tomondan, tanqidiy fikrlash insonga Shaxs bo‘lib qolishiga, ya'ni jamoatchilik fikrini boshqarishning yaxshi yo‘lga qo‘yilgan tizimi provokatsiyalariga berilmaslikka imkon beradi. Tanqid har qanday faoliyat sohasiga tegishli. Aslida, atrof-muhitga bunday munosabat ko‘pincha salbiy xarakterga ega. Ammo tanqidiy deb ataladigan fikrlash turi mavjud bo‘lib, u ko‘rib chiqilayotgan mavzularning yomon tomonlarini topishni maqsad qilmaydi. Aqliy faoliyatning bu qismi idrok etish uchun mo‘ljallangan yuqori daraja voqelikni tushunish va unga xolisona munosabatda bo‘lish. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi ham mavjud. Uning mohiyati

shundaki, har bir kishi olingan ma'lumotlarning ishonchlilik darajasini baholay oladi va uni talqin qilish, xulosalarni asoslash bo‘yicha tahliliy qarashlar tizimini shakllantirishi mumkin.

Demak, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tanqidiy fikrlashini shakllantirish deganda quyidagilarni tushunamiz:

1. O‘qituvchi aralashuvisiz mustaqil amalga oshirish uchun o‘quvchining o‘ziga bu faoliyatning aloxida elementlarini bajarishni sekin-asta uzatish jarayoni, ya’ni axborot-motivasiya jarayoni (bunda gap boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tanqidiy fikrlashini qanday qilib ko‘proq oqilona shakllantirish, mustaqil bajarish uchun uning aloxida elementlarini qanday izchillikda berish ustida boradi).

2. Bilimlarni o‘zlashtirish darajasi haqidagi xabarni nazorat etish jarayonini yaxlit ta'lim sifatida shakllantirish.

3. O‘quvchilarning erkin, mustaqil va individual ishlarini tashkil etish va boshqarish. Boshlang‘ich sinflarda bolalarni har tomonlama rivojlantirishga ongli, ifodali o‘qish, hisoblash, savodli o‘qish va yozish,nutqini o‘stirish va xulq madaniyatini shakllantirishga puhta zamin tayyorlaydi. Boshlang‘ich ta’lim o‘rta umum ta’limning asosiy poydevoridir. O‘quvchi boshlang‘ch sinfda chuqur va puhta bilim olsagina yuqori sinflarda fanlarni yaxshi va a’lo darajada o‘zlashtira oladi. Yangi DTS va dasturi yoshlarga ta’lim-tarbiya berishning vazifalarini hal qilishda o‘qituvchiga,uning chuqur bilimliligi,g‘oyaviy e’tiqodiga, kasb mahoratiga iste’dod madaniyatiga bog‘liqdir.

O‘quvchilarda mustaqil fikrlash ko‘nikmasini ham o‘stirishga o‘qituvchi diqqat - e’tiborini qaratish shart.

Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchining pedagogik jihatdan yahshi tayyorgarlik ko‘rish o‘qitishda hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Boshlangi’ch sinfning 1-sinfidan boshlab maktabga yangi qadam qo‘ygan yoshlarni savodxon qilish har bir sinf o‘qituvchisining burchi va vazifasidir. Buning uchun o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida hamkorlik bo‘lishi shart.

Adabiyotlar

1. A.Avloniy. Tanlangan asarlar. O.Sharafutdinov tahriri ostida. –T.: Ma’naviyat, 2000.
2. Boshlang‘ich ta‘lim bo‘yicha yangi tahrirdagi Davlat ta‘lim standarti // “Boshlang‘ich ta‘lim” jurnali № 5, 2005.
3. Boshlang‘ich ta’lim jurnali. 2006 yil 5-son.
4. Qosimova Q va boshqalar. “Ona tili o‘qitish metodikasi”. Toshkent “Noshir”, 2009 yil.
5. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Qadrlar tayyorlash milliy dasturi”. 1997 yil.

BASLAWÍSH KLASS OQÍTÍWSHÍLARÍNÍŃ KÁSIPLIK KOMPETENTLIGIN RAWAJLANDÍRÍW

S.Yu. Djalgasova *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeliginiń 2-basqısh magistrantı

Respublikamız ǵárezsiz mámleket demokratiyalıq jámiyet qurıw, dúnyadaǵı eń rawajlanǵan mámleketler qatarınan orın alıwdı óz aldına maqset etip qoyǵan eken, bul bilimlendiriw tarawı xızmetkerlerin qayta tayarlaw hám olardıń bilimin jetilistiriw sisteması aldına da arnawlı bir wazıypalar qóyadı. Usı wazıypalar ulıwma orta bilim

beriw mákemelerinde iskerlik alıp baratúǵın oqıtıwshılardıń kásiplik-metodikalıq tayarlıǵın rawajlandırıw menen belgilenedi.

Oqıtıwshılardıń kásiplik-metodikalıq tayarlıǵı olardıń kásiplik iskerlikke tiyisli bilimler, tálim-tárbiya procesin shólkemlestiriw, óz-ózin rawajlandırıw sıyaqlı tiykarǵı kásiplik iskerlik tarawlarında sáwlelenedi. Bul bolsa óz gezeginde, oqıtıwshınıń óz pánin oqıtıwǵa tiyisli bilimlerdi jetik biliwi hám háreketke keltiriwi, tálim procesin proektlestiriw, shólkemlestiriw hám bahalaw ushın zárúr bolǵan tayansh kompetenciyalardı iyelewi, sonıń menen birge, oqıtıw hám tárbiyalaw procesin bilimlendiriw tarawındaǵı innovaciyalıq ilimiy tabıslar, zamanagóy pedagogikalıq hám informacion-kommunikaciya texnologiyaları tiykarında intensiv shólkemlestiriw, úzliksiz hám sistemalı óz-ózin rawajlandırıwdı talap etedi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2020-jıl 6-noyabrdegi “Ózbekstannıń jańa rawajlanıw dáwirinde tálim-tárbiya hám ilim tarawların rawajlandırıw ilajları haqqında”ǵı PP-6108-sanlı Pármanı hám usı pármannıń orınlanıwın támiyinlew maqsetinde 2020- jıl 6-noyabrde qabıl etilgen “Tálim-tárbiya sistemasın jáne de jetilistiriwge tiyisli qosımsha ilajlar haqqında”ǵı PQ-4884-sanlı qararında mámleketimiz tálim-tárbiya hám bilimlendiriw tarawların jetilistiriw, jámiyetimizde oqıtıwshı hám pedagog xızmetkerler, ilimiy hám dóretiwshi, bilimli insanlarǵa bolǵan húrmet itibarın jáne de asırıw, oqıtıwshılardıń kásiplik sheberligin rawajlandırıw, Ózbekstannıń jańa rawajlanıw dáwirinde tálim-tárbiya hám ilim tarawların jáne de rawajlandırıwdıń tiykarǵı baǵdarları belgilep berildi.

“Kompetentlik” túsinigi bilimlendiriw tarawına psixologiyalıq izertlewler nátiyjesinde kirip kelgen. Usınıń sebebinen kompetentlik “dástúriy emes jaǵdaylar, kútilmegen jaǵdaylarda qánigeniń ózin qanday tutıwı, baylanısqa kirisiwi, qarsılasları menen óz-ara múnásábetlerde jańa jol tutıwı, belgisiz wazıypalardı orınlawda, qarama-qarsılıqlarǵa tolıq maǵlıwmatlardan paydalanıwda, izbe-iz baratuǵın hám quramalı proceslerde háreketleniw rejesine iyelik” degendi ańlatadı.

Baslawısh klass oqıtıwshıları kásiplik mútájliklerinen kelip shıǵıp, metodikalıq tayarlıqtı jetilistiriw, kásiplik rawajlandırıw ushın tómendegi wazıypalardı sistemalı ámelge asırıw zárúrli esaplanadı:

- ózin ózi rawajlandırıwǵa umtılıw ;
- turmıslıq hám kásiplik tájiriybelerdi ózlestiriwge umtılıw ;
- bilim beriw ushın joqarı dárejedegi tayarlıq hám motivaciyanı ıyelew;
- kásiplik iskerligin innovaciyalıq baǵdarlaw tiykarında shólkemlestiriw;
- oqıtıw procesin jetilistiriw ushın zárúrli bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlardı ámeliyatta qollanıw.

Oqıtıwshı úzliksiz kásiplik rawajlandırıw hám sol tiykarda onıń kásiplik hám metodikalıq tayarlıǵın jetilistiriwge erisiw múmkin. Óz-ózin kásiplik rawajlandırıwǵa bolǵan mútájlik, bir tárepten, oqıtıwdıń ayrıqsha ózgesheligi, onıń social roli, ekinshi tárepten, pedagogikalıq iskerliginiń turaqlı ózgerip turatuǵın sharayatları menen baylanıslı bolǵan “Turmıs dawamında oqıw” principi menen belgilenedi. Óz-ózin rawajlandırıw úzliksizlik, universallıq, maqsetke muwapıqlıq, integrativlik, ulıwmalıq, individuallastırıw, óz-ara baylanıslılıq hám turaqlılıq, tómen dárejeden joqarı dárejege ótiwdiń turaqlılıǵı, ózgeriwsheńlik sıyaqlı principlerge tiykarlanadı.

Oqıtıwshınıń kásiplik qáliplesiwi joqarı oqıw orınlarında kasiplik bilim alıw procesinde baslanadı. Pedagogika joqarı oqıw orınlarınıń oqıw-joba hám pánler boyınsha baǵdarlamalarında bolajaq oqıtıwshılarǵa sol kásiptiń sırların úyretiw, ilimiy bilimler beriw, oqıtıwshı kásibi haqqında sıpatlama beriw hám kónlikpe payda etiw názerde tutıladı. Tálim procesinde pánler boyınsha ámelge asırılatuǵın seminar, ámeliy hám laboratoriya shınıǵıwları teoriyalıq bilimlerdi bekkemlewge hám olardı kónlikpege aylandırıwǵa emes, bálki olardı ámeliy jumıs procesinde qollawǵa da múmkinshilik beredi.

Oqıtıwshı óz kásibin tereń ózlestirip barıwı menen birge ata-analar ortasında pedagogikalıq bilimlerdi bekkemlep baradı. Sol jol arqalı da kásiplik qáliplesiwi rawajlanıp baradı. Oqıtıwshılıq kásipbin hám pedagogikalıq uqıptı iyelew, mektep oqıtıwshılar jámáátine aralasıp, ol jaǵdayda óz ornın tawıp keta alıwı jas oqıtıwshınıń ózine baylanıslı. Jámááttiń járdeminde júz burmaw, qıyınshılıqlarǵa dus kelip túskinlikke túspew, óz qátelerin kóre biliw jáne onı saplastırıw ushın háreket etiw onıń oqıtıwshı bolıp qáliplesiwinen derek beredi. Usınıń menen birge, oqıtıwshınıń kásiplik qáliplesiwi óz-ózin tárbiyalap barıwǵa, óz ústinde islewge, qánigeligin jetilistirip barıwǵa tıǵız baylanıslı. Bulardıń hámmesi kásiplik pazıyletlerdiń ajıralmas bólegi esaplanadı.

Bolajaq baslawısh klass oqıtıwshılarınıń búgingi kúnde kásiplik rawajlanıwındaǵı qáliplesiwi hám kásip tańlaw procesindegi jol qoyılǵan qátelerinıń áqibeti bolıp tabıladı. Aqıbette shaxstıń kásiplik qáliplesiwi tómenlewi, kásiplik hám jeke áhmiyetli sıpatın qáliplesiwinde izbe-izlik joǵalıp atır. Usınıń sebebinen juwmaq ornında, tómendegilerdi aytıw múmkin: búgingi kúndegi rawajlanǵan zamannıń jasları ekenbiz tek ǵana studentlerde, bálki oqıwshılarda (baslawısh klastan baslap) social intellektti ósiriwimiz, kásipke durıs baǵdarlawımız, dúńyaǵa kóz-qarasın qáliplestiriwimiz hám keleshekte hesh qashan ókinbeytuǵın kásip tańlawına múmkinshilik jaratıwımız hám olarda kásiplik kompetenciyalardı qáliplestirip barıwımız kerek.

Ádebiyatlar

1.Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 06.11.2020 yildagi PQ-4884-son.

2. Муслимов Н.А., Уразова М. Б. Формирование профессиональной компетенции будущих учителей посредством применения веб-квест технологии // Научное обозрение. –М., 2014. − № 1. − с. 9 −14.; с.10.

YOSHLARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHDA MAKTAB, OTA-ONA VA JAMIYATNING ROLI

N.B. Murodova – *NDPI*
Ta’lim va tarbiya nazaryasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 2-bosqich magistranti

Yoshlarni kasbga yo‘naltirish umumta’lim maktabi ishining tarkibiy qismidir. Ma’lumki, agar kasb to‘g‘ri tanlangan bo‘lsa, inson uchun mehnat quvonch, ijodiy ilxom manbaiga aylanadi, bu esa inson uchun ham, jamiyat uchun ham

foydalidir.Jamiyatning intellektual, ma'naviy imkoniyatlari rivojlangan hozirgi sharoitda mamlakatimizning barcha bo‘lg‘usi mutaxassislarini tayyorlab beruvchi maktab oldida muhim vazifalar turadi. Jahon pedagogic hamjamiyati ishlab chiqarish va o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishni o‘rta umumta'limni yangilashning muhim omili sifatida tan oldi.Ta’lim masalalari bo‘yicha YUNESKO xalqaro konferensiyasining tavsiyalarida ishlab chiqarish mehnati xalq xo‘jaligining asosiy sohalarida qo‘llanadigan asosiy ilmiy qoidalarini tushunishga yordam berishi, o‘quvchilarning jismoniy va aqliy qobiliyatlarini hamohang kamol toptirishga xizma tqilishi, ish sharoitida qurilma (stanok) va boshqa jihozlar bilan ishlab bilimlari, ko‘nikmalari, metodlarini egallashlariga yordam berishi ta'kidlab o‘tilgan. Yoshlarni kasbga yo‘naltirishda o‘quvchilarning alohida qobiliyatlari va mehnat resurslarin jamiyat manfaatlariga mos tarzda taqsimlanishini hisobga olish lozim.

Kasbga yo‘naltirish-har bir shaxsning alohida xususiyatlarini mamlakat xalq xo‘jaligining iqtisodiy manfatlaridan kelib chiqib, mehnat bozorini to‘laqonli ta'minlash zaruratini hisobga olib erkin va mustaqil kasb tanlashga tayyorlashga asoslangan tizimidir. Kasbga yo‘naltirish tizimi-individga kasbni va uning shaxsiy sifatlarini o‘rganishda yordam beruvchi maqsadlar, mohiyat va qoidalar, uslublar va vositalar birligidir. Kasbga yo‘naltirish barcha o‘quv tarbiya ishlari bilan ko‘nikib olib boriladi. Ongli kasb tanlash etarli darajadagi umumiy tayyorgarlikka ega bo‘lgan taqdirdagina mumkin bo‘ladi. O‘quvchini u yoki bu kasbga maqsadli yo‘naltirishdan avval uning shaxsini o‘rganish lozim. Buning uchun uni kuzatish (bevosita, bilvosita) o‘quvchining maktabdagi, jamoat joylaridagi, oila va mehnatdagi amaliy harakatlarning tahlil qilish, so‘rovnoma o‘tkazish, suhbat, test, intervyu olish mumkin. Kasbga yo‘naltirishda turli kasblar, ularga qo‘yiladigan talablar, bu kasbni qayerda egallashlari mumkinligi to‘g‘risida o‘quvchilarga ma'lumot berish katta ahamiyatga ega. Bu esa o‘quvchilarni aniq kasbni tanlashga ongli munosabatda bo‘lishga tayyorlaydi. O‘quvchilar kasblar to‘g‘risidagi ma'lumotlarni-bilimlarni faqat maktabda emas, balki ommaviy axborot vositalaridan, tanishlari, qarindoshlaridan ham oladilar. Yoshlar o‘z oldilarida haqiqiy, keng hayot yo‘l ochilishi uchun ko‘p kuch g‘ayrat sarflashlari kerak va eng asosiysi-o‘z ko‘ngillariga yoqqan, jamiyatga zarur va foydalisini tanlashlari lozim [1].

Kasbga yo‘naltirish ishini amalga oshirishning umumiy bosqichida maktab tizimi dastlabki bosqich hisoblanadi. Kasbga yo‘naltirish ishi maktab jamoasining vazifalaridan:

- Shaxsning ma’nan yetuk, yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega bo‘lgan fuqarolarni tarbiyalashdan;

- boshlang‘ich kasbiy malakalarning muayyan darajasini egallagan bo‘lg‘usi malakali mutaxassisni tayyorlashdan;

- ham shaxsiy mehnat, ham jamoa mehnati muayyan tashkilotchilik malakalarini shakllantirishdan iborat.

Kasb egallashga bo‘lgan tayyorgarlik maktab yoshlarini moddiy ishlab chiqarish sohasida mehnatga hozirlashning umumiy qismi bo‘lib qoladi. O‘quvchilarni kasb tanlashga tayyorlash butun pedagoglar jamoasining, ota-onalar, tashkilot va korxonalar jamoatchiligining ko‘p yillik ta`lim – tarbiyaviy ishidir. Yoshlarni ma’naviy-psixologik jihatdan mehnat faoliyatiga tayyorlashga shaxsni har tomonlama

kamol toptirishning o‘zaro bog‘liq jarayoni deb qaraladi. Bu jarayonda qobiliyat va e’tiqod bilan birga o‘smirning shaxsi harakatlantiruvchi kuchsifatida namoyon bo‘ladi. Qobiliyat va qiziqishlarni shakllantirishning politexnik asoslari va maktab yoshlari boshlang‘ich kasbiy tayyorgarligini kengaytirish bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi ishchi kasblarni egallashga yo‘naltirishning hal qiluvchi shartidir. Talim va kasbga yo‘naltirish bilan qoshilgan unumli mehnatda muntazam qatnashish eng ko‘p pedagogik samara beradi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarini tamomlab yoki kasb-hunar kollej ta’limi tuzilmasida, o‘quv texnik markazlarida zarur tayyorgarlikdan o‘tib, ishlab chiqarish sohalarida darhol ishlay boshlagan yoshlarning soni yildan yilga ko‘payib bormoqda [2; 3].

Maktabda kasbga yo‘naltirish sohasidagi hamma ishlarning bir biriga muvofiqlashtirilishini ta’minlash maqsadida maktab rahbari raisligida kasbga yo‘naltiruvchi kengash tuziladi. Kengash tarkibiga maktab rahbarining tarbiyaviy ishlar bo‘yicha muovini, kasbga yo‘naltiruvchi o‘quv-metodik xona mudiri, psixolog, mehnat ta’limi o‘qituvchisi va boshqalar kiradi. O‘quvchilarning ijtimoiy-foydali, unumli mehnatini kasbga yo‘naltiruvchi shaxslar qatoriga o‘qituvchi yoki tashkilotchi, bitiruvchi sinflarning sinf rahbarlari, maktab kutubxonachisi, maktab o‘qituvchilar tashkilotining vakillari, maktab vrachi, ota-onalar qo‘mitasining a’zolari, hokimiyat va xalq ta’lim bo‘limlari, tashxis markazlari vakillari kiradi. Kasbga yo‘naltiruvchi kengashning vazifalari kasbga yo‘naltirish bo‘yicha umummaktab va sinflarning tadbirlarini rejalashtirish va tashkil qilishdan, kasbga yo‘naltirishishiga oid ilg‘or tajriba ma’lumotlarini yig‘ish, umumlashtirish va ommalashtirishdan iborat [4; 5].

Adabiyotlar

1. K.Davlatov, A.Vorobyov, I. Karimov. Mehnat va kasb ta’limi nazariyasi hamda metodikasi. –Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

2. Q.T. Olimov, O. Abduquddusov, L. Uzoqova, M. Ahmedjonov, D.Jalolova. Kasb ta’limi uslubiyoti. –Toshkent: «Iqtisod-moliya», 2006.

3. Sh.S. Sharipov, A.I. Vorobyov, N.A. Muslimov, M. Ismoilova. Kasbiy ta’lim pedagogikasi. –Toshkent, 2005.

4. N.A. Muslimov, Sh.S. Sharipov va b. Mehnat ta’limi, kasb tanlashga yo‘llashni o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent, 2009.

5. N.A. Muslimov, Sh.S. Sharipov, O.A. Qo‘ysinov. O‘rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta’lim integratsiyasi. Metodik qo‘llanma. –Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2006.

GERMANIYA PEDAGOGIKALÍQ KONCEPCIYALARÍNÍŃ ANALIZI

***A.P. Najimova** – NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeliginiń
2-basqısh magistrantı

Búgingi kúnde Germaniya eki ásirden artıq bolǵan júdá bay pedagogikalıq tájıriybege iye hám soǵan bola, tálim tarawında óz jolına iye. Bul tájiriybeler puqta analizlenip hám qayta islep shıǵılıp sáykes keletuǵın tarawlarda mámleketimizde qollaw múmkin. Sebebi, bizge zárúrliklerinen kelip shıǵıp taza metodlardı úyreniw

menen birge jámiyet táǵdirine unamlı tásir etetuǵın bolajaq pedagoglardı tárbiyalawımız kerek. Házirgi waqıtta Germaniyada bilim alıq "shaxs pedagogikası"na tiykarlanǵan rawajlanıwǵa tuwrı keledi. Bul mámleket tájiriybesinen empirik va teoriyalıq maǵlıwmatlardı alıw, olardı úyreniw hám keńnen analiz etiw nátiyjesinde mámleketimiz bilimlendiriw tarawın rawajlandırıw boyınsha nızamlar qabıllaw, hám usı tarawdaǵı ilimiy iskerlikti tártipke salıw imkánin beredi. Álbette, hár qanday shet el mámleketleriniń tájiriybesin milliy bilimlendiriwge tolıǵı menen engiziw múmkin emes. Bul haqqında K. D. Ushinskiy óz miynetlerinde aytıp ótedi. Hár bir millet óz mentalitetine iye, bul bolsa, tuwrıdan tuwrı bilimlendiriw sistemasına tásir etedi, sonıń ushında basqa millet tájiriybelerin óz bilimlendiriw tarawımızǵa sáykes keletúǵının tańlap alıwımız kerek. Soǵan qaramay global tendenciyalar hám izertlewler túrli xalıqlardıń bir-birin túsiniwi ushın imkán beredi.

Zamanagóy pedagogikalıq koncepciyalar qanday payda bolǵanlıǵın biliw ushın siz Germaniyanıń tariyxıy tájıriybesine itibar qaratıwıńız zárúr. Ótken ásirdiń ózinde alımlar hám oqıtıwshılar oqıtıwda shaxstıń individual ózgesheliklerin esapqa alıw orınlı dep piker júritken. Solay etip, "shaxs pedagogikası"nıń tiykarın salıwshılardıń biri Gugo Gaudig(1860-1923), tárbiyada, birinshe gezekte, ulıwma insaniylıq mádeniyattı rawajlandırıw procesinde erkin shaxstıń qáliplesiwine itibar qaratıw lazım. Bul ideyanıń tiykarında belgili bir didaktikalıq sistema islep shıǵılǵan bolıp, onda bilim alıw «ǵárezsiz túrde», yaǵnıy pedagogtıń járdemisiz ámelge asırıladı.

Sonı atap ótiw orınlı, belgili bir taiyxıy basqıshta batıs Evropanıń barlıq mámleketlerinde, urıslar dáwiri pedagogika tarawınada óz tásirin qaldırdı. Islep shıǵarıw menen bir qatarda, adamlardıń social háreketi hám tálimin kúsheytiw ushın turaqlılıqtı saqlap qalıw zárúr edi. Oraylastırıw procesin rawajlandırıw maqsetinde bir qatar mektep reformaları ámelge asırıldı. Baslawısh mektepte biypul bilim alıw múddeti uzaytırıldı, sonıń menen qatar, baslawısh hám orta dástúriy oqıtıw basqıshında keń kólemli ilajlar islendi.

Mektepler pedagogikada aldıńǵı metodlardan paydalanıw boyınsha jańa wazıypalarǵa iye boldı. Solay etip, mekteplerde oqıw islerin shólkemlestiriwdiń jańa sistemaları ámeliyatqa engizildi hám jańa oqıtıw usılları hám formaları usınıs etildi.

Házirgi waqıtta Germaniya bilimlendiriw quramı bir neshe basqıshtan ibarat (mektepke shekemgi, baslawısh, orta hám joqarı bilimlendiriw). Basqa kóplegen batıs mámleketleri sıyaqlı, oqıw bir neshe basqıshta hám ortasha 13 jıl (Evropada bul eń uzaq múddet) dawam etedi.

Bul mámlekette bilimlendiriw sisteması bir neshe ózine tán ózgesheliklerge iye. Olardan biri, bir jerde jaylasqan barlıq bilimlendiriw mákemeleri (administrativlik birlik) belgili toplam arqalı ózleriniń oqıw baǵdarlamasın ornatıw huqıqına iye. Sol menen birge, dem alıs kúnleri, oqıw múddetin ǵárezsiz túrde belgilew huqıqına iye. Bul tárepin, biziń pikirimizshe, Ózbekstan jámiyetiniń itibarına usınsaq arzıydı. Basqarıwdıń oraylasqan túri menen bilimlendiriw mákemeleri kóbirek erkin (avtonom) bolıwı múmkin. Bul sharayatta joqarı náiyjelerge erisiw jolların tańlaw múmkin boladı.

Germaniyada mektepke shekemgi hám joqarı bilimlendiriw iqtıyarıy, mektep tálimi, basqa kóplegen mámleketlerde bolǵanı sıyaqlı, májbúriy. Balalar mámleketlik, jeke, diniy hám basqa bilimlendiriw mákemelerinde bilim aladı. Sol menen birge,

olardıń hár birine shet el puqaralarıda oqıw huqıqına iye. Mámleketlik bilimlendiriw mákemelerine qaraǵanda jeke mekteplerge qabıllanıw ańsat.

Búgingi pedagogikalıq koncepciyalardıń qáliplesiwi XX ásirde bilimlendiriw sistemasında ótken bir qatar reformalar arqalı ámelge astı. Pedagog-reformashılar bala tálim-tárbiya procesiniń tiykarǵı hám bahalı figurası ekenligin tán aladı. Germaniyanıń bir neshe refarmalanǵan mektepleri, olardıń modelleri pútkil dúnyaǵa tarqaldı.

Germaniyada pedagogikalıq reformalardıń ulıwma mánisi: balalardı baqlap barıw, olardı úyreniw hám sol tiykarda pedagogikalıq usıllardı islep shıǵıwı kerek. Joqarıdaǵılardan kelip shıǵıp, óz-ózin tarbiyalaw procesi payda boladı. Bunda eń áhimiyetlisi óz pikirlerine iye boliw arqalı balardı tarbiyalaw procesine itibar qaratılǵan, yaǵnıy birinshi gezekte olardıń erkin kámilligin erisiw. Oqıtıwshınıń tiykarǵı wazıypalarınan biri balalarda bar bolǵan qábiletlerin saqlap qalıw hám rawajlandırıw. Eger baslawısh tálim haqqında aytıp ótetuǵın bolsaq, oyın-balanıń tábiyatına say mashqalalardı túsiniw quralı sıpatında áhimiyetli ról oynaydı.

Sol tiykarda, mekteplerde baqlaw metodı, bahalaw kritereyasınıń differenciya metodı, oqıw kursları hám dáwirleri (Petersen, val-Dorf), bayramlar hám olardıń dizaynı ushın itibar (Valdorf, Petersen), tálim procesinde shaxstı qáliplestiriw (Litts-mektep, Valdorf mektepler), qosımsha dóretishilik izertlewler sisteması (Waldorf mektepleri, MERTZDAGI CPC mektebi).

Sonday aq, reformashılar Ózbekstan mekteplerinde nátiyjeli qollanılıwı múmkin bolǵan bir qatar basqa baslamalardı alǵa súredi. Tiykarǵı itibar, mekteplerdiń ashıqlıǵına, bilimlendiriw procesin oqıwshılar jasına say keliwi, miynet tálimine qaratılǵan. Bunda tálimnen kóre, tárbiyaǵa hám social tálimge kóbirek jóneltirilgen. Óz betinshe tálimde tiykarınan juwapkershilik princplerine súyenedi.(Gaudig koncepciyası). Sabaqlar baspaxana iskerligi, diywalı gazetaları, klass xanası, miynet, dóretiwshilik, intellektuallıq, biliw iskerligi sıyaqlı elementler arqalı oyın formasında qáliplesedi. Soŋǵı on jıllıqlarda Germaniyada inklyuziv tálim, migrantlardı oqıtıw, olardı maslastarıw ayrıqsha orın iyeleydi. Oqıtıwshılardıń wazıypası, belgili topar oqıwshılarınıń biliw iskerliginde tolıq hám nátiyjeli qatnasıwına tosqınlıq qılıwshı tosıqlardı saplastırıw

Kóplegen bilimlendiriw mákemelerinde balalarda birinshi gezekte ámeliy tájiriybe jaratıw hám olardı ózleriniń ishki qádriyatları hám áhimiyetine isendiriw tiykarǵı wazıypa bolıp, olar ómirdiń qıyınshılıqların saplastırıwda erkin paydalanadı.

Solay etip, reformalar nátiyjesinde Germaniyada pedagogikanıń tiykarǵı túsinikleri, insan hám jámiyettiń rawajlanıw máplerin esapqa alǵan jaǵdayda tálimdi demokratiyalastırıw hám liberallastırıw payda boldı. Pedagogika tereń bilimge iye hám soǵan say rawajlanǵan shaxstı tárbiyalawǵa qaratılǵan.

Rudolf Steinnıń ideyaları tiykarında Valdofr mektepleri ayrıqsha itibarǵa ılayıqlı. Usı bilimlendiriw mákemlerine balalardı qabıllawǵa (rawajlanıwdan artta qalǵan yamasa fizikalıq kemshilikerge iye bolǵan) qaratılǵan. Tálim olardıń individuallıǵın esapqa alǵan halda ámelge asırıladı. Solay etip, hár bir bala óz dárejesinde rawajlanadı.

Bunday mektepler házirgi kúnde eń úlken bilimlendiriw sistemalarınan biri esaplanadı. Valdofr mekteplerinde kognitiv funkciyaların rawajlandırıwǵa itibar

qaratilǵan. Usı tálim usılı fizikalıq rawajlanıwın yamasa háreketleri "qıyın" balalar ushında jaqsı nátiyjeler beredi. Ámelge asırılǵan reformalar nátiyjesinde bir qatar mashqalalarǵa qaramastan, Germaniya dúnyadaǵı eń jaqsı bilimlendiriw sistemalarınan birin dúziwge eristi. Házirgi kúnde bul mámlekette oqıtıwshılar hám ulıwma, bilimlendiriw sistemasınıń háreketleri analizi erkin túrde qanday ámelge asırıwın biletuǵın hám alınǵan bilimlerin ámelde qollaytuǵın hár tárepleme rawajlanǵan shaxslardı tayarlawǵa qaratılǵan. Solay etip, mekteptiń ózi haqıyqıy ómirge jaqınlasadı. Sol menen birge, kóplegen bilimlendiriw mákemelerinde óz-ara húrmet ortalıǵı, shaxsıy ózgesheliklerin esapqa alǵan jaǵdayda ámelge asırılıwı áhimiyetli.

Ádebiyatlar

1. Токмань М.С. Современные зарубежные педагогические концепции. Сборник научных трудов. –М.: Наука, образование и духовность в контексте концепции устойчивого развития, 2016, №3, – С. –272-275.

2. Дубович А. Образование в Германии в 2019 году: система и особенности. URL: *https://zagranportal.ru/germaniya/obuchenie/obrazovanie-v-germanii.html* (дата обращения 10.09.2019).

3. German-Guide.ru german-guide Дошкольное образование в Германии. URL: *https://german-guide.ru/doshkolnoe-obrazovanie-v-germanii/* (дата обращения 10. 09.2019).

4. Юшина Е.В. Реформаторская педагогика Германии в исторической ретроспективе//Бишкек: КРСУ, 2013. 126 с.

5. Турыгин А.А. Педагогика приключений в Германии: история идей и концепция. Журнал Известия Волгоградского государственного педагогического университета, 2018, –5– с.21.

ANA TILI SABAQLARÍNDA OQÍWSHÍLARDÍ TEKST DÚZIWGE ÚYRETIWDIŃ MAQSETI HÁM WAZÍYPALARÍ

E.T. Orakbaeva *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) 2-basqısh magistrantı

Házirde respublikamızda ámelge asırılıp atırǵan reformalar nátiyjesinde mámleketlik tildiń turmısımızdaǵı ornı hám abıroyı kúnnen-kúnge artıp barmaqta.

Sonıń menen bir qatarda, “Bilimlendiriw haqqında”ǵı Nızam hám “Milliy oqıw dástúri” tiykarında jaratılǵan jańa oqıw dástúrleri mazmunında baslawısh klass oqıwshılarına bilim beriwdiń nátiyjeliligin asırıw boyınsha joqarı talaplar kiritildi. Bunda: “Ana tili páni oqıwshı shaxsında erkin pikirlewge, basqa insanlar pikirin túsiniwge, óz pikirin awızeki hám jazba túrde sóylew normalarına sáykes túrde durıs hám anıq bayan ete alıwına qaratılǵan sóylew (kommunikativ) kompetenciyasın rawajlandırıw názerde tutıladı. Oqıwshılarda til qurılısına tiyisli ózlestiriletuǵın ámeliy bilimlerdi (fonetika (orfoepiya), leksika, sóz quramı, morfologiya, sintaksis,

jazıw hám imla, irkilis belgileri, sóylew kónlikpeleri, stilistikaǵa tiyisli túsinikler) rawajlandırıw” máselesi alıp qaralǵan [1].

Sol sebepten, házirgi waqıtta mektep oqıwshılarınıń oylawı menen sóylew tilin rawajlandırıw áhmiyetli másele bolmaqta. Sóylew awızsha hám jazba túrde boladı. Oqıwshılardı jazba sóylewge úyretiw tekst duziwge úyretiwden baslanadı. Demek, sóylew tilin rawajlandırıw ushın balanıń tekst haqqında túsinigi menen onı dúze biliwge úyretiw kónlikpelerin qáliplestiriw kerek.

Sonlıqtan, qaraqalpaq til iliminde, ilimiy ádebiyatlarda, mektep sabaqlıqlarında tekst dúziw haqqında hár túrli túsinikler berilgen. Máselen, tekst dúziw taza joldan belgili bir kólemge iye, qandayda bir oydı sáwlelendiriw bolsa, sol pikirdiń qáliplesken forması tekst dep júritiledi.

Bul pikirlerge qaraǵanda tekst degenimiz gápler arqalı jasalǵan shıǵarmanıń tolıq túri, yamasa mazmunlıq ólshem ekenligin túsinemiz. Olay bolsa, oqıwshılardı tekst dúze biliwde shınıqtırıw ushın tekst haqqında sistemalı bilim, teoriyalıq tiykar beriliwi kerek.

Belgili bir waqıya haqqında maǵliwmat beriwshi, bir yamasa bir neshe gáplerden ibarat bolǵan sóylew pútinligi tekst dep ataladı.

Tekst dúziw qaǵıydaları:

1. Teksttiń sóylew metodikasınıń qaysı usılında jazılıwın aldınnan anıqlaw kerek;

2. Qánigelikke tiyisli sóz hám terminlerdi durıs tańlay alıw hám ornı menen paydalanıw shárt;

3. Sóz hám terminlerdi imla qaǵıydaları tiykarında durıs jazıw kerek;

4. Teksttegi gáplerdiń qısqa hám ápiwayı, anıq hám aydın bayanlanıwına ayrıqsha itibar qaratıw kerek.

Baslawısh mektep baǵdarlamasında balalardıń jas hám jeke ózgesheliklerine baylanıslı tapsırmalar, shınıǵıw jumısları berilgen. Sonlıqtan, oqıwshılardıń ádebiy hám jazba tilin rawajlandırıw jumısları tekstlerdi oqıw, onıń mazmunın túsinikli etip aytıp beriw, berilgen sorawlarǵa tolıq juwap beriw hám shıǵarma, bayan jazdırıw arqalı ámelge asırıladı. Baslawısh klass oqıwshılarınıń sóylew tilin rawajlandırıw jumısları tómendegi baǵdarda alıp barılsa maqsetke muwapıq boladı:

- muǵallim sabaqtı túsindiriw waqtında balalar menen qarım-qatnasta bolǵanda mánili sóylep tıńlawshısın ózine qaratıp, tıńlawshısınıń sóylew mádeniyatı júdá joqarı bolıwı shárt;

- balanıń sóylew tilin rawajlandırıw ushın eń zárúr bolǵan usıldı paydalanıp barıw;

- ótiletuǵın tekstlerdiń orınlanatuǵın shınıǵıw jumısları, illyustrativlik materiallar baslawısh klass oqıwshılarınıń kónlikpesine sáykes hám ańsat bolıwı talap etiledi;

- sóylew tilin rawajlandırıwda naqıl-maqallar, tımsallar, qosıq, gúrrińler, sheshenlik sózler tańlap alınıwı kerek;

- leksikalıq jumıslardı hár dayım waqtında alıp barıw;

- sózlik jumısın alıp barıw, taza sózlerdi úyretip hám onı ámelde qollana biliw;

- frazeologizmlerdiń ápiwayı túri menen gápler dúziw hám awızeki sóylewde qollana biliw;

- oqıwshılardı ádebiy tilde awızsha sóylewge hám jazıwda sawatlı jazıwǵa úyretiw.

Demek, tekst dúze biliw ushın, eń aldı menen, teksttiń mazmunına say gáplerdiń quralatuǵınlıǵı boyınsha bilim hám kónlikpeler qáliplestiriledi.

Al, mektep oqıwshılarınıń sóylew tilin rawajlandırıwda tekst dúze alıw tiykarǵı másele bolıp tabıladı. Sonlıqtan, oqıwshını bayan jazıwǵa úyretiwden aldın tekst dúziwge úyreniwin qáliplestiriw kerek. Onıń ushın:

- ilimiy ádebiyatlarda berilgen teksttiń ayırmashılıǵın biliw;
- teksttiń dúzilisin anıqlaw;
- teksttiń jasalıwı ushın onı quraytuǵın elementleri, gáp hám taza joldıń ayırmashılıǵın kórsetiw;
- teksttiń túrleri haqqında maǵlıwmat beriw;
- tekst dúziwge beyimliligin anıqlaw.

Usı tiykarda oqıwshılarǵa tekst dúziw boyınsha kónlikpeler basqıshpa-basqısh túsindirilip barılsa, olar dóretken shıǵarma yamasa bayan jumıslarınıń mazmunı tolıq túrde ádebiy shıǵarma talaplarına tuwrı keliwine erise alamız.

Juwmaqlap aytqanda, baslawısh klaslarda tekst dúziwge úyretiwde ilajı barınsha kemshiliklerdi boldırmay jetiskenliklerge erissek, oqıwshılardıń jazba sawatlılıǵınıń artıp barıwın támiyinlegen bolamız. Sonlıqtan, balanıń óz pikirin tolıq jetkere alıwı, sóylew tiliniń rawajlanıwında tekst dúziw kónlikpelerin rawajlandırıp barıwımız kerek.

Ádebiyatlar

1. “Milliy o‘quv dasturi”, –T. 2020 y.
2. Ernazarov G‘. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. Pedagogika kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma. –T.: “Ilm ziyo”. 2013.
3. www.ziyonet.uz;
4. www.edu.uz;
5. www.lex.uz;

BASLAWÍSH KLASS OQÍTÍWSHÍLARÍNÍŃ ILIM-IZERTLEW KOMPETENTLIGIN RAWAJLANDÍRÍWDÍŃ ÁHMIYETI

J.S. Pirmanova *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) 2-basqısh magistrantı

Elimizde «Kadrlar tayarlaw milliy baǵdarlaması» hám «Bilimlendiriw haqqında»ǵı Nızam tiykarında baslawısh klaslardı oqıtıw ushın hár tárepleme jetik oqıtıwshılardı tayarlaw hám olardıń mamanlıǵın zaman talaplarına say úzliksiz asırıp barıw tálim sistemasın reformalawdıń quramlıq hám ajıralmas buwını sıpatında mámleketimizdiń aktual wazıypası esaplanadı [1]. Haqıyqatında da, ilim-pán hám texnologiyalardıń jedellik penen rawajlanıwı nátiyjesinde informaciyalar kóleminiń keskin artıp barıwı, dúnyanıń aldıńǵı mámleketleri dárejesindegi básekige shıdamlı hám jetik maman kadrlar tayarlaw máselesi úzliksiz tálimniń tiykarı esaplanǵan baslawısh tálim sisteması ushın joqarı pedagogikalıq hám kásiplik sheberlikke iye, óz pánin jaqsı biletuǵın, oqıwshı shaxsın, onıń tiykarǵı kompetenciyaların hám ózin-ózi

rawajlandırıw ushın barlıq zárúr psixologiyalıq hám pedagogikalıq shárt-sharayatlardı jarata alatuǵın dóretiwshi oqıtıwshılardı tayarlawdı talap etpekte.

Bul bolsa, óz náwbetinde, oqıtıwshınıń tálim procesinde izleniwler alıp barıwı, hár qanday pedagogikalıq mashqalalardı ilimiy tiykarda sheshiwi, ilimiy-izertlew qábiletine iye bolıw kerek ekenligin ańlatadı.

Biraq, izertlewlerge qaraǵanda, baslawısh klass oqıtıwshılarınıń 60 payızı izertlew maqsetlerin belgilew, pedagogikalıq eksperimentti alıp barıw, izertlew gipotezasın qáliplestiriw hám maǵlıwmat toplawda qıyınshılıqlarǵa dus kelmekte. Sonıń menen bir qatarda, mektep shárayatında hám qánigeligin arttırıw sistemasında oqıtıwshılardıń ilim-izertlew kónlikpelerin qáliplestiriw metod hám texnologiyalarınan jeterlishe paydalanılıp atırǵanı joq.

Oqıtıwshılardıń individual hám kásiplik izertlew qábiletlerin rawajlandırıwda úzliksiz pedagogikalıq tálim sisteması keń imkaniyatlar jaratadı. Sebebi, oqıtıwshınıń ilimiy-izertlew kompetentligi onıń pútkil kásiplik iskerligi procesinde qáliplesedi. Oqıtıwshınıń ilim-izertlew kompetentligi oqıwshılardıń izertlew iskerligin nátiyjeli shólkemlestiriwge imkaniyat jaratadı. Ilim-izertlew kompetentligi oqıtıwshıǵa izertlewdi durıs rawajlandırıwǵa, oqıwshılardı mashqalalardı kóriw hám ajırata alıwǵa, wazıypalardı belgilewge, túrli dereklerden alınǵan maǵlıwmatlardı analizlew hám qayta islewge, teoriyalıq hám ámeliy mashqalalardı sheshiwge baǵdarlaydı.

Ilimpazlar A.Leontievtiń modeline tiykarlanıp, oqıtıwshınıń ilim-izertlew kompetenciyasın tómendegi quram bóleklerge ajıratadı:

- kognitiv, yaǵnıy, oqıtıwshınıń kásiplik iskerliginde izertlew mashqalaların qoyıw hám sheshiw ushın zárúr bolǵan ulıwma izertlew bilimleri hám kónlikpeleriniń jıynaǵı, pedagogikalıq mashqalalardı túsiniw qábileti;
- motivaciyalıq-maqsetli (izertlew iskerligin ańlaw, túsiniw hám qabıl qılıw, “Men izleniwshimen” obrazın qáliplestiriw);
- operativ (subyekttiń pedagogikalıq iskertlikte izertlew mashqalaların sheshiw ushın zárúr bolǵan izertlew háreketlerin orınlaw kónlikpeleriniń jıynaǵı).

Baslawısh klass oqıtıwshısınıń ilimiy-izertlew kónlikpeleriniń qáliplesiwi joqarı oqıw orınlarında kásiplik tálim alıw dáwirinen baslap, bolajaq oqıtıwshı ilimiy ádebiyatlar menen islewge úyrengen, óz kásiplik iskerliginde ilimiy izertlewdiń áhmiyetin túsingen waqıttan baslanadı. Ilimiy-izertlew iskerligindegi tájiriybe kurslarına, ilimiy-izertlew jumıslarına hám ilimiy-ámeliy konferenciyalarǵa qatnasıw, ózin-ózi rawajlandırıw nátiyjesinde oqıtıwshınıń haqıyqıy ilimiy-izertlew kompetentligi qáliplesedi.

Baslawısh klass oqıtıwshısınıń ilimiy-izertlew kompetenciyasın qáliplestiriw tómendegi faktorlarǵa baylanıslı:

- kásiplik tálim hám tájiriybesin arttırıw procesinde shaxstıń pedagogikalıq iskerlik hám mádeniyat subyekti sıpatında ilmiy-izertlew qábiletin ashıp beriwdi támiyinleytuǵın zárúr ortalıqtı jaratıw;
- pedagogikalıq iskerlikte oqıtıwshınıń ulıwma hám ilimiy-izertlewshilik mádeniyatınıń úzliksiz baylanısın támiyinlew;
- joqarı oqıw orınlarında oqıtıwdıń didaktikalıq formaları, metodları hám quralları járdeminde oqıtıwshınıń ilimiy-izertlew kónlikpesin qáliplestiriw procesiniń operativ hám processual tárepin islep shıǵıw;

- oqıtıwshınıń ilmiy-izertlew kompetentligin qáliplestiriw procesin jolǵa qoyıw maqsetinde diagnostikalıq qurallardı islep shıǵıw.

Baslawısh klass oqıtıwshısınıń ilimiy-izertlew kompetenciyasın qáliplestiriw hám rawajlandırıw hár túrli ámeliy jumıslardı orınlaw arqalı ámelge asırıladı:

- sabaqtıń izertlew iskerligin (sabaq-izertlew, sabaq-joybar, pedagogikalıq seminar) úyreniw, analizlew hám óz betinshe joybarlaw;
- baslawısh klass oqıwshıları ushın sabaqlıqlardan tapsırmalardıń bilimlendiriwshi, tárbiyalıq hám rawajlandırıwshı imkaniyatların analizlew, olardıń hár birinen gózlengen maqsetten kelip shıǵıp, sabaq teması boyınsha tapsırmalardı sanalı túrde tańlaw;
- baslawısh klastıń qálegen pánin oqıtıw procesinde oqıtıwshılar tárepinen ushırasatuǵın tipik qáte hám kemshiliklerdi, olardıń sebeplerin úyreniw, qıyınshılıqlardı boljaw, oqıwshılardıń individual, toparlıq hám jámáátlik miynet formaların shólkemlestiriw; balalardıń pikirlew procesi, qıyınshılıqları hám qátelerin boljaw tiykarında;
- klastan tısqarı islerdi joybarlaw, avtorlıq dástúrlerdi islep shıǵıw;
- oqıtıwshı teoriyalıq hám ámeliy xarakterdegi maǵlıwmatlardı dúze alıw, túrli dereklerden alınǵan maǵlıwmatlar analizi tiykarında aldın úyrenilgen hádiyselerdi, nızamlıqlardı salıstırıw, analiz etiw hám ulıwmalastırıw qábiletin kórsetiwi kerek bolǵan konspektler, juwmaqlawshı bahalaw jumısları hám pedagogikalıq joybarlardı jazıw hám qorǵaw;
- derekler, jańa faktlar, hádiyseler, nızamlıqlardı óz betinshe túsindiriw hám tastıyıqlaw, tájiriybeler ótkeriw, gipotezalardı alǵa súriw hám tiykarlaw;
- shıǵarma jazıw, óz kóz-qarasın bayan etiw, pikirin qısqa, ıqsham bildiriw hám juwmaqlay alıw kónlikpelerin iyelew;
- oqıwshıları menen birgelikte ilimiy-izertlew joybarları tańlawlarına tayarlap, ilimiy joybarların tájiriybeden ótkeriw;
- sabaqlardı shólkemlestiriwdiń interaktiv formaların, izertlew xarakterindegi óz jumısın kórip shıǵıw hám bahalaw, klass hám klastan tısqarı izertlew iskerligi procesinde kognitiv hám ámeliy mashqalalardı sheshiw [3].

Juwmaqlap aytqanda, baslawısh klass oqıtıwshılarınıń ilimiy-izertlew qábileti onıń pútkil kásiplik iskerligi dawamında qáliplesedi hám rawajlanadı. Bunnan tısqarı, baslawısh klass oqıtıwshısınıń ilimiy-izertlew kompetenciyasın qáliplestiriw hám rawajlandırıw hár túrli ámeliy jumıslardı orınlaw arqalı ámelge asatuǵınlıǵın kóriwimizge boladı.

Ádebiyatlar

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. 1997 y. 29-avgust.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. Toshkent, 2020 y. 23-sentabr.

3.https://studref.com/414310/pedagogika/formirovanie_issledovatelskoy_kompetentnosti_uchiteley_nachalnyh_klassov

SAWAT ASHÍW DÁWIRINDEGI BALALAR PSIXOLOGIYASÍ

S.A. Shukirullaeva *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) 2-basqısh magistrantı

Hár qanday ullı keleshek oqıtıwshınıń dóretiwshiligi, oqıtıwshınıń shıǵarması. Aqıllı, billimli, zamanagóy oqıtıwshı oqıtqan balalar álbette ullı hám aydın keleshekke jol saladı. Bul zaman aǵımında óz dálilin tawıp kelmekte. Oqıtıw procesi úzliksiz hám quramalı process bolıp onda jiberilgen boslıq bizge úlken apat bolıp qaytıwı sózsiz. Sonlıqtan tálim hám tárbiya barısında kemshiliklerdi boldırmaw hám saplastırıw bilimlendiriw salasında xızmet etetuǵın hár bir insannıń tiykarǵı wazıypalarınıń biri bolıp tabıladı.

Oqıtıwshı–bilimler dúnyasına birinshi márte qádem qoyǵan bala ushın hámme nárseni biliwshi, belgisiz dúnyanıń eń jetik, eń kúshli, ideal shaxsı esaplanadı. Balalar mektepke keliwi menen anası sıyaqlı jıllı múnasibetli, mehriban insanǵa mútáj boladı. Sebebi mektep olar úyrenisken ortalıqtan ulıwma ózgeshe bolıp balardıń bul ortalıqqa kónligiwi bir qansha qıyın keshedi. Pedagoglar bunda hár bir oqıwshınıń xarakterinen hám shańaraqtaǵı jaǵdayınan kelip shıǵıp, orınlı múnásibette bolıwı áhmiyetli. Balalar mektep tálimine baqshada tárbiyalanıp atırǵan dáwirden-aq tayarlanıp, fiziologiyalıq rawajlanıw menen shegaralanıp qoymastan psixologiyalıq jaqtan da tayın bolıwı tiyis. Balanıń bilim alıwǵa psixologiyalıq tayarlıǵı degende balanıń obyektiv hám subyektivlik tárepten mektep talaplarına juwap bere alıwı názerde tutıladı. Bunday talaplardıń eń áhmiyetlisi dıqqat hám dıqqatlı bolıw. Dıqqat-insan iskerliginde nátiyjege erisiwdiń eń áhmiyetli shártlerinen biri. Insan iskerligi qanshelli quramalı, mashaqatlı, uzaq múddetli hám juwapkershilikli bolsa dıqqatqa degen talapta arta beredi. Baslawısh klass balalarında dıqqat bir qansha qısqa múddetli ham shártli turaqlı boladı. Bunıń sebebi balalarda ele turmıs tájiriybeleriniń azlıǵı hám jetispewshiligi, hámme nárse jańalıq bolıp túyilgeni ushın olardıń dıqqatı bir nárseden ekinshi nársege tez shalǵıydı. “Bul jáne tek mektep ortalıǵına ǵana emes, al kóp tárepten shańaraqtaǵı sharayatqa da baylanıslı boladı. Ayırım balalar shańaraqta qadaǵalawǵa alınbaǵanlıǵı yaki hádden tıs erkeletip ósirilgenligi sebepli olarda óz is-háreketlerine juwap bere almawshılıq, bir jerde tınısh otıra almaw, ruxsatsız nárselerge tiyine beriw bul óz gezeginde dıqqattı úyrenilip atırǵan nársege baǵdarlay almaw, sabaqtı qunt penen ózlestiriwine kesent beredi, basqa balalardıń da dıqqatınıń bóliniwine alıp keledi”[1]. Bunday jaǵdaylarda pedagog ol bala menen individual múnásibette bolıwı dárkar. Bala dıqqatınıń ózgeshelikleri rollı hám syudjetli oyınlarda, súwret salıw, konstruktorlıq, ılay hám plastalinnen oyınshıqlar tayarlawda, gúrrińlerdi tıńlawda hám túsine alıwda, mátemetikalıq ámellerdi sheshiwde kórinedi. Sırtqı kórinisinen sabaqtı qunt penen tıńlap otırǵanǵa uqsasa da ayırım oqıwshılardıń oyı, dıqqatı basqa jaqlarǵa bólingen bolıwı múmkin. Bunday jaǵdayda oqıtıwshı dákki berip qattıqollıq qılmastan birgelikte oqıwshılardıń hámmesine oyın shınıǵıw yaki barmaq gimnastikasın isletip dıqqatın ózine qaratıp alǵanı maqsetke muwapıq.

Sawat ashıw dáwirindegi balalar oyın balası bolǵanlıqtan olarǵa birden kóp talaplardı qoyıw múmkin emes, eger orınlay almay qalsa ózine degen isenimniń, mektepke, bilim alıwǵa qızıǵıwshılıqtıń sónip, joǵalıwına alıp keliwi mımkin. Bul

dáwirdegi jas balalarda dıqqattı tartıw, sabaqlardı jaqsı ańǵarıp alıwları maqsetinde kórgizbelilik principi hám janlı tábiyat penen qosa alıp barıw maqsetke muwapıq.

Belgili pedagog V.A.Suxomlinskiy “Sabaqlardıń kópshilik bólimlerin tábiyat arasında, taza ashıq hawada ótkiziwdiń balalar ushın ayrıqsha mánisi bar[2]. Joqarıdaǵı pikirge qosıla otırıp bul balalarda ana tábiyatqa degen muhabbattı oyatsa, sabaqqa degen qızıǵıwshılıqtı arttırıp, ótilip atırǵan temaǵa janlı múnásibette bolıwǵa iytermelep sabaqtı qızıqlı bolıwına járdem beredi. Sabaqlarǵa bunday jandasıw bizde ele jaqsı rawajlanbaǵanlıqtan bunday ilajlardı har dayım qollawdı, ilajı bolsa mektepler qasında kishkene botanika baǵların shólkemlestiriwdi yaki sabaq ótiw ushın qollaylıqlardı(parta hám otırǵıshlardı) jaratıp beriwdi usınıs etip qalǵan bolar edim. Bunı kúndelikli sabaqlarda qollanıw birdeylikten qashıwǵa, hár máwsinniń ózine tán gozzallıǵın túsinip jetiwge, dóretiwshilik sanasın oyatıwǵa hám oqıwshılardıń sabaqtı asıǵıslıq penen kútiwine sebep boladı.

Sawat ashıw dáwirindegi balalar arasında shaqqan, qızıǵıwshań, tez túsinip hám túsingenin jetkizip bere alatın balalar menen bir qatarda, adamlarǵa qosılmaytın, kópshilik penen kirisip kete almaytın, natıq, pikirin ashıq aytıwǵa tartınatın, jáne tártipsiz, balalarǵa basım ótkiziwshi, oqıtıwshılarǵa da sabaq ótkizbey hámmeni ózine qaratqısı keletin, hár dayım itibarda bolǵısı keletuǵın oqıwshılar da ushırasıp turadı. Bunday jaǵdaylarda pedagogtıń ata-analar menen tıǵız birge islesiwi, oqıwshıǵa bildirmegen halda onı baqlap barıwı, baqlaw dawamında ustaz tek baladan emes ózinende kemshiliklerdi izlep, qalay oqıtıwım kerek?, qalay oqıtsam oqıwshılar jaqsı túsinip oqıwǵa qızıǵıwshılıǵı artadı? degen sorawlarǵa juwap izlep óz ústinde islep barıwı da maqsetke muwapıq. Bulda nátiyje bermese mektep psixologında bul máselege tartıw, baladaǵı júz berip atırǵan psixologiyalıq ózgerislerdi, olardaǵı qızıǵıwlar boyınsha qábiletlerın anıqlap tuwrı baǵdarlawı dárkar. Psixologiyalıq bilimge iye ustaz balalar menen qatnasıqqa kirisiwde qıyınshıllıqqa ushıramaydı. Oqıtıwshılar sawat ashıw dáwirinde tapsırma hám shınıǵıwlardı májbúriyatqa, al ózin bolsa qattıqol ustazǵa aylandırmawı tiyis. Balalardıń oqıp-úyreniwi qızıqlı oyın shınıǵıwlardı yadqa salıwı lazım. Hesh qanday tómen baha qoyıw arqalı qorqıtıw, yaki basqa jaqsı oqıytuǵın balalar menen salıstırmawı kerek. Salıstırıw da bala psixologiyasına óziniń keri tásirin kórsetedi yaǵniy óz qádirin tómen bahalawına hám ózin basqalar menen salıstırıp júriwine ádetlenip qalıwı múmkin. Álbette bul jaman sebebi qábiletsiz balanıń ózi joq tek qábiletin anıqlap durıs baǵdarlap, rawajlandırıp biliwimiz kerek. Bul orında kópshilik ata-analar ham oqıtıwshılar qollanatuǵın hár qıylı marapatlaw hám xoshametlew usıllarınan da orınlı paydalanıw maqsetke muwapıq. Ata-analar balalarına sabaqlardı tayarlaw maqsetinde temanı jaqsı oqısań yaki qosıqtı jaqsı yadlasań ózińqálegen oyınshıq yaki basqa zatlar(materiallıq zatlar)dı alıp beremen dep balalardaǵı qızıǵıwshılıwlardı joǵaltıp qoyıp atırǵanın bilmey qaladı. Bunda balalar bilim alıw ushın emes, al sıylıq alıw ushın ǵana oqıwdı baslaydı. Al ayırım waqıtları shańaraqtaǵı jaǵdayları tuwrı kelmey ata-analar wáde etken nárselerin alıp bere almay qalıwları múmkin, bunda balalarda sabaqqa qızıǵıwshılıqtıń tómenlep ketiwine, ata-anaǵa degen isenimniń joǵalıwına, hátteki ata-analarına degen kewlinde kek saqlawı hám wáde berip orınlamaw sıyaqlı jaman illetlerdiń payda bolıwına sebep bolıp qalıwları múmkin. Bunıń aldın alıw ushın ata-analar qımbat bahalı buyımlardı emes, al ertek kitaplardı balalarına sawǵa etse, úy

kitapxanasın shólkemlestiriwge qızıǵıwshılıq oyata alsa, birinshiden balalardıń bilim alıwǵa qızıǵıwshılıǵın, ekinshiden kitapqa degen muhabbatın, úshınshiden shańaraqtıń materiallıq baylıǵın únemlewge, tórtinshiden balalıq dáwiriniń gózzal hám qızıqlı ótiwine sharayat jaratıp bere alǵan boladı. Joqarıdaǵı aytılıp ótilgen qáte kemshiliker ayırım pedagoglar tárepinen de jiberilmekte. Klastaǵı hár bir oqıwshınıń jaqsı oqıwına erisiw ushın ayırım pedagog kadrlar “Aydıń eń jaqsı oqıwshısı” yáki “Hápteniń eń jaqsı oqıwshısı” sıyaqlı balalar ortasında jarıslar shólkemlestiredi yáki hápte dawamında alǵan “5” bahaların sanap sıylıqlap bardı. Bul klastaǵı eń jaqsı oqıytın oqıwshını elede oqıp úyreniwge iytermelese, basqa tárepten alıp qaraytın bolsaq klastaǵı qalǵan oqıwshılar ózlerin áwmetsiz seziwine, ózine degen isenimniń tómenlewine hám qızıǵıwshılıqtıń sónip qalıwına sebep bolmaqta. Bulda bala psixologiyasına óziniń keri tásirin tiygizbey qoymaydı.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq hár bir bala indivdual, hár biriniń psixologiyası óz aldına bir dúnya yaǵnıy siz tálim hám tárbiya beriw barısında bir balanı jaqsı oqıtıw maqsetinde qollanǵan ilajlarıńız basqa bala ushın nátiyje bermewi múmkin. Demek, bul pedgoglardan hár dayım izleniw hám tınımsız miynetti talap etedi. Al, bul bolsa hárbir pedagogtıń wazıypası sebebi olar keleshektiń qurıwshısı.

Ádebiyatlar

1. Z.Nishanova, G.Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni oqitish metodikasi. – T., 2006.

2. Сухомлинский В.А. Избранные произведения в 5 т. Киев, 1980.

MATEMATIKALÍQ MÁSELELER MATEMATIKA PÁNINIŃ TIYKARÍ

M.M. Salieva *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeliginiń 2-basqısh magistrantı

PQ-4708 sanlı Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń “Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari toǵrisida”gi qararında matematika pánin tereńirek úyretiw kerekligi aytıladı. Matematika pánin rawajlanıwınıń tiykarları,basqa pánlerdi rawajlandırıw sıyaqlı insan iskerliginiń ámeliy mútájliklerinen kelip shıǵadı.

Mámleketimizde matematika 2020-jıldaǵı ilim-pándi rawajlandırıwdıń ústin turatuǵın baǵdarlarınan biri retinde belgilendi. Ótken dáwir ishinde matematika ilimi hám tálimin jańa sapa basqıshına alıp shıǵıwǵa qaratılǵan qatar sistemalı jumıslar ámelge asırıldı [1].

Matematika pánin oqıtıwdıń negizin máseleler shólkemlestiriwi bárshemizge málim. Soǵan qaramastan, biz ayırım pikirlerimizdi keltiriw kerek dep taptıq. Birinshiden, oqıwshılarda matematikaǵa bolǵan qızıǵıwshılıqların arttırıw, tayanısh kompetenciyalarǵa erisiw ushın tálim procesinde ámeliy hám standart bolmaǵan máselelerden paydalanbay turıp erise almaymız. Bunday máselelerdi sheshiw oqıwshılarda analiz, sintez, analogiya, ulıwmalastırıw, deduktsiya hám induktsiya sıyaqlı logikalıq baqlaw júrgiziw iskerligin, intuiciya, mayısqaqlıq hám maslasıwshańlıq sıyaqlı pázıyletlerdi rawajlandırıp, oqıwshılardan alınǵan nátiyjeler ústinde sın pikirlewge úyretedi. Kóbinese ámeliy hám standart bolmaǵan máselelerdiń

sheshimi tezlik penen tabılǵan, bir neshe márte urınıslar nátiyjesindegi anıqlanıwı sebepli, bul maqsetke erisiw ushın ıqlaslı bolıwdı, yaǵnıy shaxsqa ǵayratlılıq sıyaqlı júdá áhmiyetli sapalardıń rawajlanıwına múmkinshilik beredi. Hám aqır-aqıbette, eń tiykarǵısı: bunday máselelerdi sheshiw oqıwshılarǵa nátiyjege erisilkenlik penen, hám sonıń menen birge sheshim jolınıń gózzallıǵı hám dástúriy emesligi menen baylanıslı bolǵan úlken emocional zawıq beriwi úlken áhmiyetke iye. Bunday máseleler barlıq dárejelerde kiritiliwi kerek. Ekinshiden, matematikalıq máselelerge oqıtıwdıń quralı retinde qaralsa oǵan eki túrli jantasıw múmkin: Máselege dástúriy jantasıw usılı : Tayın másele shártlerin analiz qılıw→ másele sheshiminiń usılın anıqlaw→ Sheshiw procesi →Alınǵan nátiyjeni etalon juwap penen formal salıstırıw. Máselege mashqala retinde jantasıw usılı (Poyya sisteması, Singapur): Mashqalalı jaǵdayın analiz etiw→ Mashqala qoyılıwı →Jetispeytuǵın maǵlıwmatlardı izlew hám gipotezalardı (ilimiy boljaw) qáliplestiriw → Gipotezalardı tekseriw hám mashqalalı jaǵdayǵa tiyisli jańa bilimlerdi iyelew → Mashqalanı máselege aylandırıw →Másele sheshiwdiń usılın izlew →sheshiw procesi →Alınǵan nátiyjeni tekseriw→ Sheshimniń tuwrılıǵın tiykarlaw. Kórinip turıptı, olda dástúriy jantasıwda oqıwshınıń másele sheshiw oqıw iskerligi reproduktivlik xarakterge iye bolıp, ol ózin orınlawshı retinde kórinedi. Izertlew elementleri tek másele shártlerin analiz etkenligin kórsetedi. Standart máselelerdi sheshiw-tábiyatı standart bolmaǵan, kúndelik turmısda kem ushırasatuǵın máselelerdi sheshiwge aynalǵan. Sol sebepli de barlıq dárejelerge tiyisli sabaqlıq avtorları ayırım oqıw hám ásirese, ámeliy máselelerge mashqalalı másele retinde jantasıwları kerek. Úshinshiden, quramalıraq bolǵan logikalıq, qızıqlı hám standart bolmaǵan máseleler menen shuǵıllanıw oqıwshılarǵa pándi tereńirek ózlestiriwge, aldın úyrenilgen túsiniklerdi tákirarlawǵa hám olarǵa tanıw algoritmlerın qızıqlı usılda ózlestiriwlerine múmkinshilik beredi [2].

Matematika sabaqlarında ólshem birliklerin túsindiriw (tiyisli qurallardı tańlaw hám isletiw menen ob'ekt uzınlıǵın ólshew.) Bizge kerek bolǵan úskeneler: 20 - 25 smli aǵashlar, qaǵazlar, boyawlar. Sabaqtıń barısı: sabaq basında hár bir oqıwshıǵa túrli terek aǵashlarınan tarqatıń: mısalı terek, tut, ǵoza. Olar túrli uzınlıqta bolsın. Sabaqtı shólkemlestirip bolǵanıńızdan keyin, standart sızıǵıshtı ámeliyatqa engiziwden aldın adamlar túrli ólshem qurallarınan paydalanǵanlıǵın, ólshem retinde hátte qol, ayaq, barmaqlardan da paydalanǵan. Túrli ósimliklerdiń shaqaların ólshew retinde isletilgen. Qolıńızdaǵı terek shaqalarınların qaǵaz qıyıqǵı boylap jaylastırıń. Qaǵazdı terek shaqasına orań, jelimlep qoyıń. Qolıńızda ámeldegi boyawlar járdeminde jasaǵan ólshem terek shaqaların ózińiz qálegenshe boyawıńız múmkin. Ólshem shaqaları kewgennen keyin bólme uzınlıǵın ―shóp ólshemi úlkenliginde ólshep shıǵıń. Oqıwshılarda túrli tereklerdiń putaları tarqatılǵanlıǵı hám de 20 smdan 25 smge shekem uzınlıqta bolǵanlıǵı ushın olar 20 terek shaqası, 22 tut shaqası, 25 ǵoza shaqası sıyaqlı nátiyjeler shıǵadı. Terek shaqaların ólshep bolǵannan keyin birliklerdi salıstırıw haqqında soraw beriledi. Oqıwshılar tájiriybe hám ólshem birliklerdi tuwrı túsiniwleri ushın zárúr bolsa olarǵa járdem beriw kerek.

Demek, matematika sabaǵında baslawısh kass oqıwshılarında sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıw maqsetinde hár qiylı máseleler menen olardıń matematika pánine bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıp barsaq maqsetke muwapıq boladı. Usı sıyaqlı

máseleler oqıwshılardı esap-sanaqqa úyretip qoymastan olardı doslıq múnásibetke tárbiyalap baradı. Baslawısh klass oqıwshıların matematika sabaǵında sabaqlıqlarda berilgen másele hám esaplardı oqıwshılarǵa túsinikli bolıwı, shıǵarıp atırǵan másele hám esaplar yadında qalıwı ushın, sabaq barısı qızıqlı bolıp ótiwi ushın oqıtıwshı hár dayım hár qıylı kórgizbeli materiallar tayarlap barıwı kerek boladı. Jáne hár sabaq hár túrli metodlardan, zaman talabına say bolǵan texnikalardan, multimedialardan paydalanǵan halda sabaq ótilse baslawısh klass oqıwshıları sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın oyatadı.

Ádebiyatlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 7 майдаги ПҚ-4708-сон Қарори.

2. М.Э.Жумаев ва бошқ. Бошланғич таълим фанларини ўқитиш методикаси модули бўйича ўқув-методик мажмуа. II қисм. – Т., 2018.

3. https://xtxmom.tdpu.uz/wp-content/uploads/4.2.-Boshlangich-2-qism.pdf).

BOLAJAQ BASLAWÍSH KLASS OQÍTÍWSHÍLARÍNÍŃ METODIKALÍQ KOMPETENTLIGIN QÁLIPLESTIRIWDIŃ PEDAGOGIKALÍQ SHÁRTLERI

D.K. Tajbenova – NMPI,
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeligi 1-basqısh magistrantı

Jurtımızda bolajaq baslanwısh klass oqıtıwshılarınıń metodikalıq kompetentligi turaqlı ózgerip baratırǵan shárayatta aldınǵı shet el tájiriybelerdi úyrengen halda, joqarı bilimlendiriw shólkeminde olardıń metodikalıq kompetentligin rawajlandırıw texnologiyasın, didaktikalıq tiykarların islep shıǵıw, pedagogikalıq shárt-sháriyatları, mazmunı hám strukturası, jetilistiriw kriteryaları hám qáliplesiw dárejeleri, forma, metod, quralları, modeli, oqıtıw sapasınıń natiyjeliligin asırıw, sonıń menen birge, pedagogikalıq joqarı bilimlendiriw shólkeminde bolajaq baslanǵısh klass oqtıwshılarınıń studentlerdi oqıtıw procesinde kútilip atırǵan nátiyje ulıwma mádeniy, ulıwma kásiplik hám kásiplik kompetenciyalar arqalı usınıs etilgen tiykarǵı bilimlendiriw programmaların ózlestiriwge qoyılǵan talaplar kórinisinde qáliplestirilgen. Mámleket bilimlendiriw standartlarında bolajaq oqıtıwshınıń profilli (qánigelik) kompetenciyasında anıqlanǵan bolıp, ol oqıtıwshınıń kásiplik kompetentliginiń zárúrli áhmiyetli esaplanadı. Házirgi waqıtta ol júdá kem úyrenilgen máselelerden biri bolıp tabıladı. Áne sonday máselelerden biri bolajaq baslawısh klass oqıtıwshılarında kásiplik kompetensiyaların rawajlandırıwǵa kompetentli jantasıwdı anıqlaw hám Mámleket tálim standartlarınıń tiykarǵı qaǵıydalarına uyqas halda onıń strukturalıq modelin islep shıǵıwdan ibarat. Bolajaq baslawısh klass oqıtıwshınıń kásiplik kompetentligin anıqlaw ushın bul túsinikti úyreniwge arnalǵan bir qatar izertlewlerge itibardı qaratamız.

Kásiplik kompetenciya pedagogikalıq mashqala retinde úyrenilgen izertlewlerde tiykarınan, oqıtıwshınıń qásiyetleri analiz etilgen. V. I. Baydenko «kásiplik kompetentlik» túsinigin tómendegishe xarakteristikalaǵan :

- óz qánigeligi boyınsha jumıs alıp barıw ushın zárúr bolatuǵın bilim, kónlikpe, ilimiy tájiriybe hám qábiletlerge, kásiplik mashqalalardı bólek sheshiwde bir waqıtta avtonomlıq hám mayısqaqlıq qásiyetlerin iyelew;

- kásiplik shaxslarara ortalıqta kásiplesler menen sheriklikti rawajlandırıw - iskerlik kriteryası (sapa ólshewi), qollaw tarawı, talap etiletuǵın bilimlerdi óz ishine alǵan standartlardı proektlestiriw strukturası ;

- kásiplik iskerlikti nátiyjeli ámelge asırıw imkaniyatın beretuǵın qábiletlerden nátiyjeli paydalanıw ;

- insanǵa házirgi zaman miynet ortalıǵında jumıs iskerligin tabıslı orınlaw imkaniyatın beretuǵın bilimler, ayrıqshalıqlar hám kónlikpelerdiń integrallasqan birlesiwi [2, 72].

Joqarıda keltirilgenlerdi ulıwmalastırǵan halda V. I. Baydenko kásiplik kompetentlikti iskerlik talaplarına sáykes túrde háreket etiwge, másele hám mashqalalardı ǵárezsiz sheshiwge, usınıń menen birge óz iskerligi nátiyjeleri, yaǵnıy uyqas kónlikpeler, texnikalıq usıllardı bahalay alıwǵa tayınlıǵı hám qábileti retinde túsinedi.

Yu. G. Tatur hám V. Ye. Medvedevlar bolajaq qánigelerdiń kompetentligin kásiplik jáne social tarawda tabıslı dóretiwshilik jumıs alıp barıw ushın óz múmkinshiligin (bilim, kónlikpe, tájiriybe, jeke sapalar hám basqalar) ámeliyatta kórinetuǵın umtılıw hám qábilet retinde, kompetenciyanı bolsa, bolajaq qánigelerdiń málim tarawda tabıslı iskerlik júrgize alıw ushın óziniń pútkil múmkinshilikleri (bilim, ilimiy tájiriybe, tájiriybe hám jeke sapalar)dı qollaw hám onıń nátiyjesine sanalı túrde juwapkerligin aǵarıwǵa tayınlıǵı retinde táriyiplengen. G.A.Larionovaniń pikirine kóre, tayınlıq strukturasına ámeliy bilimler kompleksi hám shaxstıń iskerlikke kiriwin támiyinleytuǵın qásiyetleri kiredi. Miynetke tayarlıq bolsa eki, yaǵnıy operacional (bilim hám kónlikpeler) hám jeke (kórsetpe, miynetke baǵdarlanǵanlıq, kásiplik motiv qásiyetleri, ádet hám múnásibetler sisteması, emocional hám shıdamlılıq funkciyalar, shaxstıń kásiplik áhmiyetli sıpatları) komponentlerden ibarat quramalı sistema esaplanadı [3, 171].

Qánigeniń kompetenciyalarǵa iye, yaǵnıy iskerliginiń qaysı usılın iyelewi, nelerdi atqara alıwı, nelerge tayınlıǵın anıqlaw - kompetentli jantasıw dep ataladı. Joqarı tálim shólkemi pitkeriwshilerin tayarlaw sapasın basqarıwdıń konceptual zárúrli usıllarınan biri - kasiplik tálim mazmunın modernizaciyalawda kompetentli jantasıwdı ámelge asırıw bolıp tabıladı.

Erkin hám aktiv pikirlew, tálim-tárbiya procesin modellestiriw, tálim beriw Hám tárbiyalawdıń jańa ideya hám texnologiyaların islep shıǵıw hám ámelge asırıw

qábiletlerine iye bolǵan bolajaq oqıtıwshınıń kásiplik kompetentlik dárejesin asırıw mashqalası zamanagóy sociallıq-ekonomikalıq sharayatlarda aktual esaplanadı.

Bolajaq oqıtıwshılardıń kásiplik kompetentligin rawajlandırıwdıń tiykarǵı sharayatları tómendegilerden ibarat :

1) shólkemlestirilgen-basqarıwshılıq (oqıw joba, oqıw procesi grafigi, sabaq kestein dúziw, kompetentlik dárejesin anıqlaw kriteryanı islep shıǵıw, tálim procesin materiallıq-texnikalıq támiyinlew);

2) oqıw -stilistikalıq (shınıǵıwlar mazmunın tańlaw, túrli kurslardıń integrasiyasi, jetekshi ideyalardı ajıratıw);

3) texnologiyalıq (qadaǵalaw -bahalaw, oqıtıwdıń aktiv formaların shólkemlestiriw, kompetentlikke kiretuǵın bilimler gruppaların anıqlaw, innovciyalıq texnologiyalardı qollaw);

Bolajaq oqıtıwshınıń kásiplik kompetentligi strukturası onıń pedagogikalıq kónlikpeleri arqalı, kónlikpeler (teoriyalıq bilimlerge tiykarlanǵan hám pedagogikalıq máselelerdi sheshiwge baǵdarlanǵan bilimler) bolsa, basqıshpa-basqısh rawajlanıwshı háreketler kompleksi arqalı anıqlanadı. Búgingi kúnde «Bilimlendiriw haqqında»ǵı Nızam[1] talapların ámelge asırıw procesinde joqarı maman pedagog kadrlardı tayarlaw zárúrli mashqala retinde kún rejimine qóyılıp atır. Sonday eken, bul talaplardan kelip shıqqan halda bilgir, ǵárezsiz pikirleytuǵın, dóretiwshi, izleniwshi, joqarı maman, mádeniyatlı, túrli tarawdıń iyelerin tayarlaw aktual máselelerden esaplanadı. Nızamda tán alınǵan jańasha modeldegi shaxstı kamal taptırıw, onıń tereń bilimler iyesi bolıp jetilisiwi, bárkamallıǵın kepillikleytuǵın shárt-shárayatlar arasında oqıtıwshı kásiplik-metodikalıq kompetentligin tálim hám tárbiya proceslerin qollanıw psixologiyanıń óz usıl hám qaǵıydaları jetkilikli bolmaǵanday. Soǵan kóre jas áwladtıń tálim alıw dáwirlerindegi rawajlanıw tendensiyalarınan tartıp, jańasha oqıtıw texnologiyaların tálim alıwshı tárepinen ózlestiriliwi hám ondaǵı intellektual hám de intellektuallıq qábiletlerge qanshelli tásir kórsetip atırǵanlıǵın úyreniw hám de psixologiyadaǵı metodlardı didaktikaıq metodlar menen sáykeslestiriw talap etiledi.

Sonıń ushın bolajaq oqıtıwshınıń metodikalıq kompetentlik, ásirese, hár qıylı shárayatlarda biim alıwshı hám bilim beretuǵın psixologiyasın tuwrı bahalay alıw menen baylanıslı social -psixologiyalıq kompetentliktiń joqarı dárejede bolıwı talap etiledi.

Ádebiyatlar

1. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высш. шк., 1990. – 119 с.

2. Шкуропий Г.В. Формирование методической компетентности начинающего спортивного тренера. Магистерская диссертация. -Армавир: АГПА,-2013.-119с.

3. Методологические проблемы развития педагогической науки / Под ред. П.Р. Атутова, М.Н. Скаткина, Я.С. Турбовского. М.: Педагогика, 1985. -240 с.

4. Методы педагогического исследования / Под ред. В.И. Журавлева. Учеб. по-соб. для студентов пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1972. - 159 с.

BASLAWÍSH KLASS OQÍTÍWSHÍLARÍNÍŃ PEDAGOGIKALÍQ SHEBERLIGIN ASÍRÍWDA ZAMANAGÓY XABAR TEXNOLOGIYALARÍNAN PAYDALANÍWDÍŃ ÁHMIYETI

G.Q. Abdisadikova – *NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeligi 1-basqısh magistrantı

Ózbekstan Respublikasında ulıwma orta hám mektepten tıs bilimlendiriwdi sistemalı rawajlandırıwdıń áhmiyetli baǵdarların belgilew, ósip kiyatırǵan jas áwládtı ádep-ikramlılıq ruwxında tárbiyalanıwı hám intellektual rawajlanıwın sıpat jaǵınan jańa dárejege alıp shıǵıw, oqıw-tárbiya procesine tálimniń innovacion formaların hám usılların engiziw maqsetinde, sonday-aq Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 5-sentyabrdegi “Xalıq tálimin basqarıw sistemasın jedellestiriw boyınsha qosımsha is-ilajları haqqında”ǵı PF-5538-sanlı pármanına muwapıq tómendegi:

Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw konsepciyasında “Axborot-kommunikaciya texnologiyaları rawajlanıwınıń zamanagóy tendenciyaların esapqa alǵan halda tálim procesinde kompyuterlestiriw dárejesin ele de jetilistiriw” wazıypası belgilep qoyılǵan [1].

Álbette bul keleshegimiz bolǵan búgingi kún jaslarına zaman talabına say tálim hám tárbiya beriwde óz nátiyjesin beretuǵınlıǵı sózsiz.

Búgingi kúndegi baslawısh klass oqıwshılarına sabaqtı tek ǵana sabaqlıqtan yamasa basqa da kitaplardan paydalanıp sabaq ótiw – balanı qızıqtıra almaydı jáne oqıwshılardı qanıqtırmaydı. Sonlıqtan baslawısh klass oqıtıwshıları óz sheberligin ámeliyatta paydalanıwda zamanagóy xabar texnologiyalarınan maǵlıwmatlar alıwǵa hám onnan maqsetli paydalanıw shártli talap bolıp esaplanadı.

Zamanagóy oqıtıwshı qanday bolıwı kerek? Degen sorawǵa professor A. Xoliqov tómendegishe pikir bildirgen: “Ǵárezsizlikten keyingi usı mashqala kóplep ilimpazlardıń, zıyalılardıń, hátteki ata-analardıń dıqqat itibarında boldı. Oqıtıwshılar ushın metodik qollanbalar, sabaqlıqlar jaratıla basladı, bul tarawda izleniwler, ilimiy izertlewler házirgi kúnde de dawam etpekte. Házigi kúndegi globall ózgerisler, pán-texnika hám xabar-kommunikaciya texnologiyalarınıń kún sayın rawajlanıp barıwı XXI ásir oqıtıwshısınan pedagogikalıq sheberlikti, sabırlılıqtı, pedagogikalıq-psixologiyalıq bilimlerdi, pikirlew sheńberi keń bolıwı talap qılınadı [2].

Insannıń shaxs bolıp qáliplesiwinde balanıń baslawısh klasta alǵan bilimi, tárbiyası tiykarǵı roldi atqaratuǵınlıǵın bilemiz. Sebebi, baslawısh klasta bala tayanısh bilim alıwı menen birge onıń minez-qulqı, juwapkershilikti seziniwi, pánlerge bolǵan qızıǵıwshılıǵı qáliplesedi. Búgingi kúndegi baslawısh klass oqıwshılarınıń sana sezimi, zamanagóy xabar texnologiyalardan paydalanıwda belgili bir dárejege iye. Sonlıqtan baslawısh klaslarda sheber oqıtıwshı hár qanday sabaqtı mazmunlı, qızıqlı, nátiyjeli ótiw ushın búgingi kúndegi oqıwshılardıń sana sezimine say, ilimiy tiykarǵa iye, temaǵa say túrli maǵlıwmatlardı oqıwshılarǵa jetkerip beriwde zamanagóy xabar texnologiyalarınan paydalanıw búgingi kúnniń qatań talabı bolıp esaplanadı.

Ámeliyattan kelip shıǵıp, mısal keltirsek ápiwayı baslawısh klass oqıtıwshısı ertengi sabaqqa tayarlanıwı ushın zamanagóy xabar texnologiyalarınan qalay paydalanadı?

- Basqa pedagoglardıń oqıtıw tájiriybelerin kórip,olardıń metodlarınan paydalanadı;
- Sabaqtaǵı temanı keńnen ashıp beriw ushın kerekli bolǵan túrli maǵlıwmatlardı aladı;
- Tayarlap kelgen túrli kórgizbeli slaydlardan paydalanıp,waqıttan únemli paydalana aladı;
- Muǵallim oqıwshını pikirlewge úyretiwde, izleniwge jóneltiriwde hám óz ústinde islewge úyretip baradı. Mısalı baslawısh klass muǵallimi hár kúni sabaqtı baslamastan aldın oqıwshılardıń aktivlesiwine,ózlerin erkin tutıp alıwına,sabaqqa qızıǵıwshańlıǵın asırıwǵa erisiw ushın "Kimde qanday qızıqlı maǵlıwmat?" degen soraw taslaydı. Bul sorawǵa oqıwshılar qálegen baǵdarda hámmeni qızıqtıratuǵın qısqasha maǵlıwmattı aytıwı kerek boladı. Bunıń ushın oqıwshılar internetten yamasa basqa da gazeta jurnallardan maǵlıwmatlar izleydi. Baslawısh klass oqıwshıları bul tapsırmanı kóbinese ata-anaları yaki úlkenler menen birgelikte orınlaydı. Bul ata-ananıń perzenti menen kóbirek waqıt ótkeriwge iytermeleydi. Búgingi kúnde aktual máselelerdiń biri bolǵan balanıń jas waqtınan baslap internetten maqsetli paydalanıw mádeniyatın qáliplestiredi. Jáne de balanı izleniwsheń, qızıǵıwshań bolıwǵa hám óz pikirlerin anıq,erkin jetkerip bere alıwǵa úyretedi. Muǵallimniń sheberligi oqıwshınıń aytqan qızıqlı maǵlıwmatın sol kúngi tema menen baylanıstırıwında kórinedi.

Jeterli tájiriybege, bilimge iye pidayı baslawısh klass muǵallimi jas áwladqa zaman talabına say bilim beriwde óz sheberliginen tolıq paydalanıwında, kásiplesleri menen óz-ara tájiriybe almasıp barıwda zamanagóy xabar texnologiyalarınıń áhmiyeti úlken.

Ádebiyatlar

1. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń "Ózbekstan Respublikası xalıq tálimi sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw konsepciyasın tastıyqlaw haqqında"ǵı Pármanı.

2. Xoliqov.A "Pedagogik mahorat" – T.: Iqtisod-Moliya, 2010.

3. R.Mavlonova,D.Abdurahimova "Pedagogik mahorat" –Toshkent – "Fan va texnologiya", 2009.

BASLAWÍSH BILIMLENDIRIWDE OQÍW TAPSÍRMALARÍNÍŃ SÍPATÍN ASÍRÍWDÍŃ PEDAGOGIKALÍQ TIYKARLARÍ

S.S. Mambetniyazova –*NMPI, Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) qánigeliginiń 1-basqısh magistrant*

Baslawısh bilimlendiriwde oqıw tapsırmaların jetilistiriw, oqıwshılardıń tayanısh bilim hám pánge tiyisli kompetenciyaların rawajlandırıwda innovaciyalıq usıllardan paydalanıw, oqıwshılarda biliw iskerligin rawajlandırıwǵa baǵdarlanǵan oqıw jaǵdaylarınıń didaktikalıq múmkinshilikleri hám metodların anıqlastırıw, oqıtıw hám rawajlandırıw procesiniń óz-ara baylanıslılıǵın kórsetedi. Baslawısh klass oqıwshılarında biliw iskerligin rawajlandıratuǵın kognitiv xarakterdegi arnawlı didaktikalıq materiallardı oqıwshılardıń biliw xızmetlerin keńeytiwge xızmet etetuǵın oqıw tapsırmaların jetilistiriw úlken áhmiyetke iye.

Búgingi kúnde respublikamızda “Baslawısh bilimlendiriw koncepciyasi” hám baslawısh bilimlendiriw ushın oqıw baǵdarmaları hám oqıw-metodikalıq qollanbalarında oqıwshılardıń ózlestiriwin rawajlandırıw múmkinshiliklerin keńeytiwge itibar qaratılǵan. Bul boyınsha, Ózbekstan Respublikasın rawajlandırıw boyınsha qabıl etilgen Háreketler strategiyasında da bilim beriw sapasın asırıw, oqıwshılardıń dóretiwshilik hám intellektuallıq dárejesin qollap-quwatlaw hám ámelge asırıw belgilengen. Bul óz gezeginde baslawısh klass oqıwshılarında biliw iskerligin rawajlandıratuǵın oqıw tapsırmaların shólkemlestiriw texnologiyasın jetilistiriwdi ámelge asırıw maqsetke muwapıq.

Baslawısh bilimlendiriw konsepsiyasında jetik, ruwxıy tárepten qáliplesken áwladtı qáliplestiriw máselesi baslı wazıypa etip qoyılǵan. Bunday maqsetke erisiw ushın daslep oqıwshılardıń biliw iskerligin rawajlandırıw kerek. Oqıwshılardıń biliw iskerligi bolsa tapsırmalardıń ortalıq, tábiyat hám socialliq ómir menen salıstırıw nátiyjesinde rawajlanadı. Baslawısh klass oqıwshılarınıń biliw iskerligin rawajlandırıw olardıń beyimlilik, sezimtallıq, erklilik, kognitiv tarawlarına sáwlelengen tárizde tásir kórsetiw arqalı ámelge asadı. Baslawısh klass oqıwshılarınıń biliw iskerligin rawajlandırıwdı názerde tutılatuǵın tiykarǵı maqset olardıń erkin pikirlew kónlikpelerin qáliplestiriwden ibarat.

Baslawısh klass oqıwshılarınıń iskerligin jetilistiriw tapsırmalardı ózlestiriwden baslanadı. Oqıwshılardıń iskerligi rawajlandırıwǵa baǵdarlanǵan ilimiy jantasıwlar eki tiykarǵı baǵdardı óz ishine qamtıydı: a) didaktikalıq jantasıwlar, ol tiykarınan oqıtıwshılardıń oqıwshılar iskerligin rawajlandırıwǵa qaratılǵan metodikalıq qurallardıń orınlı paydalanıwına qaratılǵan; b) pedagogikalıq jantasıw, bunda oqıwshılardıń psixologiyalıq ózgesheliklerin esapqa alıw itibarǵa alınadı [1]. Búgingi kúnde pedagogikalıq teoriyalar didaktikanıń negizi sıpatında baslawısh klass oqıwshılarınıń biliw iskerligin asırıwda úlken áhmiyetke iye. Oqıwshılardıń biliw iskerligin asırıwda oqıw metodlarınan nátiyjeli paydalanıw maqsetke muwapıq bolıp tabıladı. Metodlar oqıwshılardıń tapsırmalardı orınlawında jaqınnan járdem beredi.

Oqıwshılardıń biliw iskerligin joqarı dárejede shólkemlestiriwde oqıwshı hám oqıtıwshılardıń izbe-iz háreketlerin ańlatiwshı sistema túsiniledi. Usı sistema didaktikalıq shárt-shárayatlardı júzege shıǵarıwdı támiyinlewi, oqıw tapsırmaların orınlaw hám bul procesti maqsetke muwapıq basqarıw imkaniyatın beriwi kerek. Sebebi oqıw tapsırmalarınıń jańa túrleri berilgende oqıwshılardıń jeke rawajlanıwın esapqa alıw talap etiledi. Bul orında biliw iskerliginiń wazıypası tek bilim dárejesin asırıw emes, bálki oqıwshılar iskerliginiń barlıq túrleri, atap aytqanda, olardıń sóylew, pikirlew, oylaw, jazıw, oqıw sıyaqlı iskerligi de rawajlandırıladı. Bunday iskerlik túrleri oqıwshılardıń intellektuallıq tárepten tolıq rawajlanıwına múmkinshilik beredi. Sonlıqtan oqıw tapsırmalarınıń sıpatli bolıwı oqıwshılardıń oqıw, sóylewin rawajlandırıw menen birge, olardıń bilimlerdi ózlestiriwine keń múmkinshilik beredi.

Ádebiyat

1. Abdullayeva B.S., Safarova R.G. , A.Bahromov va boshq. Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi.. –T.: 2015.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNA ALMASÍQ SÓZ SHAQABÍN ÓTIW

G.A.Yeshniyazova *– NMPI, Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) qánigeliginiń 1-basqısh magistrant*

Baslawısh klaslar ushın ana tili hám oqıw sawatlılıǵı predmeti baǵdarlaması oqıwshınıń jas ózgesheliklerinen hám sóylew zárúrliklerine tiykarlanıp dúzilgen. Bul ana tili hám oqıw sabaqlıǵın biriktiriw arqalı oqıwshı menen islesiwde oqıw hám jazıwdı birgelikte alıp barıwǵa baǵdarlanǵan. Bul sabaqlıqlardaǵı maǵlıwmatlar oqıwshınıń ózin qorshaǵan ortalıqtı jaqsılap bilip alıwına, ózine jaqın bolǵan insanlardıń qádir-qımbatın túsiniwge, óz densawlıǵın saqlaw ushın birinshi qádemdi nelerden baslawǵa úyretedi.

Tekstti ózlestiriw arqalı oqıwshılarǵa durıs, tez, sanalı, kórkem oqıw uqıplılıqların qáliplestiriw;

Oqıwshılarda kitapqa, bilim alıwǵa súyispenshilik oyatıw, olardı ápiwayı kitapqumardan tereń pikir júrgizetuǵın, dóretiwshi kitapqumar dárejesine kóteriw;

Oqıw arqalı oqıwshılardıń aynala-dógerek, barlıq hám álem haqqındaǵı bilimlerin keńeytiw,dúnyaǵa kóz qaras elementlerin qáliplestiriw;

Oqıwshılardı estetikalıq-tárbiyalıq hám miynetsúygishlik ruwxta tárbiyalaw; Oqıwshılardıń sóylew mádeniyatı hám oy-órisin ósiriw;

Ápiwayı ádebiy túsiniklerdi qáliplestiriw;

Oqıwshılardıń oy-órisin bayıtıw kózde tutıladı.

Sabaqtıń barısı:

***Bilim beriwshilik maqseti*:** Tuwısqanlıqtı bildiretuǵın sózler hám adam atlarınıń jazılıwı, adam atları hám familyalarınıń bas hárip menen jazılıwı, ayırım seslerdiń aytılıwına hám jazılıwı, dawıslı hám dawıssız seslerdi durıs aytıw, bir-birine uqsaytuǵın háriplerdi ayırıp jazıw boyınsha bilimlerdi bekkemlew;

***Tárbiyalıq maqseti*:** Tuwısqanlıq, shańaraq aǵzaları menen tanıstırıw arqalı tatıwlıq, húrmet, sıylasıqtı qáliplestiriw;

***Rawajlandırıwshılıq maqseti*:** Tekstke tiyisli sorawlarǵa túsiniw hám tártip penen juwap beriw, shańaraq temasına tiyisli gáp dúziw, adamnıń sırtqı kórinisi hám minez-qulqın bildiretuǵın sózler, gápler hám teksttiń ayırmashılıǵın biliw, teksttegi gáplerdiń arasındaǵı baylanıstı túsiniw boyınsha kónlikpelerin rawajlandırıw;

Kún tártibi. Tema menen baylanıslı bolǵan teksttiń ústinde islew, onda berilgen háreketti bildiretuǵın sóz hám sóz dizbeklerinıń mánisine túsiniw, jazıw qaǵıydasına tiyisli shınıǵıwlar hám tapsırmalar.

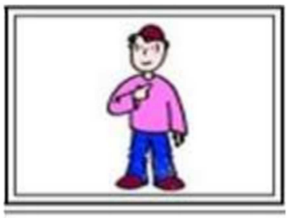
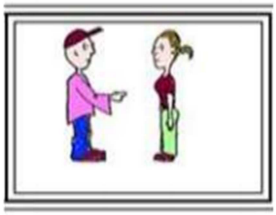
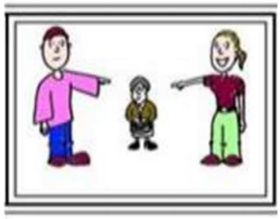
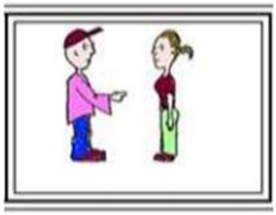
“Meniń shańaraǵım” degen teksttеn tuwısqanlıqtı bildiretuǵın sózler hám de adam atların saylap alıw, olardıń jazılıwın úyretiw. Tekstke tiyisli sorawlardı hám tapsırmalardı islew. Berilgen sorawǵa túsiniw hám tártip penen juwap beriw shınıǵıwları. Adam atları hám familyalarınıń bas hárip menen jazılıwı, ayırım seslerdiń aytılıwına hám jazılıwına tiyisli shınıǵıwları hám tapsırmaları ústinde islew. Dawıslı sesler, juwan hám jinishke dawıslı sesler. Shańaraq temasina tiyisli gáp (Tekst) dúziw, sózde paydalanılatuǵın dawıslı hám dawıssız seslerdi durıs aytıw, bir-birine uqsaytuǵın háriplerdi ayırıp jazıw shınıǵıwların islew. Tınlanǵan audiotekstegi adamnıń sırtqı kórinisi hámde xarakterin ańlatıwdaǵı qollanılatuǵın til birliklerin

ańlatıw hám olardıń jazıw dúzilisi menen baylanıslı shınıǵıw hám tapsırmalar ústinde islew. Gápler jıyındısı hám teksttiń ayırmashılıǵın biliw. Teksttegi gáplerdiń arasındaǵı baylanıstı túsiniw.

Almasıqlardıń bildiretuǵın mánileri júdá keń, sonlıqtan da onıń semantikalıq túrleri de hár qıylı. Qaraqalpaq tilindegi almasıqlar ózleriniń ulıwma mánilerine qaray segiz túrge bólinedi:

1) Betlew almasıqları: men, sen, ol, bizler, sizler, olar;
2) Siltew almasıqları: bul, sol, mınaw, anaw, mine, usı;
3) Soraw-qatnas almasıqları: kim, ne, qanday, qaysı, qashan;
4) Ózlik almasıqları: óz;
5) Jámlew almasıqları: barlıq, gúllán, pútkil, hámme, bárshe, jámi;
6) Belgilew almasıqları: hár, hárbir, hárkim, hár nárse;
7) Belgisizlik almasıqları: birew, álle, állekim, geybir;
8) Bolımsızlıq almasıqları: hesh, heshbir, heshkim, hesh nárse.

Almasıqlardıń mánilik toparlarınıń ishinde betlew almasıqların súwretli kórgizbe quralları arqalı tómendegishe túsindiriwge boladı:

	Men
	Sen
	Ol
	Bizler
	Sizler

Olar

Pikirimizdiń juwmaǵı retinde sonı aytıwımız múmkin, baslawısh klass oqıwshılarına almasıq sóz shaqabın ótiw tildi oqıtıwdıń áhimiyetli bólimlerinen biri esaplanadı. Sonlıqtan oqıwshılarǵa sabaqtı túsindiriw barısında dáslep temanı awızeki tárizde bayan etip, hár bir qaǵıydalarǵa óz aldına mısallar keltirip ótilse hám oqıwshılardıń ózinen de mısallar sorap barılsa sabaqtıń interaktiv metodta ótiliwi támiyinlenedi. Nátiyjede, oqıwshılar almasıqqa óz betinshe mısallar keltiriwi temanı jaqsıraq ózlestiriwi hám ózleride mısallar keltiriwde qatnasqanlıǵı ushın tema esinde jaqsıraq saqlanıp qalınıwı támiyinlenedi.

Ádebiyatlar

1. Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı pánin oqıtıw metodikası. 1-klass. –Tashkent, 2021.
2. G’afforova T. “Boshlang’ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar”. – Toshkent, 2011.
3. Qosimova K. va boshqalar. “Ona tili o‘qitish metodikasi” Boshlang’ich ta’lim fakultetlari talabalari uchun darslik. “Nosir” nashriyoti.–Toshkent, 2009.
4. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. Boshlang’ich ta’lim. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi Vazirligi Respublika ta’lim markazi. – Toshkent, 2017.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNDA OQÍW MÁDENIYATÍN QÁLIPLESTIRIW TEXNOLOGIYASÍ

G.N. Jadigerova – *NMPI, Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) qánigeliginiń 1-basqısh magistrantı*

Mámleketimizde baslawısh tálimde oqıtıwdı hár tárepleme jedel rawajlandırıw, oqıwshılarda erkin pikirlew, átiraptaǵı hádiyselerge sanalı múnásibette bolıw hám sociallıq aktivlik, sóylew hám oylawın rawajlandırıw, joqarı mánawiyatlı kámil shaxstı tárbiyalaw áhmiyetli faktorı retinde qaralıp atır. Joqarı mánawiyatlı shaxslardı jetilistiriw ushın oqıwshılardıń kıtapqa qızıǵıwshılıq kónlikpelerin rawajlandırıw, oqıwshı - jaslarda oqıw mádeniyatın qáliplestiriw zárúrli áhmiyetke iye boladı. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevtıń 2017-jıl 12-yanvardaǵı “Kitap ónimlerin baspadan shıǵarıw hám tarqatıw sistemasın rawajlandırıw, kitap oqıwı hám kıtapxanlıq mádeniyatın asırıw hám de úgit-násiyatlaw boyınsha komissiya dúziw haqqında”ǵı buyrıǵı bolsa buǵan baylanıslı eń áhmiyetli qádem boldı.

Oqıwshılarda kitap oqıw hám kıtapxanlıqqa unamlı munasábetti payda etiw óz-ózinen júz bermeydi. Bunıń ushın hár bir shaxstı mektepge shekemgi tálim jasınnan baslap, kitaplar menen tanıstırıw zárúr. Shaxsti kitaplar menen tanıstırıwda úzliksiz bilimlendiriwdiń dáslepki buwını - baslawısh klaslar ayrıqsha orın tutadı. Búgingi

turmısımızdıńda ilimiy ádebiyatlar menen bir qatarda, kórkem ádebiyatlar da zárúrli orın iyeleydi. Prezidentimizning 2017-jıl 14-sentyabrde tastıyıqlanǵan “Kitap ónimlerin baspadan shıǵarıw hám tarqatıw sistemasın rawajlandırıw, kitap oqıwı hám kıtapxanlıq mádeniyatın asırıw hám de úgit-násiyatlaw boyınsha kompleks ilajlar baǵdarlaması haqqında”ǵı sheshimi zárúrli áhmiyetke iye, ásirese, bul húǵjette: “…jámiyat turmısında iygilikli qádiriyatlar hám dástúrlerdi tereń úyreniwge, atap aytqanda, xalqımız, ásirese keleshek áwladlarımızdıń ruwxıy -intellektuallıq potencialı, sanası, oylawı hám dúnyaǵa kóz- qarasın kóteriwde, ana Watan hám xalqımızǵa muhabbat hám sadıqlıq sezimi menen jasaytuǵın bárkámal shaxstı tárbiyalawda júdá úlken áhmiyetke iye bolǵan kıtapxanlıq mádeniyatın asırıwǵa ayrıqsha itibar qaratılmaqta” degen pikirleri keń jámiyetshiliktiń aldına úlken juwapkershilikti júkleydi.

Oqıwshılarda kitapxanlıq mádeniyatın qáliplestiriw bir ǵana kitapxanashınıń wazıypası emes, al oqıtıwshılar hám ata-analardıń da wazıypası bolıp, tek sanalı jantasıwdı birgelikte ámelge asırıwdı talap etetuǵın quramalı process bolıp tabıladı. Oqıw mádeniyatı júdá keń mánistegi túsinik bolıp, kitapqa qızıǵıwshılıq hám onı súyiw, ádebiyat penen keńirek tanısıp, kitap penen islesiw haqqındaǵı arnawlı bilimlerge iye bolıw, sonıń menen birge kitaptan tolıq túrde paydalana biliwde járdem beretuǵın kónlikpelerdi iyelewden ibarat. Kıtapxanlıq mádeniyatı oqıwshıǵa oqıtıp atırǵan shıǵarmasın tolıq túsiniw, onnan kórkem-estetikalıq zawıq alıw, jazıwshı pikiri, dóretpe ideyasınańǵarıw hám bahalay alıw, bunnan tısqarı kitap hám kitapxanadan paydalanıw, málimleme-bibliografikalıq apparatınan ózin qızıqtırǵan yamasa kerekli máselelerge tiyisli kitaplardı tawıp alıw hám onnan paydalanıw jolların úyretedi. Kitap tańlaw, onı tez oqıw, oqılgan kitaplardı basqalarǵa usınıs etiw, abaylap saqlaw da kıtapxanlıq mádeniyatınıń strukturalıq bólimlerine kiredi.

“Kitapxanlıq mádeniyati” túsinigi keń mániste qollanıladı. Atap aytqanda, bul hádiyse shıǵarmanı ańǵarıw jáne onı túsiniw ushın kitapxannan belgili tayarlıq hám dárejeni talap etedi.

Kitap oqıw - bul miynet hám dóretiwshilik bolıp esaplanadı. Kitaptı oqıp túsiniw ushın da miynet qılıw kerek. Kitap mazmunın túsinbew jaman, onı nadurıs túsiniw onnan da jaman bolıp esplanadı. Kitap oqıw barısında hár túrli pikir hám sorawlar payda boladı. Avtor pikirine qosıw yamasa biykar qılıw oqıwshılardıń pikirin bayıtadı hám tereńlestiredi.

Kitap oqıw -intellektual miynettiń keń tarqalǵan forması bolıp tabıladı. Kitapxanashı hám oqıtıwshınıń wazıypası onıń taǵı da nátiyjelirek bolıwın támiyinlewden ibarat. Bilim alıw ushın kitap oqıwdı shólkemlestirgen kıtapxan ózin qorshap turǵan ortalıq, tábiyat, insaniyattı túsiniw, ózinińturmıstaǵı tutqan ornın belgilew, dúnyaǵa kóz - qarasın keńeytiw hám kásiplik kónlikpelerin jetilistiriw ushın kitap penen islesiw qaǵıydaların biliwi hám oǵan ámel etiwi shárt. Kitap penen nátiyjeli jumıs alıp barıwdıń zárúrli shártlerinen taǵı biri oqıwshınıń psixikalıq faktorların esapqa alıwdan ibarat. Kitap penen islesiw texnologiyasi haqqında sóz eter ekenbiz, birinshi náwbette oqıwshı ózin ruwxıy tárepten tayarlawı kerek. “Men oqıy almayman”, “baribir hesh nárse túsinbeymen”, “oqıw qıyın” degen pikirlerden alıs bolıwı kerek. Kerisinshe, “men oqıy alaman”, “úlgeremen”, “túsine alaman”, “maqsetime erisemen” degen isenim menen oqıwǵa kirisiwi kerek. Geypara

oqıwshılar oqıwǵa júdá tez aralasıp ketedi, tez oqıydı, asıǵadı. Bul jaǵday bolsa onı tez sharhshatadi, kózi hám nerv talshıqları sharshaydı. Kitap penen islesiwdi tuwrı shólkemlestiriwdiń zárúrli shártlerinen taǵı biri oqıwǵa ajıralmas hám izbe-iz tártipte kirisiwden ibarat. Bul pútkil oqıw procesinde saqlanıp qalıwı kerek. Kitaptıń túsiniwi qıyın, quramalı jerlerin túsinip alıw ushın onı qayta - qayta oqıw zárúr boladı. Tiykarǵısı qansha oqıw emes, oqılgandı uǵıp barıw bolıp tabıladı.

Oqıw procesinde izbe-izlik hám úzliksizlik zárúrli áhmiyetke iye. Bul tek ǵana waqtın tuwrı bólistiriwine hám tańlap alınǵan materialdıń tolıq ózlestirip alıwına ǵana tásir kórsetedi. Tańlap alınǵan tekstti tolıq qabıllaw, túsiniw, jumıstıń tezligi, tabısı oqıwshınıń tekstke dıqqat qoyıwına hám onı qanshelli dárejede basqara alıwına da baylanıslı.

Kıtapxanlıq mádeniyatınıń qáliplesiwinde áhmiyetli orın iyeleytuǵın jaǵdaylardan biri oqılǵandı este saqlap qalıw hám onı yadta bekkemlewden ibarat esaplanadı. Geypara oqıwshılar oqılgandı este tolıq saqlay almay qaladı. Bunday jaǵdayda oqılǵan tekstti tez esten shıǵaradı yamasa qısqa waqıtqa eslep qaladı. Al bunı eske túsiriwde qıyınshılıq penen eske aladı. Qánigelerdiń pikirine qaraǵanda, este saqlawdı rawajlandırıw júdá ańsat. Psixologiyalıq ádebiyatlarda psixolog ilimpazlar este saqlap qalıwdıń tez yamasa uzaq este saqlap qalıw, kóriw yamasa esitiw arqalı este saqlap qalıw sıyaqlı bir qatar túrlerin keltirip ótedi. Bunda sezimlik yamasa háreketli, logikalıq yamasa mexanikalıq este saqlaw zárúrli áhmiyetke iye. Este saqlawdıń barlıq túri shınıǵıw járdeminde bekkemlenedi. Este saqlawdıń júdá kóp usılları bar. Bunda qanday tekstti qaysı kıtapxan yadında tez saqlap qalıwına ayrıqsha itibar beriw kerek. Ádette, oqıwshılar ushın qızıqlı, óz tarawına tiyisli, túsinikli, oylap jazılǵan, paydalı tárepi kúshli dóretpe olardıń yadında tez saqlap qalınadı. Ásirese, kıtapxan oqıp atırǵan tekstti basqa dóretpe yamasa maqala menen salıstırıw arqalı analiz qilsa, ol jaǵdayda kıtapxanlıq mádeniyatı nátiyjeli qáliplesedi. Ásirese, bir ret túsinip oqılgan dóretpe oqıwshınıń yadında tolıq saqlanıp qaladı.

Shet el tájiriybelerinde áyne baslawısh klass oqıwshılarında kitap oqıw, kıtapxanlıq kónlikpelerin qáliplestiriwge qaratılǵan pedagogikalıq iskerlik sıyaqlı oyın texnologiyaları tiykarında shólkemlestiriledi. Usı sebepten baslawısh klass oqıwshılarında kitap oqıw, kıtapxanlıq kónlikpelerin qáliplestiriwdiń shet el tájiriybelerin úyreniw úlken járdem beredi. Kitap oqıwı hám oqıw mádeniyatın asırıw jaslarımızda pikir hám zeyini, dúnyaǵa bolǵan keń kóz-qarası, ruwxıy saplıq sıyaqlı táreplerdiń qáliplesiwinde zárúrli áhmiyetke iye boladı.

Juwmaqlap aytqanımızda, oqıw kónlikpesi qáliplespegen insanda pikirlewide qáliplespeydi. Sonıń menen birge, insanlar kitap oqıwdan toqtap qalsa, demek pikirlewden de toqtap qalıwına isenimimiz kámil. Atap aytqanda, jámiyet aǵzalarında pikirlew, abstrakt oylawdan janlı baqlawǵa ótiw procesi júz bermese, jámiyette hesh qanday rawajlanıw bolmaydı. Rawajlanǵan jámiyetke erisiwdiń birden-bir sheshimi tek ǵana bilimlendiriw mákemelerinde hám sociallıq turmıstıń barlıq tarawılarında jámiyet aǵzaları kreativ oqıw mádeniyatın qáliplestiriw hám rawajlandıra biliwden ibarat.

Ádebiyatlar

1. Davletshin M.G., To'ychieva S.M. Umumiy psixologiya. T.: TDPU, 2002.

2. Bolalar kitobxonligini o'rganishning forma va metodlari /Tuzuvchi E.Yo'ldoshev.-T., 1992.
3. www.lex.uz
4. www.ziyonet.uz

XALÍQ AWÍZEKI DÓRETPESIN ÚYRENIWDE MASHQALALÍ TÁLIM TEXNOLOGIYASÍNAN PAYDALANÍW

A.B. Sultaniyazova *– Nukus MPI*
Tálim hám tárbiya teoriyasi hám metodikası
(baslawısh tálim) 1- basqısh magistrantı

Qaysı bir xalıqtıń bolmasın ádebiy miyrasına tariyxıy esteliklerine názer taslasaq, dástúrlerine hátte oyınlarına dıqqat awdarıp oy juwırtsaq jaslarǵa tálim-tárbiya beriw máselesi birinshi orında turatuǵınlıǵınańǵaramız.Bul ásirese xalıqtıń naqıl-maqalları menen jumbaqları, qosıqları menen erteklerinde, ápsanalarında sonıń menen birge dástanlarında ayqın kórinedi.

Xalıq awızeki dóretpeleri bala tárbiyasın shólkemlestiriwde oǵada qunlı ǵáziyne sıpatında xızmet etetuǵın biybaha xalıq pedagogikası úlgileri bolıp tabıladı. Xalıq awızeki doretpeleri jas óspirimlerdi tarbiyalawda qonımlı hám túsinikli bolıp, balalar onı tez ózlestirip úyrenip hám túsinip aladı. Sebebi olardı xalıqtıń ármanları, úmit tilekleri, turmısı, tirishiligi ápiwayı hám qızıqlı etip súwretlengen waqıyalar menen hádiyseler kúndelikli turmısta da jiyi ushırasadı. Awızeki xalıq dóretpeleri arqalı tárbiyalanǵan bala ózin qorshaǵan ortalıq dúnya turmıs shınlıǵın durıs túsiniwge úyrenedi. Balalarǵa folklorlıq shıǵarmalar úlken quwanısh hám lázzet bağıshlaydı, olarda qosıq, taqmaq, ertek, jańıltpash hám sanawdı aytıp úyretiw talabın úyretedi. Balalar qosıqları óziniń maqset etken tárbiyalıq mazmunına qaray bir neshshe túrlerge bólinedi. Ásirese, taqmaq, oyın-zawıq qosıqları menen ótirik óleńler tárbiya máselesinde ayrıqsha orın iyeleydi. Taqmaqtı aytqanda balalar anıq etip taqmaqlap sóyleydi. Qosıqtıń hár qatarı tásirli balanıń sırtqı dúnyası menen baylanısqan halda úsh wazıypanı atqaradı.

1. Kommunikativlik
2. Biliw
3. Tártipke salıw

1. Kommunikativlik wazıypası balada erte dáwirden rawajlanǵan boladı. Balanıń aytqan birinshi sózi kommunikativlik wazıypanı atqaradı.

2. Kommunikativlik natiyjesinde payda bolǵan sóz onıń qarım-qatnas quralı boladı, bul basqa wazıypanı biliw wazıypasın atqaradı.

3. Bala biliw nátiyjesinde minez-qulqın tártipke sala baslaydı.

Balalar qosıqları ózinıń maqset etken tárbiyalıq mazmunına qaray birneshshe túrlerge bolip qaraǵan edik. Taqmaq otirik-óleńler tárbiya máselesinde ayrıqsha orın iyeleydi. Taqmaqtı aytqanda balalar anıq etip taqmaqlap sóyleydi. Qosıqtıń hár qatarı tásirli ırǵaq penen atqarıladı. Bunda balalardıń sózdi anıq tolıq sóylewi hám sózdegi pikirlerdiń mánisine qaray dawıs tolqınıń durıs saqlanıwı gáp sózdi óz ornında durıs paydalana alıw kerek. Bul xalıq awızeki dóretpelerinde keńnen taralǵan balalar qosıqlarınıń úlgileri bolgan.

“Túlkishek”qosıǵın alayıq
-Háy túlkishek ,túlkishek,
-Túnde qayda barasań,
-Mamamnıń úyine baraman.
-Mamań saǵan ne berer,
-Eshki sawıp sút berer,
-Eshkisiniń súti joq,
-Ilaǵınıń putı joq,
-Taram-taram et berer,
-Onı qayda qoyasan,
-Tal túbine qoyaman,
-Iyt alıp ketse ne qılasań
-Iyt awzınan alaman
-Batıy xanǵa baraman
Batıy xannı nesi bar,
-Ushar-ushar qusı bar
-Ushıp ketti hawaǵa
-Qaytıp tústi dáryaǵa
-Dárya suwın qurıttı
-Aq shabaǵın shiritti
-Eki baydıń jurtında,
-Eki tishqan urıstı
-Saqal murtın julıstı [2; 10-11-b].

“Túlkishek”qosıǵı taqmaq retinde xalıqta keń tarqalǵanlıqtan, bilmeytuǵın yadtan aytpaytuǵın bala siyrek ushırasadı. Bul qosıq arqalı balalar tapqırlıqqa úyretiledi. Dialog formasında aytılatuǵın qosıqlardıń bul túri balalardı házir juwaplı bolıwǵa, sheshenlikkke, sózlerdi dal tawıp aytıwǵa kórkem etip sóylewge úyretiwge baǵdarlanǵan [2; 263-b].

Qaraqalpaq xalıq pedagogikasında “R”,”Q”,”G” seslerinen quralgan janıltpash úlgileriniń tómendegidey túrleride ushırasadı. Jańıltpashlar ásirler dawamında xalıq pedagogikasında tásirsheń usıllardan biri.Ol tek tildi jatlıqtırıw menen sheklenbey tez túsinip yadlap alıw boyınsha kónlikpeler de payda etedi. Bala tilin jatlıqtılıqtırıw menen sheklenbey, tez túsinip alıw boyınsha kónlikpeler de beredi [1].

Mashqalalı oqıtıw túrinde muǵallim oqıwshılarǵa tayar bilimlerdi túsindirmeydi, al sheshiw ushın oqıwshılar aldına mashqalalar qoyadı.Oqıwshılardı mashqalaǵa qızıqtıradı, mashqala menen tańlandıradı. Onı sheshiwge jollaydı. Oqıwshılar mashqalanı sheshiwdiń jolların hám quralların tabaman dep júrip jańa bilim, eplilik, kónlikpelerdi ózlestirip aladı.

Mashqalanı oqıtıwdıń 1-basqıshında oqıwshılarǵa mashqalalı oqıtıw túriniń texnologiyasın úyretiw maqsetinde birneshe sabaqlar ótkeriledi. Ondaǵı mashqalalardı ózi tabadı hám ózi sheship kórsetedi.

2-basqıshında ótkerilgen qatar sabaqlarda da mashqalalardı muǵallim ózi tawıp qoyadı, olardı muǵallimniń jedelli qatnasıwında birgelikte sheshedi.

3-basqıshında sabaqlarında muǵallim mashqalanı oqıwshılardıń ózlerine taptıradı hám onı sheshiwge basshılıq etedi.

4-basqshında mashqalanı oqıwshılardıń ozleri tawıp qoyadı hám muǵallimniń basshılıǵında ózleri sheshedi [1].

Mashqalalı oqıtıw metodları mashqlanı bayan etiw,áńgime, túsindiriw dialog formasında bayan etiw barısında oqıwshılardan soraw másele etip qoyıladı.

Xalıq awızeki dóretpeleri jas ósipirimlerge qonımlı hám túsinikli bolıp, balalar onı tez ózlestirip, úyrenip hám túsinip aladı. Sebebi olardı xalıqtıń ármanları úmit tilekleri, turmısı hám tirishiligi ápiwayı hám qızıqlı etip súwretlenedi. Xalıq awızeki dóretpeleri arqalı tarbiylanǵan bala ózin qorshaǵan dúnya hám turmıs shınlıǵın durıs túsiniwge úyrenedi. Balalarǵa folklorlıq shıǵarmalar úlken quwanısh hám lázzet baǵıshlaydı, olarǵa qosıq taqmaq, ertek jumbaq naqıl-maqal, jańıltpashlardi aytıp úyrenedi [1]. Xalıq awızeki dóretpeleri balalar tarbiyasında áhmiyetli orın tutadı.

Ádebiyatlar

1. Whttps//mvk.com

2. Bawatdinova Sapura Jumabaevna “Qaraqalpaq balalar folklorınıń lirikalıq túrleri” Tashkent 2019.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNDA TARIYXÍY SANANÍ QÁLIPLESTIRIW MÁSELELERI

B.M. Tulepbergenova– *NMPI, Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) 1-basqısh magistrant*

Baslawısh klass oqıwshılarınıń biliw iskerligin qáliplestiriw hám olardı úzliksiz rawajlandırıp barıw – oqıtıwdıń maqseti, wazıypaları, mazmunı, quralları, metodların ilimiy pedagogikalıq tiykarlarǵa tayanǵan halda belgilep beriwdi talap etedi. Bul oqıwshılardıń dóretiwshilik pikirlewge baǵdarlaw, bilimlerdi iyelewde belsendilikti arttırıw, erkin biliw iskerligin qáliplestiriw máselelerine baylanıslı. Bunda baslawısh klass oqıwshılarınıń biliw iskerligin qáliplestiriw áhmiyetke iye ekenligi belgili.

Dástúriy bilimlendiriw teoriyası hám oǵan tiyisli pedagogikalıq ámeliyatta baslawısh klass oqıwshılarınıń erkin pikirlewine, dóretiwshiligine, oylawına jetkilikli itibar berilmeydi. Oqıwshı bilimlendiriwde kóbinese oqıtıwshı tapsırmaların orınlawshı sıpatında qatnasadı. Bunnan kelip shıǵatuǵın juwmaq sonnan ibarat, bilimlendiriwde oqıwshılardıń bilim dárejesin, sana-sezimin rawajlandırmay, zárúr jaǵdaylarda olardı ózgertpey, balanı oqıw-tárbiya procesiniń belsendi qatnasıwshısına aylandırmay, onıń sanasın, oylawın jetilistirmey oqıw-tárbiya jumıslarıń nátiyjeli shólkemlestiriw múmkin emes.

Bilimlendiriwde baslawısh klass oqıwshılarına dóretiwshilik penen jantasıw balalardı oqıw-tárbiya procesi subyekti sıpatında qarawdı talap etedi. Bilimlendiriwde procesinde oqıwshılarda qáliplesetuǵın sana, erkinlik, tapqırlıq sıyaqlı jeke sıpatlardı qáliplestiriwde oqıtıwshınıń pedagogikalıq sheberligi ayrıqsha orın iyeleydi. Oqıtıwshı jumısınıń nátiyjeli bolıwı, onıń tariyxıy dereklerdi jaqsı biliwine de baylanıslı. Sebebi, oqıw materialınan tısqarı xalqımızdıń ótmishine tiyisli maǵlıwmatlardı berip barıw oqıwshılardıń dóretiwshilik qábiletin asırıw menen birge, olarda tariyxıy túsiniklerdi qáliplestiredi.

Bilimlendiriwdi dóretiwshilik penen shólkemlestiriw, oqıwshılardıń oqıw hám biliw iskerligin asırıw hám kórkem shıǵarmalar jardeminde olarda tariyxıy sananı qáliplestiriw maqsetke muwapıq. Ásirese ertekler oqıwshılarda tariyxıy sananı qáliplestiriw úlken ahmiyetke iye. Ertekler oqıwshılardı qıyınshılıqlardı jeńiwge, birgelikte háreket etiwge, doslıqqa, miynet etiwge, bilm alıwǵa, kásip iyelewge, ata-ananı qádirlewge, tereń pikirlewge, dóretiwshilikke tárbiyalaydı. Xalqımızdıń úrp-ádetleri, dástúrleri menen tanısadı. Sonıń menen birge, tariyxıy ertekler hám tarixıy waqıyalar tiykarında arqalı qaharmanlardıń jaǵdayın seziw, olardı sóyletiw arqalı oqıwshılarǵa tariyxtı úyretiw hám eń áhmiyetlisi olarda tariyxıy sananı qáliplestiriwdiń dáslepki belgilerin kóremiz [1].

Baslawısh klaslarda oqıtıwshı oqıwshılardı dóretiwshilikke baǵdarlaw, olardı erkin pikirlewge úyretiw, olardıń intellektuallıq rawajlanıwı, úlken arzıw-úmitler jetelewi kerek. Baslawısh klass oqıwshılarında tariyxıy sananı qáliplestiriw máselesin hár tárepleme ámelge asırıwdı dáwirdiń ózi talap etpekte, lekin oqıtıwshı baslawısh klass oqıwshılarında tariyxqa múnásibettiń tereń dárejede emesligin itibarǵa alıwı zárúr. Bundaǵı tiykarǵı maqset oqıwshılarda tariyxıy sananı qáliplestiriwdi joqarı dárejede támiyinlew emes, bálkim olar tálim-tárbiyanıń túrli basqıshlarında izbe-izlikte ámelge asırıladı. Eń áhmiyetlisi oqıwshılardıń dóretiwshilik jumısların alıp barıwına oqıw, oylaw, pikirlew qábiletleriniń rawajlanıwına múmkinshilik jaratıw arqalı tariyxıy sananı qáliplestiriwdiń dáslepki nátiyjelerine erisiw bolıp tabıladı.

Juwmaqlap aytqanda, baslawısh klass oqıwshılarına ótilgen hár bir qızıǵarlı shınıǵıwlar oqıwshılardıń sanasında jaqsı saqlanıp qalıwı, sonday-aq, kóz-qarasın rawajlandırıw menen birge dóretiwshilik qábiletin asırıwǵa xızmet etedi. Baslawısh klass oqıwshılarında tariyxıy sananı qáliplestiriw máselesin pedagogikalıq tárepten úyreniw, tariyxıy sananı qáliplestiriw komponentlerin anıqlaw, oǵan tásir etiwshi faktorlardıń tásir dárejesiniń belgilew, sabaq hám sabaqtan tısqarı shınıǵıwlarda oqıwshılarda tariyxıy sananı qáliplestiriw usıllarınan paydalanıw, baslawısh klass oqıwshılarında tariyxıy sananı qáliplestiriwge baylanıslı oqıw materialların jetilistiriw maqsetke muwapıq boladı.

Ádebiyat

1. Q.Husanboeva. Adabiy ta'limda mustaqil fikrlashga o'rgatish asoslari. Monografiya. –Toshkent, 2003.

ПРИМЕНЕНИЕ СРЕДСТВ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

М.А. Базарбаева – *магистрант 1 курса НГПИ по специальности Теория и методика образования и воспитания (начальное образование)*

В современном мире конкурентоспособные и квалифицированные педагоги, стремящиеся к профессиональному росту, применяют информационно-коммуникационные технологии в процессе формирования навыков во время урока. И трудно представить учителя, который не умеет

свободно, уместно использовать компьютерные технологии, в сфере образования и воспитания, в своей профессиональной деятельности.

В Концепции модернизации образования дана главная задача: подготовить учеников с ранних лет к тому, что в жизни все меняется то, что сегодняшний день отличается со вчерашнего дня и завтра не будет, как сегодня. И с каждым днём мы стремимся к новым знаниям. Мы всё более становимся ближе к информационным технологиям. И хорошо владение информационно-коммуникационной технологии влияет на наше будущее.

Наш президент Шавкат Мирзиёев сказал: «Все мы хорошо понимаем, что образование и воспитание имеют решающее значение не только в сегодняшней жизни, но и для будущего любого государства и общества».

Основными направлениями определены 9 направлений реформ и 48 целевых показателей в Концепции развития системы народного образования до 2030 года. В Концепции подчеркивается совершенствование методики преподавания, поэтапное внедрение принципов индивидуализации учебно-воспитательного процесса. А также включено внедрение современных информационно-коммуникационных технологий и инновационных проектов в сфере народного образования.

Использование информационно-коммуникационной технологии позволяет проводить урок на высоком уровне (анимации, музыки, наглядности, дидактические материалы) и повышает объёмы выполняемых работ на уроке в 1,5 – 2 раз. Информационно-коммуникационные технологии обеспечивают наглядность, красоту и эстетику оформления воспитательных мероприятий, а также развивают зрительную память, чтоб ученики быстро запомнили пройденный материал на долгий срок. С этим же хорошо закрепляется пройденная тема урока и открывается самостоятельный путь ученикам.

Применение информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения и воспитания школьника повышается общий уровень развития и усиливается знания учащихся. И с другой стороны чтобы обучать к ИКТ нужны терпения, силы. Для этого преподаватель должен быть компетентным, конкурентоспособным, владеть многими языками и знать методы в обучении и воспитании учащиеся младших школьников.

Деятельности этапов информационно-коммуникационных технологий. Внедрения информационно-коммуникационных технологий на практике в работе преподавателя младших классов осуществляются в этих направлениях как:

в процессе обучения;

во внеклассной работе;

в проектно-исследовательской работе;

методическая работа преподавателя;

работы в ресурсах интернета.

Возможности информационно-коммуникационных технологий: создания и подготовки дидактических материалов (вариант задания, таблица, памятки, схема, чертежа, демонстрационный таблиц и другие); создание мониторинга по отслеживанию результатов обучения и воспитания; и создание работы в виде

текста; обобщения методического обучения опытов в электронном виде и другие.

Как писал великий педагог К.Д.Ушинский: «Если вы входите в класс, от которого трудно добиться слова, начните показывать картинки, и класс заговорит, а главное, заговорит свободно…». Этим Ушинский хотел сказать, что ученики начальных классов более способны запомнить материал зрительно и занятия, мероприятия, включающие слайды презентации вызывают у учеников наивысший интерес и эмоциональный отклик. Так как красочный материал и мультимедийные презентаций притягивает внимание, которого порой мы не можем добиться на уроке.

И доказательством являются слова Конфуций: «Скажи мне — и я забуду, покажи мне — и я запомню, дай мне сделать — и я пойму». Это значит, чтобы понять материал нужно увидеть своими глазами и попробовать на практике.

Я считаю, что использование компьютеров на уроке даёт хороший результат, при котором способствуют развитие всех участников на одном уровне, усиливает мотив обучения, развивает индивидуальную особенность учеников, повышает инициативу к учёбе, обеспечивает интеллектуальные развития учащихся, формируют навыки самообразования и самоконтроль, снижается дидактические затруднения. Основной целью применения информационно-коммуникационных технологий зависит от развития качеств обучения, то есть как преподносит его учитель ученикам. Поэтому важна информационная компетентность учителя для самостоятельного использования наглядных материалов во время урока.

Литература

1. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. «Тарбияда инновацион технологиялар».Тошкент. 2010. – 142с.

2. Мавланова Р.А., Вохидова Н.Х., Рахманкулова Н. «Педагогика назарияси ва тарихи». Дарслик.- Т., «Фан ва технологиялар»,2010. – 467с.

3. Баранов В.В «Информационные технологии и управление предприятием» – М: Компания АйТи, 2006. – 328с.

4. Велихов Е.П. «Новая информационная технология в школе». Информатика и образование. 1986. №1. с. 18-22

5. Краевский В.В., Хуторской А.В. Основы обучения. Дидактика и методика. М.,2007.352 с.

6. 1059-сон 31.12.2019. Узлуксиз маънавий тарбия концепцияси https://lex.uz/docs/4676839

BASLAWÍSH KLASS OQÍTÍWSHÍSÍNÍŃ SABAQ PROCESINDE ORATORLÍQ HÁM SÓYLEW MÁDENIYATÍN JETILISTIRIW JOLLARÍ

***A.J. Kossheterova** – NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) 1-basqısh magistrantı

Respublikamızda oqıtıwshılardıń mánawiy jetik, kasiplik sheberliklerin asırıwǵa úlken itibar qaratılǵan. Sol tiykarda Prezidentdimiz Sh.M.Mirziyoyev: «Ảlbette, biz Jańa Ózbekstandı qurıw hám Úshinshi Renessans tiykarın jaratıwda

zıyalılarımızǵa úlken isenim menen qaraymız» – dep atap ótedi [1]. Haqıyqatında da prezidentimiz aytqanınday biz hárbir tarawda: meyli ol isbilermenlik bolsın, meyli tálim tarawı bolsın, mámleketlik shólkemler bolsın hár biriniń rawajlanıwında zıyalılarımızdıń ornı ayrıqsha desek asıra aytqan bolmaymız.

Búgingi kún oqıtıwshıları óz kásibiniń jetik mamanı bolıp qalmastan, oratorlıq qábileti hám sóylew mádeniyatın jaqsı rawajlandırıp barsa maqsetke muwapıq boladı.

Oratorlıq- bul sóz sheberligi, dawıs tonı arqalı aytılajaq oydı jumsaq, kewilge qonımlı etip jetkerip beriw mádeniyatı esaplanadı.

Sóylew mádeniyatı- tildiń normaların iyelew, ritm, pát, gáptiń isletiliwi, gáp dúziw nızamlıqların tereń biliw esaplanadı. Sóylewde til- pikir almasıw quralı, oqıtıwshı kewliniń aynası, oqıtıwshınıń sabaq beriw usılın, pedagogikalıq sheberligin tolıq kórsetiwshi qural esaplanadı.

Sóylewdiń logikalıǵı- sóylewdiń logikalıq bolıwı, eń dáslep oqıtıwshınıń sóz baylıǵı, pikir júritiw qábileti, túsindiriw sheberligine baylanıslı.

Mámleketimizde oratorlıq qábiletiniń rawajlanıwı Orta Aziya mádeniyatı tariyxı menen baylanıslı bolıp, sóylew mádeniyatı áyyemgi zamanlardan ayrıqsha poziciyaǵa iye bolıp kelgen. Orta Aziyada oratorlıq qábiletiniń belgileri eń dáslep sol dáwir basqarıw principiniń mápine xızmet etken. Bul dáwirde oratorlıq qábileti jaqsı kórem sóz sheberlerin: jırawlar, baqsılar, shayır-improvizatorlar, qiráátshiler, waz sóylewshiler, diniy úgit-násiyatlawshılar dep júritiliwi de áne sonnan derek beredi. Moverennaxrda oratorlıq qábileti sheshenlik dep atalǵan.

Shıǵıs oyshılları medrese oqıtıwshılarınıń qarım-qatnasqa kirisiw ádebi haqqında kóplegen unamlı pikirlerin bayan etken.

Kayqawıs, Yusup Has Hajib, Xoja Axmet Yugnakiy, Alisher Nawayı sıyaqlı ullı babalarımız sóylew ádebi máselelerine, ulıwma oratorlıq hám sóylew sheberligin jetilistiriwge ózleriniń salmaqlı úleslerin qosqan.

Unsir Maoliy Kayqawıs tárepinen 1082-1083 jıllarda jaratılǵan, áyyemgi Shıǵıs pedagogikasınıń ájayıp úlgilerinen biri esaplanǵan «Qabusnama» da sóylew ádebi hám mádeniyatı haqqında hikmetli pikirler aytılǵan. Kayqawıs perzentine bergen násiyatları arqalı oqıwshınıń jaǵımlı, álpayım, orınlı sóylewge, kereksiz nárselerdi sóylemewge shaqıradı.

«Ey, perzent, eger sen hár qanday orator bolsań da, ózińdi bilimlilerden tómenlew tut, sóz bellesiwi waqtında júziń tómen bolıp qalmasın. Kóp bil, az sóyle, kem bilseń, kóp sóyleme, sebebi aqılsız kisi kóp sóyleydi, tınısh otırıwda danalıq belgisi. Kóp sóyleytuǵın sanalı adamdı da, xalıq aqılsız deydi...»- dep uqtıradı [2]. Ol etikanıń birinshi belgisi oratorlıqta dep biledi. Haqıyqatında da ullı babamız aytqanınday insanlardaǵı qábiletlerdiń eń jaqsısı sóylew qábileti esaplanadı. Sebebi insan kewil keshirmelerin, tuyǵı-sezimlerin, hár túrli emociyaların sóylew yaki kórkemlep sóylew arqalı jetkerip beredi.

Ullı sóz sheberi Yusup Has Hajib túrkiy xalıqlarınıń XII ásirdegi ájayıp kórkem esteligi bolǵan «Qutadg‘u bilig» («Baxıtqa baslawshı bilim») shıǵarmasında sózlerdi tuwrı tańlaw hám tuwrı qollaw haqqında «Bilip sóylengen sóz sanalıdur» degen edi. Oyshıl sóylewshiniń tildiń áhmiyetin tusingen halda, sózdiń mánislerin jaqsı ańlap, sóylewdi tuwrı etip dúziwge shaqıradı hám sózdiń qúdiretin tómendegishe ańlatadı :

Kisi sóz sebepli boladı malik,

Artıq sóz etedi bul bastı iyik,
Tilińdi abayla - aman bolar basıń,
Sózińdi abayla uzayar jasıń [3].

Juwmaqlap aytqanda Shıǵıs oyshılları, sóz hám sóylew mádeniyatınıń insannıń ómirindegi tutqan ornına úlken áhmiyet qaratqan. Olar hár bir sózdiń sóylewde óz ornı hám áhmiyeti bar ekenin, sóylewdi qúdiretli etiwshi sózden kúshli hám ullı nárse joq ekenligin, tilge itibar – elge itibar ekenligin, sóylew sheberligi menen insan ullı jańalıqlar jarata alıwın mudamı aytıp, tastıyıqlap kelgen. Sóz arqalı sóylew hám pikir anıqlasadı. Oqıtıwshınıń tálim-tárbiyasınıń nátiyjeliligi sóz baylıǵı menen belgilenedi. Solay eken, alǵıs ta sózden, amanlıq ta, jamanlıq ta sózden, joqlıq ta sózden, álemniń jaralıwı hám gúllep-jasnawı da sózden, joq bolıwı da sózden desek qátelespeymiz.

Ádebiyatlar

1. Mirziyoyev Sh.M. «Yangi O‘zbekiston strategiyasi». –T.: 2021.
2. Kayqovus. «Qobusnoma» (Forischadan Muxammad-Rizo Ogahiy tarjimasi) S.Dolimov –T.: O‘qituvchi, 2006.
3. Xoliqov A. «Pedagogik mahorat» –T.: Iqtisod-Moliya, 2010.
4. Pirmuxammedova M. «Pedagogik mahorat asoslari» –T.: 2001.

BASLAWÍSH KLASS OQIWSHÍLARÍN DÓRETÍWSHILIK PIKIRLEWGE ÚYRETIWDIŃ NÁTIYJELI TÚRLERI HÁM USÍLLARÍ

N.A .Madenova – *NMPI,*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim)1-basqısh magistrantı

Bizge málim bolıwınsha, baslawısh klass oqıwshılarınıń oylawı, pikir júritiwi, qızıǵıwı, kishi mektep jasınan qáliplesip individual pikirlew payda bola baslaydı. Bul dáwirde úyreniliwi lazım bolǵan oqıw pánleride balanıń biliw dárejesine óz tásirin tiygizedi. Máselen, matematika sabaqlarında logikalıq pikirlew hám de este saqlaw; oqıw sabaǵında bolsa, sezim hám sóylew mádeniyatı, kommunikativlik; ana tili sabaǵında bolsa baylanıslı sóylew, dóretiwshilik pikirlew; súwret sabaǵında bolsa qıyalda sáwlelendiriw, qıyal etiw, fantaziya; dene tárbiyası sabaǵında bolsa sabırlı bolıw, xarakterin tárbiyalaw maqsetine baylanıslı wazıypalar ámelge asırıladı.

Baslawısh klass oqıwshılarınıń baylanıslı sóylew tilin rawajlandırıw ushın tómendegi kónikpelerge itibar beriledi:

1. Temanı túsindiriw, shegarasın anıqlaw hám oǵan salıstırǵanda onı tolıq ashıp beriw kónlikpesi.
2. Jazba jumıstı tiykarǵı pikirge boysındırıw kónlikpesi.
3. Gúrriń, jazba ushın temaǵa, onı ashıp beriwge zárúr bolǵan materialın jıynaw.
4. Materialdı tártipke salıw , onı tiyisli izbe-izlikte jaylastiriw kónlikpesi.
5. Tekst rejesin dúziw hám sol reje tiykarında jazıw kónlikpesi.
6. Pikirdi adebiy til ólshemlerin saqlaǵan halda durıs túsindire alıw kónlikpesi.
7. Tekstti awızeki yamasa jazba dúziw, jazbanı jazıw, yaǵnıy barlıq tayarlıq jumısların juwmaqlaw kónlikpesi.
8. Jazılǵan jazıwdı quramalastırıw kónlikpesi [1].

Oqıwshılardı dóretiwshilik pikirlewge tayarlaw metodikası tekstli shınıǵıwlarǵa sáwlelendiriw, gúrriń etiw hám analizlew kibi túrlerge ajıratıladı. Bular baslawısh klaslarda súwretlew yamasa analizlew elementleri bar bolǵan gúrrińler bolıp tabıladı.

Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılar ushın say bolǵan gúrriń janırı baslawısh ádebiy bilim baǵdarlaması hám sabaqlıqlarında jeterli dárejede berilgen.

Baslawısh tálimde oqıwshılardıń dóretiwshilik pikirlewin qáliplestiriwdiń túrli usılları hám jolları bar. Hámmege belgili “Zumrad hám Qımbat” erteginiń atın aytpay sol ertek ishindegi bes tanis sóz: “miynetkesh”, “erke”, “ógey ana”, “toǵay”, “sıyqırshı kempir” ham de altınshı biytanıs sóz “samolyot” yaki “ushar gilem” qatnasıwında jańa ertek dúziw... tamamalanǵan tekstti, shıǵarmanı dawam ettiriw, qaharmanlardıń keyingi ómirin qıyalına keltiriwdi talap etiw” wazıypaları arqalı oqıwshılardı intellektual rawajlandırıw, qıyalıy arzıwlardı ámelge asırıw imkaniyatı jaratıladı.

Bul haqqında dóretiwshilik pikirlew ólshemi sanalaǵan erkinlik, individuallıq hám juwapkershilik sıyaqlı ózgesheliklerdi qáliplestiriwge baylanıslı tómendegilerdi keltiriw múmkin:

Qandayda bir shıǵarmadaǵı tayanısh hám qosımsha sózler járdeminde dóretiwshilikke baǵdarlaw. Bunda oqıwshılarǵa shıǵarma atın aytpastan (aldınnan tanıs gúrriń, qosıq qatarları yamasa ertek), teksttegi gilt sóz hám oǵan qosımsha tanıs emes qısqa tekst qatarın keltiriw arqalı taza shıǵarma jaratıw wazıypası beriledi. Máselen, 4-klasta “Oqıw” sabaqlıǵındaǵı H.Sadıqovtıń “Tumaris” shıǵarması [2] atı aytılmastan ondaǵı “shatır”, “massaget”, “elshi”, “urıs” bularǵa qosımsha tekst mazmunına tiyisli bolmaǵan “qayıq” sózi járdeminde jańa gúrriń dúziw tapsırmasın beriw múmkin.

Dóretiwshilik barısında sabaqlıqta berilgen gúrriń yaki ertek syujetin ózgertip jańasha túrdegi shıǵarma jaratıw shárti belgilenedi.

Juwmaqlap aytqanımızda, oqıwshılardıń dógerek–átiraptaǵı ózgerislerdi baqlawǵa baylanıslı tapsırmalar beriw; ádebiyat kórkem óner úlgileri menen úzliksiz tanısıp barıwdı jolǵa qoyıwı; zárúr resurslar menen támiyinleniwi; óz betinshe islewge qolay jaǵday jaratıw kibi bilimniń didaktikalıq kategoriyaların itibarǵa alıwı hám bunda oqıwshılardıń fizologiyalıq-psixologiyalıq ózgesheliklerin názerde tutıw dóretiwshilik pikirlew rawajlanıwında óziniń jaqsı nátiyjesin beredi.

Ádebiyatlar

1. Qosimova K. va boshq. Ona tili o‘qitish metodikasi. –Тошкент: Noshir, 2009. 322–323-b.

2. Ҳусанбоева Қ. Адабиёт – маънавият ва мустақил фикр шакллантириш омили. –Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2009. 237-б.

3. Matchonov S. va boshq. O‘qish kitobi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. –Тошкент: O‘qituvchi, 2017. 173–174-b.

4. Umarova M., Xamroqulova X., Tojiboyeva O. O‘qish kitobi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. –Тошкент: O‘qituvchi, 2019. 46–49-b.

BOSHLANG‘ICH SINF O`QUVCHILARIDA KITOBSEVARLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASINI YETISHTIRISH

X.P. Mambetnazarova – *NDPI*
Ta’lim va tarbiya nazaryasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti

Jamiyatimizda kitobxonlik masalasiga yondoshuv turli davrlarda turlicha bo‘lgan. Har bir davrning o‘z ehtiyojidan kelib chiqib, kitobxonlik darajasi belgilangan. Binobarin, har qanday davlatning kuch-qudrati o‘z fuqarolarining ongliligi bilan belgilanar ekan, bunda albatta kitobxonlik masalasiga alohida e’tibor berilgan. Bugungi kunda “Mutolaa madaniyati”, “Kitobxonlik madaniyati”, “O‘qish madaniyati” kabi atamalar bilan qo’llanilib kelayotgan ijtimoiy hodisalar axborot olish madaniyatining tarkibiy qismlaridir.

“Mutolaa” so‘zi arabcha “o‘qish” degan ma’noga ega bo‘lsa-da, bugungi kunda u kitob o‘qishdan ko‘ra kengroq tushunchani anglatmoqda. A. Umarov fikricha: “Mutolaa” madaniyati ijtimoiy guruhlar, uyushmalar va alohida individlarning umumiy ma’lumot olishga yo’naltirilgan jarayon, xulq-atvor va faoliyatlari mazmuni hamda tarkibiy tizimlarida yuz beruvchi o‘zgarishlar majmuini ifodalovchi bilimlar, me’yorlar, ijtimoiy hodisalar va boshqa atributlardir [1]. Ayni chog‘da mutolaa madaniyatini ta’lim tizimlari orqali maxsus shakllantiradigan, ixtisoslashgan ma’lumotni inson hayoti davomida turli manbaalar - kitoblar (badiiy, ilmiy, o’quv, qomusiy), ommaviy axborot vositalari (gazeta, jurnal, televideniya, radio va shu kabilar), zamonaviy axborot texnologiyalari (internet, elektron gazeta, jurnal, qo‘llanma va hokazolar), shuningdek, subyekt bilan bevosita muloqotga kirishuvchi shaxslar (oila a'zolari,...) orqali ega bo'linadigan turli yo'nalish va shakldagi umumiy ma'lumotdan farqlash lozim bo'ladi» [2]. Professor E.I.Yo'ldoshev «O'qish madaniyati» tushunchasiga shunday ta'rif beradi: «O‘qish madaniyati - juda keng qamrovli tushuncha bo‘lib, kitobga qiziqish va uni sevish, adabiyot bilan kengroq tanishishni, kitob va u bilan ishlash haqidagi maxsus bilimlarga ega bo‘lishni, shuningdek, kitobdan to‘la ravishda foydalanishga yordam beruvchi ko‘nikma va malakaga ega bo'lishni taqozo etadi».

Ta’lim o‘qitish, o‘qish, rivojlanish mujassam amalga oshiriladigan jarayondir. Axborot olish madaniyatini tarbiyalash ta’lim jarayonida amalga oshadi. Egallagan bilimlar o‘quvchilarni izchil shakllantirib borishni ta’minlaydi.

Ta’lim jarayonining mazmunini tashkil qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalar faqatgina sinfda o‘qitiladigan darslarda shakllanib qolmasdan, balki sinfdan tashqari, aniqrog‘i axborot-kutubxona muassasalarida mustaqil tarzda shug‘ullanish orqali egallanadi.

Axborot-kutubxonachilik ishidagi mavjud tajriba shuni ko‘rsatadiki, axborot olish madaniyatini tarbiyalashning eng samarali vositasi – axborot- kutubxonachilik bilimlarining o‘quvchilar orasida targ‘ib qilishdir. Buning eng samarali yo‘llaridan biri bo‘lib axborot-kutubxonachilik darslarini tashkil etish hisoblanadi.

Axborot olish, u bilan ishlashning asosiy usullari haqida ma’lumot berish axborot- kutubxonachilik darslarining negizini tashkil etadi. Ushbu darslarda axborot

bilan ishlash, kitob bilan tanishish, kitobni bevosita o‘qish, eng muhimi, uni uqish, o‘rganish malakalari singdirib borilishi kerak. Shuningdek, elektron kutubxonadan foydalanish, elektron kataloglar, ma’lumotlar bazalari haqida axborotga ega bo‘lish, ulardan foydalanishni o‘rganish kabilar kiradi. Bu esa o‘z-o‘zidan amalga oshadigan, jo‘n narsa emas, albatta [2].

O‘zbek oilasi bugun eski totalitar jamiyat mafkurasi singdirilgan kitoblardan voz kechmoqda. Yangi mazmun va mohiyatga ega bo‘lgan kitoblar tanlanmoqda. Bu jarayonda kitobxonlik pasayganday ko'rinsa ham, aslida u sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilmoqda.

Boshlang‘ich sinf o’quvchilari ma'naviyati rivojlanib boruvchi faol jarayon. Shu sababli ota-ona kitobdan foydalanishda quyidagi omillarga e’tibor berishlari lozim:

1. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitob o‘qish ishtiyoqini shakllantirish nihoyatda murakkab jarayondir. Bu masala ularlarning kitobxonlikka bo'lgan munosabatini belgilaydi. Tan olish kerak, Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bugungi kitobxonlik darajasi qoniqarli emas. Bu ijtimoiy muammodan chiqib ketishning yagona yo‘li ota-onaning yordamga kelishidir. Maktabda o‘qituvchi, uyda ota-ona bolada kitob o‘qish ko‘nikmasini hosil qilishi kerak. Bunda oddiydan murakkablikka, ya'ni murakkabligi jihatidan normal, bolaning kamolot darajasiga mos bo‘lgan kitoblar tanlash qo‘l keladi.

2. Kitob tanlashda bolaning ma'naviy darajasini hisobga olish lozim. Ota-onaning bolada kitob o‘qish ko‘nikmasini hosil qilishdagi ilk vazifasi kitob tanlashda yordam berishdir. Ularning saviyasiga mos bo‘lgan adabiyotlarni keng targ‘ib qilish bolalarni jamiyatning munosib fuqarosi, mustaqil davlatimizning yetuk, barkamol insonlari bo‘lib etishishi uchun va ma’naviyatining yuksakligi bilan oilasiga va jamiyatga foyda keltirishga olib keladi. Buning uchun oilada kitobxonlik ruhi bo‘lishi kerak.

3. Kitob tanlashga ixtisoslashish. O‘qituvchi, ota-ona o‘smirni kitobxonga aylantirib borishida uni ixtisoslashtirib borish yo‘lini tutishi kerak. Bu borada eski texnologiya - bola yuqori sinfga o‘tganda ixtisoslashtirish kerak, degan fikrdan voz kechish lozim.

Kitobxon - o‘quvchi oilada o‘rgangan hayotni kitobdagi hayotiy voqealar bilan boyitib, hayot haqidagi tushunchalari, insoniy fazilatlar, yaxshilik, qadriyatlarni, avlodlari hayoti bilan faxrlanish, Vatanga muhabbat, do‘stga sadoqat, hurmat, mehnatsevarlik, sabr-toqatlilik fazilatlari yuksalib boradi. Bu borada eng katta yordamchi badiiy adabiyotdir. Badiiy adabiyotda har qanday voqea-hodisa badiiy obrazlardan, ta’sirchan shaklda ifodalandiki, unda yosh kitobxon ko‘p fazilatlarni o‘rganish, ma’nan boy shaxs bo‘lib shakllanishi mumkin.

Yuqoridagi mulohazalardan ko‘rinadiki, ma’naviy barkamol kitobxon avlod tarbiyasida oila muhim va mustahkam poydevor. Shu bois jamiyatda kitobxonlikni rivojlantirish, mutolaa madaniyatini takomillashtirish borasidagi har qanday faoliyatda oila bilan hamohang, hamfikr ish yuritish ko‘zlangan maqsadlarga erishishga munosib zamin yaratadi.

Adabiyotlar

1. Matchon Safo. Kitob o’qishni bilasizmi. –T.: “O‘qituvchi”, 2012.

2. Nishonov S. «Ta’lim tizimida barkamol shaxs tarbiyasi». –T.: Xalq ta’limi, 2010 y, 1- son, 12-16-b.

3. Tolipov O‘. O‘quvchilarni mustaqil ishlashda o‘qitish vositalari. –T., «Xalq ta’limi», 2000 y. №3.

4. Гулбоев А. Т. Формирование профессиональных компетенций экономистов//Вестник науки и образования. –2020. №5-2 (83).

5. Гулбоев А. Т. Гончарное искусство узбеков //Инновационная деятельность в дошкольном образовании. – 2016. – С. 374-376.

6. Masharipova U. “Badiiy asarlarni idrok etishga tayyorlash”. //Boshlang‘ich ta’lim, 2010, №4.

ONA TILI TA’LIMIDA O‘QUVCHILARNING O‘QIB TUSHUNISH ISTE’DODLARINI BAHOLASH

N.M. Nazarova – *NDPI*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 1-basqısh magistranti

Psixolingvistikaga oid ilmiy tadqiqotlardan ma’lumki, insonlar o‘rtasidagi muloqot jarayoni to‘rt xil kognitiv malakalar asosida amalga oshadi, mazkur nutqiy malakalar o‘zaro bog‘liqlikda rivojlanadi. Bu malakalar og‘zaki va yozma nutq bilan bog‘liq hisoblanadi. So‘zlash va eshitib tushunish malakalari og‘zaki nutq bilan bog‘liq bo‘lsa, yozish va o‘qib tushunish yozma nutq bilan bog‘liq tarzda amalga oshadi. Shuningdek, mazkur ko‘nikmalar muloqot jarayonida mazmunni ifodalashi yoki idrok qilishi nuqtayi nazaridan ham bir-biridan farqlanadi. Umuman, bu jarayonlar psixolingvistikada kodlash (fikrni signallar: tovush yoki grafemalar bilan ifodalash) va dekodlash (grafemalar yoki tovush bilan ifodalangan ma’lumotlarni idrok qilish) jarayoni deb yuritiladi. Bu tushunchalar psixolingvistik tadqiqotlarda o‘rganilgan, ilmiy asoslari isbotlangan. Dekodlash jarayoni psixologiyada nutqiy persepsiya deb ataladi [1]. Persepsiya – inson borliqni idrok qilishi jarayoni hisoblanadi. Nutqiy persepsiya – bu verbal va vizual birliklar yordamida borliqdagi hodisalarni idrok qilish, talqin qilish va tushunish jarayonidir. Idrok qilish jarayoni eshitib tushunish yoki o‘qib tushunish tarzida amalga oshadi. Eshitib tushunish og‘zaki nutqda ifodalangan ma’lumotlarni anglash, fahmlash jarayoni hisoblanadi. O‘qib tushunish – grafemalarda, tasvirlarda, chizmalarda, rasmlarda ifodalangan ma’lumotlarni anglash, idrok qilish jarayonidir.

O‘qib tushunish jarayonida matndagi turli chiziqlar majmuyini qabul qilamiz, ular grafema deb ataladi. U vizual kirish leksikonidagi mavjud so‘zlar bilan solishtiriladi va so‘z chizmadan iborat tashqi shaklidan mazmundan iborat mohiyatiga aylanadi va idrok qilinadi. Ya’ni, mazkur tasvirga bog‘langan ma’no faollashadi. Bir so‘z bilan aytganda, yozma matndagi so‘zni turli belgilar tizimi – grafemalar yig‘indisi sifatida qabul qilamiz va uni mazmun parchasi sifatida idrok qila boshlaymiz.

Shuni ham ta’kidlashimiz kerakki, “matnni o‘qish, uni tushunish jarayoni pedagogik (biror shaxs tomonidan takrorlab o‘rgatish, ko‘rsatish), psixologik (diqqatni yig‘gan holda o‘rganilayotgan narsaga qarash, tikilish), jismoniy (boshqa

harakatlarni to‘xtatgan holda ko‘zni faqat harf, bo‘g‘in yo so‘zga qaratish) va fiziologik (o‘rgatilayotgan harf yo so‘zni takrorlay olish, o‘qiy olish qobiliyatining mavjud yoki mavjud emasligi) jarayon hisoblanadi”. Shuning uchun ham o‘qib tushunish murakkab nutqiy psixofiziologik faoliyat hisoblanadi. Bu jarayon haqida ko‘plab xorij va o‘zbek olimlari ilmiy ishlar qilganlar, tajribalar o‘tkazganlar va ularning tahlillari asosida natijalarni taqdim qilganlar.

O‘zbek tilshunosligida esa olima I.Azimova matnni tushunishning beshta darajasini keltiradi [2]:

1. Assotsiativ daraja;
2. Leksik-morfologik daraja;
3. Kontekstual daraja;
4. Struktural daraja;
5. Matn darajasi.

O‘rganishlarimiz natijasida, bizningcha, matnni o‘qib tushunish, uni idrok qilish, o‘zlashtirish quyidagi bosqishlardan iborat.

1-bosqich: grafik tasvirni tanish va so‘zni o‘qish;

2-bosqich: so‘zning matndagi ma’nolarini anglash;

1-bosqich: rasmlarda, chizmalarda, diagrammalarda ifodalangan ma’lumotni tushunish va so‘zlarning o‘zaro mazmuniy bog‘lanishini, birliklarning matndagi vazifasini idrok etish;

2-bosqich: matnning qismlarini anglash va ular o‘rtasidagi mazmuniy bog‘liqliklarni idrok qilish;

3-bosqich: matndagi umumiyva yashirin ma’nolarni tushunish, matn maqsadini anglash, matndagi ma’lumotdan real hayotiy vaziyatda foydalana olish;

4-bosqich: matnga aynan shu mavzuda yozilgan boshqa matnlar bilan qiyoslab baho bera olish.

Hammada ham matnni o‘qib tushunish bosqichlar bir xil amalga oshavermaydi. Shuning uchun ham muayyan matnni bir xil o‘qib chiqqan o‘quvchilar tushunishning har xil bo‘lishini guvohi bo‘lamiz. Bu uning fiziologik va psixologik jihatlariga bog‘liq bo‘ladi, ya’ni qabul qilish qobiliyati yoki ruhiy-psixik holatiga, yoki jismoniy holatlariga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shuningdek, matnni o‘qib tushunishga bir nechta omillar ta’sir etishi mumkin.

Shuning uchun pedagogik o‘lchovlarga doir tadqiqotlarda o‘qib tushunish malakasini baholashda natijalarga salbiy ta’sir etuvchi omillar quyidagicha guruhlashtiriladi [3]:

– matn omillari;
– o‘quvchi omillari;
– vazifa omillari.

Matn omillari – matn bilan bog‘liq bo‘lgan omillar: matn tilining og‘irligi, berilish uslubining murakkabligi, matn turlari va unda mavzular tematikasi bilan bog‘liq bo‘lgan omillar.

O‘quvchi omillari – o‘qib tushunuvchi bilan bog‘liq omillar: o‘quvchining yoshi, fiziologik va psixologik holati, tajribasi, kognitiv darajasi bilan bog‘liq bo‘lgan omillar.

Vazifa omillari – topshiriq bilan bog‘liq omillar: topshiriqlar hajmi, miqdori, mazmunining aniq va lo‘nda ifodalanganligi bilan bog‘liq bo‘lgan omillar.

Xulosa qilib aytganda, har bir o‘quvchi fikrini og‘zaki yoki yozma ifodalashi, o‘zgalar fikrini, matndagi axborotlarni idrok eta olishi psixofiziologik jarayon bo‘lib, baholashda foydalaniladigan savol va topshiriqlar uning nutqiy malakalarini va tafakkurini rivojlantirishga, ruhiy jihatdan ham, jismoniy jihatdan ham mos bo‘lishi, ularda mustaqil munosabatini bayon etishga, hayotni va o‘zgalarni anglash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.

Adabiyotlar

1. Ismailov A. va b. Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholash. –Toshkent, «Sharq», 2019, 92 b.

2. Azimova I. O‘zbek tilidagi gazeta matnlarining mazmuniy persepsiyasining psixolingvistik tadqiqi: monografiya. –T., 2019, 158-b.

3. Sharopova F.V. 5-sinf o‘quvchilarida matnni o‘qib tushunish malakasini shakllantirishning nazariy va metodik asoslari. ped.fan.magist. dis. –T., 2020, – 108 b.

4. J. Charles Alderson. Assessing Reading. Cambridge University Press 2000.

5. Mavlonova K., Hakimova N.. Ona tili darslarida o‘qish savodxonligini egallash imkoniyatlari. O‘zbek tilshunosligini rivojlantirishning dolzarb muammolari. Res.ilm.amal.konf.mater. –Toshkent, O‘zkitobsavdo nashriyoti, 2020. 340 b. –B. 217–224.

6. O‘zbek tilini o‘rganish va o‘qitishni qayta qurish hamda takomillashtirish dolzarb masalalari. O‘zbek tili doimiy anjumani birinchi yig‘inining tezislari. – Samarqand, 1991.

MEKTEP, SHAŃARAQ HÁM JÁMIYETSHILIKTIŃ TÁRBIYALÍQ TÁSIRIN JETILISTIRIW JOLLARÍ

S.K. Paluaniyazova *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) 1-basqısh magistrantı

Ózbekstan Respublikasınıń bilimlendiriw haqqındaǵı nızamlarında ata-analar hám olardıń ornın basıwshılar balalardı joqarı ádep-ikramlı, jámiyetlik múlikke abaylap qatnasta bolıw ruwxında tárbiyalawı, olarǵa miynet kónlikpelerin sińdiriwleri hám jámiyetlik paydalı miynetke tayarlawları, olardıń fizikalıq rawajlanıwı hám salamatlıǵın bekkemlew haqqında ǵamxorlıq etiwleri, olardıń óz waqtında orta maǵlıwmat hám kásiplik tayarlıǵın alıwları ushın zárúrli jaǵdaylar jaratıwları shárt ekenlikleri aytılǵan.

Klass basshıları ata-analar menen birgelikte tárbiya jumısların shólkemlestirer eken, eń jańa psixologiyalıq-pedagogikalıq tájiriybeler maǵlıwmatların itibarǵa alıwları da áhmiyetli, olarǵa ılayıq ósip kiyatırǵan hár bir adamdı jetilistiriwge shańaraqtıń qosatuǵın úlesi hár qiyli jas basqıshlarında hár qıylı boladi hám tolıǵı menen ózgeredi. Dáslepki úsh jıl ishinde ol júdá kúshli boladı, sonnan keyin shańaraq tásiriniń belgili dárejede turaqlasıw dáwiri baslanadı. Onıń gezektegi shoqqısı ádette mektepke shekemgi jas tamanlanatuǵın dáwirge tuwrı keledi, sonnan keyin shama menen óspirimlik dáwirge shekem ol ázzilegendey boladi.

Jáne ata-analardıń tásiri ata-ananıń shańaraǵınan bólinip, óz shańaraǵın dúzgeninshe bir qansha kúsheyedi. Tájiriybelerdiń kórsetiwinshe ata-analar kóbinese ózlerin tárbiyalıq jumıslarǵa tolıq tayın dep esaplaydı hám arnawlı pedagogikalıq bilimlerdi iyelewdi zárúr dep esaplamaydı. Ata- analardıń bul ózgesheligin belgili pedagog hám psixologlar «Tárbiya hámmege tanıs hám túsinikli, hátteki ayırımlarına júdá ańsat is bolıp kórinedi-adam bul jumıs penen teoriyalıq hám ámeliy jaqtan qanshelli az tanıs bolsa, oǵan bul sonshelli túsinikli hám ańsat bolıp kórinedi. Derlik barlıq tárbiya sabır-taqat talap etetuǵınlıǵın kórsetedi, ayırımlar bunıń ushın tuwma uqıplılıq hám kónlikpe kerek dep oylaydı: biraq júdá kem adam sabır-taqaat, tuwma uqıplılıq hám kónlikpeden tısqarı jáne arnawlı bilimler kerek ekenliklerin biledi» – dep kórsetedi [1].

Bunday bilimlerdiń joqlıǵı shańaraq tárbiyasında kóplep qátelerge alıp keledi, klass basshısı ata-analar menen isleskende bunı esapqa almay ilajı joq. Bul tárepinen ata-analardıń balalardı tárbiyalawdaǵı tómendegi qıyınshılıqların hám qáteliklerin kórsetiw múmkin:

Ata-analardıń balalar menen qarım-qatnasınıń kemligi. Olar ózleri, isleri haqqında azǵantay aytıp beredi, mektep-balalar jámáátiniń ómiri, óz balasınıń qızıǵıwları, onı jámiyetlik isleri, bul iske múnásibeti hám taǵı sol sıyaqlılar menen kem qızıǵadı. Qarım-qatnastıń kemligi balalardıń ata-analardan uzaqlasıwına alıp keledi, úlkenlerdi balaǵa jáne de kúshlirek tásir kórsetiw múmkinshiliginen ayıradı.

Ata-analarǵa pedagogikalıq bilim beriwdi ámelge asırıwda tek ǵana bilim berip qalmastan, olardı tárbiya tarawındaǵı ámeliy bilim hám kónlikpeler menen qurallandırıw, olardıń pedagogikalıq pikirin oyatıw, óz betinshe shuǵıllanıwǵa iytermelew, maqsetke muwapıq (tárbiya kóz-qarasınan) halda shańaraqtıń ishki múnásibetlerin jolǵa qoyıw ayırıqsha áhmiyetli. Bul haqqında ullı pedagoglar mınanday pikirler aytqan edi: «Eger shańaraq aǵzaları haq kewil, mehriban adamlar bolsa, eger olardıń jámiyetlik pikirleri, kóz-qarasları, qızıǵıwları keń bolsa, eger miynet shańaraqtı tatıw, awizbirshilikli birlespege aylandırsa shańaraq balaǵa unamlı tásir kórsetedi.

Eger de shańaraq mánissiz turmıs keshirse, tek ǵana házlik keyninen quwsa, oǵan jaqsı, úlgili nárseler jat bolsa, tek ǵana menmenlik tán bolsa balanıń ózine tánligi ústinen hesh qanday hár tárepleme baqlaw járdem bermeydi. Ata-analar ushın shańaraq tárbiyası haqıyqıy ózin-ózi tárbiyalaw zárúr boladı».

Ata-analarǵa pedagogikalıq bilimlerdi málim etip ǵana qoymastan, olardı óz perzenlerin shamalay alıwlarına, ata-analar onnan ne shiǵatuǵinlıǵın aldın ala biliwleri hám onı tárbiyalaw jobasın dúze alıwlarına úyretiw jaqsı nátiyje beredi. Bul másele boyınsha ullı pedagoglar: «Ayrım shańaraqlarda bul máselede tolıq biyparwalıqtı kóriw múmkin: ata-analar menen balalar tek ǵana jaqın jasaydı hám barlıq nárse ózinen ózi payda bola beredi dep úmit etedi.

Ata-analarda anıq maqsette, belgili jobada joq. Nege erisiwdi maqset etkenligi belgisiz bolsa, hesh bir isti jaqsılaw múmkin emes» [2].

Ata-analarımızdıń joqarı dárejedegi bilimi hám mádeniy dárejesi pedagogikalıq hám psixologiyalıq tásir etiw sapasın asırıwdı talap etedi. Xosh, bunı qay jerde úyreniw múmkin: Eń jaqsısı ata- analar menen tikkeley qarım-qatnasta, oqıtıwshılardıń bul baǵdardaǵı dóretiwshilik jámáát ishinde úyreniw múmkin.

Juwmaqlap aytqanımızda, ónip-ósip kiyatırǵan jas-áwladtıń hàr tárepleme jetilisken, erki bekkem, iymanı pútin bolıp kámalǵa keliwi ushın keń jámiyetshilik ortasında ruwxıy bilimdanlıǵımızdı joqarı dárejede kóteriwdiń áhmiyeti oǵada úlken. Búgingi kúnde muǵallim oqıtıw ushın tek ǵana zárúriy maǵlıwmatlardı tańlap alıwı hám oqıwshınıń tikkeley erkin bilim alıwına baǵdarlawı tiyis. Bul jaǵdayda muǵallimniń pedagogikalıq sheberligi, onıń tereń bilimi, insanıy ádep-ikramlıǵı úlken áhmiyetke iye.

Ádebiyatlar

1. U. Alewov, V.Abdullaev. Aqıl tárbiyasın beriwde balalar oynınıń áhmiyeti. «Qaraqalpaq xalqınıń etnopedagogikası» (ilimiy maqalar toplamı). Nókis: Bilim, 1995.

2. Jumasheva G. Tanqidiy tafakkurini rivojlantirish asosi. «Boshlang‘ich ta’lim» jurnali, 2004.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING FANGA TEGISHLI KOMPETENSIYALARINI NAZORAT QILISH TURLARI

G.Sh. Konısbayeva – *NDPI*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti

O‘zbekistonda ta’lim-tarbiya sifati, jumladan, boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirish, malakali mutaxassislar bilan ta’minlash, o‘quv uslubiy ta’minotini mustahkamlashga qaratilgan islohotlar natijasida boshlang‘ich sinflarda ona tili fanini integrativ yondashuv asosida o‘qitish, modulli ta’lim texnologiyalarini qo‘llash, o‘quv materiallarini strukturalashtirish, ta’lim mazmunini ilmiy tashkil etish va fanlarni o‘zlashtirishda kompetensiyadan foydalanish ta’lim samarasini yuksaltirmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev o‘z nutqida “Mamlakatimizda istiqlolning dastlabki yillaridan boshlab ta’lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilishga alohida e’tibor qaratilib, farzandlarimizning jahon andozalari darajasida zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallashi, jismonan va ma’nan yetuk insonlar bo‘lib ulg‘ayishi, ularning qobiliyat va iste’dodini, intellektual salohiyatini yuzaga chiqarish, yosh avlod qalbida Vatanga sadoqat va fidoyilik tuyg‘ularini yuksaltirish borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda” deb ta’kidlab, ta’lim tizimini isloh qilsihga alohida e’tibor qaratib kelmoqda.

Darhaqiqat, mamlakatimizda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan o‘zgarishlar va islohotlar, tabiiyki, ta’limda kompetentli yondashuvni talab etmoqda. Ta’limda kompetensiyaviy yondoshuv deyilganda, o’quvchilarning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotlarida uchraydigan vaziyatlarda egallagan turli xildagi malakalarini samarali ravishda qo‘llashga o’rgatish tusuniladi. Shuningdek, bunday yondashuvga asoslangan ta’lim o‘quvchilarda mustaqil, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lish, tashabbuskorlik, mediaresurslar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o‘z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog‘lom raqobat hamda umum-madaniy ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Kommunikativ kompetensiya - ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o‘zaro muloqotga kirisha olishni, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, ijtimoiy moslashuvchanlikni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi - mediamanbalardan zarur ma’lumotlarni izlab topa olishni, saralashni, qayta ishlashni, saqlashni, ulardan samarali foydalana olishni, ularning xavfsizligini ta’minlashni, mediamadaniyatga ega bo‘lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

O‘zini o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi - doimiy ravishda o‘z-o‘zini jismoniy, ma’naviy, ruhiy, intellektual va kreativ rivojlantirish, kamolotga intilish, hayot davomida mustaqil o‘qib-o‘rganish, kognitivlik ko‘nikmalarini va hayotiy tajribani mustaqil ravishda muntazam oshirib borish, o‘z xatti-harakatini muqobil baholash va mustaqil qaror qabul qila olish ko‘nikmalarini egallashni nazarda tutadi.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi - jamiyatda bo‘layotgan voqea, hodisa va jarayonlarga daxldorlikni his etish va ularda faol ishtirok etish, o‘zining fuqarolik burch va huquqlarini bilish, unga rioya qilish, mehnat va fuqarolik munosabatlarida muomala va huquqiy madaniyatga ega bo‘lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Milliy va umummadaniy kompetensiya - vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e’tiqodli bo‘lish, badiiy va san’at asarlarini tushunish, orasta kiyinish, madaniy qoidalarga va sog‘lom turmush tarziga amal qilish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lish hamda foydalanish kompetensiyasi - aniq hisob-kitoblarga asoslangan holda shaxsiy, oilaviy, kasbiy va iqtisodiy rejalarni tuza olish, kundalik faoliyatda turli diagramma, chizma va modellarni o‘qiy olish, inson mehnatini yengillashtiradigan, mehnat unumdorligini oshiradigan, qulay shart-sharoitga olib keladigan fan va texnika yangiliklaridan foydalana olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Shuningdek, har bir umumta’lim fanining mazmunidan kelib chiqqan holda o‘quvchilarda fanga oid umumiy kompetensiyalar ham shakllantiriladi [2].

Kompetensiyalar o‘quvchilarni turli ko‘nikmalarni egallash, kelajakda ijtimoiy, kasbiy va shaxsiy hayotlarida samarali harakat qilishga xizmat qiladi, shuningdek, bunday kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim o‘quvchilarda mustaqil, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lish, tashabbuskorlik, mediaresurslar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o‘z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog‘lom raqobat hamda umummadaniy ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Demak, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish, umuman olganda hamma fanlarda barcha kompetensiyalarni o‘quvchilarda shakllantirish, ularni kelajakda o‘z faoliyatlari jarayonida, oilada, jamiyatda va barcha jabhalarda o‘z o’rnini topishga xizmat qiladi deb hisoblayman. Darslar davomida kompetensiyalarni o’z o’rnida va to’g‘ri qo‘llanilishi ko’zlanga natijaga erishishda yuqori samara beradi.

Adabiyotlar

1. Abdullayeva B. Bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchisining axborot

kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan tayyorgarliginig mazmuni / Boshlang'ich ta'limning dolzarb masalalari: muammo va yechimlar. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Jizzax, 2019 yil.
2. N.Muslimov. "Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" T.: 2015.

BASLAWÍSH KLASLARDA "TÁRBIYA" PÁNINDE QOLLANÍLATUǴÍN METODLAR

M.P. Sulaymanova *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) 1-basqısh magistrantı

Búgingi kúnde baslawısh klass oqıtıwshılarına zaman talabına say sabaq ótiwde pedagogikalıq sheberlikke iye bolıw menen birge sabaq ótiw boyınsha bir qatar metodlar menen tanıs bolıwı kerek. Baslawısh klaslarda sabaqtı sapalı shólkemlestiriw boyınsha bir qansha pedagog alımlarımız tınımsız izlenip, oqıtıwshılarǵa jańa metodlarda sabaq ótiwdi usınıs etpekte. Biz "Tárbiya" sabaǵında sol metodlardıń biri "Sáwbetlesiw" metodınan paydalanǵanımızda qanday nátiyjelerge erisiwimiz múmkin? Sabaq ótiwde sabaqqa belgilengen bir maqset qoyıladı, bul maqset óz ishine bilimlilik, tárbiyalıq hám rawajlandırıwshılıq maqsetlerdi bir jege jámlestiredi. Sabaqta tiykarınan oqıwshınıń ádebine baylanıslı tema ótilgende tómendegishe maqset qoyıladı.

Sabaq maqseti:

a) bilimlilik: Oqıwshınıń ádebin, oqıwshı mektepte hám úyde qanday bolıw kerekligin, tártibin, mádeniyatlı bolıwǵa úyretiw.

b)tárbiyalıq: Sálemlesiwge, ádeplilikke tárbiyalawshı naqıl-maqallar járdeminde hám basqa da tárbiyalıq áhmiyetke iye, sózlerdi mısallar etip túsindiriw.

v)rawajlandırıw: Oqıwshılardı bir-biri menen doslıq qatnasta bolıwǵa, ádepli, mádeniyatlı sóylewge bolǵan qábiletin rawajlandırıw.

Bilimlilik maqsetke oqıwshınıń ádebi qanday boladı, oqıwshı úyde hám mektepte ózin qalay tutıwı kerekligi haqqında bilimler beriledi. Al, tárbiyalıq maqsette bolsa, oqıwshınıń sálemlesiw ádebi hám tárbiyaǵa baylanıslı naqıl-maqallar járdeminde oqıwshılarǵa tárbiyalıq bilim beriledi. Sabaqtıń maqsetinen soń sabaqtıń barısına toqtalamız.

Sabaq barısı

I. Shólkemlestiriw: Klasqa kelip oqıwshılar menen sálemlesiw, olardıń sabaqqa qatnasın barlaw, tazalıqqa itibar beriw sıyaqlılar itibarǵa alınadı.

II. Úyge tapsırma soraw: Úyge tapsırmaǵa berilgen temanıń mánis-mazmunın soraw.

III. Taza tema: Taza temanı sabaqlıqta berilgen súwretler járdeminde túsindiriw. Oqıwshı eń dáslep ádepli, aqıllı, ziyrek, talapshań bolıwı kerek. Taza temanı túsindiriw barısında oqıwshılardıń ámel etiwi kerek bolǵan tártip qaǵıydalar haqqında da aytıp ótemiz. Sabaqqa keshikpey keliw, oqıtıwshınıń ruxsatısız sabaqlardı qaldırmaw, sabaqlıqlardı, dápter, rushka, qálemlerin qaldırmay alıp kelip, sabaqqa belsene qatnasıw. Tapsırmalardı óz waqtında orınlaw, sabaq hám tánepis waqtında ádeplilik qaǵıydalarına boysınıw kerekligin aytıw. Jası úlkenlerge húrmet

kórsetip, jolda baratırǵanımızda aldımızdan shıǵıp qalsa jol berip, sálem beriw kerekligin túsindiriw.

IV. Bekkemlew basqıshında bolsa, Oqıwshınıń taza temada berilgen maǵlıwmatlardı bekkemlew ushın yaǵnıy oqıwshılardıń temanı qanshalıq dárejede túsingenligin bilip alıw maqsetinde “Sáwbetlesiw” metodınan paydalanıwımızǵa boladı. Bul metod arqalı oqıwshılardıń temaǵa túsinbey qalǵan jerlerine toqtalıp, temaǵa qosımsha maǵlıwmatlar berip ótemiz. Bul metodtı qollanıw arqalı oqıwshılarda sol tema boyınsha nelerdi bilip alǵanlıǵın anıqlawımızǵa boladı. Oqıtıwshı bul metodlardı paydalanbasınan aldın oqıwshılardı metodtıń mazmunı hám qollanılıwına baylanıslı bilimler menen tanıstırıladı.Oqıtıwshı tema boyınsha oqıwshılar ózlestiriwi lazım bolǵan máselelerge baylanıslı sorawlardı islep shıǵadı. Bul oqıwshılardıń tema boyınsha túsiniklerin ele de bekkemlep baradı.Oqıwshılar sorawlar járdeminde oqıwshınıń ádebi qanday bolıw kerekligin úsh qatarda otırǵan orınları boyınsha úsh toparǵa ajıratılǵan halında, tema boyınsha ózleriniń túsinigin aytıp ótedi. Usı arqalı oqıtıwshı oqıwshılardıń temaǵa túsinigin bilip aladı. Oqıtıwshı oqıwshılardıń bir-birinen bilimlerin salıstırıw arqalı olarda sol temaǵa baylanıslı kónlikpe payda bolǵanlıǵın bilip aladı. Ótilgen temanıń mazmunı tolıq túsindirilgennen soń, sáwbetlesiwge juwmaq jasaladı. Oqıtıwshı oqıwshılardıń taza temaǵa bolǵan túsinigin bahalap, sabaqqa juwmaq jasaydı.

V. Úyge tapsırma beriw: Búgingi ótilgen temaǵa baylanıslı súwretlerdiń mánisin aytıp beriw. Bul arqalı oqıtıwshı oqıwshılardıń oylaw qábiletin rawajlandırıw menen birge sóylew mádeniyatın rawajlandırıp baradı. Oqıwshılarǵa sabaqlıqta berilgen súwretlerge qosımsha etip, oqıwshınıń kiyiniw ádebi, sóylew ádebi, kóshede hám úyde ózin qalay uslap tutıw kerekligi sıyaqlı, tárbiyalıq áhmiyetke iye súwretler, soraw-juwaplar kórinisindegi kórgizbeli qurallardan paydalanıwımız da kerek. Sebebi, búgingi kúnde tek sabaqlıq penen sheklengen halda sabaq ótiwdiń ózi, balalarda sol sabaqqa degen qızıǵıwshılıqtıń páseyiwine alıp keliwi múmkin. “Tárbiya” sabaǵında tábiyatqa baylanıslı temalardı hár qıylı oyınlar shólkemlestirip qızıqlı etip ótkeriwge boladı. Qorshaǵan ortalıǵımızdı asırap-abaylawǵa, jasap turǵan jerimizge hár túrli gúllerdi egip, átiraptıń tazalıǵına itibarlı bolıwǵa shaqıratuǵın sózlerdi aytıp ótiw menen birge ámelde solardı isletiwge de urınıwımız kerek. Máselen: “Ana tábiyat-gózzallıq deregi” temasında sabaq ótetuǵın bolsaq, onı asırap-abaylaw wazıypamız ekenligin túsindirip, oqıwshılardı tábiyatqa ǵamxorlıq etiwge tárbiyalawımız kerek. Oqıwshılardı ósimlikler hám haywanat dúnyasın qorǵaw, jer, suw, qazılma baylıqlarımızdı asırawǵa, hátteki tiri jánliklerge de zıyanımızdı tiygizbewge úyretiw wazıypamız sanaladı. Sabaqtı hár túrli tarqatpa materiallar hám kórgizbe qurallar járdeminde hár túrli metodlardan paydalanıp ótkenimiz jaqsı nátiyje beredi. “Ana tábiyat-gózzallıq deregi” temasın ótkenimizde, “Klaster” metodınan paydalanıp ótsek boladı. Oqıwshılarǵa ana tábiyat degende neni túsinesiz?- sorawın beriw arqalı olardıń juwapların “Klaster” metodı járdeminde bilip alamız. Oqıwshılar bul sorawǵa hár qaysısı hár túrli juwap beriwi múmkin. Birewi ana tábiyat bul-topıraq dese, jáne birewi ana tábiyat bul-toǵaylar hám.t.b mısal etip aytıp ótiwi múmkin. Oqıtıwshı olardıń aytqan juwapların tolıqtırıp ana tábiyat degenimizde biziń kóz aldımızǵa jasap atırǵan jerimizdiń gózzal tábiyatı, qorshaǵan ortalıǵımızdaǵı ósip turǵan hár qıylı gúller, hawamızda párwaz etip ushıp júrgen quslar, gúbelekler,

toǵaylarımızdaǵı haywanlar, aspan, Quyash, Ay, jer, suwlarımız benen tawlardı mısal etip aytıp ótsek boladı. Oqıwshılardı átirapımızdıń tazalıǵına, tábiyatımızdı asırap-abaylawǵa, jasaw jerimizde kóshelerge shıǵındılardı taslamay, úy aldı qıytaq jerlerimizge sulıw gúllerdi egip tárbiyalawǵa shaqırıwımız kerek. Bul arqalı balalarǵa ekologiyalıq tárbiyanı úyretiwimizge boladı. Bunday temalardı ótkenimizde “Klaster” metodınan paydalanǵanımız jaqsı nátiyje beredi. Bul metodtı paydalanǵanımızda oqıtıwshıózi taqtaǵa klaster metodın sızıp, túsindiriwine de boladı. Biraq oqıwshılardı úsh toparǵa bólip, qollarına klaster kórinisi sızılǵan tarqatpa materiallardı tarqatıw arqalı waqıttı únemlewge boladı. Bul metodqa qosımsha oqıwshılardan tábiyatqa baylanıslı naqıl-maqallar, qosıq qatarların soraw arqalı da tábiyat haqqındaǵı túsiniklerin tárbiyaǵa baylanıstırıp úyretip barıwımızǵa boladı.

Juwmaqlap aytqanımızda baslawısh klaslarda sabaq ótiwde metodlardan paydalanıp sabaq ótkenimiz maqsetke muwapıq boladı.

Ádebiyatlar

1. S.Shınnazarova, R.Muratkamalova. Baslawısh klass oqıtıwshılarınıń sóylew mádeniyatın jetilistiriw jolları. “Metodikalıq qollanba”. 2020-jıl.

2. “Ádepnama”. Mektep sabaqlıǵı. 2018-jıl.

KLASTAN TÍS OQÍW SABAQLARÍNDA BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNÍŃ KITAP OQÍW KÓNLIKPELERIN QÁLIPLESTIRIW

A.Yu. Turumbetova – *NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) 1-basqısh magistrantı

Baslawısh klass oqıwshılarınınıń kitap oqıwda, psixologiyalıq hám fiziologiyalıq tárepten rawajlanıwına járdem beretuǵın tásirlerinen paydalanıw maqsetke muwapıq bolıp tabıladı. Sonlıqtan, kitap oqıw arqalı oqıwshılardıń sóylewi hám oylawı rawajlanadı, sezimi tárbiyalanadı. Bul bolsa baslawısh klaslarda oqıwshılardıń kitap oqıwǵa unamlı qatnas jasaw búgingi kúndegi áhmiyetli wazıypalardan biri ekenligin tastıyıqlaydı. Bul wazıypanı sheshiw arqalı bolsa baslawısh tálim dáwirinen baslap oqıwshılardı social múnásibetlerge izbe-iz, durıs baǵdarlaw imkaniyatın beredi.

2017- jıl 13-sentyabrinde «Kitap ónimlerin shaǵarıw hám tarqatıw sistemasın rawajlandırıw, kitap oqıwı hám kitapqumarlıq mádeniyatın asırıw hám en jaydırıw boyınsha kompleks ilajlar dástúri haqqında»ǵı Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń PQ-3271 qararı[1] qabıl etildi. Usı tarawdaǵı kemshilikliklerdi saplastırıw, xalqtıń kitapqumarlıq mádeniyatın kóteriw boyınsha tiyisli usınıslar tayarlaw áhmiyetli wazıypalardan biri etip belgilendi.

Sonlıqtan baslawısh mekteptiń aldına, oqıwshılardı sawatlı etip shıǵarıw menen tanıstırıw, onı súyiw, miynet-adamnıń ómir súriwiniń tiykarı ekenligin oǵan sińdiriw, ómirge degen súyispenshiligin keltirip shıǵarıw, solay etip jámiyettiń keleshektegi joqarı ádep-ikramlı adamların tárbiyalaw wazıypası júklenip otır. Bul wazıypanı orınlawdıń tırnaǵı baslawısh klastan baslanadı [2]. Al, baslawısh klass muǵallimleri buni tek klastaǵı oqıw arqalı sheshiwi múmkin emes. Usı kóz-qarastan qaraǵanda, jas balalar menen alıp barılatuǵın klastan tıs oqıwdıń áhmiyeti ullı bul ushın balanıń jas

waqtınan baslap kitapqa degen súyispenshiligin onı oqıwǵa, túsiniwge, kitap penen islese alıwǵa tárbiyalap barıwımız tiyisli. Negizinde balalar kitapqa júdá qumar boladı bul olardıń tek qızıǵıwshılıǵınan, hár nárseni biliwge qumarlıǵınan kelip shıǵadı. Sebebi, kitapta hár qıylı qızıqlı súwretler bar.

Balalar ádebiyatları (balalar ushın mólsherlengen shıǵarmalar)nıń eń zárúrli didaktikalıq tásirlerinen biri - balalarda estetikalıq dúńyaǵa kóz-qaras (estetikalıq sezim, ideal, qıyal, oylaw hám qaraw)tı qáliplestiriwge xızmet etiwi menen belgilenedi. Baslawısh klass oqıwshılarında qáliplestirilgen kıtapqumarlıq kónlikpeleri (kitaptı ámeldegi talaplarǵa muwapıq ata-analar, oqıtıwshı, kitapxanashı hám volontyorlar járdeminde oqıwdı úyreniw)niń keyingi dárejesi qáliplesiwi boladı. Mektepke shekemgi tálim jasınıń joqarı basqıshlarınan baslap shıǵarma qaharmanlarınıń sezimleri, oy-pikirleri, ishki keshirmeleri, turmıslıq umtılısların seziniw, syujettiń rawajlanıwın baqlap barıw, shıǵarmada aytılǵan waqıya, hádiyselerdi bir-biri menen óz-ara salıstırıw sıyaqlı sıpatları rawajlanadı. Baslawısh klaslarda bolsa bul kónlikpelerdiń ilmiy tájriybelerge aylanıwın támiyinlew maqsetke muwapıq bolıp tabıladı.

Tiykarǵı basqıshlar:

1-basqısh: Oqıwshılarda oqıw ilimiy tájiriybelerin rawajlandırıw (egerde oqıwshılar oqıw kónlikpelerine iye bolmasa, ol halda olardı qáliplestiriw hám rawajlandırıw arqalı ilimiy tájiriybe payda etiw)

2-basqısh: Oqıwshılarda oqıw hám kórkem ádebiyatlarǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtı payda etiw

3-basqısh: Oqıwshılarda oqıw, sonday-aq, kórkem ádebiyatlardı oqıwdı turmıslıq mútajlikke aylandırıw

4-basqısh: Oqıwshılardı kórkem ádebiyatlardı oqıwǵa ádetlendiriw

Sonlıqtan, baslawısh klass oqıwshılarında kıtapqumarlıq kónlikpelerin qáliplestiriw quramalı pedagogikalıq process. Onıń nátiyjeli dúziliwi baslawısh klass oqıtıwshılarınan bul proceske maqsetli, sistemalı qatnastı talap etedi. Sonlıqtan, oqıwshılarda kıtapqumarlıq kónlikpelerin qáliplestiriwde baslawısh klass oqıtıwshıları jetekshi orın iyeleydi. Baslawısh klass oqıtıwshıları oqıwshılarda kıtapqumarlıq kónlikpelerin qáliplestiriw procesiniń pedagogikalıq -psixologiyalıq tiykarları, shólkemlestirilgen metodikalıq talaplarınan jeterli dárejede xabarlı bolsa ǵana kútilgen nátiyjeni qolǵa kirgiziw múmkin. Olar, sonıń menen birge, baslawısh klass oqıwshılarında kıtapqumarlıq kónlikpelerin qáliplestiriwde buǵan baylanıslı ámeldegi jaǵdaydan, qala berse, usı procestiń nátiyjeli bolıwına xızmet etetuǵın faktorlar, olardıń pedagogikalıq -psixologiyalıq tásirinen de xabarlı bolıwları zárúr.

Baslawısh klass balaları menen «Kitap qumarlar» dógeregin shólkemlestiriwge boladı. Bulardıń jumısın-kitap oqıw hám onıń ústinde pikir alısıw, oqıǵan kitapları boyınsha alǵan tásirin bayanlaw, sóylep beriw, jazıwshı, onıń kitabı ústinde qısqa bayanatlar islew, jámáát bolıp muzeyge barıw, tema boyınsha sayaxatlar shólkemlestiriw. Klastan tıs oqıwǵa belgili tema boyınsha oqıw kitabındaǵı materiallarǵa baylanıslı alıp barılsa, ol boyınsha alǵan bilimlerin bekkemlewge yamasa ol boyınsha tolıǵıraq maǵlıwmat alıwǵa járdem beredi.

Juwmaqlap aytqanda klastan tıs oqıw sabaqlarında baslawısh klass oqıwshılarınıń kitap oqıwına durıs baǵdar berilse, ol balalardıń erkin pikirlew

qábiletiniń rawajlanıwına, ádebiy kitaplardı oqıwǵa qızıǵıwshılıǵınıń artıwına tiykar boladı.

Ádebiyatlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида” 2017 йил 13 сентябрь, ПҚ-3271- сон қарори // lex.uz/docs /3338600.

2. Pirniyazova A., Pirniyazov Q., Bekniyazov Q. Baslawısh klaslarda ana tilin oqıtıw metodikası. Nókis: «Bilim» baspası, 2018-j.

BOLAJAQ BASLAWÍSH KLASS OQÍTÍWSHÍLARÍNÍŃ AKMEOLOGIYALÍQ TAYARLÍǴÍN QÁLIPLESTIRIW USÍLLARÍ

N.M.Utebaev *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim)1-basqısh magistrantı

Mámleketimizde úzliksiz tálim sistemasın jáne de jetilistiriw, joqarı sapalı tálim xızmetlerin potencialın asırıw, zamanagóy mútajliklerge sáykes joqarı qánigeli kadrlar tayarlaw siyasatı izbe-iz alıp barılmaqta. Atap aytqanda, aldıńǵı shet el tájiriybe tiykarında tálim sistemasın jańa basqıshqa alıp shıǵıw, pedagog kadrlar tayarlawdıń innovaciyalıq mexanizmlerin islep shıǵıw hám engiziw boyınsha bir qatar jumıslar ámelge asırılıwı kerek.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti SH. M. Mirziyoyev oqıtıwshılar kúnine arnalǵan saltanatlı keshede sonday dedi: " Búgin hár bir oqıtıwshı hám pedagog, universitet oqıtıwshı zamanagóy hám jámiyettiń tereń bilim hám dúńyaǵa kóz-qarasına iye, tálim hám ilim tarawındaǵı sońǵı unamlı jańa ashılıwlardan tálim processinde paydalana alatuǵın eń aldıńǵı wákilleri bolıwı kerek. "-dep bilimlendiriw tarawı aldına úlken wazıypa qoyıldı [4].

Sol múnásibet penen kásiplik iskerlikte hám turmıstıń basqa tarawlarında tabısqa erisiwge umtılıp atırǵan shaxstı rawajlandırıw, joqarı sapalı básekige shıdamlı insan kapitalın jaratıwdı támiyinlew Ózbekstan Respublikası tálim sisteması ushın eń juwapkerli wazıypa bolıp tabıladı.

Jurt gúlleniwi, millet rawajlanıwı, turaqlılıǵın akme (*Akme — grekshe «rawajlanıw», «shıń» óz kásibiniń ustası mánislerin ańlatadı*) [3.13b] insanlarsız kóz aldımızǵa keltirip bolmaydı. Turmısımızdıń barlıq tarawları sıyaqlı tálim sistemasın da modernizaciyalaw búgingi kúnniń eń aktual máselelerinen biri bolıp qalıp atır. Bilimlendiriw tarawınıń rawajlanıwında da akme qábiletli kadrlar júdá zárúr, sol sebepli akmeologiyalıq kompetentlikke iye yaǵnıy óz kásibin tereń biletuǵın kadrlardı jetilip shıǵıwlarına kóplegen sharayatlar hámde wazıypalar ámelge asırılıp atır.

Zamanagóy pedagogikalıq tálimde keleshektegi qánigelerdiń kásibi bolǵan motivaciyasın kúsheytiw, olardıń dóretiwshilik potencialın asırıw hám insannıń dóretiwshilik iskerlikke tayınlıǵın qáliplestiriw arqalı kásiplik iskerlikte tabısqa erisiw ushın jeke múmkinshiliklerdi anıqlaw hám olardan paydalanıwdı támiyinlew birinshi orınǵa qoyıladı. Jas qánigeniń akmeologik tayınlıǵın qáliplestiriw keleshektegi

baslawısh mektep oqıtıwshılarına tek ǵana tańlaǵan keleshektegi kásipine muhabbat oyatıw, pedagogikalıq iskerlik tiykarların ózlestiriw, bálki ózlerin kásiplik uqıp shıńına erisiwge baǵdarlaw imkaniyatın beredi.

Buǵan baylanıslı akmeologiya integrativ hám quramalı pán retinde bólek orın tutadı. " Akme" túsinigi kásiplik uqıptıń joqarı bólegine kóteriliw, usınıń menen turmıslıq tabısqa erisiw, dóretiwshilik potencialdı rawajlandırıw hám dóretiwshilik iskerlik sharayatında insannıń uzaq waqıt qalıwı menen anıqlama beriledi. Kásiplik jetiklik hám bolajaq oqıtıwshınıń shıńǵa jetiwi onıń bır jola hám tezlik penen qáliplespegen kóp funkciyalı jaǵdayı bolıp tabıladı. Onıń ústine shaxstıń aldınǵı basqıshta alǵan bilimleri hám tóplanǵan tájiriybesi isleydi. Tek olar qánigeniń qanday jeke baǵdarları hám kásiplik qábiletleri, qanday bilim hám kónlikpeler, kónlikpeler rezervi onı dóretiwshilik tema dárejesine aparıwın kórsetedi.

Qánige tayarlaw mazmunın jańalawdı bolajaq oqıtıwshılardı dóretiwshilik ónimli miynetke ónimli tayarlawdıń nátiyjeli usıllarınan biri dep esaplaymiz. Usınıń menen birge, bolajaq oqıtıwshı teoriyalıq tiykarlardı úyreniwi hám pedagogikalıq dóretiwshilik hám sın pikirlew, akmeologiyanıń ámeliy mexanizmlerin ózlestiriwi kerek. Bul jańa quramdı islep shıǵıwda qollanılatuǵın innovaciyalıq usıllar hám texnologiyalar bólek orın tutadı, sebebi , universitette qánigelerdi tayarlawda akmeologik texnologiyalar hám treninglerdiń paydalanǵan halda oqıw procesin aktiv túrde ámelge asırıw múmkin boladı. Tek iskerlik insannıń kásiplik iskerlikte joqarılıqtı jawlap alıw tayınlıǵın nátiyjeli etedi.

2017-2021- jıllarda Ózbekstan Respublikasın jáne de rawajlandırıw boyınsha háreketler strategiyasında “Joqarı bilimli hám intellektuallıq rawajlanǵan áwladtı tárbiyalaw, joqarı tálim mákemelerinde kompetentli ilimiy pedagogikalıq kadrlar rezervini jaratıw” wazıypası belgilendi [1].

Zamanagóy tálim-tárbiyanıń sapalı rawajlanıwı kóp jaǵdayda pedagog oqıtıwshılarǵa, tárbiyashılarǵa baylanıslı ekeni málim. Ustazlarımızdıń bilim dárejesin anıqlaw búgingi kúnde hár túrli attestaciyalar arqalı úyrenilip atır. Attestaciyadan gózlengen tiykarǵı maqset — oqıtıwshı hám tárbiyashılardı óz kásibiniń joqarı bilimi, jetik potencial iyesi etip qayta tayarlawdan ibarat esaplanadı. Bul bolsa akmeologiyalıq bilimler, yaǵnıy joqarı tárepke umtılıwdıń ámeliyatqa engiziliwi bolıp tabıladı [3;57b].

Rawajlanǵan mámleketler tiykarǵı jetilisiw mexanizmi báseke bolıp, ol insandı jetiklikke, kámillike, barkamallıqqa jeteleydi. Demek, báseke sharayatında úzliksiz ósip baratırǵan xalıqtı baǵıw tek ǵana bilimge tiykarlanǵan ekanomikanı rawajlandırıw arqalı ámelge asırıw múmkin. Bilimge tiykarlanǵan ekanomikanı piramida kórinisinde kórsetse boladı. Onıń negizinde Birlesken milletler shólkemi (BMSh) pán hám tálim kiretuǵının atap kórsetken. Bulardı ámelge asırıwda ata-analar jámiyetke saw hám qabiletli shágirt oqıwshılardı jaratıp berse olarǵa alım hám proffessor oqıtıwshılardan tálim alıw imkaniyatlarına erisedi.

Abu Nasr Farabiydiń insan kámalatı, baxtı, tálim hám tárbiyası, etikası haqqındaǵı pikirlerinde aytılıwınsha, shańaraq aǵzalarınıń bir-birlerine shın júrekten múnásibetleri, mehir-aqıbetleri sol shańaraqtaǵı adamlardıń baxtın quraydı. Bunnan tısqarı, hár bir ata-ana óz perzentleri ushın birinshi ustaz, jol kórsetiwshi ekenligi, atap aytqanda olar balada tálim-tárbiyaǵa kerekli tayarlıq jaǵdayın qáliplestiriw tásirine iye

ekenligin aytadı. Farabiydiń pikirine qaraǵanda, «Hár bir insan tábiyattan sonday dúzilgen, ol jasaw hám joqarı dárejedegi jetiklikke jetiw ushın kóp zatlarǵa mútáj boladı, ol bir ózi bunday zatlardı qolǵa kirite almaydı,olarǵa jetiw ushın insanlar jámáátine mútajlik payda boladı. Bunday jámáát aǵzalarınıń iskerligi bir pútkil halda olardıń hár birine jasaw hám jetiklikke erisiw ushın zárúr bolǵan zatlardı jetkezip beredi. Sol sebepli de insan kóbeydi hám jerdiń xalıq jasaytuǵın bólegine ornalastı, nátiyjede insan jámááti payda boldı [2].

Juwmaqlap aytqanda, turmısımızdıń hámme tarawları sıyaqlı bilim beriw sistemasın modernizaciyalaw búgingi kunniń baslı mashqalası bolıp qala beredi. Innovaciyalıq bilim beriw jáámátti qurıw, onıń xalıqaralıq standartlarǵa tolıq tuwırı keliwin táminlew-házirgi tez ózgerip atırǵan jáámátlik turmısta jaslarımızdıń tabıslı socializaciyalasıwınıń baslı faktorı. Tálim rawajlanıp atırǵan shaxs ushın real sharayatlardı kepillileydi, jańa pikirlew, jańa turmıs tárizin qáliplestiredi. Insan ushın barlıq qádiriyatlardı, onıń potencialın, turmıslıqlıǵın saqlaǵan halda jámiyet ómirin qayta quraydı hám basqaradı. Tálim insanǵa óziniń kúshli táreplerin jańalıq ashıw hám hár qanday jámiyettiń háreketlendiriwshi kúshi retindegi mámlekettiń barlıq niyetlerin aldınan anıqlaw hám rawajlanıw baǵdarların tabıw imkaniyatın beredi.

Ádebiyatlar

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida” 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. –T.: 1993.
3. Tillayeva G.H. Akmeologiya asoslari. –T.: «Tafakkur bo‘stoni», 2014.
4. Якушева С.Д. Основы педагогического мастерства. –М.: Академия, 2012. – С. 256.

YOSH AVLOD TARBIYASIDA OILA, MAHALLA VA MAKTAB HAMKORLIGINING TUTGAN O‘RNI

A.U. Xudaybergenova – *NDPI*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti

Kelajagimiz bo‘lgan yosh avlodni barkamol etib tarbiyalash xalqimizning azaliy orzusi bo‘lib, farzandlarni ma’naviy-axloqiy milliy madaniy, tarixiy an’analariga hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslanib, zamonaviy shaxsni shakllantirish ota-onalar, maktab, mahallalarning oldida turgan eng asosiy ma’suliyatli vazifalardan sanaladi.

Milliy mafkuramiz va qadriyatlarimiz xalqimizning maqsad muddaolarini ifodalaydi. Farzandlar oila timsolida jamiyatning ijtimoiy-ma’naviy qiyofasini ko‘radi, jamiyat talablari mohiyatini ilk bora shu kichik jamoada anglaydi. Ular ongiga dastlabki ma’naviy-axloqiy bilimlarni singdirishda oilaning, ayniqsa, ta’lim-tarbiya muassasalarining o‘rni muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim-tarbiya muassasalari, oila va mahalla qo‘mitalari ijtimoiy institutlarning asosiy vazifasi milliy istiqlol g‘oyasini barcha yoshlarimiz ma’naviy boyligiga aylanishiga, ularning dunyoqarashiga singdirishda ko‘maklashish, mazmun-mohiyatini har tomonlama tushuntirishdan iborat.

Ma’lumki, 1993-yilda ana shu tarbiya jarayoni ishtirokchilari sa’yi-harakatlarini birlashtirish maqsadida «Oila, mahalla, maktab hamkorligi» konsepsiyasi ishlab chiqilgandi. Mazkur Konsepsiyada taraqqiyotimizning ma’naviy-axloqiy negizi-milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi ekanligi e’tirof etilgan. Yurtimizda yuz berayotgan o‘zgarishlar «Oila, mahalla, maktab hamkorligi» yo‘nalishida bola tarbiyasida oila, ota-ona, mahalla, maktabning asosiy vazifalarini mazmunan yangilab, hayotga tatbiq etishni taqozo etadi. Bolalarga ta’lim-tarbiya berishda ta’lim muassasalari pedagoglarining asosiy vazifalari «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonun, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» mazmun-mohiyatidan kelib chiqqan holda belgilanadi. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» va 2019 yil 29 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash haqida”gi PF-5712-sonli Farmoni qabul qilingan” [1].

«Maktab ta’limini rivojlantirish umummilliy davlat dasturi»da belgilangan vazifalarning amalga oshirilishi davlatimizning farzandlar baxtli kelajagi yo‘lidagi g‘amxo‘rligining amaliy ifodasidir.

Ma’lumki, keyingi yillarda mamlakatimizda ta’lim sohasidagi islohotlar yurtimiz kelajagini ta’minlovchi bolalarning kamolini ko‘zlab amalga oshirilmoqda. Davlat dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirishda oila, umumta’lim maktablari, mahalla hamkorligi alohida o‘rin tutadi. Farzand tarbiyasi ko‘p omillar, avvalo, oiladagi axloqiy-ma’naviy muhitga bog‘liq. Ta’lim-tarbiya muassasalari bilan oila hamkorligi bunda muhim ahamiyat kasb etadi. Oila, mahalla, maktab hamkorligining asosiy omili oilada sog‘lom muhitni yaratish, sog‘lom turmush tarzini yuritish, farzandlar uchun ota-ona har tomonlama o‘rnak bo‘lishi, farzandlarning oilaviy qadriyatlarga, Ona yurtiga muhabbatni shakllantirish, bilimlar asoslarini berish, ma’rifatli va ma’naviyatli shaxs sifatida voyaga yetishlarini ta’minlash, bolalarning ma’naviy barkamol va jismonan sog‘lom bo‘lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Oila, mahalla,va ta’lim muassasalari hamkorligida quyidagi tamoyillarga va bosqichlarga amal qilinganda samaradorlik yanada yuqori bo‘ladi:

- ta’lim va tarbiya sohasida hamkorlik jarayoni ishtirokchilari harakatlarining ish birligi;
- tarbiyalanuvchiga hurmat va talabning uyg‘unligi;
- hamkorlik jarayoni sub’ektlarining teng huquqliligi va yuksak mas’uliyati;
- faoliyat jarayonida millat va davlat manfaatlari ustuvorligi;
- hamkorlikning ilmiy asoslanganligi;

Birinchi bosqich. Yosh oilalar bilan ishlash. Yosh ota-onalarga farzand va uning tarbiyasi haqida falsafiy, tibbiy tushunchalarni berish va bu masalalarga tibbiyot xodimlari, obro‘li xotin - qizlarni, ota-onalarni jalb qilib, “Yosh onalar va otalar o‘quv muassasasilari” faoliyatini yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchi bosqich. Farzandning o‘quv muassasasigacha bo‘lgan davridagi jismoniy, aqliy va ma’naviy rivojlanishini ta’minlash borasida ularga rasm chizish, voqealarni bayon qilish, o‘ziga o‘zi xizmat qilish, harf tanish, qo‘shiq, aytish va raqs tushish, turli o‘yinlarda ongli qatnashish tushunchalarini singdirish va mustaqil ravishda bilim olish ko‘nikmalarini shakllantirish yuzasidan o‘quv muassasasiga tayyorlash sinflari, “Yakshanbalik o‘quv maskanlar” ishini tashkil qilish.

Uchinchi bosqich. Kichik yoshdagilar uchun mo‘ljallangan (6-11 yosh) o‘quv muassasalarida shaxslarning jismoniy, ma’naviy va ijtimoiy shakllanishini ta’minlash, uning ilk iqtidori, qiziqishi va aqliy imkoniyatlarini aniqlash, o‘z hatti harakatlariga javobgarlik hissini tarbiyalash, bo‘sh vaqtini to‘g‘ri tashkil qilishni o‘rgatish, atrof-muhitga ongli munosabatda bo‘lib, do‘stlik, baynalmilallik, vatanparvarlik xislatlarini shakllantirish.

To‘rtinchi bosqich. O‘smirlarning (11-16 yosh) qiziqishini, bilimga chanqoqlik va aql zakovatini hisobga olgan holda ijtimoiy faoliyatga tortish, jismonan baquvvat bo‘lishini ta’minlash, maishiy mehnat faoliyati orqali turli kasblarga yo‘naltirish, o‘smirlar sinflari va jamoatchilik orasida o‘z o‘rnini topa olishiga ko‘maklashish, o‘z hatti-harakatlari uchun jamiyat, qonun va ota-onalari oldida javobgarlik tuyg‘usini shakllantirish, ijtimoiy faolligi va mustaqil dunyoqarashini yuzaga keltirish.

Beshinchi bosqich. Yoshlarni (16 yosh va undan yuqori) dunyo andozalariga mos bilim olishlari, kasb tanlashlari, mustaqil hayotga tayyorgarliklarini ta’minlash. Ularning imkoniyatlari darajasida ta’lim olishlariga, tanlagan kasblari bo‘yicha ish bilan ta’minlanishlariga, iqtisodiy mustaqil bo‘lishlariga shart-sharoit yaratish. Vatan, Davlat va jamiyat oldidagi fuqarolik burchlarini ado etishga javobgarlik hissini to‘la shakllantirish, mustaqil oila qurishga tayyorlash.

Ta’lim va tarbiya sohasiga e’tiborni kuchaytirish, bu borada hukumatimiz tomonidan qabul qilingan qonun va hujjatlarni, direktiv ko‘rsatmalarni samarali bajarish uchun oila, mahalla, o‘quv muassasasi hamkorligi faoliyati o‘ziga xos pedagogik tizim, uslub va shakllarga ega bo‘lishi zarur [3]. O‘tkazilgan tadbirlar har tomonlama puxta, shuning bilan qatnashchilarning yoshlariga mos pedagogik va psixologik mujassamlashgan, mantiiqan teran, qiziqarli va ko‘rgazmali, ta’sirchan, ommabop, amaliy jihatdan qisqa va lo‘nda, estetik jihatdan keng ko‘lamli bo‘lishi kerak. Mazkur vazifalar mahalla faollari tomonidan tarbiya muassasalari bilan birgalikda ta’lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilishi zarur bo‘lgan masalalarni muhokama qilish va ularni oqilona hal etishda faollik ko‘rsatish, oilaviy tarbiya jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashdan iborat. Ota-onalarning yetarli darajada bilim va ko‘nikmalarga egaligi mustahkam oila va unda sog‘lom, har tomonlama barkamol farzandlar voyaga yetishi kafolati hisoblanadi.

Bugungi kunda mamlakatimizdagi har bir oilada mobil telefoni, kompyuter, planshet kabi vositalar mavjud bo‘lib, ularni kimdir asosan muloqot qilishda qo‘llasa, kimdir mustaqil bilim oshirish maqsadida foydalanadi. Mazkur vositalar taqdim etadigan imkoniyatlardan biri internet xizmatidan keng foydalanish ham odatiy hol bo‘lib qoldi. Hozirgi davrda ko‘plab mahallalarda bolalar va yoshlar uchun turli to‘garaklardan tashqari, Internet kafe, kompyuter o‘yinxonalari ham mavjud. Mazkur maskanlar doim bolajonlar bilan gavjum bo‘ladi. Shu boisdan ham Internet tarmog‘idan yoshlar ongiga kirib kelayotgan zararli g‘oya va ta’sirlardan samarali va ishonchli himoyalash tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi davrimizning mo‘jizalari bo‘lgan kompyuter va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari juda qulay imkoniyatlarni taqdim etishi bilan birga, talay jiddiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Mazkur muammolarning oldini olish va ularni hal etish uchun esa ota-onalar, o‘qituvchilardan farzandlariga yanada hushyor va e’tiborli bo‘lishni, yosh avlodning g‘oyaviy-mafkuraviy immunitetini

mustahkamlash borasidagi ishlar ko‘lamini yanada kengaytirishni talab etadi. Shu maqsadda mahallalar qoshidagi yoshlar va voyaga yetmaganlar bilan ishlash komissiyasi, ota-onalar va pedagog xodimlar bilan har oyda tuman ichki ishlar bo‘limi xodimlari ishtirokida davra suhbatlari tashkil etilishi ham yaxshi samara beradi. Bundan tashqari, komissiya a’zolari Internet kafe va kompyuter o‘yinxonalarida vaqt o‘tkazib, dars qoldirayotgan o‘quvchilarning ota-onalari bilan suhbatlashishlari ham muhim ahamiyatga molik. Mahalla guzarlarida o‘smir bolalarning bo‘sh vaqtlarini turli to‘garaklar bilan band etish ham yaxshi samara beradi. Mahallalarda olib boriladigan mazkur tadbirlardan ko‘zlangan asosiy maqsad o‘sib kelayotgan avlodni kamolga yetkazish, oila-mahalla-maktab hamkorligini ta’minlash va yanada kuchaytirishdan iborat.

Xulosa qilib aytganda davlat dasturining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi davlat va jamoat tashkilotlarining mustahkam hamkorligi, ta’lim muassasalari mutaxassislari, oilalar, mahalla faollari, umuman barcha fuqarolarning faol ishtirokini taqozo etadi. Bolalar – kelajagimiz ekan, ularni ham jismonan, ruhan, ham ma’nan sog‘lom bo‘lib kamolga yetkazish asosiy vazifamizdir.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash haqida”gi PF-5712-sonli Farmoni https://lex.uz/docs/-4312785.

2. J. Xasanboyeva, X. To‘raqulov, I. Alqarov, N. Usmonov. Pedagogika. –T.: «Noshir», 2011.

3. Yo‘ldoshev J. «Zamonaviy o‘zbek oilalarida o‘smir bolalar shaxsining shakllanishi” nomzodlik dissertatsiyasi, –Toshkent, 2002.

4. R.Mavlonova, B.Normurodova, N.Rahmonqulova. Tarbiya ishlari metodikasi. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent, 2010.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍN TÁSIRLI SÓYLEWGE ÚYRETIW

G.A. Ziyaeva *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim)1-basqısh magistrantı

Hár bir oqıwshınıń sóylewiniń tásirli bola alıwı ushın sóylew menen jazıw eń tiykarǵı shıńı esaplanadı. Sebebi bala mektepke kelgen kúnnen baslap talap etiledi. Tásirli sóylew principi oqıwshınıń til qubılısların tolıq meńgerip shıǵıwına baylanıslı ámelge asadı. Tiykarınnan muǵallimniń oqıwshılar menen qarım-qatnası pedagogikalıq sheberligi oqıwshilar menen islesiw uqibina tıǵız baylanıslı. Balalardıń tasirli sóylewin baslawısh klastan baslap úyretip barıladı. Oqıwshılardıń sóylew hám jazba tilin rawajlandırıwda qaraqalpaq tilin úyreniw barısında iske asadı. Tildi oqıtıwda oqıwshılar menen islesiwde muǵállim metodikalıq usıllardan basqa da pedagogika psixologiya ilimleriniń jetiskenliklerińiń aldınǵi is tájiriybelerin qollanıwdıń nátiyjesinde jaqsı tabıslarǵa erisiw múmkin. Bul oqıwshılar menen birge izbe-iz turaqlı túrde islesiw barısında orınlanıp barıladı. Stilistikanı biliw sóylewde yamasa jazıwda jol qoyılǵan qáte kemshiliklerdi kórip shıǵıp olardı boldırmaw aldın

alıwǵa kómeklesedi. Oqıwshılardı jazıwǵa úyretiw barısında sózler menen erkin pikirlew arqalı sóz tutas tekstler menen islenetuǵin jumislardi durıs jolǵa qoyǵan maqul. Oqıwshılar tekstti qurastırıw barısında tek ǵana sózler menen sheklenip qalmay olar jay gáp sintaksisinen tutas tekst komponentleri menen jumıs isleytuǵın boladı. Oqıwshılarǵ shıǵarma menen bayan jazdırıw procesinde tutas tekst principiniń talapların muǵallimniń ózi jaqsı biliwi kerek. Sebebi muǵallim balalardıń jazıw tilindegi baylanıslılıqtı saqlawǵa járdemlesedi. Shıǵarma máselesinde eń aldı menen ishki mánisi menen onı qalay maǵanasın ashıp beriw máselesi qoyıladı. Baslawısh klass oqıwshılarına jazdırıwǵa bolatuǵın bayan jumısına kelgende tómendegi túrlerin kórsetiwge boladı

Tayar gápti bayan súwret boyınsha bayan multfilim qaharmanları haqqında bayan jazdırıw balalardıń erkin pikiri júritiwi oylawı dúnya qarası keńeyip barıwında óz nátiyjesin kórsetedi. Bayannıń bul túrleri atına ılayıq beldili aldın ala tayarlanǵan gáp boyınsha jazdırıladı. Tayar gáp boyınsha bayan kólemi qısqa mazmunı jeńil gápler arqalı júrgiziledi. Mısalı; Qarlıǵash hám torǵay ertegin alıp qaraytuǵın bolsaq Qarlıǵash uya saldı tayar uyaǵa bolsa torǵay kelip jaylasıp aldı. Torǵayǵa qarlıǵashtıń jalǵız ózinińkúshi jetpedi. Ol járdemlesiwge basqa qarlıǵashlardı shaqırdı. Qarlıǵashlar tez jıynalip torǵaydı uyawdan quwıp shıqtı. Sóytip qarlıǵash uyasına qaytadan ornalastı. 33 sóz.

Bul tekst taxtaǵa jazıp qoyıladı yamasa plakattı oqıwshılarǵa kórsetip qoyadı. Tekstti oqımastan aldın oqıwshılarǵa torǵaydı qarlıǵashtı kórgen –kórmegenligin bul quslardı bir-birinen qalay ajırata alatuǵının yaki bolmasa bul quslardıń bir-birinen qanday ayırmashılıǵı bar ekenligi soralıp awızsha soraw-juwap ótkeriledi. Soraw qarlıǵash ne saldı? Uyaǵa ne kelip ornalasıp aldı Qarlıǵash basqa qarlıǵashlardı ne ushın járdemge shaqırdı oqıwshılar óz pikirlerin bildirip esre saqlaw qábileti joqarı dárejede rawajlanadı. Juwmaqlap aytqanda eń sońında 1-2 yamasa 3 oqıwshı sorawlarǵa juwap beredi.

Baslawısh klass oqıwshılarına súwret boyınsha jazılatuǵın bayannıń jáne bir túri orınları almastırılıp beriletuǵın gáplerdi súwret boyınsha dúziw ornı almastırılıp berilgen súwretlerdi tekst boyınsha dúziw ornı almastırılıp berilgen súwretlerdi de tekstlerdi de waqıyanıń bayanına qaray duziw.

Mektepte júrgiziletuǵın shıǵarma degenimiz- bul belgili tema boyınsha óz oyın sanalı túrde keń jetkerip beriw, bayanlaw. Oqıwshı tema boyınsha tekstti ózi gáp qurap jazadı. Shıǵarma terminin baslawısh klass mektep oqıwshılarınıń jumısların qollanǵanda oqıwshılardıń ómirde óz kózi menen kórip gúwası bolǵan waqıyalardı belgili bir temada túsinikli túrde mánili sóz dúziwin aytamız. Baslawısh klaslarda balalardıń jazatuǵın shıǵarmaların 1. Oqıwshılardıń ózleriniń oqıǵanı yamasa oqıǵan ertegine baylanıslı 2. Ekskursiya boyınsha 3. Kórkem óner tarawı boyınsha súwret – kino quwırshaq teatrınıń spektakilleri t.b 4. Oqıwshınıń óz is háreketine oyın, miynetke baylanıslı temalar.

Baslawısh mekteplerde júrgiziletuǵın til rawajlandırıw jumıstı tiykarınan oqıwshılardıń oqıw qábileti menen tilin dúnya qarasın keńeytiw rawajlansırıw eki zattı salıstırıw arqalı bir juwmaqqa keliwdi úyretiw oqıwshılardı qaraqalpaq til normasına say óz sezimin oylawın durıs jazıp bere alatuǵınday isler sheberlikler qáliplestiriledi. Oqıwshılardı ana tilin súyiwge onıń altın ornın názik til baylıǵın

qollana biliwge hám onı sezinip húrmetley biliwge tárbiyalaw qaraqalpaq tili ilimiy tili tabısı tiykarında oqıwshılardıń jazıw tiline paydası tiyetuǵınday bayan menen shıǵarma jumıslarınıń ańsat qolaylı túrlerin usınıw shıǵarma hám bayan arqalı balalardı ádeplilikke tárbiyalawdan ibarat. Báhár keliwi menen tábiyat oyanıp úlkemizge quslar ushıp kele baslaydı. Qarlıǵash hám bala temasın da balanıń qarlıǵashqa bolǵan sezimi úlkemizge ushıp kelgenine quwanıp qaysı makanlardan ushıp keldiń seniń otırǵan jeriń sım aǵash seni tok urmayma saǵan qaysı aǵash qolay uya salıp beremiz dep ǵamxorlıq etetuǵının balalarǵa kórkemlep oqıp ana tábiyatımızdı qorǵawdı úyretiw áhmiyetli esaplanadı.

Mine baslawısh klaslardaǵı til rawajlandırıw baylanıstırıp sóylewge úyretiw jumıslarınıń barlıǵı da temanı ashıp kórsetiw oǵan avtordıń qalay túsingenine baylanıslı. Oqıwshılardı shıǵarmaǵa úyretiwde tema tańlap usındı onı balalar qaysı dárejede qabıllap alıwı birinshi orında turadı.

Ádebiyatlar

1. Pirniyazov A., Pirniyazov Q., Bekniyazov Q. Baslawısh klaslarda ana tilin oqıtıw metodikası. –Nókis: Bilim baspası, 2018-jıl.

2. Qutlımuratov B., Xojamuratov Q., Qutlımuratova G. Ana tili. Grammatika, orfografiya hám til ósiriw. 2-klass ushın sabaqlıq. –Nókis: Qaraqalpaqstan, 2018, 128-bet.

3. Ábdinazimov Sh., Qutlımuratov B., Ismaylova Z., Salieva P., Qutlımuratova G. Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı. 2-klass ushın sabaqlıq. –Tashkent.: 2021.

KISHI MEKTEP JASÍNDAǴI OQÍWSHÍLARDÍŃ GENDERLIK MÁDENIYATÍN QÁLIPLESTIRIW HÁM RAWAJLANDÍRÍW

D.A. O‘rozboeva *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim)1-basqısh magistrantı

Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardı genderlik mádeniyatın qáliplestiriwde tiykarınan oqıtıwshılardıń ornı úlken bolıp esaplanadı. Sebebi ul bala hám qız balanıń teńligi olardıń klasta bir-birine bolǵan húrmettiń, sıylasıqtıń artıwına sebeb boladı. Mektep jasınan baslap oqıwshılardı genderlik mádeniyatta ósirip tárbiya berilse keleshekte jaslardıń ortasında huquq buzarlıqlardıń, shańaraqlardıń erte ayrılısıp ketiwin aldın alǵan bolamız. Sonıń ushında bul mádeniyattı kishi jastaǵı mektep oqıwshılarınan baslawımız kerek bolıp sanaladı. Házirgi rawajlanǵan zamanda kámil shaxstı tárbiyalaw olardı keleshekte óz ornın tabıw ushın da házirden jumıslar alıp barıwımız kerek. Gender mádeniyatı kópshilikte soraw payda bolǵanı sır emes bul gender teńligi ne? Zárúrli insan huqıqları máselesi, gender teńligi er adamlar hám hayallar ushın teń múmkinshilikler hám jámiyetlik hám jeke turmıstıń barlıq tarawlarında qatnasıwdı ańlatadı. Ulıwmalıq aytqanda bolsa málim bir jámiyet er adamlar hám hayallarǵa tán dep esaplaytuǵın social tárepten qurılǵan rol, minez-qulıqlar, iskerlik hám ayrıqshalıqlar túsiniledi. 2030-jılǵa shekem Ózbekstan Respublikasınıń gender teńligine erisiw strategiyası islep shıǵılǵan bolıp, bunda jámiyette hayal-qızlardıń teńligi sóz etiledi. Mektep jasındaǵı oqıwshılarǵa gender tálimi Gender tálimi, ásirese qızlar hám ul balalarǵa qaratılǵan bolsa, búgingi jámiyette gender teńligin jaratıw ushın unamlı kúsh bolıwı múmkin.

Gender stereotiplerin kemeytiw arqalı gender tálimi balalarǵa haqıyqıy puqaralıq teńligine erisiwge járdem beredi, bunda er adamlar hám hayallar sheriklik hám húrmet ruwxında birge jasaydı.Gender tálimi itibardı tartıwdan baslanadı. Bul gender stereotipleriniń unamsız tásirin tán alıw hám olar menen baylanıslı teńsizliklerdi saplastırıwdı ańlatadı. Qızlar ushın gender táliminiń nátiyjesi ózine bolǵan isenim, qatańlıq, ǵárezsizlik hám jámiyetlik jumıslarında qatnas bolıp tabıladı. Ul balalar ushın nátiyje – áwmetsizlik qáweterin jeńiw, hújimdi jeńiw qábileti, sociallasıw hám juwapkershilikti asırıw, jeke tarawǵa kóbirek itibar beriw bolıp esaplanadı. Gender táliminiń zárúrli wazıypası faktlardı pikirlerden ajıratıw bolıp tabıladı. Gúrrińlerdi yamasa óz háreketlerin analizlew arqalı qızlar ul balalar sıyaqlı háreket etiwleri hám ul balalar bayqaǵısh hám qorǵaw múmkinligin demde qabıllawları múmkin. Barlıq balalar ózlerin joqarı dárejede hám túrli pazıyletlerge iye kem ushıraytuǵın shaxslar retinde qabıllawları kerek [1].

Gender tálimi úzliksiz process bolıp, onı arnawlı bir túrdegi tálim iskerligi menen sheklep bolmaydı. Oqıtıwshılar balalıqtan gender stereotiplewden qashıwları hám qızlar hám ul balalarǵa hár qanday iskerlikte qatnasıw hám óz-ara múnásibette bolıw ushın teń múmkinshiliklerdi támiyinlewleri kerek. Qızlar mektep hám sport penen shuǵıllanıwları kerek, ul balalar bolsa ǵamxorlıq penen shuǵıllanıwları kerek. Hár qıylı oyın hám jarıslar, aǵash ustashılıq, aspazlıq sıyaqlı barlıq ilajlarda qatnasıwǵa xoshametlew kerek. Qızlar erisken jetiskenlikleri ushın, ul balalar bolsa ǵamxorlıq ushın unamlı pikirlerdi alıwları kerek. Gender táliminiń taǵı bir zárúrli maqseti – balalarǵa ana sıyaqlı dástúriy hayallar iskerliginiń social áhmiyetin, ǵamxorlıq, itibar, sheriklik hám tolerantlıq sıyaqlı pazıyletlerin ańlawda járdem beriw bolıp tabıladı. Bul tán alıw gender táliminiń tiykarǵı maqseti bolǵan er adamlar hám hayallar ortasındaǵı haqıyqıy sheriklikke alıp keliwi múmkin. Nátiyjede balalar er adam hám hayaldıń shańaraq hám jámiyetke qosıp atırǵan túrli úlesleri birdey zárúrligini, er adamlar da, hayallar da teń huqıq hám minnetlemelerge iye ekenligin bilip aladı. Gender tálimi nátiyjeli bolıwı ushın oqıtıwshılar ózleriniń gender stereotiplerin tán alıwları hám olardıń oqıtıw usılları, tili hám ul balalar hám qızlar menen óz-ara múnásibetleri olar qılıp atırǵan gender teńligin sáwlelendire me yamasa joq ekenligin esapqa alıwları kerek [2].

Mektep jasındaǵı oqıwshılarǵa gender haqqında maǵlıwmattı tolıq miyine sińdirgennen keyin onıń qalay ámelge asıwın yamasa gender stereotipleri haqqında túsinikler berip baslaymız. Bul jámiyettegi kóplegen institutlar dástúriy gender stereotiplerin bekkemleydi. Atap aytqanda, ǵalaba xabar qurallarında hayallar tiykarınan aktyor, jábirkesh hám ǵamxorlıq kórsetse, er adamlar ádette tapqır, kúshli, sanalı hám isbilermen retinde kórsetiledi. Ǵalaba xabar quralları er adamlardıń kúshi hám tabıslı bolıwın aytsa da, hayal, hátte tabıslı hayal, ádette, birinshi náwbette, sırtqı kórinisi menen bahalanadı. Solay etip, ǵalaba xabar quralları, atap aytqanda, telekórsetiw, radio, mektep sabaqlıqları, balalar kitapları, jurnallar, filmler hám elektron baylanıstıń kóplegen formaları er adamlar hám hayallar haqqındaǵı stereotiplerdi dawam ettiredi [3].

Ǵalaba xabar qurallarında bolǵanı sıyaqlı, shańaraqlar, mektepler hám kóplegen jerlerde da gender stereotiplerin bekkemlew ushın juwapker bolıp tabıladı. Jaqında ótkerilgen izertlew sonı kórsetedi, oqıtıwshılar ul balalardı aktiv, erkin, izertlew hám

basqalar menen básekige shıdamlı bolǵanlarında unamlı bahalaydı, qızlar bolsa til alǵıshlıq, miyirbanlıq, jumsaqlıq, passivlik hám jámiyetke unamlı múnásibette bolıwları ushın kóbinese unamlı pikirler aladı. Bunday gender stereotipleri, tiykarınan, mektep jıllarında qálipleskenligi sebepli, kópshilik qızlardı óz betinshe háreket etiw, básekilesiw hám jámiyetlik jumıslarında aktiv bolıwǵa shaqırıwshı emes. Stereotipik shamalarǵa juwap bermeytuǵın qızlar sın pikir, hújim hám hátte zorlıqlıqqa tap bolıwı múmkin. Dástúriy gender stereotipleri ul hám qız balalarǵa tásir etiwi múmkin. Er adamlardan húkimet hám báseki haqqındaǵı stereotipik kútiwler kóbinese balanıń kúndelik tájiriybesine qarsı keledi, mısalı, tártipsiz shańaraqlarda jasaw, er adamlardıń jumıssızlıǵı yamasa hayallardıń jámiyetlik jaylarında kóbeyiwi. Ádette er adam stereotiplerine uyqas kelmeytuǵın ul balalar hújim, esaptan tısqarı bolıwı múmkin. Mektep jasında oqıwshılardı genderlik mádeniyatı joqarı dárejede rawajlansa jámiyet ushın oǵada paydalı bolıp qalmastan mámleketler arasında da joqarı nátiyjege erisiw múmkin. Sonıń ushında evropa mámleketleri genderlik mádeniyattı bizden aldın qáliplestirgen bolıp esaplanadı. Máselen Evropada hayallar soǵan uqsas jumıslarda er adamlarǵa qaraǵanda sezilerli dárejede kemrek pul tabadı, kóp mámleketlerde qızlar kóbirek oyınǵa túsedi, ul balalar bolsa futbol menen shuǵıllanadı, dúnya boylap hayallar hám qızlar er adamlar hám ul balalarǵa qaraǵanda kóbirek úy jumısların atqaradı, ul balalar qızlarǵa qaraǵanda fizikalıq jazaǵa kóbirek tap boladı sıyaqlı mıssallardı kóriwimiz múmkin. Sol sebepli de genderlik mádeniyatı júzege kelgen. Házirde kúnde Germaniya, Angliya, Italiya, Gollandiya, Franciya sıyaqlı mámleketlerde genderlik mádeniyatı joqarı dárejede rawajlanıp bolǵan. Sebebi olarda mektep jasınan baslap bul úyretilip keledi. Sonıń ushında házirgi kúnde mámleketimizde de genderlik mádeniyatı qáliplespekte.

Jáne de sonı aytıp ótiw tiyis genderlik mádeniyatınıń rawajlanıwında tek ǵana mektep emes ata-ananıń, shańarqataǵı aǵzalardıń, máhálleniń de ornı bólek bolıp esaplanadı.

Ádebiyatlar

1. Гендер / Барчунова Т. В. // Восьмеричный путь – Германцы [Электронный ресурс] – 2006, 253-с.

2. Бёрн Шон. Гендерная психология. The Social Psychology of Gender. - СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. - 118-с.

3. Введение в гендерные исследования. Ч. I: Учебное пособие / Ирина Жеребкина (ред.). –Харьков, SPb: XCGI, Алетейя, 2001. - 129-с.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMNI RIVOJLANTIRISHDA NOAN’ANAVIY DARSLARNING AHAMIYATI

X.A. Ashurova *– NDPI*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti

Mustaqillikga erishganimizdan so‘ng ta’lim ham tarbiya sohasida katta e’tibor qaratila boshlandi. Boshlang‘ich sinf o‘qivchilarini o‘qitishda ta’lim sifatini oshrish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berildi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini teranglashtirib o‘qitishda berilgan mavzuni aniq va to‘liq tushunib olishlari kelajakda

ulardan ulardan yaxshi kadrlar yetilib chiqishi uchun yangi pedagogik ham inovatsiyon texnologiyalardan keng foydalinib kelinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yili 29 apreldagi PF-5712 sonli farmoni bilan O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Bu konsepsiya boshlang‘ich ta’lim sifati va samaradorligini oshirish uchun ham ahamiyatli bo‘ldi. Bu konsepsiya 4 bobdan iborat bo‘lib yillar kesimida maqsadli ko‘rsatkichlar, konsepsiyani amalga oshirish bo‘yicha ish rejalar ishlab chiqilgan.

Bugungi kunda raqamli bilimlar zamonaviy axborot texnologiyalari taraqqiyotga erishishning muhim shartlaridan biridir raqamli texnologiyalar nafaqat davlat va jamiyat boshqaruvini takomillashtiradi va ijtimoiy sohada odamlarga katta qulayliklar yaratadi. Davlatimiz rahbarining Oliy Majlisga murojatnomasida iqtisodiy ijtimoiy hayotning barcha sohalarida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish eng ustuvor vazifa sifatida ko‘rsatilgan edi. Zamonaviy axborot texnologiyalarining o‘quv jarayoni qo‘llanilishi natijasida elektron o‘quv qo‘llanmalar virtual stendlar orqali murakkab texnologiyalarni qisqa vaqtda mukammal o‘zlashtirib, masofadan turib o‘qitishga imkoniyat yaratiladi.

Bugungi kunda ta’lim sohasida fan va texnikaning so‘ngi yutuqlari asosida ishlab chiqilgan audio, video, telekommunikatsiya va informatsion texnika hamda texnologiyarning qo‘llanilishi katta ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun didaktik imkoniyatlari bilan tanishib chiqish va mashg‘ulotlarda ularni qo‘llashni o‘rganish pedagog faoliyati uchun katta yordam beradi [3; 24].

Hozirgi kunda jahon tajribasidan ko‘rinib turibdiki, ta’lim jaroyoniga o‘qitishning yangi, zamonaviy usul va vositalari kirib kelmoqda va samarali foydalanmoqda. Shuning uchun ham noan’anaviy darslar o‘quvchilarga faqat foydasi tegadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘qituvchi o‘z ustida ishlab, o‘quvchilarni o‘z ustida ishlab, o‘ylashga, izlanishga, mustaqil fikrlashga undashni o‘z oldiga maqsad qilib olishi zarur. O‘qituvchi o‘quvchini to‘g‘ri yo‘naltira oladigan bo‘lsa, o‘quvchilar egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib tahlil qilishlariga va hattoki xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqargan holda o‘z-o‘zini oldindan baholay olish kabi imkoniyatlarni yaratib beradi va o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda o‘quvchining rivojlanib borgan holda shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik va yo‘naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Dars jarayoniga yondoshuv uning mexanizmini yoki boshqacha qilib aytganda darsning texnologik xaritasini tuzishdan boshlanadi. Dars jarayoning har bir bosqichida bir necha interfaol usullardan foydalanish mumkin. Dars mashg‘ulotlarining bir-biri bilan uyg‘un bo‘lishiga alohida e’tibor qaratiladi. Darsda ishlatiladigan interfaol usullar o‘qituvchining taqvim - mavzu rejasida aks etmog‘i lozim. Shuning bilan birgalikda o‘qituvchi bu usullar nechog‘lik samaradorligini bilishi va uni miqdoriy jihatdan baholay olishini idrok etgan holda navbatdagi darsga tayyorgarlik olib boradi.O‘quvchida fundamental bilimlarning bo‘lmasligi interfaol usullarning samara bermasligiga olib keladi. Bunday hollarda o‘qituvchi o‘quvchi qaysi joyda qiynalayotganligini va dars jarayonida qaysi qismni kengroq yoritish kerakligini aniqlab, axborot texnologiyalarini to‘g‘ri tanlagan holda interfaol usullarni qo‘llash ma’qul bo‘ladi [4; 19].

No‘anaviy ta’lim texnologiyasi –muayyan muddatga mo‘ljallangan, ta’llim jarayoni markazida talaba shaxsi bo‘lib, o‘qitishning zamonaviy shakli, faol o‘qitish metodlari va zamonaviy didaktik vositalarning majmuini ta’lim-tarbiya ishidan ko‘zlangan maqsad va kafolatlangan natijaga erishishga yo‘naltirishdir. No‘anaviy ta’lim texnologiyasi an’anaviy texnologiyasidan farq qilib o‘quvchilarning bilish imkoniyatlarini rivojlantirishga sharoit yaratadi. Mustaqil ishlariga alohida e’tibor beriladi, bilish faoliyatlari izlanuvchan va ijodiy xaraterga ega bo‘ladi dars tuzilmasi o‘zgaruchan bo‘ladi. No‘anaviy ta’lim texnologiyasi o‘z navbatida uchga bo‘linadi:

- Hamkorlikda o‘rganish
- Modellashtirish
- Tadqiqot

Zamonaviy o‘quv-didaktik vositalar asosida o‘qitish, o‘quvchilaming bilim olish imkoniyatlarini oshirish, ularning mustaqil ishlash qobiliyatlari va amaliy ko‘nikmalarini o‘rganish darajalarini rivojlantirishda ijobiy samara beradi [5; 100].

Biz quyida o‘qitish jarayonida noananaviy darslarni qo‘llash mumkin bo‘lgan ba’zi bir texnologiyalarga tavsifnoma berib, ba’zilarini o‘tkazish tartibi to‘g‘risida tavsiya berib o‘tamiz:

«TARMOQLAR» metodi-o‘quvchi- talabani mantiqiy fikrlash, umumiy fikr doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o‘rgatishga qaratilgan. Bu metod biron mavzuni chuqur o‘rganishdan avval o‘quvchilarning fikrlashi faoliyatini jadallashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, o‘tilgan mavzuni mustaxkamlash, yaxshi o‘zlashtirish, umumlashtirish xamda o‘quvchilarni shu mavzu bo‘yicha tasavvurlarini chizma shaklida ifodalashga undaydi;

«3x4» METODI-o‘quvchi-talabalarni erkin fikrlashi, keng doirada turli g‘oyalarni bera olishi, ta’lim jarayonida yakka, kichik guruh holda tahlil etib, xulosa chiqara olishi, ta’rif bera olishiga qaratilgan;

«BLIS-O‘YIN» metodi-xarakatlar ketma-ketligini to‘g‘ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o‘rganayotgan predmeti asosida ko‘p xilma-xil fikrlardan, ma’lumotlardan kerakligini tanlab olishni o‘rgatishga qaratilgan;

«INTERVYU» texnikasi-o‘quvchi-talaba savol berish, eshita olish, to‘g‘ri javob berish, savolni to‘g‘ri tuzishni o‘rgatishga qaratilgan;

«AQLIY HUJUM» metodi- biror muammoni yechishda guruh qatnashchilari tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to‘plab, ular orqali ma’lum bir yechimga kelinadigan eng samarali metoddir. Bu metod orqali shaxsni texnik rivojlantirish mumkin. U to‘g‘ri va ijobiy qo‘llanilganda shaxsni erkin, ijodiy fikrlashga o‘rgatadi;

«BUMERANG» texnikasi-o‘quvchi-talabalarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o‘rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so‘zlab bera olish, fikrini erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o‘quvchi-talabalarni baholay olishga qaratilgan;

«TUSHUNCHALAR TAHLILI» texnologiyasi-o‘quvchilarning mavzuni egallaganlik va mavzu bo‘yicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirib olinganlik darajalarini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish,

o‘zlarining bilim darajalarini baholay olish, shuningdek, o‘z bilimlarini bir tizimga keltira olishga o‘rgatish [5;100].

Yakunlab aytganda ta’lim jarayonida eng ko‘p qo‘llanilayotgan elektron darsliklar bir nechta tashkiliy komponentni o‘zida joriy etishi zarur. Elektron darslikni ta’lim tizimiga tadbiq etish uchun u o‘zining interfeysiga ega bo‘lishi zarur.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-areldagi PF-5712 sonli Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 019-yil 3-maydagi “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2 PQ-4307-son Farmoni.

3. Olimov. Q.T., Sayidahmedov N.S., Jalolova D.F., Bozorova M.Q., Boltayeva M.Q., Alimov A.A. Pedagogik texnologiyalar. –T.: «Fan va Texnologiya», 2011, 24-b.

4. Sayidahmedov N.S., Ochilov A. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. RTM 2000 yil, 19 b.

5. M.M.Ahmedjanov, Z.Sh.To‘xtayeva. Didaktik vositalar majmuasi. O‘quv qo‘llanma. –T.: “Fan va texnologiyalar”. 2008, 100 b.

ОИЛАДА БОЛА ТАРБИЯСИ

М.А. Базарбаева – *НДПИ*
Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси
(бошланғич таълим) 1-босқич магистранти

Болалар – бизнинг келажагимиз! Улар мақсад ва ғояларимиз йўлида курашмоқ учун яхши қуролланган бўлишлари керак - деган эди Н.К.Крупская. Ҳар бир ҳаракатларимиз замирида фарзандларимизни бахту –иқболи, фаровон келажаги мақсад қилиб қуйилган. Фарзанд – оилада улғаяди, камол топади.

Оила – Ватан ичра бир мўжаз Ватан. Муҳтарам Президентимиз таъкидлаганидек, «Авлодлар давомийлигини таъминлайдиган маънавият қўрғони бу – оиладир». Бугунги кунда барчамизнинг наинки асосий вазифамиз, балки инсоний бурчимиз баркамол авлодни тарбиялашдир. Шу боис ҳам мамлакатимизда барча ҳайрли ишлар аввало оилаларни мустаҳкамлаш ва ёш авлоднинг ёруғ келажагини таъминлаш мақсадида амалга оширилмоқда. Зеро, оила соғлом экан, жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан, мамлакат барқарордир. Болалар тарбиясига нафақат оила, таълим-тарбия муассасалари балки маҳалла ҳам маъсулдир. Чунки, фарзанд тарбияси кўп омилларга, аввало, ахлоқий-маънавий муҳитга ҳам боғлиқ. Таълим-тарбия муассасалари билан оила ҳамкорлиги бунда муҳим аҳамиятга эга.

Она юртига муҳаббатни шакллантириш, маърифатли ва маънавиятли шахс сифатида вояга етишларини таъминлаш, болаларнинг маънавий баркамол ва жисмонан соғлом бўлишлари учун иқтисодий ва ижтимоий муҳитни яратиш ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир.

Шуниси қувонарлики, ҳозирда оилаларда ота-оналарнинг фарзанд тарбиясига бўлган эътибори кундан-кунга кучаймоқда. Бунга сабаб муҳтарам юртбошимиз томонидан халқ манфаатлари учун барча соҳаларга бўлган

эътибор, олиб борилаётган ислоҳотлар, яратилаётган шарт-шароитлар, берилаётган имкониятлардир. Бундай имкониятлардан тўлақонли фойдаланиб келаётган ота-оналар фарзандлари тарбиясига ўта маъсулият билан қарамоқдалар. Чунки, Фарзанд Оллоҳ томонидан ато этилган улуғ неъмат бўлиши билан бирга, у ота-онага топширилган маъсулият ҳамда омонатдир. Болалар - келажагимиз экан, уларни ҳам жисмонан, ҳам руҳан, ҳам маънан соғлом бўлиб камолга етказиш барчамизнинг асосий вазифамиз бўлиб қолиши керак.

Зеро, тарбия –шахснинг маънавий ва ақлий қиёфасини, ҳаттоки бутун тақдирини белгиловчи омилдир. Улуғ мутафаккир Абдулла Авлонийнинг “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ” китобида “Аллоҳ таоло инсонларни асл хилқатда истеъдод ва қобилиятли, яхши билан ёмонни,фойда билан зарарни,оқ билан қорани ажратадиган қилиб яратган. Лекин инсондаги бу қобилиятни камолга етказиш – тарбия билан бўлур” [4]– дейилган. Фарзандга тўғри тарбия бериш эса оиладан бошланади.

Оилада фарзандларнинг ҳар томонлама камол топиши учун маънавий-ахлоқий шароитлар яратилсагина муваффақиятларга эришилади. Ҳар бир ота-она фарзанд тарбиясида ўзларининг бурч ва маъсулиятларини чуқур англашлари лозим. Шундай экан, оилада руҳий хотиржамлик, самимий муносабат, ота-она обрўсининг юқори бўлиши, болаларга талаб қўйишда оила катталари ўртасидаги бирликнинг сақланиши, бола шахсини меҳнатга тарбиялашга алоҳида эътибор бериш, болани севиш ва иззатини жойига қўйиш, оилада қатъий режим ва кун тартибини ўрнатиш, боланинг ёш ва шахсий хусусиятларини ҳисобга олиш, боладаги ўзгаришларни кузатиб бориш, ундаги мустақилликка интилиш ва ташаббускорлик сифатларини қўллаб-қувватлаш ота-оналарнинг педагогик билимларга эга эканлигини кўрсатади.

Оила тарбияси ижтимоий тарбия билан узвий алоқада бўлсагина, кутилган натижаларга эришиш мумкин. Бу борада ота-оналарнинг оилада фарзанд тарбияси ва маънавий -ахлоқий руҳий ва жисмоний камолоти учун зарур бўлган ижобий ота- оналик кўникмаларини ўзлаштириб бориши катта аҳамиятга эга. Ҳар бир ота-она ўз фарзандини дунёдаги энг толеи баланд маърифатли ва саодатли бўлишини истайди ва бунга эришиш йўлида ҳаракат қилмоқда. Шундай экан, биз ва ота-оналар маҳалла билан ҳамкорликда болалар тарбиясига ҳеч қачон бефарқ бўлмайлик.

Фарзандларимиз таълим-тарбиясига бўлган эътиборни ўзлигимиз ва келажакка бўлган эътибор деб билиб, ёш авлодга ғамхўрлик кўрсатиш, соғлом ўсиши, тўғри тарбия ҳамда таълим олишини таъминлаш барчамизнинг бурчимиз эканлигини ҳеч қачон унутмайлик. Фарзандларимизга шундай тарбия берайликки, улар ўз ота-боболарига, ўз тарихи, Ватани, оиласи, она тилига, миллати, дини ва анъаналарига содиқ бўлиб камол топишсин.

Адабиётлар

1. I.A.Karimov. Tarixiy Xotirasiz kelajak yo‘q. –T.: “Sharq”, 1998 yil.
2. T.Babajanov. Inson qadri. –T., 2014 yil.
3. Maliskiy N. G. Toshkent mahalla va mavzelari. –T., 1996 yil.
4. Авлоний, Абдулла. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. – Т.: Ўқитувчи, 1992. – 160 б

РАЗВИТИЕ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

А.А. Азатбаева *– магистрант 1 курса*
НГПИ имени Ажинияза по специальности
Изобразительное и декоративно-прикладное искусство

В развитии декоративного прикладного искусства в начальных классах применяются доски, различные предметы, пластиковые посуды и другие вещи, начерченные различными узорами или же камушками.

Его развитие по-своему разнообразно. Декоративное искусство подразделяется на три раздела как: монументально-декоративное искусство, оформительное искусство, декоративно-прикладное искусство.

Само слово декоративно-прикладное искусство говорит о том, что зависит от того к которому относится: ювелир, керамист, шкатулочка, мастера народного промысла, и другие люди, но не живописцы, графики, скульптора.

Развитие декоративно-прикладного искусства играет большую роль в изобразительном искусстве, а также в жизни каждого учащегося начальных классов. Поэтому в первую очередь играет главную роль учитель, который обучает каждого ученика.

При проведении декоративно-прикладного искусства нужно подготовиться:

- изучению данного материало, который включает в себя развитие истории общества;
- изучению методов и приемов, которые используются при выполнении заданий;
- подготовке практических материалов для данной темы.

С развитием декоративно-прикладного искусства в начальных классах особенно изучаются орнаменты, узоры и другие. И тем самым, они знакомятся с творчествами великих художников, которые в своё время изобретали и использовали различные предметы декоративно-прикладного искусства.

Само слово развитие говорит о том, что развивать или же дополнять посредством новых информаций, т.е. надо в изобразительном искусстве развивать или дополнять искусство новыми вещами. А в развитии любого предмета главную роль играет человек. С его помощью развивается декоративно-прикладное искусство.

Таким образом, я хочу сказать что развитие декоративно-прикладного искусства является по своему актуальным и даже это развитие в изобразительном искусстве играет большую роль. Потому что с его развитием развиваются учащиеся, а тем самым же общество тоже.

Литература

1. Добжанская О.Э. «Возрождение народных промыслов и ремесел как основа развития национальных поселков. Доклад на Семинаре работников культуры и образования, Дудинка - 2002.

2. Лугинин С.А. «Традиционные промыслы и ремесла: главные критерии «сувенирности» как составляющие стоимости продукции», Салехард - 2010.

3. «Программа реализации основных направлений стратегии культурной политики Красноярского края на 2009-2020 годы». Официальный сайт Правительства Красноярского края.

4. Резолюция круглого стола «Новые пути и подходы развития промыслов и ремесел Таймыра», проводимого в рамках творческой лаборатории "Таймырская резная кость". Дудинка – 2008.

MIYNETTIŃ TÁRBIYALÍQ TÁSIR JASAWÍNÍŃ PEDAGOGIKALÍQ HÁM PSIXOLOGIYALÍQ TIYKARLARÍ

N.D. Jamǵırbaeva – *NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) 1-basqısh magistrantı

Miynet – jámiyet yáki jeke individ talap hám mútájliklerin qandırıw ushın orınlanatuǵın xizmet túri. Miynet – insannıń maqsetke muwapıq socialıq paydalı xizmeti. Eń dáslep tábiyat predmetlerin ózlestirip, mútájlikke maslastırıwdı bildiredi. Miynet insan jámiyeti turmısınıń tiykarǵı shárti, sebebi miynet arqalı adamzattıń jasawı ushın zárúr bolǵan materiallıq hám ruwxıy inamlar jaratıladı. Miynet adamdı haywannan ajıratıp turatuǵın eń áhmiyetli belgi. Miynet arqalı insan tabiyatttaǵı zatlardı ózlestirip ǵana qalmay, balki ózi de kámillikke erisedi, onıń aqılıy hám fizikalıq qábiletleri ósedi. Miynet islew arqalı tábiyat kúshlerin óz maqsetine boysındıradı. Miynet tárbiyası adamnan socialıq paydali miynetke ishki zárúrlik, intizam, tártiplilik, shólkemlestiriwshilik, isshеńlik, istiń kózin biliw sıyaqlı qábiletlerin rawajlandırıwǵa xızmet qıladı. Miynet insan mútájliklerin qandırıwdıń birinshi hám tiykarǵı quralı bolǵanlıǵı ushın da miynet tárbiyası tárbiyanıń basqa hámme túrlerinen aldın payda bolǵan.

Miynet tárbiyasın beriw hámme dáwirlerde de jámiyet rawajlanıwınıń tiykarı, jaslardı turmısqa tayarlawdıń eń áhmiyetli quralı bolıp kelgen. Sonıń ushın da áyyemgi jaratılǵan kitaplar hám oyshıllar tárepinen dóretilgen miynetlerinde miynet tárbiyasına úlken itibar berilgen. Sonıń ishinde shıǵıs oyshıllarınan Abu Rayxan Beruniy, Alisher Nawayı, Imam al-Buxariy sıyaqlı alımlar tárepinen miynet etiw, onı qádirlew, kámil insan bolıp jetilisiwde miynettiń ornı ayrıqsha ekenin óz dóretpelerinde aytıp ótken.

Abu Rayxan Beruniy insaniyat tariyxında birinshilerden bolıp, balalardı kishi jasınan baslap miynet etiwge úyretip barıw, jası úlkenler miynetin húrmet etetuǵın etip tárbiyalaw, balanı ilim hám kásipke úyretiw shańaraqtıń dıqqat orayında bolıwı kerekligin aytadı. Alım shańaraqta baslanǵan miynet tárbiyasın mektepte tálim menen birge óner úyretiwge baylanıstırıp barıw kerekligin aytıp ótken. Insan miynet arqalı óz ómirin mazmunlı etip ótkeretuǵının tómendegishe danalıq sózleri arqalı túsindiredi: *Miynet insan ómirin gúlletiwshi dáwlet.*

Ullı alım Alisher Nawayı da miynet haqqinda óziniń úlgi bolarlıq pikirlerin aytıp ótken. Ol jámiyet adamlarınıń aldına qoyǵan maqsetlerin ámelge asırıwdıń birinshi faktorı bul – miynet qılıw dep uqtıradı. Hár bir insan óz insaniylıǵın óziniń miyneti arqalı kórsetiwin, islegen miyneti menen maqtanıwın, miynet arqalı ózin-ózi

tárbiyalawın aytadı: *Miynet qılıw insanǵa tán. Eger sen insan bolsań, óz qulqıńdı miynet tumarı menen bezet.*

Imam al-Buxariy bolsa insanlar ózin miynetkesh dep biliwi ushın eń dáslep miynetti qádirlewi hám sonıń menen birge ózgeler qılǵan miynetti de húrmet qılıwı kerekligin tómendegi sózler menen túsindiredi: *Sen dáslep miynetti qádirle hám ózgeler qılǵan miynettiń de qádirine jet, sonda sen ózińdi haqıyqıy miynetkesh dep bilerseń.*

Joqarıda aytılǵan danalıq sózlerden kórinip tur, miynet hár qanday materiallıq hám mánawiy baylıqlardıń tiykarǵı deregi, sonıń menen birge shaxstıń hár tárepleme kámillikke erisiwiniń tiykarǵı quralı bolıp esaplanadı.

Hár bir bala kishi jasınan baslap miynet islerine qatnasıwı kerek. Mektepte, shańaraqta orınlanatuǵın onsha qıyın bolmaǵan jumıslardı onıń kúndelik wazıypasına aylandırıw kerek.

Miynet balalardıń fizikalıq durıs rawajlanıwında zárúr bolǵan shártlerden biri. Miynette bala óziniń islew, háreket qılıw mútájligin qandıradı, háreketlerdiń anıq bolıwın támiyinleydi. Miynet procesinde bala organizminiń ulıwma turmıslıq iskerligi hám onıń shıdamlılıǵı artadı.

Balalardıń hár túrli miynet proceslerinde qatnasıwı, úlkenler miyneti menen tanısıwı olardıń qorshaǵan ortalıqtaǵı turmıs haqqında, adamlardıń óz-ara múnásibetleri haqqında, materiallarǵa islew beriw usılları, qurılmalar hám jumıs quralları haqqında belgili túsiniklerge iye bolıwlarına járdem beredi.

Usınday pedagogikalıq tásir jasawlar járdeminde miynet balalardan dıqqat, ziyreklilik, tapqırlılıq, bilgen, úyrengen kónlikpelerin ámelde qollay alıwdı talap etedi. Miynettiń tárbiyalıq áhmiyeti onıń jámiyet ushın qánshelli paydalı ekenligi menen belgilenedi. Miynet har bir balanıń óz miynetiniń sociallıq áhmiyetin túsindirip beredi, balanıń jámiyet turmısına kirip barıwına, óziniń sol jámiyet aǵzası dep seziniwine imkan jaratadı.

Ádebiyatlar

1. Berdiyeva L. Pedagogika. “Sharq mutafakkirlari mehnat tarbiyasi to‘g‘risida”gi maqolasida.

2. Ҳасанбоева Ж., Турокулов Х., Ҳайдаров М., Ҳасанбоева О. Педагогика фанидан изоҳли луғат // Тошкент – 2008 йил, 222 б.

3. Зуннунов А. Педагогика тарихи // Тошкент – 2004 йил.

ANA TILI SABAQLARÍN OQÍW SABAQLARÍ MENEN INTEGRACIYALAW

E.T. Kaziyeva – *NMPI*
Tálim hám tarbiya teoriyası ham metodikası
(baslawısh tálim) 1-basqısh magistrantı

Ózbekstan Respublikasınıń “Mámleket tili haqqında”ǵı Nızamınıń [1] qabıl etiliwiniń nátiyjesi búgingi kúnde ana tili sabaqlarında oqıwshılardı anıq sóylew hám jazıwǵa aktiv úyretiw procesine itibar arttı. Sol múnásibet penen ana tilinen jaratılǵan ámeldegi sabaqlıqlarda tekst jaratıw talap etiletuǵın dóretiwshilik tapsırmalar, «Oqıw» sabaqlıqlarınan mısal izlep tabıwǵa tiyisli úy tapsırmaları kóbeydi.

Ana tili sabaqların oqıw, oqıw sabaqların ana tili sabaqları menen óz-ara baylanıstırıwdıń áhmiyeti júdá úlken. Bunday integraciyalaw usı oqıw pánlerin oqıtıw mazmunı hám metodların bir-birin bayıtıp jetilistiriwge járdem beredi.

M.R.Lvovtıń pikirinshe, «Ádebiy tekstte sózler hám olardıń dizbekleri qosımsha máni ańlatıp, jańa obrazlar payda etedi. Tildiń súwretlew quralları gózlengen maqsetke erisetuǵın, emocional bolıp, olar sóylewdi janlandıradı, oqıwshı pikirlewin rawajlandıradı, sóz baylıǵın asıradı. Ádebiy shıǵarma tiliniń súwretlew qurallarınan: tiykarǵı túrlerinen (uqsatıw, epitet, metafora, metonimiya, giperbola), stilistikalıq figuralar (antonimler, sorawlar, shaqırıq) beriwi múmkin bolǵan imkaniyatlardan paydalanıw lazım».

Biz ámelge asırǵan analizlerimiz tiykarında, sonıń menen birge, ana tilinen sol klaslarda úyreniletuǵın tilge baylanıslı materiallarǵa integraciyalawdı názerde tutıp, 2-klass «Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı» [2] sabaqlıǵınıń 10-betinde berilgen «Qoyan» tekstin mısal etip tómendegishe kórsetip ótpekshimiz:

Qoyan – eń qorqaq haywan. Qoyanlar denesi 36-52 santimetr, awırlıǵı 1-2 kilogramm átirapında boladı. Uzın qulaqlı, mamıq jún menen qaplanǵan, denesi sozılıwǵa qayım, shóp jeytuǵın haywan.Qoyanlar jırtqısh haywanlar hám quslar ushın azıq bolǵanı ushın da júdá saqlıq penen háreketlenedi.

Qoyanlar jer júziniń barlıq jerinde ushıraydı. Qoyanlar shańaraq bolıp óz uyalarında jasaydı. Olar tiykarınan gósh ushın, sonday-aq, jumsaq jún hám terisi ushın baǵıladı. Sebebi, onıń júni hám terisinen hár túrli sharf, bas kiyim sıyaqlılar islep shıǵıladı.

Qoyanlar shóp, tamırlı miyweler hám basqalar menen azıqlanadı. Qoyanlar ortasha 7-10 jıl átirapında ómir súredi. Qoyanlar jasawı ushın 3 metr keletuǵın shuqırlıq qazadı. Bul úy birneshe kiriw hám shıǵıw jollarınan, xanalardan ibarat boladı. Úyde uyqılaw, awqatlanıw ushın óz aldına xanalar boladı.

Bul tekste qoyan onıń qanday haywan ekenligi haqqında aytıp ótilgen. Endi oqıwshılar menen mınaday jumıs islesek boladı.

Oqıtıwshı: Qoyan qanday haywan hám onıń salmaǵı qansha eken?

Oqıwshılar: Qoyan qorqaq haywan. Onıń salmaǵı 36-52 santimetr, awırlıǵı 1-2 kilogramm átirapında boladı,-dep juwap beredi.

Bul jerde qanday? sorawı kelbetlik sóz shaqabına tiyisli ekenligi hám qansha? sorawı bolsa sanlıq sóz shaqabına tiyisli ekenligin aytıwımız kerek.

Bunday mısallardan bir neshshesin keltirip, tekstti buwınǵa bólip te oqıtıw múmkin.

Joqarıda bayanlaǵanlarımız ana tili sabaqların oqıw sabaqları menen integraciyalaw munasábeti menen bildirgen pikir hám usınıslarımız bolıp tabıladı.

Búgingi kúnde bilimlendiriwdiń mazmunı tek ǵana bilimlerden ibarat tárizde emes, yaǵnıy kónlikpe hám uqıplılıq hám kompetenciyalardı da óz ishine alǵan kórinisinde belgilep berilgen. Sonday –aq, ádebiy tekst ústinde alıp barılǵan jumıslar procesinde iyelenetuǵın bilimler, kónlikpeler, uqıplılıqlardı da ajratıwǵa boladı.

Bilimler:

– ádebiy teksttiń basqa túrdegi tekstlerden ayırmashılıqları;

– ádebiy tekstti tásirli oqıw kerekligi;

–sóz, sóz formaları, sintaksislik qubılıslardıń jumsalıw sheberligin úyreniwdiń áhmiyeti;

Kónlikpeler:

– ádebiy tekstti basqa túrdegi tekstlerden ayırıp túsindire alıw;

– belgili tayarlıq tiykarında ádebiy tekstti tásirli oqıy alıw;

–ádebiy teksttiń tilge tiyisli ózgesheleliklerin analiz etiw hám túsindirip beriw;

Uqıplılıqlar:

– ádebiy tekstti bar belgilerine qarap basqa túrdegi tekstlerden tez ayıra biliwge ádetlengenligi;

– ádebiy tekstti (ásirese, qosıqlardı) hesh bir tayarlıqsız tásirli oqıw;

– ádebiy bahalılıq jaratıwǵa xızmet etken til hádiyselerin tez ańlaw hám kórsete alıw;

Ulıwma alǵanda, ádebiy teksttiń tillik qásiyetlerin úyreniw oqıwshılar sóylewin bayıtıw ushın xızmet etip, ózine muwapıq bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlardı qáliplestiriw tiykarında ámelge asırıladı.

Ádebiyatlar

1. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақида»ги Қонуни //Ўзбекистоннинг янги Қонунлари: Тўплам. – Тошкент, 1996. – Б. 20-30.

2. Львов М.Р. Методика развития речи младших школьников: Пособие для учителя. – 2-е изд., перераб. –Москва: Просвещение, 1985. – 176 с.

3. Ábdinazimov Sh., Qutlнmuratov B., Ismaylova Z., Salieva P., Qutlımuratova G., Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı. 2-bólim. Ulıwma orta bilim beriw mekteplerіniń 2-klası ushın sabaqlıq. –Tashkent., 2021, –120 b.

BASLAWÍSH KLASLARDA TÁRBIYA PÁNIN OQÍTÍW USÍLLARÍ (3-klass sabaqlıǵı mısalında)

A.K. Dauletnazarova *– NMPİ*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeliginiń 1-basqısh magistrantı

Mámleketimiz ǵárezsilikke eriskeninen keyin hár túrli tarawlarda jańa ózgerisler boldı. Solar qatarında bilimlendiriw tarawında da úlken rawajlanıwlar esigi ashıldı. Mekteplerde, orta hám joqarı oqıw ornılarında sabaq ótiw barısında jańa metodlar, innovaciyalıq usıllar, pedagogikalıq texnologiyalar menen bayıdı.

Ministrler Kabinetiniń 2020-jıl 6-iyuldaǵı “Ulıwma bilim beriw mekteplerinde “Tárbiya” pánin basqıshpa-basqısh ámeliyatqa engiziw haqqında”ǵı 422-sanlı qabıl etilgen qararında tárbiya páni 1-9 klaslarda 2020-2021-oqıw jılınan, 10-11-klaslarda bolsa 2021-2022-jıldan baslap ajıratılǵan ulıwma saatlar sheńberinde “Ádepnama”, “Watan tuyǵısı”, “Milliy ǵárezsizlik ideyası hám ruwxıylıq tiykarları” hámde “Dúnya dinler tariyxı” pánlerine birlestirildi [1].

Usınday iygilikli isler nátiyjesinde bilimlendiriw tarawında úlken ózgerisler júz berip kelmekte. Bilimlendiriwdiń maqseti oqıwshını tek tayar bilimlerdi ózlestiriw ǵana emes, kerisinshe, izleniwge úyretiw, óz pikirin bayanlap biliwge baǵdarlaw, óziniń jumaqlawshı ideyasın bildire alıw, búgingi kúnde innovacion texnologiyalardan paydalanıwdıń bas maqsetine aylanbaqta. Ásirese baslawısh

klaslarda sabaqlardıń dástúriy emes formada shólkemlestiriliw, muǵallim hám oqıwshınıń óz-ara múnásibeti, kishi toparlarda islew, anıq maqsetke qaray baǵdar alıw, dóretiwshilik qábiletin qáliplestiredi.

Baslawısh klaslarda tárbiya sabaqlarında da jańa pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw sabaq procesiniń nátiyjeligin, oqıwshılardıń aktivligin arttıradı. 3-klass tárbiya sabaqlıǵında balalardı dóretiwshilik qábiletin rawajlandırıwshı bir qatar temalar keritilgen. Oqıwshılarǵa sabaq ótkende eń dáslep muǵallimniń pedagogikalıq sheberligine dıqqat awdarıladı. Oqıtıwshı qánsheli balalardıń dıqqatın jámley alsa balanıń sabaqqa bolǵan itibari, pikirlerin jetkerip bere alıwı durıs qáliplesip baslaydı.

Tárbiya sabaqları tiykarınan balalardı turmısqa tayarlaydı. Ómir ushın, keleshek ushın kerek bolǵan barlıq jetekshi bilimlerdi tárbiya sabaqlarında jeterli dárejede iyeleydi.

Tárbiya sabaǵınıń maqseti - hár tárepleme jetilisken, barkamal awladtı qáliplestiriw. Sonday-aq tárbiya sabaǵınıń ulıwma wazıypaları:

jámiyet aǵzalarınıń bir maqsetke qaray rawajlandırıw hám olardıń bir qatar zárúrlikleri ushın shárt-sharayat jaratıw;

jámiyet rawajlanıw ushın zárúr bolǵan social mádeniyatqa tán bolǵan “Insan kapitalın” tayarlaw h.t.b.

Tárbiya procesinde tárbiyalanıwshınıń jas ózgesheligin esapqa alıw zárúr. Sabaqlıqlarǵa kiritilgen temalarda balalar ushın qolaylı hám áhmiyetli bolıwı shárt.

3-klass sabaqlıǵında “Kim bolsam eken” degen tema berilgen. Bul temada balalardıń dóretiwshilik, oylaw, qarar qabıl etiw kónlikpesi qáliplesedi. Sonıń menen bir qatarda berilgen temanı innovacion texnologiyalardan paydalanıp ótiw sabaq barısınıń nátiyjeligin arttıradı. Mısalı: úlken bir plakatqa quyashtıń súwreti salınadı. Sol quyash ishine “Qanday kásiplerdi bilesiz?” degen soraw qoyaldı. Balalarǵa quyash nurlarınıń shashılıwı ushın ózlerińiz biletuǵın kásip túrlerin aytasız dep tapsırma beriledi. Balalar dáslebinde quyash nurlarınıń kóbirek shashılıwı ushın, kóbirek kásip túrlerin aytıwǵa háreket etedi. Bul hárekettiń nátiyjesinde balalardıń oylaw, izlep tabıw, qabıl etiw qábileti de qáliplesip baradı.

Kásip túrleri haqqında túsiniklerge iye bolǵan soń balalar olardıń ishinen ózine kereklisin izlep taba baslaydı. Bunıń ushın oqıwshılarǵa muǵallim tárepinen mashqalalı soraw qoyıladı.

Baslawısh klaslarda sabaq barısında didaktikalıq oyın túrlerinen paydalanıw balalarǵa qolaylıqlar jaratadı. Didaktikalıq oyın túrleri múǵallimniń pedagogikalıq sheberliginen kelip shıǵıp, balalarǵa hár túrli formada beriledi. Mısal ushın “Juldızlı aspan” didaktikalıq shınıǵıwın alıp qarayıq. Muǵallim keń ashıq aspannıń súwreti salınǵan plakat tayarlaydı. Aspanda jáne aydıń da súwretin saladı. Muǵallim aydıń ishine “Úlken bolsańız kim bolmaqshısız?” degen sorawdı qoyadı hám balalarǵa aydıń qasın juldızlar menen toltırıwdı, juldızlarǵa óziniń tańlaǵan kásibin jazıwdı tapsıradı. Juldızlar kórinisi balalarǵa shınıǵıw baslanbastan aldın tarqatılıp qoyıladı. Balalar óziniń tanlaǵan kásibin juldızlarǵa jazıp aydıń qasına qıstırıp shıǵadı. Keń aspan ay hám juldızlar menen toltırıladı. Bul didaktikalıq oyın túri balalardıń estetikalıq talǵamın, pikirlew, keleshekke bolǵan kóz-qarasın, qarar qabıl etiw qábiletin qáliplestiredi. Sonıń menen birge dóretiwshilik qábiletin de rawajlanadıradı.

Baslawısh klass oqıwshıları esitken nársesinen kóre, kózi menen kórgen náreselerine kóbirek qızıǵadı. “Súwretli oyınlar” shıǵınıwı da tárbiya sabaqlarında qollanǵanımızda oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın rawajlandıradı. Mısalı oqıwshılardı kishi toparlarǵa bólip bul shınıǵıwlardı ámelge asırsaq boladı. Balalarǵa súwret qıyındıları tarqatıladı hám de usı súwret qıyındıların qurastırıp belgili bir kásiptiń túri kelip shıǵatuǵınlıǵı aytıladı. Bul shınıǵıw ushın waqıt belgilenedi. Waqıt belgilew arqalı oqıwshılardıń shaqqanlıǵı hám ziyrekligi baqlanadı. Sonıń menen birge muǵallim tárepinen súwret qıyındıların qurastırıp bolǵan soń, kelip shıqqan kásip iyesiniń túrine sıpatlama beriw tapsırıladı. Bul shınıǵıw 3-klass oqıwshısı ushın qıyınshılıq keltirip shıǵarıwı múmkin, bıraq bunı ámelge asırıwı arqalı balanıń oylaw, dıqqatın jámley alıw qábilyetin rawajlandıradı.

Juwmaqlap aytqanda, tarbiya sabaqları balalardıń dóretiwshilik qábiletin rawajlanıwında tiykarǵı qurallarınıń biri bolıp, sonıń menen bir qatarda sabaq nátiyjeliligin arttırıwda jańa pedagogikalıq texnologiyalıq usıllardan paydalanıw búgingi kúnniń zaman talabına xarakterlerdiń biri bolıp sanaladı.

Ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. Lex.uz.06.07.2020.
2. Azizxojayeva N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. –T., 2002.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING SO‘Z BOYLIGINI ORTTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

B.S. Kenesova – *NDPI*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida so‘z boyligini orttirishda so‘z tarkibi va yasalishini o‘rgatish muhim ahamiyatga egadir. Boshlang‘ich sinflar ona tili dasturiga muvofiq so’zning morfemik tarkibi III sinfda o’rganiladi. IV sinfda so’z turkumlarini o’rganish bilan bog‘liq holda so’zning tarkibi haqidagi bilimlarni takomillashtirish ko’zda tutiladi.

Avvalo, til materialini o’rganish tizimi nimaligini aniqlab olish zarur.

Til materialini o’rganish tizimi deganda aniq, ilmiy asoslangan izchillikdagi va o’zaro bog‘lanishdagi bilimlar yig‘indisini o‘zlashtirishni ta’minlaydigan maqsadga qaratilgan jarayon, shuningdek, shu asosda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish tushuniladi. So‘zning morfemik tarkibiga tatbiq qilganda, tizim so‘z yasalishiga oid va grammatik bilimlarni o‘zlashtirish: a) dastur materialini o‘rganish tizimida so‘zning morfemik tarkibini o‘rganishning o‘rni bilan; 2) “o‘zak”, “o‘zakdosh so‘z”, “so‘z yasovchi qo‘shimcha”, “shakl yasovchi qo‘shimcha” tushunchalari ustida ishlashdagi izchillik bilan; 3) so‘zning morfemik tarkibi va so‘z yasalishining o‘zaro bir-biriga ta’sir qilishi bilan; 4) morfemalarni to‘g‘ri yozish malakasini shakllantirish ustida ishlash bilan bog‘liqligini belgilab beradi [1].

I sinfda kuzatish o‘rganiladigan materialning mazmuni va ayrim so‘zlarning ma’nosini, yozilishini tushuntirish bilan uzviy bog‘lanadi. I sinfda *kim?, nima?* So‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zlarni o‘rganish jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarning *“Nima uchun u yoki bu narsa shunday nomlangan?”* savoliga birgalikda javob

topishi ularni bir xil o‘zakli so‘zlar o‘rtasidagi munosabatni tushunishga tayyorlashda anchagina mos va qiziqarli usul hisoblanadi. Bu savolga javob topish bilan o‘quvchilar *“Nega so‘zlar o‘zakdosh hisoblanadi?”, “Bir so‘zdan boshqa so‘z qanday hosil bo‘ldi?”* savollariga javob berishga tayyorlanadilar.

Ikkinchi bosqichda o‘quvchilar bir xil o‘zakli so‘zlarning xususiyatlari va barcha morfemalarning mohiyati bilan tanishtiriladi. Bu bosqichning asosiy o‘quv vazifasi – so‘zlarning ma’noli qismlari sifatida o‘zak, so‘z yasovchi va shakl yasovchi qo‘shimchalar bilan tanishtirish, “o‘zakdosh so‘zlar” tushunchasini shakllantirish, bir xil o‘zakli so‘zlarda o‘zakning bir xil yozilishini kuzatish hisoblanadi.

So‘z turkumlarini o‘rganish jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilarga so‘z yasalishi asoslarini, so‘z yasovchi qo‘shimcha yordamida bir so‘z turkumidan boshqasini yoki shu so‘z turkumining o‘zini yasash mumkinligini tushuntiradi. Masalan, ot ko‘proq boshqa bir otdan *(ishchi, baliqchi; sinfdosh, sirdosh; bog‘bon, oshpaz, kitobxon, zargar),* shuningdek, fe’ldan *(elak, kurak, yutuq, o‘roq, yotoq, terim, bilim); sifat* ko‘proq otdan *(suvli, suvsiz; yozgi, qishki, ishchan, ishli, ishsiz),* shuningdek, fe’ldan *(maqtanchoq, o‘tkir, sezgir);* fe’llar otdan *(ishla, gulla, gapir),* sifatdan *(oqla, yaxshila, oqar, qoray)* yasaladi [2].

O‘quvchilarni so‘z yasalish xususiyatlarini tushunishga tayyorlash uchun o‘qituvchi ularga muayyan bir yangi so‘z qaysi so‘zdan va qaysi morfema yordamida yasalganini aniqlashga qaratilgan topshiriq beradi. Masalan, o‘qituvchi *chegara* otini aytadi va chegarani qo‘riqlaydigan kishini bildiradigan o‘zakdosh ot tanlashni topshiradi *(chegarachi).* Vazifani boshqacharoq berish ham mumkin: o‘qituvchi so‘zni va so‘z yasovchi morfemani beradi. O‘quvchining vazifasi yangi so‘zni to‘g‘ri yasash va leksik ma’nosini tushuntirish hisoblanadi. Masalan, b*aliq* so‘zidan *–chi* qo‘shimchasi yordamida yangi so‘z yasash *(baliqchi),* uning leksik ma’nosini tushuntirish, qaysi so‘z turkumi ekanini aytish topshiriladi. Ikkala topshiriqda ham o‘quvchilar so‘zni morfemik tahlil qiladilar. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilar e’tiborini hosil bo‘lgan so‘z qaysi morfema yordamida, qaysi so‘z turkumidan yasalganiga, qanday ma’no anglatishi va qaysi so‘z turkumi ekaniga qaratadi. Bunday mashqlarda tilda mavjud bo‘lgan so‘zlarning leksik ma’nosi bilan morfemik tarkibining o‘zaro bog‘liqligiga va biror so‘z turkumiga xarakterli bo‘lgan so‘z yasalishi usuliga asoslaniladi.

Mashq turlaridan namunalar:

1. O‘zakdosh so‘zlari bo‘lgan matnni leksik – so‘z yasalishi tomonidan tahlil qilish. Masalan, quyidagi kabi matn diktovka bilan yozdiriladi:

Hovlimizda gulzor bor. Gulzorga har xil gul ekilgan. Ularni gulchi akam parvarish qiladi. Gullar chamandek ochiladi.

O‘qituvchi rahbarligida bir o‘zakdosh so‘zdan boshqasi qanday morfema yordamida yasalgani, u qaysi so‘z turkumiga kirishi, qanday ma’no bildirishi aniqlanadi.

Leksik ma’nosi keng tushuntirilgan so‘zni o‘zakdosh so‘z bilan almashtirish.

Topshiriq. Ajratib ko‘rsatilgan so‘zga o‘zakdosh bo‘lgan bir so‘z toping. Uning qaysi so‘z turkumiga kirishini ayting va uni so‘z tarkibiga ko‘ra tahlil qiling.

– Olma daraxti ko‘p joy. – *(Olmazor).*

– Paxta yetishtirish bilan shug‘ullanadigan kishi. – *(Paxtakor).*

– Bog‘ yaratadigan va uni parvarish qiladigan kishi. – *(Bog‘bon).*

– **Traktor** bilan ish bajaradigan kishi. – *(Traktorchi).*

– **Gul** solib qo‘yiladigan idish. – *(Guldon).*

O‘quvchilar o‘qituvchi yordamida shu so‘z qaysi so‘zdan va qanday qo‘shimcha yordamida yasalganini aniqlaydilar.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda so‘zning morfemik tarkibi va so‘z yasalishini o‘rgatish o‘quvchilarning har bir so‘zga ongli munosabatda bo‘lishlarini ta’minlaydi, so‘z tarkibi va uning yasalishi haqidagi dastlabki tushunchalarni shakllantiradi.

Adabiyotlar

1. Ashrapova.T, Odilova. M. “Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi”. Qo‘qon, 2018 yil, 10-12-bet.

2. Usmanov N. “Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini milliy g‘oya targ‘ibotiga tayyorlashning pedagogik va texnologik asoslari”. –Toshkent, 2012 y.

3. Qosimova K., Matchonov S. “Ona tili o‘qitish metodikasi”. –Toshkent, 2009 y.

4. www.ziyonet.uz

5. www.wiki.com

MURAKKAB MASALALAR YECHISHDA MULOHAZA YURITISH USULLARI

R.I. Janzakova *– NDPI*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti

Matematikadan standart talablari bo‘yicha bolalar darslarda mantiqiy tafakkurini, mustaqil fikrlash, o‘z fikrini turli miqdoriy munosabatlar bo‘yicha erkin, qiynalmay bayon qilishga o‘rgatadilar.

Matematika darslarida o‘quvchilar uchun eng muhim yo‘nalishlaridan biri bu turli masalalar, mulohaza yuritish asosida yechiladigan masalalar, turli miqdorlarga oid masalalar ayniqsa zarurdir, chunki bular taqqoslashga, mulohaza yuritishga, masala shartida berilganlar bilan izlanganlarni har xil usullar yordamida topishga o‘rgatadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarga sodda masalalarni o‘zlashtirib olganlaridan keyin, ya’ni ular shart savolini ajratishni o‘rganib olganlaridan keyin ma’lum va noma’lumlarni qiynalmay ajratadigan bo‘ladilar, yechishning daslabki ko‘nikmalarini oladilar, shundan keyin sekin-asta murakkab masalalar yechishni o‘rganib boshlaydilar.

Matematikada masalalar yechishda mulohazalar yuritishning analitik va sintetik usullari mavjud. Agar masalani yechishda o‘quvchi sof ma’lumotlardan boshlab izlanayotgan ma’lumotga qarab tahlil qilsa, u fikrlashning sintetik usulidan foydalangan hisoblanadi. Agar taxmin qilinayotgan miqdordan ma’lum miqdorlarga qarab olib borilsa, o‘quvchi analitik fikr yuritgan bo‘ladi.

Masalani tahlil qilingandan va berilganlar bilan izlanayotgan miqdor orasidagi bog‘lanish aniqlangandan keyin masala shartidan bevosita bog‘liq ikkita kattalik tanlab olinadi, ular orasidagi bog‘lanish aniqlanadi, sodda masala tuziladi va

yechiladi. Shundan keyin bu yechish natijasi bilan asosiy masala shartini yana qarashadi.

Bu ishni yangi sodda masalalarning savoli boshlang‘ich masalalarning asosiy savoli bilan bir xil bo‘lgungacha davom ettirishadi. Oxirgi sodda masalaning yechimi uzil-kesil javobni beradi.

Masalalar yechishning qarab chiqilgan yo‘li o‘zining soddadek bo‘lib ko‘rinishi holida maqsadga muvofiq izchilligi bilan ko‘pchilik o‘quvchilarni o‘ziga rom qiladi. O‘quvchilar uchun esa yechishning bu yo‘li ko‘pgina yashirin noqulayliklarga ega. O‘quvchi yechishga doir bo‘lmagan savollar va amallarni masala yechimiga kiritadi, bular esa yechishni qiyinlashtiradi, ayniqsa ma’lumotlar ortiqcha bo‘lgan masalalarni yechishda paydo bo‘ladi.

Masalalarni yechishda ularni shunday tanlash tavsiya etiladiki, oson masala murakkab masaladan oldin yechilsin, ammo shu bilan birga murakkab masalani yechishning biror kalitini o‘z ichiga olsin. Oson masalalar aniq yo‘l bilan yechishni berilganlardan izlaniyotganga borish yo‘li bilan qarash kerak, bunda shartni tahlil qilishda ham kattaliklar orasidagi bog‘lanishlarni aniqlashda ham navbatdagi amal uchun sonlar juftini tanlashda ham tahlilning ba’zi elementlaridan foydalanish kerak. Bunda har doim tanlangan amalni nima uchun kerak ekanligi va u nimaga olib kelishini qarash kerak.

Bolalar keyingi masalani mustaqil yechishda yechish usulini ularning o‘zlari topishadi. Ularni noma’lum yechish yo‘lidan foydalanishga majbur qilish kerak emas. Ular o‘zlarining ko‘zlari yetadigan usuldan foydalansin. Universal usul yo‘q. Ammo masalalarni tahlil qilishda o‘qituvchi shuni unutmasligi kerakki, o‘quvchi masalaning yechish yo‘lini o‘z mulohozalarida analiz bilan sintez birgalikda kelgandagina topa oladi, ya’ni masala ma’lumotlaridan kelib chiqib, uning fikri izlanayotganga qarab boradi, izlanayotgandan esa berilganlarga boradi va aksincha. Faqat shunday fikrlarning birgalikda borishi masala yechilishi jarayonini to‘g‘ri tashkil qiladi.

O‘quvchilar tafakkurlarining rivojlanishida va ularda masala yechish malakasining shakllanishiga masalaning yechilishiga har xil yaqinlashish imkoniyatlarini tushunib yetish va bu yaqinlashishlardan eng ratsionalini tanlashning ahamiyati katta. Masalalarni har xil usullar bilan yechishga intilish ham amaliy yo‘nalganligini xarakterlaydi, chunki bolalar hayotida uchrashishlari mumkin bo‘lgan amaliy masalalar har xil yechilish usullariga ega, matematika darsligida berilgan masalalardan foydalanib ularni shunga tayyorlash kerak.

Xulosa qilib aytganda, masalalar o‘quvchilarga ularning bilimlarini to‘ldirish, malakalarini egallash, ko‘nikmalarini takommillashtirish va puxtalash uchun beriladi. O‘quvchining masalani mustaqil yechishdan undan ko‘nikma va malakalarning tarkib topishi uchungina emas, balki teskari aloqa o‘rnatish (o‘quvchi-o‘qituvchi) uchun ham foydalaniladi, bu esa o‘quvchiga o‘rganilayotgan materialni o‘quvchi qanday o‘zlashtirishini kuzatish va uning muvaffaqiyatlarini tekshirish imkonini beradi.

Adabiyotlar

1. Bikbaeva N.U, Sidelnikova R.I, Adambekova G.A. Boshlangich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. (O‘rta maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma). –Toshkent.: O‘qituvchi, 1996 y.

2. Jumaev M.E. va boshq. Matematika o‘qitish metodikasi. Pedagogik yo‘nalishdagi kasb-hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma. –Toshkent.: Ilm-Ziyo, 2003 y.

ENE DILINI OKATMAGYŇ USULYÝETINIŇ PEDAGOGIKA WE PSIHOLOGIÝA BILEN BAGLANYŞYGY

I.B. Amankliçew *– NDPI*
Tälim we terbiýe teoriýasy we metodikasy (Başlangyç tälim) 1-basgyç magistranty
N.N. Nurişew *– NDPI*
Başlangyç tälim fakulteti 2-kurs talyby

Özbegistan Respublikasi prezidenti Ş.M.Mirziýoýewiň ýurdumyzy galkyndyrmak magsadynda 2022-2026 ýyllar arasyna meýilnamalaşdyrylan “Täze Özbegistan Strategiýasy”nda aýdylyşy ýaly “Ruhy taýdan iň uly howp – käbir köp adamlaryň biperwaýlygy artyp barýar diýsek, bu hem dogry. Syýasatşynaslaryň arasynda: “Sen ýatanyňda, duşman oýa bolýar”-diýen gep bar. Esasanam häzirki döwürde, dünýäniň ösen ýurtlary beýik maksatlara isleg döwründe ruhy tarapdan pesgeneklemek “uklap ýatmaga”, höwäsli bolmaga hiç kimiň hukugy ýok. Ähli betbagtçylyklar we meseleler, Watana, millete, geljege dönüklik biperwaýlykdan başlaýar” [1; 299].

Täze Özbegistan we Üçünji Renesans ideýasyny çagalarymyz aňyna galybersede çagalyk döwründen, çagalar bagyndan we mekdepden başlap siňdirmeli. Munuň üçin taryhy, ata babalarymyzyň mirasyny, dünýä tejribesini, dürli halklaryň gazançlary we gowşak taraplaryny giňişleýin öwrenmek zerurdyr.

Usulyýet dil serişdelerini, olardan sözleýişde we ýazuwda peýdalanyp biliş başarnyklaryny öwredýär. Şonda häzir öwredilýän zady näme üçin täzeçe öwretmeli, näme üçin öňki ýaly öwretmeli däl diýen soraglar ýüze çykýar. Ine, şu soraglara jogap tapmaga pedagogika we psihologiýa kömek edýär. Okuwçynyň ene dili boýunça mekdepde berilýän bilimleri we başarnyklary nä derejede özleşdirip bilýändigi, her bir anyk ýagdaýlarda okatmagyň usulynyň, tärleriniň haýsylarynyň has gowy netijeleri berip biljekdigi barada soraglara jogap tapmaga kömek edýär.

Pedagogika ylmy, umuman, ösüp gelýän ýaş nesli okatmagyň, olara milli ruhly terbiýe bermegiň görnüşleriniň, serişdeleriniň, usullarynyň mazmuny, asyl köki, maksady hakyndaky ylymdyr.

Ene dilini okatmagyň usulyýeti psihologiýa ylmy bilen hem berk baglanyşyklydyr. Pedagogika ylmynyň özara şertleşýän, biri-birine täsir edýän pudaklary psihologiýa we usulyýetdir. Okatmagyň usulyýeti ene dili sapaklarynda çagalara syýasy terbiýe bermegiň, olaryň jemgyýete peýdaly, önümçilikde ýokary döredijilikli adamlar bolup ýetişmekleri üçin dil serişdeleriniň üsti bilen terbiýe bermegiň ýollaryny görkezýär [2; 13].

Ene dili dersi boýunça okuwçylaryň ýetişiginiň pes derejede bolmagynyň esasy sebäpleriniň biri-de aşakdakylardyr:

-köp mugallymlar ene dili sapagyny okadanda okatmagyň ýörelgelerinden ýeterlik derejede ugur almaýarlar;

- öz okuwçylarynyň psihologik ýagdaýlaryny kadaly bilmeýärler;
- okuwçy şahsyýetini öwrenmegiň usullaryny az bilýärler;
- häzirki zaman psihologiýa ylmynyň gazananlaryny az özleşdirýärler.

Psihologiýa okuwçynyň psihologik aýratynlyklaryny tejribäniň anyk usullary arkaly öwrenýär we ýazga geçirýär. Ol bu işi ýokary nerw işini öwrenmeklige daýanyp amala aşyrýar. Bu bolsa okatmagyň her bir usulyny we täsirini psihologik nukdaýnazardan tassyklamaga kömek berýär. Ene dilini okatmak bilen baglanyşykly usuly soraglara dogry düşünmäge, amaly taýdan dogry çözmäge mümkinçilik berýär.

Okamak we ýazmak prosesiniň psihofiziologiki beýany bu- okamak we ýazmak çylşyrymly sözleýiş işidir. Bu amallar ýaş okuwçydan erk-isleg, akyl we hatda fiziki hereketi talap edýär. Ýaş okuwçyny okamagy öwredende, aşakdakylar ýerine ýetirilýär:

- çaga haty okaýar we görýär, ony bilmek üçin suratlary göz öňüne getirýär, suratlary ýa-da başga harplary ýada salýar, ýadyna düşende howlukýar, ýöne mugallym oňa aýtmaga rugsat berýär, şonuň üçin bogun diýmegi talap edýär. Okyjy ikinji harpy ýada salýança, birinji harpy ýatdan çykarýança ýa-da bir bogundan söz düzmek üçin okamak prosesi haýallaýar;
- köplenç çaga okaýan setirini ýitirýär, harpy, bogun, sözi täzeden okamaly bolýar. Okyjynyň ünsi artdygyça, bogun we söz manysyna düşünip başlaýar;
- okamagy öwrenýän çaga, okaýan tekstiniň mazmunyny özleşdirendigini aýdýar, sebäbi bu sözi nädip okamalydygyna köp güýç berýär. Okuw kitabynda suratlar, mugallymyň soraglary we sergi esbaplar olaryň aňly okalmagyny üpjün edýär;
- tejribesiz okyjy, birinji boguna ýa-da surata seredip söz tapýar. Bu ýalňyş okamaga sebäp bolýar. Şeýle ýalňyşlygyň öňüni almak üçin söz bogunlarda öwredilýär, sözüň bogundan boguna çenli seljerilmegine, bogunlaryň derňewine we sintezine ünsi jemleýär. Okamakda üstünlik gazanmak üçin okuwçylar düşünjesini, ýadyny, pikirlenişini we gürleýişini ösdürmäge uly üns bermeli. Sowatlylygy öwretmekde fonemiki eşidiş endiklerini ösdürmek, ýagny bir sesi aýdyň aýtmak, ony beýleki seslerden tapawutlandyrmak öwretmek, şol sesi bir bogundan ýa-da sözden tapawutlandyrmak ukyby ösdürip ýetişdirmek möhümdir [3; 22].

Mekdepde okatmak işi ikitaraplaýyn işdir. Oňa okadylýan okuwçy we okadýan mugallym gatnaşýar. Okuwçynyň özi bilen baglanyşykly işleriniň hemmesi-okuwçynyň okaýşy, onuň ösüşi, pikirleniş ukyplarynyň kämilleşişi, okuwda alan bilimlerini we ukyplaryny durmuşda ulanyp bilşi, ýatkeşliginiň we ş.m. ösüşi umumy we pedagogik psihologiýasynyň ýöredýän hasaby ulanylmazdan netijeli çözülmez.

Psihologiýa mugallyma öz okuwçysyny, onuň psihologik aýratynlyklaryny, okuw materialyny kabul etmäge, bilmäge, öwrenmäge we taýýarlyk derejesini anyklamaga mümkinçilik döredýär. Okuwçynyň häsiýetini hemmetaraplaýyn yzygiderli öwrenmeklige degişli usullar bilen mugallymy ýaraglandyrýar. Okuwçy şahsyýetiniň ösüşiniň her bir etapyny psihologiýanyň talaplaryna laýyk öwrenmezden, ene dilini okatmagyň usulyýetiniň hödürleýän usullary, tärleri garaşylýan netijäni bermez. Okatmagyň usullary we tärleri okuwçylaryň psihologiýasyndan gelip çykýan

bolsa, onda olaryň şahsy aýratynlygy, umumy ösüşi, akyl-ukyplarynyň giňeliş ýagdaýy nazarda tutulýan bolsa, diňe şonda özüni ödäp biler.

Psihologiýa çagalaryň sözleýiş çeperçiligini, ýazyp we okap biliş başarnyklarynyň, görüş, eşidiş, kabul ediş ukyplaryny we psihofiziologik esaslary barada düşünje berýär. Psihologiýa okuwçylaryň öwrenýän zatlary hakyndaky pikirlenmesi, akyl ýetirmesi, pikirlenmesiniň ösüşiniň kämilleşmegi bilen baglanyşykly akyl hereketleriniň bolup geçişini açyp görkezýär.

Mugallym psihologiýanyň gazananlaryny okuwçylaryň ene dili boýunça bilimleri we başarnyklary, endikleri, ukyplary üstünlikli özleşdirmeklerini gazanmak üçin ulanmalydyr.

Edebiýatlar

1. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси”. –Т.: “O‘zbekiston” нашриёти, 2021.

2. H.Babakulow. “Türkmen dilini okatmagyň usulyýeti”. Türkmenabat, 2013.

3. Karima Qosimova, Safo Matchonov, Xolida G‘ulomova, Sharofat Yo‘ldosheva, Sharoljon Sariyev. «Ona tili o‘qitish metodikasi». –T.: «Nosir» nashriyoti, 2009.

MATEMATIKA FANIDA MUTAFAKKIRLAR MEROSIDAN FOYDALANISHNING O‘RNI

Z.B. Jumamuratova *– NDPI*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti

Mamlakatimizda boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish, umuman, maktab matematika kursini o‘zlashtirishning dastlabki bosqichi sifatida qaraldi. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda ishlashda o‘rta maktablarda matematika o‘qitishda ko‘zda tutilayotgan umumiy masalalarni hisobga olish va masalalarni hal etishda boshlang‘ich ta’limning ahamiyatini to‘g‘ri baholash kerak. O‘rta maktab matematika dasturiga taalluqli ko‘pgina masalalar boshlang‘ich sinflardayoq shu darajada mustahkam o‘zlashtirilishi kerakki, bunda ular o‘quvchilar ongida butun umr saqlanib qolsin, boshqa masalalar esa o‘qituvchining dastlabki bosqichida keyingi sinflarda mufassal qarab chiqishga tayyorgarlik ko‘rib chiqish maqsadida kiritiladi.

Haqiqatdan ham, o‘quvchilarga buyuk O‘rta Osiyolik olimlar va ularning bizga qoldirgan meros, o‘lmas ilmiy asarlari bilan tanishtirishi arifmetik amallarni bizning davrimizga qadar qay usulda qulay tarzda yetib kelganligi haqida ma’lumot berishimiz zarur.

O‘quvchilarni arifmetik amallarni puxta o‘zlashtirib olishga o‘rgatish, milliy qadriyatlarimizdan biri bo‘lgan avlod-ajdodlarimizga, ularning biz uchun qilgan ishlarini unutmay davom ettirish, ularga nisbatan cheksiz hurmat-ehtiromli bo‘lish kabi fazilatlarni, vatanni sevishni shakllantirish, o‘quvchilarni vatanparvarlik ruhda tarbiyalash kerak.

Shu bilan birga, maktab darslarida sinfdan tashqari ishlarda sharq mutafakkirlari merosidan keng foydalanilsa, u holda o‘quvchilarni tariximizga bo‘lgan qiziqishi

ortadi, matematika fanini mukammal, yana ham chuqurroq o‘rganishga harakat qiladilar.

Matematika mavhum tushunchalarga tayanish bilan boshqa predmetlardan farqlanadi. Uni o‘qitish jarayonida raqam, son, o‘lchov, fazoviy shakllar kabi tushunchalardan foydalaniladi.

O‘quvchilar ongiga esa ular hayotdan ajratib olingan tushunchalar sifatida ta’sir etadi. Boshlang‘ich sinflarda matematika tushunchalarini hosil qilish qanday amalga oshirilishi mumkin.

Ma’lumki, hayot amaliyot bilan bog‘liqlik ta’limning yetakchi didaktik tamoyillaridan biridir. Shuning uchun ham, o‘quvchilarga hayotiy materiallar asosida tuzilgan misollarni yechish va masalalar tuzishga oid mashqlar muntazam ravishda tavsiya etiladi.

Matematik tushunchalar hayotiy zaruriyatlar tufayli yuzaga kelganini bolalarga yetkazish uchun matematika tarixiga oid ba’zi ma’lumotlar bilan ularni tanishtirish, ba’zi holatlarni esa amaliyotda, dinamik harakat jarayonida o‘quvchilarga ko‘rsatish lozim.

Ayrim kishilar matematikani qiyin fan deydi. Yo‘q unday emas. Z.L.Gertsin aytganidek qiyin fan yo‘q, qiyin bayon qilish bor. Darslarda donolarning shu kabi aniq, ravon, sermazmun va hayotiy misollarni keltirish, o‘quvchilarimizning ona Vatanimizga muhabbatini oshirishga, ota-bobolarimiz ishining davomchisi bo‘lib etishishga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Adabíyotlar

1. Tadjiyeva Z.G‘. va boshqalar. “Boshlang‘ich sinf matematika, ta’lim samaradorligini oshirishda tarixiy materiallardan foydalanish”. –T.: Jahon Print, 2007, 100 b.

2. Jumayev. M.E. “O‘quvchining ijodiy shaxs sifatida rivojlantirishda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining metodik-matematik tayyorgarligi”. –T.: Fan, 2009, -240 b.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI ODOB-AXLOQ RUHIDA TARBIYALASHDA O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI

V.K. Bekmuratova *– NDPI*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirzyoev 2020 yil 29 dekabr kuni Oliy Majlisga murojaatnomasida shu yurtning fuqarolarining salomatligi ta’lim va farovonligi haqida katta dolzarb masalalarni ko‘tarib chiqdi. Bunda O‘zbekiston xalqini turmush sharoitini tubdan o‘zgartirish, yaxshilash, hammabop va sifatli ta’limni rivojlantirish yo‘lida katta tadbirlarni amalga oshirish ko‘zda tutilgan. Jumladan, Prezident o‘z ma’ruzasida: “O‘zbekiston Respublikasining yoshlarni tarbiyalashda oldinga qo‘yayotgan asosiy maqsadlardan biri – Biz o‘z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug‘ maqsadni qo‘ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug‘beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni

yaratishimiz kerak” - deya alohida ta’kidlab o‘tdi. Bunda, avvalo, ta’lim va tarbiyani rivojlantirish, sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g‘oyamizning asosiy ustunlari bo‘lib xizmat qilishi lozimligi aytib o‘tildi. Mana shunday shaxsni tarbiyalashda – boshlang‘ich ta’limda faoliyat ko‘rsatayotgan o‘qituvchidan alohida katta kuch, mahorat, sabr matonat talab etadi [1; 3].

“Pedagogik mahorat nima?” degan savolga rus pedagogi K.D.Ushinskiy so‘zlari bilan aytganda, o‘qituvchi qanday o’qitish kerakligini bilishi va buni nazariy jihatdanligiga emas, balki amaliy jihatdan ham bilishi lozim. O‘qituvchining pedagogik mahorati, asosan darsda ko’rinadi. CHunki dars o‘zining mazmun, mohiyatiga ko‘ra o‘qituvchining maktabdagi eng asosiy, birinchi o‘rinda tutgan ishidir” [3; 38].

Mamlakatimizda ta’lim jarayonida yuz berayotgan tub o‘zgarishlar har bir ta’lim sohasining jadallashtirishni talab etadi, yangiliklarni joriy etish yo‘li esa har doim murakkab va uzoqdir.

Darhaqiqat, ertangi kun bugungi kundan boshlanadi. Mamlakatimiz kelajagi-bugun maktablarda ta’lim-tarbiya olayotgan farzandlarimizda ularning har tomonlama yetuk va barkamol bo‘lib yetishishiga bog‘liq. Bugungi davrda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga qo’yilgan talab ham har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iboratdr. Buning uchun u o‘quvchilar va o‘quvchilar jamoasini puxta o‘rganishni asosan ikki yo‘l bilan amalga oshirishi lozim bo’ladi. Birinchidan tomon, umumpsixologik jarayonlar nazarda tutilsa, ikkinchi tomondan muayyan aniq o‘quv tarbiya jarayoni tashkil etishidir.

Har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘z ish tajribasiga tayangan holda o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini o‘rganib, ular to‘g‘risidagi olgan ma’lumotlarini to‘plab ularni sistemalashtirib boradi.

Bunda o‘qituvchi bir qancha metodlarni qo’llashi mumkin:

1. Tekshirish metodi

1. Eksperimental bo’lmagan metodlar:

a) kuzatish; b) suhbat; v) anketa tarqatish; g) o‘quvchilar faoliyatini natijalarini tahlil qilish;

2. Tajriba metodi

a) axloqiy masalalarni hal qiluvchi go‘zallik, xususiyatlarini kerakli axborotni eslab qolish;

b) pedagogik va psixologik tajribalar.

3. Diagnostika metodi.

a) bilim sifatini aniqlaydigan metod;

b) aralash metod;

Umumiy ta’lim poydevori muvaffaqiyatining yana muhim omillari, bu o‘quv darslarda foydalanadigan xilma-xil ko‘rgazmali tarqatma materiallar va texnika vositalaridir. Bularsiz ta’lim-tarbiya ishining sifat va samaradorligini oshirish haqidagi gap ham bo’lishi mumkin emas.

Ko‘rgazmalilik – bilimlar ko’zgusi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinfda, shu jumladan 1-sinfda ko’rgazmali qurollardan o‘rinli va unumli foydalanish juda katta ahamiyatga egadir. Ko‘rgazmali darslar o‘quvchilarda juda katta qiziqish uyg‘otadi va ularning

tasavvurlarini kengayishiga, mustaqil fikrlash va kuzatish qobiliyatlarini o‘sishiga, dars materiallarini to‘liq o‘zlashtirishiga, bilimlarni puxta tushunib olishlariga katta yordam beradi.

Xulosa sifatida shuni ta’kidlashimiz mumkinki, ta’lim jarayonida va undan tashqari vaqtlarda o‘quvchilar bajaradigan barcha topshiriqlar boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi tomonidan qay tariqa tashkil etilganligiga qarab o‘quvchi shaxsiga turli darajada ta’sir etishi mumkin. O‘qituvchining o‘quvchilarga ta’lim va tarbiya berishda o‘z mas’uliyatini chuqur his etish, pedagogik mehnatiga ongli munosabati, murabbiylik mahorati o‘zining boshqa eng nozik tomonlari bilan asosan darsda ko‘rinadi va ular o‘z o‘quvchilarining xatti-harakati va xarakter xususiyatlarida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi dars jarayonida turli ko‘rgazmalardan foydalansa, bolalarning fikrlash qobiliyatlari, yozuv ko’nikmalari, hisoblash malakalari oshib boradi.

Shunday qilib, har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi eng avvalo o’quvchilarni yosh xususiyatlarini o‘rganish, uning natijalariga jiddiy e’tibor berish va bu o‘quvchi shaxsiga ijobiy ta’sir etishga intilmog‘i – mehnatsevarligi, bilimga chanqoqligi jamoatchiligi, javobgarlikni his etish kabi sifatlarning yanada rivojlanish yo‘llarini izlamog‘i lozim. O‘shandagina har tomonlama o’sib borayotgan yosh avlod kamolotiga ma’lum darajada ta’lim-tarbiyaviy jihatdan to‘g‘ri va samarali ta’sir etgan bo‘lamiz.

Adabiyotlar

1. Mirziyoev Sp.M. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. –T.: “Xalq so’zi”, 2020. 30-dekabr soni.

2. Сухомлинский В.А. / сост. Г.Д. Глейзер. –М.: ИД Шалвы Амонашвили, 1997. – 224 б. - (Антология гуманной педагогики).

3. Ushinskiy K.D. Tanlangan pedagogik asarlar. –T.: O’zbekiston davlat pedagogika nashri, 1959, - 465 b.

4. Ochilov M. Muallim qalb me’mori. –T.: O‘qituvchi, 2001.

5. www.ziyonet.uz

BASLAWÍSH KLASS MATEMATIKA SABAQLARÍNDA KLASTAN TÍS JUMÍSLARDÍŃ TÚRLERI HÁM OLARDÍ SHÓLKEMLESTIRIW

Sh.Ó. Artikbaeva – *NMPİ*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeliginiń 1-basqısh magistrantı

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıldıń 29-apreldegi “Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasın tastıyıqlaw haqqında”ǵı PF-5712 Pármanı qabıl etiliwi baslawısh tálim ushın da áhmiyetli boldı. Koncepciya 4 baptı óz ishine alǵan hám bul boyınsha jıllar kesiminde maqsetli kórsetkishler, koncepciyanı ámelge asırıw boyınsha jol kartaları islep shıǵılǵan. Koncepciyada Ózbekstan Respublikasınıń 2030-jılǵa kelip PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalıqaralıq kólemde oqıwshılardı bahalaw baǵdarlaması reytingi boyınsha dúnyanıń birinshi 30 aldınǵı mámleketi

qatarına kiriwine erisiw baǵdarları belgilep berilgen. Bunı biz koncepciyanıń 2019–2021-jıllar dawamında respublikanıń hárbir aymaǵında basqıshpa-basqısh STEAM (pán, texnologiya, injiniring, óner hám matematika) baǵdarlarına qánigelestirilgen “Prezident mektepleri” hám “Qánigelestirilgen mektepler” shólkemlestiriw mısalında kóriwimiz múmkin [1].

Jas áwladtı házirgi zaman páni menen qurallandırıw arqalı olardıń aqılıy jaqtan maksimal dárejede rawajlanıwına erisiw ulıwma orta bilim beriw mektepleri aldında turǵan eń tiykarǵı wazıypalardıń biri. Bul wazıypalardı sheshiwde klastan tısqarı jumıslardıń róli úlken. Baslawısh klass matematika sabaqlarında klastan tıs jumıslardıń negizgi maqseti oqıwshılardıń matematikalıq sawatqanlıǵın bekkemlew hám keńeytiw, logikalıq oylawdı, tapqırlıqtı, matematikalıq bilimlerin rawajlandırıw, qábiletli hám bilimli balalardı kórsete biliw, olardıń oy órisiniń arı qaray rawajlanıwına kómeklesiw, matematikaǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıw, sabaqlıqtan tısqarı oqıwshılarǵa qosımsha bilim beriw, alınǵan bilimlerdı ómirde qollana biliwge járdem beriwden ibarat.

Matematikadan klastan tıs júrgiziletuǵın jumıs dep muǵallim oqıwshılar menen klastan basqa waqıtta júrgiziletuǵin jumıslardı aytamız. Klastan tıs jumıslardıń kúndelikli sabaqtan ayırmashılıǵı: erkinlilik principinde qurılıwında, baha qoyılmaydı, oyın jarıs túrinde ótedi. Klastan tıs jumıstıń mazmunı matematikanıń negizgi kursın oqıp úyreniwde tolıqtırıwshı bolıp tabılatuǵın jáne klass jumısı menen úylesimli bolatuǵınday etip tańlap alınıwı kerek. Matematikadan klastan tıs júrgiziletuǵın jumıslardı eki túrge bóliwge boladı.

1) Sabaqlıqtaǵı materiallardı tolıq túsinbegen oqıwshılar menen júrgiziletuǵın jumıslar.

2) Matematikalıq qábileti joqarı, matematika pánine qızıǵıwshılıq penen qaraytuǵın oqıwshılar menen júrgiziletuǵın jumıslar.

Bilemiz házirgi kúnde baslawısh klass oqıwshıları háptede 5 kún sabaqqa, al shembi kúni dógereklerge baradı. Matematika dógeregi klastan tısqarı jumıslardıń eń dástúrlesken túri. Dógerek ıqtıyarıy tárizde dúziledi. Hár qaysı matematika dógereginde qatnasatuǵın oqıwshılar sanı 15-20 dan aspawı kerek, bolmasa oqıtıwshıǵa qıyınshılıq tuwdıradı hám oqıwshılar dógerekke belsendi qatnasa almaydı. Matematikalıq dógerekti ótkiziw ushın aldınnan onıń is jobası dúziliw kerek. Úlgi ushın ekinshi yarım jıllıqta 1-klasta ótiletuǵın ayırım dógereklerdıń jobaların keltiremiz.

I. shınıǵıw. 1. Rebuslardı oylap tabıw. 2. Qosıwǵa tiyisli qızıqlı máseleler. 3. 100 ishinde nomerlewdi biliwdi tekseriwge tiyisli esaplar. 4. Tapqırlıqtı talap etetuǵın máseleler. 5. Házil másele. 6. Jumbaqlar. 7. Quwnaq sanaq (20 ishinde) oyını.

II. shınıǵıw. 1. Rebuslardı oylap tabıw. 2. Tapqırlıqtı talap etetuǵın qosıqlı máseleler. 3. Geometriyalıq figuralardı analız qılıwǵa tiyisli shınıǵıwlar. 4. Házil másele. 5. “Sandı toltır” oyını.

III. shınıǵıw. Sabaq kòrinisindegi dógerek jumısları [2].

Klastan tıs jumısta balalardıń jas jáne jeke ózgesheliklerin esapqa alıw kerek. Usıǵan tiykarlanıp klastan tıs jumıstıń mazmunı, túri jáne tapsırmaları ózgerip turadı. Bul ózgerisler muǵallimniń tárbiya jumısı rejesinde orın alıwı kerek. I-II klaslarda ápiwayı arifmetikalıq esaplar, máseleler, logikasın rawajlandıratuǵın sorawlar. III-IV

klaslarda matematikalıq kesheler, quramalıraq esaplar hám máseleler, olimpiadalar, mektep kompyuterleri menen testler islewge boladı. Klastan tısqarı jumıslar tómendegi jónelislerde alıp barılıwı múmkin.

a) jámáátlik jumıslar; (jarıslar, kórik tanlawlar, kesheler, ekskursiyalar h.t.b);

b) dógerek jumıslar (jas matematikler);

d) oqıtıwshılardıń óz betinshe jumısların jolǵa qoyıw (bunda oqıwshılar pán hám texnikanıń bir tarawın úyreniw ushın óz betinshe islewi ham t.b);

e) mekteptegi jaqsı ózlestire almaytuǵın oqıwshılar menen islesiwdi payda etiw usılları [3].

Matematikalıq tańlawlar: Tańlawda hárqiylı qıyınlıqtaǵı máselelerdi sheshiw, qızıqlı oylanıwdı talap etetuǵın másele hám jumbaqlardı orınlaytuǵın jarıslar bolıp esaplanadı. Tiykarınan oqıwshılardıń qálewi boyınsha máseleler sheshiwde óz kúshin sınaytuǵın, jeterlishe tayarlıǵı barlar qatnasadı.

Tómende 2-klaslarda tańlaw ótkeriwge mısallar keltiremiz. (IV sherek)

1. Eki oram jún jipten 3 dana qolǵap toqıw múmkin. Sonday 9 dana qolǵap toqıw ushın neshe oram jip kerek?

2. Asan hám Úsenniń 30 dana konfeti bar edi. Olar birgelikte jegennen keyin Asanda 9 dana, Usende 5 dana konfet qaldı, olar neshewden konfet jegen?

3. 1,2,3,4,5,6,7,8,9 sanları berilgen. Bul sanlardı úshewlep qosqanda 15 sanı shıǵatuǵın neshe mısal keltiriw múmkin? (úlgi: 1+5+9=15)

Matematikalıq olimpiadalar. Olimpiadalar tańlawǵa qaraǵanda keń kólemde ótkiziletuǵın hám matematikanı úyreniwde oqıwshılar erisken jetiskenliklerdi júzege shıǵaratuǵın jumıs. Olimpiada qatnasıwshılardıń quramına baylanıslı jaǵdayda mektep ishinde, rayon hám qalalarda ótkeriw múmkin. Olimpiadanı 4-klastan baslap ótkerip, jeńimpazlar mekteptiń diywalı gazetalarında hám oqıwshılar jiynalıslarında xoshametlenedı.

Matematikalıq gazeta hám viktorinalar. Gazeta hám viktorinada hár túrdegi matematikalıq mazmundı óz ishine alǵan jumbaq, másele hám tapsırmalar súwretlerde berilip, qızıqtırıw xarakterinde boladı.

Ekskursiya ótkeriwden maqset - balalarǵa túsinikli bolıwı júda áhmiyetli, óz kózleri menen kórip túsingende ǵana balalar aldın ala ne qılıw kerek ekenliklerin, ózlerin qalay uqstaw kerek ekenliklerin bilip aladı.

Demek, baslawısh klaslarda klastan tıs jumıslardı shólkemlestiriw oqıwshıladıń bos waqıtlarınan durıs paydalanıwǵa xızmet etedi. Klastan tıs jumıslardıń túrleri bolsa oqıwshılardıń ele de matematikalıq bilim, uqıplıqların rawajlandırıwǵa, qızıǵıwshılıq qábiletlerin júzege shıǵarıwda úlken áhmiyetke iye. Sonıń ushın matematika páni oqıtıwshılarınan óz sabaqlarına shın kewilden tayarlanıp, jáne de óz ústinde islewdi talap etedi.

Ádebiyatlar

1. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıl 29-apreldegi Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw konsepciyasın tastıyıqlaw haqqındaǵı 5712-sanlı Pármanı https://lex.uz/docs/-4312785

2. Boltayev N, Qodirov O. “Boshlangʻich sinflarda matematikadan sinfdan tashqari ishlar”. –T.: “Oʻqituvchi”, 2012 y.

3. Jumaev M. “Bolalarda matematik tushinchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi”. –T.: “Ilm-Ziyo”, 2009.

OQÍTÍWSHÍ KÁSIPLIK ISKERLIGINDE QARÍM-QATNAS MÁDENIYATÍN QÁLIPLESTIRIWDIŃ INDIVIDUAL USÍLLARÍ

B.M. Baltabaeva *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeliginiń 1-basqısh magistrantı

Oqıtıwshı kásiplik iskerliginde qarım-qatnas mádeniyatın qáliplestiriw mashqalası insanıyat jámiyetiniń mútájlikleri hám talaplarınan kelip shıqqan halda sheshiledi. Sol sebepten, házirgi kúnde Ózbekstan Respublikası “Bilimlendiriw haqqında”ǵı Nızamı, “Kadrlar tayarlaw milliy baǵdarlaması”nda kásip tańlaw motivleri, kásiplik tayarlıq, kásiplik uqıp hám kásiplik qábilet penen sheklenip qalmawdı, bálkim kelesi pedagog kadrlar jeke iskerliginde kásiplik mádeniyattı quram taptırıw zárúr ekenligi aytıp ótiledi [1]. Respublikamızda oqıtıwshılıq kásibiniń ayrıqsha etnopsixologiyalıq pazıyletleri, ózgeshelikleri, qábiletleri, usılları, pedagogikalıq uqıp sırların iyelew jolları, shaxslar aralıq qarım-qatnas mádeniyatı boyınsha hár túrli ilimiy izertlewler alıp barılǵan.

Qarım-qatnas mádeniyatınıń tárbiyalaytuǵın múmkinshiliklerin ámelge asırıw kóp tárepten oqıtıwshınıń jeke sapaları menen belgileniwin aytıp ótiwimiz kerek. Pedagogikalıq qarım-qatnas mádeniyatınıń hár tárepten durıs tańlanǵan, oqıtıwshınıń ruwxıy dárejesi, ayrıqsha ózgesheliklerine tuwrı keliwshi usılı tómendegi wazıypalar kompleksin sheshiwge járdem beredi:

- birinshiden, qarım-qatnasta hár bir oqıwshıǵa bólek itibar klass jámááti menen qarım-qatnas procesin ápiwayılastıradı, oqıtıwshınıń erkin pedagogikalıq iskerligi ushın qolaylı sharayat jaratadı, qarama-qarsılıqlı jaǵdaylardı ańsat sheshedi;
- ekinshiden, hár bir oqıwshı menen óz-ara múnásibetti shólkemlestiriw, olardıń jas ózgesheliklerine sáykes pedagogikalıq hám psixologiyalıq qarım-qatnas usılların tańlaw, onıń ruwxıyatın biliwge, ishki dúnyasına “kirip barıw”ǵa jol ashadı;
- úshinshiden, pedagogikalıq qarım-qatnasta oqıtıwshınıń ruwxıy-etikalıq normaları tabıslar gilti bolıp, tálim-tárbiya nátiyjeliligin asıradı, qarım-qatnastıń barlıq basqıshlarında oqıtıwshınıń óz iskerliginen qanaatlanıw sezimin támiyinleydi.

Oqıtıwshı menen oqıwshılar arasında alıp barılatuǵın qarım-qatnas mádeniyatın qáliplestiriwde individual usıllardan paydalansaq boladı. Bul usıldı rejelestiriw metodikası tómendegi basqıshlardı óz ishine aladı:

- jas pedagoglar óz kásiplik kompetentligin jetilistiriw maqsetinde, oqıwshılar menen qarım-qatnas mádeniyatın qáliplestiriw ushın úzliksiz jumıs alıp barıwı zárúr;
- tálim-tárbiyalıq procesti shólkemlestiriwde pedagogikalıq qarım-qatnas mádeniyatı oqıtıwshı hám oqıwshılardıń tikkeley óz-ara múnásibetin belgileydi. Bul orında oqıtıwshı tómendegi jaǵdaylardı itibarǵa alıwı kerek:

a) oqıtıwshınıń dáslepki tárbiyalıq iskerliginen baslap qarım-qatnas mádeniyatına ámel etiwi, bul proceste oqıtıwshı hám oqıwshılar jámááti menen hár kúngi mámileni jaǵdayǵa qaray joybarlawı, hár bir háreket, sóz sesler uyǵınlıǵına itibar, dástúriy qarım-qatnastıń eń jaqsı paziyletlerin ózlestiriwi;

b) qarım-qatnas tiykarında klass jámáátindegi túrli jaǵdaylardı atap kórsetiw, oqıwshılar is-háreketiniń aldınǵı jaǵdayı menen, tárbiyalıq iskerlikten keyingi jaǵdayın salıstırıp shıǵıw hám bahalaw;

c) óz qarım-qatnas usılı nátiyjelerin kritikalap, kemshiliklerdi úzliksiz tártipke salıp barıw;

d) pedagogikalıq qarım-qatnas mádeniyatınıń nátiyjeli keshiwi ushın onıń shárt-shárayatların bilip alıwdıń ózi jetkilikli emes. Oqıwshılar menen óz-ara qarım-qatnastıń "ustaz-shákirt" dástúrlerine sáykes baslanıwı hám óz-ara pikir almasıw tiykarında zárúrli wazıypalardı sheshiw arqalı obyekt dıqqatın ózine tartıw;

e) qarım-qatnas obyekti, yaǵnıy oqıwshınıń dıqqatın ózine tartıw degendi qalay túsiniwimiz kerek? Bunda oqıtıwshı óziniń kishi peyilligi, mádeniyatı, qarım-qatnasta oqıwshılar kewiline jol taba alıwı menen óz sheberligin kórsetip, qarım-qatnas mádeniyatınıń shólkemlestirilgen formalarına social-psixologiyalıq negizdi tiykar qılıp alıwı bolıp tabıladı.

Kórsetip ótilgen jaǵdaylar tiykarında pedagogikalıq tásir kórsetiw ushın, oqıtıwshınıń pedagogikalıq qarım-qatnas mádeniyatına, etikası hám ádep-ikramlılıǵına ayrıqsha talaplar qoyıladı. Bul pazıyletler oqıtıwshınıń klass jámáátinde, ata-analar menen qarım-qatnas ornata biliwinde, oqıwshılar menen anıq maqsetti gózlegen halda tárbiyalıq iskerlikti shólkemlestiriwinde hám olardı basqara alıwında jetiskenliklerdiń tiykarı bolıp tabıladı.

Qarım-qatnas barlıq filosofiyalıq hám psixologiyalıq pánlerde ayrıqsha táriypke iye. Pedagogikanıń kategoriyası retinde qarım-qatnas oqıwshılar kewiline jol taba alıw, pedagogikalıq kóz-qarastan tálim-tárbiya procesinde oqıwshılar menen óz-ara qarım-qatnas ornatıwǵa qaratılǵan oqıtıwshınıń pedagogikalıq qábileti bolıp tabıladı.

Oqıtıwshı oqıwshılar menen qarım-qatnasqa kirisiw tiykarında:

1. Óz dóretiwshiligin hám pedagogikalıq sheberligin kórsetip beredi;

2. Jas áwladtı milliy ideologiyamız hám milliy mádeniyatımız ruwxında tárbiyalaydı;

3. Shıǵısqa tán úrp-ádet hám dástúrlerimiz tiykarında bárkámal shaxstı qáliplestiredi.

4. Óziniń tálim-tárbiyalıq múmkinshiliklerin kórsetken halda, hár bir oqıwshı kewiline jol tabadı.

Qarım-qatnas oqıtıwshı iskerliginiń zárúrli strukturalıq bólegi bolıp, ózinde úlken pedagogikalıq múmkinshiliklerdi sáwlelendiredi. Pedagogikalıq qarım-qatnasta oqıtıwshı tómendegi iskerlikke qatań ámel etiwi kerek:

- oqıtıwshıda tárbiyalaw sheberliginiń qálipleskenligi. Onıń tárbiyalıq proceske tiyisli sóz hám sesler uyǵınlıǵın tańlay biliwi hám tásir ótkere alıwı;

- qarım-qatnas obyekti bolǵan oqıwshılar dıqqatın tartıwshı sóylew, pauza, háreket belgilerin óz ornında isletiwi, tárbiyalıq tásirdi biliwi;

- oqıwshılardıń ishki ruwxıyatın, psixologiyalıq ózgesheliklerin bilgen halda qarım-qatnasqa qosıwı, sabaqtı baslawdan aldın oqıwshılardı tálim hám tárbiyalıq qarım-qatnasqa tayarlawı;

- oqıwshılarǵa awızsha, óz-ara tásir kórsetiwdiń tárbiyalıq usılların biliwi.

Qarım-qatnas óz-ara múnásibetler sheńberinde júz beredi. Basqarıw quralı bolǵan qarım-qatnas pedagogikalıq iskerlikten aldın ámelge asırıladı. Jetilisken

pedagogikalıq qarım-qatnas mádeniyatı tiykarında obyekt hám subyekttiń ishki sezimi menen olar háreketleriniń birlesiwi júz beredi. Bul óz-ara birlikti júzege keltiretuǵın qarım-qatnastıń tiykarǵı baylanısı sóz bolıp tabıladı. Sóz – mazmunı jaǵınan oqıtıwshınıń sóylewinde, lekciyasında, dialog, monolog hám deklaraciyalarında óz mánisin tabadı.

Pikirimizdiń juwmaǵı retinde sonı aytıwımız múmkin, pedagogikalıq qarım-qatnas mádeniyatı, oqıtıwshıǵa hár túrli sharayat hám situaciyalarǵa iykemlesiwine múmkinshilik jaratadı. Bular sırttan qaraǵanda sezilerli dárejede áhmiyetli bolmasa da, oqıwshılar ishki dúnyasında júz berip atırǵan ishki process belgilerin túsinip, tálim-tárbiyalıq iskerlik alıp barıwda júdá áhmiyetli bolıp tabıladı.

Ádebiyatlar

1. “Bilimlendiriw haqqında”ǵı Nızam. 23.09.2020.
2. Ismailova Z. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish metodikasi. –T., 2006.
3. Mavlonova R., To‘raeva O‘., Xoliqberdiev K. Pedagogika. –T., “O‘qituvchi”, 2002.
4. www.ziyonet.uz;
5. www.edu.uz;
6. www.lex.uz;

BASLAWÍSH KLASLARDA NAQÍL-MAQALLARDÍ OQÍTÍWDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARÍNAN PAYDALANÍW

S.M. Baltabaeva *– NMPI*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeliginiń 1-basqısh magistrantı

Elimiz basshısı bar itibarın mektep hám bilimlendiriw tarawına qaratar eken, alıp barılıp atırǵan jumıslar barısında bilim beriwde bir qatar kemshilik hám mashqalalarǵa toqtalıp ótti. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev basshılıǵında 2021-jıl 10-sentyabr kúni “Axborot texnologiyaları tarawında jetik kadrlar tayarlaw hám qábiletli jaslar menen birgelikte islesiw máseleleri” boyınsha videoselektr jıynalısı ótkerildi. Jıynalısta axborot texnologiyaları boyınsha bilimlendiriw sharayatların jaqsılaw hám keńeytiw máseleleri kórip shıǵıldı [5].

Sol máselege tiykarlanǵan halda, búgingi kúnde bárkámal shaxs tárbiyası mámleket siyasatı dárejesine kóterilgenligi sebepli hár tárepleme jetik, erkin pikirleytuǵın, barlıq etikalıq pazıyletlerge iye bárkámal shaxstı er jetkeriw tálim-tárbiya procesiniń tiykarǵı maqseti esaplanadı. Bul orında milliy qádiriyatlarımızdıń ajıralmaytuǵın bólegi esaplanatuǵın xalıq awızeki dóretiwshiligi úlgilerinen biri retinde naqıl-maqallardı oqıwshılarǵa tanıstırıw, olarǵa bay tariyxımız, ata-babalarımızdıń turmıs tájiriybeleri arqalı jas áwladtıń kámil shaxs bolıp er jetiwine úles qosıw bilimlendiriw procesiniń aktual wazıypalarınan birine aylandı.

Usı tiykarda, baslawısh klass sabaqlıqlarındaǵı naqıl-maqallardı úyreniw hám olardıń variantların tabıw, olardı oqıwshılarǵa úyretiw usılların izertlew jumıstıń aktuallıǵın belgileydi. Pedagogikalıq hám psixologiyalıq izertlewlerde AKT oqıwshılardıń teoriyalıq, dóretiwshilik hám refleksiv oylawı rawajlanıwına úlken tásir etedi. Oqıwshınıń yadında ol yamasa bul hádiyse, procestiń obrazlı ańlatılıwı oqıw

materialın bayıtıp, onıń ilimiy tárepten ózlestiriliwine járdem beredi. Informacion-kommunikaciya texnologiyalarınıń bilimlendiriw procesine engiziliwinen tiykarǵı maqset – zamanagóy informaciya ortalıǵı ushın xarakterli bolǵan oqıw xızmetleriniń jańa túrleriniń payda bolıwı bolıp tabıladı. Sabaq barısında qollanılatuǵın AKT túrlerine tómendegilerdi kiritiwimiz múmkin: prezentaciya, multimedialı sabaq, videorolik hám audio sabaqları, internet materialları, diafilm hám taǵı basqalar.

Ózin zamanagóy oqıtıwshı dep bilgen insan sabaq temasına tayarlanıw barısında axborot texnologiyalarınan paydalanıw ushın tapsırmalardı orınlaw procesin islep shıǵıp, temanıń mazmunın tolıq ashıp beriwde texnologiyanıń qaysı túrin tańlawdı jaqsı biliwi shárt. Mısalı, 3-klass “Oqıw” sabaqlıǵında “Naqıl-maqallar” teması berilgen. Bunda oqıwshılar tanısıp shıǵıwı ushın 15 qaraqalpaq xalıq naqılı kiritilgen. Mámleketlik bilimlendiriw standartına muwapıq oqıwshı 10 qaraqalpaq xalıq naqılın yad alıwı shárt. Zamanagóy interaktiv sabaq ótiw procesinde oqıwshı sabaqtıń belsendi qatnasıwshısı esaplanadı. Sonıń ushın olarǵa 10 naqıldı yaddan biliw azlıq etedi. Oqıtıwshı oqıwshılardı toparlarǵa ajıratıp, toparlar arasında «Kim kóp naqıl biledi?» jarıs sabaǵın ótkerse boladı. Oqıwshılardıń sabaqqa óz betinshe tayarlanıwı ushın watan, mehir-muhabbat, doslıq, miynet temalarındaǵı naqıllardı yaddan aytıp beriw tapsırması beriledi

Bul tapsırmanı bermesten aldın, sabaqlıqtaǵı naqıllardan birewine túsinik berip ótilse, oqıwshılar naqıl-maqallardıń mánisin túsinip ketiwi ańsatıraq boladı. Mısalı: “Birlikli el ozadı, birliksiz el tozadı” naqılın adamlar turmısınan mısal keltirip, bunı túsindiriwde usıǵan baylanıslı videorolik qoyıp berse maqsetke muwapıq boladı.

Oqıtıwshı naqıllar teması boyınsha pikir bildirgende, naqıllarda sáwlelengen pikirdiń shegarası keńligine itibar beriwi kerek. Olardı oqıwshılarǵa túsindiriwde qısqa hám ápiwayı sózler menen túsindirip qalmastan, sóylewdiń kórkem sheberliginen paydalanıp, oqıwshılar sanasına sińdiriwge háreket etiwi kerek.

Sabaq barısında AKTdan paydalanıwdıń eń zamanagóy kórinisi “Internet materialları” bolıp tabıladı. Oqıtıwshı basshılıǵında tuwrıdan-tuwrı sabaq waqtında internetten paydalanıw múmkin. Bunda shınıǵıw dawamında internetten alınǵan mısallar tiykarında óz pikirlerin ańlatıw kerekligi ótilgen temaǵa sáykes tapsırma etip beriledi. Bunday shınıǵıw internet sistemasınan paydalanıw abzallıǵı xalıq naqılları úlgileriniń tarmaqta keń kólemli ekenligin tastıyıqlaydı. Xalıq naqılları haqqında ótkeriletuǵın shınıǵıwlarda naqıllardıń tiykarǵı quralı esaplanǵan sózdi esten shıǵarmaw kerek.

Bul orında oqıtıwshı kórkem ádebiyattıń tiykarǵı quralı sóz ekenligin bólek atap ótiwi zárúr. Onıń ushın internetten qandayda bir naqıl saylanadı. Mısal ushın, «Qalǵan iske qar jawar» naqılın tańladıq. Endi «qalǵan» sóziniń sinonimlerin tabıwdı tapsıramız. Atap aytqanda, «qalǵan» sóziniń sinonimleri retinde «orınlanbaǵan», «ámelge aspaǵan», «shala» sózleri alındı. Endi «is» sóziniń sinonimlerin tabamız. «jumıs», «tapsırma» sózleri tabıladı. Sonnan keyin naqıldaǵı «qalǵan iske» sóziniń ornına biz tapqan sinonimlerdi qoyamız. Nátiyjede «orınlanbaǵan jumısqa qar jawar» tekstine iye bolamız. Bul tekstti internetten tabılǵan mısallar menen tolıqtıramız: «Búgingi isti erteńge qoqaldırma» hám t.b.

Kompyuter jardeminde sabaq ótiw sapası eki tiykarǵı faktorǵa: oqıtıw programmasına hám kompyuter texnikasınıń sapasına baylanıslı. Oqıtıw procesiniń

dúziliwinde klass-sabaq usılı tiykarǵı esaplanadı. Eger mektepte internet sisteması tómen islese, naqıllardı saytlarda kórsetiw jaqsı nátiyje bermeydi. Sebebi sayt aste ashıladı, bul bolsa sabaq waqtınıń zaya ketiwine hám klass oqıwshıları dıqqatınıń tarqalıwına sebep boladı. Sonday eken, zamanagóy tálim procesin shólkemlestiriwde basqa usıllar: klastan hám sabaqtan tısqarı, óz betinshe tálim sıyaqlı usıllardı da qollaw múmkin. Oqıtıwshı oqıwshılardıń naqıllardı qaysı dárejede ózlestirgenligin náwbettegi bekkemleytuǵın «Toparlar aralıq jarıs» sabaǵında tekseriwi múmkin.

Oqıwshılardıń internet sistemasında ózbetinshe bilim alıwın zaman talabına juwap beriwinde zárúr bolǵan ulıwma talaplar arasında tómendegilerdi ajıratıp kórsetiwimiz múmkin:

• pánniń jańa jetiskenliklerinen paydalanǵan halda, oqıw-tárbiyalıq process nızamlıqları tiykarında sabaqtı shólkemlestiriw;

• sabaqta hámme didaktikalıq principler hám qaǵıydalardan tuwrı paydalana alıw;

• oqıwshılardıń qızıǵıwshılıqları, uqıpları hám bilim alıwǵa bolǵan mútájliklerin esapqa alıp, nátiyjeli oylaw xızmetleri ushın zárúr sharayatlardı jaratıp beriw;

• oqıwshılar ortasında bir-birin túsiniw múnásibetlerin ornatıw;

• aldın ózlestirgen bilim hám ilimiy tájiriybeleri menen baylanıslılıǵın támiyinlew;

• hár bir sabaqtı aldınan diagnozlaw, joybarlaw, proektlestiriw hám nátiyjelerin belgilew.

Kompyuter járdeminde internettegi naqıllardan paydalanıw procesi oqıwshılardıń tek ǵana óz betinshe bilim alıwın ámelge asırıp qalmay, bálkim dóretiwshilik xızmetlerin de támiyinleydi. Oqıwshılar internet sisteması arqalı saytlardı óz betinshe izlep tabıwı hám oǵan dóretiwshilik jantasıwları arqalı pánge qızıǵıwshılıǵın asırıwdaǵı áhmiyetli tárepleri tómendegiler bolıp tabıladı:

1. Saytqa 15 000 ǵa jaqın naqıl kiritilgen. Oqıwshılar bolsa watan, tatıwlıq, doslıq, kásip-óner, kitap, miynet haqqındaǵı naqıllardı dápterlerine tańlap jazıp aladı;

2. Naqıllardı saralaw procesinde oqıwshılar ózlerine belgisiz bolǵan naqıllardı da belgilep, mánisin-mazmunın ata-anasınan yamasa oqıtıwshısınan sorap úyreniwge háreket etedi;.

Bunda oqıwshılar temanı tereń ózlestiredi, onı jaqı túsinip alıw hám bekkemlew, dóretiwshilik tapsırmanı orınlaw, nátiyjeli jumıs orınlaǵanınan intellektuallıq qanaatlaanıw sezimin alıw múmkinshiligine iye boladı. Oqıwshılarda tapsırmanı orınlaw procesinde óz betinshe tálim alıw kónlikpesi qáliplesedi. Olar naqıllardıń tiykarǵısın ajıratıp alıw procesinde materialdı analiz etedi, pikir júrgizedi, onı quraytuǵın bólimlerdi (uqsatıw, uyqas) salıstıradı, anıqlastıradı, ulıwmalastıradı.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, informaciya texnologiyalarınan paydalanǵan halda oqıwshılarǵa óz betinshe tapsırma beriw olardıń temanı keń túrde ózlestiriwlerine múmkinshilik jaratadı. Bunnan tısqarı, sol tárizde islengen sabaqlar qızıqlı hám nátiyjeli boladı. Qala berse, sabaq procesinde internet sistemasında bar bolǵan hám oqıtıwshı tárepinen saralap alınıp, oqıwshılarǵa paydalanıwı ushın usınıs etilgen maǵlıwmatlardan izbe-iz paydalanıw oqıwshılar dóretiwshilik oylawınıń qáliplesiwi hám dúnyaǵa kóz-qarasınıń keńeyiwine jaqınnan járdem beredi.

Ádebiyatlar

1. “Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi”. –T. 2020 y.

2. “Milliy o‘quv dasturi”. –T. 2020 y.

3. Mavlonova R., To‘raeva O‘., Xoliqberdiev K. Pedagogika. –T., “O‘qituvchi”, 2002.
4. Qálimbetov B., Uspanova J., Abdijabbarova X. Oqıw kitabı. 3-klass ushın sabaqlıq. –Nókis.: “Qaraqalpaqstan”, 2019.
5. www.ziyonet.uz;
6. www.edu.uz;
7. www.lex.uz;

БЎЛАЖАК ТАРБИЯЧИ ПЕДАГОГЛАРДА КАСБИЙ МОТИВАЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ - ПЕДАГОГИК МУАММО СИФАТИДА

***Б. Машарипова** – НДПИ*
Таълим-тарбия назарияси ва методикаси
(мактабгача таълим) мутахассислиги
1-босқич магистранти

Ўзбекистон Республикасининг “Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида”ги қонунининг 39-моддасида “Мактабгача таълим ташкилотларининг педагог ходимлари: болаларга профессионал даражада таълим ва тарбия бериши; педагогик этикага риоя этиши, боланинг шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилиши; ўз касбий кўникмаларини ва педагогик маҳоратини такомиллаштириши шарт” эканлиги белгилаб қўйилган. Дарҳақиқат, узлуксиз таълим тизимида мактабгача таълим босқичида объект ўзига хос талаб ва эҳтиёжлари билан ажралиб туради. Мамлакатимизда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-3305-сон қароридан кейин таълим тизимининг қуйи бўғинига эътибор кучайди. Соҳанинг моддий техника базаси, ўқув-методик таъминотини замонавий талабларга мослаштириш бўйича мунтазам иш олиб борилмоқда. Бироқ тизим учун малакали ва инновацион жараёнларни зудлик билан ўзлаштиришга қодир мутахассис кадрлар тайёрлаш масаласи ҳамон долзарб бўлиб турибди. Мутахассисларни тайёрлашда касбга бўлган қизиқишни ошириш, хусусан, рақобатбардош кадр сифатида фаолият юритишлари учун бўлажак тарбиячи-педагоглар касбий мотивациясини шакллантириш лозим.

Республикамиздаги барча педагогика олий таълим муассасаларида мактабгача таълим тизими учун педагог кадрлар тайёрланади. Талабаларнинг назарий ва амалий билим олишлари учун зарур имкониятлар яратилмоқда. Амалдаги ўқув-меъёрий ҳужжатлари, ўқув режа, фан дастурларида бўлажак тарбиячи-педагогларни келгуси фаолиятга тайёрлашда касбий мотивацияни шакллантириш нуқтаи назаридан муайян ўзгартиришлар қилишни тақозо қилади. Маълумки, касбий мотивацияни шакллантиришда мотив асосий омиллардан бири ҳисобланади. Мотив одамни муайян хатти-ҳаракатларга ундайдиган, унга рағбат берадиган кучдир. “Мотивация” сўзи лотинча “movēre” сўзидан олинган бўлиб, “ҳаракатланиш”, “ундамоқ” маъносини англатади. Мотивация инсоннинг психологик характери, хулқ-

атвори, фаоллиги ва муайян мақсадга йўналганлигини англатади. Мотивация психологик тушунча сифатида мураккаб ҳодисадир: у инсоннинг ҳаёт йўлини белгилашда муҳим омилдир.

Одамни фаолиятга ундовчи асосий сабаб унинг эҳтиёжлари экан, айнан мана шу эҳтиёж инсонни маълум бир фаолиятга қизиқишига туртки беради. Ўқув фаолияти маҳсули турли мотивлар асосида юзага келишини инобатга олсак, мотивация инсонни касб ва ҳунар эгаллашида етакчи омиллардан бири эканлиги ойдинлашади. Мотивация инсоннинг руҳияти билан узвий боғлиқ ҳодисадир. Шахснинг динамик ўсиши нафақат мотивацияда намоён бўлади, балки бу жараёнда таълим олувчиларда ўқув-тарбиявий жараёнга бўлган қизиқиш ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Шарқнинг буюк мутафаккирлари томонидан инсон ҳаёти ва камолотида касб-ҳунарнинг аҳамияти борасида муҳим мулоҳазалар баён қилинган. Жумладан, Ал-Хоразмий, Ал-Форобий, Ал-Беруний, Абу Али ибн Сино, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобурларнинг педагогик қарашларида таълим бериш усуллари ва касб-ҳунар эгаллашнинг ижтимоий аҳамияти, физиологик, психологик хусусиятлари ва талаблари борасида асосли фикрлар илгари сурилган.

Ал-Хоразмий “Билим беришда кўргазмали воситалар, савол-жавоб, малака ва кўникмаларни шакллантириш, билимларни синаш усулларидан кенг фойдаланиш лозим. Тафаккурни ривожлантириш учун билимларни изчил баён этишга эътибор бериш муҳим”, деб таъкидлайди.

Ал-Форобий “таълим ва тарбия жараёнида назарий билим билан амалий ҳаракатлар: одат, малака, фаолият бирлашиб боради; етуклик шу бирлашувнинг даражасига қараб юзага келади ва бу ҳунарга бўлган қизиқишни оширади”, деган фикрни айтади. Демак, муайян касбни эгаллашни мақсад қилган кишиларда касбий мотивацияни оширишда назарий ва амалий билимларни интеграциялаш, улар ўртасидаги уйғунликни топиш муҳим нуқталардан биридир.

Абу Али ибн Сино “Жамоа бўлиб ўқитишга эътибор бериш, билим беришда болаларнинг майли, қизиқиши ва қобилиятини ҳисобга олиш лозим”, деган педагогик ғояни илгари суради.

Мирзо Улуғбек таълим-тарбияда мударрисларни одил ва ҳалол бўлишга, ўз педагогик маҳоратларини, билимларини мунтазам ошириб боришга, ҳар бир машғулотни юксак савияда ўтказишга даъват қилади, ана шу билангина ўқувчиларда билим ва ҳунар эгаллашга қизиқиш орттириш мумкинлигини таъкидлайди. Унинг фикрича, тарбиячи аввал ўзини тарбиялаши, билим ва малакаларни эгаллашлари лозим.

Олий таълим муассасаларида фаолият юритаётган профессор-ўқитувчилардан ўз устида муттасил ишлаш, талабаларда соҳа бўйича билим ва кўникмаларни шакллантиришда намуна бўлишлари талаб қилинади.

Алишер Навоийнинг таъкидлашича “Ёш авлодни халқпарвар, билимли ва энг яхши фазилатларга эга киши қилиб тарбиялаш муҳимдир”. Унинг маърифат ва таълим-тарбия масалаларидаги фикрларида инсонпарварлик ғояси марказий ўринда туради. Шахсга йўналтирилган таълимда инсонпарварлик ғояси ва

ўқувчи шахсини таълим жараёнининг марказига қўйиш масаласи устуворлик қилади.

Психолог олимлар томонидан мотивацияга оид муҳим илмий қарашлар илгари сурилган ҳамда уларда “касбий мотивация” тушунчасига аниқлик киритилган. Уларда “мотивация” тушунчасининг иккита маъноси изоҳланади:

1) мотивация мотив ва омилларнинг йиғиндиси бўлиб, алоҳида тизимларни ташкил этади ва босқичма-босқич амалга ошади;

2) мотивация инсонни фаоллаштиришнинг ҳаракатлар тизими бўлиб, таълим жараёни ва механизмларининг такомиллашувидан иборат.

Д.Б.Эльконин фикрича, “Мотивация таълим олувчиларни ўқув фаолиятида турли хил ўқув мотивларига йўналтиради. У таълим олувчининг билишга бўлган ва ўзини ривожлантиришга бўлган эҳтиёжи сифатида юзага чиқади”.

Ўқув фаолияти мазмунини қандай йўллар билан ўзлаштириш ва ўқув вазифаларини бажариш ҳамда натижага эришиш мотивларга боғлиқ бўлади. Талабалар касбий мотивациясини шаклланишида “Мен” концепцияси асосий ўрин эгаллайди. У талаба шахсида эҳтиёж, билим, кўникмаларини англаш ва намоён этиши воситаси сифатида кўзга ташланади.

Инсоннинг фаолиятидаги ижобий натижалар унинг интеллектига боғлиқ, бироқ унинг 70-80 фоизи мотив асосида амалга оширилади. Яъни мотив инсоннинг аниқ мақсад сари бошқаришга йўналтиради. Бўлажак тарбиячи-педагогларда мақсадни тўғри қўйиш ва унга эришишда изчил ҳаракатланиш кўникмасини шакллантириш лозим. Чунки мақсад тўғри қўйилса ва унга интилиш бўлса, натижа самарали бўлиши кафолатланади.

Е.С.Шелестова “Касбий мотивация талабаларнинг касбни пухта эгаллашида асосий ички омилдир. Юқори даражадаги мотивация талабаларда умуммаданий ва касбий компетентликнинг самарали шаклланишининг асосидир. Мотивация инсонни мақсадга йўналтирилган ва режалаштирилган фаолиятини амалга ошишида муҳим аҳамиятга эга”, деган фикрни айтади. Мотивация ўқув жараёнида талабалар фаолиятини фаоллаштиради, уларда ҳиссий-иродавий куч, ўзига бўлган ишончни янада мустаҳкамлайди.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда бўлажак педагог-тарбиячиларни касбий компетентли кадрлар сифатида тайёрлаш бўйича илмий изланишлар олиб борилмоқда.

Б.Б.Маъмуров томонидан бўлажак ўқитувчиларнинг илмий-методик фаолиятини баҳолаш мезонлари яратилган.

Н.Ш.Азимов талабаларни ҳамкорлик фаолиятига тайёрлаш, унга нисбатан эҳтиёж, майл, қизиқиш ва мотивациянинг мавжудлиги, ҳамкорликдаги фаолиятда муомалага киришиш усуллари, ўқитувчи билан талабаларнинг ўзаро таъсир ўтказиш шаклларини асослаб берган.

Юқорида келтирилган фикр-мулоҳазалар асосида мотивациянинг шаклланиши бевосита шахснинг индивидуал хусусиятлари, қизиқишлари, шахсий истак ва хоҳишлари замирида пайдо бўлади деб хулоса қилиш мумкин. Бўлажак тарбиячи-педагоглар касбий мотивациясини шакллантиришда уларнинг қизиқиш ва майлини инобатга олиш зарур. Бўлажак тарбиячи-педагоглар мотивациясининг шаклланиши уларда касбий компетенцияни ҳам

ривожлантиради. Улар орасида ўзаро боғликликни таъминланиши педагогик олий таълимда бўлғуси тарбиячи фаолиятини муваффақиятли бўлишига нисбатан ишончни оширади. Ҳамда талабаларда муваффақиятга эришишда масъулият ҳиссини ҳам тарбиялаб бориш муҳим.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида. Т.: 2019 йил 16 декабрь, ЎРҚ-595-сон. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 17.12.2019 й., 03/19/595/4160-сон).

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрдаги ПФ-5198-сон "Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси-06/17/5198/0043-сон.

3. Ахмадовна Б.Н. Таълим муассасалари мутахассислари касбий компетентлигининг тузилиши. –Т.: Замонавий таълим. 2019. -7 б.

4. Ибрагимова Г.Н. Интерфаол ўқитиш методлари ва технологиялари асосида талабаларнинг креативлик қобилиятини ривожлантириш. Замонавий таълим. 2017. №4. -30-34 б.

5. Нурбоева М. Умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий фаолиятини ривожлантиришда шарқ мутафаккирларининг ўрни. Халқ таълими. 2020. №2. -72 б.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA HIKOYA ORQALI O‘QUVCHILARNING GAPIRISH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

N.U. Allashova *-Ajiniyoz nomidagi NDPI, Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikası (boshlang‘ich ta’lim) mutaxassisligi 1-bosqıch magistranti*

Bugungi kunda maktabda boshlang‘ich ta’limning sifat va samaradorligiga erishishga kompentensiyaviy yondashuv, bolalarning kundalik dars saboqlarini mazmunli va qiziqarli tashkil etish, ularning bo‘sh vaqtlaridan unumli foydalanish, qobiliyatlarini aniqlash va jarayonga ijodiy yondashish, o‘tkaziladigan dars mashg‘ulotlari va manbalarni bolalar va jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan holatga keltirish maqsadida ratsional va tizimli tahlil qilishni ko‘zda tutadi. Maktab yoshidagi bolalarga ta’lim berishda kompetensiyaviy yondashuv o‘sib borayotgan bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo‘lgan, axloqiy me’yor va qadriyatlarni o‘zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish bilan bog‘liq bo‘lgan faoliyat usullarini shakllantirishga tayyorgarlikni ko‘zda tutadi.

Boshlang‘ich muhim kompetensiyalar bolaning faoliyat va axloq sub’ekti sifatida yaxlit rivojlanishini talab etadi. Ijtimoiy-tarixiy tajribani o‘zlashtirish faol ish jarayonida yuz beradi [6].

Bugungi kunda maktabda boshlang‘ich ta’lim mazmunini takomillashtirishda o‘ziga xos metodik, pedagogik, psixologik tayyorgarlik bilan ishlash davr taqazosiga aylanib qoldi. Zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar o‘qituvchiga yangi talablarni keltirib chiqardi.

Bugungi kunda ta’limning kompetensiya paradigmasiga o‘tish dolzarblashmoqda [1]. Xususan, ona tili darslarida turli matnlar, ertaklar, hikoyalar orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish mumkin.

Bolaning kompetensiyalari bola rivojining quyidagi sohalarida belgilanadi:

- jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzining shakllanishi;
- ijtimoiy-hissiy rivojlanish;
- nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari;
- bilish jarayonining rivojlanishi;
- ijodiy rivojlanish.

Kichik yoshdagi o‘quvchining ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirishda bir qator ichki va tashqi omillarni hisobga olish kerak. Tashqi omillarga ijtimoiy rivojlanishning hozirgi bosqichi, bolaning ijtimoiy hayoti, sharoitlari va ijtimoiy muhiti kiradi. Ichki omillar - bu bolaning aqliy rivojlanish xususiyatlari, uning yoshiga xos rivojlanishi va individual xususiyatlaridir. Agar bir qator shartlarni bajarsa, boshlang‘ich maktab o‘quvchilarida ijtimoiy qobiliyatlarni samarali shakllantirish, kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish mumkin.

Ma’lumki, nutq tafakkur bilan bog‘liq, u tafakkur bilan uzviy bog‘liq holda o‘stiriladi. Ona tili darslarida hikoyalar orqali o‘quvchilarning muloqotga kirishish qobiliyatlarini o‘stirish mumkin. Darsda o‘qilgan asarni o‘quvchilar ongli tushunishi, asosiy mazmunini, g‘oyasini anglab yetishi uchun analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish kabi mantiqiy usullar qo‘llanadi. O‘qilgan asarni analiz qilishda har xil ish usullaridan foydalaniladi. Bolalar hikoyadagi asosiy qatnashuvchi shaxslarni aytadilar, o‘qituvchilari rahbarligida asarning sxematik rejasini tuzadilar.

Shunday qilib, hikoya mazmuni bilan birinchi tanishish o‘quvchilardan ongli ishlashni, ya’ni voqealarni, qatnashuvchilar tarkibini analiz qilishni talab qiladi. Boshlang‘ich sinflar ona tili darslarida o‘quvchilar nutqini o‘stirish vositalaridan biri to‘g‘ri uyushtirilgan qayta hikoyalashdir. Sinf o‘quvchilari uchun matnni to‘liq yoki matnga yaqin qayta hikoyalash ancha oson, boshqa turlari esa nisbatan qiyinroqdir. Qayta hikoyalashda o‘qilgan hikoya mazmuni yuzasidan o‘qituvchining savoli o‘quvchilarni hikoyaning detallari haqida, ayrim voqealar o‘rtasidagi bog‘lanishning sabab-natijalari haqida fikrlashga qaratilishi lozim. Asar syujetining rivojlanishida qatnashuvchi shaxslar, ularning xatti-harakati asosiy rol o‘ynaydi. O‘qituvchining savoli asar qahramonlari nima qilgani, ularning u yoki bu xatti-harakatlari qayerda va qanday sharoitda yuz bergani haqida so‘zlab berishga, voqealarning izchil bayon qilinishiga va o‘zaro bog‘liqlikni yoritishga yo‘naltirilishi lozim bo‘ladi [5]. O‘quvchi o‘qilgan asar mazmunini o‘qituvchi savoli yordamida aytib berishida faqat analizdan emas, sintezdan ham foydalanadi: ayrim faktlarni o‘zaro bog‘laydi, bir-biriga taqqoslaydi, ular yuzasidan muhokama yuritadi va xulosa chiqaradi.

O‘qilgan asar mazmunini izchil ravishda qayta hikoyalash uning rejasini tuzishga yordam beradi. Reja tuzishda o‘quvchi hikoyani tarkibiy qismlarga bo‘ladi va har qaysi qismdagi asosiy fikrni aniqlaydi. O‘quvchilar o‘qituvchi rahbarligida reja tuzish jarayonida o‘qilgan hikoyaning har bir qismida bosh va ikkinchi darajali masala nimalardan iboratligi haqida, qanday qilib fikrni qisqa va aniq ifodalash haqida o‘ylaydilar. Asarni o‘qish va tahlil qilish jarayonida tuzilgan reja doskaga yozilsa,

hikoya mazmunini izchil qayta hikoya qilishga yordam beradi. O‘qilgan asar mazmunini o‘zlashtirish ustida ishlashdagi keyingi bosqich, qisqartirib hikoyalashdir. Qisqartirib hikoyalashga o‘rgatish quyidagicha uyushtiriladi: o‘qituvchi hikoyaning oldindan belgilab qo‘yilgan birinchi qismini o‘qiydi va o‘quvchilar bilan birgalikda eng muhim, asosiy fikr aniqlanadi. O‘qilgan asarni qisqartirib hikoya qilishga 3-sinfdan boshlab o‘rgatiladi. Tanlab hikoyalash ham bolalarning tafakkuri va nutqini o‘stirish vositalaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Tanlab hikoyalashda o‘quvchi:

1) o‘qigan matndan bir qismini, uning chegarasini ongli ravishda ajratib so‘zlab beradi;

2) hikoyadan faqat bir voqeani aytib beradi;

3) hikoya mazmunini faqat bir syujet yo‘nalishida so‘zlab beradi.

Shunday qilib, yuqoridagi fikrlardan ko‘rinib turibdiki, bola nutqini o‘stirish bo‘yicha ish vazifalari bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir. Shuning uchun bir mashg‘ulotning o‘zida bola nutqini o‘stirishning bir necha vazifalari hal etiladi, ammo ulardan biri asosiy hisoblanib, boshqasi esa mashg‘ulotning bir qismi sifatida rejalashtiriladi. Masalan, hikoyalar turli taraflama tahlil qilingach gap to‘g‘risidagi tasavvurni shakllantirish, ya’ni so‘zlardan gap tuzish, gapni so‘zlarga ajratish asosiy vazifa qilib rejalashtirilsa, mashg‘ulotning ikkinchi qismi sifatida gapdagi so‘zlar tarkibidagi qiyin talaffuz etiladigan tovushlar talaffuzi ustida mashq qilishni rejalashtirish mumkin.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, gapirish kompetensiyasini rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarda, ayniqsa, bolalarning badiiy asarlarni o‘qib, hikoya qilib berishlariga katta ahamiyat beriladi. Badiiy asarlarni qayta hikoya qilib berishga o‘rgatish bolaga mas’uliyat yuklaydi. Muallif tomonidan badiiy asar mazmuni qanchalik yorqin ifodalangan bo‘lsa, unda ishtirok etuvchilarning nutqlari bolalarga ustoz tomonidan ifodali, mazmunli qilib yetkazilsa, u bolalarni hayajonlantiradi, his-tuyg‘ularining rivojlanishiga, asar qahramonlari bilan bo‘ladigan voqealarning uzoq esda saqlanishiga, lug‘atining boyishiga hamda nutqining grammatik jihatdan to‘g‘ri shakllanib borishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bolalar hech qanday qiyinchiliksiz o‘qituvchining asar yuzasidan bergan savollariga javob bera oladilar, ayrim so‘zlarni, jumlalarni takrorlaydilar, qahramonlarning ijobiy va salbiy tomonlarini xarakterlab beradilar, o‘qituvchiga taqlid qilib, ularning ovozini o‘xshatishga harakat qiladilar. Natijada nutq kompetensiyasi ham ancha yaxshilanadi.

Adabiyotlar

1. Ульяницкая Т.В. У 51 Ориентация будущего учителя начальных классов [монография] / Казань: Издательство «Отечество», 2012. - 138 с.

2. Tojiboyeva G.R., Pulatova D.T. Pedagogik kompetentlik: nazariya va amaliyot. Academic research in educational sciences volume 1 | issue 3 | 2020 issn: 2181- 1385 scientific journal impact factor (sjif) 2020: 4.804, 209-215

3. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori bilan tasdiqlangan Umumiy orta ta’limning Davlat Ta’lim Standarti.

4. И.В. Наумов. Социальная практика: «Формирование социальных компетенций у детей младшего школьного возраста средствами авторской сказкотерапии». Москва, 2018, 27 стр.

5. Maqulova B. va boshqalar. Boshlang‘ich sinfdan tashqari o‘qish mashg‘ulotlari. T., «O‘qituvchi», 1996- yil.
6. https://new.tdpu.uz/

ALISHER NAVOIYNING BOQIY SATRLARIDA ABADIYATGA NAZAR

A.B. Meretgeldiyeva *– NDPI*
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2-kurs talabasi
J.T. Abdijabbarova *– NDPI*
Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi

“Inson qalbining quvonch-u qayg‘usini, ezgulik va hayot mazmunini Navoiydek teran ifoda etgan shoir jahon adabiyoti tarixida kamdan-kam topiladi.

Ona tiliga muhabbat, uning beqiyos boyligi va buyukligini anglash tuyg‘usi ham bizning ongu-shuurimiz, yuragimizga avvalo Navoiy asarlari bilan kirib keldi. Biz bu bebaho merosdan xalqimizni, ayniqsa, yoshlarimizni qanchalik ko‘p bahramand etsak, milliy ma’naviyatimizni yuksaltirishda, jamiyatimizda ezgu insoniy fazilatlarni kamol toptirishda shunchalik qudratli ma’rifiy qurolga ega bo‘lamiz.

Alisher Navoiy xalqimizning ongi va tafakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyondasi, millatimizning g‘ururi, sha’n-u sharafini dunyoga tarannum qilgan o‘lmas so‘z san’atkoridir.

Ta’bir joiz bo‘lsa, olamda turkiy va forsiy tilda so‘zlovchi biron bir inson yo‘qki, u Navoiyni bilmasa, Navoiyni sevmasa, Navoiyga sadoqat va e’tiqod bilan qaramasa.

Agar bu ulug‘ zotni “Avliyo desak, u avliyolarning avliyosi, mutafakkir desak, mutafakkirlarning mutafakkiri, shoir desak shoirlarning sultonidir.” deb, birinchi Prezidentimiz Islam Karimov hurmat ila ta’kidlab ketganlar.

Alisher Navoiy osmonida mangu porlaydigan oydir. Bu oyni butun dunyo tanidi va unga ta’zim qildi. Hozirgi kunga kelib esa, uning barcha asarlari kitobsevarlar tomonidan qo‘ldan tushmasdan o‘qiladi. Uning barcha asarlari inson zoti uchun, o‘rganish uchun ham farz ham qarzdir.

Daholar qalamiga mansub asarlarining katta-kichigi bo‘lmaydi. Ularning har birida hayot haqiqati o‘zining mukammal ba’diy ifodasini topadi.

“Munojot” Alisher Navoiy umrining oxirida yaratgan eng go‘zal asarlaridan biridir.

Munojot Allohdan najot tilab, iltijo etmak demakdir. Ulug‘ shoir mazkur asarida o‘zining butun hayotiy va ijodiy yo‘liga yakun yasaydi va yaratuvchiga dil izhori-la murojaat qiladi. Asar satrlari zamirida shoir dunyoqarashi, shaxsiy hamda ijodiy taqdiri ilg‘or g‘oyalar bilan yug‘rulganligini o‘z idrokida namoyon qiladi. “Munojot” asosan Allohga tazarru bayonidan iborat. Shoir unda davr, muhit bilan bog‘liq armon-o‘kinchlarini, insonning asl his-tuyg‘ularini qalamga oladi. U voqelikning norasoliklaridan shikoyat qiladi, yolg‘iz Allohdan madad istaydi.

Shubhasiz, malumki, Alloh taolloning haq ekanligi, biz bandalari uning oldidagi qilgan gunohlarimizning, shu o‘rinda Alloh bergan ne’matlarning qadriga yetmasdan va shukronalik aytmasdan yashayotgan bandalar ham yo‘q emas. Ularga qarata ayta

olamanki, Alisher Navoiyning “Munojot” asari o‘rnak bo‘la oladi. Masalan, bizning to‘rt muchalimiz ham sog‘-salomat bo‘lib dunyoga kelishimizning o‘zi katta baxtdir. Sababi, bu dunyoda qanchadan-qancha nogiron insonlar bor, ularning ich-ichidan qay holatda baxtsiz ekanligini faqatgina o‘zi biladi, xolos. Mana shularni ko‘rib shukur qiladi kishi. Yoki bo‘lmasa, ba’zi ota-onalar borki, ular Allohning bergan go‘zal ne’mati bo‘lgan shiringina farzandini bolalar uyiga tashlab ketishadi, kimsalar esa tirnoqqa zor ekanligini bilishadimi ekan ular?!

Allohning bergan ne’matlarining qadriga yetmasdan yashasak, albatda, Alloh bizni unga zor qiladi. Shu o‘rinda, hozirgi zamonamizdagi ayrim insonlarga ibrat bo‘la oladigan bir hikoya ila asarning mohiyatini yanada yorqinlashtirsak. Alloh bir kuni odamzotga shunday deydi: “Mening bergan ne’matlarimning qadriga yetsangiz yana, yana va yana beraman” Payg‘ambarimiz (s.a.v) bir saralab olingan oilaning oldiga borib, Allohning buyrug‘ini yetkazib: “Sizlarning hayotingizni Alloh ikki qismga bo‘libdi, birinchisi bu baxt, ikkinchisi esa baxtsizlik debdi. Siz er-xotinlar umrlaringizning yarimi baxt bilan, yarimini esa baxtsizlik bilan beraman. Qaysisini birinchi tanlamoqchisizlar uni o‘zingizga havola etaman” dedi. Er-xotin maslahatlashib, bir qarorga kelishibdi va baxtni tanlashibdi. Ular barcha tomonlama baxtli hayot kechirishibdi. Keyin ular, eng quvonchli damlarida: “Biz hayotimizning baxtli davrlarini yashayapmiz. Boshqalarga ham shu baxtimizdan ulashaylik” deb, boshqalarga ham yordam berib, shukronalik ila yashashibdi. Vaqt oxiriga yetgach, Payg‘ambarimiz (s.a.v) bu oilaning oldiga kelib: “Sizlarning barcha qilgan ezgu ishlaringizni Alloh ko‘rdi va sizlarga yana umringizning oxirigacha baxtni taqdim etdi” deydi. Demak, bundan ko‘rinib turibdiki, inson Alloh bergan ne’matlariga shukur ila yashasa yana saodatlik sari qadam qo‘yib boraverarkan.

“Munojot” mazmun bilan shakl uzviy birligining betakror namunasi hamdir. Unda Navoiy tili o‘zining butun qudrati, ajib nafosati ila namoyondir. Bu til – tafakkur tili, his-hayajon tili. Shu bois u musiqa kabi dillarga orombaxsh ham junbushga soladi. Har bir so‘z, har bir iltijo muallifning ruhiy holatini ochib berishga xizmat qiladi. Navoiy qo‘llagan tashbihlar, tarifu tavsiflar faqat Allohga emas, balki shoirning o‘ziga ham qaratilgandek tuyiladi. Bular uning beorom ruhiyatining pokizaligidan, yaralangan qalbining foje axvolotidan bizni ogoh etadi.

“Munojot” Navoiy ezgu niyatlarining, samimiy intilishlarining tajassum o‘laroq, mohiyatan kelajak avlodlarga qarata bitilgan asardir. Unda mutafakkir shoir inson zotini o‘zligini anglashga, ma’naviy kamolot, imon-e’tiqod ustuvorligi, yuksak maqsadlar sari intilishga da’vat etadi, bu yo‘lda to‘sqinlik qiluvchi jamiki illatlarga qarshi turishga chorlaydi.

Demak, xulosa qilib aytganimizda Alisher Navoiyning “Munojot” asari o‘tmishning, bugungi kunning va kelajak avlodlaring eng tarbiyaviy asari sifatida o‘rnak bo‘la oladi.

Adabiyotlar

1. Suyima G‘ani qizi. –T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashryot-matbaa birlashmasi, 1991.

2. Internet. Navoiy-uni.uz

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA INTERFAOL USULLARDA O‘QITISHNING AHAMIYATI

T.N. Aytmuratova *– NDPI*
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2-kurs talabasi
Sh.O. Pirniyazova *– NDPI*
“Boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi

O‘qitishdan ko‘zlanadigan maqsad bu davlat ta’lim standartlarida belgilangan bilim va ko‘nikmalarini o‘quvchiga yetkazishdan iborat. Qachonki o‘quvchi tomonidan bilim qabul qilinsa va tushunib yetilsa yoki o‘quvchi malaka oshirish uchun mo‘ljallangan topshiriqlarni amalda namoyish etib bera olsagina, o‘qitish muvaffaqiyatli kechdi, deb hisoblasa bo‘ladi.

Ma’lumki, ta’lim olish (ma’lumot olish) jarayoni – bu ma’naviy va aqliy qobiliyatlarni tizimli rivojlantirib borish, bilim va tushunchalarni shakllantirish va olingan bilimdan foydalana olish qobiliyatini tarkib toptirishdan iborat jarayondir. Bu jarayon ta’lim oluvchining o‘zi orqali yoki boshqa birov – ta’lim beruvchining ko‘magida amalga oshirilishi mumkin. Ta’lim olish jarayoni esa turli xil metodlarga (usullarga) tayangan holda kechadi.

O‘quvchilar bilan yangi mavzuni o‘rganishga kirishar ekan, boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi oldida har doim savol tug‘iladi: metod qanday tanlanadi, qaysi didaktik materiallardan foydalanish kerak, o‘quv vazifalarini qaysi usullar bilan samarali yechish mumkin?

Har bir mashg‘ulot turining pedagogik maqsadlariga erishish uchun o‘qituvchi o‘zining intellektual salohiyatini safarbar etish, ilg‘or pedagogik tajribadan foydalanishi va nihoyat, metodni tanlash haqiqiy ijodiy aktga aylanishi lozim. Umumiy holda metodning tanlanishi ta’lim va tarbiyaning didaktik maqsadlari bilan aniqlanadi. Biroq turli xil pedagogik vaziyatlarda o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida faoliyat turlari o‘zgarib, o‘zaro almashinib turadi. Tabiiyki, bu faoliyat turlariga mos holda o‘qitish metodlari ham o‘zaro integratsiyalanadi. O‘qituvchining yangi mavzuga tayyorgarlik ko‘rishida metodlar va metodik usullarni tanlash – bu ularning o‘zaro almashinuvini vaqt va didaktik maqsad bo‘yicha muvozanatlashtirish demakdir. Pirovard natijasida o‘quvchilar aqliy va amaliy faolligining yuqori darajasini ta’minlashga sharoit yaratiladi. To‘g‘ri qo‘llanilgan metodlar obyektiv voqelikka oid bilimlarni chuqurlashtiradi va yaxlit hamda mashg‘ulotning ilmiy-nazariy darajasini oshiradi.

Ketma-ket saralangan o‘qitish metodlari ma‘lum darajada bilish va kasbiy qiziqishini rivojlantirishga, mustaqil amaliy faoliyatni faollashtirishga olib keladi.

Pedagogikada an‘anaviy metodlarni tanlash mezonlari katta miqdorda ishlab chiqilgan, keyingi yillarda didaktik olimlarning ishlarida ularning yigirmadan ortig‘i keltiriladi.

Interfaol metodlarni tanlash mezoni – ularning ta’lim va tarbiyani rivojlantirish masalarni yechishga yuqori yo‘nalganligidir. Bu mezon turli xil metodlarni u yoki bu doiradagi vazifalarni yechish imkoniyatlarini baholash yo‘li bilan joriy etiladi, chunki ijtimoiy tajriba elementlarini o‘zlashtirishda ularning imkoniyatlari turlichadir. Interfaol metodlarni tanlashning navbatdagi mezoni ularning ta’lim mazmuni

xususiyatiga mos kelishdir. Metod mazmuni harakatlanish qismi sifatida ham aniqlanadi. Shu bousdan bu mezonning hisobga olinishi shubhasiz . Bir metod yordamida mavzu mazmuni to‘laroq ochib berilsa, boshqasi uni ijobiy o‘zlashtirishga imkon tug‘diradi.

Interfaol metodlarni tanlashning yana bir mezoni ularning talabalar o‘quv imkoniyatlariga to‘liq mos kelishi, ya’ni samarali o‘quv faoliyati uchun ichki va tashqi shart-sharoitlarining birligini ta’minlashdir. Interfaol o‘qitish metodlaridan foydalanishda pedagogning xususiy imkoniyatlariga mos kelishi lozim. Bu pedagogning o‘qitish metodlari nazariyasi va amaliyoti bilan o‘qitish jarayonining qonuniyatlari bilan bilish nazariyalari ta‘lim mazmuni nazariyasi va boshqa mavjud qonunlar bilan qurollanganlik darajasini hisobga oladi.

Interfaol metodlarni tanlash mezonlaridan keyingisi – ularning o‘quv jarayonini tashkil etish shakllari bilan mos kelishidir. Darvoqe, o‘qitishning yalpi, guruhli va individual shakllari turlicha metodlarni talab etadi. Misol uchun debat metodi ikki talaba o‘rtasidagi bahs hisoblansa, – aqliy hujumda guruhdagi barcha talabalarning ishtiroki zarur bo‘ladi. Interfaol metodlarning pedagogik texnologik tamoyillariga mos kelishi umumlashtiruvchi mezon hisoblanadi. Ma’lumki, pedagogik texnologik ham ma’lum qonuniyatlar asosida loyihalanadi va o‘quv jarayonini tashkil etishga asos yaratadi, joriy qilingach esa yakuniy natijani, talabaning u yoki bu mavzuni mustaqilligini ta’minlaydi.

Ta’limning umumiy maqsadidan kelib chiqib o‘qitishning ayni bosqichidagi tarbiyaviy va rivojlantiruvchi masalalarni yechish zaruratini hisobga olgan holda ajratilgan variant tahlillanadi va baholanadi. Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o‘quvchilarga yetkazib berish, ularda ma’lum faoliyat yuzasidan ko‘nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o‘quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko‘nikma, malaka darajasini baholash o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz joizki, pedagogik texnologiya o‘z mohiyatiga ko‘ra subyektiv xususiyatiga ega, ya’ni, har bir pedagog ta’lim va tarbiya jarayonini o‘z imkoniyati, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda ijodiy tashkil etishi lozim. Shu orqali pedagog darsni tashkillashtirishda o‘z maqsadiga yetishi nazarda tutiladi.

Adabiyotlar

1. Husanboeva Q. O‘qitishning zamonaviy metodlari va adabiy ta‘lim. Til va adabiyot ta‘limi. 2003. 2-son. –19-23b.

2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. –T.: Fan, 2006.

3. Mavlonova.R., Vohidova N., Rahmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. –T.: Fan va texnologiya, 2010.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA PIRLS TADQIQOTLARINING BOLALAR NUTQIDAGI AHAMIYATI

G.X. Mirzabekova *- Ajiniyoz nomidagi NDPI*
Boshlang‘ich ta‘lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
I.I. Abayeva *- Ajiniyoz nomidagi NDPI,*
Boshlangich ta‘lim fakulteti 2-kurs talabasi

Badiiy asar ustida ishlash va uning bosqichlarini belgilashda o‘qituvchi juda katta vazifani bajaradi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda o‘quvchi dunyoqarashi shakllanishida o‘qituvchining o‘rni beqiyos. Sababi hali turli voqea-hodisalarga o‘z shaxsiy munosabatini bildirishda 7-10 yashar bola subyektiv bo‘la olmasligi, asarning bosh g‘oyasini to‘liq tushuna olmasligi tabiiy holdir. Aynan shu vaziyatda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilaridan chuqur bilim va mahorat talab qilinadi. O‘tgan asrning mashhur adiblaridan biri Herman Hessi kitob mutolaasi haqida shunday fikrlarni bildirgan edi. “Shunchaki dam olish, vaqt o‘tkazishni istagan va o‘qimishli bo‘lishni xohlagan kitobxon kitobdagi dilni poklovchi, kishini ruhlantiruvchi qandaydir noma’lum bir kuchni u aniq tasavvur eta olmaydi. Bunday kitobxon tibbiyotdan mutlaqo bexabar tabibga o‘xshaydi, ya’ni qaysi dori kerakligini bilmaydi” degan ma’noli so‘zlarni bor. Badiiy asar tahlilini bilmaslik ham unga sovuqqonlik, beparvolik bilan qarash singaridir. Boshlang’ich sinflarda badiiy asarni tahlil qilish metodikasi kichik yoshdagi o‘quvchilarning badiiy asarni idrok qilishdagi psixologik ong va tafakkur bilan bog‘liq bo‘lgan bir nechta xususiyatlarni o‘z ichiga oladi. Badiiy asar ustida ishlash va uning asosiy bosqichlarini belgilashda o‘qituvchi shaxsining o‘rni benihoyadir. Negaki, badiiy asarning san’at asari sifatida yetkazib berish, asarning o‘ziga xos xususiyatlarini yoritish o‘qituvchi zimmasiga kiradi.

Darhaqiqat, o‘qituvchi o‘quvchilarni badiiy asar ustida ishlashga o‘rgatib qolmasdan, o‘quvchilarning fikrlash qobiliyati, ongi, tafakkuri, kitob o‘qishga bo‘lgan mehr-muhabbatini uyg‘otadi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Agar o‘qituvchi badiiy asarlarni tahlil qilish jarayoniga beparvolik, sovuqqonlik bilan qarasa o‘quvchida nafaqat o‘quvchi, o‘z farzandlarida ham, bog‘cha bolalarida ham kitob o‘qishga ishtiyoq, kitob bilan do‘stlashishni tobora yiroqlashtirib boradi. Bola yozishdan oldin o‘ylaydi, fikrini jamlaydi, so‘ng uni qog‘ozga tushirishga kirishadi. O‘z fikrini bayon qilish, yo‘l qo‘yilgan xato yoki biror savol yuzasidan mushohada yuritish uchun badiiy asarlar, ertak, hikoya, she’r haqida bir qancha savollar tug‘ilaveradi. Bu jarayon og‘zaki tarzda yuzaga keladi. Albatta, bu paytda o‘qituvchi yordamga keladi. Asar yoxud ertak, hikoya, she’r haqida tushuntirishlar beradi. O‘quvchilar badiiy asarlar qahramonlaridan o‘zlariga andoza olishadi. Asar qahramoni yaxshi bo‘lsa xuddi shunday bo‘lgisi, hatto harakatlari ham bir muncha o‘xshab qolishi mumkin. Agarda badiiy asar tahlili yaxshi tushuntirilib berilsa o‘quvchilarda o‘z maqsadlarini belgilashda, savollarga oson javob topa olishni o‘rganadilar. Shu o‘rinda shuni aytib o‘tish kerakki, xalq og‘zaki ijodi ham farzand tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq og‘zaki ijodiyotidagi eng qiziqarli va rang-barang janr ertakdir.

Biz bilamizki, ertakni bobo-buvilarimiz, ota-onalarimiz farzandlarni kichkinaligidanoq hali maktab va bog‘chalarga chiqmasdanoq ularga aytib berishadi.

Ertak ham alla kabi kichik yoshlardanoq o‘quvchilar tanishadigan xalq og‘zaki ijodiyoti namunalaridan biri hisoblanadi. Ertak folklorning nasriy janrlaridan biri hisoblanib, uning maxsus ijrochisi yo‘q, ya’ni istagan kishi uni aytishi mumkin. Hammamiz yoshligimizdanoq turli ertaklarni tinglab ulg‘ayganmiz. Shu o‘rinda, Hamid Olimjon quyidagi misralarini eslashni lozim topdik:

Bolalik kunlarimda,
Uyqusiz tunlarimda,
Ko‘p ertak eshitardim,
So‘ylab berardi buvim.

Har bir ona o‘z farzandiga alla, ertak aytmasdan turib uning dunoqarashini, ichki ruhiy olamini, axloqi va ma’naviyatini shakllantira olmaydi.

Ertaklarning yana bir muhim xususiyati shuki, u kichik maktab yoshidagi bolalarni tabiatni sevishga, jonivorlarni asrab-avaylashga, yaxshilik va yomonlik, mehr-muhabbat tuyg‘ularini shakllantirishga juda katta yordam beradi.

“Zumrad va Qimmat” ertagini yuqoridagi fikrlarimizning yaqqol isboti hisoblanadi. Zumradni aqlli, mehnatsevar, muloyim, chiroyli, xushfe’l xislatlarini o‘quvchilarga ibrat namunasi qilib ko‘rsatishimiz mumkin. Qimmatni esa aksincha tantiq, qo‘pol, ochko‘z, dangasa xislatlarini, bu xislatlar oxirida yomon oqibatlarga olib kelishi tushuntiriladi. Ertak so‘ngida hamma ishlar yaxshilik bilan tugashi, Zumradga yaxshi xislatlari uchun unga sovg‘alar solingan sandiq tuhfa etiladi. Ertaklar zamirida har doim yaxshilik yotadi. Bu badiiy asarlarni tahlil qilish jarayonida yaqqol ko‘zga tashlanadi. Buning uchun o‘qituvchilardan badiiy asar tahlilini kengroq ochib berish talab qilinadi.

Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi “Xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqodlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi chiqarilgan qaroriga asosan o‘quvchilarning matnni tushunish va o‘qish darajasini aniqlash bo‘yicha PIRLS topshiriqlarini o‘tkazish orqali o‘quvchilarning o‘z nutqida mustaqil fikrlarini bayon etishi, ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqarish ishtiyoqining paydo bo‘lishida katta ijobiy natijalarga erishish mumkin. PIRLS topshiriqlarida matn mazmunining nimaga qaratilganligini aniqlash va uning ma’no butunligini tushunish uchun bosh mavzuning umumiy maqsadini yoki matndan koplangan maqsad nimaligini aniqlash lozim. Buning uchun o‘quvchining o‘ziga matnga sarlavha o‘ylab topish, matnning umumiy ma‘nosini anglatuvchi tezis tuzish, matnda ko‘rsatilgan yo‘l-yo‘riqlar tartibini tushuntirish, grafik yoki jadvallarning asosiy tarkibiy qismi nimalardan iborat ekanligini aniqlash, karta yoki rasmning maqsadini aniqlash kabi vazifalar beriladi. Topshiriqni bajarish davomida o‘quvchi ichki nutq jarayoni vositasida o‘ylaydi, tarqoq fikrlarni jamlaydi va muluhazalarini bir qolipga keltirib oladi. Bu esa o‘quvchi tafakkurining va tashqi nutqining rivojlanishida ham nihoyatda muhim hisoblanadi.

PIRLS tadqiqodlarining savodxonlik atamasi o‘quvchilarning olgan bilimlarini kundalik hayotga tatbiq qila olish mahoratini ta‘kidlash uchun qo‘llaniladi. Masalan, funksional o‘qish (xizmatga, ishga oid) deganda o‘quvchining malumot olishi va uni baholash mahorati, diagrammalarni o‘qish, matndagi bog‘liqlikni (aloqani) topish, izohlash, sharxlash, xulosa chiqarish mahorati nazarda tutilgan. O‘z navbatida bu mulohazalar PIRLS tadqiqodlarining nutq bilan aynan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bu

topshiriqlardan to‘g‘ri va maqsadli foydalanish bilan o‘quvchilarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini yuzaga chiqarish va nutq ko‘rkamligini sezilarli ravishda oshirishi mumkin.

Umuman olganda, chiroyli so‘zlashni, savodli, to‘g‘ri yozishni, o‘z fikrini ravon va aniq bayon etishni bilmagan o‘quvchi bilimlarni muvaffaqiyat bilan o‘zlashtira olmaydi. Bolaning aniq, mantiqiy makonga ega bo‘lgan og‘zaki va yozma nutqi uning aqliy rivojlanish belgisi hisoblanadi. Shu boisdan nutqning rivojlanishi bolalarni tarbiyalashning umumiy tizimida muhim ahamiyat kasb etib, o‘quv jarayonining muvaffaqiyatli amalga oshishida yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Qosimova K. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent, 2009.
2. uzedu.uz sayti
3. PISA, PIRLS tadqiqodlari telegram kanal
4.Internet manbalari.https.facebook.com

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISHDA UYGA VAZIFALARNING AHAMIYATI (O‘QISH DARSLARI MISOLIDA)

H. Qoraboyev – *Alisher Navoiy nomidagi*
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
3-bosqich mustaqil tadqiqotchisi

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi bo‘yicha Xalq ta’limi tizimida o‘quvchilarning bilim darajasini baholash va baholashda qo‘yiladigan bir qator talablar ishlab chiqilgan. Jumladan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini rivojlantirish va baholash bo‘yicha xalqaro dastur **PIRLS** (Progress in International Reading Literacy Study – matnni o‘qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot)da O‘zbekiston Respublikasining doimiy ishtirokini ta’minlash asosiy ustuvor maqsadlardan biri ekanligi ta’kidlangan. O‘quvchilarning matnni o‘qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot *(*PIRLS*)* da qatnashishiga va samarali natijaga erishishida boshlang‘ich sinflarning o‘qish darslaridan tashkil etiladigan uyga vazifalarning ham o‘rni beqisyodir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish darslarida uy vazifasini ma’lum reja asosida tayyorlash ham o‘quvchilarning faol fikriy mustaqilligini oshiradi. Uy vazifasini tayyorlashni to‘g‘ri yo‘lga qo‘ya bilgan o‘quvchi undan mustaqil mulohaza talab qiladigan mashg‘ulotlarga o‘ziga ishongan holda qatnashadi. Uy vazifalarini ma’lum reja asosida bajarish o‘quvchilardan o‘quv materialiga ongli ravishda yondashishni talab qiladi. O‘quvchilardan uy vazifasini so‘rash jarayonida nafaqat ularning olgan bilimlarini aniqlash, balki bu bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va tizimga solish bo‘yicha keyingi ishlar ham tekshirilishi kerak. Bu bilan o‘quvchilarning mustaqil ishlashlari va o‘qiganlari asosida mulohaza yuritishlariga keng imkoniyat yaratiladi.

Dalillar keltirish uchun nafaqat faktlar izlashga, balki ularni o‘z so‘zlari bilan yetkazishga ham harakat qiladilar. Bu holat ham ta’limiy, ham tarbiyaviy jihatidan

o‘ta muhim hisoblanadi. O‘quvchilar fikrlarini o‘z so‘zlari bilan ifodalagan joyda tafakkur faoliyati mustaqilligi tarbiyalanmasligi mumkin emas [2; 24].

Uy vazifasini so‘rash jarayonida o‘quvchilar ko‘pincha u yoki bu hodisani bayon qiladilar, lekin unga baho bermaydilar. Bu shundan dalolat beradiki, o‘qituvchi ulardan shunday bahoni, munosabatni hech qachon talab qilmagan. Sababi, buni o‘qituvchining o‘zi ham bilmaydi. O‘quvchilarda voqea-hodisani baholash, unga o‘z munosabatini bildirish ko‘nikmasi shakllantirilmagan. Uy vazifalarini so‘rash paytida o‘quvchiga mustaqil mulohaza yuritish talab qilinadigan savollar berilishi uning aqliy faoliyatini tezlashtiradi. Berilgan savollarga o‘quvchilar yaxshi tanlangan dalillar orqali javob berishga erishsa, bunday savollar ularning o‘zlariga ham katta ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinflar “O‘qish kitobi” darsliklarida badiiy asar ustida ishlash uchun o‘quvchilarga matn asosida reja tuzish va o‘qilganlarini reja asosida qayta hikoyalash ko‘p taklif qilinadi. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilarda reja tuzish ko‘nikmalari shakllanishiga e’tibor qaratishi, ular asar qismlarining mantiqiy aloqasini qanday o‘zlashtirganliklarini aniqlab borishi kerak [3; 42].

O‘qish darslarida hikoya, ertak, masal, qissa va boshqada janrdagi matnlar bilan ishlashda o‘quvchilar dastlab, asardagi qahramonlarning salbiy va ijobiy tomonlarini tahlil qilishdan boshlaydi. Uyga vazifa topshirqlari berilgan vaqtda ularga hamma o‘quvchilar bir xil javob yozib kelishi mumkin, ammo topshiriq asosida fikrlashi va matnni tushunishi turli xil darajada bo‘ladi.

Uy vazifalarini bajarish bilan bog‘liq bunday vaziyatlarda qo‘shimcha savollar juda qo‘l keladi. Qo‘shimcha savollarning kuchi shundaki, ular avval o‘rganilgan bilimlarga tayanganidan o‘quvchilar ishini yengillashtiradi. Bu o‘rinda avval o‘zlashtirilganlarni takrorlash emas, balki o‘rganilgan bilimdan yangi yo‘nalishda foydalaniladi. Bu o‘quvchilarni yangilik qidirishga, noma’lumni aniqlashga yo‘naltiradi.

Dunyo ta’lim tizimidagi barcha jihatlarni ko‘r-ko‘rona ko‘chirish o‘rniga ular erishgan yutuqlarning o‘zbek o‘quvchisi milliy xususiyatlari, ruhiy o‘ziga xosligiga mos keladigan tomonlarini o‘zlashtirish kerak. Aks holda, chet el pedagogikasidagi tashqi jihatlargina o‘zlashtirilib, qilingan harakatlar samarasiz ketadi. Tajriba almashishlar ko‘rsatdiki, chet el ta’lim tizimida har qanday o‘quv fani bo‘yicha esselar yozish etakchilik qiladi [4; 24].

O‘quvchining erkin va mustaqil mulohazasiga asoslanadigan bunday uy insholari o‘quv yilining boshida, badiiy asar tahliliga bir oz o‘rganilgandan keyin, o‘quv yili o‘rtalarida va oxirida olish bolalarning mustaqil fikrlashini o‘stirishga xizmat qiladi. O‘quvchilardagi fikr mustaqilligining o‘sishini nazorat qilishga imkon beradi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi. – T.: 2019. – 32 b.

2. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. –T.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. 167-b.

3. Qozoqboy Yo‘ldosh, Muhayyo Yo‘ldosh. Badiiy tahlil asoslari. Toshkent, Kamalak, 2016. – 462 b.

4. Husanboeva Q. Adabiyot – ma’naviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili. – T.: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. 2009. – 368 b.

РОЛЬ ПРАВОСОЗНАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩЕГО ЮРИСТА

Д.У. Исмаилова – *студентка 3 курса Юридического факультета Каракалпакского государственного университета имени Бердаха*

В современных исследованиях сформировалось положение о том, что мотивационные составляющие определяют вектор эффективного самоопределения и самореализации личности в жизни, что способствует успешной ее адаптации и саморазвития. Это означает, что каждый человек должен не только обладать определенными знаниями в области юридической психологии, но и включать эти знания в практику своей жизни. Итак, проблема подготовки высококвалифицированных специалистов юридического профиля приобрела сейчас большое значение, а современное общество предъявляет к выпускнику вуза особые требования, среди которых важное место занимают высокий профессионализм и компетентность.

Ряд научных источников показала повышенный интерес относительно исследования мотивационных составляющих правового сознания личности как субъекта юридической деятельности. Наиболее интегрировано и системно они реализуются в области психологии профессиональной деятельности.

Мотивация правосознания юриста определяется сложным соотношением различных побуждений, входящих в потребностно-мотивационной, когнитивно-эмоциональной и коммуникативной сферы.

Она рассматривается как движущий фактор повышения эффективности профессиональной деятельности и развития профессионализма, что в комплексе способствует развитию профессиональной образованности и акмеологической культуры личности юриста.

Проблема мотивации является одной из фундаментальных проблем психологии. В исследованиях ученых обращается внимание на мотивационное соответствие личности профессиональной деятельности, является условием формирования мотивационной активности и социальной зрелости.

Качество подготовки этих специалистов требует формирования в них трех ведущих составляющих компонентов:

1) профессиональной мотивации и целеустремленности; 2) профессиональной компетентности; 3) профессионально важных качеств личности.

Насколько соотносятся указанные компоненты в концептуальной структуре сознания юристов - это вопрос является объектом специальных психологических исследований.

Разработка проблем мотивации и целевых установок в профессиональной деятельности юриста связано с анализом источников активизации

побудительных сил его деятельности, с поиском мотивов и личностного значения профессиональной деятельности.

Изучая мотивационно-целевые компоненты профессиональной направленности студентов, ученые указывают на то, что развитие профессиональной направленности студентов в вузе определяется предварительным и более ранними формами выражения положительного отношения к профессии, а также мотивами и целями, находящимися за этим отношением.

Наиболее обобщенной характеристикой отношения будущего юриста к профессии является профессиональная направленность, которая характеризуется как интерес к профессии и склонность заниматься ею.

В профессиональной деятельности юристов мотивация состоит из оценки различных ее аспектов: содержания, формы, способов организации с точки зрения их индивидуальных потребностей и целей, которые могут совпадать или не совпадать с целью труда. Поскольку общей целью юридической деятельности юриста является достижение высокого уровня в профессиональной подготовке, то отношение студентов к учебе можно рассматривать как форму и меру принятия конечной цели овладения будущей профессией. Итак, мотивация, как динамический процесс психологического управления поведением человека, определяет направленность, организованность, активность, устойчивость в достижении цели, помогает готовиться к успешной будущей профессиональной деятельности. Мотивация является стержнем личности, обусловливает такие свойства, как направленность, ценностные ориентации, социальные ожидания и стремления.

В заключении можно сказать, что в ходе профессионального становления во время обучения в вузе происходит изменение мотивационной сферы студентов, а также на различных курсах осуществляется переосмысление основных профессиональных ценностей, изменение мотивов, целей и ценностных ориентаций, способствует осознанному отношению к социальной действительности, обучение и получение профессии. У студентов на всех курсах наблюдается высокий уровень удовлетворенности выбранной профессией.

Литература

1. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. –М.: АСТ, 2009. 265 с.

2. Столяренко А. М. Общая педагогика. –М., 2006. 254 с.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ МЕТОДИКИ ВНЕКЛАССНОГО ЧТЕНИЯ

Н.А. Азатбаева *– студентка 3 курса факультета «Начальное образование» НГПИ имени Ажинияза*

Цели внеклассного чтения великие ученые определяли следующим образом: научить детей к любви самостоятельного чтения и заинтересовать их интересы к книгам. А так же развивать речевую сознательность. Потому что литература не только развивает, но и воспитывает каждого ребенка. При этом у

детей формируется интерес к чтению и они с интересом начинают быть самостоятельными не только в чтении, но и в других случаях. Значение самостоятельного детского чтения – индивидуальное развитие ребенка без помощи родителей или учителя.

Самостоятельное чтение может начинаться с малых лет с детства, т.е. с помощью картинок они начинают развивать речь, начинают говорить своими словами, что в картинах изображено. После этого речь детей станет развиваются в садиках, а дальше в школе. В школе им помогут учителя. С первых же дней учителя замечают все действия и знания детей. И начинают дополнительно давать задания тем детям, которые более менее самостоятельные и быстро выполняющие задания.

Великий ученый Н.Н.Светловская говорила в своих трудах, что важно научить детей чувствовать книгу как близкого человека, и нужно сказать что близкого человека можно и выбрать. А также надо детей научить тому, что надо слушать, что говорят ему и о чём говорят и почему они так говорят, нужно войти в ту ситуацию, в котором находится его близкий человек и почувствовать его переживания и с этим ребёнок должен почувствовать в себе ту ситуацию, те переживания, которые происходят у близкого человека. В таких качествах читатели могут сформировать у него хороший тип правильной читательской деятельности, которая владеет тремя компонентами:

1) компонент правильного чтения читателем при мотиве или целях обращения к книге;

2) компонент читателя знающий все книги;

3) компонент читателя, который умеет выразить своими словами то, что прочитал из книги.

В конце посредством целенаправленного обучения у детей формируется квалифицированная читательская деятельность. Квалифицированные читатели – это те дети или взрослые, которые, читая книгу, могут увидеть их как в зеркале, как будто другой человек, в таких ситуациях осознают, что они как будто другие люди. Квалифицированные читатели – это «дети или взрослые, которые обладают читательской самостоятельностью».

О читательской самостоятельности исследователи говорили так: «личностные свойства, которые характеризуются в наличие читателям комплексе значимого мотива, который при этом побуждает в нем обращение в строгом виде к определённой книги, и в системе ЗУН, но в том числе если используются в наименьшей затрате сил и времени тоже». Вместе с этим методика преподавания русского языка, в первую очередь, зависит от внеклассного чтения.

В методику внеклассного чтения относятся (системы формирования читательских самостоятельностей) – оно входит в раздел методики обучения русскому языку, цель которой заключается в отношении между учителем и с учеником в технике чтении, умении и интересе их к книгам и дать возможность выбирать себе интересную книгу для развития. В характеристике современных систем формируется читательские самостоятельности учеников.

Современные системы формирующиеся в самостоятельном чтении учеников делится на 3 этапы обучения:

1. Подготовительный – он является параллельным с направлением обучения по грамоте.

2. Начальный.

3. Основной.

В подготовительном этапе главной целью является обучение – надо пробуждать и поддержать у учащихся интерес чтения книг. В достижении этих целей один раз в неделю в течении 20-25 минут надо проводить занятия с детьми, читать им книгу (и вместе с этим обучать грамоте).

В начальном этапе главной целью становится – научить детей чтению книг и заинтересовать их к этой деятельности. Уроки внеклассного чтения проводятся один раз в неделю, которая будет закреплять знания детей. Это нужно для разнообразия в чтении детям, чтобы им было ещё интереснее.

В основном этапе формируются читательские интересы детей. В качестве учебных материалов в основном этапе привлекаются русские современные литературы, в том числе, зарубежные книги для детей. Книги бывают разных типов. Из-за множества типологии книг детям самим надо выбирать себе интересную книгу.

На основном этапе выделены три главные разделы:

1. Самостоятельные составления выставок прочитанных книг, их рассматривания и выделения в книгах, вызвавших наибольшие интересы у детей;

2. К ним относятся обсуждения, выделенные в книге детьми и его обмена впечатлениями по прочитанной интересной книге;

3. В нём расширен кругозор детей, который осуществляется учителем и зависит от «Уголка чтения».

В основном этапе можно использовать разные кроссворды с литературными вопросами, разными играми, викторинами, конкурсами. Для того чтобы заинтересовать детей нужно использовать эти этапы.

Таким образом, я хочу сказать, что надо помогать детям при развитии читательских способностей, а не запрещать детям читать книги, дать им возможность быть самостоятельными, если они этого хотят. Не ставить им условия, что он должен читать ту книгу, которую они любят, а наоборот надо им самим дать возможность выбрать себе интересную книгу.

Литература

1. Обучение в 1 классе. Пособие для учителя четырехлет. нач. шк. / Под ред. Б.И. Фоминых. –М.: Просвещение, 1988.

2. Бугрименко Е.А., Цукерман Г.А. Чтение без принуждения / Е.А.Бугрименко. – М.: Интор, 1998. – 72с.

3. Бунеев Р.Н., Бунеева Е.В. Чтение и начальное литературное образование. Программа // Программно-методические материалы: Чтение. Начальная школа / Сост. Т.В.Игнатьева. –М.: Дрофа, 2000.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA YOZUV VA UNING TURLARI

G.A. Majidova *– Termiz Davlat Universiteti*
"Boshlang‘ich ta’lim va sport tarbiyaviy ishi"
ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

O‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish uning bo‘yini hisobga olgan holda oldingi partalarga o‘tkazishdan boshlanadi. Parta o‘quvchiga mos bo‘lsa, u yozishda qiynalmaydi, tez charchab qolmaydi, chiroyli yozadi.

O‘quvchining individual xususiyatini hisobga olganda, ko‘rish qobiliyati yaxshi bo‘lmagan o‘quvchilarni yorug‘ tushadigan deraza tomonga, eshitish a’zolarida nuqsonlar bo‘lgan bolani esa oldingi partalarga o‘tkazish ham nazarda tutiladi. Ma’lumki, ruchkani barmoqlar orasida noto‘g‘ri ushlaydigan o‘quvchilar ham uchraydi, shu sababli bolaning ruchka ushlashiga ham alohida e’tibor qaratiladi.

Imlo o‘rgatish ko‘nikma, avtomatizmni shakllantirish maqsadini qo‘yganligi sababli o‘qitish tizimida vaqtning yarmidan ko‘pi unga ajratiladi, darsliklarda esa 80% gacha bo‘lgan vaqt har xil turdagi mashqlarga sarflanadi. Qoida tariqasida, bu mashqlar nafaqat amaliy harakat – yozishni, balki grammatik nazariya va imlo qoidalariga muvofiq aqliy harakatlarni ham o‘z ichiga oladi.

Daftarga harflarni 65 gradus qiyalikda yozish asosiy rol o‘ynaydi. Buning uchun daftar – parta ustida to‘g‘ri turishi lozim shuning uchun o‘qituvchi har bir o‘quvchining daftarlarini kuzatib borishi darkor. Bu qoidaga amal qilish ham yozuv sifatini oshiradi.

Endi ushbu mashg‘ulotlarning turlari bilan tanishib chiqsak. Diktant – bu eshitib yozishdir. O‘qituvchi o‘quvchilarga gap yoki so‘zni aytib turadi o‘quvchilar eshitib yozadilar. Diktantlarning quyidagicha turlari mavjud:

-ta’kidiy diktant
-ko‘rsatuv diktanti
-saylanma diktant
-eslatish diktanti
-tayyorlov diktanti
-izohli yozuv
-erkin diktant
-rasmli diktant.

Bu diktantda o‘quvchilar qoidalarga oid so‘zlarning tagiga chizadilar. Erkin diktantda o‘quvchilarga mazmunni buzmay, gap tuzilishini o‘zgartirish, bir so‘zni unga yaqin ma’noli so‘z bilan almashtirish erkinligi beriladi. Diktant uchun 3-5 qismli matn tanlanadi. O‘qituvchi avval matnni bir marta ifodali o‘qib beradi, so‘ngra matn mazmuni yuzasidan suhbat o‘tkazadi. Ayrim qoidalarni eslatadi. Keyin matnning bir qismi qayta o‘qib beriladi, o‘quvchilar uning mazmunini yozadilar.

Ushbu diktant turlari boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarida foydalaniladi. Ular o‘quvchilarni to‘gri , chiroyli va xatolarsiz yozishga o‘rgatadi.

Adabiyotlar

1. Abdullayev Q, Nazarov Q, Yo‘ldoshevs Sh. “Savod o‘rgatish”. –T.: “O‘qituvchi”, 1996.

2. G‘ulomov M. “Chiroyli yozuv malakasini shakllantirish”. –T.: “O‘qituvchi”, 1976.

МҰХТАР ӘУЕЗОВТЫҢ «КІТАПТЫ ҚАДІРЛЕГЕН АНАЛАР» ӘҢГІМЕСІН ОҚЫТУ

Б.А. Нұрбаева *– НМПИ*
Бастауыш тәлім факультеті 3-курс студенті

Көркем әдебиеттегі кейіпкерлердің іс-әрекеті, бейнелері, оқиғалары баланы санқилы сезімге түсіріп ойландырады, қуантады, кейбіреуінен аулақ болуға жетелейді. Сондықтан өз жұмысымды жазуда педагог, жазушы, балалар әдебиетінің атасы – Мұхтар Әуезовтың өмірі мен алдына қойған мақсаттары жайлы, сол мақсатты орындау жолындағы қыруар еңбектерін оқушы қауымға түсіндіруді мақсат еттім. Мұхтар Әуезов шығармаларын бастауыш сыныптан бастап оқыту арқылы оқушыларды еңбек сүюшілікке, оқу, өнерге ұмтылушылыққа, Отанын, елін сүюшілік, талаптылық, жігерлілік, іздемпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақтылық т.б. жақсы мінез-құлықтарға тәрбиелеуді алдыма мақсат етіп қойдым.

Пәні: Оқу

Сынып: 3

Сабақтың тақырыбы: Кітапты қадірлеген аналар

Сабақтың мақсаты:

Білімділік: Мұхтар Әуезовтың өмірі мен шығармашылығы туралы қысқаша мағлұмат беру. «Кітапты қадірлеген аналар » әңгімесінің мазмұнын жан-жақты ашу.

Тәрбиелік: Әңгіме арқылы жамандықтан аулақ, жақсылыққа жақын болуға, кітапқа деген махаббатты ояту,адамгершілікке, тапқырлық пен білімдікке тәрбиелеу.

Дамытушылық: Жаңа сабақ материалдарын оқып – үйренуде оқушылардың белсенділігін арттыру,ойлау,іздену,зерттеу қабілеттерін дамыту.

Сабақтың әдісі: кіші лекция, пинборд, топтарда істесу,сұрақ-жауап, кластер,бумеранг, рефлексия.

Сабақтың көрнекілігі: Мұхтар Әуезовтың портреті, слайд, тарқатпа материалдар, бағалау карточкалары, ватман қағаздары.

Сабақ барысы:

I . Ұйымдастыру кезеңі:

- Оқушылармен амандасу;
- Оқушыларды барлау;
- Сынып тазалығына назар аудару;
- Оқушыларды топтарға бөлу.

II. **Үй тапсырмасын сұрау.**

III. **Жаңа тақырып.** Оқушыларға слайд арқылы көрсетіп, Мұхтар Әуезовтың өмірі мен шығармашылығы туралы мағлұматтар беріледі.

Мұхтар Әуезов 1897 жылы Шығыс Қазақстан облысына қарасты Шыңғыстау деген жерде дүниеге келген. Шебер жазушы «Абай жолы» романын, «Қараш – қараш» оқиғасы, «Қилы заман» повесін жазған.

Атасы Әуез Абаймен сыйлас болған. Атасы Әуездің тәрбиесінде өскен бала Мұхтар сауатын Абайдың қолжазба өлеңдерін оқып,жаттаумен ашқан.Ол

алдымен ауыл мектебінде оқып,содан соң Семей мұсылман медресесінде жалғастырады.

1908 жыл 11 жасында Семейдегі 5 сыныптық орыс гимназиясына оқуға түседі.

Одан соң 4 жылдық мұғалімдер семинариясын бітіреді.Оқуды өте жақсы оқиды.

1922 жыл Ташкент мемлекеттік университетінде тыңдаушы болады.

1923 жыл Санк-Петербург университетіне ауысады.

1928 жыл Санк-Петербург университетінің филология факультетін бітіреді.

1930 жыл Ташкенттегі Орта Азия мемлекеттік университеті шығыс факультетінің аспирантурасын бітіреді.

Мұхтар Омарханұлы Әуезов – Ұлы жазушы, қоғам қайраткері, ғұлама ғалым, Қазақстан Ғылым академиясының академигі (1946), филология ғылымдарының докторы, профессор (1946), Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген ғылым қайраткері (1957)

Тақырыпқа кірісу алдынан «Кластер» әдісі арқылы Мұхтар Әуезов туралы алған мағлұматтары топтастырылады.

Ыбырай Алтынсарин туралы мағлұматтардан соң, «Баланың айласы» әңгімесі турпалы түйін жасаймын.

IV. Жаңа тақырыпты бекіту.

«Бумеранг» әдісі бойынша әңгіме мазмұнымен таныстыруды алып барамын:

А) Әңгіме мәтінін топтар санына қарай бөліп жазылған қағаздар топтарға тарқатылады.

Ә) Берілген мәтіндер оқушылар тарапынан жеке тәртіпте өз бетінше үйреніледі.

Б) Әрбір топ ағзаларынан жаңа топ түзіледі.

В) Жаңа топ ағзаларының әрбірі топ ішінде ретімен үйренген мәтіндері бойынша мағлұмат алмасады, яғни бір-біріне мазмұнын айтып беріп, меңгеріп алады.

Г) Жаңа топ ағзалары алғашқы топтарына оралады.

Ғ) Оқушылар тарапынан мәтіндер қай дәрежеде меңгеріп алғандарын анықтау мақсатында сұрақ-жауап алып барылады:

1. Абай не оқуға салынды?
2. Не үшін Абай әжесіне разы болды?
3. Қарқаралыдан кім кітап әкелетін?
4. Кім тіпті өзі оқып шыққан кітаптарды Абай хикая қып айтқанда, бар бейілімен, жақсы ілтипатпен тыңдайтын?
5. Абайдың кітапқа деген махабатын оятқан кім?
6. Кітаптарды оқып,шеберлікпен кім баяндап беретін еді?
7. Қашан қызық кітаптың бәрі тегіс оқылып, бар әңгіме айтылып қалды?
8. Ғабитхан мен Абай екеуі маңайда кітабы бар кімдерден бірен-саран кітап тапқызып алысты?
9. Әкесі әкелген кітаптарды кім Абайға алып берді?

Сұрақтар өрік ағашы гүлдеріне жазылған болады. Топтағы оқушылар кезекпен шығып, өздері таңдаған гүл сұрағына жауап берсе, өз топтарының ағашына қыстырады. Егер жауап бере алмаса, гүл қыстырылмай оқытушыда қалады. (Мезгілге орай өрік ағашы таңдалды). Өрік гүлдері санына қарай жеңіске жеткен топ анықталады.

V.Рефлексия. Оқушыларға стикерлер тарқатылады да, төмендегіше сұрақ қойылады:

– Бүгінгі сабақ сіздерге ұнады ма?

Оқушылар өз бағаларын смайликтер арқылы сызып береді.

ҰНАДЫ **ҰНАМАДЫ**

VI. Бағалау. Оқушылар сабақ барысында белсенділігі мен тапқырлығына қарай бағалау карточкалары арқылы бағаланып барылады. Ең көп баға жинаған топ жеңіске жетеді.

VII. Үй тапсырмасын беру: «Кітапты қадірлеген аналар» әңгімесін оқып келу.

Жалпы жұмысқа қорытынды жасай келе Мұхтар Әуезов қазақ жұртшылығын қараңғы түнектен алып шығып, тұңғыш рет ана тілімізде сауаттылық жолына бастауда сан шығармалар жазып, қазақ халқының ұлы тұлғасы жайында жазылған роман күні бүгінге дейін өз құнын жоғалтқан емес. Сондықтан да бүгінгі педагог қауымы ағартушы шығармаларын өз жұмыстарында үнемі басшылыққа алып келеді. Мұхтардың әңгімелері түгел дерлік оқушысына түсінікті, тілі жеңіл, тәрбиелік мәні зор, оқып отырған оқырманына үлкен ой салатындай тақырыбы әсерлі, көркем бейнеленген және ойын жеткізуде тілдік стиль ерекшелігі зор.

Мектеп бағдарламасына Мұхтар Әуезовтың шығармаларының оқушыға жеңіл, түсінікті оқушының жас ерекшелігін ескере отырып кейбір әңгімелері

берілген. Оның қай шығармасы болса да, баланың тіл мәдениетін көркейтуге, дамытуға әсері мол. Оны балалар сүйіп, ынтыға оқиды. Өзі өшсе де сөзі өшпейді дегендей, өзі жоқ болса да біз үшін оның еңбектері мәңгі өшпейтін мұра болып қалмақ.

Әдебиеттер

1. М.Омарұлы, Г.Нишанова, Р.Өсерова. «Оқу кітабы» 3-сынып. Ташкент, 2019.

2. Г.Қанаатова. «Қазақ тілі және әдебиеті сабақтарында инновациялық әдістерден пайдалану» (әдістемелік қолданба). Нөкіс, 2014.

3. www.google.ru

ПРЕПОДАВАНИЕ ЛОГИКИ УЧАЩИМСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ – ПОЧЕМУ И КАК

А.Б. Аширбекова *– студентка 3 курса факультета «Начальное образование» НГПИ имени Ажинияза*

Логика – это начало мудрости, а не ее конец.
Леонард Нимой.

Логика, можно ли детей ее научить? Или это что-то естественное? На самом деле этому можно научиться! Вздохните с облегчением. Это один из самых важных навыков для обучения в начальных классах, поскольку он является основополагающим навыком критического мышления. Обучение логике учащихся начальной школы требует использования рассуждений и дедукции для объективного изучения проблемы, что позволяет сделать рациональный вывод. Как учитель, вы постоянно используете логику, когда анализируете факты для решения проблемы. Логика готовит учащихся к жизни. Это вооружает их навыками рассуждения, необходимыми для того, чтобы ориентироваться в неприятных жизненных ситуациях. И это начинается прямо в вашем классе.

Что такое логика? Каковы ее преимущества? В двух словах, логика – это наука о рассуждениях, позволяющая определить возможный результат или лучший выбор. Это не только важный навык для применения в реальной жизни, но и в равной степени важный в классе. Преподавание логики младшим школьникам имеет много преимуществ. Во-первых, логика расширяет возможности и позволяет учащимся принимать информацию, которую им дают, и опираться на нее. Во-вторых, это краеугольный камень математики. Наконец, логическое мышление побуждает студентов думать самостоятельно, экспериментировать и даже задавать большие, нестандартные вопросы.

Мероприятия для класса. Лучшая часть обучения логике в классе заключается в том, что она не должна быть скучной! Существует так много интерактивных головоломок, игр и заданий, которые помогут учащимся быть вовлеченными и включенными. Некоторые из моих любимых включают «Волшебные квадраты», «Судоку», аналогии, матричные логические головоломки и «Какой из них не принадлежит?».

Головоломки. Школьники любят решать подобные головоломки и даже не осознают, что они создают и формируют новые навыки мышления. Существует несколько советов по включению логики в ваши инструкции.

Спросите почему? Научите своих учеников думать самостоятельно, а не всегда принимать все, что они слышат, за чистую монету. Помогите им научиться применять аргументацию и доказательство к своему мышлению. Ответы на вопросы «почему?» помогут учащимся продумать логику, которую они использовали для решения проблемы или прийти к выводу. Помогите им научиться обосновывать свои ответы.

Используйте структурированный, преднамеренный подход. Сделайте это частью своего ежедневного расписания и сделайте его удовольственным! Школьникам нужно время, чтобы потренироваться. Помогите своим ученикам понять силу мышления и захотеть стать лучше.

Играйте в игры, которые поощряют использование стратегии и логическое мышление. Существует множество забавных игр, которые помогут детям развить свои логические способности. Помните игру Морской бой, в которую мы все играли в детстве? Эти упражнения можно использовать со всей группой утром в качестве ежедневного задания, в небольших группах или в математическом центре. Они отлично подходят для ранних финишеров!

Как включить логику в классную инструкцию. Хотя логика является важным базовым математическим навыком, ее можно изучать по любому предмету. Логические рассуждения могут быть включены в науку или даже социальные науки. Это может стать частью утренних собраний, на которых вы проектируете логическую задачу. Например, вы можете дать детям изображение четырех предметов, таких как футбольный мяч, бейсбольный мяч, баскетбольный мяч и теннисный мяч. Спросите их: «Какой из них не отличается от остальных?». Теперь начинается самое интересное, потому что нет единственно правильного ответа. Футбольный мяч – единственный некруглый, а бейсбольный – единственный, не наполненный воздухом. Что действительно здорово, так это то, что ваши дети могут придумать причины, о которых вы даже не подумали.

Эти типы головоломок делают для больших дискуссий. Чтобы еще больше увеличить его, вы можете использовать четыре, казалось бы, не связанных между собой предмета, таких как карандаш, лопата, фен и мягкая игрушка. Вы будете удивлены рассуждениями, которые дети используют, чтобы решить, какой из них не отличается от других. Ключевым моментом здесь является то, что рассуждение определяет, является ли ответ правильным. Если рассуждения логичны, ответ правильный.

Хотя существует много типов логических головоломок, важно представить их таким образом, чтобы они бросали вызов вашим детям и удерживали их от игры. Вы можете предложить учащимся работать независимо или в парах при обучении логике учащихся начальной школы. Логические головоломки также являются отличной альтернативой для тех, кто рано закончил.

Критическое мышление необходимо в классе. Деятельность можно легко усилить ежедневной практикой. Когда вы учите студентов, как регулярно

применять эти упражнения, вы начнете наблюдать, как они естественным образом подходят к повседневным решениям с более логичной точки зрения. Когда учащиеся вырастут и столкнутся с реальными проблемами, они будут лучше подготовлены к их решению, если у них будет сильное критическое мышление и навыки решения проблем. Они будут готовы мыслить нестандартно.

Исходя из всего вышеперечисленного, можно прийти к выводу, что логика необходима в жизни каждого человека для принятия правильных решений в нужное для них время. А для того, чтобы у человека было хорошо развито логическое мышление, необходимо начать изучение и развитие логики с начальных классов. Особенно полезно знание логики на уроках математики. Также, приветствуется, преподносить логические задания в формате игр, чтобы суметь заинтересовать детей и вовлечь их в урок.

Литература

1. Гринявичене, Н.Т. Игра и новый подход к организации предметно-игровой среды. –М., 2006.

2. Смирнова Е.О. Детская психология. –М.: ВЛАДОС, 2006.

3. Андрущенко, Т.Ю. Коррекция и развитие игрой/Т.Ю. Андрущенко // Начальная школа, Волгоградский государственный педагогический университет, 1993.

4. Баранов, С.П., Чиркова, Н.И. Развитие логики мышления младших школьников/ С.П. Баранов, Н.И. Чиркова // Начальная школа, Московский педагогический государственный университет, 2006.

5. Волков, Б.С. Младший школьник. Как помочь ему учиться/Б.С. Волков. –М.: Академический проект, 2004.

6. Волков, Б.С. Психология младшего школьника: уч.пособие / Б.С. Волков. –М.: Академический проект, 2005.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARI TARBIYASIDA XALQ OG‘ZAKI IJODIYOTINING AHAMIYATI

G.M. Tashliyeva *– NDPI*
Ellikqal’a pedagogika fakulteti «Boshlang‘ich talim va sport tarbiyaviy ish» ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi
D.O. Jumaniyazova *– NDPI*
Ellikqal’a pedagogika fakulteti «Boshlang‘ich talim va sport tarbiyaviy ish» ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

O‘zbek xalqida bola tarbiyasida xalq og‘zaki ijodining o‘rni beqiyos va muhimdir. Xalq og‘zaki ijodi yozma adabiyotdan ancha ilgari paydo bo‘lgan bo‘lib, yozma adabiyotning vujudga kelishi uchun asos bo‘lib xizmat qilgan.Xalq og‘zaki ijodi bu shoirlar yoki jamoat tomonidan yaratilib og‘izdan og‘izga, avloddan avlodga, ustozdan shogirdga o‘tib, doimiy ravishda mukammallashib, sayqallashib, tobora an’anaviylashib borgan va nihoyat, kasbiylik (professionallik) xususiyatiga ega bo‘lgan, jonli ijro sharoitlari va kundalik amaliyotda bizgacha yetib kelgan badiiy ijod namunasiga aytiladi va u folklor deb ham ataladi. Shuningdek, Xalq ijodining bir

qator qadimgi namunalari yozma manbalarda, tarixchi va yozuvchilarning asarlarida, qoyatoshlarda (Sarmishsoy, Zarautsoy rasmlari kabi), arxeologiya va arxitektura yodgorliklarida, uyroʻzgʻor buyumlarida saqlanib kelgan. Xalq ogʻzaki ijodi- xalqning iroda, intilish, qiziqish, adolat, ishonch, baxt va haqiqat haqidagi tasavvurlarini yaqqol aks ettirgan.

Bolalar folklori bolalar yoki kattalar tomonidan yaratiladi. Bolalar folklori kichkintoylarning olami bilan kattalarning dunyoqarashining uygʻunlashuvi natijasida vujudga kelgan, ayniqsa, uning yaratilishida bolalarning ahamiyati katta. Oʻzbek bolalar folklori alla, ertak, ermaklar, tez aytish, topishmoq, bolalar oʻyin qoʻshiqlari,maqol, matal va boshqalarni oʻz ichiga oladi. Oʻzbekistonda bolalar folklori namunalari ilk marotaba toʻplam holida 1931-yildan nashr etila boshladi.

Oʻzbek xonadoni borki, beshik bor. Oʻzbek xonadoni borki, alla bor. Har bir bola deyarli tugʻilganidan, chaqaloqligidan boshlab Xalq ogʻzaki ijodi namunalari bilan tanishib boshlaydi desak mubolagʻa boʻlmaydi. Chunki har bir ona oʻzining farzandiga mehr-muhabbatini, orzu va niyatlarini sehrli kuyi hisoblanmish Xalq ogʻzaki ijodining yorqin namunasi- alla orqali ifodalaydi. Xalqimizdagi ona allasini eshitib ulgʻaygan bola aqlli boʻladi degan gaplar ham bejiz emas. Alla ijtimoiy-estetik qimmatiga koʻra ikki xil vazifani bajaradi: birinchisi – bolani uxlatish, ikkinchisi – allaning emotsional taʻsirchanligidan kelib chiquvchi xususiyati boʻlib, bolani kuy ogʻushida hayot bilan tanishtirish, estetik didini shakllantirish va oʻstirish maqsadiga qaratilganligi. Abu Ali ibn Sino bu xususiyatlari haqida shunday deydi: “... bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun unga ikki narsani qoʻllamoq kerak. Biri, bolani sekin-asta tebratish, ikkinchisi, uni uxlatish uchun odat boʻlib qolgan musiqa va allalashdir. Shu ikkisini qabul qilish miqdoriga qarab bolaning tanasi bilan badantarbiyasiga va ruhi bilan musiqaga boʻlgan isteʻdodini hosil qiladi”. Bularni barchasi bola ulgʻayib shakllanishida allaning oʻrni beqiyosligini anglatadi.

Folklor namunalari kichkintoylarga boshlangʻich sinf paytidanoq oʻrgatiladi va darslikda mavzu sifatida oʻqitiladi. Masalan, 3 va 4-sinf “Oʻqish” darsligida “Xalq ogʻzaki ijodi” degan alohida boʻlim bor.

3-sinf oʻqish darsligida “Sanama”, “Chillak”, “Chittigul”, “Arra-marra” kabi oʻyin qoʻshiqlar berilgan. Bu oʻyin qoʻshiqlarini bolalar oʻyin oʻynagan paytda aytib oʻynashgan. Bundan tashqari Vatan, doʻstlik, kitob, ilm-fan, odob-axloq, ota-onq va farzand kabi mavzulardagi tarbiyaviy ahamiyat kasb qilgan maqollar ham berilgan. Qaysi yoki qanday adabiyot boʻlsin, ularda tarbiyaviy mavzular koʻp boʻlsa, oʻsha asar eng yaxshi adabiyot boʻladi. Bolalarga har qanday tarbiyaviy asarlarni qancha harakat qilsak ham, agar shu asarning tili sodda, ravon va tushunlarli boʻlmasa ular oʻzlashtira olmaydi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilariga yangi maʻlumotlarni berganda ularning eslab qolishlari uchun yengil belgilar bilan berish lozim. Xalq ogʻzaki ijodi ham aynan yengil boʻlgani uchun eslab qolishga juda qulay. Topishmoqlarda ham predmetlarni topish uchun berilgan maʻlumotlardan oʻziga yangi maʻlumot olishi mumkin. Eng asosiysi topishmoq bolalarning aqliy qobiliyati, fikrlash doirasi rivojlanishi uchun juda yaxshi imkoniyatdir. Topishmoqlarning aksariyat qismi ham Xalq ogʻzaki ijodiga tegishlidir.

Bilamizki, bolalar juda taʻsirchan boʻladi. Ularga qaysi tarafdan taʻsir qilsa shu tarafga qarab yoʻnaladi. Shu sababli boshlangʻich sinf oʻquvchilariga yaxshilik,

ezgulik, mehribonlik va halollikga undovchi materiallar o‘qitiladi. Ayniqsa, hikoya, ertak, rivoyatlar obrazli bo‘lganligi sababli eng samarali vositadir. “Donishmand yigit”, “Ahillik – ulug‘ baxt” kabi o‘zbek, qirg‘iz xalq ertaklari og‘izdan-og‘izga, xalqdan-xalqqa o‘tib yillar davomida sayqallanib necha-necha bolalarga tarbiya berishda xizmat qilmoqda.

Adabiyotlar

1. Jahongirov F. O‘zbek bolalar folklori. Toshkent-1975.

2. M. Umarova, X. Xamraqulova, R. Tojiboyeva. “O‘qish” kitobi: Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. Toshkent-2019.

3. S. Matchonov, A. Shojalilov, X. G‘ulomova, Sh. Sariyeva, Z. Dolimov “O‘qish” kutobi: Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. Toshkent-2020.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODIY RIVOJLANISHINI SHAKLLANTIRISH

D. Bisenova *– NDPI*
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Mustaqil Respublikamiz amaliyotda qo‘llanayotgan qonunlaridan kelib chiqqan holda shuni ta’kidlash lozimki, har tomonlama kamolga etgan barkamol inson uchun zarur bo‘lgan ma’naviyat qirralari iymon, e’tiqod, vatanparvarlik, insonga cheksiz muhabbat, do‘stlik, sabr-toqatlik, mehnatsevarlik milliy g‘urur kabi fazilatlarni shakllantirish zarurdir. Buyuk allomalarimiz tomonidan yaratilgan og‘zaki va yozma ijodiyot, avloddan – avlodga o‘tib kelayotgan iymon-e’tiqod sirlarining nazariy va amaliy jihatlari haqidagi bilimlar bilan bolalarni tanishtirib borish kerak.

Bolalar bog‘chasida olib borilgan tadqiqotlar va amaliy ishlar bolalarga berilgan ta’lim natijasida ularda bog‘cha yoshidan boshlab,ijodkorlik rivojlanishini ko‘rsatadi. Ijodkorlik maktabgacha yoshdagi bolalarda rasm chizish, loy va plastilindan o‘yinchoqlar yasashda ijodiy faoliyat ko‘rsata olishlarini isbotladi. Bolada ijod kurtaklarini rivojlantirish vazifalari uning yoshiga xos anatomik, psixologik xususiyatlariga bog‘liq bo‘ladi. Ta’lim jarayonida ertaklar eshitish har xil rasmlarni ko‘rish tufayli bola o‘yinchoq yasashdan oldin o‘zi bevosita idrok etgan predmetlar doirasiga kirmaydigan narsalarni asta-sekin tasavvur qila boshlaydi. Bolada avval kattalarning og‘zaki ta’siri bilan ixtiyoriy tasavvur obrazlari hosil bo‘lib keyinchalik ular bolaning mustaqil fikirlashidan vujudga kelishi mumkin.

Bola o‘zining ijodini yanada kengayttirishini xohlaydi lekin unga ota-onasi to‘siq bo‘ladi. Bolaning faoliyatiga ota-ona shunday masalalarda salbiy ta’sir ko‘rsatib o‘zlari bilmagan holda bolaning psixologik tomonidan o‘sishiga ta’sir etadi. Ijodkorlik rivojlanmas ekan, bola boshqalar bilan muloqot qilishi va o‘ziga yoki boshqalarga ko‘ngil ochishi qiyin bo‘lib qoladi. Ota-onalarning bola ijodining o‘sishiga to‘siq bo‘lgani bolada shaxsiy xususiyatlar, masalan, o‘ziga bo‘lgan ishonchi, erkin fikirlashi, qiziqishi yoqolib ketishi mumkin. Ijod – bu qobiliyat bilan bog‘liq. Bolaning qobiliyatiga cheklov qo‘yar ekan miya qobiliyatining rivojlanishiga sheklov qo‘ygan bilan borabar. Buni bazi ota-onalar tushunmaydilar.

Ota-onalar bolaning faoliyatini muammoli masalalar orqali boshqarishi mumkin, shunda tasavvur rivojlanadi va so‘nmaydi. Ota-onalar va tarbiyachilar qiziquvchanlikni rag‘batlantirish, ularga bilim berish, turli mashg‘ulotlarga jalb etish orqali bolalar tajribasini kengaytirishga hissa qo‘shadilar. Tajriba va bilimlarni to‘plash kelajakdagi ijodiy faoliyat uchun zaruriy shartdir. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashlari katta yoshdagi bolalarnikiga qaraganda ancha erkindir.

Psixologik nuqtai nazardan, maktabgacha yoshdagi bolalik ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay davr hisoblanadi, chunki bu yoshda bolalar juda izlanuvchan, ularda atrofdagi dunyoni o‘rganishga intilishi katta.

Maktabgacha yoshdagi bolalik – bu tasavvurni rivojlantirish uchun sezgir davr. 30-yillarda L.S.Vigodskiy bolaning tasavvuri, ma’lum bir tajribaga ega bo‘lishi bilan, asta-sekin rivojlanib borishini isbotladi. Shu sababli, ijodiy faoliyat uchun etarlicha mustahkam asoslarni yaratish uchun bolaning tajribasini kengaytirish kerak. Bola qanchalik ko‘p ko‘rgan, eshitgan, o‘rgangan va o‘zlashtirgan bo‘lsa, uning tasavvuri shunchalik boy bo‘ladi. Tajriba to‘plash bilan tasavvur boshlanadi.

Insonning tajribasi qanchalik boy bo‘lsa, uning tasavvuri uning ixtiyorida shunchalik moddiy bo‘ladi. Shuning uchun, bola kattalarga qaraganda kambag‘al tasavvurga ega va bu uning tajribasining qashshoqligi bilan bog‘liq. Ota-onalar va pedagoglar bolalarning ijodiy intilishlari uchun mustahkam poydevor yaratish uchun ularning tajribasini kengaytirishlari kerak. Bunga turli xil ekskursiyalar, kattalarning atrofdagi voqelik haqidagi hikoyalari, tabiat qonunlari, badiiy adabiyot o‘qish, ko‘rgazmalarga, muzeylarga tashrif buyurish, ijodiy doiralarga tashrif buyurish, ob’ektlar bilan tajriba o‘tkazish, musiqa tinglash, tabiatga qoyil qolish yordam beradi. Badiiy ijod bilan tanishish orqali bolalarning tasavvurlari to‘liq va jonli bo‘ladi. Samarali ijodiy tasavvur nafaqat yaratilgan tasvirlarning o‘ziga xosligi va boyligi kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Bunday tasavvurning eng muhim xususiyatlaridan biri g‘oyalarni to‘g‘ri yo‘nalishga yo‘naltirish, ularni muayyan maqsadlarga bo‘ysindirish qobiliyatidir. G‘oyalarni boshqarish, ularni maqsadlaringizga bo‘ysindira olmaslik, eng yaxshi rejalar va niyatlarning faoliyatda o‘z ifodasini topmasdan yo‘qolishiga olib keladi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolaning tasavvurini rivojlantirishning eng muhim yo‘nalishi - bu tasavvurning yo‘nalishini rivojlantirish. Ota-onalar bolaning faoliyatini muammoli masalalar orqali boshqarishi mumkin, shunda tasavvur rivojlanadi.

Xulosa qilib aytganimizda, bolalar ijodining rivojlanishida faqat tarbiyachilar emas, oilada ota-onaning ham roli muhimligi aytiladi. Ota-onalar uchun nega bolalikdan ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish juda muhimligi, ularning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun oilada qanday sharoitlar yaratilishi kerakligi, qanday texnika va o‘yinlardan foydalanish mumkinligi haqida gapiradigan maxsus suhbatlar va ma’ruzalar o‘tkazish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar

1. Альтшуллер Г.С. Творчество как определенная наука. М., 1979.С. 10-60.

2. Антонова, Ю.А. Веселые игры и развлечения для детей и родителей. М: 2007. 280 -288.

3. Бой В., В. Нюкалов. Развитие творческого мышления (в детском саду). 2008. С. 17-19.

4. Boy V., V. Nyukalov. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish (bolalar bog‘chasida). 2008. 17-19-b.

5. Выготский Л.Н. Дошкольное воображение и творчество. - СПб: 1997. 92.б.

ОНА ТИЛИМИЗ ТАРАҚҚИЁТИ –ЁШЛАР ИЛМИ ВА ФАОЛИЯТИМИЗ МАЗМУНИГА БОҒЛИҚ

Ш.Қ. Айитбаева *– НДПИ*
Чет тиллари факультети рус тили ва адабиёти
(ўзга тилли гуруҳларда) таълим йўналиши 2-курс талабаси

Давлатимиз мустақилликка эришгач она тилимиз ўзининг хақиқий ўрни ва мавқеига эга бўлди, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида давлат тилининг мақоми хуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаб қўйилди. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили тўғрисида”ги қонунининг қабул қилиниши она тилимизнинг тараққиёти, ривожланиши ҳамда ўзига хос ва бой бисотини намойиш этишга кенг имконият яратди. Шу тариқа ўзбек тили мустақил давлатимизнинг Байроғи, Герби, Мадҳияси, Конституцияси қаторида турадиган, қонун йўли билан ҳимоя қилинадиган муқаддас тимсолларидан бирига айланди. Истиқлол шарофати билан тилимизга, унинг сайқал топишига эътибор янада ортди. Тил – инсон қиёфаси ва ички гўзаллигини намоён этадиган энг гўзал туйғудир. Ўз тилига меҳр-муҳаббатли инсон халқини, Ватанини, миллий қадриятларини, маданий меросини ҳам эъзозлайди. Буюк аждодимиз бундан беш аср илгари Алишер Навоий бобомиз “Тилга эътиборсиз – элга эътиборсиз”, дея ёзишида ҳам чуқур маъно мужассам.

Она тилимиз дунёдаги қадимий, гўзал ва бой тиллардан бири ҳисобланади. Тилнинг беқиёс имкониятлари қадимги тошбитикларда, халқимизнинг замонлар синовидан ўтиб келаётган мақол ва ҳикматли сўзлари, бетакрор иборалари, достонларида, шоир ва ёзувчиларимиз асарларида яққол кўриш мумкин. Маҳмуд Қошғарийнинг "Девони луғатит турк", Аҳмад Яссавийнинг ҳикматлари, Алишер Навоийнинг "Хамса"си, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг «Бобурнома»си, Абдулла Қодирийнинг бетакрор романлари, Чўлпон, Абдулла Орипов, Муҳаммад Юсуфларнинг ўтли шеърияти она тилимизда ёзилган бебаҳо дурдоналаридир. Тилимиздаги ҳаё, ибо, андиша, орият, меҳр-оқибат сўзларини бошқа тилга айнан таржима қилиб бўлмайди. Уларни фақат ўзбек тилида ифодалаш мумкин. Чунки бу тушунчалар халқимизга хос ва уларни айтишга фақат шу тил қодирдир.

Она тилимиз дунёдаги етти мингдан зиёд тиллар орасида туркий тиллар оиласига мансуб бўлиб, жонли тил сифатида қипчоқ, қарлуқ, ўғиз лаҳжаларида намоён бўлади. Ўзбек адабий тили эса ана шу лаҳжалардаги сўзларнинг маълум бир меъёрига келтирилган шаклидир. У муттасил ўсиб, ривожланиб бормоқда. Унинг ривожида сўз мулкининг султони Алишер Навоийнинг хизматлари

беқиёсдир. Ҳазрат Навоий тил хақида шундай ёзадилар: «Кўнгил хазинасининг қулфи тилдир. Ул хазинанинг калитидин сўз бил».

Она тилимизга бўлган муҳаббатни халқимизнинг, одамларнинг самимий суҳбатларида, юксак ахлоқий фазилатларида кўриб, беихтиёр шундай эл фарзанди эканлигимиздан фахрланамиз.

Тил маданият кўзгуси ва руҳимизнинг қаноти. Биз она тилимиз орқали халқлар, миллат ва элатлар орасида ҳамиша азиз-у мукаррам эканлигимизни асло унутмаслигимиз керак. Ўзбекона лутф, муомала, миллий қадриятлар, одоб-ахлоқ эса она тилимиз маданиятининг калитидир.

Тонгдек оромбахш, қуёшдек нурли, она оғушидек иссиқ, баҳордек тароватли, ёздек ҳароратли, куздек саҳоватли, қиш қорларидек беғубор туйғуларимизнинг таржимони бўлган, миллатимиз руҳини ифода этувчи она тилимиз, бизни юксак маънавиятга, маърифатга, маданиятга, истиқлолу истиқболга етакловчи бебаҳо неъматдир. Шу боис ҳам, ҳар биримиз она тилимизни асраб-авайлашимиз, эъзозлашимиз лозим. Зотан, тилимизга эътиборли бўлсак, миллатимиз қалби она тилимиз ҳеч қачон завол топмайди.

Хулоса ўрнида алоҳида таъкидлаймизки, донишманд ота-боболаримиз азалдан нутқ маданиятига катта эътибор беришган. Улар қолдирган асарларни ўқир эканмиз, ҳар бир сўз ўз ўрнида қўлланганига гувоҳ бўламиз. Сўз маъноси, унинг ҳисси ва таъсирини доимо билиб яшашимиз лозим. Шундай экан, айниқса, биз ёшлар – бўлғуси педагоглар, она тилимизни асраб-авайлаш, уни эъзозлаш ва тараққий эттириш муқаддас бурчимиздир.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганлигининг ўттиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. Тошкент, 21 октябрь, 2019 йил.

2. Ўзбекистон Республикасининг 167-I-сонли Қонуни. Давлат тили ҳақида (янги таҳрири). Тошкент, 21 декабрь, 1995 йил.

3.http://uza.uz/oz/culture/ikki-emas-t-rt-til-lozim-26-03-2020?sphrase_id=23837835

4.http://marifat.uz/marifat/v_pomosh_uchitelu-marifat/savol/1142.htm.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA O‘YIN TA’LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA REFLEKSIV KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

N.B.Bayramberdiyev *– NDPI*
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2- kurs talabasi

O‘yin – inson faoliyatining ko‘rinishlaridan biridir. Murakkab va qiziqarli hodisa sifatida u turli kasbdagi kishilar diqqatini jalb etadi. O‘yin – inson o‘zligining namoyon bo‘lishi, uning takomillashuv usulidir. O‘yin kattalar hayotida muayyan o‘rin tutar ekan, u bolalar uchun alohida ahamiyatga egadir. Uni “bolalikning hamroxi” ham deb atash qabul qilingan. U bolalar hayotining asosiy mazmunini tashkil etadi, u mehnat va ta’lim bilan uzviy aloqada bo‘lgan holda yetakchi faoliyat sifatida namoyon bo‘ladi.

Bola shug‘ullanadigan ko‘p jiddiy ishlar o‘yin shaklida bo‘ladi. O‘yinda shaxsdagi mavjud barcha jihatlar ishga tushadi: bola harakat qiladi, gapiradi, idrok etadi, o‘ylaydi, o‘yin jarayonida bolaning xotirasi faol ishlaydi, ta’sirchanlik va iroda sifatlari namoyon bo‘ladi. O‘yin tarbiyaning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘yinning pedagogik nazariyasini uning mohiyati va xususiyatlarini chuqurroq tushungandagina yaratish mumkin.

Bolalar maktabga borib boshlang‘ich sinfda olingan bilim keyingi bosqich uchun poydevor vazifasini o‘taganligi sababli ta’lim sifatini oshirish pedogoglar oldida turgan eng dolzarb masaladir. Shu maqsadda ta’lim muassasalarida faoliyat ko‘rsatayotgan pedagoglar, xususan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari darslarda yangi zamon ruhini, yangi nafasni olib kirish orqali o‘quvchilar bilimini rivojlantirish, ular dunyoqarashini o‘stirishga katta e’tibor qaratishlari talab etiladi. Chunki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqati beqaror bo‘lib, bir soat uchun mo‘ljallangan saboqni sabr-toqat bilan tinglay olmaydi. Bilim olishda avval o‘zlashtirilgan bilimlarni takrorlash, ayniqsa, muhim vosita hisoblansa-da, bolalar uchun zerikarli jarayondir. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda ona tili, matematika darslarida yozish natijasida qo‘llarni toliqishi, o‘qish darslarida bir mavzuni takrorlab o‘qish bolalarni zeriktiradi.

O‘quvchilarni kayfiyatini ko‘tarish, toliqqan qo‘llarini chigalini yozish maqsadida, turli didaktik vositalar hamda o‘yinlar o‘tkazish o‘quvchilarda refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirishda yaxshi samara beradi. Didaktik vositalarga boshqotirma, krossvord, rebus, topishmoq, topshiriq va boshqalar kirishi barchamizg‘a ma’lum.Ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning muvaffaqqiyati oqituvchi kadrlarning kasb mahorati va savodxonligiga bevosita bog‘liq. O‘qituvchi-pedagogik-psixologik jihatdan o‘z sohasi bo‘yicha maxsus ma’lumotga ega, kasbiy tayyorgarlikka va yuksak axloqiy fazilatlarga ega, ta’lim muassasalarida faoliyat ko‘rsatuvchi shaxsdir.

Dars – ta’lim jarayonining asosiy tashkiliy usuli bo‘lib, unda sinf dars tuzilishining barcha xususiyatlari aks etadi. Darsda o‘qituvchi rahbarligida har bir o‘quvchining bilim olish imkoniyatlari hisobga olinadi.Bugungi kunda biz g‘aroyib bir davrda yashayapmiz. Atrofimizdagi olam juda tez sur’atlarda tanib bo‘lmas darajada o‘zgarib boryapti. Shuning uchun o‘sib kelayotgan ishlaydigan o‘qituvchi juda ko‘p narsalardan xabardor bo‘lishi kerak.

Sinf rahbari – bitta sinfning o‘quv va tarbiyaviy faoliyatini muvofiqlashtirishga, o‘quvchilar jamoasini shakllantirishga va tashkil etishga chaqirilgan o‘qituvchi turli xil ushbu jamoaning faoliyati. O‘qituvchi boshlang‘ich sinflar bilan bir vaqtning o‘zida sinf o‘qituvchisi. Sinf rahbarining faoliyati unga tegishli bo‘lgan maxsus nizom bilan belgilanadi asosiy funktsiyalari: kognitiv-diagnostik, tashkiliy – rag‘batlantiruvchi, birlashtiruvchi – birlashtiruvchi, muvofiqlashtiruvchi va shaxsni rivojlantiruvchi. O‘quvchining bilimini rivojlantirishda pedagogik refleksiyaning ahamiyati beqiyosdir. Shunday ekan Y.N.Kulyutkina, Y.S.Turbovskiy, P.V.Xudominskiy kabi tadqiqotchi olimlarning fikricha, o‘quvchining doimiy pedagogik faoliyati, mazmunan refleksiv xususiyatga ega bo‘lib, u barcha refleksiv jarayonlarni qamrab oladi. Qayd etish joizki, hozirgi kungacha pedagogik refleksiya tushunchasining mukammal tasnifi mavjud emas.

K.D.Ushinskiy chet el maktablarida olib borilayotgan ta’lim-tarbiyani o‘rganib, o‘zining **”Boshlangich ta’lim metodikasi”** asarini yozdi. Unda boshlangich maktabdagi ta’lim mazmunini asoslab berish bilan birga uning qoida, qonun, tartib, metod va vositalarini ishlab chiqarish didaktika faniga katta hissa qo‘shdi. U eng avval o‘qitishni bolalar mehnati bilan bog‘lashni tavsiya qildi. Uning fikricha har bir fanni o‘qitishda tarbiyalanuvchining mehnati uning yoshi va kuchiga loyiq bo‘lib, aqliy mehnatdan dam olish uchun jismoniy mehnat bilan shug‘ullanish zarurligini ta’kidlaydi. Ushinskiy o‘qitish jarayonida ta’limning ko‘rgazmalilik, onglilik, puxtalilik, bolalar kuchiga mosligi va izchilligi printsiplarini foydalandi.

Sinf rahbari – bitta sinfning o‘quv va tarbiyaviy faoliyatini muvofiqlashtirishga, o‘quvchilar jamoasini shakllantirishga va tashkil etishga chaqirilgan ma’sul hodim. Sinf rahbarining faoliyati unga tegishli bo‘lgan maxsus nizom bilan belgilanadi asosiy funktsiyalari: kognitiv-diagnostik, tashkiliy-rag‘batlantiruvchi, birlashtiruvchi-birlashtiruvchi, muvofiqlashtiruvchi va shaxsni rivojlantiruvchi hisoblanadi.

O‘quvchilarning kelajakta yutuq shaxs bo‘lib rivojlanishiga o‘qituvchilar bilan birga, ota-onalarning ham ma’sulyati va o‘rni birdek muhim, chunki bola o‘zi yashayotgan muhitni shu insonlar orqali anglab etadi, tushunadi, o‘rganadi. Yakuniy xulosa o‘rnida shu aytishim kerakki, ota-onalar o‘z farzandlari bilan ko‘proq suhbatlashishi, hayot davomida insonning o‘zini-o‘zi qadrlashi, o‘z ustida doim ishlab takomillashib borishini aytishi va ular bilan birga o‘yinlar o‘ynashi kerak. Bolalarning ijtimoiy-madaniy muhitini, xaraterining ba’zi-bir ko‘rinishlaridagi o‘zgarishlarga befarq bo‘lmasliklarini tavsiya etaman. O‘smirlik davridagi turli xil emociyalarini to‘gri tushunishlarini, ularga o‘z tajribalari natijalaridan misollar keltirishlarini maslahat bergan bo‘lar edim. Chunki har bir yosh, har bir navqiron avlod bizning buyuk kelajagimizning poydevori hisoblanadi. Insonning qanday kishi bo‘lib etishishi ko‘p jihatdan oiladagi tarbiyaga, ota-onaning m as’uliyatiga, bola tarbiyasining umumiy qonuniyatlarini yaxshi bilishga va hayotda ularga qanchalik amal qilishga ham bogiiq.

Bolalarning hozirgi kundagi intilishlari birgina oilaviy manfaatlar bilan cheklanmaydi. Tarbiya – ko‘p qirrali uzoq davom etadigan jarayondir. Bolani o‘rab olgan muhitning hammasi odamlar, narsalar, hodisalar uning ongida, xulq-atvorida ma’lum iz qoldiradi, uni o‘zgartiradi va o‘stiradi. Ota-onalik burchi mana shu o‘sishni ziyraklik bilan boshqarib boradi. Ota-onaning mehri, muruvvati, g‘amxo‘rligi bolalar uchun suv va havodek zarur. Oilada bola tarbiyasining o‘ziga xos qoidalari mavjud bo‘lib, ota-onalar ulardan o‘rinli foydalanishlari lozim.

Adabiyotlar

1. O‘.M.Asqarova, B.N.Oripov, M. Hamidova. Boshlang‘ich ta`lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi (o‘quv qo‘llanma). Namangan-2020.

2. Dots. Nurjanova R. «Pedagogika tarixi» fani bo‘yicha o‘quv uslubiy majmuasi (bakalavriat bosqichi talabalari uchun). Nukus-2012.

3. B.M. Umarov. Psixologiya. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va O‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan nopedagogik oliy ta’lim yo‘nalishi magistratura bosqichi talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan. –T.: «Voris» nashriyoti, 2012.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA XALQARO BAHOLASH DASTURINING AFZALLIKLARI

V.T. To‘xtaboyeva *– NDPI Ellikqal’a fakulteti*
“Boshlang‘ich ta’lim” ta’lim yo’nalishi 2-kurs talabasi

Mamlakatimiz innavatsion taraqqiyot yo’lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo’lgan yoshlarning ijodiy g‘oyalari va iqtidorini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda ilg‘or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, xalqaro tajribalar o‘rganish muhim ahamiyatga egadir.

O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi – IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achiyevement) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarini yo’lga qo’ydi. Qariyib 60 yildan ko’proq vaqt mobaynida IEA tashkiloti ta’limni qiyosiy o’rganish sohasida yetakchi tashkilot bo’lib kelmoqda. Mazkur tashkilot ta’lim tizimida keng miqyosli tadqiqotlar olib boradi. Ushbu tashkilot 1958-yildan buyon ta’lim sohasida oid ko‘plab mavzular bo‘yicha 30dan ortiq qiyosiy tadqiqotlarni o‘tkazdi. Jumladan, matematika va tabiiy fanlar (TIMSS), o‘qish (PIRLS), fuqarolik va fuqarilik ta’limi (ICCS), kompyuter va axborot tehnologiyalari bo‘yicha savodxonlik (ICILS) kabi yo‘nalishlarda o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmlarini ta’lim olish jarayonida erishgan yutuqlarini baholab kelmoqda.

Jahondagi xalqaro baholash dasturlari quyidagilar:

1. PISA (the Programme for International Student Assessment) – o‘quvchilarning ta’limdagi yutuqlarini baholovchi xalqaro dastur. Bu baholash dasturi 1997-yili ilk marotaba amalda qo‘llangan. Dastur 3 yilda bir marta o‘tkaziladi. Bunda 7-8-sinf o‘quvchilari qatnashadi, ya’ni 15-16 yoshdagi bolalar. PISA baholash dasturida qatnashish uchun o‘quvchida bo‘lishi kerak bo‘lgan bilimlar:

1. O‘qish savodxonlik.
2. Matematik savodxonlik.
3. Tabiiy fanlarni bilish savodxonlik.
4. Kompyuter savodxonlik.
5. Moliyaviy savodxonlik.

2. TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) 4-8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash uchun TIMSS dasturi yaratilgan. Bu dastur 4 yilda bir marta o‘tkaziladi. TIMSS dasturi PISAga tayyorgarlik dasturi hisoblanadi.

3. PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini baholash uchun yaratilgan. Bu dastur har 5 yilda bir marta o‘tkaziladi. Bu baholash dasturlarining ikkitasi ya’ni TIMSS va PIRLS boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilimini baholovchi dastur hisoblanadi.

“2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg‘or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga

yo‘naltirilgan ta’lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifari belgilangan” [1].

Hozirgi yosh avlodning kuchli bilim olishiga katta e’tibor qaratilmoqda. Shuning uchun xalqaro baholash ko‘nikmalariga ega bo‘lmagan maktablarga alohida e’tibor berilishi lozim. Ta’lim sohasida yana ikkita muammolarni yodda tutish kerak.

1. Eng kuchli o‘quvchilarga kelgusidagi rivojlanishiga ko‘maklashish.

2. O‘g‘il bolalarga yordam berish, chunki ularning natijalari qizlarning natijalaridan ko‘ra yomonroq degan fikrlarni ko‘rib chiqib, aynan mana shu vazifalarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining PIRLSda yuksak yutuqlarga erishishdagi o‘sish nuqtalari deb belgilangan [2].

Xususan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilimini oshirish va baholash uchun PIRLS baholash dasturidan foydalanish maqsadga muvofiq. O‘zbekiston ta’lim sohasi ham asta-sekin xalqaro baholash dasturiga o‘tish uchun ilk qadamni qo‘ydi. 2021-yilda O‘zbekiston ham ilk marotaba PIRLS xalqaro baholash dasturida qatnashdi.

Hozirgi kunda PIRLS ta’rifiga ko‘ra, o‘qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlarda turli shakllarda ma’no hosil qilish qobiliyati hamdir.

PIRLS boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining sinf va sinfdan tashqari o‘qishni baholashda ikkita keng qamrovli maqsadga, ya’ni “badiiy tajriba orttirish”, “axborotni olish va undan foydalanish”ga qaratiladi. O‘z navbatida, ushbu maqsadlarning har biri to‘rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi. Bular:

– Diqqatni jamlash va aniq ko‘rsatilgan ma’lumotlarni topish;

– To‘g‘ridan-to‘g‘ri xulosalar chiqarish;

– Kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish;

– G‘oyalar va axborotni talqin qilish va uyg‘unlashtirish.

Tadqiqotdagi matnlar murakkabligiga ko‘ra, o‘rtacha 500 dan 800 tagacha, PIRLSda esa 1000 ta so‘zdan iborat bo‘ladi.

PIRLS tadqiqotida O‘zbekiston Respublikasining ishtirok etishi ta’lim sifatini oshirish, xalqaro miqyosda mamlakat nufuzini mustahkamlash bilan birga, o‘quvchilar bilimini xalqaro talablar darajasiga olib chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiton Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni.

2. “Xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish – inson kapitalini rivojlantirish omili” mavzusidagi xalqaro vebinar. Sidarova Galina Aleksandrovna, Rossiya ta’lim akademiyasining, ta’limni rivojlantirish strategiyasi instituti, pedogogika fanlari nomzodi.

3. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash (Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo‘llanma) “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi. Bosh tahririyati. Toshkent-2019.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA O‘QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH

D.M. Abdujamilova *– NDPI*
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 1-kurs talabasi

O‘qish savodxonligi bu – biror bir shaxs o‘zining bilim va salohiyatini rivojlantirishi, jamiyatda o‘z o‘rnini topish maqsadiga erishishi yo‘lida matnlarni tushunishi, ulardan oqilona foydalanishi, ular ustida mulohaza yuritishi hamda ularga munosabat bildirish qobiliyati demakdir. O‘quvchilar nutqini rivojlantirishda maktabdagi o‘tilayotgan darslarning zamonaviy tashkillashtirilishi va dars jarayoniga qo‘yiladigan talablar muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarnig nutqi va o‘qish savodxonligini rivojlantirishda, ona tili va o‘qish darslarining interaktiv metodlar orqali olib borilishi samarali natija beradi.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev, “Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo‘lib yetishsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiy tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi, ko‘plab ijtimoiy muammolarni yechish imkoni tug‘iladi. Shunday ekan, Yangi O‘zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam, o‘ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo‘llab-quvvatlaydi” – deydi.

Prezidentimizning yuqoridagi aytilgan oqilona fikrlari be’jiz emas, chunki har bir bola maktabga ilk qadam qo‘yganida unda yanada yangi tassurotlar paydo bo‘ladi, atrofga bo‘lgan dunyoqarashi o‘zgarib boradi. Xalqimizda aytilganidek, “Yoshlikda olingan bilim, toshga o‘yilgan naqsh” maqoli be’jiz emas, negaki bola maktabga qo‘ygan har bir tashlagan qadami va nigohida birorta bilimni egallab, o‘sib boraveradi, xuddi yosh niholdek. Bola nutqining boyib borishida, ona tili va o‘qish darslarida berilayotgan matn va hikoyalarning ta’lim- tarbiyaviy ahamiyatining keng turda yoritilib berilishi, matnda o‘quvchilarda rivojlanishi zarur bo‘lgan ko‘nikmalar shakllantira olishi, o‘quvchilarda nutqning rivojlanishiga imkon yaratadi, ayniqsa Milliy dastur asosida yaratilayotgan darsliklar, o‘quvchini mustaqil fikrlashga o‘quvchining ijodkorligini yuksalishiga va o‘quvchini har tamonlama izlanishga da’vat etadi. Darsliklarda ko‘proq o‘quvchilarda, rasm asosida matn yaratish kompetensiyalariga ham e’tibor qaratiladi. Masalan, Ona tili va o‘qish savodxonligi 2-sinf 1-qism darsligidagi, “Chumolining jasorati” nomli hikoyada o‘quvchini Vatanga sodiqlik, mehr-muhabbat hamda mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash ko‘zda tutilgan.

Chumolining jasorati

Qadim zamonda turli-tuman gul va maysalarga burkangan o‘tloqqa jazirama quyoshdan o‘t ketadi. O‘tloqdagi barcha jonzotlar tumtaraqay qochadi, ammo birgina chumoli qochmaydi. Chumoli, boshqa jonzotlar singari o‘z jonini saqlab qolishni o‘ylamay, aksincha yashayotgan maskanini saqlab qolish niyatida, mittigina og‘izchasida buloqdan suv keltirib olovga purkay boshlaydi. Bu holatni ko‘rgan boshqa jonzotlar esa chumoliga qarab:

“– Ey, chumoli esingni yedingmi?! Sen olib kelayotgan suv zarrasi bilan olov o‘chib qolarmidi? Qo‘y bu ishingni, joningni asra!”

Shunda ham chumoli yumushidan to‘xtamay ularga shunday javob beradi: “- To‘g‘ri aytasiz, bir zarra suv yong‘inni o‘chirmaydi, lekin men urinib ko‘rmoqchiman. Chunki bu o‘tloq - mening vatanim. Uni asrash uchun menda

zarradek imkoniyat bo‘lsa, shu imkoniyatdan foydalanaman’’. Chumolining bu gapi o‘tloq ahliga qattiq ta’sir qiladi va har tarafga chopayotgan jonzotlar to‘xtab, chumoli ketidan ergashadi. Asalari chelakchasida, kaklik tumshug‘ida, qo‘y-qo‘zilar og‘zida suv keltirib, olovni o‘chiradi. Shuningdek, barcha jonzotlar o‘z jonini va o‘tlog‘ini saqlab qolishga muvofiq bo‘ladi.

Muallif bu hikoyani, yurtga balo kelganida unga qarshi bir yoqadan bosh chiqarib harakat qilish kerakligini tushuntirish, o‘quvchilarda birdamlik hamjihatlikda bo‘lish kerakligi, har bir inson tug‘ilgan ona vatani uchun sidq-u dildan xizmat qilishi va vatanni ko‘z qorachig‘iday asrashga o‘rgatish maqsadida yaratgan. Bu hikoyani tinglagan har bir o‘quvchida vataniga bo‘lgan dunyoqarashi beqiyos darajada o‘zgaradi va rivojlanadi. Hikoya yuzasidan ko‘proq savollar berib, har biri o‘quvchining fikri tinglab borilsa, o‘quvchida o‘z fikrlarini erkin va ravon, kengroq tarzda yetkazib berish salohiyati rivojlanib boradi. “Vatanga falokat – o‘zingga halokat ” xalq maqoli hikoya g‘oyasiga mosdir. Sababi, vatan- da yuz bergan falokat, insoniyatni ham chetlab o‘tmaydi. Insonlar hamjihatlikda, birdamlikda yashasa har qanday falokatni yengib o‘tishlari oson bo‘ladi.

Har bir dars jarayonida o‘quvchi shunday hikoya va matnlarni tinglab, o‘qib borsa darsga bo‘lgan qiziqishi yuksak darajada uyg‘onib boraveradi. Shuning bilan birgalikda, o‘qish savodxonligi rivojlanib, fikrlar jamlanmasi kengayib, turli xil tasavvurlar paydo bo‘la boshlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Milliy yangi dastur asosida yaratilgan darsliklarda asosan, rasm asosida matn tuzish, o‘quvchining ziyrakligi, e’tiborliligini oshiradi, dars jarayonida shakllanishi zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantiradi. Matndagi predmetlar tasviri va nomi esa o‘quvchi ongida uzoq muddatgacha saqlanib qoladi hamda matnni o‘rganishga kreativ yondashuvi shakllanib boradi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida’’gi 2019-yil 19-apreldagi PF- 5712-son Farmoni.

2. I. Azimova va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi 2-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma. –T.: Respublika ta’lim markazi, 2021. –128 b.

3. K. Mavlanova va boshq. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 1-qism. 2-sinf uchun darslik. –T.: Respublika ta’lim markazi, 2021. –120 b.

BOLALAR IQTIDORINI BOSHLANG‘ICH TA’LIM DAVRIDA ANIQLASH

N.A. Odamboyeva *– NDPI*
Ellikqal‘a pedagogika fakulteti
“Boshlang‘ich ta’lim” ta’lim yo‘nalishi

Iqtidorli bolalar davlatimizda o‘z iste'dodi bilan alohida o‘ringa ega hisoblanadi. Ular o‘z talantlarini boricha namoyish etishlari uchun yetarlicha sharoitlar yaratilgan.

Iqtidorli bola odatda, o‘z tengdoshlariga qaraganda sezilarli darajada rivojlangan qobiliyatlarga ega ekanligini anglatadi. Masalan, to‘rt yoshli iqtidorli bola o‘qish yoki

yozish imkoniyatiga ega bo‘lishi mumkin. Iqtidorli yetti yoshli bola oddiy kuylarni bajara olishi, o‘n besh yoshli iqtidorli esa, birinchi simfoniyasini yozishi mumkin [1].

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, irsiy imkoniyat qanchalik yuqori bo‘lmasin, u ma’lum ijtimoiy muhitda rivojlantirilmasa yoki ijtimoiy muhitning ijobiyligiga qaramasdan tabiatan irsiy imkoniyat berilmagan bo’lsa shaxsning yuqori iqtidorga, tarbiyaga ega bo’lishi qiyindir.

Iqtidor o‘z o‘zidan shakllanib, rivojlanib bormaydi. Unga alohida e'tibor kerak, uni bola yosh paytidayoq payqay bilish va shakllantirish kerak. Aks holda, bolaning iste'dodi so‘nishi mumkin. Iqtidorni xuddi bir nihol kabi tasavvur qilsak bo‘ladi. Niholga suv berib parvarishlab, uning mo‘l meva berishi uchun qo‘limizdan kelgan barcha ishni qilishimiz kabidir. Bu parvarishni esa boshlang‘ich sinfda o‘qiyotgandayoq boshlamoq lozim. Bunda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisidan ulkan mahorat, tajriba, ko‘nikma, malaka talab qilinadi. Chunki bu yoshdagi bolalar o‘qituvchidan alohida e'tibor qaratishlarini kutadi. Boshlang‘ich va yuqori sinflarda mana shu e’tiborni yetishmasligi tufayli minglab iqtidor egalari keyinchalik oddiy insonlar darajasida qolib ketadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quvchilarning dars jarayonida qay darajada qatnashishidan kelib chiqqan holda ularga tashxis qo‘ymog‘i lozim. Ba'zi bir o‘quvchilar matematikadagi hisob-kitoblarga uddaburon bo‘lib, ona tili savodxonligida qiynalishi mumkin. Ba'zi birlari esa, umuman darslarga qiziqmay jismoniy madaniyatdan yoki musiqiy ta'limdan ilg‘or bo‘lishi mumkin. Bunda matematikadan iqtidorli bo‘lgan bola ona tilidan ham iqtidorga ega bo‘lishi shart degani emas. Har bir fan o‘qituvchisi o‘quvchilaridagi bu jihatlarni ilg‘agan holda harakat qilmasa, boladagi bu qiziqishlar so‘nishi turgan gap.

O‘qituvchi bolaning dars jarayonida qatnashishiga qarab rag‘batlantirib borishi ham bolaning darslarga bo‘lgan qiziqishi ortishiga sabab bo‘ladi. Bolada biror fanga yoki mashg‘ulotga bo‘lgan qiziqish yoki talant sezilsa o‘qituvchi unga e'tibor bergan holda qo‘llab-quvvatlashi, qiziqishi bo‘yicha yo‘naltirmog‘i lozim. Chunki boshlang‘ich sinf bolalari juda ham e'tibortalab bo‘lishadi. O‘qituvchining nazaridan chetda qolishni fojiya deb bilishadi. O‘qituvchi uning qiziqishidan kelib chiqib bola bilan ishlashsa-yu, lekin oradan vaqt o‘tgach shug‘ullanishga vaqt ajratmasa, bola o‘zini e'tibordan chetda qolgan deb hisoblaydi va o‘sib borayotgan iqtidorining so‘nishi ham ehtimoldan holi emas. Shuning uchun iqtidorli bolalar bilan sinfdan tashqari ishlar olib borib, ularning qobilyatini shakllantirish kerak. Bu haqida xorij mutaxassisi Barbara Klark ham to‘xtalib o‘tgan edi. Uning fikricha, “Iqtidorli bolalar faoliyatning istalgan sohasida yuqori darajadagi ishlashni ko‘rsatadigan yoki ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan va ilg‘or, jadal rivojlanishi tufayli maktabdagi odatdagidan farq qiladigan o‘qitish kerak”. Huddi shuningdek, Rus olimi V.M.Ekzemplyarskiy ham iqtidorli bolalarni o‘rganish uchun diagnostik metodika qo‘llagan. U iqtidorli bolalar uchun maxsus maktablar yaratish hamda ularni o‘qitish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish lozimligini taklif qilgan.

Ko‘pchilik bolalar tortinchoqligi sababli o‘z iqtidorlarini namoyish etavermaydilar. Sinfdagi o‘quvchilar orasidan esa ularni ajratib olish qiyin. Shu boisdan, har xil usuldagi iqtidorli bolalarga mo‘ljallangan testlardan, metodlardan foydalansak bo‘ladi. Bularning orasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun eng samaralisi kuzatish metodi hisoblanadi. Chunki, bu yoshdagi bolalarning iqtidorlarini

testlar orqali aniqlashda kutilgan natijalarga erisha olmasligimiz mumkin. O‘qituvchi kuzatish metodi orqali bolaning iqtidorini aniqlashni bolaga bildirmagan holda amalga oshirmog‘i lozim. Bu metodnining yuzaga kelishida M.Y.Basovning xizmatlari katta. U kuzatish ob'ektiga nisbatan munosabatga ko‘ra kuzatuvning 3 tip ustanovkasini ajratgan:

1 tip ustanovka - kuzatuv jiddiy maqsad asosida amalga oshirilib, faqatgina zarur sifatlargina inobatga olinib, qolganlariga e'tibor qaratilmaydi.

2 tip ustanovka - kuzatuvchi avvaldan qabul qilingani nazardan holi bo‘lib, kuzatiluvchi haqida aniq ma'lumotga ega bo‘lish.

3 tip ustanovka - qandaydir tayyorgarlik bo‘lmaganda va ob'ekt diqqat markaziga kelish bilan kuzatuv boshlanadi.

Keyin esa olingan natijalar asosida iqtidorli bolalarning dastlabki tavsifnomalari tuziladi. Shu natijadan kelib chiqqan holda o‘qituvchi har bir o‘quvchi bilan alohida-alohida shugullanmog‘i kerak. Buning uchun o‘qituvchi a'lo darajada bilimga ega bo‘lmog‘i, o‘quvchi bilan muloqot qilishning mohirona yo‘llarini bilmog‘i talab etiladi.

Ba’zi tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, o‘qituvchining xatti-harakati sinfda iqtidorli bolalarni aniqlashda quyidagilarga javob berishi kerak: u moslashuvchan, individual dasturlarni ishlab chiqadi; turli xil ta'lim strategiyalaridan foydalanadi; shaxsni hurmat qiladi; uning qadriyatlarini hurmat qiladi; ijodkorlik va tasavvurni rag‘batlantiradi; yuqori darajadagi aqliy jarayonlarning rivojlanishini rag‘batlantiradi.

Adabiyotlar

1. Baumel J. (2016 yil, 19-dekabr). IEP nima? Https://www.greatschools.org/gk/articles/what-is-an-iep dan olingan.

2. Natalya Asekretovaning “Iqtidorlilik. Iqtidorli bolalar” haqida maqolasidan.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA CHIROYLI YOZUV MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH

I.I. Abayeva *– NDPI*
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2-kurs talabasi

Bizga ma’lumki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida chiroyli yozuv malakalarini hosil qilish uchun, birinchi navbatda, diqqat, sezgi, idrok etish, xotira kabi psixofiziologik funktsiyalar yaxshi ishlamayotganiga guvoh bo‘lamiz. Bazi bir o‘quvchilarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Shunday ekan, biz pedagoglar eng avvalo o‘quvchiga bilimni o‘zlashtirish uchun o‘quv materiallarini idrok etishni o‘rgatishimiz talab qilinadi. Idrok etilishi lozim bo‘lgan materialni tartibga solish, o‘rganiladigan manba yoki uning tasvirini yaqqol ko‘rsatish, bayonning ravshan va izchil bo‘lishi, sinf doskasiga hamma o‘quvchi ko‘ra oladigan qilib chiroyli yozish idrok etishning muvaffaqiyatli chiqishini ta'minlaydigan dalillardir.

Bola maktabga qadam qo‘ymasdan oldinroq qo‘liga qalam olib turli shakllarni chiza boshlaydi, ammo bu chiziqlar chiroyli yozuv talablariga to‘g‘ri kelmasa-da, ulardagi ayrim malakalarning (ruchka, qalam ushlash) shakllanishiga yordam beradi. Kichik yoshdagi bolalarning barmoq muskullari yaxshi rivojlanmaganligi uchun ularga surunkali yozdirib, mashq qildirish yozuvning sifatiga salbiy ta'sir etadi. Inson

tashqi olamdagi predmet va xodisalarni idrok etadi, shuningdek, o‘z tanasidagi organlarning harakatini va ularning xolatini anglaydi. Idrok-tashqi nerv sistemasiga tasir etishi vatana harakatlarining ta'siri tufayli hosil bo‘ladi. Inson ko‘z, quloq apparatlari, teri sezgisi, muskul va ichki organik sezgilar yordamida rangni, muzika ohangini, og‘irlikni, o‘z harakat muvozanatini sezadi.

Predmetlarning sezgi organlariga ta'siri natijasida miya po‘stlog‘ida yangi nerv bog‘lanishlari tarzida iz paydo bo‘ladi. Ana shu nerv bog‘lanishlari idrok va sezgining fiziologik asosidir. Bu bog‘lanishlar miyada mustahkamlanadi va saqlanib qoladi. Bu hol bizga idrok etgan va sezgan narsalarimizni xotiraga tushirishga imkon beradi. Yozuv jarayoni turli yozuv qurollari (ruchka, qalam, bo‘r) orqali amalga oshiriladi va qaysi yozuv qurolidan foydalanishga qarab qo‘l harakatlari shunga moslashtiriladi. Chiroyli yozuvga o‘rgatishda birinchi navbatda quyidagi malakalarni singdirib borish talab etiladi:

1. Yozuv qurollaridan to‘g‘ri foydalanish.
2. Parta ustida daftarni to‘g‘ri qo‘yish.
3. Yozayotganda gavdani to‘g‘ri tutish va tirsaklarni to‘g‘ri harakat qildirish.
4. O‘z xatini berilgan namuna bilan taqqoslashga o‘rgatish.
5. Tovushni bosma harfga, bosma harflarni esa yozma shaklga aylantirishga o‘rgatish.
6. Harflar shaklini idrok etishga (yozuvni qayerdan boshlash, qayerda tugatish,o‘ngga, chapga, burilish, bog‘lash va h. k) o‘rgatish.
7. Harflarni bir-biriga bog‘lab yozishga o‘rgatish.
8. Harflarni bir xil balandlikda va kenglikda tekis yozishga o‘rgatish.
9. Daftar chizig‘idagi qatorlarni to‘g‘ri to‘ldirish sarlavha, oy va kunlarni to‘g‘ri yozish.
10. Harflarning 65 daraja qiyaligini to‘g‘ri saqlash.

Demak, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini chiroyli yozuvga o‘rgatishdan oldin quyidagi malakalarni berish lozim.

Yozuv texnikasi, ya'ni yozuvning turli uslub va usullaridan foydalanish.

Harflarning shaklini to‘g‘ri ifodalash, ya'ni grafik malakalarni egallash.

Yozuv vaqtida harflarning shakli bilan bir qatorda uning qanday tovush bildirishini ham bilish, ya'ni imloga oid malakalarni egallash.

Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan har bir qoidani maqsad qilib qo‘yadi. Masalan, yozuv texnikasi-yozuv qurollaridan to‘g‘ri foydalanish, yozayotganda partada to‘g‘ri o‘tirish, qo‘lni to‘g‘ri tutish, umuman, gigienik qoidalarga amal qilishni talab qiladi. Grafik malakalar esa harflarning shaklini to‘g‘ri ifodalashni, ularning orasidagi masofani bir xil bo‘lishini qiyalikni to‘g‘ri saqlashni talab etadi. Imloga oid malakalarda esa qaysi harf qanday tovush bildirishini va ularning o‘z o‘rnida turishini talab etadi. Yozuv malakalari 6-9 yoshli bolalar uchun o‘qituvchi tomonidan bevosita kuzatib borishni talab etadigan qiyin jarayondir. Xuddi shu davrda o‘quvchilar tomonidan bajarilgan mashqlar kelgusi uchun muhim ahamiyatga egadir.

O‘quvchi o‘zining dastlabki yozgan harf va elementlaridan ruhlanadi, o‘ziga bo‘lgan ishonch ortadi va qiyinroq harflarni yozishga qo‘rqmaydi. Shuning uchun ham o‘quvchilarda dastlabki yozuv malakalarini hosil qilishda ularning irodasini mustahkamlashga e'tibor berish lozim. Bunda o‘qituvchining bolalar bemalol bajara

oladigan topshiriqlar tanlashi katta rol o‘ynaydi. Bu davrda bolalardagi psixologik xususiyatlarni ham tarbiyalash hamda ularning fiziologik o‘sishlarini hisobga olish biz boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining muhim vazifamizdir. Chiroyli yozuv qoidalarini yaxshi bilish yozuv malakasining shakllanishiga yordam beradi. Masalan, 1-sinfda dastlab to‘g‘ri o‘tirish, ruchkani to‘g‘ri ushlash, daftarni to‘g‘ri holatda qo‘yish kabi talablar asosida so‘zlarda harflarning balandligini va qiyaligini bir xilda saqlash, so‘zlarda harf unsurlari va ularning oralig‘ini bir xil uzoqlikda chamalab yozish qoidalari kelib chiqadi. 2-sinfdan boshlab chiroyli yozuv malakasiga o‘rgatishda yozuv texnikasiga oid bo‘lgan kichik va bosh harflarni bir xil balandlikda chamalab yozish, 4-5 harfdan iborat so‘zlarni qo‘l harakatini uzmasdan bog‘lab yozish, tez va toza yozish kabi qoidalar talab etiladi. Chiroyli yozuv deganda biz toza va aniq chiziqlar bo‘yicha, husnixat namunalarida ko‘rsatilganidek yozilgan yozuvni tushunamiz.

Harflarni bir xil balandlikda va kenglikda yozishga o‘rgatish bilan birga tez va ravon tekis qilib yozish chiroyli yozuvning muhim talablaridan biridir. Chiroyli va tez yozishning asosiy siri uning bir xil o‘lchamdagi ravon harakatidir. Bir maromda harakat qilib yozish, har bir harf va uning elementlari bir xil balandlikda va qiyalikda bo‘lishi alohida go‘zallik kashf etadi. Yozuvning tezligini oshirib borishda bolalarning qo‘l harakati bir maromda bo‘lishiga e’tibor berish, barmoqlarning charchab qolishiga yo‘l qo‘ymaslik kerak. Boshlang‘ich sinflarda bolalarga chiroyli yozuv malakasini singdirish har bir o‘qituvchidan chidam va mahorat talab etadi.

Adabiyotlar

1. M. G‘ulomov, K. Tursunova, D. Po‘latova. “Chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish”. Uslubiy qo‘llanma. –T.: “Turon Iqbol”, 2013.
2. G‘ulomov M. “Husnixat” 1-sinflar uchun. –T.: O‘zbekiston, 2002.
3. G‘ulomov M. “Husnixat” 2-sinflar uchun. –T.: Cho‘lpon, 2003.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA QO‘SHISH VA AYIRISH USULLARINI O‘RGATISH

X.O. Aralbayeva *– NDPI*
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 1-kurs talabasi

Mamlakatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar xalq ta’limi tizimida bo‘layotgan o‘zgarishlarning barchasi "Ta'lim to‘g'risida"gi qonunda hamda "Pedagogika ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qonunining 3-bandida pedagogika ta'lim sohasining ta'lim yo‘nalishlari va mutaxassisliklari bo‘yicha o‘quv reja va dasturlarini ilg‘or xorijiy tajriba asosida takomilllashgan innovatsion o‘quv-me'yoriy va ta'lim resurslarini yaratish hamda amaliyotga joriy etish haqida aytib o‘tilgan. Kundan kunga zamon rivojlanib, har kuni yangi texnologiyalar ishlab chiqilmoqda. Milliy dastur asosida yaratilayotgan darsliklar o‘quvchilar salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari oldiga muhim vazifalarni yuklaydi. Masalan, yuqori sinflarda o‘tiladigan matnli masalalar, geometrik figuralar, mantiqiy fikr yuritishga majbur qiladigan misol va masalalarning boshlang‘ich sinf darsliklarida berilishi katta yoshli o‘qituvchilar uchun muammo tug‘diradi. Guvohi

bo‘lamizki, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ayrim matematik masalalarni yuqori sinf o‘quvchilaridan yoki shu sohaga doir o‘qituvchilardan so‘rashadi. Menimcha, o‘qituvchining o‘zi bilmagan narsasini o‘quvchiga o‘rgatish ancha murakkab bo‘lsa kerak.

Boshlang‘ich sinflarda matematikani o‘qitish o‘quvchilarning matematik bilimlarni mustaqil egallashiga, hosil bo‘lishiga ma'lum darajada yordam berishi, ularni matematika sohasida biron ijodiy faoliyat tajribasi bilan boyitishi lozim. Bu ikki vazifani maqsadga yo‘nalgan tarzda hal etilishida har qanday usullar ham yordam beravermaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mavzular tushuntirilganda turli qoidalar va ta'riflar bilan tushuntirish, menimcha, yaxshi natija bermaydi. Shu bois, boshlang‘ich sinflarga mavzularni rasmlar, audiolar, zamonaviy multimedialar, videoroliklar hamda kundalik hayotda foydalanadigan matematik amallar bilan tushuntirish darkor. Negaki, bu usullardan foydalanganda dars qiziqarli bo‘ladi, bir tomondan esa o‘quvchilarning tushunishiga ham oson bo‘ladi.

Masalan, sonni songa qo‘shish metodikasida o‘quvchilarga quyidagi tenglikni ifodalovchi bir nechta rasmlar ko‘rsatiladi.

$$a+b=c$$

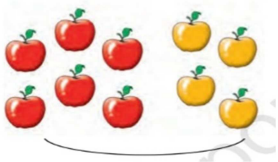
Bunda: a-qo‘shiluvchi, b-qo‘shiluvchi, c-yig‘indi.

Bu rasmlar bo‘yicha masalalar tuziladi va yechiladi. Demak, masala tuzishni boshladik.

1-masala. Karimda 6ta qizil olma bor edi. Unga oyisi yana 4ta sariq olma berdi. Karimda jami nechta olma bor?

Yechish: Karimdagi olmalar soni 6ta edi, unga yana 4ta olma qo‘shildi, hammasini qo‘shib hisoblasak jami 10ta olma bo‘ladi. Endi bu masalani qoidasi bo‘yicha yechamiz:

Bor edi- 6ta
Qo‘shildi-4ta
Jami: 6+4=10

2-masala. Muxlisa bozordan 2ta gilos sotib oldi. Akasi Muxlisaga yana 3ta gilos berdi. Muxlisada jami nechta gilos bo‘ldi?

Yechish: Muxlisa sotib olgan giloslar soni 2ta edi, unga akasi yana 3ta gilos berdi, hammasini qo‘shib sanab chiqsak jami 5ta gilos bo‘ladi.

Bor edi-2ta
Qo‘shildi-3ta
Jami: 2+3=5

Qo‘shish amalini bajarayotganda qo‘shiluvchilar o‘rin almashishining ahamiyati yo‘q. Masalan: 2ga 1ni qo‘shsak ham javob 3 bo‘ladi. 1ga 2ni qo‘shsak ham javob 3 bo‘ladi. Buni quyidagi rasmda ham ko‘rishingiz mumkin.

Har qanday songa 0 ni qo‘shsak javob sonning o‘zi bo‘ladi. Endi qo‘shish amallarini mustahkam o‘rganib olish uchun bir necha misollarni keltirib o‘tamiz:

3-misol. Munisaning uyida 4ta gul bor edi. Oyisi yana 1ta gul olib keldi. Munisaning uyida jami nechta gul bor?

Qo‘shish amali bilan birgalikda ayirish amalini ham o‘rganamiz. Biz bunda sondan sonni ayirish metodikasidan foydalanamiz. Bu quyidagi formula bo‘yicha hisoblanadi.

a-b=c Bunda a soni b hamda c sonlaridan katta bo‘lishi lozim. Keling, ayirish amallarini qo‘shish amallaridagi kabi rasmlar yordamida o‘rganamiz.

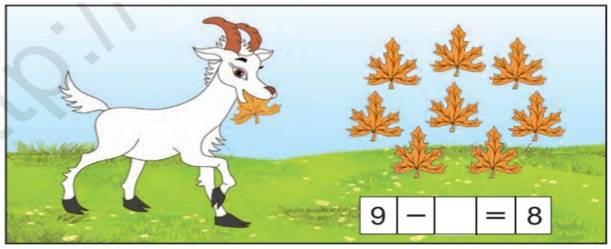
Rasmda ko‘rsatilganidek, simyog‘ochda 5ta qaldirg‘och bor edi. Shulardan 2tasi uchib ketdi. Simyog‘ochda esa 3ta qaldirg‘och qoldi. Demak, 5dan 2ni ayirsak, 3 qolar ekan.

Bu yerda; 5-kamayuvchi, 2-ayriluvchi, 3-ayirma

Ayirish amaliga doir misollar:

1-misol. Yerda 9ta barg sochilib yotgan edi. Echki shulardan bittasini yeb qo‘ydi. Yerda nechta barg qoldi?

2-misol. Qafasda 6ta qush bor edi. Shulardan 2tasini qo‘yib yuborishdi. Qafasda jami nechta qush qoldi?

3-misol. Oshxonada 3ta karam bor edi. Shulardan 1tasini salat tayyorlash uchun ishlatishdi. Oshxonada nechta karam qoldi?

Bu kabi misollardan foydalanib dars o‘tish bolalar salohiyatini oshirishga yordam beradi. Ularni ziyraklikka, amallarni tez bajara olish qobiliyatlarini shakllantirishga undaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsam, matematika barcha fanlarning asosi ya'ni poydevori hisoblanadi. Poydevor qanchalik mustahkam bo‘lsa, imorat shunchalik ko‘p yashaydi. Shunday ekan, xoh matematika bo‘lsin, xoh o‘qish bo‘lsin bolalarga

eng dastlabki darslardan boshlab universal tarzda o‘rgatishimiz lozim. O‘rgatgan bilimlarimizni mustahkamlovchi yangidan yangi metodlar topib, o‘quvchilar miyasiga singdirishimiz darkor. Chunki, hozirgi bolalar har kuni yangi innovatsiyalarni ko‘rib, zamonaviy texnologiyalardan foydalanib kelishmoqda. Demak, biz hozirdan boshlab o‘z ustimizda ishlashimiz, bolalarga darslarni yaxshi o‘zlashtirishiga yordam beradigan zamon talabiga xos metodlarni o‘rganishimiz hamda shu metodlardan darslarda foydalana olish qobiliyatimizni shakllantirishimiz lozim.

Adabiyotlar

1. M.E.Jumayev. "Matematika o‘qitish metodikasidan praktium". Toshkent: "O‘qituvchi", 2004y.

2. M.Ahmedov. "Umumiy o‘rta ta'lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik". Toshkent: "Turon-Iqbol", 2019y.

3. https://lex.uz

2 – SEKCIYa

TÁLIM PROCESINE SANLÍ TEXNOLOGIYALARDI ENGIZIW HÁM DE TÁLIM, PÁN, INNOVACIYA HÁM ILIMIY-IZERTLEWLER NÁTIYJELERIN KOMMERCIYALASTÍRÍW ISKERLIGIN JOLǴA QOYÍW MÁSELELERI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ И ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ «ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ» И ПРИМЕНЕНИЯ ЦИФРОВЫХ СИСТЕМ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

В П.Чудакова*–доктор PhD психологии, старший научный сотрудник: Института педагогики Национальной академии педагогических наук Украины; Институт психологии им. Г. С. Костюка Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев, Украина*

В современных условиях, когда человечество из индустриальной эпохи шагнуло в информационную эпоху, это привело к существенным изменениям во многих сферах человеческой деятельности. *Информация становится одним из основных производительных ресурсов, фундаментом развития экономики и общества в целом.* Образованность членов информационного общества становится высокая степень приоритетной, это требует от каждого члена общества постоянного обновления своих знаний. Человеку недостаточно «образования на всю жизнь», ему необходимо «образование в течение всей жизни». Обучение объективно становится непрерывным.

Существенно меняется и характер самого процесса обучения. Каждой стадии развития общества соответствует своя форма и содержание процесса обучения новых поколений, передачи накопленных знаний, навыков, традиций. *Внедрение цифровых технологий в многообразную деятельность человека создало потребность в качественно новом образовании*

В *настоящее время*, новый, *«информационный» этап развития мировой системы образования* объективен и необратим. **Для его осуществления необходимо подготовить конкурентоспособную личность способной работать в быстро изменяющихся инновационных условиях.**

На современном этапе инновационного развития государства актуальность приобретает *исследование ключевых компетентностей необходимой для успешной самореализации личности, для обеспечения ее конкурентоспособности* на рынке труда и мобильности, и перспектив карьерного роста в течение жизни. Именно поэтому *особое значение приобретает* актуальность и важность изучения и решения проблемы *«научно-методического обеспечения формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности»*.

У процесса инновационных трансформаций и реформирования современной системы образования, актуальной и социально-значимой проблемой является *«Научно-методическое обеспечение формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности.*

Характеристикой современного общества и сферы образования XXI века становится рынок компетенций и компетентностей в условиях быстро меняющихся инновационных преобразований.

На современном этапе инновационного развития государства актуальность приобретает исследование *ключевых компетентностей* необходимой для успешной самореализации личности, *для обеспечения ее конкурентоспособности* на рынке труда и мобильности, и перспектив карьерного роста на протяжении жизни [1-6].

В Законе Украины «Об образовании» указано, что *«компетентность* – динамическая комбинация знаний, умений, навыков, способов мышления, взглядов, ценностей, других личных качеств, что *определяет способность личности успешно социализироваться, проводить профессиональную и/или дальнейшую учебную деятельность»*.

Обращаясь к проблеме, разработке классификаторов специальностей и квалификаций в условиях стандартизации образования, можно отметить особенности современного рынка компетенций:

− с *одной стороны*, это предлагаемые учебными заведениями знания, умения и навыки, необходимые для *освоения предметных компетенций* в процессе образовательного процесса;

− с *другой стороны*, это компетенции, которыми уже владеют отдельные лица, а также компетенции, востребованные сферой труда и в которых заинтересованы работодатели, то есть так называемые *ключевые компетенции, которые в дальнейшем состоят в компетентности.*

В современных социально-экономических условиях *работодатели заинтересованы в таких выпускниках*, которые *имеют высокий уровень* компетенций: информационно-коммуникационных, *инновационных*, адаптивных, социально-профессиональных, интеллектуальных, психолого-педагогических, и т.д., [1-6].

Развивается «рынок труда» и «рынок личностей», предъявляющих к подрастающему поколению, к выпускникам ВУЗов высокие требования.

Сегодняшним выпускникам в скором будущем предстоит принять на себя все бремя проблем, которые необходимо решать в постиндустриальном обществе современных цивилизованных рыночных отношений.

В этой связи, одной из приоритетных задач образования становится создание условий для *формирования конкурентоспособной личности*, способной самостоятельно, результативно, ответственно и морально решать общественные и свои личные (профессиональные и непрофессиональные) проблемы.

Создание соответствующих условий для развития личности, *позволит* образовательным заведениям *повысить качество подготовки* выпускников и

специалистов-профессионалов, *к профессиональному самоопределению, самостоятельной жизни, самореализации, социализации, и сформировать высокий уровень их конкурентоспособности* в быстроизменяющихся условиях инновационной деятельности. Именно поэтому особое значение приобретает актуальность и важность изучения и решения проблемы «научно-методического обеспечения формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности» [1-6].

С целью решения выше указанных общественно значимых проблем нами предложена авторская *интегративная комплексная система научно-методического обеспечения* формирования компетентностей конкурентоспособной личности в условиях инновационной деятельности. В целях ее реализации нами разработана и внедряется авторская «*Психолого-организационная технология* формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности организации**»**. (далее «Технология») [1-6].

Технология состоит из двух взаимосвязанных и взаимодополняющих моделей, соответствующих диагностическому этапу исследования (поисковому и констатирующему) и коррекционно-развивающему этапу (формирующему) исследованию, а именно: 1) *Диагностическая модель экспертизы компетентностей конкурентоспособности личности*;

2) *Коррекционно-развивающая модель рефлексивно-инновационного тренинга, коучинга* «Современные психологические технологии формирования компетентностей конкурентоспособной личности в быстро меняющихся условиях инновационной деятельности организаций» (В.Чудакова). «Технология» содержит основные блоки: информационно-смысловой, диагностический, аналитически-интерпретационный и прогностический и коррекционно-развивающий.

Рассмотрим общий дизайн, содержание и структуру каждой из моделей (составляющих) авторской «Технологии»:

− **«1. Диагностическая модель экспертизы** компетентностей конкурентоспособности личности» [1-6]. Для ее реализации нами подобраны, экспериментально проверены, надежные и валидные интегративные психодиагностические *методы экспертизы* (опросники, тесты); эксперимент; *методы математической статистики* (корреляционный, факторный анализ) с использованием современных программ обработки данных. Произведена математически-статистическая обработка эмпирических данных результатов эксперимента в ходе констатирующего и контрольно-аналитического этапа.

По результатам реализации модели технологии нами *определено состояние* сформированности компетентностей конкурентоспособности личности, в частности:

- компетентность инновационности; личностные качества;
- праксиологические компетентности (психолого-профессиональные),
- когнитивные (познавательные) компетентности;
- коммуникативные компетентности;

- рефлективности и самоосознания себя как профессионала;
- мотивационной компетентности; самоактуализации;
- компетентностей психологической стойкости, стрессоустойчивости и способности к быстрой адаптации; эмоционально-волевой саморегуляции; разрешение конфликтов;
- целеполагание – психотехнологии постановк достижении целейи т.д.

– **«2. Коррекционно-развивающая модель рефлексивно-инновационного тренинга, коучинга** [1-6]**:** "*Современные психологические технологии формирования компетентностей конкурентоспособной личности в условиях инновационной деятельности*". Для ее реализации нами разработаны, апробированы и внедрены учебные образовательные модули авторской программы специальной психологической подготовки: общая и индивидуальная.

В процессе разработки этого спецкурса учитывались основные факторы, влияющие на формирование компетентностей конкурентоспособной личности в быстро изменяющихся условиях инновационной деятельности, которые выявлены нами на диагностическом этапе по результатам математически-статистического анализа.

Для экспериментальной проверки и внедрения этой модели технологии нами подобраны, *разработаны интегративные методы специальной психологической подготовки и коррекции.* Как благоприятны для обучения взрослых: мультимедийные лекции и презентации; креативные коррекционные методы; развивающие учебно-ролевые и деловые игры; выполнение творческих задач; межгрупповая дискуссия; социально-психологические тренинги, рефлексивно-инновационный тренинг, рефлексия задач, упражнений, техник и занятий; коучинг, психотерапевтические практики, консультирование. Их реализация способствовала овладению специальными приемами решения типовых проблем и обеспечения благоприятных условий и факторов сформированности компетентностей конкурентоспособной личности в быстро изменяющихся условиях инновационной деятельности. Особое внимание в процессе формирующего эксперимента исследования заслуживает рефлексивно-инновационный тренинг и коучинг (далее РИТ):

1). *Общая* учебная программа спецкурса многоуровневого рефлексивно-инновационного тренинга, коучинга. *«Реализация компетентностного ориентированного обучения: научно-методическое обеспечение формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности»*

- *нацелена* на овладение психолого-педагогическими знаниями, умениями, навыками *проведения экспертизы* (диагностики, оценки, прогнозирования)
- и использование коррекционно-развивающих интерактивных методов
- для формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности.

Рефлексивно-инновационный тренинг (РИТ) - *практика*

психологического воздействия,

- базирующаяся на активных методах групповой работы,
- обеспечивающая осознание и освобождение от стереотипов непродуктивного жизненного опыта и деятельности
- путем ее переосмысления и высвобождения благодаря этому инноваций, ведущих к преодолению проблемно-конфликтных, возникающие в процессе решения практических задач в сфере общения, деятельности, личностного развития, профессионального самосовершенствования и коррекции Он представляет собой систему специально организованных развивающих взаимодействий между участниками и их взаимообогащение.

Преимущество инновационной разработки над традиционными методами обучения.

Рефлексивно-инновационный тренинг позволяет за небольшой промежуток времени:

- решить задачи интенсивного формирования и развития способностей, необходимых для реализации профессионального и личностного самоопределения;
- сосредоточение на этом усилий позволяет достигать оптимального раскрытия и задействования творческого потенциала личности в жизни и профессиональной деятельности;
- раскрыть новые возможности для успешного инновационного решения многих задач профессиональной деятельности;
- эффективного формирования личности с задействованием ее личных усилий и резервов;
- обеспечить поиск человеком в себе мобилизующих факторов для выхода из затруднений, экстремальных и проблемных ситуаций.

Выступает как средство:

- высвобождение творческого потенциала,
- повышение личностного и профессионального роста,
- развития и коррекции всевозможных человеческих изменений.

Результатом являются заметные личностные и профессиональные изменения, происходящие у участников [1-6].

Общий дизайн и структура учебной «индивидуальной программы» «Технологии»

Образовательные модули индивидуальной программы РИТ
- **I-й модуль:** Теоретические и методические средства проведения рефлексивно-инновационного тренинга, коучинга (РИТ).
- **II-й модуль:** Развитие коммуникативной и интерактивной компетентности.
- **III-й модуль:** Компетентность преодоления психологических проблем: страхов, фобий и других травмирующих воспоминаний.
- **IV-й модуль:** Компетентность преодоления жизненных кризисов, развитие психологической устойчивости, стрессоустойчивости и способности к быстрой адаптации.
- **V-й модуль:** компетентности рефлексии, осознание себя, навыки

использования эффективных стратегий создания адекватной самооценки и уверенности в себе.
- **VI-й модуль:** Компетентность предупреждения и урегулирования межличностных противоречий и конфликтных ситуаций.
- **VII-й модуль:** Развитие компетентности целеполагания: стратегии и тактики постановки и достижения целей.
- **VIII-й модуль:** компетентности преодоления профессионального стресса и синдрома профессионального выгорания личности и организации.
- **IX-й модуль:** Компетентность создание положительной мотивации.
- **X-й модуль:** Компетентности овладения искусством публичных выступлений.
- **XI-й модуль:** Компетентности «технологии эффективного проведения дискуссий - разновидности споров».
- **XII-й модуль:** Истоки современных психотехнолий формирования компетентностей конкурентоспособности личности, особенности их использования. Подведение итогов РИТ. Итоговый контроль РИТ. Ритуал «завершение» РИТ.

В результате настоящего исследования нами:

1) ***Выяснены*** теоретико-методологические основы и состояние разработанности проблемы психологии формирования конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности и ее научно-методического обеспечения; ключевые компетентности XXI века при формировании компетентностей конкурентоспособности личности.

2) ***Определены*** приоритетные профессионально важные качества и навыки, которые необходимы для формирования компетентностей конкурентоспособности личности субъектов образовательного процесса в условиях инновационной деятельности; специфические, *интегральные компоненты психологических компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности;* систему соответствующих ключевых психолого-педагогических факторов, многомерную корреляционную и факторную структуру их взаимосвязей, личностных детерминант и условий, способствующих или мешающих формированию компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности;

Выявлена латентная (скрытая) структура факторов приоритетных компетентностей, которые необходимы для формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности организаций, которые выделились в основные факторы:

Фактор 1. Компетентности целеполагания, в частности, овладение эффективными стратегиями постановки и достижения целей; определение своей миссии и своего предназначения.

Фактор 2. Мотивационная компетентность, в частности умение создавать положительную мотивацию.

Фактор 3. Компетентности преодоления психологических проблем и развитие стрессоустойчивости, в частности: овладение навыками гибкого

реагирования на ситуацию; умение выйти на новый уровень управления своими состояниями; умение приобретать эмоциональную устойчивость в сложных жизненных ситуациях и способность к быстрой адаптации; овладение методами избавления от чувства оскорбления, вины, зависимостей и других комплексов; умение переформировать последствия психологических травм и других травмирующих воспоминаний; умение развивать стрессоустойчивость и способность к быстрой адаптации; умение использовать методы переформирования страхов, фобий, тревоги, пессимизма и депрессии.

Фактор 4. Коммуникативная компетентность: овладение технологиями эффективного взаимодействия с людьми (коллегами, руководителями, учащимися, родителями, родными и т.п.); умение налаживать отношения доверия и сотрудничества; умение разрешать межличностные противоречия.

Фактор 5. Специальные (специфические) компетентности: преодоление конфликтов и разрешение межличностных противоречий; овладение искусством публичных выступлений; преодоление профессионального стресса и синдром профессионального выгорания.

Фактор 6. Инновационная компетентность: состояние уровня инновационности (положительный, нулевой уровень, отрицательная инновационность) и тенденции инновационности (интеллектуально-теоретическая направленность, эмоционально-практическая направленность).

3) ***Установлено,*** что внедрение разработанной «психолого-организационной технологии формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности организации» *является действенным средством научно-методического обеспечения* подготовки по реализации компетентностного подхода.

4) ***Разработана:*** − структурно-функциональная модель «Психолого-организационной технологии формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности организации»; − комплексная система «научно-методического обеспечения формирования компетентностей конкурентоспособной личности в условиях инновационной деятельности»: а) *осуществлен подбор, подбор и определение* надежного и валидного психолого-педагогического диагностического инструментария; б) *разработаны* интерактивные развивающе-коррекционные методы; в) разработаны, апробированы и внедрены образовательные модули двух начальных программ тренинга для учителей, г) *разработаны, апробированы и внедряются* «технология» и модели ее реализации – «Психолого-организационная технология формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности».

Реализация авторской инновационной психолого-организационной технологии предоставила возможность решения общественно значимой задачи сформированности компетентностей конкурентоспособной личности в условиях инновационной деятельности организаций.

Это открывает перспективы дальнейшего изучения изучаемой проблемы: − усовершенствование системы подготовки / переподготовки / повышения квалификации; − создание системы психологического консультирования,

коучинга.

Внедрение «Технологии» нами осуществляется в образовательных и научных организациях Украины (2016-2022), а также успешно реализуется в рамках международных проектов содружества образовательных программ Веры Чудаковой в Республике Узбекистане (2018-2022) и Республике Казахстан (2021-2022).

Литература

1. Чудакова В. П. Авторская технология решения проблемы «формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности». *Zamonaviy psixologiya: muammo va yechimlar. Respublika ilmiyamaliy konferensiyasi maqolalari to‘plami* (2021-yil 20-noyabr, куни Муқимий номидаги Қўқон давлат педагогика институти «Амалий психология» кафедрасида «Замонавий психология), QDPI 2021. yil. 188 b. B**.** 34-39

2. Чудакова В. П. Интегративный характер компонентов «технологии формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности». *Вестник интегративной психологии // Журнал для психологов. Вып. 23.. – Бухара- Ярославль: МАПН, 2021. – 422 с.* С. 370-377. URL:¨http://Psixologiyabuxdu.uz

3. Чудакова В. П. Особенности внедрения программы «Научно-методическое обеспечение технологии формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности» с применением дистанционных форм и методов обучения. Масофавий таълимни ташкил этишнинг педагогик-психологик жиҳатлари. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами (28.10.2021, Tashkentskom osudarstvennom universitete vostokovedeniya). – Тошкент, 2021. – 655 б. В. 406-423.

4. Чудакова В. П. Особенности осуществления рефлексивно-инновационного тренинга «современные психологические технологии формирования компетентностей конкурентоспособной личности в условиях инновационной деятельности. Актуальные вопросы психологии, педагогики, философии XXI века. Междисциплинарный сборник научных статей. Выпуск №2. Дополнено. / под ред. С. Д. Максименко, В. П. Чудаковой, М. Н. Усмановой, В. В. Турбан, М. М. Бафаев. – Киев-Бухара: БГУ, 2021. – 565 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728717

5. Чудакова В. П. Перспективность и особенности реализации «технологии формирования компетентностей конкурентоспособности личности педагогов в условиях инновационной деятельности» с применением цифровых технологий. *«Тамоюлҳои муосир ва омилҳои рушд дар татбиқи технологияҳои рақамӣ»,* дар асоси маводи конфронси байналмилалии илмӣ ва амалӣ, ки 1-2 апрели соли 2021, шӯъбаи методикаи таълими ибтидоӣ, Донишгоҳи давлатии Бухоро мебошад. 2021. Бухоро: Донишгоҳи давлатии Бухоро. 579 b. B. 24-30.

6. Чудакова В. П. Реализация «современных психотехнологий формирования компетентностей конкурентоспособной личности в условиях инновационной деятельности»: технология, модели и инструментарий. *XXI аср психологияси: Халқаро илмий-амалий конференция материаллари. – Бухоро, 2021. – 338 б. В. 285-292.* URL: http://psixologiyabuxdu.uz/; URL: https://t.me/joinchat/bCaWVmGmChBkMzAy.

BILIMLENDIRIWDI INTEGRACIYALAWDA INNOVACION TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANÍWDÍŃ ÁHMIYETI

A.T. Tilegenov *– ÓzPIIII Qaraqalpaqstan filialı direktorı, p.i.k, professor*
A.O. Temirbekova *– Ájiniyaz atındaǵı NMPI oqıtıwshısı*

Jas áwladtı kámil insan etip tárbiyalap jetilistiriwde milliy qádiriyatlardıń ayrıqsha áhmiyeti bar ekenligine itibar qaratıldı. Milliy qádiriyatlar xalıqtıń neshe-neshe ásirler dawamında toplaǵan materiallar, mádeniy, ruwxıy miyrasların qamtıp aladı. Xalıqtıń ótmishi, arzıw-ármanları, úrp-ádetleri, mádeniyatı, tariyxı onıń menen ómir boyı birge jasap kiyatırǵan xalıq dóretiwshiliginde óz sáwleleniwin tapqan boladı. Sonlıqtan ózligin qayta tiklewde xalıq dóretiwshiligi úlken áhmiyetke iye bolıp otır. Xalıq dóretiwshiliginiń úlgilerin tálim-tárbiya beriwde qollanıw búgingi kúndegi aktual wazıypalardan esaplanadı.

Álbette, integraciyalawdıń ózi bul bir pútin sistemaǵa keltiriw bolıp tabıladı. Oqıwshılarǵa predmetler boyınsha barlıq qolaylıqlardı tuwdırıw bolıp tabıladı. Solay eken, biz oqıwshılarǵa dún`ya júzilik bilimler alıwǵa imkaniyat jaratıwımız kerek. Olarda jańa pedagogikalıq texnologiyalar tiykarında bilim, kónlikpe, uqıplılıqlardı qáliplestiriwimiz kerek.

Dáwirdiń qızǵın talapları hám jámiyet rawajlanıwı menen barabar rawajlanıp barıwshı nızamlarǵa tiykarlanıp, dún`ya tájiriybesine súyengen halda Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı baslanǵısh tálim mektepleriniń tayanısh oqıw rejesi dógereginde ana tili, oqıw, matematika, dene tárbiyası, muzıka, súwret, ekonomika hám tábiyat tálimi bólimleri usılar menen birge insan hám jámiyet cikline birlesken integral tálim tarawı kiritiledi. Bul tálim tarawı balanıń jeke fizikalıq hám ruwxıy baylıǵın támiyinlewde zárúrli áhmiyetke iye. Bul tarawdıń tálim beriw barısında balanıń fizikalıq jaqtan shınıǵıwın támiyinlewge xızmet qılatuǵın eń áhmiyetli kónlikpeler ádep-ikramlıq normasın biliwshi milliy úrp-ádetler, kiyiniw ádislerin, kishipeyillik hám gózzallıqtı payda ete alıw kónlikpesi, dún`yanı, jámiyetti materiallıq támiyinlewdi, adamzat dúnyasın hám adam iskerligin reńler járdeminde oylap sáwlelendire alıwǵa, milliy ideyanı insannıń pikir-oyların túrli muzıkalı tarawlar járdeminde ańlaw kónlikpesi, sonday-aq, shańaraq hám onıń ekonomikalıq tiykarları haqqında dáslepki eń ápiwayı kónlikpelerdi payda etedi.

Mektep sabaqlıqların jazıwda, yaǵnıy olardıń mazmunında tálim-tárbiyalıq oqıw materiallarınıń úzliksiz túrde beriliwi, sabaqlıqlardıń integraciyasına úlken itibar beriw kerek. Házirgi waqıtta integrativ sabaqlıqlar jaratıw aktual’ máselelerden sanaladı. Integraciya xalıq bilimlendiriw tarawında ámelge asırılmaqta. Solay eken, hár bir sabaqlıqtı jaratıwda bul máselelerge úlken itibar beriliwi zárúr. Pánlerdi integraciyalaw – bul sáykes pánlerdiń bir jerge toplap oqıtılıwı bolıp tabıladı.

Baslawısh tálimdi integraciyalaw máselesi de házirgi kúnde júdá kerekli. Óytkeni, keleshek áwladqa bilim beriw, yaǵnıy olardıń sanasında sistemalı ilimiy túsiniklerdi qáliplestiriw basqıshı usı jerden baslanadı.

Ulıwma tálimniń birinshi basqıshı bolǵan baslanǵısh bilim beriw balanı pikirlewge, oylawǵa, óz pikirin aytıwǵa hám juwmaq shıǵarıwǵa, sawatlandırıw tiykarında bekkem rawajlanıwın támiyinlewge xızmet etedi.

Baslawısh tálim Mámleketlik standartı oqıw pánleri boyınsha emes, bilim tarawları, jámiyet talapları boyınsha belgileniwi tiyis. Bilimlendiriw tarawları boyınsha standart kórsetkishler baslawısh mekteptiń ámeliy oqıw pánleriniń mazmunına tiykarlanıp ǵana qoymastan balalardıń jas hám rawajlanıw ózgesheliklerin, talap hám imkániyatlarınan kelip shıqqan túrinde jámiyetlik talapqa bilim mazmunınıń kólemin shegaralaw, bilim bólimlerin integraciyalaw imkaniyatların beredi.

Ana tili tálimi balalardıń esitiw, kóriw, seziw, oylaw qábiletlerin keńeytiwge, olarda erkin pikirley alıw, basqalardıń pikirin ańlawǵa óz pikirlerin awız-eki hám jazba ráwishte erkin bayan ete alıwǵa hám de jámiyet aǵzaları menen erkin qatnasta bola alatuǵın kónlikpe hám bilimlerin rawajlandırıwǵa xızmet qıladı. Bul orında ana tili tálimine oqıw páni emes, bálkim pútin sistemasın ulıwmalastırıwshı tálim standartı kórsetkishleri balanıń pikirin sawatlı logikalıq oylawǵa, izleniwge, esapqa alǵan jaǵdayda bayan ete alıwǵa úyretiw kóz-qarasınan belgilenedi. Baslanǵısh tálim basqıshında oqıwshılardıń ana tili tálimi tarawı boyınsha tayarlıq dárejesine qoyılatuǵın minimal talaplar tómendegi standart ólshewi arqalı sáwlelenedi.

Oqıw texnikası, basqıshlardıń pikirin hám tekstiniń mazmunın ańlaw hám de pikirlerin jazba túrde bayan etiw qábileti.

Oqıw texnikası – balanıń sawatlı jazba sóylew belgilerin sóylew qábiletin almastırıw kónlikpesin anıqlaw maqsetinde kiritilgen. Bul arqalı oqıwshınıń tanıs emes bolǵan tekstti tásirli oqıw tárizli yaǵnıy minutqa tekstten neshe belgi oqıy kórsetkishi alınǵan. Klasstan-klassqa ótiw menen muǵdarlıq kórsetkishtegi belgiler sanasıwı menen birge berilgen tekstti oqıwdaǵı talaplar da balanıń jasına sáykes ráwishte artıp baradı.

Basqalardıń pikirin hám tekst mazmunın ańlaw qábileti balanıń awız eki bayan etip atırǵan basqanıń pikirin hám jazba tekst mazmunın ańlay alıw dárejesin anıqlaw maqsetinde kiritilgen.

Bul kórsetkishler 10 minutta qansha betti basqalardıń hám tekst mazmunın ańlaw hám de onı awızeki bayan ete alıw dárejesin anıqlaydı.

Pikirdi jazba túrde bayan etiw qábileti quramalı process bolıp ana tili táliminiń maqseti sol kórsetkishlerde iske asırıladı. Oqıwshı tárepinen dúzilgen tekstte sáwlelenedi.

- Pikirdi logikalıq izbe-izlikte súwretlep kórsetiw.
- Pikirlew temasınıń quramalılıǵınıń dárejesi (ápiwayı, quramalı, jıynaqlı, konkret, abstrakt hám t.b.) bahası.
- Temada tildiń sáwleleniw qurallarınan paydalanıw dárejesi, imlalıq jazba sawatlılıq.

Muǵallimniń sóylew, túsindiriw metodı eń bir jedelli metodlardan bolıp, ol sabaqtıń barlıq basqıshında qollanıp otırıladı. Baslawısh klass oqıwshılarınıń tájiriybesi menen bilimniń jetkiliksiz bolıwına baylanıslı muǵallim hár bir isti oqıwshılardıń tájiriybesine jeterli etip túsindirip barıwǵa tuwra keledi. Túsindiriw metodı sabaqtıń maqsetine baylanıslı hár qıylı túrde qollanılıwı múmkin. Máselen: Xabarlaw – bunda muǵallim belgili bir túsinik boyınsha xabarlaydı. Máselen: “Menshikli” atlıqlar barlıq orında bas hárip penen jazıladı, “Soraw gáptiń keynine soraw belgisi qoyıladı” hám t.b. Bul jaǵdayda muǵallimniń túsindiriwi ayrıqsha orın tutadı. Bunda muǵallim tildi analiz

etiw, qaǵıydanı ózi tárepinen shıǵarıw, solardı qollanıw jolların kórsetiw, dálillew, bulardıń barlıǵın kórsetpelilik, mısallar arqalı jańa túsiniklerge qaray alıp barıw jolı menen isenimli túrde túsindiredi. Bul metodtıń qolaylılıǵı sonda, olda bolsa, bilim menen kónligiw kórsetpelilik penen tıǵız baylanısta alıp barıladı.

Oqıwshı muǵallimniń túsindiriwin tıńlaydı, qadaǵalaydı, kóredi, muǵallimniń kórsetken úlgileri boyınsha pikir júrgizedi, dálillew jolların qásterleydi. Bul jaǵdaylar oqıwshınıń belgili bir túsinikke sanalı keliwine alıp keledi. Muǵallimniń pikirinde, sózinde ekilik bolmaw, temanıń maqseti anıq wazıypa belgili bolıp oqıwshınıń el boyınsha qabıl etiwine, izbe-izlikke salıwına, qadaǵalawına, keyin ala qollana biliwine qolaylı bolıp barıwına muǵallim ǵamxorlıq jasawı tiyis.

Ullı pedagog V.A.Suxomlinskiy “Klasstan tıs jumıslar bolmaǵanda sabaqlıqlardı oqıw, qurı yadlap alıwǵa aylanǵan bolar edi” – dep kórsetedi.

Házirgi kúnde sabaqtıń hár túrli formaları menen bilim sırları úyrenilmekte. Mısalı: oyın forması, jarıs forması, soraw-juwaplar, sayaxat sabaqlar balanıń aqıllılıq dárejesi, oy-sanası, oyın oynaw yaki óz kózi menen kórip muǵallimniń analizlep beriwi arqalı ósip rawajlanadı.

Klastan tıs jumıslardı shólkemlestiriw muǵallimniń óz betinshe kóp, tereń izleniwshilikti talap etedi. Dáwir talabına say klastan tıs jumıslardı sheber shólkemlestiriw arqalı hár bir muǵallim tájiriybe toplawı sózsiz. Bul mashqala kóbirek respublikamız rayonlarında hám awıllıq mekteplerde jiyi gezlesedi.

Basqa da balalardıń oy-órisin rawajlandırıwǵa baylanıslı házirgi kúnde bala psixologiyasına say sabaq materiallarına baylanıslı oyınlar shólkemlestiriw jańa tema túsinigin keńnen qabıllawına tiykar boladı.

Bul taraw boyınsha Respublika bilimlendiriw hám aǵartıwshılıq xızmetkerleri bir qansha jumıslar islemekte. Solardıń biri oqıwshılardıń bilimin tekseriwdegi test, reyting usıllarınan qollanıw bul oyınlar oqıwshını ózinshe oylanıwǵa testke tayarlanıwǵa járdemlesedi.

Oqıtıwshı sabaq procesinde oqıwshı menen demokratiyalıq qatnasta bolıwı lazım. Bunda oqıwshı menen múnásibetler óz-ara doslıq, húrmet-izzet tiykarında ámelge asırılıp otırıladı. Qatnasıqtıń bul túri házirgi zaman talaplarına tolıq juwap beredi. Bulardıń barlıǵı biziń jámiyetimizdiń erkin-demokratiyalıq halda qurılıwına óziniń járdemin tiygizedi.

Ádebiyatlar

1. Ключарев Г.А. Образование взрослых как фактор интеграции (социально-политические аспекты) // Интеграционные процессы в образовании взрослых: Материалы научно-практической конференции /Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Н.Н. Лобановой, Е.А. Соколов-ской. - СПб.:РАО ИОВ, 1996.

2. Кулюткин Ю.Н. Интеграция знаний учителя как психологическая проблема // Проблемы интеграции и дифференциации подготовки и повышения квалификации педагогических кадров: Межвузовский сборник научных трудов. - Самара: Из-во СамГПИ, 1993. -с.10-16.

3. Майзель И.А. Интегративные процессы в науке: история и современность // Диалектика как основа интеграции научного знания. - Вып.XII-Л.,1984.

4. Максимова В.Н. Интеграция в системе образования. - СПб.: Изд-во ЛОИРО, 1999.-833с.

5. Махмутов М.И., Артемьева Л.А. Вопросы интегративного потенциала дидактики // Проблемы интеграции процесса обучения в СПТУ: Сб. Науч. тр. / Ред. кол.: М.И. Махмутов и др., - М.: изд. АПН СССР, 1989.

6. Ж.Қайырбаев. Биринши класста саўат ашыў дәўири. Нөкис, Билим.1998.

7. Қ.Қосназаров, А.Пазылов, А.Тилегенов. Педагогика. –Нөкис.: Билим, 2009.

ӨЗЛЕСТИРМЕЎШИЛИК МАШҚАЛАСЫНЫҢ ШЕТ ЕЛ АЛЫМЛАРЫ ТӘРЕПИНЕН ҮЙРЕНИЛИЎИ

З.Ш. Шеримбетова *– НМПИ*
“Психология” кафедрасы доценти

Қандайда бир органикалық кемшиликлерге ийе болмаған оқыўшы мектеп дәстүри көлеминде билимлерди өзлестириўи мүмкин екенлиги мектеп әмелиятында дәлилленген, бирақ өзлестириўдиң зәрүр дәрежесине барлық жағдайларда ерисиў қыйын, айырым оқыўшылар оқыў материалын қыйыншылық пенен өзлестиреди. Олардың айырымлары тийкарғы пәнлер бойынша узақ ўақыт өзлестире алмайды. Педагогика пәниниң түрли тараўлары қәнигелери бул машқаланың ол яки бул тәреплерине де итибар қаратады. Дидактлар изертлеў объекти сыпатында педагогикалық шәраятларды, өзлестиримеўшиликти жоқ етиўге имкан беретуғын оқыў-тәрбия процессиниң өзгешеликлерин үйренеди. Психологлар оқыў процессинде болатуғын өзлестирмеўши оқыўшының шахс өзгешеликлери, олар оқыў хызметиниң өзине тәнликлерин анықлаўға итибар береди.

Дидактлардың жумысларында өзлестирмеўшилик себеплерин анализ қылыўға көбирек дыққат аўдарады. Буның менен байланыслы рәўиште мектепте тәлим методикасы ҳәм оны шөлкемлестириў, шаңарақтағы тәрбия шәраятлары ҳәм басқалар қарап шығылады. М.А.Даниловтың шығармаларында оқыў ислери сыпатын арттырыў, тийкарғы дидактикалық принциплерди әмелге асырыў тийкарғы идея болып есапланады. М.А.Данилов оқыўшылар билими сыпаты ҳәм өзлестириўди белгилейтуғын себеплер қатарына төмендегилерди киритеди: оқыўшыға тәлим ҳәм тәрбия бериўде оқытыўшы жумысының сыпаты, үй ўазыйпасын орынлаўды шөлкемлестириў, күн тәртиби ҳәм шаңарақта бақлаў, оқыўшыға болған жәмәәттиң пикири, оқыўшының үзликсиз ақылый мийнетке көнлигиўи. Соның менен бирге автор өзлестирмеўшилик себеплерин жоқ етиўде үйде ҳәм класста сабақ ўақтында оқыўшылардың өз бетинше жумысларын шөлкемлестириўге үлкен әҳмийет береди. Улыўма дидактикалық талаплардан тысқары сабақты шөлкемлестириўде, оқыўшылардың өз бетинше жумысларында жоқарыдағы китапларда айырым оқыўшыларда сабақтан артта қалыўды жоқ етиў жолларынан бири сыпатында оларға индивидуал жантасыў зәрүрлигин айтып өтеди. Бул мәселени қарап шығыўда дидактика психологияға жақын келеди. Бул авторлар тәрепинен ҳәр бир оқыўшыны үйрениў, оқыўда арқада қалыўдың психологиялық өзгешелигин

үйрениў тийкарғы ўазыйпа сыпатында илгери сүриледи. Жоқарыда атап өтилген дидактикалық жумысларды анализ қылып өтетуғын болсақ, билимлерди табыслы өзлестириўге жәрдем беретуғын психологиялық өзгешеликлерди ашыўда жеке система бар емес екенлигин аңлаў қыйын емес, оларда тийкарынан шахстың айрықша өзгешеликлери көрсетиледи, улыўма шахстың өзгешеликлери менен сәйкеслигине итибар берилмейди. Өзлестирмеўшиликтиң себеби сыпатында оқыўшының ақылый шаршаўынан қашыўға мейиллиги көрсетиледи.

Л.С.Славинаның өзлестирмеўши ҳәм тәртип бузыўшы оқыўшыларға арналған китабында жәнеде раўажландырылған. Л.С.Славина тәрепинен өзлестирмеўши оқыўшылардың ақылый хызмети өзгешеликлери “интеллектуал пассивлик” деп аталыўы айрықша қызығыўшылық оятады. Бул өзгешелик ойлаўды қәлемеў, ҳәр қандай ақылый шаршаўдан қашыўға умтылыўда көринеди. Буны оқыўшылар оқыў хызметин әмелге асырыўда, мәселен есаплаў шынығыўларын орынлап атырғанда көриў мүмкин.

Л.С. Славина төмендегише тәжирийбе өткереди: оқыўшыларға арифметикалық шынығыўларды оқыў хызметинде емес, дидактикалық ойынларда орынлаўды усыныс етти. Нәтийжеде бундай шәраятта оқыўшыларда интеллектуал пассивлик көринбеди. Бул тәжирийбеден алынған нәтийжелер мотивацияның ролин ашып берди, мотивацияға тәсир етип, оқыў хызмети өнимдарлығын асырыўы мүмкин. Ҳәр дайым ҳәм барлық балаларда мотивациядағы бундай өзгерислер оқыў хызмети процессиндеги ойлаў операцияларын орынлаўда қыйыншылықларды кемейттириў мүмкин бе?, деген сораў пайда болады.

Л.С.Славина оқыўшыларға жақсы таныс болған әпиўайы арифметикалық мысалларды орынлаўды тапсырады, унамлы нәтийже алыў ушын оларда бул тапсырмаларды орынлаў тилегин пайда етиўдиң өзи жеткиликли.

Билимлерди ийелеў яки оларды жаңа шәраятта қолланыў процессинде басқаша педагогикалық жағдай пайда болады. Тапсырмаларды орынлаў тилегиниң пайда болыўының өзи жеткиликли емес, оқыўшыларда қәлиплескен ақылый хызмет сыпатлары ойлаў операцияларын әмелге асырыў менен тығыз байланыслы.

Педагогикалық жәмәәтти характерлейтуғын өзлестирмеўшиликти жоқ етиўге психологиялық таярлық өнимли қурал ўазыйпасын атқарады. М.П.Кашиннинг айтыўынша, бундай шәраятта оқыўшылардың класстан-классқа қалдырылыўын жоқ етиў, машқаласына мүнәсибети өзгереди.

А.М.Александров, В.П.Малещенко, Э.Г.Якубалардың пикиринше, баслаўыш, орта ҳәм жоқары класс оқыўшылары ушын түрли пәнлерди оқытыўда өз бетинше жумыстың қыйынлығы бойынша дифференциал тапсырмалардан пайдаланады. Э.Г.Якубаның пикиринше, математиканы оқытыўда өзиниң күши жететуғын мәселени өз бетинше шешиў имканияты бериледи, буның менен оқытыўшы күшли оқыўшының имканиятлары ҳәм ис темпин, бос оқыўшылардың кемшиликлерин көреди, ҳәр бири менен индивидуал ислеў режесин дүзеди. А.А.Кирсанов, М.И.Махмутова, Н.Г.Атутовалардың пикиринше Татарстан мектеплеринде өзлестирмеўшиликти

жоқ етиў ушын активлестириў методларынан үнемли пайдаланыўды қосып алып барыў ҳаққында айтып өтеди. Машқаланың педагогикалық тәреплери анализ қылынған дидактикалық жумысларда оқыўшы қандай оқыўы, оқыў процессинде оның раўажланыў өзгешеликлери қандай, олар мектепте дус келген қыйыншылықларды қалай етип жеңип шығады, педагогикалық тәсир нәтийжесинде оның психикасында қандай өзгерислер жүз береди, мине усыған қусаған сораўларға жуўап берилмейди. Айырым изертлеўлерде дидактикалық ҳәм психологиялық тәреплерин бирлестириўге урынып көрген. Олардың бири А.А.Бударний, психологлардың изертлеўинше психологлардың изертлеўлерге сүйенип, сабақта оқытыўшы түсиндирген материалды бириншии класс оқыўшылары түрлише қабыл етиўи ҳәм өлестириўин үйренген. Оның алған нәтийжелери бойынша оқыўшылар жаңа оқыў материалларын қабыл етиўде ҳәм түсиниўде жүдә әҳмийетли айырмашылықлардың бар екенлигин анықлаған. Ф.Ф.Королев көп мектеплерде сөйлеўинде раўажланыўда арқада қалған, көриўде еситиўде арқада қалған кемшиликлери бар балалар да оқыўды таңлаған. Бул кемшиликлер сезилмейди, бирақ оқыўшылардың өзлестириўине тәсирин тийгизеди. Мектепте өзлестирмеўшилик улыўма билим бериў мектеплеринде сөйлеўинде, көриўинде, еситиўинде ҳәм басқада кемшиликлери бар балалар да оқыўын айтып өткен. Бул кемшиликлер сезилмейди, бирақ оқыўшылардың өзлестириўине тәсирин тийгизеди. Мектеплерде өзлестирмеўшилик машқаласын шешиў ушын балалар психологиясы ҳәм педагогикалық психология тараўларында алып барылған жумысларға тоқтап өтемиз. М.Н.Волокотина баслаўыш класс оқыўшыларын үйренип, тийкарғы өзгешелик олардың мүнәсибети ҳәм ақылый установкаларында екенлигин анықлады.

И.В.Дубровинаның пикиринше, психолог оқыў ислериниң дурыс усылларға үйретиў арқалы өзлестирмеўшиликти кемейтиў мүмкин. Р.С.Немовтың пикиринше, киши мектеп жасындағы оқыўшылар төмен оқыўының себеплеринен бири олардың есте сақлап қала алмаўында . Ондай оқыўшылардың орфографик саўатлылығын асырыў ушын тил сабақларында арнаўлы шынығыўлар жәрдеминде оператив есте сақлаўды раўажландырыў зәрүрлигин айтып өтеди.

Әдебиятлар

1. Майорова Н.Ф. Неуспеваемость. Как влиять и устранить её причины. СПб .: Знания. 1998. -216 с.

2. Меньшикова Е.А. Психолого-педагогические аспекты готовности детей к успешному обучению. Автореф. … кан.пед.наук. -Томск. 2000. -20 с.

3. Немов Р.С. Источники умственного развития детей младшего школьного возраста и причины их неуспеваемости. В кн.: Психология. Кн. 2. -М.: Гуман. Изд. Центр ВЛАДОС. 2003. -С. 360-366.

РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТАЪЛИМ ТАРАҚҚИЁТИ ОМИЛИ СИФАТИДА

Г.Т. Боймуродова *– п.ф.д (DSc)*
БухДУнинг Педагогика институти доценти

Бугунги кунда юртимизда Учинчи Ренесанс пойдеворини барпо этиш учун бизга замонавий илм ва яна бир бор илм, тарбия ва яна бир бор тарбия кераклигини таъкидлаб ўтиш жоиздир. Бу борада Муҳтарам Президентимизнинг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”да ҳам устувор вазифалар белгилаб берилган.

Маълумки, барча соҳалар тараққиётида рақамли технологияларнинг қўлланилиши юқори самарадорликни ҳамда кейинги мақсадларни амалга оширишнинг асосий омили бўлиб хизмат қилмоқда. Зеро, мамлакатимизда ёш авлоднинг замонавий ахборот коммуникацион технологиялардан фойдаланиш кўрсаткичининг кун сайин ортиб бориши эҳтиёжнинг заруратини кўрсатмоқда.

Шунингдек, Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “Тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз зарур ва шарт. Бу бизга юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради. Зеро, бугун дунёда барча соҳаларга ахборот технологиялари чуқур кириб бормоқда. Албатта, рақамли иқтисодиётни шакллантириш керакли инфратузилма, кўп маблағ ва меҳнат ресурсларини талаб этишини жуда яхши биламиз. Бироқ, қанчалик қийин бўлмасин, бу ишга бугун киришмасак, қачон киришамиз?! Эртага жуда кеч бўлади”.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, таълим тараққиётини ривожлантириш, устувор вазифаларни амалга ошириш, стратегик мақсадларнинг йўналишларини аниқлаш, рақамли технологияларнинг таълим соҳасида қандай шаклда жорий этиш, илмий асосланган ёндашувларни ўрганиш, амалиётга қўллаш, тизимлаштириш ва умумлаштириш асосида фойдаланиш зарур. Бу борада Республикамизда кўплаб ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, телевидение орқали онлайн дарсларнинг ташкил этилганлиги, талабалар ва ўқувчилар учун виртуал таълимни жорий этилганлигини мисол келтириш мумкин. Бундан ташқари Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг HEMIS платформаси, Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университетида мактаб ва академик лицей ўқувчилари ва талабалар АКТ соҳасида тўртта виртуал таълим тизими, Тошкент давлат иқтисодиёт университети “remote-education” масофавий таълим платформасининг дастурий таъминоти, Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида “Ўқув жараёнини ташкил этиш ва бошқариш” ахборот тизими ҳамда MOODLE масофавий таълим платформаси, олий таълим муассасаларининг расмий веб-сайтларида ҳам MOODLE, Platonus, Moodle LMS, SRS (Student Records System), MOOC каби масофавий таълим платформалари ҳамда мобил телефон ва планшетлар учун Google Classroom, Ereader иловалари ишга туширилиб онлайн дарсларнинг ташкил этилаётганлиги ва нуфузли хусусий ўқув марказлар ҳам замон талаби

асосида онлайн таълимни йўлга қўйилганлиги таълимни янги босқичга кўтармоқда.

Аммо, таҳлиллар шуни кўсатадики, рақамли технологиялардан таълим тизимининг барча босқичларида самарали фойдаланиш учун бир қанча муаммоларни мавжуд бўлиб, ахборот коммуникацион технологиялардан фойдаланиш ҳамда натижани қўлга киритиш учун қуйидагиларни бартараф этиш зарур. Жумладан:

✓ Интернет инфратузилмасини ва мобил операторлар хизматини такомиллаштириш;

✓ Ёшларнинг замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш маданиятини шакллантириш;

✓ Ўқув жараёнини инновациялашда сўнги рақамли технологиялардан фойдаланиш кўламини кенгайтириш;

✓ Таълим муассасаларида ахборот ресурслари, ўқитиш воситалари, ўқув ва лаборатория хоналари, медиастудия марказлари фаолиятини ташкил этиш;

✓ Ўқув жараёнига таълим технологиялари ва ахборот технологиялари интеграциясини жорий этишни жадал суръатда ошириш;

✓ Ўқув жараёнини модернизациялаш, медиа ресурсларни тайёрлаш ва мақсадли қўллаш;

✓ Таълим муассасасида интерфаол тақдимот, видео-конференциялар, виртуал заллар, электрон ресурслардан фойдаланиш тизимини ва масофавий ўқитиш жараёни учун шарт-шароитлар яратиш;

✓ Таълим олувчилар ва педагоглар учун лойиҳалар, диплом ва илмий тадқиқот ишларини муҳокама қилиш учун веб-сайтлар ишлаб чиқиш;

✓ Замонавий касбий малакага эга бўлган педагоглар жамоасини шакллантириш ҳамда узлуксиз малака оширишни йўлга қўйиш лозимлигини таъкидлаб ўтмоқчимиз.

Шу мақсадда ўқув жараёни рақамли технологиялар: компьютер, iPad, смарт-доскалар, планшет, таблет, фаблет, смарт-телевизорлардан фойдаланиб, рақамли муҳитни яратиш натижасида ёш авлодни бу жараёнга адаптивлигини ошириб бориш орқали IT- компетенцияларини шакллантириш лозим. Бунда таълим мазмунини модернизациялаш, ўқув жараёнини тўлиқ рақамлаштириш орқали мобиллик компетенцияни, шахсий ҳаётий тажрибага асосланган витаген таълим талабларига мослаштириш ва илғор хорижий тажрибалар асосида такомиллаштириш зарур.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномаси.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланганнги Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.

3. Abdullayev, M., Saidahror, G., & Ayupov, R. Рақамли иқтисодиёт – кадрлар тайёрлашнинг долзарб йўналишлари. 2020й. ttps://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2702.

4. S.S. Gulyamov, M.K. Abdullayev. O‘zbekistonda “1 million dasturchi” loyihasi amalga oshiriladi// Ma’rifat gazetasi. http://marifat.uz/marifat/ruknlar/fan/4373.htm

ВНЕДРЕНИЕ ЭЛЕКТИВНОГО КУРСА РОБОТОТЕХНИКИ ДЛЯ БАКАЛАВРОВ

В.Н. Казагачев *– ст. преподаватель кафедры «Технические дисциплины»*
Г.С. Айткалиев *– ст. преподаватель кафедры «Технические дисциплины»*
Е.Б. Лекеров *– ст. преподаватель кафедры «Экономические дисциплины»*
Казахско-русский международный университет
Казахстан, г. Актобе

Сегодня в Казахстане ведется массовое строительство индивидуальных жилых и административных зданий, объектов сервиса, торговли и культуры. В рамках программы по усилению транзитного потенциала в республике, строится, и реконструируется большое количество линейных инженерных сооружений, в частности, автомобильных и железных дорог, с устройством объектов инфраструктуры, на возведение которых и в основном используется местные материалы, расходуются значительные средства. При грамотном капиталовложении этот бизнес является весьма прибыльным и успешным. Доля строительной отрасли в ВВП страны по итогам 2021 года занимает 6,1%. По итогам текущего года объемы строительных работ выполнены на 4,6 трлн тг. С учетом влияния отрасли на развитие смежных отраслей, в том числе малого и среднего бизнеса, роль строительной сферы в экономике страны является существенной.

Более 33 тысяч жилья ввели в эксплуатацию в 2021 году в Казахстане. В целом в анализируемом периоде в эксплуатацию введено 32,43 тыс. индивидуальных домов и 1032 многоквартирных. Организациями всех форм собственности построено 98,9 тыс. квартир.

В общей сложности за десять месяцев 2021 года в строительство жилья было проинвестировано 1,9 трлн тенге – на 27,5% больше, 2020-го. При этом из общего объема выделенных средств 76,6% приходится на собственные средства бизнеса (застройщиков). Из них 554,7 млрд тенге, или 38,6%, – средства населения, в том числе средства, выделенные на долевое строительство.

Используя современные технологии и строительные материалы, можно снизить затраты, практически не теряя в качестве.

С каждым днем возрастает сложность и увеличивается разнообразие выполняемых строительных проектов. В то же время заказчики предъявляют все более жёсткие требования к срокам и качеству строительных работ. Чтобы повысить эффективность операционной деятельности и успешно конкурировать в современных условиях, строительным компаниям необходимо изменение методов ведения строительного бизнеса, в соответствии с мировыми практиками и технологиями. Для этого существуют роботизированные технологии, позволяющие ускорить процесс возведения зданий, улучшить качество выполняемых операций и снизить затраты на рабочую силу.

Роботы – технические средства, которые эффективно могут быть использованы для выполнения работ, связанных с высокой точностью и скоростью; в недоступных и опасных для жизни и здоровья условиях и средах; связанных с необходимостью внедрения техники, заменяющей тяжелый физический труд десятков и сотен человек; направленных на повышение эффективности охраны государства, окружающей среды и жизнедеятельности человека; по автоматизации предупреждения и предотвращения катастроф и аварий; по повышению производительности труда и т.д. [3].

Ведущими странами по внедрению роботов в строительство являются Япония, США, Германия, что объясняется значительным увеличением объемов строительства и высоким уровнем социальных требований.

В связи с большой относительной стоимостью средств робототехники первоначальное применение средства роботизации стали находить на специфических дорогостоящих работах: подводное строительство, устройство тоннелей, спецсооружений.

Рассмотрим применение роботов-строителей.

Роботы для земляных работ: Земляные работы являются одними из самых сложных строительных работ. Роботы в этой сфере представляют собой обычные экскаваторы, управление которыми обходится без участия человека. Робот-экскаватор Brokk может использоваться в различных задачах, так как обладает возможностью быстрой смены оборудования. Кроме земляных и демонтажных работ, робот ломает огнеупорные материалы, железобетонные и металлические конструкции, выгребает мусор, проводит погрузочные и аварийно-спасательные работы.

Рис.1. Робот-экскаватор Brokk

Робот-экскаватор компании Husqvarna DXR 250 предназначен для выполнения различных земляных работ, а также для разрушения строительных сооружений в труднодоступных для человека местах. Робот способен автономно перемещаться при помощи гусениц, а также работать с использованием дополнительных инструментов: отбойного молотка, ковша и клещей. Управление машиной осуществляется при помощи пульта дистанционного управления.

Рис.2. Робот-экскаватор DXR 250

Роботы для демонтажа: Наряду с монтажными работами весомое место занимают демонтажные операции. Снос зданий и сооружений иногда занимает много времени, но современные технологии позволяют значительно ускорить этот процесс. Робот Bob Cat легко справится с демонтажем зданий и сократит ваши расходы на рабочую силу за счет своей автономности. На практике один оператор с дистанционно управляемой машиной оказывается дешевле и производительнее бригады из 16 рабочих-строителей.

Роботы для внутренней отделки: По завершению первичного строительства необходимо обратить внимание на отделочные работы. Уже стало возможным доверить такую тонкую и ответственную работу, как штукатурка стен роботу-штукатурщику INTONAX.

Робот INTONAX 3 выполняет гипсовую штукатурку стен, выравнивая, разглаживая и затирая поверхность стены с идеальным результатом, абсолютно самостоятельно без вмешательства человека с помощью запрограммированных действий. Кроме штукатурки робот способен выполнять покрасочные работы, поскольку оснащён покрасочным манипулятором.

Роботы для транспортных и специальных работ: На стройке важную роль играет вопрос транспорта, который служит для доставки стройматериалов от склада на строительную площадку.

Робогрузовик TerraMax используется в качестве грузового робоавтомобиля. Комплекс требует минимального участия и подготовки оператора. Основным предназначением TerraMax является обслуживание грузоперевозок во время боевых действий, но производитель заявляет, что его технические характеристики и функциональность позволяют выполнять перевозки стройматериалов и различных объектов в автономном режиме.

Транспортные и погрузочно-разгрузочные роботы: В процессе стройки важную роль играют транспортные работы и погрузо-разгрузочные работы, которые включают в себя перемещение тяжёлых грузов, доставку материалов, вывоз строительного мусора.

Роботы-погрузчики выполняют значительный объем погрузочно-разгрузочных работ благодаря их высокой мобильности и универсальности. Многофункциональный робот Mesa Robotics Acer можно использовать не только в военных целях, но и в строительстве. Робот с лёгкостью расчищает территорию для строительства, а также служит для погрузки материалов, оборудования и буксировки транспортных средств.

Роботы для специальных строительных работ: К специальным относят главным образом работы, связанные с особыми видами материалов и

способами производства, применяемыми при возведении конструкций или сооружений. Специальные строительные работы требуют повышения эффективности производства на базе научно-технического прогресса, широкого развития механизации и автоматизации технологических процессов.

Робот Robotic Cable Inspection System определяет информацию о кабеле посредством исследования его поверхности с помощью трёх сенсоров: теплового, звукового и визуального. Инженеры могут контролировать работу робота с помощью беспроводного интерфейса и наблюдать за происходящим через небольшую видеокамеру.

Водопроводные трубы подвергаются ржавчине и трещинам. Робот-водопроводчик опускают внутрь трубы для проведения диагностики. Он проходит внутри уложенной трубы и проверяет, не осталось ли в ней строительного мусора, а в случае обнаружения мусора, робот чистит трубу. Вся информация, собранная механическим помощником, мгновенно попадает на монитор инженера.

По расчетам экспертов, несмотря на дороговизну технологий создания самих роботов, их массовое внедрение позволит в разы сократить себестоимость строительства и сроки возведения здания до минимума. Как мы видим, научно-технический прогресс в области строительства уже существенно приносит свои плоды. Роботы и автоматизированные машины активно применяются в строительном процессе и с каждым днем всё более совершенствуются и избавляют людей от трудоёмких операций.

Профессиональная деятельность выпускников-строителей, в ближайшем будущем будет связана с эксплуатацией различных роботизированных систем для выполнения своих обычных, повседневных обязанностей с использованием инновационных технологий. Поэтому будущие выпускники-строители, сегодня нуждаются в обучении основам робототехники на том или ином уровне в зависимости от компетентностной модели выпускника. Поэтому проблема внедрения элективных курсов для будущих инженеров- строителей по основам робототехники, не терпит отлагательства [1].

Литература

1. Абдулгалимов Г.Л, Казагачев В.Н, Гулюта А.А. Всеобщее обучение будущих инженеров робототехнике – вложение в конкурентоспособное будущее нашей страны // Высшее образование сегодня. -2015. -№ 6. - С. 9-11.

2. Верхотуров Д. Роботы для Казахстана. http://www.zakon.kz/kazakhstan/115297-roboty-dlja-kazakhstana.html

3. Казагачев В.Н, Гулюта А.А. Введение понятия «робот» и «робототехника» в образовании // Аспирант и соискатель. -2015. -№ 4. - С. 45-47.

4. Современное строительство! Как автоматизировать процесс постройки зданий?-http://robotics.com.ua/shows/series_business/1515-modern construction how to automate the process of_construction_of_buildings.

5. http://today.kz/news/economics/2015-09-27/627584-v-kazahstane-nabludaetsa-stroitelnyj-bum/.

6. Шагина Е.С. Роботизация как метод повышения безопасности строительного производства. // Строительство уникальных зданий и сооружений. -2014. - № 6 (21). –С.128-147.

РОЛЬ ГЕЙМИФИКАЦИИ В ПОВЫШЕНИИ МОТИВАЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПРИ ДИСТАНЦИОННОМ ОБУЧЕНИИ

К.У. Темиров – *к.п.н., и.о. доцента кафедры социальной педагогики и самопознания Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан*
А.Ж. Сагинтаева – *магистрант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан*

Индустрия интерактивных развлечений уже на протяжении многих лет пользуется популярностью у пользователей компьютеров и иных электронных девайсов. Благодаря бурному развитию данной сферы совершенствуются современные персональные компьютеры. В связи с этим, большая часть современной молодежи знакома с игровой компьютерной индустрией с самых ранних лет. Исходя из этого встает вопрос о включении игровой формы обучения в цифровом формате.

Термин «геймификация» или «игрофикация» представляет собой процесс изменения среды обучения с использованием подхода, характерного для игровой индустрии. Особенно актуален этот вопрос в контексте дистанционного обучения. Так как в данной форме обучения одним из недостатков определяется отсутствие у обучающегося достаточной мотивации для усвоения материала [1]. При использовании подхода геймификации мотивирование игрока является одним из важнейших компонентов данного процесса.

В классическом понимании, «игра» в процессе обучения носит своим основным смыслом социальное взаимодействие через искусственно созданные условия. Основными компонентами игры по Д.Б. Эльконину являются роли, сюжет, правила, игровые действия, использование игровых предметов вместо реальных [2].

Игрофикация же почти всегда представляет собой погружение в виртуальную реальность, исключение составляют случаи использования компьютерных технологий как часть офлайн обучения. Наиболее популярен подход игрофикации при изучении иностранных языков, однако возможно использование игровых платформ для любого типа обучения при должном уровне креативного мышления самого организатора учебного процесса.

Как было сказано выше мотивация «игрока», т.е. обучающегося, является одной из основных частей при игрофицированном обучении. Согласно В.Н. Мясищеву, результаты деятельности человека лишь на 30% зависят от его интеллектуальных способностей, остальное же представляют собой мотивы, побуждающие его к определенным действиям [3].

Повышение мотивации происходит благодаря системе поощрений, заложенной почти в каждой игре. Поощрения представляют собой начисление

дополнительных очков, систему виртуальных жетонов и наград, а также мгновенное текстовое поощрение в процессе правильного выполнения каждого элемента игры. Допустим, при каждом правильном ответе могут появляться надписи: «Отлично!» и «Великолепно!», что в свою очередь создает ситуацию успешности. Возможно присуждение игровых званий в зависимости от успехов в выполнении заданий, как «Ученик», «Адепт», «Эксперт», «Мастер». Также другой стороной мотивации могут быть рейтинговые таблицы, где участник может сравнить свои результаты с другими игроками. Однако, с нашей точки зрения данный подход является не совсем этичным и может порождать негативные ощущения у обучающегося. Вместо этого возможно сравнение своего последнего результата с предыдущими, позволяя отследить собственный прогресс.

Несомненным преимуществом игрофикации является гибкость по отношению к возрасту обучаемого, так как здесь можно наблюдать легкий порог вхождения, то есть почти каждому под силу освоить принципы игры из-за интуитивно понятного интерфейса. К одной из важнейших проблем стоит отнести зависимость от компьютерных игр и влияние игрофикации на личность. Данный вопрос подлежит более глубокому исследованию.

Возможности цифровых технологий в современном процессе обучения определяются своим обширным потенциалом. Аудиовизуальные средства оформления учебного материала и динамичность активизируют и насыщают обучающихся эмоциями, новыми идеями, вдохновением. Доступность большого количества информации, в совокупности с развитым критическим мышлением, порождает обширность взглядов и открытость к обсуждениям и общению в виртуальном образовательном пространстве, что в свою очередь улучшает мотивированность обучающихся. Погруженность в мир игровых технологий представляет для педагогической деятельности поле возможностей по стимулированию интереса к обучению [4].

Таким образом, благодаря игрофицированному подходу в обучении повышается мотивация у обучающихся, что в свою очередь стимулирует жажду знаний, стремление к самообучению, развивается критическое мышление, материал усваивается с легкостью из-за динамичности процесса.

Литература

1. Фертикова Д.О. Преимущества и недостатки дистанционного обучения // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. - № 11. – 2017. - С. 40-42.

2. Эльконин Д.Б. Психология игры. - М., 1978.

3. Мотивация личности (феноменология, закономерности и механизмы формирования) [Текст]: сб. науч. тр. /Отв. ред. А.А. Бодалев. - М., Изд. АПН СССР, 1982. - 120 с.

4. Сагинтаева А.Ж., Темиров К.У. Перспективы использования медиаплатформ в образовательном процессе // Педагогические традиции и инновации в национальных системах образования. – Уфа: Издательство БГПУ им. М. Акмуллы, 2021. – С. 91-96.

ОЛИЙ ТАЪЛИМНИ АХБОРОТЛАШТИРИШ ВА ТАЪЛИМ СИФАТИ

О.Қ. Ботиров – *Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги таълим муассасаларида электрон таълимни жорий этиш маркази*

Бугунги кунда ижтимоий-иқтисодий туб ислоҳотлар негизида халқаро тажрибаларни таълим амалиётига кенг жорий этиш меҳнат бозори талабларига мос мутахассисларни тайёрлашнинг асосий омилларидан биридир. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида «Узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш» устувор вазифа сифатида белгиланди. Бу эса, олий таълим тизимини модернизациялаш жараёнида талабаларнинг меҳнат бозори талаблари асосида уларда касбий компетенцияларни узлуксиз ривожлантиришга таъсир этувчи параметр ва индикаторларни аниқлаш, компетенцияларни шакллантириш жараёнларини ташкил этишда таълим жараёнларини ахборотлаштиришни такомиллаштиришни тақозо этади.

Олий таълим жараёнларини ахборотлаштириш таълим мазмунини интенсивлаштиришга олиб келади. Замонавий ахборот технологиялари муҳитидаги олий таълимнинг асосий кўрсаткичларини таққослаш шуни кўрсатдики, ахборотлаштирилган олий таълимнинг истиқболли эканлигини исботлади. Бунда айниқса, шу пайтгача амалда бўлган анъанавий дидактикада талаба шахсини ақлий ривожлантириш, таълим мазмунида берилган билимларни ўзлаштириш, малака ва кўникмаларнинг эгаллаганлик даражаларини аниқлаш ва баҳолашга қаратилган методик усулларни қўллаш орқали таълим назарияси шакллантирилган.

Замонавий ахборот технологияларини олий таълим жараёнида амалиётга қўллаш талабаларда қуйидаги компетентларни ривожлантиради:

- Ахборотларни таҳлил қилиш ва мантиқан фикрлашни;
- Тафаккурга таянган ҳолда хулосалар чиқаришни;
- Ижодий қобилиятларни шакллантиради;
- Маънавий-ахлоқий тарбияни шакллантиради;
- Меҳнат бозори талаблари даражасида касбий кўникма ва малакаларнинг шаклланиши;
- Замонавий ахборот маданиятининг ривожланиши.

Олий таълимда замонавий ахборот технологияларининг қўланилиши таълим жараёнининг барча босқичларини интенсивлаш имкониятини яратади. Бу эса ўз навбатида олий таълимда ахборот технологияларидан кенг фойдаланиш натижасида таълим мазмунининг ўзлаштирилишига, таълим жараёнларининг сифати ва самарадорлигини ошириш муҳим омил ҳисобланади. Талабаларнинг ўқув материалларини ўзлаштириш жадаллашади, билиш фаолиятларини кенгайтиради ҳамда фанлараро интеграцияни таъминлайди.

Олий таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этиш орқали сифат ва самарадорликка эришиш имкониятини яратадиган ҳамда дидактик нуқтаи назардан муҳим аҳамият касб этадиган сифат ва самарадорлик тушунчаларига тўхталиб ўтамиз.

Сифат – маҳсулот ёки ишнинг яроқлилик даражаси, қўйилган талабларга қанчалик жавоб бера олишини белгиловчи хусусият.

Таълим сифати – ДТСларини ижтимоий-иқтисодий тараққиёт талаблари асосида ўқувчиларда билим, кўникма ва малакалар билан бирга уларда ҳаётий компетенцияларни шакллантириш учун ўқитувчининг ўқув жараёни замонавий ахборот технологиялари асосида ва ўқитишнинг замонавий усулларини қўллаган ҳолда ташкил этиш.

Самарадорлик – фойда келтирадиган, сермаҳсул, яхши натижа берадиган маъносини билдиради.

Таълим самарадорлиги – таълим сифати билан боғлиқ жараён бўлиб таълим натижаси билан характерланади.

Шу нуқтаи назардан, олий таълимда замонавий ахборот технологияларининг қўлланилиши таълим сифати ва самарадорлигини таъминлашга олиб келади.

Жумладан:

- Масофавий ўқув курсларини ташкил этиш ва талабаларга замонавий талаблар асосида энг зарур электрон адабиётларни яратиш ҳамда уларни компьютер дастурий маҳсулотлар билан ишлаш имконияти яратилади;
- Олий таълим жараёнини ташкил қилишда ортиқча вақт йўқотишларнинг олди олинади ҳамда таълим жараёни фаолиятнинг самарадорлигини мониторинг қилиш имкониятини яратади.
- Олий таълим жараёнини ахборотлаштириш технологик жараёнларни ҳамда курсларни яратишдаги мураккаб жараённи енгиллашувини;
- Амалдаги масофавий курсларнинг очиқлиги натижасида уларнинг сифатига бўлган талабларни ва ўқув материалларининг сифатини назорат қилиш имкониятини яратади;
- Таълим жараёнида талабалар мустақил фаолияти орқали билим, кўникма, малака ва компетенцияларнинг шаклланиши интенсивлашади ҳамда ўз устозлари билан тескари алоқасининг жуда яқин мулоқот даражасида ўзаро муносабатлари шаклланади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги ПҚ-4391-сонли“ Олий ва ўрта махсус таълим тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони.

3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Тошкент. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти.

4. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси”. Давлат илмий нашриёти. Тошкент., 2004 йил.

ESAPLAW MATEMATIKASÍ HÁM MASHINALARÍNÍŃ AKTUAL MÁSELELERI

J. Allanazarov *- Ájiniyaz atındaǵı NMPI f.m.i.k.,docent,*
N. Niyazımbetov*- Ájiniyaz atındaǵı NMPI 2-basqısh magistrantı*

Sońǵı jılları esaplaw texnikasınıń tez pát penen rawajlanıwı, onıń ilimniń, texnikanıń hám xalıq xojalıǵın basqarıwdıń hár qıylı tarawlarında keń qollanıwları ámeliy máselelerdi sheshiwdiń esaplaw usılları boyınsha qánigeler tayarlawǵa ayrıqsha dıqqat awdarıwdı talap etti. Óytkeni esaplaw usılların sheber qollanıp bilmey esaplaw texnikasınan nátiyjeli paydalanıw múmkin emes. Sonlıqtan sońǵı dáwirde esaplaw matematikasınıń usıllarına bolǵan qızıǵıwshılıqtıń artıwınıń baslı sebebi mine usında.

Házirgi zaman ilimi menen texnikasınıń hár qıylı tarawlarında dál sheshimlerin tabıw múmkin bolmaǵan yamasa dál sheshimleri ámeliyatta qollanıw ushın qolaysız, oǵada quramalı túrde tabılatuǵın, matematikalıq máseleler menen tez-tez ushırasıwǵa tuwra keledi. Máselen, onlaǵan hám júzlegen belgisizleri bar sızıqlı algebralıq teńlemeleriniń sistemaların sheshiw, joqarı dárejeli algebralıq yamasa quramalı transcendentlik teńlemeleriniń sheshimlerin tabıw, elementar funkciyalarda integrallanbaytuǵın differenciallıq teńlemeleriniń sistemaların sheshiw h.t.b. usı sıyaqlı máselelerdi sheshiw zárúrligi menen jiyi-jiyi ushırasamız.

Sońǵı dáwirde ilim menen texnikanıń oǵada tez pát penen rawajlanıwına baylanıslı bunday túrdegi máselelerdiń sanı keskin kóbeyip ketti. Usı sebepli matematiklerden bunday máselelerdi sheshiwdiń praktikada qollanıw ushın qolaylı jańa usılların islep shıǵıw talap etildi. Olardıń aldına, burın ámeliyatta ushıraspaǵan, jańa esaplaw máseleleri qoyıldı hám usıǵan baylanıslı esaplaw jumıslarınıń kólemi oǵada artıp ketti. Ekinshi jaqtan, ilim menen texnikanıń, ásirese fizika menen radiotexnikanıń jetiskenlikleri, matematiklerdiń qolına kúshli esaplaw quralların berdi. Óz gezeginde, jańa esaplaw quralları járdeminde jeńil iske asırıw kóz-qarasınan, burınnan málim bolǵan esaplaw usılların qayta qarap shıǵıw talap etildi hám matematiklerdiń aldına kóplegen jańa máseleler qoyıldı.

Usı jaǵdaylarǵa baylanıslı, matematikalıq analizdiń, geometriyanıń, algebranıń tiykarǵı máseleleriniń sheshimlerin sanlı nátiyjelerge shekem alıp keletuǵın usıllardı islep shıǵıw menen shuǵıllanatuǵın hám bul maqsetler ushın házirgi zaman esaplaw qurallarınan nátiyjeli paydalanıwdıń jolların kórsetetuǵın matematikanıń jańa tarawı qáliplesti. Solay etip, ilim menen texnikanıń hár qıylı tarawlarındaǵı quramalı máselelerdi sheshiwdiń esaplaw usılların islep shıǵıw hám tiykarlaw menen shuǵıllanatuǵın matematikanıń tarawı ***esaplaw matematikası*** dep ataladı.

Egerde matematikanıń tariyxına kóz jibersek, esaplaw matematikası, salıstırmalı túrde jaqın waqıtları, XX ásirdiń ortalarında ǵana matematikanıń bir tarawı esabında óz aldına bólinip shıqtı.

Elektronlı esaplaw mashinalarınıń (EEMlerdiń) payda bolıwı menen esaplaw matematikasınıń altın dáwiri baslandı, ol oǵada tez pát penen rawajlana basladı. Onıń ilim menen texnikanıń hár qıylı tarawlarında qollanıwları hár jıl sayın keńeyip baratır.

Házirgi zamanǵı esaplaw matematikası tómendegi úsh bólimnen turadı:

1) esaplaw usıllarınıń teoriyasınan. Ulıwma alǵanda, bul usıllar shártli túrde grafikalıq, analitikalıq, sanlı usıllar bolıp, úlken úsh toparǵa bólinedi;

2) esaplawlardı avtomatlastırıwǵa, baylanıstı ornatıwǵa, maǵlıwmatlardı saqlawǵa h.t.b. múmkinshilik beretuǵın ásbap-úskenelerden; olardıń ishinde baslı roldi esaplaw mashinaları atqaradı; 3) esaplaw mashinasınıń jumıs islewin basqarıwdı jeńillestiretuǵın járdemshi qurallardan; olarǵa hár qıylı wazıypalardı atqaratuǵın algoritmlik tiller, praktikada tez-tez ushırasatuǵın esaplaw proceslerin óz ishine alatuǵın standart baǵdarlamalar, dispetcher-baǵdarlamalar yamasa basqarıwshı baǵdarlamalar, hár qıylı xızmetlerdi atqaratuǵın operaciyalıq sistemalar h.t.b. jatadı.

Ádebiyatlar

1. Otarov A., Allanazarov J. Esaplaw usılları. Nókis, Bilim. 2019.

2. Baxvalov N.S., Jidkov N.P., Kobelkov G.M. Chislennie metodi.-M. Binom, 2011.

3. Tiurin I.V. Vichislitelnaya taxnika, Tombov, TGTU, 2019.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМОРАЗВИТИЕ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Б.В. Сергеева – *к.п.н., доцент кафедры педагогики и методики начального образования ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет», г. Краснодар*

На сегодняшний день существует практически неограниченный выбор материалов, как практических, так и теоретических, которые являются залогом результативного процесса осуществления различных факторов качественного обучения будущих педагогов, например, активность и самостоятельный поиск информации в целях максимизации усвоения полученных профессиональных знаний, а также внедрение цифровых технологий. В данных условиях необходим поиск и эффективное использование актуальных современному состоянию профессиональной педагогической подготовки средств и технологий цифровизации, которые также оказывают благотворное влияние на взращивание способности к осуществлению процесса саморазвития будущих педагогов.

Безусловно, современное образование невозможно без индивидуального подхода к обучению с учетом различия в уровнях подготовки и личностных характеристик учащихся. Также информационное сопровождение процесса профессионального обучения будущих педагогов начального образования должно включать применение инновационных педагогических информационных технологий, которые обеспечивают развитие личности и способность к профессиональному саморазвитию.

В качестве одной из приоритетных задач в сфере образования, указом Президента РФ «О национальных целях и стратегических задачах развития Российской Федерации на период до 2024 года» было установлено «создание современной и безопасной цифровой образовательной среды, обеспечивающей высокое качество и доступность образования всех видов и уровней» [2]. Действующее законодательство в сфере образования направлено на формирование у будущих педагогов начального образования соответствующих

высокому уровню цифровизации способностей, благодаря эффективному использованию которых российские вузы смогут повысить свою конкурентоспособность в ареале международных образовательных институтов.

Соответственно, появляются определенные сложности в обучении педагогических кадров. Они вызваны необходимостью адаптации будущего педагога начального образования к сложившимся реалиям современного общества – своеобразный «социальный заказ» в целях соответствия «диктату высоких технологий». Данная адаптация должна проходить на основе качественного информационного обеспечения необходимых условий для профессионального саморазвития будущего педагога начального образования.

Возможности цифрового обучения способны *индивидуализировать* образовательные процессы в целях наиболее полного учета различий в профессиональной и познавательной деятельности будущего педагога начального образования; *заинтересовать* педагогические кадры использованием необычных способов обучения и различных цифровых ресурсов, которые в том числе позволяют оценивать и, при необходимости, корректировать промежуточные результаты обучения.

В настоящее время образовательный процесс способен к созданию равноправных позиций участников обучения. Он представляет собой своеобразную совместную деятельность обучаемого и преподавателя во благо повышения итогового качества образования; происходит *проектирование и реализация процесса обучения* с использованием актуальных цифровых средств в целях результативного освоения задач профессионального обучения. Внедрение современных *электронных учебных средств* повышает качество всей образовательной системы. Использование данных электронных материалов дает возможность использования в обучении различных способов представления необходимой информации и увеличивает результативность саморазвития будущего педагога начального образования.

Для того, чтобы определить содержание процесса профессионального саморазвития в условиях цифровой образовательной среды, необходимо обнаружить причины, которые обусловили незаменимость данного образовательного процесса как залога значимого улучшения качества профессиональной подготовки будущих педагогов начального образования в вузе. Данные причины условно разобьём на два типа:

– внешние, вызванные информационными процессами, происходящими в обществе;

– внутренние, объединенные процессами информатизации образования. Анализ предпосылок, обосновывающих применение ресурсов цифровой среды в образовательном процессе вуза в целях улучшения качества профессионального образования позволил построить схему, которая демонстрирует необходимость результативного осуществления профессионального саморазвития будущего педагога начального образования в условиях цифровой образовательной среды (рис. 1).

Всемирная глобализация и мобильность сегодня являются существенной, потребностью общества в гибкой системе образования. На сегодняшний день во многих отраслях обновление знаний должно происходить по индивидуальной программе с учетом личных особенностей и функциональных обязанностей каждого конкретного специалиста, иметь гибкий график, и, что крайне важно –

не оказывать негативного влияния на текущую профессиональную деятельность, данным высказыванием подчеркивается значение профессионального саморазвития будущего специалиста в процессе непрерывного образования. В данном случае обосновывается важность цифровизации образования и использование цифровых образовательных ресурсов.

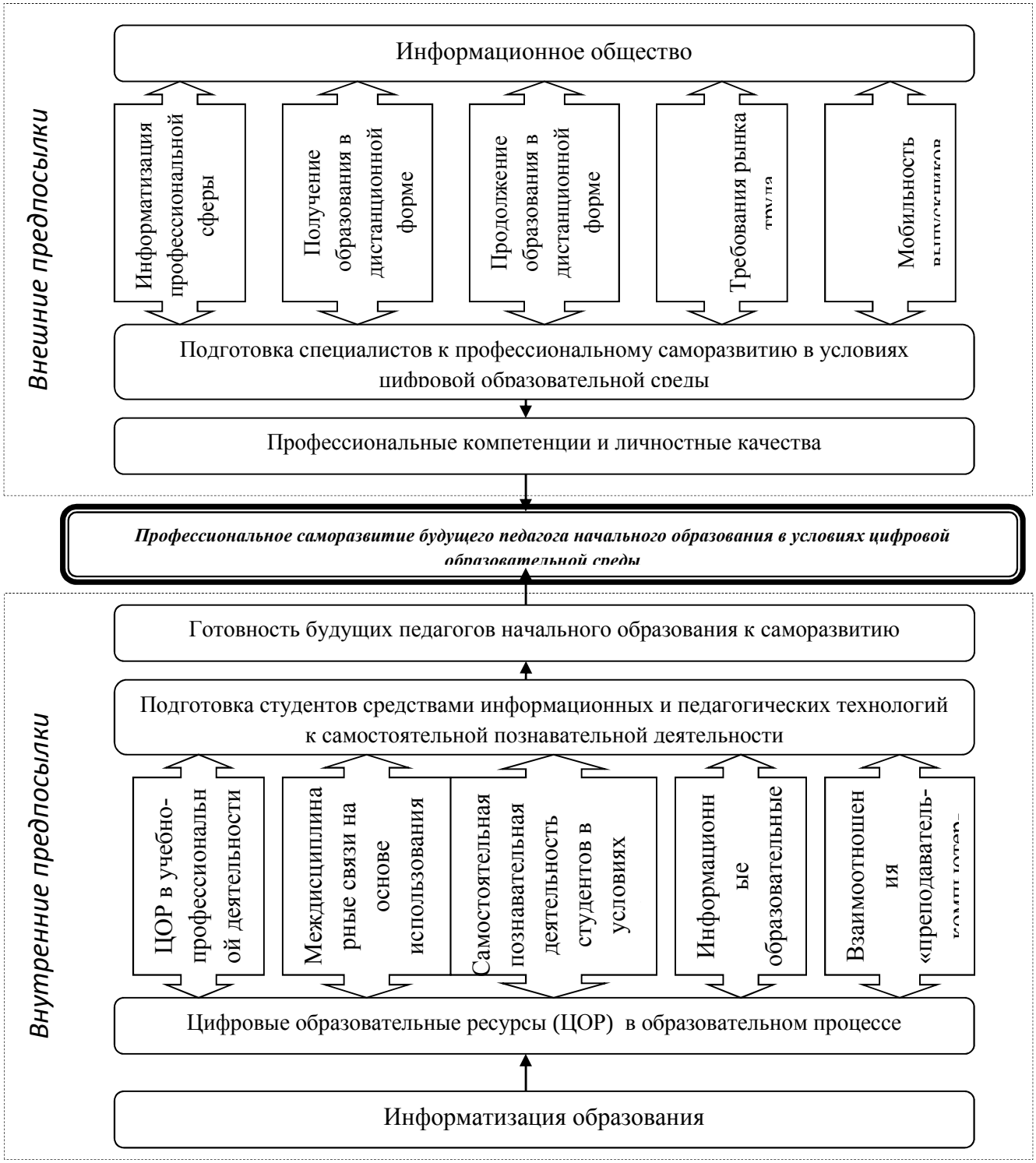

Рис. 1. Предпосылки профессионального саморазвития будущего педагога начального образования в условиях цифровой образовательной среды.

Внутренние причины информатизации современного образования такие как, индивидуальный характер программ обучения, качественное и непрерывное информационно-технологическое обеспечение протекания образовательного процесса, внедрение современных технологий профессионального образования, диктуют измененные условия к реализации итоговой цели процесса образования, профессионального саморазвития студента в условиях цифровой образовательной среды.

Решение задачи по профессиональному саморазвитию будущего педагога начального образования в условиях цифровой образовательной среды следует начать с определения важнейших характеристик, присущих студентам первого года обучения в вузе:

– сформированности главных составляющих образовательного процесса;

– критерия усвоения программы основного образования в соответствии с ФГОС ВО;

– психологической готовности к самообразованию;

– уровня ИКТ-компетентности.

Современное общество утверждает приоритет профессионального образования как гарантированное высокое качество обучения посредством непрерывного творческого саморазвития [1]. Наибольшей ценностью профессионального образования профессионала становится необходимость саморазвития и эффективная реализации творческих потенциалов специалиста. Таким образом, современный квалифицированный педагог начального образования – это специалист, который использует в своей профессиональной деятельности нетривиальные решения, обладающий высокой мобильностью и готовностью к немедленному внедрению изменений, обладающий высокой самостоятельностью и ответственностью за результаты своей деятельности. Становление данных свойств, присущих педагогам высокой квалификации немыслимо без перманентного профессионального саморазвития и самосовершенствования, способствующих эффективному приспособлению педагога начального образования к динамичности современного общества и образовательных процессов.

В рамках осуществления исследования мы пришли к выводу, что профессиональное саморазвитие будущего педагога начального образования представляет собой своеобразную качественную целенаправленную и сознательно происходящую трансформацию его личности, которая включает в себя качественное изменение взаимосвязанных и взаимозависимых систем: самооценку, развитое самосознание, самоорганизацию, а также эффективное самоуправление личности обучающихся. Данные изменения становятся необходимым залогом становления субъектности участников процесса обучения (преподавателя и студента).

Процесс становления новой системы образования, вектор которой направлен на вхождение в мировое информационно-образовательное пространство, проходит при непременном участии некоторой трансформации педагогической теоретической мысли и практики учебно-воспитательной

деятельности. Использование достижений развития информационной сферы должно являться не вспомогательным инструментом в обучении, а неотъемлемой частью целостного образовательного процесса, значительно повышающей его эффективность. Важными приоритетными направлениями становятся формирование и эффективное обслуживание информационно-образовательной среды как открытого, так и удаленного образования, а также открытие новых объектных технологий, которые позволяют формировать различные базы необходимых в данном конкретном случае учебных материалов. Понятие «среда» в отечественной педагогической литературе активно использовалось еще с 20-х годов XX-го века в работы педагогов вводились понятия «общественная среда ребенка», «окружающая среда», «педагогика среды». Вслед за В.А. Хуторским, и др. [3] в качестве определения образовательной среды вуза мы будем использовать обозначение ее как специфическое образовательное пространство, в котором субъекты образовательного процесса (обучаемый и обучающий) контактируют с внешней средой, в результате чего наиболее полным образом раскрываются характеристики и личностные качества обучаемого. Нельзя не упомянуть и о том, что, использование вузом в процессе осуществления обучения новых цифровых ресурсов, а также глобальная цифровизация образования качественно увеличивают результативность процесса профессионального образования.

В трудах ученых С.В. Зенкиной, А.А. Андреева, В.И. Слободчикова и др. было определено, что ИОС представляет собой педагогическую систему нового уровня [1].

В ФЗ «Об образовании» представлено следующее определение: «электронная информационно-образовательная среда, включает в себя электронные информационные ресурсы, электронные образовательные ресурсы, совокупность информационных технологий, телекоммуникационных технологий, соответствующих технологических средств, обеспечивающих освоение обучающимися образовательных программ в полном объеме» [10].

Определение, опирающееся на положения ФГОС, представляется нам наиболее точным. Под цифровой образовательной средой оно понимает совокупность цифровых образовательных ресурсов, средств и технологий, обеспечивающих образовательный процесс в условиях цифровизации [4].

В соответствии с требованиями ФГОС ВО по специальности «Педагогическое образование» в программу обучения входит предмет, который обеспечивает информационный ликбез будущих педагогов начального образования под различными названиями: «Информационные технологии в образовании», «Информационные технологии» или же «Информационные технологии в профессиональной деятельности». Основной задачей данных предметов становится помощь в качественном повышении профессиональных навыков и компетенций будущего педагога начального образования посредством создания адекватного представления о важности эффективного использования разработок информационной среды в условиях развития образования в целом и педагогической деятельности в частности.

Основной целью формирования качественного информационного обеспечения становится ориентация эффективного использования будущими педагогами начального образования, которые учатся по специальности «Педагогическое образование», а также уже работающих по полученной специальности на использование развитых информационных технологий. Также немаловажным фактором залога профессиональной состоятельности является вовлечение педагогических кадров в результативное и креативное применение технологий в процессе обучения, будущей профессиональной деятельности как педагогов и, главным образом, в процессе профессионального саморазвития. Нельзя не упомянуть, что, несмотря на безусловную значимость результативного использования информационных технологий в образовательной сфере, имеются связанные с их использованием следующие проблемы:

– не в полной мере разработаны теоретические аспекты использования информационных технологий в целях обслуживания эффективности образовательного процесса;

– чувствуется дефицитность теоретического обоснования технологических разработок методического сопровождения процесса образования в актуальной информационной среде;

– нехватка на теоретическом уровне аргументированных методик всеохватывающего внедрения информационных технологий образования и методического сопровождения деятельности, направленной на качественное осуществление самостоятельных познавательных процессов и др.

Однако в теории и методике профессионального образования не представлено информационного обеспечения сопровождения профессионального саморазвития будущего педагога начального образования, которое обеспечит целенаправленность, непрерывность и позитивную динамику профессионально-личностных достижений в условиях цифровой образовательной среды.

Залогом профессионального саморазвития в настоящее время является сложившаяся в высшей школе цифровая образовательная среда. Формирование современных образовательных онлайн-платформ (Форсайт), взаимодействие с различными видами цифрового контента, в частности, с гипертекстами, проведение разнообразных научно-практических конференций и онлайн-вебинаров обеспечивает результативное внедрение инструментария цифровой образовательной среды в динамичных условиях современности. Применение информационных технологий в дополнение к проверенным временем теоретическим и практическим подходам может существенно повысить эффективность обучения в вузе педагогов начального образования.

В контексте педагогического сопровождения профессионального саморазвития будущего педагога начального образования, в содержательном отношении усовершенствованы педагогические технологии, такие как: форсайт-технологии, геймификация и моделирование профессиональных педагогических стратегий и ролей в динамичных условиях, разнообразные онлайн-квесты, многообразие технологий самоорганизации и саморазвития,

проектные технологии. На рисунке 1 представлено информационное обеспечение профессионального саморазвития будущего педагога начального образования.

Таким образом, можно предложить следующую структуру информационного обеспечения, в который входят технические и программные средства обучения, педагогические технологии обеспечивающие профессиональное саморазвитие будущего педагога начального образования в цифровой образовательной среде:

1. Технические средства обучения: персональный компьютер, комплект сетевого оборудования для подключения к локальной и глобальной сетям, сервер, колонки, устройства ввода/вывода поступающей звуковой информации, демонстрационное оборудование, наушники, микрофон;

2. Цифровые образовательные ресурсы: оригинальные электронные учебники; электронные учебники: прототипы традиционных учебных материалов; предметные обучающие среды; предметные обучающие системы; электронные учебные пособия: репетиторы; тренажеры; обучающие; обучающе-контролирующие; игровые; интерактивные; предметные коллекции; практические и лабораторные; словари и справочники; программно-методические комплексы; электронные учебно-методические комплексы (УМК): предметные миры; предметные учебно-методические среды; инновационные УМК; электронные издания контроля: тесты; тестовые задания; инструментальные средства; методические рекомендации по тестированию; операционная система, объектно-ориентированные программные системы для формирования ИКТ-компетентности (текстовый, музыкальный, графический редакторы; электронные таблицы, базы данных); экспертные обучающие системы, учебные базы знаний, которые предназначены для организации процесса самообучения; учебные базы данных, программы для организации общения и групповой работы с использованием компьютерных сетей; программные оболочки для организации единого информационного пространства вуза, включая возможность размещения работ учащихся, а также результативного взаимодействия с цифровыми ресурсами; программное обеспечение для осуществления управляемого группового и защищенного доступа в Интернет.

3. Педагогические технологии (в данной работе их мы определяем как методы и организационные формы процесса обучения), являются тем необходимым элементом информационного обеспечения образовательной деятельности, который результативно актуализирует концепции личностно-ориентированного подхода в условиях цифровой образовательной среды. Указывая на проблему в отборе педагогических технологий, в соответствии со спецификой профессионального образования хотим отметить, что условием качественной реализации личностно-ориентированного подхода является непрерывная коммуникация студентов во время всего периода осуществления образовательного процесса, их учебное, продуктивное взаимодействие, взаимодействие между собой и с преподавателем, в данном случае следует отметить не просто передачу знаний, а сотрудничество. Таким образом, при

анализе психолого-педагогической литературы по данной проблеме следует использовать только релевантные технологии обучения, результативно применимые в условиях цифровой образовательной среды.

Литература

1. Андреев А.А. Некоторые проблемы педагогики в современных информационно-образовательных средах // Инновации в образовании. – 2004. – № 6. – С. 98-113.
2. Бидайбеков Е.Ы., Ахметов Б.С. Информационная образовательная среда вуза: разработка, внедрение, перспективы //Материалы III Всероссийской научно-практической конференции «Единая образовательная Информационная среда: проблемы и пути развития».(14-17 сентября, 2004 г.). – Омск: ОГУ, 2004. - С.29.
3. Вербицкий А.А. Активное обучения в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991. – 204 с.
4. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Сыманюк Э.Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.
5. Зенкина С.В., Кузнецов А.А. Основы общей теории и методики обучения информатики / под общей редакцией А.А. Кузнецова. – М.: Бином, 2009. – 154 с.
6. Лавина Т.А. Совершенствование системы непрерывной подготовки учителей в области использования средств информационных и коммуникационных технологий в профессиональной деятельности: автореф. дис. ... док. пед. наук: – М., 2006. – 44 с.
7. Лапенок М.В. Научно-педагогические основания создания и использования электронных образовательных ресурсов информационной среды дистанционного обучения (на примере подготовки учителей): автореф. дис. ... док. пед. наук. – М., 2014. – 43 с.
8. Морозов А.В. Профессиональная подготовка руководителей системы образования с использованием современных цифровых технологий // Человек и образование. – 2018. – № 4 (57). – С. 105-110.
9. Неволина, В. В. Профессиональное саморазвитие личности в современном образовательном пространстве : монография [Текст] / В. В. Неволина, И. Д. Белоновская, В. В. Баранов. – М. : Перо, 2017. – 200 с.
10. Постановление Правительства Российской Федерации от 26.12.2017 № 1642 «Об утверждении государственной программы Российской Федерации "Развитие образования» // [Электронный ресурс] URL: http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71748426/
11. Сергеева Б.В. Содержание профессионального самосовершенствования педагога начального образования. Успехи современной науки: научный журнал. - № 8. - Т. 2.г. Белгород.
12. Слободчиков В.И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры // Новые ценности образования. – 1997. – № 7. – С. 183.
13. Хуторской А.В. Ключевые компетенции: Технология конструирования // Народное образование. – 2003. – № 5. – С. 55-61.

ОСНОВЫ РОБОТОТЕХНИКИ НА FISGHERTECHNIK

В.Н. Казагачев *– ст. преподаватель кафедры*
«Технические дисциплины»
Г.С. Айткалиев *– ст. преподаватель кафедры*
«Технические дисциплины»
Казахско-русский международный университет
Казахстан, г. Актобе

Мировые экономические кризисы ставят новые вызовы и приводят к большему участию государства в экономике вследствие ориентированности государственной политики на обеспечение необходимой социальной защиты населения.

В основе инженерной деятельности лежит поисковая, познавательная деятельность, которая предполагает выделение проблемы, сложных противоречивых ситуаций и предмета исследования. От поисковой деятельности идет переход к прогностической и исследовательской деятельности, в основе которых выдвижение гипотез, поиск новых технологий и формирование концептуальных моделей. Уровень подготовки специалиста в большей мере определяется тем, насколько он готов к мысленным преобразованиям образно-знаковых моделей, насколько развито и подвижно его пространственное мышление [4].

Робототехнические комплексы широко применяются в образовании. Их использование в учебных заведениях среднего и высшего профессионального образования позволяет реализовывать концепцию «обучения на проектах», положенную в основу такой крупной совместной образовательной программы США и Европейского союза, как ILERT [1].

Во многих странах для демонстрации принципов работы механизмов и машин в профессиональных учебных заведениях и технических ВУЗах, а также для моделирования производственных процессов и презентационных целей широко используются конструкторы Fischertechnik [3].

Компанию Fischertechnik основал знаменитый немецкий ученый – профессор Артур Фишер. Наборы Fischertechnik выпускает немецкая фирма Fischertechnik GmbH. Она входит в состав крупного холдинга Fischerwerke GmbH & Co.KG, дочерние фирмы которого выпускают крепёж, крепежный инструмент, детали для автомобилей и различные изделия из пластмассы.

Среди успешных изобретений Артура Фишера – электрическая синхронная вспышка для фотоаппарата (1948), пластмассовый развивающий конструктор для детей **Fischertechnik** (1964) и самое известное из многочисленных творений Фишера – пластиковый дюбель (S-дюбель из полиамида (1958), совершивший настоящую революцию в крепежной технике [5].

Одно из последних творений Артура Фишера – съедобные детские игрушки, маленькие цветные типсы, сделанные из картофельного и кукурузного крахмала. Такие игрушки выпускаются под названием 'fischer TiP', а разнообразие цветов достигается путем использования только натуральных

красителей. Типс-моделирование помогает детям развить мелкую моторику и абстрактное мышление.

Основой роботизированных моделей является программируемый контроллер **ROBOTICS TXT**, состоящий из главного 2-х ядерного процессора **ARM Cortex A8**, периферийного процессора **Cortex M3**, встроенного динамика и 2,4'' цветного сенсорного дисплея. Контроллер оснащён оперативной памятью 128 Мб, модулями WiFi и Bluetooth, имеет 8 универсальных и 4 счётных входа для подключения периферийных устройств, 4 выхода для подключения моторов - сервоприводов. Программирование может осуществляться беспроводным способом или с помощью USB кабеля через мобильные устройства и персональный компьютер.

Рис.1. Модели из наборов Fischertechnik Robotics разного уровня сложности

«Материальная» часть конструктора базируется на оригинальной детали Артура Фишера, обеспечивающей соединение элементов по типу «ласточкин хвост» (рис.2). Такая форма дает возможность соединять элементы практически в любых комбинациях.

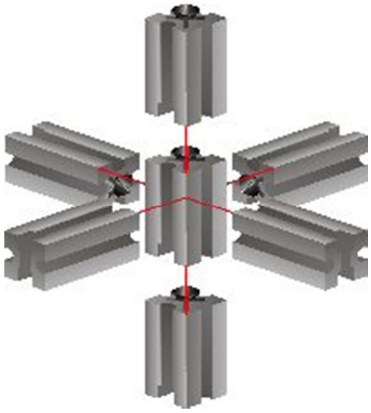

Рис.2. Соеденение «ласточкин хвост»

Встроенный ИК приёмник позволяет управлять роботами с помощью пульта ДУ. Наборы начального уровня комплектуются более простым контролером **ROBO TX** на основе процессора ARM 9 с чёрно-белым дисплеем и 8 Мб памяти. Его можно объединять с другими контроллерами для создания более сложных моделей.

Рис.3. Робот-видеооператор, робот-футболист и робот-светофор
из наборов Fischertechnik Robotics

Для программирования контроллеров используется оригинальное ПО ROBO Pro, в котором все программы составляются в виде блок-схем, показывающих последовательность выполнения алгоритма операций.

Конструктор включает множество специальных элементов, с которыми можно делать совершенно невероятные вещи из области схемотроники: **ионисторы, пневматические приводы, электрохимические суперконденсаторы**. Кроме того, есть специализированные наборы, моделирующие то или иное производство.

Рис.4. Учебно-образовательные роботы Fischertechnik Robotics

В настоящее время выпускается 6 наборов конструктора Fischertechnik Robotics.

В серию ***ROBOTICS*** входит шесть наборов:

1. ROBOTICS LT Beginner Set (ROBOTICS LT Стартовый набор),
2. ROBOTICS TXT Discovery Set (ROBOTICS TXT Набор первооткрывателя),
3. ROBO TX Automation Robots (ROBO TX Автоматические роботы),
4. ROBO TX ElectroPneumatic (ROBO TX ЭлектроПневматика),
5. ROBO TX Explorer (ROBO TX Исследователь) и
6. ROBO TX Training Lab (ROBO TX Учебная лаборатория).

Набор ***BT Smart Beginner Set*** – базовый набор начального уровня, состоящий из 380 деталей. Позволяет собрать 12 моделей, включая карусель, конвейер, гусеничный трактор, шлагбаум, сушилку для рук. Имеет простейшую версию контроллера BT Smart и учебное ПО **ROBO Pro Light**, совместимое с Windows и Android. Набор **Mini Bots** для сборки 5 моделей роботов, умеющих двигаться по нарисованным линиям и избегать препятствий. Программное обеспечение здесь «зашито» в специальном управляющем модуле. А менять

программы можно с помощью малогабаритных переключателей DIP.

Рис.5. Контроллер ROBOTICS TXT и модели на его основе

Набор ***ROBOTICS TXT Discovery Set*** (Набор первооткрывателя) из 310 элементов, позволяет собрать 14 различных роботов. В состав набора входят: ПО ***ROBO Pro***, контроллер ROBOTICS TXT, USB-видеокамера, USB-кабель A mini-B для подключения к компьютеру, по 2 мотора с энкодерами и колеса с резиновыми шинами, мотор XS, 4 светодиода, 2 кнопки, 1 фототранзистор, 1 датчик температуры, полигоны для соревнований, мячик для робофутбола, инструкция по сборке, мини-учебник с дидактическим материалом по робототехнике, примеры программ и схемы сборки для базовых моделей.

Набор ***ROBO TXT Automation Robots*** также позволяет собрать 4 роботов, среди которых складской робот-подъёмник, 3-х осевой робот и два робота с захватами. Управляется контроллером ROBO TX.

Набор ***ROBO TXT Electro Pneumatic*** позволяет познакомиться с основами электропневматики и вакуумных технологий. Для управления и программирования, достаточно добавить контроллер. Тогда можно будет не только разобраться с принципом действия пневматического привода, но и собирать роботы и модели конвейеров.

Состоит из 440 деталей служит для сборки 4 моделей: пневматического мотора, робота-сортировщика, полигона для запуска шариков и пинбол-автомата. Здесь имеется компактный компрессор для снабжения сжатым воздухом, а управлять электромагнитными клапанами посредством контроллера ROBO TX можно через смартфон или ПК.

Набор ***ROBO TXT Explorer*** предназначен для сборки 6 моделей самого разного предназначения. Он поставляется без контроллера.

Рис 6. Модели из наборов ROBOTICS ElectroPneumatic и Automation Robots

Конструктор Fischertechnik «Cars & Drives» – это практическое пособие по основным видам двигателей и их применения в автомобилестроении. Из 280

деталей можно собрать 8 самых разных моделей. Конструктор дает понять, как работают инерционные двигатели, как устроен пружинный и даже реактивный двигатели.

Конструктор «Экологическая энергетика», можно собрать целое производство, например, **электромобиль с заправочной станцией, настоящий водородный топливный элемент** или **электростанцию на солнечных батареях**.

Назрела необходимость включения курса «Основы робототехники» для специальности «5В071300 - Транспорт, транспортная техника и технология» для которого подходит робототехнический конструктор Fischertechnik Robotics.

Примерный план практических (лабораторных) выглядит следующим образом: Первое занятие начинается с набора ***BT Smart Beginner Set,*** **который позволяет начать первое знакомство с** робототехническим конструктором.

Второе-третье занятие начинается с набора ***ROBOTICS TXT Discovery Set,*** **который позволяет осуществить работу с** USB-видеокамерой, энкодерами и колесами с резиновыми шинами, мотор XS, фототранзистором, датчиком температуры.

Четвертое-пятое занятие начинается с набора ***ROBO TXT Automation Robots,*** **который** позволяет собрать 4 робота, среди которых складской робот-подъёмник, 3-х осевой робот и два робота с захватами.

Шестое-седьмое занятие начинается с набора ***ROBO TXT Electro Pneumatic,*** который позволяет познакомиться с основами электропневматики и вакуумных технологий.

Восьмое-девятое занятие начинается с набора ***ROBO TXT Explorer,*** который предназначен для сборки 6 моделей самого разного предназначения.

10-11 занятие начинается с набора ***Конструктор Fischertechnik «Cars & Drives»*** – это практическое пособие по основным видам двигателей и их применения в автомобилестроении.

И завершить лабораторный практикум можно ***Конструктором «Экологическая энергетика»***.

Литература

1. Абдулгалимов Г.Л, Гулюта А.А, Казагачев В.Н. Робототехника - массовый вид детского и молодежного технического творчества.// Информационные технологии в образовании. XXV Международная конференция-выставка. Сборник трудов Ч.II.-М. :Издательский отдел факультета ВМК МГУ имени М.В. Ломоносова, 2015. С. 21- 22.
2. Абдулгалимов Г.Л, Гулюта А.А. Современная образовательная робототехника: Проблемы подготовки кадров // III Международная научно-практическая конференции «Постсоветское пространство – территория инноваций». МРСЭИ, 2015.С. 83-85.
3. Абдулгалимов Г.Л., Казагачев В.Н., Гулюта А.А. Всеобщее обучение будущих инженеров робототехнике – вложение в конкурентоспособное будущее нашей страны. Журнал Высшее образование в России. №6. 2015.
4. Баздерова Т.А. Формирование творческих способностей студентов технических вузов. // Педагогика высшей школы.

Сагритдинова Н.А. Fischertechnik – основы образовательной робототехники: учебно-методическое пособие.

BILIMLENDIRIW SAPASÍN ARTTÍRÍWDA SMART EDUCATION TEXNOLOGIYASÍNAN PAYDALANÍWDÍŃ ABZALLÍQLARÍ

Q.A. Turmanov *-Ájiniyaz atındaǵí NMPI, 1-basqısh tayanısh doktorantı*

Mámleketimizde búgingi kúnde ámelge asırılıp atırǵan keń kólemli reformalardan biri bul jaslarımızdıń jáhán talapları dárejesinde bilim alıwı hám óner ielewi ushın zárúr shárt-sharayatlar jaratıw bolıp esaplanadı. Ásirese, bilimlendiriw sistemasın avtomatlastırıw, tálim sistemasın basqarıwǵa cifrlı texnologiyalardı alıp kiriw arqalı bilimlendiriw sistemasınıń sapasın asırıw, sonday-aq, tálim alıwshılarǵa hár tárepleme qolaylıqlar jaratıwǵa úlken itibar berilmekte.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2020-jıl 6-oktyabrdegi “Informaciyalıq texnologiyaları tarawında tálim sistemasın jánede jetilistiriw, ilimiy izertlewlerdi rawajlandırıw hám olardı IT-industriya menen integraciya qılıw is-ilajları haqqında”ǵı PQ-4851-sanlı qararında, informaciyalıq texnologiyalar tarawındaǵı kadrlardı tayarlaw sistemasın jetilistiriw «Cifrlı Ózbekstan-2030» strategiyasın nátiyjeli ámelge asırıw, cifrlı texnologiyalardı rawajlandırıw hám kúndelikli turmısqa keń en jaydırıwdı támiynlewdiń zárúr shártlerinen biri ekenligi ayrıqsha atap ótilgen [1].

Yaǵnıy, bilimlendiriw sistemasına informaciyalıq texnologiyalardı alıp kiriw arqalı bilimlendiriw sistemasın ele de jetilistiriw, sonday-aq, tálim sapasın arttırıwǵa erisiw názerde tutılǵan. XXI ásirge kelip insaniyat hámmege birdey informaciya alıw imkaniyatın beretuǵın ashıq informaciyalıq jámiyetin rawajlandırıwǵa qaray jedel barmaqta. “Elektron húkimet”, “elektron úy”, “elektron kommerciya”, “elektron tálim” sıyaqlı cifrlı keńislik elementleri turmısımızǵa kirip keldi hám kúndelikli ádettegi jaǵdayǵa aylanıp qaldı. Bul jedel jańalanıp baratırǵan informaciyalıq kommunikaciya texnologiyaları imkaniyatlarınan joqarı dárejede paydalanıw, maǵlıwmatlardı qayta islew hám qaysıdur mánisinde adam ornında “oylaw”ǵa májbúr qılıwdı talap qıladı. Bunday “aqıllı”, insan menen baylanıs qılıwshı hám úyretiwshi elektron resurslardı jaratıw júdá áhmiyetli hám quramalı jumıs bolıp, onı jaratıwǵa pútkil dúnyanıń eń tájiriybeli qánigeleri imkaniyatların birlestiriwdi talap etedi. Bul baǵdarda qoyılǵan salmaqlı qádemlerden biri bul tálim tarawında dúnya boyınsha ámelge asırılıwın baslaǵan SMART education proektin keltiriw múmkin.

SMART education (yamasa aqıllı tálim) – bul ashıq informaciya resursları járdeminde interaktiv virtual ortalıǵında ámelge asırılatuǵın iykemlesiwshi hám induviduallastırılǵan jańa global tálim texnologiyası. Onıń eń tiykarǵı prinsipleri onıń dúnya júzi kóleminde ámelge asırılıwı hám hámmege birdey informaciya alıw hám keń tálim alıw imkaniyatların jaratılıwı [2; 128].

SMART education tálim ortalıǵı óz náwbetinde onda qatnasıwshılardıń pútkil tálim procesin, paydalanıp atırǵan metod hám texnologiyalardı jańalaw hám bir sistemaǵa keltiriwdi talap etedi. Búgingi kúnge shekem tálim alıwdıń jalǵız deregi oqıtıwshı bolıp, oqıwshı tálim alıw ushın klaslarǵa kelip hám oqıtıwshı menen júzbe-júz baylanısta bolıp yamasa kitap oqıwı hámde túsinbegenlerin oqıtıwshıdan sorap úyreniwge májbur edi. Házirgi waqıtta informaciyalıq kommunikaciya texnologiyaların puqta iyelegen oqıwshı bilimdi tek ǵana klastan, oqıtıwshıdan ǵana emes, bálkim qálegen jerde, internettegi basqa aktiv bilim dereklerden de bilim alıw imkaniyatlarına iye boldı. Sonıń menen birge, házirde qollanılıp atırǵan tálimniń

pedagogikalıq hám informaciyalıq kommunikaciya texnologiyaları oqıtıwshınıń tálim procesindegi rolin ózgertpekte. Oqıtıwshınıń roli endi tek bilim deregi emes, bálkim bilim alıwǵa baǵdarlawshı hám bul procestiń basqarıwshısı retinde júzege kelmekte. Bul orında interaktiv texnologiyalardı qollanıw oqıwshılardıń ózi hám bilimlerin bir-birine uzatıw hám jańaların rawajlandırıw deregi sıpatındaǵı rolin asırmaqta.

SMART education tálim ortalıǵı quralları da kún sayın artıp barmaqta. Endi qálegen jerden internetke jalǵanıw imkaniyatınıń jaratılǵanlıǵı, mobil kommunikaciya qurılmaları, “aqıllı doska”, “aqıllı ekran”, “aqıllı úy”, “aqıllı mektep” tálimniń basqa “aqıllı” texnik qurallarınıń payda bolıwı hám kún sayın rawajlandırılıp barılıwı SMART education tálim ortalıǵında aktiv bilim alıw dárejesin jánede asırmaqta. Bul boyınsha mámleketimizde de bir qatar jumıslar ámelge asırılmaqta. Oqıwshılarımızdıń óz betinshe bilim alıwları ushın barlıq jastaǵı oqıwshılar ushın pánler kesiminde veb resurslardı jaratıw is ilajları alıp barılmaqta.

Óz gezeginde bilim deregi sıpatında kitap penen bir qatarda, biraq onnan bir qatar jeńilliklerge iye bolǵan aktiv, qolay hám mobil tálim mazmunına bolǵan zárúrlikti keltirip shıǵarmaqta. Bulardı tek ǵana kitap hám internette jaylastırılǵan maǵlıwmatlar, tálim mazmunın salıstırıw arqalı da túsinip alıw múmkin. Internette jaylastırılǵan hám kún sayın, saat sayın artıp baratırǵan veb resurslardaǵı maǵlıwmatlar, yaǵnıy bilimler gáziynesinen durıs paydalanıw, internet qolaylıqları hám texnikalıq imkaniyatlarınan tolıǵı menen paydalanıw búgingi kúnniń áhmiyetli wazıypalarına aylanbaqta.

Bunday tálim sisteması texnikalıq tárepten támiynlengeni menen onda tiyisli tálim mazmunı, mobil hám interaktiv ortalıǵında isleytuǵın tálim resursları bolmasa, onnan payda joq. Bul mashqalanı sheshiw ushın eń tájiiriybeli qánigeler, alımlar hám metodistler tárepinen jaratılıp atırǵan ashıq resurslar usınıs etilmekte. Bunday resursqa mısal retinde, AQShnıń Discovery Education kompaniyası tárepinen jaratılǵan bir qatar pánlerdi ózine qamtıp alǵan texnologiyalıq sabaqlıqlardı keltirip ótiw múmkin. Bul arnawlı “SMART education” tálim ortalıǵında islewge arnalǵan. Bul texnologiya óziniń strukturası, oqıw materiallarınıń hár túrliligi, interaktiv baylanıs hám oqıwshılardıń individual tálim alıw traektoriyaların tańlaw imkaniyatlarınıń jaratılǵanlıǵı, baqlaw hám tarqatpa materiallar bar ekenligi, oqıtıwshılar ushın qollanba táminatınıń berilgenligi hámde onıń mazmunı quramalastırılıw ushın ashıqlıǵı menen ajıralıp turadı. Bul arnawlı texnologiyadan orın alǵan hárbir tema boyınsha teoriyalıq materialların úyreniw, ózlestirilgen bilimler tiykarında kónlikpelerin qáliplestiriw ushın shınıǵıwlar hám kúndelik turmıstan alınǵan sharayatlarda bilim hám kónlikpelerdi ámelde qollaw hám eńgiziwge tiyisli hár turli interaktiv shınıǵıw hám tapsırmalar orın alǵan.

Ulıwmalastırıp aytqanda, “SMART education” tálim sistemalarınan bilimlendiriwde qollanıw, bilim alıwshılar hám oqıtıwshılar ushın bir qansha imkaniyatlar beredi. Bunda bilim alıwshılarǵa óz betinshe bilim alıwǵa, waqıttı únemlewge, ózine qolay waqıtlarda texnologiya imkaniyatlarınan paydalanǵan halda bilimlerin asırıp barıwǵa imkaniyat jaratadı. Sonday-aq, oqıtıwshılar da bilim alıwshılar bilimlerin qadaǵalawda, olardıń bilimlerin analiz qılıwda bir qansha imkaniyatlarǵa iye boladı. “SMART education” texnologiyalarınan bilimlendiriwde

qollanıw arqalı, oqıtıwshılar hám oqıwshılarǵa bir qansha qolaylıqlar jaratılıp, sonday-aq, bilimlendiriw nátiyjeliligin hám de onıń sapasın asırıwǵa erisiw múmkin.

Ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to‘ǵrisida»gi PQ-4851 sonli Qarori. O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi veb-sayti-www.lex.uz.

2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). - T.: Iste'dod jamǵarmasi, 2008 yil.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ПРОЕКТ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ СОТРУДНИЧЕСТВА УЧИТЕЛЯ, УЧЕНИКОВ И РОДИТЕЛЕЙ

Г.У. Аекеева *– ст. преподаватель кафедры «Методика преподавания языков», Региональный центр переподготовки и повышения квалификации работников народного образования*

М.А. Акбарова *– учитель русского языка и литературы общеобразовательной школы №15 Амударьинского района*

В образовательном процессе мы можем опираться на проектные технологии «Intel» – «Обучения для будущего». Эта технология позволяет научить ребенка «учиться для себя», то есть каждый шаг своей работы ребенок обосновывает, отвечая на вопрос, поставленный самому себе «Для чего я это делаю?»

Рассмотрим исследовательский проект как одну из форм сотрудничества учителя, учеников и родителей. Метод проекта – это система учебно-познавательных приёмов, которые позволяют решить ту или иную проблему с помощью самостоятельных и коллективных действий учащихся. Итогом работы должна стать презентация, в которой будут отражены результаты совместной деятельности.

К организации проекта предъявляются следующие требования:

1. Проект разрабатывается по инициативе учащихся. Тема проекта для всего класса может быть одна, а пути его реализации в каждой группе – разные.

2. Проект является значимым для одноклассников, родителей, знакомых.

3. Работа по проекту является исследовательской.

4. Проект должен быть педагогически значим, то есть учащиеся приобретают знания, строят отношения, овладевают необходимыми способами мышления и действий.

5. Проект должен быть заранее спланирован, сконструирован, но вместе с тем допускается гибкость и изменения в ходе выполнения.

6. Проект ориентирован на решение конкретной проблемы, его результат должен иметь потребителя. Цели проекта сужены до решаемой задачи.

7. Проект должен быть реалистичен, ориентирован на имеющиеся в распоряжении школы ресурсы.

Работа над проектом стимулирует истинное учение самих учеников, потому что она личностно-ориентирована, позволяет использовать множество дидактических подходов, мотивируема, что означает возрастание интереса по мере её выполнения, также поддерживает педагогические цели на всех уровнях, так как позволяет учиться на своём опыте и приносит удовлетворение ученикам, видящим продукт своего труда.

Учитывая индивидуальные и творческие способности детей 4 класса, а так же стремление детей и родителей к активной творческой деятельности, на совместном с детьми родительском собрании было предложено создать проект. В наше время практически в каждой семье есть компьютер, а часто не один. Легкость, с которой можно просто нажать на кнопку, включить волшебный ящик и погрузиться в параллельный мир соблазняет постоянно.

Учитывая желания всех детей и родителей участвовать в работе, проект носил коллективную форму. Координаторами проекта были выбраны учащиеся 4 класса. Работа проходила под руководством учителя, также помогали родители.

Задачи:

• Рассмотреть психологическую литературу по данной теме.

• Изучить виды классификаций компьютерных игр.

• Разработать диагностическое сопровождение на выявление компьютерной зависимости у учащихся.

• Провести диагностическое исследование компьютерной зависимости у учащихся 4 класса.

• Обработать данные, полученные с помощью диагностических исследований и оформить результаты в виде диаграмм, графиков.

Методы исследования: опрос, сравнение, анализ.

Термин «*компьютерная зависимость*» определяет патологическое пристрастие человека к работе или проведению времени за компьютером.

Признаки зависимости по определению специалистов заключаются:

• Если ребенок ест, готовит уроки у компьютера.

• Провел хотя бы одну ночь у компьютера.

• Прогулял школу – из-за компьютера.

• Приходит домой, и сразу садится к компьютеру.

• Забыл поесть, почистить зубы (раньше такого не было).

• Пребывает в раздраженном настроении, не может ничем заняться, если компьютер сломался.

• Угрожает, шантажирует в ответ на запрет сидеть за компьютером.

Таким образом, признаком компьютерной зависимости является сосредоточение вокруг компьютера всех интересов ребенка и отказ от других видов деятельности.

Тема проекта*: «Влияние компьютера на здоровье школьников 4-х классов»*

Эпиграф проекта: *«Компьютерная и интернет-зависимость – эпидемия конца XX – начала XXI веков»*

Проблема, которая выдвинута рамке проекта: определить уровень компьютерной зависимости у учащихся 4-х классов.

Цель проекта: определить, присутствует ли компьютерная зависимость у учеников 4-х классов школы №68 и как она влияет на их здоровье.

Конечный результат: будет составлена статистика по компьютерной зависимости для того чтобы сохранить и укрепить здоровье у учащихся.

Учитель делит класс на 4 творческие группы. Задания для разработки были распределены следующим образом:

1 группа – С 14 по 15 января 2021 года: собрать теоретическую часть проекта, то есть собрать данные, сделать анализ. В качестве источника данных будет служить Интернет, данные из школы №68.

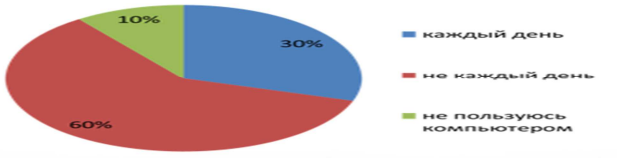
2 группа – С 16 по 17 января 2021 года: после сбора данных составить опросник для учащихся 4-х классов:

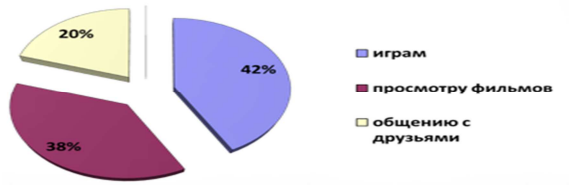
3 группа – С 18 по 20 января 2021 года: провести опрос среди учащихся 4-х классов по желанию. Ф.И.О. учеников будут засекречены для анонимности.

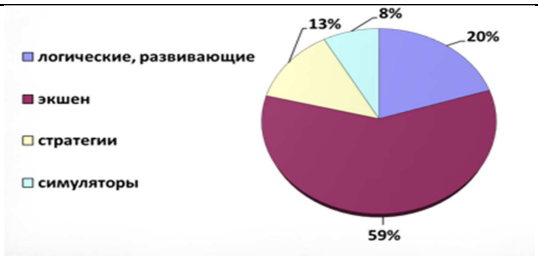
4 группа – 22 января 2021 год. Учителем была приготовлена презентация по проекту и представлена на обсуждение детьми и родителями.

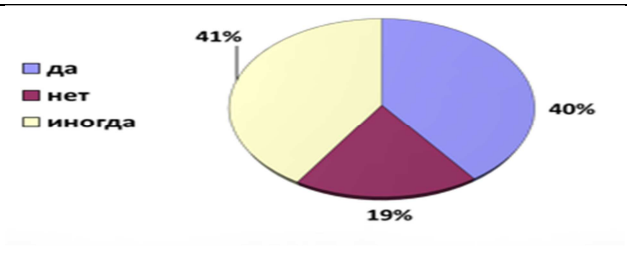
Результаты диагностики, которые представили ученики:

<table>
<tr>
<td>1. Ваш пол мужской или женский?

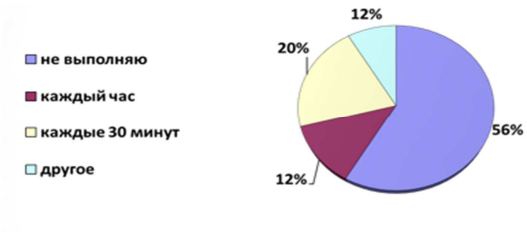
</td>
<td>2. Как часто ты находишься за компьютером?

</td>
</tr>
<tr>
<td>3. Сколько времени Вы проводите за компьютером?

</td>
<td>4. Чему ты уделяешь больше времени, находясь за компьютером?

</td>
</tr>
<tr>
<td>5. Компьютерные игры какого жанра ты предпочитаешь?</td>
<td>6. Следишь ли ты за осанкой во время работы за компьютером?</td>
</tr>
</table>

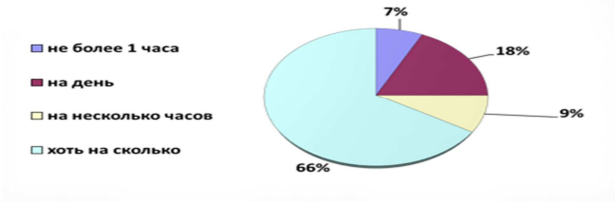

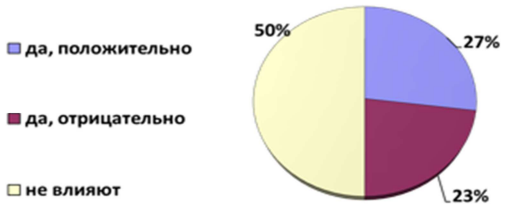
7. Выполняете ли Вы упражнения для глаз?

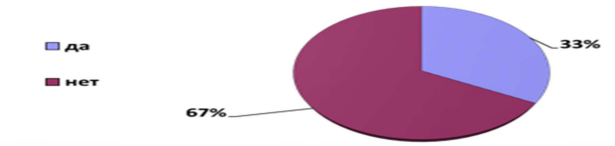
8. На сколько времени ты можешь отказаться от компьютера?

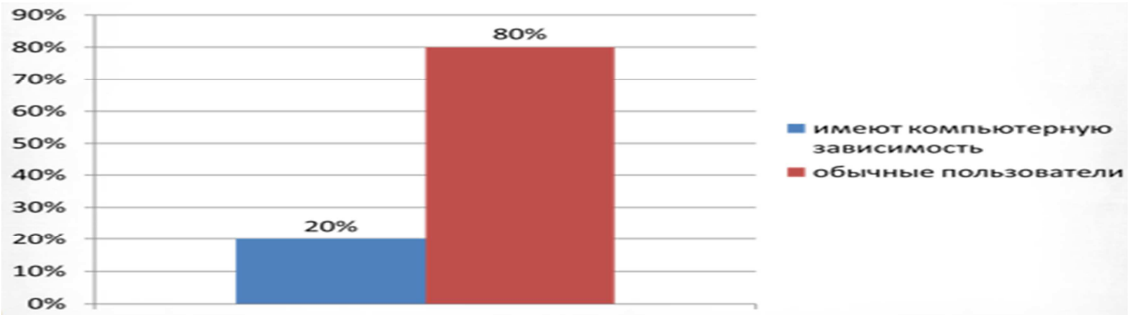
9. Как вы считаете, влияют ли компьютерные игры на учёбу?

10. Изменяется ли ваше самочувствие, настроение, поведение после длительного нахождения за компьютером?

Результаты исследования

В ходе учебно-проектной работы было выяснено, что учащиеся начальных классов данной школы работают за компьютером в пределах нормы. Компьютер не может сам принести пользу или вред человеку.

Таким образом, предлагаем рекомендации при работе с компьютером

Неправильно, если:

• Монитор, расположенный выше горизонтальной линии взгляда при прямом положении головы. Заставляет держать голову в поднятом состоянии, даёт дополнительную нагрузку на шейный отдел позвоночника, как следствие возможны боли в шее и головные боли.

• Позвоночник выгнут дугой в сторону спинки стула. Это неестественное положение: повышается давление на внутренние органы, отчего возможны разные боли в животе, легкие не могут нормально работать на вдох – мозг получает меньше кислорода, как следствие усталость и понижение работоспособности, устают и начинают болеть мышцы спины.

• Свисающие локти. Дополнительная нагрузка на руки и плечи, развитие туннельного синдрома, боли в руках, плечах и под лопатками.

• Пятки не достают до пола или ноги не имеют опоры. В результате чего мышцы ног могут болеть и затекать.

• Эти ошибки в большинстве своём вызваны не только самим человеком, но и неправильно оборудованным рабочим местом. Решением проблемы является настройка рабочего места под себя.

Правильно, если

• Расстояние от экрана до глаз должно быть не менее 50 см.

• Монитор персонального компьютера или ноутбука должен располагаться чуть ниже горизонтальной линии взгляда в пределах 30 градусов – устраняет напряжение в шее.

• Локти должны полностью лежать на столе, не свисая и располагаться перпендикулярно полу. Плечи при этом должны быть расслаблены и опущены.

• Если плечи подняты – регулируем высоту кресла. Солнечное сплетение при правильном положении должно располагаться чуть выше поверхности стола.

• Стул или кресло должны иметь спинку с изгибом в районе поясницы, чтобы к ней можно было плотно прижаться.

• Ноги должны полностью стоять на полу.

Вредные факторы при работе за компьютером

• мерцание монитора (влияет на глаза),

• электромагнитное излучение,

• шум (раздражает),

• воздействие на психику,

• стесненная поза (действует на позвоночник),

• микроклимат помещения (влажность, пыль),

• режим работы (необходимые перерывы на отдых)

Таким образом, негативные реакции у школьников возникают только при длительном нахождении за компьютером!!!

Литература

1. www.infourok.ru
2. www.pptweb.ru
3. www.moluch.ru

NODAVLAT MAKTABGACHA TALIM TASHKILOTLARIDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISH VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH

M.N. Mirazimova *- Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax DPI o‘qituvchisi*
Sh.O. Pirniyazova *- Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI o‘qituvchisi*

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Millatning sog‘lom genafondini tayyorlash avvalo maktabgacha ta’lim tizimidan boshlanadi”. Ilmiy kuzatish va tadqiqotlar natijasida inson o‘z hayoti davomida oladigan barcha ma’lumotning yetmish foizini besh yoshgacha bo‘lgan davrda olib ulgurishi aniqlangan. Mamlakatimiz hayotida olib borilayotgan keng siyosiy va ijtimoiy islohotlar doirasida maktabgacha ta’limda ta’lim va tarbiya faoliyatini olib borishda sifatni oshirish, ta’lim-tarbiya jarayoniga ilg‘or pedagogik va axborot kommunikativ, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda zarur shart-sharoitlarni yaratish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 09 sentabrdagi PQ-3261-son “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori, 2019 yil 08 maydagi PQ-4312-son O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi to‘g‘risida”gi Qarori hamda 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son 2022- 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonlari nodavlat maktabgacha talim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya sifatini oshirish va yangi bosqichga ko‘tarish, sohani bugungi kun talablari darajasida modernizatsiya qilishga xizmat qilishi shubhasiz.

“2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonida maktabgacha ta’limdagi qamrov darajasini hozirgi 67 foizdan kamida 80 foizga yetkazish, 2022/2023-yillarda 6 yoshli bolalarni maktabgacha tayyorlov tizimi bilan qamrab olish darajasini 90 foizga, 2024/2025 o‘quv yili yakuniga qadar 100 foizga yetkazish, maktabgacha ta’lim tizimiga xususiy sektor mablag‘larini jalb qilish orqali 7 mingdan ziyod yangi nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarini tashkil etish, maktabgacha ta’lim tizimida ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish, maktabgacha ta’lim tashkilotlari xodimlarining professional tayyorgarligi va mahoratini oshirib borishning takomillashtirilgan tizimini joriy etish, 2022-2026-yillarda 160 mingdan ziyod pedagog kadrlarning malakasini oshirish, maktabgacha ta’lim-tarbiya jarayonlarini ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida takomillashtirish, maktabgacha ta’lim tizimida budjet mablag‘larining maqsadli va samarali sarflanishini ta’minlash hamda maktabgacha ta’lim tizimida moliyaviy jarayonlarning shaffof tarzda amalga oshirilishi uchun zarur sharoitlarni yaratish kabi dolzarb vazifalar keltirib o‘tilgan [3].

Mamalakatimizda ta’lim sohasini diversifikatsiyalash maqsadida yangi nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarining tashkil etilishi ham ota-onalarga o‘z farzandlarining har tomonlama rivojlanishi uchun ta’lim tashkilotini ma’lum ehtiyoj va talab asosida tanlash imkonini berdi. Turli shakldagi zamonaviy jihozlangan maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning jismoniy, ijtimoiy-hissiy, nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari, bilish jarayonlari va ijodiy jihatdan to‘laqonli

ta’lim va tarbiya olishi, bog‘chalarda quvonchli muhitning yaratilishi – yangi O‘zbekistonda bolajonlar uchun mukammal ta’lim muhitining yaratilayotganligidan dalolat beradi.

Nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim sifatini oshirish va ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish mexanizmlarini aniqlashda tarbiyalanuvchilar bilan ishlashning ish rejalari, kreativ yo‘naltirilgan mashg‘ulot loyihalari, rag‘batlantirish mexanizmlari kabi masalalarni ko‘rsatib o‘tish mumkin. Nodavlat maktabgaca ta’lim tashkilotlarida ta’lim sifatini oshirishda quyidagi qator vazifalarni amalga oshirish lozim:

- Nodavlat maktabgaca ta’lim tashkilotlarida ta’lim natijalarini baholash va samaradorligini oshirish;
- Nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya sifati natijaviyligiga alohida e’tibor qaratish;
- Ta’im sifatini oshirish va ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish;
- Bolalar faoliyati jarayonlarini ilmiy asosda tashkil etish;
- Ta’lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilariga zaruriy shart-sharoitlarni yaratish, faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish va nazorat qilish;
- Ta’im jarayonini tahlil qilish, baholash va monitoringini yo‘lga qo‘yish.

Nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya sifatini oshirish mexanizmlarini takomillashtirishda huquqiy-me’yoriy hujjatlar mazmun-mohiyati, pedagogika, metodika, psixologiya sohalarida olg‘a surilgan fundamental ilmiy-nazariy g‘oyalar metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 09 sentabrdagi PQ-3261-son “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.

2. 2019 yil 08 maydagi PQ-4312-son O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 – yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi to‘g‘risida”gi Qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТДА ЎҚУВЧИЛАРНИ КАСБ-ҲУНАРГА МАҚСАДЛИ ЙЎНАЛТИРИШ ВАЗИФАЛАРИ

Ф.Э. Эшдавлатов – *Бош илмий методик марказ мустақил- тадқиқотчиси*

Янги Ўзбекистон иқтисодиётининг жадал ривожланиши ва тараққиётининг тезлашуви мамлакатимиз меҳнат бозорининг такомиллашувига ва янги касбларнинг ниҳоятда кўпаяётганлиги сабаб бўлмоқда. Умумий ўрта таълимда ўқувчиларни касб-ҳунарга йўналтиришда унинг узлуксизлигини таъминлаш ҳамда замонавий ахборот технологиялари ва касбга йўналтиришнинг янги шаклларини ўзлаштириш орқали уларнинг бандлигини таъминлаш мамлакатимизнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида муҳим аҳамиятга эга. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-

сонли “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш конценцияси”да касбий таълим жараёнини ташкил этишда ахборот-коммуникация технологиялари соҳасида ҳамда халқаро бозорда талаб катта бўлган мутахассисликлар бўйича йирик тижорат ташкилотларини жалб қилиш, ахборот-коммуникация технологиялари соҳасида келажак касблар учун зарур бўладиган малакали битирувчиларни тайёрлашда илғор хорижий тажрибаларни ўрганган ҳолда умумтаълим муассасаларида информатика фанини ўқитиш дастурини қайта кўриб чиқишга йўналтирилган «IT-Nation» дастурини жорий этиш, кичик ёшдан ўқувчиларда ўқишга соғлом, кучли ва таъсирчан мотивацияни шакллантириш ҳамда касб танлаш, касбий ўсишини мустақил режалаштириш, замонавий касбларни эгаллаш қобилиятини ривожлантиришнинг илмий-методик таъминотни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилган. Шу нуқтаи назардан қуйидагилар рақамли иқтисодиётда ўқувчиларни касб-ҳунарга мақсадли йўналтириш асосий вазифалари деб қараймиз.

Жумладан:

- рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш истиқболлари ва устувор вазифалари, замонавий техника ва технологик тенденцияларни ҳисобга олиб, эҳтиёж юқори бўлган ҳамда турдош мутахассисликлар бўйича замонавий ахборот-коммуникация технологияларини татбиқ қилган ҳолда ишлаш бўйича амалий кўникмаларга эга бўлган кадрларни тайёрлаш;

- ҳудудлар кесимида кадрларга бўлган реал эҳтиёжни, иш берувчи корхоналарнинг таклифларини ҳисобга олган ҳолда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқлари учун зарур мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш;

- умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларини ватанпарварлик ва миллий мустақиллик ғояларига содиқлик руҳида тарбиялаш, ўқувчиларда бой илмий, маданий ва маънавий меросимизга, миллий ҳамда умуминсоний қадриятларга асосланган маънавий ва ахлоқий сифатларни ривожлантиришга йўналтирилган ўқув жараёнини ташкил этиш;

- етакчи маҳаллий ва хорижий таълим муассасалари билан ҳар томонлама ҳамкорликни ривожлантириш, замонавий инновацион ўқув лойиҳаларини биргаликда амалга ошириш учун касб-ҳунар таълими соҳасига юқори малакали хорижий мутахассисларни жалб этиш;

- касб-ҳунар таълими миллий стандартлари талабларини халқаро таълим стандартлари таснифлагичига, халқаро малака талабларига мувофиқлаштириш, миллий малака талабларини босқичма-босқич халқаро аналогларга мослаштириш ва эътироф этилишига қаратилган ишларни ташкил этиш;

- касбга ўргатиш билан бир қаторда таркибий жиҳатдан умумий таълим олишни биргаликда олиб борадиган, шунингдек, нодавлат таълим секторини узлуксиз давлат таълим тизими билан самарали интеграциялаш, табақалаштирилган таълим жараёнини ташкил этиш бўйича орттирилган амалий тажрибани тизимлаштириш;

- рақамли иқтисодиёт ва унинг барқарор ўсишини таъминлашга қодир бўлган кадрларни тайёрлаш мақсадида ўқув жараёнига инновацион ғоялар, «IT-

Nation» дастурини жорий этиш ва ишланмаларни фаол кўллаб касб-ҳунар таълими ва ишлаб чиқаришнинг ўзаро яқин ҳамкорлигини таъминлаш;

- замонавий ўқув-лаборатория ускуналари, компьютер техникаси ва инновацион технологияларга асосланган IT паркларнинг моддий-техника базасини шакллантириш ва янада мустаҳкамлаш, ундан самарали фойдаланиш;

- мутахассисликлар бўйича меҳнат бозоридаги реал эҳтиёжни аниқлаш, рақамли иқтисодиётни ривожлантириш дастурларининг мақсадли кўрсаткичларига мувофиқ, кейинчалик битирувчиларнинг бандлигини таъминлаш мақсадида тармоқларда потенциал иш берувчиларнинг мониторингини юритиш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун меҳнат бозорида талаб қилинаётган касблар бўйича кадрларни мақсадли тайёрлайдиган кўп тармоқли касб-ҳунар мактабларини ташкил этишдан иборат.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги ”Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисидаги”ги ПФ-6108-сонли Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Таълим тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4884-сонли қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 31 августдаги 556-сон қарори.

UMUMTA’LIM MAKTABLARI VA OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH

M.R. Annayeva *– Nukus DPI,*
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) 2-bosqich magistranti

O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishida, rivojlangan dunyoda o‘z mavqeini mustahkamlashda ta’lim tizimiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shuningdek, maktab ta’lim tizimini sifat jihatidan modernizatsiya qilish, maktab o‘quv dasturiga yana bir muhim yangilikni kiritdi, modellashtirish va grafiklar, axborot-kommunikatsiya va innovatsion texnologiyalar kabi yangi mavzular joriy etildi.

Professional ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning metodik ta’minotini mustahkamlash, ularni yangi ta’lim resurslari bilan ta’minlab borish imkoniyatini beradigan alohida elektron platformani ishlab chiqish va ta’lim dasturlari, o‘qitish materiallari hamda boshqa uslubiy qo‘llanmalardan masofaviy tarzda foydalanish imkonini yaratdi [1].

Boshlang‘ich ta’lim tizimida samarali ta’limni integratsiyalashda bolalarning erkin fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, o‘rganishni jadallashtirish, o‘qituvchilarning ta’limni xalqning boy ma’naviy-intellektual merosi bilan individuallashtirish,

innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanishga bo‘lgan ijtimoiy talab kundan kun ortib bormoqda.

Raqamli texnologiyalarni boshqarish imkoniyatiga ega bo‘lish uchun har bir o‘quvchi, talaba o‘z ona tilini o‘rganishi kerak. Zero, ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy qilish, ona tilini raqamli shaklda o‘rganish bo‘yicha turli xil o‘quv dasturlarini ishlab chiqish o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun katta imtiyozlar, juda qulay sharoit va imkoniyatlar yaratdi. Bu o‘quvchilar va talabalarning virtual olamga va raqamli vositalariga bo‘lgan chuqur qiziqishini orttiradi va ularning ona tilini o‘rganishda turli dasturlar va elektron qo‘llanmalarga bo‘lgan ishtiyoqini oshiradi. Raqamli tizim asosida o‘rganilgan ona tili har doim o‘quvchining yodida qoladi.

Shuningdek, ona tilini o‘qitish va o‘rganish uchun yaratilgan raqamli vositalarning xususiyatlarini toifalarga bo‘lish mumkin. Ular quyidagicha:

1.Tilni o‘qitish va o‘rganish dasturi. Ushbu dastur har qanday tilni o‘rgatish va tilni bilish darajasini rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan raqamli o‘quv dasturidir va o‘z-o‘zini rivojlantirish bo‘yicha turli xil ish dasturlarini o‘z ichiga oladi.

2.Tilni o‘qitish va o‘rganish uchun mo‘ljallangan o‘yin dasturlari. Ushbu dastur oddiy o‘yin elementlaridan tashqari jiddiy til o‘rgatish xususiyatlariga ega o‘yin (2D, 3D) vositasi.

3. So‘zlarni o‘rgatish va o‘rganish dasturi. Ushbu dastur faqat so‘zlarni o‘qitish, so‘z testlari, so‘zlarni o‘rganish usullarini o‘z ichiga olgan raqamli vositalardan iborat.

4. Malakalarini rivojlantirish dasturlari. Ushbu dastur o‘qish, tinglash, yozish va so‘zlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradigan bir qator vositalardan iborat. Masalan, ona tilini o‘rganayotgan o‘quvchi yoki talaba ushbu dastur imkoniyatlaridan to‘liq foydalanish orqali til kesimida ravon gaplashish qobiliyatiga ega bo‘ladi.

5. Virtual haqiqat dasturi. Ushbu dastur tilni o‘rgatishda aralash haqiqat kabi texnologiyalardan foydalanadigan raqamli vosita.

6. Tillarni tarjima qilish dasturlari. Ushbu dastur ona tilini o‘rganuvchining o‘zga tildan tarjima qilish qobiliyatini, ya’ni o‘z qobiliyatini sinab ko‘rish uchun mo‘ljallangan dasturdir.

O‘quvchi va talabalar ona tilni raqamli usulda o‘rganishda ishonchli qo‘llanma bo‘lgan, ushbu dasturlar har bir o‘quvchining mahoratini oshirish va takomillashtirishga yordam beradi.

Hozirgi kunda ona tilini o‘qitishning aynan yuqoridagi usullari keng tarqalgan bo‘lsada, tillarni o‘rgatadigan va o‘rganadigan ba’zi o‘qituvchilar va o‘quvchilar, talabalar turli xil vositalardan (onlayn kurslar, tillarni o‘qitish dasturlari, elektron lug‘atlar, videodarsliklar va boshqalar) foydalanadilar. Ya’ni ishlab chiqarishda ishlash mutaxassis yoki maktab o‘quvchisi kerakli ona tilini, raqamli tizim orqali tillarni o‘rganish markazlariga bormasdan o‘rganish mumkin. Buning sababi shundaki, onlayn til o‘qituvchilarida videodarsliklar mavjud. Ona tilini videodars asosida o‘rganish juda oson. Boisi, til o‘rgatuvchi markazlarda o‘quvchilar o‘qituvchidan bir marta, ikki marta yoki uch marta tushunmagan narsalarini so‘rashadi va ko‘p hollarda maktabda o‘qituvchidan xuddi shu mavzu haqida

so‘rashdan or qilishadi, chunki sinfdoshlari oldida izza bo‘lishidan uyalishadi. Bu esa “bema’nilik”dir. Talabalar esa ona tilini videodarslar orqali o‘rganayotganda tushunmagan narsani ko‘rish va tinglash orqali o‘rganishi mumkin. Tilni o‘rganishning ushbu usuli, o‘quvchiga o‘rganayotgan tilni juda tez o‘zlashtirishga va ona tilini tezda o‘rganishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’limga moslashish dasturi texnologiyalarni hamma joyda ishlatishga umumta’lim maktablari va oliy o‘quv yurtlarida raqamli tarmoqning innovatsion infratuzilmasini joriy etish orqali o‘qishni davom ettirishga imkon beradigan yaxlit yondashuvni talab qiladi. Birinchi navbatda, axborot ta’lim resurslari va xizmatlaridan foydalanishni ta’minlaydigan xavfsiz axborot va telekommunikatsiya infratuzilmasini yaratish va boshqarish zarur. Barcha ta’lim muassasalarini yuqori tezlikdagi internet tarmog‘i bilan ta’minlash muhim ahamiyatga ega. Simsiz ulanishni (Wi-Fi) yaxshilash ko‘p sonli kompyuter uskunalarini, ma’lumotlarni saqlash qurilmalarini (masalan, eCloud) ulash imkonini beradi. Shunday qilib, yuqori sifatli texnologiyalarga kirish innovatsion bilimlarni rivojlantirishni tezlashtiradi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5847-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi PF-5712-son Farmoni.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 06.11.2020 y PQ-4884 Qarori.

5. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Ўқув қўлланма. –Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2006.

6. Nishanova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. –T.: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.

7. Farberman. B.L. Advanced Pedagogical Technologies. –T.: 2001.

8. Йўлдашев Ж. Г., Усмонов С.А. Замонавий педагогик технологияларни амалиётга жорий қилиш. –Т: Фан ва технология, 2008.

9. http://lex.uz

10. info@norma.uz

11. http://Ziyonet.uz

12. http://edu.uz

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍNA ÓZ BETINSHE BILIM ARQALÍ OYLAW QÁBILETIN RAWAJLANDÍRÍW

A.P. Ajiniyazova *- Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim) baǵdarı 1-basqısh magistrantı*

Búgingi tálim-tárbiya procesi, innovaciyalıq oqıtıw texnologiyaları oqıwshılarǵa tereń bilimler beriwge keń imkaniyatlar jaratıp atır. Solay eken, oqıtıwshı oqıwshıǵa tek ǵana bilim berip qoymastan, onı óz betinshe bilim iyelewge baǵdarlap, sol arqalı onı erkin sóylewge, oylawǵa, pikirlewge úyretiwi zárúr.

“Eń aldı menen mekteplerde oqıw júklemesi hám sabaqlar sanın qaytadan kórip shıǵıw, oqıwshılardı tek ǵana yadlawǵa emes, bálkim pikirlewge baǵdarlaytuǵın metodika jaratıw zárúr” – degen edi Prezidentimiz SH.M.Mirziyoev [1]. Sonday- aq, oqıwshıǵa tayar materialdı yadlatqannan kóre, oqıtıw menen bir qatarda óz betinshe bilim alıwǵa baǵdarlasaq, gózlengen maqsetten artıǵına erisken bolamız. Búgingi kúnde joqarı oqıw orınlarında, hátteki mekteplerde de óz betinshe jumıs túrleri alıp barılmaqta.

“Óz betinshe tálim” ataması ámeliyatta keń qollanılsa da, biraq hár túrli izertlewler nátiyjesinde hár qıylı táriyip beriledi hám házirgi kúnge shekem ilimiy pedagogikalıq ádebiyatlarda usı túsiniktiń jalǵız bir táriypi joq. Demek, bul túsiniktiń keń kólemli ekenliginen derek beredi. Biraq, ilimiy ádebiyatlarda keltirilgen barlıq túsinikler bir ǵana mazmunǵa barıp taqaladı. Óz betinshe tálim – oqıwshınıń belgili bir pán sheńberinde professor –oqıtıwshınıń kómegisiz óz betinshe túrde bilim alıwǵa qaratılǵan sistemalı iskerlik bolıp esaplanadı. Ol oqıwshıdan aqılıy hám ámeliy iskerlikti, dıqqattı bir jerge jámlewdi talap etedi. Onıń nátiyjesi bolsa tek ǵana oqıwshınıń bilim dárejesin belgilep qoymay, bálki onıń sheberligin, qábiletin de júzege shıǵaradı [3]. Demek, óz betinshe tálim oqıwshı hám talabanıń tiyisli pán boyınsha oqıtıwshınıń tapsırması hám metodikalıq basshılıǵı tiykarında, biraq onıń kómegisiz orınlanatuǵın oqıw, oqıw- ilimiy, ilimiy- izertlew isleri esaplanadı [3]. Solay eken óz betinshe jumıs- bul oqıwshılardıń eń dáslepki dóretiwshilik jumısınıń baslaması esaplanadı.

Baslawısh klass oqıwshılarına óz betinshe jumıs tapsırmaların beriwde tiykarınan olardıń jas ózgeshelikleri, pikirlewi, oylawı itibarǵa alınıwı tiyis. Mektep kitapxanalarında oqıwshılarǵa óz betinshe oqıwı ushın hár túrli kitaplar bar, oqıwshılar kitapxanadan ózleri qálegen kitabın alıp oqıy aladı. Ásirese, baslawısh klass oqıwshıları fizikalıq jaqtan aktivligi, sana seziminiń aynaday tazalıǵı menen úlken jastaǵı oqıwshılardan ajıralıp turadı. Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılar tábiyattı, haywanlardı, ósimliklerdi, ertek qaharmanların jaqsı kóredi. Buǵan sebep balalardıń ózleri tanımaǵan, bilmegen zatlarına umtılıwı, biliwge qızıǵıwı bolıp esaplanadı. Sonıń ushın balalar ertek kitaplardı oqıwdı maqul kóredi. Kitapxanalarda balalar ushın hár túrli ertek kitaplar bar. Ózbek, qaraqalpaq, rus, inglis tillerinde de taba alamız. Balalar kóbirek az kólemli, súwretli etip berilgen erteklerdi súyip oqıydı. Tilekke qarsı, qaraqalpaq xalıq erteklerinen az kólemli, súwretli etip berilgen kitaplardı az muǵdarda ushratamız. Bunıń menen qaraqalpaq xalıq ertek kitapları joq degen pikerden jıraqpız.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2021-jıl 1-apreldegi “Ilimiy hám innovacion iskerlikti rawajlandırıw boyınsha mámleket basqarıw sistemasın jetilistiriw haqqında”ǵı PP-6198- sanlı Parmanına muwapıq [2];

Kommerciyalaw imkaniyatına iye islenbelerdi tańlaw, bahalaw hám engiziwde aktiv qatnasıw, olardı kommerciyalaw ushın investiciyalardı tartıw, usı baǵdardaǵı forumlar, xalıqaralıq yarmarka hám kórgizbeler ótkeriw haqqında wazıypa etip belgilengen [2]. Usı wazıypadan kelip shıqqan halda úlken kólemde berilgen qaraqalpaq xalıq ertek kitapların az kólemli, súwretli etip baspadan shıǵarıwdı usınıs etken bolar edik. Demek, bul oqıwshılardıń bilimlerdi óz betinshe iyelewi ushın múmkinshiliktiń dáslepki qádemi bolıp esaplanadı.

Ana tili hám oqıw sabaqlarında óz betinshe tapsırma orınlaw ushın qandayda bir ertek yamasa qosıqtı oqıp keliw, yadlaw tapsırıladı. Bala bunda sabaqlıqtan tısqarı jumıs isleydi. Jumıs teması reje tiykarında belgilengen yamasa erkin bolıwı múmkin. Erkin tema boyınsha jumıs islewde ata- ananın roli júdá úlken. Sebebi bala oqıw ushın material tabıwǵa qıynalıwı múmkin. Sonlıqtan ata-ana balasınıń jasına say erkin pikirlewin, oy-órisin keńeytetuǵın kitap tańlap beriwi lazım. Mısalı, óz betinshe oqıw ushın ertek kitap tańlandı. Bala burın oqımaǵán, esitpegen ertekti oqıw arqalı kitap bazasın bayıtadı hám ertek mazmunı tiykarında juwmaq shıgarıwǵá, ondaǵı jaqsılıq hám jamanlıqlardı, ádillik hám nahaqlıqlardı analizlewge erisedi, oqıǵan kitabın teńlesleri menen bólisedi, ertektiń unamlı tamamlanıwı olardıń keleshekke isenimin arttıradı. Bala jáne de kóbirek kitap oqıwǵa óz betinshe izleniwge urınadı. Oqıwshılarǵá tek oqıw sabaǵı arqalı emes basqa pánler sheńberinde óz betinshe jumıs islewge baǵdarlasaq, olardıń bilimlerin elede jetilistirgen bolamız.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, baslawısh klaslarda óz betinshe jumıs islewdi nátiyjeli shólkemlestiriwde muǵallim hám ata-ananıń roli úlken áhmiyetke iye. Biziń tiykarǵı wazıypamız oqıwshılardıń bilimge qızıǵıwshılıǵın arttırıw, bilim iyelewi ushın jańa metodlar izlew, olardı óz betinshe talim alıwǵa úyretiw bolıp esaplanadı. Demek, oqıwshılardı óz betinshe bilim alıwǵa baǵdarlaw arqalı erkin pikir júritiwge, bilimlerdi tereńirek úyreniwge, dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıwǵa erisemiz.

Ádebiyatlar

1. Таълим-тарбия тизими: тараққиётнинг янги босқичи муҳокама қилинди. Халқ сўзи online / 30 октябр 2020. https://xs.uz/uzkr/post/talim-tarbiya-tizimi-taraqqiyotning-yangi-bosqichi-muhokama-qilindi
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 1 апрелдаги **“**Илм-фан соҳасидаги давлат сиёсати ва инновацион ривожлантиришдаги давлат бошқарувини янада такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5047-сонли Қарори.
3. Каримова Д.Р Кредит модул тизимида мустакил таълим услубий кўлланма- Тошкент: ООО “Complex Print”,2021.-126 б.

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА РАҚАМЛИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

А.Ю. Қўчқаров *– ДПУ магистранти*

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сонли “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармонида халқаро тажрибалардан келиб чиқиб, олий таълимнинг илғор стандартларини жорий этиш, жумладан ўқув дастурларида назарий билим олишга йўналтирилган таълимдан амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтирилган таълим тизимига босқичма-босқич ўтиш, олий таълим мазмунини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларининг барқарор ривожланишига муносиб ҳисса қўшадиган, меҳнат бозорида ўз ўрнини топа оладиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш устивор вазифа сифатида белгиланган. Шу нуқтаи назардан, мамлакатимиздаги олий таълим муассасаларида хорижий олий таълим муассасаларининг тажрибалари асосида фанларнинг ягона ахборот-методик таъминотини яратиш имконини берадиган таълим платформаларини яратиш, таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш, масофавий таълим хизматларини ривожлантириш, вебинар, онлайн, “blended learning” технологияларини амалиётга кенг жорий этилмоқда. Демак, олий таълимни рақамлаштириш электрон таълим орқали амалга оширилишини инобатга олган ҳолда қуйидагиларга асосланамиз. ЮНЕСКО мутахассислари томонидан электрон таълимга «e-Learning – Интернет ва мультимедиа ёрдамида ўкитиш» деб таъриф берилган.

Электрон таълим муҳити – ўкитиш жараёнини юқори сифатли ахборот ва ўкув-услубий таъминот билан таъминлашга имкон берадиган электрон ва масофавий ўкитиш технологияларидан фойдаланган холда таълим ресурсларини тўплаш, тизимлаштириш, сақлаш ва ундан фойдаланишга мўлжалланган ахборот, телекоммуникация технологиялари ва воситалар тўпламидир. Электрон таълимни муваффақиятли амалга оширилиши аниқ талабларга жавоб берадиган дастурий таъминотни тўғри танлашга асосланади. Электрон таълим муҳитини ташкил қилиш воситаларига қуйидагиларни келтириб ўтамиз:

- Дастурий таъминот маҳсулотларига муаллифлик килиш (Authoring Packages);
- Таълимни бошкариш тизимлари (Learning Management Systems - LMS);
- Таркибни бошкариш тизимлари (Content Management Systems - CMS);
- Таълим контентини бошкариш тизимларини ўрганиш (Learning Content Management Systems - LCMS);
- Таълимни қўллаб-қувватловчи тизимлар (Learning Support Systems-LSS);
- Таълимий платформалар (Learning Platforms - LP).

Ушбу тизимлардан фойдаланган ҳолда олий таълим муассасалари томонидан талабалар учун қуйидаги имкониятлар яратилади. Жумладан:

- фанларнинг электрон ўқув ресурсларини ишлаб чиқиш;

- талабаларга масофавий курслардан фойдаланиш имкониятини яратиш;

- таълим йуналишлари бўйича ўқув режаларидаги маъруза, амалий машғулотлар ва лаборатория машғулотларини талабалар томонидан масофавий таълим асосида ўзлаштириш учун шароитларни яратиш;

- масофавий таълим материалларини ишлаб чиқиш ва фойдаланишда турдош ёки бир хил йўналишдаги фанлар бўйича олий таълим муассасалари кооперациялашувини тавсия этиш;

- ўқув жараёни учун тегишли меъёрларга (талабаларни ўқитиш, баҳолаш, назорат қилиш, курсдан курсга ўтказиш каби масалалар) ўзгартириш киритиш;

- профессор-ўқитувчиларнинг ўқув юкламалари меъёрларини ҳамда ўқув режадаги фанларни ўқитиш муддатини белгилаш;

- таълим муассасаларида тегишли фанлардан турли метод ва технологиялардаги масофавий таълим дастурлари асосида талабаларга билим бериш кабилар.

Хулоса ўрнида эса, олий таълим муассасаларининг таълим-тарбия жараёнида рақамли технологиялардан фойдаланиш турлича кўринишларда амалга оширилишини кўриш мумкин, яъни “Электрон таълим муҳити”, “Масофали таълим”, “Таълимда ахборот технологиялари”, “Компьютерли ўқитиш технологиялари”, “Таълимда замонавий ахборот технологиялари”, “Таълимда мультимедиа технологиялари” кабилар шаклида, аслида эса барчаси рақамли таълим технологияларидир.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сонли “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони.

2. Андреев А.А. Дидактические основы дистанционного обучения в высших учебных заведениях. Дисс. Докт. пед. наук. –М. 2000. https://www.dissercat.com/content/

3. Анисимов А.М. Работа в системе дистанционного обучения Moodle. Учебное пособие. 2-е издание, исправленное и дополненное. Харьков. ХНАГХ.https://moodle.org/pluginfile.php/1968229/modresource/content

4. Абдукодиров А., Пардаев А. Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти. – Т.: "ФАН" нашриёти, 2009.

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Д.К. Кувандикова *– Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги ТАТУ Нукус филиали ассистент ўқитувчиси*

А.К. Азбергенова**–** *Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги ТАТУ Нукус филиали 2-курс талабаси*

Бугунги кунда рақамли технологиялар ҳаётнинг барча соҳаларида фаол қўлланилмоқда. Иқтисодиёт, банк, хизмат сектори, шунингдек, таълим жараёнини ҳам тез суръатларда ривожланишига хизмат қилмоқда. Мамлакатда яшаётган барча фуқаролар, жумладан, ёш болалардан тортиб нафақахўрларнинг

ҳам онгида рақамли технологиялар орқали жамиятдаги барча муаммоларни ҳал қилиш мумкин деган фикрни шакллантирмоқда. Мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “Тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз зарур ва шарт. Бу бизга юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради. Зеро, бугун дунёда барча соҳаларга ахборот технологиялари чуқур кириб бормоқда. Албатта, рақамли иқтисодиётни шакллантириш керакли инфратузилма, кўп маблағ ва меҳнат ресурсларини талаб этишини жуда яхши биламиз. Бироқ, қанчалик қийин бўлмасин, бу ишга бугун киришмасак, қачон киришамиз?! Эртага жуда кеч бўлади” [1].

Давлат ва жамият бошқаруви, ижтимоий соҳада ҳам рақамли технологияларни кенг жорий этиб, натижадорликни ошириш, бир сўз билан айтганда, одамлар турмушини кескин яхшилаш мумкин. Рақамли иқтисодиёт бу биргина фаолият тури эмас, балки, ишбилармонлик, саноат объектлари, сифатли таълим ва хизматлар деганидир. “Рақамли” атамаси барча соҳаларда ахборот технологияларидан фаол фойдаланишни англатади. Агар оддий иқтисодиётда моддий буюмлар асосий ресурс ҳисобланса, рақамли иқтисодиётда бу қайта ишланадиган ҳамда узатиладиган ахборот, маълумотлар бўлади. Уларнинг таҳлилидан сўнг эса тўғри бошқариш бўйича ечим ишлаб чиқилади.

Дунёда пандемия тарқалиши ортидан мамлакатимизда иқтисодиёт, соғлиқни сақлаш, хизмат кўрсатиш соҳалари сингари таълим жараёни узлуксизлигини таъминлаш учун ҳам керакли чоралар кўрилди. Президентимиз томонидан қабул қилинган бир қатор қарорларда таълимнинг барча соҳаларини рақамлаштириш бўйича аниқ вазифалар белгилаб берилди. Вазифалар асосида, талабалар учун телевизион дарслар эфирга узатилди. Бундан ташқари, бир нечта олий таълим муассасалари талабалар ва ўқувчилар учун виртуал таълим тизимларини ишга туширди. Масалан, Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университетида мактаб ва академик лицей ўқувчилари, талабалар ва АКТ соҳасида билим олишни хоҳловчилар учун виртуал таълим тизимлари фаолият кўрсатди. Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида “Ўқув жараёнини ташкил этиш ва бошқариш” ахборот тизими ҳамда MOODLE масофавий таълим платформаси ишга туширилди. Шулар қатори, Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети Нукус филиалида ҳам қисқа муддат ичида “Intertatunf.uz” масофавий таълим платформасининг дастурий таъминоти ишлаб чиқилди ва амалиётга жорий этилди. Юртимиздаги нуфузли хусусий ўқув марказлари ҳам замон талабидан келиб чиққан ҳолда онлайн таълимни йўлга қўйди. Бу жараённинг ўзи ҳам мамлакатимиз таълим тизимида янги босқич бошланганини англатади. Таълим тизими бугунги кунда рақамли технологияларга сингиб кетаётгани шунчаки ҳайратланарли емас, чунки, бугунги кунда ахборот маконида таклиф этилаётган кўплаб нарсаларни жиддий таҳлил қилиш ва педагогик асослаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Интернет тизимидаги муҳитнинг ёшлар онгига таъсирининг аҳамияти ҳукуматнинг, замонавий оммавий ахборот воситаларининг маърузаларида,

педагогик жамоатчилик муҳокамаларида кўришимиз мумкин. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, олдин рақамли технологияларни барча соҳаларда, яъни, саноат, иқтисодиёт, банк ва бошқа соҳаларда жорий этиш билан чекланиб қолган эдик. Бугунги кунда эса рақамли иқтисодиёт шиддат билан ривожланиб бораётганини эътиборга олиб, рақамли ривожланиш бўйича барча соҳа раҳбарларининг ўринбосарлари лавозим таркибига киритилмоқда [2].

Рақамлаштириш йўналиши бўйича фаоллаштириш барча бизнес тузилмаларида амалга оширилмоқда. Бугунги кунда рақамли технологиялар барча соҳаларда “тажовузкор”, айниқса иқтисодий самараси топилган жойларда, барча даражаларда қўллаб-қувватланмоқда. Иқтисодиётда рўй бераётган жараёнлар динамикаси иқтисодиётнинг рақамли трансформациясида олий таълимни ривожлантириш бўйича таклифларни таҳлил қилиш ва ишлаб чиқишда таълим ҳамжамиятининг фаол позициясини талаб қилмоқда. Таълимда рақамли технологияларни ўқитиш сифатини сақлаб қолган ҳолда самарали қўллаш учун, албатта, мамлакатимизда Интернет инфратузилмаси яхшиланиши, мобиль операторлар томонидан кўрсатилаётган хизматлар сифати оширилиши ва энг муҳими аҳолининг, айниқса талаба ёшларни замонавий ахборот-коммуникация технологияларининг сўнги ютуқларини ўзлаштиришига шарт-шароитлар ҳамда имтиёзлар яратиб берилиши лозим. Шунингдек, ўқув жараёнини ташкил этишда рақамли технологиялардан фойдаланиш кўламини кенгайтириш ва ахборот ресурслари, ўқитиш воситалари ва масофавий ўқитиш технологияларини ривожлантириш, юқори самарадорликка эга рақамли қурилмалар билан жиҳозланган тузилмалар, ўқув хоналари, лабораториялар, медиастудиялар ва бошқаларни ўз ичига олган марказларни ташкил этиш, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва таълим технологияларининг мустаҳкам интеграциясини таъминлаш, бу борада педагог кадрларнинг касбий маҳоратини узлуксиз ривожлантириб бориш учун қўшимча шароитлар яратиш, интерфаол тақдимот тизимларидан фойдаланиш, маъруза ва семинар дарслари учун интернет билан боғлиқ ҳолда интерфаол ва мультимедиали тақдимотларни ишлаб чиқиш каби мавзулар бўйича ўқитувчиларнинг малакасини ошириш учун курсларни ташкил қилиш ва ўтказиш. Шундагина, биз рақамли технологиялардан фойдаланиб таълим сифатини туширмаган ҳолда талаба-ёшларга бугунги кун талаби даражасида билим олишларига эришамиз. Билимли авлод, профессионал кадрлар – бу жамиятнинг кенг миқёсда ривожланишининг гаровидир.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномаси. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. №3, may-iyun, 2020 yil 156 3/2020 (№00047).

2. Abdullayev M., Saidahror G., & Ayupov R. (2020). Рақамли иқтисодиёт - кадрлар тайёрлашнинг долзарб йўналишлари. Архив научных исследований, 1 (23).

O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR BILAN-SIFATLI TA’LIM

G.S. Orziqulova *- Jizzax Politexnika instituti assistenti*
D.U.Yusupova *- Farg‘ona Politexnika Instituti*
A.D.Yorbekov *- Jizzax Politexnika instituti talabasi*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston yoshlari forumida so‘zlagan nutqlarida shunday so‘zlarni e’tirof etgandilar :

“Biz bugun o‘z oldimizga ulkan marralarni qo‘yganmiz. Ona Vatanimizda uchinchi renessans poydevorini yaratishga kirishdik. Biz oila, maktabgacha ta’lim, maktab va oliy ta’limni hamda ilmiy-madaniy dargohlarni bo‘lg‘usi renessansning eng muhim bo‘g‘inlari deb hisoblaymiz. Shu sababli, ushbu sohalarda tub islohotlarni izchil amalga oshirmoqdamiz.” [1]. Dunyo ta’lim makoniga oliy ta’lim tizimining integratsiya jarayonini kiritish maqsadida 1997-yilda ta’lim tizimining Lissabon konventsiyasi va 1999 yilda Boloniya deklaratsiyasi qabul qilindi. Boloniya deklaratsiyasining asosiy maqsadi Oliy ta’limda Yevropa kredit tizimini (ECTS – Europen Credit Transfer system) sinov birligini qo‘llash hamda bu ta’limning chet ellarda tan olinishiga erishish edi [3].

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilashda Prezident Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g’risida qabul qilingan 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-sonli Farmoni sohaning iqtisodiy mustaqilligi va samaradorligiga alohida e’tibor qaratdi [2]. Jumladan, oliy ta’lim muassasalarini kredit-modul tizimiga o‘tkazish, xalqaro andozalarga mos ravishda raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi omillaridan biri sifatida belgilandi.

Kredit-modul tizimi o‘zi nima degan savol juda ko‘p talaba yoshlarni va ularning ota-onalarini ham o‘ylantirib kelmoqda. Keling hozir biz ushbu tizim bo‘yicha qisqacha to‘xtalib o‘tamiz. Kredit-modul tizimi, bu ta’limni tashkil etish jarayoni bo‘lib, o‘qitishning modul texnologiyalari jamlanmasi va kredit o‘lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi. Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayondir. Kredit-modul tamoyilida ikkita asosiy masalaga ahamiyat beriladi: talabalarning mustaqil ishlashini ta’minlash; talabalar bilimini reyting asosida baholash.

Amaldagi o‘qitish tartibidan farqli o‘laroq, kredit tizimida majburiy fanlardan tashqari tanlov fanlari ham talabaning individual dars jadvaliga kiritiladi. Talabalar o‘qishdan haydalmaydi yoki kursdan-kursga qoldirilmaydi. Qaysi fan (kurs)dan belgilangan kreditlarni to‘play olmasa, faqat o‘sha fanning o‘zidan qayta imtihon topshiradi, xolos. Oliy ma’lumot to‘g‘risidagi diplom esa belgilangan kreditlar to‘plagandan so‘ng beriladi. ECTS tizimi bo‘yicha talabalarning bir yilda to‘plashi lozim bo‘lgan kredit miqdori 60 ni tashkil etadi. Bir o‘quv yili ikki semestrdan iborat bo‘ladi deb olsak, talaba har semestrda 30 kredit to‘plab borishi lozim. Bakalavriat dasturi 3-4 yillik bo‘lsa, talaba bakalavr darajasini qo‘lga kiritishi uchun jami 180-240 kredit, 1-2 yillik magistratura dasturini tugallashi uchun esa, 60-120 kredit to‘plashi majburiyat hisoblanadi.

Kredit-modul tizimining asosiy vazifalari sifatida quyidagilar e’tirof etiladi:

- o‘quv jarayonlarini modul asosida tashkil qilish;
- bitta fan, kurs (kredit)ning qiymatini aniqlash;
- talabalar bilimini reyting ball asosida baholash;
- talabalarga o‘zlarining o‘quv rejalarini individual tarzda tuzishlariga imkon yaratish;
- ta’lim jarayonida mustaqil ta’lim olishning ulushini oshirish;
- ta’lim dasturlarining qulayligi va mehnat bozorida mutaxassisga qo‘yilgan talabdan kelib chiqib o‘zgartirish mumkinligi [5].

Modulga asoslangan o‘quv dasturlari maxsus sxema asosida ishlab chiqiladi va quyidagilarni o‘z ichiga qamrab oladi:

- o‘quv maqsadi hamda vazifalarning to‘liq ochib berilishi;
- talabaning fanni (kursni) boshlashi va tugatishidan keyingi orttirishi lozim bo‘ladigan malakasiga qo‘yiladigan talablar;
- modul tarkibiga kirgan har bir fanning qisqacha mazmuni (sillabus), ya’ni ma’ruzalar mavzulari, seminar va amaliy mashg‘ulotlarning rejasi, mustaqil ta’limni baholash uchun mo‘ljallangan topshiriqlar;
- o‘qitishning qisqacha bayoni: ta’lim berish usul hamda vositalari; bilimlarni baholashning usul va shakllaridan iborat [5].

Modul asosida o‘qitish tizimida talabalar bilimi, malakasi hamda ko‘nikmasini baholashda reyting baholash tizimidan foydalaniladi. Unda talabaning barcha o‘quv faoliyati, ya’ni auditoriya va auditoriyadan tashqarida olgan, o‘zlashtirgan bilimlari ball berish orqali baholanadi. Quyida oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayoniga kredit-modul tizimini bosqichma-bosqich joriy etish sxemasi keltirilgan [4].

Oliy ta’limda talabalar o‘zlashtirishni baholash tizimlarini qiyosiy taqqoslash

JADVALI

Taklif etiladigan Uzbekiston tizimi	**Rossiya tizimi (MDU)**	**Yevropa kredit transfer tizimi (ECTS – European Credit Transfer System)**	**Amerika tizimi (A –F)**	**Britaniya tizimi (%)**	**Yaponiya tizimi (%)**	**Koreya tizimi (%)**	**Uzbekis-ton tizimi (%)**
<<5>>	<<5>>	<<A>>	<<A+>>	70-100	70-100	90-100	90-100
			<<A>>				
			<<A->>	65--69			
		<<B>>	<<B+>>	60-64	70-79	80-89	70-89.9

<<4>>	<<4>>	<<C>>	<<B>>	50-59			
			<<B->>				
<<3>>	<<3>>	<<D>>	<<C+>>	45-49	60-69	70-79	60-69.9
		<<E>>	<<C>>	40-44			
			<<C->>				
			<<D+>>			60-69	
			<<D>>				
			<<D->>				
<<2>>	<<2>>	<<FX>>	<<F>>	0-39	0-59	0-59	0-59.9
		<<F>>					

Ushbu ta’lim tizimining oliy ta’lim va talaba o‘rtasidagi to‘g‘ridan- to‘g‘ri o‘rnatilgan, inson omilisiz aloqasi oliy ta’lim tizimidagi yangi bosqich deb aytish mumkin. Shu bilan birgalikda raqamlashtirilgan tizim oliy ta’limning turli jabhalaridagi korrupsiya holatlarini oldini oladi. Zero, mehnat bozori talabiga mos kadrlarni tayyorlamas ekanmiz, raqobatda o‘z o‘rnimizni, mavqeimizni yo‘qotishimiz muqarrar ekanligini his qilishimiz lozim. Ammo oldimizda bundan yaxshiroq yo‘l ham, tanlov ham yo‘q. Nega deganda, barcha rivojlangan mamlakatlarning oliy ta’lim muassasalari ushbu yo‘ldan yurib, yuqori natijalarni qo‘lga kiritmoqda. Oliy ta’lim tizimimiz dunyoda tan olinmaganidan keyin, biz ilg‘or standart va tizimlarni oliy ta’lim muassasalariga tatbiq etishga majburmiz. Shunday ekan, yangilikka intilish, oliy ta’lim tizimini tubdan qayta isloh qilish bo‘yicha boshlangan harakatlarni davom ettirish har tomonlama ta’lim tizimini korrupsiyasiz sohaga aylantirish uchun to‘g‘ri qarordir.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston yoshlari forumida so‘zlagan nutqi.

2..https://lex.uz

3. http://navoiy-uni.uz/uz/new/Kredit-modul-tizimi-haqida-bilasizmi

4. Lex.uz

5. European Commission ECTS Guide of 2004. Available at https://www.uc.pt/ge3s/pasta_docs/ects-users-guide170804.pdf

BASLAWÍSH KLASS ANA TILIN OQÍTÍWDA SCAFFOLDING METODÍN QOLLANÍW USÍLLARÍ

U.B. Bazarbayeva – *NMPI*
Tálim tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) 1-basqısh magistrantı

Búgingi kún zaman talabı ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde tálim-tárbiya beriwde zamanagóy innovaciyalıq texnologiyalarınan paydalanıp, jas áwladqa sapalı tálim beriw, interaktiv metodlardı qollaw arqalı oqıwshılardıń bilim dárejesin rawajlandırıwdan ibarat.

Respublikamızda ulıwma orta bilim beriwdi sistemalı reformalawdıń ústin turatuǵın baǵdarların belgilew, ósip kiyatırǵan jas áwladtı ruwxıy - etikalıq hám intellektuallıq rawajlandırıwdı sapa tárepinen jańa dárejege kóteriw, oqıw - tárbiya procesine tálimniń innovaciyalıq formaları hám usılların engiziw maqsetinde Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıl 29-apreldegi "Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasın tastıyıqlaw haqqında"ǵı PP-5712-sanlı Pármanı qabıl etilgen [1].

Usı párman tiykarında baslawısh klaslarda oqıtıw metodikaların jetilistiriwimiz, baslawısh klass oqıwshıların bilimin asırıwımız, tálim-tárbiya processinde qıyınshılıqlarsız óz ústinde islewi ushın járdem beriwimiz kerek. Soǵan kóre, xalıq tálim sistemasın rawajlandırıw, oqıwshılarǵa sapalı bilim beriw ushın kreativ jantasıwımız, tınımsız izleniste bolıwımız kerek. Tálimde metodlardı jetilistiriw maqsetinde Scaffolding metodın baslawısh klaslarda ámeliyatta qollawdı ámelge asırıw maqsetinde izertlew jumısları alıp barılmaqta.

"Scaffolding" teoriyası birinshi ret 1950-jıllardıń aqırında kognitiv- psixolog Jerom Bruner tárepinen kiritilgen. "Scaffolding" sózi anglichan tilinen alınǵan bolıp, qurılıslarda diywal janına aǵash yamasa metalldan qabat-qabat etip islengen "nárwan", "iskala" degen mánisti ańlatadı. Gibbons (2002) tıń aytıwınsha, "iskala" binanı qurıw yamasa remontlaw waqtında ornatılıp atırǵan waqtınshalıq qurılıs bolıp tabıladı. Bruner (2002) de Wud Gibbonstıń pikirlerin qollap quwatlaǵan halda, "iskala" shın mániste ádetde jay átirapında jaylastırılǵan hár qanday zat ushın isletiletuǵın termin bolıp tabıladı dep aytıp otedi. Imatarattı qurıwda waqtınshalıq qurılıs retinde paydalanıladı. Basqasha etip aytqanda, jay ózin qollap-quwatlawǵa ılayıq bolıwı menen, iskala alıp taslanadı. Iskala waqtınshalıq, biraq imarattıń tabıslı qurılısı ushın zárúr bolıp tabıladı [4].

"Scaffolding" termini birinshi ret Lev Vygotskiy tárepinen oqıtıw strategiyası retinde islep shıǵılǵan [3].

Scaffolding - oqıw procesinde eń kóp qollanılatuǵın interaktiv metodlardıń bir túri esaplanadı. *Scaffold* - hár tarawlarda atap aytqanda, xromosomalardı úyreniwde, medicinada, ximiyada, biologiyada, genetikada hám basqalarda keń qollanılǵan. Tálim sistemasında Scaffolding metodı oqıtıwshı hám oqıwshılar arasındaǵı kommunikativ baylanıs bolıp, oqıwshınıń wazıypalardı oqıtıwshınıń járdeminde orınlawı bolıp, keyinirek oqıwshı ózi ǵárezsiz orınlaǵannan keyin bul járdem basqıshpa-basqısh kemeytilip barıladı.

Tálim sistemasına scaffolding teoriyasın 1976-jılda amerikalıq psixologlar Jerom Bruner, Devid Vud hám Geyl Ross tárepinen “Mashqalalardı sheshiwde tyutordıń roli” shıǵarmasında islep shıǵılǵan. “Scaffolding procesi - dáslep talabanıń múmkinshiliklerinen tıs bolǵan wazıypanıń úlkenler tárepinen basqarılatuǵın elementlerinen ibarat bolıp, oǵan tek óz kompetentligi sheńberindegi komponentlerge itibar qaratıw imkaniyatın beredi” [5] – dep pikirlerin bildirgen.

Amerikalıq psixologlar tárepinen jaratılǵan bul shıǵarmada balanıń ǵárezsiz mashqalanı sheshe almawın, tapsırmalardı orınlawda oǵan qollap-quwatlaytuǵın tájiriybeli tárbiyashı, tyutorlardıń járdemin bildirgen, yaǵniy mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń tálimin súwretlep bergen.

Scaffolding jumıstaǵı yamasa oqıwdaǵı qıyınshılıqlarǵa dus kelgen xızmetkerlerge jol-joba beriw usılların da óz ishine aladı. Úyreniw strategiyasında R.Chjao hám M.Oreydiń pikirine kóre, bul mashqala yamasa tapsırmalardı sheshiwde oqıtıwshı hám oqıwshı ortasındaǵı óz-ara tásir jaǵdaylarında ámelge asırılatuǵın kórsetpe procesiniń arnawlı túri. Avtorlar eki tiykarǵı qaǵıydanı ajıratıp kórsetedi:

– baslawıshqa ol ele shıdam bere almaytuǵın wazıypalardı orınlawda járdem beriw;

– stajyorga ózi sheshe alatuǵın kólemdegi wazıypalardı orınlawǵa ruxsat beriw [6].

Juwmaqlap aytqanda, tálim sistemasında scaffolding bul waqtınshalıq járdem bolıp, basında oqıtıwshı oqıwshısına júdá kóp járdem beredi. Oqıwshı tapsırmalardı óz betinshe orınlay alsa, bul járdem basqıshpa-basqısh alıp taslana beredi. Bul balanıń ǵárezsiz oqıwına, tapsırmalardı bir ózi orınlay alıwına bolǵan immunitetti asıradı. Qollap-quwatlaw dárejesiniń az-azdan tómenlep barıwı scaffolding procesin quraydı. Álbette, bunda oqıtıwshınıń roli zárúrli áhmiyetke iye esaplanadı. Oqıtıwshı oqıwshılardıń dıqqatın ózine tartıwı, olarǵa motivaciya bere alıwı kerek boladı.

Ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlandirish konsepsiyasini tasdiqlash haqida”gi PF-5712-sonli Farmoni https://lex.uz/docs/-4312785

2. David Wood, Jerome S.Bruner and Gail Ross “The role of tutoring in problem solving”. 1976.

3. Diniyati K. & Yennidiń “Baylanıs kónlikpelerin oqıtıwda “scaffolding” usılınan paydalanıw”.

4. P. Gibbons, “Scaffolding language, scaffolding learning, 2015.

5. Скаффолдинг: что такое теория строительных лесов и как применять ее в обучении. https://skillbox.ru/media/education/skaffolding-teoriya-stroitelnykh-lesov/.

6. Скаффолдинг в учебном процессе. https://nitforyou.com/scaffolding/.

BASLAWÍSH TÁLIM PROCESINDE MULTIMEDIALÍ TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANÍW USÍLLARÍ

D.A. Ilawatdinova – *NMPI,*
Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawısh tálim) qánigeligi 1-basqısh magistrantı

Ózbekstan Respublikası ǵarezsizlikke eriskennen keyin, ekonomikalıq hám sociallıq rawajlanıwdıń ózine sáykes joldı tańlawı kadrlar tayarlaw sisteması hám mazmunın qayta shólkemlestiriwdi zárúrli maqsetlerinen biri etip qoydı. Bilimlendiriw haqqındaǵı Nızamnıń qabıl etiliwi jańa oqıw rejeler, dástúrler, sabaqlıqlardı hámde zamanagóy didaktikalıq oqıtıwdı islep shıǵıwdı talap etip qoydı [2; 9].

XXI ásir- texnologiya ásiri dep atalıwınıń sebebi mámleketimizde de hámme tarawlarda syaqlı tálim procesinde de jańa pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw, multimedialı materiallardan paydalanıw dástúrge aylanıp barmaqta.

2017-2021-jıllarda Ózbekstan Respublikasın rawajlandırıwdıń bes basqıshlı Háreketler strategiyasında bilimlendiriw tarawın yaǵnıy úzliksiz talim sistemasın jáne de jetilistiriw, sapalı bilim beriw xızmetleri múmkinshiliklerin asırıw, tálim mákemelerin kompyuter texnikası hám oqıw - metodikalıq qollanbalar menen úskenelew arqalı olardıń ekonomikalıq - texnika bazasın bekkemlew maydanınan maqsetli ilajlardı kóriw, ilimiy-izertlew hám innovaciya iskerligin xoshametlew, ilimiy hám innovaciya jetiskenliklerin ámeliyatqa engiziwdiń nátiyjeli mexanizmlerin jaratıw máselelerinıń sáwlelengenligi tarawǵa bólek itibar qaratılıp atırǵanınıń dálili bolıp tabıladı [1].

Tálim procesinde multimedialı materiallardan paydalanıw pedagogikalıq hám psixologiyalıq tárepten de júdá áhmiyetli bolıp tabıladı. Sebebi, ondaǵı beriletuǵın materialdı tereńirek ózlestiredi, waqıttı únemleydi, alınǵan maǵlıwmat oqıwshı esinde tezirek saqlanıp qaladı, baslawısh klass oqıwshıların passiv tıńlawshıdan izleniwsheńlik hám biliwge degen qızıǵıwshılıǵi asqan oqıwshını kórsek boladı.

Multimedia (“kóp ortalıq” degen mánisti ańlatadı) - zamanagóy informaciyalar texnologıyası bolıp, kompleks túsinikti ańlatadı. Multimedia informaciyanıń túrli kórinisleri-tekst, keste, grafika, sóylew, animaciya, multiplikaciya, video súwret, muzıka járdeminde informaciyanı jıynaw, saqlaw, qayta islew hám jetkerip beriw wazıypaların atqaradı. Multimedia informaciyalardı hár túrli kórinislerde súwretlew hám dinamikalıq obrazların jaratıw, onı kóriw hám esitiw organları arqalı qabıllaw hám oyda sawlelendiriw múmkinshiliklerin jaratadı.

Multimedia texnologiyalarında dástúriy texnologiyalarǵa qaraǵanda informaciyalar tekst kóriniste emes, bálki súwret, dawıs hám háreketler kórinisinde ańlatılıwı oqıwshılardı sabaqlarda aktivlew, dıqqatlıraq, izleniwsheń bolıwǵa úyretedi, sebebi usınıs etiletuǵın hár bir informaciya olardıń qatnasıwı hám háreketi arqalı ámelge asırıladı. Bilimlendiriw procesinde sapa hám nátiyjelililikti asırıwda “Ínteraktiv doska”nıń áhmiyeti úlken. Interaktiv doska tálim procesine elektron oqıw hám multimedia materiallardı alıp kirisiw ushın nátiyjeli qural bolıp tabıladı. Úlken ekranǵa yaǵnıy, elektron doskada informaciyalardı jaqsı qabıllawları esabına oqıwshılardıń pikirlew qábileti asadı. Oqıwshılar óz betinshe isleydi klaslasları hám

oqıtıwshıları menen birge pikirleydi. Oqıwshılardıń pánge qızıǵıwshılıqları kúsheyip, oqıw materialı tez yadta saqlanadı.

Baslawısh tálim – tálim sistemasınıń tiykarı esaplanıp, oqıwshılardı oqıtıw sapası soǵan baylanıslı boladı jáne bul baslawısh mektep oqıtıwshısınıń moynına úlken juwapkershilik júkleydi. Kishi mektep jasındaǵı tálim-tárbiya alıp atırǵan áyne 7-10 jaslı oqıwshılar bolıp tabıladı. Olardaǵı intellektuallıq potencialdı qáliplestiriwdiń baslanǵısh dáwiri de tap sol jastan baslanadı, sol sebepli házirgi kúnde mektepke shekemgi tálimde multimedia tálimine úlken itibar qaratılıp atır.

1-klasta oqıw sabaǵında elektron oqıw qollanbaların tayarlap, paydalanıw múmkin. Ol jaǵdayda sózdi dawıslı-háripli analiz etiw, sózdiń buwınları dúzilisi, túrli qızıqlı kórgizbeli hám dawıslı material beriw múmkin. Hár qıylı súwretler, ájayıp, qızıqlı tapsırmalar kishi jastaǵı oqıwshılarda ana tiline qızıǵıwshılıqtı asırıwǵa járdem beredi, oyın formasında oqıw materialı menen tanısıw imkaniyatın beredi. Multimedia tálimniń emocional-estetikalıq tásirleniw, maqsetke umtılıw, izertlewshilik sıyaqlı motivlerdi aktivlestiredi. Sonı aytıp ótiw kerek , tálim alıwshı birinshi ret esitken temasınıń tek tórtten bir bólegin, kórgen materiallarınıń bolsa úshten bir bólegin ǵana eslep qaladı, esitse informaciyanıń 50% yadta saqlaydı. Ínteraktiv multimedia texnologiyalarınan paydalanǵanda bolsa bul kórsetkish 75 % quraydı.

Informacion-kommunikaciya texnologiyaları oqıwshılardı qızıqlı álemge alıp kiriwde oqıtıwshınıń múmkinshiliklerin keńeytiredi, bunda oqıwshılar informaciyalardı ǵárezsiz túrde izlep tabadı, aladı, analiz etedi hám basqalarǵa jetkeredi.

Juwmaqlap aytqanda, oqıwshılardıń klastan tıs jumısların shólkemlestiriwde multimediadan keń paydalanıw birinshi náwbette, bul túrli esabatlardı tayarlaw, klastan tısqarı ilajlardı ótkeriw hám sol sıyaqlılardan ibarat boladı. Informaciya kommunikacion texnologiyalar - bul bilim, dálil hám nızamlardı usınıwda barlıq múmkinshiliklerdi ózinde jıynap alǵan usıl hám metodlar bolıp esaplanadı. Baslawısh klass oqıtıwshı oqıw texnologiyasınıń tikkeley jetkiziwshisi retinde, jańalıqlardan xabardar bolǵan halda, sabaq procesin qızıqlı alıp barıwı kerek. Internet texnologiyalarınıń kirip keliwi oqıwshılarǵa informaciya dereklerinen paydalanıw imkaniyatın beredi, óz betinshe jumıslar nátiyjeliligin asıradı, dóretiwshilik, ilimiy tájiriybe hám kónlikpelerdi iyelew hám bekkemlew ushın jańa múmkinshilikler beredi, tálimniń jańa formaları hám metodların ámelge asırıwǵa shárayat jaratadı. Kadrlar tayarlaw Milliy dástúriniń tiykarǵı talaplarınan biri informaciya texnologiyaların tálim procesine keń qollanıp oqıwshılardı ǵárezsiz bilim alıwǵa, erkin pikirlewge úyretiwden ibarat

Ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi «O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-6108-son Farmoni

2. Olimov Q.T. Maxsus fanlar buyicha elektron darsliklarni yaratishning uslubiy asoslari Kasb-hunar ta‘limi №2. 2004 y. 9- bet.

3. Rasulov O. Zamonaviy elektron darsliklarning didaktik xususiyatlari Kasb-hunar ta‘limi №5. 2005 y.

MAZMUNÍ

Otemuratov B.P. Tálim procesine sanlı texnologiyalardı engiziw hámde tálim, pán, innovaciya hám ilimiy-izertlewler nátiyjeleriniń sapasın asırıw..... **3**
Jalelov M.A. Oqıw procesinde sanlı texnologiyalar……. **6**
Қодиров Қ.А. Халқаро ижтимоий тенденциялар тизимида ғоявий тарбиянинг асосий йўналишлари…… **10**
Каравашкина М.В. «Плюсы» и «минусы» цифрового образования для школьников и студентов: уроки пандемии…… **14**
Таубаева Г.З. Мектепке дейінгі ұйымда педагогикалық технологияларды пайдалану әдістемесі……. **19**
Hamroyev A. R. Raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning zamonaviy kontseptsiyasi…….. **27**
Саломатина Л.С. Информационно-коммуникационные технологии и их использование при обучении современных младших школьников каллиграфическому письму…… **30**
Темиров К.У. К проблеме реализации регионального компонента экологического образования будущих педагогов…… **33**
Акбарова З.А. Современные стратегии обучения и их применение в начальной школе…….. **36**
Боймурадова Г.Т., Тошева Н.Т. Бошланғич таълимда халқаро баҳолаш (PIRLS) дастури…….. **38**
Котило А.О. Засоби підвищення мотивації учнів початкової школи до вивчення англійської мови…….. **42**
Kurbaniyazova Z.K. Глобаллашув шароитида ўқитувчиларнинг ижтимоий-педагогик функциялари…… **44**
Djumaniyazova Sh.I. Boshlang'ich sinf darslarida AKTning o'rni va ahamiyati……. **48**
Tajibaeva A.R. Kishi mektep jasındağı balalardıń shańaraqtağı tárbiyasın shólkemlestiriwde ata-analardıń roli..... **50**

1-SEKCIYA. BASLAWÍSH TÁLIMDE ALDÍŃǴI QATAR PEDAGOGIKALÍQ TÁJIRIYBELERDI EN JAYDÍRÍW XALÍQARALÍQ BAHALAW NÁTIYJELERINE ERISIWDIŃ FAKTORÍ SÍPATÍNDA

Сейтжанова. У.К. Организация педагогической поддержки будущих учителей……. **52**
Kushakova G.E, Mirzayeva K. Talabalar mediakompetentligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyati…….. **55**
Манкеш А.Е. «Шығармашылық» және «Шығармашылық қабілет» ұғымының ғылыми мәні..... **58**
Utemuratov B.K. Baslawısh klass oqıwshılarınıń kommunikativlik kompetenciyaların qáliplestiriwde xalıqaralıq PIRLS bağdarlama talaplarınan nátiyjeli paydalanıw…….. **65**
Pirimjarov M.Kh., Kapranova A.T. Methods for performing drawings in graphic programs……..…….. **67**

Турдымуратова М.М.- Международные исследования PISA и TIMSS в Узбекистане: новые требования к обучению предметов……. **71**
Каллибекова Г.А. Урок-тренинг как метод интерактивного обучения…. **75**
Метербаева К.М. Университетте оқытушы мен студенттердің педагогикалық өзара әрекеттері оқу үрдісінің тиімділігін арттыру шарты ретінде…… **81**
Воронюк И.В. Развитие творческого потенциала учащихся начальной школы средствами моделирования……. **85**
Seytjanova U.Q., Zarimbetova G.K. Boshlang‘ich ta’limda kreativlik faoliyatini shakllantirishing mazmuni va mohiyati…… **87**
Убайдуллева А.К., Еримова А.Ж. Жоғары оқу орындарында студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру жолдары..... **89**
Рўзиев Ф. Профессионал таълимда баҳолашнинг аҳамияти..... **93**
Дуйсебекова А.М., Убайдуллева А.К., Амандық А., Оқушылардың ғылыми-биологиялық қоғамын жоба-ізденіс технологиясымен құру..... **95**
Tajbenova S.S. Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitishning yangi metodlari..... **99**
Nagmetova N.M. Xalmuratova Sh.B. Baslawısh klass oqıwshılarınıń kreativ pikirlew qábiletin rawajlandırıwdıń ámeliyattaǵı jaǵdayı……..…… **102**
Кадрекова А.К. Умумий ўрта таълим мактабларида бола фаровонлигини таъминлаш андозаси ва унга инновацион-педагогик ёндашиш..... **106**
Гакаме Ю.Д., Жаде Н.Р Развитие социальных компетенций младших школьников в реальной и виртуальной образовательной среде……. **109**
Даукеева А.О. Ўқитувчиларда профессионал қобилиятнинг психологик таҳлили……. **112**
Бабашева Г.Б. Луғат билан ишлаш нутқ ўстириш ва фикрлашни ривожлантиришнинг дастлабки босқичидир..... **114**
Сеитназаров К.К., Досымбетов А.М. Ер ости сувларини мониторингини учбурчакли тегишлилик функцияси асосида моделлаштириш..... **117**
Aleuova R.Sh. Mektepke shekemgi jastaǵı balalardı tárbiyalawda tábiyattaǵı miynettiń áhmiyeti..... **119**
Mavlanova K.M., Abdijamilova M.M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining badiiy asarlarni o‘qib tushunishni tahlil qilish (3-4-sinfda rivoyatlar misolida)..... **120**
Еримова А.Ж., Убайдуллаева А.К. Қашықтықтан білім беруді ұйымдастырудың дидактикалық мүмкіндіктері..... **123**
Дуйсебекова А.М, Елубаева А. Оқушылардың «Мен» тұжырымдамасы және педагогикалық қарым-қатынас..... **127**
Akbarova S.A. Ekologik kopmetentlik haqida SHarq allomalarning qarashlari..... **131**
Qallıqlıshov Sh. Súwretlew óneri shınıǵıwlarınıń nátiyjeliligin asırıwda kórgizbeli quraldıń tutqan ornı…….. **133**

Идрисов Р.Б. 1939-1945-жыллары Қарақалпақстанда китап баспасы ҳәм полиграф санаатының аҳўалы……. **135**
Saparov Sh., Jabbarbergenov Sh. Óspirimlik dáwirinde psixologiyalıq qıyınshılıqlardı saplastırıw jolları……... **138**
Альдибекова Ш.Н., Дайырбекова.С.Р. “SOFT SKILLS”: дағдыларының бастауыш сынып жаратылыстану пәнін оқытудағы қажеттілігі..... **139**
Нажимова А. Д. Бошланғич синф ўқувчиларини баён ёзишга ўргатиш усуллари..... **142**
Альдибекова Ш.Н, Жиеналиева А.А. Критериалды бағалау- арқылы оқушы мүмкіндігін арттыру ерекшелігі..... **145**
Дуйсебекова А.М, Қайратбек қызы Ж. Педагогикалық түзетуді қолдану арқылы оқушылардың білім деңгейін арттыру..... **149**
Сейтмуратов Қ.С. Кәмилликке шақырыўшы қунлы педагогикалық шығарма…… **153**
Tleumbetova Q.D. Tálim sıpatı - keleshegimiz girewi..... **156**
Альдибекова Ш.Н, Токсанбаева А.С. Жаңартылған білім беру жағдайында жаратылыстанудан топтық жұмыс арқылы ұйымдастырудың тиімділігі..... **158**
Каллибекова Г.А., Ибраимова Н.Р. Использование кластера на уроках в начальной школе…… **164**
Альдибекова Ш.Н., Жаңбырбай А.А. Бастауыш сыныпта сабақ мақсатына негізделген тапсырмаларға сай дескриптор құру..... **166**
Альдибекова Ш.Н., Жантасова Н.Е. Бастауыш сынып оқушыларының сабаққа деген ынтасын арттырудың жолы-критерийлер арқылы бағалау……... **170**
Kallibekova G.A., **Reyembaeva A.P.** Baslawısh tálimde oqıw menen jazıw kónlikpelerin ózlestiriw basqıshları…… **173**
Мурадова М.К. Бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашда партисипативликнинг ўрни..... **176**
Альдибекова Ш.Н., Досманбетова А.А. Болашақтың дағдылары: жұмсақ дағдыны бастауыш сыныпта қалыптастырудың қазіргі жағдайы..... **178**
Альдибекова Ш.Н., Толегенова.Б.Т. Бастауыш сыныптарда топтық оқыту технологиясын қолдануда білім сапасын арттыру..... **182**
Альдибекова Ш.Н., Дүйсенбек Н.Е. Елімізде жұмсақ дағдыны білім саласында қалыптастырудың тарихы..... **186**
Альдибекова Ш.Н., Асанова А.Қ. Кіші мектеп жасындағы балалардың белсенділігін арттыруда топтық жұмыстың рөлі..... **191**
Усенов Ж. У. Миллий менталитет – миллет қорғаны..... **196**
Pirniyazova Sh.O., Mirazimova M.N. Dars jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki nutqini rivojlantirish masalalari……. **200**
Jumamuratova G., Azizova T. Ana tilin oqıtıwda pedagogikalıq texnologiyaların en jaydırıw…….. **202**
Turımbetova Z.B. Baslawısh klass oqıwshılarınıń sóylew mádeniyatın rawajlandırıw metodikası…… **204**

Yusupova G.Z. O‘quvchilarning xalqaro tadqiqotlarda matnni o‘qish va tushinish darajasini oshirish usullari…….. **206**
Курбанбаева Д.М. Нагмет Урумбаевнинг хусусий методларни қўллаш йуллари..... **208**
Хожанов Б.К. Ўқувчиларни экологик ташвиқотчи-тарғиботчиликка тайёрлашнинг аҳамияти..... **210**
Тлегенов Б.Н. Муаммоли дарсни ташкил этишда Informatics Electronic Guide-Line қўлланмасидан фойдаланиш..... **212**
Xudoyberganov J.S. Talabalarda-yoshlarda jismoniy chidamlilik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati……. **214**
Abdijamilova M.M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish kompetensiyalarini rivojlantirish…… **216**
Abdullayeva G.A. Boshlang‘ich sinf darslarida o‘quvchilarning o‘quv klasterlarini yangi avlod darsliklari yordamida rivojlantirish..... **217**
Uteuliyeva M. I. Nutqiy kompetentsiyani rivojlantiruvchi o‘quv topshiriqlarini takomillashtirishning pedagogik-psixologik, pragmatik xususiyatlari..... **219**
Kazbekova E. Informatika pánin oqıtıwda mashqalalı tapsırmalardan paydalanıw usılları……. **223**
Ибрагимова Л.А. Қорақалпоқ халқ педагогикасида кичик ёшдаги болаларнинг мантиқий фикрлашида топишмоқларнинг тарбиявий хусусиятлари..... **225**
To‘rayeva H.T. Kislorod saqlovchi organik birikmalarni klaster usulida olib borish jarayonini tadbiq etish……. **227**
Ixlasov I.O. Baslawısh klaslarda qánige tayarlaw máselesiniń jańa baǵıt, jańa mazmun, jańa maqsetke iye bolıwında pedagogikalıq ámeliyattıń áhmiyeti..... **230**
Mangitbaeva Z.U. Baslawısh klass oqíwshılarín PIRLS xalıqaralıq bahalaw izertlewlerine tayarlawdıń áhmiyeti…….. **233**
Kunnazarov A.B. Informatika fanini o‘qitishda masofaviy o‘qitish tizimidan foydalanishning asosiy tamoyillari……. **235**
Берданова М.С. Использование инновационных технологий в образовательном процессе в школьных и дошкольных учреждениях….. **237**
Салиева П.А. Таълим тизимини инновацион фаолиятини такомиллаштиришнинг назарий асослари……. **239**
Masheripova A. Oqıw-tárbiya procesin bahalawdıń hár qıylı strategiyalarınan paydalanıw máseleleri……. **241**
Fozilova M.F. Adabiyot darslarida o‘z fikrini og‘zaki bayon qilish kompetensiyasini shakllantirish..... **243**
Izetaeva G.K., Sheripbayeva Z.M. Baslawısh klass oqıwshılarınıń logikalıq pikirlewin rawajlandırıwda matematikanı oqıtıwdıń áhmiyeti…… **247**
Qurbonova M. E. Kimyo fanini o‘qitishda pedagogik faoliyatga innovatsion yondashuv..... **248**
Холмухамедов М.М. Ўзбекистонда касбий таълим ва касбга ўқитиш тизими стратегияси..... **250**

Erejepova J.U. Development of computer programs as a tool to improve the quality of teaching a foreign language…… **253**
Rajapbayeva X.N. Methods of cultivating the qualities of thrift in primary school students…….. **255**
Айтмуратов Б.Т. Оқыўшылардың миллий өнерментшиликти үйрениўге қызығыўшылығын қәлиплестириўдиң педагогикалық-психологиялық өзгешеликлери..... **256**
Rajapbayeva X.N. The mechanism of formation of positive qualities in primary school students…….. **259**
Kallibekova S.B., Kazakbaeva A.J. Baslawısh klaslarda PIRLS xalıqaralıq bahalaw baǵdarlamasınıń áhmiyeti……. **262**
Yusupova Sh.L. Boshlang‘ich sinf texnologiya fanida o‘quvchilarning ijodkorlik qobilyotlarini rivojlantirish…… **263**
Ospanova G. Baslawısh bilimlendiriwde zamanagóy pedagogikalıq innovaciyalıq texnologiyalardan paydalanıw…… **266**
Xalmuratova R. Miynet tárbiyasında xalıq awızeki dóretpeleriniń ornı…….. **268**
Baekeeva B. Boshlang‘ich sinf darslarida o‘quvchilarning kreativ fikirlashini shakllantirish omillari..... **270**
Алимова Б.К. Баслаўыш класс оқыўшыларының жас өзгешелигине қарай минез-қулқындағы базы бир машқалалар…….. **272**
Тажекбаева З. Бошланғич таълимда - халқаро баҳолаш дастурини қўллаш..... **274**
Matniyazova G.P., Kojanova G.J. Óspirimler psixikası, tarbiyası qıyın óspirimler…….. **277**
Karimova A.R. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil ishlashga, ilk to‘plam”larini yaratishga o‘rgatish, metodikasini takomillashtirish……. **278**
Турганов Ё.И. Ўқувчиларнинг ўқув натижаларини ҳисобга олишда шакллантирувчи баҳолаш технологиясининг дидактик имкониятлари..... **280**
Ashirova S.B. Bolalarda pozitivlik sifatlarini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari..... **283**
Оғаев Ҳ.С. Ихтисослаштирилган умумтаълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш тамойиллари..... **286**
Pirimbetov B.A. Tárbiyası awır balalardı intellektual rawajlandırıwda pedagogikalıq texnologiyanıń áhmiyeti……. **288**
Оразымбетов Е.К. Қорақалпоқ халқининг ёшларни ватанпарварликка тарбиялашдаги қарашлари……... **290**
Abdullayeva G.R. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tabiat bilan tanishtirishning nazariy tahlillari…….. **292**
Keńesbaeva E.J. Oqıwshılardıń intellektuallıq qábiletin rawajlandırıwda modulli oqıtıw texnologiyalarınıń áhmiyeti…….. **295**
Пазылов М.А. Миллий тәрбияға когнитив жантасыў…… **296**
Seitmuratova V.J. Jumbaqlar arqalı balalardıń biliw kompetentligin rawajlandırıw…… **299**

Эшбоев Қ. Боғча тарбияланувчилари учун сўзлар даражаланиши луғатига сўз танлашда сўзларнинг қўлланилиши..... **300**
Арзиев Ш.А. Таълим кластери муҳитида бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг креатив компетентлигини ривожлантириш жараёнлари..... **303**
Худайбергенова З.Ы. Бўлажак ўқитувчиларда ҳаётий вазиятларни имитациялаш малакасини ривожлантиришнинг педагогик муаммолари..... **305**
Сейтмуратов С.Т. Мактаб геометрия курсида вектор усули……. **308**
Ulıqpanova A.Q., Jumasheva G.X. Oilaning maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirishdagi roli…… **310**
Bekmuratov Q., Nawrızbaeva A. Bolajaq pedagoglarda basqarıw mádeniyatın qáliplestiriw usılları…….. **313**
Embergenova M.A., Adilbekova M. Mektepke shekemgi balalardı xalıq pedagogikası arqalı ádep-ikramlılıqqa tárbiyalaw……. **315**
Djolımbetova M.M., Sultamuratova X.N. Mektep oqıwshılarına shet tillerin úyretiwdiń psixologiyalıq ózgeshelikleri…… **317**
Dawkeeva A.O, **Seytekova G.A.** Xarakter shaxsning individual psixologik xususiyati sifatida…….. **319**
Sultanova A.M., Abulkairova J.M. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida savodxonlikni takomillashtirishning samarali yo'llari…….. **322**
Zarımbetova G.K, Maksetova N.K. Baslawısh klass oqıwshılarında baqsılar atqarǵan qosıqları arqalı dóretiwshiligin rawajlandırıw hám tárbiyalaw……..…… **324**
Сейтбаева Г.Б., Сейтжанова У.К. Применение иллюстрации в начальных классах как один из методов педагогики…….. **326**
Qallıqlıshov SH., Niyozmatova M. Oqıwshılarǵa tematikalıq súwret salıwdı úyretiw…… **329**
Daljanova Z., Abdurahimova D. Ta'lim-tarbiya jarayonida talaba yoshlarning iqtisodiy tafakkurini shakllantirish..... **330**
Mirzabekova G.X., Abayeva I.I. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodkorlikka yo'naltirish…… **332**
Zarımbetova G.K., Maksetova N.K. Baslawısh klass oqıwshıların miynet etiw, óner, bilim iyelew qábiletin rawajlandırıwda naqıl-maqallardıń áhmiyeti……. **334**
Қанатова Ә.Ы. Методы выполнения проектов по графической программе ARCHICAD в современном дизайне……... **336**
Asqarova G.A. Baslawısh klass oqıwshılarınıń ana tili sabaǵında awizeki hám jazba sóz baylıǵın rawajlandırıw..... **340**
Muxanova E.D. Matematika sabaqlarında interaktiv metodlarınan paydalanıw……. **342**
Arepbaeva S.U. Baslawısh klaslarda tekst dúziw ústinde jumıs islew qábiletin qáliplestiriw..... **344**
Reyembaeva A.P Baslawısh klass oqıwshılarınıń sóylew tilin rawajlandırıw……..... **345**

Нуралханова Р.С. Умумий ўрта таълим мактабларида бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг педагогик имкониятлари…….. **348**
Jaynaqova U.T. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ilg‘or pedagogik tajribalarni joriy etish.... **350**
Kalkorazova Sh.T. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarining turli guruhlarida bolalarga musiqiy tarbiya berish xususiyatlari…….. **351**
Ахетова Г. Ж. Использование метода «Подбери пару» на уроках музыки при изучении музыкальных терминов в начальных классах общеобразовательной школы…….. **353**
Murodova N.B. Boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida o‘quvchilarni kasb-hunarga tayyorlash (qoraqalpoq sinflar misolida)……. **355**
Atamuratova N.D. Bolajaq baslawısh klass oqıtıwshıların innovaciyalıq iskerlikke baǵdarlaw…….. **357**
Salieva M.M. Baslawısh klass matematika sabaqlarında “STEAM” texnologiyasınıń áhmiyeti…….. **359**
Ametova A.P. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ona tili va o‘qish darslarida tanqidiy fikrlashlarini rivojlantirish masalalari..... **361**
Djalgasova S.Yu. Baslawısh klass oqıtıwshılarınıń kásiplik kompetentligin rawajlandırıw…….. **364**
Murodova N.B. Yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishda maktab, ota-ona va jamiyatning roli…….. **366**
Najimova A.P. Germaniya pedagogikalıq koncepciyalarınıń analizi…… **368**
Orakbaeva E.T. Ana tili sabaqlarında oqıwshılardı tekst dúziwge úyretiwdiń maqseti hám wazıypaları……. **371**
Pirmanova J.S. Baslawısh klass oqıtıwshılarınıń ilim-izertlew kompetentligin rawajlandırıwdıń áhmiyeti……. **373**
Shukirullaeva A.S. Sawat ashıw dáwirindegi balalar psixologiyası…… **376**
Salieva M.M. Matematikalıq máseleler matematika pániniń tiykarı……. **378**
Tajbenova D.K. Bolajaq baslawısh klass oqıtıwshılarınıń metodikalıq kompetentligin qáliplestiriwdiń pedagogikalıq shártleri…… **380**
Abdisadikova G.Q. Baslawısh klass oqıtıwshılarınıń pedagogikalıq sheberligin asırıwda zamanagóy xabar texnologiyalarınan paydalanıwdıń áhmiyeti……. **383**
Mambetniyazova S.S. Baslawısh bilimlendiriwde oqıw tapsırmalarınıń sıpatın asırıwdıń pedagogikalıq tiykarları……. **384**
Yeshniyazova G.A. Baslawısh klass oqıwshılarına Almasıq sóz shaqabın ótiw..... **386**
Jadigerova G.N. Baslawısh klass oqıwshılarında oqıw mádeniyatın qaliplestiriw texnologiyası…….. **388**
Sultaniyazova A.B. Xalıq awızeki dóretpesin úyreniwde mashqalalı tálim texnologiyasınan paydalanıw…….. **391**
Tulepbergenova B.M. Baslawısh klass oqıwshılarında tariyxıy sananı qáliplestiriw máseleleri…….. **393**

Базарбаева М.А. Применение средств информационно-коммуникационных технологий в процессе воспитательной работы в начальной школе…….. **394**
Kossheterova A.J. Baslawısh klass oqıtıwshısınıń sabaq procesinde oratorlıq hám sóylew mádeniyatın jetilistiriw jolları…… **396**
Madenova N.A. Baslawısh klass oqıwshıların dóretıwshilik pikirlewge úyretiwdiń nátiyjeli túrleri hám usılları…….. **398**
Mambetnazarova X.P. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobsevarlik madaniyatini shakllantirish texnologiyasini yetishtirish…….……... **400**
Nazarova N.M. Ona tili ta’limida o‘quvchilarning o‘qib tushunish iste’dodlarini baholash…….. **402**
Paluaniyazova S.K. Mektep, shańaraq hám jámiyetshiliktiń tárbiyalıq tásirin jetilistiriw jolları……. **404**
Konisbayeva.G.SH. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning fanga tegishli kompetentsiyalarini nazorat qilish turlari…… **406**
Sulaymanova M.P. Baslawısh klaslarda “Tárbiya” páninde qollanılatuǵın metodlar……. **408**
Turumbetova A.Yu. Klastan tıs oqıw sabaqlarında baslawısh klass oqıwshılarınıń kitap oqıw kónlikpelerin qáliplestiriw..... **410**
Utebaev N.M. Bolajaq baslawısh klass oqıtıwshılarınıń akmeologiyalıq tayarlıǵın qáliplestiriw usılları…… **412**
Xudaybergenova A.U. Yosh avlod tarbiyasida oila, mahalla va maktab hamkorligining tutgan o‘rni…….. **414**
Ziyaeva G.A. Baslawısh klass oqıwshıların tásirli sóylewge úyretiw…….. **417**
O‘rozboeva D.A. Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardıń genderlik mádeniyatın qáliplestiriw hám rawajlandırıw…… **419**
Ashurova X.A. Boshlang‘ich ta’limni rivojlantirishda noan’anaviy darslarning ahamiyati……. **421**
Bazarbaeva M.A. Оилада бола тарбияси…… **424**
Азатбаева А.А. Развитие декоративно-прикладного искусства в начальной школе……. **426**
Jamǵırbaeva N.D. Miynettiń tárbiyalıq tásir jasawınıń pedagogikalıq hám psixologiyalıq tiykarları…….. **427**
Kaziyeva E.T. Ana tili sabaqların oqıw sabaqları menen integraciyalaw..... **428**
Dauletnazarova A.K. Baslawısh klaslarda tárbiya pánin oqıtıw usılları (3-klass sabaqlıǵı mısalında)……... **430**
Keńesova B.S. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning so‘z boyligini orttirishning zamonaviy usullari…… **432**
Janzakova R.I. Murakkab masalalar yechishda mulohaza yuritish usullari…… **434**
Amankliçew I.B., Nurişew N.N. Ene dilini okatmagyň usulyýetiniň pedagogika we psihologiýa bilen baglanyşygy…….. **436**
Jumamuratova Z.B. Matematika fanida mutafakkirlar merosidan foydalanishning o‘rni……. **438**

Bekmuratova V.K. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini odob-axloq ruhida tarbiyalashda o‘qituvchining pedagogik mahorati..... **439**
Artikbaeva Sh.Ó. Baslawısh klass matematika sabaqlarında klastan tıs jumıslardıń túrleri hám olardı shólkemlestiriw…….. **441**
Baltabaeva B.M. Oqıtıwshı kásiplik iskerliginde qarım-qatnas mádeniyatın qáliplestiriwdiń individual usılları…….. **444**
Baltabaeva S.M. Baslawısh klaslarda naqıl-maqallardı oqıtıwda axborot texnologiyalarınan paydalanıw……... **446**
Машарипова Б. Бўлажак тарбиячи педагогларда касбий мотивацияни шакллантириш - педагогик муаммо сифатида..... **449**
Allashova N.U Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida hikoya orqali o‘quvchilarning gapirish kompetensiyalarini rivojlantirish…… **452**
Meretgeldiyeva A., Abdijabbarova J.T. Alisher Navoiyning boqiy satrlarida abadiyatga nazar……. **455**
Aytmuratova T.N. Pirniyazova Sh.O. Boshlang‘ich sinflarda interfaol usullarda o‘qitishning ahamiyati…… **457**
Mirzabekova G. X., Abayeva I.I Boshlang‘ich sinflarda PIRLS tadqiqodlarining bolalar nutqidagi ahamiyati…… **459**
Qoraboyev H. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatishda uyga vazifalarning ahamiyati (o‘qish darslari misolida)……. **461**
Исмаилова Д.У. Роль правосознания в формировании профессиональных качеств будущего юриста……... **463**
Азатбаева Н.А. Цели и задачи методики внеклассного чтения……. **464**
Majidova G.A. Boshlang‘ich ta’limda yozuv va uning turlari……. **467**
Нұрбаева Б.А. Мұхтар Әуезовтың «Кітапты қадірлеген аналар» әңгімесін оқыту……. **468**
Аширбекова А.Б. Преподавание логики учащимся начальной школы – почему и как…….. **471**
Tashliyeva G.M., Jumaniyazova D.O. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tarbiyasida xalq og‘zaki ijodiyotining ahamiyati……... **473**
Bisenova D. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy rivojlanishini shakllantirish…….. **475**
Айитбаева Ш.Қ. Она тилимиз тараққиёти –ёшлар илми ва фаолиятимиз мазмунига боғлиқ..... **477**
Bayramberdiyev N.B. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘yin ta’lim texnologiyasi asosida refleksiv ko‘nikmalarini shakllantirish…… **478**
To‘xtaboyeva V.T. Boshlang‘ich sinflarda xalqaro baholash dasturining afzalliklari..... **481**
Abdujamilova D.M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini rivojlantirish…….. **483**
Odamboyeva.N.A Bolalar iqtidorini boshlang‘ich ta’lim davrida aniqlash….. **484**
Abayeva I.I. Boshlang‘ich sinflarda chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish…….. **486**
Aralbayeva X.O. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga qo‘shish va ayirish usullarini o‘rgatish…….. **488**

2-SEKCIYA. TÁLIM PROCESINE SANLÍ TEXNOLOGIYALARDÍ ENGIZIW HÁM DE TÁLIM, PÁN, INNOVACIYA HÁM ILIMIY-IZERTLEWLER NÁTIYJELERIN KOMMERCIYALASTÍRÍW ISKERLIGIN JOLǴA QOYÍW MÁSELELERI

Чудакова В.П. Научно-методическое обеспечение и особенности реализации «технологии формирования компетентностей конкурентоспособности личности в условиях инновационной деятельности» и применения цифровых систем для повышения качества образования…….. **492**

Tilegenov A.T., Temirbekova A. Bilimlendiriwdi integraciyalawda innovacion texnologiyalardan paydalanıwdıń áhmiyeti……. **500**

Шеримбетова З. Өзлестирмеўшилик машқаласының шет ел алымлары тәрепинен үйренилиўи..... **503**

Боймуродова Г.Т. Рақамли технологиялар таълим тараққиёти омили сифатида..... **506**

Казагачев В.Н., Айткалиев Г.С., Лекеров Е.Б. Внедрение элективного курса робототехники для бакалавров……. **508**

Темиров.К.У., Сагинтаева.А.Ж. Роль геймификации в повышении мотивации обучающихся при дистанционном обучении……. **512**

Ботиров О.Қ. Олий таълимни ахборотлаштириш ва таълим сифати..... **514**

Allanazarov J., Niyazımbetov N. Esaplaw matematikası hám mashinalarınıń aktual máseleleri……... **516**

Сергеева Б.В. Профессиональное саморазвитие будущего педагога начального образования в условиях цифровой образовательной среды…….. **517**

Казагачев В.Н., Айткалиев Г.С. Основы робототехники на Fisghertechnik……. **525**

Turmanov Q.A. Bilimlendiriw sapasın arttırıwda SMART EDUCATION texnologiyasınan paydalanıwdıń abzallıqları……. **530**

Аекеева Г.У., Акбарова М.А. Исследовательский проект как одна из форм сотрудничества учителя, учеников и родителей……. **532**

Mirazimova M.N., Pirniyazova Sh.O. Nodavlat maktabgacha talim tashkilotlarida ta’lim sifatini oshirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish…….. **537**

Эшдавлатов Ф.Э. Рақамли иқтисодиётда ўқувчиларни касб-ҳунарга мақсадли йўналтириш вазифалари..... **538**

Annayeva M.R. Umumta’lim maktablari va oliy ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish…… **540**

Ajiniyazova A.P. Baslawısh klass oqıwshılarına óz betinshe bilim arqalı oylaw qábiletin rawajlandırıw…… **543**

Қўчқаров А.Ю. Олий таълимда рақамли таълим технологияларидан фойдаланиш..... **545**

Кувандикова Д.К., Азбергенова А.К. Замонавий таълимда рақамли технологиялардан фойдаланиш истиқболлари…… **546**

Orziqulova G.S., Yusupova D.U., Yorbekov A.D. O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar bilan sifatli ta’lim……. **549**
Bazarbayeva U.B. Baslawısh klass ana tilin oqıtıwda SCAFFOLDING metodın qollanıw usılları…… **552**
Ilawatdinova D.A. Baslawısh tálim procesinde multimediali texnologiyalardan paydalanıw usılları…… **554**

«Tálimniń sapasın asırıwda sanlı texnologiyalardı qollaw hám olardı kommerciyalastırıw máseleleri» atamasındaǵı
Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq Online konferenciya
MATERIALLARÍ

«Ta’lim sifatini oshirishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash va ularni tijoratlashtirish masalalari» mavzusidagi
Xalqaro ilmiy-nazariy **Online** anjuman
MATERIALLARI

МАТЕРИАЛЫ
Международной научно-теоретической
Online конференции на тему «Вопросы применения цифровых технологий и их коммерциализации в повышении качества образования»

International scientific-theoretical Online conference on the topic "Issues of the application of digital technologies and their commercialization in improving the quality of education"
MATERIALS

Ájiniyaz atındaǵı NMPI baspaxanasında basılǵan. 2022-jıl.
Buyırtpa №0335. Nusqası 50 dana. Formatı 60x84. Kólemi 35,5 b.t.
230105, Nókis qalası. P.Seytov kóshesi n\j, Reestr №11-3084